

T. C .
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Yayın Nu: 12

I. MİLLÎ ARŞİV ŞÛRASI

(Tebliğler-Tartışmalar)

<20-21 Nisan 1998 ANKARA>

ANKARA 1998

Yayına Hazırlayanlar

Râhim ERİŞTİ

Hacı Osman YILDIRIM

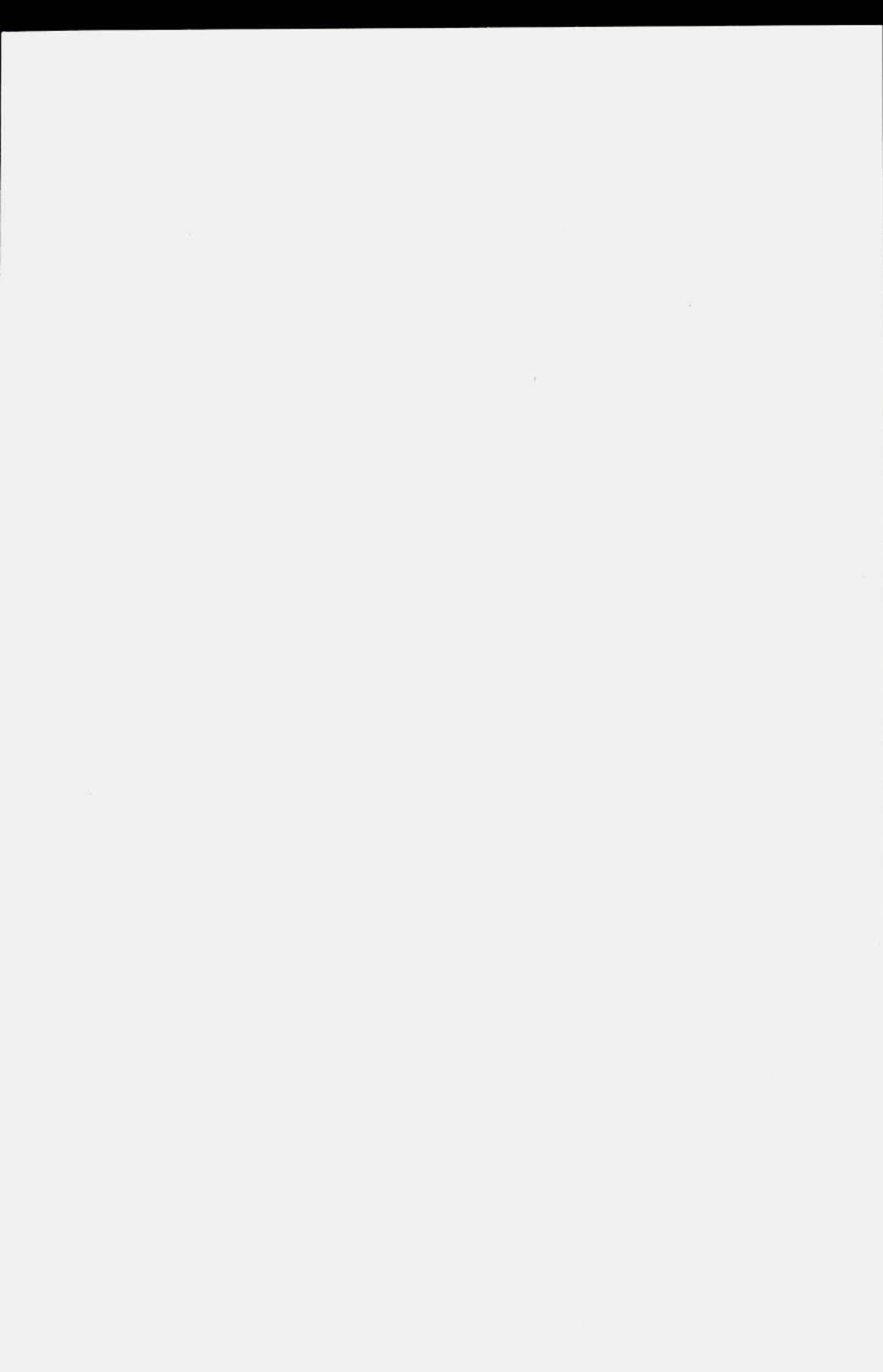
Vahdettin ATİK

Yusuf YAY

ISBN 975-19-2087-6

I. MİLLÎ ARŞİV ŞÛRASI
(Tebliğler-Tartışmalar)

<20-21 Nisan 1998 ANKARA>

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İçindekiler.....	V
Önsöz.....	XIII
Sunuş.....	XVII
Şûra Programı.....	XXI
Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa Özkul'un Şûra Açış Konuşması....	XXIX
Prof. Dr. Halil İnalçık'ın Konuşması.....	XXXIII
Başbakanlık Müsteşarı Yaşar Yazıcıoğlu'nun Şûra Açış Konuşması.....	XLI

TEBLİĞLER

B Salonu I. Oturum

Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALİ'nin Oturumu Açış Konuşması.....	5
Osmanlı Arşivi'nde Malî Yönetim <i>Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU</i>	7
Devlet veya Millî Arşiv Kurulu Lüzumu ve Teşkili Hakkında <i>Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ</i>	15
Osmanlı Arşivi'nde Verimlilik ve Fonksiyonelliğinin Artırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler <i>Doç. Dr. Said ÖZTÜRK</i>	21

Arşivde İdarî Yönetim, Personel, Problemler ve Çözümleri <i>Necati GÜLTEPE</i>	37
TARTIŞMA.....	49

K Salonu I. Oturum

Prof. Dr. Durali YILMAZ'ın Oturumu Açış Konuşması.....	71
Bir Tarihçinin Arşivden Bekledikleri <i>Prof. Dr. Özer ERGENÇ</i>	73
TARTIŞMA.....	79
Arşivlerimiz ve Sorunlarımız <i>Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU</i>	83
TARTIŞMA.....	95
Araştırmacıların Arşivlerde Karşılaştıkları Sorunlar <i>Doç. Dr. Hasan YÜKSEL</i>	97
Taşradaki Tarih Araştırmacılarının Başbakanlık Arşivleriyle İlgili Sorunları ve Bu Sorunların Giderilmesi İçin Çözüm Önerileri <i>Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA</i>	103
TARTIŞMA.....	111

B Salonu II. Oturum

Prof. Dr. Atilla ÇETİN'in Oturumu Açış Konuşması	119
Sürelî Dergi ve Düzenli Arşiv Yayını Hakkında <i>Prof. Dr. Mahmut ŞAKIROĞLU</i>	121
Arşivcilik Eğitiminde Osmanlı Müesseselerini Öğrenme Gereği ve Terminoloji Sorununa Dâir Bir Proje Teklifi <i>Prof. Dr. Mehmet ŞEKER</i>	127

Arşiv Personelinin Ulusal ve Uluslararası Alanlarda Uzmanlaşmaları Konusunda Bir Çerçeve Programı <i>Dr. Alâeddin YALÇINKAYA</i>	135
TARTIŞMA.....	149

K Salonu II. Oturum

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU'nun Oturumu Açış Konuşması	157
Şer'iyye Sicilleri'nin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülahazalar <i>Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK</i>	159
Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyye Sicilleri ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları <i>Yrd. Doç. Dr. Kenan Ziya TAŞ</i>	175
Millî Arşivimiz İçerisinde Şer'iyye Sicilleri "Eğitim ve Terminoloji Problemi" <i>Yrd. Doç. Dr. Nasi ASLAN</i>	187
Kültür Tarihi Kaynağı Olan Şer'iyye Sicilleri'nin Türk Millî Arşivciliği'ne Katılması <i>Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI</i>	195
TARTIŞMA.....	209

B Salonu III. Oturum

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ'nün Oturumu Açış Konuşması.....	221
Mahallî Arşivlerin Kurulması <i>Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ</i>	223
Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'tan Sonra Kurulan Taşra Arşivleri <i>Ali Osman ÇINAR</i>	257

Türkiye Dışındaki Bazı Arşivlerin Türk Tarih İncelemelerine Kazandırılması (Tunus ve Fransa Arşivleri Örneği) <i>Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER</i>	295
Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Dış Ülke Arşivleri Arasında Yapılan İşbirliği Protokolleri <i>Hacı Haldun ŞAHİN</i>	321
TARTIŞMA.....	337

K Salonu III. Oturum

Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI'nın Oturumu Açış Konuşması.....	351
Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Arşivi (Tasnif, Bakım-Onarım, Yararlanmaya Sunma, Kopyalama) <i>Öğ. Bnb. Nâsır YÜCEER</i>	353
İmparatorluktan Günümüze Yaşayan Arşivlerimiz ve Bilgi ve Belgelerde Bilgisayar Uygulamaları <i>Yavuz YEŞİLYILMAZ</i>	363
Arşiv Çalışmaları ve Sağlık <i>Dr. Yeşim ALTINTEPE</i>	369
TARTIŞMA.....	377

B Salonu IV. Oturum

Prof. Dr. Nezih AYKUT'un Oturumu Açış Konuşması.....	389
Cumhuriyet Arşivi Tasnif Çalışmalarına Bir Bakış <i>Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI</i>	391
Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Çalışmaları <i>Râhim ERİŞTİ</i>	401

Osmanlı Arşivi'nde Tasnif Çalışmaları ve Problemleri <i>Seyit Ali KAHRAMAN</i>	419
TARTIŞMA.....	435

K Salonu IV. Oturum

Prof. Dr. Özer ERGENÇ'in Oturumu Açış Konuşması	445
Arşivciliğin Meslek Haline Getirilmesi <i>Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ</i>	447
Arşivcilik Eğitimi ve Personel Sorunları <i>Doç. Dr. İlhan YERLİKAYA</i>	457
Arşivciliğe Felsefî Yaklaşım <i>Dr. Fabrettin ÖZDEMİRÇİ</i>	461
TARTIŞMA.....	471

B Salonu V. Oturum

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ'ün Oturumu Açış Konuşması.....	489
"Dışişleri Arşivi" Konusu <i>Prof. Dr. İlber ORTAYLI</i>	491
Kamu Sektöründe Evrak Yönetiminin Önemi ve Gerekliliği <i>Yrd. Doç. Dr. A. Oğuz İCİMSOY</i>	495
Özel Arşivler ve Kamu Arşivleriyle İlişkileri <i>Öğr. Gör. Tülin AREN</i>	523
Kamu Kurum Arşivlerinde İş Tatmini: Bireysel Özelliklerin İş Tatminine Etkisi <i>Ar. Gör. Dilek (Bayır) TOPLU</i>	543
TARTIŞMA.....	563

K Salonu V. Oturum

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ'nin Oturumu Açış Konuşması.....	577
Arşivlerde Kullanıcı Hizmetleri ve Bilgisayar Kullanımı <i>Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR</i>	579
Arşiv Hizmetlerinin Daha Pratik Hale Getirilmesi ve İnternet Bağlantısına Geçiş <i>Dr. Nejdet GÖK</i>	589
Arşiv Belgelerinin Veritabanı Oluşturularak İşlenme Yöntemleri <i>Dr. Mehmet İPCİOĞLU</i>	603
TARTIŞMA.....	627

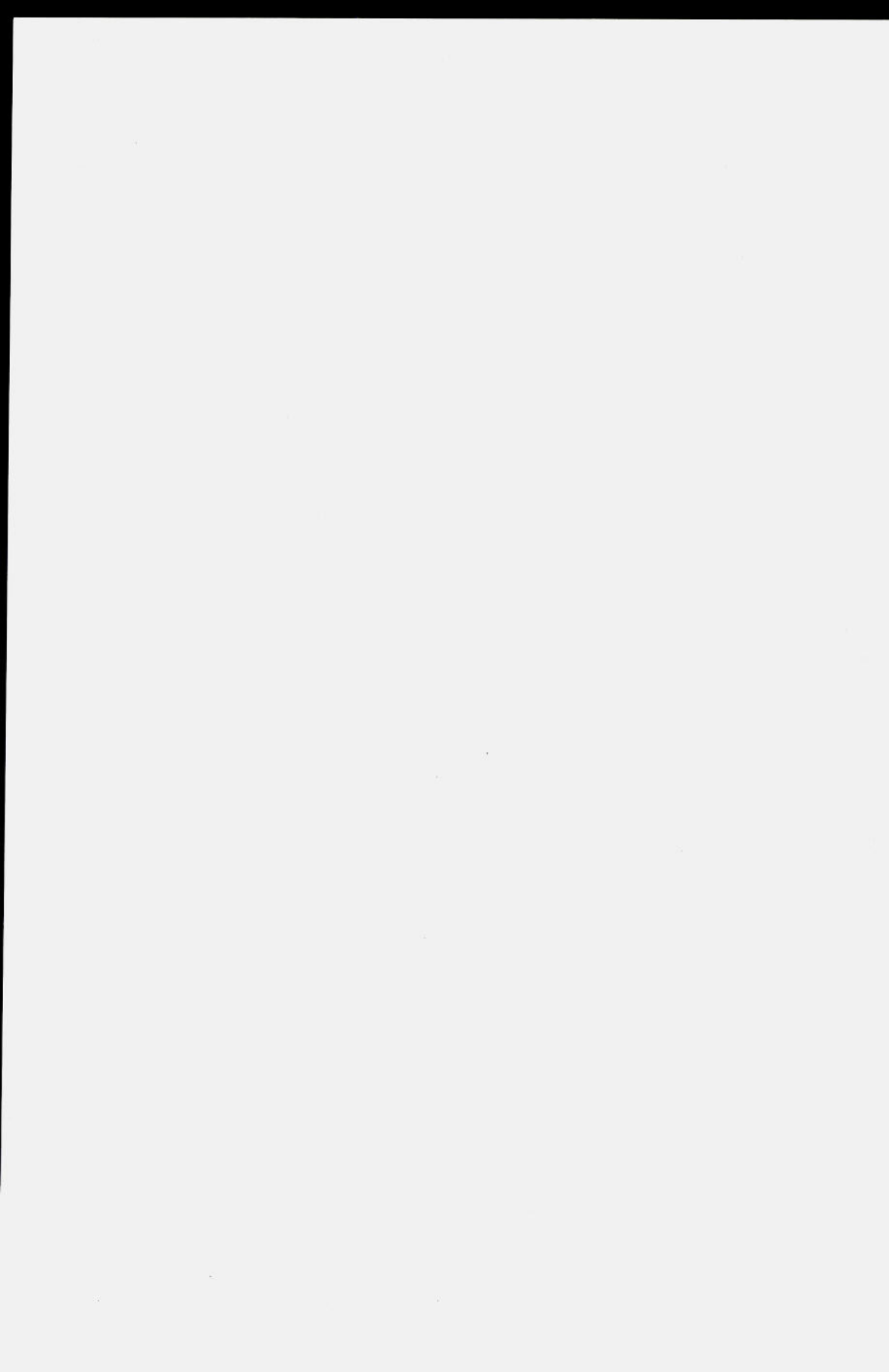
B Salonu VI. Oturum

Prof. Dr. Mustafa AKBULUT'un Oturumu Açış Konuşması	641
Üniversite ve Arşivlerimiz <i>Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI</i>	643
Arşiv-Kütüphanecilik ve Enformasyon-Dokümantasyon İlişkisi Üzerine <i>Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ</i>	651
Arşivciliğimize Genel Bir Bakış ve Arşiv Meselelerimiz <i>Ar. Gör. Hüseyin ODABAŞ</i>	661
TARTIŞMA	667

K Salonu VI. Oturum

Prof. Dr. Ercüment KURAN'ın Oturumu Açış Konuşması	683
--	-----

Ondokuzuncu Yüzyılda Osmanlılarda Madenlerle İlgili Çalışmalara Bazı Örnekler <i>Prof. Dr. Esin KÂHYA</i>	685
	Sayfa
TARTIŞMA.....	693
Tapu Tahrir Defterleri ve Bunların Yayınlanması Hakkında <i>Dr. Yılmaz KURT</i>	695
Hazîne-i Hâssa Defterleri (Mahiyetleri - Tasnifleri Hakkında Tespitler) <i>Dr. Arzu TERZİ</i>	705
Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuât Defterleri <i>Mustafa SERİN</i>	717
TARTIŞMA.....	729
Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa Özkul'un Şûra Kapanış Konuşması.....	737
I. Millî Arşiv Şûrası Genel Kurul Kararları.....	740

ÖNSÖZ

Türkler'de Uygurlar'la başlayıp, Selçuklular'la devam eden ve Osmanlı Devleti'nde zirveye çıkan yazılı belgelere saygı ve bunları saklama geleneği sonucu biriken evrak Mustafa Reşit Paşa tarafından 1846 yılında Bâb-ı Âlî'ye bağlı, Osmanlı Devlet Arşivi mâhiyetinde yaptırılan arşiv binasına konulmuş ve arşiv idaresine, önemine binâen "Hazîne-i Evrâk" adı verilerek başına da Hazîne-i Evrâk Nâzırı getirilmiştir.

Millî tarih ve kültür araştırmaları için gerekli olan kaynakların en başında arşiv belgeleri gelmektedir. Tarihimizin gerçek bilgileri arşiv belgelerinde saklıdır. Belgesiz tarih yazılamaz ve olayların gerçek yönleri gün ışığına çıkarılamaz.

Arşiv belgeleri yalnızca geçmişin siyasî olaylarına değil, devrinin her türlü sosyal ve kültürel olaylarına, ekonomik ve malî kaynaklarına, devlet düzeninin işleyişi ve idaresine de ışık tutar. Geçmiş ile bugün arasında irtibat kurmak gibi hayatî bir fonksiyonu olan arşivler, şüphe yok ki, bir milletin en değerli hazînesi ve devlet varlığının da hafızası olmak durumundadır.

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, arşiv konusuna büyük önem ve değer vermekte; arşivlerin devletin en değerli hazînesi, devlet varlığının ve idarenin hafızası olduğuna inanmaktadırlar.

Kesinlikle ifade edilebilir ki, bir ülkede arşivlerin olmayışı, devletin de olmayışı anlamına gelir. Bir devletin geçmişi, bugünü ve geleceği göz önüne alınırsa; istikbalde o devlet ancak arşivi ile vardır demek yanlış olmaz.

Türk milleti olarak sahibi olmakla gurur duyduğumuz Osmanlı arşivleri kemiyet ve keyfiyet bakımından bugün dünyanın en zengin ve en çok müracaat edilen arşivlerinin başında gelmektedir.

Arşivler bütün sosyal ve insanî bilim dallarının ana kaynağıdır. Arşivlerimiz bizleri önce yüzyıllarca kader birliği yaptığımız milletlerle, sonra bütün medenî dünya milletleri ile bilgi ve düşünce alışverişine ve kaynaşmaya götürebilecek en sağlam, en zengin kaynaktır. Bu muazzam tarihî servet sadece ülkemiz için değil, bütün Orta ve Yakın Doğu, Balkan, Afrika ve Avrupa'daki 40'a yakın ülkenin tarihi için de vazgeçilmez bir ehemmiyeti hâizdir.

Özellikle Balkan ve Arap ülkelerinin tarihî kaynakları Osmanlı arşivlerindedir. Osmanlı arşivleri olmadan bir Balkan veya Arap ülkesi üzerine ilmî çalışma yapmak mümkün değildir. Bu yüzden de sahip olduğumuz arşivlerimiz millî olmanın yanında milletlerarası bir önemi de hâizdir.

Günümüzde, bütün dünyada Osmanlı tarihi ve Osmanlı araştırmalarına ilgi artarken, bizim hâlâ Osmanlı arşiv belgelerinin tamamını tasnif ederek, bu muazzam belge okyanusunu dünya kamuoyunun hizmetine sunamayışımız haklı olarak tenkit edilmektedir. Kaldı ki Osmanlı tarihinde çarpıtılan gerçekleri ortaya çıkarmak ve yüce milletimiz hakkında verilen ön yargılı değer hükümlerini düzeltmek de ancak arşiv belgelerinin tasnif edilip araştırmaya açılması ile mümkündür.

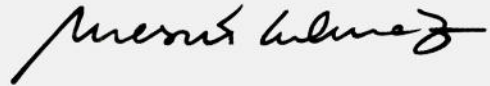
Cumhuriyetimizin kurucusu büyük ATATÜRK "*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sâdik kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşkırtacak bir mâhiyet alır*" demiştir.

Biz bu düstûru hedef alarak tarih yazanın tarih yapana sadık kalmasını sağlamak gayesiyle arşivlerimizdeki belgeleri dünya ilim âleminin hizmetine en iyi şekilde sunmak için hükûmet olarak "*Osmanlı Arşivi Otomasyon Projesi*"ni hazırlatarak hayata geçirme çalışmalarını başlatmış bulunuyoruz.

Bu proje ile Osmanlı Arşivi'nde bulunan kataloglar, belge ve defter grupları, belge bilgileri ve görüntüleri ile birlikte bilgisayar ortamına aktarılacaktır.

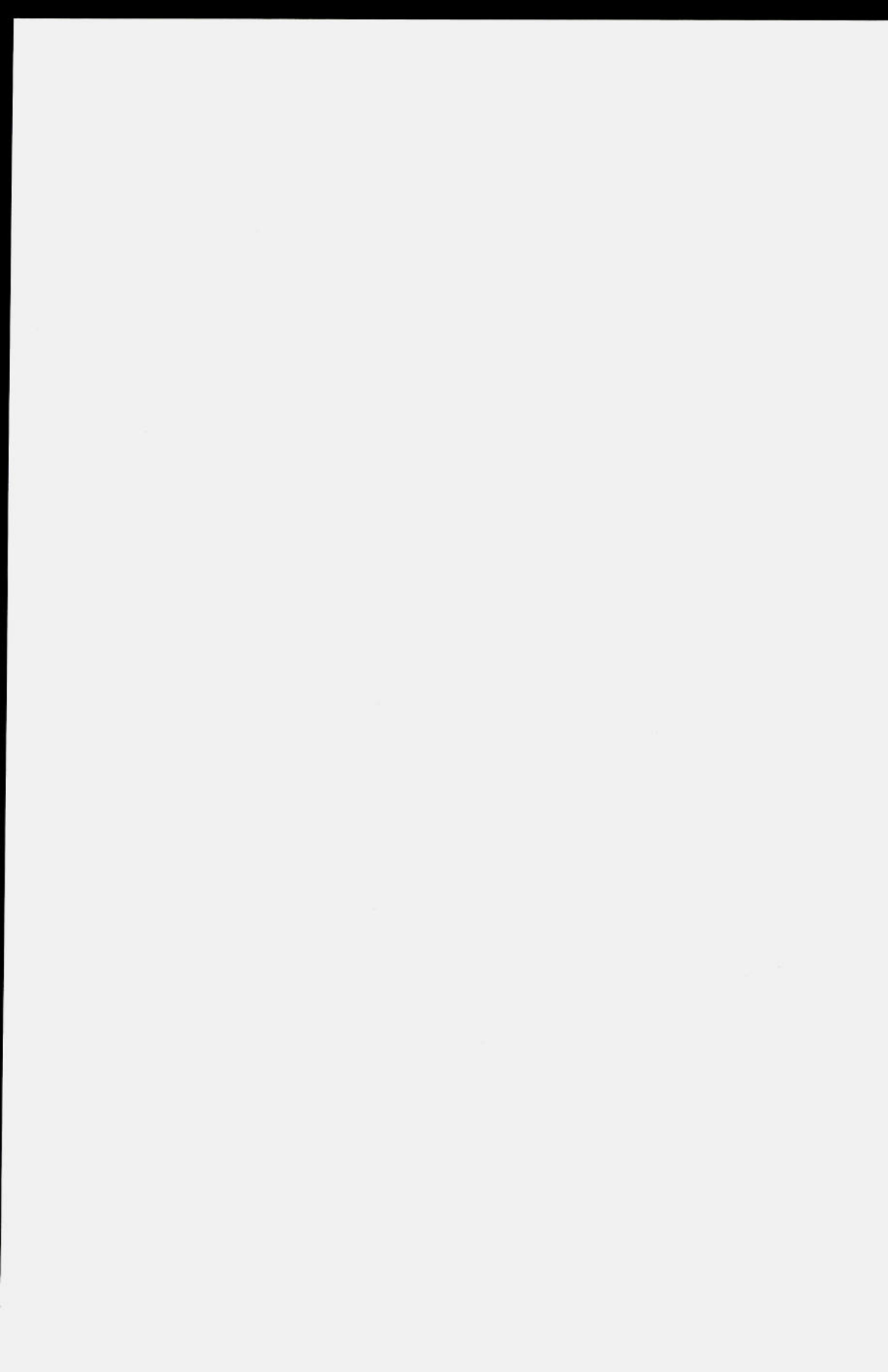
Böylece bu belgelerin orijinallerinin, depolardaki yerlerinden oynatmadan dijital ortamda saklanması, kopyalanması, tekrar erişilebilmesi, İnternet ve İtranet aracılığı ile çok kısa bir süre içerisinde araştırmacılara ve dünya ilim âlemine sunulması sağlanacaktır.

Devlet ve özel arşivlerin problemlerinin tartışıldığı ve meselelere çözüm arandığı "*I. Millî Arşiv Şûrâsı*"nın düzenlenmesinde ve Şûrâ'ya sunulan tebliğlerin kitap olarak hazırlanmasında emeği geçen herkese teşekkür eder, Şûrâ'da alınan kararların arşiv ve arşivcilik alanında çalışanlara hayırlı olmasını dilerim.

Mesut YILMAZ

Başbakan

SUNUŞ

Devrinin en büyük devleti olan Osmanlı, devlet yönetimi, devletlerarası antlaşmalara, vatandaşların hak ve hukukunun korunmasına büyük özen göstermiş; bunları yazılı hale getirmiş ve muhafaza konusunda fevkalâde titiz davranmıştır.

Osmanlı'nın çöküşü, Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminin başlarındaki memleketin maruz kaldığı savaşlar ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar sebebiyle, arşivlerimiz de bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir. Çok zengin olan Osmanlı Arşivi'miz ihmal edilmiş, zamanında konu üzerinde durulmadığı için gün be gün arşivlerimizin problemleri çoğalmıştır. Ayrıca, Cumhuriyet dönemi arşivlerimiz de yakın bir tarihe kadar kurulamamıştır.

1980'li yıllardan itibaren devlet arşivi konusu bir hükûmet meselesi olarak benimsenmiş; arşivlerimizin bir an önce sağlıklı mekânlara kavuşturulması, arşiv malzemesinin korunması, tasnifi, araştırma hizmetine sunulması, hasarlı olan belgelerin restorasyonunun yapılması ve bu arada bazı arşiv malzemesi örneklerinin yayınlanması ile arşiv hizmetlerinde çağdaş teknik malzeme kullanılması konuları ele alınmış ve ayrıca 4 üniversitemizde arşivcilik ana bilim dalları açılmıştır.

Arşivcilik konusundaki gelişmelerin bu safhasında; ilim adamlarımız, arşivcilik ana bilim dalı öğretim görevlileri, kurum arşivleri ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yönetici ve uzmanlarının bir araya gelerek, arşivlerimizin çeşitli meselelerinin tartışılarak, problemlere çözüm yollarının aranması, ilim âleminin ve araştırmacıların Devlet Arşivleri'nden beklentilerinin tespiti; Devlet Arşivleri ile diğer kamu kurum arşivlerinin iş ve hizmetleri konusunda karşılıklı görüş alış-verişinde bulunulması, iş birliği yapılması, uygulamalarda paralellik sağlanması ve bu diyalogun

devam ettirilmesi amaçlanmış ve Başbakanlık tarafından "I. Millî Arşiv Şûrası"nın düzenlenmesi uygun görülmüştür.

Arşiv Şûrası'nın ilk defa yapılıyor olmasına rağmen tebliğci olarak katılmak isteyenlerin fazla sayıda olması sebebiyle, müracaat edenler arasında bir seçim yapılmış, bu da kâfi gelmediğinden, oturumların aynı anda iki ayrı salonda yapılması zarureti ortaya çıkmıştır.

20-21 Nisan 1998 tarihlerinde yapılan söz konusu I. Millî Arşiv Şûrası'na tartışmacı ve katılımcıların da büyük ilgi gösterdikleri, oturumları takip ettikleri, tartışmalara ayrılan yarımşar saatlik zamanın dopdolu geçtiği, oturum başkanlarının Şûra programını aksatmamak için tartışmaları belli bir süre sonra kesmek mecburiyetinde kaldıkları gözlenmiştir.

Tebliğler ve tartışmalarda ortaya konulan görüş ve temennîlerin ışığında "*Şûra Genel Kurul Kararları*" kendi tabîî ortamında oluşmuştur.

Sonuç olarak şu söylenebilir: I. Millî Arşiv Şûrası'nın yaptığı çalışmalar, arşivciliğimiz için yararlı olmuştur. Bütün kamu kurum ve kuruluşları ile özel ve tüzel kişilerin sorumluluğunda bulunan arşivlerin yönetimi, korunması, tasnifi, yararlanmaya sunulması, arşivlerde bilgisayar kullanılması ve arşiv personelinin statüsü konularında kararlar alınmış ve bunların gereğinin yapılması için Başbakanlığa arzı kararlaştırılmıştır.

*

Tebliğler -iki tebliğin dışında- Şûra'dan önce temin edilerek, süratle basımının yapılabilmesi için hazırlık yapılmış ve bunun yanısıra her birinden ayrı ayrı çoğaltılarak, oturumların başlamasından önce katılımcılara dağıtılmıştır.

Şûra oturumlarının ses kaydının tespiti ve kasetlerin çözümünü üstlenen firma, kaset çözümlerini 2 ay gibi uzun bir süre sonra verebilmiştir. Ancak verilen çözümlerin çok noksan olduğunun anlaşılması üzerine, kalan kısımlar istenilmiş ve bunların Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne intikali de bir ay sürmüştür. Bu

arada, ses kayıtlarında eksikliklerin bulunduğu, bazı konuşmaların mikrofonsuz ya da hep birden olması sebebiyle anlaşılmadığı, bazan da tartışmacıların kendilerini takdim etmeden konuşmuş olmaları sebebiyle, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce yapılan baskı hazırlıkları esnasında, bunların çözümü için büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Bu sebeple, bazı tartışmacıların konuşmalarının tamamı tespit edilememiş, bu eksik kısımlar konuşma metninde şeklinde belirtilmiştir. Kendilerini takdim etmeden tartışmalara katılanların çoğunluğunun isimleri, yoğun bir çalışma sonucunda tespit edilmiş, isimleri tespit edilemeyen katılımcıların konuşmaları ise; "*bir katılımcı*" şeklinde verilmiştir. Elimizde olmayan bu aksaklıklardan dolayı tebliğci ve tartışmacılardan özür dileriz.

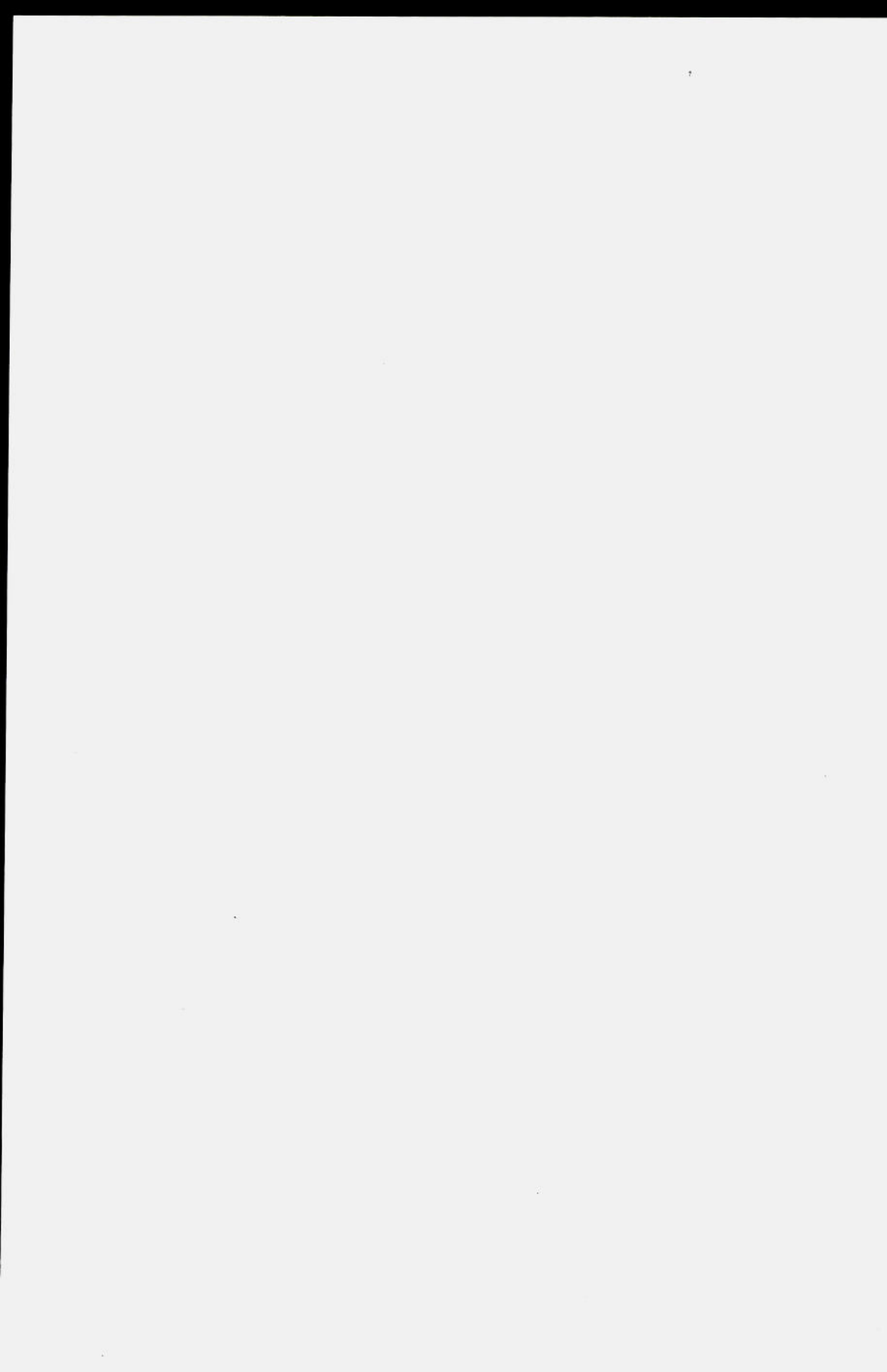
Hazırlanan bu çalışmada; konuşmacılar tarafından bilgisayar disketleri ile gönderilen tebliğ metinlerinin dil, imlâ ve muhtevaları ile metin içerisindeki bold, italik şeklindeki düzenlemelere, bibliyografya ve dipnotların düzenine müdahale edilmeyerek, aynen muhafaza edilmiştir.

Bazı tebliğ sunucularının Şûra Programı'nda yer alan tebliğ başlıkları ile, Şûra kitabındaki başlıkları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum, tebliğ sunucularının ilk müracaatlarında belirttikleri başlıktan sonra, tebliğ sunuşu esnasında kendilerinin yaptığı değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Tebliğler oturum sıraları esas alınarak yayına hazırlanmış, her bir tebliğ sonunda veya oturum sonlarında yapılan tartışmalar "*Tartışma*" başlığı altında verilmiştir.

Türk arşivciliği bu Şûra sonucunda önemli bir literatür kazanmış olmanın yanı sıra, ilim adamları, arşiv camiası ve araştırmacılar arasında da bir diyalog sağlanmıştır. Ve en önemli sonuç da, Şûra Genel Kurulu'nda alınan kararların uygulamaya konulması hususunda girişimde bulunulması için zemin hazırlanmış olmasıdır.

Hazırlayanlar

T.C.
BAŞBAKANLIK

“I. Millî Arşiv Şûrası”

20-21 NİSAN 1998
ANKARA

PROGRAM

AÇILIŞ : DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ
(Fârâbî Salonu)

TOPLANTI : TÜRK TARİH KURUMU

10.00 Açılış
İstiklâl Marşı
Açılış Konuşmaları

İsa ÖZKUL
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Prof. Dr. Halil İNALCIK
Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı

Yaşar YAZICIOĞLU
Başbakanlık Müsteşarı

Bülent ECEVİT
Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı

Mesut YILMAZ
Başbakan

Süleyman DEMİREL
Cumhurbaşkanı

"Osmanlı Fermanları Sergisi"nin açılışı ve serginin gezilmesi.

PROGRAM

20 Nisan 1998 Pazartesi

I. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALİ

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU
Türk Tarih Kurumu Başkanı
"Devlet Arşivinde Mali Yönetim"
14.00-14.15

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ
Emekli Öğretim Üyesi
"Yüksek Arşiv Konseyi Kurulması Hakkında"
14.20-14.35

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK
Bilecik İİBF Öğretim Üyesi
"Osmanlı Arşivi'nin Fonksiyonelliğinin Artırılmasına Yönelik Bazı Düşünceler"
14.40-14.55

Necati GÜLTEPE
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
"Arşivde İdari Yönetim, Personel, Problemler ve Çözümleri"
15.00-15.15

Tartışma 15.15-15.45
Ara 15.45-16.00

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Duralı YILMAZ

Prof. Dr. Özer ERGENÇ
Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Bir Tarihçinin Arşivden Bekledikleri"
14.00-14.15

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU
Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Arşivlerimiz, Değerleri ve Sorunlar"
14.20-14.35

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL
Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Araştırmacıların Arşivlerde Karşılaştıkları Sorunlar"
14.40-14.55

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA
Celâl Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
"Başbakanlık Arşivi'nde Taşra Araştırmacılarının Sorunları ve Bu Sorunların
Giderilmesi İçin Çözüm Önerileri"
15.00-15.15

Tartışma 15.15-15.45
Ara 15.45-16.00

II. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Atilla ÇETİN

Prof. Dr. Mahmut ŞAKİROĞLU
Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Arşivlerde Yayın Faaliyetleri"
16.00-16.15

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER
Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
"Arşivcilik Eğitiminde Osmanlı Müesseselerini Öğrenme İhtiyacı"
16.20-16.35

Yrd. Doç. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA
Sakarya Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
"Arşiv Personelinin Ulusal ve Uluslararası Alanlarda Uzmanlaşmaları Konusunda
Bir Çerçeve Programı"
16.40-16.55

Tartışma 16.55-17.25

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK
Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Şer'iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülahazalar"
16.00-16.15

Yrd. Doç. Dr. Kenan Ziya TAŞ
Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı
"Arşiv Malzemesi Olarak, Şer'iyye Sicillerinin Durumu ve Taşra Üniversitelerinde
Tarih Araştırmaları"
16.20-16.35

Yrd. Doç. Dr. Nasi ASLAN
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Başkanı
"Osmanlı Şer'iyye Sicilleri ile İlgili Araştırma Merkezlerinin Kurulması"
16.40-16.55

Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Kültür Tarihi Kaynağı Olarak, Şer'iyye Sicillerinin Türk Millî Arşivcilliğindeki Yeri"
17.00-17.15

Tartışma 17.15-18.45

21 Nisan 1998 Salı

III. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ
Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
"Mahalli Arşivlerin Kurulması"
09.00-09.15

Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER
Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Türkiye Dışındaki Bazı Arşivlerin Türk Tarih Araştırmalarına Kazandırılması,
Tunus ve Fransa Arşivleri Örneği"
09.20-09.35

Ali Osman ÇINAR
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Personeli
"Tanzimattan Sonra Osmanlı Vilayetlerinde Kurulan Arşivler"
09.40-09.55

Hacı Haldun ŞAHİN
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Personeli
"Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Dış Ülkelerle Yaptığı İşbirliği Protokolleri"
10.00-10.15

Tartışma 10.15-10.45
Ara 10.50-11.10

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI

Öğr. Bnb. Nâsır YÜCEER
Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşiv Müdürü
"Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd (ATASE) Başkanlığı Arşivi (Tasnif,
Bakım, Onarım, Yararlanmaya Sunma, Kopyalama)"
09.00-09.15

Yavuz YEŞİLYILMAZ
Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanı
"İmparatorlukta Günümüze Yaşayan Arşivlerimiz, Bilgi ve Belgelerde Bilgisayar
Uygulamaları"
09.20-09.35

Dr. Yeşim ALTINTEPE
İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi
"Arşivde Çalışmanın Yol Açtığı Meslek Hastalıkları"
09.40-09.55

Tartışma 09.55-10.30
Ara 10.30-11.10

IV. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nezih AYKUT

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI
Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Cumhuriyet Arşivi'ndeki Tasnif Çalışmalarına Genel Bir Yaklaşım"
11.10-11.25

Râhim ERİŞTİ
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı
Başbakanlık Uzmanı
"Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Çalışmaları"
11.30-11.45

Seyit Ali KAHRAMAN
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Personeli
"Tasnif Problemleri"
11.50-12.05

Tartışma 12.05-12.30
Ara 12.30-14.00

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Ana Bilim Dalı Başkanı
"Arşivciliğin Meslek Haline Getirilmesi"
11.10-11.25

Doç. Dr. İlhan YERLİKAYA
Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
"Arşivcilik Eğitimi ve Personel"
11.30-11.45

Dr. Fahrettin ÖZDEMİRÇİ
Ankara Üniversitesi DTCF Arşivcilik Ana Bilim Dalı Öğretim Görevlisi
"Arşivciliğe Felsefi Yaklaşım"
11.50-12.05

Tartışma 12.05-12.30
Ara 12.30-14.00

V. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

Prof. Dr. İlber ORTAYLI

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi
"Dışişleri Bakanlığı ve Benzeri Arşivler"

14.00-14.15

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İÇİMSOY

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

"Kamu İdaresinde Belge Yönetimi"

14.20-14.35

Öğr. Gör. Tülin AREN

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi

"Özel Arşivlerin Devlet Arşivi ile İlgileri"

14.40-14.55

Ar. Gör. Dilek BAYIR (TOPLU)

Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Görevlisi
"Arşivlerde İş Tatmini"

15.00-15.15

Tartışma

15.15-15.45

Ara

15.45-16.15

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR

Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü Öğretim Üyesi

"Arşivlerde Kullanıcı Hizmetlerinde Bilgisayar Kullanımı"

14.00-14.15

Dr. Nejdet GÖK

Bilkent Üniversitesi İktisat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi
"Arşiv Hizmetlerinin Daha Pratik Hale Getirilmesi ve İnternet

Bağlantısına Geçiş"

14.20-14.35

Dr. Mehmet İPCİOĞLU

Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi

"Arşiv Belgelerinin Veri Tabanı Oluşturularak İşlenme Yöntemleri"

14.40-14.55

Tartışma

14.55-15.30

Ara

15.30-16.15

VI. OTURUM

B SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa AKBULUT

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI
Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
"Üniversite-Arşiv İşbirliği"
16.15-16.30

Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ
Ankara Üniversitesi DTCF Dekan Yardımcısı
"Arşiv-Kütüphane-Enformasyon İlişkisi"
16.35-17.00

Ar. Gör. Hüseyin ODABAŞ
Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü Öğretim
Görevlisi
"Arşivlerarası İşbirliği ve Arşiv Dernek ve Vakıflarının Kurulması"
17.05-17.20

Tartışma *17.20-17.50*

K SALONU

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ercüment KURAN

Prof. Dr. Esin KÂHYA
Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Osmanlı İmparatorluğunda 19. yy. Madenlerle İlgili Bazı Arşiv Belgelerinin
Değerlendirilmesi"
16.15-16.30

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT
Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
"Tapu Tahrir Defterleri ve Bunların Yayınlanması"
16.35-17.00

Ar. Gör. Arzu TERZİ
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi
"Hazine-i Hassa Defterleri"
17.05-17.20

Mustafa SERİN
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Personeli
"Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuât Defterleri"
17.25-17.40

Tartışma *17.40-18.10*

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRÜ İSA ÖZKUL'UN ŞÛRA AÇIŞ KONUŞMASI

Sayın müsteşarım, değerli konuklar,

I. Millî Arşiv Şûrası'na hoş geldiniz.

Hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden devraldığı zengin tarihî mirasla dünyanın en büyük arşivlerine sahip ülkelerden birisi durumundadır.

Osmanlı Devleti üç kıta üzerinde, çok geniş bir coğrafyada ve altıyüz seneyi aşkın bir zaman diliminde hükümrân olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiş bu muazzam belge okyanusu, sadece Türkiye'nin değil, bugün müstakil devlet kurmuş çeşitli milletlerin de millî ve ortak tarihlerinin tespitinde ve yazılmasında başvurulacak otantik değerdeki tek kaynaktır.

Bu noktada, özellikle belirtmek isterim ki; Türk arşivlerinde (Osmanlı Arşivi) araştırma yapılmadan yazılacak bir dünya tarihi kesinlikle eksik olacaktır.

Sayın müsteşarım,

Osmanlı Devleti'nden intikal eden bu çok değerli arşiv malzemesi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda, yani İstanbul'da muhafaza edilmektedir.

Bu zengin birikime ilâve olarak, Millî Mücadele ve Cumhuriyet döneminde teşekkül eden, bu devrin tarihini, ilerleyiş yolunda geçirdiği çeşitli safhaları ve elde edilen güzel neticeleri gösteren Cumhuriyet dönemi arşiv malzemesi de Ankara'da Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunmaktadır.

Bu çok zengin arşiv potansiyelini bünyesinde korumaya çalışan Genel Müdürlüğümüz'ün, acilen çözülmesi gereken ciddi problemlerinden birkaçını kısaca arzetmek istiyorum.

Bunları şu ana başlıklar altında sıralayabiliriz:

- 1- İstanbul'da bugüne kadar bir arşiv sitesinin kurulamayışı,
- 2- Yetişmiş uzman personelin özlük haklarının düzeltilememesi,
- 3- Arşiv mevzuatının eksikliği,
- 4- Tasnif hizmetlerinin çok ağır yürümesi.

Sayın müsteşarım, değerli konuklar,

İstanbul'da belgelerin bulunduğu depolardan sadece bir tanesi hariç, diğer depolar belgelerin sağlıklı bir şekilde muhafazası için elverişli şartlara sahip değildir.

Uzun yılların olumsuz şartları, fizikî mekanların yetersizliği, belgeler üzerindeki biyolojik tahribatı daha da artırmıştır.

Bu bakımdan dağınık vaziyette ve yetersiz olan arşiv depolarının ve hizmet binalarının tek ve modern bir arşiv kompleksinde toplanması için İstanbul'da bir ARŞİV SİTESİ'nin kurulmasına şiddetle ihtiyaç vardır.

Sayın müsteşarım,

Arşiv personeli kolay yetişmemektedir. Üniversitelerimizin ilgili bölümlerinden mezun olarak, arşivde istihdamı yapılan personel, ancak 3-4 yıl çalıştıktan ve hizmetiçi eğitimlerden geçtikten sonra arşiv hizmetlerinin yürütülmesinde yararlı hale gelebilmektedir.

Bunun için arşivlerde rastgele personel istihdamı da yapılmamalıdır.

Ayrıca, yetişmiş ve uzmanlaşmış personel, kadrosuz olmanın getirdiği istikrarsızlık ve geleceğin belirsizliği gibi sebeplerden dolayı huzursuz olmakta ve başka iş arayışlarına geçmektedir. Son üç yıl içerisinde kurumdan ayrılan uzman personel sayısı 150'nin üzerinde olmuştur.

Tasnif çalışmalarında zaafiyete neden olan bu beyin göçünün dondurulması için gerekli tedbirlerin alınması kaçınılmaz olmuştur.

Sayın müsteşarım,

152 yıl geçmişi olan Genel Müdürlüğümüz'ün bugünkü teşkilatlanması, en son çıkarılan 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanunu çerçevesinde yapılmıştır.

Millî arşivlerimizin korunması ve değerlendirilmesiyle ilgili her türlü görev, söz konusu kanunun 2. maddesi ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Millî arşivlerimiz için adeta reform sayılan bu kanunun Arşivle ilgili bölümünün bugün için yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Sayın müsteşarım,

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün öncelikli vazifesi, muhafaza altında tutulan belgelerin restorasyonunu ve tasnifini yaparak devletimizin, araştırmacıların ve tarihçilerimizin hizmetine sunmaktır.

Uzun bir geçmişi olan ve Osmanlı Arşivleri'nde bulunan 150 milyon belgenin bugüne kadar sadece %15'inin analitik tasnifi yapılabılmış, 300 bin defterin tamamı, 50 milyon belgenin de kaba tasnifi tamamlanabilmiştir. Bu şekilde devam etmesi halinde tasnifin bitirilebilmesi için daha çok uzun yıllara ihtiyaç vardır.

Ancak, fazlasıyla fizikî ve biyolojik tahribata uğrayan belgelerin bu şartlarda daha fazla dayanmaları maalesef mümkün değildir.

Sayın müsteşarım,

İşte bunun için "*Otomasyon Projesi*"ni hazırladık. Devlet Arşivleri uzmanlarının birikimleri, biz yöneticilerin yönlendirmesi ve zât-ı âlîninizin onaylarıyla hazırlanan bu proje; arşivimizi kurtarma projesidir. Cumhuriyetimiz'in kuruluşunun 75. yılını kutladığımız bir dönemde bu çok önemli projenin ve bugün toplanan I. Millî Arşiv Şûrası'nın hayata geçirilmiş olmasının, Atatürk Türkiye'si için bir onur ve gurur kaynağı olduğuna inanıyorum. Günümüz teknolojisini de kullanarak kültür hazinemizin daha iyi korunur hale getirilmesi, hizmete açılması son derece önemlidir. Bunun için tasnifin hızlandırılması, kataloglama ve katalogların basımı, belge ve defter gruplarının manyetik ortama aktarılması ile İnternet üzerinden araştırmacılara sunulacak olması bizleri şimdiden heyecanlandırmaktadır.

Ayrıca, Şûra çalışmalarından çıkarılacak sonuçlar söz konusu projeye de önemli katkılar sağlayacaktır.

Sayın müsteşarım:

Yukarıda sıraladığım konuların yanısıra;

- Millî arşiv politikasının oluşturulması,
- Bugüne kadar kamuoyunda pek tanınmayan arşivlerimizin tanıtılması ve öneminin vurgulanması,
- Arşiv bilincinin oluşturulması,
- Günümüz arşiv sorunlarının tespit edilip çözümlerinin getirilmesi,
- Yurt dışında bulunan Osmanlı Devleti'ne ait belgelerin, yapılan protokoller dahilinde fotokopi veya mikrofilm veya diğer vasıtalarla temin edilerek arşivlerin bilim çevrelerinin hizmetine sunulması için gerekli çalışmanın hızlandırılması,

gibi pek çok konunun bilimsel bir ortamda görüşülerek tartışılması için I. MİLLÎ ARŞİV ŞÛRASI toplanmış bulunmaktadır.

Şûra'nın hedefine ulaşacağı inancıyla, bu Şûra'ya katılan devlet büyüklerimize, bilim adamlarımıza, basın mensuplarımıza, kıymetli konuklarımıza ve emeği geçen personelimize şükranlarımızı arzeder, hepinize saygılar sunarım.

Prof. Dr. HALİL İNALCIK'IN KONUŞMASI*

Sayın Müsteşar, Sayın Genel Müdür, Sayın bilim adamları, seçkin dinleyiciler; yarım yüzyıldan beri arşivlerde dirsek çürüten bu naçize bu konuşma fırsatını verdikleri için Sayın Müsteşara şükranlarımı arz ederim.

Osmanlı arşivinde araştırmalarımı 1940'da başladım. O zamandan beri arşivde çalışma koşullarını, hükûmetlerin ilgi derecesini yakından izledim. Rahmetli Mithat SERTOĞLU ve Müsteşar Muhlis FER'le arşiv kanunu çalışmalarına katıldım.

Rahmetli Turgut ÖZAL, Sayın İsmail SOYSAL ile birlikte örgütlediğimiz sempozyuma teşrif ettiler, yakın ilgi gösterdiler. Bu ilgi sonucu arşivlerimiz büyük bir atılım yaptı. Alınan 500 kadar uzman sayesinde tasnif işleri büyük ilerleme kaydetti. Yerli ve yabancı araştırmacıların sayısı hızlı bir artış gösterdi. Bununla beraber, son yıllarda arşivden yararlanmada, çalışan personelin durumlarında bazı ciddi sorunların ortaya çıktığı herkesce malumdur, Sayın Arşiv Genel Müdürü de bu durumu çok açık bir şekilde belirtmiştir.

Aşağıdaki maruzatım, yapılması gereken hususlar için yararlı olursa mutlu olacağım.

Temel anlamda Devlet Arşivi; geçmişteki devlet faaliyetlerini yansıtan belgeleri emin bir şekilde saklayan, onları tasnif eden bir kurumdur. Devletin devamlılığını temsil eder.

Bunun yanında Devlet Arşivi, geçmişte devletin tarihini araştıranlara, belgeleri tasnif edip sunan bir bilim kurulusudur. Onun bu fonksiyonu üzerinde titizlikle durmak gerekir. Çünkü, belge öbür tarihî kaynaklar arasında gerçeği en objektif biçimde yansıtan kaynaktır.

* Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Başkanı.

Belgenin ortaya koyduğu gerçek karşısında her türlü iddia değersiz kalır. Biz tarihçiler bu kaynağı kullanmaktan vazgeçemeyiz. Aynı zamanda tarihimizi belgelere göre yazmak gerekir; maalesef Batıda ve Arap memleketlerinde tarihimizi çok çarpıtın hükümlere rastlıyoruz. Bu tahrifatın düzeltilmesi, ancak arşivlerimizdeki belgelerin ışığı altında yapılacak tarihî araştırmalar sayesinde olacaktır. Çünkü, bu belgeler kesin gerçeği ortaya koymaktadır.

Birinci Arşiv Sempozyumunda, arşivlerimizin önemini çarpıcı bir biçimde ifade için, rahmetli ÖZAL'a; "Bana bu arşivi verin, size Osmanlı İmparatorluğu'nu bir kültür imparatorluğu olarak yeniden kurayım" dedim. Yanıt kısa ve kesindi "Öyleyse al"; ÖZAL'ın tepkisi bu oldu.

Bu sözle anlatmak isteğim şuydu: esas fonları Fatih dönemine kadar inen Osmanlı Arşivi'nde, bugün ortaya çıkmış bulunan 28 kadar devletin tarihi yatmaktadır. Bu belge hazinelerini her türlü kolaylık sağlayarak bu memleketlerin araştırmalarına açık bulundurmak, onları gelip burada çalışmaya teşvik etmek, hem saplandıkları yanlış görüşlerden kurtaracak, hem de tarihimize ve memleketimize karşı daha olumlu bakmalarını sağlayarak kendilerini bizimle ortak kültür çalışmalarına yönlendirecektir; bu çok önemli bir husustur. Yakınlarda Belgrad'da uluslararası bir sempozyuma katıldım. Türk tarihi hakkında, Osmanlı İmparatorluğu hakkında ağza alınmaz yalanlar ve tahrifat dile getirildi çeşitli dillerde; Rus delegesi, Ermeni delegesi, Sırp delegesi korkunç şeyler söylediler, Osmanlı tarihinin gerçeklerinden tamamen bîhaber diler.

Şimdi, Sırpların, Gürcülerin, Arapların tarihi bizim arşivlerdedir. Bu insanları arşivlerimizde gelip çalışmaya teşvik etmek, onlara kolaylık göstermek, hatta onların yatıp kalkmalarını temin etmek suretiyle bu 28 milletin bilim adamlarını İstanbul'da toplamak mümkündür. Bunun arzettiğim gibi sayısız faydaları vardır; evvela, belgelerimizi görerek, kesin neticelere, çok daha olumlu neticelere varacaklardır ve bizimle işbirliği yapacaklardır. Bu suretle demin söylediğim kültür yakınlığı bir hakikat olacaktır. Balkanlar'ın, Arap memleketlerinin, Kafkasya'daki milletlerin, Slovakya'ya kadar Avrupa'nın, (biliyorsunuz güney Slovakya Osmanlı İmparatorluğu'na dahil bir memleket haline geldi ve Slovak âlimi

LAŞKOVIÇ Slovakya'nın tahrir defterini arşivlerimizde buldu) evet, Slovakya'ya kadar Avrupa'nın gerçek tarihi elimizin altındadır. Arşivlerimizin çağdaş, modern arşivler gibi tam açıklık prensibine uyarak gerçek fonksiyonunu yerine getirmesi, yalnız dünyada Türk imajının değişmesine hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda, dünyada eşi bulunmayan bu belge hazinelerinin hakkıyla gün ışığına çıkması sayesinde Türk sosyal bilimleri büyük bir atılım yapacaktır. Bizanstinistik gibi Osmanistik de dünya üniversitelerinde hak ettiği yerini alacak ve Osmanistik kürsüleri kurulacaktır. Bizim arşivlerimiz, Fransız, Alman, İngiliz arşivleri gibi dünyada eşi bulunmayan bir belge hazinesidir. Bu hazine sayesinde biz çeşitli kollarda, ekonomi tarihi, sosyal tarih, demografi, siyasal tarihi bir tarafa bırakıyorum, Akdeniz tarihi bizim arşivler kullanılmadan yazılamaz.

Şimdi, bu arşivdeki fonlar, defterler o kadar ayrıntılı bilgiler vermektedir ki, meselâ Macaristan'ın nüfusunu bu defterlerden çıkarmak mümkündür. Gürcistan'ın defteri vardır, Osmanlılar Gürcistan'ı fethettikten sonra orayı tahrir etmiştir. Bu defteri Gürcüler neşrettiler. Gürcistan'a kadar, düşünemediğimiz bölgelerin ekonomik kaynaklarını, nüfusunu bu defterlerde bulabiliyoruz. Tasavvur edin, bu defterler sayesinde sosyal, ekonomik tarih üzerinde yapacağımız itimat edilir, teferruatlı çalışmalar sayesinde, Türk sosyal ilimleri o kadar büyük bir atılım yapabilir ki, bu sayede bizim, sosyal ilimler sahasında Fransa'yla, İngiltere'yle boy ölçüşmemiz mümkün olur. Bu büyük bir potansiyeldir Türk ilmi için. Belki başka sahalarda, fizik sahasında, coğrafya sahasında yarışamayız ama, sosyal ilimlerde bu zengin kaynaklar sayesinde onlara yetişebilir, onları geçebiliriz.

Evet, dünyanın bütün belli başlı üniversitelerinde Bizanstinistik, Bizans tarihi okutulur ayrı bir disiplin olarak. Bizans tarihi kroniklere dayanır, çok az arşiv belgesi kalmıştır, "pratikalar" gibi. Fakat, Osmanlı İmparatorluğu'nda, bu 3 kıtaya yayılmış ülkede, hadiseler, demografik, ekonomik veriler, arşivlerimiz sayesinde teferruatlı bir şekilde ortaya konabilir. Biz, bu arşivi kullanmasını bilirsek, Osmanlı tetkikleri bütün dünyada bir patlama yapar ve sonuç olarak, Türk tarihine karşı olan ilgi

daha objektif bir istikamet alır ve bununla neticede Türk'e karşı yöneltilen o çarpıtıcı, o aşağılayıcı, Belgrad'da şahit olduğum o kötü fikirler, görüşler yok olabilir.

Burada posterini gördüğünüz büyük adam, büyük lider, millî mücadeleyi bu hisler altında yapıyordu. Lozan'da delegeler bizi, adaletimizi, Türk'ü aşağılıyorlar. Lord CURZON, cehaletten, "Türkler savaştan başka bir şey bilmez, Amerika yerlileri gibi o seviyede kalmışlardır. Anadolu'yu boşaltıp onu eski sahiplerine vermelidir" sözünü söyleyebilmiştir.

ATATÜRK her gittiği yerde, Avrupa'da Türk'e karşı aşağılayıcı, horlayıcı bir tavırla karşılaşmıştır. Atatürk, Türk tarihinin tetkikini isterken, Türk tarihinin yeni baştan araştırılmasını isterken, bu hislerin etkisi altındaydı; Türk tarihini, hakikatlerini dünyaya öğretmek onun için millî bir dava idi. Onun için Devlet Arşivleri, Tarih Kurumu, bu kurumlar bu maksatla kurulmuştur. Bizim vazifemiz, eğer bu büyük adamın izinden gitmek istiyorsak, bu vazifeleri hakkıyla yerine getirmektir.

Arşivlerimizde tam açıklık istiyoruz. Bilim adamı, yabancı araştırmacı, şayet arşivlerinizde bazı fonların araştırmaya verilmediğini öğrenirse eriştiği neticelerin kesinliğinden şüphe eder. Arşivlerimizde tam açıklık prensibi, bütün modern arşivlerde olduğu gibi kabul edilmelidir. Tabîî, her devletin düşmanı vardır, düşmana belgeleri seçerek kullanması için izin veremeyiz. Bu gibi hallerde, arşiv idarelerince bazı kurallar konmuştur. Yahut, belgeleri tarafsız kullanan araştırmacılar tahrifleri düzeltirler.

Tam açıklık prensibi üzerinde ısrarla durmalıyız. Fransız tarihçisi LANGLOIS der ki, "Şayet bir kütüphane veya arşiv idarecisi kendisi araştırmacı olmaya özenirse, o kütüphane veya arşiv bilim ve araştırma için ölmüş, esas fonksiyonunu kaybetmiş demektir." Arşivcinin temel görevi, arşiv malzemesini tasnif etmek, kataloglarını yapmak, araştırmacıya hazır duruma getirmektir; ilmî iş bölümü bunu gerektirir. Arşivcinin bu faaliyeti de çok değerlidir. O bu faaliyeti yapmazsa, araştırmacı bilim adamı araştırmasını sürdüremez, bu bir iş bölümü gereğidir. Arşivcinin bizzat arşiv vesikalarını yayınlama vazifesi yoktur. Maalesef, son senelerde

bizim arşivimiz bu tarafa yöneldi. Evvela arşivci, arşivcilik ihtisası ile işe başlamalıdır, ihtisası budur. Bu vesikaların değerlendirilmesi, tarihçilere, üniversitedeki araştırmacılara aittir. Arşivcinin vesika, malzeme neşretmesi güçtür, yanlışlara yol açabilir. O kendi vazifesini, kendi fonksiyonunu sürdürmekle mükelleftir. Arşivci kendisi, belgeleri yayınlama iddiasında bulunursa, bunu hem hakkıyla yapamaz, hem de o arşiv araştırmaya kapanmış olur. Çünkü, çok kıymetli bir vesika bulur, meselâ Osman Gazi'ye ait çok enteresan bir vesika bulur, bunu ben neşredeceğim diye saklar, bunun gibi binlerce vesika araştırmacıya kapanmış olur. Onun için LANGLOIS'nın gözlemini hiç unutmayalım; bir arşivci yahut kütüphaneci kendisi, ilim adamının, üniversite tarih hocasının yapacağı işi yüklenmemelidir.

Arşiv belgeleri üzerinde araştırma yapacaklara dâir 1989 tarihli kararname, araştırmaları son derece güç hâle getiren maddeler içermektedir. Bu maddeler, yerli-yabancı araştırmacıların, master tezi ve doktora yapacak öğrencilerin çalışmalarını önemli ölçüde engellemektedir. İzninizle bu genel şikâyeti, yüksek huzurlarında açıklamayı bilim adına borç bilmekteyim.

Gönderdiğim, doktora yapmakta olan öğrenciler, arşivde evvelâ konularını belirlemek zorundadırlar, bu kararnameye göre konularını belirlerler. Bir vesikayı araştırırken orada başka bir vesika koleksiyonunu kullanmak zaruret halini alabilir, konusunu verilen vesikalarla tamamiyle aydınlatma imkânı yoktur, bunun dışında başka bir koleksiyondan vesika isteyebilir. Fakat, bizim arşivimizde buna müsaade edilmiyor.

İkincisi, bir defter yayınlamak istersiniz. Meselâ ben Fatih'e ait bir defterin tamamını alıp neşretmek istedim. Belki hatırlarsınız, arşivdeki en eski defter II. Murat Devrine ait Arnavutluk defterini bundan 40 sene önce yayınladım ve bu bilim dünyası için çok değerli bir kaynak oldu. Bu defteri hazırlamak için Arnavutluk'tan haritalar getirttim, bütün köyleri tespit ettim, uzun bir çalışma yaptım. Şimdi, böyle bir defteri arşivden alamazsınız. Çünkü, size bir defterin ancak üçte birini verirler ve siz bunda ısrar ettiğiniz zaman "Efendim mevzuata aykırıdır" yanıtını alırsınız, çünkü mevzuatımızda hakikaten bu madde vardır, defterin size

ancak üçte birini verirler. Bu madde 1989'da çıkarılmış bir Bakanlar Kurulu Kararnamesiyle yürürlüğe konulmuştur. Hangi bürokrat bunu üst kademelere empoze etti ve bu nasıl bir engel olarak kondu anlamıyorum. Hiç bir yerli ve yabancı araştırmacı, bir defterin tamamının fotokopi veya mikrofilmni alamamaktadır. Bu durumda arşivde üçyüz sayfalık, beşyüz sayfalık bir defter üzerinde aylarca çalışmanız icap eder. Ama, mikrofilmni temin ederseniz, evde rahat rahat bunun üzerinde çalışabilirsiniz. 19. asır temettuat defterleri üzerinde çalışan bir doktora talebeme defterler verilmemiştir, defterin üçte biri verilmiştir; üçte biri hiç bir şey ifade etmez, bir defter tam olarak araştırılmalıdır.

Arşivin tam açıklık prensibinin, tarihimiz için önemi bakımından somut bir misal vermeme müsaadelerinizi dilerim. Arşivimizde "Defter-i Hakanî" denilen bir seri vardır. Her vilâyetin nüfusunu, vergi için ekonomik kaynaklarını ayrıntılarıyla tespit eder. Macar bilginlerine bundan 30 sene kadar önce *"Budın Beylerbeyliği Defterlerinin"* eksiksiz tam mikrofilmleri verildi. Tabîi bugün buna imkân yoktur, verilmez. Fakat, o zaman daha liberal bir idare vardı ve bu defterler Macarlara verildi. Macar bilginleri bunları ciltler halinde tercüme ettiler, yayınladılar. Sonuçta, Osmanlı Türk idaresinde zulüm değil, koruma gördüklerini itiraf etmek zorunda kaldılar. Ondan önce Macar tarihçileri Türk idaresinde tarımın gerilediği, otlakların genişlediği, nüfusun düştüğü iddiasında idiler. Maliye ve tahrir defterlerinin incelenmesiyle gördüler ki; nüfus düşmemiş, ancak yer değiştirmiş. Osmanlı Devleti, memleketi Avusturyalı-lara karşı korumak için, yani Macarları korumak için, her yıl İstanbul'dan devlet bütçesinden büyük meblağları Macaristan'a göndermiş. Orayı sömürmemiş, aksine merkez hazinesinden oraya yardımda bulunmuş. Osmanlılar birçok tarım çeşitlerini Macaristan'a sokmuşlar.

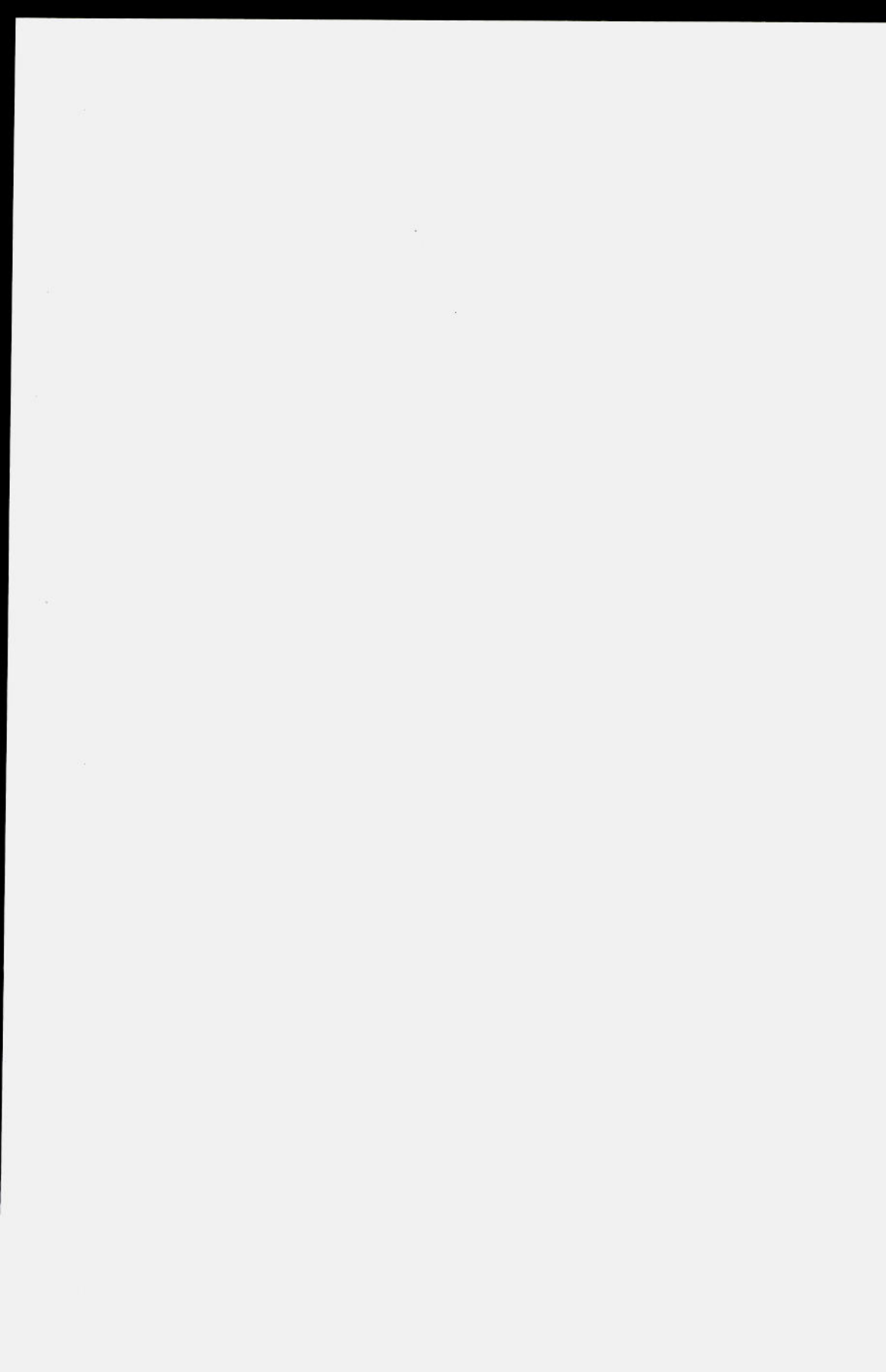
Osmanlılar, meselâ pirinç ziraatini Macaristan'a sokmuşlar. Bazı üzüm çeşitlerini Macarlara öğretmişler. Bu suretle de memleketin ekonomisine katkıda bulunmuşlar.

Arşivlerimizdeki belgelerin incelenmesini bir hâfız-ı kütüb zihniyetiyle kısıtlarsak, yalnız Türkiye kaybeder, tarihimiz hakkında haksız, olumsuz Türk imajını düzeltmek şansını kaybederiz. Bu malzeme, bilim

araştırcılarına tam olarak verilmeli, açık tutulmalıdır. Bilim adamının bilimden başka bir kaygısı yoktur.

Arşivimizin Avrupa arşivleri düzeyinde modern bir arşiv haline gelmesini önleyen başka bir sorun şudur: Turgut ÖZAL zamanında imtihanla sözleşmeli alınan 500 kadar personel arasında gerçekten yetkili, uzman kişiler yetişmiştir zamanla. Bu kadar yıl sonra onlar, aynı statüdedir, sözleşmeli personeldir. Bunların çoğu arşivi bırakıp üniversitelere gitmektedir. Bu gibilere kadro içinde bir statü verilmesini, bir hiyerarşi kurulmasını ilk kanun taslağında derpiş etmiştik. Böylece, arşiv gerçekten ilmî bir kurul haline gelebilirdi. Bu yapılmadığı takdirde arşivimiz 50 yıl öncesindeki duruma düşebilir.

Sayın dinleyicilerim, hazineler üstünde oturup da, bu hazinelerden yararlanmasını bilmeyenlerden olmayalım. Saygılar.

BAŞBAKANLIK MÜSTEŞARI YAŞAR YAZICIOĞLU'NUN ŞÛRA AÇIŞ KONUŞMASI

Değerli konuklar, değerli bilim adamlarım, değerli basın mensuplarım; saygılarımla sizleri selamlıyorum.

Türk arşivciliğine yeni bir yön kazandırmak arzusuyla düzenlediğimiz Birinci Millî Arşiv Şûrası'na ben de hoş geldiniz diyorum.

Her millet bir tarihî mirasın sahibidir. Bu tarihî mirasın çok önemli bir bölümünü arşivler, kütüphaneler ve eski eserler gibi maddî ve manevî kültür varlıkları teşkil ederler.

Arşivler, bir milletin hafızası, bir ülkenin tapu senedi, dün bugüne, bugünü de yarınlara bağlayan en değerli kültür ve tarih hazinesidirler.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü; İstanbul'da Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara'da Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'yla görevlerini bildiğiniz gibi sürdürmektedir.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda Osmanlı döneminden kalma 150 milyon belgeden, biraz önce genel müdürümüzün de belirttiği gibi bugüne kadar ancak 50 milyonunun kaba tasnifi ve %10'unun da tam tasnifi yapılabilmektedir.

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı da Cumhuriyet dönemine ait belge tasniflerini devam ettirmektedir.

Değerli konuklar, Türkler'de Uygurlar döneminden beri devam edegelen arşivcilik anlayışı, modern arşivcilik anlayışına Tanzimat döneminde geçmiştir. Bu dönemde belgeler, modern arşivciliğin en geçerli sistemi olarak kabul edilen provenans sistemine, yani belgelerin

ait oldukları dönemin bürokratik yapısı esas alınarak düzenlenen sisteme göre tasnif edilmiştir.

Organizasyon itibariyle geliştirilerek sürdürülen yapılanma sonunda 10 Ekim 1984 tarihinde Başbakanlık Teşkilat Kanunu çerçevesinde Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü adıyla bugünkü teşkilatlanma meydana getirilmiştir.

Değerli konuklar, milletlerin tarihinin yazılmasında arşiv belgelerinin önemli bir yeri vardır. Bu belgeler yalnızca geçmişin siyasî olaylarına değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel olaylarına, ekonomik ve malî kaynaklarına, devlet düzeninin işleyiş ve idaresine de ışık tutar.

Arşivlerimiz Türk milletinin ve devletinin millî hafızası ve aklıdır. Devlette devamlılık, iyi ve sistemli bir arşivi gerektirir. Devraldığımız bu mirası gelecek nesillere aktarmak ve araştırmacıların istifadesine yeterince sunabilmek medeniyetimizin de bir tanımı olacaktır.

Bunun için, teknolojiadaki gelişmelere paralel olarak arşivlerimizin tasnifi, güncel hale getirilmeleri, dijital ortama alınmaları, ayrıca personelin uzman kadrolarla takviyesi gerekmektedir. İşte bu amaçla bir "*Arşiv Otomasyon Projesi*" hazırlamaktayız. Çok yakın bir zamanda hayata geçireceğimiz bu proje sayesinde tasnif çalışmaları kısa bir süre içerisinde tamamlanmış olacak ve dünyanın, bilim adamlarının, tarihçilerin hizmetine sunulacaktır.

Modern arşivcilik sistemine uygun olarak elverişsiz ortamlarda saklanmalarından dolayı yok olmaya yüz tutan arşiv belgeleri günümüz teknolojisi kullanılarak koruma altına alınacak, mikrofilmleri çekilecek ve İnternet'le daha geniş araştırmacı kitlesine sunulacaktır. Böylece, araştırmacılar orijinalleri yerine, bilgisayar ortamına aktarılan belgelerin bilgisayardaki görüntülerinden yararlanacaklardır.

Bu projenin hayata geçirilmesiyle Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait belgelere sahip olan ülkemiz, araştırma merkezi dalında diğer dünya devletleri arasında layık olduğu yeri mutlaka alacaktır.

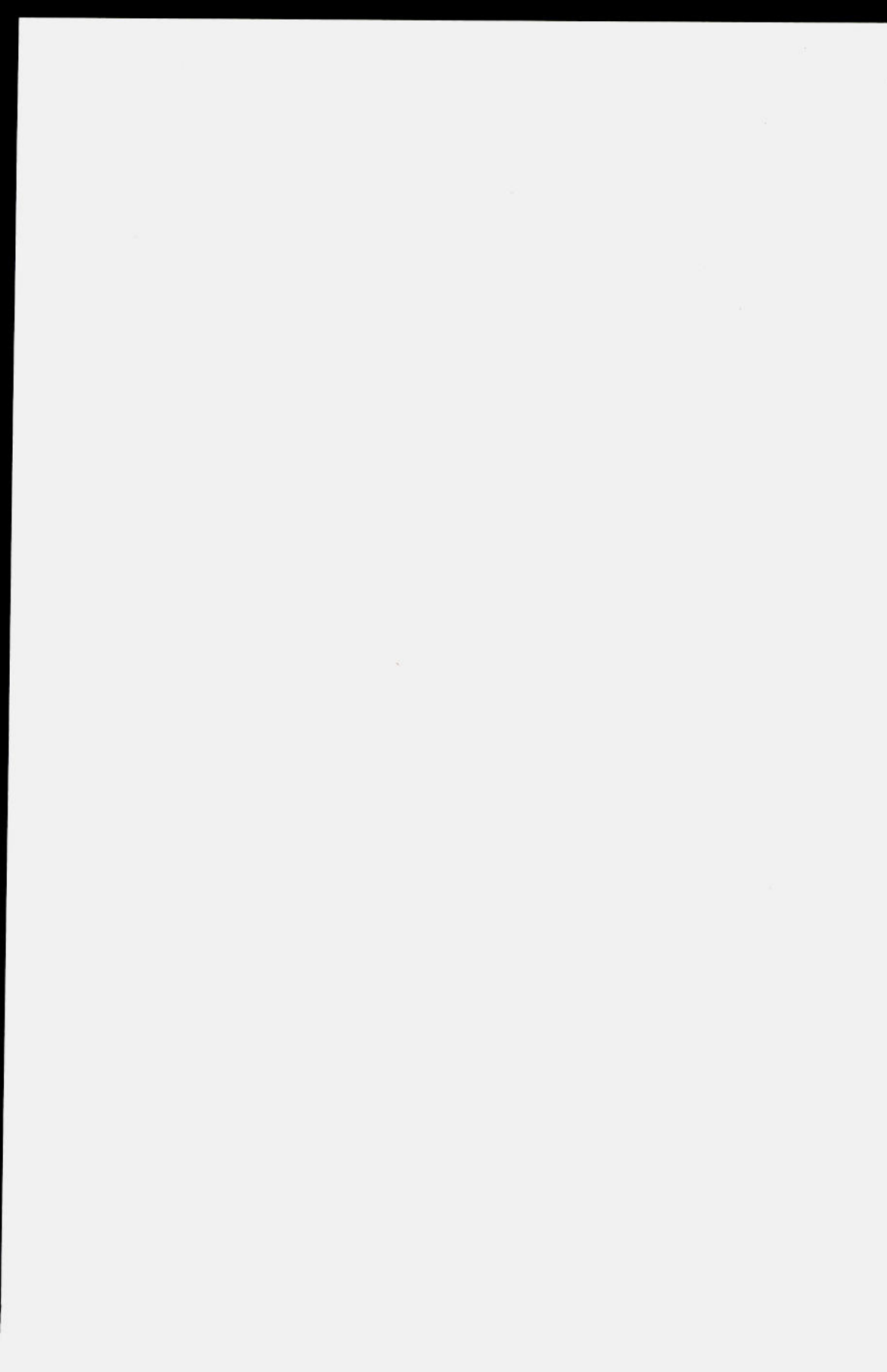
Arşivlerimiz tüm insanlığın hizmetine sunulacak, tarihimizin bilinmeyen yönleri aydınlanacak ve ülkemizin sosyo-kültürel zenginlikleri dünyaya duyurulacaktır.

Bu Şûra'nın düzenlenmesi; millî bir arşiv politikası oluşturmak, büyük bir geçmişe sahip olan Türk tarihinin bilgi bankası olma özelliğini taşıyan arşivlerimizin problemlerini tespit ederek, çözüm yolları aramak amacına matuftur.

Başbakanımızın talimatlarıyla Türkiye'de ilk defa düzenlenen "I Millî Arşiv Şûrası"nın yapılacak çalışmalara, düzenlemelere ve arşivciliğimizin problemlerinin çözümüne ışık tutacağına inanıyoruz.

I. Millî Arşiv Şûrası'nın amacına ulaşması dileğiyle saygılarımın kabulünü istirham ediyorum.

I. MİLLÎ ARŞİV
ŞÛRASI'NA SUNULAN
TEBLİĞLER
VE TARTIŞMALAR

B SALONU I. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALI

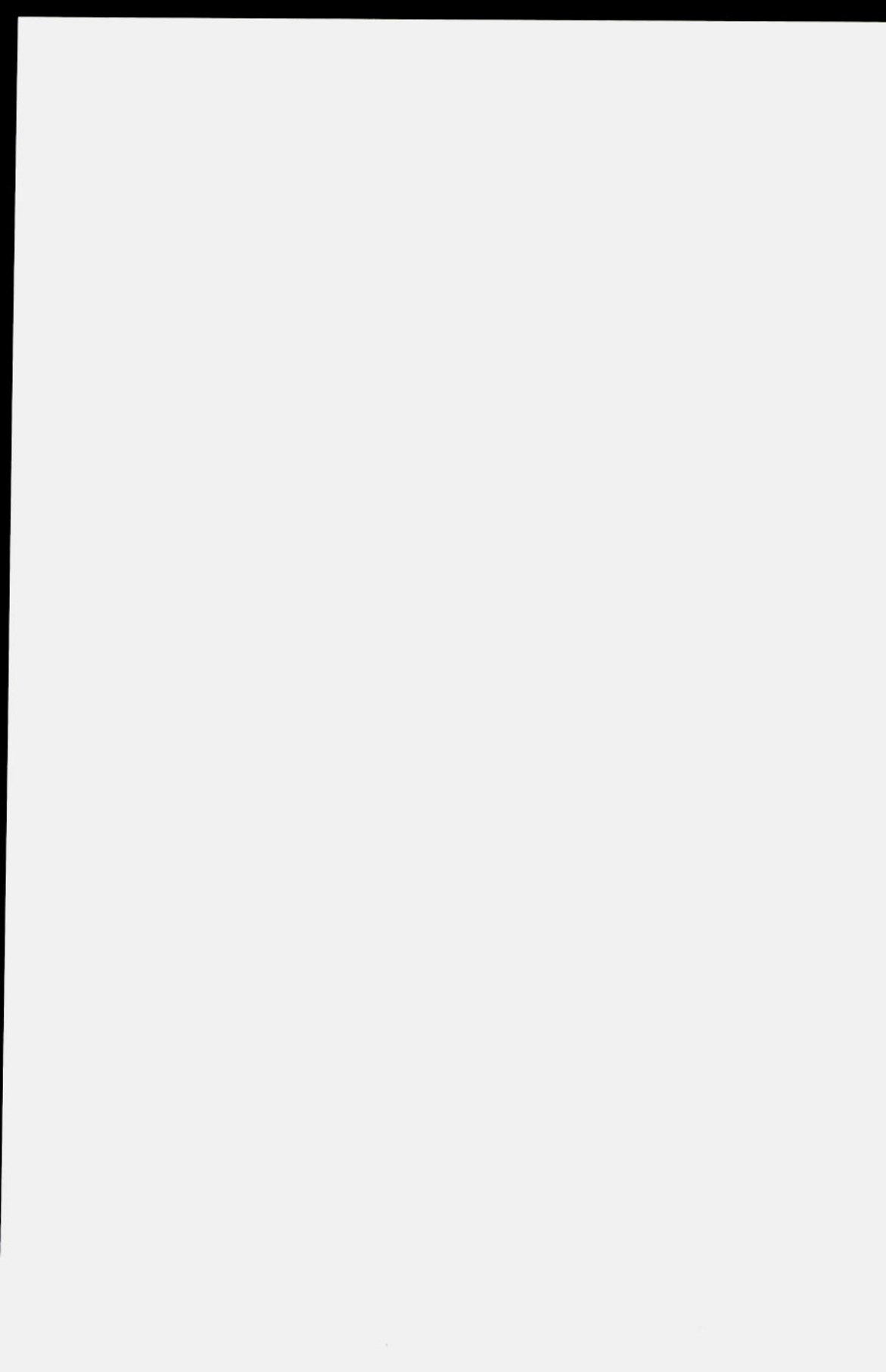
Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK

Necati GÜLTEPE

Prof. Dr. Ethem Ruhi FİĞLALİ'nin Oturumu Açış Konuşması

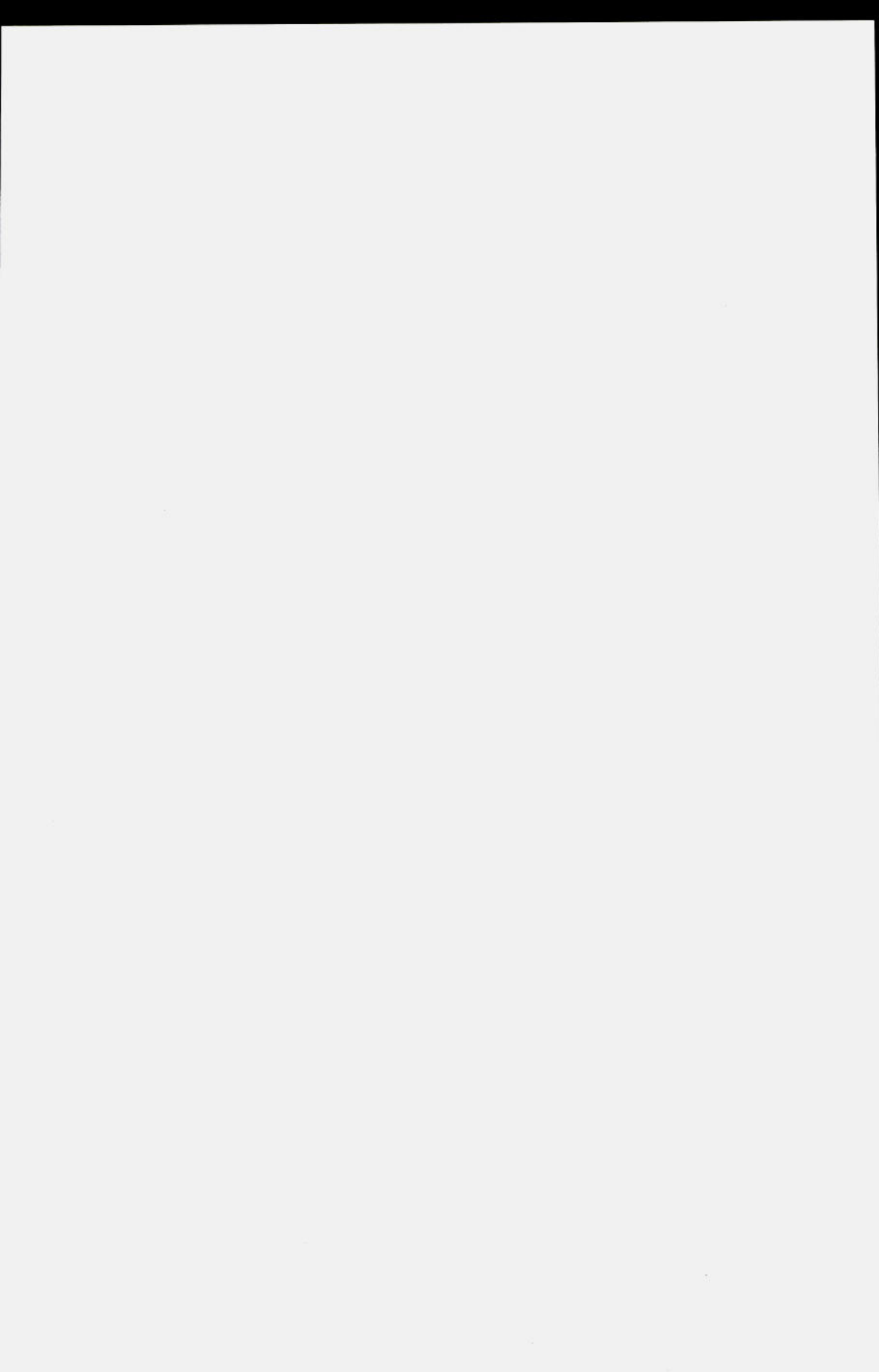
Millî Arşiv Şûrası'nın I. oturumunu açıyorum.

Arşivlerimiz, yeryüzüne adaletin, dürüstlüğün ve başarının en güzel örneklerini sunmuş olan bir devlet için fevkalade değerli. Bendeniz, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nü Türkiye'de ilk defa bu Şûra'yı tertip ettiği için gönülden kutluyorum. Ancak, Cumhuriyetimiz'in 75. kuruluş yıldönümünü kutladığımız bu yılda, bugün ve yarın siz çok değerli bilim adamlarımız tarafından bu konu ile ilgili olarak serdedilecek görüşlerin en kısa sürede kitap haline getirilmesini ve 75. yıla armağan olarak arşivciliğin bir büyük başarısı olarak takdim edilmesini gönülden diliyorum.

Oturumumuza Tarih Kurumumuzun çok değerli başkanı Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU, çok değerli öğretim üyesi Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ, Bilecik İktisadî İdarî Bilimler Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Said ÖZTÜRK ve Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı sayın Necati GÜLTEPE katılacaklardır. Kendilerini kürsüye dâvet ediyorum.

Elimizdeki programda belirtildiği üzere, değerli bilim adamlarımızın takdimleri, onbeşer dakika içerisinde sonuçlandırılacak ve müteakiben topluca bir tartışma ortamına geçilecek ve onun sonunda da saat 15.45'ten 16.00'ya kadar sürececek bir ara verilmiş olacaktır. Değerli bilim adamları bunu sizler gibi bu konuda fevkalade hassas olan bir topluluğa hatırlatmama hiç gerek yok ama, yine de malûmu ilâm kabilinden bir hususu dikkatinize sunmak istiyorum. Zaman, galiba bizim millet olarak en bolca ve hovardaca harcadığımız bir dilim. Onu en iktisatlı bir şekilde kullanacağımızdan şüphem olmadığını tekrar itilağımıza arz ediyor ve ilk sözü sayın Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU dostuma bırakıyorum.

* Muğla Üniversitesi Rektörü.

OSMANLI ARŞİVİNDE MALÎ YÖNETİM

*Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU**

Arşivlerin ülkeler ve milletlerin geleceğinin teminatı olarak görülmesi sebebiyle, her ülke arşivini büyük paralar sarfederek koruma altına alır, tasnif eder ve araştırmacıların faydalanmasına sunar. Bu durum arşivin zenginliğine, diğer devletlerin bu arşive kendi tarihleri bakımından verdikleri öneme ve zaman itibarıyla yüzyıllara kadar uzanan geçmişi olup olmadığına göre değişiklik gösterir. Gerçekten de Osmanlı Arşivi'ne baktığımızda bütün bu özellikleri taşıdığı görülür. Bu sebeptendir ki Osmanlı Arşivi, pek çok yerli ve yabancı araştırmacının ilgisini çektiği ve araştırmacı olarak başvurduğu bir arşiv hüviyetini kazanmıştır. Nitekim var olduğu tahmin edilen 150 milyon belgenin %10-15'i tasnif edilmesine rağmen, birçok araştırmacının temel kaynağını bu arşiv materyali oluşturmaktadır. Böylesine büyük bir arşivin tasnifi ve araştırmacıların hizmetine sunulması muhakkak ki temel hedefi belirlenmiş bir devlet politikasını gerektirmektedir. Buna karşılık Osmanlı Arşivi ile ilgili, 1987 yılına kadar böyle bir devlet politikası olduğu söylenemez. Bu cümleden olarak, bu tarihe kadar arşivde 40 kişilik bir personelin mevcut olduğunu belirtmek istiyorum. 1987 yılından itibaren ise arşive önemli sayıda tasnif personeli alınmaya başlanmıştır. Bir ara tasnif personeli 500'ün üzerine kadar çıkmıştır. Ancak ülkemizde arşiv bölümü ve anabilim dallarının olmaması yüzünden, tasnif personeli olarak alınanlar, genelde Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Fars Dili ve Edebiyatı, İlahiyat Fakültelerinin ilgili bölümleri gibi ihtisas dallarından alınmıştır. Geçen zaman zarfında iyi birer tasnif elemanı haline gelen tasnif

* Türk Tarih Kurumu Başkanı.

personelinin, yanlış politikalar yüzünden önemli bir kısmı üniversitelere kaymıştır. Bugün ise Osmanlı Arşivi'nde 300'ün üzerinde personel çalışmakta ve bunlardan 200'ü de tasnif görevi yapmaktadır. Tabî ki personel sayısının artması, arşive yapılan diğer giderlerle birlikte masrafı daha da arttırmaktadır.

Osmanlı Arşivi'nden sorumlu olduğum dönemlerde, kendi kendime hep sormuştum. Biz bu kadar parayı, bu kadar emeği neden sarfediyoruz diye? Gerçekten de, milletimizin ve ülkemizin tapusu demek olan arşivleri neden tasnif ediyorduk? Kendi tarihimizi araştırmak için mi, yoksa tarihimizi yabancı araştırmacıların hizmetine sunmak için mi? Aslında tabî ki geçmişimizi bu tarih hazinesinden öğrenmek, gelecek nesillere bu zengin tarihi nakletmek velhasıl geleceğimizi teminat altına almak asıl gayeydi. Fakat yaptığım bir istatistikî çalışmada, 1921'de arşivimizin dış araştırmacılara açıldığı andan 1991 yılına kadar geçen 70 yıllık süre içinde yerli ve yabancı araştırmacıları bir değerlendirmeye tâbi tuttuğumda, gerçekten hayıflandım. Bu istatistikte arşivden kaç yabancı ve kaç yerli araştırmacının yararlandığı ve hangi konularda araştırmalar yaptığı yer alıyordu. Tespit edebildiğim kadarıyla 23 değişik konuda 1362 yabancı ve 1118 yerli araştırmacı araştırma yapmıştı. Yabancı araştırmacılar 40'a yakın devlete mensuptular. Bununla ilgili yaptığım çalışmadan birkaç örnek vermek istiyorum:

<i>Sıra</i>	<i>Konular</i>	<i>Yabancı Araştırıcı</i>	<i>Yerli Araştırıcı</i>
1	Genel Konular	80	57
2	İktisadî, Ticarî ve Sınai, Madencilik	82	91
3	Devlet Teşkilâtı ve İdarî Yapı	329	62
4	Sosyal Yapı ve Din	97	89
5	Siyasî Konular, Devletlerarası Münâsebetler	282	151
6	Askerî-Polis	34	39
7	Nüfus, Yerleşme, Göç	7	31
8	Haberleşme, Ulaşım	12	12
9	Eğitim, Dil, Kültür, Basın	25	61
10	Hukuk	12	9
11	Ziraat ve Hayvancılık	26	7
12	Tıp ve Eczacılık	2	14
13	Reform Hareketleri	41	25
14	İşyanlar, Komitacılık, Misyonerlik	59	14
15	Sanat ve Mimarî, İmar	8	54
16	Şehir, Vilâyet-Sancak Tarihi	85	196
17	Aile, Aşiret, Cemaatler ve Biyografi	102	103
18	Devletler Tarihi	33	16
19	Arşivcilik, Diplomatika	4	26
20	Denizcilik	—	9
21	Spor	—	4
22	Tabii Âfetler (Deprem, Yangın)	—	6
23	Diğer Konular	42	42
	TOPLAM	1362	1118

Kendi kendime hep düşünmüşümdür. Bu kadar para ve emek harcıyoruz. Yabancılar geliyor, hiç yorulmadan, ekonomik bakımdan bir katkıda bulunmadan arşivde çalışıyorlar ve burada yaptıkları araştırmalarla ilim adamı oluyorlar, şan-şöhret kazanıyorlar. Doğrusu bu hep zoruma gitmiştir. Ve onların da bu arşivin tasnifinde, korunmasında payları olmalıdır. Tabii bunu onlardan bu ad altında talep edemezdik. Öyleyse kendi tarihleri için de, dünya tarihi için de ihtiyaç duydukları bu arşivden faydalandıkları sırada belli ölçüde maddî inkân elde etmeliydik. Bu çok da zor olmayacaktı. Zira araştırmacı olarak arşivimize gelenler, Türk bilim adamlarından daha fazlaydı. Bu düşünceyle, arşiv kataloglarının basılmasını ve satılmasını sağlamayı düşündük. Fakat o sırada Başbakanlığa sunduğum teklif uygun bulunmadı. Üstelik aldığım cevap şaşırtıcıydı ve suçlayıcıydı: "Sen arşivi mi satıyorsun?!". Yazık ki bu cevap bizi bu günlere kadar getirdi. Halbuki yaptığım bir araştırmada, katalogları seri halde bastırabilseydik, her biri 300 \$'dan ve beher katalogdan 200 katalog satabilecektik. Bu da 60 bin \$ demektir. Yılda 30 katalog basıp satmak kapasitemiz vardı. Bu da yıllık 1.800.000 \$ demektir. Eğer katalog sayısını 50'ye çıkarırsanız bu rakam 3 milyon dolara ulaşmaktaydı. Bu sırada bilgisayara uyumlu tasnif sistemini başlattığımızdan, kataloglar yabancıların hoşuna gidecek bir biçimde, indeksli olarak çıkmaktaydı ve bu da satışını kolaylaştıracak bir unsurdu.

Değerli dinleyiciler. Bu tür uygulamalar bizim arşivimiz gibi, bütün dünya devletlerinin tarihini yakından ilgilendiren, hattâ olmazsa olmaz denilecek bir niteliğe sahip arşivlerde azamî ölçüde görülmektedir. Bugün I. Millî Arşiv Şurâsı'nın toplandığı şu günde bu önerimi daha da geliştirerek sizlere sunuyorum. Bizim gibi, henüz tasnifi tamamlanmamış, depoları yapılmamış, henüz sayısal ortama geçirilmemiş, kataloglanmamış ve en önemlisi 150 milyon olduğu tahmin edilen belgelerden %70'inin restorasyona muhtaç durumda bulunduğu arşivlerde, sadece devlet bütçesine dayalı harcamalar yeterli gelmeyecektir. Bunun için:

- 1- Katalogların derhal kitap halinde bastırılması ve satışa sunulması,
- 2- Bilgisayara yüklenen katalogların CD'lerle çoğaltılması ve pazarlanması,

3- Katalogların İnternet aracılığı ile araştırmacıların hizmetine sunulması ve belli bir ücret karşılığı faydalanmaya açılması,

4- Sayısal ortama aktarılan belgelerin yazıcı çıkışlarının, yine belli bir ücret karşılığı isteyenlere verilmesi,

5- Araştırma salonlarında araştırma başvurusunda bulunanlara, buradaki bilgisayarlarla katalog hizmeti verecek operatörlerin araştırma konusuyla ilgili verdikleri sayfa başına alınacak ücret,

6- Her ülkeye ait katalog bilgilerinin CD'lere aktarılması ve çoğaltılması sonucu elde edilecek gelir,

7- Bazı önemli konularda belge CD'leri hazırlanıp pazarlanması,

8- Mahkeme ve özel istekler doğrultusunda arşiv personelinin yaptığı araştırmalardan dolayı talep edilecek ücret,

arşive önemli ölçüde gelir temin edecektir. Bütün bunlardan yılda ortalama 4-5 milyon dolar gelir temin edileceği tahmin edilmektedir ki, bunun da bugünkü TL karşılığı bir trilyon civarındadır. Bunun için arşiv gelirlerinin yine doğrudan arşive harcanacağı bir döner sermayeye ihtiyaç vardır. Bu sayede arşiv kendi yağıyla kavru lan veya en azından masrafları devlet bütçesi açısından en aza inmiş bir kurum haline gelecektir. Zira biraz önce belirttiğim gibi bir katalogdan en az 200 adet satıldığında -ki bundan çok daha fazla alıcısı olacaktır- 300 \$'dan 60.000 dolar, 50 katalogdan üç milyon dolar gelir elde edilecektir. Buna CD'lerle İnternet'ten ve yukarıda belirttiğimiz kalemlerden elde edilecek geliri de ilâve ettiğimizde yukarıdaki rakama ulaşılacaktır. Özellikle katalogların yurt dışında pazarlanması ve İnternet aracılığı ile dünya bilim âlemine sunulması başta malî olmak üzere pekçok yönden faydalar sağlayacaktır. Bu suretle Türk tarihini araştıran yabancıların sayısında 4-5 kat artma olacak ve Türk kültürü çok daha geniş sahalarda yayılma imkânı bulacaktır. Ayrıca siyasî olarak Ermenilere ait belgelerin araştırmaya açılmadığı ve ayıklananların araştırmacılara verildiği gibi bir propoganda silahı da yok edilmiş olacaktır.

Değerli dinleyiciler. Katalogların dünya ilim âlemine sunulması ve İnternet'le âdeta herkesin evine arşivin taşınması, araştırıcı sayısını artırırken, talep edilen belge kopya sayısı da büyük sayılara ulaşacaktır. Gerektiğinde Başbakanlık tarafından izin verildiği takdirde, araştırmacı-

lara, evlerinden veya kütüphanelerden ulaştıkları belge bilgileri doğrultusunda bilgisayar yazıcılarından çıktısı alınan belge kopyaları gönderildiği takdirde, bu kanalla da elde edilecek meblağ büyük rakamlara ulaşacaktır. Belki bazılarının aklına herşeyi paraya çevirmek ne kadar doğrudur, bu suretle arşivi âdeta yabancılara satıyorsunuz gibi bir düşünce gelebilir. Bugün fotokopi makinalarında ayda ortalama 35.000 belgenin kopyasını çıkardığımız arşiv yönetiminin fizibilite raporlarında yer almaktadır. Harcadığımız para ve verdiğimiz emeği düşünecek olursanız, karşılıksız denecek derecede verilen bu hizmetin paraya tahvili bu paha biçilmez tarihi değerimizi belki kurtarmamıza yardımcı olacak, yaşadığımız toprakların tapuları olan bu belgeler kurtarılacaktır. Aksine koruyacağız derken, kimsenin ve özellikle Türk bilim adamlarının asla 100 yılda bile araştırmakla bitiremeyeceği bu hazinenin, araştırılmadan çürümesine göz yummuş oluruz.

Öte yandan 5. maddede belirttiğimiz arşive araştırma için gelenlerin, araştırma konuları ile ilgili olarak 5 operatörden oluşacak bir hizmet biriminden araştırma konularını bilgisayardan tarama istekleri de, operatörler tarafından uygun yöntemle sorgulanacak ve fonlardan elde edilen katalog bilgileri 10-15 dakika gibi kısa bir sürede araştırmacıya verilecek ve bunun için de verilen sahife başına araştırmacıdan belli bir ücret talep edilecektir. Bu uygulama arşive gelir getirirken araştırmacılar da aylarca süren katalog taramasından kurtulacak ve kısa bir zaman içinde bütün arşiv fonlarından ihtiyaç duydukları konuları taratmış olacaklardır.

Şimdi kalem kalem yeniden sıralayacak olursak :

a) Katalogların basımı ve satışı ile elde edilecek gelir: Her biri 300 dolardan olmak üzere yılda 30 katalog basımı ve 200 adet satışı ile 1.800.000 dolar,

b) Katalogların CD'lere basımı ve pazarlanması ile elde edilecek gelir: Her biri 300 dolardan yılda 30 CD ve 100 adet satışı ile 900.000 dolar,

c) Katalog bilgilerinin devletlere göre hazırlanması yoluyla elde edilecek gelir: İsteğe bağlı yapılacak bu çalışma tahminen en az 100.000 dolar,

d) Katalog bilgilerinin İnternet aracılığı ile araştırmacılara sunulması sonucu elde edilecek gelir: Tahminen yılda 100-150 bin dolar,

e) Bizzat Arşive gelerek araştırma yapmak isteyenlere, operatörler aracılığı ile verilecek katalog bilgilerine ait hizmet karşılığı elde edilecek gelir: Tahminen 10.000 dolar,

f) Yurt içi ve yurt dışından belge kopyaları talepleri sonucu elde edilecek gelir (Bu kalemde yurt dışı isteklerinde her bir kopya için ayrı fiat uygulaması yapılacaktır): Bugün için, yılda yaklaşık 400.000 fotokopi verildiği göz önüne alınarak 400.000 dolar,

g) Konsültasyon grubunun özel isteklere vereceği hizmet karşılığı elde edilecek gelir: Tahminen 10.000 dolar,

olmak üzere en az 7 kalemde 3.320.000 dolar (796.800.000.000 TL) gelir sağlanabilecektir. Böylece arşivin sayısal ortama geçirilmesiyle ilgili projenin, büyük çapta devlet desteğine ihtiyaç duyulmaksızın devamı sağlanabilecektir. Projenin tamamlanmasından sonra ise bu gelirler, doğrudan arşivin ihtiyaçlarını ve teknolojik gelişmeyi sağlayacak uygulamalarda kullanılabilir.

Değerli dinleyiciler. Yukarıda arzettiğim hesaplar hayal gibi gelebilir. Ancak bunun bir hayal olup olmadığı, inşallah çok yakında görülecektir. Zira, arşivin sayısal ortama aktarılması konusunda sürdürülen çalışmalara bağlı olarak, yapılan projede bu konuya da yer verilmiş ve böyle bir gelirin elde edilmesi, hem arşivin bağlı bulunduğu Müsteşar Yardımcısı sayın Dr. Füsun Koroğlu tarafından, hem de Başbakanlık Müsteşarı sayın Yaşar Yazıcıoğlu tarafından uygun bulunmuştur. Buna dayanarak yukarıda sözünü ettiğimiz uygulama arşivin sayısal ortama aktarılması çalışmalarıyla birlikte başlayacak ve ilk katalog basımı geekleştirilecektir. Aslında bu, baskı giderleri dışında büyük bir harcama da getirmeyecektir. Zira arşivin tasnifi yapılmış fonlarının bilgisayar ortamında kataloglanması zaten yerine getirilmektedir. Buna biraz daha hız verilecek ve kataloglar basılıp, tanıtımı yapılmak suretiyle uygulama başlatılacaktır. Böylece belgelerin sayısal ortama aktarılması projesi için önemli bir kaynak sağlanmış olacaktır.

Sözlerime son verirken, yıllardır kangren halini almış arşiv yarasına cesaretle eğilen ve modern teknolojinin kurulmasını ve kullanılmasını

sağlayan başta Müsteşar Yardımcısı sayın Füsun KOROĞLU'na ve Başbakanlık Müsteşarımız sayın Yaşar YAZICIOĞLU'na ve Tanıtma Fonu Başkanına ve bu arada projeyi ve bununla ilgili fizibilite raporlarını hazırlayan arşiv yönetimine ve personeline teşekkür ediyorum. Türk Milleti'nin geleceği için büyük bir karar verdiler. Tarih onları hep minnetle anacaktır.

DEVLET VEYA MİLLÎ ARŞİV KURULU LÜZUMU VE TEŞKİLİ HAKKINDA

*Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ**

16 Nisan 1974 tarihli, o zamanlar İstanbul Milletvekili bulunan sayın Süleyman Arif Emre tarafından hazırlanan "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı" metninde 6. maddede "*Millî Arşiv Kurulu*" oluşturulması isteniyor, bu kurulun üyeleri olarak da kimlerin bulunması da belirtiliyordu.

"Millî Arşiv Kurulu, Devlet Arşivleri Genel Müdürü, Genel Müdür Başyardımcısı ve yardımcıları ve daire başkanlarıyla bütün bunların sayısı kadar ve en az üçü Tarih Kurumu üyesi bulunan üniversite tarih profesöründen kurulur" Bu maddenin gerekçesi olarak şu düşünceler ileri sürülüyordu: "Kuruluş içinde görevli ve aynı zamanda meslekî yüksek tahsil görmüş ve bilim adamı olarak yetişmiş, kuruluş dışında bulunan üniversite tarih profesörü tarafsız bilim adamlarına bu kurulda eşit oy hakkı tanımaktır. Böylece, ne ilmî ve teknik işler idarelerin mutlak tandansına terk edilmiş ve ne de idarenin zarurî olabilecek tasarrufları bu bakımdan sorumsuz olması normal bulunan yetkilerin kesin sınırları içine alınmıştır."

Bu kanun teklifinin yasalaşamaması sonucu böyle bir kurul da oluşturulamadı.

1977 senesinde yine İstanbul Milletvekili sayın Süleyman Arif Emre'nin 29 Haziran ve Sivas Milletvekili sayın Azimet Köylüoğlu'nun 12 Ağustos 1977 tarihli önerileri ile önceki tasarı tekrar TBMM'de ele alındı ve Bütçe Plân Komisyonu'nda bu defa Millî Arşiv Kurulu karşılığı benimsenen Devlet Arşiv Kurulu'nun üyelerinin de yapısı, bir önceki

* Emekli Öğretim Üyesi.

metne göre kısmen değiştirildi. "Devlet Arşiv Kurulu, Genel Müdür, Genel Müdür Başyardımcısı ve yardımcıları ve daire başkanları ile, bütün bunların sayısı kadar ve iki Türk Tarih Kurumu Üyesi, bir TÜBİTAK üyesi ve bir Türk Dil Kurumu üyesi ile, bulunan bir üniversite tarih profesöründen kurulur", deniliyordu. Devlet Arşiv Kurulu'nun üyeleri arasında bulunması arzu edilen "bir üniversite tarih profesörü" hakkında da 1979'da kanun tasarisına eklenen bir fıkra ile bu üyenin seçimi hususunda açıklık getiriliyordu. "1750 sayılı Kanun'un 46. maddesinin son fıkrasına göre kuruluşunu tamamlamış üniversitelerin öğretim üyeleri arasından görevlendirilirler".

Bu kanun tasarısı 1979'da kanunlaşamadı, daha sonra da kadük oldu. Nihayet 1982'te yeni bir "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulması hakkında kanun tasarısı" hazırlandı. Bu tasarının 8. maddesi "*Millî Arşiv Kurulu'nun Teşkil*" ile ilgili idi. Bu defa bu kurulun üyeleri değiştirilmiş, belki daha gerçekçi bir niteliğe büründürülmüştü. Üyeler:

- a- Devlet Arşivleri Genel Müdürü,
- b- Teknik ve İdarî İşler Genel Müdür Yardımcıları,
- c- Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanları,
- d- Başbakanlık,
- e- Genelkurmay Başkanlığı ile Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı,
- f- Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim ile Kültür ve Turizm Bakanlığı,
- g- Devlet Plânlama Teşkilâtı Müsteşarlığı,
- h- Vakıflar ve Tapu Kadastro Genel Müdürlükleri, tarafından görevlendirilecek birer temsilciden ve
- i- Üniversitelerarası Kurul'ca, üniversitelerden seçilecek Genel Türk Tarihi, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri tarihi sahalarında görevli dört öğretim üyesi ile Türk Tarih Kurumu'nun bir temsilcisinden teşekkül eder.

Bu temsilci ve üyeler üç yıl için seçilecekler, süreleri sona erenler tekrar seçilebilecekler, üyeliğin boşalması halinde yeni gelen eski üyenin süresini tamamlayacaktı.

Kanun tasarısının 9. maddesinde de bu kurulun yılda en az iki defa ve üyelerinin salt çoğunluğu ile toplanabileceği, kararların da toplantıya katılanların çoğunluğu ile alınabileceği belirtiliyordu. Bu kurulun başkanlığını Devlet Arşivleri Genel Müdürü yapacak, lüzum gördüğü zamanlarda "ilgili bilim adamlarını ve uzmanları, görüşlerinden yararlanmak üzere, toplantılara davet edebilecekti.

Millî Arşiv Kurulu'nun görevleri de tasarının 13. maddesinde şöyle belirtilmekte idi:

"Millî Arşiv Kurulu, mevzuat çerçevesinde, millî arşiv politikası ve arşiv hizmetleri ile ilgili konularda henüz kanun, tüzük ve yönetmeliklerle hüküm ve karara bağlanmamış konularla ilgili olarak, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce hazırlanacak esaslar ile, tüzük ve yönetmelikler hakkında görüş bildirir".

"Ayrıca, arşiv hizmetleri ile ilgili olarak, millî plân ve programlar, bunların gerçekleşmesi için hedefler, bu konulardaki faaliyetler ve ihtiyaca göre yeniden yapılacak arşiv bina ve tesisleri konusunda görüş beyan eder".

Maalesef bu kanun tasarısı da kanunlaşamadığından Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü ile ona bağlı bir daire olan Cumhuriyet Arşiv Dairesi müstakil bir kanuna sahip olamadı, dolayısı ile yukarıdaki tasarılar da yer alan Devlet Arşiv Kurulu veya Millî Arşiv Kurulu fikri gerçekleşemedi.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ancak 3056 numaralı ve 10 Ekim 1984 tarihli kanun ile kurulabildi:

Bu, Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanununun 11. maddesi ile hem Devlet Arşivleri Müdürlüğü kuruluyor, hem de onun görevleri belirtiliyordu:

a- Millî Arşiv politikasının esaslarını belirlemek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek,

b- Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak,

c- Çeşitli kamu ve kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayınlamak,

d- Yurt içi ve yurt dışı arşivcilik ve bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayınlamak, önemli ve değerli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak,

e- Tarihî, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde arşiv müzesi kurmak ve sergiler açmak,

f- Arşiv malzemesinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak,

g- Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkartarak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için, film mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak,

h- Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivlerdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek,

i- Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılabilir hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek,

j- Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek

k- Makamca verilen benzeri görevleri yapmak.

Bu kanuna paralel olarak, kamu kurum ve kuruluşlarının elinde bulunan arşiv malzemesi ve arşivlik malzeme dışında kalan ve muhafazasına lüzum görülmemiş malzemenin ayıklanması ve imhası için 3473 sayılı "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun" 28.9.1988 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir.

Kanunun amaç ve kapsam başlıklı 1. maddesinde;

"Bu kanunun amacı, genel ve katma bütçeli dairelerle (saklama, ayıklama ve imha işlemleri kendi mevzuatına tâbi olmak kaydıyla Cumhurbaşkanlığı, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Genel Kurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilâtı hariç) mahallî idareler, üniversiteler ve bunlara bağlı sabit ve döner

sermayeli kuruluşlar, kamu iktisadî teşebbüsleri, özel kanunlarla kurulan kamu bankaları ve teşekkülleri elinde bulunan ve arşivlerinde arşiv malzemesi ve arşivlik malzeme niteliği taşımayan, muhafazasına lüzum görülmeyen, yok edilecek evrak ve her türlü malzemenin, ayıklama ve imha işlemlerine dâir usul ve esasları düzenlenmekte, altıncı maddesinde ise; Başbakanlık tarafından, kamu kurum ve kuruluşları ile şahıslar elinde bulunan arşiv malzemesi ile ileride arşiv malzemesi haline gelecek arşivlik malzemenin tespiti, kayba uğramaması, gerekli şartlar altında korunması ve değerlendirilmesi için bir yönetmelik hazırlanacağı hükme bağlanmaktadır.

3473 sayılı kanunun altıncı maddesinde atıf yapılan hususların düzenlenmesi için çıkarılması öngörülen yönetmelik 16 Mayıs 1988 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Sözkonusu yönetmelik ile;

- a- Arşiv Malzemesi ve Arşivlik Malzemenin korunması, kurum ve birim arşivlerinde saklanması, ve yararlanma,
- b- Tasnif, ayıklama, imha işlemleri,
- c- Ayıklama ve imha komisyonlarının teşkili ve çalışma esasları, imha şekilleri,
- d- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği ve münasebetleri düzenlenmektedir.

Ne yazık ki, arşiv malzemesi niteliği taşımayan malzemenin imhası ile ilgili müstakil bir kanun çıkartıldığı halde Devlet Arşivlerinin teşkilâtı ve arşiv malzemesinin muhafazası, derlenmesi ve değerlendirilmesi hakkında bu güne kadar yukarıda bahis konusu olan üç Devlet Arşiv Kanunu tasarısı teşebbüsüne rağmen böyle bir yasa çıkartılamamıştır. 3056 Sayılı Kanunun ifadesinden ve bu kurumun Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü unvanını taşımasından hemen herkes bu dairenin başındaki görevlinin Türkiye'deki devlete ait bütün arşiv kurumlarının genel müdürü, yani yönetimin başı olduğu kanısına kapılır. Halbuki hakikatte durum hiç de öyle değildir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yetkileri ancak Ankara'daki Cumhuriyet Arşiv Dairesi ve İstanbul'daki Osmanlı Arşiv Dairesi ile sınırlıdır. Başbakanlığa bağlı bütün kurumların, ister bakanlık, ister genel müdürlük olsun hiç birisi bu genel müdürlük

kapsamında değildir. Öyleki, İstanbul'daki Osmanlı Arşiv Dairesi'nde çalışmak isteyen bir yerli veya yabancı araştırmacı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden kısa sürede çalışma izni alır, fakat bu izin ancak yukarıda işaret olunan daire için geçerlidir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde çalışmak isteyen bir araştırmacı ayrıca başvuruda bulunmak zorundadır, izin de alması kuşkuludur. Aynı durum Kültür Bakanlığına bağlı İstanbul'daki Topkapı Sarayı Arşivi, Ankara'da Vakıflar ve ATASE Arşivleri ve başkaları için de geçerlidir. Bakanlık Arşivlerinde çalışmak ise ancak pek özel yakınlıklarla veya izinlerle olmaktadır.

İstanbul'daki Osmanlı Arşiv Dairesi yerli, yabancı bütün araştırmacıların en kolay faydalanabildikleri ve yönetmelikler çerçevesinde fotokopi alabildikleri yer olduğu halde şikâyetler de oraya yöneltilmektedir. Bir defterin tamamının değil üçte birisinin fotokopisinin verilmesinden yakınılmaktadır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü özellikle son yedi sekiz yılda çok önemli yayınlar yapmış, sesini dünyaya duyurmuş, bu yayınlardan dolayı pek çok da övgü almıştır. Bir kaç mühimme defteri, iki icmal defteri yayını bu Genel Müdürlüğün görevlerinin sıralandığı 3056 sayılı Kanunun 11. maddesinin (d) fıkrasının "önemli ve değerli arşiv malzemesinin yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak" âmir hükmüne girer.

Türkiye'de pek çok resmî kuruluşun taşra arşivleri de vardır, fakat bunlar için henüz bir düzen kurulamamıştır. Mesela bir kısım lise ve benzeri okulların arşivlerindeki bir çok defterler ve evrak muhafaza edilememiş veya yok edilmiştir.

Kanaatimizce bir Arşiv Kanunu çıkartılmalı ve bu kanun çerçevesinde evvelce de düşünüldüğü ve teklif de edildiği üzere, bir Millî Arşiv Konseyi veya bir Devlet Arşiv Konseyi kurulmalı, bu konseyde bir çok birimlerin arşivcileri ile bilim çevrelerinden de bu arşivlerden faydalananlar bulunmalıdır. Böylece, bütün Türkiye Arşivleri için geçerli olabilecek bir çalışma, saklama, belgeleri çoğaltma veya okuyucuya sunma yeknesaklığı temin edilebilir. Millî bir arşiv siyaseti de ancak böyle bir kuruluşta bir araya gelecek arşivciler veya yetkililer sayesinde olur. Yoksa, yalnız iki birime hakim bir kurumdan bütün Türkiye'ye şamil kararlar beklenemez.

OSMANLI ARŞİVİNDE VERİMLİLİK VE FONKSİYONELLİĞİN ARTIRILMASINA YÖNELİK BAZI DÜŞÜNCELER

*Doç. Dr. Said ÖZTÜRK**

Osmanlı Devleti'nden intikal eden ve kapasite itibariyle en büyük arşiv olan Osmanlı Arşivi'nde belge ve dokümanların tespit, tasnif ve araştırmacılara sunulması çalışmalarına bir asrı bulan uzun zamandan beri devam edilmektedir. Her yeni gelen yönetim birşeyler yapmak kaygısıyla hareket etmekte ve ortaya bir hizmet sunmaktadır. Arşiv çalışmalarında görülen bu kaygı yöneticilerin kişiliklerine bağlı olarak değişmektedir. Bazen politik, bazen akademik, bazen de medyatik endişeler taşınmaktadır. Taşınan endişelerin niteliği yapılan çalışmaların uzun soluklu olup olmamasında etkili olmaktadır. Her şeyden önce şunu ifade edelim ki arşiv çalışmalarında izlenen politika uzun vadeli sonuçlar vermeli ve sürekli olmalıdır.

Tebliğimizde bir kamu kurumu olan arşiv çalışmalarında verimliliği artırmanın yolu nedir? Arşivin fonksiyonelliği hangi yollarla artırılabilir? Araştırmacıların Arşiv'den bekledikleri nelerdir? Bu sorulara cevap bulmaya çalışacağız.

Arşivde verimliliği artırmanın iki önemli aracını görüyorum. Birincisi personel politikası, ikincisi teknik düzenlemelerdir.

Nasılki sermaye güvenli ortamlarda yatırıma dönüşürse, aynı şekilde bilim de güvenli ortamlarda gelişir. Çalışan insanın kendini bir güven ortamı içerisinde hissetmesi ilmî çalışmaların vazgeçilmez şartıdır. Yarı akademik bir hüviyete sahip olduğunu düşündüğümüz arşivde yöneticilerin personele kendilerini bir güven ortamı içinde bulduklarını

* Dumlupınar Ü. Bilecik İİBF, Öğretim Üyesi.

hissetirmesi lazımdır. Çalıştığı kurumda yarın ne olacağını bilemeyen insandan verimli çalışmasını beklemek nafiledir. On yıl önce imtihanla işe alınan arşiv personelinin, bir hukuk devleti olan Türkiye'de kanunlar mâ kabline şâmil olmadığı gerçeğine rağmen tekrar sığaya çekileceği haberinin getirdiği hoşnutsuzluk ve bunalım çok önemli iş kaybına ve güven bunalımına sebebiyet vermiştir. İki ay boyunca personel ne olacağı ile ilgili kaygılar taşımıştır.

Alın terinin kutsallığı karşısında temennâ edilirken göz nurunun da mukaddes bir değer olduğu asla unutulmamalıdır. Bu temel felsefe üzerine kurulması gereken personel politikası, prodiktivenin optimum düzeye çıkmasını temin amacı ile personel-çalışma ortamı barışının sağlanmasını hedeflemelidir. Çalışma barışının sağlanmasında en önemli araçlardan biri çalışanların çalıştıkları müesseseye karşı duydukları özgüvendir.

Herşeyden önce personele çalıştığı kurumda yarını görebileceğine dâir güven verilmelidir. Personel hem kendine hem iş yerine karşı güven duygusu taşımalıdır. Bunun temini için üst yönetimin kaygı ve endişeleri giderecek yasal ve diğer düzenlemelere gitmesi gerekir. Çalışma ortamı huzuru ve çalışanlar ile yönetici arasında barış sağlanmalıdır.

Üstelik devletin kalkınma plânlarında yer alan temel ilkeler içerisinde yöneticiler ile çalışanlar arasında karşılıklı sevgi ve saygının ve iş yerine mensubiyet duygusunun pekiştirilmesinden söz edilmektedir. Diğer taraftan devamlı ve istikrarlı bir iş gücünün mevcudiyeti verimliliğe tesir eden önemli faktörlerden biri olarak görülmektedir. Yine çalışan kişinin emeğinin daha etkin olması için bedenî, fikrî ve gönül gücünün, özellikle bedenî ve fikrî güce sahip insanın çalışma şevkini ifade eden gönül gücünün optimum düzeyde olması gerekmektedir. Buna tesir eden amiller ise top yekun işletmedeki beşerî münasebetlerle ilgilidir. Eğer bir kurumda veya işletmede elemanlar arası münasebetler iyi değilse, yönetenle yönetilen arasında iyi ve ahenkli münasebetler kurulamamışsa, kuruma eleman alırken iyi seçilmesi, testlere tâbi tutulması her işe uygun eleman alınması, alınan her elemanın vasıf ve şartlarına en uygun işte çalıştırılması gibi diğer bütün şartlar yerine getirilse dahi verimlilik kafi derecede artırılamaz. Beşerî münasebetler diye ifade edilen işletmenin manevî organizasyonunun son derece gelişmiş ve ahenkli olması

gerekmektedir. Diğer taraftan prodiktivite artışı yalnız çalışan elemanın veya yöneticinin gayreti ile de temin edilemez. Her iki kesim el, iş ve gönül birliği yapması lazımdır. Bu işbirliği ne nisbette tahakkuk ederse verimlilik de o nisbette artar.

Maalesef geçmiş dönemlerde bazı idareciler arşiv çalışanlarına "hepiniz buraya pamuk ipliği ile bağlısınız" diyordu. Bir başka yönetici aynı şekilde "siz sözleşmelisiniz" diyerek personeli güven bunalımına itiyordu. İdarecilerden kaynaklanan bu olumsuz tavır yüzünden personel zamanla azalmıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürü sayın İsa Özkul ile bir görüşmemde şu ana kadar 156 kişinin Devlet Arşivleri'nden başka kurumlara geçtiğini belirtiyordu. Son günlerde aldığım bilgilere göre Osmanlı Arşivi'nde 1990 yılında 489 olan sözleşmeli uzman, uzman yardımcısı ve tasnif elemanından oluşan personel sayısı 1998 yılında (31.3.1998 itibarıyla) 300'e düşmüştür. Dolayısıyla 189 kişi kurumdan ayrılmış gözüküyor. Ayrılan bu personelin çoğu muhtelif üniversitelere geçmiştir. Bir güven bunalımı yaşanmıştır. Personel şuna inanıyor; yöneticiler tarafından kendileri gününbirlik çalıştırılmaktadır. Bu sebeple personel bulduğu ilk fırsatta başka kurumlara gitmeyi düşünür vaziyete gelmiştir. Maalesef Türkiye'de insan kaynakları uygulamalarında ortaya çıkan problemler kaynağın niteliğinden değil, onu yönetmek durumunda olanların yaklaşımından kaynaklanmaktadır¹.

Personelin özlük haklarının korunması yönünde gerekli adımlar atılmamıştır. Arşiv personeli statüsüzlüğün ciddi manada ezikliğini ve eksikliğini yaşamaktadır. 1986 yılında Başbakanlık Uzman Yardımcısı sıfatıyla yazılı ve sözlü imtihandan geçirilerek yurt içi ve yurt dışında yetiştirilmek üzere alınan personele maalesef bu hakları verilmemiştir. Halbuki uzman yardımcısı olarak alınan bu kişiler sıradan elemanlar değil, bu personelin alınmasında o zaman kendisine yetki tanınan Anadolu Üniversitesi Öğretim üyelerinden Prof. Dr. Burhan Erdem'in daha 15-20 gün önceki bir beyanında olduğu gibi, Türkiye'nin sahasında en kaliteli elemanları idiler. Söz konusu uzman yardımcılarının pek çoğu maalesef arşivden ayrılmıştır. Ayrılmaların arkasında Başbakanlık arşiv uzmanlığının verilmemesi ve verilen diğer teminatların yerine getirilme-

¹ Olgun Kırçıl, "İnsan kaynakları yönetiminde temel problemler", I. Verimlilik Kongresi 27-29 Kasım 1991, Ankara, s. 396.

mesi yatmaktadır. Genel bir politika olarak "hepiniz aynısınız" mantığıyla ilkokul mezunları ile uzman yardımcısı olarak alınanlar aynı kategoride değerlendirilerek bir bakıma sürü politikası izlenildi. İş hukuku çerçevesinde düşünülürse verilmiş bir hakkın iptali mümkün görülmemektedir. Verilmiş hak ve taahhütlerin yerine getirilmesi çalışanların yönetime olan güvenini pekiştirir. Personele güvenmek ve güven vermek lazımdır. Acilen uzman yardımcılığını imtihanla kazanan personele uzmanlık verilmelidir. Aynen Başbakanlık uzmanlarında olduğu gibi kadro karşılığı olarak sözleşmeli durumlarının devamı sağlanmalıdır. Müstakil karyer olarak Başbakanlık Arşiv uzmanlığı kadrosu ihdas edilmeli veya Başbakanlık uzmanlığı verilmelidir. Böyle bir hakkın tanınması ile aynı çatı altındaki bir kurumda çalışan eleman 30-40 milyon müsteşarlık tazminatı alırken diğer kurumda çalışan elemanın bundan mahrumiyeti giderilmiş olur.

Uzman olmanın sınırı ne olmalıdır ? Mesela şu yapılabilir; önce uzman yardımcısı olarak 1986 yılında arşive giren personele uzmanlık verilebilir. Daha sonra arşivde 6 yılını doldurmuş 4 yıllık üniversite mezunlarının arşiv uzmanı olması, 6 yılını doldurmamış olanlara ise uzman yardımcılığının verilmesi sağlanabilir. Arşiv uzmanlığı için tez verilebilir. Bir öneri olarak uzmanlık tezi için Mühimme, Ahkâm ve Şikayet defterleri verilebilir. Diğer lise, ortaokul, ilkokul mezunlarının ise mevcut sözleşmeli durumları devam ettirilebilir. Bu düzenleme ile mühür basarı ile evrak tahlilleri yapanların, kalemlere ayıranların maaş ve statülerinin teşvik edici şekilde düzenlenmesi sağlanmış olur. Böylece arşiv çalışanlarının özlük kayıplarından kaynaklanan verimlilik kaybı da önlenmiş olur. Bu yapıldığı takdirde sıkıntısı çekilen kurumsallaşmaya doğru adım atılmış olur.

Personele bir statü kazandırılmasıyla ilgili düzenlemeler için farklı görüş ve düşünceler bulunmaktadır. Burada daha net bir tavır takınılabılır. 1986 yılında Osmanlı Arşivi'ne uzman yardımcıları alınırken aynı şekilde Başbakanlık merkezinde istihdam edilmek üzere de uzman yardımcısı alınmış idi. Bu gün merkezdeki uzman yardımcıları Başbakanlık Uzmanı olmuşlardır. Aynı teşkilatın bir kurumunda uzman olmanın kıstası ne ise diğer bir kurumunda da aynı ölçüye riayet edilmesi en tabii olanıdır. Hatta Osmanlı Arşivi'nde çalışan bazı personel, mesela Yusuf

İhsan Genç ve Mehmet Ali Beyhan nasıl Başbakanlık Uzmanı oldular ise, yani onlardan hangi yükümlülükler istendiyse aynı yükümlülükler hâlâ uzman yardımcısı olan personelden de istenerek mağdur olan bu personelin kayıpları telafi edilebilir. Bildiğimiz kadarıyla uzman olan bu personelden sadece bir tez hazırlamaları istenmiş idi.

Personeli endişelendiren diğer bir özlük hakkı kaybı ise 20 yıl arşivde çalışan bir sözleşmeli personel başka kuruma geçtiğinde bu hizmeti memuriyetine sayılmayarak emekli sandığına sayılıyor olmasıdır. Bu konuda yasal boşluklar varsa giderilmesi yönünde çalışmalar yapılmalıdır.

Uygulanan maaş politikası da personeli rahatsız eden konulardan biridir. Çünkü çalışan eleman kendi haklarının temini bakımından yönetici veya işverenin adil hareket ettiğine kani olmadıkça işe teşvik unsurundan söz edilemez. 1998 yılı Ocak ayında devlet memurlarına verilen %30 zam arşiv personeline çok değişik kademelerde yansıtılmıştır. Personelin çoğuna %20 civarında çok az bir kısmına da %25-30 zam yapılmıştır. Bir kısmına çok düşük oranda bir kısmına ise hiç zam yapılmamıştır. Halbuki Başbakanlık merkez teşkilatındaki diğer birimlere, mesela Bilgi İşlem Dairesi'ndeki personele -doğruluk derecesini tam olarak bilmemekle beraber- %45 civarında zam yapılmıştır. Üstelik maaşlara hangi oranlarda zam yapılacağına dâir baş vurulan kıstaslarda birlik ve devamlılık sağlanamamış, "eşit işe eşit ücret" politikası tam anlamıyla uygulanamamıştır. Son zamlarda akademik çalışmalar özendirilmiştir. Ne gariptir ki on sene öncesinin bazı idarecileri arşiv personeline ya doktorayı bırak ya da burayı bırak diyorlardı.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken "eşit işe eşit ücret" ilkesine dayalı adil ve dengeli bir ücret yapısının kurulmasıdır. Adil ve dengeli ücret yapısının oluşturulması amacıyla işlerin ayrıntılı analiz ve tanımları yapılarak önem ve güçlükler açısından fark ve benzerliklere göre işler değerlendirilmeli, objektif ve adaletli bir değer-ücret ilişkisi oluşturulmalıdır. Kurulacak bu ücret sistemine özendiricilik niteliği kazandırılmak amacıyla başarı değerlendirme çalışması yapılarak böylece çalışanlara yaptıkları iş için ödenen temel ücrete/maaşa ek olarak o işte gösterdikleri başarı düzeyine göre, yani çalışanın belirli bir dönem içerisinde işe katkısı, etkinliği, verimliliği, işindeki genel başarısını ve kendisine

önceden bildirilen hedeflere ulaşma derecesine göre başarı ücreti ödenmesi sağlanmalıdır.

Devlet Arşivleri'nin Teşkilat Kanunu bulunmamaktadır. Dolayısıyla her türlü spekülasyona ve uygulamalara açıktır. Teşkilat kanunu olmayınca siyasiler istediği şekilde personel istihdamına gitmektedir. Bu siyasilerin işine de geliyor. Bir sürü açıktan atama var. İmtihansız onlarca personel alınmış. Yeni idare zamanında duyularımıza göre bu şekilde yedi kişi daha atanmıştır. Bu imtihansız olarak gelenler yüzünden diğer personel rahatsız edilmiştir. Siyasî iradenin hangi amaçla tecelli ettiğini bilmiyoruz ama enteresandır, şu anda Osmanlı Arşivi'nin bütün elemanları, çalışma alanları İstanbul'da olduğu halde daire başkanlığı kadrosu Ankara'ya çekilmiştir.

Personelin sağlık şartları iyileştirilmelidir. Mesleğin getirdiği bir takım sağlık sorunları üzerinde titizlikle durulmalıdır. Bu konularda idarecilerin yeterli girişimleri olmamıştır. Şu ana kadar 50'ye yakın personel astım, bronşit ve verem dahil tozdan mütevellit hastalığa yakalanmıştır. Şûra'ya katılan tebliğcilerden birinin arşivde çalışmanın yol açtığı meslek hastalıkları konusunu işleyecek olması konunun ciddiyetini göstermektedir. Meslek hastalıkları için sağlık taraması yapılmalı, iş riski tazminatı verilmelidir. Her bir çalışma grubu için toz alma makinasının temini sağlanmalıdır. Bilgisayarların daha hassas olduğu düşünülerek bilgisayar odalarının dükap vb. malzeme ile çalışma ortamı daha sıhhi şartlara kavuşturulurken, insanın daha hassas olduğu, asıl değer verilmesi ve sağlıklı çalışma ortamına kavuşturulması gerekenin insan olduğu hesaba katılmalıdır. Çalışan eleman, yönetici veya işveren tarafından sadece bir üretim unsuru olarak muamele görür ve insan olarak duygularına ve sağlığına önem verilmediğine kani olduğu takdirde işinde zarurî olan standardın fevkinde bir çalışma gayreti göstermeyeceği açıktır.

Verimliliği etkileyen en önemli faktörlerden biri de şüphesiz girdilerin kalitesidir. İş ve zihin gücü girdisinin niteliğinin yükselmesi, öğrenim ve eğitim düzeylerinin yüksek olmasına, iş tecrübelerinin, iş yerindeki tutum ve davranışların, beslenme ve sağlık şartlarının iyileştirilmesine bağlıdır. Bunun için elemanların sürekli eğitilmesi, yönetici-eleman ilişkilerinin uygar, demokratik ölçüler içerisinde yürütülmesi, çalışanların

yeterli beslenmesi, meslek hastalıklarını azaltıcı önlemlerin alınması gerekmektedir.

Modern arşiv sitesinin veya kompleksinin olmayışı da iş verimliliğini düşüren etkenlerden biridir. Bu gün arşiv çalışmaları ayrı ayrı binalarda yapılmaktadır. Personelin istihdam şartları ve çalışma ortamı uygun değildir. Zehirli evrak ile personel aynı mekanda sabahdan akşama kadar çalışıyor. Ankara'daki gibi personelin çalışma odası ile özel odaları ayrı ayrı olmalıdır. Çalışma odalarının 3-4 kişilik olması lazımdır.

Arşivde depo ve çalışma yerleri farklı yerlerde bulunmaktadır. Vilayet'te 3, Sultanahmet'de 1, Bayazıt'ta 1, Süleymaniye'de 1 depo vardır. Üstelik toplam 5 depodan sadece 1'i modern özelliklere sahiptir. Diğerleri sıhhi şartları haiz değildir. On yıldan bu yana bir türlü modern bir depo tesis edilememiştir. Hayata geçirilmesi uzun zaman alacak ve ciddi finansal desteği gerektirecek çok global projeler gündeme gelmekte, fakat bu düşünceler proje bazında kalmaktadır. Ortada gün geçtikçe kan kaybeden bir hasta yatmaktadır. Bu hastayı acaba nasıl bir hastaneye yatırılabilir ile vakit kaybedileceğine hemen bir hastaneye yatırmak lazımdır. Her çürüyen bir belge, bir sahife Türk tarihinin de kaybolan bir sahifesi olduğu unutulmamalıdır.

Depoların hiç biri araştırma salonu ile aynı binada yer almamaktadır. Depolar araştırma salonundan uzaktır. Evrak araştırmacıya ulaşım depoya dönünceye kadar kırk elden geçiyor. Bu durum da evrakın ömrünü şüphesiz kısaltıyor.

TASNİF

Şu an tasnif çalışmalarında öncelik envanter tasnifine verilmektedir. Bu arşiv açısından doğru bir politikadır. Önce bu yapılmalı, ne var ne yok bilinmelidir. Envanter tasnifinde belgeler tarihleniyor, kod ve numara veriliyor, mühürleniyor, gömlekleniyor. Belgelerin özetlerine gidilmiyor.

Ancak depoların yetersizliğinin bu çalışmayı yavaşlattığı biliniyor. Bir arşiv kompleksinin yokluğu her alanda kendini göstermektedir. Diğer taraftan bilgisayar teknolojisini kullanma yönünde aşırı istek de tasnif faaliyetlerini ciddi oranda etkilemiştir. Bilgisayar arşivin bir katını

tamamen işgal etmiş, tasnif personeli sıkıştırılmıştır. Analitik tasnif durma noktasına gelmiş, envanter tasnif azalma eğilimi göstermiştir.

Tasnif çalışmalarında personelin verimliliğini artırmada ayrıca şu metotlar izlenmelidir:

1- Personelin işe göre istihdamı yapılmalıdır.

Bu yöntemin uygulanması için önce iş tahlillerinin, iş analizlerinin yapılması gerekir. Tasnif çalışmalarında tarihleme, kodlama, konu tespiti, kalemlerine ayırma, kronolojik sıralama, mühürleme, gömkleme ve benzeri 25 çalışma birimi bulunmaktadır. Tasnifte en zor iş kalemlerine ayırmadır. Bu iş için en kaliteli eleman verilmelidir. Bir mühürleme işinin ilkökul mezununa, kalemlere ayırma işinin ise işi en iyi bilene verilmesi gerekir. Fakat böyle bir yöntemle maalesef bugüne kadar yeterince eğilinmemiş ve herkesin kapasitesine göre bir iş ve personel tasnifine gidilmemiştir. Mesela şu an tasnifte üniversite mezunu ile ilkökul mezunu bir arada çalışıyor. Üniversite mezunu olan bir personel, ilk okul mezununun yapacağı numaralamaya verilerek bir bakıma donanımının gerektirdiği performansı kullanacak ortamın dışına itilmektedir. Tasnif talimatnamesinde var gibi gözükken iş tasnifi ise puanlamaya esas olup, işin yapılmasının personelin kabiliyetlerine göre hitab etmek amacı güden bir tasnif değil, mesai plânlamasıdır. Personelden istenen mesai ise, ilgili fonun özelliklerine ve taşıdığı zorluklara göre olmayıp, personel kendi arasında yarıştırmak suretiyle çalıştırılmaya dayanmaktadır. Yukarıda sayılan her birim için kemiyet olarak bir puanlamaya gidilmektedir. Mesela, kronolojik sıraya dizmede 100 puan için şu kadar belge dizmek lazımdır denilmektedir.

Ayrıca mesai puanlaması belirlenirken ilgili arşiv çalışanlarının görüşlerine başvurulmalıdır. Arşiv çalışmalarında tasnif açısından verimliliğin artırılmasında en önemli husus budur.

2- İşin ve personelin kontrolü: Personelin ve işin bu esaslara göre yapılıp yapılmadığını kontrol ve denetimi yapılmalıdır. Mevcut kontrol grubu sadece belgenin tarihi yazılmış mı yazılmamış mı, belge sıraya doğru konmuş mu konmamış mı gibi basit kontrol yapmaktadır. İş tahlillerinin bilincinde bir kontrol değildir.

Üst idareciler sadece kaç belgenin tasnifinin yapıldığı ile ilgilenmektedirler. Yukarıda bahsettiğimiz iş tahlillerinin esasına göre işin yapılıp yapılmadığı kontrol edilmemektedir. Denetimin kantitatif yönü ağır basmaktadır. Maksat kaç belge ve kataloğun çıktığında düğümlenmiştir. Bugüne kadar 1987-1998 arası bu politika devam etmiştir. Denetimin kuşkusuz kantitatif yönü de olmalıdır. Ancak sırf kantitatif denetim mekanizması çalışmalarda kalite unsurunu asgariye indirebilir. Personelin kabiliyetlerine göre istihdamı yapılmayınca kantitatif alanda da verimliliğin düşük olacağını söyleyebiliriz.

Verimliliğin gerçekleşip gerçekleşmediği mukayeseli denetim mekanizması kurularak öğrenilebilir. Mevcut karışık çalışma düzeninde sağlanan iş hacmi ile personelin kabiliyetleri dikkate alınarak yapılan bir çalışma düzeninde elde edilen iş hacmi mukayese edilebilir.

Denetim mekanizması iş verimliliğinin düşüklüğüne sebebiyet veren nedenleri araştırmalıdır. Verim düşüklüğünün personelin özlük haklarından, çalışma ortamından veya başka nedenlerden doğup doğmadığını tespit ederek, çareler arayabilmelidir.

Envanter tasnifi yapılan dosyaları aynen araştırmacıya verilmektedir. Araştırmacıların bu tür tasniften faydalanması oldukça uzun zaman almakta, istifade etmede güçlük çekilmekte ve bu tür dosyaların incelenmesinde tedirginliğe düşülmektedir. Çünkü bir dosyada konuyla ilgili ilgisiz bazan yüzlerce belge bulunmaktadır. Diğer taraftan analitik tasnifi yapılan belgelerin bir gömlek içerisinde kaç tane konulacağına bir sınırlama getirilmeli, bir gömleğe 20 veya 30 dan fazla belge konulmamalıdır.

Tasnifteki elemanların tasnifini yaptıkları evrakın ne ifade ettiğini nerede kullanılabileceğine kısmen vakıf olmaları lazımdır. Bu tür bir donanım evrakın tasnifinde önem arz etmektedir. Eğer bir eleman çalıştığı kurumun umumî çalışma şartları ve gayeleri hakkında bilgi sahibi olmaz, ne yaptığını ne için yaptığını bilmezse çalışanın çalışma arzu ve istiyaki, teşvik unsuru azalmaya yüz tutar.

ARAŞTIRMA- GELİŞTİRME

Bu gün sadece bilinen kronoloji esasına göre dosya usulü basit tasnif yapılmaktadır. Oysa gerçek arşiv tasnifinin araştırılması ve yapılması konusunda çok az ferdi gayretler bulunmaktadır. Bu gayretlere örnek olarak Şuray-ı Devlet katalogları gösterilebilir. Şuray-ı Devlet tasnifinde gerçek provenans (belgenin menşei) sistemi uygulanmış, defter kayıt esasına göre evrak tasnif edilmiş, bu işlem yapılırken eksik olan defter ve evraklar da büyük ölçüde toplanmıştır.

Devamlı eksikliklerin tespiti ve evrakın şeklinin düzenine ve dünyadaki gelişmelere göre çalışmaların yapılması için Araştırma Geliştirme (ARGE) grubu oluşturulması lazımdır.

Kurumun ve işin teknik yönleri dikkate alınarak gelişmeler takip edilmelidir. Alternatifler üretilmelidir. Bu konuda elemanlardan faydalanılmalıdır. Bu gün bir çok modern işletmelerde işi bizzat yapan işçilerin ve ustaların fikirleri alınmaktadır. Buna göre en verimli üretim şeklinin bulunmasına çalışılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde arşiv çalışmalarının gidişatı dikkatle izlenmelidir. Tasnif çalışmaları nasıl yapılmaktadır, araştırmacıya hizmet nasıl sunulmaktadır, teknolojiyenin nasıl ve hangi düzeyde yararlanılmaktadır, kuşkusuz bu gibi hususlara mesai sarfedilmelidir.

Özellikle verimlilik konusunda Millî Prodüktivite Merkezi ile irtibat halinde bulunarak bu merkezin danışmanlığında kurumda personel verimliliğinin artırılmasına yönelik faaliyetlere girişilmelidir. Çünkü artık verimlilik kendi başına bir amaç olmaktan çıkıp yaşamın ve gelişmenin bir önşartı haline gelmiştir. Bu nedenle verimlilik çalışmaları pek çok gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de devlet desteği görmüştür. Dünyanın pek çok bölgesinde ön plâna çıkan verimliliğin toplumsal ve ekonomik kalkınma açısından taşıdığı büyük önemin Türkiye'de de açıkça görülmesinin bir sonucu olarak 17 Nisan 1965 tarihinde bir yasa ile Millî Prodüktivite Merkezi kurulmuştur. Bu merkezin temel amaçları arasında ilgili yasada belirtildiği gibi, kamu ve özel kesim işletmelerinde verimliliği artırıcı yöntemleri araştırıp ortaya koymak ve uygulamaları izleyip tavsiyelerde bulunmak, verimlilikle ilgili teknik yardımlar sağlamak ve çeşitli araçlarla verimliliği artırıcı bilgileri ve çağdaş yöntemleri yaymak

bulunmaktadır. Dolayısıyla Prodüktivite Merkezi'nin 1998 faaliyetleri içerisinde Denizli, Gaziantep ve Çorum'u kapsayan Verimliliği Artırma Projesine benzer bir proje ile bir kamu hizmet sektörü olan Arşivde personelin optimum verimliliğinin sağlanmasına dâir çalışmalar yapılmalıdır.

ARAŞTIRMA HİZMETLERİ

Osmanlı Arşivi kuşkusuz pek çok devlet ile münasebeti olan bir arşivdir. Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde bugün otuz civarında devletin kurulduğu ve zamanında dünyanın pek çok devleti ile münasebetlerinin olduğu düşünülürse arşiv belgelerinin uluslararası niteliği anlaşılır. İşte gerek Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile ortaya çıkan devletlerin tarihi gerekse uluslararası alanda ilişki kurduğu pek çok devletin tarihini araştırmak ve incelemek için Osmanlı arşiv kaynaklarına müracaat zorunluluk arzeder. Dolayısıyla arşiv kaynakları üzerinde araştırma yapacaklar için yeni bir takım düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Öncelikle katalogların kullanılabilir hale getirilmesi lazımdır. Maliyeden Müdevver, Ali Emiri, Muallim Cevdet, İbnü'l-Emin, Kepeci gibi önceden düzenlenen kataloglar provenans sistemine göre yeniden düzenlenmeli, tasnif esnasında farklı tasnifler içerisinde yer almış defter ve vesika fonları birleştirilmelidir. Mesela Maliyeden Müdevver defterler tasnifi içerisindeki bütün defterler kendi ilgili kısımları ile birleştirilerek bütünlük sağlanmalı, Başmuhasebe defterlerine Kepeci ve Maliyeden Müdevver tasnifindeki defterler eklenmelidir. Dağınık bir şekilde bulunan Tahrir ve Ahkam defterleri biraraya getirilmeli ve provenans sistemi esasına göre yeniden düzenlenen defter ve belgelerin analitik indeksleri yapılmalıdır.

Araştırmacı istediği belge veya deftere istediği gün, mümkünse daha kısa zamanda ulaşabilmelidir. Araştırmacıların yakındıkları zaman zaman istek fişlerinin depoya vaktinde ulaştırılmaması, işlerin yoğunluğu ileri sürülerek belgelerin araştırmacıya zamanında teslim edilmemesi, fazla hacimli olmayan defterlerin bile tamamının fotokopisinin alınamaması, konuya ait veya konu harici kapsamının iyi ayarlanamaması ve kimi

zaman kullanılabilir durumda olan evrakın çürük gerekçesiyle verilmemesi gibi manialar giderilmelidir.

Belgenin çürüklüğü araştırmacının isteğinin karşılanmasına mani teşkil etmemeli, fotokopi veya mikrofilminin verilmesi yoluna gidilmelidir. Zamanın insafına bırakılan belgenin bir nüshası bu yolla temin edilebilir. Yönetici ve çalışanların arşiv dokümanlarına karşı özel mülkiyetlerinde bulunan bir meta anlayışı içerisine girmeden bu kaynaklardan herkesin azamî istifadesinin mümkün kılacak bir zihniyet iklimine sahip olmaları lazımdır. Şu husus iyice bilinmelidir ki defter ve vesikayı çürüten araştırmacı değil, zamanın boşluklarına ve insafına bırakan ilgisiz ellerdir. Çürük belge ve defterler kuşkusuz öncelikle restorasyona tâbi tutulmalıdır. Ancak mevcut şartlar içerisinde çürüyen belge ve defterlerin restorası mümkün değildir. Araştırmacının talep ettiği belge veya defter çürük diye verilmemektedir. Bu dokümanların hemen restorası yapılamamakta tekrar depolara iade edilerek daha fazla tahrip olmasına göz yumulmaktadır. Halbuki restorası hemen yapılamayacak belge ve dokümanların mümkünse bir fotokopisi veya mikrofilmli alınarak araştırmacıya sunulabilir.

Kataloglar bilgisayar ortamına geçirilmelidir. Araştırmacı isterse katalog yerine bilgisayardan araştırmaları için gereken malzemeyi tespit edebilmelidir. Günümüzde kütüphanelerin bir kısmı bilgisayar ortamına geçmiş, ortak bir hat ile Erzurumdaki araştırmacı Süleymaniye Kütüphanesinde aradığı kitabın olup olmadığını görebilmektedir. Arşivde de benzer bir usûl uygulanabilir. Bilgisayar ortamına geçirilen katalogların disketleri üniversitelere, kütüphanelere ve isteyen kurumlara gönderilerek ulusal ve uluslararası bir koordinasyon kendiliğinden kurulmuş olur. Bu yol takip edildiği takdirde Van'daki bir araştırmacının İstanbul'daki arşive gelerek günlerce katalog karıştırmasına gerek kalmayacak, araştırmacı hangi dokümanlar üzerinde çalışacağına hazırlıklı olarak arşive gelecektir. Gerçi son zamanlarda üzerinde konuşulan bütün belgelerin bilgisayar ortamına geçirilmesi projesiyle dolaylı olarak böyle bir eksiklik giderilmiş olacaktır. Ancak sözünü ettiğimiz husus çok daha kısa zamanda gerçekleştirilmesi mümkündür.

Araştırma salonu yeterli değildir. Teknik donanımdan uzaktır. Araştırmacıya verilen hizmetler çalışanların fedakarlığı ile yapılmaktadır.

En azından Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisinin araştırma merkezinin araştırma salonu gibi bir salon olmalıdır. Araştırmacılarla ilgili evrak takip işinde bilgisayara geçilmelidir.

Araştırmacılara cumartesi ve pazar geç vakitlere kadar çalışma imkanı sağlanmalıdır. İslam Ansiklopedisi Kütüphanesi'nde şu an akşam saat 9'a kadar araştırma yapılabilmektedir. Bu sürenin saat 12'ye kadar uzatılması düşünülmektedir. Arşivde de benzer uygulamalara gidilerek kısa izinlerle Anadolu'dan veya yurt dışından gelen araştırmacılara veya mesai günleri veya mesai saatlarında çalışma imkanı olmayan araştırmacılara çalışma imkanı sağlanarak arşivden daha fazla yararlanma imkanı elde edilmiş olur. Böylece arşiv daha fonksiyonel olarak çalışır.

Belgenin orijinalinden fotokopi verilmesi başlı başına bir sorun olarak gözüküyor. Mikrofilm ve fotokopi kullanılmadığından çok sayıda fotokopi veriliyor, şüphesiz bu da evrakın ömrünü kısaltıyor. Fotokopi fiyatları hususunda rahatlıkla bir düzenlemeye gidilebilir. Yerli , yabancı, akademisyen, öğrenci, kurumlar ve sivil araştırmacılar gibi ayrımlara gidilerek fiyat tespiti yapılabilir. Amerika'dan gelen bir araştırmacıya bir fotokopi için yirmi bin liranın fazla bir anlamı yoktur. Ama bu rakam bir Türk öğrenciye ağır gelmektedir. Türk arşivleri yabancılar için en ucuz araştırmanın yapılabileceği bir arşiv durumundadır. Çünkü Amerika'da bir belgenin fotokopisininin 0.5 dolar, Rusya'da 1 dolar olduğu biliniyor.

Araştırma konusunda nihai olarak şunu ifade etmek isterim: Bugün modern dünyanın benimsediği bireyin mümkün olduğu kadar özgürlük alanını genişletme ilkesinin, araştırmacıların bilim yapma özgürlüklerinin genişletilmesinde ve maniaların giderilmesinde aynen benimsenmesi lazımdır diyorum.

ARŞİV YAYINCILIĞI

Yayın politikası değiştirilmelidir. Öncelikle şunu ifade edelim ki; yayıncılık şu aşamada arşivin birinci plânda hedefi olmamalıdır. Peki yapılacaksa arşivin yayın faaliyetleri nasıl olmalıdır?

İzlenmesi gereken yayıncılığa Almanya'da neşredilen 1675 tarihli şikayet defteri bir örnek olabilir. Öncelikle Mühimme, Ahkâm ve Tapu Tahrir defterlerinin analitik indeksi yapılarak aynen basımı yapılmalıdır.

Bu güne kadar izlenen yayın politikası sonucu maalesef çok az sayıda (5-6) Mühimme ve Tapu Tahrir defteri basılabilmiştir. Bu kadar personel istihdam ederek bu kadar teknik donanımla arşivin şu ana kadar yaptığı yayıncılık çok pahalı, çok lüktür. Hiç bir özel sektör böyle bir yayına girmez. Bu gün satışa arzedilen arşiv yayınlarının adedi 34'dür. Bunların içinde 6 adet Mühimme, 2 adet Tapu Tahrir defteri bulunmaktadır. Diğerleri derlemeler, kurumun teşkilat yapısına ait kitaplar ve belli konulara ait bibliyografyalardan oluşmaktadır. Kuşkusuz satışa sunulmayan ve mevcudu biten eserler ile arşivin yayın sayısı biraz yükseltilebilir. Fakat bu kadar güçlü personel ve teknik donanımla varılan nokta bu olmamalıydı. Özel sektör gibi çalışan bir kamu yayın kuruluşundan vereceğim örnek arşiv yayıncılığının ne ölçüde rantabl olduğunu gözler önüne sermektedir. İstanbul Büyük Şehir Belediyesi'ne ait olan ve üç dört yıllık bir mazisi bulunan İstanbul Araştırma Merkezi'nde arşivin yayın kuruluna eş değerde kalifiye elemanla bu güne kadar toplam 19 adet eser basılmış, 6'sı ise baskıya hazır duruma getirilmiştir. Yıl sonuna kadar toplam 37 kitabın baskısının tamamlanması hedeflenmektedir. Merkezin bastığı eserler bilindiği gibi Mühimme ve Ahkâm defterlerinde İstanbul ile alakalı bulunan konuları ihtiva etmektedir. Dolayısıyla kaynakların özellikleri ve taşıdığı zorluklar bakımından arşiv yayınlarıyla aynilik arzetmekte, hatta arşivin bazı yayınlarına kıyasla daha çetrefil metinleri kapsamaktadır.

İkinci olarak Mühimme, Tapu gibi temel kaynakların neşredilmesi hoş görülebilir. Ama derleme belgelerle "şuraya ait arşiv belgeleri" tarzındaki yayıncılığı temel bir yayıncılık hedefi gibi algılamak yanlıştır. Basının doping yayınları, gazetelerdeki tanıtım yazıları ve köşe yazarlarının takdirkâr ifadeleri ise kuşkusuz bilimsel değerliliği oranında bir anlam taşır, bunun dışında kıymeti harbiyesi yoktur. Asıl önemli olan ihtisas ehlinin bu konuda ne dediğidir.

Üçüncü olarak eğer temel referans sayılacak Mühimme, Tapu, Ahkâm gibi kaynaklar yukarıda bahsettiğimiz gibi neşredilse idi, bu eserler hem Türkiye'nin bütün üniversite ve araştırma kurumlarına ve dış dünyaya iletilir, böylece hem buralardaki araştırmacıların İstanbul'a kadar gelerek araştırma yapma gibi güçlükleri ortadan kalkar, hem de bu temel kaynakların onlarca, yüzlerce defa araştırmacıya sunulması, fotokopisinin

alınması gibi olumsuzluklar giderilmiş olurdu. 10 yıl önce araştırmacılara sunulan ilk dönemlere ait bazı Mühimme defterleri, mesela 1 ve 2 nolu defterler maalesef araştırmacılara bu gün verilememektedir.

Yayıncılıkta bir başka husus da katalogların yayınlanmasıdır. Ankara'nın 1 numaralı şer'îye sicilleri gibi yayınlar yapılabilir.

Yayın çalışmalarında öncelikle emeği geçenlerin ve eseri hazırlayanların ön plâna çıkarılması gerekirken ne yazık ki bunun yerine pek çok örnekte görüldüğü gibi yöneticiler jeneriğe konulmaktadır. Bu ise emeği geçenlerin takdir edilmemiş olması anlamını taşır. Personel ise bundan rahatsız olmaktadır. Diğer taraftan her şey benim imzama çıksın, benim zamanımda yapılsın şeklindeki anlayış, konunun uzmanlarına imkan tanımamıştır. Doğrusu, Prof. Dr. Halil İnalçık'ın tahrir defterlerini yayınlama projesinin bu aidiyet zihniyeti ve gölgede kalma endişesi ile askıya alınmış olması son on yılın Türk tarih literatürüne kazandırılması gereken eserler için kayıp yıllar olmuştur.

Aylık veya iki ayda bir Osmanlı Arşivi Bülteni çıkarılarak burada arşiv çalışanlarının çalışmaları yayınlanmalıdır. Arşivden haberler, bilgiler sunulmalıdır. Çok zengin bir kaynağı elinde bulunduran bir kurumun süreli bir yayın organının olması gerekir.

Nihâi olarak bazı konuları ifade etmek istiyorum. Bunlar:

1- *Arşivin döner sermayesi olmalıdır.* Döner sermayenin oluşu yapılması plânlanan işler için daha bağımsız kararlar alınmasını sağlar. Zaman zaman ödenek yokluğu sebebiyle bizzat tasnif yapılırken ihtiyaç duyulan araç ve gereçler alınamadığı olmuştur.

2- *Türkiye'de bütün arşivlerde araştırmacılar için standart çalışma prensipleri getirilmelidir.* Bir araştırmacı Osmanlı Arşivi'nde hangi prensipler doğrultusunda çalışıyorsa, Tapu Kadastro Arşivi'nde de aynı prensipler dahilinde çalışmalıdır. İstanbul Müftülüğü bünyesinde bulunan İstanbul Şer'îye Sicilleri Arşivi'nde bir araştırmacı daha rahat araştırmasını yaparken, nitelik olarak aynı özellikleri haiz olan ve zamanında Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan şer'îye sicillerine araştırmacının elini bile sürememesi uygulamalarına son verilmelidir. Hatta bu uygulama daha da genişletilerek Kültür Bakanlığı sorumluluğu içerisinde bulunan kütüphanelere de teşmil edilebilir. Bir araştırmacı Osmanlı Arşivi

veya İSAM Kütüphanesi'nde bulunan bir salname veya herhangi bir Osmanlıca eserden rahatlıkla fotokopi alabilirken, Kültür Bakanlığı'na bağlı kütüphanelerden bunlar Osmanlıca eser diye fotokopi yasak edilerek mikrofilme gönderilmesi, üstelik bir de telif alınması uygulamalarına son verilmeli ve çalışma şartları ve kurallarında kesinlikle bir standartlaşmaya ve birliğe gidilmelidir.

3- *Kurumların ve sivil kişilerin özlük hakları, arazi davaları, kurumların taribi gibi her hangi bir konuda arşivden araştırma taleplerinin bir bedeli olmalıdır.* Çünkü arşivden araştırılması istenen bir mevzu hakkında öyle oluyor ki üç beş personel günlerce ve haftalarca uğraşmaktadır. Ayrıca bu tür araştırma taleplerine sağlıklı bir şekilde cevap verebilecek düzenlemelere gidilmelidir.

4- *Devlet arşivlerinin Millî arşiv haline gelmesi lazımdır.* Bir arşiv kompleksi yapılarak Osmanlı'dan intikal eden belge, defter ve diğer dokümanlar mümkün olduğunca Millî arşivde toplanması sağlanmalıdır. Ana temeli Osmanlı arşivi olarak diğer kurumlarda bulunan Osmanlı evrakının ya aynen ya da bir nüshası (fotokopi, mikrofilm) Millî arşive kazandırılmalıdır. Bu konuda düşünceler varsa da bu güne kadar gerçekleştirilememiştir. Her hangi bir araştırmacı aradığı belge ve dokümanın ya aslının ya da fotokopisinin Millî arşivde olacağını bilmelidir².

² Bu tebliğde verimlilik konusunda Prof. Dr. Sabahaddin Zaim'in Çalışma Ekonomisi ile MPM'nin Anahtar dergisinin 111. sayısından istifade edilmiştir.

ARŞİVDE İDARÎ YÖNETİM, PERSONEL, PROBLEMLER VE ÇÖZÜMLERİ

*Necati GÜLTEPE**

Geçmiş ile bugün ve gelecek arasında sağlam köprüler kurulması, siyaset, ekonomi, toplum hayatı ve kültür alanında yaşanan tecrübelerin gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması devletlerin ve milletlerin tarihinde çok büyük önem taşımaktadır.

Bilindiği üzere, her millet bir tarihî mirasın sahibidir. Bu tarihî mirasın çok önemli bir bölümünü arşivler, kütüphaneler ve eski eserler gibi maddî ve manevî kültür varlıkları teşkil ederler. Millet olabilme ve kalabilmede bu kültür varlıklarının büyük yeri ve rolü vardır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne son birkaç yılda devredilen arşiv malzemesi ile sayıları yaklaşık 150 milyona ulaşan Osmanlı dönemi belge ve defter serilerinin muntazam fonlar hâlinde günümüze intikalinden anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti, resmî belgeleri muhafazaya bugünkü tabirle arşivciliğe büyük önem vermiştir.

Üç kıta üzerinde, çok geniş bir coğrafyada ve altı yüz seneyi aşkın bir zaman diliminde hükümran olmuş ve çeşitli milletleri bünyesinde barındırmış Osmanlı Devleti'nden, Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal etmiş zengin arşiv malzemesi yalnız, Türkiye'nin değil, bugün müstakil devlet kurmuş çeşitli milletlerin millî ve ortak tarihlerinin tespitinde ve yazılmasında başvurulacak otantik değerdeki tek kaynaklardır. Özellikle bütün Balkan, Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap ülkelerine ait ilk elden tarihî kaynaklar Osmanlı arşivlerindedir.

* Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı.

Osmanlı Devleti'nde eski bir devlet ananesi olarak, daha ilk devirlerden itibaren arşiv fikrinin mevcut olduğu, yok edilmeyerek bugüne kadar muhafaza edilmiş milyonlarca arşiv vesikasının mevcudiyeti ile sabittir.

Bursa'nın başkent olduğu dönemler ve öncesine ait resmî belgelerin Timur istilası esnasında yok edildiği bilinmektedir. Yine Edirne'nin devlet merkezi olduğu devrelerde meydana gelen yangınlar, saltanat kavgaları gibi sebeplerle bu döneme ait çok az belge zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bu yüzden daha çok Kanunî döneminden itibaren kesif ve düzenli arşivlik malzeme bulunmaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra ise ilk defa evrak mahzeni olarak Yedikule'nin kullanıldığı bilinmektedir. Yedikule'den sonra arşivler Atmeydanı'na, oradan ise Topkapı Sarayı'nın inşasını müteâkip Hazîne-i Âmire ve Enderûn-ı Hümâyûn'a nakledilmiştir.

Topkapı Sarayı'nın bazı bölümlerinin arşivlerin muhafazası için kullanılması; Divân-ı Hümâyûn toplantılarının Bâb-ı Âlî'de yapılmaya başlanıp burada kargir bir mahzen inşâ edilmesine kadar sürecektir.

1785 yılında yapılan bu kargir mahzen yetersiz kalmış ve yarım asır geçtikten sonra Bâb-ı Âlî bünyesinde yeni bir arşiv binasının tesisi gündeme gelmiştir.

Fransa ve İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde elçilik görevlerinde bulunan ve oralarda arşivlere ne derece önem verildiğini gören Mustafa Reşit Paşa 28 Eylül 1846 tarihinde Sadaret'e gelişiyle birlikte Devlet arşivi hüviyetinde, "*Hazîne-i Evrâk*" adı verilen bir teşkilatın kurulmasına ve binasının inşasına karar vermiştir.

Yapımına 1847 yılı başında İtalyan mimar Fossati tarafından başlanan ve bugün 1 Numaralı arşiv deposu olarak kullandığımız "*Hazîne-i Evrâk*" binası 1848 yılı başında tamamlanmıştır. Binanın inşaatı sürerken bir yandan da çıkarılan nizamnameler ve kurulan heyetler ile modern arşivcilik anlayışına uygun düzenlemelere gidilmiş ve arşiv binasının iç tertibi ikmal edilmiştir.

Ehliyet ve liyakatına güvenilen Sadaret Mektubcusu Hasan Muhsin Efendi "*Hazîne-i Evrâk*"ın başına getirildi. Teşkilat başlangıçta "*Hazîne-i Evrâk Müdiriyeti*" olarak adlandırıldıysa da arşiv hizmeti devletin mutena

işlerinden addedildiğinden, işin ehemmiyeti gereği, bazı arşiv meselelerinin Meclis-i Ahkam-ı Adliye'de müzakeresi zarurî bulunduğundan ve müzakerelere Muhsin Efendi'nin de katılması göz önüne alınarak 20 Şubat 1847 tarihli irade ile Nazır unvanıyla Meclis-i Vala azalığı'na tayin edilmiş ve müessesenin adı da "Hazîne-i Evrâk Nezareti" olarak değiştirilmiştir.

Hazîne-i Evrâk Nezareti unvanı daha sonra Hazîne-i Evrâk Müdüriyeti'ne dönüştürülmüş ve Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar, Sadaret daireleri arasında yer almıştır.

Hazîne-i Evrâk tesis edildikten sonra, bazı bölge ve vilayet arşivlerinin kurulması hususunda da teşebbüslere geçildiği görülmektedir. 1847'de Manastır'da, 1868'de Tuna vilayeti merkezi Rusçuk'ta ve Ankara'da birer arşiv kurulması ve bina inşasına dâir olan faaliyetler bunlar arasındadır.

Bundan başka, çeşitli nezaretler, Hazîne-i Evrâk'ı sistem, tasnif usulleri ile kendilerine örnek alıp, bünyelerinde nezaret arşivleri kurmuşlar ve geliştirmişlerdir. Bunlara örnek olarak, II. Abdülhamid devrinde inşa edilen Maliye Nezareti Hazîne-i Evrâk'ı ve Meşihat'a bağlı Şer'iyye Sicilleri Arşiv binaları gösterilebilir.

Birinci Dünya Harbi sırasında, Sadaret, Hariciye, Dahiliye Nezaretleri ve Şura-yı Devlet arşivlerinin "Bâb-ı Âlî Hazîne-i Evrâk Müdüriyeti Umumiyesi" adı altında birleştirilmesi düşünülmüş ve ilgili nezaretlerin temsilcilerinden bir komisyon kurularak bir de nizamname taslağı hazırlanmışsa da, 1915-1917'de vukubulan bu teşebbüs, araya giren harb sebebiyle tahakkuk etmemiştir. Bu arada harbin ikinci yılı olan 1915'te Hazîne-i Evrâk'ın önemli bir kısım evrakı, 208 sandık içinde Konya'ya nakledilmiş ve Çanakkale zaferi ile İstanbul'un işgali tehlikesi atlatılınca aynı yıl geri getirilmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, Sadaret evrakının ve eşyasının korunması için, İcra Vekilleri Riyâseti'nin Özel Kalem Müdürlüğü'ne bağlı "Mahzen-i Evrak Mümeyyizliği" adıyla bir memuriyet teşkil edildi. Bu suretle Osmanlı devrinin "Hazîne-i Evrâk Müdürlüğü", "Hazîne-i Evrâk Mümeyyizliği" adını aldı. 1927 yılında bu memuriyet "Hazîne-i Evrâk Muavinliği" unvanıyla Başvekâlet Müsteşarlığı'na bağlandı.

Başvekâlet'in 20 Mayıs 1933 tarih ve 2187 sayılı Teşkilât Kanunu gereğince Ankara'daki "Evrak Müdürlüğü" ile İstanbul'daki "Hazîne-i Evrâk Muavinliği" birleştirilerek "*Başvekâlet Evrak ve Hazîne-i Evrâk Müdürlüğü*" haline dönüştürüldü.

19. 4. 1937 tarih ve 3154 sayılı Teşkilât Kanunu ile "Hazîne-i Evrâk" adı, batı dillerindeki karşılığı olan "Arşiv" kelimesi ile değiştirildi ve Ankara'daki Evrak Müdürlüğü ile ilişkisi kesilerek, Başvekâlet Müsteşarlığı'na bağlı "*Arşiv Müdürlüğü*" kuruldu.

23. 6. 1943 tarih ve 4443 sayılı Teşkilât Kanunu ile Arşiv Müdürlüğü, yine Başvekâlet Müsteşarlığı'na bağlı bulunmak kaydıyla, "*Arşiv Umum Müdürlüğü*" adıyla genel müdürlük haline getirildi. 1960 yılında bu isim, "*Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü*" olarak değiştirildi.

Ekim 1976'da İstiklâl Savaşı ve Cumhuriyet dönemi evrakını derleyip düzenlenmesi düşüncesiyle Başbakanlık Teşkilâtı içinde *Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı* kuruldu.

28. 2. 1982 tarihinde Arşiv Genel Müdürlüğü, daire başkanlığı haline getirildi ve ismi "*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*" olarak değiştirildi.

Nihayet 8. 6. 1984 tarih ve 203 sayılı Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile "*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*" kuruldu ve 10. 10. 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun'la Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Merkez Teşkilâtı ana hizmet birimlerinden biri haline getirildi.

BAŞBAKANLIK MERKEZ TEŞKİLATI

<u>Müsteşar</u>	<u>Müsteşar Yardımcısı</u>	<u>Ana Hizmetler Birimleri</u>	<u>Danışma ve Denetim Birimleri</u>	<u>Yardımcı Birimler</u>
Müsteşar	Müsteşar Yrd	1-Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü	1-Teftiş Kurulu Başkanlığı	1-Bakanlar Kurulu Sekreterliği
	Müsteşar Yrd	2-Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü	2-Başbakan Müşavirleri	2-İdarî ve Mali İşler Dairesi Bşk.
	Müsteşar Yrd	3-Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü	3-Hukuk Müşavirliği	3-Halkla İlişkiler Dairesi Bşk.lığı
	Müsteşar Yrd	4-Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	4-Başbakanlık Müşavirleri	4-Savunma Sekreterliği
	Müsteşar Yrd	5-Güvenlik İşleri Başkanlığı	5-Basın Müşavirliği	5-Özel Kalem Müdürlükleri
		6-Dış İlişkiler Başkanlığı		
		7-Ekonomik ve Mali İşler Başkanlığı		
		8-Sosyal ve Kültürel İşler Başkanlığı		
		9-İdareyi Geliştirme Başkanlığı		
		10-Bilgi İşlem Başkanlığı		

Birbirinden ayrı olarak faaliyet göstermekte olan "Osmanlı Arşivi" ve "Cumhuriyet Arşivi" Daire Başkanlıkları da böylece tek çatı altında birleştirilmiştir. Ayrıca, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde "Dokümantasyon Daire Başkanlığı" ihdası cihetine de gidilmiştir.

3056 Sayılı Kanunla, Başbakanlığın teşkilât ve görevlerine ait esaslar düzenlenmiş ve Başbakanlığın görevleri sayılırken, arşiv konusu ile ilgili olarak Kanunda şu hüküme yer verilmiştir.

"g) Türk Devlet ve millet hayatını ilgilendiren tarihî, hukukî, idarî ekonomik, ilmî doküman ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve

düzenlemek, film, mikrofilm gibi ileri teknikleri uygulayarak arşiv malzemesini tek nüsha olmaktan kurtarmak, bunların tahribini önleyecek arşiv laboratuvarı kurmak, milletlerarası arşivcilik ile ilgili bareketleri takip etmek, önemli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak."

Yukarıda da arzedildiği üzere millî arşivlerimizin korunması ve değerlendirilmesiyle ilgili her türlü görev, 3056 Sayılı Kanununun 3. maddesinin (g) fıkrası ile Başbakanlığa ve 11. maddesi ile de Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiş olup, bununla millî arşivlerimiz konusunda bir reform hareketinin alt yapısı kurulmuştur.

3056 Sayılı Kanununun 11. Maddesinde ise Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri şu şekilde sıralanmıştır.

a) *"Millî arşiv politikasının esaslarını belirlemek, bu esasların uygulanmasını takip etmek ve denetlemek."*

b) *"Devlet ve millet hayatını ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve saklamak."*

c) *"Çeşitli kamu kurum ve kuruluşları ile özel şahısların elinde bulunan arşiv malzemesini tespit etmek, toplamak, gerektiğinde satın almak, bunların tamir ve restorasyonunu yapmak, tasnif ve tercüme etmek, uygun görülenleri yayınlamak."*

d) *"Yurtiçi ve yurtdışı arşivcilik ve bununla ilgili bilimsel gelişmeleri takip etmek, bu alandaki eserleri tercüme etmek, yayınlamak, önemli ve değerli arşiv malzemesini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak."*

e) *"Tarihî, kültürel ve estetik değeri olan arşiv malzemesinden koleksiyonlar yapmak, gerektiğinde arşiv müzesi kurmak ve sergiler açmak."*

f) *"Arşiv malzemesinin tahribini önleyecek tedbirleri almak, arşiv laboratuvarı kurmak."*

g) *"Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak ve bunları küçük hacimlere döndürmek için film, mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak."*

b) "Devlet arşivlerinden yararlanma esaslarını belirlemek, arşivlerdeki araştırma taleplerini değerlendirmek ve gerektiğinde izin vermek."

i) "Her türlü bilgi ve arşiv malzemesini derlemek, ayıklamak ve her an kullanılabilir hale gelecek şekilde tasnif ederek muhafaza etmek."

j) "Kamu kurum ve kuruluşlarının arşivlerinde ayıklama, saklama ve imha işlemlerini denetlemek."

k) "Makamca verilen benzeri görevleri yapmak."

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü teşkilâtı modern arşivcilik hizmetlerine uygun olarak yeniden düzenlenmiş, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı İstanbul'da; Cumhuriyet Arşivi ve Dokümantasyon Daire Başkanlıkları ise Ankara'da teşkilâtlandırılmışlardır.

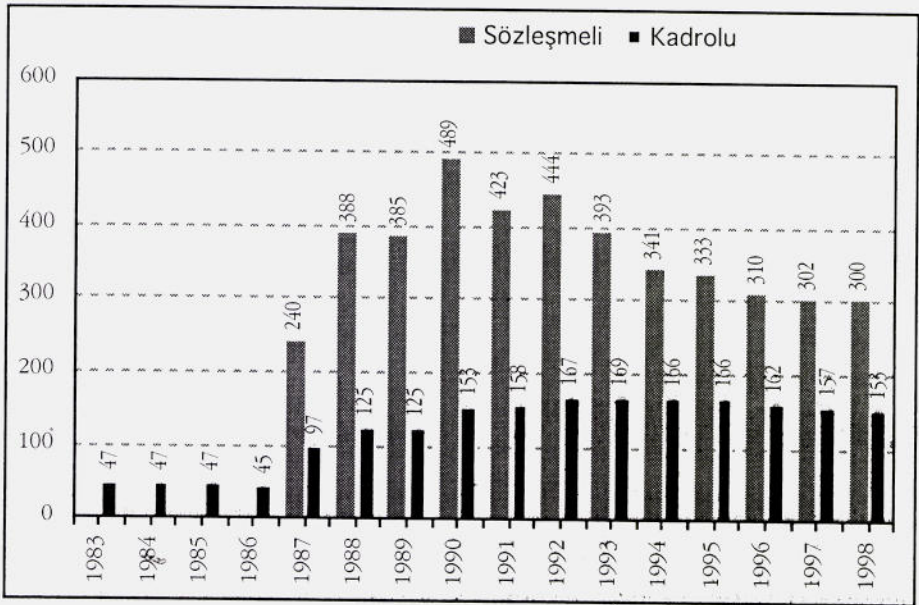
Bu daire başkanlıklarından "*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı*", Osmanlı Devleti ile öncesi dönemlere ait arşiv malzemesinin tespiti ve merkezî bir şekilde kontrol altına alınması, bu malzemenin arşivcilik metot ve tekniklerine uygun olarak korunması, bakımı, düzenlenmesi, devletin, ilmin, gerçek ve tüzel kişilerin hizmetinde değerlendirilmesi için gerekli ilmî ve teknik çalışmaları yerine getirmekle sorumlu tutulmuştur.

"*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı*", Millî Mücadele, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetleri ve Cumhuriyet dönemine ait arşiv malzemesinin tespiti ve usûlüne uygun olarak devir-teslim alınması, bu malzemenin arşivcilik metot ve tekniklerine uygun olarak korunması, bakımı, düzenlenmesi, devletin, ilmin, gerçek ve tüzel kişilerin hizmetinde değerlendirilmesi için gerekli ilmî ve teknik çalışmaları yerine getirmekten, "*Dokümantasyon Daire Başkanlığı*" ise, Başbakanlık hizmet ve faaliyetlerinin yürütülmesinde ihtiyaç duyulan bilgi ve belgenin daha pratik ve sağlıklı bir şekilde temin edilmesi gayesiyle, ilgili kuruluşlarla işbirliği yaparak, idarî dokümanın tespiti, derlenmesi ve merkezî bir şekilde kontrol altına alınmasından, söz konusu dokümanın, dokümantasyon metot ve tekniklerine göre düzenlenerek, devletin, ilmin, özel ve tüzel kişilerin hizmetlerinde değerlendirilmesinden sorumludur.

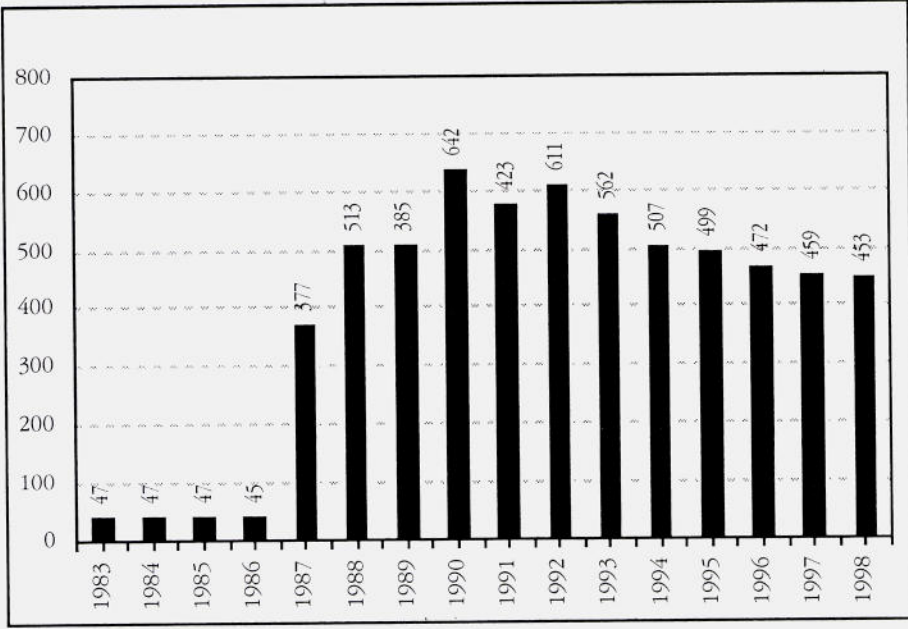
Yine aynı kanunun sözleşmeli personel istihdamını düzenleyen 35. maddesinde ise "*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde özel bilgi ve ihtisas*

gerektiren konularda, kadro aranmaksızın ve diğer kanunların sözleşmeli personel çalıştırılması hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın, yerli ve yabancı elemanlar sözleşmeli olarak çalıştırılabilir." hükmü getirilmiştir. Böylece, uzman arşiv personelinin temini en geniş şekilde ve büyük ölçüde teşvik edilmiştir.

Bu kanunla birlikte personel alım problemi halledilen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün personel sayısı hızla artmış ve buna paralel olarak da tasnif faaliyetlerinde büyük bir ivme kazanılmıştır.

Yıllara göre sözleşmeli ve kadrolu personel sayısı

Yıllara göre toplam personel sayısı

Mesela, grafikte de görüleceği üzere Osmanlı Arşivi'nde çalışan personel sayısı 1986 yılına kadar 45 civarında iken (Bu personelin de ancak 10 veya 12 tanesi tasnifte görevlidir) 3056 sayılı kanunun 35. maddesi ile birlikte 1986 yılından itibaren yapılmaya başlanan imtihanlarla personel sayısı 1987 yılında 97 kadrolu ve tasnif hizmetlerinde görevli 240 sözleşmeli personel ile 337'ye yükselmiş, bu sayı daha sonra 1990 yılında 153 kadrolu ve 489 sözleşmeli olmak üzere 642'ye kadar ulaşmıştır.

Ancak aradan geçen uzun yıllara rağmen bu kurumda ihtisaslaşmış olan personele herhangi bir unvan verilemediği gibi, personelin de istenildiği an sözleşmesinin fesh olunacağı endişesini taşıması veya bu şekilde düşünmeye zorlanması ile buna benzer diğer sebeplerden dolayı yine grafikte görüleceği üzere, Türkiye'de bütün devlet kurumları kadrolarında şişme varken Osmanlı Arşivi'nde personel kaçıışı hızlanmış, 1990 yılında tasnif hizmetlerinde görevli sözleşmeli personel sayısı 489 iken 31. 03. 1998 tarihi itibarıyla 300'e kadar inmiştir.

Tahmin edilebileceği gibi bir arşiv personelinin meslekî olarak yetişmesi ve kuruma tam anlamıyla verimli olabilmesi en az 4-5 yıl gibi bir zamana ihtiyaç göstermektedir. Fakat yukarıda da saydığımız sebeplerden dolayıdır ki, meslekî olarak ihtisaslaşmış personelimizden gerçek manada verim alınacakken hızla kurumdan ayrılmaktadır. Bu kaçışın önlenmesi için maalesef şu ana kadar ciddi hiçbir önlem de alınmamıştır.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ'NÜN MEVCUT İDARİ YAPISI

I- OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

ANA HİZMET BİRİMLERİ	YARDIMCI HİZMET BİRİMLERİ
1-Analitik Tasnif Şube Müdürlüğü	1-Personel Şube Müdürlüğü
2-Dosya Usulü Envanter Şube Müdürlüğü	2-İdarî ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğü
3-Muhafaza Bakım Şube Müdürlüğü	3-Mali İşler Şube Müdürlüğü
4-Teknik İşler Şube Müdürlüğü	4-Sivil Savunma Uzmanlığı
5-Araştırma Hizmetleri Şube Müdürlüğü	

II- CUMHURİYET ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI

ANA HİZMET BİRİMLERİ	YARDIMCI HİZMET BİRİMLERİ
1-Değerlendirme ve Kontrol Şube Müdürlüğü	1-Personel ve İdarî İşler Şube Müdürlüğü
2-Tasnif Hizmetleri Şube Müdürlüğü	
3-Araştırma Hizmetleri Şube Müdürlüğü	

III- DOKÜMANTASYON DAİRE BAŞKANLIĞI

ANA HİZMET BİRİMLERİ
1-Tespit ve Derleme Şube Müdürlüğü
2-Tasnif Hizmetleri Şube Müdürlüğü
3-Enformasyon Şube Müdürlüğü

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tabloda görüldüğü üzere şu andaki mevcut idarî yapısı ile hizmetlerine devam etmektedir.

Ancak, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda yürütülen ana ve yardımcı hizmet birimlerinin vermekte oldukları hizmetlerin daha rasyonel ve rantabil bir düzeye getirilmesi amacıyla teşkilat yapısında yeniden bir düzenleme yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu cümleden olarak; mevcut Daire Başkanı kadrosuna ilâveten 2 adet Daire Başkanı kadrosu ihdas edilmesi gerekmektedir.

Yeni düzenleme ise şöyle olmalıdır:

1- Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Tasnif İşleri Daire Başkanlığı olarak değiştirilmesi,

2- Mevcut Daire Başkanlığı kadrosuna ilâveten ihdas edilmesi teklif edilen Daire başkanlıkları ise;

a) İdarî ve Malî İşler Daire Başkanlığı,

b) Teknik İşler Daire Başkanlığı olarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın daire başkanlıklarının yeniden plânlanması neticesinde Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na bağlı hizmet veren ana hizmet birimlerinde yeniden bir yapılanmaya da ihtiyaç duyulmaktadır.

Teknik İşler Şube Müdürlüğü'ne bağlı hizmet veren mikrofilm, fotokopi servisi, cilt ve restorasyon servisinden oluşmaktadır.

a) Arşiv malzemesinin varlığının korunmasına yönelik olarak 150 milyon Arşiv malzemesinin bakım, onarım ve tedavisini yapan restorasyon atölyesi ve arşiv laboratuvarı servisi ile cilt atölyesinin müstakil bir Restorasyon ve Cilt İşleri Şube Müdürlüğü'nün kurulması,

b) 150 milyon arşiv malzemesinin küçük hacimlerde kopyalarının çıkartılarak bunların gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde intikalinin fizikî sabotaj ve yangınlara karşı korunması amacıyla arşivlenmesi ile yerli ve yabancı araştırmacıların fotokopi hizmetlerinin en kısa zamanda ve serî şekilde sağlanması amacıyla Teknik İşler Şube Müdürlüğü'nün adının *Mikrofilm ve Fotokopi Hizmetleri Şube Müdürlüğü* olarak değiştirilmesi gerekmektedir.

Analitik Tasnif İşler Şube Müdürlüğü'ne bağlı hizmet veren, tasnifi yapılan belgelerin kataloglarının hazırlanarak; araştırmaya açılacak olan belgelerin bir an evvel hizmete açılması amacıyla Bilgi İşlem Servisi ile Türk arşivini dünyaya tanıtan, arşiv belgelerinin önemini ortaya koyan yayın grubunun, Analitik Tasnif İşleri Şube Müdürlüğü bünyesinden ayırarak müstakil *Bilgi İşlem ve Yayın İşleri Şube Müdürlüğü*'nün kurulmasına ihtiyaç vardır.

Yukarıda arzedilen gerekçeler doğrultusunda **Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı**'nın yeniden yapılanması ve plânlanmasının ihdası, düşünülen daire başkanlıkları ve bu daire başkanlıklarına bağlı hizmet vermesi plânlanan birimler aşağıdaki gibi düşünülmektedir.

1-Tasnif İşleri Daire Başkanlığı

- a) Analitik Tasnif Şube Müdürlüğü
- b) Dosya Usulü Envanter Şube Müdürlüğü
- c) Araştırma Hizmetleri Şube Müdürlüğü
- d) Muhafaza Bakım Şube Müdürlüğü

2-İdarî ve Malî İşler Daire Başkanlığı

- a) Personel Şube Müdürlüğü
- b) Malî İşler Şube Müdürlüğü
- c) İdarî ve Sosyal İşler Şube Müdürlüğü
- d) Daire Tabipliği
- e) Sivil Savunma Uzmanlığı

3-Teknik İşler Daire Başkanlığı

- a) Restorasyon ve Cilt İşleri Şube Müdürlüğü
 - b) Mikروفilm ve Fotokopi İşleri Şube Müdürlüğü
 - c) Bilgi İşlem ve Yayın İşleri Şube Müdürlüğü
- olarak düşünülmektedir.

4-Rehberlik ve Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü (Doğrudan Genel Müdür Yardımcısına bağlı)

Netice olarak;

- 1- İdarî yönetimin teklif edildiği gibi kalıplara dökülmesi
- 2- Personel istihdam tarzının değiştirilmesi
- 3- Mevcut sözleşmeli arşiv uzmanı personelinin acilen kariyer arşiv uzmanı statüsüne kavuşturulması.

B SALONU I. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Değerli bilim adamları, dört değerli tebliği zevkle takip ettik ve hakikaten arşivlerimiz ile ilgili olmak üzere, çok önemli notlara temas edildi. Şimdi bu dört tebliğ ile ilgili olmak üzere programımız gereği yarım saatlik bir tartışma süremiz var; değerli tebliğ sahiplerine yöneltebileceğiniz sorular ya da aynı konulardaki katkılarınız için sizleri kürsüye davet etmek zorundayım. Çünkü, konuşmalar kayda alınmaktadır.

Lütfen, söz alacak arkadaşlarım konuşmaya başlamadan önce isimlerini, unvanlarını tanıtırlarsa kayıtlarımıza, basılacak olan Şûra kitabına o tarzda intikal eder efendim.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi) –Önce, bütün konuşmacılara teşekkür ediyorum. Benim birçok düşüncemi dile getirdiler ama, bazı hususlarda sorularım var yahut bazı fikirlere iştirak etmiyorum, onları belirtmek istedim. Önce Prof. HALAÇOĞLU'nun konuşmasıyla ilgili bir hususa temas edeceğim.

Yerli ve yabancı araştırmacıların istatistikî rakamlarından bahsetti Prof. HALAÇOĞLU.

Şimdi ben öyle zannediyorum ki, bunlar çok sıhhatli rakamlar değil. Şöyle ki; biz bir defa müsaade alıyorduk, ondan sonra belki o müsaadeyle 10 konu üzerinde çalışıyorduk, beş sene bir daha izin almıyorduk bir ara. Onun için, belki bizim bütün konularımız istatistiklere geçmemiş olabilir. Ama yabancılar için durum öyle değildi. Tabî, onlar her gelişlerinde veya her konu üzerinde çalışmalarında izin alıyorlardı; belki bu rakam farklılığı oradan doğmuş olabilir diye düşünüyorum.

Katalogların İnternet'e verilmesi tabî çok güzel bir şey. Yalnız, sabahleyin de temas ettiler, daha önce gazetelerde de okumuştuk;

belgelerin tamamının İnternet'e verilmesi gibi bir intiba edindim ben; öyle değil mi?

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU –Sadece katalog.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Sadece katalog. Buna bir açıklık getirmek lazım. Daha önce sanki belgelerin tamamı İnternet'e verilecek gibi bir şey anlaşılıyordu, bu olamaz. Zaten Osmanlı belgeleri için bunların skeynırdan geçirilmesi de mümkün değil, çünkü öyle büyüklükte belgeler var ki, ama kataloglar tabî.

Döner sermaye fikrine de canı yürekten iştirak ediyorum. Çünkü, eğer bugüne kadar arşivde bir döner sermaye olsaydı herhalde ihyâ olmuştu Başbakanlık Arşivi.

Prof. Nejat GÖYÜNÇ'ün tebliğine geçeceğim.

"Hep Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bahsedildi, hep onun problemleri dile getirildi" dediler; doğru, çünkü en çok kullandığımız arşiv o.

Ben, Nejat beyin bahsettiği arşivlerin çoğunda çalıştım; mesela ATASE Arşivi'nde, Tapu-Kadastro Arşivi'nde, Vakıflar Arşivi'nde, İstanbul Deniz Müzesi Arşivi'nde, tabî Topkapı Sarayı Arşivi'nde. Bazılarında çok rahat ulaşabildim, ama bazılarında 15 poz fotokopi almam, özellikle bunu isim olarak da söyleyeceğim burada Tapu-Kadastro Arşivi'nde büyük bir problem haline geldi. Hatta, uzatmış olmayayım ama, başımdan geçen şeyi aktarmak istiyorum. Bana o servisin şefi, önüne bir yönetmelik açtı ve yabancı ilim adamlarına verilen fotokopilerden bahseden maddeyi okudu. Dedim ki ben yabancı değilim, Türk vatandaşıyım ve Türkiye üniversitelerinden birinde öğretim üyesiyim. O zaman açtı, "Başbakanlık Arşivi'ndeki şartlar geçerli" dedi. O zaman 100 poz veriliyordu Başbakanlık Arşivi'nde, fakat ben uzun münakaşalar sonunda 15 poz fotokopi alabildim o arşivden.

Şimdi, zannediyorum ki, bir konseyden ziyade bütün bu arşivlerin devlet arşivleri bünyesinde toplanması lazım. Mesela, şer'î siciller neden kütüphanededir? Niye kütüphaneye gitti? Kimin emriyle kütüphaneye gitti? Veya bunların hiç olmazsa birer mikrofilmleri niçin mahallî müzelerde alıkonmadı? Oralarda şimdi üniversiteler var, o üniversite mensupları niçin bunlardan kolaylıkla istifade etmiyorlar?

Bunların hepsi birer problem olarak karşımızda duruyor ve yakın zamanda en iyi şekilde çözüm bekliyor.

Yetişmiş personelden sık sık bahsediliyor ama, o personel nerede ve nasıl yetişecek? Şimdi, bizim üniversitemizde bir arşivcilik bölümü var ve ben o arşivcilik bölümünde de diplomatik derslerine girdim. Ama, talebe bunu istemiyor, talebe eski yazı öğrenmek yahut Osmanlı vesikaları üzerinde ihtisas sahibi olmak istemiyor. Arşivcilik bölümü talebesine, "Öğrenmen lâzım" dediğim zaman bana verilen cevap şu: "Ben Osmanlı arşivisti olmayacağım, ben modern arşivlerde çalışacağım." Yani kolayına kaçıyor veyahut işte eski yazı okumasını biliyor, arşive giriyor. O şimdi yetişmiş personel mi oluyor? Yahut arşivde 10 sene çalışmakla yetişmiş personel mi oluyor? Sadece belgeye bakıp, tarihine bakıp arkaya kod atmak yetişmiş personel midir?

Ve Said (ÖZTÜRK) bey bir yıldan bahsetti zannediyorum, filanca yılı doldurduktan sonra uzman kadrosuna girmek. Uzman kadrosuna girmek yılla olmamalı bence. Hakikaten uzman olduğu takdirde, onu ispat ettiği takdirde uzman olmalı bir insan.

Bu da nasıl olur?

Master veya doktora; ama arşiv personeli master veya doktora yapacak. Yalnız, o filanca konuda değil, arşivi ilgilendiren konuda, Osmanlı belgelerini ilgilendiren konularda olacak. Ben bunu vaktiyle rahmetli meslektaşım İsmet MİROĞLU'na da birçok kere söyledim. Şu asabiyetten vazgeçin, bize talebeyi gönderin, ama biz onu arşive faydalı olacak şekilde tez yaptırarak yetiştirelim dedim, maalesef tatbik edilmedi. Belki bütün bunlar şimdi görüşülür, tartışılır ve bir sonuca varılabilir.

Belgelerin çürük olması vesaire gibi sebeplerle araştırmacıya verilmemesi konusu.

Said (ÖZTÜRK) bey kendisi de arşivde uzun süre çalıştı. Onun zamanında da bizim başımızdan çok şeyler geçti. Geliyor, bu belge verilmiyor. Niye? "Sizin konunuz değil." Benim konumu ancak ben tespit edebilirim, arşive iki sene önce gelmiş bir eleman benim konumu tespit edemez ki. Benim konumla ilgili mi değil mi? Bir bakışta anlaşılabilir, ama dolaylı olarak son derece mühim bir belge olabilir. Yahut "bu belge çürük, veremem." Ama benim için çok mühim. Ele alınmayacak kadar

çürükse, zaten o bizim elimize geldikten sonra kullanmadan... Biz şey değiliz ki; araştırmacılar en az arşiv personeli kadar o belgelerin ehemniyetini müdrük insanlarız. Eğer kullanılamayacak kadar kötüyse zaten iade ederiz. Ama, kullanabileceğimiz durumda ise şayet, en nazik bir biçimde ondan faydalanma yoluna gideriz. Yani, arşiv personeli araştırmacıyı düşman gibi görmekten veya hain gibi görmek düşünce ve görüşünden her şeyden önce vazgeçmeli.

"Buna bakamazsın." Peki neden? Olmadık bir sebep.

Bir defa şöyle bir şey oldu: "*Diplomatik*" kitabımı hazırlıyorum, süratle bir şeyi tespit etmem gerekiyor, bir tarih. Ama, günde 10 tane belge alınarak o tespit edilemez. İlber ORTAYLI dedi ki, "Ben yarın belge istemeyeceğim, sizin için belge isteyeyim." Teşekkür ettim, ama ertesi gün belgeleri İlber ORTAYLI'ya da vermediler, "Bu senin konunla ilgili değil" dediler.

Arşivcilerin bu tür davranışlardan vazgeçmesi lâzım.

Yahut biraz önce Nejat bey başladı, temettû defterlerinden bahsetti, benim başıma gelen şeyden. Ve ben temettû defterlerini, yüzer küsur sayfalık temettû defterlerini oturup istinsah ettim, eve gittim bilgisayara girdim. Tabîi, birkaç defa o rakamlar değiştiği için doğruluğundan emin olmadım, arşive geldim, bir kere daha kontrol ettim. Zamanımıza yazık bizim, o kadar bol zamanımız yok.

İşte, arşivlerin başında bulunan idarecilerin bütün bunları dikkate alarak yeni bir kanun mu, yeni bir nizamname mi, ne olursa olsun onları hazırlaması ve ondan sonra araştırmacıya azamî kolaylığı gösterecek şekilde sunması gerekiyor.

Bunları dile getirmek istedim.

Bir şey daha, bu Şûra'nın yöneticileri yahut düzenleyicileri için söylüyorum; Şûra yapıldıktan sonra bunun bir değerlendirme kısmının olması lazımdı. Programda bunu göremiyorum, galiba vaktimiz de yok. Orada birçok şeyleri tartışıp kararlara varabilirdik ve yapılmasında büyük bir fayda vardı. Eğer zamanımız kalırsa, bunun için bir oturum ayarlanmasını da bilhassa rica ediyorum.

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ –Sayın Başkan, arşiv deyince, Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi deyince heyecanlanmamak mümkün değil.

Hazîne-i Evrâk demişler 151 yıl önce ve bir Nazır atamışlar; 151 yıl sonra Cumhuriyet'in 75. yılında biz, tabirimi mazur görün ama, biraz ben somutlaştıracam; sanki çok parası olup da ülserden, kanserden dolayı hazinesini, parasını yiyemeyen bir zengin görünümündeyiz veya bir hazinenin üzerinde oturup da bunun varlığından habersiz bir fakir gibiyiz. Hocam çok dertli, arşive girenlerin hepsi dertli. Anadolu'daki tabirle, yumurtaların üzerinde oturup sağdan soldan gelenlere gıdaklama yapan bir tavuk görünümündeyiz, yanaştırmıyoruz.

Arşivin şüphesiz birçok dertleri var ve bu Şûra dolayısıyla dile getirilecek. Fizikî imkânsızlıklar var. Bunun başında binasıyla personeli gelir. Mevzuatı her şeyden önemli; 151 yıl önce çıkarılan bir irade, bir mevzuat var. Ama, her genel müdürlük döneminde de bir mevzuat arayışı içerisinde oluyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yapacağı en iyi şey, ki birincisi diyoruz, onuncusunda bunu gerçekleştirmeyelim. Bu birincisinden çıkacak sonuçlarla, sayın hocam yerden göğe kadar haklı, burada alınan kararların bir kanun gerekçesi şeklinde mütalaa edilerek bir kanun teklifi haline getirilmesi. Ama getirilirken, "Devlet Arşivleri" deyince, devlet içerisinde başka devletler olmasın. Cumhurbaşkanlığı arşivi bir kanayan yara durumunda. Ben vakti zamanında yararlandım. Şimdi öğrencilerimizi gönderdiğimiz zaman "Tasnif çalışması var" diyorlar.

Genelkurmay ATASE Arşivi Yönetim Kurulu üyesiyim; hâlâ biz çalışıyoruz, işte tasnifi devam ediyor diyorlar. Sayın arkadaşımızın ifade ettiği gibi, on yıl önce Tarih Kurumu'nun istediği belgenin temin edilemediği gibi, Atatürk Araştırma Merkezi'nin de resmen talebine rağmen tasnif çalışmaları devam ediyor diye verilemedi. Taşrada var, İstanbul dışında var, birçok arşiv var ve çıkarılacak, oluşturulacak kanun, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü veya Arşiv Kanunu olursa, teşkilatı ona göre yapılırsa, her kurumun değişik özellikleri var, ama sayın hocamın ısrarla üzerinde durduğu şekilde bunun üzerinde de bir denetim mekanizmasının olması lazım. *Danışma Kurulu* mu denilir, *Danışma Konseyi* mi denilir. Ama bu,

1987 yılında ben de mensubu olduğum için biliyorum; bir Başbakanlık müsteşar yardımcısının başkanlığında bir kurul var, iptal edilmedi, kadük değil, hâlâ devam eden bir kurul. Bu kurul, değişik isimlerle, yapılacak mevzuatla ve sadece Osmanlı ve Cumhuriyet Arşiv Daire Başkanlıkları değil, aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nden başlayarak ta Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne varıncaya kadar aynı mevzuat içerisinde, aynı teşkilat, aynı personel içerisinde nitelendirilmesinde fayda vardır.

Her halde Cumhuriyet'in 75. yılında I. Millî Arşiv Şûrası'yla gençlerimize vereceğimiz en önemli, en büyük hediye bu olur.

Yani, hazinemiz var diyoruz, 150 milyon dediler, sabah sayın İNALCIK hoca da, sayın Genel Müdür de ifade etti. Daha önce 100 milyon civarında diyorduk. Bir ara, 87'den sonra çalışmalar devam etti; kasalardaki, keselerdeki, çuvalardaki belgeler hâlâ çıkıyor. 200 milyon civarında dedik. Ama hâlâ rakamları bilmiyoruz. Bu bilgi-beceri eksikliğinden de değil. Çünkü, her tasnifte yeni belge çıkıyor. Ama, gururla söylemek gerekir ki, 50-60 yılda yapılan tasnifin 10 katı, 20 katı -belki %30'lara vardık- bugün yapılmış durumdadır. Ama bunu da yeterli görmemek lazım. Hem mevzuatıyla, en önemlisi bu; çünkü burası devletin üst düzey bir bilim kuruludur, aynı zamanda siyasetçiye malzeme veren bir kuruldur ve tarihî zenginlik içerisinde 30'a yakın devlete ve onun dışında da ilişkisi olan birçok devlete bilgi, belge verecek durumdadır.

Ben esefle söylüyorum, yurt dışında, Balkan ülkelerinin bazılarındaki, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Avrupa'nın bazı yerlerinde bugün bizden alınan, satılan veya kaçırılan bazı arşivlerimiz var. Hocama da ben o konuda yerden göğe kadar hak veriyorum, arşivleri satın alacak duruma geliyoruz. Buna da meydan vermemek lazım.

Sayın HALAÇOĞLU somut tekliflerle geldi. Sayın hocamın da ifade ettiği gibi, bu belki katalog yayını, kataloğun CD'ye aktarılması, kataloğun İnternet'e aktarılması suretiyle arşivin yapacağı en büyük, en önemli hizmettir. Bu yapılmadığı müddetçe hiçbir zaman tren rayına konulmuş olmaz. Bırakın Avrupa, Amerika ülkelerini, Asya'da, Afrika'da birçok ülkede bile bu yapılmış durumda. Eğer bir üniversiteli, bir araştırmacı Van'dan veya Kars'tan daha kalkmadan, kendi sahasıyla ilgili Devlet

Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde ne olduğunu bilemezse, bunun suçu o araştırmacıda değil, bu kurumdadır. Yani, bu kurum derken devlette, sizlerde, bizlerdedir. Ve nereye giderseniz gidin, bir kataloğun yapılması, ama "katalogların hepsini bitirelim, ondan sonra yapalım, elektronik ortama aktaralım" şeklinde değil, kataloglar yapıldıkça bilim âleminine sunulmalıdır. Satışa ben de katılıyorum, döner sermaye kurulması için mevzuatta değişiklik yapılır, bu yolla da hazine değer kazanmış olur.

Ben bir örnek vermek istiyorum, basit bir örnek: Atatürk Araştırma Merkezi'nin projesi 50 milyarlık bir proje idi. Bunun sadece İngiltere'de taranmasıyla ilgili İngilizler bizden 250 milyara yakın para istedi. Bilim, aynı zamanda bir ticarî meta haline de getirilmeli, ama ticaret için bilim değil, belki bilimin daha geliştirilmesi için ticarete de yönelmesi gerekir.

Öğr. Gör. Ali Yaşar AYDENİZ (Sakarya Üniversitesi) –Öncelikle, sayın oturma başkanımı ve şu anda görevde bulunan sayın genel müdürümü ve katkısından dolayı Türk Tarih Kurumu başkanı sayın hocamı tebrik ediyorum böyle bir çalışmaya öncülük ettikleri için.

Değerli hocalarım, değerli meslektaşlarım; birinci oturumda konuşmacı, tebliğci hocalarımız ve idareciler birçok noktada iyi tespitlerde bulunmuşlar. Aynen katılmamak mümkün değil, şahsım adına kendilerini tebrik ediyorum. Yalnız, sayın HALAÇOĞLU hocamın son derece, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik, rantabl bir projeyi sunması çok manidar ve çok da üzerinde durulması gerektiğini düşünüyorum.

Demin, genel müdürlük vazifesinde bulunmuş hocamın da belirttiği gibi, yine aynı şekilde, şu anda görevde bulunan idarecilerimiz zaman zaman basına açıklama yapıyorlar. Ben de bir personel olarak on yıldır bu arşivle ilgiliyim; belgenin sayısını 300 milyona kadar çıkardık, 80 milyona kadar düşürdük, bazen 50-60 milyona kadar düşürdük. Lütfen, kendimize karşı, yabancılara karşı bu derece % 100, %200-300 artışlara, inişlere girmeyelim. % 5, 10, 20, 50 yanılma payını normal kabul edebiliriz. Bu konu üzerinde hassasiyetle eğilmelerini temenni ediyorum.

Bir başka husus; şu anda idareci olan, dördüncü konuşmacımız (N. GÜLTEPE) personel ufkundan bahsediyor. Doğru, insan yeni eleman alınca ufku yeterli olmayabilir. Acaba idarecinin ufku çok mu açık arkadaşlar? Ufku açık olan idareci, ufku açık personeli çalıştırır.

Ben bu yaz iki ay Tunus'ta bulundum, YÖK'ün ve Millî Eğitim'in Tunus Hükûmeti'yle olan işbirliği sonucu. Arşivle doğrudan ilgili olmadığım halde, benim ecdadım, benim millî duygularım beni oradaki arşive yöneltti ve çok önemli mevkiye bulunan, yıllarca arşivde ömür tüketmiş bir idareci, –şu anda aramızda yok– benden 15 gün önce gidiyor Tunus'a; yabancı dil bildiğini, birkaç şeyi olduğunu... Bunu tenkit için söylemiyorum, olduğumuz gibi görünelim. Ama, oradaki arşivle yetkililerle ilgilenemeyecek kadar bir lisans öğrencisini buluyor, hiç arşivle ilgisi olmayan bu Türk öğrencimiz, kardeşimiz bildiği yabancı dil sayesinde kendisini dolaştırıyor ve sadece özel birtakım bilgiler alıp geliyor.

Ben bir vatandaş, bir öğrenci veya bir öğretim elemanı olarak gittiğim yerde en üst düzeydeki insanla görüşüyorum. Bana deniliyor ki, "Bu miras sizindi, biz sizin bir parçanızız, resmî makamlarınız başvurduğunuz an her konuda size yardımcı olmaya hazırız."

Neyi kiminle, niçin, nasıl yapacağımızı bilmiyoruz. Böyle idarecilerle ufuk açılmaz, hukuka da riayet edilmez, adalete de riayet edilmez.

Sayın GÖYÜNÇ hocam da iyi bir noktaya temas ettiler, Millî Eğitim'i de emsal gösterdiler. Acaba Millî Eğitim, arşiv ve benzer kurumlar neyle uğraşıyorlar, buraları kim idare ediyor? Bunun cevabını kendileri verirlerse memnun olurum.

Sayın ÖZTÜRK'ün tebliği biraz geniş kapsamlı, başlığına tam uygun olmadı diye düşünüyorum, ama yine de tespitlerine katılmamak mümkün değil.

Hepinize saygılar sunuyorum. Bu çalışmaların da başarıyla sonuçlanmasını diliyorum. Sağ olun.

Oturum Başkanı –Değerli konuşmacılar, söz vereceğim, ancak, bize verilen sürenin bitimine çok yaklaşıyoruz. Sizlerden istirhamım şudur: Yapılmış olan tebliğlere, noksan bırakılmış eğer birtakım katkılarınız varsa ya da direkt sorularınız varsa çok makbule geçer. Onun dışında, sayın KÜTÜKOĞLU hocamız gerçekten bu Şûra'yla alâkalı, benim, sayın genel müdürü de ikaz ettiğim bir noksanlığı ortaya koymuştur. Eğer bu, Türkiye'de bugüne kadar, 75 yıldır yapılamamış olan bir Şûra'ysa ve ilk defa yapılıyorsa, belki birtakım acemilikler veya

acemilik demiyeyim de zaruretlerin getirdiği birtakım bağlantılardan noksan kalmış olabilir. Ancak, bu Şûra'nın sonunda, öyle inanıyorum ki, mutlaka bir Şûra bildirisi, Şûra kararları, kanun taslağı şeklinde değilse bile maddeler halinde belirlenmelidir.
..... Onun için bendeniz; zaten burada notları da aldım, değerli arkadaşım da görüyor, bu oturumumuzun bitiminden önce burada ittifak sağladığımız meselelerin şûra kararlarına teklif edilmek üzere, Şûra'ya davet edilmiş olan delegasyonun oylarıyla oylamaya koyacağım, onları da herhalde maddeler halinde teklif edeceğim.

Onun için, bana da birkaç dakikalık süre tanıyacak kısalıkta konuşursa değerli arkadaşlarım çok makbule geçer.

Raşit GÜNDOĞDU (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli) – Nasrettin Hoca eşekten düşmüş de, "Bana bir eşekten düşen getirin, ancak o anlar benim hâlimi" demiş. Burada Said beye teşekkür ediyorum, gerçekten Osmanlı Arşivi personelinin problemlerini yerinde dile getirdi.

Şimdi, Mübahat hocamıza da gerçekten saygım sonsuzdur, beni affetsinler, ama kendilerine bir şey sormak istiyorum. Hocam, biz saat 2'de imtihana girdik, saat 7'de imtihandan çıktık, bu yazılı bir imtihandı. Birkaç ay sonra 45 dakika da sözlü imtihandan geçtik, *uzman yardımcısı* olduk, ama bu uzman yardımcılığı unvanımız elimizden alındı. Ve şu anda düz sözleşmeli personeliz.

Artı, biz her yılbaşında kasım, aralık aylarına geldiğimizde acaba sözleşme miktarımız ne kadar artırılabilecek, artırılacak mı, artırılmayacak mı? bunun endişesini taşıyoruz ve ev de geçindiriyoruz.

Şimdi, tamam Said bey, 6 yıl çalışan uzman olsun veya öbürleri, ellerinden uzman yardımcılığı statüsü alınan arkadaşlar uzman olsun diye bir teklifte bulundu, ben kendilerini destekliyorum. Yani, buradaki arkadaşlara her türlü imkân sağlandı da, yani uzman olması için bilmem tez verildi falan, ondan sonra ne bileyim neler gerekiyorsa, o imkânlar sağlandı da bu arkadaşlar uzman olamadılar mı? Burada uzman olacak kapasitede arkadaşlarımız vardır, ona inanıyorum.

Bunu dile getirmek istedim, teşekkür ederim.

Hacı Haldun ŞAHİN (*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) – Ben de, sayın Mübahat KÜTÜKOĞLU hocamızın sözlerine istinaden birkaç şey söylemek istiyorum.

Kendisine son derece saygı duyarız, eli öpülecek ender hocalardan bir tanesidir.

Galiba hocam bizleri, bir profesörün yanındaki asistanlar olarak görüyor. Oysa ki bizler birer devlet memuruyuz.

Biz 218.000 defteri tasnif etmişiz. Bu defterlerin varaklarıyla birlikte 50 milyona yakın belgeyi tasnif etmişiz, 3.151 tane de katalog çıkartmış, araştırmacıların hizmetine sunmuşuz. Biz nasıl oluyor da uzman olmuyoruz, bunu anlamıyorum.

İkincisi; Hocam, bilim âlemine önemli bir kitap sundu, "*Diplomatika*"; Acaba, hocam o belgeleri hangi personelden aldı da kitabına koydu? Yahut da, Osmanlı Arşivi'ne gelip de, hangi uzman elemanımıza, "Şu belgeyi alın arkadaş, okuyun da bana verin", hangi personel veremedi? Hangi personel belgenin bir buyruldu mu, berat mı, ferman mı olduğunu bilmiyor?

Ben hocamın, çok özür dileyerek, buradaki ithamlarını yaşlılığına bağlıyorum ...

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR (*Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümü*) –Öncelikle Nejat hocamın konuşmasıyla başlayıp birkaç şey söyleyeceğim. Nejat hocam konuşmasına başladığında biraz ümitlenmişim. İşte, Türkiye'de sadece Osmanlı Arşivi'nin olmadığını diğer arşivlerin de olduğunu söyledi.

Şimdi, Osmanlı sağ olsun, bize 150 milyon veya bazılarına göre 300 milyon belge bıraktı. Biz, işte 2 gün sonra 75. yılını kutluyacağımız Cumhuriyet'e, bize ne bırakıyor ona bakmamız lâzım. Asıl belki üzerinde konuşulması gereken konular Cumhuriyet Arşivi neler yapıyor? Şu anda kamu kurum ve kuruluşları ve bakanlıklardaki arşivlerin durumları ne durumdadır? Onların da mutlaka gündeme alınıp tartışılması lâzım. Programa baktım, bununla ilgili bir-iki tane konuşma gördüm, Cumhuriyet Arşivi'nden bazı arkadaşlar tasnif çalışmalarlarıyla ilgi bilgi verecekler.

Şimdiden belki uyarmakta fayda var, bakanlıklardan bugüne kadar ne kadar malzeme intikal ettirildi ve bunlarla ilgili çalışmalarını bilmek istediğimizi öncelikle söylemek istiyorum.

Arşiv sadece Osmanlı Arşivi değil, günümüzdeki arşivler çok daha önemli. Burada yine Mübahat hocama ben de bir gönderme yapayım. Öğrencilerin Osmanlıca öğrenmek istemediklerini, kolayına kaçıp modern arşiv öğrendiklerini söyledi hocamız. Modern arşiv öğrenmek o kadar kolay değil tabii, en azından biz öyle düşünüyoruz.

Bir de, şimdi bu personelle ilgili çok fazla şeyler söylendi. Ben, Said beyin konuşmalarının konuyu kapsamlıca içerdiği kanatindeyim ve bunun ötesinde konuşmaların çok daha detaylara inilmek olduğunu ve yerinin en azından burası olmadığını düşünüyorum.

Devlet Arşivleri'nde çalışan personel, çeşitli siyasî sebeplere alet edilmiş olabilirler; ancak bunların çözüm yerleri siyasîlerin bulunduğu yerlerdir. Arşivi lütfen kimse siyasete alet etmesin diyorum ve teşekkür ediyorum.

Öğr. Gör. Tülin AREN (İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü) – Şimdi, burada, sabahtan da başlayarak, biraz evvel Hamza beyin de söylediği gibi, yalnızca Osmanlı belgelerimizi konuştuk.

Halbuki, arşivin genel bir tanımını yaparsak, **arşiv**; tarihî, üzerinde kayıtlı olduğu materyal ne olursa olsun, özel, tüzel kişilerin ürettikleri belgelerdir. Yani, aradan 150 yıl da geçse, 10 yıl da geçse, 5 yıl da geçse hepsi bir arşiv malzemesidir.

Aynı zamanda bu belgeler kâğıt üzerinde de yazılı olabilir, görsel, işitsel de olabilir, elektronik ortamda da olabilir. Demek ki, biz burada bütün bu belgelerin genel ve kısa bir süre için de olabilir, aynı zamanda bu belgelerle ilişkili olarak mevzuatı da incelemek durumdayız.

Biraz evvel bütün hocalarımızın söylediği; esasında Türkiye'de bir arşivcilik mevzuatının olmamasıdır. Elimizdeki mevzuat 3473 sayılı galiba; arşivlerin yönetimi hakkındaki mevzuat.

Biz, arşivlerin teşkilatıyla yönetimi hakkındaki mevzuatı karıştırıyoruz birbirine. Bu, yönetim hakkındaki mevzuat da, zaten bir arşivcilik mevzuatı değildir; elimizdeki; belgelerin, kullanılmasına imkân olmayan

belgelerin imha edilmesi hakkında bir mevzuattır. Ve bu mevzuatın dayanağı olan 316 Sayılı Kanun Hükümündeki Karaname'ye göre çıkartılan yönetmelikle arşivler yönetilmektedir.

Eğer biz bir arşiv mevzuatı çıkartırsak, bu arşiv mevzuatının içerisinde arşiv belgesinin tanımını çok iyi yaparsak, kamu belgesinin ne olduğunu, bu işle ilişkili olan kamu kuruluşlarının genel tanımını yaparsak yani, bilmem ne bu işten sorumludur, şu kuruluş sorumlu değildir; bu kuruluşun şurası sorumludur, burası sorumlu değildir.

Bizim arşivleri yönetmeye çalıştığımız mevzuatta İçişleri Bakanlığı bu işten varestedir. Böyle bir şey olamaz. Eğer bunlar tümüyle, tüm ülke içerisindeki kamu kuruluşlarını kapsayacak şekilde bir kanun çıkartırsak, bu kanun bütün bu sorunların çözümü olacaktır. Bu kanun aynı zamanda kamu arşivlerini değil özel arşivleri de tanımlayacaktır. Çünkü biz biliyoruz ki, bir ulusal miras yalnızca kamu belgelerinde üretilmez. Hele günümüzde; hem yönetimde, hem üretimde en aşağı kamu kadar etkili olan özel kuruluşlar, özel kurumlar olduğuna göre, bu kurumlarda üretilen belge de en aşağı kamu belgesi kadar millî mirastır. Ve bu kanun aynı zamanda, bu tür belgenin korunması hakkında da millî mirası korumalıdır.

Yani, bir kanun çıkartmamız lâzım ve bu kanunun esasında arşiv sorunlarını tümüyle çözebilecek nitelikte olması lâzım. Ve bu kanunun Osmanlı Arşivi kadar, Cumhuriyet dönemi arşivini de içerisine alması lâzım. Biz her zaman en çok bunu unutuyoruz.

Teşekkür ederim.

Dr. İbrahim KARAER (*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanı*) –Sayın Profesör Nejat GÖYÜNÇ hocamız tebliğini arz ederken, yerli ve yabancı araştırmacılara en geç bir hafta içinde araştırma izni verildiğini ifade etmişti.

Ben, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'ndaki uygulamaları arzetmek istiyorum.

Mümkün olduğu takdirde aynı gün, en geç iki gün içinde araştırmacılara araştırma iznini çıkartıyoruz efendim. Bunu arzetmek istedim.

İkinci olarak efendim; Sayın hocamız Yusuf HALAÇOĞLU'nun sunduğu tebliğe bir ilâve etmek istiyorum.

Otomasyon projesinden bahsettiler, inşallah bu proje başarılı olur, arşivlerimize büyük bir hizmet sağlar. Ama, şunu arz etmek istiyorum: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde otomasyon projeleri, otomasyon çalışmaları 1989 yılından itibaren başlamıştır. Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda tasnifi yapılan belgelerin bilgisayar ortamına aktarılması 1991 yılında başlamıştır. Bugüne kadar 300.000'den fazla belgeye ait bilgiler, bilgisayar ortamına aktarılmıştır ve bunların bilgisayar ortamında kataloğu üretilmektedir. Bu alt taban oluşturulmuştur, alt yapı oluşturulmuştur; istenildiğinde küçük bir çalışmayla bu bilgiler İnternet ortamına aktarılabilir durumdadır. Ben Dokümantasyon Daire Başkanım, Dokümantasyon Daire Başkanlığı da şu anda 25.000 kitap, rapor, tez ve benzeri monograflara ait veri girişini yapmış, 120.000'e yaklaşan makale ve gazete haberleri, gazete ve dergi makalelerine ait veri girişi yapılmış, 45.000'den fazla, gazetelerde yayınlanan Türkiye'nin gündeminde yer alan önemli olaylarla ilgili haberlere göre girişi yapılmış, sempozyum, kongre ve seminerlerde sunulan tebliğlere ait 30.000 tebliğ girişi de yapılmıştır.

Bu, 1995 yılında Başbakanlık merkez birimlerinin hizmetine açılmıştır. Bütün üniversitelere bu hizmetin açıldığı duyurulmuştur. Fakat elimizdeki sistem, donanım eski bir donanım olduğu için, 1995'ten beri bilgi bankamızdaki bilgileri İnternet üzerinden hizmete açmaya imkanımız varken, donanımın yetersizliğinden dolayı hizmete açamadık.

Bu konuyu biz 1995 yılından itibaren Başbakanlık makamlarına ilettik. Donanım yenilendiği takdirde İnternet üzerinden hizmete açabilecektik. Bu imkân sağlanmadığı için, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, gerek Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın katalog bilgileri, gerekse Dokümantasyon Daire Başkanlığı bilgi bankasındaki kayıtlı bilgiler İnternet üzerinden araştırmacıların hizmetine sunulamamıştır.

Bu da bizim gerçekten üzüntü ile yaşadığımız bir durumdur. İnşallah en kısa zamanda bu imkân bize sağlandığında her türlü alt yapımız hazırdır. Kısa bir sürede bunu yerli ve yabancı araştırmacıların hizmetine sunabileceğimize inanıyorum.

Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU –Efendim, bu söylediğim istatistikle ilgili listelerdeki bilgilerde yabancı araştırmacıların sayısında belirttiğiniz unsur doğrudur. Ancak, yerli araştırmacıların da yaptıkları her konu aşağı yukarı belirlenmiştir. Yani dilekçeye bağlı olarak yapmadık onu, değişik konularda yaptıkları araştırmaya göre yaptık. Tabii, 1100 kişi 1991 yılına kadar 70 yıllık dönemde ama, diğerlerini ben şunun için verdim aslında: Yabancı araştırmacıların arşivimize duyduğu ilgiyi ortaya sermek açısından verdim. Yoksa, yabancı şu kadar araştırıyor, Türk şu kadar araştırıyor gibi bir rekabet manasında değildi, yani ne kadar çıkaracağımız kataloglara ilgi duyulur, onu anlatmak içindi o.

Sonra, İnternet'e vereceklerimiz de; tabii ki belgeleri zaten veremezsiniz, o kadar geniş kapsamlı bilgisayarınız da bulunmaz, sadece katalog bilgileri verilecek. Biraz önce sayın arkadaşımızın söylediği çalışmaların yapıldığını zaten biliyoruz daha önceden beri, bizim söylediğimiz o değil. Katalogların basılması konusunda gerekli izin verilmiyordu. O izin bu projeye birlikte yürürlüğe giriyor, onu belirtmek istedim.

Osmanlı Arşivi'nin bu kadar ön plânda bulunmasının ana sebebi, diğer bütün arşivleri topladığımız zaman, Osmanlı Arşivi'nin %10'u mesabesine bile gelmez sayı olarak, rakam olarak. Dolayısıyla, en yoğun araştırmaya sahne olan ve dolayısıyla hedef olan arşivin o olması da gayet doğaldır.

Şeriye Sicilleri ise; Kültür Bakanlığı'nda toplanması isabetli olmuş-tur aslında. Çünkü kimse teşebbüs etmemiştir. Fakat, ben Millî Kütüphane müdürü ile konuştuğumda arşive vermeye hazır olduklarını söyledi. "Başımızın belâsı" dedi zaten. O bakımdan onu da verebilir.

Diğer taraftan, bakın uzmanlık konusu. Hocaya ben hak veriyorum, şu bakımdan: İsteddiğiniz kadar eleştiriye tâbi tutun, hiç kimse sabahleyin doğduğunda profesör de olmaz, doçent de olmaz, doktor da olmaz.

Şimdi uzman dediğiniz zaman, belli bir müeyyideyi uygulamak gerekir. O nedir? Beş yılına, on yılına da bakılmaz; kişi belli bir çerçeve içinde uzmanlık imtihanına girer, uzmanlık için bir tez alır. Arşivle ilgili olur o da. Arşivin bir fonunun araştırılması veya ne olup olmadığı konusunda iki yıllık bir süre içerisinde tezini hazırlar ve sunar. Onu da savunur, ondan sonra uzman olur. Böyle olması lâzım. Yoksa herkesi

uzman yapamazsınız. Lise mezununu da o zaman yapmak zorundasınız, ötekini de, berikini de. Belli bir kariyer olmak zorunda. Hiç kimse, diyelim ki arşivdeki iyi bir uzmanı da lise seviyesine kimse indiremez. Bu haksızlık da olur. O bakımdan belli bir statünün uygulanmaması mümkün değil. Hiç kimse doğduğu yerden de birşey olamaz.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ –Osmanlı Arşivi'nden bahsetmemin sebebi, şikâyetler hep ondan dolayı idi, onun için.

Ben de bütün arşiv birimlerinin aynı düzende olmasını istiyorum. Ama şahsî kanaatime göre bu hiçbir zaman olmayacaktır ve olmasını da mümkün göremiyorum.

Onun için, hiç olmazsa bir *Devlet Arşiv Konseyi* diye bir şey olsun, herkes işitsin, en azından işitsin, Arşiv'in Emniyet'in, bilmem MİT Dairesi'nin gizli belgelerinin olmadığı yer olduğunu görsün, bunlardan nasıl faydalanılacağını bilsin, onun için istiyordum. Yani Cumhuriyet Arşivi'nin daire başkanı arkadaşım zaten bu birimin içinde olduğu için, onun izni süratle çıkıyor. Ama Mübahat hanım şimdi söyledi, araştırma esnasında bir günde 15 taneden fazla belge alamadım, onu da alamadım dediniz; onları söylüyoruz.

Ve şunu söylüyorum: Devlet Arşiv Konseyi'nde hepsinin başına bir şey gelemeyeceğine inandığım için söylüyorum, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ama, hepsine emir veremeyecektir. Çünkü istemeyecektir; askerler de istemeyecektir, öteki de istemeyecektir. Ayrı ayrı bakanlıklar. Onun için, hiç olmazsa yeknesak düzen olsun diye böyle bir konsey düşündüm. Yoksa meramımız aynı, yollar belki değişiktir.

Bir küçük şey daha söyleyeyim. Tabiidir ki, sevgili KANDUR kardeşimin dediği de doğru, Tülin hanımın dediği de doğrudur; bütün arşivler Osmanlı değil, hepsi; ama Cumhuriyet Arşivi'ne de giremiyorsunuz.

Dışişleri Bakanlığı arşivine hani, kim giriyor? İyi düzenlenmiş, ama giriyor musunuz? Giremediğiniz arşiv sizin değil, gidemediğin yer senin değil, bunu söylemek istiyorum.

Necati GÜLTEPE (*Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı*) –Biraz evvel bir arkadaş benim, personelin ufkunun dar olduğunu söylediğimi ifade ederek "yöneticilerin ufku dardır" dedi. Halbuki, ben "personelin

ufku dar" demedim, "personelin ufku daraltılmıştır" dedim, istikbalî anlamında. Zaten bildiride de bu açıkça var ve herkes de bunu bu şekilde anladı. Bu arkadaşımızın ufkunun çok dar olduğu belli yalnız.

Bir diğer husus; biz arşivciyiz. Ben 26 senedir arşivciyim. Hocalarımız yetiştirdi. Tarih Bölümü mezunu olduk, mezun olduktan sonra bölümün öbür tarafına geçtik arşivci olduk. Bizi mezun edenler araştırmacı, mütetebbi olarak karşılıklı, sürekli arşivci ve mütetebbi müşterek, aynı kulvar içerisinde çalışmak mecburiyetinde.

Bunu bir maksat için ifade etmek istiyorum; şu anda Osmanlı Arşivi'nde 60 adet master yapmış olan personel var, master yapmakta olan var, 8 adet de doktorumuz var. Yani şunu söylemek istiyorum: Osmanlı Arşivi'nde uzman yetişir, uzman olunur, şartlar ve kaideler şöyle veya böyle konabilir. Bu önemli değil, işin kaidesi ne ise o yapılır, uyulur ve o olur. İkinci söylemek istediğim husus da bu.

Kısa kesmek mecburiyetindeyim; teşekkür ederim.

Necati AKTAŞ (*Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı*) –Sayın hocama teşekkür ediyorum. Bazı maddî hatalar var, sabrınıza sığınarak kısa cümlelerle geçiştirmek istiyorum.

Efendim, daha çok Osmanlı Arşivleri'nden dert yanıldı, şikâyet edildi. Biz yönetim olarak bundan şikâyetçi değiliz; çünkü anlaşılıyor ki çalışıyoruz. Diğer arşivlerden şikâyet edilmiyorsa bu fazla çalışma yapmadıklarından. Bunu da herkesin takdir ettiğine inanıyorum.

Ben bir-iki hususu kısaca arz etmek istiyorum.

Şimdiye kadar hep yapılmayanlardan söz edildi; buradaki hazırûn, buradaki değerli topluluğun bazı yapılanları da bilmesi lâzım. Beklerdim ki, sayın konuşmacılardan, kadirşinaslık da olsa, kısaca bunlardan söz etmeleri gerekirdi. Bilhassa Osmanlı Arşivi'ni tanıyanlardan beklerdim bunu, olmadı. Onun için zamanınızı almak zorunda kaldım, özür dilerim.

Osmanlı Arşivi'nin bir yayın talimatı var, bunu herkes biliyor ve sayın hocalarım şunları da biliyorlar: 1992 yılına gelindiği zaman Arnavutluk Arşivi'nin yayınları vardı, Türk Arşivi'nin, Osmanlı Arşivi'nin, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yayını yoktu.

Yine şunu da ifade etmek isterim: Yayıncılık, dünya arşivlerince bilinen bir konu, Dünya arşivleri arasında. İngiltere Arşivi asrın başında 250 cilt belge yayınlamıştı. Bizim yayınladığımız yorum değil; bizim yayınladığımız, tarihe yardımcı olmak üzere, hiçbir katkı yapmadan, başka bir kaynak kullanmadan, bilhassa ülkemiz gibi 70 sene önce harf inkılabı yapmış, orta yaş ilim adamlarının bile Osmanlıca bilmediği bir ülkede ilim adamlarının hızlı çalışmalarına yardımcı olmaktır. Bunun da takdirini beklerdik.

İkincisi; Osmanlı Arşivi'nin, sayın konuşmacı arkadaşlarımin ifade ettiği gibi, personel statüsü ve bina konusu dışında bütün problemleri halledilmiştir. Keşke bütün arşivlerimiz Osmanlı Arşivi gibi olsa.

Çok yakın zamana kadar Osmanlı Arşivi'nin bir tasnif talimatnamesi yoktu. Bunu yaptık. Bu olmasaydı otomasyona geçemezdik.

Biz yine Osmanlı Arşivi'nde kullanılacak "*İmlâ Usûl ve Esasları*"nı çıkardık. Bu olmasaydı katalog neşredemezdik.

Yine bir hususu daha ilâve edeceğim ve bitireceğim. Bugün Osmanlı Arşivi'nde dijital ortama atılmış, yani bilgisayar hafızasına alınmış 2 milyon belge var. Bunun 450 bini katalog olarak da çıkartılmıştır.

Sayın Yusuf HALAÇOĞLU'nun dediği gibi, ufak bir tashihten sonra, bu 450 binlik belge katalogları -zannediyorum 150 civarında olacak- derhal bastırılıp yayın hayatına intikal ettirilebilir.

Bunun dışında, araştırmacılara kolaylık olması bakımından, -bunu bilhassa bilmeyenler varsa onlara ifade etmek istiyorum- burada haber vermek istiyorum; Osmanlı Arşivi'nin 3.150 civarında olan kataloğunun 1.000 kadarının birer suretleri Cumhuriyet Arşivi'nde araştırmacıların hizmetine açılmıştır.

Yine şunu da ifade edeyim: Biz taşraya fotokopi veriyoruz. Erzurum'daki arkadaşım, bize mektupla istediği belgelerin numarasını veriyor, biz onlara fotokopisini çıkartıp postayla gönderiyoruz.

Yine şunu da ifade edeyim, biz bir günde araştırma izni veriyoruz; sabah müracaat ediyorsunuz, ertesi gün araştırma izniniz çıkıyor ve araştırmaya başlıyorsunuz.

Yusuf beyin Osmanlı Arşivi'nin araştırmaya açılışı ve yerli-yabancı araştırmacı oranına bir küçük düzeltme yapmak istiyorum, sayın hocam Mübahat KÜTÜKOĞLU da ifade ettiler; zannediyorum geçmişte yapılan istatistik çalışmalarında bir hata olmuş. Bugün de, geçmişte de yerli araştırmacı oranı % 80'in üzerindedir.

Şunu da ifade edeyim: Osmanlı Hazîne-i Evrâkı, araştırmalara Osmanlı döneminde açılmıştır. İlk açılış tarihi 1897'dir. Akabinde 1908'de İmre KARAÇON'a izin verilmiştir Padişahın izniyle, Bakanlar Kurulu Kararıyla. Yani, Osmanlı Arşivi teşekkül ederken de araştırmalara açıktı.

Sabrınızı tükettim. Teşekkür ederim, saygılar sunarım.

Oturum Başkanı –Sayın Genel Müdür Yardımcısına teşekkür ediyorum. Yalnız, takılmadan da edemeyeceğim sayın Genel Müdür Yardımcımız Necati (AKTAŞ) beye.

Şimdi, sabahleyin de buradaki açılışa da arşivlerin bir umman gibi olduğu söylendi. Ummanlara küçük derelerin getirdiği böyle renkli sular hiç görülmez, kaybolur. Siz arşiv mümessilleri olarak mademki geniş bir deryayı temsil ediyorsunuz, burada kastedilen husus Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün icraatını tenkit değil. Değerli dostum, şûralar, mevcut olanı çok daha iyiye götürmek için düzenlenen teşebbüslerdir. Ve burada konuşan arkadaşlarımla tamamını, ben kendi adlarına konuşmuş olmayayım ama, buradaki delegeler de dahil olmak üzere, biz Devlet Arşivleri'nin dostuyuz. Dost olan insan dostunun daha ileriye gitmesi için uğraşır.

Buradaki değerli hocalarımızın tebliğlerinin altında yatan esas amaç da o. Sayın GÖYÜNÇ hocamız da, sayın HALAÇOĞLU da, diğer arkadaşlarımız da, kendi mensubunuz olan Necati (GÜLTEPE) bey de söylerken aynı şeyleri ifade ettiler.

Değerli delegeler, oturumu bir hayli gecikmiş olarak kapatıyorum. Ancak, kapatırken yapılmış olan dört değerli konuşmadan ve katkılardan oluşan ve Şûra Bildirgesi'ne esas teşkil etmek üzere, birinci oturumun temel noktaları olarak şu üç-dört nokta üzerinde ısrarla duralım diye teklif ediyorum.

Birincisi; Sayın HALAÇOĞLU'nun gündeme getirdiği, gerek otomasyon projesinin tamamlanabilmesi ya da Türkiye'de devlet

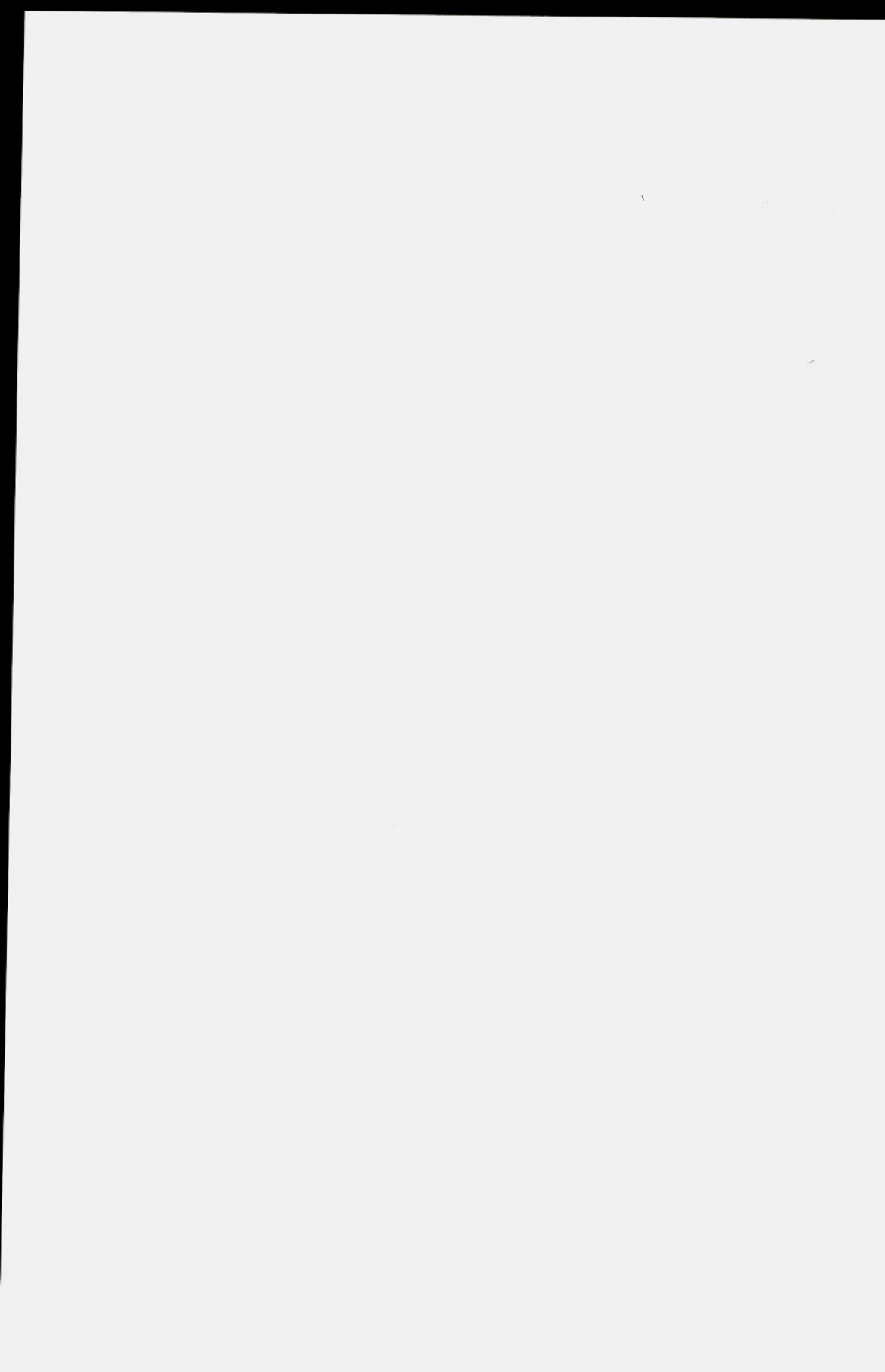
arşivlerinin -hangi çapta olursa olsun- en azından münhasıran devletin desteğiyle ayakta kalmak gibi bir yardımdan kurtarılarak, döner sermaye işletmelerine kavuşturulmak suretiyle daha süratli, daha verimli, daha mantıklı bir biçimde çalışacak bir yapıya kavuşturulması.

İkincisi; Devletin muhtelif kurumlarında bulunan arşivlerin ve özel arşivlerin işleyişlerinin asgarî ölçüde devlet politikasına uygun bir biçimde birlikteliğini sağlamak açısından *Devlet Yüksek Arşiv Konseyi* kurulması.

Üçüncüsü; bütün bu işlerin çok düzenli bir şekilde yürütülebilmesi açısından Cumhuriyet Arşivi, Osmanlı Arşivi, diğer arşivler de dahil olmak üzere -özel arşivler de bunun içerisine dahil- arşiv mevzuatını düzenleyecek kapsamlı bir arşiv kanununun çıkartılması, en kısa sürede.

Ve son olarak da, arşivlerde çalışan personelimizin özlük haklarının mutlaka iyileştirilmesi, güvenceye kavuşturulması ve onların çok daha müemmen bir hayata kavuşturulması açısından hızla çalışmaların yapılması gibi dört noktanın bildirgeye alınması hususunda birinci oturumun görüşleri olarak kabulünü oylarınıza sunuyorum: Kabul edenler ... Kabul edilmiştir.

Teşekkür ediyorum ve oturumu kapatıyorum... Hayırlı olsun.

K SALONU I. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Durali YILMAZ

Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA

Prof. Dr. Durali YILMAZ*'ın Oturumu Açış Konuşması

Oturumu açıyorum. Arkadaşlarımı tek tek takdim etmeye gerek yok her halde, tebliğ sırasında öğreneceksiniz. İsimler burada yazıyor. Nasılsa herkes görüyor değil mi? Evet, herkes görüyor.

Usulümüz şöyle olacak: Tebliğini sunan arkadaşımızdan sonra, bir 5 dakika soru sorma ve katkıda bulunma hakkı tanıyacağım ve böylece ara soğumadan bir katkıda bulunmuş veya soru sorulmuş olacak. Daha sonra, kalan zamana göre takriben yarım saat kadar bir vaktimiz kalacak; genel değerlendirme yapacağız. Siz de tabii bu genel değerlendirmeye katılabilirsiniz. O bakımdan, not alabilirsiniz veya soru sırasında aklınıza gelen şeyleri sorabilirsiniz. Salonumuz tam bir seminer havasında, böyle bir havada olacak.

Efendim, arkadaşlarımız arşivde ihtisas sahibi olmuş, bilim çalışmalarını arşivde yürüten bilim adamlarından oluşuyor. Bendeniz de, daha önce 5 yıl kadar Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nde uzman olarak görev yapmıştım, yani arşivlerin içinden gelmiş oldum. Daha sonra tabii, edebiyat sahasına döndük; yine de arşivle ilişkimizi koparmadık.

Bildiğiniz gibi arşivler, milletlerin hafızalarıdır. Hafızasını yitiren insanın durumunu anlatmaya gerek yok, hafızasını yitiren bir milleti de, aynen hafızasını yitiren bir insana benzetebilirsiniz. O bakımdan, Türk milletine, en şanslı bir millet denebilir; hafızası en büyük. Yani yeni tabirle, "Hard disc"i, cigabite'lar üstü olan bir millet, çünkü dünyanın en zengin arşivlerine sahip bir millet. Bunlar açılış konuşmasında ifade edildi. Bugün, 25 ülkenin tarihini yazmak için bizim arşivlerimize müracaat edilmesi mutlaka gerekecek; bu söylendi. Fakat maalesef tasnif yavaş gidiyor. Bu konudaki görüşler ifade edildi, bunları tekrar etmiyorum ve konuşmacılarımızın da sürelerini çalmamak için hemen konuya geçmek istiyorum.

* İstanbul Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

İlk konuşmacı arkadaşımız, Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Tebliğinin konusu: *"Bir Tarihçinin Arşivden Bekledikleri"*.

Buyurun sayın ERGENÇ.

BİR TARİHÇİNİN ARŞİVDEN BEKLEDİKLERİ

*Prof. Dr. Özer ERGENÇ**

Benim bu kısa zaman içinde sunacağım bildirimimin konusu bir tarihçinin arşivden bekledikleri.

Konuşmamın özüne girmeden iki noktayı hemen belirtmek durumundayım. Bu tebliğimin başındaki bir tarihçi ben değilim. Ben bir zamanlar tarih öğrenmeye niyet etmiş ama gerek istidadının sınırlılıklarından dolayı, gerekse benim elimde olmayan nedenlerden dolayı bunda pek başarılı olmuş biri değilim. İkincisi, arşiv uzmanı da değilim, ama yine bir zamanlar o niyetimin bulunduğu dönemlerde arşivi biraz tanımış biriyim. Şimdi bu iki özelliğime dayanarak bu konuda bir şeyler söyleyeceğim. İkinci açıklamam gereken husus, şu sıralarda Türkiye'nin gündeminde sosyal bilimler tartışmaları çok yapılıyor ve tarihin de sosyal bilimler ya da bir başka deyişle toplum bilimleri içerisinde sayılıp sayılamayacağı; sosyal bilimlerin, metotlarının, yöntemlerinin ne olacağı konusundaki bu yoğun tartışmalarla böyle bir arşiv şûrasının denk düşmesi, aynı zamana gelmesi belki de önemli bir iş. Çünkü, sosyal bilimler tartışmaları içinde en çok tarihe bakıldığında, tarihin bir doğa bilimi gibi, ya da sosyal bilimlerin diğer alanlarında olduğu gibi nomotetik yani konu edindiği vakıya ya da vakıaları belirli bir dizgiye oturtup bir takım yasalara ulaşip ulaşamayacağı yani yasak koyucu bir bilim ya da bilgi dalı sayılıp sayılamayacağı tartışmaları arasında gerçek tarihçiler tarihin en çok şu özelliğine dikkat çekiyorlar: Tarih; geçmişte kalan tekil olayları, vakaları ya da vâkıaları, olguları inceleyen bir bilim dalıdır ve tarihin konusu tek olaylardır, tekil olaylardır yani bir kez daha

* A. Ü. DTCF. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

tekrarlanmayan, bir kez daha aynısı ortaya çıkmayan olaylardır ve bu yüzden de tarih hidrografik, yani tekil olayları inceleyen bir bilgi dalı olarak onun olayları belirli bir dizgiye sokarak yasa koyma gibi bir endişesi yoktur. Belki olayları, olayları yaratan insanla birlikte anlamak ve yorumlamak gibi bir niyeti vardır.

Şimdi tarihin böyle bir özelliği olunca çok doğal olarak tarihçi, geçmişte kalmış olaya bir kanal ile ulaşmak ister, bir haber kaynağı ile ulaşır ve o haber kaynağı da belgedir. Belge aynı olay gibi tekildir. Olayın cereyan ettiği dönemde onu yaratanlar tarafından üretilmiştir, istihsal edilmiştir ve onu da bir başka dönemde aynen yeniden inşa etmek, yeniden istihsal etmek, üretmek mümkün değildir. O yüzden tarihçi için çok elzem bir kurum ortaya çıkıyor; bu kurum da arşivdir. Arşiv nedir? Arşiv; bir dönemde bir yaşanmışlık içinde üretilen belgelerin saklandığı yerdir. Bu belgeler devlet organizasyonunda bulundurulursa, devletin bir zamanlar çeşitli bürolarında belirli bir mantığa ve belirli bir takım kurallara göre üretilmiş belgeler daha sonra arşivde o dönemin habercileri olarak saklanırlar. Bu bir kurumda, kurum arşivi olarak karşımıza çıkar. Daha küçültürsek eğer, bir ailenin tarihsel geçmişi içinde üretilmiş belgeler saklanmışsa bir aile arşivi olarak karşımıza çıkar. Biz bugün sanıyorum bu şûranın temel konusu olan Osmanlı Devlet Arşivi'ni, yani Osmanlı Devletinin Arşivi'ni tanıtıyoruz ya da arşivi üzerinde konuşmak istiyoruz. Bizim için son derece değerli olan, bir daha aynısı üretilmeyecek olan belgeler arşivcinin ve arşivlerin konusudur ve "bir tarihçi arşivden ne bekler?" sorusunu sorduğumuz zaman sanıyorum şu üç şeyi bekler:

Birincisi; arşivde belgelerin sağlıklı olarak saklanmasını, korunmasını bekler. Belgelerin zaman içinde fizikî şartlardan etkilenerek yıpranmasının, yok olmasının önlenmesi gerekir ve bir de bunlar daha sonraki bir zamanda kullanıcıların elinde yine aynı şekilde yıpranmamalıdır ve bu nedenle arşivci dediğimiz zaman ya da arşiv dediğimiz zaman arşivin birinci görevi sahip olduğu belgeleri korumaktır. Asıllarına uygun bir biçimde korumaktır.

İkinci olarak; tarihinin arşivden beklediği, bu korunan belgelerin ulaşılabilirliğinin sağlanmasıdır. Yani her hangi bir dönemde bir tekil olayı, yani cereyan etmiş ve bir kez daha cereyan etmesi mümkün

olmayan bir olayı merak etmiş, onu anlamak, onu yorumlamak insanlığın gelişimi içinde değerlendirmek isteyen tarihçi bir arşive girdiği zaman araştırma konusu ne ise, niyeti ne ise o belge gruplarına ulaşabilmelidir. Bu, belgenin saklanması çok apayrı bir şeydir. Belgeyi çok sağlıklı bir biçimde saklayabilirsiniz. Belgenin zaman içinde yok olup gitmesini önleyebilirsiniz. Ama o belgeleri belirli bir mantığa göre tasnif etmezseniz, belirli bir mantığa göre düzenli bir biçimde saklamayı beceremezseniz aslında onların varlıklarıyla, yoklukları aynı anlama gelir. Saklanan belgenin ulaşılabilir olması lazımdır. Bu açıdan da arşiv çok önem taşır. Bu bağlamda baktığımız zaman, biz Osmanlı Devleti'nde belgelerin çok kıskanç bir biçimde saklandığını görüyoruz. Hepimizin bildiği gibi Osmanlı Devleti'ni yüzyıllar boyu ayakta tutan ve onun kurallarını titizlikle saklayan bir küttab sınıfı vardı. Küttab sınıfı bir anlamda devletin devamlılığını sağlayan bir zümre, bir grup idi ve uzun yıllar bu küttab sınıfının üretilen belgeleri kronolojik bir mantık içinde sistematize ederek belirli odalarda, belirli kalemlerde üretilen belgeleri günlük tomarlara dönüştürerek, sonra bu günlük tomarları aylık torbalar içine koyarak, daha uzun bir zamanda da sandıklara yıl yıl depolayarak sakladığını biliyoruz. Ama bu, küttab sınıfının kendi endişeleri içinde yarattığı bir koruma usulüydü ve kendi düşüncesine göre o belgelerin daha sonraki kuşaklara ve nesillere aktarımını sağlamak için bulduğu bir yoldu. Bildiğimiz gibi Osmanlı Devleti'nde modern mânâda arşivcilik Tanzimat sonrasının bir eylemidir, bir işlemidir ve sanıyorum 1846'lardan itibaren Hazine-i Evrâk adıyla bir takım belgelerin saklanması özel bir vazife olarak üstlenmiş bir kuruluşa geçilmiş ve 1859'dan sonra da bir nizamnâme hazırlanarak bu nizamnâmenin âmir hükümleri doğrultusunda hangi belgelerin ayıklanıp saklanması gerektiği ve nasıl saklanacağı düşünülmüş ve bu yolda bir takım faaliyetlere girişilmiştir. Ve tabii Tanzimat sonrasında böyle bir işe girişilince dönüm noktası Tanzimat olmuştur. Yani 1840'lardan sonraki belgeler belirli bir sistematığa göre, ki bu sistematik devlet odaları, devlet kalemleri olmuş ve buna göre bir nizam tutturulmuştur. Yalnız zaman içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli gaileleri içinde bu işler devam ederken özellikle daha önceki belgelerin varlığı ve daha önceki belgelerin böyle bir sistematığa nasıl dahil edileceği konu edinilmemiştir ve bu açıdan Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerine ve klasik dönem dediğimiz, yani 16. yüzyılın sonlarına kadar

olan belgelerin sayısı daha azdır ve belgeler günümüze yaklaştıkça çoğalırlar.

Özellikle İkinci Meşrutiyet'ten sonra, tarih araştırmalarının önem kazanması üzerine yine Hazîne-i Evrâk yani Arşiv, bir önemli konu teşkil etmiş ve çeşitli tasnifler yapılmıştır. Bu tasnifleri uzun uzun tekrarlamamızın anlamı yok. Abdurrahman Şeref beyden, Ali Emiri Efendi'ye, İbnü'l-Emin, Mahmut Kemal İNAL'a, Kamil Kepeci'ye ve Muallim Cevdet'e kadar, değerli eski evrakı ve eski evrakın değerini bilen kişilerin başkanlığında, kurulan heyetlerle bir takım tasnifler yapılmıştır ve bunun sonucunda bugün biz Osmanlı Arşivi'ne baktığımız zaman bir çeşitlilik görüyoruz. Yani bir yandan 1840'lardan sonra Hazîne-i Evrâk'ın kurulması ile başlayan tasnif çalışmalarının temellendirdiği bir düzenleme, bir yandan da 1908'ler sonrasında ve bu belgeler Cumhuriyet'e intikal ettikten sonraki zaman içinde bir takım tasnifler yürütülmüştür.

Şimdi bu tasnifler arasında özellikle 1930'larda bir takım belgelerin satılma konusu gündeme geldiği zaman ortaya çıkan büyük tenkit ortamında arşiv yeniden gündeme geldiğinde 1936-37 tarihlerinde bir Macar âlimi Fekete'den yararlanılmak istenmiş ve onun tavsiyeleri, onun önerileri doğrultusunda yeni düzenleme gerçekleştirilmek istenmiştir. Fekete'nin önerdiği esas; belgeler devlet dairelerinde nerede üretilmişse, yani menşei ne ise, kaynağı ne ise ona bağlı kalınmak suretiyle oluşturulacak bir sistem içinde korunmalıdır düzeyinde ve galiba doğrusu da modern arşivciliğin temelinde yatan da budur. Ama biz bugün bu esasa ne kadar uyulduğunu ve bu çeşitli uygulamalar nedeniyle Osmanlı Arşivleri'nin bu açıdan tam bir bütünlüğe kavuştuğunu ne yazık ki söyleyemiyoruz.

Benim bildiğim kadarıyla Osmanlı Arşivleri'ni tanıtan, sayın Mithat SERTOĞLU'nun yayınladığı *"Muhtevâ Bakımından Başvekâlet Arşivi"* adlı eserden başlayarak en sonuncusu 1992'lerde çıkmış olan, *"Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi"*ne baktığımız zaman bu konuda arşivde bu farklı tasnifleri birleştirecek, belki belgeleri o tasnifleri dağıtarak yeniden düzenleme şeklinde değil, ama bu tasnifler arasında bir bağlantı kuracak ve onları Osmanlı Devleti'nin teşkilatı içinde üretildikleri odaların, istihsal edildikleri, hazırlandıkları, yaratıldıkları büroların bir ürünü olarak takdim edecek ve Osmanlı bürokrasisinin belge üretiminde uyguladığı prosedürleri, işlem düzenini, zaman içindeki değişiklikleri de vurgulayarak

gözönünde bulunduracak bir çalışma yapmak zorunludur. Şimdi bu üç tasnife baktığımız zaman, bu tasnifleri gösteren rehberlere baktığımız zaman, aslında büyük ölçüde Mithat SERTOĞLU'nun eserinin diğer eserlerde temel alındığını görüyoruz ve zaman içinde çok çeşitli tasnif çalışmaları yapılmış olmasına rağmen, benim söylediğim bu bütünlüğü gösterecek bir yola gidilmediğini görüyoruz. Örnekleri vermek çok zaman alacağından bir küçük örnek vererek bu konudaki sözlerimi tamamlamak istiyorum.

Mesela son rehberde Başbakanlık Arşivi'ndeki vesâiki, evrakı tanıtan rehberde, Osmanlı Devleti merkez teşkilatı hakkındaki bir açıklayıcı girişten sonra Başbakanlık'taki belgeler devlet düzenine sâdik kalarak anlatılmak istenirken bazı açıklamaların doğru olmadığını görüyoruz. Araştırmacıyı yanıltacak, araştırmacıyı başka yönlere götürecek bir takım sınıflandırmaların yapıldığını görüyoruz. Bunların en belirginleri birinci bölümde, mesela işte "Divân-ı Hümayûn Evrâkı" denmiş, bir takım açıklamalar yapılmış, arkasından da "Defterhâne Defterleri" diye bir başka tasnife, bir açıklamaya geçildiği zaman bu Defterhâne Defterleri diye belirtilen bölümde önce A denmiş: Tahvil Defterleri, C ve buna da Tapu Tahvil Defterleri denmiş. Eğer biz Osmanlı Devleti'nin mantığını, Osmanlı Devleti'nin bürolarını esas alacaksak bu defterlerin adı tapu defteri değildir. Bu defterlerin adı, resmî uygulamada Defter-i Hakanî ve bu her nasılsa arşivde tapu defteri diye geçmiş. Halbuki o zaman tımar sisteminin uygulandığı dönemde tapu başka anlam taşıyan bir kavramdır, bir tasarruf belgesi niteliğindedir ve tahrir defterlerine bakarsanız eğer, o tasarruf belgelerini o defterlerde pek bulamazsınız, yani üreticinin şeylerini o bir takım birlikleri belirlemek üzere yapılmış şeylerdir.

Bu ne ise, ama bundan daha önemlisi ikinci olarak bir "Ruznamçe Defterleri" diye bir başlık atılmış ve Ruznamçe Defterleri olarak da yine tımar uygulamaları ile ilgili bir takım kayıtların tutulduğu defterlerin varlığından söz edilmiş. Aslında biliyorsunuz ruznamçe; Osmanlı bürokrasisinde genel anlamı olan bir terimdir ve aynı zamanda bir de özel bir büronun adıdır Osmanlı merkez bürokrasisinde. Ruznamçe; genellikle herhangi bir devlet görevlisinin kendisini ilgilendiren konularda gündemini belirleyerek tuttuğu bir ilk kayıttır. Bu bir genel anlamdır. Bu bakımdan Kadıaskerin ruznamçesi olabilir, tımar işlerini yürüten tımar

ruzmançecisinin ruzmançesi olabilir. Ama bir de Osmanlı Maliyesinde Hazîneyi Hümayûn'un günlük gelirlerini ve günlük masarifinin kayıt edildiği "Ruznamçe Kalemî" diye bir kalem vardır. Şimdi siz muhteva bakımından arşivi tanıtan bu rehberle baktığımız zaman, bunun karıştırıldığını görüyorsunuz. Yani ruzmançe defterleri zaten karıştırıldığı şundan da belli; bu defterler içinde böyle özel tasnif yoktur, çeşitli tasniflerden bu defterlerin örneklerine rastlarsınız. Yani Kamil Kepeci tasnifinden çıkarabilirsiniz, Maliyeden Müdevver defterlerden çıkarabilirsiniz. Çünkü tasnif, bu esas alınarak yapılmadığı için belgeler dağılmış vaziyettedir. Onun için bu erişilebilirliği engelleyen bir husustur. Şimdi arşiv üzerinde yeniden çalışmaların yapıldığı bir dönemde teknolojinin de çok geliştiği bilgisayar kullanımının daha da gelişme vaat ettiği şu günlerde mutlaka bu belgeler arasında ilişkilendirmeler yapılmalıdır.

Üçüncü olarak da; bir tarihçenin beklediği bir son noktayı söyleyerek sözlerime son vermek istiyorum. O da, bu erişilebilir belgelerin kullanılabilir hâle getirilmesidir. Şimdi arşivde eriştiğimiz belgeyi bazen kullanamayız. Çeşitli açılardan kullanamayız. Muhtevası hacimlidir, ya da devletin belirli bir bürosunda istihsal edilmiş, üretilmiş olan belgenin muhteviyatı, münderecatı hakkında en az bir takım tahlili bilgiler verilmezse biz o defterden o belgeden nasıl yararlanacağımızı bilemeyiz. Mesela bütün Osmanlı araştırmacılarının arşivde çok başvurdukları bir Mühimme serisi vardır. Mühimmelerin içine giren, oradan ne yapacağını, nasıl, neyi çıkaracağını tespit edebilmesi için yıllarını vermesi gerekir. Halbuki bunların böyle yayın, tıpkıbasımları, yayınları yoluna gidileceğine onları kullanılabilir hale getirecek tahlili indeksler yapmak daha önemli bir iştir.

Bir noktayı daha söyleyerek, sözümü bitirmek istiyorum. Bir de arşivin mutlaka ve mutlaka bir terimler sözlüğü, tarihsel sözlüğü yapılmalıdır. Eğer bunlar yapılırsa bir tarihçi arşivden beklediklerini sanırım elde edebilir.

Teşekkür ederim.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın Prof. Dr. ERGENÇ'e çok teşekkür ediyorum. Bize arşivden şikâyetlerini ve ne yapılması gerektiğini, bu konudaki kaygılarını özet olarak belirtti. Sanıyorum bundan sonra daha iyi bir çalışma oluşacak. Hemen burada Yahya Kemal'in meşhur sözü aklıma geldi. "*Biz tarih yapmaktan, tarih yazmaya vakit bulamadık*" der. Bundan sonra tarih yazmaya niyetimiz var, bu yüzden arşivler üzerinde daha ciddi bir çalışma oluşacak, sanıyorum.

Bir de arşivlerin satılması hususu var. Bu, çok tartışılmıştı biliyorsunuz. Bugün buradan götürülen arşivlerle Bulgaristan'da koskoca bir arşiv oluşmuştur. Bununla ilgili Mithat CEMAL'in bir mısrası hatırıma geldi, der ki:

"Tarihinden efsanesi kaybolursa koparanlar kıyameti",

"Şimdi görsünler tarihini okkayla satan milleti."

O kadar bol ki, okkayla satıyorlar anlamında.

Efendim dediğim gibi, katkıda bulunmak veya soru sormak isteyen arkadaşımız varsa, 5 dakikayı geçmeyecek. Asıl soruları daha sonraya erteleyeceğiz.

Buyurun Efendim.

Bir Katılımcı –Efendim, hocamıza teşekkür ediyorum. Sayın genel müdürümüz de burada iken, ben bir konuya dikkat çekmek istiyorum. Şimdi, programa baktık, Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi üzerinde yoğunlaşan tebliğler sunulacak, Ancak taşra kurumları arşivi de var. Ben, şahit olduğum çok kısa, bir-iki örnek olay anlatmak istiyorum. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi'nde çalışıyordum, fakültenin sekreteri, Bayındırlık Müdürlüğü yapmış, oradan gelmiş birisi. Osmanlıca bildiğimi öğrenince, "Yahu sen nerede idin şimdiye kadar?" dedi. "N'oldu?" dedim. O devam etti: "Bir gün Bayındırlık'ta iken, elemanlar dedi ki, işte iki oda dolusu

kâğıt var, eski yazı, anlamıyoruz. Gittim baktım, ben de anlamadım. Sahile döktürdüm, yaktırdım".

Orada Türkiye Taşkömürü Kurumu var, 150 yıllık çok önemli. Bir arkadaşım oraya Eğitim Müdürü oldu. Bir gün bana telefon açtı, "Sen Osmanlıca biliyorsun, bir zahmet gelsene" dedi. Gittim, "Ben de yeni haberdar oldum, bizde iki tane büyük depo varmış". –Ben depoları gördüm, en azından 1000 metrekarelik büyük depolar.– "Eski evraklar varmış, Osmanlıca, kimse ne işe yaradığını bilmediği için, hepsini Çaycuma'ya SEKA'ya göndermişler. Ben geldim baktım, senin Osmanlıca bildiğini bildiğim için seni çağırdım." dedi Ben gidinceye kadar 200 kamyon gitmiş. Baktım, o kadar önemli belgeler ki, son iki kamyon durduruldu, ama onların akıbetini de bilmiyorum.

Oturum Başkanı –Efendim, mahallî arşivler konusunda çalışmalar var. Özellikle Şer'iyye Sicilleri arşivlerinin toplanmasında. Sayın genel müdürümüz tanıyor. Bu çalışmayı yürütecekler.

Aynı Konuşmacı –Osmanlı Arşivi büyük bir hazine, elbette ki tartışılmaz, ancak Türkiye'nin dört bir yanında kurumlara ait bu arşivlerin de mutlaka muhafaza altına alınması ve bütün kurumlardaki arşivlere, işi bilen elemanların istihdam edilmesi çok iyi bir adım olur.

Oturum Başkanı –Mesajınız alınmıştır; çok teşekkür ediyoruz, sağ olun.

Tabsin TÜRKER (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil Şube Müdürü*) –Arşiv Terimleri Sözlüğü'nden bahsettiler. Vakıf kayıtlarının bilgisayara geçmesi konusunda çalışmamız var. Devlet Arşivleri'nin de tabii yaptığı çalışmalar var. Bugün, açılış toplantısından sonra, Osmanlı Arşivi'nden tanıdığım bazı arkadaşarımla görüştüm. Burada, bilgisayara ait bazı şeyler vardı, neler var diye bir bakalım, dedik. Mesela "Tımışvar" kelimesi çıktı karşımıza. Biz bunu her hangi bir belgede bulsak, belki "Temeşvar" veya "Tameşvar" olarak değerlendireceğiz. Öyle gireceğiz kompütürlerimize de. Devlet Arşivleri bunu, "Tımışvar" olarak girmiş. Tapu, bilmiyorum Yavuz beyler rastladılar mı? Kim bilir, hangisini kullanacak. Devlet Arşivleri'nin çıkarttığı, kendi yazışmalarıyla ilgili imlâ kılavuzları var. Şimdi, bu kabil ıstılahların, terimlerin, yer isimlerinin geçtiği müşterek kullanacağımız bir doküman hazırlamamız lâzım. Belki

gün gelecek ki, Tapu'yu, Vakıflar Arşivi'ni, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nı birbirine bağlamak gerekecek.

Oturum Başkanı –Mesele anlaşıldı yani, tarama sözlüğü yapar gibi, derleme sözlüğü yapar gibi arşiv sözlüğü yapmak gerekecek.

Tabsin TÜRKER –Eğer tamamı Devlet Arşivleri'nde varsa biz de alalım ve aynen kullanalım. Birlik sağlansın. Bilmiyorum, Şûra'nın sonunda böyle bir karar alınacak mı?

Oturum Başkanı –Zaten bu tür şûralar da bunun için yapılıyor.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Benim söylediğime benzer bir şey de siz söylüyorsunuz. Osmanlı Arşivleri, bence, hem kendi tasnifleri içinde dağılmıştır ve hem de Cumhuriyet'e intikali sırasında evrakın kaldığı yerlere göre dağılmıştır. Şimdi tabii bunların bir kısmı, bürokratik işlemler gerektirir. Yani ben şunu söylemek istemiyorum: Bunların hepsi bir araya getirilsin yahut da bütün eski tasnifler tekrar dağıtılsın, yani bu zaten mümkün değil. Bunlar arasında ilişkilendirme yapılsın. Yani sizin dediğiniz gibi, ben bir konuyu araştırdığım zaman, Başbakanlık Arşivi'ne girdiğimde, elime verilecek bir rehber, beni gerektiğinde Vakıflar Arşivi'ne, gerektiğinde Millî Kütüphane'deki Şer'iyeye Sicilleri Koleksiyonları'na, gerektiğinde bir başka, belki bir aile arşivine götürebilsin. Halbuki biz bugün, arşivde, –hocalarımız, benden çok daha iyi bileceklerdir– belge ararız ve çoğu kez bir şeye ulaştığımız zaman, onun adı: "Buldu"dur. Yani, birbirimize sevinçle: "Şunu buldu", sanki bir keşif, halbuki o en nihayet arşivin bir metaı, bir objesidir. Ona ulaşmak kolay olmalı; yani, çalışma bence bu yönde yapılmalı.

Oturum Başkanı –Sayın genel müdürümüzü yakalamışken, herkes temennisini söylüyor. Görüyorsunuz, terminoloji sözlüğü isteniyor. Son sözü bir cümle ile sayın Ercüment KURAN hocamıza veriyorum.

Prof. Dr. Ercüment KURAN –Efendim, tabii bu tasnif işi son derecede önemli. Şimdi ben hatırlıyorum, 1940'ların sonundan itibaren, Başbakanlık Arşivi'nde bir-kaç sene çalıştım ve o zaman gördüğüm bir şey var. "Fekete Tasnifi" vardı, ondan vazgeçildi. Rahmetli Selahattin ELKER beyin tesiri de biraz oldu. Ondan sonra, İngiliz arşivleri için, benim sınıf arkadaşım Turgut IŞIKSAL, Mithat SERTOĞLU tarafından gönderildi. Şimdi isterdim ki, eğer sağ ise, aramızda bulunsun ve bilhassa

bu merkezî arşivcilik için, İngiliz arşivleri en gelişmişidir. Yani, bütün İngiltere'deki özel arşivler dışındaki arşivler bir binada toplanmıştır, şehir dışına da nakledildi. 6 ay mı, bir sene mi kaldı; oradaki tecrübelerini, bilgilerini aktarmasını arzu ederdim.

Şimdi ikincisi, tabîî Türkiye'de mesela bir Deniz Arşivi vardır. Deniz Arşivi'nde 19. asra ait çok değerli arşivler vardır. Şeyhülislamlık, yani Meşihat Arşivi vardır, tabîî Kadastro ve Şer'iyeye dışında ve daha böyle son olarak, Osmanlı Bankası'nın arşivi incelendi, Tarih ve Toplum Dergisi'nde sanıyorum, güzel yazılar yazıyor. Osmanlı Maliye Tarihi için son derece önemli. Bütün bunların Devlet Arşivleri'nde, tabîî kataloglarının ve yahut da rehberlerinin bulunmasında büyük fayda vardır. Benim çalıştığım zamanlarda böyle bir durum yoktu. Ama zannediyorum ki, İngiliz arşiv sistemini esas almak suretiyle, –çünkü Fransız sistemi farklıdır– orada Hariciye Arşivi ayrıdır, bizde de ayrı idi. Fakat kısa zaman önce birleştirilmiş ve böyle bir beyin merkezi olması Devlet Arşivleri'nde çok yararlı ve gerekli. Ama isterdim ki, ayrı bir seksiyon da, bu Cumhuriyet Devri Arşivleri için olsun, programda görmedim. Orada da bazı meseleler var. Mesela, Çankaya Arşivi, Harp Tarihi.

Duyduğuma göre, bundan bir müddet önce de, Cumhuriyet Devri Arşivleri'nin bazıları, işe yaramaz diye tasfiye edilmiş ve yakılmış. Bunun da büyük bir yanlış olduğu kanaatindeyim. Çünkü, Cumhuriyet dönemi hadiselerini anlamak için bu malzeme ana kaynak arşivler olarak kullanılacaktır.

*

Oturum Başkanı –Çok teşekkür ediyorum. İlk oturum olmanın heyecanıyla herkes katkıda bulunmak istiyor. Biraz hızlı götürürsek, vakit bulursak, uzatırız.

Efendim, ikinci tebliğ, Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU arkadaşımızın. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. "*Arşivlerimiz, Değerleri ve Sorunlar*".

Buyurun sayın ERDOĞRU.

ARŞİVLERİMİZ VE SORUNLARIMIZ

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU*

Osmanlı İmparatorluğunda resmî kayıt tutma uygulaması, imparatorluğun kuruluşunun ilk yıllarından itibaren mevcuttu, ancak modern anlamda arşivcilik 1846 yılında *Hazîne-i Evrâk*'ın kurulmasıyla başlamıştır. Bilindiği gibi, devlete ait belgelerin devlet eliyle korunması amacıyla kurulmuş olan bu kurum, daha sonra *Hazîne-i Evrâk Müdürlüğü* adını almıştır. Ancak üzülenek belirtmek gerekir ki bu kurum yaptığı uygulamalarıyla dönemin batı ölçülerine hiç bir zaman ulaşamamıştır. Örneğin, bu kurum, devlete ait kayıtları sürekli denetim altına almayı başaramamış ve daha önemlisi kayıtlardan güvenli bir şekilde yararlanılmasını sağlayan koşul ve uygulamalara ulaşamamıştır. Bununla beraber, çeşitli dairelerin tuttuğu bu kayıtlar, zamanın hükûmet politikalarını belirlemede, en yararlı kaynak olarak, zamanın yöneticilerince kullanılmıştır. Örneğin, *mufassal, mühimme, vakıf, icmal, derdest, cebe, kale defterleri, şer'î mahkeme tutanakları, çeşitli raporlar, anlaşma suretleri* gibi Osmanlı arşivinin ana malzemesini oluşturan resmî belgeler, Osmanlı yöneticilerince kullanılmışken, *telgraf metinleri, batırâtlar, meclis tutanakları, kanun mecmuaları, gazeteler, resmî yazışmalar* gibi Cumhuriyet dönemi arşivlerinin temel malzemesini oluşturan resmî ve gayiresmî belgeler yirminci yüzyıl tarihi özellikle cumhuriyetimizin kuruluşu üzerine çalışanlarca kullanılmıştır. Devlete ait el yazısı olan bu kayıtların çoğu henüz yayımlanmamıştır. Arşivlerimizin özellikle Başbakanlık arşivinin değeri herkesçe malumdur. Yayınlanmış bir çok araştırma arşivlerimizin değerini ortaya koymuştur. Çeşitli kültürler, tarihler ve

* Ege Ü. Edebiyat Fakültesi.

dinler üzerine araştırma yapan yerli ve yabancı tarihçilerin en çok uğradığı yerdir Osmanlı Arşivi.

Türkiye arşivleri özellikle *Osmanlı Arşivi* Batı arşivleriyle mukayese edilirse, Osmanlı arşivinin yeterince gelişmediği ve hizmet veremediği görülmektedir. Örneğin, dünyanın en büyük arşivi olan İngiltere'deki *Public Record Office*, 1838 yılında bir yasa ile kurulmuş ve yirmi yıl içerisinde bu kurum, devlete ait belli başlı her sınıftan kayıt üzerinde bir denetim sağlamayı başarmıştır. Böyle bir kurum sayesinde İngiliz tarih araştırmalarında muazzam bir ilerleme sağlanmıştır. Ondokuzuncu yüzyıl boyunca, Avrupa'nın başka ülkelerindeki arşivler yeniden düzenlenip araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.³ Avrupa'da arşivler ve arşivcilik ondokuzuncu yüzyılda önem kazanmasına rağmen, Osmanlı imparatorluğunda ve daha sonra Türkiye Cumhuriyetinde ciddiyetle ele alınmamıştır. Uzun bir süre geçmesine karşın, arşivlerimiz ve tarihçilerimiz hala çeşitli sorunlarla karşıkarşıyadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, sanırım Türkiye'de yöneticilerin arşivlerin önemini yeterince kavrayamamış olmasıdır. Mevcut sorunların çözülebilmesi için öncelikle yöneticilerimize arşivlerin önemini kavratılması gerekmektedir. Arşiv denilen bu yerler, binlerce belgenin rutubetli mahzenlere gelişigüzel atıldığı veya dizildiği yerler değildir. Arşiv birimleri ise araştırmacılara özellikle tarihçilere birtakım bürokratik engeller çıkaran yerler hiç olmamalıdır. Ulusal kimliği belirlemede önemli bir işleve sahip olan arşivler, mutlu bir geleceği hazırlamada kullanılan ilk yerler olmalıdır. Bildirimde bir tarihçi olarak son onbeş yılda Türkiye arşivlerinde karşılaştığım kimi olumsuzlukları ve sorunları, bir kısmı benden önce meslektaşlarımca ileri sürülmüş olmasına rağmen, samimiyetle dile getirmek istiyorum.

Türkiye'nin idarî merkezi Ankara kentinde, özel arşivleri bir kenara bırakırsak, pek çok resmî kurum arşivinin perişan ve üzüntü verici halini kolaylıkla gözlemlemek mümkündür. Bundan yedi sekiz yıl önce böyle perişan bir durumda olan bir iki resmî arşivin durumunu kısaca tanımlamak isterim. Gözlemlerimden ilki, Ankara'da idarî olarak Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı *Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi* üzerinedir. Sekiz yıl önce, bu arşivde, Osmanlılarda eğitim sistemi üzerinde çalışmak

³ John Tosh, *Tarihî Peşinde*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1997, s.49.

isteyim zaman, arşiv şartlarının ve bürokratik sorunların araştırmamı yarım bırakmama vesile olacağını tahmin bile edemiyordum. Benim bu arşivden çarçabuk kaçmamı ve araştırmamı yarım bırkamamı sağlayan bu olumsuz şartlardan birincisi, samimiyetle belirtmem gerekirse, resmî memur tarafından bana arşiv diye gösterilen oda veya mekanda karşılaştığım son derece sağlıklı koşullardı. Bu küçük arşiv odası daha doğru bir ifade ile depo, Millî Eğitim Bakanlığı binasının alt katında bulunmaktaydı. Bir kaç bürokratik işlemde sonra bu arşiv odasına girmeme müsaade edilmişti. Araştırmacıların çalışma yapması için düzenlenmiş (!) bu oda, tepesinden sallanan yalnızca küçük basit bir ampülle aydınlatılmaktaydı. Odanın tam ortasında, üzeri uzun süre hiç silinmemiş kirli paslı metal bir masa bulunmaktaydı. Ayrıca, rutubet kokusu her tarafı sarmıştı. Zemin katta bulunduğundan dolayı, odanın havalandırma tertibatı bulunmuyordu. Hele belgelerin gelişigüzel tıklandığı çelik rafların durumu ise gerçekten kötüydü, çünkü, bu raflar paslı, tozlu, kirli idi ve bir kısmı hatalı ya da düzensiz montajdan dolayı düzgün vaziyette değildi. Bu fizikî koşullarda sağlıklı bir araştırmacının resmî mesai saatleri içinde araştırma yapması kendi yetenek ve marifetine bağlıydı. Öyle görülmüyordu ki bu şartlar altında çalışmayı kabul eden bir kişi, kısa süre içinde, sağlığının bozulmasını kabul eden kişiydi. Böyle bir ortamda karşılaştığım ibret verici bir davranışı hatırlıyorum: Kanun gereğince arşiv belgelerini tahrif etmesin veya başka muzır işler (!) yapmasın diye yanıma resmen görevlendirilen orta yaşlı kişi, arşiv odasının elektrik düğmesini açtıktan sonra bu odadan hızla kaçmıştı.

Arşiv odasında karşılaştığım ikinci olumsuzluk belgelerin perişan görünümüydü. Çeşitli belgeler irili ufaklı paketler halinde raflara ya da odanın herhangi bir köşesine atılmış durumdaydı. Bu belgeleri tasnif etmek için herhangi resmî bir teşebbüsün yapıldığı gösteren en ufak bir kanıt ortada yoktu. Zira, herhangi bir paketi açtığınız zaman, çeşitli tarihlerde yazılmış farklı konulara ait belgeler karşınıza çıkmaktaydı. Örneğin, Suriye ve Irak'ta yapılan arkeolojik kazı raporlarından, bakanlıkta görev almak isteyen kişilerin tayin dilekçelerine, yerli ve yabancı okulların müfredat programlarından, II. Abdülhamid devri jurnallarına kadar özgün ve bilgi verici belgeleri bulmanız mümkündü. Gördüğüm kadarıyla, bu arşivde, çok kıymetli belgeler saklanmaktaydı. Bu arşivin

önemini benden önce keşfeden bir iki araştırmacı tarihçi vardı, ancak onlar da burada çok kısa süreli bir araştırma yapmışlardı. Onlar, benim yaptığım gibi, bir kaç tozlu paketi açmışlar, işlerine yarayan bir iki belgeyi alelacele defterlere yazmışlardı. Onların bu şekilde hareket etmelerine aslında şaşmamak gerekirdi. Zira, bu esrarengiz paketleri açıp karıştırmak bile aslında cesaret isteyen bir işti. Bunlardan daha ibret verici ve şaşırtıcı bir beyan refakatçi orta yaşlı görevli tarafından yapılmıştı. O, bu paketlerin İstanbul'dan Ankara'ya nasıl ve hangi şartlarda getirildiğine bizzat tanık olan bir kişiydi. Onun anlattığına göre ellili yıllarda, Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığı'nın bir arşivi olsun diye, *Maarif Vekâletine ait belgeler* açık kamyona gelişigüzel yüklenerek İstanbul'dan Ankara'ya gönderilmişti. Bolu civarında bir kaç paket kamyondan düştüğü zaman ne kamyon sürücüsü ne de bu işle resmen görevli kişiler düşen paketleri alma zahmetine katlanmışlardı! Onlara göre bu eski evrakın ne faydası olabilirdi! Ankara'ya getirilen bu lüzumsuz balyaların ve paketlerin (!) nereye konulacağı ise ayrı bir sorun olmuştu. Çünkü, bakanlığın mahzenlerinde boş oda bulunmuyordu. Bundan dolayı bu paketler bakanlığın alt katında bir kaç oda değiştirmiş, her değiştirişte bir kaç paket odalarda ya unutulmuş ya da çöpe atılmıştı. Hemen itiraf etmeliyim ki basit ve abartmasız olarak anlattığım bu arşivin durumu, Ankara'da bilim ve bilginin değerini takdir eden Cumhuriyetimizin değerli eğitmen ve yöneticilerinin arşivlerimiz hakkındaki genel mantığını yansıtmaktaydı aslında. 1990 yılına kadar, bakanlık görevlileri, arşivin önemini ve değerini gerçekten kavrayamamışlardı. Bu eksikliğin basmakalıp gerekçesi, arşivi yeniden düzenleme için gereken ödenek ve personelin verilmemesi idi.

Arşivlere gereken önem ve değeri vermeyenler yalnızca bakanlıklar değildi kuşkusuz. Ankara'da eski bir üniversite fakültesinde karşılaştığım görünüm, üniversite yöneticilerinin arşivlere yeterince değer vermediğini gösteriyordu. Ankara Üniversitesi *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi ve Kütüphanesi*, bir kaç önemli kişinin belge ve kitapları toplanarak, merhume Prof. Afet İnan'ın büyük çabalarıyla, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi binası içinde, DTCF kütüphanesinden farklı olarak, oluşturulmuştu. Modern Türkiye'nin temellerini arayan yerli ve yabancı araştırmacıların başvurmak zorunda olduğu önemli bir yer olan TİTE

Arşivinin 1985-86 yıllardaki durumu gerçekten üzüntü vericiydi. Yeni bilgilerin üretildiği böylesine saygın bir üniversite ve kurumda böylesine perişan bir arşivle karşılaşmak aslında araştırmacılar için çok şaşırtıcı idi. Çünkü, seksenli yıllara kadar, enstitü yöneticilerince arşiv belgelerinin sistematik bir tasnifi yapılmış değildi. Gerçekte, 12 Eylül'den sonra arşiv ve kütüphanenin basit bir sayımı yapılmıştı, ancak hazırlanan bu sayım müsvedde olduğundan kullanıcılara açık değildi. Ayrıca, fakülte binasının kimi odalarında birtakım belge ve değerli paketlerin bulunduğunu yöneticiler bile unutmuştu. Öyle ki fakültenin dekanlık katında yer alan büyük bir anfinin arkasında uzanan büyücek bir oda, büyük bir çöp yığını andıran bir şekilde, ağzına kadar, Osmanlıca gazete ve belgelerle dolu idi. Bunlardan başka, İsmet İnönü gibi Türkiye Cumhuriyetinin kurulmasında büyük emeği geçmiş devlet adamlarımızın heykelleri ile birtakım etnografik malzeme etrafa saçılmıştı. Sanırım bu oda en azından yirmi otuz yıldır hiç kimse tarafından açılmamıştı. Birkaç fedakar meslektaşım bu çöp yığını karıştırdıkça, içinden Osmanlı imparatorluğunun son zamanlarına ve Cumhuriyet dönemine ait çok kıymetli belgelerin çıktığını üzüntüyle hatırlarım.

Örneğin, Donanma Cemiyetine ait üç sandık dolusu berat, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında özellikle Mısır'da basılmış Arapça gazeteler, II. Abdülhamid'e Mısır ve diğer Arap memleketlerinden gönderilmiş jurnaller, yayınlanmamış özgün fotoğraflar ve daha önemlisi Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna emeği geçmiş kimi bürokratların hatıra ve yazışmaları, istihbarat teşkilatı *MM Grubuna* ait gizli raporlar, İstanbul'da bir hapishanenin raporları etrafa atılmış hatırladığım bu belgelerden birkaçıydı. Bakanlıkta karşılaştığım zihniyetle, bir üniversite çatısı altında faaliyet gösteren bir kurumda karşılaştığım zihniyet temelde aynı idi: arşivin önemini yeterince kavrayamamak veya kavramamak, ona değer vermemek ve ondan yararlanılmasını sağlamamak. Gerekçeler ise kuşkusuz yine aynı idi. Ödenek yokluğu ya da azlığı, oda yokluğu ve personel azlığı. Yirmibirinci yüzyıla yaklaşırken Türkiye'nin yönetim merkezinde, fedakar ve gayretli bir kaç kişinin kurduğu bu tür arşivlerin, ya ihmal sonucunda ya da kasıtlı olarak, sonradan geliştirilmediğini, yararlandırılmadığını ve hatta yağmalandığını (!) görmek hakikaten üzüntü vermekte-

dir. Bir devlet politikası olarak, arşivlere gereken değerin verilmemesinin gerekçesini anlamak mümkün değildir.

Arşivlerimizin perişan haline üçüncü bir örnek, Ankara'da Etime-sut'taki Kızılay Arşivinin sekiz yıl önceki durumuydu. Taşra arşivlerinin durumu, Ankara'da bulunan bu arşivlerden daha parlak ve içaçıcı değildi. Örneğin, şer'î mahkeme tutanaklarının Etnografya ve Arkeoloji müzelerinde mahzenlere atıldığını, çoğu müzede de içeriğinden ziyade bir eşya gibi camekanlar altında sergilendiğini görmüşümdür. Bütün bunlar İngiltere'nin ondokuzuncu yüzyıl öncesi arşivlerinin durumunu anımsatıyor⁴: belgeleri rutubet ve farelerin insafına terketmek. Bu olumsuz koşullar inatçı ve gayretli bir tarihçinin gözünü korkutuyordu. Aslında bu durum bizzat devlet için de bir utanç kaynağı idi.

Türkiye'de arşiv, müze ve kütüphaneler amacına yeterince hizmet edemeyen farklı bir idarî yapılanmayla karşışarşıyadır. Ondokuzuncu yüzyıl Avrupası'nda olduğu gibi, Türkiye'de, Millî Kütüphaneler, Arkeoloji Müzeleri, Etnografya Müzeleri, Halk kütüphaneleri ve kimi vakıf kütüphanelerinin işlevlerinden biri de yazma ve basma eserler yanında, el yazısı resmî belgeleri de korumak olmuştur. Bu durum özellikle tarihçiler açısından zorluklar ortaya çıkarmıştır. Araştırılan konuyla ilgili belgelerin hangi arşiv, müze ya da kütüphanede saklandığının saptanması ve sonra bu ham malzemenin kullanımı, büyük sabır ve marifet istemektedir. Örneğin, Osmanlı dönemine ait *şer'î mahkeme tutanakları* bir kaç yıl öncesine kadar Türkiye'nin çeşitli müzelerinde saklanırken, yeni bir idarî uygulamayla, bu belgeler *Ankara Millî Kütüphane'de* toplanmıştır. Ancak, kimi arşiv ve kütüphaneler, yine bu uygulamanın dışında bırakılmıştır. Bu uygulama kuşkusuz mevcut malzemelerin bir bina içinde biraraya toplanmasıdır, ama yeni malzemelerle bir arşiv oluşturma çabası değildir. Halbuki, arşivcilerin, özel yeni arşivler ya da yazma eserler bularak bu arşivleri zenginleştirmeleri beklenir. Bu iş Avrupa'da hem tarihçilerce hem de arşivcilerce yapılmıştır. Ankara ve İstanbul dışındaki kentlerde yeni resmî kayıtların bulunması ve yayımlanmasının en iyi örneklerinden biridir tarihçi Mesut Çapa ile Veysel Usta'nın kitapları⁵. Onlar, Trabzon

⁴ John Tosh, *Tarih'in Peşinde*, s.49.

⁵ *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1995. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1997.

kentinde, valilik binasında unutulmuş Cumhuriyetimizin kuruluş yıllarına ait resmî belgeleri bulmuşlar ve yayımlamışlardır. Böylece onlar Cumhuriyet tarihi araştırmalarına yeni bir katkı yapmışlardır. Bu belgeler, bize, en azından Doğu Karadeniz bölgesinde 1920'li yıllarda olup biten hadiseleri öğrenme imkanını tanımıştır. Buna benzer çabalar, arşivcilerden daha ziyade, tarihçilerce yapılmaktadır. Bu durum kurulan bu tür arşiv komisyonlarında tarihçilere daha fazla yer verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Arşivlerimizde karşılaşılan bir sorun, tarihçilerin incelemesine kapalı olan belge ve döneme aittir. Kuşkusuz batıda da devletler özellikle hassas konulara ait belgeleri süresiz olarak gizli tutmakta tereddüt etmemektedirler. İngiltere'de devlet kayıtlarının tarihçilere kapalı olan dönemin uzunluğu, önceleri kaydın ait olduğu bakanlığa göre değişirken, 1958'de elli yıl olarak belirlenmiştir. Bu süre 1967 yılında otuz yıla indirilmiştir. Fransa'da bu süre otuz yıl iken, İtalya'da elli yıldır. Türkiye'de tarihçilerin incelemesine kapalı olan belge ve dönem arşivin bağlı olduğu resmî kuruluşun tutumuna göre değişmektedir. Örneğin, Tapu ve Kadastro *Kuyud-ı Kadime* Arşivinde II. Abdülhamid dönemi Kıbrıs'a ait arazi defterleri halen hukukî delil olarak kabul edildiğinden dolayı araştırmacılara kapalı iken, İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivinde saklanan II. Abdülhamid dönemine ait belgeler özellikle Yıldız Tasnifi araştırmacıların kullanımına açıktır. Bu çeşit çelişkili uygulamalardan vazgeçilmelidir. Ayrıca, etnik ve uluslararası sorunlarla ilgili yakın döneme ait resmî belgeler araştırmacılara kapalı tutulmaktadır. Yine, araştırmacılar arasındaki yaygın kanaate göre, Türkiye Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarına ait resmî belgelerin çoğu kullanıma açılmamıştır. Devlet kayıtlarına erişimde Türkiye'de, Amerika'daki gibi *Bilgilenme Özgürlüğü Yasası* çıkmadığından dolayı, bu moral bozucu kısıtlama ve yasaklamalar, ne yazık ki devam etmekte ve bu durum özellikle çağdaş tarih çalışmalarını olumsuz etkilemektedir⁶. Yakın zamanlara ait resmî belgeler, özellikle Dışişleri Bakanlığı Arşivinde saklananlar, belirli kişi veya kuruluşlara değil, güvenilirlikleri bakanlıkça saptanmayan geniş bir araştırmacı kitlesine açık tutulduğu zaman, çağdaş araştırmalar hızla artacak ve her kesim için bilgilenme gerçekleşecektir.

⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, s.50.

Belgelerin kötü koşullarda saklandığı arşivler haricinde, belgelerin kısmen tasnif edildiği ve araştırmacıların kullanımına açılmış, hayli düzgün sayılabilecek arşivlerimiz vardır. Örneğin, Ankara'da, hala bir katalogu yayınlanmamasına rağmen, Tapu Arşivi; yine aynı koşullarda hizmet veren Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi; İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi bunlardan birkaçıdır. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi* hariç, diğerlerinde tasnifleme işi eksik de olsa bitirilmiştir. Yaklaşık yüz elli milyon belgenin saklandığı bildirilen Başbakanlık Osmanlı Arşivinde tasnif çalışmaları hala devam etmektedir⁷. Bu tasnifin bir kısmı, Kasım 1846'dan beri, Muhsin Efendi, Abdurrahman Şeref Bey, Ahmet Refik (Altınay), Arif Bey, Ali Emiri Efendi, İbnülemin Mahmud Kemal (İnal), Muallim Cevdet, Lajos Fekete gibi yerli ve yabancı değerli tarihçi ve bilim adamlarının çabalarıyla yapılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinin özellikle 1987 yılından sonra gelişimini takdir etmek gerekir. Çünkü, en azından araştırmacılar için modern bir bina yapılmıştır. İstanbul'da yetersiz ve küçük eski çalışma odasını hatırlayanlar, yeni binanın ne denli rahat olduğunu rahatlıkla söylerler. 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanununun çıkması ve yürürlüğe girmesiyle, özellikle 1987 yılından sonra, tasnifte yeni gelişmeler olmuştur. Ancak, idarî yapılanmanın eksikliği ve arşive uzman elemanların yerleştirilmemesinden dolayı ilk yıllar oldukça verimsiz geçmiştir. Arşivin bir katalog ve rehberi, yetersiz de olsa yayınlanmıştır⁸. Bu yayınlar gerçekte yerli ve yabancı araştırmacılar için çok önem taşımaktadır. Onları en azından katalog tarama zahmetinden kurtarmakta, işe nereden başlayacakları hakkında bir görüş vermektedir. Ancak burada bir noktayı belirtmek isterim. Mevcut katalog ve rehber kitapların batı dillerinde özellikle indeksli İngilizce çevirisi hala arşiv yönetiminde yayımlanmamıştır. Halbuki Avrupa'da modern arşivler bu işi çok önce başarıyla tamamlamışlardır. Aynı sorun, yukarıda isimlerini kısaca belirttiğim müze, askerî tarih, Millî Kütüphane gibi belge saklayan resmî kurumlar için de geçerlidir. Hele Dışişleri Bakanlığı arşivi belgelerinin katalogu acilen yayımlanmalıdır.

⁷ Başbakanlık Arşivinde seksenli yıllarda yapılan tasnif çalışmaları şu iki yazıda belirtilmiştir: Necati Aktaş, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Bugünkü Durumu, *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul 1985, ss.73-84. Aliye Önay, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında Mevcut Tasnif Sistemleri ve Devam Eden Tasnif Çalışmaları, *Türk Yurdu*, 9, Mart 1988, ss.39-44

⁸ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara 1995. Eski rehber: Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Klavuzu*, İstanbul 1978.

Önemli bir idarî eksiklik, belge saklayan arşiv, kütüphane, müze ve araştırma kurumları arasında yakın bir bilgi ve belge alışverişinin sağlanamamış olmasıdır. Öyle ki özel arşivleri bir kenara bırakırsak, devlete ait arşivlerin birbirleriyle irtibatları yeterince kurulmuş değildir. Bu hususta bir örnek vermek isterim: Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, katalogu basılmamış olmasına rağmen, Osmanlıdan beri vakıflarla ilgili her türlü resmî belge ve vakfiyelerin saklandığı zengin arşivlerimizden biridir. Burada saklanan belgeler, çok ucuz ücretle çalıştırılan yarı uzman diyebileceğimiz kişilerce kataloglanmıştır. Hatta kimi vakfiyelerin Latin harflerine çevirisi yapılmıştır. Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi dışında, evkaf kurumuyla ilgili pek çok belgenin saklandığı resmî bir arşiv daha bulunmaktadır: Tapu ve Kadastro Arşivi. Bu iki kurum, bu kentte, bu belgeler açısından birbirini tamamlamaktadır. Bunlardan başka İstanbul kentinde hem Başbakanlık Osmanlı Arşivinde hem de idarî olarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne bağlı İstanbul Bölge Müdürlüğü Arşivinde⁹ evkafla ilgili çok sayıda kıymetli belge saklanmaktadır. Aynı türden belgeleri saklayan bu arşivlerin yönetimi arasında, yeterli bilgi ve idarî bağ bulunmamaktadır. Ege adalarına ait şer'î mahkeme sicillerinin bir kısmı ile son döneme ait evkaf belgelerinin bir kısmı tasnif edilmemiş şekilde bu arşivde saklanmaktadır. Başka bir örnek verilebilir: aynı belgeyi ve belgenin devamını, Ankara'da Askerî Tarih Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, TBMM Arşivi, Cumhurbaşkanlığı Arşivi ve TİTE Arşivinde bulmak mümkündür. Bunların katalogları yayınlanmadığından ötürü, araştırmacıların bu bağlantıyı keşfetmeleri son derece zordur. Bundan çıkan sonuç: her resmî kurumun araştırmacıların hizmetine sunulan bir arşiv oluşturmaması, küçük arşivlerde varolan bu belgelerin bir kaç resmî kuruma özellikle Başbakanlık Arşivine devretmeleridir. Böylelikle hem belgeler dağılmaktan kurtulacak hem de araştırmacılar için daha iyi çalışma olanağı sağlanmış olacaktır. Maddî imkansızlıklar ve personel azlığı gibi gerekçeler, bu durumda, en aza inmiş olacaktır.

Türkiye arşivlerinde araştırmacıların karşılaştığı en önemli sorunlardan biri çalışma iznidir. Arşivler, önemsiz ve gereksiz gerekçelerle kimi araştırmacılara kapalı tutulmuştur. İzin verilen araştırmacılara sıkı denetimler getirilmiştir. Nazarî olarak bu tedbirler gerekli olabilir, ancak

⁹ İstanbul Ebussuud Efendi caddesinde.

bu idarî uygulamaların kurumdan kuruma farklılık göstermesi sorun olmaktadır. Örneğin bir kurum kendi arşivinde çalışmak isteyen araştırmacı için her yıl ayrı izin alınacağını belirtirken, başka resmî bir kurum bir defa için alınan araştırma iznini daha uzun süreli kullanmaktadır. Seksenli yılların sonlarında, hele kimi yerli ve yabancı araştırmacıların, arşiv yönetiminden hiç izin almaksızın, hatta arşive gelmeksizin, üstten gelen emirlerle, arşiv belgelerinin asıllarının ya da fotokopilerinin, arşiv binası dışına taşındığına bizzat şahit olmuşumdur. Arşiv yönetimlerinin kimi araştırmacılar için yaptığı bu tür imtiyazlı veya yanlı uygulamaları, tarihçiler arasında üzüntü ve kırgınlığa sebep olmaktadır¹⁰. Özel izin uygulamaları kaldırılarak, araştırmacıların arşivden eşit yararlanmaları sağlanmalıdır. Başka bir sorun ise, arşiv yöneticilerinin, imtiyazlı olanlar dışındaki araştırmacılara sürekli güvensiz yaklaşımlarıdır. Böyle bir yaklaşıma Türk araştırmacılar yabancı araştırmacılardan daha çok maruz kalmaktadır. Bunun nedenini anlamak mümkün değildir. Zaten, arşivlerde çalışma yapmak için başvuran bu araştırmacıların çoğu, Türkiye'de resmî bir devlet kurumunda çoğunlukla üniversitelerde görevlidirler. Onların çoğu lisans sonrası tezler hazırlamak için arşive girmek istemektedirler. Bu uygulamalardan farklı olarak, kimi yabancı tarihçilere "Türk dostu" adı altında resmî arşivlerimiz sonuna kadar açılmakta, yerli araştırmacılara gösterilmeyen hoşgörü, yardımseverlik ve itibar, üzülmeye sebep olmaktadır. Bu tür iki yüzlü tavırlar yerli araştırmacılarımızın, bilimsel seviyelerinin, yabancılara göre geride kalmasına sebep olmaktadır.

Araştırmacıların karşılaştığı önemli bir sorun arşivden verilecek mikrofilm ve fotokopi sayısı ve onların fiyatıdır. Bu konuda arşiv yönetimleri farklı uygulamalar yapmaktadır. Kimi arşivde fotokopi sayısı yüz adetle sınırlandırılırken, kimi arşivlerde bu sayı yalnızca ikidir. Kimi kütüphane ve müzelerde ise teknik imkansızlıklar ve başka gerekçeler ileri sürülerek ne fotokopi ne de mikrofilm verilmemektedir. Ankara ve İstanbul kentleri dışında görevli araştırmacılar için, fotokopi sayılarının ne denli önem arzettiği ortadadır. İngiltere'de PRO'nin geniş hizmetinin bizim arşiv yöneticilerine de örnek olması samimi temennimizdir. PRO

¹⁰ Özel izin ve fotokopi sorununa dikkat çekilmişti. Salih Özbaran, Osmanlı Arşivi ve Tarihin Geleceği, *Tarih ve Toplum*, 8/48, Aralık 1987, ss.49-53.

yöneticileri, hem ülke içinden hem de ülke dışından bir araştırmacının, tasnif ve belge numarasını kendilerine bildirmesi ve fotokopi ücretini yatırması koşuluyla, kendilerinden talep edilen belgelerin fotokopi ya da mikrofilmlerini adreslerine postalamaktadırlar. Fotokopi sorunuyla ilgili, Ankara'da Tapu ve Kadastro Arşivinde 1988'de karşılaştığım bir olayı nakletmek isterim. 1988'in güz aylarının birinde, arşiv yönetimi kendi yönetimine dilekçeyle başvuran araştırmacılar için çok sıkı davranırken, örneğin fotokopi taleplerini geri çevirirken, Osmanlı kanunnameleri ve hukuk tarihi üzerine çalışan bir meslektaşımız için, devletin en yüksek resmî makamından gelen sözlü talimatla, Tapu ve Kadastro arşiv yönetiminin, kağıt ve personel kendilerinden olmak şartıyla, iki üç gün kendi makinalarında belgelerin fotokopilerini çektiklerini ve hatta o fotokopileri resmî araçlarıyla istenilen yere taşıdıklarını üzüntüyle hatırlamaktayım. Bütün bunlardan çıkan sonuç şudur: arşivlerimizde, yerli-yabancı, ve zihniyet ayırımı yapılmaksızın, bütün araştırmacılara, aynı şartlarda fotokopi alma kolaylığı sağlanmalıdır. Fotokopi istekleri, arşiv yönetimlerince, keyfi, yönetmeliklere aykırı, veya ikna edici olmayan gerekçelerle reddedilmemelidir. Ayrıca, gizlilik adı altında ileri sürülen gerekçeler ise, Türkiye'ye faydadan çok zarar sağlamaktadır. Çünkü, belgelerimiz bütün araştırmacılara açıldıkça ya da yayımlandıkça, birtakım çevrelerce, "gizli" olarak takdim edilen belge ve konuların, aslında hiç de çekinilecek ve tehlike yaratacak nitelikte olmadığı görülecektir.

Bir diğer sorun her arşiv yönetiminin sakladığı belgeleri, eksik ve yetersiz personeliyle, kendisinin yayınlamaya kalkmasıdır. Zaten, yeterli bilimsel ve teknik uzmanlarla donatılmamış bu arşivlerin, bu belgeleri, kendi imkanlarıyla yayınlama gayretine girişmeleri şu an için hem gereksiz hem de faydasızdır. *Arşiv Genel Müdürlüğü* bile, şu ana kadar yapmış olduğu yayınlarıyla, bu işi yeterince başaramadığını ortaya koymuştur. Bu yayınlar sadece arşivciliğin tarihiyle veya Türkiye'nin güncel sorunlarıyla ilgili değil, ileride çıkabilecek bütün sorunlara ışık tutucu nitelikte olmalıdır. Bildirimde sadece Türkiye'de arşivlerle ilgili sorunlara kısaca değindim. Oysa ki, Osmanlı-Türk tarih ve kültürüyle ilgili, Türkiye dışında, özellikle Balkan ve Arap ülkelerinde, pek çok kıymetli arşiv bulunmaktadır. Bu arşivlerde çok sayıda belge saklanmamasına rağmen, onlar da bizim arşivler kadar kıymetlidirler. Örneğin, Moskova ve

S. Petesburg kentlerinde, Osmanlı Macaristan'ını ve Romanya'sını, özellikle Hotin'e ait, binlerce Osmanlıca belge olduğunu¹¹ ve şimdiye kadar bunların tarihçilerce kullanılmadığını anımsatmak konunun öneminin anlaşılmasını sağlayabilir.

Sonuç olarak, mevcut sorunların çözümü için arşivlerimize maddi olanaklar sağlanmalı; belgelerin önemini bilen çeşitli disiplinlerden yetişmiş uzman elemanlar arşivlerimizde görevlendirilmeli ve arşiv yönetimleri politik çekişmelere alet edilmemelidir. Etkili uygulamalarla arşivlerimiz her yönden kısa süre içinde batı arşivleri düzeyine getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aleksandr Kolesnikov, Rus Askerî Arşivlerindeki Osmanlı Tarihine Ait Belgeler ve Çeşme, *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu, 15-17 Eylül 1995*, İzmir 1997, ss.73-74
- Aliye Önay, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığında Mevcut Tasnif Sistemleri ve Devam Eden Tasnif Çalışmaları, *Türk Yurdu*, 9, Mart 1988, ss.39-44
- Atilla Çetin, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul 1978.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Katalogları Rehberi*, Ankara 1995.
- John Tosh, *Tarihin Peşinde*, çev. Özden Arıkan, İstanbul 1997, s.49.
- Mesut Çapa- Veysel Usta, *Millî Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1995.
- *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon 1997.
- Necati Aktaş, Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Bugünkü Durumu, *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul 1985, ss.73-84.
- Salih Özbaran, Osmanlı Arşivi ve Tarihin Geleceği, *Tarih ve Toplum*, 8/48, Aralık 1987, ss.49-53.

¹¹ Aleksandr Kolesnikov, Rus Askerî Arşivlerindeki Osmanlı Tarihine Ait Belgeler ve Çeşme, *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültürü Sempozyumu, 15-17 Eylül 1995*, İzmir 1997, ss.73-74. Osmanlı tarihi için Rus arşivlerinin önemi son zamanlarda Prof. Dimitri Vasilyev gibi kimi Rus tarihçilerince sıkça belirtilmeye başlanmıştır.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın Doç. Dr. ERDOĞRU'ya teşekkür ederiz. Tam zamanında bitirdiler. Osmanlı her şeyi yazmış biliyorsunuz, bir devletle antlaşma yaparsınız, bazı şeyler yazılmaz; hafızada muhafaza edilir. Fakat Osmanlı her şeyi yazdığı için, arşivin tamamını açarsanız, bakıyorum son yıllarda gazetelere intikal ettiği için söylüyorum, Trablusgarp'la ilgili bir hadise buldu bir arkadaşımız. Trablusgarp'ın İtalyanlar'a bırakılması, o gizli antlaşmayla ilgili. Bunu yayınlayınca, Kaddafi eline vesikayı aldı, dedi ki, "Türkler bizi İtalyanlara sattı". Böyle problemler çıkıyor. Onun için, Osmanlı Arşivi çok netameli bir iş yani, bu çok karmaşık bir hadise, mutlaka devletin –değil mi hocam?– organize etmesi gerekiyor, yasak konusunda. Tabii, onun için araştırmacı arkadaşlarımızın bazıları çok iyi niyetli olmayabilir, tabii bilim adamından böyle bir şey beklenemez de, oluyor maalesef.

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU –Ama onu tasnif edersiniz, o zaman problem ortadan kalkar.

Oturum Başkanı –Her şeyin yazılmış olması büyük sakınca doğuruyor.

Bir Hanım Konuşmacı –"Millî Kütüphane her şeyi topluyor" diye bir cümle sarfettiniz. Ben onu şöyle anlıyorum. "Keşke toplamasın değil de, etkin ve verimli bir hizmet verebilsin" demek istiyorsunuz zannedirim.

Oturum Başkanı –Evet, onu demek istiyorum.

Aynı Hanım Konuşmacı –Çünkü her şeyi toplamak zorunda, malûmunuz Derleme Yasası'na bağlı çalışıyor. Aslında Yasa'nın kapsadığından azını topluyor. Ama hizmeti belki tartışmamız gerekiyor.

Mehmet Emin DİNÇ (Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)- Efendim ben, çok kısa olarak bir husustan bahsedeceğim. Şimdi bu Osmanlı Arşivi, Cumhuriyet Arşivi, ATASE gibi bir kaç belli başlı arşivin dışında,

kamu kurumu arşivlerinde, daha doğrusu bürokraside şöyle bir anlayış var gibi görünüyor: Gidiyorsunuz bir kuruma, bakanlığa, arşiv nerede? Bodrum gösteriliyor, kalorifer dairesiyle arşiv aynı değerde düşünülüyor. Hep böyle uygun olmayan yerler tahsis ediliyor. Bunun önüne geçilmesi, arşive ciddiyetle önem verilmesi, yasal bir dayanak üzerine kurulması gerekiyor. Bunu vurgulamak istiyorum.

Bir de, şahıslardaki arşivlerin toplanması noktasında çok önemli şeyler var. Benim başıma gelen olay var; adamın biri, ismi önemli değil, gazeteci, İttihat ve Terakki erkânının, çok önemli bir kısmını, bütün özel arşivlerini ele geçirmiş.

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU –Mehmet Emin bey, özür dilerim, ismi de verin de, kim bu belgeyi saklıyorsa herkes bilsin. Taylan SORGUN, evet gazeteci Taylan SORGUN.

Mehmet Emin DİNÇ –Belgeleri eline geçirmiş; beni dolaştırdı peşinden. Müthiş derecede, çok önemli arşiv belgeleriyle dolu. Vermedi, fotokopisini bile vermedi.

Oturum Başkanı –Demek ki bir arşiv yasası gerekiyor.

Tabsin TÜRKER (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil Şube Müdürü*) –Hocam Akif beyin işaret buyurduğu bir hususa belki kolaylık getirir diye arzedeceğim. Bu araştırma izinleri konusunda biz, nasip olursa yeni bir uygulamaya geçeceğiz; o malûm Arşiv Araştırma Formu'nu bilgisayara aynen geçeceğiz. Herkese bir kart açar gibi açacağız ve her hangi bir arkadaşımız, bir tarihte onay aldı ise makamdan, araştırma için artık ondan sonra, defaatle onay alınması gibi bir müşkilâtı ortadan kaldıralım diye, araştırma yaptıkları tarihi, hangi tarihte, hangi konuda yaptılar, onları işleyeceğiz.

*

Oturum Başkanı –Efendim üçüncü tebliğe geçiyorum. Doç. Dr. Hasan YÜKSEL arkadaşımız, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Tebliğ konusu "*Araştırmacıların Arşivlerde Karşılaştıkları Sorunlar*", en mühim mesele.

Buyurun sayın YÜKSEL.

ARAŞTIRMACILARIN ARŞİVLERDE KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR

*Doç. Dr. Hasan YÜKSEL**

Gelişmiş ülkelere nazaran Türkiye'de çok sınırlı sayıda araştırma yapılmaktadır. Hem fen bilimleri hem de beşerî bilimler açısından bu böyledir. Bu ataletin sebepleri dört ana başlık altında tasnif edilebilir:

- 1- Ekonomik nedenler
- 2- Bürokratik nedenler
- 3- Teşvik yoksunluğu
- 4- Zihniyet eksikliği

XII. yüzyıldan beri müslümanların fasit bir daire içinde dönüp dolaşmalarının ana nedenlerinin başında bu problemler gelmektedir. Batı'daki keşiflerin, Rönesans ve Reform hareketlerinin kendiliğinden oluşmuş gelişmeler olmadığı ekonomik ve zihniyet bakımından yapılan teşvikler sonucu meydana geldikleri bilinmektedir. Bu bakımdan Türkiye'de araştırma faaliyetlerine ivme kazandırmak için yukarıda sıralanan problemlerin giderilmesi gerekmektedir.

Bunun için de önce ister akademisyen ister amatör olsun arşivlerimizde araştırma yapmak isteyenlerin önündeki engelleri kaldırmak gerekmektedir. Fakat somut olarak ortaya konulmayan problem de kaldırılamaz. İşte burada Türk arşiv ve kütüphanelerinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların giderilmesine ilişkin bazı tespit ve önerilerde bulunmak amaçlanmaktadır.

1985-1988 yılları arasında Vakıflar Arşivi'nde üç sene mütercim memur olarak bulundum, daha sonra muhtelif arşivlerde bir

* Cumhuriyet Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

akademisyen olarak verilen imkanlar ölçüsünde çalıştım ve halen de çalışmaktayım; madalyonun her iki yüzüne de azbuçuk aşına olduğumu sanıyorum. Bununla beraber arşivlerimize ilişkin sorunların sadece araştırmacıları ilgilendiren yönü üzerinde duracağım. Kütüphane, müze ve arşivlerimizin araştırmacıları sıkan ve araştırmadan alıkoyan temel sorunlarını şu başlıklar altında değerlendirebiliriz.

1- Mevzuattan Kaynaklanan Problemler:

Bu sorunlar araştırmacıların muzdarip oldukları konuların başında gelmektedir.

a- Arşivlerde Çalışma İzni:

Başlı başına büyük bir sıkıntı yaratan mevcut formalitelerin asgari bir düzeye çekilmesi için arşivde çalışma iznini ilgili arşivin daire başkanı veya yetkili müdürünün vermesi gerekir. Mesela Konya Mevlana Müzesi'nde çalışabilmek için müracaat, Ankara'ya yapılıyor; onlar Konya Mevlana Müzesi'nden görüş alıyorlar ve ona göre izin veriliyor. Bir, bir buçuk ayı bulan bu süreç her araştırmacı için büyük bir sıkıntı kaynağı ve zaman kaybıdır.

Araştırmacı için başka bir zaman kaybı da tatil günlerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle taşradan giden araştırmacı kurumundan aldığı izne tatil günlerini de katmak istemektedir; halbuki, kütüphaneler –Millî Kütüphane gibi– tatil günlerinde açık olduğu halde, depoları kapalı olduğu için araştırmacının çalışmasını sınırlamaktadır. Araştırmacı tatil günlerinde de Millî Kütüphane'nin eski harfli eserler kısmından Şer'iyye Sicilleri çıkarttırabilmelidir.

Diğer taraftan araştırmacının beyan ettiği kimliğe itibar edilmemesi ve çalıştığı kurum kanalıyla başvurmasının talep edilmesi araştırmacılar için onur kırıcı olduğu kadar bıkkınlık verici bir uygulamadır. Örneğin, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde çalışmak isteyen bir araştırmacı bu uygulama ile karşılaşmaktadır.

Araştırmacının çalıştığı konuda ulaştığı belgeler başka belgelere yönelmesini gerektirebilmektedir; bu durumda görevli, farklı alana giren

belgeyi vermekten kaçınmakta, çalışılan alanın dışına çıkıldığı iddiasıyla yeniden izin alınmasını istemektedir.

b- Fotokopi, Mikrofilm Alma Problemi:

Farklı şekillerde karşılaşılan bu problemlerin başında istenilen belgenin tamamının mikrofilm veya fotokopisinin verilmemesi gelmektedir. Örneğin, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bir Mühimme Defteri'nin, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'nde bir kitabın tamamının fotokopisi veya mikrofilm araştırmacıya tek aşamada verilmemektedir; bu da araştırmacıyı eski deyimle hile-i şer'iyeye başvurmaya zorlamaktadır.

c- Bazı Belgelerin Bazı Araştırmacılardan Esirgenmesi:

Bir kısım belgeler cici çocuklar dışında kimseye gösterilmemektedir. Örneğin, Tapu Kadastro'daki bir kısım Tahrir Defterleri kimi araştırmacılar dışında kimseye verilmemektedir. Arşivlerimizin bütün araştırmacılara açılması, tarihimizle ilgili çalışanların daha objektif olmalarını sağlayacak, bu da bazı yersiz kuşkuları ortadan kaldıracaktır.

2- Müze ve Kütüphane Personelinden Kaynaklanan Sorunlar:

Arşivcilik ve kütüphanecilik eğitimi almayan ve genelde tecziye amacıyla bu bölümlere gönderilen elemanlardan oluşan personelin isteksiz tutumu ve gelen araştırmacıyı bir an önce başlarında savma çabasına girmeleri araştırmacı için önemli bir engeldir. Bu görevlilerin bir kısmının da, arşivlerdeki belgelerin kıymetine vâkıf olduklarını söyleyemeyiz. Buna bir de görevlinin gelen araştırmacılar karşısında taraf tutmasını, kimilerine daha iyi davranırken kimilerini adeta canından bezdirmesini ekleyebiliriz. Söz gelimi 1996 Temmuz ayında Erzurum'daki Seyfeddin Özege Kütüphanesi'ne çalışmak için gittiğimde oradaki sorumlu memur, sabah virdini tamamlamak için elindeki Cevşen'i müteneffir bir suretle okuyor ve o yaz günü kütüphaneye gitmemizi de Tanrı'dan gelen bir bela olarak gördüğü takındığı tavrından anlaşılıyordu; bu tutum kütüphanenin fotokopi memuruna da yansımıştı. Halbuki bu görevlinin her araştırmacı için aynı tavrı takınmadığını daha sonra öğrendim.

Aynı şekilde, 1991 yılında da Sivas Kongre Müzesi bahçesinde yeralan mezar kitabeleri üzerinde araştırma yaparken bir müze asistanının engellemeleri yüzünden o araştırmayı bırakmak zorunda kaldım.

Herhangi bir hizmet içi eğitimden geçirilmeden, salt bir parça eski yazı biliyor diye Diyanet'ten veya yaşlı ve emekli kimseler arasından amaca uygun olmayan şekilde derlenen personel de arşiv belgelerinin tasnifi ve okuyucuya sunulmasında yetersiz kalmaktadır.

Arşiv ve kütüphane memurlarının bu isteksiz ve lakayd tavırlarının bir nedeni de almış oldukları ücret yetersizliklerinden kaynaklanmaktadır.

3- Teknik Cihaz Yetersizliğinden Kaynaklanan Problemler:

Birçok arşiv ve müzede mikrofilm makinası bulunmaz ve bulunanların bir kısmının da ne işe yaradığı belli değildir. Özellikle kalabalık kütüphane veya arşivlerde mikrofilm ve fotokopi makinalarının yetersiz kalması araştırmacı için mühim bir zaman kaybına yol açmaktadır.

Alınan mikrofilm veya fotokopilerin okunaksız oluşları da ayrı bir problemdir. Örneğin Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden alınan mikrofilm ve fotokopilerin ekserisi okunamaz durumdadır; üstelik bazı belgelerin aslına arşivde dahi ulaşmamız mümkün değildir; çünkü görevli bunların mikrofilmleri ile yetinmemiz gerektiğini ısrarla savunmakta ve araştırmacıyı bu okunmaz mikrofilmlerle başbaşa bırakmaktadır.

4- Diğer Problemler:

Arşiv ve kütüphanelerden faydalanan araştırmacının belirli bir kültür ve irfan seviyesinde olduğunu kabul etmek zorundayız; ne var ki bazı belgeler üzerinde yapılan tahrifat ve tahribat inanılacak ölçüde değildir. Mesela, Millî Kütüphane'deki bir süreli yayında araştırmacı günümüzün teknik imkanlarına rağmen, kendisiyle ilgili bölümü kesmek yırtmak yoluna gitmektedir.

Özellikle çok müracaat edilen kaynakların, fotokopisi fazla çekildiği için, sayfaları dağılmaktadır. Bu da, zamanla bu belgelerin yok olmasına sebep olmaktadır.

Araştırmacı çok fazla alınmamakla birlikte belgelerin saklandığı depoların gerek tertip ve düzen, gerek belgelerin muhafazası açısından hiç de elverişli olmadıkları görülmektedir. Örneğin, İstanbul'da Hakkı Tarık Us Kütüphanesi deposu rutubet içindedir.

Arşivlerin sık sık taşınması da kaybolmalara ve yıpranmalara sebep olmaktadır. Söz gelimi Vakıflar Arşivi Ulus ile Kurtuluş arasında gelip gitmektedir.

İster akademisyen ister amatör olsun, bütün araştırmacılar için, herhangi bir maddî destek yoktur; buna karşın araştırmacı herhangi bir kütüphaneden veya arşivden alınan bir yazma için mikrofilm ücreti yanısıra telif ücreti de ödemek zorundadır. Bu ücret fazlalığı araştırmacıyı araştırmadan alıkoymaktadır. Mesela, orijinal yazma bir nüshasını 20 milyona aldığım Ahbaru'l-iber adındaki bir eserin İstanbul Belediye Kütüphanesi'ndeki bir nüshasının mikrofilm için benden 21.300.000 TL istenmektedir.

Burada dile getirilen sorunlara ilişkin çözüm önerilerimiz şunlardır.

Öneriler:

Araştırma izinlerinde merkezîyetçi zihniyetten vazgeçilmeli; devlet ilgili arşivdeki yetkilisine güvenmelidir. Eğer çok gerekiyorsa, bölge yetkilisi merkeze bilgi verebilir.

Tatil günlerinde –söz gelimi Millî Kütüphane'de– özellikle eski harfli eserlerin ve belgelerin bulunduğu depolar açık olmalıdır.

Araştırmacıya da güvenilir gösterdiği kimlik belgesiyle yetinilmelidir.

Araştırmacıya, istediği belgenin fotokopisi veya mikrofilm konusunda sınırlama getirilmemelidir.

Özellikle kalabalık kütüphane ve arşivlerde bulunan fotokopi ve mikrofilm makinalarının sayısı artırılmalı, kaliteli cihazlar kullanılmalı ve bu işin daha profesyonel yapılması sağlanmalıdır.

Buralarda çalışacak personelin arşivcilik, kütüphanecilik, tarih ve edebiyat gibi konuyla ilgili alanlardan mezun olanlar arasından seçilmesi ve bunların ekonomik problemlerinin en aza indirilmesi gerekmektedir;

mevcut personelin de hizmet içi eğitimle bilgi ve görgülerinin artırılması sağlanmalıdır. Personelin deneyimi ve bilgisi terfilerinde esas alınmalıdır.

Türk tarihine ve kültürüne ait arşiv ve kütüphanelerimizde bulunan yazma ve nadir basma eserlerin tıpkı basımalarının yapılması gerekmektedir. Bunun sonucunda arşiv ve kütüphanelerdeki yığılmalar azalacak, bu eserlerin yıpranması engellenecek, araştırmacılara maddî ve manevî kolaylık sağlanacak, böylece bu alanda yapılan çalışmaların nitelik ve nicelik bakımından seviyesi yükselecektir.

Arşivlerimizdeki mevcut kataloglar çoğaltılıp, en azından üniversite kütüphanelerine gönderilirse, araştırmacılara bir ön hazırlık yapma ve dolayısıyla zaman kazanma fırsatı verilmiş olacaktır.

*

Oturum Başkanı –Sayın Doç. Dr. YÜKSEL'e çok teşekkür ediyoruz. Dördüncü tebliğimiz de aynı mevzuda olduğu için, onu da okutup ondan sonra tartışalım diye plânlıyorum, çünkü aynı konu, onun için. Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA arkadaşımız, Celâl Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi. *"Başbakanlık Arşivi'nde Taşra Araştırmacılarının Sorunları ve Bu Sorunların Giderilmesi İçin Çözüm Önerileri"* adlı tebliğini sunacaklar.

Buyurun sayın TEPEKAYA.

TAŞRADAKİ TARİH ARAŞTIRMACILARININ BAŞBAKANLIK ARŞİVLERİYLE İLGİLİ SORUNLARI VE BU SORUNLARIN GİDERİLMESİ İÇİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

*Yrd. Doç. Dr. Muzaffer TEPEKAYA**

Başbakanlıkça, devlet arşiv hizmetlerinin millî seviyede ele alınmak üzere Devlet Arşivleri Genel Müdürü sayın İsa ÖZKUL'un girişimleriyle I. Millî Arşiv Şûrası düzenlenmiş bulunmaktadır.

On beş yıldır taşra üniversitelerinde çalışan bir araştırmacı olarak,¹² böyle bir Şûranın yapılacağını öğrenince ilk aklıma gelen taşra üniversitelerinde çalışan araştırmacıların problemleri oldu. Taşra üniversitelerinde çalışan araştırmacıların en önemli problemlerinden biri arşiv konusudur. Çünkü arşivler, araştırmacıların, özellikle de tarih araştırmacılarının vazgeçilmez kaynak mekânlarıdır. İstanbul ve kısmen de Ankara'da bulunan bu arşivlerden faydalanma konusunda taşra araştırmacılarının önemli sorunları bulunmaktadır. Bu sorunları tek tek ele alıp açıklamaya çalışacağım. Daha sonra da bu sorunlara ne gibi çareler düşünülebilir, önerilerde bulunacağım.

Arşivde çalışma yapmak için öncelikle araştırmacıların belirlenmiş konularda çalışma izni almaları gerekmektedir. Araştırmacı geniş bir konu istediği takdirde izin verilmemekte veya çok sınırlı bir başlıkla yapılan bir izin isteği ise daha sonra bir takım problemleri ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacıya izin verildikten sonra, araştırmacının konusu ile ilgili bir isteği, konu dışı bir istek olarak yorumlanarak belge veya defter hizmete sunulmamaktadır. Örneğin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden "Yakınçağ'da

* Celal Bayar Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹² Dokuz Eylül Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi, Celal Bayar Üniversitesi.

Manisa'ya Yerleştirilen Muhacirler" konusunda yaptığım bir araştırma ile ilgili olarak, aynı dönemde başkent İstanbul'a gelen muhacirlerle ilgili belge bana verilmemektedir. Halbuki ben, başkente gelen muhacirlerden ne kadarının Manisa'ya gönderildiğini bilmek ve yazmak durumundayım. Bu hususta muhatab olan arşiv personelinin böyle bir durumda araştırmacının görüşüne başvurması sağlanmalıdır.

Taşra üniversitelerinde bulunan tarih araştırmacıları arşive geldiği zaman vaktinin büyük bir kısmını katalogları taramakla geçirmektedir. Zaten iznini zor alabilen araştırmacı bu süre içinde kalacak ve yiyecek için de yüksek meblağlarda para harcamaktadır.

Taşra araştırmacısının çok fazla vaktini ve naktini alan katalog taramaya kolaylık sağlamak amacıyla önce Arşiv kataloglarının birer nüsha fotokopileri çekilerek taşra üniversitelerinde araştırmacıların hizmetine sunulabilir. Devlet Arşivleri'ndeki kataloglar tamamlandığı takdirde İnternete verilebilir. Bu uygulamalar ile, tarih araştırmacılarının bir yıl gibi uzun sürebilen katalog tarama çalışmalarını kendi kurumları veya evlerindeki bilgisayarlarından yapmaları arşivlerin sınırlı mekan imkânlarında büyük bir rahatlama meydana getirecektir. Aynı zamanda zor şartlar altında büyük özveri ile araştırma yapan taşralı Türk tarihçileri için büyük kolaylık olacak ve tarihimizin aydınlığa kavuşturulması faaliyetleri büyük bir hız kazanacaktır. Şimdilik bu öneriler kabul görmediği takdirde hiç olmazsa Ankara örneğinde olduğu gibi, kataloglar, muhtelif bölgelerin (İzmir, Adana, Erzurum, Trabzon, Konya) büyük kütüphane veya üniversitelerine konulabilir. Ayrıca merkez arşivlerdeki araştırma salonlarında katalog sayısının artırılması da sağlanabilir.

Taşra araştırmacıları, arşiv kurumlarının bulunduğu İstanbul ve Ankara üniversitelerinde görev yapan ve lisans üstü çalışma yapan araştırmacılardan farklı olarak daha az sürede daha fazla belge edinmek durumundadırlar. Bu nedenle çeşitli tasniflerde ve özellikle dosya usulü isteklerinde kendilerine daha geniş imkân tanınması ve bu araştırmacı üzerinde bulunan defter ve dosya sayısının artırılmasına müsaade edilmesi sağlanabilir. Bu uygulama ile taşradan gelen araştırmacıların belge ve dosyaları fotokopiye vermelerinden dolayı günlerce belge ve dosya isteme imkânlarından mahrum kalmaları ortadan kalkacaktır.

Arşiv kurumlarında, taşra araştırmacılarının arşivden azamî ölçüde yararlanabilmesi için çalışma saatleri yeterli değildir. Mevcut çalışma saatleri değiştirilerek akşam saatlerinde ve hafta sonu günlerinde arşiv araştırma hizmetine açılabilir. Bu zamanlarda, araştırmacılara defter, belge ve dosya isteme hakkı verilmese dahi, daha önceden istek formu ile ellerinde bulunan arşiv kaynaklarından yararlanmalarına müsaade edilmelidir.

İstanbul ve Ankara dışından gelen araştırmacılar, zaman azlığından dolayı büyük bir oranda fotokopi ve mikrofilme dayalı belge teminine gittiğinden bu çok masraflı bir yol olmaktadır. Bu araştırmacıların daha farklı harcamaları da dikkate alındığında arşiv kaynaklarından istifadesi çok zorlaşmaktadır. Ayrıca Başbakanlık'a bağlı arşivlerdeki belge ve defterlerden alınan fotokopi ücretlerinde yapılan yeni düzenlemelerle özellikle doktora ve yüksek lisans yapan araştırmacılar olmak üzere, tüm akademisyenlerin çalışma imkânları sınırlanmıştır. Bu nedenle fotokopi ücretleri makul ölçülerde tutulabilir. Bununla birlikte belirlenmiş ve sınırlı miktarlarda bile olsa taşradan dilekçe ve mektup yoluyla fotokopi isteme hakkı verilebilir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri'nde uygulanan sisteme göre defter ve belgelerin orijinalleri araştırmacılara verilmekte ve bunlardan fotokopi çekilmektedir. Orijinal defter ve belgeler, araştırmacılara verilmesi sonucu sürekli insan elinin değmesi ve fotokopi çekimi sırasında ısı ve ışığa maruz kalması ile deforme olmaktadır. Bu nedenle daha önceden düşünülmüş olan "*Arşiv belgelerinin bilgisayar ortamına aktarılması ve araştırmaya sunulması*" projesine hiç vakit geçirilmeden işlerlik kazandırılmalıdır. Eğer bu mümkün değilse arşivdeki tüm defter ve belgelerin mikrofilme alınması sağlanmalıdır. Böylece arşivdeki bütün evrakın bir nüshası daha olmuş olacaktır.

"Arşiv belgelerinin bilgisayar ortamına aktarılması ve araştırmaya sunulması" projesi gerçekleşirse, taşra araştırmacısı belgelere çalışma odasındaki bilgisayarla İnternet vasıtasıyla ulaşabilecektir. Bu sayede taşra araştırmacısının, araştırma izni almak, katalog taramak, belge incelemek gibi işlem için arşiv merkezine gitmesine gerek kalmayacak; herhangi bir sınırlandırma olmaksızın istediği kadar belgenin önüne

gelmesi için en az bir gün beklemeyecek ve konusuyla ilgili belge suretlerini alabilmek için de vakit ve nakit kaybetmeyecektir.¹³

Taşra araştırmacısına, binbir güçlükle izin alarak geldiği İstanbul ve Ankara'da kalmak da oldukça pahalıya mal olmaktadır. Araştırmacılara kalabileceği bir misafirhane sağlanabilir ve öğle yemeklerinde personel yemekhanesinden yemek verilebilirse kısmen bir rahatlama olacaktır.

Arşivlerde istenilen defter veya belge araştırmacının önüne çok geç gelmekte ve araştırmacının masraflarının artmasına sebep olmaktadır. Bu sürenin kısaltılması için çaba gösterilmeli ve arşiv fonlarındaki personel sayısı artırılmalıdır. Ayrıca taşradan gelecek araştırmacıların arşive geldikleri ilk günde belge ve defterleri inceleyebilmeleri için bir önceki haftadan faks ya da mektupla belge talep edebilmeleri sağlanabilirse daha iyi olacaktır. Aynı şekilde fotokopi çekimi de çok geç kalmaktadır. Burada da makine ve personel arttırma yoluna gidilerek çözüm bulunabilir.

Devlet Arşivleri'nden yararlanmada araştırmacılara yardımcı olacak bir "*Devlet Arşivleri'nden Yararlanmak İçin Terimler Ansiklopedisi*" yoktur.

Arşivde araştırma yapacak olan farklı bilim dallarına mensup araştırmacıların ihtiyacına cevap verebilecek terminoloji bilgisine ihtiyaç vardır. Bunun için arşiv merkezlerinde ve taşrada araştırmacıların kullanabileceği yerlerde bulunmak üzere bir arşiv terminolojisi hazırlanarak hizmete sunulmalıdır. Ansiklopedik olarak hazırlanacak böyle bir eserde, arşivlerdeki belgelerde bulunan yer, şahıs, müessese isimleri, tarihî, siyasî, askerî, dinî, hukukî, malî, sosyal, kültürel, diplomatik vb. her tür terim hakkında harf sırasıyla yeterli bilgiler bulunmalıdır. "*Devlet Arşivleri'nden Yararlanmak İçin Terimler Ansiklopedisi*" adını alabilecek böyle bir eser, araştırmacılar için, özellikle de taşra araştırmacıları için önemli bir kaynak olacaktır.

Devlet Arşivleri'nde tasnif edilen belgelerin dizin ve dökümü de yoktur. *Dizin* ve *döküm* İstanbul ve Ankara'ya her zaman gidemeyen taşra araştırmacıları için büyük bir kolaylık olacak, vakit ve nakit israfı önlenecektir. Devlet Arşivleri'nde alfabetik ve kronolojik olarak sistematik bir döküm hazırlanmalı ve tüm araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır.

¹³ Abdülmeccit Mutaf, Bilgisayar Destekli Arşiv, Zaman Gazetesi 8 Şubat 1998, s.2.

Bu dizin ve döküm taşra üniversiteleri, bilim kurumları ve kütüphanelere gönderilmelidir. İstanbul ve Ankara dışındaki araştırmacılar bu dizin ve dökümleri bulunduğu yerlerde tarayarak konuları ile ilgili belgelerin nerede ve ne kadar olduğunu tespit ederek, belki bir yılda yapacağı işi bir iki günde halledecektir.

Tarih araştırmalarında önemli bir yeri olan ve şehir tarihçiliği açısından vazgeçilmez kaynak olan *Şer'ıye Sicilleri*'nin pek çoğu çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Bu kütüphanelerde de çalışma ortamı taşra araştırmacıları için oldukça zordur. Örneğin Ankara Millî Kütüphane'de "Bugün çok belge aldınız yarın gelin", İzmir Millî Kütüphane'de "Günde üç belgeden fazla alamazsınız" ifadeleri araştırmacıların sıkça karşılaştıkları ifadelerdir.

Bu problemlerin çözülmesi için kütüphanelerden arşiv malzemelerinin özellikle de *Şer'ıye Sicilleri*'nin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınması uygun olacaktır. Bununla birlikte bundan sonra arşiv malzemeleri kütüphanelere verilmemelidir.

Araştırmacıların bir başka problemi de Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü dışındaki arşivler arasında herhangi bir birlik ve koordinasyonun bulunmamasıdır. İstanbul'da Başbakanlık Arşivler Genel Müdürlüğü'ne bağlı Osmanlı Arşivleri dışında, Topkapı Sarayı Arşivi, İstanbul Belediyesi Arşivi, İstanbul Müftülüğü'nde *Şer'ıye Sicilleri* Arşivi, Beşiktaş'taki Deniz Müzesi Arşivi, İstanbul Valiliği yanındaki Tapu Kadastro Evrak ve Defterleri Arşivi, Muallim Cevdet İnan Calp'in İstanbul Belediye Kitaplığı'ndaki Arşivi, Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Çankaya Atatürk Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Bakanlık Arşivleri vb. arşivler bulunmaktadır. Bu arşivlerin bazıları araştırmacılara izin vermeyebilmektedir. Bunun için olabildiğince, bu arşivlerin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınması, eğer bu mümkün değilse, bir koordinasyon sağlanarak buradaki belgelerin mikrofilmleri alınarak araştırmacılara hizmet sunulması mümkün olabilir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olmamakla beraber pek çok araştırmacının özellikle de yakın dönem tarihçilerinin çalışmak zorunda olduğu arşivlerden biri de Genelkurmay Başkanlığı

Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi'dir. Ancak bu arşivden ne fotokopi ne de mikrofilm verilmektedir. Fotokopi ve mikrofilm alınması bir yana pek çok konuda araştırma izni bile verilmemektedir.¹⁴

Türk-Arap İlişkileri Vakfı'nın girişimiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mayıs 1985'de düzenlenen "*Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*"nda ATASE Arşivi Başkanı Öğretmen Albay Gülsüm Budaybek, sunduğu bildiriye kendi arşivlerine 5 adet mikrofilm ve mikrofiş okuma cihazı alınacağı ve hatta bunların alma safhasında olduğunu söylemişti¹⁵. Ancak henüz araştırmacılara sunulmuş böyle bir hizmet yoktur. Bu arşivdeki belgelerin bir kopyası mikrofilm aracılığı ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınabilir ve araştırmacıların hizmetine sunulabilir.

Türkiye'de devlet evrakının arşive devri kaç yıl sonra olmaktadır, sorusunun cevabı ise ya belirsizliktir ya da bunun için bir ölçü bulunmamaktadır. Bu konuda yasa ya da prensip kararı var mıdır bilmiyorum. Arşive devredilen evrak artık devlet dairelerinin kendi malı olmaktan çıkmalı, arşivin malı olmalıdır. Devlet evrakının arşivlere devri konusunda belli bir yasa veya yönetmelik geliştirmeli ve buna uyulmalıdır. Bu konudaki endişelerim belli arşivlerden kaynaklanmaktadır. Bu arşivlerin başında da Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi gelmektedir. Belirli konularda üzerinden 60-70 yıl geçmiş belgeler bile olsa, araştırmacıya izin verilmemektedir. Bu konuda da bir standart getirilmeli ve tüm arşivler bu standarda uymalıdır.

Taşra araştırmacıları ile birlikte tüm araştırmacıları ilgilendiren bir başka arşiv meselesi ise, özellikle Osmanlı Devleti ile ilgili dış ülkelerdeki belgelere ulaşılmasıdır. Tarihte Osmanlı coğrafyasında yer almış¹⁶ ve Osmanlı Devleti ile yakın ilişkide bulunmuş devletlerin arşivlerinde bulunan Türk Tarihi ile ilgili arşiv malzemesinin fotokopi, mikrofilm ve

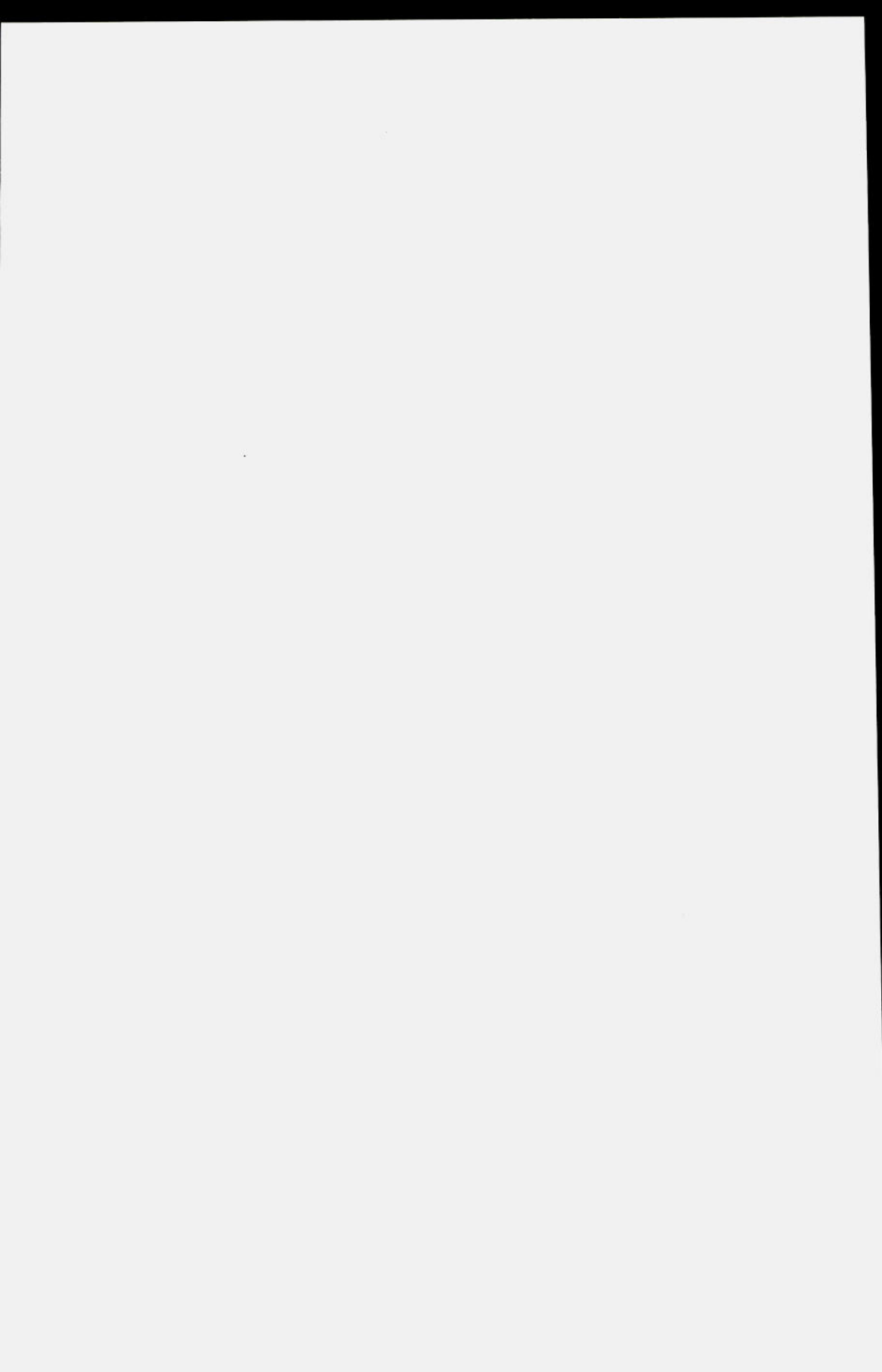
¹⁴ Biri 1988, diğeri 1993 yılında olmak üzere "Atatürk Dönemi Sıkıyönetim Mahkemeleri" konusunda araştırma izni istedim, verilmedi.

¹⁵ Gülsüm Budaybek, Osmanlı Askerî Arşivleri, Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Arşivleri Sempozyumu, Mayıs 1985 İstanbul, s. 91.

¹⁶ Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyada bugün Türkiye dışında dünyada 15'i Arap, 5'i Balkan, 2 Kıbrıs, Macaristan ve İsrail olmak üzere 24 devlet bulunmaktadır.

hatta mümkünse asıllarının temin edilerek Türk araştırmacıların hizmetine sunulması sağlanmalıdır. Zira bu kaynakların kullanımı ile Osmanlı Tarihi daha doğru değerlendirilebilecektir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel M¼d¼rl¼đ¼'nce d¼zenlenen I. Mill¼ Arşiv Ő¼rası taşrada g¼rev yapan bir tarih araştırmacı olarak karşı karşıya bulunduğumuz sorunları dile getirmemize vesile oldu. Bu sorunların ve ¼nerilerimizin dikkate alınarak T¼rkiye'de t¼m arşivleri kapsayan yeni bir arşiv projesi hazırlıkları yapılmasını diliyorum, saygılar sunuyorum.

K SALONU I. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın TEPEKAYA'ya çok teşekkür ediyorum. Taşra üniversitelerinin derdini her halde benim kadar anlayan olmaz; iki yıl dekanlık yaptım taşra üniversitesinde ve hakikaten özellikle tarihçi ve sosyolog bulmak mümkün değil bu ülkede. Büyük sıkıntı. Halbuki sosyoloji ve tarih en önemli konular. Bir cümle ile ifade etmek istiyorum. Bir gün İstanbul Üniversitesi'nde hadiseler başladı. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı arkadaşın odasında oturuyoruz. Bu meseleleri konuşurken, dedik ki tabii ki bir ülkenin tarihçisi yoksa, sosyoloğu yoksa, Ümraniye olayları olur, hapishane olayları olur, şu olur, bu olur. Siyasî çözüm yapmaya çalışırsanız, alt-üst edersiniz her şeyi, işin içinden çıkamazsınız. Görüyorsunuz sıkıntılarını. Demek ki, önce tarihçimizi ve sosyoloğumuzu adam gibi yetiştirmemiz lâzım. Bu İnternet ortamından hızla faydalanıp bütün arşivlerin oraya aktarılması ve bütün taşra üniversitelerine İnternet bağlanması, hatta CD'lerin çıkartılması, problemi çözecektir sanıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI (*Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü*) – Muzaffer beyin Millî Kütüphane ile ilgili söyledikleri üzerinde iki açıklamam olacak; bunlardan birincisi; bazı üniversitelerin, buralarda bulunan şer'iyeye sicillerinin mikrofilmlerini aldıklarıyla ilgilidir. Bu, bilebildiğim kadarıyla, üniversitelerin kurmuş oldukları araştırma vakıflarının masrafını karşıladığı bir işlemdir. Meselâ, Kayseri Üniversitesi'nin Araştırma Vakfı, "Kayseri ve Yöresini Araştırma Vakfı" bunun maddî kısmını karşıladı.

Bir diğer husus da, Millî Kütüphane'nin Mayıs ayından Ekim ayına kadar sürecek olan tatiliyle ilgili olan husustur. Bu da, bilebildiğim kadarıyla ve orada 5 yıl öncesine kadar, bir müddet kütüphaneci olarak ta çalıştım, azamî yılda bir aydır.

Oturum Başkanı –Evet, doktora çalışmam "*Tanzimat Dönemi Edebiyatı*" olduğu için Hakkı Tarık Us'a sık sık müracaat ediyorduk. Orası da bir vakıf kütüphanesi. Bir kilo baklava alıyorsunuz, bir şey alıyorsunuz, kütüphaneciyi buluyorsunuz bir gün önceden; ondan sonra gidiyorsunuz. Bazı şeyler böyle yürüyor yani, nostaljik oluyor.

Mehmet Emin DİNÇ (*Manisa Celâl Bayar Üniversitesi*) –Şimdi, son iki konuşmacımızın ve Akif beyin belirttiği konularla ilgili yaşadığım iki olayı daha anlatmak istiyorum... Türk Tarih Kurumu, Arşiv Müdüresi var. Doktora tezimle ilgili çalışıyorum. Kesinlikle, hocamın buyurduğu gibi, istisnâ izin verildi, sadece. Yapabildiğim kadarıyla yaptım, gittim sonra. Öyle bir kitap var ki, işte bilim adamı olarak ikaz ediyorsunuz; –kitabın burada belli bir istisna– kesinlikle fotokopi yasak denen belgeyi, Türk Tarih Kurumu, "Kâzım ORBAY Arşivi" dipnotu düşülerek, fotokopisini gördüm orada. Bu hoş olmayan.

Hoş olan da şu: Katalogların düzenli tutulmasından bahsedildi. ATASE Arşivi'nde bu kataloglar çok düzenlidir. Diğerleri yine iyi. Bir örnek vermek istiyorum. Herkesin tanıyacağı Ali BİRİNCİ bey var, doçent. Bir katalogda bir kitap ismi görüyor; "*Bir Köy Risalesi.*" 300 yıl önce yazılmış. Aynen bu şekilde kataloga girmiş. Bunun nerede olduğunu 15 yıl boyunca arıyor. Bir türlü izine rastlayamıyor. En sonunda bu katalogun yazarının nereden bakarak yazdığını merak ediyor, 15 yıl sonra. Bakıyor ki, yanlış yazılmış: "*Birgi Risalesi*" aslı. Fakat katalogda, "Bir Köy Risalesi" diye yazılmış... 15 yılını alıyor. Katalog çok önemli.

Oturum Başkanı –"Birgi" köy sayılıyor galiba, öyle değil mi? Bunların tabii, uzmanlar tarafından yeniden elden geçirilmesinde fayda var. Biliyorsunuz, bazı yerlerde kitapları boy sırasına dizilenler var arşivde.

Yavuz YEŞİLYILMAZ (*Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşivi Dairesi Başkanı*) –Benim bu toplantıdan beklediğim amaç, çözümler bekledim ve bir takım problemlerimizi çözelim, sistemleri konuşalım. Oysa ki, bu konuşmalarda kurumlar suçlanıyor. Sayın Hasan YÜKSEL hocamız, kendi dairemi ilgilendirmesi yönünden, beyana itibar edilmiyor, kurum kararına ediliyor. Sizin böyle bir talebinize karşı, böyle bir geri çevirme mi oldu sayın hocam?

İkincisi, yine sanki cici çocuklar gibi, hoş olmayan ifadelerle, bir kısım belgeler, bir kısım kişilere gösteriliyor, bir kısmına ise gösterilmiyor. Acaba bu belgelerin, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde iki tür belge var. Bir kısmı mülkiyete ilişkin belgeler; bir kısmı da mülkiyetle ilişkisi olmayan belgeler. Mülkiyete ilişkin belgeler araştırmacılara kapalıdır. Eğer kasıt bu ise, biz onları hiç kimseye vermiyoruz, araştırmaya da açık değil. Bu konuda yasal düzenlemeler de var. Hayır, tahrir defterleri kastediliyorsa, somut olarak örnekler verebiliriz.

Doç. Dr. Hasan YÜKSEL –Beyefendi şöyle, ben tezimi yaparken ve daha sonra Mevlevîhaneler konusunda, Kilis'e ait, Antep yöresine ait defterlere bakacaktım, bir de Sivas'a bakacaktım. Bana denildi ki, "O yöreye ait defterleri vermiyoruz." Ama öte yanda, kimisi de alabiliyor, yani bunu da gördüm. Şu izin, bakın size somut olarak söylüyorum. Meselâ Hacıbayram'dan gelen bir araştırmacı, Kâmil ŞAHİN'in hiç bir kurulu yok, bu dilekçesini veriyor, geliyor ve araştırmasını yapabiliyor ama bana dediler ki, siz Cumhuriyet Üniversitesi aracılığıyla müracaat edin ve gelin.

Yavuz YEŞİLYILMAZ –Devlet en büyük organizatördür. Diyoruz ki, usûl ve esaslar belirtilmiş. Sıkıntı çektiğimiz şeyleri ortaya getirelim. Mikrofilm konusunda doğru, bu sayı, işte verilir-verilmez, bu üçte biridir; işte %10'dur, o da takdire kalmış. Onları tartışalım.

Oturum Başkanı –Ben isim vererek söyleyeyim: Muğla Üniversitesi meselâ. Ben bir çok tez danışmanlıklarında bulundum. Götürdüm, tezlerin hepsini verdim oraya. Sonra, kendi verdiğim tezi alamaz hale geldim. Kendi verdiğim tezin fotokopisini alamaz hale geldim. Ama yönerge öyle diyor. Hasan beyciğim, problem oradan çıkıyor.

Yrd. Doç. Dr. Mesut YALVAÇ (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü) –Burada konuşulan, tartışılan, öne sürülen sorunların insan kaynaklı olduğuna inanıyorum. Teknoloji ile ilgili bir problemimiz yok, her türlü teknolojiyi alabiliyoruz biz Türkiye'de. Başbakanlık Devlet Arşivleri de alabiliyor. Uzman elde etmekle ilgili problemlerimiz var. Sanıyorum, sorunlarımız buradan kaynaklanıyor. Arşivci ile arşiv memuru arasında bir fark var. Arşivci, arşiv eğitimi almış olan kişi oluyor. Bizim bu konuda bir problemimiz

var. Sayın Akif ERDOĞRU bey, İngiliz Millî Arşivi için konuştu. Doğrudur, 1800 yılında Kamu Yönetimi Bölümü'nde arşivci yetiştirmeye başlıyorlar. Fransa'da ve Avrupa'da XIX. yüzyılın başlarında yine Kamu Yönetimi Bölümü içinde arşivci yetiştirmeye başlıyorlar ve verilen derslere baktığınız zaman, çok muhteşem, ağırlığı olan dersler.

Türkiye'de 1989, yanılmıyorsam Prof. Dr. İsmail ERÜNSAL'ın Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümü'nü kurmasıdır; 1988-1989; yani 1980'li yılların sonunda, arşivcilik eğitimi vermeye başlanıyor. Bir uzun süre de oturtulmaya çalışılıyor. Bizim bütün bu karşılaştığımız problemlerin başında, sanıyorum uzman personelimizin eksikliği ve onun yanında, onu destekleyecek konu uzmanlarının eksikliği var. Tarih, Türkoloji, Coğrafya, diğer bilim alanlarında yetişmiş, nitelikli insan gücünün eksikliği problemi var. Ben bunu bildirmek istedim.

Oturum Başkanı –Efendim Türkiye'de, Türk Dili okutacak hoca bulamıyoruz biz. Yani Türkiye'de, Türk Dili okutacak hoca konusunda büyük sıkıntı var. Türkçe Bölümü açıyoruz, tekrar kapatmak zorunda kalıyoruz, çünkü hoca yok. Bu iş böyle.

Bir Katılımcı –Hasan YÜKSEL beye, Vakıflar'da, çalıştığınız bölgede falan nahiyenin vakıf kayıtlarını alabiliyorsunuz. Fakat oradaki katalogdan fotokopi alamıyorsunuz. O katalog, –vakfiyedeki baskıyla veyahut mikrofilmden alınan fotokopisiyle– çok daha kıymetsiz bir evrak. Fakat orada yer gösteriliyor; oturuyorsunuz, günlerce o katalogları kopya etmek zorunda kalıyorsunuz.

Tabsin TÜRKER –Sorunun muhatabı biziz efendim. Bize gelen arkadaşlara elimizden gelen yardımı samimiyetle göstermek istiyoruz. Fihristlerimizi takdim ediyoruz. Neyi istiyorsunuz lütfen onları seçin, onları takdim edelim, mikrofilmlerini verelim, diyoruz. Mikrofilmler üzerinde araştırma yapıyor ve önünüze mevzuat çıkıyor yine. Büyük çapta bizi rahatsız eden bir husus. Meselâ, bir padişah, bir paşa veya bir sadrazam vakfiyesi; 50 sayfa, 100 sayfa vakfiye. Arkadaşımız, şunu verin, bunu verin diyor, biz de vermek istiyoruz ama, mevcut mevzuat, vermemize müsaade etmiyor.

Yavuz beyin de dediği gibi, ben ilk konuşmamda da arzettim. Şûra'dan bir sonuç çıkmalıdır, buradan çıkacak sonuç ne olmalıdır?

Araştırmacıların önündeki bu engeller kaldırılmalıdır. Bu günümüze, artık XX. yüzyıla gelelim. Ben hiç bir belgemin, araştırmacıya, arşivciye kapalı olduğunu kabul etmiyorum; hiç bir belgemin, bu kadar açık. Efendim, ama ben bu belgenin tamamını veremiyorum arkadaşına. Ha, versem memnun olacağım, neden memnun olacağım? Ben o arkadaşımın para alacağım, ve o parayı bu arşivin hayrına kullanacağım. Örnek, bir fumigasyon cihazı yaptıracağım, bu bir arşiv için zarurî bir şey. Nihayet bir teneke dolap yaptıracağım, içinde kitaplarımı, arşiv malzememi ilaçlayacağım, mikroorganizmalardan arındırmak için İdarî İşler Daire Başkanlığı'na yazıyorum, onlar bana yazıyor ki, paramız yok, kusura bakmayın. Yahu etmeyin! Burada tarihimiz eriyor, kültürümüz eriyor. "Yok kardeşim, ne yapayım, cebimden mi yapayım?" diyor. Ben bu toplanan paralarla, bunları yapacağım; yani benim işime de geliyor.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Ben şunlara değinmek istiyorum. Aslında arşivin yapılması gereken işleri ile, daha çok genç arkadaşlarımız tarafından şikayet edilen konuları birbirinden ayırmak gerekiyor. Ben onlardan yaşça büyük olduğum için. Benim arşivde çalıştığım dönem ikiye ayrılabilir. Birinci dönem: Bu şikayetlerin olmadığı dönem. Yani biz Başbakanlık Arşivi'ne gittiğimiz zaman sayıca çok azdık, işte hocalarımızın yanında, onlara her türlü soruyu sorarak, öğrenerek araştırma yapabiliyorduk ve fotokopi de yoktu, her şeyi istinsah etmeye çalışıyorduk. Sonra bu fotokopi olayı çıktı. Bence temel sorun ne yasaklar ne de başka birşey. Sorun bizim çok sistematik arşiv tasnifi ve arşiv katalogları ve indeksi yapmamış olmamızdan kaynaklanıyor bana göre. Bir an önce biz bunu halletmek zorundayız. Meslektaşım Türkiye'de arşivcilik akademik öğretiminin çok geç olduğunu söyledi, doğrudur ama arşivin Türkiye'ye modern anlamda girişine bakarsak aslında Avrupa ülkelerinden çok da geç değildir, 1800'lü yıllarda İngiltere'de bizde de 1840'lar. Ama biz arşivi algılayamadığımızdan dolayı yani o kurumun bir işlevi vardır ama; bir işlevi de öğretmenliktir, yani eğitim olmadı bu konuda. Onu pek yapamadık.

Şimdi biz bunu yapmak zorundayız. İlişkilendirmek durumundayız ve mutlaka katalogları basit fihrist değil, açıklamalı indeks şekline çevirmek zorundayız.

Şimdi bu fotokopi şikayetlerinin büyük bir kısmı şundan çıkıyor: Biz sarılıyoruz aman alayım fotokopi olsun, fotokopi olsun, belki çoğunu kullanmıyoruz. Ben biliyorum, bir takım aşamaları yaptık, işte doktora, doçentlik, şimdide araştırma yapıyoruz. Ben o zaman yaptığım belge araştırmasını başka bir sahaya hasretseydim şimdi bu anda tarihçi diyemiyorum kendime, belki o zaman derdim. Yani çok zaman kaybettim. Çünkü tarihçilik demek sadece belge derlemek, belge istinsah etmek değil, o işin bir boyutu. Ondan sonra önemli olan, tarihçi o belgeye dayalı olarak, incelediği dönemi anlamak, yorumlamak, zaten tarihçiler arasındaki büyük tartışma da buradan çıkıyor. Kimisi diyor ki sen fetişistsin, sen tapıyorsun belgeye, belge belge önemli değil, en nihayet insanın kafasındakidir. Şimdi öteki belge, belge ama, belge ile çalışan tarihçinin de o belge döneminin üzerine tarihçi olarak bir işlem yapması lazım.

Bence arşiv meselesi bizi iki yönden sıkıntıya sokuyor. Biri; belgeye ulaşamıyoruz, ikincisi; ulaşmak cehdiyle çok zaman kaybediyoruz ve asıl tarihçiliğin ikinci işlevini yapamıyoruz. Bakın bizde böyle tarihçilik diye saydığım işlemin bir bölümü belge neşretmektir. Belge neşretmek tarihçilik değil aslında. Belge neşretmenin üstünde şimdi bizim birinci sınıf tarihçi sayabileceğimiz kaç tane insanımız var, bir de bunu tartışmamız lâzım. Onu tartışırken arşiv organizasyonunun bunu nasıl etkilediğini de değerlendirmemiz lazım. Ben bir üçüncü noktaya değineceğim. Bu günlerde hep bilgisayar bilgisayar diyoruz. Gene bir yanlışın içine düşebiliriz. Bilgisayar öyle insanların dışında bir sanal zekâ değil. Yani siz bilgisayara ne verirsiniz onun sonucunu ondan alırsınız. Bilgisayardan da çok birşey beklemeyelim. Biz önce ne yapacağımızı bir tespit edelim, ama bilgisayar teknolojisinin bize açtığı ufuklardan yararlanalım.

Bence bu Şûra'dan çıkabilecek en önemli sonuç; Türkiye'deki bütün resmî arşivler arasındaki ilişkiyi sağlayacak ve arşiv tasniflerini süratle üretildikleri ortama götürebilecek ve arşiv tasniflerinin açıklamalı indekslerini yapmaya yönelecek en azından bir niyet çıkarsa bu Şûra'dan sanıyorum diğer sorunlar çözülebilir. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı –Efendim arkadaşlarım adına hepinize çok teşekkür ediyorum. Burada oturumu kapatıyorum.

B SALONU

II. OTURUM

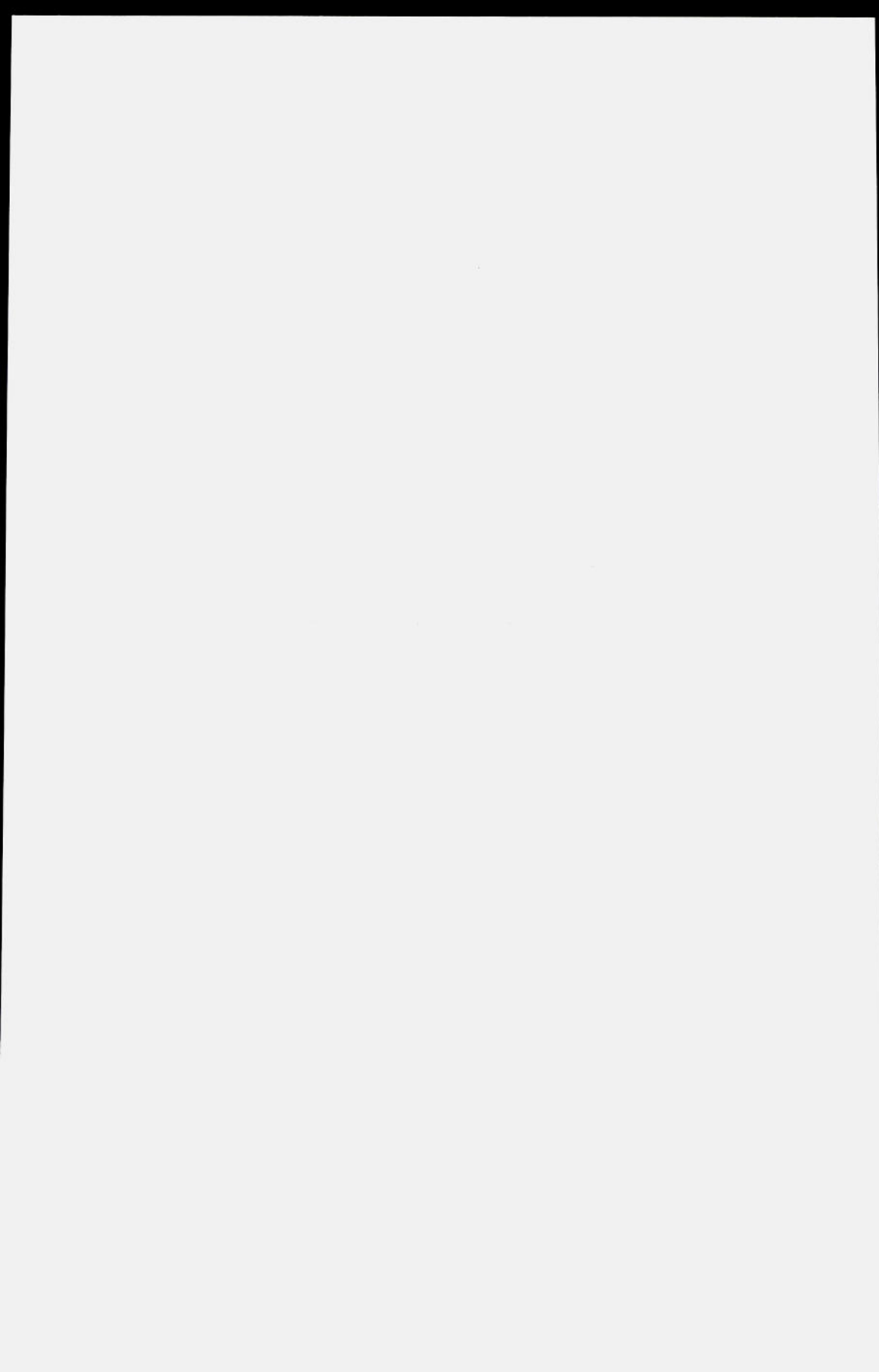
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Atilla ÇETİN

Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Mahmut ŞAKİROĞLU

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA

Prof. Dr. Atilla ÇETİN*'in Oturumu Açış Konuşması

Sayın değerli bilim adamları, muhterem arşivci meslektaşlarım, ben de yıllar önce bu arşivin imkânsızlıklar içinde 40 kişi, 80 kişi olduğu zamanlarda yetişmiş bir elemanım. Fakat sabahtan beri konuşmalardan dinlediğim, ister arşivcilerin beyan ettikleri bazı görüşler olsun, ister bilim adamlarının ortaya koyduğu görüşler olsun, bunlar olumlu veya olumsuz olsun arşivlerimizin büyük bir gelişme içinde olduğunu, bir takım sıkıntılar ve sancılara rağmen gelişmelerin müspet yönde olduğuna kani oldum. Çünkü eski ve yeni dönemi yaşadığımız için aradaki farkı çok iyi görebiliyoruz. Artı, bu Şûra'nın toplanması bile arşivlerin büyük bir aşama kaydettiğini göstermektedir. Ben 1980'de Arşiv Kılavuzu'nu yazdığımda bir Amerikalı, -şu anda profesör- bir tanıtma yazısı yazmıştı. SERTOĞLU ile benimki arasında 25 yıllık bir süre vardı. "İkinci bir kılavuza ulaşabilmek için tekrar 25 yıl mı beklememiz gerekiyor?" diye atıfta bulunmuştu. Halbuki çok kısa bir zamanda arşivin yayınları nice arttı. Benim tebliğim yok, ancak, iki hususta görüşümü belirtmek istiyorum.

Arşivi ilmî esaslara oturtmazsak çözemeyiz. Arşiv bir bilim müessesidir. Bu arada arşivcinin görevi başkadır, tarihçinin görevi başkadır. Bazen bu iki görev karışıyor gibidir ama birbirini tamamlar özelliklerdir. Bu noktayı bilhassa belirtmek isterim.

İlk konuşmacımız, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mahmut ŞAKIROĞLU (Bu görevinde geçici olarak bulunmaktadır) İtalyan Hükûmeti'nin "*Cavaliere Madalyası*" sahibi, Osmanlı-Venedik ilişkilerinin mümtaz ustası, İtalyan arşivlerinin araştırmacılarından ve en sevdiğim yönlerinden bir tanesi nekroloji ve kitabiyat tanıtımlarını bir şiir inceliği ile, bir edebî yazı ölçüsünde yazan bir kişi. O'nun her nekroloji veya her kitap tanıtması

* Sakarya Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü.

gerçekten bir göz nuru ve gerçekten ince düşünce ürünü. Hem yüksek öğretmenden ve hem de okuldan arkadaşım, -benden bir yıl önde-

Buyurun sayın ŞAKİROĞLU, söz sizin.

SÜRELİ DERGİ VE DÜZENLİ ARŞİV YAYINI HAKKINDA

*Prof. Dr. Mahmut ŞAKIROĞLU**

Yıllardan beri yararlandığımız arşiv malzemesi üzerinde bol miktarda yayın yapılması, çoğu konuları aydınlığa çıkarmıştır. Bununla beraber bir süreli derginin yokluğu her zaman hissedilmiştir. Bilimsel kurumların vazgeçilmez bir organı olan süreli yayınlar, çıkaran kuruluş için her zaman övündüğü bir vasıta olması yanında, sonraki nesillere de belirli belge niteliği kazandırır. Bu aşamada ilk göstereceğim örnek elbette ki "*Tarih*" dergileridir; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin evvelâ "*Seminer*" dergisi diye başlattığı girişim, aksaklıklara rağmen, sonraki yıllarda iki tane derginin çıkışını başarıyla sağladı. Türkiyat Enstitüsü'nün de sonraki nesiller tarafından tanınması, büyük ölçüde yayımlandığı "*Mecmua*"dan ileri gelir. Yeni üniversite yasasından (2547 sayılı) sonra eski değerlerini yitirmelerine rağmen, gerilemeyi geçici bir bunalım olarak kabul ediyorum. Aynı sarsıntıyı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin çıkardığı "*Tarih Araştırmaları Dergisi*" de geçirmektedir. Kaldı ki gelecek neslimizin araştırmacıları da şimdi ârız olan bu kusurları, elbette ki aradaki boşluklar ve sâir etkilerden öğrenecektir.

Arşiv için de bağımsız bir dergiye ihtiyaç duyuyoruz. Cumhuriyet dönemimizde her bir kurum içinde görülen canlanma hareketine eş olarak Arşiv içinde de belirli bir çağdaşlaşma kendisini gösterdi ve çoğalan ilmî yayınlar, gerçekleştirilen yeni tasnif çalışmaları, tarihçiler ve kültür tarihi araştırmacıları için yeni kaynaklar sağladı. Fakat bunların kısa zaman zarfında geniş bir kitleye yayılmadığını görmekteyiz. Süreli dergi şu kusurları giderecektir:

* Akdeniz Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü.

1- Arşiv'in fonksiyonu ve geçirdiği evreleri: Bir an için ülkemizde "Arşiv" dendiği zaman, ilk aklımıza gelen, Osmanlı döneminden kalma belgelerin toplandığı mahaldir. Benim neslim burası için her zaman "Başbakanlık Arşivi" demektedir. İdarî ve kurumsal değişiklikler rastlantılar sonucu öğrenilmektedir. Şimdi ne gibi bir statüsü olduğu, çalışma kuralları, süreli dergide neşredilmesi gereklidir.

2- Hangi arşivlerimiz vardır: Osmanlı Arşivi ile birlikte Topkapı Sarayı Müzesi'nde mahfuz Osmanlı dönemi vesikalarının özelliği ve burasının fonksiyonu hakkında da ne yazık ki istenen bir sonuç elde edilemedi. Bu arada Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün ne gibi malzemeye sahip olduğu hakkında kimse tam bir bilgi veremez. Halbuki ilmî süreli dergi kavramı, Arşiv Kılavuzu adı ile yayına başlayan çalışma ile harekete geçmiş, Topkapı Sarayı'nda bulunan arşiv malzemesinin az da olsa, kıymetli vesikaları ilim âlemine sunulmuştu. Bu arşivin kataloğu için başlatılan çalışma, üstlenen dairenin benimsememesi üzerine akim kalmıştır.

3- Çalışma koşullarının zamanında öğrenilmesi: Bugün bir araştırmacı, az sayıdaki arşivde hangi koşullara göre araştırma yapılacağını bilemez. Nereden ve ne zaman, hangi makamlardan izin alınacağı, her zaman değişen rivayetlerin yaratılmasına yol açtı. Dergi, bu konuları aydınlığa kavuşturup, kusurları ortadan kaldırır ve her bir "arşiv"imiz için yapılacak değişikliklerin burada neşrini mecbur tutmak yararlı olacaktır. Türk araştırmacıların bile başının döndüren koşullar da biraz düzene girer. Yabancı araştırmacılar için de, en baştan bir uyarı mahiyeti taşır.

4- Arşiv ile ilgili yabancı ülkelere yöneliş: Dergi ülkemiz içindeki olduğu kadar, dünyada bu alanda yapılmakta olan çalışmaları da bize aktarır. Her ne kadar, uluslararası bir kuruluş, arşivler arası bir irtibata faydalı olmak için gayret içinde ise de, yaygın bir biçimde tanındığı söylenemez. Üniversitelerimizde sahip çıkılmaya başlayan "Arşiv bölümleri" de bu sahada yol gösterici olur.

5- Arşiv ile ilgili ilmî yayınların derlenmesi: Derginin en önemli tutumu bu olmalıdır. Her ne kadar *Turcology Annual* adı ile Avusturya/Macaristan işbirliği ile çıkarılan bibliografik kılavuzda arşiv çalışmalarına da yer verilmekte ise de, 20 cildi geçen bu yayının, çok sınırlı

kütüphaneciler dışında tanınmaz ve tanınsa bile ilim adamları daha ilk sayfasından sonra ellerinden bırakmaktadırlar. Dergi bu tutumu engelleyip, ülkemiz içindeki yapılan çalışmalarını, özlü bir haber, bazan açıklamalı bibliyografya tarzında araştırmacılara aktarır.

Dergi için alınması gerekli ilk ciddi önlem, Millî Eğitim Bakanlığı'nın çıkardığı *Tarih Vesikaları*, Türk Tarih Kurumu'nun çıkardığı *Belgeler*, Harp Tarihi Dairesi'nin çıkardığı *Vesikalar* adlı süreli yayınları kendisine örnek almamasıdır. Bir yığın belgeyi düzensiz ve hatta utanılacak bir biçimde çıkartan bu yayınlar, kötü neşir misali gösterilerek, Arşiv idaresine yeni bir kötü yayın çıkarmasını engellemeyi sağlar.

Süreli yayın işinin zor olduğunu belirtmeliyiz. Böyle ağır bir sorumluluk elbette bir devlet kurumuna ve özellikle Başbakanlık Arşiv idaresinin üzerine yakışır. Elleri altında matbaa ve kağıt işinin bulunması ihale derdinden büyük ölçüde idareyi kurtaracaktır. Fakat içerik ve ne tür yayınların, hangi metoda göre yayınlanacağı, ilk sayıdan itibaren dikkatle saptanmalıdır. Değişen iktidar rüzgarlarının etkisi altında kalmadan, ilmî ağırlıklı bir dergi hüviyetine bürünmesi, bir kılavuz değerini kazanması, sonraki nesillere örnek olur.

Süreli yayın ile birlikte arşivlerimizde bulunan kıymetli serilerin yayınlanması ve eleştirilmesi zamanı da gelmiştir. Çok övündüğümüz "*Mühimme Defterleri*" dizisinde, ilk çıkan ciltleri büyük bir sevinç ile karşıladık. Böyle güzel bir fırsat sonrası, yeni ciltlerin de ilmî metodlara göre yayını araştırmacılara kolaylık sağlayacaktır. Bürokratik engellerin azaltılarak yayın faaliyetlerinin hızlandırılması en büyük temennimizdir. Konu ettiğim diziden sonra hangi mühim serilerin yayını için, çok dikkatli davranmak ve sonra faaliyete geçmek de yeni bir temennimdir. Her bir tasnif araştırmacılar için değerlidir. Bir tarihçi olarak hepsinden de örnekler bekliyoruz. Bu aşamada *Ermeni Meselesi Belgeleri** diye ortaya çıkan, çağdaş ve ilmî kurallara uymayan yayınlara girişilmemelidir.

Süreli dergi, ilmî yayınlar için bir denge sağlayabilir. Çünkü en büyük derdimiz, belgelerin özgün dili ile mi yoksa yeni alfabe ile mi neşri tartışması daha bir süre yayın girişimini meşgul etmesi yanında, ilmî

* "Osmanlı Arşivi-Yıldız Tasnifi-Ermeni Meselesi" "Ottoman Archives Yıldız Collection the Armenian Question" Government opinions and document concerning the Armenian incidents/ ed. Ertuğrul Zekai ÖKTE -İstanbul, Tarihi Araştırmalar ve Dokümanlar Merkezi Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayını.

çeviri yazı kuralları da epey sorun yaratabilir. Belge neşrini tarihçiler kadar, kaynaklardaki en umulmadık bilgileri gören araştırmacılar da sabırsızlıkla arzu etmektedirler. Osmanlıca zorluğunu aşmak, büyük ölçüde arşiv işi mütehasşislarına düşmektedir. Yapacakları yararlı ikazları, süreli yayında göstermeleri aksaklıkları en aza indirir. Dergi içine konulacak yararlı kılavuzlar, araştırmacıları olduğu kadar, bu alana yönelmek isteyenler için de yol gösterici olur.

Şeriyeye sicilleri diye kıymet verdiğimiz ve çok sayıda araştırmacının yönlendirildiği serileri de ihmal etmemek gerekir. Yıllarca Adliye Bakanlığı, daha sonra Arkeoloji Müzelerinde korunan bu malzemenin şimdi *Millî Kütüphane* koruması altında bulunması çok yerinde bir tutumdur. Şimdi İstanbul'da *Müftülük Arşivi* diye tanıdığımız merkezde mahfuz siciller ile birlikte müstesna bir külliyat yaratan bu serilerin ilmî neşrinin zamanı gelmiştir ve metodun ne olacağı elbette süreli dergide yapılacak tartışmalar sonucu saptanacaktır.

Dergi, Cumhuriyet dönemi arşivimizin nerelerde bulunduğu endişemizi de büyük ölçüde giderir ve sahip çıkılmasını sağlar.

*

Oturum Başkanı –ŞAKİROĞLU'na bu veciz tebliği için teşekkür ediyoruz. Mevcut imkânlar gözönüne alındığında Türkiye'de arşiv konusunda çok ilerlemeler kaydedilmiştir. 1980'de ben Arşiv Genel Müdür Vekiliydim. Atatürk'ün 100. doğum yılı idi. Bir Atatürk belgeleri kitabı yapalım dedik. Bunu gerçekleştirdik. Arşivin sınırlı elemanlarıyla 16 formalık bir arşiv dergisi hazırladık, Başbakanlığa sunduk ve imkânsızlıklar nedeni ile basılamadı. Bir başka husus; Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün *Milletlerarası Arşiv Konseyi*'ne üye olması konusu, Dışişleri Bakanlığı tarafından milletlerarası bir toplantıda dile getirilerek prensip kararı alınmıştı. Fakat 150 doları ödemek için birbuçuk yıl Başbakanlık'la Dışişleri Bakanlığı arasında yazışmalar sürdü, bu para bulunamadığı için üye olunamadı.

Aradan geçen bunca yıldan sonraki gelişmelere ve şu toplantıda konuşulanlara bakıyorum da gurur duyuyorum. Burada ifade edilen görüşler arşiv konusundaki gelişmeleri göstermektedir.

İlim adamının ağırlığının, iknâ gücünün bürokratu ikna etmesi gerekir. Bununla ilgili olarak Mithat SERTOĞLU'ndan dinlediğim bir hatıramı arz etmek istiyorum.

1943 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdulhalik RENDA'nın İçişleri Bakanlığı'nda çalışan yeğeni Kenan TUNA'nın tayini İstanbul'a çıkar. Bunu onore etmek için de "*Arşiv Daire Müdürlüğü*" kadrosu, "*Arşiv Umum Müdürlüğü*" haline getirilir ... -El-uhdetu ale'r-râvi-. İlk Genel Müdür Kenan TUNA'dır.

Bu bakımdan, ilim erbabının bürokratları ikna etmesi gerekmektedir. Arşiv'in gelişmesi ilim erbabını yönlendirmesi ile olacaktır. Nejat hocamızın bahsettiği Arşiv Konseyi'nin de sadece bir danışma meclisi değil, bir yaptırım gücüne de sahip olması gerektiği kanısındayım.

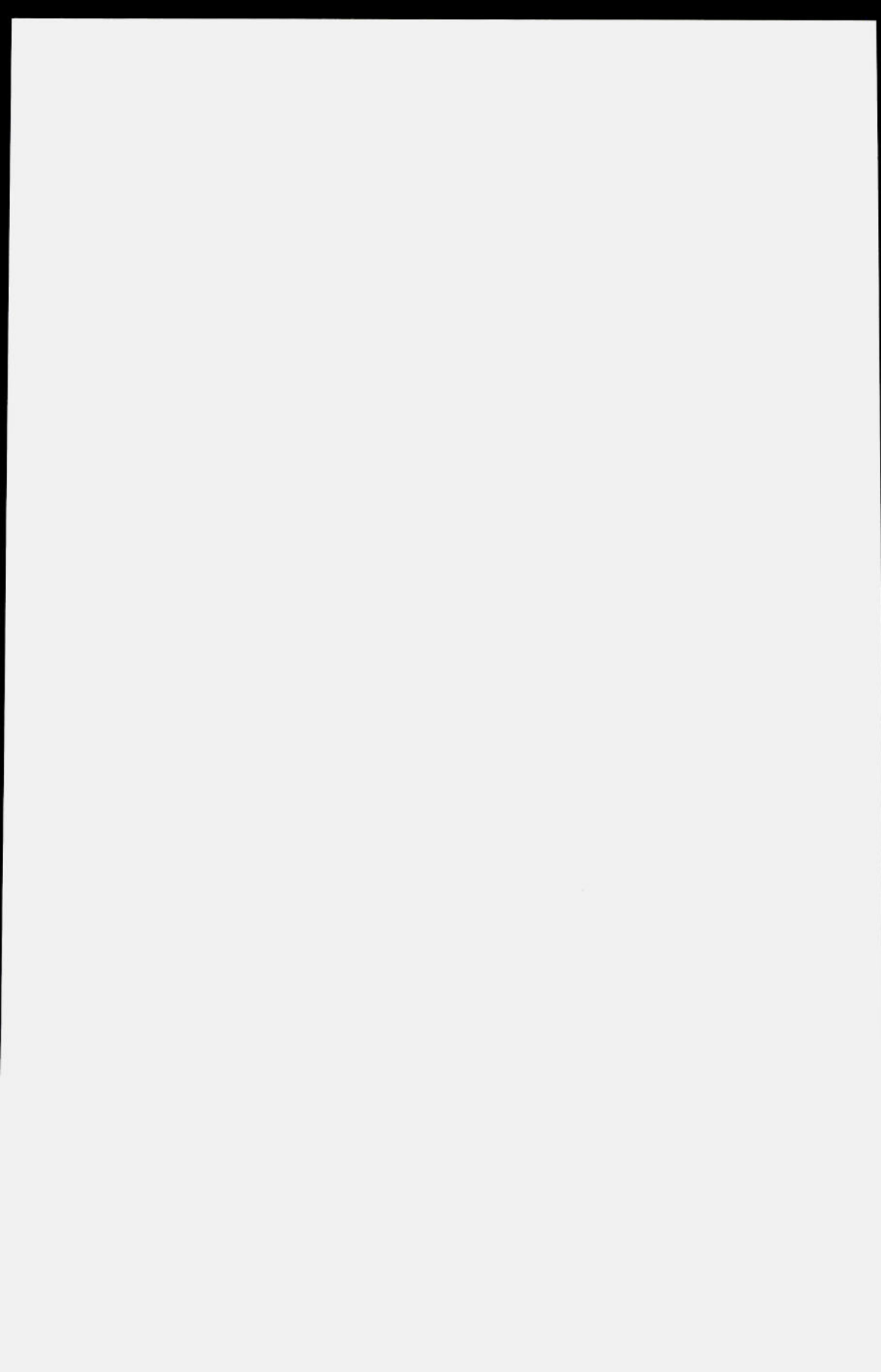
Efendim, ikinci tebliğimiz İzmir'den değerli bilim adamı Prof. Dr. Mehmet ŞEKER hocamız. ŞEKER hocamızı *Gelibolulu Mustafa Âlî*'nin eseriyle iyi tanıyoruz. *İbn-i Batuta'ya Göre Anadolu'da Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat* ve *Abilik*'le tanıyoruz. Benim de çok ilgilendiğim, gönlümde olan bir ülke Garp Ocakları'ndan Tunus'taki Türkçe kitabelerin enfes bir kitabını hazırladı. O bakımdan çok değerli bir hocamız. Burada kendisiyle tanıştık.

Buyurun Efendim, söz sizin.

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER –Pek muhterem misafirler, hanımefendiler, beyefendiler.

Önce bu Arşiv Şûrası'nın düzenlenmesinde emeği geçenleri şükranla yâd ederek sözlerime başlıyorum.

Sayın oturma başkanımız, 150 dolar temin edilemediği için Milletlerarası Arşiv Konseyi'ne üye olunamadığını belirtti. Ama bugün bir katılımcı için 150 dolardan fazla harçayarak bu Şûra düzenlendi. Bunlar, arşivcilik konusundaki olumlu gelişmelerdir. Ancak bundan önceki oturumda da dile getirildiği üzere bunlar da yeterli görülmemektedir.

ARŞİVCİLİK EĞİTİMİNDE OSMANLI MÜESSESELERİNİ ÖĞRENME GEREĞİ VE TERMİNOLOJİ SORUNUNA DÂİR BİR PROJE TEKLİFİ

*Prof. Dr. Mehmet ŞEKER**

Bir toplumun tarihinin bilinmesi bir takım yardımcı bilimlerden yararlanmayı gerektirir. Nitekim tarihçi karşılaştığı bir problemi çözmek için hangi ilim dalına başvuracağını bilmelidir. Tarih araştırmalarında faydalanılan felsefe, sosyoloji, iktisat, antropoloji, coğrafya ve sanat tarihi gibi ilim dalları yanında, doğrudan kaynak niteliği taşıyan belgelerin tespiti ve çözümü ile uğraşan şu bilim dalları da önemli ölçüde tarihçilerin meşgul oldukları bilim dallarıdır; paleografya, diplomatik, epigrafi, nümizmatik, mühürler ve armalar, şecereler, takvimler ve yer adları...

İkinci grupta yer alan bu ilim dallarının arşivcileri yakından ilgilendiren ilim dalları olduğunu söyleyebiliriz. Zira, bu ilim dallarının malzemelerinin hemen tamamının arşivlerde bulunması gerektiği, arşivlerde bulunmayanlarının da, yine arşivcilerin ilgi alanına girdiği bilinmektedir. Bu bakımdan bilindiği gibi, tarih araştırmacılarının ulaşabilecekleri malzemelere ilk olarak arşivciler el sürmekte ve bu malzemelerin uzmanların ve araştırmacıların hizmetine sunulmasına kadar; tespitleri, korunmaları, depolanmaları ve ilmî usullerle tasnifleri gibi işlemleri hep arşivciler yapmaktadır. Özellikle tasnif işleminde arşivcilerle, "*diplomatik*" ilmi uzmanlarının yardımlaşmaları gerektiği düşünülmektedir.

I- Osmanlı Arşivciliği ve Osmanlı Diplomatliği

Arşivcilik, tarih alanında olduğu kadar, devletin geleceği bakımından da çok önemli bir meslek alanıdır. Özellikle Türkler'de arşivcilik

* Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak.

geleneğinin zengin örneklerini, bugüne intikal etmiş olan Osmanlı arşivlerinin teşkil ettiği bütün dünyaca kabul edilmektedir.

İşte arşiv fikrinin daha ilk devirlerinden itibaren mevcut olduğunu bildiğimiz Osmanlılar, ihtiyaç duyulduğunda vesîka ve evrâka kolayca ulaşabilmek üzere kurdukları sistemi, değişik mekanlarda ve ellerde son zamanlarına kadar devam ettirmişlerdir.

Osmanlı devletinde; Ortadoğu, Yakın Doğu ile Balkanlar ve Akdeniz ülkelerini içine alan geniş coğrafyadaki örnekleriyle yüzyıllar boyunca devam ettirilen bürokratik sistemin ve devrin idarî kurumlarının işleyişinin en zengin vesikalari ülkemizdeki arşivlerde ve kütüphanelerde saklı bulunmaktadır. Bunların tamamında Osmanlı devletinin merkez teşkilâtı ile taşradaki görevlilerin faaliyet ve çalışma alanları ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Bu belgelerden bugün yararlanabilmek için, öncelikle bunların tespiti ve tasniflerinin yapılmasının gerektiğini burada herkesin kabul ettiğini zannediyorum.

"*Belge ilmi*" olarak tanımlanan Osmanlı diplomatik (*Paleografya*) ilminin metod ve teknikleri konusunda son yıllarda çok değerli bir eser neşretmiş olan sayın Prof. Dr. Mübâhat S. KÜTÜKOĞLU, bu eseriyle bu alandaki mevcut boşluğu doldurmuştur denilebilir. Sayın Kütükoğlu, kendisinden önce bu konuda eser neşredenlerin eksikliklerini tamamlamakla kalmamış, aynı zamanda bundan sonra konuya merak duyanların veya bu konuda çalışacakların önüne çok yararlı bir eser koymuştur.

"*Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*" (İstanbul, 1994) adını taşıyan bu eser; 1979 yılında rahmetli Prof. M. Tayyib Gökbilgin'in yayınladığı "*Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmi*" adlı kitabını tamamlayıcı mâhiyettedir. Kütükoğlu'nun eseri; giriş, sonuç, bibliyografya, indeks, ve eklerden ayrı sekiz bölümden oluşmaktadır. "*Yazı ve Yazı Malzemeleri*", "*Belgelerde Kullanılan Alâmetler ve Mühürler*", "*Pâdişâha Aid Belgeler*", "*Devlet Erkânının Emir ve Arz Mâhiyetindeki Belgeleri*", "*Merkez-Taşra Arası Yazışmalar*", "*Dilekçe ve Rapor Mâhiyetindeki Belgeler*" ve "*İfta ve Kaza Organlarınınca Düzenlenen Belgeler*" anabâşlıkları altında bu konuda teknik bilgileri vererek örnekler göstermek suretiyle bir rehber kitap

ortaya koymayı hedefleyen yazar, yalnız arşivlerde çalışan uzmanlara değil, aynı zamanda Osmanlı tarihine ilgi duyan herkese rehberlik etmektedir.

Belgelerin tanınmasında ve mâhiyetleri hakkında teorik bilgiler yanında, örnekleri ile de bu belgelerin benzerlerini tanımaya yardımcı olacak metinlerin konmuş olması eserden daha çok yararlanma imkânını sağlamaktadır.

a- Osmanlı Teşkilat ve Müesseselerini Öğrenme Gereği

Osmanlı arşivlerinde bulunan belgelerin tam olarak tanınabilmeleri için, gerek arşiv görevlilerinin gerekse, tarihçilerin Osmanlı teşkilât ve müesseselerini de hiç olmazsa tanımaları ve mâhiyetleri hakkında da ansiklopedik bir bilgiye sahip olmaları gerektiği kanaatinde olduğumu bu vesile ile belirtmek isterim.

Osmanlı teşkilât ve müesseseleri ile protokolü hakkında genel kültürü olmayan bir araştırmacı ve arşiv görevlisi, önüne gelen belgeyi daha başındaki ilk bilgilerden hareketle değerlendirme yoluna giderse, büyük bir hatâyâ düşmüş olur. Bu konuda bir örnek olarak; Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Sadâret Defteri Nu. 354'de bulunan h. 1219/m. 1804 tarihli belgeyi ele almak istiyorum. Bu belge; "mevlid-i Nebevî kırâetine dâir kâffe-i rusûmât fi 11. Ra. Sene 219" başlığını taşımakta ve bu başlığın hemen altında şu not yer almaktadır: "Sultan Ahmed Câmii muvakkıtına gönderilen tezkire sûretidir".

Bu başlıktan hareketle belgenin Mevlid törenleri ile ilgili olduğu gözönüne alınarak, ilgili yere konulacaktır. Tasnifteki yerinin Mevlid alaylarının söz konusu olduğu bölüm olduğuna hükmedilecektir. İlk bakışta bu tasnif, yerinde ve isâbetli bir tercihtir denilebilir. Ancak, bana göre eksik bir tasniftir. Çünkü bu belgenin devâmı gözden geçirildiğinde görülecektir ki; başta pâdişah olmak üzere Osmanlı devletinin yüksek protokolünü, idarî ve askerî teşkilatı ile ilmî ve dinî şahsiyetlerinden böyle önemli bir törene davet olunan kimselerin derece ve rütbeleri belirtilmektedir. Hatta bu belgede, devlet protokolünün nasıl işlediği ve uygulanan hiyerarşik geleneğin protokol kurallarındaki yerinin nasıl olduğu da görülecektir.

Bu durumda, bu belgeyi tasnifte birden fazla yerde göstermek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Hatta, Osmanlı teşkilât ve tefrişâtı bakımından da, orijinal özelliği olduğu da belirtilerek, Osmanlı devlet teşkilâtı ve müesseselerine yeni bilgiler kazandırabileceği hususuna da dikkat çekilmelidir.

İşte bir arşiv görevlisi veya tarih araştırmacısı bu türlü belgeleri tek bir alanı ile ele almayıp ilgili olduğu ve olabileceği her ilim alanı ile meşgul olanların yararlanabilecekleri bir şekilde tasnif etmelidir. Bunun da, en azından, o kişilerin Osmanlı teşkilât ve müesseseleri konusunda yeterli genel kültüre sahip olmaları ile mümkün olabileceğini takdir edersiniz.

b- Osmanlı Belgelerinin Dili

Osmanlı belgelerinin doğru okunabilmesi için Arapça, Farsça ve Türkçe'nin değişik lehçelerinin bilinmesi veya en azından bu dillere az da olsa âşina olunmasından söz etmeyeceğim. Arap alfabesini ve yazı türlerini okuyabilecek ön hazırlığın olması gerektiğini de söylemeyeceğim. Ancak, muhterem Prof. Kütükoğlu'nun çok yerinde olarak "*Osmanlı Belgelerinin Dili*" dediği bu belgelerin diline az çok âşina olunması gerektiği konusunda bir iki örnek arz etmek istiyorum.

Bilindiği gibi; Osmanlı teşkilat ve müesseselerinin çok zengin dili vardır. Lugat ve kavram olarak taşıdıkları anlamlardan başka, kelimelerin Osmanlılarda kazandıkları anlamları olduğunu da belirtmek gerekir. Bu konuda şu iki örneği ele almakla yetineceğim; Farsça "Mehter (mihter)" lugatta "en ulu, en büyük" anlamındadır. Buna karşılık, Osmanlı teşkilât tarihinde; "yüksek rütbeli hizmetkârlar"a mehter dendiğini biliyoruz. Ayrıca bu kelime, "rütbe, nişan ve memuriyet alanların evlerine müjde getirenler" için de bir istilâh anlamını taşıdığı gibi, mehterhâne takımında görevli kimseye, binek veya yük hayvanlarına bakan uşağa, at uşağına, kavasa, Bâbiâli çavuşuna, çadırlara bakan uşak ile Hicaz'a sürre alayı çıkarıldığı zaman mahallelerde darbuka çalarak para toplayan kimseye de mehter denmekte idi.

Nitekim bunun gibi, metinlerde geçen bir terim, sâdece bir kelime olarak lugat anlamı ile yer alabilir. Aynı kelime bir başka anlamda da kullanılabilir. Meselâ; "terakkî" kelimesi lugatta; yukarı kalkma, yükselme ve ilerleme anlamlarını taşımaktadır. Fakat bazı Osmanlı belgelerinde aynı

zamanda daha özel bir anlamda bir terim olarak kullanılır. Yerine göre; "kapı kulu veya tımar erbâbına cülûs veya harp sonrasında yapılan zam" anlamını da ifâde eder. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi Osmanlı arşivciliği zengin terminoloji bilgisine sâhip olunmasını gerekli kılmaktadır.

Gerek Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda bulunan, gerekse bunun dışında; Topkapı Sarayı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Şeriyeye Sicilleri'nin mevcut olduğu arşivlerle, Tapu ve Kadastro Arşivi'nde ve çeşitli kütüphânelerde var olan belgelerin tanınabilmesi ve sağlıklı bir biçimde çözülebilmeleri için bu metinlerde belirtilen teşkilât ve müesseselerle ilgili terim, ıstılah ve deyimleri hakkında önceden bilgi sahibi olunması gerekir. En azından, genel olarak, bu müesseseler hakkında bilgi veren ansiklopedik eserlerin önceden tanınıp, bunlara nasıl ulaşılacağı hususunda arşivcilikle uğraşanların metod bilgisine sahip olmaları elzemdir. Daha sonra da, bu yolla elde edilecek bilgi sonucunda, vesikâların deşifrelerinde yapılabilecek hata ve yanlışlar asgarî seviyeye indirilmiş olur.

II- Osmanlı Arşivlerindeki Tasnif Çalışmalarında ve Araştırmalarda Terminoloji Sorunu ve Bir Proje Teklifi

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Osmanlı tarihine dâir deyim ve terimlerin bugüne kadar bilinenlerine ilâve olarak her geçen gün yenileri eklenmektedir. Bundan dolayı, Osmanlı tarihine dâir bütün belgelerin elden geçirilmesi sonunda yeni terimler daha da çoğalacaktır.

Gerek arşivlerdeki bu çalışmalarda ve gerekse diğer çalışmalarda icap ettiğinde benzeri deyim ve terimleri açıklayan bazı eserler mevcuttur. Bunlardan M. Zeki PAKALIN'ın üç ciltlik "*Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*" ile Mithat SERTOĞLU'nun "*Osmanlı Tarih Lugatı*" ansiklopedik tarzda hazırlanmış iki el kitabı durumundaki eserlerden söz edilebilir. Ancak bunlar hem bir ekip çalışması olmaması ve günümüzde gelinen seviye göz önüne alınınca, pek çok eksiklerinin bulunması sebebiyle yetersiz kalmaktadırlar. Ayrıca bu iki eserin yayınlanmasından bu yana gerek devam etmekte olan ilmî çalışmalar, gerekse arşiv

belgelerinin araştırılmaları sonucu pek çok yeni bilgiler elde edilmiş bulunmaktadır.

Yine bu amaçla kullanılabilir muhtelif alanlarda (tarihî, siyasî, malî, idarî, dinî, edebî, kültürel, diplomatik) yazılmış eserler mevcutsa da, bunlar ansiklopedik ve alfabetik olmadığı için aranılan bilgiye çok çabuk ulaşmak bakımından çok kullanışlı ve pratik de değillerdir.

Ortaya çıkan bu durum hem tasnif çalışmalarında, hem de arşivde yapılan araştırmalarda bir terminoloji eserine fevkalâde ihtiyaç olduğunu ortaya koymaktadır. Ansiklopedik olarak hazırlanacak böyle bir eserde, bugün artık tarih olmuş olan yer isimleri, şahıs isimleri, müessese isimleri ile; bu üç sınıfın dışında kalan askerî, siyasî, hukukî, dinî, malî, sosyal, kültürel, diplomatik vb. her tür terim hakkında alfabetik yeterli malumat verilmelidir. Kısaca "*Osmanlı Tarih Terimleri Ansiklopedisi*" diyebileceğimiz bu tarz bir eser ilim dünyası için bir boşluğu dolduracağı ve bir ihtiyaca cevap vereceği kanaatindeyiz.

Uzun zaman alacak böyle bir çalışmanın ne kadar zor olduğu muhakkaktır. Ancak ve ancak kurumlar ve disiplinler arası yardımlaşma ve işbirliği ile başarılabilecek böyle bir çalışmanın, bir proje olarak teklif edilip tartışmaya açılacağı en uygun yer de her halde bu "*Millî Arşiv Şûra*"sı olmalıdır.

Böyle bir çalışma; Arşiv Genel Müdürlüğü'nün öncülüğünde; yeterince arşiv uzmanı, üniversitelerin ilgili bölümleri ile ana bilim dallarındaki akademik personel ve ansiklopedi hazırlama konusunda bilgisi, tecrübesi bulunanlar ile teknik işleri yürütecek yardımcı personel ile gerçekleştirilebilir. Arşivde daha önce yapılmış benzeri çalışmaların örnekleri (Mühimme Defterleri gibi) mevcuttur.

Böyle bir çalışmanın sonuçlandırılarak ortaya çıkacak eserden; yalnız arşivcilik alanında değil, aynı zamanda; tarih, coğrafya, biyografi, ilahiyat gibi sosyal bilimler alanlarında çalışanların doğrudan yararlanacakları gibi ayrıca sosyoloji, felsefe, hukuk, iktisat, siyaset, dış politika, kamu yönetimi vb. pek çok ilim dallarında çalışanların da işine yarayacağı muhakkaktır. Böyle bir rehber kitabın ortaya konması, hem arşivlerde çalışan personelin yetişmesini sağlayacak, hem de Türk

toplumunun geniş kesimlerini bilgilendireceği kanaatimizi bu vesile ile bir kere daha arz etmek isteriz.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, "*Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*", Ankara 1992.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Sadaret Defterleri, No 354, hicri 1219/miladi 1804.

Binark İsmet, "*Tunus'un Tarihî Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi*", Ankara 1997.

Gökbilgin M. Tayyib, "*Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*", İstanbul 1979.

Halaçoğlu Yusuf, "*XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*", Ankara 1991.

Kütükoğlu Mübahat S., "*Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*", İstanbul 1994.

Kütükoğlu Mübahat S., "*Tarih Araştırmalarında Usul*", İstanbul 1991.

Şeker Mehmet, "*Gelibolulu Mustafa Alî ve Mevâ'idü'n-Nefâis fî-Kavâ'idü'l-Mecâlis*", Ankara 1997.

Togan A. Zeki Velidi, "*Tarihte Usul*", İstanbul 1969.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, "*Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*", Ankara 1970.

*

Oturum Başkanı –Efendim sayın Prof. Mehmet ŞEKER'e çok teşekkür ederiz. Çok ilginç bir noktaya değindiler. Arşivcilik eğitimi bakımından olduğu gibi arşiv tasnifleri bakımından da bu çok önemlidir.

Yine kendimden bahsedeyim; 1978 yılında galiba bana Hazîne-i Evrak Nezâreti'nin evrakının tasnif edilmesi verilmişti. Arşiv'in 3 tane en tembel memuru da ekibime katılmıştı. Aynı salonda da emekli bazı zevât vardı. Onlar da Nâfia Nezâreti'nin evrakını çalışırlardı. Kodlama sistemini nasıl kurdunuz? dedik. Gayet kolay dediler. Her hangi bir salnameyi al, salnamede kalemlerin adı geçiyor, o kalemlere birer kod koyarsınız, 10 tane kod olur ve ona göre uygularsınız. Bu arada bir cinayette işlenmiştir onu da söylemekte yarar var... Projeler genellikle Fransızca olurdu. Bu yabancı dil denilerek orijinalerinden koparılarak ayrılmıştır.

Tasnif ve kodlama sistemini kurmak için teşkilat yapısını ve diplomatikayı çok iyi bilmek gerekiyor. İyi bir arşivcinin gerçek ve doğru bir tasnif yapabilmesi için teşkilat tarihi araştırmalarına çok büyük önem vermesi lâzımdır. Bu bakımdan hocamın teklifini gönülden alkışlıyorum.

Şunu da tekrar ifade etmekte fayda görüyorum: En kısa sürede "*Arşiv Terminolojisi Sözlüğü*" çıkartılmalıdır.

Osmanlı coğrafyasında, Osmanlıca'ya girmiş olan yabancı kelimelerin rahat bir şekilde çözülebilmesi için arşivlerin bu coğrafyadaki dilleri bilen uzmanlara da ihtiyacı vardır.

Şimdi sözü Sakarya Üniversitesi İİBF. Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı Yrd. Doç. Alâeddin YALÇINKAYA'ya bırakıyorum.

Buyurun sayın YALÇINKAYA.

ARŞİV PERSONELİNİN ULUSAL VE ULUSLARARASI ALANLARDA UZMANLAŞMALARINI KONUSUNDA BİR ÇERÇEVE PROGRAMI

*Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA**

Ülkemizin tarihî ve kültürel zenginlikleriyle beraber, stratejik açıdan ihmal edilmesi düşünülemeyen kara ve deniz yollarının kesiştiği bir bölgede bulunması, önemini tarihte olduğu kadar bugün de korumaktadır. Çağımızın en önemli enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile bu bölgelerin geçiş yollarının ortasındaki Türkiye, birçok ülkenin çıkar çatışmalarına konu olmakta veya bu çıkar çatışmalarının etkilerini ağırlıklı bir şekilde hissetmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra ortaya çıkan bağımsız devletlerin statüleri, birbirleriyle ve diğer ülkelerle olan ilişkileri, bütün bunların devletler hukuku açısından oturdukları zeminler, bölge ve bölge dışı ülkelerin çıkarlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Şüphesiz bu etkileşimin merkezinde olan ülke Türkiye'nin de bu çıkar çatışmaları karşısında tarafsız kalması veya olayların seyriyle ilgilenmemesi düşünülemez.

Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar ile ilgili yakın dönemin tarihî gerçekleri, mevcut durumu ve sanayileşmiş ülkelerin gelecekle ilgili hesapları, plânları, düşüncelerinden ülkemiz son derece fazla etkilenmektedir. Hatta bazen, doğrudan bölge ile ilgili bir plânın uygulama alanı birinci derecede ülkemizi ilgilendirmektedir. Dış politikanın en önemli dayanaklarından olan "Karar Verme" ve "Stratejik Plânlama"nın temelinde, doğru, zamanında ve sürekli bilgi kaynaklarına sahip olma, bilgileri istenildiği zaman kullanabilme imkanını elde etme ve bütün bunları

* Sakarya Üniversitesi, İİBF. Uluslararası İlişkiler Bölümü.

zamanında ve ülke menfaati için optimum düzeyde değerlendirme bulunmaktadır. Hatta bu gerçekten hareketle bazı teorisyenler, dış politika-
kada başarılı olmanın aslında daha fazla ve zamanında bilgi ve haber
şahibi olmaktan geçtiğini kabul ederler.

Gelişmiş ülkeler, sadece kendi ülkeleri veya komşu ülkelerle ilgili
bilgiyle iktifa etmezler. Bu ülkeler gelişme düzeylerine paralel olarak,
kendi bölgelerinin dışında, hatta dünyanın herhangi bir yerindeki
olaylardan, gelişmelerden o bölgedeki ülkelere daha önce haberdar
olurlar, sahip oldukları doğru ve yeterli bilgi sayesinde bu gelişmeleri
kendi ülkeleri açısından en faydalı bir şekilde yönlendirmenin yollarını
ararlar. Gelişmiş ülkelerin, kendi çıkarlarını azamî kılmak yolunda geri
kalmış veya diğer ülkelere yanlış bilgi verme, ilgili ülkelerin veya dünya
kamuoyunun yanlış veya kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme gibi
faaliyetleri de sözkonusudur. Bu gibi faaliyetler esnasında, genellikle bir
doğru bilgidir hareket ettikten sonra bir takım gerçekler saptırılır, mevcut
doğru bilgi yanlış yorumlanır veya aynı gerçeğin ileri safhalarına yanlış
bilgiler sokuşturulabilir. Bu noktada gelişmiş ülkelerin önemli bir
özelliğinin, yeterli bilgi ile beraber, ulusal ve uluslararası alanlarda yeterli
sayıda uzmanlara, stratejistlere sahip olduklarını da belirtelim. Az gelişmiş
ülkelerin ise başta gelen özelliklerinden birisi, kendi ülkelerinin ve
bölgelerinin gerçeklerinden dahi yeterince haberdar olamamalarıdır.
Hatta bu ülkelerin yöneticileri ve kamuoyu, diğer ülkelerin çıkarları
sözkonusu olduğu zaman eksik veya yanlış bilgiler ile genellikle diğer
ülkelerin çıkarları istikametinde yönlendirilir, kullanılırlar.

Bu tebliğde, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
bünyesinde "*Tasnif Elemanı*" olarak görev yapan personelin, yaptığı işle
kaynaşmasını, tasnif görevini aksatmadan, siyasî, tarihi, kültürel
konularda uzmanlaşmasını, böylece bir taraftan daha verimli bir eleman
durumuna gelirken diğer taraftan ulusal ve uluslararası alanlarda
uzmanların yetiştirilmesini öngören bir çerçeve programı sunulmaktadır.

Konuyu ortaya koyarken kullandığım tespitler, on yılı aşkın bir
dönem boyunca oldukça sağlıksız ve olumsuz şartlar altında büyük bir
fedâkârlık ve gayret içerisinde çalışan arşiv personelinin suçlayıcı biçimde
algılanmamalıdır. Özellikle son dönemde ortaya konan eserler, tasnif
çalışmalarında ulaşılan nokta, böyle bir yanlış anlamayı bütünüyle

önleyecek niteliktedir. Konunun, arşiv yöneticilerinin yaptığı düzenlemeler sonucu, arşiv çalışanlarının verimliliklerinin tartışılması açısından değerlendirilmesi öngörülmektedir.

Bilindiği gibi arşiv personeli, başta üniversiteler ve eğitim kurumları olmak üzere, değişik kesimlere hizmet vermektedir. Bununla beraber, bu personelin, arşivin araştırma biriminden istifade etmesi, belge isteyerek bunları değerlendirmesi, ilgi duyduğu alanda aynı zamanda bir araştırmacı olarak faaliyet göstermesi, yayın yapması mevcut düzenlemeye göre mümkün değildir. Yaptığımız araştırmalara göre, böyle bir sınırlama, yasal düzenlemelerden çok, genel müdürlüğün yaptığı düzenlemelerden kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, eğer bu yönde yorumlanabilecek bir yasal düzenleme bile varsa, bunların da gerekli ihtiyaç ve fayda yönündeki talep ve tartışmalardan sonra değiştirilebilirliği ortadadır.

Değişik alanlarda lisans, yüksek lisans, doktora eğitimi yapan/yapmış olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün gerek Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, gerekse Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda görev yapmakta olan personelinin, arşiv dışından gelen bir araştırmacı gibi, -bu araştırmacılar diğer benzeri kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan devlet memurları da olabilir- görevlilerden usulüne göre belge isteyip araştırma ve inceleme yapmaları yasaktır. Bu uygulamanın gerekçesi olarak da ilgili personelin mesailerini iş saatinde kendilerine verilen görevlerinin gereği olan tasnif işine değil de hususi araştırmalarına tahsis edebileceği, böylece verimin düşeceği iddiası ileri sürülmektedir.

Bu durumda, değişik akademik seviyelerde eğitim almış olan arşiv personeli, bu kuruma adım attıktan sonra akademik, araştırmacı kimliğini bir tarafa bırakmak zorundadır. Veya, araştırmalarını sosyal bilimlerin vazgeçilmez kaynağı olan arşiv imkanlarının dışında sürdürmektedir. Bir kütüphane görevlisi, kendi kütüphanesindeki kaynakları kullanarak aynı zamanda arşivde araştırma yapabildiği halde; arşiv çalışanı kütüphanelerden istifade edebilmekte, fakat arşiv kurumu dışından gelen mesela kütüphane çalışanlarının sahip olduğu haklardan mahrum bırakılmaktadır. Bununla beraber, sadece dışarıdan gelenlerin kullanma hakkına sahip oldukları evrakın tasnifinden, araştırmacı için en uygun yöntemlerle düzenlenmesinden de birinci derecede sorumlu olmaktadır.

Arşiv evrakının sair kütüphane kaynaklarından kıymetli olması, tasnif edilmiş olan evrakın kendi elemanına yasak kılınmasını mâkûl kılamaz. Bir aşçının pişirdiği yemekleri, diğer müşteriler gibi masaya kurulup yiyememesi düşünülemez. Esasen pişirdiği yemekten yemesi men'edilen aşçının yaptığı yemeklerin de pek lezzetli olduğu söylene-
mez. Bu aşçının saray aşçısı olması da yani kullandığı malzemenin son derece kıymetli ve pahalı olması da onun pişirdiği yemeklerle arasına duvar çekilmesini gerekli kılmaz.

Bu safhada benim şahsen arşiv çalışanları için müşahede ettiğim "yabancılaşma" mefhumuna kısaca atıfta bulunmak istiyorum. Daha çok sosyal bilimler için sözkonusu olan ve insan topluluklarının çeşitli safhalarında yaşanmakta olan "yabancılaşma" vak'asının, dikkatle bakıldığı zaman kurumumuzda belli bir nisbette gerçekleştiği görülür. Yabancılaşma, genel hatlarıyla insanın çevresinden, işinden, emeğinin ürününden ya da benliğinden uzaklaşma veya ayrılması demektir. Ben burada, arşiv çalışanın kendi emeğinin ürünü olan eserlerden uzaklaş(tırıl)ması, bu eserle arasına yasak konulması üzerinde durmak istiyorum.

Ürettiği üründen mahrum kılınması hadisesi, kapitalist düzenin çöküşü ile alâkalı olarak Marksist literatürde şu örnekle ortaya konur: Kapitalizmde çalışmanın kendiliğinden veya geliştirici istikamette değil, mecburiyetten kaynaklandığı, işçilerin çalışma safhalarında gerçekte söz hakkı olmadığı, ortaya çıkan üründen başkaları istifade ettiği halde, kendilerinin bunlara sahip olmasının düşünülemeyeceği, kendi mesâilerinin bu üretim safhalarında sadece bir meta haline geleceği ileri sürülür. Bu şartlar altında sürekli daha çok kâr etmek isteyen patron, işçisine daha az ücret verecektir. Meselâ bir otomobil fabrikasında çalışan işçi, gelirin yetersizliğinden dolayı emeğinin ürünü olan arabayı satın alması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, bu işçiler hiçbir zaman sahip olamayacakları arabanın imâlinde çalışacaklardır. Böylece çalışan işçi ürettiği arabaya yabancılaşacaktır. Bunun sonucu olarak çalışanlar ortaya çıkan ürünün problemleri ve gelişmesi, daha az mâliyetle daha kaliteli ürünün ortaya çıkması yönünde gayret sarfetmeyeceklerdir. Esasen içinde buldukları durum sebebiyle böyle bir şey düşünmeleri mümkün değildir. Çünkü ürettiği ürüne bir "yabancı"dır. Kişinin işinden veya mevcut çalışma şartlarından memnun olması, onun yabancılaşmış olması

gerçeğini değiştirmez. İşini benimsemiş olan mutlu bir robot da aslında yabancıdır. Çünkü, bu robot kurulduğu program istikametinde iş yapacak, ortaya çıkacak ürünle ilgili değerlendirme kâbiliyeti olmadığından, beklenmedik bir durumda iş duracak veya hatalı üretim devam edecektir.

Yabancılaşmanın bu boyutunu kısaca ele aldıktan sonra, arşiv personelinin tasnif ürünlerinden istifade etme yasağının sebebi olan verimliliği artırma gerekçesinin beklenildiği şekilde verimin artmasını sağlamadığını, bilakis personelin yaptığı işten kopmasına, elindeki işine karşı "yabancılaşmasına" sebep olduğunu belirtmek durumundayım. Çünkü ortaya çıkan eserin nerede, nasıl kullanılabilereği, nasıl daha kullanılışlı olacağı konusunda bir kaygısı olmayan, sadece verilen tâlimatlar doğrutusunda çalışan eleman, daha verimli ve daha doğru bir şekilde sonuca ulaşmasının psikolojik tabanından mahrum kalmakta, dolayısıyla yapılan iş sadece belirli bir ücreti hak edebilmek için sınırlı mesai doldurmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu hususların ışığında ele aldığım sırayla ve tatbikattaki tecrübeler ve aksaklıklar dikkate alınarak şu tekliflerimin safha safha uygulamaya geçirilmesi gerektiği kanaatindeyim:

1. Teklif: Arşiv Çalışanı, Diğer Araştırmacıların İstifade Ettiği Her İmkânı Kullanabilmelidir

Gerek resmî gerek özel, kendi çalıştığı kurumun, bu kurumda çalıştığı için diğer insanların istifade ettiği imkanlarından istifade etmesi yasaklanan bir başka örnek bugüne kadar bulamadım. Aksine hemen bütün kurumlar, o kurumun verdiği hizmetlerden kendi çalışanını daha ucuz, daha kolay ve daha yaygın bir şekilde istifade ettirerek, çalışanlarına o kurumda çalışmış olmanın "imtiyazlı" olmak demek olduğu hissini verirler. Bir belediye çalışanının belediye hizmetlerinden, PTT çalışanının posta, telefon hizmetlerinden veya hastane çalışanının sağlık hizmetlerinden mahrum edilmesi düşünülemez. Konuyla ilgili görüşmelerimizde sık sık verilen istihbarat örgütü örneği vardır. Hemen belirtelim ki istihbarat örgütlerinin, diğer insanların istifade ettiği, fakat kendi elemanlarının mahrum bırakıldığı bir hizmeti yoktur. Arşiv çalışanları ise,

bir belgeye ulaşmak istediklerinde, diğer araştırmacılara rica minnet ederek, onlar adına çıkarılan belgeye bakabilmektedirler.

Bu itibarla, hiçbir kısıtlama getirilmeden, diğer araştırmacılar gibi arşiv personelinin de belge isteyerek kullanması, bu belgelerle kendi özel çalışma ve araştırmalarını yürütmesi, çeşitli şekilde yayınlaması imkânı verilmelidir.

• Birçok personel, yıllık izinlerinde bu haktan istifade etme talebinde bulunmuşlardır. Mesâî günlerinde bunun yanlış olacağını söyleyenler vardır. Personelin mesâî gününde veya saatinde, bütünüyle kendisini tasnif işine vermesi veya bunun denetlenmesi mümkün değildir. Meselâ sık sık sevke çıkan veya idârî izin kullanan bir personelin, mesâî saatinde dışarıda nerelerde vakit geçirdiği denetlenememektedir. Bunun yerine, bağlı bulunduğu birimin gerektirdiği mesâî ile personel kendi kendisini yönlendirmektedir. Arşivde böyle bir mesâî uygulaması varken, tasnif salonundan belge almaya giden bir eleman için, salona giriş-çıkış saat ve günlerini tâkip eden veya sınırlayan bir düzenlemenin hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü meselâ bir eleman, aynı saatte, işten sevk veya mazaret bahanesi ile ayrılıp zaman zaman gittiği, bir kamu görevlisinin hiç te gitmemesi gereken bir mekânın girişinde böyle bir sınırlama yoktur.

Arşivin hiyerarşik yapısı içerisinde ve mesâî uygulaması dâhilinde, personelin belirli bir çalışmayı sağlaması, gittikçe verimini artırması zaten denetlenmektedir. Verimin artması veya işten kaytarmaların önlenmesi için, arşiv personeli ile araştırma salonu arasında bir sınırlama getirmek başvurulması gereken son tedbir bile olmamalıdır. Hatta, tasnif salonunda katalog taramaya zaman ayıran personelin işinin, nitel ve nicel bakımdan, böyle bir alışkanlığı olmayandan daha iyi olduğu, yapılan araştırmalar ile ortaya çıkacaktır.

2. Teklif: Arşiv Personelinin Araştırma Hizmetlerinden Daha Fazla, Kolay ve Külfetsiz Yararlanması Yönünde Düzenlemeler Yapılmalıdır

Arşiv personelinin, diğer araştırmacıların sahip olduğu imkânların yanında, istifâde edebilecekleri daha başka kolaylıkları olmalıdır. Belki bu kolaylıklar, personelin araştırma salonunda çalışma saatleri için de

mecburî olmayan bir düzenleme niteliğinde olabilir. Benim bu konuda düşündüklerimden birisi, diğer araştırmacılar, yarım saat geç salona girip, burasını yarım saat erken terketmek zorunda oldukları halde arşiv personeli için böyle bir sınırlamanın kaldırılması olabilir.

Bunun yanında, haftanın belirli günlerinde veya haftada sadece bir gün mesâî bitiminden sonra da bir kaç saat sadece arşiv personeline hizmet verilebilir. Yoğun bir talep sözkonusu olursa, cumartesi günleri veya her ayın bir kaç cumartesinde sırf çalışanlara hizmet vermek üzere, araştırma salonu açılabilir.

Araştırmacılar için istenen fotokopi ücretleri arşiv çalışanından hiç istenmeyebilir veya bu konuda arşiv çalışanına indirim getirilebilir.

Arşiv personeli için teklif ettiğim bu ve benzeri kolaylıklara belki hiçbir personelin ihtiyacı olmayabilir. Bununla beraber, bir müessesenin verdiği hizmetlerde kendi çalışanı için ek kolaylıklar getirmesi, müessese ile çalışanı arasında müspet hissî bağların oluşmasına da sebep olur. Arşiv hizmetlerinden istifade etmede arşiv çalışanlarının ayrıcalıklı olması, çalışanların görevlerini daha fazla sahiplenmesine sebep olacaktır.

Ücret konusunda ise, zaten mevcut fotokopi ücretlerinin oldukça düşük olduğu ileri sürülebilir. Veya bu tür bir uygulamanın suistimal edilebileceği, meselâ arşiv çalışanının başkaları için belge isteyebileceği, başkaları için istediği belgeyi arşiv çalışanı için sunulan indirimden yararlandıracağı düşünülebilir. Şu kadarını söyleyelim ki, bu tür mahzurların, yani böyle bir uygulamanın arşiv bütçesinden götüreceği meblağın, getireceği faydalar ile mukayesesi dahi mümkün değildir.

Arşiv personelinin, araştırma hizmetlerinden istifade etmemesi gerektiği iddiasını sahiplenen bazı yöneticilerimiz, bu uygulamayı savunurken şöyle bir fikir yürütmüşlerdir: Genellikle üniversite çevrelerinden gelen bir araştırmacı, yoğun ders programları içerisinde, arşivde belge okuma çalışmalarına çok sınırlı bir zaman ayırabilmektedir. Halbuki arşiv personeli bütün gün belge okumakta, bunun karşılığı olarak da devletten maaş almaktadır. Devletten maaş aldığı halde bu avantajını kullanarak araştırma ve yayın yapmaya kalkacak olurlarsa bu durumda arşiv dışından gelenler aleyhine bir fırsat eşitsizliği sözkonusu olacaktır. Arşiv çalışanı, belgeyi tasnif ederken maaş aldığı halde, yayın yaparak ta

ek istifadelerde bulunması fırsat eşitliğini zedeler. Konuya bu şekilde bakanların durumunu, ruh hali ile ilgili kavramlara müracaat etmeden bir hususu gündeme getirmek istiyorum. Üniversite kökenli araştırmacılar, meselâ Osmanlı Devlet Teşkilatı dersini anlatırken hazırladığı notları zamanla kitap haline getiriyorlar. Halbuki bu dersleri anlatırken kadrolu olarak maaş almışlardı. Aynı notlar ayrıca te'lif ve benzeri başka istifadelerin kaynağı olmaktadır. Böyle bir düşünceyi savunmak mümkün değildir. Esasen bu nev'i mantık, sahibini için büyük bir talihsizlik sebebi olur. Ayrıca, araştırma ve yayınlar açısından, çeşitli kesimler arasında rekabet olmasını herkes ister. Bu ülkenin sahipleri, bu ülkeyi sevenler, araştırma ve yayın alanındaki rekâbetten sadece memnuniyet duyarlar.

3. Teklif: Arşiv Personeli İçerisinde Çeşitli Alanlarda Çalışmalar Yapmış Olanlar, Bu Yönleriyle de Tanınmalı ve Tescil Edilmelidir

İçerisinde yaşadığımız dönemde olaylar baş döndürücü bir hızla gelişmektedir. Ülkelerin ve kurumların değişen şartlara uyum sağlamaları ve varlıklarını devam ettirmeleri, değişiklikleri önceden tahmin etmeleri, meydana gelen olaylarla ilgili gerekli bilgiye sahip olmaları nisbetinde sözkonusu olabilmektedir. Eğer bir ülke ileri derecede bilgi, araştırma ve geliştirme imkanlarına sahipse, beklenmedik olaylardan ve gelişmelerden aşarî düzeyde etkilenmekte, hatta her olayı kendi çıkarı doğrultusunda yönlendirebilmektedir. İleri derecede bilgiye sahip olmak demek, bu bilgiye sahip olan elemanlara sahip olmak demek olduğunu belirtelim.

Dışarıdan kriz gibi görülen birçok olayın, aslında sağlıklı bilgi ve araştırma kaynaklarına, araştırmacı ruhu olan vatandaşlara sahip olan bazı ülkelerin, kendi çıkarları doğrultusunda siyasal, sosyal ve ekonomik dengelerle oynama senaryolarından ibaret olduğu zamanla anlaşılacaktır.

Günümüzde baş döndürücü hızla gelişen olaylara hazırlıksız yakalanmamak ve hatta olayların önünden gidebilmek için stratejik araştırmalar yapan kurumlara, yaygın ismiyle think-tank'lere büyük görevler düşmektedir. Bugün bu tür kurumların fonksiyonlarını yerine

getiren gerek özel ve gerekse kamu kuruluşları bünyesinde bazı birimler mevcuttur.

Özellikle dış politikada, tarihî belge ve bilgiler ile bunların değerlendirilmelerinin büyük ehemmiyeti vardır. Strateji geliştirmede de öncelikle iyi bir tarih bilgisi ve bu bilginin doğru bir şekilde yorumlanmış, değerlendirilmiş olmasına ihtiyaç vardır. Stratejik araştırmalar yapan bir kuruluşun da temel görevi sağlıklı bilgi toplamak ve her ihtimali göz önüne alarak bu bilgileri değerlendirmek olacaktır. Bu kuruluşun elemanları, kriz anında, yönetime sağlıklı bilgi aktarabilecek ve tavsiyelerde bulunabilecektir.

Günümüzün ve geleceğin gerçek egemen toplumu bilgi ve kültür hammaddelerine sahip olup veya bunları çeşitli yollarla elde edip, işleyip, geliştirebilen ülkelerdir. Birçok ülke, bilgi zenginliklerini başka ülkelerin egemenliklerine tecavüzü de göze alarak kullanırken, devletimizin de varlığını, birliğini ve egemenliğini devam ettirebilmesi için muhtemel krizler karşısında yönetimin mikro ve makro bazda kararlarını etkileyecek, onları doğru istikamette yönlendirecek araştırmalar yapılmasına gittikçe daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Stratejik araştırmalar yapan bir kuruluş, meselâ DPT, TÜBİTAK, Dışişleri Bakanlığı, üniversiteler gibi müesseselerle beraber özellikle Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile de işbirliği yapmalı, buradaki uzmanlardan istifade edebilmelidir. Esasen bu tür kuruluşlar, potansiyel stratejik araştırmacıları bünyesinde taşırlar. Kendi bünyesinde olmadığı halde, konuyla ilgili bilgi ve muhâkeme üstünlüğü olan fakat başka kurumlarda çalışanlarla da sürekli diyalog içerisinde olurlar. Bunlardan istifade etmek veya edebilmek, ülkenin gelişmişliği, sağlıklı bir yönetime sahip olması, yöneten ve yönetilen münasebetlerinin demokratik yönüyle gelişmiş olmasıyla yakından ilgilidir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde, genellikle lisans eğitimi yapmış olan veya eğitim kurumları dışında kendisini belirli alanlarda yetiştirmiş olan her bir eleman, bu yönüyle yönetim tarafından tanınmalıdır. Böylece her eleman, belirli bir alan için en azından potansiyel uzman olarak çalışmalarını yürütecektir. Tasnif çalışmaları esnasında veya tasnifin dışında diğer faaliyetler için ihtiyaç duyul-

duğunda, bu ihtiyacı karşılayacak elemanların yetişmeleri ve gelişmelerinin yolu açılmış olacaktır.

Personel içerisinde lisansüstü çalışma yapmış olanlar için, başarmış olduğu çalışma ile ilgili veya en yakın alanda uzmanlaşmalarının yolu açılmalıdır. Bu uzmanlaşma ve uzmanlaştırma uygulaması için, ilgili yasalarda değişiklikler veya kadro temini beklenmemelidir. "Mârifet, iltifata tâbi" olması gerçeğinden hareketle, yönetim, bir ilmî kuruluş olan arşiv personelinin kendisini geliştirmiş olanları bu yönüyle tanıyıp, taltif ettiğinde, diğer personelin de çalışma ve uzmanlaşmasını teşvik edecektir. Esasen, belirli alanlarda uzmanlaşmış elemanların bulunması tasnif ve araştırma hizmetlerinin daha verimli yürütülmesi için bir ihtiyaçtır. Meselâ, geçmişten devreden evrakın tasnif çalışmalarını tamamlamış olan Amerika'daki National Archives, İngiltere'deki Public Record Office veya Amerika'daki Kongre Kütüphanesi çalışanları içerisinde, araştırmacının ihtiyacına göre yol gösterecek, yardımcı olacak farklı sahalarda uzmanlaşmış personel bulunmaktadır.

Arşiv personelinin çeşitli alanlarda uzmanlaşmasının, tasnif hizmetlerinin daha iyi yapılmasını sağlaması yanında, meselâ Erzurum Kongresi'nin yıldönümü münasebetiyle düzenlenen bir toplantı veya törene, Cumhuriyet Arşivi'nden bir "Kurtuluş Savaşı Uzmanı" veya "Erzurum Kongresi Uzmanı"nın katılması hem milli bir konuda daha bilgili elemanların yetişmesine sebep olacak hem de arşiv müessesesinin itibarı ve tanınmasının artması ile daha güvenli çalışan personelin, bundan dolayı da veriminin artması sonucu ortaya çıkacaktır. Benzeri uygulama, Balkanlar, Orta Doğu veya Kafkaslar için de sözkonusu olabilir. Bunun yanında meselâ arşivle ilgili teknolojik gelişmelere de köprü olması bakımından da Osmanlı-Japon münasebetleri alanında daha fazla personelin uzmanlaşması teşvik edilebilir.

3. Teklif başlığı altında, yönetimin teşviki olmadığı halde kendi gayretleri ile yetişen veya yetişmiş olan personelin, bu uzmanlıklarının tanınmasını, tescil etmesini, gerektiğinde istifade edilmesi hususunu işliyorum. Bunun bir ileri safhası ise aşağıda ele aldığım şekliyle, yönetimin uzmanlaşmayı teşvik etmesi, sağlaması, hatta bu yönde zorunluluklar getirmesi şeklinde olacaktır.

4. Teklif: Arşiv Personelinin Belirli Şartlar Altında Uzmanlaşması Sağlanmalıdır

Personelin, aldığı eğitimin seviyesi, arşivdeki kıdemi ve gösterdiği performans, diğer ilmi çalışma ve yayınları göz önünde bulundurularak, ilgili alanlarda uzmanlık ve uzman yardımcılıkları oluşturulur. Meselâ arşivde beş yıl çalışmış olanın uzman yardımcılığı tescil edilir, on yılını tamamlayanın da belirli çalışma veya yayınları ile uzmanlığı kabul edilebilir. Yüksek lisans ve doktora çalışması yapmış olmak, 2 ve 4 yıl arşivde çalışmış olmakla denk tutularak, meselâ 3 yıl kıdemi bulunan bu arada yüksek lisans yapmış olan bir eleman, uygun bir alanda uzman yardımcısı kabul edilebilir. Böylece meselâ 93 Harbi konusunda, bir uzman, iki uzman yardımcısı, 2 uzman adayı gibi bir gruplaşma sözkonusu olabilir. Böylece çeşitli alanlar için ben burada 3 uzmanlık kademesi teklif ediyorum: «Uzman Adayı», «Uzman Yardımcısı» ve «Uzman». Yapılacak olan araştırma ve istişareler sonucu bu kademeler ve isimlendirmelerin daha uygun ve mâkûl olanları tercih edilebilir.

Arşiv personelinin uzmanlaşması için öncelikle belirli uzmanlık alanları tespit edilmelidir. Genel Müdürlük bünyesinde oluşturulacak bir komisyon veya görevlendirilecek bir uzman yönetici bu çalışmayı yürütebilirler. Bu konuda da çeşitli kesimlerin görüşleri ve teklifleri alınır. Osmanlı Arşivi için ilk akla gelen uzmanlık alanlarını şöyle sıralayabilirim: Her bir padişahla ilgili uzmanlar, her bir yüzyıl evrâkı ile ilgili uzmanlar, her bir nezâret, her bir vilâyetle ilgili uzmanlar, mühim bir tarihî hâdiseler ile alakalı uzmanlar (meselâ 93 Harbi), mühim şahsiyetler veya müesseseler ile ilgili uzmanlar (meselâ Ahmet Cevdet Paşa veya İttihat ve Terakki Fırkası)... Bunların yanında ülkemizin içinde bulunduğu şartlara göre (Ermeni meselesinde olduğu gibi) yakın alanlardan yeni uzmanlar yetiştirilir, bu alanlar teşvik edilir.

Cumhuriyet arşivi için de benzer bir şekilde meselâ hükûmetler dönemi uzmanları, iller uzmanları, bakanlıklar uzmanları, Kurtuluş Savaşı veya Kurtuluş Savaşı Cepheleri uzmanları, cumhurbaşkanları veya başbakanlar uzmanları, mühim hadiseler (meselâ II. Dünya Savaşı) uzmanları

gibi. Bunun yanında Dışişleri Bakanlığı'nın bugünkü iç yapılanmasına paralel uzmanlıklar geliştirilmelidir. Meselâ Rusya ve Orta Asya uzmanları, Orta Doğu uzmanları, AB uzmanları gibi... Ayrıca Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Almanya, İtalya gibi alanlarda tâli veya ikinci uzmanlıklar sözkonusu olabilir. 10 kişilik Rusya ve Orta Asya uzman ve uzman yardımcıları grubu içerisinde her bir fert ayrı bir cumhuriyette daha derinleşebilir. Benzeri tâli veya ikincil uzmanlıklar, Osmanlı Arşivi için de sözkonusu olabilir.

Cumhuriyet Arşivi uzmanları ile Osmanlı Arşivi uzmanlarının kendi alanlarında birbirlerini tanımaları, zaman zaman koordineli çalışmaları, en azından arşiv imkanları ile haberleşmeleri, özellikle millî politikalar geliştirilirken elzemdir. Bu uzmanlıkların aynı zamanda arşiv dışındaki paralel kurumlar ile de irtibatlı olmasının, birbirlerini tanımış olmalarının, herhangi bir olay karşısında üretilecek millî politikalar veya dış politika için getireceği fayda son derece büyük olacaktır.

Örnek bir olay açısından, ülkemizin birliğine göz diken bir kısım çevreler, Osmanlı'nın güneydoğuda vilâyetleri isimlendirirken etnik ayrılığı tanıdığını iddia ederek, bu tür bölücü hareketlere tarihî destek bulmaya çalışırlar. Böyle bir iddia gündeme geldiğinde, konuyla biraz ilgisi olan, Osmanlı Dönemi'nde etnik isimlerin vilâyet adı olarak kullanılmasının, üzerinde İngiliz etkisini herkesin kabul ettiği Mustafa Reşit Paşa zamanında başladığını gösterecektir. Dolayısıyla, bugün bu tarihî gerçeği karşımıza çıkaranların, bizim bilgisizliğimiz karşısında cevapsız kalmaları onlara yeni hamle fırsatı vermektedir. Bu örnek olayda, sadrazamın icraatı veya büyük bir ihtimalle iyi niyetinden çok, Osmanlı Devleti zamanında ve günümüzde, Orta Doğu'da çıkarlarını pekiştirmek isteyen çevrelerin aynı zamanda tarihî gerçeklerden, çarpıtarak da olsa istifade etmeye çalıştıklarına işaret etmek isterim. Doğru bir metotla ve sadece ilmi bir kaygıyla dahi olsa Osmanlı Arşivi'nde yapılacak her çalışma, ülkemizin sınırlarını, iç ve dış güvenliğini pekiştirecek, bölge meselelerindeki haklılığını tekrar tekrar ortaya koyacaktır. Araştırma konusunda getirilecek her sınırlama ise, birçok gerçeği bizden daha iyi bilen yabancıların, bizim bilgisizliğimiz sebebiyle bu gerçekleri çarpıtmalarının yolunu açacaktır.

5. Teklif: Arşiv Personelinin Çalışmalarının Yayınlanması Yönünde Kolaylıklar Getirilmeli ve Düzenlemeler Yapılmalıdır

Arşiv hizmetlerinin bir kısmı, arşiv personelinin kendi inisiyatifi ile yaptığı çalışmalar şeklinde olmalıdır. Özellikle cumhuriyetten sonra yapılan harf devrimi dikkate alındığında, arşiv personelinin sadece transliterasyon çalışmalarının dahi büyük bir kıymeti olacağı ortadadır. Tasnif çalışmaları esnasında karşılaşılan birçok rapor, mazbata, tahrirat bir taraftan katalog haline getirilip araştırmaya açılırken, bu safhada veya bu safha bittikten sonra isteyen elemanın bunu en azından translitere ederek yayınlanmasına yardımcı olunabilir. Arşiv personelinin araştırmaya açılmamış olan evraktan istifade etmesi durumu ayrı bir düzenlemenin konusudur.

Personelin ilgili birimlerindeki mesâîleri dışında yaptıkları çalışmaların yayınlanması için arşiv bir dergi çıkarabilir. Bununla beraber, kamu ve özel kurumlar tarafından tarih, kültür ve sanat gibi sahalarda yayınlanan birçok dergi ve yayın organı, orijinal çalışma veya yayın malzemesi aramaktadırlar. Şayet bir arşiv personeli kendi imkanları ile yaptığı çalışmasını kendisi yayınlayacak durumda değilse, bu yayın organlarıyla arşiv personeli çalışmalarını bir araya getirecek bir birim veya görevli tayin edilebilir. Böyle bir görevlinin veya birimin varlığı ve buradan yayın temin etmenin şartları ilgili yayın birimlerine duyurulur. Bir elemanın sorumluluğunda toplanan çalışmalar, ilgilenen yayın kuruluşlarına belirli bir te'lif ücreti ile verilebilir. Kurumun aldığı te'lif ücretinin bir kısmı eserin sahibi ilgili çalışana bir kısmı ise arşiv bünyesindeki sosyal hizmetlere tahsis edilebilir.

Sonuç

Arşiv ve devlet memurları ile ilgili genel ve özel yasal düzenlemelerdeki hususlar saklı kalmak üzere, personelin mevcut verimini azaltmamak hatta nitel ve nicel açıdan daha da artırmak üzere, yönetimin teklifi ve personelin tercihi ile oluşturulacak uzmanlık dallarında, belirli şartları ve kıdemi gerçekleştiren her personelin yetişmelerini teşvik etmek

üzere, arşiv personelinin diğer araştırmacıların istifade ettikleri hizmetlerden yararlanmasının yolu açılmalıdır. Gerekirse yönetmelik ve mevzuat değişiklikleri yapılmalıdır. Diğer araştırmacılardan fazla olarak arşiv çalışanının kendi müessesesinden daha fazla istifade etmesinin çareleri bulunmalıdır.

Arşiv personelinin millî ve milletlerarası alanlarda uzmanlaşmasına yardımcı olunmalı, bu yöndeki gelişmeler desteklenmelidir. Çağımızda üstün ve müreffeh olmanın bilgi toplumu olmak ile özdeşleşmiş olduğu dikkate alındığında, fert fert veya cemiyet bazında daha bilgili olmak, daha gelişmek yolunda arşiv müessesesine de büyük belki en mühim görevlerden birisi düşmektedir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü aynı zamanda millî ve milletlerarası sahalarda ihtiyaç duyulması muhtemel olan uzmanları şimdiden hazırlamalı, bu yöndeki çalışma ve araştırma yapmak isteyenlere destek olmalıdır. Çalışma ve araştırmaların yayınına yardımcı olunmalı, çalışma sahiplerine belirli bir te'lif ücretinin ödenmesi yolunda kamu ve özel kuruluşlarla koordinasyon sağlanmalıdır.

Bu yöndeki uygulama ve düzenlemelerin, arşiv personelinin özellikle devam etmekte olan tasnif çalışmalarını sekteye uğratmalarına sebep olacağı düşünülmemelidir. Münferit olumsuz örnekler veya suistimler, aklın veya tecrübelerin ortaya koyduğu yolu kapatmamalıdır. Aksaklıklar veya suistimler kendi çapında önlenmeye veya düzeltilmeye çalışılmalıdır. Böylece bir taraftan, müessese kendi çalışanlarını olgunlaştırmış ve onların özgüvenlerini geliştirmiş olurken, diğer taraftan ülkemizin, ilim dünyasının veya insanlığın ihtiyaç duyduğu uzmanların yetişmiş olmasının yolu açılacaktır.

B SALONU II. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Bu tebliği için sayın Alâeddin YALÇINKAYA'ya çok teşekkür ederiz.

Arşiv personeli de üniversite camiasındaki bilim adamları gibi değerlidir. Arşiv personeline yayın yapma serbestiyeti getirilmesini, hukukî düzenlemenin yapılmasını tabî ki biz de cân-ı gönülden destekliyoruz.

Arşivci herşeyden önce bir ilmî personeldir. Üniversitedeki bir doçent, doktorla arşivciyi ben hiç ayırmam. Sadece katalog yayınlamak, envanter çıkarmak arşivcinin tek görevi değildir. Kitap da yayınlar, belge de yayınlar, yalnız bu husus mevzuatla kıstaslar altına alınmalıdır.

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR (Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümü) –Mehmet hocanın ve Oturum Başkanı Atilla hocanın yaptığı yorum üzerine ben bu tasnif sistemleriyle ilgili olarak bir şey söyleyeceğim.

Mehmet bey konuşmasında, arşivdeki çeşitli belgelerin farklı konu başlıkları altında yer alması gerektiğini bahsetti, son derece doğrudur. Farklı konular içerebilecek evrakların göndermelerle farklı yerlerde yer alması gerekiyor.

Ancak, benim burada özellikle üzerinde durmak istediğim, tasnif sistemlerinin kurulmasıyla ilgili. Çünkü, tasnif sistemlerini kurarken müesseselerin teşkilât yapılarını esas aldığımız zaman, belli bir yerde çıkmazlara gireceğimiz açıktır. Çünkü, teşkilatlar hiçbir zaman statik bir yapıya sahip değildir, dinamik olduğu için zaman içinde değişikliğe uğrarlar. Teşkilatın yapısını esas alarak, hiyerarşik yapısını esas alarak hareket ettiğimizde, biraz evvel söylediğim gibi, tasnif sistemleri bir yerde tıkanacaktır.

Ancak, burada esas alınması gereken, kurumların fonksiyonlarından hareketle tasnif sistemlerini oluşturmanız gerekiyor. Şimdi, kurum yapılarında ne kadar değişiklik olursa olsun, fonksiyonlar devamlılık arz etmekte ve bu şekilde konan sistemler çok daha başarılı olmaktadır, onu belirtmek istemişim.

Oturum Başkanı –Sayın tebliğcilere yöneltilen soruları almış olduk, şimdi sayın konuşmacıların cevaplarını dinleyelim. Buyurun.

Prof. Dr. Mahmut ŞAKİROĞLU –Genelde sayın Ercüment KURAN olmak üzere, diğer benim hakkımda konuşanların bana gösterdikleri sitayişe teşekkür ederim.

Bir tereddütü de hemen dipnotumda gidereceğim. Biraz evvel dediğim gibi bu toplantılarda kısa konuşmak mühimdir çünkü. Onun için, dipnotu koymadığım için basılı metinde o dipnotu belirteceğim, tereddüdünüzü de gidereceğim.

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER –Muhterem dinleyenlerin katkılarına ben de teşekkür etmek istiyorum.

Tabii ki tasnif çalışmalarında, oturum başkanımız Atilla beyin de belirttiği gibi, her çıkan yeni belgede, belki yeni müesseselerle, yeni kurumlarla karşılaşacağız.

Aslında, bütünü tamamlanmadan Osmanlı teşkilat ve müesseseleri hakkında tam manasıyla bilgi sahibi olduk diyemeyiz, bunu hepimiz kabul ediyoruz. Ancak, hiç olmazsa bugüne kadar geline noktaadaki belgelerde yer alanların bundan sonrakilere ışık tutacak şekilde bir tanımına ve tasnifine ihtiyaç var.

Ben, Hamza bey arkadaşımın görüşlerine katılıyorum; gerçekten "kurumların fonksiyonları göz önüne alınarak hareket edilirse belki o tıkanmanın önüne geçilebilir" dedi, doğrudur.

Ancak, kısa bir örnek vererek toplayacağım. Subaşı, Selçuklu'dan beri bulunan bir kurum. Ama, Osmanlı'nın başından sonuna kadar teşkilat içinde, değişik anlamlarda kullanılmıştır ve değişik fonksiyonları icra eden bir Osmanlı teşkilatıdır.

O bakımdan, bir taşra teşkilatı içinde mahallî bir teşkilat olarak fonksiyonu ayrı olmuş, merkez teşkilatında fonksiyonu ayrı olmuştur.

Onun için, bunlara göndermeler yapılarak bu tasniflerin yapılması mümkün veya belirttiğimiz gibi, hazırlanacak olan ansiklopedide bunlara ana başlıklarla hiç olmazsa işaret edilirse, bu mahzur ortadan kaldırılabılır.

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA –Bizim de sayın Ercüment KURAN hocamızın iyi niyetinden şüphemiz yok. Fakat, ben bir şeyi anlayamadım. 3-4 tane arkadaşı, bir kısmı rahmetli olmuş herhalde; bunlar hem arşivciymiş, hem de arşivciliğin dışında değişik değişik sahalarda yayın yapmışlar, çok kıymetli uzman olmuşlar, yetmişler, arşiv çalışmasını aksatmamışlar. Yani bu, o zaman geçmiş nesile ait bir meziyet miydi acaba? Ben demiyorum ki, Devlet Arşivleri genel müdürü, herkes, personel işini bıraksın, kendileri yayına başlasınlar. Bunu defaatle zikrettim, hatta okuyamadım bütün yazdığım tebliği, yani mücmel olarak zikrettim. Tasnif çalışmalarını aksatmadan, şu anda bu şekilde bir mesai sistemi vardır arşivde. Yani, personel sadece araştırma yaparak mesaiyi aksatmamaktadır, çok değişik mesaiyi aksatma yolları vardır. Bunun düzenlenmesi yapılmıştır. Personel belge aldığı zaman da, yani araştırmacı gibi belge aldığı zaman da, tıpkı araştırmacı aldığı belgeyi nasıl cebine koyup götürmüyorsa, personel de usulüne göre, diğer araştırmacı nasıl alıp okuyup teslim ediyorsa, o şekilde, kendi mesaisini aksatmadan, onu da yerine getirerek, onun sorumluluğu ayrı bir birimin dahilindedir zaten, pekâlâ araştırma yapabilir. İngiliz Arşivi'nde, gerek American National Archives'de benim kendi çalışmamla alakalı, yani utandım falanca kişi bu konunun uzmanıdır dedi, bana iki saat o kadar anlattı. Ben sordum, siz arşivci misiniz, Rusya uzmanı mısınız veya Türkistan uzmanı mısınız? Utandım ben. Fakat, ben şu konuda çalışıyorum dediğim zaman, beni mutlaka iki arşivde de bir elemana gönderdiler, saatlerce bana anlattılar, ben artık sormaktan utandım. Çünkü oraya bir araştırmacı olarak gelmişiz, mesaisini bıraktı, bana bilgi veriyor, yardımcı oluyor.

Bu şekilde kimseye bir zararı olmayacaktır, tebliğimi tamamen anlatamadım. Soruların asıl sebebi de, zannediyorum okumamış olmaları hocamızın.

Hiçbir şekilde tasnif çalışmaları aksatılmadan ve belge cebine koyulmadan, pekâlâ araştırma yapmak isteyen arşiv personeline diğer araştırmacılar gibi çalışma izni verilebilir.

Bir hususu daha müsaadenizle arzedeğim.

Personelin arşivden kaçışından şikâyet edildi; tabîi bir sebebi de budur. Ancak, bir de meselenin başka bir tarafı vardır. Sayın genel müdürümüz de burada, gerçekten ondan şikâyetçiyssek, şu anda 10 sene öncekinden çok daha fazla yetişmiş eleman hazır beklemektedir. Onların yerine, bunları peyderpey alabiliriz. Bir taraftan yetişebilir, hatta belli bir hiyerarşi oluşması bakımından daha da faydalı olabilir.

Niçin yeni eleman alınmıyor? 10 sene önce ilkökul mezunları alındı, lise mezunları alındı. Yani, insan ilkökul veya ortaokul mezunu olmakla değerinden, uzmanlığından bir şey kaybetmez, biz çalışmalarımızda birçok kıymetli elemanı gördük ortaokul, ilkökul mezunu, ama kendini başka sahada yetiştirmiş. Ancak, bugün üniversite mezunu olan, masterli, doktoralı eleman var, niçin alınmıyor? Eğer gerçekten şikâyetçiyssek personelin kaçışından, bir taraftan alınır ve hiyerarşi içerisinde bunlar da kullanılır, yetiştirilir. Bu şekilde bu iş aksamamış olur.

Oturum Başkan –Tebliğcilere katkılarından dolayı, çok teşekkür ederiz.

Yalnız, Hamza beyin benimle de ilgili bir atfı vardı. Tabîi, biz tasniflerimizi yaparken, esas "provenans" dediğimiz, çıkış esasına göre bir sisteme bakarız.

Tabîi fonksiyonlar da çok önemli; ŞEKER hocamın bahsettiği gibi, tabîi ikisini de gözönüne almak lâzım, ama çıkış noktasından "provenans" sistemini de unutamayız.

Efendim, toplayalım, çünkü vakit geçti. Bir de, son teklifleri oylamaya koymamız gerekiyor, bunu bir teklif olarak yazacağız.

Şimdi, Mahmut ŞAKİROĞLU hocamız bağımsız bir dergi ve yayın politikasından bahsettiler. Bu hususu oylamaya koyalım, bir arşiv dergisinin çıkması; tabîi ilmî usullere göre olan ve uluslararası düzeyde hitap edecek bir şekilde. Herhalde kabul edersiniz.

ŞEKER hocamızın teklifleri için de, tabîî şimdiye kadar edinilmiş olan bilgiler dışında, belki bugün yapılacak bir terminoloji çalışması, 10 sene, 20 sene sonra tasnifler arttıkça, bugün 5 ciltlik bir şey yaparsanız, yarın 15 ciltlik bir şey, ilâveler devamlı olabilir. Ama sanıyorum bir terminolojinin, artık UZUNÇARŞILI hocamızınkinde, SERTOĞLU hocamızınkinde, en basit şeyler dışında bulamıyorsunuz. Bir terminoloji çalışması, hiç değilse 3-4 ciltlik veya 5 ciltlik, mevcut bilgiler ışığında bir terminoloji çalışmasının yapılması şart herhalde.

Oylamaya koyuyorum efendim.

Sayın YALÇINKAYA'nın teklifi için de; tabîî arşivci bir maaş alıyor, bir görevi var, elbette ki o ilmî çalışmasını yapsın, -ben de o kanıdayım- ama bunun için tüzük mü, yönetmelik mi bir düzenlemenin olması gerekir. Arşivlerde çalışan kişilerin esas işini aksatacağını sanmıyorum. Belki %90 ana işini, ana görevini yapacaktır, ama %10-15 bir çalışma müsaadesi de verilmesi lâzım; hazinenin üzerinde oturanın da, bir parça bundan yararlanması gerekir; eski bir tabir var, "Bal tutan parmağını yalar" gibi. Yalnız bir örneği göstereceğim. Ambargo koymak çok önemli, ayıp olur, isim vermeyeyim, benim arkadaşım, bir arşivde çalışıyordu. Tesadüf o da Enderun Mektebi'ni araştırıyordu, Ankara Üniversitesi'nde. O hanım da Enderun Mektebi'ne çalışıyordu. Fakat o arşivci arkadaş, o gelen araştırmacıya ambargo koydu ve o arşivdeki belgeleri vermedi.

Fransız İhtilâli bile arşivler konusunda iki özellik getirdi: Arşivler milletin ortak malıdır ve her vatandaş ondan yararlanma hakkına sahiptir. Arşiv genel müdürü de olsa veya başka birisi de olsa, en altta küçük bir arşivci de olsa, yararlanmak isteyen insanları hiç kimsenin engelleme hakkı yoktur. Kaldı ki arşivci bunu yapıyorsa, hence suçu iki kat fazla olur. Fakat bu yaşanmış bir olaydır. Bulunabilir, isim vermeyeyim. Bunlar çok münferit olaylardır. Ama arşivci çalıştığı arşivden yararlanmalıdır.

Bu konuda ne diyelim?... Uygundur.

Tabîî, sayın Ercüment (KURAN) hocanın bahsettikleri gibi Amerika'yı bir defa daha keşfetmeye gerek yok. Bizden arşivcilik alanında daha ilerlemiş ülkeler var, onların uzun tecrübeleri var. Bizim de kendi millî arşiv geleneğimizden, her ne kadar 1846 diyorlar ama, o zaman bir bina yapıldı. Ama Osmanlı arşiv geleneği ta Göktürkler

zamanından beri geliyor, Selçuklular döneminden beri geliyor, Mısır'dan geliyor. O bakımdan, sadece Avrupa patentli şey yenidir, bizde yoktur diye ben kabul etmiyorum. Rahmetli KONYALI da bu konuda çok hassastı. Arşiv olayı Osmanlı'da başlamıyor, çok önceden beri var Türkler'de. Savaş ganimetlerinin, işte İran'la savaşı alıp, eski belgelerin, şahların korunması da bir arşiv zihniyetinin tezahürüdür.

Ama 1846 bir başka başlangıcın tarihini simgeler.

Efendim gerek katılımcılarımıza, gerek ilim adamlarımıza, gerek değerli arşivcilerimize çok çok teşekkür ediyorum. Bu Şûra'nın, arşivlerimiz ve Türk ulusunun kültür hazineleri hakkında hayırlı ve uğurlu olmasını diliyorum.

Selam, saygı ve hürmetlerimle.

K SALONU

II. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU

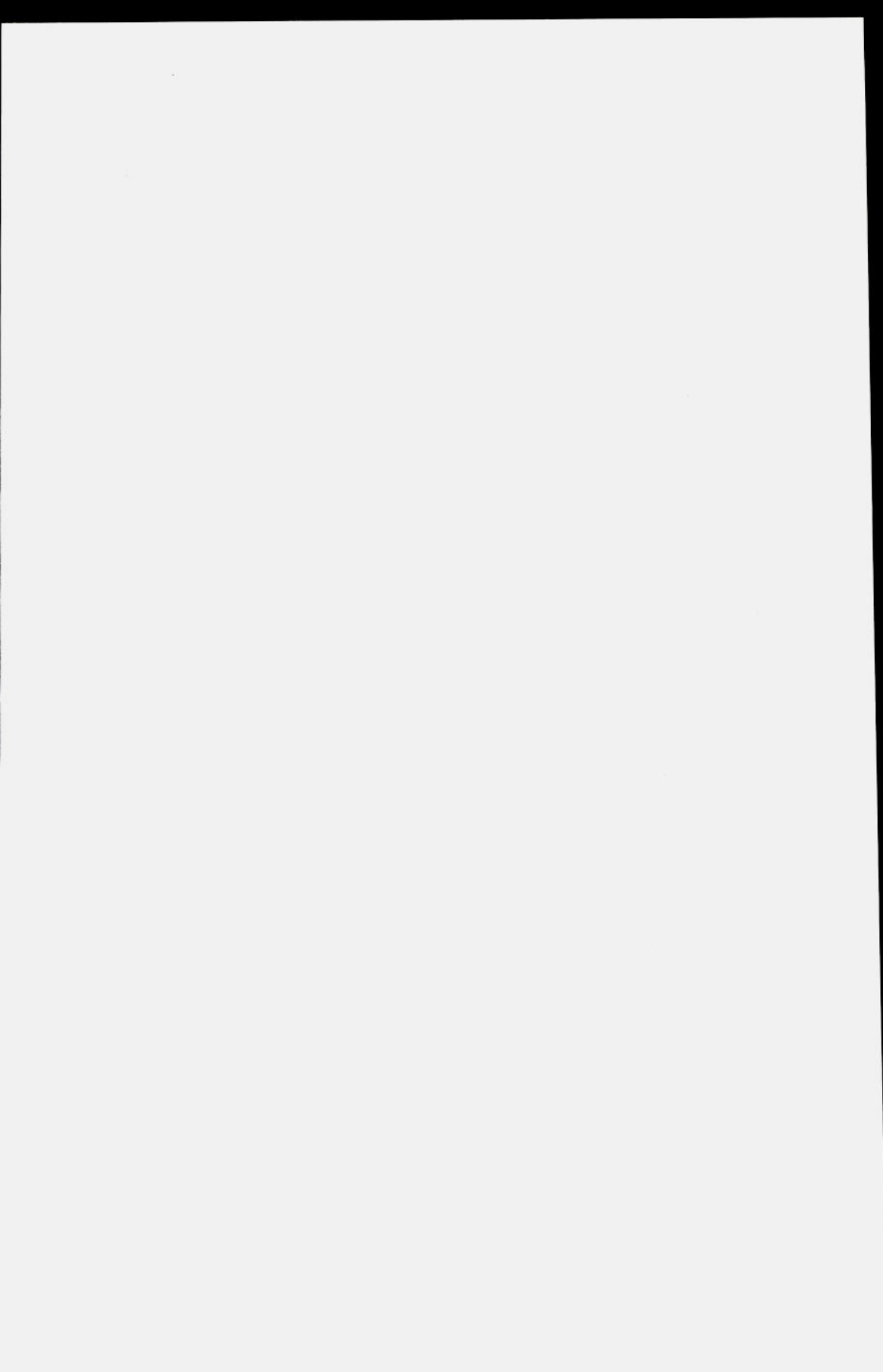
Tebliğ Sunanlar:

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK

Yrd. Doç. Dr. Kenan Ziya TAŞ

Yrd. Doç. Dr. Nasi ASLAN

Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI

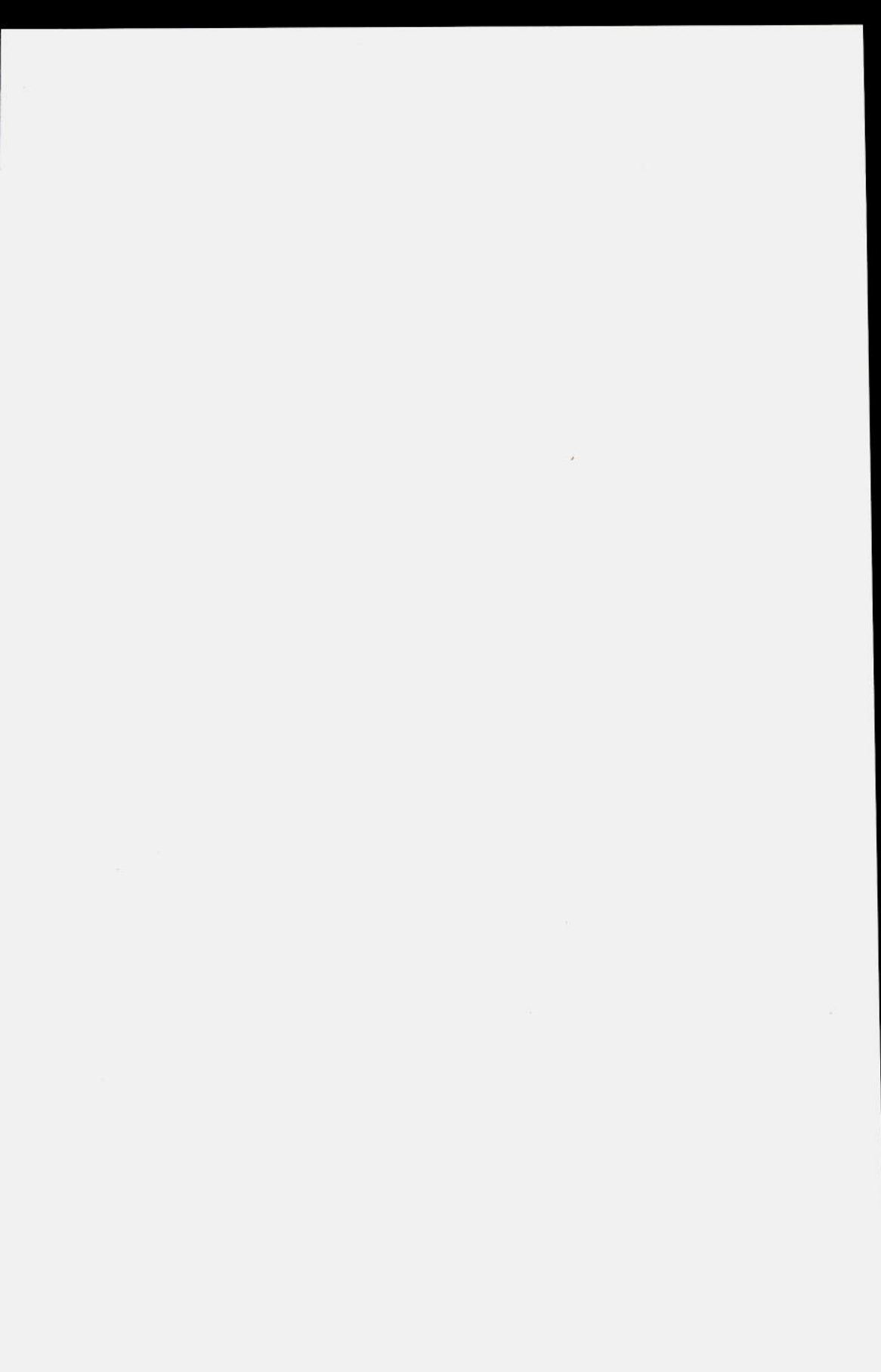
Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU'nun Oturumu Açış Konuşması

Oturumu açmadan önce üzücü bir haber verme vazifesini yüklediler bana; Hacetepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Arşivcilik Ana Bilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Salih Lütfü GÜRBÜZ maalesef aramızdan ayrılmış bulunuyor. Cenazesi Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi önünde yapılacak olan kısa bir törenden sonra, öğle namazını takiben Hacıbayram Camii'nde kılınacak cenaze namazı ile toprağa verilecektir. Tüm arşivcilik mensuplarına baş sağlığı dileyerek bu haberi verdikten sonra oturumumuza geçiyoruz.

İlk konuşmacı Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK, Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, *"Şer'iyye Sicillerinin Bir Merkezde Toplanması Üzerine Bazı Mülâhazalar"* üzerine konuşacak.

Buyurun sayın YILMAZÇELİK.

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü

ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN BİR MERKEZDE TOPLANMASI ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

*Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK**

Türkiye arşivleri bakımından, dünyanın en önde gelen ülkeleri arasındadır. Türk Arşivlerinin bu emsalsiz zenginliği, Türklerin, bilhassa Osmanlı Türkleri'nin yazılı kağıda karşı göstermiş oldukları dikkat ve sevginin bir sonucudur. Osmanlı Devletinde, katipler tarafından vesikaların çalınması, saklanması ve tahrif edilmesi durumunda, bunu yapanlar idamla cezalandırılırdı ki, bu durum pek az millette görülebilen bir titizliktir. Bundan dolayıdır ki, tarihimize ait pekçok belge zamanımıza kadar intikal edebilmiştir.

Bu belgelerin muhafaza edildiği en mühim arşiv **Başbakanlık Arşivi** adıyla İstanbul'da bulunmakla beraber, Osmanlı devrine ait vesikaların yekünü itibarıyla diğer arşivler de, gözardı edilemez. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Kuvvet Komutanlıkları Arşivleri, Maliye Bakanlığı Arşivi, Millî Eğitim Bakanlığı Arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, İstanbul Belediyesi Arşivi önde gelen arşivler arasında sayılabilir. Bu arşivlerde bulunan vesikaların mevzuu ve önemleri, ayrı bir araştırma konusunu teşkil eder.

Başbakanlık Arşivi dışında muhafaza edilen vesikaların en önemlilerinden bir tanesi de *Şer'î Mahkeme Kayıtları* yani *Şer'îyye Sicilleri*'dir. Bu itibarla sicillerin bugün için muhafaza edildiği **Millî Kütüphane** ve İstanbul'da Süleymaniye'de bulunan **Müftülük Arşivi**'ni de önemli arşivlerimiz arasında saymak icabetmektedir.

* Fırat Ü. Fen-Edebiyat Fak. Öğretim Üyesi.

Siyasî tarihin yanı sıra askerî, kültürel, sosyal ve iktisadî yapı hakkında çok kıymetli bilgiler ihtiva eden "**Şer'iyye Sicilleri**", tarih araştırmalarında "**Birinci Elden Kaynak**" olma durumundadırlar. Çünkü Şer'iyye sicillerinden ait oldukları yerlerde yaşayan halkın; günlük hayatını, giyecek ve yiyecek fiyatlarını, çarşılarını, evlerini, camiilerini, çeşitli müesseselerini, mahalle ve köyleri, örf ve adetlerini, o zamanki hukuk ve tatbikatını, vakıflarını, hayat şartlarını, ödedikleri vergileri, devlet görevlileri ile olan münasebetlerini ve benzeri konularda durumlarını gösteren çok değerli bilgiler elde etmemiz mümkün olmaktadır¹⁷.

Bu kadar büyük bir öneme sahip olan şer'iyye sicilleri uzun bir süre mahzenlerde kaderlerine terk edilmiştir. Maarif Vekâleti'nin 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı kararıyla, siciller müze ve kütüphanelere devredilmiş ve böylece bir yerde yok olmaktan kurtarılmıştır. Nihayet 1991 tarihinde Türkiye genelindeki Müze ve Kütüphanelerde bulunan sicillerin büyük bir bölümü **Millî Kütüphane**'ye devredilmiştir. Siciller Millî Kütüphane'ye devredildikten sonra, Bunlar üzerinde katalog ve fihrist çalışmaları başlatılmış ise de imkanların azlığından bu çalışmalardan istenen sonuç alınamamıştır¹⁸.

Şer'iyye Sicillerinin bir merkezde toplanması üzerine bazı mülahazalara girişmeden önce, sicillerin önemi ve bunlar üzerinde yapılan çeşitli çalışmalardan bahsetmek uygun olacaktır.

I- ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN İHTİVA ETTİĞİ KAYITLARIN ÖNEMİ

Şer'iyye sicilleri kadıların tuttuğu zabıtlar olup, bunlara kısaca "**Defter**" adı verilmekteydi. Mahkemelerde mahkeme sonuçlarını sicillere yazma görevi "*Mukayyid*" denilen görevlilere verilmişti. Mahkemeye intikal eden her türlü yazı, belirli bir disiplin içerisinde, bu defterlere kaydedilirdi. Mahallî konulara ilişkin olarak, kadıların veya naiblerin verdikleri kararlar sicilin bir tarafına, merkezden gelen her türlü resmî yazılar ise sicilin öbür tarafına yazılırdı. Mahallî konuların yazıldığı

¹⁷ İbrahim YILMAZÇELİK, "1840-1850 Yıllarında Harput", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 52, s. 124.

¹⁸ İbrahim YILMAZÇELİK, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru, Diyarbakır Şer'iyye Sicilleri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 90, s. 41-44.

bölüme "*Sicill-i Mahfûz*", merkezden gelen emirlerin yazıldığı bölüme ise "*Sicill-i Mahfûz Defterlû*" denilirdi.

Osmanlılar'da olduğu gibi, ortaçağda Yakın Şarkın bütün Müslüman-Türk devletlerinde, merkezî idare tarafından tayin edilen kadıların hususî arşivleri olduğu ve mahkemede cereyan eden bütün işler hakkındaki karar suretlerini, bu defterlere kaydettikleri malumdur. M. Fuad Köprülü, Abbasiler, Selçuklular ve İlhanlılar'da, şer'îye sicillerinin bulunduğunu bildirmektedir¹⁹. Ancak bunların büyük bir çoğunluğu zamanımıza intikal etmemiştir. Aynı zamanda, Selçuklular devrini ihtiva eden, defterler de tamamiyle mahvolmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da, bu sicillerin ne dereceye kadar muhafaza edildiği hakkında her hangi bir bilgimiz yoktur. Kendisinden önceki devletlerden daha muntazam ve merkezîyetçi bir idare kuran Osmanlı Devletinde ise, bu defterlerin büyük bir kısmı muhafaza edilmiş ve zamanımıza kadar gelmiştir. Ancak savaş, yangın, su baskını, uzun zaman bakımsız kaldığı için meydana gelen çürümeler ve insan eliyle yapılan tahribatlar sonucunda, bunların da bazıları zamanımıza intikal edememiştir.

Şer'îye Sicillerinde yer alan kayıtları; kadı tarafından verilen hükümler, her hangi bir hadiseyi, bir şahadeti veya bir hibeyi resmîyete geçirilmesi istenen bir hususu ihtiva eden belgeler, devlet merkezinden gelen çeşitli yazılar şeklinde tasnif etmek mümkündür. Bu genel tasniften yola çıkarak, şer'îye sicillerinde yer alan belgeleri şu şekilde sıralıyabiliriz:

1- Merkezden gönderilen her türlü ferman, berat ve mektuplar.

2- Ümera denilen mahallî yöneticilerin (Beylerbeyi, vali, sancakbeyi, mutasarrıf, mütesellim vb. görevliler) çeşitli konularda, sancak veya şehir meselelerini çözmek için yayınladıkları buyruhdular ile bunların icraatlarını gösterir kayıtlar.

3- Kadıların çeşitli konularda merkeze gönderdikleri ilâmlar ile şehir yönetiminde kişi ya da çeşitli müesseseler arasında doğan anlaşmazlıkları çözümlemek için verdikleri hüccetler.

¹⁹ F. Köprülü, "Anadolu Selçuklulari Tarihinin Yerli Kaynakları", *Bellefen*, C. VII, Sayı: 27, s. 409-410.

4- Şehrin mahalle listeleri, dinî ve sosyal yapıların inşası, bakım ve tamirlerinin yapılması, şehirde yürütülen imar faaliyetleri, imar işlerinde kullanılan inşaat malzemelerinin çeşit ve fiyatları ile ilgili vesikalar.

5- Şehir nüfusunu, nüfusun ırkî ve dinî yönden ayrımını, bu nüfusun zaman zaman maruz kaldığı hastalık ile tabîî afetleri anlatan belgeler.

6- Evlenme, boşanma, kız kaçırma, mehir bağlama, alım-satım, mukavele ve kefalet senetleri, hırsızlık, kalpazanlık, yaralama ve öldürme ile ilgili belgeler.

7- Şehirdeki esnaf grupları, bunların meslekleri ile ürettikleri malların çeşitleri, çarşı ve pazarda satılan malların narh listeleri, usta ve ırgat yevmiyeleri ile ilgili kayıtlar.

8- Sancak ve şehir halkından toplanan vergi miktarları, bu vergilerin toplanmasında kullanılan avâriz hânesi ile ilgili listeler.

9- Altın ve para meseleleriyle, çeşitli eşya fiyatlarını gösteren kayıtlar.

10- Ölen kişilerin meslekleriyle mal varlıklarını gösteren tereke kayıtları, bu kayıtlarda yer alan etnografik eşya listeleri.

Bu sayılan hususlar dışında, mahkeme tarafından önemli görülüp de sicillere kaydedilen çok çeşitli konuları ihtiva eden başka belgeleri de sıralayabiliriz. Bu belgeler arasında iftâ makamından alınan bazı fetva suretleri, yangın, sel, zelzele, don, kar hadiseleri ile ilgili geliş güzel yazılmış münferit notlar, şair yaradılışlı bazı kadı veya naiblerin azl ve nakillerindeki ihtisaslarını anlatan şiirleri ihtiva eden kayıtları sayabiliriz²⁰.

Şer'iyye sicillerinde, o kaza bölgesine ait adlî, idarî, beledî ve meslekleri alakadar eder nizamlar ile vakıf, aile hukuku, miras taksimi, askerlik vb. kararlar içindedir. Ancak İstanbul, Edirne, Bursa gibi o dönemin büyük şehirlerinde terekeler için ayrı defterler tutulmuştur ki, bu defterlere "*kassâm*" yahud "*Tereke Defterleri*" adı verilmekteydi. Bu defterlerde adından da anlaşılacağı üzere, ölenlerin terkettiği menkul ve gayri menkul her türlü malların ve alacak, borç, vasiyet, hibe gibi

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. A. AKGÜNDÜZ, a.g.e., İbrahim Yılmazçelik, 392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili, Ank. Ü. Türk İnkılâp Tar. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987. Halit ONGAN, Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili, Ankara, 1958. Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara, 1986.

tasarruflarla meydana gelen hakların açık bir şekilde yazıldığı kayıtlar yer almaktaydı. Bu tereke defterleri ölenlerin menşe'leri, medenî halleri, her türlü giyim ve ev eşyası, ticarî malların çeşit ve miktarları, bunların fiyatları husunda önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ömer Lütfü Barkan, bu defterlerden "Edirne Askerî Kassâmına ait 1545-1659 yılları arasındaki defterleri" incelemiş ve bunlardan oldukça önemli sonuçlar çıkartmıştır²¹. Ayrıca L. Fekete, 1587 yılı sonlarında vefat etmiş bulunan Ali Çelebi adında bir Türkün muhallefat listesine dayanarak, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi" adını taşıyan nefis bir makale yazmıştır ki, bu makalede adı geçen kişinin terekesine bakarak, adeta o devir yaşantısını gözler önüne sermiştir²².

Osmanlı devletinin umumî ünyesi içerisinde yukarıda sözü edilen bütün bu belgeleri ihtiva ettiği için, şer'îyye sicilleri büyük bir önem taşımaktadır. Devrin sosyo-ekonomik yapısından, etnografyasına, askerî yapısına, konuşulan diline kadar tüm özellikleri ve incelikleri yansıtmaktadırlar. Türlü bakımlardan şer'îyye sicillerinin bu önemlerini daha da açmak mümkündür.

Mahallî bir çok hadisenin tarihlere kaydedilmediği hatta bilinen bazı hadiselerin çoğu kez teferruata girililmeyerek, hakikî sebeplerinin iyice açıklanmadığı malumdur. Halbuki memleketimizin en uzak ve küçük bir köşesinde meydana gelen en küçük hadise, her hangi bir sebeple mahkemeye aksetmiş bulunabileceğinden, bunların izleri sicillerde bulunabilir. Bu sebeple siciller, içtimaî, idarî, malî, iktisadî, ticarî, ziraî, beledî, askerî ve siyasî bakımlardan tarihimizin bilinmeyen taraflarını ve geçmiş devrelerde tabîi bulunduğumuz yaşama şartlarını, doğru olarak aydınlatma imkanı veren kıymetli hazinelerimizdir²³. Mesela devrin askerî yapısını anlamak için sicillere müracaat edildiğinde, mahallinde meydana gelen askerî hadiseleri, asker toplanması, askerî adedi, nereye nasıl gidecekleri, îâşeleri, sakatlık, ölüm, görevden ihraç,

²¹ Ö. L. BARKAN, "Edirne Askerî Kassâmı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", **Türk Tarih Belgeleri Dergisi**, T.T.K. Yay. C. III, Sayı: 5-6, Ankara, 1968, s. 1-479.

²² L. FEKETE, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", Çev: Sadrettin Karatay, **Belleten**, Ankara, 1965. C. XXIX/116, s. 615-638.

²³ H. ONGAN, **a.g.e.**, s. XI.

izin, emeklilik, destek hizmetleri, ikmal, taktik, plânlama, bedel gibi askerî tarihimize ışık tutan çok önemli bilgileri elde etmek mümkündür²⁴.

Toplumların sosyal tarihlerini aydınlatan ana kaynak da sicillerdir. Bölgede meskun insanların aile yapılarını, evlilik geleneklerini, çocuk sayılarını, sosyal güvenlik kurumlarını, zengin-fakir, müslim ve zimmî ailelerin sosyal özelliklerini ayrı ayrı sicillere bakarak tespit etmek mümkün olmaktadır. Ayrıca şer'iyeye sicillerinin etnografya ve halk kültürü açısından da önemi büyüktür. Devleti meydana getiren çeşitli topluluklar nasıl yaşıyordu, ne tür evlerde oturuyorlardı, evlerini nasıl döşüyorlardı, nasıl giyinip kuşanıyorlardı, ne tür yiyecek ve zahire ile besleniyorlardı, ne gibi işleri meslek edinmişlerdi? İşte bu soruların cevaplarını da geniş ölçüde sicillerden bulmamız mümkündür.

Osmanlı devletinin ekonomik yapısı hakkında da değerli bilgiler ihtiva ettikleri için siciller ekonomik tarih açısından da büyük önem taşırlar. Toplanan vergiler ve bunların çeşitleri, miktarları, yılda kaç kerre ve hangi usulde vergi ödendiği, halkın uğraştığı meslekler, yörede yetişen hububat ve yetiştirilen hayvan cinsleri hakkında da, siciller baş vuracağımız ilk kaynak olma durumundadırlar.

Bütün bunlara ilâve olarak, sicillerin önemini artıran diğer hususlar da şunlardır:

1- Şer'iyeye sicillerine suret olarak geçmiş bulunan çeşitli fermanlar, beratlar, mektuplar, divân tezkireleri vb. diğer resmî kayıtlar, eski nizamların iç yüzlerini ortaya koyan en müsbet belgelerdir.

2- Şer'iyeye sicillerinde bir çok devlet adamı, müderris, âlim, şair, sanatkâr, ve mimar adları geçer. Her ne kadar bu kalburüstü kimselerin biyografisine dâir kayıtlarda geniş açıklamalar bulunmuyorsa da, bunların hal tercümelerini yazmak veya yazılmış kişiler hakkındaki bilgilerin doğruluk derecesini kontrol etmekte, bu kayıtlar bize en sağlam ipuçlarını verebilir.

3- Siciller mimarî tarihimiz açısından da oldukça önemlidir. Zira ayakta olsun, olmasın eski san'at abidelerinin varlığını ortaya koyarlar.

²⁴ Mehmet KAYIRAN, "Şer'iyeye Sicillerinin Askerî Tarih Bakımından Önemi", **Birinci Askerî Tarih Semineri-Bildiriler I**. Ankara, 1983 s. 131-143.

4- Sicillerde geçen kişi adları, kasaba, köy, mahalle, semt adları büyük bir yekün teşkil etmektedir. Bunlardan kadın, erkek adlarıyla unvan ve lakaplar dil bakımından incelenmeye değer konulardır. Eskiden oturlan veya oturulmayan yerler, köy, kasaba, mahalle, semt, mezraa ve özellikle aşiret ve cemaat adları ihtiva ede kayıtlar, iskan tarihimiz açısından oldukça önemlidir.

5- Tımarların kimlere ve ne suretle tevcih edildiklerine dâir beratlarla, bu tımarların kadılar huzurunda ve artırma yoluyla mültezimlere verilmelerine veya sipahileri marifetleriyle tapuya bağlanmalarına, vakıflara ait emlak ve akarların da aynı şekilde kiraya verilmelerine dâir rastlanan kayıtlar, Osmanlı devletinin iç teşkilatını ortaya koyduğu için oldukça önemlidir.

6- Sicillerde rastladığımız narh kayıtları, esnaf teftişine dâir kısa fakat açık zabıtlar, o zamanki belediye kaide ve nizamlarını açıkça ortaya koyması bakımından ve ekonomik tarih açısından önem taşır.

7- Kadı Defterleri, tıb tarihi ve halk tebâbeti açısından da incelenmeye değer kaynaklardır. Ayrıca bu defterlerde geçen Türkçe terimlerle, imla özellikleri de dil ve folklor yönlerinden ayrı bir inceleme konusu teşkil eder.

8- Dava konuları, mahkemelerin çalışma biçimleri, İslâm hukukunun tatbiki gibi konuları ihtiva etmesi bakımından da, hukuk tarihi açısından da büyük bir öneme sahiptirler.

II- ŞER'İYYE SİCİLLERİ ÜZERİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Şer'iyye sicilleri belge tarihçiliği, sosyal-ekonomik tarih, halk kültürü ve etnografya çalışmaları, idarî, askerî ve beledî çalışmalar açısından birinci derecede öneme sahiptirler. Siciller bu önemlerinden dolayı günümüzde pek çok ilim adamı tarafından, çalışmalarında ana kaynak olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de şer'iyye sicillerinin önemleri üzerinde ilk duran İsmail Hakkı Uzunçarşılı olmuş²⁵, daha sonra F. Köprülü ve

²⁵ İ. H. UZUNÇARŞILI, "Şer'i Mahkeme Sicilleri", **Ülkü Mecmuası**, (Ankara Halkevi Dergisi), Ankara, Temmuz 1935, C. 1, Sayı: 29-s. 365.

Hasan Fehmi Turgal bu konuyu eserlerinde işlemişlerdir²⁶. Bu konuda ihtiva ettiği bilgilerin mahiyeti bakımından en kıymetli çalışmalardan biri de, Halit Ongan tarafından yapılmış olup, H. Ongan ilk defa şer'iyye sicilleri hakkında uzun bir değerlendirme yapmış ve Ankara'nın I Numaralı Şer'iyye Sicilini telhisli fihristiyle birlikte yayınlamıştır²⁷.

Şer'iyye sicilleri üzerinde yapılan çalışmaları üç ana başlık altında toplamak mümkündür:

- 1- Katalog Çalışmaları
- 2- Metin Yayın Çalışmaları
- 3- Sicillere dayalı olarak yapılan tarih araştırmaları.

Sicillere dayalı olarak yapılan çalışmalar günümüzde pek çok ilim adamı tarafından sürdürülmektedir. Bunun yanında bugün için ebediyete intikal eden bazı ilim adamlarımız da, bu kaynaklardan istifade etmek suretiyle değerli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Şer'iyye sicilleri üzerinde çalışan ilim adamlarımız arasında Ömer Lütfü Barkan, Halil İnalcık²⁸, Kamil Kepecioğlu²⁹, Süheyl Ünver³⁰, M. Çağatay Uluçay³¹, Mustafa Akdağ, Halil Sahillioğlu, Yücel Özkaya, Musa Çadırcı, Mehmet İpşirli, Mehmet Genç, Yusuf Halaçoğlu, Mustafa Öztürk³², Rifat Özdemir, Halit Ongan, Cahit Cemil Güzelbey, Yusuf Oğuzoğlu, E. Ali Baki³³, M. Tayyib Gökbilgin, Cahit Baltacı³⁴, Ahmet Akgündüz. Bu isimleri daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak bir fikir verebilmesi bakımından bu kadarı ile yetineceğiz. Zira sicillere dayalı olarak yapılan çalışmaların sayıları her geçen gün artmaktadır. Ayrıca bazı yabancı ilim adamlarının da bu konuda çalışmalar yaptıklarını belirtmek gerekmektedir.

²⁶ F. KÖPRÜLÜ, a.g.e., S. 409-410., H. E. TURGAL, "Mülga Şer'iyye Mahkemeleri Üzerinde İncelemeler, **İkinci Türk Tarih Kongresi**, T.T.K., Ankara, 1943, s. 948-962.

²⁷ H. ONGAN, a.g.e.

²⁸ H. İNALCIK, "Saray Bosna Şer'iyye Sicillerine Göre Viyana Bozgunundan Sonraki Harp Yıllarında Bosna, **Tarih Vesikaları**, Sayı: 9, s. 178-187 ve Sayı: 11, s. 372-382.

²⁹ K. KEPECIOĞLU, "Bursa Şer'iyye Sicillerinden ve Muhtelif Arşiv Kayıtlarından Toplanan Bilgiler ve Vesikalar", **Vakıflar Dergisi**, II, s. 405-421.

³⁰ S. ÜNVER, "Bursa Şer'iyye Sicillerinden Askerî Hükümler ve kayıtlara Dair Notlar, **Belleten**, XXVIII/112, s. 768-772.

³¹ M. Ç. ULUÇAY, "Manisa Şer'iyye Sicillerine Dair Bir Araştırma", **Türkiyat Mecmuası**, X, s. 285-298.

³² M. ÖZTÜRK, "Asakir-i Mansûre-i Muhammedîye Ordusundan Emeklilik ve İhraç (1829-1840)", **Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler II**, Ankara, 1983, s. 1-11.

³³ E. A. BAKI, **Şer'iyye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da 17.-18. Asırlarda Meçhul Halk Tarihi**, Afyon, 1951.

³⁴ C. BALTAÇI, "Şer'iyye Sicillerinin Tarihîsel ve Kültürel Önemi", **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu**, İstanbul, 1985, s. 127-132.

Siciller üzerindeki metin yayın çalışmaları da, günümüzde bir hayli artış göstermiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere bu konudaki ilk çalışma Halit Ongan tarafından yapılmıştır. İkinci çalışma ise Cahit Cemil Güzelbey tarafından yapılmış olup, Güzelbey çalışmalarını günümüzde de sürdürmektedir³⁵. Metin yayın çalışmalarının günümüzde sayıları bir hayli artmıştır³⁶.

Siciller üzerinde yapılan en önemli çalışmalardan bir tanesini de, katalog çalışmaları oluşturmaktadır.

Yukarıda sicillerin önemli bir bölümünün 1941 tarihinde müze ve kütüphanelere devredildiği belirtilmişti. Bununla beraber siciller üzerindeki katalog çalışmaları, bu tarihten oldukça uzun bir süre sonra başlamıştır. Ancak bunların fihristleri ve indeksleri yoktur. Aynu zamanda katalog çalışmalarına yeni başlanmış olduğundan, kesin sayıları da tespit edilememiş olup, bu sayı yeni sicillerin bulunmasıyla devamlı değişiklik göstermektedir. Bunun yanı sıra Osmanlı devletinin hakim olduğu bölgelerde ne kadar şer'iyye sicilinin olduğunu da kesin olarak bilmiyoruz³⁷.

Şer'iyye sicillerinin kataloglarının hazırlanması konusunda, Halit Ongan'ın³⁸, Osman Ersoy'un³⁹, Yusuf Halaçoğlu'nun⁴⁰, Müçteba

³⁵ C. C. GÜZELBEY, **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri, I. Fasikül (1886-1909)**, Gaziantep, 1966. **II. Fasikül (1841-1886)**, Gaziantep, 1966., **III. Fasikül (1826-1838)**, Gaziantep, 1966. C. C. GÜZELBEY, H. YETKİN, **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicillerinden Örnekler (1729-1825)**, Gaziantep, 1970. Gaziantep Sicilleri 1529-1911 yıllarını ihtiva etmekte olup, 81 Numaralı sicilden 160 Numaralı sicile kadar mufassal özetler halinde verilmiştir.

³⁶ Bu konuda örnek olması bakımından bazı çalışmaların künyesini veriyoruz. M. ÖZTÜRK, **243 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili**, Ank. Ün. Dil-Tarih ve Coğ. Fak. Yakın Çağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1979. R.ÖZDEMİR, **170 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili**, Ank. Ün. Dil-Tarih ve Coğ. Fak. Yakın Çağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1979. H. GÖRÜR, **183 Numaralı Ankara Şer'iyye Sicili**, Ank. Ün. Dil-Tarih ve Coğ. Fak. Yakın Çağ Tarihi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1983. A. HALAÇOĞLU, **381 Numaralı Harput-Ma'mûretü'l-Aziz Şer'iyye Sicili**, Ank. Ün. Türk İnk. Tar. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1986. F. TIZLAK, **398 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili**, Fırat Ün. Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 1987. İ. YILMAZÇELİK, **392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili**, Ank. Ün. Türk İnk. Tar. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1987.

³⁷ Mesela Yücel Özkaya, Sofya Millî Kütüphanesi'nde yaptığı çalışmada 187 tane sicil tesbit etmiştir ki, bunların 56 tanesi Sofya'ya, 43 tanesi Ruscuk'a, 68 tanesi Vidin'e, 4 tanesi Köstence'ye, 9 tanesi Samakov'a, 1 tanesi Eski Cuma'ya ait olup, 1 tanesi de nüfusla ilgilidir. Bundan başka, Romanya ve Eski Yugoslavya'da bulunan Şer'iyye sicillerinin sayıları da, bir hayli fazladır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. ÖZKAYA, "Sofya Millî Kütüphane "Nationale Biblioteqec" deki Şer'iyye Sicilleri", **Ank. Ün. Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, 1979-1980, XIII/24, s. 21-29.

³⁸ H. ONGAN, **a.g.e.**

³⁹ O. ERSOY, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ank. Ün. Dil-Tarih ve Coğ. Fak. Dergisi**, Ankara, 1964, XXI/3-4, s. 33-65. O. ERSOY, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **Ank. Ün. Tarih Arş. Dergisi**, Ankara, 1979-1980, XIII/24, s. 1-20.

⁴⁰ Y. HALAÇOĞLU, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", **İst. Ün. Ed. Fak. Tarih Dergisi**, İstanbul, İstanbul, 1976, Sayı: 30, s. 99-108.

İlgürel'in⁴¹, Yusuf Oğuzoğlu'nun⁴², Mustafa Öztürk ile Mehmet Kayıran'ın⁴³, Rifat Özdemir'in⁴⁴, Nazmi Sevgen'in⁴⁵, Attila Çetin'in⁴⁶, Fahrettin Kırzioğlu'nun⁴⁷, Abdülaziz Bayındır'ın⁴⁸ ve Ahmet Akgündüz'ün⁴⁹ hazırladıkları kataloglar büyük ölçüde bu boşluğu doldurmuştur.

Bütün bu çalışmalara rağmen, şer'iyye sicillerinin toplam sayıları üzerinde bugüne kadar kesin bir rakam ortaya konulamamıştır. Bunun sebebi ise bazı vilayetlerimizin sicillerinin bulunmamasıdır (Erzurum-Kars gibi). Buna ilâve olarak sicilleri bulunan vilayetlerimizin bazı sicilleri de eksiktir. Bunların bulunmasıyla sicillerin toplam sayıları oldukça artacaktır.

Siciller üzerinde bugüne kadar yapılmış olan katalog çalışmalarına göre, bugün için çeşitli arşiv ve kütüphanelerimizde bulunan toplam sicil sayısı 8364 tanedir⁵⁰. Bu rakama Süleymaniyye ve Bulgaristan'da bulunan siciller dahil edildiğinde toplam sicil sayısı 18426 ya ulaşmaktadır. Şunu da ilâve etmek lazımdır ki, bugün özellikle Doğu vilayetlerimize ait (Kars, Erzurum, Erzincan) siciller henüz bulunamamıştır. Bunların bulunmasıyla bu sayının artacağı unutulmamalıdır. Bununla birlikte sicillerin katalog işleri de henüz tamamlanmış değildir. Bunun tamamlanması şüphesiz, araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

⁴¹ M. İLGÜREL, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", *İst. Ün. Ed. Fak. Tarih Dergisi*, İstanbul, 1975, Sayı: 28-29, s. 123-166.

⁴² Y. OĞUZOĞLU, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", *Ank. Ün. Tarih Arş. Der.*, Ankara, 1981, XIV/25, s. 343-360.

⁴³ M. ÖZTÜRK-M. KAYIRAN, "Tokat Şer'iyye Sicilleri", *Birinci Askeri Tarih Semineri Bildiriler I*, Ankara, 1983, s. 145-158.

⁴⁴ R. ÖZDEMİR, "Şer'iyye Sicillerinin Toplu Kataloguna Doğru", *Fırat Ün. Sosyal Bilimler Der.*, Elazığ, 1987, C. I, s. 191-198.

⁴⁵ N. SEVGİN, "Şer'i Mahkemelerin Sicil Hazinesi", *Belgelerle Türk Tarihi Der.*, Mayıs 1971, VII, s. 16-18.

⁴⁶ A. ÇETİN, *Başbakanlık Arşivi Kılavuzu*, İstanbul, 1979, s. 146-151.

⁴⁷ M. F. KIRZIOĞLU, "Harput Ma'mûretü'l-Aziz Şer'iyye Sicilleri", *Yeni Fırat Der.*, Ankara, 1966, II/26, s. 11-14.

⁴⁸ A. BAYINDIR, *İslam Muhakeme Hukuku*-İslami İlimler Arş. Vakfı Yay., No: 7, İstanbul, 1987.

⁴⁹ Ahmet AKGÜNDÜZ, *Şer'iyye Sicilleri Mahiyeti Toplu Katalogu ve Seçme Hükümler*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988. A. Akgündüz'ün çalışması bu konudaki en son çalışmalardan bir tanesi olması bakımından oldukça önem taşımaktadır.

⁵⁰ Sicillerin illere göre dağılımı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. İ. YILMAZÇELİK, "392 Numaralı Harput Şer'iyye Sicili", *Ank. Ün. Türk İnk. Tar. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1987.

III- ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN BİR MERKEZDE TOPLANMASI ÜZERİNE BAZI MÜLAHAZALAR

Tarih araştırmalarında büyük bir öneme sahip bulunan Şer'iyye Sicilleri, yukarıda da bahsedildiği üzere, 1941 yılında müze ve kütüphanelere, 1991 yılında ise –İstanbul Müftülük Arşivi'ndekiler hariç– Millî Kütüphane'ye devredilmiştir. Siciller Millî Kütüphane'ye devredildikten sonra, Bunlar üzerinde katalog ve fihrist çalışmaları başlatılmış ise de imkanların azlığından bu çalışmalarda istenen sonuç alınamamıştır. 1991-1998 yılları arasında bütün iyi niyetli çalışmalara rağmen Şer'iyye Sicilleri üzerinde yapılan çalışmaların yetersiz olduğu gerçeğinden hareketle, sicillerin bir merkezde toplanması konusundaki bazı düşüncelerimizi şu şekilde özetliyebiliriz.

Şer'iyye sicillerinin ihtiva ettiği kayıtların öneminden bahsedilirken, bunların tek nüsha oldukları ve bir şehirle ilgili merkezden gelen emir-ferman ve benzeri kayıtların bir nüshasının devlet merkezinde kalmasından dolayı buradaki arşivlerde bulunabileceğinden bahsedilmişti. Ancak doğrudan şehri alakadar eden belgeleri, sadece sicillerde bulmak mümkündür. Bu da sicillerin özellikle taşra teşkilatı açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihî malzeme açısından büyük bir öneme sahip siciller⁵¹, bundan dolayı ayrı bir merkezde toplanmalıdır. Bunun bazı avantajlarının yanısıra, bazı mahsurları da olabilir. Bu konudaki düşünceleri ve önerileri ise şöyle sıralıyabiliriz.

Sicillerin Tek Merkezde Toplanması ve Mahsurları

Siciller tek nüsha olduğundan dolayı, tek merkezde toplanması güvenlik açısından büyük bir sıkıntı doğurabilir. Dolayısıyla sicillerin tek merkezde toplanmasından hemen sonra, öncelikle güvenlik meselesinin haledilmesi gerekir. Bu husus sicillerin mikrofilmlerin alınması ile de haledebilecek bir meseledir.

Sicillerin tek merkezde toplandığı *Fizikî Mekan*'ın yani binanın da iyi bir şekilde donatılması gerekir. Zira sadece güvenlik meselesi değil ayrıca tabii afetler de, sicillerin yıpranmasını ve ortadan kalkmasını sağlayabilir. Bu sebeple sicillerin muhafaza edileceği merkez veya binanın sel, deprem, yangın gibi bir kısım tehlikelere karşı donanımlı olması

⁵¹ Sicillerin ihtiva ettiği kayıtların önemi hususunda daha önciki bölümlere bkz.

gerekmektedir. Eğer güvenlik ve fizikî problemler halledilebilirse, sicillerin bir merkezde toplanması önemli avantajlar sağlayabilir.

Sicillerin Tek Merkezde Toplanması Avantajları

Sicillerin tek bir merkezde toplanması, hizmetin tekelden yürütülmesinde büyük faydalar sağlayacaktır. Ancak bu tek merkezde toplanma, Millî Kütüphane örneğinde olduğu gibi değil, gerçekte ayrı bir merkez, **Şer'iyye Sicilleri Merkezi** veya **Şer'iyye Sicilleri Arşivi** olarak düşünülmelidir. Bu konunun ayrıntılarını **ÖNERİLER** bölümünde açıklamaya çalışacağız. Burada ilk iş olarak sicillerin tek merkezde toplanmasının –bu merkezin başka bir kuruma bağlı olması veya tek başına bir merkez olması durumlarının her ikisinde de– ne gibi avantajlar sağlayacağına işaret etmek istiyoruz.

Siciller uzun bir dönem müze ve kütüphanelerde pek çok olumsuz faktörden dolayı büyük bir tahribata uğramıştır. Tek merkezde toplanmasının en önemli avantajı bu tahribatı en aza indirerek onları güvenlik altına alma olacaktır. Dolayısıyla uzun bir dönem parasızlık sebebiyle çürümeye terkettiğimiz bu birinci elden kaynaklar kurtarılacaktır.

Hizmetin tekelden yürütülmesinde de büyük faydalar temin edilecektir. Bu durum özellikle araştırmacıların işini hayli kolaylaştıracaktır. Uzman kadroların bir araya getirilmesi suretiyle, sicillerin katalog ve tasnif çalışmaları tamamlanacağından, araştırmacılar bir de bu gibi işlerle vakit kaybetmeyeceklerdir.

Sicillerin tek merkezde toplanmasından hemen sonra, mikrofilmleri ve fotokopileri alınmak suretiyle, araştırmacıların hizmetine sunulacak ve böylece tek nüsha olan bu tarihimizin kıymetli evraklarının yıpranması önlenmiş gibi aynı zamanda çeşitli güvenlik meseleleri de halledilmiş olacaktır.

Sicillerin Tek Merkezde Toplanması Hususunda Bazı Öneriler

*Şer'iyye Sicilleri, Osmanlı Arşivinin bir parçası olduğundan dolayı, Millî Kütüphane'de muhafaza edilmesi, önemli bir ikilik oluşturmaktadır. Bu sebeple gerçekte ayrı bir merkez, **Şer'iyye Sicilleri Merkezi** – **Şer'iyye Sicilleri Arşivi** veya **Şer'iyye Sicilleri Enstitüsü** olarak yeni bir yapılanmaya ihtiyaç vardır. Bu yeni yapılanmaya gidilirken, Sicillerin*

1- Şer'iyye Sicilleri Merkezi,

2- Şer'iyye Sicilleri Arşivi,

3- Şer'iyye Sicilleri Enstitüsü adıyla **Başbakanlık Arşivi'ne bağlı ayrı bir merkez** haline getirilmesi oldukça isabetli olacaktır.

Böylece Osmanlı Arşivi'nin ayrılmaz bir parçası olan Siciller, Osmanlı Arşivi'ne devredilecek ve Millî Kütüphane'nin gerçekte görevi olmayan ve özel bir ihtisas isteyen sicillerin koruma, muhafaza ve hizmete sunulması konuları, Başbakanlık Arşivi Osmanlı Arşivleri Dairesi'ne bağlı bir merkez tarafından ve konunun uzmanları tarafından çok daha iyi bir şekilde yürütülecektir. 1991-1998 yılları arasında Millî Kütüphane'de siciller konusunda yapılan çalışmaların ne kadar yetersiz olduğu gözönüne alınacak olursa, bu yeni yapılmaya gerçekten ihtiyaç duyulduğu, şüphesiz kabul edilecektir.

Başbakanlık Arşivi'ne bağlı Şer'iyye Sicilleri Merkezinde öncelikle Millî Kütüphane'deki siciller, İstanbul Müftülük Arşivi'ndeki siciller ve yurt dışındaki sicillerin toplanması işi ele alınacak, böylelikle sicillerin 1991 de Millî Kütüphane'de toplanmasından sonra da haledilemeyen Türkiye içerisindeki Şer'iyye Sicillerin birleştirilmesi ve bir araya getirilmesi işi gerçekleştirilmiş olacaktır. Yurt içindeki sicillerin bir araya getirilmesinden hemen sonra, yurt dışındaki sicillerin bir araya getirilmesi işi alınacaktır. Böylece bugün için varlığından çeşitli vesilelerle haberdar olduğumuz, Irak, Suriye, Ürdün, Kudüs, Mısır, Tunus, Suudi Arabistan ve Yemen'de bulunan Türkçe ve Arapça olan sicillerin yanısıra, Bulgaristan, Yunanistan, Sırpistan-Makedonya, Karadağ, Bosna-Hersek ve Girit'te bulunan Şer'iyye Sicilleri de bu merkezde toplanmaya çalışılacaktır.

Şer'iyye Sicilleri Merkezinin ayrı bir merkez olarak teşkil edilmesi ve konunun uzmanları tarafından bir kadro oluşturulması ile birlikte, en kısa zamanda sicillerin fihrist ve katalogları da yapılacaktır. Bu da yukarıda belirtildiği üzere sadece tarih araştırmacılarının değil aynı zamanda diğer sosyal bilimler sahasında çalışan araştırmacıların işini de bir hayli kolaylaştıracaktır.

Yeni oluşturulacak Şer'iyye Sicilleri merkezi, yeni yapısıyla bir takım maddî imkansızlıkları da bertaraf edeceğinden, en kısa zamanda bütün sicillerin mikrofilmli ve fotokopileri alınacak ve bunlar, Osmanlı

dönemindeki idarî yapıya uygun olarak, günümüzde büyük şehirlerimizde bulunan müzelere gönderilecektir. Böylece yıpranma ve güvenlik meseleleri halledildiği gibi ayrıca mahallî araştırmacıların da işleri kolaylaştırılacaktır. İlerleyen teknolojik şartlara uygun olarak, sözkonusu sicillerin fihrist ve katalogları bilgisayarlara yüklenmeli ve yeni oluşturulacak olan Şer'iyeye Sicilleri merkezi en kısa dönemde İnter-net'e dahi bağlanmalıdır. Sadece bununla da yetinilmemeli, sicillerin suretleri de bilgisayarlara aktarılmalıdır. Böylece tek nüsha olan siciller kesinlikle korunmuş olacaklardır. Bundan sonra yapılması gereken sicillerin kitap sağlığına uygun olarak, iyi donatılmış fizikî mekanlarda muhafaza edilmesi olmalıdır.

Yeni merkez, ayrı bir yapılanmayı gerektirecektir. Bu sepele konunun uzmanları tarafından iyi bir kadro oluşturulmalıdır. Eğer bu yeni yapılanma Enstitü şeklinde gerçekleşirse, iki veya üç sene zarfında bu merkezde eğitime tâbi tutulanlar, başarılı olurlarsa Sicil Uzmanları olarak, istihdam edilmelidirler. Ancak öğrencilikleri sırasında da, yine aynı ücret karşılığı yalnız geçici olarak çalıştırılmaları temin edilmelidir. Böylece üniversitelerin tarih, edebiyat, hukuk ve benzeri sahalarından mezun olan gençler bu alana kaydırılabilir. Burada eski yazıyı öğrenen bu kadro, sadece sicillerin Türkçe'ye transkripsiyonunu gerçekleştirmekle kalmayıp, bu sahada önemli görevler üstlenebilirler.

Şer'iyeye Sicilleri üzerine çalışmalar, hukuk ve iktisat alanında da yetişmiş eleman gerektireceğinden, Hukuk ve İktisat Fakültelerine seçmeli "Eski Yazı" dersleri konulmalı ve eski yazıyı tercih edenler, özellikle siciller üzerinde uzmanlaştırılmalıdır. Böylece bu okulları bitiren eski yazıyı bilen elemanlar da, siciller için oluşturulmuş merkezde istihdam edilmelidir.

Şer'iyeye Sicilleri Merkezinde bugün için çeşitli müzelerimizde bulunan ve tahrip olmaya yüz tutmuş "**Fetva Mecmuaları**" da toplanmalıdır. Fetva Mecmualarının da, fihrist ve katalogları yapılmalı, mikrofilm ve fotokopileri çekilmeli ve Sicil Merkezinde, kitap sağlığına uygun olarak muhafaza edilmelidir.

SONUÇ

Tarihimizin birinci elden kaynakları arasında bulunmakla birlikte, bugün için çeşitli bürokratik sebeplerden dolayı, dağınık halde bulunan ve gereken önem verilmeyen Şer'iyye Sicillerinin bu dağınıklıktan bir an önce kurularılması lazımdır. Bu ise Şer'iyye Sicillerinin, *Başbakanlık Arşivine bağlı ayrı bir merkez olarak yeniden teşkilatlandırılması* ile mümkün olacaktır.

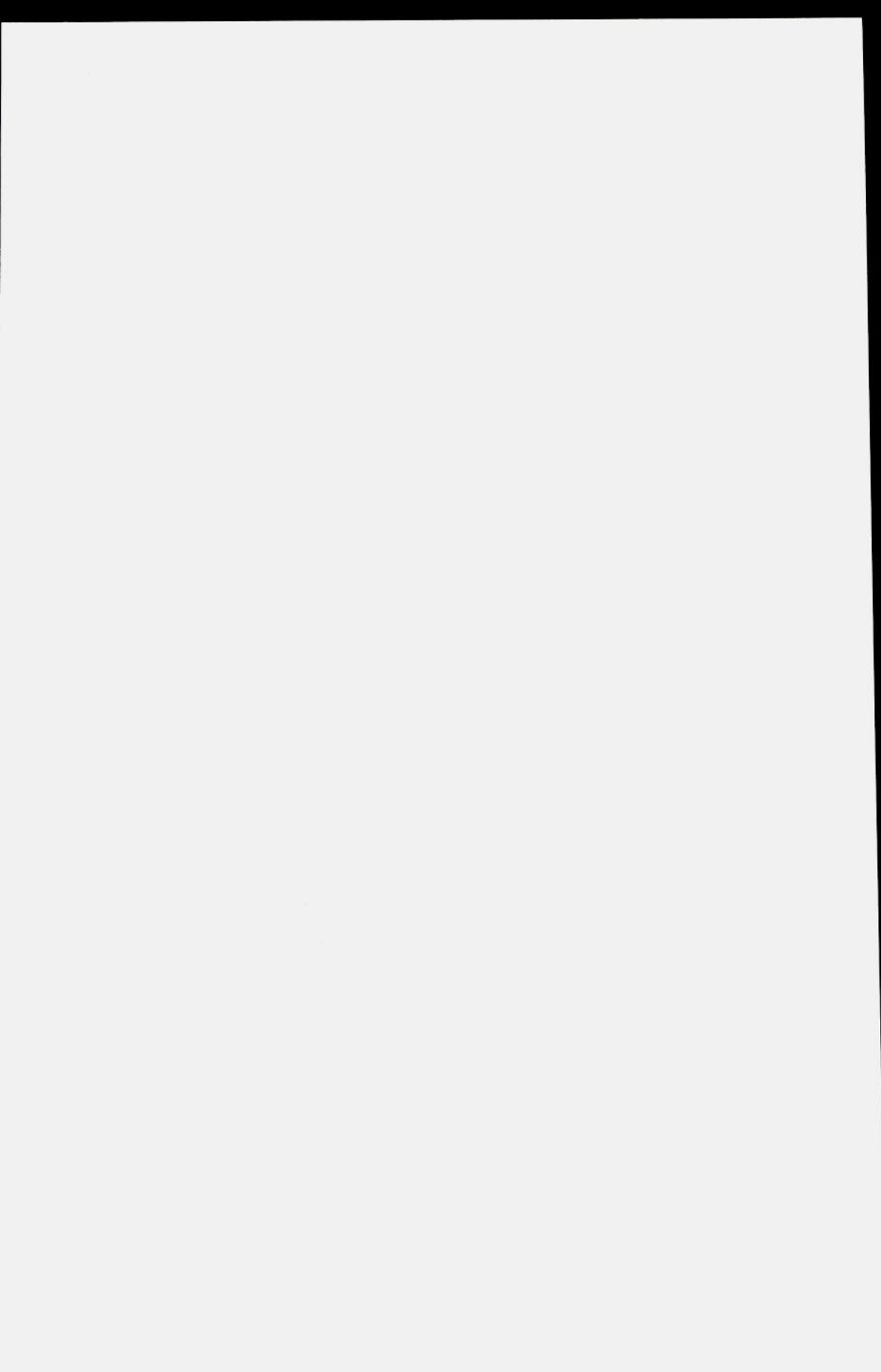
Şer'iyye Sicillerinin Başbakanlık Arşivi'ne bağlı olarak yeniden ve uygun hukukî zemin bulunup, *bir Enstitü halinde teşkilatlandırılması*, herşeyden önce Osmanlı Arşiv vesikaları arasındaki ikiliği ortadan kaldıracaktır. Buna ilâve olarak öncelikle Türkiye'deki siciller ve daha sonra yurtdışındakiler bir araya getirilecektir.

Sonuç olarak, Şer'iyye Sicilleri ayrı bir merkezde toplanamazsa ve buna ilâve olarak ayrı bir enstitü haline getirilemezse bile, şu gerçek unutulmamalıdır ki, Osmanlı Arşiv vesikalarının en önemlileri arasında yer alan Şer'iyye Sicillerinin bulunması gereken yer, Millî Kütüphane değil, Osmanlı Arşivleri ve dolayısıyla Başbakanlık Arşivi'dir.

*

Oturum Başkanı –Sayın YILMAZÇELİK'e vaktinde bitirdiği için teşekkür ediyoruz. İkinci konuşmacı, Yrd. Doç. Dr. Kenan Ziya TAŞ, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı. *"Arşiv Malzemesi Olarak Şer'iyye Sicillerinin Durumu ve Taşra Üniversitelerinde Tarih Araştırmaları"* konulu tebliğini sunacaklar.

Buyurun sayın TAŞ.

ARŞİV MALZEMESİ OLARAK ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE TAŞRA ÜNİVERSİTELERİNDE TARİH ARAŞTIRMALARI

*Yrd. Doç. Dr. Kenan Ziya TAŞ**

Tebliğ konusu şu kısımlardan oluşmaktadır.

I- Kaza, kadılık ve şer'iyye sicilleri hakkında genel bir giriş.

II- Arşiv malzemesi olarak şer'iyye sicillerinin tarihî değerleri ve ait oldukları yerler için önemleri.

III- Şer'iyye sicillerinin bugünkü durumları ve taşra üniversite-lerinde tarih araştırmalarında şer'iyye sicillerinin kullanılması ile bu hususa ait teklifler.

I- Kaza, kadılık ve şer'iyye sicilleri:

Fertlerin, toplulukların veya müesseselerin, gerek kendi aralarında gerekse biri ile ötekisi arasında meydana gelen her türlü anlaşmazlıkların çözülmesine hukuk dilinde kaza denir. İslam tarihinde ve özellikle bizim tarihimizde uzun ve ehemmiyetli bir dönemi işgal eden Osmanlılarda kaza faaliyetini kadılar yürütmüşler ve aynı zamanda bu faaliyetleri tespit edip; kayd ve zabta geçirmişlerdir.

Bu noktada kaza, kadı ve mahkeme ile kadı'nın nezaret ve riyâsetinde tutulan kayıtlarla ilgili açıklamalar yapmak gerekmektedir. Gayet tabii olarak buradaki açıklamalar, islâm hukuku ve Osmanlı tatbikâtı çerçevesinde ele alınacaktır.

Dinî, hukukî ve cezaî konular islâm hukukunda dört ana başlıkta toplanmıştır:

* Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü.

1- *İbadât*: Tamamen uhrevî olup namaz, oruç, hac, zekat vb. gibi ibadetlerle ilgili konulardır.

2- *Muamelât*: Miras, tereke, vesâyet, satış, kefalet, vakıf, yemin vb. gibi hukukî konular üzerinde yapılacak şer'î işlemlerdir.

3- *Münakebât*: Aile hukukunu ilgilendiren mesele ve hükümlerdir. Evlenme, boşanma, tecdid-i nikah vb. konuları ihtiva eder.

4- *Ukubât*: Dinen ve şer'an yasak olan fiillerin işlenmesinden veya dinî vecibelerin yerine getirilmemesinden ve yahut katl, yol kesme, yalancılık, hırsızlık gibi kötü ve kamu için zararlı suçların irtikâbından dolayı uygulanması gerekli görülen hapislik, kısas, idam gibi cezaî konu ve hükümlerdir.

Bütün bu konular üzerinde çıkan meseleleri halletmekle vazifeli olan kişi kadıdır. Kadı'nın olmadığı veya bulunamayacağı hallerde ona vekâlet eden veya onun adına vazife gören kişiye de nâib denir.

Kadı'nın yargı görevi dışında Osmanlı idarî teşkilatında ve özellikle adlî taksimatta mühim bir yer tutan kaza'nın da idarecisi durumundadır. Dolayısıyla bir takım mülkî görev ve sorumlulukları vardır. Bu durumda kadı veya naibin vazifeleri şu şekilde özetlenebilir:

1- Kadılar, herşeyden önce buldukları yerlerdeki, halkın hukuku veya cezaya taâluk eden davalarına bakarlar. Husûmetleri şeriat kaidelerine ve islâm hukuku prensiplerine göre hall ve faslederlerdi.

2- Kaza vazifesiyle mükellef olan bu memurlar, aynı zamanda velâyet sıfatını da haiz olduklarından dolayı her vecihle itimada lâıyk kimselerdi. Bu itibarla kamu hukukunun korunması, kadılara düşen vazifenin başında gelirdi.

3- Bir merkezde oturan kadılar, o vilâyete bağlı diğer kaza merkezlerine de nâibler tayin etmek selahiyetine sahip idiler.

4- Bugün noterlerce tanzim olunan kefâlet, vekâlet, mukavele, borçlanma gibi her nevi akidler vaktiyle kadılar veya nâibler tarafından şer'îyye mahkemelerinde yapılır ve bütün bu akidler zabıt tarzında sicillere kaydedilirdi.

5- Miras hususunda yegâne mercî kadı veya nâib idi. Ölmüş bir kimsenin mallarını hiç bir haksızlığa meydan vermeden verese arasında taksim etmek kadıların en mühim vazifelerinden idi.

6- Kadı veya nâibler, aynı zamanda aile hukukunun da nâzımı idiler.

7- Kadılar, buldukları vilayet veya sancakların bilumum mukataa işlerini murakabe etmekle mükellef idiler.

8- İdarî, malî, iktisadî, askerî bir çok işler hakkında merkezden gönderilen ve hatta her derecedeki makamlardan yazılan resmî yazıları sicillere işlerler, altlarına da çok kere kendisine vâsil olduğu tarihi kaydederlerdi.

9- Sefer esnasında kadı veya nâibler buldukları yerlerden ayrılmazlardı. Bununla beraber sefer esnasında bunların vazifeleri hem ağır hem de çok mesuliyetliydi. Ordunun iâşesi için gerekli yiyecek maddeleriyle, barut ve sâir harp mühimmâtının hazırlanması, iâşe maddelerine ait bedellerin, muhasebesi sonradan görülmek üzere ve hiç bir şikayete meydan verilmemek kaydıyla mültezimlere ödettirilmesi, menzil işlerinin yola konulması, sefere gitmeyenlerin haklarından gelinmesi gibi emirler çok kere doğrudan doğruya bu makama yazılırdı.

10- Yollarda ve bellerde asayişin muhafazası, şakilerin ve katillerin yakalanarak İstanbul'a gönderilmeleri veya oldukları mahalde ibret için cezalandırılmaları gibi emirler beylerbeyi veya sancakbeyi ile birlikte kadılara yazılırdı.

11- Kadı veya naibler, bazen suistimali görülen sancak beyi veya diğer bir kadı veyahut başka bir devlet adamı hakkında tahkikâta memur edilebilirlerdi.

12- Kadıların mühim vazifelerinden biri de buldukları şehir veya kasabaların belediye işlerine bakmaktı. Narhların tanzimi ve bunların sık sık kontrolü, esnafın teftişi, ihtikârın ve istifçiliğin önlenmesi başlıca vazifelerindendi.

13- Esnaf arasında zuhur eden çeşitli meselelerin hallinde de mühim bir yeri olan kadılar, aynı zamanda esnaf ve kethüdâlarını ve

yiğitbaşlarını, esnafın isteği üzerine tayin ve icabında azl selâhiyetine sahipti.

14- Şimdiki tapu dairelerinde yapılan arazi ve emlak alım satımları vaktiyle şer'iyeye mahkemelerinde yapılırdı.

Kadılar ile mahkeme görevlilerinin buldukları kaza ve şehirlerde şer'î mahkemeler bulunurdu. Bu mahkemeler başlangıçta camilerde daha sonraları ise çoğu zaman kadı'nın oturduğu evi ile yan yana ve bazen de büyük bir camiin yanında idi. Yargıya ait işler bu mahkemede görülürdü. Bazı özel durumlar için meclis-i şer' denilen mahkeme kurulu ayrıca toplanır, gerektiğinde dışarıda akd-i meclis yapardı.

Bütün bu açıklamalardan sonra şer'iyeye sicillerini şu şekilde tarif etmek mümkündür: Şer'î mahkemelerde mahkemenin bilgisi dahilinde tutulan, resmî statü taşıyan her türlü kayıtların toplanmış olduğu defterlere yaygın adıyla şer'iyeye sicili denir. Şer'iyeye sicillerine kadı defterleri, mahkeme defterleri, defatir-i şer'iyeye, zabıt defterleri denildiği gibi, kısaca defter de denilmekteydi.

Defterler tutuluş tarzlarına göre üçe ayrılır:

1- Tereke, vekâlet, hüccet, ilâm gibi yalnızca bir konuya ait kayıtların bulunduğu defterlerdir.

2- Bir tarafına evlenme-boşanma, alacak-verecek, alım-satım, nafaka, vakıf, hibe, cürm-cinâyet gibi mahallî olaylar kaydedilirdi ki, bu kısma *sicill-i mahfuz* denirdi. Diğer tarafına merkezden gelen fermân, berât, buyrultu, izinnâme gibi belgeler kaydedilirdi. Bu kısma da *sicill-i mahfuz defterlü* adı verilirdi.

3- Kayıt sırasında konu hatta belki tarih sırasına bile dikkat edilmeden karışık olarak tutulan defterlerdir.

II- Arşiv malzemesi olarak şer'iyeye sicillerinin tarihi değerleri ve ait oldukları yerler için önemleri:

Şer'iyeye sicillerinin tarihimizin vazgeçilmez kaynakları arasında yer aldığına şüphe yoktur. Sahip oldukları muhteva özellikleri dolayısıyla tarihin çeşitli konularına ait ve uzunca bir dönemi kapsayacak şekilde bilgi ve belge ile mücehhezdirler. Kadıların devlet merkezi ile yaptıkları

resmî yazışmaları, halkın şikayet ve dileklerini, mahallî idarelere ait hukukî düzenlemeler olarak ferman ve hükümleri, en önemlisi de ait olduğu mahallin sosyal ve iktisadî hayatını yansıtan mahkeme kararlarını ihtiva eden bu siciller incelenmeden Osmanlı devletinin siyasî, idarî ve sosyal tarihini hakıyla ortaya koymak mümkün değildir.

Son zamanlarda artarak devam eden şehir tarihi araştırmaları ve yurdun muhtelif bölgelerindeki mahallî hayata ait ilmî araştırmaların birinci derecede kaynağı şer'îye sicilleridir. Özellikle bir bölgenin tarihî ve iktisadî şahsiyetini ve bütünlüğünü meydana çıkarmak gayesiyle kaleme alınan bu çeşit tarihler, geçmişi bütün canlılıklarıyla yeniden yaşatan şer'îye sicilleri incelenerek ve bu değerli tarih malzemesi tahlil edilerek senteze gidilmedikçe daima eksik ve kısır kalmaya mahkumdur.

Bunlar sadece bizim tarihimiz için değil, bugün Osmanlı Devleti toprakları üzerinde kurulmuş bir çok ülkenin tarihini de ilgilendiren kıymetli birer vesikadırlar. Sadrazamlar, şeyhülislâmlar, kadıaskerler gibi büyük devlet adamlarının hayat hikayelerinin ayrıntıları ile bütün kademelerdeki taşra görevlilerinin tayin, nakil ve azl gibi işlemlerinin kaydedilmesi dolayısıyla diğer arşiv vesikalarının yanında kullanılması gerekli vesikalardandır. İslâm hukukunun ferdî hukuk, aile hukuku, eşya ve borçlar hukuku, kamu hukuku gibi çeşitli sahalarına ait tatbikatının yansıdığı belki de yegane kaynaktır. Kanunnâme ve fetvâ kitaplarının nazarı hükümlerinin tatbikatta nasıl yürüdüğü ve ne gibi gelişme ve değişmelere uğradığını gösteren en teferruatlı belgelerdir.

Şer'îye sicillerinin genel tarihe katkıları yanında belki de en orijinal özellikleri olarak, mahallî tarih için taşıdıkları değerleri ön plâna çıkmaktadır. Tabîî olarak mahallî tarih, genel tarihin teferruatı olması dolayısıyla onu ikmâl eden bir özellik arzeder. Bugün birçoklarının adları değişmiş, bazıları iktisâden gelişmiş veya gerilemiş veyahut da büsbütün terkedilmiş olmalarına rağmen eskiden meskun olan veya olmayan yerleri bildirmeleri itibarıyla şehir, kaza, mahalle, köy, mezrea, özellikle aşiret ve cemaat adlarını ihtiva eden resmî kayıtlar iskân tarihimiz için baha biçilmez vesikalardır.

Her şer'îye sicili bulunduğu yerin iktisadî hayatına dâir birinci elden orijinal vesikalardır. 15 ilâ 20. asırlar aralarında Türk milletinin ve özellikle Anadolu halkının yetiştirdiği tarım ürünleri, imâl ettiği sanayi

mamülleri, Anadolu'da mevcut olan san'at ve meslek çeşitleri, halktan toplanan vergiler, devletin memurlarına ödediği tahsisâtlar, hukuk ve ceza davalarındaki tazminatların miktarı ve cinsi, para arzı ve çeşitleri, para enflasyon ve devalüasyonunun gerçek manâdaki tarihî seyri, özellikle narh kayıtlarının incelenmesiyle bunun bölgelere yansımış şekli ve tesir derecesine dâir en doğru ve doyurucu bilgiyi şer'yye sicilleri verir.

Devlet teşkilatının ve müesseselerinin hem sıhhatli tespit noktasında, hem de taşradaki uzantılarının veya numunelerinin işleyişini ve zaman içinde meydana gelen değişme ve gelişmeleri izleyebilmek açısından şer'yye sicilleri bakılması mecburî kaynaklar konumundadırlar. Kısaca tarihten-coğrafyaya, dilden-edebiyata, san'attan-folklora çok geniş sahada namütenahi ve mühim bilgiler ihtiva eden bu defterlerde her araştırmacı kendini ilgilendiren az veya çok birşeyler bulabilir.

III- Şer'yye sicillerinin bugünkü durumları ve taşra üniversite- lerindeki tarih araştırmalarında şer'yye sicillerinin kullanılması ve bu hususa ait teklifler:

Osmanlılarda olduğu gibi, ortaçağda Yakın Şark'ın bütün müslüman ve Türk devletlerinde merkezî idare tarafından tayin edilen kadıların hususî arşivleri olduğu ve mahkemede cereyan eden bütün işler hakkındaki karar suretlerini bu defterlere kaydettikleri malumdur. Ancak bunların büyük bir ekseriyeti zamanımıza intikal etmemiştir. Aynı zamanda Selçuklular devrini ihtiva eden defterler de tamamıyla mahvolmuştur. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında da bu sicillerin ne dereceye kadar muhafaza edildiği hakkında herhangi bir bilgimiz yoktur. Kendisinden önceki devletlerden muntazam ve merkeziyetçi bir idare kuran Osmanlı Devleti'nde ise bu defterlerin büyük bir kısmı muhafaza edilmiş ve zamanımıza kadar gelmiştir. Ancak savaş, yangın, su baskını, uzun zaman bakımsız kaldığı için meydana gelen çürümeler ve insan eliyle yapılan tahribatlar sonucunda bunların da bazıları zamanımıza intikal etmemiştir.⁵²

⁵² M. F. KÖPRÜLÜ, *Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları*, Belleten VII / 27 (1943) s.409-410.

Selçuklulara ait bir sicil kaydı için bkz. O. TURAN, *Faizle Para İkrasına Dair Hukukî bir Vesika*, Belleten XVI / 62 (1952), s.251-260.

Memluklara ait sicil kayıtlarının Osmanlı sicillerine benzerliği hakkında bkz. A. AKGÜNDÜZ, *Şer'yye Sicilleri*, C.1, s.62.

Osmanlı dönemine ait şer'iyeye sicillerinin büyük çoğunluğu günümüze gelmiş olmakla beraber kesin sayısını hâlâ tespit edebilmek mümkün değildir. Meselâ Doğu Anadolu'daki kaza merkezlerine ait hiç bir defterin ulaşmadığı söylenmektedir.⁵³ Ancak çok geç tarihli de olsa Erzincan'a ait dört adet şer'iyeye sicili bir araştırmacı tarafından bulunmuştur.⁵⁴ Hükûmet konağında bir mahzende tesadüfen ele geçen bu sicillere nazaran, benzerlerinin de bütün menfi şartlara rağmen hâlâ elde edilebileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalar neticesinde gerek Türkiye Cumhuriyeti hudutları içinde gerekse vaktiyle Osmanlı Devleti hudutları içinde yer alan merkezlere ait 17.000 civarında şer'iyeye sicili tespit edilmiştir. Bu defterler 1992'ye kadar İstanbul Topkapı Sarayı Arşivi'nde, Ankara'da Etnografya Müzesinde, Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Sivas ve diğer Anadolu şehirlerindeki müzelerde saklanırken Kültür Bakanlığı'nın kararıyla Ankara'da Millî Kütüphane'de toplanmıştır. İstanbul Müftülük Arşivi'ndekiler ise aynen kalmıştır. Bu karar bu kıymetli hazinenin muhafaza altına alınması açısından oldukça isabetli olmuştur. Bu kararla birlikte islâm hukuku öğretim üyesi Prof Dr. Zahid AKSU başkanlığında kurulan bir heyetle birlikte Adana kazasından başlamak üzere defterlerdeki belgelerin tek tek okunarak özetleri çıkarılmaya başlandı. Bu komisyonda ben de görev almış ve bir sene kadar çalışmışım. Ancak konu yeterince önemsenmediği için işler çok yavaş yürümüş ve çalışmalar yetersiz olmuştur. Ancak bir başlangıç olması itibariyle de takdir edilmek gerekir.

Malum olduğu üzere şer'iyeye sicilleri üzerinde şimdiye kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar genel olarak üç ana grupta toplanabilir.

- 1- Kataloglama çalışmaları
- 2- Metin yayın çalışmaları
- 3- Şer'iyeye sicilleri kullanılarak tarihin çeşitli sahaları ve dönemleri üzerine yapılan çalışmalar.

Bunlardan kataloglama çalışmaları, defterler değişik şehir ve müzelerdeyken yürütülmüş ve şer'iyeye sicilleri bir araya toplandığı için

⁵³ H. ONGAN, Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyeye Sicili, s.VII-VIII.

⁵⁴ Bunlardan bir tanesinin fotokopisi şahsi kütüphanemizde mevcuttur.

şu an benzeri çalışmalar durmuştur. Kataloqlama ve metin yayın çalışmalarının bir plân dahilinde ve belirli bir proje çerçevesinde yürütülmesinin gerekli ve daha faydalı olduğu aşikârdır. Gerçi Türk Dünyası Vakfı'ndan bir heyet ve Ahmet Akgündüz tarafından hazırlanan iki ciltlik Şer'îye Sicilleri kitabı büyük bir boşluğu doldurmuştur. Şimdiye kadar da bu konuda yapılmış en derli toplu çalışmadır. Ancak kitap kataloqlama tekniği açısından kolay ve çabuk kullanılabilen bir halde değildir. Çeşitli merkezlere ait defterlerin katalogları daha önce yapılmış katalogların derlenmesi ile meydana getirildiği için onların sahip oldukları yanlışlıklar aynen bu çalışmaya da intikal etmiştir. Bunun olması da çok normaldir. Çünkü bu tür çalışmalar ekip tarafından yürütülmesi gereken bir iştir. Tek kişinin yüzlerce defteri ve binlerce belgeyi kısa bir sürede doğru tespit etmesi mümkün olmayacağı için sathî bilgilerle yetinilmiş; bu da gerek defterlerin tarihlendirilmesinde, gerek belge sayılarının belirlenmesinde yanlışlıklara düşülmesine yol açmıştır.

Kezâ Millî Kütüphane'de yürütülen defterlerdeki belge özetlerinin hazırlanması işinin de daha düzenli ve plânlı hale getirilmesi gerekir. Sicillerdeki belge özelliklerine ve türlerine göre belirli-standart şablonlar geliştirilmeli ve böylece hazırlanan özetlerin, özeti çıkarana göre gösterdiği farklılıklar en aza indirilmeli ve bu şekilde bir bütünlük sağlanma yoluna gidilmelidir. Bu husus daha sonraki tasnif işlerinde de büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Bu düşüncelere paralel olarak bu konuda yapılması gereken düzenlemeler hakkındaki görüşlerimizi ve tekliflerimizi maddeler halinde özetlemek istiyorum:

1- Defterlerin Ankara'da toplanması isabetli olmuştur. İstanbul Müftülük Arşivi'ndekilerinin de bunlara eklenmesiyle bu iş tamamlanacak ve hepsi bir araya gelmiş olacaktır. Diğer Arşivlerin de İstanbul'daki nemden dolayı Ankara'ya taşınmasının konuşulduğu bugünlerde bu işin isabeti bir daha ortaya çıkmıştır.⁵⁵

2- Bu defterlerin arşiv malı mı, kütüphane malı mı olması gerektiği tartışmasını işin uzmanlarına bırakıyorum. Ancak bu defterlerden

⁵⁵ Arşivlerin niçin İstanbul'da değil de Ankara'da olması gerektiği hakkında değerlendirmeler için bkz. A. KANKAL, *Millî Kütüphane'de Nibayet Toparlanan Şer'îye Sicilleri*, Araştırma, C. 4, sayı 44 (Ağustos 1992), s.9-10.

araştırmacıların istifade etmesi zarurî olduğuna göre bunların çeşitli teknikler ve usullerle kullanıma hazır hale getirilmesi gerekir. Bilindiği gibi Osmanlı Arşivi son on yılda bu konuda oldukça ilerleme göstermiş ve sahip olduğu imkânlarla da bu tip çalışmaların nasıl olması gerektiğini, çıkardığı yayınlarla da ortaya koymuştur. Şer'iyeye sicillerinin nerede, hangi mekânda ve birimde bulunması gerektiği hususunun bürokratik bir mesele olduğunu kabul ediyor, fakat arşivin tecrübe-lerinden istifade edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Vaktiyle bu konuda Millî Kütüphane'de çalışmış biri olarak biliyorum ki, Millî Kütüphane belki çok iyi mekân ve imkânlarla sahiptir. Ancak bu işin hem tecrübe birikiminden hem de bu işin vasfına uygun ve yürütecek eleman bakımından yetersizdir. Dolayısıyla burada yeni bir arşiv tesis etmek yerine Başbakanlık Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün imkânları kullanılabilir. Ya siciller Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilir veya iki kurum arasında bir protokol ile karşılıklı yardımlaşma sağlanır, yahut da şumullü bir proje ile ve üniversitelerden de destek alınarak uygulama yoluna gidilir.

Böyle bir faaliyetin başlatılması halinde yapılacak ilk üç şey kanaatimizce şunlar olmalıdır:

a- Elde mevcut olan şer'iyeye sicil defterlerinin katalogları en doğru bilgileri ihtiva edecek şekilde yeniden hazırlanmalı. Bunu yaparken eski idarî teşkilât ile günümüzün idarî teşkilâtı karşılaştırmalı olarak verilmeli ve adlandırmalarda zaman içinde meydana gelen farklılık ve değişmelerin ortaya çıkardığı problemleri en aza indirecek şekilde olmalı.

b- Bilindiği gibi şer'iyeye sicil defterlerinin pek çoğunda çok çeşitli türden belgeler yer almaktadır. Çok uzun bir dönemi kapsadığı için bu zaman zarfında hem yazı şekillerinde hem dil ve usluhta hem de devletin geçirmiş olduğu idarî değişiklikler ve bunun yazışmalara yansımaları da göz önünde tutularak, mümkün olduğunca her türden belgenin örneklerinin, okunuşlarının ve gerekirse bugünkü dildeki karşılıklarının yer aldığı daha geniş ve kullanışlı bir kitap hazırlanmalı.

c- Diplomatika ve arşiv kılavuzlarından da istifade edilerek hususen şer'iyeye sicilleri terminolojisini ihtiva eden bir şer'iyeye sicilleri lügatçesi hazırlanmalı.

- d- Bugün sınırlarımız dışında kalmış merkezlere ait şer'iyye sicillerinin de ilgili mercilerle temasa geçilerek durumları ve sayıları tespit edilip katalogları hazırlanmalı ve hiç değilse birer suretleri kendi arşivlerimize kazandırılmalıdır.

Bu hazırlanan yayınlar diğer arşivlere ve kütüphanelere, üniversitelerin ilgili bölümlerine gönderilmeli ve sair araştırmacılar için de satışa sunulmalıdır.

3- Birçok ilden ve müzeden alınarak toplanan bu defterlerin birer örnekleri ait oldukları merkezlere gönderilmelidir. Herşeyden önce kıymetli birer tarihî eser olmaları itibariyle maddî varlıklarının korunması bakımından itina ile muhafaza edilmesi şüphesiz herkesin itirazsız kabul edeceği bir husustur. Ancak bunlar ait oldukları yerlerin de birer parçasıdır. Dolayısıyla getirildikleri yerlerde birer örnekleri bulunmalıdır.

Millî kültür hazinemizin kıymetli bir parçasını teşkil eden bu defterlerin incelenip araştırılmasının önemi ve zaruretine yukarıda değinilmişti. Bu bakımdan bugün memleketimizin dört bir yanına yayılmış üniversiteler ve bu üniversitelerin sosyal bilimler (tarih-edebiyat-hukuk-ilâhiyât) bölümlerindeki öğretim elemanları ve öğrencileri bu belgeler üzerinde çalışabilirler. Çünkü bu belgelerin en bariz vasfı mahallilikleridir. Bu özellik onlardan mahallinde istifade etmeyi daha kolay, daha çabuk, daha yararlı ve doğru kılacaktır. Bir takım tabirlerin, yer adlarının, isim-lâkab ve unvanların, eşyaların adlarının okunuşunda doğrusunu tespit etmek en kolay şekilde mahallinde mümkündür. Sayılarının çok azalmış olmasına rağmen hâlâ eski kültür ve hayat tarzımıza vâkıf ve aşinâ şahısların mevcudiyeti, bu sahada çalışmak isteyen kendini yetiştirmiş akademisyen veya amatör araştırmacıların zikredilen bu kişilere müracaât edebilmelerini sağlayacak, gerektiğinde saha araştırmaları yapabilecek bir kolaylık sağlayacaktır. Sonuçta ortaya daha sıhhatli ve isabetli çalışmalar çıkacaktır. Aynı zamanda taşradaki âtil araştırma potansiyeli de bu vesile ile harekete geçirilmiş olacaktır.

Bu konudaki en güzel örnekler, Elâzığ'da Fırat Üniversitesi'nde, kısmen de Sivas'da Cumhuriyet Üniversitesi'nde yapılan çalışmalardır. Meselâ vaktiyle Diyarbakır Müzesi'nde bulunan 252 adet şer'iyye sicili buradayken bir kaç araştırmacı bunlardan istifade etmiş, ancak bunlar

naklolunduktan sonra üzerinde neredeyse hiç bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple bunların birer suretlerinin bir an önce ait oldukları yerlere gönderilmeleri gerekir. Ancak bu örnekler mikrofilmlerden elde edildiğinde şayet bunların çekimlerine ve basımlarına dikkat edilmez ise elde edilen nüshadan istifade etmek fevkalâde güç veya imkânsız olmakta, dolayısıyla yapılan iş, emek, malzeme ve zaman israfından öteye geçememektedir. Bu konuda da gereken hassasiyet gösterilmelidir.

Ayrıca bu nüshalar ilgili birimlere gönderildiklerinde bunlar neredeyse müzelik eser addedilerek kullanılmalarında güçlükler çıkarılmamalı, sık sık şikayet konusu olan bürokratik engellerle araştırmacıların şevk ve gayretlerinin kırılmasına sebep olacak uygulamalardan kaçınılmalıdır.

Konuşmayı diğer şer'iyeye sicillerinde de görülen⁵⁶ ve bizim de bir örneğine Adana'nın 4 numaralı şer'iyeye sicilinde rastladığımız ve her seviyedeki yetkililere anlamlı bir hatırlatma yerine geçecek olan şu dörtlükle bitirelim:

*Bu bağın bağbânı lâleden çok murg uçurmuşdur
Benim gibi bezar hıçareler konmuş göçürmüşdür
Şarâb-ı azli içmekden kaçır sanma beni sâkî
Değildir mansıb-ı dünya cihânda kimseye bâkî*

BİBLİYOGRAFYA

AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi, İstanbul, 1977, 2 cilt.

AKGÜNDÜZ, Ahmet; Şer'iyeye Sicilleri, İstanbul, 1988.

BALTACI, Cahit; "Şer'iyeye Sicillerinin Tarihsel Önemi" Osmanlı Arşivleri Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 1985, s.127-132.

İNALCIK, Halil; "Mabkeme", İA, C.VII, s.149-151.

⁵⁶ Bu konuda bkz. Edip Ali Baki, Şer'iyeye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da 17-18.Asırlarda Meçhul Halk Tarihi, Afyon, 1951; Halit Ongan, Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iyeye Sicili, s. XII.

- KAYIRAN, Mehmet; "*Şer'iyye Sicillerinin Askerî Tarih Bakımından Önemi*" Birinci Askerî Tarih Semineri Bildiriler I, Ankara,1983, s.131-143.
- MARDİN, Ebul 'ulâ; "*Kadı*", İA, C.6, s.43-46.
- ONGAN, Halit; Ankara'nın Bir Numaralı Şer'iye Sicili, Ankara, 1974.
- ORTAYLI, İlber; "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi", SBFD, XXX/1-4 (1974), s.119-128.
- ÖZDEMİR, Rifat; "*Şer'iyye Sicillerinin Sosyo-Ekonomik Tarih ve Halk Kültürü Açısından Önemi*", I. Battal Gazi ve Malatya Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu Tebliğleri, 1986, İnönü Üniversitesi.
- PAKALIN, Mehmet Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1983, 3 cilt.
- TAŞ, Kenan Ziya; Eğin'in Bir Numaralı Şer'iyye Sicili, Transkripsiyon ve Değerlendirme, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 1987.
- TURGAL, H. Fehmi; "*Mülga Şer'iye Mahkemeleri Üzerine İncelemeler*", İkinci Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1943, s.948-962.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; "*Şer'î Mahkeme Sicilleri*", Ülkü Mecmuası, V/29 (1935), s.365 vd.
- _____; Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, Ankara, 1984.

*

Oturum Başkanı –Evet, arkadaşlar gayet güzel hazırlanmışlar, hiç zamanlarını aksatmadan tebliğlerini bitiriyorlar. Çok teşekkür ediyoruz.

Evet, üçüncü konuşmacı, Yrd. Doç. Dr. Nasi ASLAN, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü Başkanı, "*Osmanlı Şer'iyye Sicilleri ile İlgili Araştırma Merkezlerinin Kurulması*" ile ilgili tebliğini sunacaklar.

Buyurun sayın ASLAN.

MİLLÎ ARŞİVİMİZ İÇERİSİNDE ŞER'İYYE SİCİLLERİ "EĞİTİM VE TERMINOLOJİ PROBLEMİ"

*Yrd. Doç. Dr. Nasi ASLAN**

Şer'iyeye sicilleri ile ilgili eğitim ve terminoloji problemine geçmeden önce, şer'iyeye sicillerinin millî arşivimiz içerisindeki yerinden bahsetmek istiyorum.

"Şer'iyeye sicilleri" bir diğer ifadeyle kadı sicilleri Osmanlı döneminde kadılar tarafından tutulan sadece hüccet ve i'lâm ağırlıklı mahkeme zabıtlarını içeriyor görünse de, gerçekte bu siciller çok daha geniş bir muhteviyata sahiptir. Mürâdifi olarak kullanılan "zapt-ı vekâyi"⁵⁷. (olaylarla ilgili zabıtlar) terimi belki de bu zengin muhtevayı "şer'iyeye sicilleri" kavramından daha geniş bir şekilde ifade eder. Dava tutanakları, vakfiyeler ve başta alım satım olmak üzere noterlik alanındaki bir çok hukukî işlemlerin tesciline dâir adli kayıtların yanı sıra, idarî alanda da reyânın dilek ve şikayetlerini içeren ma'ruzlar, bir hizmet ya da, göreve dâir atamaları âmir ferman, nişan ve berâtlar, askerî ve malî alanda merkezden gelen her türlü buyruldu'lar şer'iyeye sicillerinde sıkça rastlayacağımız vesikalar arasındadır. Ayrıca esnafların teftişi ve narh koyma gibi belediye hizmeti alanına giren hususlara dâir belgeler de bu cümleden olarak sayılabilir. Bunların yanında önemi haiz her türlü sosyal olayların kaydedildiği şer'iyeye sicilleri, Tahrir ve Mühimme defterlerine nazaran daha zengin bir içeriğe sahip arşivlerimizdir.

Bu derece zengin bir kültür hazinesine sahip olmamız tarihimiz açısından oldukça önemlidir. Bu defterler incelenmeden İmparatorluğun idarî, siyasî ve sosyal tarihini bütün boyutlarıyla meydana çıkarmak

* İnönü Ü. Darendelâ İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

⁵⁷ Bayındır, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku*, İstanbul, 1986, s. 1

imkansızdır. Mahallî olayların tarihçiler tarafından kaydedilmediği, hatta hadiselerin gerçek sebeplerinin yeterince araştırılmadığı bilinen bir gerçektir. Şer'iyeye sicilleri ise, önemli tarihî olayların, tarihî şahsiyetlerin, mahallî yer adlarının, tarihî ve hukukî müesseselerin⁵⁸ ayrıca, bölgesel ticarî hayatın ayrıntılı bir şekilde doğru olarak tespitinde birinci derecede önem arz etmektedir. Belli bir bölgeye ait birbirinin devamı olan sicil defterlerinin tamamı elde edildiği takdirde o bölgenin tarihî hayatını hiç bir kaynak bize bunlardan daha detaylı daha mevsuk bir şekilde canlandıramaz⁵⁹.

Şer'iyeye sicillerine sûret olarak kaydedilen çeşitli fermanlar, buyruldu'lar, beratlar, mektuplar, divân tezkireleri gibi merkezden gelen her türlü resmî kayıtlar, eski düzenlemelerin gerçek yönlerini ortaya koyan en müsbet vesikalardır. Her ne kadar bu vesikaların asılları, Başbakanlık Arşivi'nde Mühimme, Şikayet, Tevîchat, Maliye... gibi çeşitli defterlerde kayıtlı bulunsa da, bu defterler arasında noksan olanlarının görüldüğü, netice itibariyle bu malzemelerin de tam olmadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla saraydan sâdir olan hükümlerin eksikliklerini şer'iyeye sicilleri tamamlayacaktır⁶⁰.

Sicillerde yer alan vakfiye kayıtları ve tamirleri dolayısıyla çıkarılan izinnameelerde adı geçen camii, medrese, han, kale, bedesten, türbe, kervansaray ve hamam gibi birçok imaretin o zamanki mevcudiyeti ve durumları, tamirinde kullanılan malzemelerin cins ve çeşidi Sanat Tarihi açısından da oldukça önemlidir.

Diğer taraftan sosyal hayatı yansıtan en canlı belgeler olması nedeniyle o devrin toplum yapısı, eğitim düzeyi, eğitim problemleri⁶¹,

⁵⁸ 1996 yılında Ankara'da düzenlenen "**Kur'an'da Evrensel Hoşgörü**", Sempozyumu'nda Yrd.Doç. Dr. Nasî ASLAN tarafından sunulan *Osmanlı Toplumunda Muslibûn Müessesesi* şer'iyeye sicilleri ile ilgili taranan yüzlerce arşiv belgesine dayalı bir tesbitin neticesidir.

⁵⁹ İnalçık, Halil, *Osmanlı Tarihi Hakkında Mübim Bir Kaynak*, DTCFD., C.1, S. 2, s. 89-96.

⁶⁰ Ongan, Halit, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyeye Sicilleri*, Ankara 1958, s. XI.

⁶¹ **81 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili**, 25-27 Nolu belgelerde ilimlerin öğretilmesinde öncelik sırasına riayet edilmediğine dair Maraş ulemasının bir ma'ruzu (şikayet) yer almakta, Şeyhülislâm'ın cevabî mektubu ve bununla amel edilmesine dair fermanda da ilimlerin tahsilinde şer'î tertibe uyulması, ayrıca zayıf hadislerle vaaz edilmemesi gerektiği bildirilmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Aslan Nasî, *Kayseri 81 ve 84 Numaralı Şer'iyeye Sicilleri...* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), E.Ü. Kayseri Sosyal Bilimler Enstitüsü Kütüphanesi, Kayseri 1995, s. 23-27

kadının sosyal statüsü⁶², o devirdeki sosyal olaylar⁶³ hakkında en sağlıklı bilgiyi şer'îye sicillerinden alabiliriz.

İktisadî hayat bakımından da şer'îye sicilleri önemli bilgiler vermektedir. "Her türlü fiyat ile ilgili kur, narh, mübâyaa, müzayede ve raîç fiyatları ile ilgili belgeler bulunmaktadır. Ayrıca kalpazanlık, fiyatların kontrolü vb. gibi hususlara ait belgeleri de ihtiva etmektedir. Üstelik sicillerde diğer defterlerin aksine o kazaya ait fiyatları yıllık, hatta aylık olarak takip etmek mümkün olduğu gibi, bu fiyatları diğer kazalarla da mukayese etmek mümkün olmaktadır"⁶⁴.

Bu arşivlerimiz, eski idarî teşkilatımızın bir çok ünitelerini de aydınlatması yönüyle de araştırmaya değer vesikalardır. Özellikle, kaza, sancak ve eyalet taksimatı, beylerbeyliği, sancakbeyliği, kethüdalık ve voyvodalık gibi idarî; kadılık, naiplik, muhızrlık, mübaşirlik, bostancıbaşılık, çavuşluk ve subaşılık gibi adlî müesseselerin hem idarî yapısını, hem de yerine getirdikleri görevleri en tafsilatlı şekilde şer'îye sicillerinden öğrenebiliriz⁶⁵.

Söz konusu sicillerin askerî ve siyasî açıdan da ehemmiyeti ön plâna çıkar⁶⁶. Ordunun geçtiği yerlerde menzillerin kurulması, erzak ve levazımın temini, maiyetiyle savaşa katılacak dirlik sahipleri ve seferle ilgili bir çok hususlara ilişkin merkezden eyaletlere gönderilen emirler, siyasî ve harp tarihimiz açısından ihmal edilemez arşivlerdir⁶⁷.

Belki de şer'îye sicillerinin en önemli yönü hukuk tarihimizi ilgilendirir. Osmanlı Hukuku'nun menşei, İslâm hukukunun ne derece uygulandığı, Kur'an ve Sünnet'in sustuğu mübah alanda padişahların yasama yetkilerinin sınırları –ki bazı ilim adamlarınca bu alanda sadır

⁶² Şer'îye sicillerinde sık sık rastladığımız, eşlerin karşılıklı anlaşmalarına dayalı bir boşanma şekli olan muhalaa akidleri ve her zaman tahsil edebildiği mehir garantisi, klasik dönem Osmanlı hukukunda kadının içtimai konumu ve ekonomik bağımsızlığı açısından göz ardi edilemeyecek hususlardır.

⁶³ Ağırlaşan vergiler sebebiyle zaman zaman sosyal patlamaların olduğunu müşahede etmekteyiz. Bkz. Aslan Nası, **a.g.e.**, s. 385.

⁶⁴ Öztürk, Mustafa, *Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tablîli*, **Belleten**, C. LV., S. 212, s. 93.

⁶⁵ Akgündüz, Ahmet, **Şer'îye Sicilleri**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1988, C.1, s. 16.

⁶⁶ Siyasî ve askerî konularla ilgili çok sayıda belgeyi ihtiva eden Ahıska Şer'îye Sicillerine Ait Bir Defter, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Süleyman Tülcü tarafından transkribe edilmiş, ancak yayınlanmamıştır.

⁶⁷ Ogan, **a.g.e.**, s. XIII.

olan kanunnameler⁶⁸ örfî hukuk olarak değerlendirilmiştir– işte bu noktalarda sağlıklı bir neticeye varmak bu sicillerin tedkikiyle mümkün olacaktır⁶⁹. Sadece kanunnamelerden hareketle Osmanlı hukuk uygulamaları üzerinde değerlendirme yapmak doğru bir neticeye götürmekten uzak kalacaktır⁷⁰. Çünkü emr-i âlî, ferman ve beratlar ile amel edilebilmesi için bunların şer'îyye sicillerine tescil ettirilmiş olması şarttı. Aksi takdirde uygulamada hiçbir değeri olamazdı. Bundan dolayı kadı veya naip merkezdən gelen bu tür belgeleri sicillere işlerler ve altlarına da kendilerine ulaştığı tarihleri yazarlardı⁷¹.

Amel edilmesine dâir yine emr-i âlî'nin olduğu içtihadî alanlardaki sadır olan fetvaların, şer'îyye sicillerinde sıkça yer alması hukuk uygulamalarının taklitten uzak olduğunu gösterdiği kadar, fetva-kaza münasebeti bağlamında şeyhülislâmlarla padişahların uyumlu iradelerinin kaza yetkisini elinde tutan kadılarda nasıl tecelli ettiğine dâir en güzel örnekleri de oluşturduğu kanaatindeyiz. Büyük bir kısmının mahkeme kayıtları olması sebebiyle şer'îyye sicillerinin kaynaklık edeceği en geniş alanın uygulamalı İslam Hukuku olacağı tabîdir. Bu cihetten hareketle şer'îyye sicillerinin ihmal edilmesi mazur karşılanamaz. Günümüz Batı Hukukuna başlangıç teşkil etmesinden dolayı Roma Hukukunun öğretilmesi ne derece zaruret mesabesinde ise, günümüz Türk Hukuku'nun evveliyatı için de şer'îyye sicillerinin araştırılması aynı derecede zorunludur.

Meselenin önemine dâir bu hususları zikrettikten sonra, şer'îyye sicillerinin gün yüzüne çıkarılmasının aciliyeti bir vakta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak ilk adım 1990 yılında Kültür Bakanlığı tarafından Prof. Dr. Zahit Aksu başkanlığında oluşturulan komisyon tarafından atılmış olup yurdumuzun çeşitli müzelerindeki on bine yakın defter Millî Kütüphane'de toplanmıştır. Yaklaşık bir o kadarı da halen İstanbul müftülüğü şer'îyye sicilleri arşivinde bulunmaktadır. Misâk-ı Millî sınırları dışındaki sicillerin durumları hakkında ise kesin bir bilgi mevcut değildir.

⁶⁸ Kanunnamelerin meşruiyeti ile ilgili olarak bkz. Karaman, Hayrettin, **İslam Hukuk Tarihi**, İstanbul 1989, s. 276, 277; ayrıca bkz. Nisa 4 / 59

⁶⁹ Akgündüz, **a.g.e.**, s. 13.

⁷⁰ Aksu, Zahit, *Osmanlı Rejimi ve Kanun Tatbikatı Üzerine Birkaç Söz*, A.Ü. **İslami İlimler Fakültesi Dergisi**, S. 3, s. 99, 100.

⁷¹ Ongan, **a.g.e.**, s. XXXVII.

Bu defterlerimizin doğru bir şekilde okunup transkribe edilmesi ve kataloglarının hazırlanması için bu işi yapacak kişilerin belli bir eğitimden geçmesi şarttır. Defterlerdeki silik ve harap olan kısımları nazar-ı dikkate aldığımızda şer'iyye sicillerinde yaygın olan "talik kırması", "rika kırması" ve "divânî" gibi yazı çeşitlerinin bilinmesi yetmez. Elbet bu hat çeşitleri bilinecektir. Ancak bunun yanında istilahların da doğru anlaşılması gerekir. Bunları da anlayabilmek için başta kadılık, kazaskerlik ve şeyhülislâmlık gibi ilmiye teşkilatının tanınması ve bunlarla saray teşkilatı arasındaki münasebetlerin anlaşılması lazımdır. Diğer taraftan beylerbeyliği, eyalet beyliği, sancak beyliği, mutasarrıflık, kaim-i makamlık, mütesellimlik, subaşılık vb. gibi ehl-i örf'ün de kadı ile olan ilişkisinin bilinmesi gerekir. Zikrettiğimiz kurumlar arası olan yazışmalardaki belge çeşitleri ferman, buyruldu, nişan, berat, tezkire, mürasele gibi belgelerden müteşekkil olup; bu kayıtlarda kullanılan hitap şekilleri ve klişeleşmiş ifadeler hemen hemen hepsinde aynıdır. M. Tayyip GÖKBİLGİN'in yazdığı Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî, adındaki eser kanaatimizce bu alandaki boşluğu bir nebze de olsa doldurmaktadır.

Şer'iyye sicillerinin i'lam, hüccet ve vakfiye kayıtlarını hâvî yargı içerikli kısmı, arşiv alanında verilmesi gereken eğitimi daha zorunlu kılmaktadır. XVI. Asır sonlarına kadar hakimlerin gördükleri dava, nikâh, vakıf gibi muamelelerin Arapça yazılması⁷², şer'iyye sicilleri defterlerinin başında dili Arapça olan dibacelerin yer alması⁷³ ve bazen kadıların, verdikleri kararlarda fıkıh kitaplarının Arapça orijinal metnine atıfta bulunmaları⁷⁴ bu alanda çalışacak kimselerin Arapça bilmelerinin yanında İslâm Hukuku nosyonuna da sahip olmalarını gerektirir. XVII. Asırdan itibaren siciller Türkçe tutulsa bile fikhî terimlerin Arapça olması nedeniyle yine de Arapça bilme zorunluluğu ortadan kalkmamıştır.

Başta i'lam ve hüccetler olmak üzere bütün kayıtların tanzim ve yazım şekillerini açıklayan numuneler yazılarak sakk kitapları telif edilmiş ve şer'iyye sicillerindeki kayıtların tanzimi meselesi sağlam bir kaideye oturtulmuştur. Bu şekilde sicillerde kullanılacak kelimelere varıncaya

⁷² Uzunçarşılı İ. Hakki, **Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı**, TTK, yayınları, Ankara 1988, s. 109; örnek için bkz. **84 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili** s. 87 / blg. 184 (burada İlicri 967 tarihli İlacı Turgut Vakfiyesi'nin Arapça kayıtlı olduğu görülmektedir).

⁷³ Akgündüz, **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁴ **Bkz. 84 numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili**, s. 25 / blg. 49.

kadar üslup birliği sağlanmıştır. Bu üslup birliğini sağlamak için de "sakk-ı şer'î" ya da "sakk usûlü" denilen bir usül kullanılmıştır⁷⁵. İşte kadı sicillerinin doğru okunup anlaşılmasında bu sakk kitapları büyük ölçüde yardımcı olacaktır⁷⁶. Fıkıh konularına göre bablar şeklinde tanzim edilmiş olan bu kitapların, terminoloji probleminin çözümünde de faydalı olacağı kanaatindeyiz. Örneğin, kadı sicillerinde geçen "bey'-i bi'l-vefa"⁷⁷, "fuzûlen bey"⁷⁸ "tehârüc"⁷⁹ ve "murâbaha"⁸⁰ gibi kavramları doğru okuyup anlamakta Arapça bilmek bile yeterli olmayabilir. Bunun için fikhî bir alt yapının olması gerekir. Hatta bazı terimlerin anlaşılmasında bu bile yetmeyebilir. Çünkü, bir terim bazen fıkıhçıların ıstılahında ayrı anlam ifade ederken, Osmanlı uygulamasında (kadı sicilleri) daha ayrı bir anlam yüklenmiş olabilir⁸¹. Bu farklılıklardan doğabilecek yanlış anlaşıl-malar terminolojiye hakim olmakla ortadan kalkar. Nitekim katiplerin unutkanlığı ve hataları neticesi ortaya çıkan yanlış ve eksiklikler de ancak bu şekilde telafi edilebilir. Zaman zaman rastladığımız gibi söz gelimi gayin harfinin noktasını unutmuş bir katibin yazdığı, aslında "bî-garaz" iken "bî-arz" şeklinde yanlış okunmaya sebebiyet verebilir. Ancak biraz Arapça ve Farsça bilen ve terminolojiye vakıf olan kimse bu hatalara düşmeyecektir.

Diğer taraftan şer'îye sicillerinde yer alan bir terim, tarihî seyir içerisinde farklı anlamlar yüklenmiş olabilir. Örneğin, "hüccet" terimi, önceleri hem davalarla ilgili hükümleri içeren, hem de noterlik alanındaki muameleleri içine alan belgeler hakkında kullanılırken⁸² sonraları sadece noterlik alanındaki hukukî muamelelere hasredilmiştir⁸³. Daha sonraları faslolunan dava ile ilgili verilen hükümleri içeren belgelere ise ilâm

⁷⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 116; Akgündüz, a.g.e., s. 18

⁷⁶ Konu ile ilgili olarak matbu şu iki eseri örnek verebiliriz: Debbâğzade, Numan Efendi, **Camii's-Sakk**, Dersaadet, 1214; Zivaeddin Efendi, **Sakk-ı Cedid**, Matbaa-ı Amire, 1284.

⁷⁷ Bey'-i bi'l-vefâ: Bir malı satış bedeli geri ödendiğinde iade etmek üzere bir kimseye belli bir fiyata satmaktır.

⁷⁸ Fuzlen bey: Satıcı adına üçüncü bir şahsın onun haberi olmadan alım satım tasarrufunda bulunmasıdır.

⁷⁹ Tehârüc: Varislerin kendi aralarında anlaşarak muayyen bir şey karşılığında birinin mirastan çekilmesidir.

⁸⁰ Murâbaha: Satıcının müşteriye kaçta satın aldığı söyleyerek bir malı kâr ile satmasıdır.

⁸¹ Murâbaha terimi Osmanlı uygulamasında sermayenin kefil ve rehin karşılığında şer'î muamele yoluyla belli bir kâr nisbetinde işletmecive verilmesidir.

⁸² **81 numaralı Kayseri Şer'îye Sicili** s. 77 / bğ. 163; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 108; Pakalın M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, C. I, s. 865.

⁸³ Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 21.

denilmiştir⁸⁴. Oysa i'lâm ilk dönemlerde bazı meselelerin alt makamdan üst makama arz edilerek bildirilmesine denilirdi⁸⁵.

Bazı hususların ifadesinde zımîmler için ayrı, müslümanlar için ayrı ayrı terimlerin kullanıldığı dikkat çekmektedir. Mesela, "oğlu" anlamında müslümanlar için "ibn" lafzı kullanılırken, zımmî'ler için "veled" kelimesi geçmektedir. Yine ölen bir müslüman için "vefat" kelimesi kullanılırken, ölen bir zımmî için "mürid" veya "hâlik" kelimeleri kullanılmıştır.

Ayrıca ıstıhlara vakıf olan araştırmacı verilen hükmü ifade eden tabirlerden hareketle, hükmün şehâdete binaen mi yoksa ikrâra binaen mi? Verildiğini kolayca anlayabilir⁸⁶.

Yukarıdan beri anlattığımız bütün bu incelikler ve klişeleşmiş ifadelerin hepsi sözünü ettiğimiz sakk kitaplarında örnek olarak verilmektedir. Bu itibarla sakk kitapları hem arşiv eğitimi, hem de terminoloji açısından büyük bir önemi haizdir.

Şüphesiz şer'iyye sicillerinin doğru okunup anlaşılması Arapça ve fıkıh bilgisinin yanında tarih bilgisini de gerektirmektedir. Çünkü bazı tabirler doğru transkribe yapılsa bile, tarih bilgisi olmadan anlaşılabilir. Örneğin, "masar-ı mevâcib" ifadesinde kast olunan şeyin yeniçerilerin üç aylık maaşlarının olduğu, dönem olarak da Muharrem, Safer ve Rebûlev-vel aylarını kapsadığını, ancak o devrin müesseselerini iyi tanıyan ve tarihî terimlere vakıf kimselerin kavrayabileceği bir husustur.

Belirttiğimiz sebeplerden dolayı evvel emirde sakk kitaplarından da faydalanılarak şer'iyye sicillerinde geçen tabirleri içeren Şer'iyye Sicilleri Terimleri Sözlüğü'nün hazırlanmasını öneriyoruz. Bunun da büyük ölçüde terminoloji problemini halledeceği kanaatindeyiz.

Şer'iyye sicillerine ait defterlerin transkripsiyon ve belge özetlerini içeren kataloglarının doğru bir şekilde yapılabilmesi, ancak bu alanda eğitim görmüş müteahhas kimseler tarafından gerçekleştirilebilecektir. Bu sahada uzmanlaşacak elamanların yetişmesi için eğitim merkezlerinin kurulması elzem görülmektedir. Bu cümleden olarak İnönü Üniversitesi bünyesinde kurulan *OSAM (Osmanlı Araştırmaları Merkezi)* ve Erciyes

⁸⁴ Akgündüz, a.g.e., C. I, s. 29.

⁸⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 108.

⁸⁶ Akgündüz, a.g.e., s. 31.

Üniversitesi bünyesinde kurulan *KAYTAM (Kayseri Tarih Araştırmaları Merkezi)*'i zikredebiliriz. Ancak bu merkezlerin mevcudiyeti rektörlük inisiyatifinde olduğu için geleceği hususunda belirsizlik vardır. Bu konuda önerimiz yasal düzenlemeler yapılarak, bu iki merkezin Şer'iyye Sicilleri Enstitüsüne dönüştürülmesi, bunun haricinde başta Ankara ve İstanbul'da olmak üzere en az iki enstitünün daha açılmasıdır. Muhakkak bunların gerçekleşmesi üniversiteler ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün ortak çabalarıyla olacaktır. Kurulacak bu enstitülere alınacak araştırmacıların belli nisbette ilâhiyatçı, belli bir nisbette de tarihçi olmasında fayda vardır. Nitekim gün yüzüne çıkarılan ve sadeleştirilen şer'iyye sicillerinin değerlendirilme aşamasında sosyoloji ve sosyal antropoloji gibi bilim dallarından da istifade edilmelidir.

Sicillerden çıkan materyallerin analizinde İslam Hukuku, Tarih, Sosyoloji vb. ilim dalları arasında rekabetten öte, disiplinler arası iş birliği hakim olmalıdır. Böylece arşivlerin gün yüzüne çıkarılmasında hedeflenen nihâî gaye de gerçekleşmiş olsun.

Konuşmamı bitirmeden önce bir hususu da dile getirmek istiyorum: Yukarıda adı geçen merkezlerin öncülüğünde çeşitli illere ait çalışılan defterlerin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce yayınlanması ortak arzumuzdur.

Teşekkür ederim.

*

Oturum Başkanı –Sayın ASLAN beye teşekkür ediyoruz.

Son konuşmacı, Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI, Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. "*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri'nin Türk Millî Arşivciliğindeki Yeri*" konulu tebliğini sunacaklar.

Buyurun sayın AVCI.

KÜLTÜR TARİHİ KAYNAĞI OLAN ŞER'İYYE SİCİLLERİ'NİN TÜRK MİLLÎ ARŞİVCİLİĞİ'NE KATILMASI

Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI*

Osmanlı Devleti'nin mahkeme tutanakları olan Şer'iyye Sicilleri, Türk Tarihi'nin XV-XX. yüzyıllar arasındaki döneminin anlaşılması bakımından başvurulmuş en önemli kaynaklardandır. II. Mehmet devrinden, Osmanlı Devleti'nin hayatının sona erdiği yıllara kadar devam eden dönem içerisinde, tarihin bütün çalışma sahalarına ait bilgi bulunmaktadır. 1991'de Müze ve Kütüphaneler'den alınarak, Millî Kütüphane'de biraraya getirilen taşraya ait kayıtların, millî arşivciliğimize katılması için çalışmalar başlatılmıştır. En başta, hâlâ devam etmekte olan defterlerin mikrofilmleri çekilmektedir. Bugün itibariyle, 8.928 defterin yarıdan fazlasının filmleri bu şekilde okuyuculara sunulabilmektedir. Ayrıca, Adana defterlerinin 27 adedinin belge analizi yapılmış durumdadır. Bir müddettir duran belge analizi çalışmalarının, 1998 yılı içinde devam edileceği öğrenilmiştir. Millî Kütüphane'de yine bu yıl kurulacak olan Restorasyon ve Patoloji Laboratuvarı'nda gerek sicillerin gerekse diğer yazma eserlerin bakımı yapılacaktır.

Bununla beraber, henüz sicillerin eksiksiz toplu katalogları oluşturulamamıştır⁸⁷. Kullanılmakta olanlarda ise, büyük eksiklikler vardır.

* Kırıkkale Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

⁸⁷ Millî Kütüphane'de Siciller'in kataloglarının hazırlanması için yapılan faaliyetler kesintiye uğramıştır ve uzman yokluğundan yaklaşık 5 yıldır başlatılamamaktadır. Bu tür eksiklikler, yalnızca bu çalışma sahasında sıkıntılara sebep olmamaktadır. Aynı zamanda, defterlerinin, milletlerarası seviyede tanıtılmasını ve incelenmesini de engellemektedir. İstanbul'a ait olan ve İstanbul Müftülüğü'nde bulunanların yanında taşra defterlerinin Ankara'daki durumlarının gözler önüne serilmesi gerekmektedir. Millî Kütüphane'nin El Yazmaları ve Nadir Eserler Şubesi Müdürü Sayın Dursun KAYA'nın gayretleriyle okuyuculara sunulabilen –belki de Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınması gereken– bu tarihî kaynakların, Millî Arşivciliğimize dahil olabilmesi için ne lazım ise yerine getirilmesi icab etmektedir. I. Millî Arşiv Şurası'nın dikkatini bu noktaya çekebilmek için, bu tebliğin bir vesile olacağını ummaktavız.

Defterlerin başlama ve bitiş tarihleri, mevcut kataloglarda farklı farklı verilmektedir. Bu tebliğde, *Şer'iyye Sicilleri'nin, Türk Arşivciliği'ne* katılması hususundaki çalışmaların ilk şartı olarak kabul edilebilecek olan tarihlerinin tespiti ile ilgili bilgilere ağırlık verdik. Örnekler incelendiğinde, büyük eksikliklerin varolduğu görülecektir. Bu husus çözüme ulaştırıldığında ve sicillerin toplu kataloğu tamamlandığında *Türk Millî Arşivciliği'nde*, siciller haklı yerlerini alacaklardır. Çünkü, *Şer'iyye Sicilleri* kaynak alınarak yapılan çalışmalarda araştırmacılar, inceleyecekleri defterlerin tarihlerini eksiksiz olarak kataloglardan bulamamaktadırlar. Bu sebeple, farklı farklı tarihleri gösteren defterler, daha başlangıçta araştırmayı zora sokmaktadır.

Siciller'in tarihlerinin ortaya konulabilmesi için defter içi belge ayırımlarının yapılması gerekmektedir⁸⁸. Millî arşivlerimiz açısından önemli olan *Şer'iyye Sicilleri'nde* mevcut belgeleri muhteva itibariyle iki ana grup halinde tasnif ettik. Bunlardan *Birinci Grup* belgeler, defterin ait olduğu şehirde, *kadın*'ın da katılmasıyla meydana gelen gelişmelerin kayıtlarıdır. Bu belgeler, düzenli tutulmuş defterlerde defterin baş kısmından itibaren, kronolojiye uygun olarak yazılırlardı⁸⁹. *Birinci Grup*, "*İlam*" ve "*büccet*"lerden oluşmaktadır. *İlamlar*, *kadı'nın* kararını gösteren belgelerdir. Yani, *kadı'nın* duruşmalar neticesindeki kanaatidir. Bunlar, yargı ile ilgilidir. Bunun yanında *kadılar*, vatandaşların çeşitli konularda ikrarda bulunmalarını da deftere kaydederlerdi. Bu belgelere, *büccet* denilmektedir. Bugünkü anlamda bu işlemler noterlikle ilgilidir.

Devlet merkezi ile diğer makam ve görevlilerle *kadı* arasında meydana gelen yazışmalardan oluşan idarî belgelere ise, "*İkinci Kısım*

⁸⁸ Şer'iyye Sicilleri'nde; devlet, idare, adalet ve ordu hayatı ve teşkilatı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Devlet hayatı içerisinde, saray hayatı ve teşkilatı, padişahın ünvanları, saray mensupları, idari hayatta tayinler, memurların yetkileri, asayiş, adalet hayatında kadının yetkileri, mahkeme usulü ve dava çeşitleri, adli belgeler hakkında yeterli bilgi bulunur (Aydın Taneri, "Kültür Tarihimizin Kaynaklarından Şer'iyye Sicilleri'nin Değerlendirilmesi I, Ankara'nın 1 Numaralı Şer'iyye Sicili", Haziran 1989, Sayı: 65, s. 48).

Ayrıca, Mehmet Zeki Pakalın, Şer'iyye Sicilleri'ni izah ederken, kayıtları üçe ayırır:

1) *Kadı* tarafından verilen hükümler,

2) Herhangi bir hadisenin veya şahitliğin, ikrarın ya da hibenin resmîyete bağlanması talebiyle tutulan belgeler.

3) Devlet merkezinden gelen, bütün fermanlar, emirler ve tebliğler, *kadı* tarafından incelendikten sonra, doğruluğu tesbit edilerek, bu defterlere yazılan suretleri (M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I, İstanbul, 1983, s. 343).

⁸⁹ Yani, *Hicri* ayları; Muharrem, Safer, Rebiu'l-evvel, Rebiu'l-âhir, Cemâziye'l-evvel, Cemâziye'l-âhir, Receb, Şa'ban, Ramazan, Şevval, Zil-ka'de ve Zil-hicce olarak takip ettikleri sıralanışa itina gösterilmektedir.

Belgeler" adını verdik. Şehrin *kadıılığına* tayin edilen kişi, vazifeye başladığı gün, *kadıılığı* müddetince olan hadiseleri ilk günden itibaren kaydedirdi. Akabinde de, *ferman, berat, mektub, buyruldu* vb. belgelerin sûretleri olan *İkinci Kısım* dediğimiz bu belgeleri kaydedirdi.

Bununla beraber, defteri iki kısım olarak kullanmadan tutulmuş kayıtlar da vardır. Adana sicillerinde durum böyledir. Burada, *büccet ve ilamlar, ferman* ve *berat* gibi belge sûretlerinden ayrılmaksızın yazılmıştır. Yani, *kadı* görev müddetince, bizzat baktığı davaları ve kendine gönderilen belgeleri deftere yazdırmaktaydı. Fakat, belge sûretlerinden bazıları, defterin tarihinden önceye ait olabilmekteydi. Bizce bunun en baştaki sebebi, belgelerin *kadıılığa* geç gelmesidir. Ayrıca, bir davayla ilgili olarak, daha önceden gönderilen bir yazının, yeni dava sebebiyle mahkemeye ibraz edildiği de düşünülebilir. Bu yüzden, eski tarihli belge, kayıtlar arasında yer alabiliyordu.

Bazı *Siciller*'de ise, sûretler kısmındaki belgelerin *kadı* tarafından alındığı tarihler, belgenin alt kısmına kaydedilirdi. *Ankara Şer'iyye Sicilleri*'nde bu usûl uygulanmıştır. Örnek olarak; *Ankara*'nın 226 Numaralı Defteri'ne baktığımızda, *kadı*'nın karara bağladığı davaların sonuncusunun 5 Zilbicce 1242 olduğunu görürüz. Fakat, defterin *İkinci Kısım*'nda, *Ankara*'ya gelmiş olan en son emrin tarihinin "Evâsıt-ı Şevval 1242" olduğu da görülür. Aynı zamanda bu belgenin, şehre 27 Mubarem 1243'de geldiğini gösteren bir kayıt vardır. Bu durumda, "Bitiş tarihi 5 Zilbicce 1242 mi, Evâsıt-ı Şevval 1242 mi olacaktır?" sorusu ile karşılaşmak mümkündür.

Bu sorunun cevabı, sicillerin tarihlerinin eksiksiz olarak bulunmasına da işaret etmektedir. Zira, defterin başlama ve bitişini tespit için alacağımız tarihler –istisnalar dışında– çoğunlukla defterin *Birinci Kısım*'nda, yani *kadı* huzurunda meydana gelen gelişmelerin kayıtları arasındadır. Bu yüzden, yukarıdaki örnekte, bitiş tarihi için, *kadı* huzurunda meydana gelen hadiselerin kaydı dediğimiz *Birinci Bölüm*'ün en yeni tarihli belgesi olan 5 Zilbicce 1242, *Ankara*'nın 226 Numaralı Defteri'nin bitiş tarihidir. Zaten, *Evasıt-ı Şevval 1242* tarihi, 5 Zilbicce 1242'ye göre daha önce olduğu için kabul edilemez. Üstelik, *Evasıt-ı Şevval 1242*, belgenin ilgili makamdan *Ankara*'ya gönderilmek üzere çıktığı tarihtir. Defterin başlama ve bitişini ile ilgisi yoktur. Kayıt tarihi olan

27 Mubarrem 1243 ise, defterin bitiş tarihine işaret edemez. Çünkü, 5 Zilhicce 1242 ile 27 Mubarrem 1243 arasındaki, yaklaşık 1 aylık müddete ait hiç belge yoktur. Bu şunun ifadesidir: Bu defteri tutan *kadı*, en son 5 Zilhicce 1242'de bir meseleyi deftere kaydettirmiştir. Başka bir anlatım ile, en son 5 Zilhicce 1242'de bir davaya bakılmıştır. İşte bu tarih, defterin gerçek bitiş tarihidir. Kayıt tarihi ise, belki, 1243 Mubarrem'i sonuna kadar o *kadı*'nın vazifede kaldığını ifade edebilir ancak; bize defterin bitiş tarihini göstermez.

Bu açıklamalardan sonra, "*Tarih tespiti nasıl yapılmalıdır?*" sorusunun cevabını bir örnekle ayrıntılı olarak arayalım. İnceleyeceğimiz defter, Bursa'ya ait B 75/276 (M.K.2543)⁹⁰ numaralı defterdir. Bu sicil, 98 yaprak ve 567 belgeden oluşmaktadır. Defterin ilk belgesi 12 Rebiu'l-âhir 1090, son belgesi 26 Safer 1091 tarihlidir. Defterin tam tarihini bulabilmek için, Birinci Kısım'ın, İkinci Kısım'dan ayrılması gerekir. Defter, 98 yapraktır; ama ilk 76 yaprağı Birinci Kısım'a aittir. 77. yaprak-tan 98. yaprağa kadar da belge sûretleri bulunur. Bu ayrımı araştırmacı, belgelerin ilk ifadelerine bakarak tayin edecektir.

Bundan sonra, defterin tarihinin anlaşılmasını sağlamak için, Birinci Kısım'ın en eski ve en yeni tarihli belgeleri tespit edilmeye çalışılır. Kayıtlar, genellikle kronoloji takip ediyor ise yani, ay ve gün sıralaması defterde düzenli tutulmuşsa, kayıtlar muntazaman izlenebilir. Ancak, bu defterin 1 a yaprağında, 12 Rebiu'l-evvel 1090 tarihli belge vardır. Halbuki, 1 b'den itibaren belgelerde kronoloji birliği vardır. 1 b'deki 13 numaralı 9 Rebiu'l-âhir 1090 tarihli belge, en eski tarihli belgedir. Birinci Kısım 76 a'ya kadar devam eder. Bu yapraktaki 428. belge, kadının baktığı son gelişmeyi işaret eder. Belge, 20 Rebiu'l-âhir 1091 tarihlidir. Dolayısıyla, bu belge defterin bitiş tarihidir.

Bursa'nın B 75/276 numaralı defterinin, bir katalogda bulunması gereken, en önemli özelliği olan "*defter tarihi*" bu şekilde bulunduktan sonra, defterin *Sûretler Kısım*'na geçilir. Devlet merkezi ile muhtelif makamlar arasındaki yazışmalarla ilgili idarî belge sûretlerinin bulunduğu bu bölümde, daha dikkatli bir çalışma yapılması gerekmektedir. Başkentten bir memlekete gönderilen direktifler, *kadı* tarafından alınır ve

⁹⁰ Buradaki B 75/276 numarası, deftere Bursa Müzesi'nde verilen demirbaş numarasıdır. M. K. 2543 ise, defterin Milli Kütüphane'deki yer numarasıdır.

Şer'iyye Defteri'ne kaydedilmek üzere işlemleri yapılırdı. Şüphesiz, belgede istenilen ne ise, yerine getirilmesi hususunda, tedbirler alınıyordu. Bu belgeler, *kadı*'ya ulaştıkça, deftere kaydediliyordu. Bir *kadı* görev müddeti boyunca, eline geçen tüm gönderilmiş belgeleri, mahkemeye geliş tarihlerine göre kaydediyordu.

Devlet merkezinden ve muhtelif yerlerden *kadı*'ya ulaşan bu belgelerin sûretlerinde tam bir kronoloji birliği olmayışı belki, bu belgelerin geldikleri sıra ile kaydedilmelerinden kaynaklanıyordu. *Kadı*, belge üzerinde değişiklik yapamayacağı için, belge ilgili makamdan hangi tarihte gönderilmişse, olduğu şekliyle sûretini yazıyordu. Bazı defterlerde görüldüğü üzere, mahkemeye belgenin ulaştığı tarih de kaydediliyordu. Esasen, sûretler kısmındaki belgelerin çoğunluğu, yine o defterin sahibi olan *kadı*'nın devrinde ona gönderilen belgelerdir. Başka bir ifade ile, sûretler kısmındaki belgelerin büyük kısmı, defterin başlama ve bitiş tarihleri arasındaki bir tarihe aittir.

Siciller'in tarihlerinin ortaya konulabilmesi için, ifadeye çalıştığımız bu hususlar asıl belirleyici unsurlardır. Bunların yanında, tarih tespiti sırasında belirtilmesi gereken bazı noktalar daha vardır. Bu durum, *Kadı*'nın seleflerine gönderilen; fakat gecikmeler sebebiyle ancak gelebilmiş belgelerin kataloglarda mutlaka belirtilmesi gereğidir. Bunun yolu, defterin *Sûretler Kısmı*'ndaki belgelerin tamamına bakıp, başlama ve bitiş tarihleri dışındaki belgelerin katalogda oluşturulacak "*Notlar*" kısmında işaret edilmesidir.

Bursa'nın B 75/276 numaralı defterinin *Sûretler Kısmı*'nda, başlama ve bitiş tarihleri olan 9 *Rebiu'l-abir* 1090 - 20 *Rebiu'l-abir* 1091'in dışında belge sûretleri vardır. Bu belgelerin numaraları ve tarihleri şöyledir:

<i>Belge Numarası</i>	<i>Tarîhi</i>
451	20 <i>Rebiu'l-ewel</i> 1090
454	3 <i>Muharrem</i> 1089
456	1 <i>Zi'l-ka'de</i> 1089
457	12 <i>Zi'l-ka'de</i> 1089
459	<i>Evâil-i Zi'l-hicce</i> 1089
470	4 <i>Cemâziye'l-ewel</i> 1090
483	<i>Evâhir-i Cemâziye'l-ewel</i> 1090
489	26 <i>Zi'l-hicce</i> 1089

Bu belgeleri belirtmenin faydası, araştırmacıya kolaylık sağlama noktasındadır. Meselâ, yukarıdaki 489 numaralı ve 26 *Zi'l-bicce 1089* tarihli belgeyi arayan bir araştırmacı, 1089 tarihli defterde bu belgeyi bulamayacaktır. Zira, belge büyük ihtimalle geç gelmiş ve 1090'da görev yapan kadı zamanında işleme konulmuştur.

Burada yapıldığı gibi, tarih tespitinde ay ve günler de kataloglarda bulunmalıdır. Aranılan tarihin, katalogda olup olmadığının anlaşılabilmesi için bu gereklidir. Bir hadiseyle ilgilenen araştırmacı, olayın geçtiği yerin defterini eline aldığı anda, aradığı tarihin defterde olup olmadığını öğrenbilmelidir. Araştırdığı tarihe ait belge olmadığını bilen kişi, o defterin incelenmesiyle vakit harcamayacaktır. Şüphesiz ki, zaman, araştırmalarda en önemli hususdur.

Toplu kataloglarda bulunması gereken bir konunun daha izahı lâzımdır. Mevcut kataloglarda, kütüphanecilik çalışmaları bakımından eksiklikler vardır. Bu kataloglarda, defterlerin çoğunlukla yaprak (veya sahife)⁹¹ sayıları, belge sayıları⁹², ebatı ve ciltlerinin özellikleri gibi hususlar bulunmamaktadır. Bu eksikliklerin telafisi ve her defteri gösteren muayyen bir fiş örneği kabul edilmelidir. *Millî Kütüphane*'de –hâlen çalışma devam etmemekle beraber– kullanılan fişlerde bu özellikler bulunmaktadır. Bahsettiğimiz bu tasnif fişlerinde: "*İli, İlçesi, Başladığı Tarih (Gün, ay, yıl), Bittiği Tarih (Gün, ay, yıl), Belge Sayısı, Sahife Sayısı, Boyutu, Cildi, Geldiği Yer, Eski No, Millî Kütüphane Yer No, Not*" bilgileri, her defter için belirtilmektedir.

*

Bu kısımda, *Şer'iyye Sicilleri Katalogları*'yla ilgili çalışmalardan dördünü esas alarak, *Bursa Şer'iyye Sicilleri*'nden seçtiğimiz defterlerin asıl tarihlerini tespit edeceğiz. Böylece, katalogların mukayeseleri yapılmış olacaktır.

⁹¹ Yazma eserlerde esasen, yaprak (varak) sistemi kullanılmaktadır. Yani her yaprağa, "a" ve "b" olarak, iki numara verilir (1 a-1 b, 2 a-2 b gibi). Ancak, *Şer'iyye Sicilleri*, *Millî Kütüphane*'ye toplanmadan önce, buldukları *Müzeler*'de sahife (a, b ayrımı yapmaksızın, rakam sırasıyla numaralamak) sistemi de kullanılmıştır. *Kataloglar*'la, bu hususta da birlik sağlanmalıdır.

⁹² Esasen, belgelerin numaralandırılması işi, *Müzeler*'in bazılarında yapılmıştır. Meselâ, *Etnografya Müzesi*'nden, *Millî Kütüphane*'ye getirilen *Siciller*'e belge numaraları verilmiştir. Fakat, *Müzeler*'in çoğunda bu çalışma yapılmamıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, defterlerin tarihlerinin tespiti hususunda bir usûl bulunmamaktadır. Böyle olmakla beraber, müracaat ettiğimiz ve mukayeselerini yaptığımız eserlerin hitap ettikleri çevre bakımından kıymetleri büyüktür. Bizim amacımız, *Şer'iyye Sicilleri*'nden her birinin tarihinin doğru olarak belirlenebilmesi için hangi hususların gözönünde bulundurulması noktasındadır.

Müracaat edeceğimiz ilk çalışma, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı'nın Kataloğu (T.D.A.V.K.)*'dur⁹³. İkinci çalışma, *Bekir Kemal Ataman'a* aittir (*O.K.R.*)⁹⁴. Üçüncü olarak müracaat ettiğimiz katalog, siciller *Bursa Müzesi*'nde iken hazırlanan katalogdur (*B.M.K.*). Son olarak, *Osman Ersoy*'un konu ile ilgili yazısı dikkate alınmıştır (*Ş.S.T.K.D.*)⁹⁵.

O.K.R. ve *T.D.A.V.K.*'yi birbirinden ayıran en önemli husus, tasnifin birincide *Müzeler'e*, ikincide defterlerin ait olduğu *şehirler'e* göre yapılmış olmasıdır. *O.K.R.*'de defterlerin *Millî Kütüphane*'ye toplanmadan önce buldukları *Müzeler* alfabetik olarak sıralanmış, kronolojiye uygun bir şekilde düzenlenmiştir. *T.D.A.V.K.*'de ise, defteri mevcut olan her *şehir* alfabetik olarak sıralanıp, kronoloji birliği kurulmuştur. *B.M.K.*'de ise, kronolojiye önem verilmemiş, defterlerin *Müze demirbaş* sıralanışları esas alınmıştır. *Ş.S.T.K.D.*'ye baktığımızda, *Şer'iyye Sicilleri* ile ilgili ilk yazılardan olduğunu görürüz. Fakat, burada da, tarih tespiti diğer kataloglardaki gibidir.

Kataloglarda belirtilen tarihlerle, doğrudan defterlere müracaat ederek yaptığımız tarih belirlemeleri, bir fişin bütünlüğü içerisinde sunulacaktır. *Bursa Şer'iyye Sicilleri*'nden 5 adedi buraya alınmıştır.

D) Defter No: B 117/351 (M.K. 2590)

A) Defterin Özellikleri

1) Yaprak Sayısı:	128
2) Belge Sayısı:	474
3) Boyutu:	42.6x15.5 cm.
4) Cildi:	Sırtı kahverengi meşin, satırları ebru kâğıt kaplı.

⁹³ *Şer'iyye Sicilleri*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988.

⁹⁴ *Bekir Kemal Ataman*, *Ottoman Kadı Registers as a Source of Social History*, London, 1987.

⁹⁵ *Osman Ersoy*, "Şer'iyye Sicilleri'nin Toplu Kataloğuna Doğru", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXI, Sayı 3-4, Ankara, 1963.

5) İlk Belgenin Tarihi:	2 Muharrem 1178
6) Son Belgenin Tarihi:	20 Muharrem 1189

B) Kataloglardaki Başlama ve Bitiş Tarihleri

1) O.K.R.:	1178 - 1186
2) T.D.A.V.K.:	1178 - 1186
3) B.M.K.:	1178 - 1186
4) S.S.T.K.D.:	1178 - 1186

C) Defterin Tasnifi

Sicilin tamamında ferman, berat vb. belgelerin sûretleri bulunmaktadır.

D) Defterin Gerçek Tarihi

1) Başlama Tarihi:	22 Cemâziye'l-ewvel 1177 (Yaprak No: 16 b; Belge No: 72)
2) Bitiş Tarihi:	15 Rebiu'l-âhir 1189 (Yaprak No: 79 a; Belge No: 271)

E) Başlama ve Bitiş Tarihleri Dışındaki Belgeler

<i>Belge Numarası</i>	<i>Tarihi</i>
42	11 Receb 1165
43	29 Receb 1125
44	1 Şevval 1131
45	18 Şa'ban 1137
46	1 Safer 1168
47	5 Zi'l-hicce 1157
48	20 Rebiu'l-âhir 1170
49	Zi'l-ka'de 1148
50	29 Zi'l-ka'de 1157
51	22 Receb 1125
52	1 Şevval 1131
53	1 Safer 1132
54	14 Safer 1134
56, 57	Muharrem 1153
58	12 Safer 1163
59	9 Receb 1165 ⁹⁶

⁹⁶Bu defterde, belge tarihlerinin kontrol edilmemesinden kaynaklanan hatalar vardır.

II) Defter No: B 120/334 (M.K. 2593)

A) Defterin Özellikleri

1) Yaprak Sayısı:	30
2) Belge Sayısı:	222
3) Boyutu:	42x15 cm.
4) Cildi:	Sırtı kahverengi meşin, satuh ve kapak içleri ebru kâğıt kaplı.
5) İlk Belge'nin Tarihi:	25 Zi'l-hicce 1019
6) Son Belge'nin Tarihi:	2 Zi'l-ka'de 1086

B) Kataloglardaki Başlama ve Bitiş Tarihleri

1) O.K.R.:	1145 - 1146
2) T.D.A.V.K.:	1145 - 1146
3) B.M.K.:	1145 - 1146
4) Ş.S.T.K.D.:	1145 - 1146

C) Defterin Tasnifi

1) Birinci Kısım:	(1 a - 21 b yapraklar; 1 - 169. belgeler)
2) İkinci Kısım:	(22 a - 30 b yapraklar; 170 - 222. belgeler)

D) Defterin Gerçek Tarihi

1) Başlama Tarihi:	24 Zi'l-ka'de 1019 (Yaprak No: 1 b; Belge No: 5)
2) Bitiş Tarihi:	30 Receb 1020 (Yaprak No: 17 b; Belge No: 146)

E) Başlama ve Bitiş Tarihleri Dışındaki Belgeler

147-169. belgeler, 12 Şevval 1080 – 2 Zi'l-ka'de 1080 arası, 191-211. belgeler, Evâhîr-i Şa'ban 1144–Evâsîr-ı Cemâziye'l-evvel 1152 arasına ait. 186. belge, 1 Receb 937'ye ait. Bunlardan başka, İkinci Kısım'ın içinde, 1145-1146'ya ait, belgeler de bulunmaktadır. 1145 yılının belgeleri, 176. belgeden başlamaktadır⁹⁷.

Tamamında *ferman*, *berat* vb. belgelerin süreleri bulunan bu sicilde, ilk 60 belgede kronoloji birliği olmadığı görülüyor. Bu sebeple, belgeler tek tek gözden geçirilerek, birbirini takip eden belgeler tesbit edilip, en eski ve en yeni tarihli belgeler, başlama ve bitiş tarihleri yapılmalıdır.

Tabiiyle, bu iki tarihin dışında belgeler de olabilir. Onlar da yukarıdaki gibi, belirtilmelidir.

⁹⁷ Bursa'nın B 120/334 numaralı defterinde de esas tarihle ilgisiz, sadece notlar kısmında gösterilmesi gereken tarihler, 4 *Katalog*'da da aynen zikredilmiştir.

III) Defter No: B 124/338 (M.K. 2597)

A) Defterin Özellikleri

1) Yaprak Sayısı:	242
2) Belge Sayısı:	810
3) Boyutu:	41.2x16.4 cm.
4) Cildi:	Sırtı kahverengi meşin, satırları ve kapak içleri ebru kâğıt kaplı.
5) İlk Belgenin Tarihi:	1 Zî'l-hicce 1151
6) Son Belgenin Tarihi:	Evâil-i Şevval 1164

B) Kataloglardaki Başlama ve Bitiş Tarihi

1) O.K.R.:	1152 - 1164
2) T.D.A.V.K.:	1152 - 1164
3) B.M.K.:	1151 - 1167
4) Ş.S.T.K.D.:	1152 - 1164

C) Defterin Tasnifi

Tamamında belge sûretleri bulunmaktadır.

D) Defterin Gerçek Tarihi

1) Başlama Tarihi:	5 Zî'l-hicce 1150 (Yaprak No: 5 b; Belge No: 10)
2) Bitiş Tarihi:	22 Zî'l-ka'de 1167 (Yaprak No: 241 a; Belge No: 803)

E) Başlama ve Bitiş Tarihleri Dışındaki Belgeler

Belge Numarası	Tarihi
4	29 Receb 1144
30	Evâsıt-ı Şa'ban 1111
141	20 Safer 1136
605	4 Ramazan 1137
771	Evâil-i Zî'l-hicce 1149 ⁹⁸

Görülebileceği gibi, *ferman*, *berat* vb. belgelerin sûretleri kısmındaki tarihler, başlama ve bitiş tarihleri olarak alınmıştır. Halbuki, defterin ciltlenmesi esnasında, yanlışlıkla 1019-1020'li belgelerin yanına 1086'lı ve 1144-1152'li belgeler de konulmuştur. Üstelik, çok daha önceye ait, 937 tarihli bir belge de deftere ilave edilmiştir. Bu ayrılm yapılmadan alınan tarihler, yukarıdaki *Kataloglar*'a müracaat eden araştırmacıları yanıltacaktır. Meselâ, 1020 yılıyla ilgili bir hadiseyi araştıran kişi, kataloğu eline aldığı anda, B 120/334 numaralı defterin tarihini 1045-1046 olarak görecektir ve bu defterde aradığı belgenin bulunmadığına hükmedecektir. Halbuki, defterin esas tarihi 1019-1020'dir.

⁹⁸ Bursa'nın B 124/338 numaralı defterinin tarihi hususunda da, *Kataloglar* gerçek tarihi verememişlerdir. Bursa Müzesi kaydı bir ay eksikle, 1151-1167 olarak en yakın tarihi bildirmiştir.

IV) Defter No: B 125/338 (M.K.2597)

A) Defterin Özellikleri

1) Yaprak Sayısı:	100
2) Belge Sayısı:	530
3) Boyutu:	44.2x16 cm.
4) Cildi:	Sırtı ve kapakları kahverengi meşin, kapak içleri ebru kâğıt kaplı, satırları şemseli cilt.
5) İlk Belgenin Tarihi:	12 Rebiu'l-ewvel 1161
6) Son Belgenin Tarihi:	Evâsıt-ı Cemâziye'l-âhir 1163

B) Kataloglardaki Başlama ve Bitiş Tarihleri

1) O.K.R.:	1160 - 1161
2) T.D.A.V.K.:	1160 - 1161
3) B.M.K.:	1160 - 1161
4) Ş.S.T.K.D.:	1160 - 1161

C) Defterin Tasnifi

Birinci ve İkinci Kısım'a ait belgeler birbirlerinden ayrılmaksızın ciltlenmiş.

D) Defterin Gerçek Tarihi

1) Başlama Tarihi:	23 Muharrem 1161 (Yaprak No: 4 a; Belge No: 13)
2) Bitiş Tarihi:	20 Cemâziye'l-âhir 1163 (Yaprak No: 49 a; Belge No: 317)

E) Başlama ve Bitiş Tarihleri Dışındaki Tarihler

Belge Numarası	Tarihi
3	22 Cemâziye'l-ewvel 1146
322 - 323	25 Rebiu'l-âhir 1060
329	Evâil-i Zi'l-hicce 1060
334	Evâhir-i Zi'l-ka'de 1060
337	Evâil-i Zi'l-hicce 1060
341	Evâsıt-ı Rebiu'l-âhir 1165

Büyük kısmında, *ferman*, *berat* vb. belgelerin sûretlerinin bulunduğu defteri, Kataloglar baştan iki, sondan da üç yıl eksik göstermektedirler.

Bu neticeye varmalarının sebebi, defterin ilk ve son sayfelerine bakıp, gördükleri tarihleri kaydetmeleri olmalıdır. Bu tür bir tesbitin yanlışlığı meydandadır. Tekrar etmek gerekirse, yapılacak şey, bütün defterdeki belgelere bakıp, aşağı yukarı bir kronoloji birliği meydana getirmek olmalıdır.

344	28 Zî'l-hicce 1160
345	22 Rebiu'l-âhir 1160
351	Evâil-i Receb 1160 ⁹⁹

V) Belge No: B 135/350 (M.K. 2608)

A) Defterin Özellikleri

1) Yaprak Sayısı:	69
2) Belge Sayısı:	461
3) Boyutu:	40x14,5 cm.
4) Cildi:	Sırtı kahverengi meşin, sırt ve kapak içleri ebru kâğıt kaplı
5) İlk Belgenin Tarihi:	1077 (Kadı tayin emri)
6) Son Belgenin Tarihi:	20 Cemâziye'-evvel 1084

B) Kataloglardaki Başlama ve Bitiş Tarihleri

1) O.K.R.:	1077 - 1079
2) T.D.A.V.K.:	1077 - 1079
3) B.M.K.:	1077 - 1079
4) Ş.S.T.K.D.:	1077 - 1079

C) Defterin Tasnifi

1) Birinci Kısım	(1 a - 55 b yaprakları; 1 - 415. belgeler)
2) İkinci Kısım	(56 a - 69 a yaprakları; 416 - 461. belgeler)

D) Defterin Gerçek Tarihi

1) Başlama Tarihi:	1 Muharrem 1078 (Yaprak No: 1 b; Belge No: 2)
2) Bitiş Tarihi:	30 Zî'l-hicce 1082 (Yaprak No: 55 b; Belge No: 414)

⁹⁹ Bu defterin ilk belgesi 12 Rebiu'l-evvel 1161, son belgesi Evâsıt-ı Cemâziye'l-âbir 1163'dür. *Kataloglar*'da ise, defter 1160'dan başlayıp, 1161'de bitirilmiştir. Son belge, 1163'dür. Bitiş tarihi için buna da bakılmadığı anlaşılıyor. Belgeler kronoloji takip etmekle beraber, yapraklar karışık ciltlendiği için, kontrol zorlaşmaktadır. *Kataloglar*'daki batanın esas sebebi bu olmalıdır. Anlaşıyor ki, başlama tarihi için *ferman*, *berat* gibi belge sürelerine müracaat edilmiştir. Bitiş tarihi için de, defterin gerçek başlama tarihi verilerek, 2 senelik eksiklik ortaya çıkarılmıştır.

E) Başlama ve Bitiş Tarihleri Dışındaki Belgeler

Belge Numarası	Tarîhi
7	1 Ramazan 1078
416	1 Zi'l-hicce 1034
424	Evâsıt-ı Receb 1021
426	Evâhir-i Şa'ban 920
459	9 Rebiu'l-evvel 1024
460	Evâil-i Rebiu'l-evvel 1024
461	20 Cemâziye'l-evvel 1024 ¹⁰⁰

Sonuç

Şer'iyye Sicilleri kaynak alınarak yapılan bilimsel çalışmalar, özellikle sosyal tarihe katkıda bulunmaktadır. Bu arada, muhtelif araştırmacılar da özel olarak defterlerle ilgili çalışmalar yapmışlardır. Siciller'in katalogları olarak zikrettiğimiz eserler hazırlanmıştır. Halbuki, mevcut kataloglarda o derece hatalar vardır ki, bu hataların telafi edileceği yeni ve kapsamlı bir kataloğa ihtiyaç vardır.

Bu söylediklerimizin yanında, belirtmek gerekir ki, –katalog iddiasıyla hazırlanmadığı halde– Halit Ongan'ın Siciller'le ilgili yayınlarında, bir deftere ait en içerikli bilgilerin verildiğini gördük. Ankara Şer'iyye Sicilleri'nden ilk ikisinin belge özetlerini yayınlayan Ongan, tarih tespiti hususuna da temas etmiştir. Teferruatlı bir araştırma olan, "Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyye Sicili" özetlerinin düzenliliği ile ilgili çektığı gibi, tarih tespitinde de hemen hemen yukardaki metodun uygulandığı bir çalışma olmuştur. Ongan'ın incelediği bu defter, 997-998 yıllarına ait olup, 1.800 belgeden oluşmuştur. Eserinde, bilgi verirken, tarih tespiti ile ilgili uygulanması gerektiğini söylediğimiz metoda bağlı kaldığını belirtmektedir. Ongan şöyle diyor:

¹⁰⁰ Bu defter de, iki kısımdan oluşmaktadır. Fakat, incelediğimiz diğer defterlere göre farkı şudur: Ciltlenirken, Birinci Kısım'a vakıf kayıtları konmuştur. Yani, ilk 55 yaprakdaki 415 belge, siyakatla tutulmuş vakıf kayıtlarını içermektedir. 56-69. yapraklarda ise, kadı huzurunda vuku bulan hadiseler, başka bir ifade ile yargı ve noterlik belgeleri bulunmaktadır. Defterlerin tarihlerini tesbit ederken, iki kısımlı defterlerde, kadı huzurunda vuku bulan hadiselerin bulunduğu bölüme müraعات edilmesini belirtmiştik. Ama bu defterde, bir istisna ile karşı karşıyayız. Burada, İkinci Kısım olarak muamele gören yargı ve noterlik belgeleri, 461 belgeli defterin 45 belgesidir ve kronoloji olmakla beraber, bazı belgeler bunun dışındadır.

Bu yüzden, başlama ve bitiş daha düzenli ve daha fazla belgeli Vakıflar kısmından alınmıştır. Zaten 45 adet mahkeme kararının tarihleri de esas aldığımız 1 Mubarem 1078 ile 30 Zi'l-ka'de 1082 tarihleri arasındadır.

"Belgelerin tescilinde tarih sırasına ehemmiyet verilmediği dikkatten kaçmamaktadır. Nitekim, 1 Muharrem 997'den başlayan ve 8 Ramazan 998'de nihayet bulan bu belgelerin ilki 739, sonuncusu 1788 sırası kaydedilmiş, bu iki tarih arasında rasthyan diğer belgeler ise, yine tarih sırasına önem verilmeden karışık bir şekilde işlenmiştir. Bu arada, yukarıki, iki tarihe nazaran, sicilde daha eski tarihli belgeler de görülmektedir ki, bunların ya herhangi bir ihtilaf sebebiyle mahkemeye sonradan ibraz olunduğuna veya mahkemeye geç geldiğine şüphe edilemez"¹⁰¹.

Ongan, bu bilgiyi verdikten sonra, başlama ve bitiş tarihleri dışında tuttuğu onbeş belgeyi belirtmiştir. 1 Muharrem 997 tarihini başlangıç, 8 Ramazan 998 tarihini de bitiş tarihi kabul etmiştir. Başlangıç tarihini 739. belgeden, bitiş tarihini de 1788. belgeden almıştır. Ancak, Ongan, bunu yaparken, bir ayrıntıyı gözden kaçırmış olmalıdır. Başlangıç tarihi olarak kabul ettiği 1 Muharrem 997 tarihi, deftere sonradan kaydedilmiştir. Halbuki, 739 numaralı bu belgenin dışında, 997 Muharrem'ine ait başka belge bulunmamaktadır. Defter, 997 yılı Şa'ban ayı sonundan itibaren gün takip ederek, 998 yılı 8 Ramazan'ına kadar devam etmektedir. Yani, defterde 997 yılının ilk ayı olan Muharrem'in ilk gününden, aynı yılın 8. ayı olan Şa'ban sonuna kadar hiçbir belge bulunmamaktadır. Burada yapılması gereken, 1 Muharrem 997 tarihini de esas alınan tarihlerin dışındaki listeye eklemek olmalıydı. Başlangıç tarihi ise, 8. belgedeki 30 Şa'ban 997 tarihi olacaktır.

Şer'iyye Sicilleri'nin burada söz konusu yaptığımız metodla, katalog probleminin çözülmesi, millî arşivciliğimize katılması yolunda önemli bir adım olacaktır. Türk Tarihi'nin 4 yüzyıllık döneminin aydınlatılmasında ve anlaşılmasında son derece büyük önemi olan kaynakların, gerek millî, gerekse milletlerarası düzeyde ele alınabilmesi de bu çalışmalara bağlıdır.

Bu şekilde, daha geniş bir çalışmanın Millî Kütüphanede yapılmak istendiğini belirtmiştik. Burada hazırlanmakta olan katalogun bir an evvel bilim dünyasına kazandırılması önemli bir açığı kapatacaktır. Böylece, Türk Arşivciliği için büyük bir katkı yerine getirilmiş olacaktır. Müze Müdürlükleri'ndeki sicillerin Millî Kütüphanede toplanmasının ilk amacı da bu olmalıdır.

¹⁰¹ Halit Ongan, Ankara'nın İki Numaralı Şer'iye Sicili, Ankara, 1974, s. XIII - XIV

K SALONU II. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Efendim, tebliğlerimiz burada son buluyor. Şimdi tartışmalara geçeceğiz. Söz almak isteyenler, soru sormak isteyenler veya ilâvede bulunmak isteyenler var mı acaba? Buyurun Nejat bey.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ (Emekli Öğretim Üyesi) –Bir defa dört arkadaşıma da şükranlarımı arz ediyorum. İyi ki buraya gelmişim. Bir önceki oturumda, aşağıda görev yapıyordum. Şimdi tabîi, aşağıdaki toplantıda bulunulmadığı için, bazı şeyler söylemek lâzım. Yusuf HALAÇOĞLU, Millî Kütüphane'nin, bu defterden el aman ettiğini söyledi ve arşive devredin demiş. Yani, biraz evvel bunun –her şey halledilecek– bu toplantının, Arşiv Şûra'sının toplantılarında düzenlemelerinde bulunuyordu. Ben de bulundum ve kendisi bizim üniversitelere, yani her şeyi ile, kendilerine ait defterlerin filmlerine başladık demişti. Bir başka husus da, *Müşîrîn Defterleri*'nin Ankara'da toplanması, 1979'da gündeme gelmiş. Ben, Genel Müdürdüm Başbakanlık Arşivi'nde. Ben buna karşı çıktım, sebebi de şuydu: O zaman 15 üniversite vardı, galiba şimdi 60 oldu. Peki buralardaki tarih bölümleri ne yapacaklar diye sordum. Defter gittikten sonra çelik-çomak mı oynayacaklar? Ne yapacaklar dedim. Ama baktım şartlara kötü, biliyorum. Aslında defter arşiv malzemesi ama bu, bir kütüphane malıdır. Eğer bulunan şehirlerde, bunları kütüphanelere koysalardı, yazma eser gibi, her halde daha iyi korunurdu. Çünkü müzelerde arkeologlar bulunuyorlardı, yani bundan dolayı toplandı. Ama çok şükür, şimdi tersi bir işleme gidiliyor.

Bir şey daha söyleyeyim, meselâ Konya'da, bu defterler giderken, Halil CİN bey rektörümüz, ona rica ettik, iki nüsha fotokopilerini aldık, birini Fen-Edebiyat için, birini de müzeye bırakmıştık. Çünkü oraları da çorak bırakmanın manası yok. Bakın, taşrada, şer'iyye defterlerinde çalışan bir sürü insan var, iyi-kötü faydalanıyoruz. Salih Turgut

CİNLİOĞLU, çok ilmî bir yayın değil ama defteri görmeden hiç olmazsa bir takım şey buluyorsun, tarihi var, gidip bulursunuz onları veyahut da Bursa'da yayınlananlar diye, diğerleri öyle idi, bunu da bilhassa bilgi olarak söyleyeyim.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ (Ankara.Ü. DTCF. Tarih Bölümü) –Ben arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. İzninizle bir kaç noktaya değinmek istiyorum. Ben de, bir parça bu şer'iyeye sicilleri ile uğraşmış birisiyim. Ben de ilk okuduğum zaman bunları, Osmanlı belgelerinin en âlâlıları, bunları okuyanların artık bir daha bir başka koleksiyona bakmaya ihtiyaç duymayacağını düşünürdüm. Ama sonra, gördüm ki, bu şer'iyeye sicilleri de o büyük belge grupları içinde önem taşıyan, ama önemleri diğerleri kadar olan bir belge grubu.

Şimdi, arşivin genel problemleri, genel meseleleri içinde, arkadaşlarımızın özellikle, böyle Şer'iyeye Sicilleri Enstitüsü, Şer'iyeye Sicilleri Araştırma Merkezi, Şer'iyeye Sicilleri Kürsüsü gibi önerilerini hence biraz daha genişletmek ve Osmanlı belgelerinin bütünü içinde bu belgeleri değerlendirmek lâzım diye düşünüyorum. Üstelik bir de, arkadaşlarım sizin gibi, Osmanlı diplomatiği hakkında en mufassal, en teferruatlı eser vermiş bir hocanın yanında bu bildirimlerini sundular. Ben, bu ikisini bağlantılı olarak görmek istiyorum ve şer'iyeye sicilleri hakkında, hence şunların yapılması gerektiğine inanıyorum: Şer'iyeye sicilleri dediğimiz belgeler, Osmanlı kadı mahkemelerinde tutulmuş olan defterlerdir ve bu defterler, "*Sicill-i Mahfûz*" diye anılırlar; yani, defterdirler ve içinde çeşitli vesikalar vardır. Bunların bir bölümü, bir kadı'nın kendi görev döneminde "Telgit" dediğimiz görev müddeti içinde kaleme alınmış, mahkemeye intikal etmiş davalarla ilgili yazılardır; bir kısmı da, mahkemeye merkezden veyahut diğer otoritelerden gelen vesikalardır.

Şimdi, burada Osmanlı kadısı, Osmanlı tarihi içinde belli bir döneme kadar, idarî yargı görevi de üstlenmiş bir durumdaydı, özellikle klasik dönemde. Ama XVIII. yüzyılda, bu fonksiyonlarda değişme oldu; hele XIX. yüzyılda kazâ, çok başka bir anlam kazandı. İdarî yapılanma içinde, bir başka dizgenin, bir başka sıranın içine girdi.

Şimdi şer'iyeye sicili dediğimizde, bu şer'iyeye sicilleri hangi dönemin sicilleridir? Bunu bilmemiz lâzım, bunlar üzerinde çalışmamız lâzım, ve ondan sonra bu belgelerin niteliğine göre, bir önceki oturumda

söylediğim diğer belge gruplarıyla bunları ilişkilendirmemiz lâzım, o zaman anlam kazanırlar diye düşünüyorum. Orhan'ın (AVCI) çok titiz olarak bu tarihleme, tarih araştırmasını aslında ben pek anlayamadım, neden bu kadar böyle tarih üzerinde durdu, çünkü bu belgelerin bir gündemi var, bunların her birinin ayrı tarihi var ve o belgelerde, özellikle, bir başka yerden merkezden, eyaletten, şuradan buradan gelmiş belgelerin tarihinin eski olması onların gecikmesinden değil. Her hangi bir sebeple, o anda kadiya sunulduğu için, o dönem içinde kaydedilmiş olmalarındandır. Yoksa, anormal bir durum yok orada ve her birinin de ayrı tarihi olduğuna göre, başka bir problem söz konusu değil sanıyorum. Bilmiyorum ben yanlış mı anladım bu tarihlendirmeyi? Çünkü en nihayetinde bir telif eser değil, bir defter, bir sicil, bir şeyleri hifzeden belgeler. Ben bunları söylemek istedim.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Arkadaşlarıma teşekkür ediyorum. Şunu arzetmek istiyorum, Kenan (Ziya TAŞ) beyin bahsettiği grupta bir süre Kenan beyle beraber çalıştık. O, işin iç yüzünü biliyor. Fakat Orhan beyin dediği gibi, "şer'iyye sicillerindeki kataloglama çalışmalarının kesilmesinin sebebi uzman yokluğundan" dedi Orhan bey kardeşim, ama uzman yokluğundan değil. Arkadaşlarımıza gelen yazıda, "Ödenek yokluğundan" deniyor. Çünkü ayrılan ödenek, Namık Kemal ZEYBEK zamanında, o dönemin parasıyla 3 milyar lira idi. Bugün 3 milyar, çok komik bir para belki ama, o dönem için çok büyük paraydı ve bu paranın faizi ile, ana paraya hiç dokunmadan, rahatlıkla 15-20 kişilik bir grup istihdam edilip, bu güne kadar 27 defterin kataloğu değil, yüzlerce hatta belki binleri bulan, bir-iki bin defterin kataloğu çıkartılabilirdi ama, bu imkân maalesef kaçırıldı, buna karşılık Millî Kütüphane'nin boya ve badana işleri yapıldı. Çünkü o para, carî harcamalara aktarıldı ve carî harcamalardan da, tabî ki, Millî Kütüphane'nin de restorasyonu ve tamininin yapılması gerekiyordu ve onlar yapıldı. Arkadaşlarımıza gelen son yazıda da "Ödenek yokluğundan, çalışmanızı burada bitiriyoruz, yeniden bir şey açıldığında, size haber vereceğiz teşekkür ederiz." denildi.

Birinci ekibin dağılmasının sebebi, bürokratik engeldi. Üniversite-den teşkil edilen ekibe, "38'e göre izin almanız gerekir, yoksa ödeme yapamayız" dediler ve bu ekip dağıtıldı. Sonradan biz devreye girdik ve

dışarıdan, bu sefer emekli veya hiç bir devlet kurumunda çalışmayan kişilerden başka bir ekip oluşturuldu ve bu ekip de, 2-3 ay kadar çalıştırdıktan sonra, "Ödeneğimiz kalmadı, kusura bakmayın, sizi gerekirse sonra çağırırız." dediler ve halâ çağıracaklar.

İbrahim YILMAZÇELİK kardeşimin önerisine geliyorum. Başbakanlık Arşivi'ne, İstanbul'a bu belgelerin gönderilmesi iki bakımdan mahzurludur.

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü) –Hocam, İstanbul'a gönderilmesi şart değil, Ankara'da kalsın.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Pardon, ben öyle anladım çünkü onların düşünceleri de buydu, işin doğrusu.

Oturum Başkanı –Osmanlı'nın merkezi olması dolayısıyla –ben araya girmek istemiyordum ama– Osmanlı Arşivi'nin İstanbul'da toplanması en iyi şekildir zannediyorum.

Bir Katılımcı –Müsaade edin de taşrada kalsın.

Oturum Başkanı –Ama taşradan zaten alınmış bir kere. Eğer aşağıda olsaydınız demin, bu konuda konuşmalarımız oldu. Hatta ben dedim ki, Millî Kütüphane değil bunun yeri, ama mutlaka, madem ki gelmiş, Osmanlı Arşivi'ne intikal etmeli fakat, oradaki yerlerine de, hiç olmazsa mikrofilmleri gönderilmeli, dedim. Yani, tamamıyla oradan alın-sın, demiyoruz. Biraz önce Nejat bey de aynı şeyi söyledi bakın. Ama bir kere gelmiş, madem toplanmış ve gerçi bugün Osmanlı Arşivi'nin de şartları çok iyi değil, onu iddia edecek durumda değiliz ama herhalde, o müzelerde bakımsız atılmasından, Osmanlı Arşivi'nin modern bir deposunda durması, çok daha isabetli olur diye düşünüyorum ben şahsen.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Şimdi ben Başbakanlık'ta aynı şey kurularak bunun çözüm olacağına inanmıyorum. Diyelim ki, bir iş yapılacak, bir hizmet yapılacaksa aynı hizmet Millî Kütüphane bünyesinde de oluşturularak o bünye takviye edilerek, desteklenerek yapılabilir. Bir tek Ankara'da üç üniversitede tarih bölümü var. Bu işi yapacak elemanlar da var. Gerekli teknik destek de sağlanır. Yeter ki kendileri bu

iş i yapmak istes in. Ünivers itede bu iş i yapacak, sevg i ile yapacak, gönül hoş luğu ile yapacak pek çok eleman var. Teş ekkür ederim.

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU (*Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*) –Efendim, ben de başka bir soruna dikkat çekmek istiyorum. Gerçi mevcut siciller ile ilgili mevcut problemlerimiz var. Ben de yurt dış ındaki sicillerin bir kısmının mikrofilminin alındığını biliyorum. Acaba bunlar kullanıma açık mı? Meselâ Trablusgarb'ın sicilleri, Kıbrıs'ın, Balkanlar'a ait, bilmiyorum Osmanlı Arşivi'nden görevli her hangi bir kişi var mı yok mu?

Mustafa SERİN (*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) –Ben Kıbrıs'ta görev aldım. Arzedeyim efendim.

Geç en seneler biz Kıbrıs'a çalışmak için gitmiş tik. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Kıbrıs Millî Arşivi ve Kıbrıs Vakıflar Arşivi arasında üçlü bir ilişki kurmak için orada bulundum. Bizim gidiş amacımız Kıbrıs'taki vakıf eserlerini tespit etmek ve bir envanterini çıkarmaktı. Bunun için vakfiyeleri de tespit etmemiz gerekiyordu. Kıbrıs arşivlerinde orijinal vakfiye yoktu. Olması da imkânsız zaten. Vatandaşın elinde bulunuyor, davadan dolayı; bir kaç tane bulabildik. Onların haricinde vakfiyeleri tespit etmemiz gerektiği için, gerekli araştırmalara başladık, hiç bir belge bulamadık.

Tabsin TÜRKER (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil Şube Müdürü*) –Biz gönderdik hocam buradan, affedersiniz. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden Kıbrıs ile ilgili vakfiyeleri gönderdik.

Mustafa SERİN –Daha sonra, aradan bir kaç dakika geçtikten sonra bizi bir depoya indirdiler. Daha yeni açılıyor. Orada defterler karman-çorman, yarısı İngilizce, yarısı Rumca, yarısı Osmanlıca. Osmanlıcaları bir tarafa, İngilizceleri bir tarafa ayırdık şer'iyeye sicili bulamadık. Başka bir odaya götürdüler, orada bir tane kasa var, kasayı açtırdık, daha ilk defa çıkıyor. 56 tane şer'iyeye sicili orada yatıyor. Hiç el değmemiş, iki ay boyunca çalıştık, oradan yaklaşık 700'e yakın vakfiye çıkardık. Bu vakfiyeleri tespit etmemizdeki amaç, şu andaki, Kıbrıs'ın toprak görüşmelerindeki gerekli dokümanlara ulaşmak. Sonunda ulaştık, şu anda tercümeleri, hazırlıkları yapılmakta.

Yurt dışındaki şer'iyeye sicillerinin Türkiye'ye getirilmesinde Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bir aracı kurum olarak görevlidir. 15 tane ülke ile anlaşmamız var, bu anlaşmalarda belge alış-verişi, gerekli anlaşma metinlerine konulmuştur. Bu çerçevede o bölgenin şer'iyeye sicillerinin fotokopisi veya mikrofilmleri getirilebilir. Teşekkür ederim.

Doç. Dr. M. Akif ERDOĞRU –Şu anda kullanıcılara açık mı? Yani ben inceleyebilir miyim?

Mustafa SERİN –Şu anda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıklarında birer nüshaları var ve araştırmaya açıktır.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ (Emekli Öğretim Üyesi) –Yılmaz KURT'a hak veriyorum. Ankara'da da tabii faydalanılsın ama şimdi, taşra merkezleri, arşivleri falan konuşuluyor. Şimdi meselâ, İstanbul'da arşive gidiyorsunuz, mühimme defteri istiyorsunuz, size fotokopisini veriyorlar. Yani ne diyeyim, tahrir defteri istiyorsunuz, fotokopisini veriyorlar. Şu halde madem ki bunların fotokopileri var, Mithat SERTOĞLU bey zamanında, Allah rahmet etsin, zaten filmleri var. Şimdi bunlardan çoğaltıp, Ankara bir merkez, Anadolu'nun başka uzak yerinde bir merkez daha olmalıdır. Bunu burada temenni edelim. Böyle mühimme defteri idi, rûûs defteri idi, bunun gibi defterlerden hatta Maliye'nin bir kısmı, ahkâm defteri filan, şer'iyeye defterleri de dahil olmak üzere, oralarda fotokopileri bulunsun. Yavaş yavaş bunlar gerçekleşir. Doğrudan arkadaşların da çalışma imkânı olur. Osmanlı belgelerini ister İstanbul'da toplayın; nerede isterseniz toplayın ama herkes faydalanabilsin, mesele budur.

Bir ikinci arzum da şudur: Tabii İstanbul'da toplansın, bir itirazım yok ama, herkese de çalışma imkânı doğsun, herkes İstanbul'a taşınmasın.

Bir başka önerim şu: Şimdi bu 1680-1699'a yani İkinci Viyana Kuşatması'nın biraz öncesi ve biraz sonrası mühimme defterleri yok. Halbuki şer'iyeye defterlerinde merkezden gönderilen fermanların, beratların kayıtları var. Ben Konya'da kaç tane tez yaptırдыm, bu gibi eksikleri hiç olmazsa Konya'dakilerden tamamlayabilirsiniz. Burada yok, orada var. Şimdi bunun paralelinde bütün hepsinden böyle bir şey

yapılmalıdır. Yani genç arkadaşlarım bunu benimsesinler. Hiç olmazsa 20 senelik bir süre İstanbul'da hangi defter yoksa bakın –ki bu ara yok– oralarda, mahallî arşivlere gitmiş belgeler var, bunları bir araya getirirseniz bir gün bu eksiklikleri tamamlarsınız. Bunu arz ediyorum.

Oturum Başkanı –Müsaade ederseniz ben önce Nejat beyin söylediği hususlara cevap olarak veya tamamlayıcı mahiyette olarak kendime söz vermek istiyorum. Sadece mühimme defterlerinde olmayan senelere ait değil, mühimme defterlerinde olan senelere ait de bazı hükümler bulmak kabil, evet mühimmeye şu veya bu sebeple geçmemiş yahut geçmişte o fasikül aradan kaybolmuşsa onu sicillerde bulmak mümkün olabiliyor. Yani bir yerde mühimme defterini tamamlayıcı mahiyette, belirli bir periyod alınıp eğer karşılaştırmalı bir çalışma yapılırsa, o zaman mühimmelerdeki eksiklikler şer'iyeye sicillerindekilerle doldurulabilir. Tabî şer'iyeye sicillerini o bakımdan da çok mühim belgeler olarak ortaya koyuyor.

Peki efendim, şimdi başka soru kalmadıysa konuşmacılara son sözleri vermek istiyorum. Sizden başlayalım buyurum.

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK –Ben öncelikle ilâvelerinden dolayı Özer ERGENÇ hocama teşekkür ediyorum.

Zaten burada, özellikle bizim tebliğimizde sicillerin bir merkezde toplanması üzerine bazı mülahazalar dedik. Yani sizlerin de kıymetli fikirlerini bu işin içine katmak için. Biz sicilleri mutlak surette, sizin de ifade ettiğiniz gibi, Osmanlı belgelerinin bir cüzü olarak görüyoruz. Dolayısıyla Başbakanlık Devlet Arşivi'ne bu şekilde intikali bence uygun olabilir. Yalnız Yılmaz KURT hocamın da söylediği bazı konulara bir noktada katılıyorum, katılmadığım şeyler de var. Meselâ Hasan YÜKSEL bey haklı bir itirazda bulundu, efendim gaspedildi denildi. Fakat bakın ben, Diyarbakır şer'iyeye sicillerinin tamamı elimden geçti. Dolayısıyla Diyarbakır Müzesi'ndeki hallerini de biliyorum. Şimdi bir kısım arkeologların insafına terkedilmişti müzelerde. Ve şunu samimi olarak söyleyeyim: Müzelerden en azından sicillerin Ankara'ya nakledilmesi o dönem şartları içerisinde çok isabetli olmuştur. Eğer bir on sene daha kalsaydı tamamen yok olacaktı. Şimdi geriye dönüş oluyor, hiç değilse asıllarını koruyoruz, mikrofilmlerini alabiliyoruz, bu mikrofilmlerini üniversite kütüphanelerine gönderebiliyoruz ama, o dönemin şartları onu

gerektiriyordu.
..... Yalnız hocam şimdi, özellikle şer'iyeye sicilleri, yani Başbakanlık Arşivi'ne bağlanması, tabii benim kanaatime göre, illâ İstanbul'a gitmesi gerekmiyor. Ankara'da da kalabilir, fakat hiç değilse, biraz önce Orhan arkadaşımız da ifade etti, 1991-1998 yılları arasında, 8.928 defterin ancak yarısının mikrofildi çekilmiş. Efendim, 7 senede. 20 adet Adana sicilinin belge analizi yapılmış. Ben tek başıma, sadece 52 tane Diyarbakır sicilinin belge analizini yaptım. Yani şimdi 27 tane sicili, onlar kaç kişi yaptılar, bilemiyorum. Bu çok komik bir sayı. Dolayısıyla bununla ilgili, mutlaka bir çözüm üretmeliyiz. Şu veya bu şekilde bir şeyler ortaya koymalıyız. Belge türleri içerisinde, Osmanlı Arşivi içine katarız, onu ayrı bir merkez haline getiririz ama mutlaka bir şeyler yapmamız lâzım. Yoksa, Millî Kütüphane'de kaldığı müddet zarfında bir şey olacağı yok diye düşünüyorum.

Bir ilâve daha yapmak istiyorum, özellikle Nasî ASLAN arkadaşımızın ve Kenan beyin söylemiş oldukları "Şer'iyeye Sicilleri Terminolojisi" konusuna. Bu konuda, bilen arkadaşlarımız ve hocalarımız biliyorlar. Şu anda, Doç. Mustafa ÖZTÜRK, Yrd. Doç. Dr. Hocam Rıfat ÖZDEMİR ve benim bu konuda bir çalışmamız var. Üçümüz beraber, bu konuda bayağı bir mesafe de aldık; özellikle "*Şer'iyeye Sicilleri Terminolojisi*" konusunda. Tahmin ediyorum, her halde bir sene içerisinde, yani bu ilk olacak, belki hatamız da olacak, bu tamamlanacak. Ama böyle bir şey hazırlıyoruz, bunu söyleyeyim.

Yrd. Doç. Dr. Orhan AVCI –Kısaca ben, Özer hocamın, şer'iyeye sicillerinde, kadılara gelen emirlerin, defterin tarihleri dışında olmasının fazla önemli olmadığı hususu konusundaki ifadelerine temas etmek istiyorum. Benim esas üzerinde durduğum konu bu değildir; yani, esas olarak, kadıya niçin geç geldiği değil, bu geç gelen belgenin, başlama ve bitiş tarihleri olarak tespit edilen iki tarihin dışında olduğu için, notlar kısmında gösterilmesi gerektiğinden ibaretti.

Yılmaz hocamın söylediği, uzman yokluğu ve ödenek yokluğu ile ilgili husus için de şunu söyleyebilirim: Orada yapılan çalışma esas itibarıyla iki kısımda yürüyordu. Bunlardan birincisi, katalog yapımı denilen –ben fişini göstermişim– çalışma idi. Diğeri ise, belge analizi ile

ilgili çalışma idi. Yani, Adana'nın 27 adet defterinin yapıldığını, onu da fişle göstermeye çalıştım. Uzman yokluğundan değil de ödenek yokluğundan duran çalışma, zannederim ki, o belge analizi ile ilgili çalışmadır. Uzman yokluğundan dolayı duran çalışma, katalog çalışması idi. Yani, defterlerin muhtevası ile ilgilenmeksizin, Adana'nın ilk defterinden başlayarak, devam etmekte olan ve defterin, bir katalogda bulunması gereken –onun da fiş örneğini gösterdim– hususa temas eden çalışma idi. Yani, ikisi ayrı yürütülmekte idi.

Oturum Başkanı –Ben bu arada size bir şey söylemek istiyorum. Şimdi ben öbür konular hakkında fazla bir şey söyleyecek durumda değilim. Biraz İzmir'e bakmıştım, çok eski bir tarihte, ama İzmir'in eski sicilleri zaten yanmış, 1270'ten öncekiler yok. Fakat İstanbul'dakileri biliyorum Topkapı Sarayı'nda oldukça çok iyi muhafaza ediliyorlardı. Aynı şartlarda, sanmam ki Millî Kütüphane'de muhafaza edilsin. Çünkü Ülkü ALTINDAĞ hanımın titizliği, herkesçe malûm. Hiç olmazsa onlar alınmamalıydı.

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK –Hocam, biz orada çalıştığımız zaman, o konuda ben de muzdarip oldum. Tamam mutlaka, sicilleri yani bir tarihçi, belgeler üzerinde çalıştığı zaman, eğer kendisi o belgeleri korumak için gerekli olan özeni göstermiyorsa, o zaten tarihçi olamaz. Fakat şimdi Topkapı Sarayı'na gidip oradaki belgeler üzerinde çalışanlar, bence kabir azabından geçiyorlardı. Yani böyle kâğıtlarla, etrafları çevrili falan. Giden arkadaşlar var.

Oturum Başkanı –Evet, biraz aşırı ama yine de çok iyi saklandığını kabul etmek mecburiyetindeyiz, Şimdi efendim, genel bir değerlendirme veya bir karar çıkması gerekiyor buradan. Sanıyorum, toplantıya katılanların hepsi şer'iyye sicillerinin bir merkezde toplanması konusunda müttetik, değil mi efendim?... Bir merkezde toplanması ama, bu bir "Şer'iyye Sicilleri Merkezi" yahut da bir enstitü şeklinde değil, Özer beyin de söylediği gibi. Başbakanlık Arşivi bünyesinde ve diğer fonlar gibi, bir fon şeklinde oluşturulması. İstanbul veya Ankara'da olmasına ancak Başbakanlık Müsteşarlığı karar verecektir herhalde. Bizim kararımız, sicillerin bir merkezde ve Başbakanlık Devlet Arşivleri bünyesinde toplanması merkezindedir sanıyorum.

Ayrıca, bunların kullanılabilir hale getirilmesi için, bir takım çalışmalar yapılması üzerinde ve meselâ, bir sözlük yahut ansiklopedik sözlük hazırlanması. Gerçi, hiç yapılmamış da değil; tabî, başka çalışmalar var. Yani, ilk defa başlatılacak değil, bildiğiniz gibi. Ama bunun geliştirilmesi fakat bu, sanıyorum ki, Devlet Arşivleri'nden ziyade şahsî çalışmalarla gerçekleştirilecek bir meseledir.

Yarın 18.15 ile 18.45 arasında, B Salonu'nda, "*Değerlendirme Oturumu*" yapılacak ve Şûra Kararları, delegelere arzedilecekmiş. Bu da, Genel Müdürlük tarafından bildiriliyor.

Efendim, hepinize çok teşekkür ediyorum ve oturumu kapatıyorum.

B SALONU

III. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

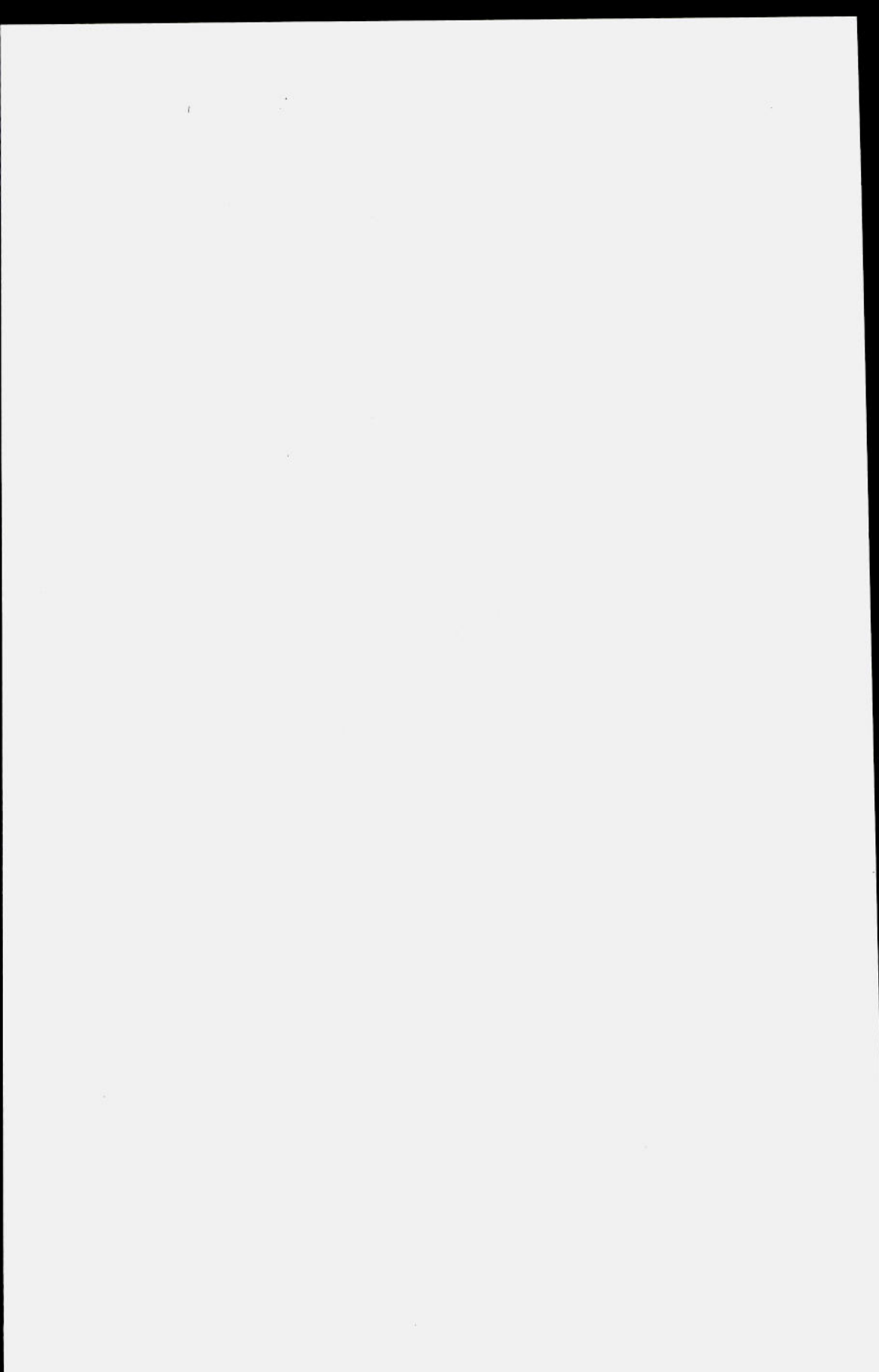
Tebliğ Sunanlar:

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ

Ali Osman ÇINAR

Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER

Hacı Haldun ŞAHİN

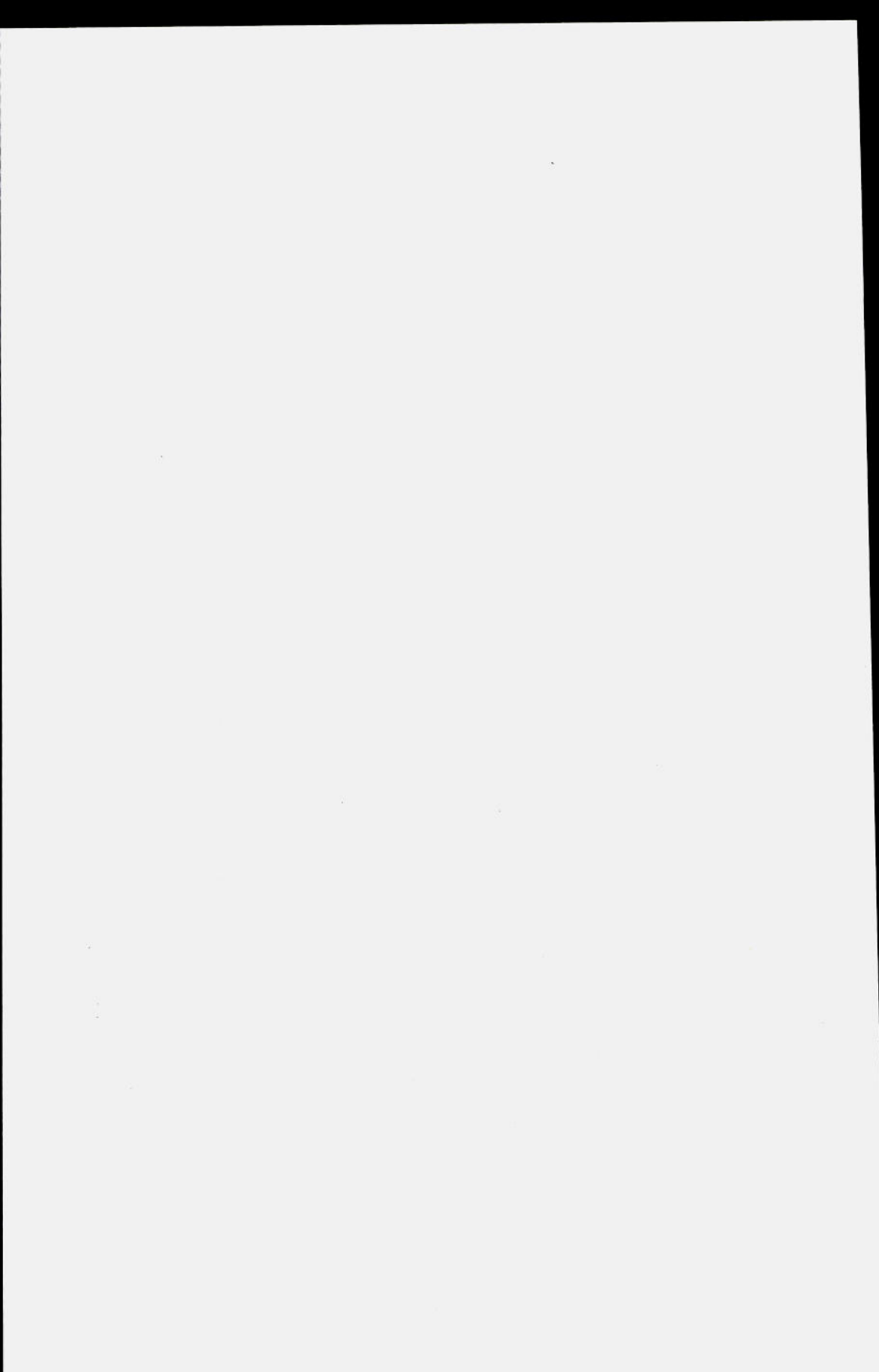

Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ'nün Oturumu Açış Konuşması

Oturum Başkanı –Konuşma süresi, dün de olduğu gibi 15'er dakika. 10.15-10.45 arasında yarım saatlik bir de tartışma var. Ben sözü uzatmadan ilk konuşmayı Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ'a bırakıyorum. Kendileri Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi, tebliği; *"Mahallî Arşivlerin Kurulması"*.

Buyurun sayın KÜÇÜKDAĞ.

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı.

MAHALLÎ ARŞİVLERİN KURULMASI

*Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ**

Arşivler, toplumların hafızası kabul edilebilir. Bu nedenle arşivi olmayan veya yok edilen milletler, belleğini kaybetmiş insan gibidir. Çünkü mensubu bulunduğu toplumda eskiden yaşananlar tespit edilemeyeceği için mazi ile gelecek arasında sağlıklı ilişki kurmaları mümkün olmayacaktır.

Türkler'de arşivcilik anlayışının tarihi eskidir¹⁰². Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin varisi olduğu Osmanlı'nın kurduğu arşivler, günümüzde tüm dünyanın dikkatini çekmekte ve değişik bilim dallarında çalışanların araştırmalarına kaynaklık etmektedir. Çünkü İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı, Deniz, Topkapı Sarayı Müzesi, Müftülük; Ankara'daki Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde saklanan belgeler, başta Türkiye olmak üzere Afrika ortalarından Rusya'ya, İran ve Hazar Denizi'nden Avusturya ve İtalya'ya kadar uzanan sahadaki çok sayıda devlet ve milletin tarih ve kültürünü içeren otantik kaynaklar durumundadır. Nejat Göyünç, zikredilen arşivlerin, Osmanlı-Türk Tarihi ile daha önce Anadolu'da kurulup tarih sahnesinden çekilmiş devlet ve toplulukların ve Osmanlı Devleti'nden ayrılıp şu anda bağımsız olan çok sayıda milletin tarih ve kültürü için önemini belgelerle örnekleyerek ortaya koymuştur¹⁰³. İsmet Binark ise, Osmanlı Arşivleri'ne dâir sunduğu tebliğinde, olayın bir başka yönüne dikkat çekmiş, haklı olarak arşivi, çağdaş devlet olmanın temeli göstermiş ve "Kesinlikle ifade edilebilir ki, bir ülkede arşivlerin olmayışı

* Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi.

¹⁰² İsmet BİNARK, Türkler'deki arşivciliği Ortaçağ'da Uygur Türkleri'ne kadar götürmektedir. Bkz. KOMİSYON, *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, Ankara 1992, s. VII-VIII.

¹⁰³ "Türk Kültür Tarihi Bakımından Arşivlerimizin Önemi", *Belleten*, XXXVII/147, (Temmuz 1973), s. 305-319.

devletin de olmayışı anlamına gelir"¹⁰⁴ şeklinde bir yargıya varmıştır. Gerçekten Türk Milleti'nin yüz akı durumundaki Osmanlı Arşivleri günümüze intikal etmeseydi, "barbar" damgası vurulmuş Türk insanı, kendisini "medenî" kabul eden Avrupa'ya karşı böyle olmadığını bugün nasıl anlatırdı?

Osmanlı Devleti'nde, merkez teşkilâtı bünyesinde arşivcilik, daha ilk devirlerde başlamış olmasına rağmen temelini Sadâret yani Divân-ı Hümâyûn, Bâb-ı Defterî ve Bâb-ı Âsafî'ye ait evrakın oluşturduğu Osmanlı Merkez Arşivi'nin kuruluşu ile belgelerin düzenli bir şekilde depolanma ve korunmasına, devletin her alanda en güçlü olduğu Kanunî döneminde başlanmış, arşivlerin muhafazasında XVIII. yüzyıl ortalarına kadar çok hassas davranılmıştır. Bu yüzyıldan sonra daha öncekinden farklı olarak arşiv malzemesinde tahribat meydana gelmeye başlamış, bu olumsuz gelişmenin önüne geçmek için merkezî hükûmet bir takım önlemler alma yönüne gitmiştir. Bununla birlikte Osmanlı Arşivleri'ne yeni bir düzen verme çalışmalarına 1845 yılında başlanmış, Sadâret'e bağlı olarak Hazîne-i Evrak kurulmuştur¹⁰⁵. Hazîne-i Evrak, Kurtuluş Savaşı'ndan hemen sonra 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından kontrol altına alınmış, daha sonra değişik tarihlerde çıkarılan kanun ve yönetmeliklerle arşivlerin idaresi, Başbakanlık'a verilmiştir¹⁰⁶. Arşivlerin güvenlik altına alınmasıyla çağdaş anlamda arşivcilik çalışmalarının başlatılması, 19 Ekim 1984 tarih ve 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanunu ile olmuş, Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesine alınmıştır¹⁰⁷.

¹⁰⁴ "Arşivlerimizin Önemi ve Değeri ve Osmanlı Devleti Döneminde Arşivlerimizin Islahı ile İlgili Olarak Yapılmış Çalışmalar", *Beşinci Milleter Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, Tebliğler, III Türk Tarihi 1*, İstanbul 1986, s. 155.

¹⁰⁵ BINARK, *aynı tebliğ*, s. 156-159; Ali AKYILDIZ, "Hazîne-i Evrak'ın Kurulması ve İlk Tasnif Usulleri (1846-1856)", *Prof. Dr. Hakkı Dursun YILDIZ Armağanı*, İstanbul 1995, s. 69-84.

¹⁰⁶ Necati AKTAŞ - Yusuf HALAÇOĞLU, "Başbakanlık Osmanlı Arşivi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Kısaltma: *DİA*), V., s. 123. Ayrıca Cumhuriyet döneminde arşivlerle ilgili düzenlemeler hakkında İsmet BINARK'ın verdiği bilgiler için bkz. "Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi", *DİA*, V., s. 120-122.

¹⁰⁷ Geniş bilgi için bkz. KOMİSYON, *Başbakanlık Merkez Teşkilâtı (Tarihçe ve Mevzuat)*, II., Ankara 1995, s. 578-650.

I- OSMANLI DÖNEMİNDE TAŞRA ARŞİVLERİ

Yukarıda kısaca değinilen ve günümüzde İstanbul ile Ankara'da toplanan Osmanlı Merkez Arşivleri dışında taşrada kurulmuş arşivler veya arşiv malzemesinin depolandığı yerler de vardı. Bunlar vilâyet, tekke, zâviye, kilise gibi kurumların bünyesinde oluşturulmuş arşivlerdi. Diğer taraftan, *Şer'îye Sicilleri*, otantik arşiv malzemesinin kaydedildiği defterler olup, arşivcilik açısından ayrıca zikredilmesi gerekir. Bu nedenle mahallî arşivler konusunda ilk sırayı *Şer'îye Sicilleri'*ne vermek isabetli olacaktır.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde, XV. yüzyıl ortalarından XX. yüzyıl başlarına kadar kadılar tarafından tutulan *Siciller*, Türk Tarihi'nin incelenmesi sırasında ve özellikle şehir tarihi araştırmalarında ilk başvurulacak kaynak niteliğini taşımaktadır. Çünkü ait olduğu şehrin mahzar, ilâm, hüccet, mürâseleler ve her türlü mahkeme kayıtları¹⁰⁸, yani hukukî davalar sonucunda verilen hükümler, beledî işlere, imara, esnaf teşkilâtına, fiyatlara, ticarî ilişkilere; beylerbeyinin eyâlet, valinin sancak yönetimine dâir verdiği emirlere kadar çok geniş sahayı ilgilendiren kayıtlar *Şer'îye Sicilleri'*ne yazılmıştır. Ayrıca merkezî hükûmet tarafından gönderilen değişik konulara dâir ferman, hüküm, berât, telhîs, buyuruldu, temessük, tezkere gibi yazılar, mahkemede şer'î işlerden, kazalarda ise icradan sorumlu olan kadiya hitâben yazıldığı için *Sicil* adı verilen ve mahkemelerde bulunan defterlere kaydedilir, bu işlem tamamlandıktan sonra emrin uygulanmasına geçilirdi¹⁰⁹. Değinilen bu muameleler sırasında davacılar, bazen ellerinde bulunan Osmanlı'dan önceye ait belgeleri delil olarak sunmuşlar, bunlar *Şer'îye Sicilleri'*ne yazılmış, bu suretle şu anda hiçbir yerde bulunmayan çok önemli belgeler günümüze ulaşmıştır.

T. Mümtaz Yaman, *Şer'îye Sicilleri'*ndeki zengin arşiv malzemesine bakarak bunların "*Hazîne-i Evrâk kayıtları derecesinde ehemmiyetli birer menba'*"¹¹⁰ olduğunu söylemekten kendini alamamıştır. Gerçekten *Şer'îye Sicilleri*, içerdikleri arşiv malzemesi yönüyle Osmanlı Devleti'nin bir nevi

¹⁰⁸ Ahmet AKGÜNDÜZ, "Şer'îye Sicilleri ve Osmanlı Hukukunda Adliye Teşkilâtının Yapısı ve Fonksiyonları", *Şer'îye Sicilleri*, I, İstanbul 1998, s. 17-51.

¹⁰⁹ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü*, V/29, (Temmuz 1935), s. 365-367.

¹¹⁰ T. Mümtaz YAMAN, "Şer'î Mahkeme Sicilleri", *Ülkü*, XII/68, s. 155.

taşra arşivlerinin ana kaynağı konumunda bulunuyordu¹¹¹. *Şer'iye Sicilleri*'nin işaret edilen özellikleri, Batılılaşma hareketleri nedeniyle kadınların yetkilerinin sınırlandırılması üzerine, XIX. yüzyılın ikinci yarısında kısmen kaybolmuştur¹¹².

Hazine değerindeki *Şer'iye Sicilleri*'nin bir kısmı günümüze kadar gelmiş, büyük bir kısmı ise, 1930'larda vilâyet veya merkezde arşiv teşkilâtı olmadığı için yangın, tahrip veya bir taraftan diğer tarafa nakilleri sırasında kıymetini takdir edemeyen kişi veya kuruluşların ihmâlleri sonucu kaybolmuştur.

Osmanlı Devleti'nin taşra arşivlerine dâir bilgi ve belgeler eski olmayıp, şimdilik XIX. yüzyıla aittir¹¹³. Bu sebeple İstanbul dışındaki arşivlerin daha önceki durumlarını tam olarak tespit etmede zorlanmaktayız. Bununla birlikte vilâyet arşivlerinin merkez arşivleri gibi, XVI. yüzyıldan itibaren kurulmaya başlandığını söyleyebiliriz. Çünkü eyâlet veya sancak merkezlerinde beylerbeyi ya da sancak beylerinin belge niteliğinde olup arşivde saklanmasını gerektirecek muameleleri yürütme-leri sözkonusu idi. Nitekim timarlı sipahiye belirli bir miktara kadar timar verme hakkına sahip olan beylerbeyine timarların kaydedildiği esas kütük defterleri ile, her sancak için ayrı hazırlanan icmâl ve mufassal defterlerinin bir sûreti İstanbul'dan eyâletlere gönderilir¹¹⁴, bunlar, lüzum hissedildikçe bakılmak üzere saklanırdı. Bundan başka eyâlet merkezlerinde, beylerbeyinin başkanlığını yaptığı Eyâlet Divânı, merkezdeki Divân-ı Hûmâyûn'un küçük bir örneği durumunda olup, burada eyâletle ilgili kararlar alınır, divân efendisi adı verilen görevli tarafından deftere kaydedilirdi¹¹⁵. Eyâlet Divânı'nda rûznâme, muhâsebe defterleri gibi çeşitli defterler tutulur; merkezden gelen emirler de düzenli bir şekilde deftere kaydedilirdi¹¹⁶. Taşrada idarî ihtiyaçtan doğan bir arşivleme

¹¹¹ *Şer'iye Sicilleri*, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı emri ile önce müzelerde kontrol altına alınmış; geçtiğimiz senelerde ise Ankara'da Millî Kütüphane'de toplanmaya başlanmıştır. Bkz. KOMİSYON, *Arşivcilik Bibliyografyası*, I, Ankara 1995, s. XXX.

¹¹² YAMAN, *aynı makale*, s. 153.

¹¹³ BİNARK, *aynı tebliği*, s. 159-160.

¹¹⁴ Halil İNALCIK, "Eyâlet", *DİA*, XI, İstanbul 1995, s. 5.

¹¹⁵ İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Tarihi*, II, (4. baskı), Ankara 1983, s. 582. *Tevkîî Kanunnâmesi*'nde beylerbeyinin görevleri sayılmakta, onların başında bulunduğu eyâlette "tevcibat ve umuru görürler... divan edip davâ dinlerler" denmektedir. Bkz. *Millî Tebbûlar Mecmuası*, III, İstanbul 1915, s. 527-528.

¹¹⁶ Mehmet İPŞİRLİ, "Beylerbeyi", *DİA*, VI., s. 71.

dikkate alındığında, mahallî arşivlerin tarihi, merkez arşivi gibi, XVI. yüzyıla kadar götürülebilir. Nitekim vilâyet arşivleri ile ilgili olan XIX. yüzyıl belgeleri, taşra arşivlerinin ilk defa XIX. yüzyılda kurulmadığını, bu yazışmalardan önce de vilâyetlerde her kurumun özel arşivinin bulunduğu, ihtiyaca cevap vermeyen veya kullanılmaz derecede eski olan arşiv binalarının, merkezdeki arşiv çalışmaları örnek alınarak genişletilmesi veya arşivin modernize edilmesi yönüne gidildiğini göstermektedir. Bunlar kronolojik sıraya göre ayrı ayrı incelenirse, konu daha açık bir şekilde anlaşılacaktır.

Vilâyetlerde, maliye ile ordu komutanlıklarının kendilerine mahsus arşivleri bulunuyordu. 16 R. âhir 1264/22 Mart 1848 ve bunun eki olan 18 R. âhir 1264/24 Mart 1848 tarihli belgeye göre¹¹⁷ maliyeye dâir bazı lüzumlu evrak, Manastır'daki Ordû-yı Hümâyûn müşîrine tahsis edilmiş konağın içindeki mahzende saklanmaktadır. Aynı yere askerî kayıtlar da bulunduğu mahzen yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle defterdârlık merkezi olarak kullanılan dairenin uygun yerine kârgîr bir bina, defterlikte mevcut olan paranın muhafazası için de bir "*tabaffuz odası*" 1500 kuruşa inşa edilmiştir (Belge 1).

Yukarıda değinildiği üzere, vilâyetlerde, valiliğe ait evrak ve defterlerin saklandığı arşivler de bulunuyordu. 13 Safer 1284/16 Haziran 1867 ve bunun ekindeki 14 Safer 1284/17 Haziran 1867 tarihli belgedeki kayda bakılırsa¹¹⁸, Ankara Hükûmet Dairesi'nin arşiv koğuşu harap durumdadır. Hükûmet Konağı'nda ise "*evrak ve defâtîr hıfzına mahsûs*" yer bulunmaktadır. Adı geçen harap koğuş, Hacı Süleyman-zâde Mavi Ağa'ya 12.000 kuruşa satılmış, bunun karşılığında Mavi Ağa'ya vilâyet evrakının konması için "*tâm kârgîr*" bir mahzen inşası taahhüt ettirilmiştir (Belge 2).

Vilâyet arşivlerine merkezdekiler gibi önem verildiğinden "*evrak hazînesi*" adı veriliyor, evrakın gizli kalması için gerekli önlemler alınıyordu. 15 R. âhir 1284/16 Ağustos 1867 ve yine bunun ekindeki 16 R. âhir 1284/17 Ağustos 1867 tarihli belge söylenen durumu açık olarak göstermektedir¹¹⁹. Tuna Vilâyeti'nin merkezinde, yani Rusçuk'ta "*evrak hazînesi*" adı verilen yapı, küçük, işe yaramaz bir mekândır. Ayrıca başka

¹¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Kısaltma: BOA), *İrade, Dâbiliye*, no. 10095.

¹¹⁸ BOA. *İrade, Meclis-i Vâlâ*, no. 25811.

¹¹⁹ BOA. *İrade, Şûrâ-i Devlet*, no. 28.

binalara bitişiktir. "*Emniyet ve idâreye kâfi olmadığından*", arşiv malzemesinin konmasına uygun olacak şekilde emniyetli yerde yeniden bir evrak mahzeninin inşası için 40.000 kuruş harcanacaktır (Belge 3).

Görüldüğü üzere, Osmanlı Vilâyetleri'nde arşiv bulundurulması yeni olmadığından başka merkez arşivlerine gösterilen itina bunlara da gösterilmiştir.

Yukarıda yapılan genel değerlendirmeden sonra taşrada mektep, medrese, belediye gibi şu anda nerede oldukları bilinmeyen çok sayıda kurum arşivinin dışında mevcudiyetinden haberdar olunan Osmanlı devrinde kurulmuş arşivler hakkında bilgi verilecektir.

Vilâyet Arşivleri

Vilâyet arşivleri, Osmanlı Devleti'nde taşra arşivlerinin en zengini idi. Daha önce değinildiği üzere, timarla ilgili olup İstanbul'dan gönderilen defterler, eyâlet divânında alınan kararların ve merkezden gelen emirlerin kaydedildiği defterler, rûznâme ve muhâsebe defteri gibi çok sayıda defter, vilâyet arşivlerinde saklanırdı. Osmanlı taşra teşkilâtına dâir önemli kayıtların bulunduğu ve sayıları her vilâyette yüzlere baliğ olan bu defterlerin nerede olduğu şu anda bilinmemektedir¹²⁰. Öyle anlaşılıyor ki, XIX. yüzyıldan itibaren vilâyetlerde meydana gelen köklü değişiklikler sonucu eski kayıtlar, yeni yöneticilerin ilgi alanına girmediği için bilinçsizce imha edilmiş; son dönemlere kadar gelenlerse, hiçbir uzman görüşü alınmadan SEKA'ya gönderilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik, Osmanlı Devleti'ne ise eyâlet merkezliği yaptığı için Türkiye'nin en zengin arşivine sahip olması gereken Konya Vilâyeti'nin durumu buna örnek gösterilebilir. Buraya ait arşivdeki çok sayıda Osmanlıca belge ve defter, yenileri ile birlikte 1987'de 76 kamyon olarak SEKA'ya gönderilmiştir¹²¹. Konya ile ilgili araştırma yapmak isteyenler,

¹²⁰ İPŞİRLİ, *aynı madde*, s. 73.

¹²¹ "Tarih Düşmanlığı mı Konya Düşmanlığı mı?" *Konya Kültür Gazetesi*, 5 Ocak 1993, Sayı: 2. Cumhuriyet döneminde Konya'nın ekonomik yapısı üzerine bir araştırma yapmakta olan Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Yaşar SEMİZ, 1987'den önce bu arşive girmiş ve çalışma yapmıştır. Onun şifahi olarak söylediğine bakılırsa, arşivdeki defter ve belgelerin % 80'i Osmanlıca idi. Konya Hukuk Mektebi ile Kurtuluş Savaşı sırasında Konya'da açılan Nalbant Mektebi'nin defterleri de burada bulunuyordu. 1869'da çıkmaya başlayan *Konya Vilâyet Gazetesi*'nin tam sayıları da arşivde idi. Vilâyet emekli yazı işleri müdürü O. Seyfi GÜRİSOY, vilâyet arşivi ile birlikte Konya Maliyesi evrakının da SEKA'ya gönderildiğini söylemektedir.

söylenen arşivde ancak 1987'den sonrasına dâir belgeleri bulacak, daha önceki yıllar için ise gazete haberlerine mahkûm olacaklardır.

Karadeniz Bölgesi'nin önemli tarih ve kültür merkezi olan Trabzon'da da benzer bir olay yaşanmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Trabzon'un Rus işgali tehlikesi karşısında Vali Cemal Nazmi bey, vilâyetteki tüm arşiv malzemesini denkleyip Samsun tarafına göndermiş; işgal sona erince tekrar Trabzon'a getirtmiş; böylece Trabzon'a ait arşivlerin düşman eline geçmesini önlemiştir. Gazeteci Hüseyin Albayrak'ın yazdıklarına bakılırsa, daha önce titizlikle korunan 500 yıllık Trabzon Vilâyet Arşivi 1982'de imha edilmiştir¹²².

Vakıflar İdaresi Arşivleri

Vakıflar, Türk-İslâm kültürünün gelişmesinde küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir. Bu nedenle vakıf geleneğinin yaşatılması hususunda Cumhuriyet döneminde önemli çalışmalar olmuştur. Bunlardan biri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ne işlerlik kazandırılmasıdır.

Osmanlı döneminde, merkezdekenden ayrı olarak Vakıflar Bölge İdareleri'nde arşive son derece önem verilmiş, Evkaf Nezâreti'nden gelen veya kadılar tarafından merkeze gönderilen vakıflarla ilgili her türlü işlem defterlere kaydedilmiştir. Ayrıca çok sayıda vakfiye, ferman, berât, hüccet gibi arşiv malzemesi, dosyalanarak saklanmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, olası tahribatın önüne geçmek düşüncesiyle, Bölge Müdürlükleri'ndeki çok sayıda defter veya belgeyi Ankara'da bulunan merkez arşivinde toplamıştır. Fakat bu çalışmanın tam ve sağlıklı olarak sonuçlandırıldığı söylenemez. Çünkü bazı bölgelerde arşivlerin unutulduğu sonradan ortaya çıkmıştır. Nitekim Amasya'da Vakıflar İdaresi'ne ait zengin bir arşiv, 1996 yılı başlarında gazeteci Hüseyin Menç tarafından hiç ilgisi olmayan bir mekânda çok kötü şartlarda bulunmuş, onun yaptığı yayınlardan sonra arşivin varlığından haberdar olan Amasya Vakıflar Müdürlüğü, bu evraka el koyarak yine elverişsiz sayılabilecek bir odaya koyup, kontrol altına almıştır¹²³.

¹²² *Türkesesi*, 28 Nisan 1982.

¹²³ Bir vakıf araştırmacısı olarak bu durumu haber alınca, 21.03.1996'da Amasya'ya gittim. Vakıflara ait bu arşiv malzemesini yeni konduğu yerde gördüm. Amasya ve Tokat'ı da içine alan geniş sahayı ilgilendiren defterlerin birçoğu başka yere nakledilmeyecek derecede çürüktü. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün bu arşivi Ankara'ya taşımadan hemen bulunduğu yerde mikro-filmlemleri alacak şekilde bir teşkilat kurması gerekir. Şayet Ankara'ya getirilip mikrofilmleri alınacak olursa, çok geç kalmış ve bir hazine elden çıkmış olabilir.

Vakıflar Bölge veya İl Müdürlükleri elinde şu anda eski-yeni çok sayıda dosya ve belge bulunmakta, bodrumlarda, sağlıksız şartlarda muhafaza edilmektedir. Bunlar bir an önce tasnif edilip araştırmacıların dikkatine sunulmalıdır¹²⁴.

Tapu ve Kadastro Arşivleri

Taşrada olup, eskiden beri arşive önem veren kurumlardan biri, Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlükleri'dir. Bu nedenle Tapu ve Kadastro Bölge Arşivleri, mahallî arşivlerin en düzenlisidir.

Bilindiği üzere kadastro çalışmalarına, "*Emvâl-i Gayr-i Menkulenin Tahdîd ve Tabrîri Hakkında Kanûn-ı Muvakkat*" ile 1912'de ilk defa Çumra'da başlanmış¹²⁵, 1926'da Konya'da devam edilmiştir. Diğer bölgelerden farklı olarak Konya Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlüğü Arşivi'nde Osmanlı devri ile Cumhuriyet'in ilk yıllarından kalma çok sayıda Arap harfleriyle yazılmış *Tapu Defteri* bulunmaktadır.

Kuruluşu Osmanlı dönemine kadar inen diğer mahallî arşivlerden farklı olarak Tapu ve Kadastro Bölge Müdürlükleri'nde defterlerin bilgisyara aktarılması için otomasyon çalışmalarına başlanmıştır¹²⁶. Bununla birlikte birçok yerde arşiv malzemesi, mahzen veya bodrumlarda saklanmaktadır.

Özel İdare Arşivleri

Gayri menkulle ilgili işlemlerde zorunlu olarak başvuru kaynağından olduğu için Özel İdare Arşivleri'nde çok sayıda defter muhafaza edilmektedir. Bu defterlerin bir miktarı Osmanlı, bir miktarı da Cumhuriyet döneminde tutulmuştur. Nitekim Konya Özel İdare Arşivi'nde saklanan defterlerden 212 adedi 1317 R./1901-1902 M. tarihli olup Arap harfleriyle yazılmıştır. 1936-1938 yıllarında yazılan defterlerin sayısı ise 685'dir. Özel İdare Arşivleri'ne ayrılan yerler de elverişsizdir.

¹²⁴ Bazı Vakıflar Bölge Müdürlükleri, arşiv konusuna önem vermekte, buraları düzenlemeye çalışmaktadır. Konya Vakıflar Bölge Müdürü Adnan ERGÜN, Hocaçihan Mahallesi Hoca Faruk Camii bitişindeki bir binayı arşiv olarak düzenlemek üzere bir çalışma başlatmıştır. Amacı elverişsiz ortamda bulunan belge ve dosyaları buraya taşıyıp tasnifini yapmak ve araştırmacıya sunmaktır. Fakat bunu yapacak arşiv memuru bulunmadığından istenen sonuç bir türlü alınmamaktadır.

¹²⁵ KOMİSYON, *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü*, 140. Yıl, s. 22.

¹²⁶ *Aynı eser*, s. 29.

Maarif Müdürlüğü Arşivleri

Osmanlı Devleti'nde Maarif Müdürlükleri'nin, vilâyetlerde kurulmuş arşivleri bulunmaktadır. Buralardaki defter ve belgeler, Türk Kültür Tarihi için oldukça önemlidir. Böyle olmakla birlikte şimdiye kadar tasnif edilerek bilim adamlarının istifadesine sunulmamıştır. Hattâ belge ve defterler, bazı yerlerde Cumhuriyet döneminde kurulan Millî Eğitim Bölge Arşivleri'nde bile değildirler. Nitekim Konya Millî Eğitim Müdürlüğü Arşivi'nde bulunması ve sıkı bir şekilde koruma altına alınması gereken Osmanlı dönemi Konya Vilâyeti Maarif Müdürlüğü'ne ait nadide defterler ve evrak, şu anda Konya İsmet Paşa İlkokulu'nun bodrumunda, Konya Vilâyeti Ayniyat Deposu'ndadır (Resim 1, 2, 3). İşin ilginç yönü bu defterler, şimdiye kadar bir memurun üstüne bile zimmetlenmemiştir. Caner Arabacı'nın tesadüfen bulduğu bu arşiv malzemesi, şans eseri günümüze kadar gelmiştir¹²⁷.

Konya Vilâyeti Maarif Müdürlüğü Arşivi olduğu anlaşılan bu depoda Konya, Saideli (Kadınhanı), Sultaniye (Karapınar), Beyşehir, Cihanbeyli, Sarayönü, Niğde, Antalya, Hamidâbâd (Isparta), Burdur, Elmalı, Alanya, Teke gibi Osmanlı devrinde Konya Vilâyeti'ne bağlı yerlerin müslim ve gayrimüslim okulları ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında Konya'da bulunan bazı eğitim kurumlarına ait çok sayıda defter mevcuttur. C. Arabacı, bunların kaba taslak tasnifini yaparak bilim âlemine duyurmuştur¹²⁸.

Nüfus Arşivleri

Mahallî idareler içinde il ve ilçelerdeki Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlükleri arşivlerinin önemli yerleri vardır. Çünkü 1320 R./1904 M.'de yapılan sayımdan sonraki nüfus defterleri, bu arşivlerde saklanmaktadır. Bununla birlikte bazı nüfus müdürlüklerinin arşivleri yanmış¹²⁹, bir çoğu ise bakıma muhtaç duruma gelmiştir.

Son senelerde çok az sayıda nüfus arşivi, yöneticilerin kişisel gayretleri ile yeniden düzenlenmiş, Cumhuriyet dönemi yazışmaları dosyalanmıştır. Konya İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'nde yapılan

¹²⁷ Caner ARABACI, "Eğitim Tarihimiz ve Sosyal Tarihçilik Açısından Eşsiz Bir Hazine Konya Millî Eğitim (Maarif Müd.) Arşivi", *Konya'da 24 Kasım, Konya Millî Eğitim Müdürlüğü Bülteni (Özel Sayı)*, Konya 1993, s. 28-38.

¹²⁸ Bkz. aynı makale, s. 29-38.

¹²⁹ Meselâ Konya Hadim İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi, 1950'lerde yanmıştır.

arşivleme çalışmaları buna örnek gösterilebilir. 200'den fazla 1320 R. /1904 M. sayımına ait defterin bulunduğu zengin, fakat dağınık arşiv (Resim 4), İl Müdürü Ramazan Aydın tarafından yapılan düzenlemelerle önce toparlanmış (Resim 5), sonra kurum çalışmalarına uygun bir sistem dahilinde dosyalanmıştır (Resim 6, 7).

Müftülük Arşivleri

Osmanlı döneminde Müftülükler'in de zengin arşivleri vardı. Fakat, İstanbul dışındaki müftülüklerin bugün eskiye dayanan arşivleri bulunmamaktadır. Oysa müftülük arşivleri, Osmanlı devrine ait birçok dinî ve hukûkî olaya ışık tutacak bilgi ve belgelerin saklandığı yerlerdi.

Şu anda birçoğunun akıbeti bilinmeyen müftülük arşivlerinden bazıları yakın zamana kadar gelmiş, fakat sahipsizlikten dolayı nâhil kişilerce değişik şekillerde imha edilmiştir. Bu durum bir örnekle ortaya konacaktır. 11 Nisan 1982 pazar günü, Trabzon Ortahisar Camii'nde bir odada depolanmış olarak bulunan, yörede Fetvâhâne diye bilinen Trabzon Müftülüğü arşivi, deniz kenarına dökülüp yakılmıştır. Olay, mahallî basına yansıyınca¹³⁰, Trabzon Müze, Vakıflar Bölge Müdürleri eskiden arşiv deposu olan yere gidip arşiv malzemesinin tamamının boşaltıldığını 30. 4. 1982 tarihli bir tutanakla tespit etmişlerdir (Belge 4).

Tekke Arşivleri

Mahallî arşivlerin önemli olanlarından bir diğeri de tekke arşivleridir. Osmanlı döneminde hemen her tekkenin bir arşivi bulunur¹³¹, özellikle tarikatın merkezi olan dergâhtaki arşiv eski ve zengin olurdu. Çünkü tarikatın vakıfları ile diğer tekkelerle yapılan yazışmalar, belge olarak burada saklanırdı.

Tarihi Anadolu Selçukluları'na kadar uzanan *Mevlevîlik*'in merkezi olan Konya Dergâhı'ndaki arşiv de eski idi. Evliya Çelebi, Konya'ya gelip Mevlânâ Dergâhı'nı ziyaret ettiğinde Celâliye vakıflarıyla ilgili vakfiyeleri

¹³⁰ Hüseyin ALBAYRAK, "Trabzon'un Tarihi ve Kültürel Değerlerini Koruyalım", *Türksesi*, 28 Nisan 1982, Sayı: 2427. Bu sırada Trabzon Müzesi'nde Müdür Vekili olan Prof. Dr. Haşim KARPUZ, Trabzon'da Ortahisar Camii müezzini olan Mehmet Salih Hacısalihoğlu'nun kendisine yatacak yer temin etmek amacıyla bir odada bulunan Fetvâhâne Arşivi'ni deniz kenarına taşıyıp yaktığını şifahi olarak anlatmıştır.

¹³¹ Meselâ Çankırı Mevlevihânesi Arşivi ve bu arşivde saklanan evrak için bkz. Ferudun ATA, *Çankırı Mevlevihânesi (Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde, 69, 70 nolu Zarflardaki Belgelere göre)*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1995, s. 34-39.

burada görmüştür¹³². Bununla birlikte şu anda 3 bine yakın belgenin saklandığı "Hazine-i Evrâk Arşivi" adı verilen Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi'nin tarihi çok eski değildir¹³³. Bugünkü arşivin esasını 1926 yılında Mevlânâ Dergâhı müze haline getirilirken torbalanıp kaldırılan 1618 belge teşkil etmektedir. Mehmet Önder Müze Müdürü iken bunları 1957'de tasnif ettirerek 108 zarfa koydurmuştur¹³⁴. Daha sonra bağış ve satın alma yoluyla zarf sayısı 225'e ulaşmıştır.

Mevlevîlik ve Konya tarihi için önemli olan Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi'nde¹³⁵ 2779 belgenin kayıtlı olduğu katalogunda gösterilmiş ise de gerçekte belge sayısı bundan fazladır. Arşivcilikle ilgisi olmayanlarca tasnif edildiği anlaşılan zarfların içinde kataloga kaydedilmemiş ve nereye ait olduğu belirtilmemiş birçok belge bulunmaktadır. Şu halde bu arşiv, yeniden tasnif edilip belgelerin künyeleri tam olarak belirlenmelidir.

Tekke ve zâviye arşivlerine Osmanlı döneminde son derece önem verilmiş, bununla birlikte bazı şeyhlerin yanlış davranışları yüzünden bir kısım evrakın kaybolması söz konusu olmuştur. Tabî bu durum, tekkelerde resmî işlemler sırasında bir takım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Nitekim söylenen konu ile ilgili bir olay Çankırı Mevlevîhânesi'nde yaşanmıştır. 31 Kânûn-ı Evvel 1328 /13 Aralık 1913 tarihli bir belgeye göre¹³⁶, Çankırı Mevlevîhânesi'ne ait bir kısım önemli evrak, Mevlevîhâne'nin eski şeyhi Nuri Dede tarafından alınıp götürülmüştür. Selefi Hasip Dede, resmî işlemleri yürütmeye zorlanmış ve bu durumu Konya Mevlânâ Dergâhı Postnişini'ne bildirmiştir. Belgedeki şu ifade, konunun ciddiyetini açık bir biçimde ortaya koymaktadır: "*Sene-i sâbık cereyân-ı muâmele evrakı meydanda olmadığından cümle-i umûr ve busûsu meydana götürmesi yeniden bir dergâh küşâdı kabîlinden olmağla ızrâr-ı vakfa bâdî olacağı tabîdir.*" (Belge 5).

¹³² *Seyahatnâme*, III, İstanbul 1317, s. 26.

¹³³ Abdülhaki GÖLPINARLI, "Konya'da Mevlânâ Dergâhının Arşivi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, XVII., (Ekim 1955-Temmuz 1956), s. 156-178.

¹³⁴ Mehmet ÖNDER, "Konya'da Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi ve Mevlevîhaneler", *Osmanlı Araştırmaları*, XIV., İstanbul 1994, s. 137-142.

¹³⁵ Nejat GÖYÜNÇ, "Mevlâna Müzesi Arşivi", *Selçuk Üniversitesi 2. Millî Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1986 Konya, Konya 1987, s. 101-109; aynı yazar, "Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nin Önemi Hakkında", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, (Mayıs 1996), II. Milletlerarası Osmanlı Devleti'nde Mevlevîhaneler Kongresi (Tebliğler), s. 25-26.

¹³⁶ Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi, *Hazine-i Evrak Kataloğu*, Zarf no. 69/26.

Tekke ve zâviyelerin 30 Ekim 1925'te kapatılmasından sonra tekkelerin bir kısmının arşivi müzelere kaldırılmış, bir kısmı da tekkenişinlerin elinde kalmıştır. Nitekim Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi'ne, daha sonra diğer Mevlevî Tekkeleri'nde şeyhlik yapmış olanların çocuklarından çok sayıda belge intikal etmiştir. Katalogtaki kayıtlardan anlaşıldığına göre, İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'nin son şeyhi Abdülbaki Efendi'nin oğlu Rusûhî Baykara, adı geçen Mevlevîhâne'ye ait 788 adet belgeyi daha sonra Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi'ne hediye etmiştir¹³⁷.

Bunun gibi, diğer tekkelerde şeyh olanların vârisleri elinde kim bilir ne kadar belge bulunmaktadır?

II- CUMHURİYET DEVRİNDE TAŞRA ARŞİVLERİ

Arşiv faaliyetleri, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Osmanlı'da olduğu gibi, devletin merkez teşkilâtına bağlı birimlerince yürütülmüştür. Cumhuriyet arşivi ile ilgili mevzuat çalışmalarına ancak 1930'lu yıllarda başlanmış, 1976'da Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi kurulmuş, fakat arşiv ve arşiv malzemesinin korunmasına dâir ciddî bir çözüm getirilememiştir¹³⁸. Cumhuriyet Arşivi'ne esaslı bir düzenleme getirmek amacıyla hazırlanan "*Mubafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*", 4 Nisan 1988'de Resmî Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe konmuştur. Bundan sonra Cumhuriyet Arşivleri ile ilgili düzenlemelere gidilmiş; bu çerçevede 16 Mayıs 1988'de "*Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*" yürürlüğe girmiştir¹³⁹. Bu yönetmelikle resmî kurumlardaki arşiv malzemesinin tespiti, korunması gibi hususlar belli esaslara bağlanmıştır. Diğer taraftan 4 Nisan 1988'de yayınlanan kararname¹⁴⁰, 28 Eylül 1988'de 3473 sayılı kanun olarak kabul edilmiş ve 4 Ekim 1988'de yürürlüğe girmiştir¹⁴¹.

¹³⁷ Bkz. Konya Mevlânâ Müzesi Merkez Arşivi, *Hazine-i Evrak Kataloğu*, Zarf no. 163-189.

¹³⁸ Bu kanunla ilgili geniş bilgi için bkz. İsmet BİNARK, *Cumhuriyet Döneminde Arşiv Hizmetlerinin Geliştirilmesi Konusunda Yapılmış Çalışmalar ve Cumhuriyet Arşivi*, Ankara 1991, s. 20-42; aynı yazar, "Arşivlerle İlgili Mevzuat, Çalışmalar ve Öneriler", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, Mayıs 1985*, İstanbul 1985, s. 215-248.

¹³⁹ *T.C. Resmî Gazete*, 16 Mayıs 1988, Sayı: 19816.

¹⁴⁰ *T.C. Resmî Gazete*, 4 Nisan 1988, Sayı: 19775.

¹⁴¹ *T.C. Resmî Gazete*, 4 Ekim 1988, Sayı: 19949.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında hattâ 1930'larda taşrada kurulmuş bir arşiv bulunmuyordu. Bu yüzden rastgele yerlerdeki *Şer'îye Sicilleri*'nin depolanması için uygun bir mekân bulunamamış¹⁴², bunlar müzelerde toplanmıştır. Yukarıda değinildiği üzere arşivlerle ilgili düzenleme hususunda da gecikilmiş, Cumhuriyet dönemi evrak ve defterlerinin imhası, kurum ve kuruluşların hazırladıkları yönetmelikler çerçevesinde yürütülmeye çalışılmıştır¹⁴³. Bu dönemde şüphesiz mahallî arşivler, telâfisi mümkün olmayacak zararlara uğramıştır. Çünkü mahallî idarelerde biriken çok sayıda evrak, uzman olmayan kişilerce ayıklanmış ve imha edilmiştir. Arşivcilik esasları bilinmeksizin yapılan bu ayırma ve yok etme işlemleri sırasında tahmin edilmeyecek miktarda arşiv malzemesi ortadan kaldırılmıştır¹⁴⁴.

Sonuç olarak denilebilir ki, mahallî idarelerin depolarında Cumhuriyet dönemine ait olup 1990'lı yıllardan önceye giden evrak ya hiç yok, ya da çok az sayıdadır. Çünkü kurumlar, depolarındaki arşiv malzemesini yer darlığı veya kuruma para elde etme bahanesiyle kamyonlara doldurup SEKA'ya göndermişlerdir¹⁴⁵.

Mahallî arşivlerin makûs talihi, 4 Nisan 1988'de çıkarıldığına yukarıda işaret edilen kanun hükmündeki kararname ile dönmeye başlamıştır. Kararnamenin yürürlüğe girmesinden kısa süre sonra mahallî idarelerdeki evrak imhasının önüne geçmek ve arşivlik malzemenin korunması için yazışmalar başlatılmıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, Başbakan'ın imzasıyla İçişleri Bakanlığı (Mahallî İdareler Genel

¹⁴² YAMAN, *aynı makale*, s. 155.

¹⁴³ BİNARK, *aynı madde*, s. 120-121.

¹⁴⁴ Burada bizzat şahit olduğum bir evrak imha işlemini anlatmak istiyorum. Amasya Göynücek Lisesi Tarih Öğretmeni iken, 1979 başlarında, Göynücek kaymakamlık binası önünde bir kâğıt yığını gördüm. Gidip, Kaymakamlık binası bodrumundan evrakı çuvallara doldurup dışarı çıkaranlara bunların nereye ait olduğunu sordum. Kaymakamlığın eski evrakı olduğunu söylediler. Bina eskiden nahiye müdürlük binası olarak da kullanıldığından kâğıt yığını arasında eski yazı evrak da görünüyordu. Osmanlıca kitaplar da yerde atılı vaziyeteydi. Bunlardan birkaçını inceledim. Kağıtları dışarıya taşıyan memuru bulup "Bu kitapları alabilir miyim?", deyince yetkili, "Tabii hocam. Başka işine yarayanlar varsa onları da alabilirsiniz" cevabını verdi. Ben kağıtların arasındaki kitaplardan götürebildiğim kadarını alıp kütüphaneme koydum. Yanmaktan kurtulan şanslı kitaplar şunlardır: *Düstûr*, I. II., İstanbul 1289-1290; *Kanunlarımız (Maarif Kanunları)*, V., Bursa 1926; *Kanunlarımız*, V., 1928.

¹⁴⁵ Bazı resmi kurumlar, tahsisat azlığından dolayı çektikleri para sıkıntılarını, depolarındaki evrakı SEKA'ya gönderip para alarak giderme yönüne gitmişlerdir. 1992'de Konya ile ilgili bir araştırmanın belgelerini Vilâyet Arşivi'nde bulma ümidi ile gittiğim Konya Vilâyeti'nde, liseden sınıf arkadaşım olan ve şu anda emekli bir yetkili, arşivde eskiye ait belgenin bulunmadığını, çünkü 1987'de 76 kamyon evrakı SEKA'ya gönderdiklerini, hattâ parasını "barcaya barcaya bitirmediklerini" övüne övüne anlatmıştır.

Müdürlüğü'na gönderilen ilk genelgenin tarihi 26.09.1988'dir¹⁴⁶. Mahallî idarelerdeki arşiv malzemesinin muhafazasına dâir yazışmalar, 16 Mayıs 1988'de yayınlanan "*Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*" ile 3473 sayılı "*Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun*"un 28.09.1988'de yürürlüğe girmesinden sonra daha da çoğalmıştır¹⁴⁷. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bu genelgeleri ile mahallî idarelerdeki "*Osmanlı dönemi arşiv malzemesinin yanı sıra, özellikle Cumhuriyet döneminde teşekkül eden devlet evrakının, korunması, tasnifi ve yararlanmaya sunulması konuları, kısaca devlet arşivlerimizin geleceği(nin) teminat altına*" alınmasının hedeflendiği görülmektedir. Bu yazışmalarda dikkati çeken bir diğer husus, mahallî idarelerin, "*arşiv malzemesi*" niteliğindeki evrakı, mevzuat çerçevesinde Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı'na en kısa sürede intikal ettirmelerine dâir taleptir. Bu yapıncaya kadar mahallî idarelerden kendi arşivleri hakkında her üç ayda bir rapor istenmiştir. Ayrıca arşiv çalışmalarını sürdürmeleri için mahallî idarelerden elemanlar çağırılmış, bunlar "*Kurumlar Arası Arşivcilik Semineri*"nde pratik olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır¹⁴⁸. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün çoğu Başbakan'ın imzasını taşıyan genelge ve uyarılarına rağmen kanun ve yönetmeliklerin istediği doğrultuda, mahallî kurum ve kuruluşlarda arşivcilik kurallarına uyulmadığı ve Genel Müdürlük'ün çalışmalarına yardımcı olunmadığı gözlenmektedir.

Bu olumsuz sonuç, genelgelere yansımış olup, aşağıda mahallî idarelere buna dâir gönderilen genelgeden biri örnek olarak verilecektir¹⁴⁹:

"1- Genelde kamu kurum ve kuruluşlarının her kademedeki yöneticilerinin arşiv hizmetlerine gerekli önemi göstermedikleri, bu hizmetleri aslî görev şuuru içerisinde değerlendirmedikleri,

¹⁴⁶ Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün 26.9.1988 gün ve 09.2.-493/01584 sayılı yazısı.

¹⁴⁷ 8.10.1990 gün ve 09.2.-493/03827 sayılı yazıya kadar yedi defa yazışma gerçekleşmiştir.

¹⁴⁸ 1988, 1989 ve 1993'te üç defa seminer tertip edilmiştir. Bkz. KOMİSYON, *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi*, Ankara 1996, s. 201.

¹⁴⁹ Bkz. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün 07.01.1994 tarih, B.02. O. ARV-493/08188 sayılı yazısı.

2- Kamu kurum ve kuruluşlarından bir kısmının, III. Kurumlararası Arşiv Hizmetleri Semineri'ne, ilgi (c)'de kayıtlı yazımızda belirtilmesine rağmen, arşiv hizmetleri ile ilgisi bulunmayan personeli gönderdikleri, bir kısmının ise hiç eleman görevlendirmedikleri,

3- Kamu kurum ve kuruluşlarınca seminere katılacağı bildirilen personelden bazılarının katılmadığı, bir kısmının ise devamsızlıkları neticesinde sertifika almaya hak kazanamadığı,

4- Tasarruf tedbirleri genelgesi bahane edilerek, arşiv için müstakil mekan ayırmada ve malzeme temininde gerekli titizliğin bugüne kadar gösterilmediği,

5- Arşiv birimlerini nitelikli ve yeterli sayıda personelle takviye etmedikleri,

6- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce 5-6.9.1988, 2-27.10.1989 ve 13-24.12.1993 tarihleri arasında düzenlenen Kurumlararası Arşiv Hizmetleri Seminerleri ile, kurumların kendi bünyelerinde verilen arşiv hizmetleri seminerlerinde yetiştirilen personelin, arşivlerde görevlendirilmedikleri veya yerlerinin değiştirildiği, bu hususun ise arşiv hizmetleri seminerlerinin gayesine ulaşmasını engellediği,

7- Birimlerin ellerinde bulunan malzemeyi kurum arşivlerine devretmeleri gerektiği halde, bu işlemi yapmadıkları,

8- Mevzuat hükümlerine göre, kurum arşivi ayıklama ve imha komisyonunda eleman görevlendirme yükümlülüğü olan birimlerin eleman görevlendirmedikleri,

9- Başbakanlığın ilgi (a ve b)'de kayıtlı talimatlarına rağmen, kamu kurum ve kuruluşları denetim elemanlarının periyodik denetimlerinde arşiv hizmetlerinin değerlendirilmesi konusuna eğilmedikleri, tespit edilmiştir. "

Yaptığım araştırmalardan mahallî idarelerde pek çok kurumun 1998'de bile arşiv ve arşivcilik konusunda ciddi adımlar atmadıklarını tespit ettim. Bazı kurumlar, 3473 sayılı Kanun kapsamında kurulması

istenen arşive yetersiz fizikî imkânlar sebebiyle uygun bir mekân bulunamadığını bildirmiştir¹⁵⁰.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz:

Mahallî idarelere ait arşivlerin tamamına yakını, arşiv sıfatını taşımaktan maalesef uzak oda veya izbelere sahiptir. Önemli görülerek korunmuş eski evrak veya defterler, arşiv adı verilen bir yere gayr-i nizamî bir şekilde konulmuş; üzeri kilitlenerek gûya korumaya alınmıştır. Üstelik buralar, malzemenin önemini bilen sorumlular denetiminde de değildir. Bazılarının günümüze kadar gelebilmesi, "*tesadüfen*" veya arşivcilikle ilgisi olmayan, sorumsuz şahısların atmamasıyla mümkün olduğu gibi; bazıları da maalesef bilinçli bir tahribe -yok edilise - uğramışlardır. Mahallî arşivlerin telâfisi mümkün olmayan kayıpları vardır. Bu durumun daha iyi anlaşılması maksadıyla aşağıdaki mahallî idare arşivlerinden bir kısmı örnek olarak verilecektir.

Millî Eğitim Müdürlüğü Arşivleri

Millî Eğitim Müdürlüğü Arşivleri, il merkezlerinde olup, buralarda okullarda hazırlanan sınıf geçme, diploma defterleri ile Millî Eğitim Müdürlüğü'nce tutulan defter ve diğer belgeler depolanmaktadır. Arşiv uzmanı bulunmadığından birçoğu kullanılamaz durumdadır.

Belediye Arşivleri

Mahallî idareler arasında en zengin arşiv, belediyelerinki olması gerekir. Çünkü belediyeler, verdikleri hizmet icabı, çok değişik yazışma ve evrak potansiyeline sahiptirler. Böyle olmakla birlikte arşiv elemanı bulunmadığı için düzenli bir arşivleme sözkonusu değildir.

Vilâyet Arşivleri

Vilâyet Arşivleri, yukarıda değinildiği üzere daha önce değişik şekillerde imha edildiği için tarih olarak çok eski değildir. Son senelere ait evrak da arşiv elemanı olmadığından depolarda atılı vaziyettedir.

Sosyal Sigortalar Kurumu Arşivleri

Mahallî idareler arasında en düzgün arşivi bulunan kurumlardan biri Sosyal Sigortalar Kurumları'dır. Her sigortalıya bir numara ve dosya

¹⁵⁰ Meselâ bkz. Selçuk Üniversitesi İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı'nın 02.02.1994 tarih ve B. 30.2. SEL. 0.70.73.00/463/042-0926 sayılı yazısı.

açıldığı için lüzumu halinde istenen herhangi bir evrak kolaylıkla bulunabilmektedir.

Okul Arşivleri

Üniversiteler de dahil taşradaki her okulun, kayıt, sınıf geçme, diploma defterleri ile öğrenci kişisel dosyaları bulunmaktadır. Bunlar, arşivcilik kurallarına uymayan mekân ve şartlarda depolanmaktadır.

Eğitim kurumları içinde arşivcilik yönünden en şanssız olanı, kapanmış okulların arşiv malzemesidir. Çünkü faaliyetlerine son verilen okulların evrakı ilgili üst makamlarca kontrol altına alınmadığı için ya çok kötü bir mekâna terk edilmiş, ya da imha edilmiştir¹⁵¹. Nitekim Osmanlı döneminde, Konya'da açılan ve faaliyet gösteren çok sayıdaki medrese ve Konya Hukuk Mektebi ile Millî Mücadele sırasında kurulan ve sonra kapanan Nalbant Mektebi, Cumhuriyet'in ilk yıllarında açıldıktan kısa bir süre sonra kapanan Ticaret Ortaokulu'na ait belgelerin nerede bulunduğu bilinmemektedir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlüğü Arşivleri

Türkiye'de mahallî idareler içinde en düzenli arşiv, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlükleri'nde bulunmaktadır. Kendilerine intikal etmiş veya tescili yapılmış her tarihî esere bir dosya açılmış; bunlarla ilgili belge ve bilgiler buraya konmuştur.

Konya'daki Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu arşivini inceleme imkânını buldum. Ayhan Alp'in verdiği bilgiye göre, dosyalar, il ve ilçe kodları, verilen dosya numarası ile bilgisayara kaydedilmektedir.

¹⁵¹ 1915-1916 öğretim yılında tedrisata başlayan Konya Kız Öğretmen Okulu 1979'da kapatılınca tarihî ana bina Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü'ne, yatakhane ve revir ise Karatay Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi'ne devredilmiştir. Kapanmış okul arşivlerinin sahihsizlikten imha edileceği endişesiyle 1993 yılında Konya Kız Öğretmen Okulu evrakını önce Rektörlük, sonra Karatay Kız Meslek Lisesi binasında aradım. Okulun son senelerinde tutulan diploma defterlerinin buradan mezun olanların başyuruda buldukları takdirde işlemleri yapılmak üzere Zübeyde Hanım Kız Meslek Lisesi Müdürlüğü'ne teslim edildiğini belirledim. Fakat eski kayıtların nerede bulunduğunu hiçbir yönetici bilmiyordu. Öğretmen Okulu döneminde çalışan bir hizmetliden Konya Kız Öğretmen Okulu arşivinin yerini öğrendim. İçinde Osmanlı dönemi evrakı olmayan ve 1937-1938 öğretim yılından sonra başlayan, bir kısmını farelerin kemirdiği evrak ve defterler, tarafımdan paketlenip Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne götürülmüş ve koruma altına alınmıştır.

Zikredilen arşivin mahiyeti ile Konya Kız Öğretmen Okulu'nun Türk Eğitim Tarihi'ne katkısının belirlenmesi düşüncesiyle Okutman İsmail ÇİPAN bir doktora tezi hazırlamaktadır. Bu çalışma sırasında Konya Kız Öğretmen Okulu evrakı arasında 3 bine yakın öğrenciye ait kişisel dosya ile 1937-1938'den itibaren başlayan, bazı senelerde boşluk bulunan birçok sınıf geçme, diploma, öğrenci kütük, maaş, müfredat ve öğretmen sicil defterinin bulunduğu ortaya çıkmıştır.

Bilgisayardaki kayıtlar, karteks programı dosya numarası, kime ait olduğu, dosyanın içeriği, pafta, ada, parsel numaraları, dosya ile ilgili alınan kararlar gibi bilgileri içermektedir. Konya ve Karaman merkez ve buralara bağlı bulunan ilçelere açılan her yeni dosya ve alınan kararlar periyodik olarak bilgisayara işlenmektedir. Bununla birlikte Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Müdürlükleri, arşivledikleri dosyalarda bulunan belgeleri scannerla tarama imkânına sahip değildiler.

Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Arşivi

Selçuk Üniversitesi'ne bağlı olarak faaliyette bulunan Selçuklu Araştırmaları Merkezi'nde, 1990 yılında rahmetli Prof. Dr. Yılmaz Önge'nin merkez başkanlığı sırasında bir fotoğraf ve evrak arşivi kurulmuştur¹⁵². Mimar Şehabeddin Uzluk'un özel arşivinin eşi Nimet Uzluk tarafından hediye edilmesinden sonra arşivin katalog çalışması yapılmış ve araştırmacıya sunulmuştur. Şu anda 70 dosya içinde başta Mevlevîlik ve tıp tarihi olmak üzere çok değişik konulara ait belge ve resimler bu arşivde bulunmaktadır.

III- MAHALLÎ ARŞİVLERİN KURULMASI

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün 1988'den beri sürdürdüğü çalışma ve gayretlere rağmen mahallî idarelerde toplanan arşivlik evrakın muhafazası ile bunların seçilip Cumhuriyet Arşivi'ne gönderilmesi hususunda kayda değer bir yol katedilmediği, meydana gelen gecikmeler yüzünden arşiv malzemesinin her geçen gün zarar gördüğü yukarıda örneklerle anlatılmıştır. Bu olumsuz durum, mahallî idare arşivlerine dâir yeni önlemler alınması gereğini gündeme getirmektedir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün mahallî idare arşivlerinde istediği sonucu alamaması iki nedene bağlanabilir: Henüz bürokratlarda arşiv bilincinin oluşmaması; arşiv çalışmalarının merkezden idare edilmeye çalışılması. Bürokratlarda arşiv bilinci, bu konuda yetişmiş uzman veya elemanların mahallî idarelerde fiilen görevlendirilmeleri ile

¹⁵² Haşim KARPUZ, "Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi Fotoğraf Arşivi", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezi, V. Millî Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri (25-26 Nisan 1995)*, Konya 1996, s. 101.

kendiliğinden gelişecektir. Arşiv çalışmaları ise, ancak mahallinde kurulacak teşkilâtlarla belli bir düzen içinde yürütülebilir.

Bilindiği üzere Türkiye'de güçlü bir merkezî idarenin kurulması çalışmalarına Tanzimat'la (1839) başlanmış¹⁵³, bu yeni merkeziyetçi devlet anlayışı, bireyin herşeyi başkentten bekleme alışkanlığını beraberinde getirmiştir¹⁵⁴.

Daha önce yörede görülen hizmetler, Tanzimat'tan sonra merkez tarafından yürütülmüş; bu da işlerin ağır aksak gitmesine sebep olmuştur. Merkeziyetçi anlayış Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiş, taşradaki sorunların halledilmesi Ankara'dan istenmiştir. Mahallî idare arşivleri ile ilgili Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün şu anda yaşamakta olduğu problemin temelinde bu merkeziyetçi geleneğin yattığı söylenebilir. Çünkü mahallî idarelerin ağır işleyen yapısı bilindiği halde Genel Müdürlük, taşrada teşkilâtlanmaya gidip mahallî arşiv veya arşivcilik işlerini kendi elemanları ile fiilen yürütmesi gerekirken kurum veya kuruluşların imkânları ile bunu yapma yönüne gitmiştir. Bu, boş zaman harcamanın yanında mahallî arşiv malzemesinin büyük çapta kaybına neden olmuştur. Şu halde mahallî arşivlerle ilgili sorunlara köklü çözüm getirilmek isteniyorsa, bu konuda merkez dışında da yapılanmaya gitmek gerekmektedir. Aşağıda mahallî arşivler hususunda yapılabilecek düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

1- Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri

Merkez teşkilâtlarının taşradaki işlerini belli bir düzen dahilinde yürütmesi için, kendisine bağlı bölge ve il müdürlüklerinin bulunması gerekir. Nitekim vakıflar, tapu ve kadastro bölge ve il müdürlükleri, kendilerine bağlı bulunan yerlerdeki işleri, genel müdürlükleri adına takip edip oraya hesap vermek zorundadırlar. Genel müdürlük, iş takibi hususunda bölge müdürünün dışında hiç bir mahallî idare ile muhatap olma durumunda değildir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, bölge ve il bazında taşra teşkilâtları bulunmadığı için mahallî idarelerin tümü ile muhatap olmakta,

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. Musa ÇADIRCI, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991.

¹⁵⁴ Vakıf örneği için bkz. Tuncer BAYKARA, *Osmanlılarda Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, İzmir 1992, s. 162-163.

istenen sonucu alamamaktadır. Abdulkerim Abdulkadiroğlu'nun "*Arşivcilik bölümleri mezunları, iller bazında kurum arşivlerini kurmak, bakım ve çalışmasını yaparak personeli eğitmek ve kısmen denetlemek üzere, valilikler emrine ve doğrudan bir vali yardımcısına bağlanarak tamamen bu işte istihdam edilmelidirler. Kadro ihtiyaca göre artırılmalı, büyük ilçelere de kaydırılmalıdır.*"¹⁵⁵ şeklindeki önerisi de mahallî arşivlerdeki keşmekeşin önüne geçmek için önlemler alınmasının zamanının artık geldiğini göstermektedir. Öyle ise mahallî arşivler konusunda belli bir düzen getirmek için hiç vakit geçirmeden yapılacak ilk iş, Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri'nin kuruluşuna dâir birtakım düzenlemeler getirmek olmalıdır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri'nin teşkilatlanması, diğer benzer kuruluşlar örnek alınarak gerçekleştirilebilir. Bunların başına müdür ve müdür yardımcısı olarak arşivcilik bölümünde lisans öğrenimi görmüş ve merkez arşivlerinde belirli bir süre tecrübe kazanmış elemanlar atanmalıdır.

2- Arşiv Ara Elemanı Yetiştirilmesi

1980'li yıllardan önce Türkiye'deki arşivlerde çalıştırılan memurlar genelde arşivci değillerdi. Bu nedenle arşivde Edebiyat Fakültesi Tarih, Türkoloji, Arap, Fars filolojisi bölümlerini bitirenler çalıştırılıyordu¹⁵⁶. Son senelerde arşivci yetiştirmek için somut adımlar atılmış, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Arşivcilik bölümleri açılmıştır. Şu anda merkez arşivlerinde çalışan elemanların bir kısmı, bu bölümlerden mezun olanlardır. Yukarıda değinildiği üzere arşivcilik lisans öğrenimi görmüş olanlar, kurulacak Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri'nde idareci olarak istihdam edilmelidirler.

Her mesleğin bir ara elemanı vardır. Arşivciliğin ara elemanı, Üniversitelere bağlı Meslek Yüksek Okulları'nda açılacak iki yıllık arşivcilik programlarını bitirenler olacaktır. Şayet Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri kurulacak olursa, buralarda çok sayıda ara arşiv elemanına ihtiyaç hissedilecektir. Çünkü mahallî idarelerdeki arşiv işlerini fiilen

¹⁵⁵ "Millî Servetimiz ve Gururumuz: Arşivler", *Zaman*, 26 Şubat 1998, s.2.

¹⁵⁶ Turgut İŞIKSAL, "Arşivlerimizin Durumu ve Problemleri", *Türk Kültürü*, Sayı: 119, (Eylül 1972), s. 46-47.

bunlar idare edip düzenleyecektir. Bu nedenle üniversitelere bağlı Meslek Yüksek Okulları'nda arşivcilik ön lisans bölümleri açılmalı, buralarda Osmanlı ve Cumhuriyet arşivlerinde çalışacak şekilde iki ayrı program uygulanmalıdır. Her iki programda okuyacakların alacakları dersler, temelde hem eski, hem de yeni arşivlerin teşkilâtı, onların tasnifi; eski arşivlerin korunması, tasnifi ile araştırmacıya açılması gibi konuları kapsamalıdır.

Osmanlı arşivlerine yönelik yetişmek isteyenlere Osmanlıca, poleografya, diplomatik, tarih ve kurumlar tarihi; Cumhuriyet arşivleri dalında yetişmek isteyenlere de Cumhuriyet Tarihi, idarî ve siyâsî bilimlerle hukuk dersleri verilmelidir.

Ön lisans programları hazırlanırken uygulanmakta olan lisans programlarından yararlanmalı, Faruk Bilici'nin önerdiği şekilde, dört seneye yayılan dersler, saat miktarı artırılarak iki senede okutulmalıdır¹⁵⁷.

Arşivcilikle ilgili ön lisans programlarının açılması ile hem mahallî arşivlerin ihtiyacı olan arşiv elemanları kısa sürede yetiştirilmiş, hem de gençlere yeni bir iş alanı açılmış olacaktır.

3- Mahallî İdarelerde Arşiv Elemanlarının İstihdamı

İki yıllık arşivcilik programını tamamlayanlar, kurulmasını teklif ettiğimiz Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri'ndeki kadrolara alınmalı, mezun oldukları program dahilinde mahallî idarelerin arşivlerinde çalıştırılmalıdırlar. Bunlardan Osmanlı arşivleri ile ilgili dersleri alanlar, Osmanlı devrinden kalma mahallî arşivlerde¹⁵⁸; Cumhuriyet arşivlerine yönelik dersleri takip edenlerse, mahallî idarelerin arşivlerinde görevlendirilmelidirler. Tabîî bu elemanlardan ilçedeki kurumlara da gönderilmelidir.

Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri'nin arşiv elemanları, sorumlu olduğu kurum veya kuruluşlardaki arşivlik malzemeyi, kendi teşkilât

¹⁵⁷ Faruk BİLİCİ'nin arşivcilik öğretimi ve ders programlarına dair görüşleri için bkz. "Arşivcilik Öğretimi ve Türkiye'de Başlatılan Uygulama", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türklük Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, (1989), s. 185-210.

¹⁵⁸ Tapu ve Kadastro ile Nüfus Müdürlükleri'nin arşivlerindeki Osmanlıca belge ve defterleri okuyacak elemana bugün şiddetle ihtiyaç olduğu ilgili kurumların müdürlerince her vesile ile ifade edilmektedir. Çünkü eski yazı belge ve defterler, kendisini yetiştirmiş ilkokul mezunu amatör kişilerce okunmakta, bunlar tarih ve kültür tarihini bilmedikleri için büyük hatalar yapmaktadırlar.

kanun ve yönetmelikleri çerçevesinde tespit edip depolayacaklar, hattâ scannerla bilgisayara kaydedeceklerdir.

4- Bölge Arşiv Siteleri

Arşiv malzemesinin tespit ve tasnifi kadar bunların konacağı mekân da önemlidir. Avrupa'da belgelerin uygun şartlarda muhafazası için modern arşiv binalarıyla depoların yapımına önem verilmektedir. Nitekim Fransa'da 1930-1970 yılları arasında altmışın üstünde modern arşiv binası inşa edilmiştir¹⁵⁹. Bizde de bunun önemi anlaşılmış, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Ankara'da bir Devlet Arşiv Sitesi inşa ettirmiş, 29 Ekim 1988'de hizmete açmıştır¹⁶⁰.

Mahallî idareler, arşiv malzemesinin depolanmasına uygun yerleri bulunmadığı için bu konuda sıkıntı çekmektedirler. Kurumları depo sıkıntısından kurtarmak ve arşivlik evrakı kontrol altına almak gerekmektedir. Bunun için kurulması önerilen Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlük-leri'nin de oturacakları şekilde bölge ve il arşiv siteleri bina edilmelidir.

Taşrada Arşiv Siteleri bir an önce kurulup arşivlik evrakın buralarda depolanmasına başlanmaması durumunda mahallî idarelerde görevlendirilecek arşiv elemanları, kendi üzerlerine düşeni yapmış olsalar bile kurumlar, şimdiye kadar olageldiği gibi, bir şekilde arşivlik malzemeyi imha etme yönüne gideceklerdir. Böyle olunca da maksat hasıl olmayacaktır.

5- Mahallî Arşiv Malzemesi'nin Bilgisayara Aktarılması ve Depolanması

Avrupa'da bilgisayarın arşivcilik veya benzeri sahalarda kullanılmaya başlandığı herkes tarafından bilinmektedir¹⁶¹. Bizde bu konuda henüz somut adımlar atılmamıştır. Arşivlerin bilgisayar ortamına aktarılıp araştırmacıya sunulması için bir proje Türk Tarih Kurumu tarafından hazırlanmış olup uygulamaya konulmak üzere¹⁶².

Aslında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün görevlerinden biri de "*Arşiv malzemesinin kopyalarını çıkararak devamlılığını sağlamak ve*

¹⁵⁹ İŞIKSAL, aynı makale, s. 38.

¹⁶⁰ KOMİSYON, *Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi*, s. 12-14.

¹⁶¹ Bahaeddin YEDİYLİDİZ - Fatma ACUN, "İnternette Vakıflar", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, s. 5-24.

¹⁶² Abdülmecit MUTAF, "Bilgisayar Destekli Arşiv", *Zaman*, 8 Şubat 1988, s. 2.

bunları küçük bacimlere döndürmek için film, mikrofilm, fotokopi ve gerektiğinde diğer ileri teknikleri uygulamak"tır¹⁶³.

Yukarıda kurulması önerilen Mahallî Arşivler'de, mahallî idarelerin arşiv malzemesini, günlük ve geçmişe dönük olarak Scanner'la tarayıp disketlere alacak, zamanı gelince İnternet'e verecek şekilde bir alt yapı da oluşturulması gerekmektedir. Böylece arşiv malzemesi, yanma, kaybolma gibi yok olma tehlikelere karşı bir çeşit emniyete alınmış ve araştırmacıya çalışma kolaylığı sağlanmış olacaktır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde mahallî arşivlerin kurulması, merkezî arşivler kadar eski ve değerlidir. XIX. yüzyıl sonlarında bile yöneticiler, bunlara gereken önemi vermiş, korunmaları için birtakım önlemler almışlardır. Cumhuriyet döneminde arşivlerle ilgili mevzuat çalışmalarında gecikildiği için bunlar ya kaybolmuş veya mahallî idarecilerce koyacak yer sıkıntısından dolayı imha edilmiştir.

Mahallî arşivlerin önemi, Cumhuriyet Arşivi'nin kurulması ve 1988'de arşivcilik kanun ve yönetmeliğinin yürürlüğe girmesiyle yeniden gündeme gelmiş; fakat Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün taşra teşkilâtlarının bulunmaması yüzünden kayda değer bir gelişme olmamıştır. Mahallî idarelere ait arşivlik malzemenin muhafaza ve tasnifinin sağlıklı olarak yapılması, taşra arşiv idareleri ile bunların kontrolünde arşivlerin kurulmasına bağlıdır.

Bu konuda yapılacak işler şöyle sıralanabilir:

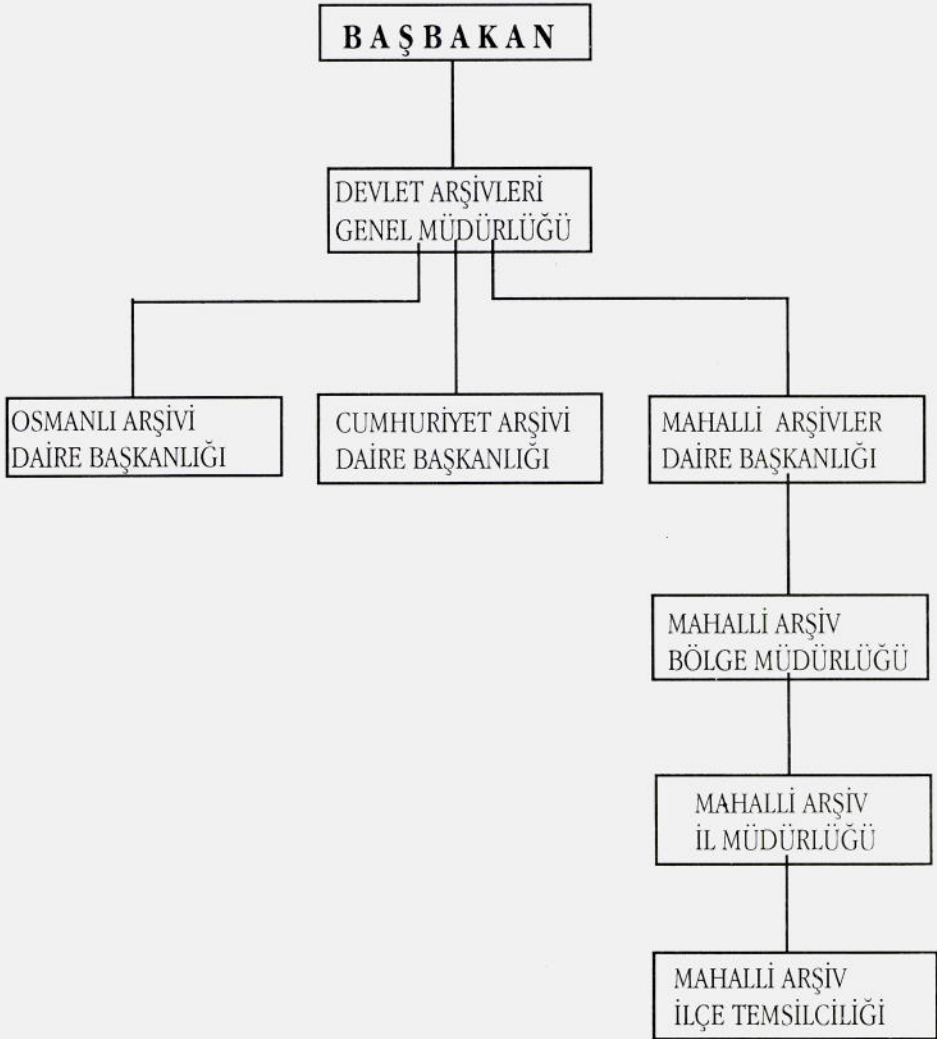
a- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Mahallî Arşiv Bölge ve İl Müdürlükleri kurulmalıdır.

b- Mahallî arşivlerde çalışacak elemanların yetiştirilmesi için Üniversitelere bağlı Meslek Yüksek Okulları'nda arşivcilik programları vakit geçirilmeden açılmalıdır.

c- Merkezde olduğu gibi, taşrada Bölge Arşiv Siteleri inşa edilmeli, mahallî idarelere ait arşiv malzemesi buralarda saklanmalıdır.

¹⁶³ KOMİSYON, *Arşivcilik Bibliyografyası* 1, s. XXXVI.

d- Çağdaş teknolojinin sağladığı kolaylıktan istifade edilmeli; mahallî idarelerin arşivlik malzemesi, günlük yazışmadan hemen sonra Scanner'la taranarak kaybolmasının önüne geçilmelidir. Bunlar, belirlenecek bir sürenin sonunda İnternet aracılığı ile araştırmacıya sunulmalıdır

Şekil 1: Kurulması teklif edilen Mahallî Arşivler'in organizasyon şeması.

علائقہ
انیم
صفوحہ

بسی درونک عظیمه مسرطنه لایقہ سنبه اولیٰ اوزره انفرد مکنه زلمی زلمو اوزره درون صفیہ کتلمی کن اظلمه مکنه مکتوبه عظیمه بی بوم
بومر اوزره فیه فخرشک حقیقت مازمیه درون بی بی عظمی بل بوم عظمی کله افکاره مادی اعیا روضه اولییه بیه زمانه اولوزده رسی بومر
نم فایده اولوزده بلوزده دستوره بزمیه دبل ایشمه فزده برعدوزده آسکس اعیا فومر سیمه ایشم اولی بوزده کس کیم فزیمه ایشم
مختلفه مایه نظریه جمیعہ مولاری بزرگ ایشم اولوزده سنبه صفیہ مکلک سنبه روضه در سیمه فزیمه اعانوره مکلک فزیمه
بزرگ مادی فزیمه ایشم اظلمه ایشم مکلک

مورد مکارک زیدیک
اصاح سبب فومر اولوزده سوزن ساند رکاننا هلک و سفظ اولوزده سوزن کاه عالی آناه
صفیہ اولوزده بومر اولوزده صفیہ مکلک کرد سنبه اولوزده اولوزده مکلک اولوزده مکلک
ایجا کالینده اولوزده اولوزده مکلک اولوزده مکلک اولوزده مکلک اولوزده مکلک
صفیہ اولوزده اولوزده مکلک اولوزده مکلک اولوزده مکلک اولوزده مکلک

Belge 2: Ankara'da yeniden Vilâyet Arşivi binası inşasına dair irâde .
(BOA. İrâde, Meclis-i Vâlâ, no. 25811).

T U T A N A K

Türk Sesi Gazetesi'nin 28 Nisan 1982 tarih ve 2427 sayılı nüshasında 1.sahifede "ÖLÇÜ-Tarabzon'un Tarihi ve Kültürel Değerlerini Koruyalım" başlıklı yazı üzerine 30 Nisan 1982 tarihinde Ortahisar Camiine gidilmiş ve buyazıya konu teşkil eden olay tarafımızdan tahkik edilmiştir.

1.Evvelki yıllardan kalma bir çok eski yazılı evrak-belgenin bulunduğu caminin üst doğu tarafına bakan küçük odaya çıkılıp bakıldı.Odanın temizlihmş vaziyette içerisinde iki adet sandık ve bir somyanın olduğu görüldü.

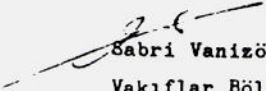
2.Cami görevlilerinden müezzin Mehmet Salih Hacısalihoglu'dan durum soruldu.Bu odadaki kağıtları kendilerinin kamyonu yükleyip deniz kenarına boşaltıklarını,odayı temizlemek istediklerini söylemiştir.

3.Söz konusu yazıda 11 Nisan 1982 tarihinde yakıldığı söylenen belgeler bunlar olmalıdır.

4.Bu belgelerin muhteviyatı hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır.

İşbu tutanak tarafımızdan mahallinde tanzim edilmiştir.

30.4.1982

Sabri Vanizör

Vakıflar Bölge Müdürü.

Dr.Haşım Karpuz

Müze Müdürü V.

EK: 1 Gazete

Belge 4: Trabzon'da Fetvâhâne evrakının yakıldığına dair tutanak .
(Haşım KARPUZ'un özel,arşivinden).

حضور عالی شایسته جناب ولی النعم انتم فقیر

معیوضه واعلیه
 دلورده استعمار بر سر کفر و غیره نظر سبب جناب معه و ایله وانه ولی النعم انتم فقیر معمره و ساریت و بیچی بجا ایشک کبیره سببه مشرف بر سرس دغای و اباب الاداس
 زروع بارگاه جناب ره اهدت طبعه بیایله ایچمه بیچیه تا بیچ شرف بر بارگاه انقائنا شانه طبعه شایسته اهل کیم بیچ تا بیچ و اصلوست داعیان اولور
 معونه کانه ایله بر لایه توفیق دیرسته آیه شمعان لرتنه نعمله سینه لانتسک لسان فایز داعیان لرتنه انبار آقا اولور کعبه و بیله و نعم اولور تریب هر حالت
 و تریب بیجه دولت ولی النعم اولور اده قیر بیسه ایدونه کبر و زعم ایا کناه و بی قیر قلده بیچو با تمام صله ایلم انتم تارینه تریب لرتنه شایسته سلف بر سرس دوه
 انتم دور و تسلیم فقیرت لعل فایله یا بر لایم و بر لایم ایله مطر مالک اهد و اشعار بر سرس ایسه بر سرس لیکه فقیر کلر و بر مقدم جمعیلا درگاه جیلاد
 اولور دور و تسلیم و بر محاله و بر اولور بر قمار دین کیم درگاه امیر شانه اولورده معمره و بار اولور بر امیر اولور ایچمه تا بیچ عریضه داعیان و عیبه اولورده
 ناز علی بی سعاده مسئله سحر علیه بیجه بر انتم کدره بر بار اولور مقررده ایلم بر دیار ظهور انتمده ایله اولور بر اولورده عیبه اولورده اعلا نظر ایله واعلیه شایسته
 دور و شرف اولورده و بوند فکره معینه بر معنا اولورده و کدره حیرت توهم اولورده بر سرس نفع اولورده و کیم کبر بر سرس ندر شایسته و تریب
 بر درگاه وقت اشیا و اولور شرف بر لایم اصحاب حیرت طرفه بیچ بر ناز اشیا بر نعلشده بر لایم لایم معمره لایم بر بیچ شایسته بر لایم کلک کبر بیسه
 ساهرت و ایجه نواز و نیزه بر لایم لایم کلور ایله بر لایم ساهرت و ذم بر لایم طوفرس معمره تا شرف بر سرس اولورده حق لایم تا کعبه معمره سنه اولور
 در کاهلک امور و معوضه و کیم اولورده و ایله معامله هاند بر اولور بر لایم معمره سنه کورس و غیره ای بر اشیا بر امیرس تارینه اولورده کورس و تریب
 بر طاقم لرتنه اولورده حیرت بر انتم کدره دور و شرف و انتم حیرت در کاهلک انصبا و فقیرس معوضه نصیبا کورس اولورده تریب شایسته
 بر ایله معامله اولورده میدان اولورده حیرت معمره امور و معوضه سینه کورس کیم بر درگاه کشاده قبلینه اولورده اولورده و فقیر طبعیه
 داعلیه لیک بر اولورده حیرت ایله زحمت و شفته و جبار اولورده اکل شایسته مع مافیه در کاهلک و اردانی غایت بشرف اولورده اولورده ایلمس ممکنه
 اولورده شایسته خارجه بقدره بر معمره سافه لایم لایم کلر و کساره بر لایم سببه بیچ لرتنه س کلک کیم مع مافیه بر لایم شایسته تریب شایسته
 نه بیچ بر لایم بقله تحمل اولورده حیرت داعلیه شرف کراه حیرت انتم کدره انتم کدره انتم کدره اولورده حیرت ایله ایلمس تریب شایسته
 اولورده معضایه کعبه حیرت اولورده لایم لایم کلر در کاهلک شرف و ایلمس شرفه تانی و کلبه و سائله قیلم زمانه و اولورده حیرت ایله
 انجمه نوس تا بیچ اولورده قاعه بیچ بر معمره تریب اولورده شرف بر لایم سببه بیچ لرتنه س کلک کیم مع مافیه بر لایم شایسته تریب شایسته
 و حیرت اولورده و شرف و ایلمس اولورده شرف و معمره بر لایم کلر و ندره اولورده حیرت ایله ایلمس تریب شایسته تریب شایسته
 اکل شایسته ایله بر لایم حیرت ایله ایلمس تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته
 بر سینه بر لایم حیرت ایله ایلمس تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته
 فضیه لایم حیرت ایله ایلمس تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته
 و حیرت ایله ایلمس تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته تریب شایسته

فایده کفره قدیم دهاندر
 حسد سحر

ایچمه بیچیه

Belge 5: Çankırı Mevlevîhânesi'nde arşiv bulunduğu dair rapor. (Konya Mevlânâ Dergâhı Merkez Arşivi, Zarf no: 96/26).

Resim 1: Konya Vilâyeti Ayniyat Deposu'nda bulunan Konya Maarif Müdürlüğü'ne ait arşivlik malzemedен bir görüntü (Caner Arabacı'dan).

Resim 2: Konya Vilâyeti Ayniyat Deposu'ndaki Konya Maarif Müdürlüğü'ne ait defterlerle evrakın raflardaki durumu (Caner Arabacı'dan).

Resim 3: Konya Vilâyeti Ayniyat Deposu'ndaki Konya Maarif Müdürlüğü'ne ait Arşivlik malzemedен bir diğеr görünütü (Caner Arabacı'dan).

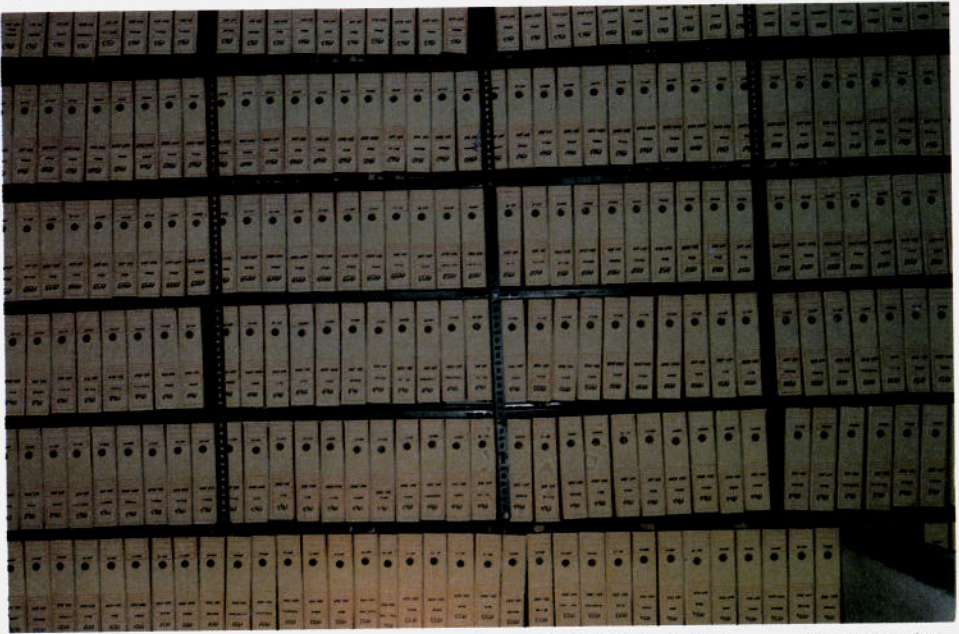
Resim 4: Konya İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü Arşivi'nin eski hali (Ramazan Aydın'dan).

Resim 5: Konya İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü Arşivi'nin biraz toparlanmış hali (Ramazan Aydın'dan)

Resim 6: Konya İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü Arşivi'nin son durumundan genel görünüş (Ramazan Aydın'dan).

Resim 7: Konya İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü Arşivi'nin son durumundan yakın bir görünüş (Ramazan Aydın'dan).

Oturum Başkanı –Biz de vaktinde bitirdiği için sayın KÜÇÜKDAĞ'a teşekkür ederiz.

Dün, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıklarının meseleleri üzerinde durulmuştu. Taşrada da demek ki birçok mesele var. Tabii, tartışma sonunda bir karara bağlanacak. Ancak, bildiğim kadarıyla Cumhuriyet Arşivi'nin resmî kurumlarla ilgili bir mevzuatı da var bu konuda, ama taşrada ne kadar işlerlik kazandı onu da bilmiyoruz.

İkinci konuşmacımız Ali Osman ÇINAR, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline. Konusu, *"Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Vilayetlerinde Kurulan Arşivler."*

Yine süreye riayet etmek kaydıyla buyurun sayın ÇINAR.

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA TANZİMAT'TAN SONRA KURULAN TAŞRA ARŞİVLERİ

*Ali Osman ÇINAR**

Osmanlı Arşivi diye bilinen muazzam belge okyanusu, altı asırlık ömrü boyunca merkezîleşme eğilimi taşımış bir devletin, sistematik olarak birbiri ile ilişkili şubeler halinde iyi örgütlenmiş olan bürokrasisinin, bugün üzerinde 30'dan fazla millî devletin yer aldığı geniş bir alanda çok çeşitli dil, din, örf ve kültürleri tek bir merkezden idare etme faaliyetine ait çok önemli bir yan üründen oluşmaktadır.

Yüksek derecede bütünleşme eğiliminde olan Osmanlı bürokrasisinde, çeşitli fonksiyonları ifâ eden organlar arasında birinin aldığı kararın, doğrudan ve dolaylı olarak diğer bir organın aldığı kararları da etkilemekte olması, organlar arası sürekli bilgi akışının bulunması yazılı belgelerin çoğalmasının önemli bir başlangıç nedenidir. Bürokrasi, zamanla yeni yeni organlara kavuşarak çeşitlendiği, büyüdüğü ve karmaşıklaştığı oranda yazılı belgelerin adedi de hızla büyümüştür.

Belgelerin ihtiva ettiği bilgilerin bir çoğunun bir kaç yerde kaydedilmekte olması, başlangıçta devlete ait fonksiyonların ifâsında etkinlik ve tutarlılık sağlamak için düşünülmüş pratik bir yöntemdi. Bu yöntemin başarı ile uygulanmış bulunması zamanla öylesine bir standartlaşma meydana getirdi ki bugün, bir kaç asırlık bir periyod için herhangi bir problemi veya kurumu belgeler arasından takip ederken hemen hemen hiçbir önemli zorlukla karşılaşmadan aradıklarımızı bulmamız, bürokrasinin yalnız organlar-arası bilgi akışı bakımından sistematik olmasından değil aynı zamanda kronolojik denebilecek bir bütünleşme içinde

* Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli.

bulunduğuna da bir işarettir. Osmanlı bürokrasisinin birkaç yüzyıllık alâkalı kayıtları birkaç gün içinde kâğıda dökebilecek bir sürat ve etkinliği kazanmış bulunması, Osmanlı Arşivi'nin hem sistematik, hem de kronolojik bakımdan akıcı bir bütünlük sağlayabilmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur¹⁶⁴.

Hiç kuşkusuz merkezî bürokrasi ile sürekli irtibat halinde olan taşra kurumları da merkezdeki bu sistematik ve kronolojik bürokrasi işleyişine daha basit de olsa ayak uydurmaya çalışmış olmalıdır. Taşra idarî birimleri gerek kendisine merkezden gelen bilgi akışını gerekse kendi yönetim sahasındaki bürokrasinin neticesi olan belgeleri bir şekilde ve belli bir düzen içinde muhafaza etmenin yollarını aramıştır. Tanzimat öncesi dönemde taşradaki konumu sebebiyle oluşan bürokratik birikimin ana merkezi kadılık makamı ve dolayısıyla onların tuttuğu kadı sicilleri olmuştur.

Çalışmamızın ana temasını Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Osmanlı taşra arşivleri oluştursa da bu sürecin arka plânını oluşturan klasik dönem taşra arşivciliğine bilgilerimiz elverdiği ölçüde kısaca da olsa bir göz atmak gerekmektedir.

A- TANZİMAT'TAN ÖNCE TAŞRA ARŞİVLERİ

Eyaletler, Osmanlı Devleti idarî teşkilâtının en büyük parçasını teşkil ediyordu. XVI. asır ortalarına kadar beylerbeyi tarafından idare edilen eyâletler, bu tarihten sonra vezirler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Sancaklar ise iki kısma ayrılmaktadır. Bir kısmı *elviye-i mülbaka* (ki eyâletlere bağlı livalardır) ve *elviye-i gayr-ı mülbaka* (müstakil livalar) dır. Her iki livanın da kendilerine bağlı kazaları bulunmaktaydı. Yargı merkezi olan üçüncü idare birimi kazalardır. Voyvodalar, subaşılar veya benzeri yöneticiler tarafından idare edilen kazâlarda asıl icra makamı kadılardı. Eyalet, liva ve kazâlar müstakil yargı merkezleri olduklarından bunların hepsinde de şer'iyye sicilleri mevcuttur¹⁶⁵.

¹⁶⁴ Mehmet Genç, "Osmanlı Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi," *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu - Mayıs 1985*, Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s. 155-157.

¹⁶⁵ Ahmet Akgündüz, *Şer'iye Sicilleri, Mabiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, C. I, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yaynevi, İstanbul 1988, s. 53.

1- Kadı Mahkemeleri Arşivleri

Osmanlı Devleti'nde *kadı* sadece yargı yetkisi olmakla kalmayıp görevinin şer'î niteliği ona idarî ve beledî bazı görevler de yüklüyordu. Tanzimat öncesi Osmanlı taşrasında gerek merkezden gelen gerekse orada cereyan eden yazışma ve işlemlerin hemen tüm kayıtları şer'î sicillere kaydedilirdi. Bu yüzden taşra arşivciliğinin esasını şer'îye sicilleri oluşturmuştur. Bir kadının bu defterleri kaybetmesi veya tahrifi cezayı gerektiren bir durumdur. Bu defterlerin ve evrak külliyyatının saklanması sırf teftiş ve ilgililerin durumunu belirlemenin de ötesinde; görevin yeni gelen kadıya devri için gereklidir. Tayin edilen yeni kadı selefinin *divânını* (evrak torbasını) ister ve iki emin atayarak onların önlerinde gözden geçirir. Aslında bir yerde mahkeme sicili, şehrin ticaret sicili ve noterlik arşivi demektir¹⁶⁶. Bu defterlere nelerin kaydedildiğine genel olarak bakacak olursak;

1- Her çeşit dava zabıtlarıyla mukavele, senet, satış, vakfiye, vekâlet, kefâlet, vesâyet, borçlanma, tereke ve taksim vs. gibi fıkıh ilminin başlıca konularını teşkil eden şer'î muamelelere dâir resmî kayıtlar, narhlar ile esnaf teftişine ait notlar

2- Başta hükümdarlar olmak üzere her derecedeki büyük ve küçük makamlardan beylerbeylerine, sancakbeylerine, kadılara, müftülere, mütesellimlere ve diğer tüm resmî görevlilere gönderilen ferman, berat, divân tezkeresi, mektup, ruus, tezkire vs. gibi resmî mahiyetteki emir ve yazıların suretlerini bulmak mümkündür¹⁶⁷.

Şer'îye sicillerinin nerelerde muhafaza edildikleri konusunda henüz kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak büyük ihtimalle bunlar kadı konaklarında muhafaza edilmekteydiler. Osmanlı kentlerinde anıtsal bir resmî mahkeme binası olmadığından genellikle kadı kendi evini mahkeme olarak kullanırdı. Ahali davayı takip edebilmek için serbestçe girip çıktığından bu bina hususî mesken niteliğini de kaybederek mahkeme binası niteliğini kazanırdı¹⁶⁸. 1892 yılında kurulmuş bulunan ve sadece İstanbul ile çevresindeki mahkemelere ait sicilleri ihtiva eden

¹⁶⁶ İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 66-67.

¹⁶⁷ Halit Ongan, *Ankara'nın 1 Numaralı Şer'îye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958, s. X.

¹⁶⁸ Ortaylı, *age.*, s. 50.

Şer'iyye Sicilleri Arşivi dışında¹⁶⁹, kaza ve vilâyet sicilleri için hususî bir arşiv kurulduğuna rastlanmamıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra şer'iyye sicilleri, Adliye Vekâleti'nin emri altında vilâyet ve kazâ merkezlerindeki mahkeme anbarlarına bulunmaktaydılar. Sonuçta uzun süre Adliye anbarlarında saklandıktan sonra sağlam kalanlar; Maarif Vekâleti'nin emriyle 1941 senesinde illerde müzelere konulmuştur¹⁷⁰. Son olarak bu siciller Ankara'daki *Millî Kütüphané*'de toplanmıştır.

2- Eyalet Ve Sancak Arşivleri

Eyalet idaresinde en yetkili organ olan ve 'doğrudan doğruya beylerbeyine bağlı olarak onun riyasetinde toplanan *eyâlet divânının* ne zaman teşekkül ettiği bilinmemektedir. Divân, eyaletin paşa sancağında, beylerbeyinin konağında toplanırdı. Divân-ı Hümâyûn ülke idaresinde en yetkili kurul olduğu gibi *paşa divânı* da eyâlet idaresinin temel kurulu ve yapı itibarıyla Divân-ı Hümâyûn'un küçük bir modeli idi. Eyâlet divânı halkın dilek ve şikâyetlerine açıldı. Temel konular eyâlet divânında görüşüldükten sonra *şer'î* meseleler kadı divânına, malî konular defterdâr dairesine havale edilir veya çoğu zaman olduğu gibi Divân-ı Humâyûn'dan görüş sorulmaktadır. Burada görüşülen konular ve varılan kararlar deftere kaydedildikten başka merkezden eyâlete gelen emirler de defterlere kaydedilmekteydi¹⁷¹.

İlk önceleri eyaletlerde ciddî ve süreklilik arzeden bir arşivleme sistemi oluşturulamadığından taşra idaresinde önemli problemler ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine merkezî yönetim, taşra arşivleme sistemini belirleyerek yerel yöneticilere bildirmiştir. Daha önceleri her beylerbeyi kayıtlarını tayin edildiği yere naklettiğinden sonradan gelenin daha önceki emirlerden haberdar olamayarak birçok işin yapılamamakta olması üzerine, bundan sonra merkezden gelen her hükmün suretlerinin özel olarak hazırlanacak ciltli defterlere kaydedilmesi ve bunların *beylerbeyi divânında* mühürlü kese içinde defter sandıklarının birinde

169 Şer'iyye Sicilleri Arşivi'nin kurulması hususunda bkz. BOA., *Y.MTV.*, 63/9 ve *Y.MTV.*, 63/17.

170 Akgündüz, *age.*, s. 61.

171 Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı," *Editör; Ekmeleddin İbanoğlu, Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. I, IRCICA Yayınları, İstanbul 1994, s. 226.

saklanarak sonradan gelecek her beylerbeyinin de birbirine intikal ettirmesi kesin bir dille emredilmiştir¹⁷².

Taşrada bürokrasi-arşiv ilişkisi açısından aslında defter ve kayıtların paşa konağında muhafaza altında tutulması gerekmektedir. Ancak bunun her zaman böyle olmadığı görülmektedir. Mesela *Zulkadriye* beylerbeyisine gönderilen bir hükümde; timar tevcihi ile ilgili olan rûznâme defterleri, diğer defterler ile birlikte muhafaza edilmeyip dışında tezkireci yanında tutulduğundan her hangi bir tevcihat yapıldığında bunların deftere kaydedilememesi dirlik tevcihinde karışıklığa yol açtığından, bundan sonra rûznâme defterlerinin de diğer defterler ile birlikte sandıklarda muhafaza edilmesi gerektiği bildirilmiştir¹⁷³.

Yine *Karaman* beylerbeyine gönderilen bir hükümde; eskiden hüküm gereğince timar, terakki ve dirlik tevcih olduğunda eski uygulama gereği ahkâma kayıt düşüldükten sonra o ahkâmın sandıklarda saklandığı ancak artık o hükmün şahısların ellerinden alınmaması yüzünden aynı hükümle tekrar timar ve dirlik alındığı anlaşıldığından bundan sonra timar veya dirlik verildiğinde ahkâma işaret konulup, ahkâmın da ellerinden alınıp mühürlü sandıkta hıfz ettirilmesi ve kimsenin sandıktan hüküm çıkartmak ihtimali olmaması için çok iyi korunması emredilmiştir¹⁷⁴.

Sancaklarla ilgili bazı defterlerin de eyâlet merkezinde muhafaza edildiği anlaşılmaktadır. Çünkü bir sancak başka bir beylerbeyliğine bağlandığında o sancak ile ilgili icmal ve mufassal defterleri de yeni eyalet merkezine nakledilmektedir¹⁷⁵. Sonuç olarak Tanzimat öncesi taşrada arşivler daha çok yerel idarecilere ait genelde de ahşap konaklarda muhafaza edilmişlerdir. Ne yazık ki eyalet arşivlerinden günümüze kalanına rastlanmadığından bugün bu arşivlerin ve aslında taşra bürokrasisinin işleyişi hakkında fazla bir bilgiye sahip değiliz.

¹⁷² BOA., *Mühimme Defteri* 22, hüküm 175 (10 Safer 981/ 11 Haziran 1573). Belgenin transkripsiyonu için bkz. Ek. I.

¹⁷³ BOA., *Mühimme Defteri* 48, hüküm 1005, (27 Safer 991/ 21 Mart 1583).

¹⁷⁴ BOA., *Mühimme Defteri* 22, hüküm 41. (22 Muharrem 981/ 24 Mayıs 1573).

¹⁷⁵ Bu hususta iki örnek için bkz. BOA., *Mühimme Defteri* 23, hüküm 222, (25 Receb 981/ 21 Kasım 1573) ve *Mühimme Defteri*, 47 hüküm 67 (29 Safer 990/ 24 Mart 1582).

B- TANZİMAT'TAN SONRA VİLAYET, SANCAK VE KAZALARDA ARŞİVLERİN KURULUŞU

1- Taşrada Arşivler Oluşturulmasının Sebepleri

Tanzimat, Osmanlı bürokratik yapılanmasında ciddi değişimlerin habercisi olmuştur. Tanzimat'la birlikte artık yalnızca merkez dairelerdeki kâtiplerden oluşmayan *mülkiye*, taşra yönetimi, adalet, eğitim ve nüfus sayımı gibi alanlarda modern sivil bürokrasiden beklenen işlevlerin bir çoğunda sorumluluk üstlenmiştir. Tanzimat, Osmanlıların ilk kez sistemli bir biçimde, tüm imparatorluğu kapsayan sivil memurlardan oluşan bir taşra teşkilatları alt yapısı kurmaya başladığı bir dönem olmuştur¹⁷⁶. Tanzimat'la birlikte çıkarılan nizamnâmelerle yeni vilayet idareleri teşkil edilerek taşra bürokrasisi de hem uzmanlaşıp, ayrı birimler şeklinde örgütlenmiş, hem de merkez ile daha yoğun bir ilişki içine sokulmuş ve bürokrasi de karmaşıklaşarak daha çok belge üretmeğe başlamıştır. Hele XIX. yüzyıl sonlarından itibaren telgrafın devlet yazışmalarında yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmasıyla birlikte merkez-taşra arasındaki bilgi akışının hızlanması hem merkezde hem de taşrada bürokratik malzemenin hacmini iyice artırarak merkez ve taşra bürokrasisinde ciddi bir arşiv sıkıntısı ortaya çıkarmıştır. Mesela Defterhâne, 1314 (1897) senesinde taşra senetlerinin aylık muamelâtının 100.000'den fazla olması üzerine evrak mahzeni yapmak maksadıyla acilen kiralık kârgîr dükkânlar aramaya başlamıştır¹⁷⁷.

Taşra bürokratları evrakların *büsn-i muhafazası*- ki bu husus hemen her taşra biriminin başvurusunda her zaman gösterilen bir gerektir- için kârgîr ve *hükûmet konağ*ına yakın, yangından korunaklı bir arşivleri olması konusunda merkezî idarenin bürokratlarından aşağı kalmayan bir şuur ve kararlılıkla konunun takipçisi olmuşlardır. Doğrusu merkezî bürokrasi de genel olarak (I. Dünya Savaşı dönemi hariç) taşradan gelen bu taleplere müsbet cevap vermiştir. Hatta zaman zaman çıkarttığı genelgeler vasıtasıyla taşradaki kuyudun nasıl ve ne şekilde korunacağını bile belirlemiştir. Taşra bürokratları da bu genelgeler

¹⁷⁶ Carter V. Findley, "19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme," *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, s. 261.

¹⁷⁷ BOA., *İ. Defter-i Hakanî*, 1314 L/5, (15 Şevval 1314/ 19 Mart 1897).

üzerine yeni ve kârgîr arşivler inşa ettirmek için taleplerini yoğunlaştırmışlardır.

Bu genelgelerden bir tanesini 22 Cemaziye'l-evvel 1277 (6 Aralık 1860) tarihinde Sadaret yayınlamıştır. Buna göre; *araziye dâir kuyud ve evrakın ahşab bina içinde bulundurulmayıp memurlara mahsus konakta, kârgîr bir bina olmadığı hallerde yangından korunacak şekilde cami veya mescid gibi mahallerde saklanması* emredilmektedir¹⁷⁸.

Diğer bir tanesi ise Dahiliye Nezareti'nin "*vilâyât ve elviye ve mülbak kazâlar kuyûd ve evrak-ı mühimme ve müsbesinin kalem odasında bırakılmayıp birer emin yerde saklanması*" umûmî tebligatıdır ki bu tebligata istinaden sözkonusu vilayetlerin, bütçelerinde karşılığı yoksa bile Maliye bütçesinden sarfedilerek evrak mahzeni inşa ettirebilmelerine imkân sağlanmaktadır¹⁷⁹.

Taşra yöneticileri, arşiv inşa ettirme taleplerine zaman zaman verilen olumsuz cevaplara verdikleri karşı cevaplarda konunun önemini ısrarla vurgulayarak bazen isteklerine kavuşmuşlardır. Mesela tapu ve tahrîre ilişkin evrakın iyi korunabilmesi için *İzmir*'de yeni bir kârgîr evrak mahzeni yaptırmak isteyen Aydın Valiliği'nden bu inşaatın derhal durdurulması istenmişse de vilâyet tekrar yaptığı başvuruda; gerek tebaa gerekse yabancılara verilen senetlerin ve belge kayıtlarının muhafazasının ancak mükemmel bir kârgîr mahzenle mümkün olabileceği ve *İzmir* Hükûmet dairesinde bulunan bir göz küçük mahzenin, *Vergi ve Defter-i Hakanî* idarelerinin kayıtlarını istiaba yetmediğinden ve kayıtların kalem odalarında kalmasının da bir takım mahzurlar doğurması yüzünden evrakın korunmasının müşkil olması gerekçelerini ileri sürmesi üzerine haklı görülerek inşaatı izin verilmiştir¹⁸⁰.

Vilayet ve sancaklarda evrakların kötü şartlarda saklanması taşra idarecilerini tedbir almaya yöneltmişse de bazen bütçenin kısıtlı imkanları onları çok ilginç uygulamalara zorlamıştır. Mesela iki katlı olan *Ankara* Hükûmet Dairesi'nde zaten evrak mahzeni olmadığı gibi şimdiye kadar kayıtların ahşap bazı mahallerde muhafaza edilmesi herhangi bir yangın

¹⁷⁸ BOA., A.MKT.UM., 448/76, (2 Receb 1277/ 14 Ocak 1861). Mesela bu emri uyguladığını bildirenlerden birisi de Erzurum Valiliği olmuştur.

¹⁷⁹ BOA., İ. Maliye, 1310 N./19, (25 Ramazan 1310/ 12 Nisan 1893).

¹⁸⁰ BOA., İ. Şura-yı Devlet, 4989, (7 C.evvel 1304/ 1 Şubat 1887).

durumunda vahim sonuçlar doğuracağından; hükûmet konağı içinde olan harap ve yıkılmak üzere olan koğuşun Ankara sakinlerinden birine verilerek karşılığında bütçeden para harcamadan tam kârgîr bir arşiv binası yaptırılması için merkezî idare iknâ edilmiştir¹⁸¹.

Osmanlı idarî sisteminde yapılan değişiklikler taşra yöneticilerini arşivleme konusunda sıkıntıya düşürüyordu. Nitekim *Üsküp'te* mevcut olan evrak mahzeninin *Kosova* Vilâyet merkezinin oraya nakledilmesi dolayısıyla çoğalan evrakları almaması ve evrakların dağınık bir şekilde bulunmaları yüzünden var olan mahzenin genişletilmesi gerekmiştir¹⁸².

Bazı vilâyet ve sancaklarda ise uzun bir süre kârgîr evrak mahzeni yapılamamıştır. Bu durumlarda genellikle başvuru çarelerinden biri şehir içinde mümkünse hükûmet konağına yakın yerlerde kârgîr bina kiralama yoluna gidilmiştir. Kiralanacak binanın, genelde aynı avlu içinde bulunan kalemlere yakın bir mahalde olması çok önemlidir. Çünkü bu mahzenin hükûmet konağına uzak olması durumunda birçok sorunlar ortaya çıkmaktadır. Mesela *Erzincan* sancağında evrak mahzeni olmaması sebebiyle evrakların Taşınhan mevkiinde kârgîr odalara doldurulduğu ve odaların hükûmet dairesine epey uzak olması dolayısıyla evrakın naklinde hamallara fazla ücret ödenip kirasında epey para tuttuğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine hükûmet dairesi bitişiğindeki arsa üzerine yeni bir evrak mahzeni inşâsına karar verilmiştir¹⁸³.

Erzincan'dakine benzer bir problem de Samsun'da ortaya çıkmıştır. Burada hükûmet konağı yanmış olduğundan kayıtların hükûmet dairesine uzak olan bedestende kiralanmış olan mağazada muhafaza edildiği ancak evrakların geceleri dairelerde bırakılmasının güvenli olmaması ve bu evrakın da her gün getirilip götürülmesinin sebep olduğu sıkıntılar göz önüne alınarak yeni bir evrak mahzeni inşâsına izin verilmiştir¹⁸⁴.

¹⁸¹ BOA., *İ. Meclis-i Vâlâ*, 25811, (14 Safer 1284/ 17 Haziran 1867). Bu belgede yapılacak arşivin ne şekilde olacağı ve ne tür malzemeyle inşa edileceği hususlarında çok ayrıntılı malumat mevcuttur. bkz. Ek. II.

¹⁸² BOA., *İ. Dabilye*, 1313 Z/25, (26 Zilkade 1313/ 9 Mayıs 1896).

¹⁸³ BOA., *İ. Maliye*, 1325 L/30, (26 Şevval 1325/ 2 Aralık 1907).

¹⁸⁴ BOA., *İ. Maliye*, 1311 L/20, (29 Şevval 1311/ 5 Mayıs 1894).

2- Vilayet ve Sancaklarda Arşivlerin Kuruluşu

Taşrada oluşan bürokratik malzemenin arşivlenmesi, gerek evrakın iyi bir şekilde korunması gerekse günlük bürokrasinin düzgün işleyişini kolaylaştırmak açısından çok önemlidir. Yeni kurulacak evrak mahzenlerinin hükûmet konakları yakınında kurulmak istenmesinin nedeni de hiç kuşkusuz taşra bürokrasisinin hızlı ve etkin çalışmasını temin maksadıyla olmalıdır. Bu arşivleri özellikle yangın tehlikesine karşı korumak maksadıyla, tıpkı merkezde kurulan Hazine-i Evrak gibi etrafında başka bir bina olmamasına dikkat edilmiştir.

Taşrada oluşturulan arşivlerdeki belgelerin nasıl tasnif edildiği konusunda şimdilik bir belgeye sahip değiliz. Ancak genelde hükûmet konağı avlusunda bulunan bürokratik kalemlerin yine ortak bir evrak mahzenini kullanmaları arşivlemede de kalemlere ve kronolojiye göre bir tasnif usûlünün benimsendiği fikrini güçlendirmektedir. Arşivlerin ise genelde odalar şeklinde inşa edildiği ve içlerine de sabit dolaplar yapıldığını tespit edebilmekteyiz¹⁸⁵.

İncelediğimiz belgelerde göze çarpan diğer bir husus, aslında vilayet, sancak veya kazalarda tüm hükûmet daireleri için ortak bir arşiv kurulduğu halde bazı taşra daireler evrakı için özel arşivler kurulmuş olmasıdır. Özellikle *Defter-i Hakanî*, daha az olmakla beraber *Vergi Emaneti*, *Adliye* ve *Nüfus* daireleri için müstakil arşivler inşa edilmiştir. Çünkü taşra bürokrasisi, hükûmetin kuyud-ı esasiyesi olarak daha çok Defter-i Hakanî, nüfus ve emlak kayıtlarını görmektedir¹⁸⁶. Aslında bu durum, zikredilen evrakın öneminden kaynaklandığı gibi yine bu kalemlerin evrak hacimlerinin genişliğine de işaret etmektedir. Mesela *İzmit* sancağı *Defter-i Hakanî İdaresi* evrak ve defterlerine mahsus münasip bir yer olmaması dolayısıyla hükûmet dairesi mahzeninde de muhafazasının mümkün olmadığı bildirilerek yeni bir evrak mahzeni yapılmak istenmiştir. Hukuk-ı tasarrufiyeyi belgeleyen önemli kayıtların güzel saklanması elzem görülmekle beraber bu gibi inşaatlar için

¹⁸⁵ BOA., *DH.MB.HPS.*, 21/2, (28 C.evvel 1337/ 1 Mart 1919). Mesela Aydın sancağı Defter-i Hakanî İdaresi evrak mahzeninde yaptırılacak sabit dolapların inşası için 11.436 gurusu istenmektedir.

¹⁸⁶ Bir örnek için bkz. BOA., *DH.MB.HPS.*, 23/11, (18 C.evvel 1332/ 14 Nisan 1914).

bütçede özel bir kalem olmamasına rağmen bütçeye zam yapılarak gerekli paranın verileceği bildirilmiştir¹⁸⁷.

Tanzimat'tan sonra ilk önce kârgîr evrak mahzeni yapılan vilayetlerden biri *Manastır* olmuştur. Manastır'da maliyeye ait bazı evrak ordu-yı humayûn müşirinin konağı dahilindeki mahzende saklanmaktaysa da bu mahzenin hem askeriye hem de maliye kayıtlarını almaması dolayısıyla Defterdarlık bünyesinde kârgîr olarak bir bâb evrak mahzeni inşasına izin verilmiştir¹⁸⁸.

Yine *Rusçuk'ta* vali konağı inşa edilirken kârgîr bir arşiv inşa edilmişse de¹⁸⁹ yeni kurulan *Tuna Vilayeti'nin* merkezi olan Rusçuk'ta daha önce yapılmış adı ve küçük bir arşiv olan bu mahzenin hem yetersiz kalması hemde bazı binalara bitişik olması dolayısıyla hiç bir emniyeti olmadığından yeni bir *evrak hazinesi* daha yapılmasına karar verilmiştir¹⁹⁰. Aynı şekilde *Kars* hükûmet konağı dahilinde de bir evrak mahzeni olmaması dolayısıyla evrakların şimdilik eski bir hamama konulduğu bildirildiğinden buranın evrak hıfzı için uygun olmadığı ifade edilerek yeni bir arşiv binası inşasına karar verilmektedir¹⁹¹.

Şunu da vurgulamak gerekir ki hususî arşiv olarak inşa edilen kârgîr binalar da her zaman sağlıklı olmamaktadır. *Yanya'da* daha önce için yapılmış hükûmet konağı dairesinde kârgîr evrak mahzeni inşa olunmuş ise de rutubet içindeki defter ve evraklar nemlenerek okunamayacak ve ele alınmayacak derecede çürümekte olduğu gibi zaten ufak yapılmış olmasıyla günden güne artan evrakı almadığından mevcut mahzenin genişletilmesine karar verilmiştir¹⁹². Ancak bu mahzenin de dar gelmesi ve evrakların tekrar yangından korunamayacak mahallere konmaya başlanması üzerine mevcut binanın tekrar genişletilmesi gerekmiştir¹⁹³.

¹⁸⁷ BOA., *İ. Defter-i Hakanî*, 1325 B/4, (5 Receb 1325/ 14 Ağustos 1907).

¹⁸⁸ BOA., *İ. Dabîliye*, 10094, (18 C.evvel 1264/ 22 Nisan 1848).

¹⁸⁹ BOA., *A.MKT.U.M.*, 415/68, (2 Muharrem 1277/ 21 Temmuz 1860).

¹⁹⁰ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 28, (16 Zilhicce 1284/ 9 Nisan 1868). Bu belgenin neşri için bkz. Atilla Çetin, "Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Arşivinin Kurulması İçin Bir Teşebbüsü", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 8-9, 1979-1980, ss. 87-95.

¹⁹¹ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 835, (25 Receb 1287/ 21 Ekim 1870).

¹⁹² BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 2450, (4 C.evvel 1296/ 26 Nisan 1896).

¹⁹³ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 6342, (19 Ramazan 1308/ 1 Mayıs 1891).

Taşrada evrak hacmi özellikle 19. yüzyıl sonlarından itibaren öyle artmaya başlamıştır ki mevcut mahzenler yetersiz kalmaya başladığında sık sık yeni arşiv inşası ya da mevcutları genişletme talepleri çoğalmaya başlamıştır. Mesela *Bolu* hükûmet konağı havlusunda defter ve evrak sandıkları konulan hususî mahzenin dolmuş olması üzerine yanına yeni bir mahzen yapılmak zorunda kalınmıştır¹⁹⁴. Yine *Aydın* Hükûmet Dairesi havlusunda yeni bir evrak mahzeni yapılmışsa da¹⁹⁵, on yıl gibi bir sürede bu mahzenin yeterli gelmeyip Kurşunluhan'da evrak mahzeni olarak kullanılan odalar kiraladıkları görülmektedir¹⁹⁶.

Yeni mahzen eklenemediği durumlarda ise evraklar kalem odalarında bırakılmayıp –aslında çok zahmetli bir iş olmasına rağmen– her akşam daha güvenli mahallere nakledilmektedir. Mesela *Karabisar-ı Sahib* Sancağı hükûmet konağı bitişiğindeki evrak mahzeninin Muhasebe Kalemi evrakını istiaba yetmemesi üzerine evrak ve defter kayıtlarının kalem odalarında bırakılmayıp her akşam uygun mahallere nakl edilerek muhafazası kararlaştırılmıştır¹⁹⁷.

Edirne vilayetinde ise Hükûmet Dairesi evrak mahzeninin, var olan evrakı almaması üzerine genişletmek ihtiyacı duyulmuştur. Fakat duvarları ve kubbesi çatlamış olan binanın tamirine harcanacak para ile yeniden yapılmasının aynı paraya mâl olacağı anlaşıldığından yeni baştan inşasına karar verilmiştir¹⁹⁸. İnşaatın tamamlanma hikayesi de ilginçtir. Aslında bu mahzenin keşifnamesi H. 1306 (1888-1889) senesinde hazırlanmış ancak inşaatı 1309 (1891-1892) senesinde başlanabildiği. Söz konusu mahzen 1313 (1896) senesi sonlarında tamamlanabildiğinden ve aradan geçen bu süre zarfında malzemenin fiyatları artmış olduğundan arada oluşan fiyat farkının ödenmesine izin verilmiştir¹⁹⁹. Ayrıca daha sonra *Edirne Defter-i Hakanî İdaresi* için de bir evrak mahzeni inşa edilmiştir²⁰⁰.

¹⁹⁴ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 2772, (18 R. evvel 1297/ 28 Şubat 1880).

¹⁹⁵ BOA., *İ. Maliye*, 1322 S/3, (3 Safer 1322/ 19 Nisan 1904).

¹⁹⁶ BOA., *DH.MB.HPS.*, 43/71, (26 C. ahir 1332/ 22 Mayıs 1914).

¹⁹⁷ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4209, (28 Safer 1302/ 17 Aralık 1884).

¹⁹⁸ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 7007, (10 Şaban 1309/ 10 Mart 1892).

¹⁹⁹ BOA., *İ. Maliye*, 1313 Z/16, (21 Zilhicce 1313/ 3 Haziran 1896). II.1306 senesinde inşaatın keşif bedeli 32150 guruştur.

İnşaat tamamlandığında bu masraf 40489 gurusu bulunmuştur.

²⁰⁰ BOA., *İ. Defter-i Hakanî*, 1319 S/1, (16 Safer 1319/ 4 Haziran 1901).

Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzak vilayetlerinden biri olan ve aslında idarî anlamda merkez ile bağları zayıf olan *Yemen* vilâyetinde bile muhasebe ve mektûbî kalemleriyle diğer dairelerin evrakının muhafazası için bir arşiv yaptırılmıştır²⁰¹. Ancak öyle anlaşılıyor ki Yemen vilayeti bürokrasisine bu mahzen de yetmemiş ve daha sonraları evrak kalemi kuyudu için Belediye Dairesi'nden aylık 20 guruşla bir göz evrak mahzeni kiralama yoluna gidilmiştir²⁰².

Tanzimat'tan itibaren Osmanlı vilayet ve sancaklarında bir çok kârgîr arşiv binaları inşa edilmiştir. Kurulan bu taşra arşivlerinin çoğu II. Abdülhamid'in uzun süren saltanatı döneminde yapılmıştır. Daha önce metin içinde zikr ettiklerimizin dışında tespit edebildiklerimizin bazılarını şöyle sıralamak mümkündür²⁰³:

Teke sancağı hükûmet konağı dahilinde²⁰⁴; *Dersim* vilayeti merkezinde tapu evrak ve defterleri için²⁰⁵; *Haleb'te* Vergi Emaneti evrakı için²⁰⁶; Yine *Kütabya* sancağında Vergi Emaneti'ne²⁰⁷; *Bitlis* vilayet merkezi evrakı için hükûmet konağında²⁰⁸; *Gümölcine* sancağında²⁰⁹; *İlbasan* Hükûmet konağı havlusunda Defter-i Hakanî Dairesi'yle müştereken²¹⁰; *Maden* sancağı hükûmet konağı civarında²¹¹; *Gelibolu* Hükûmet Konağı havlusunda²¹²; *Kırkkilise* sancağında²¹³; *Kırcaali'de*²¹⁴; *Ertuğrul* sancağında²¹⁵; *Hamidâbâd* sancağında²¹⁶; *Kırşebri*

²⁰¹ BOA., *İ. Maliye*, 1320 S/16, (17 Safer 1320/ 26 Mayıs 1902).

²⁰² BOA., *DH.MB.HPS.*, 30/12, (25 Ramazan 1334/ 26 Temmuz 1916). Yemen Valiliği 1,5 yıllık kira borcunu ödemek istemektedir.

²⁰³ Tüm vilayet, sancak ve kazalarda kurulmuş olan arşivler tablo halinde ekte verilmiştir. Bkz. Ek. III.

²⁰⁴ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4434, (11 Şaban 1302/ 26 Mayıs 1885).

²⁰⁵ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4609, (11 Re'evvel 1303/ 28 Aralık 1885).

²⁰⁶ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4787, (27 Şaban 1303/ 31 Mayıs 1886).

²⁰⁷ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4825, (6 Ramazan 1303/ 8 Haziran 1886).

²⁰⁸ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 6937, (26 Receb 1309/ 25 Şubat 1892).

²⁰⁹ BOA., *İ. Maliye*, 1310 Ca/27, (27 C.evvel 1310/ 17 Aralık 1892).

²¹⁰ BOA., *İ. Maliye*, 1310 N/19, (25 Ramazan 1310/ 12 Nisan 1893).

²¹¹ BOA., *İ. Defter-i Hakanî*, 1310 Za/4, (29 Zilkade 1310/ 14 Haziran 1893).

²¹² BOA., *İ. Maliye*, 1315 Ra/4, 8 Re'evvel 1315/ 7 Ağustos 1897).

²¹³ BOA., *İ. Maliye*, 1316 Ş/9, (14 Şaban 1316/ 28 Aralık 1898).

²¹⁴ BOA., *İ. Maliye*, 1319 C/20, (18 C.ahir 1319/ 2 Ekim 1901).

²¹⁵ BOA., *İ. Maliye*, 1319 Z/17, (22 Zilhicce 1319/ 1 Nisan 1902).

²¹⁶ BOA., *İ. Maliye*, 1321 S/25, (23 Safer 1321/ 21 Mayıs 1903).

sancağında²¹⁷; *Burdur* sancağında²¹⁸; *Kastamonu* vilayet merkezinde²¹⁹ ve *Berat* Sancağında²²⁰ kârgîr arşiv binaları yapılmıştır. Ayrıca daha önce inşa edilmiş olan *Biga* sancağı evrak mahzeni de eksikleri tamamılarak kullanılmaya başlanmıştır²²¹.

Taşrada sadece sivil bürokrasi için evrak mahzenleri yapılmamıştır. Bazı askerî kurumlar da evrak mahzenleri yaptırmıştır. Mesela *Dördüncü Ordu Kumandanlığı*, merkezin mühim evrakı ile Erkân-ı Harbiye harita ve mühendislik aletlerini muhafaza etmek için 1894 senesinde *Erzincan*'da çok güzel bir arşiv binası inşa ettirmiştir²²².

Bazı yerlerde ise yapılmak istenen arşivlere merkezî idarenin verdiği cevabı tespit etmek mümkün olmadı. Mesela *Karabısar-ı Sâhip* sancağı, merkez ile bağlı kazâlar için yapılmak istenen 12 adet evrak mahzeninin 1.382.699 gurusluk havalenâmesinin gönderilmesi istenmiştir²²³. Paranın ödenip ödenmediği hakkında bir bilgiye sahip değiliz. Ancak meblağın büyüklüğü ve harb zamanı olduğu dikkate alınırsa bu paranın verilmediği tahmin edilebilir. Yine *Urfa* livası tahrirat kalemi evrakı için yaptırılacak evrak mahzeninin 745 gurusu çıkacağı anlaşıldığından para istenmiştir²²⁴. Ancak burada da paranın verilişini tespit edemedik.

Evrak mahzeni yapılmasının mümkün olamadığı hallerde ise taşra idarecileri çok sık olarak kiralama yöntemine başvurmuşlardır²²⁵. Kiralama yöntemine daha çok kazâ yönetimlerinin başvurduğu görülmektedir. Vilayet ve sancaklarda ise kiralama yöntemine daha az rastlanmaktadır. Çünkü büyük idarî birim olmaları itibarıyla buralarda daha fazla evrak mahzenleri inşa edilebilmiştir.

²¹⁷ BOA., *İ. Maliye*, 1321 N/25, (30 Ramazan 1321/ 20 Aralık 1903).

²¹⁸ BOA., *İ. Maliye*, 1322 M/3, (2 Muharrem 1322/ 19 Mart 1904).

²¹⁹ BOA., *İ. Maliye*, 1325 C/30, (19 Cahir 1325/ 30 Temmuz 1907).

²²⁰ BOA., *İ. Maliye*, 1326 R/3, (2 Rahir 1326/ 4 Mayıs 1908).

²²¹ BOA., *İ. Maliye*, 1321 N/24, (29 Ramazan 1321/ 19 Aralık 1903).

²²² *Servet-i Fünûn*, C.X, no, 243, Sene, 26, T.evvel 1311, sh., 135-136. Burada bu mahzenin bir fotoğrafı bulunmaktadır. Özellikle bu dönemde yapılan okul vs. resmî binaların belli bir formu olduğu düşünülecek olursa vilayetlerde kurulan evrak mahzenlerinin de bu arşive benzerliği ihtimal dahilindedir.

²²³ BOA., *DH.MB.HPS*, 33/20, (29 Cahir 1336/ 11 Nisan 1918).

²²⁴ BOA., *DH.MB.HPS*, 30/13, (7 Şevval 1334/ 7 Ağustos 1916).

²²⁵ BOA., *DH.MB.HPS*, 27/44, (30 Muharrem 1331/ 9 Ocak 1913). Mesela bir örnek olarak Canik sancağında Nüfus Müdiriyeti evrakı için kiralanan bir göz mahzeninin 8 aylık kirası olan 400 gurusluk havalenâmesinin gönderilmesi istenmiştir.

3- Kazalarda Arşivlerin Kuruluşu

Taşrada kazâ idarî birimlerinin, evrak hacmi az bile olsa arşivlik malzemesi bulunmaktaydı. Sanırım hem kazâ idarelerinin evrak hacminin azlığı hem de yapılacak arşiv binasının maliyeti göz önüne alınarak kazalarda daha az evrak mahzenleri yapıldığı görülmektedir. Yine de bazı kazalarda evrak mahzenleri kurulmuştur. Mesela *Ortaköy*²²⁶, *Tire*²²⁷ ve *Malkara* kazâlarında kârgîr arşiv binaları inşa edilmiştir²²⁸.

Yine *Üsküdar Adliye Dairesi*'ne ait evrak mahzenin yıkılarak eskisi yerine yapılmasına karar verilmiştir. Ancak evrak mahzeni olarak kullanılmakta olan Dürri-zâde konağının mutfak binasında bulunan evrak ve defterler rutubetten okunamaz hale geldiği ve daha sonra yürürlüğe konan talimatnâme gereğince icrâ dairesi evrakının tasnifine başlanmış olması yüzünden konakta bulunan evrakı yeni yapılacak mahzenin de almayacağı anlaşıldığından mahzen genişletilmek istenmiştir²²⁹. Öyle anlaşılıyor ki iki bâb daha mahzen ilâve edilmiştir²³⁰.

Kazâ idareleri arşiv binası yaptıramayınca biriken kayıtlarının muhafazası ve günlük bürokrasinin düzgün işleyebilmesi için arşiv sorununa bazı çareler aramışlardır. Bu konuda çok sık rastlanan bir yöntem, daha çok hükûmet konakları civarında kârgîr binaların evrak mahzeni olarak kiralanması yoluna gidilmektedir. Mesela *İnebolu* kazâsında evrak mahzeni olmaması sebebiyle özellikle günlük olarak kullanılacak daireler evrakının hıfzı için kârgîr bir mağaza kiralanmıştır²³¹. Ancak daha sonra tahliye edilen bu mağazanın eskiye ait 6 aylık kira bedeli olan 300 guruş havalenâme bedeli ödenmiştir²³². Yine *Sinop*'ta nüfus evrak ve kuyudu için evrak mahzeni olarak kullanılmak maksadıyla aylık 1 lira ücretle kiralananan bir mahallin kirası yüksek bulunarak düşürülmesine karar verilmiştir²³³.

²²⁶ BOA., *İ. Maliye*, 1310 Ş/11, (19 Şaban 1310/8 Mart 1903).

²²⁷ BOA., *İ. Maliye*, 1319 C/33, (22 Cahir 1319/6 Ekim 1901) Ayrıca aynı konuda bkz. *İ. Maliye*, 1323 R/40, (20 Rahir 1323/24 Haziran 1905).

²²⁸ BOA., *İ. Maliye*, 1320 Ca/4, (13 C.evel 1320/18 Ağustos 1902).

²²⁹ BOA., *DH.MB.HPS.*, 34/19, (16 Ramazan 1336/25 Haziran 1918).

²³⁰ BOA., *DH.MB.HPS.*, 138/17, (24 Receb 1340/23 Mart 1922).

²³¹ BOA., *DH.MB.HPS.*, 29/18, (10 Muharrem 1333/28 Kasım 1914).

²³² BOA., *DH.MB.HPS.*, 31/19, (30 C.evel 1336/13 Mart 1918).

²³³ BOA., *DH.MB.HPS.*, 29/66, (24 R.evel 1334/30 Ocak 1916).

Kazâların çoğunda muhafazalı kârgîr evrak mahzenleri olmaması nedeniyle merkezî idareye, tüm kazalarda hiç olmazsa bundan sonra kurulacak hükûmet konaklarında birer evrak mahzeni yapılmasını tavsiye ya da talep eden müracaatlar da olmaktadır. Mesela 4 Zil-kade 1331 (5 Ekim 1913) tarihinde Adliye nazırından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir tahriratta; *Adapazarı* ve *Kandıra* kazâlarında hükûmet dairelerinin evrak hıfzı için özel bir yerleri olmaması dolayısıyla ekserîsi adliye evrakı olan belgelerin emniyetli yerlerde muhafaza edilemediğinin teftiş sonucu tespit edildiği ve diğer kazâlarda da aynı durumla karşılaşıldığından bundan sonra yapılacak hükûmet konakları içinde birer evrak mahzeni yapılmasının gözden uzak tutulmaması temenni edilmekteydi²³⁴.

4- Yapımına İzin Verilmemiş Bazı Taşra Arşivleri

Taşrada evrak mahzeni yapımı isteklerine merkezî hükûmetçe Tanzimat'tan itibaren genel olarak müsbet cevap verilmiştir. Ancak yine de hükûmetin para hususunda sıkışık olduğu zamanlarda bazı girişimlere soğuk bakılmıştır. Şunu da ilâve edelim ki merkezî idare, arşiv inşa taleplerine genelde kesin bir dille ret cevabı vermeyip meselenin hallini daha uygun bir zamana bırakmaktadır. Mesela 1854 tarihinde *Kale-i Sultaniye*'de defterlerle mühim evrak hıfzı için bir kârgîr mahzen inşa edilmesi maksadıyla Biga Mutasarrıflığı tarafından yapılan başvuruya böyle bir binanın her ne kadar lüzumu inkâr edilemez ise de daha uygun bir zamana bırakılarak şimdilik Çanakkale içinde kârgîr bir yere nakledilmesi cevabı verilmiştir. Oysa mutasarrıf, böyle bir yer mevcut olmadığından evrak ve defterlerin ahşap olan *mutasarrıf konağında* muhafaza edilmekte olduğunu bildirmektedir²³⁵.

Esasen I. Dünya Savaşı sırasında taşradan gelen arşiv inşa taleplerine, bütçenin imkânları yetersiz kaldığından merkezî idare tarafından daha sık menfî cevap verilmeye başlandığı görülmektedir. Bunların hangileri olduğuna bir göz atmakta fayda var.

En ilginç isteklerden birisi *Sivas* vilayetinden gelmiştir. Vilayete bağlı kazaların hiç birisinde evrak mahzeni olmaması sebebiyle belgelerin memurların kalem odalarında tutulduğu ve bu halin kayıtların hüsn-i

²³⁴ BOA., *DH.MB.HPS.*, 112/3, (4 Zilkade 1331/ 5 Ekim 1913).

²³⁵ BOA., *Cevdet Dabilye*, 4223, (7.C.ahir 1270/ 7 Mart 1854).

muhafazası ve intizamını güçleştirdiği gibi bir yangın durumunda hükûmetin *kuyud-ı esasiyesini* teşkil eden *nüfus, defter-i bakanî ve emlak dairelerine* ait kayıtların yok olması birçok adama ve paraya mâl olacağından her kazada cüzî masrafla birer evrak mahzeni yaptırılmak istenmişse de bütçede para olmaması gerekçe gösterilerek ret cevabı verilmiştir²³⁶.

Çorum Sancağı'nda ise daha önce bir evrak mahzeni yapılmış²³⁷, ancak bu mahzen kayıtların tamamını almadığı gibi hükûmet dairesi de ahşap olduğu ve mevcut personeli bile almadığından kayıtların korumasız kalması üzerine konak havlusunda yeni bir evrak mahzeni daha inşa etmek için istenen paranın bütçede para olmaması sebebiyle şimdilik kaydıyla ödenemeyeceği cevabı verilmiştir²³⁸. Yine *Arabkir* resmî daireleri için inşa edilmek istenen arşiv binasına bütçede para olmaması sebebiyle verilen cevap menfi olmuştur²³⁹. Bunun gibi Isparta sancağında da yıkılmış olan hükûmet dairesine ait evrak mahzeninin yeniden inşası için gerekli tahsisatın bir sonraki bütçeye konulmasının kararlaştırıldığı ve o zaman icabına bakılacağı bildirilmiştir²⁴⁰. Büyük ihtimalle savaş durumu dolayısıyla bütçe imkanları kısıtlı olduğundan inşaat gerçekleştirilememiştir.

Büyük harb yıllarında devlet değil yeni arşiv binası inşasına, kiralama yöntemine bile pek sıcak bakmamaktadır. Nitekim *Düzce*'de bir evrak mahzeni bulunmaması dolayısıyla dairelere ait kayıtlar dağınık bir şekilde ve âdi sandıklarda tutulduğundan hükûmet konağı yanında kârgîr bir binanın senelik 10 lira icarla kiralanmak istenmesine Dahiliye Nezareti bütçeye tahsisat konulmadığı ve konulsa bile kira bedelinin çok yüksek olduğu gerekçelerini ileri sürerek ret cevabı vermiştir²⁴¹.

5- Taşra Arşivlerinin Yok Olmasına Sebep Olan Faktörler

Tanzimat'tan itibaren Osmanlı merkezinde olduğu gibi taşrada da büyük bir arşivcilik hamlesi gerçekleştirilerek kazâlara varıncaya kadar

²³⁶ BOA., *DH.MB.HPS.*, 23/11, (29 C. evvel 1333/ 14 Nisan 1915).

²³⁷ BOA., *I. Maliye*, 1321 7/5, (7 Zilhicce 1321/ 24 Şubat 1904).

²³⁸ BOA., *DH.MB.HPS.*, 22/61, (9 C. evvel 1332/ 5 Nisan 1914).

²³⁹ BOA., *DH.MB.HPS.*, 28/45, (4 C. evvel 1332/ 31 Mart 1914).

²⁴⁰ BOA., *DH.MB.HPS.*, 24/26, (10 Şevval 1335/ 30 Temmuz 1917).

²⁴¹ BOA., *DH.MB.HPS.*, 46/20, (15 C. evvel 1333/ 31 Mart 1915).

arşivler oluşturulup eski kayıtlar koruma altına alınmışlardır. Ancak bu arşivler tarihî süreç içerisinde değişik faktörler tarafından ağır tahribata uğramıştır. Bu faktörleri bir kaç başlık altında inceleyebiliriz.

a- Yangınlar ve Depremler

Yangınlar bütün Osmanlı tarihi boyunca merkez ve taşra arşivlerinin en büyük düşmanı olmuştur. Bu gibi durumlarda taşrada birikip yanan evrakın hiç kuşkusuz büyük bir kısmı yerine konulamamıştır. Ama yine de yanan evrakın bir kısmı özellikle tapu, nüfus gibi önemli kayıtlar, suretleri merkezden istenerek veya ellerinde kalan ile kısmen de olsa yenilenebilmiştir. Mesela *Avrathisarı* kazâsı hükûmet konağında yanmış olan tapu kayıtlarının yeniden düzenlenebilmesi için, 1287 (1870) senesine kadar yürürlükte olan koçan usûlü sebebiyle yalnızca icmâl kayıtlarının bulunduğu ve bu tarihten 1299 (1882) senesi sonuna kadar ise yanmış olan arazi ve emlakın daimî ve yoklama cedvellerinin (210.000 adet), beheri üçer paradan yazdırılmasına karar verilmiştir. Yazım masrafı ise tapuya ait yanmış olan kayıtların tanzimi önemli ve acil görülerek hemen ödenmiştir²⁴².

Saruban sancağında ise hükûmet konağı yandığında Defter-i Hakanî kaleminin ihmali dolayısıyla merkez kazâsının esas yoklama defterleriyle 6 senelik evrak ve defterlerinin, evrak mahzeni olduğu halde kalem odasındaki dolaplarda bırakılması yüzünden tamamen yanmıştır. Bu kayıtların yeniden tanzimi için harcanacak toplam 22.800 guruşun yargılanıp suçlu bulunurlar ise sebep olanlardan tahsil edilmesine ve bu arada işin gecikmemesi için paranın hemen maliyece ödenerek kayıtların bir an önce yenilenmesine gayret gösterilmiştir²⁴³. Bu olaydan da anlaşıldığı üzere aslında evrak mahzeni olmasına rağmen kayıtlar çok önemli olsa bile mahzene konulmadığından evrakın korunması açısından arşiv binası yapılması her zaman yeterli olmamaktadır.

Yine *Karabisar-ı Şarkî* livasında nüfûs kayıtlarının ve vukuat defterlerinin yanması üzerine nüfus sayımı müsveddeleri arşivden çıkarılıp temize çekilmeye başlanarak 3 kâitle ancak 3 ayda bitebileceği tahmin edilmektedir. Ancak nüfus sayımının yapıldığı 1320 (1904)

²⁴² BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 4436, (13 Şaban 1302/ 28 Mayıs 1885).

²⁴³ BOA., *İ. Şura-yı Devlet*, 6643, (20 Re'evvel 1309/ 24 Ekim 1891).

senesinden 1331 (1915) senesi mayısına kadar geçen sürede yürütülen 11 senelik nüfus vukuatının tekrar vücuda getirilemeyeceği açıkça ifade edilmiştir²⁴⁴.

Hiç kuşkusuz bütün birimler bu kadar şanslı değillerdir. *Malkara* kazasında hükümet konağında çıkan yangın sonucunda mahvolan nüfus kayıtlarıyla sicillerin yenilenebilmesi için kayıtlar merkezden istenmekte ancak verilen cevapta kayıtları yanmış bazı kazalarla beraber yeniden nüfus tahriri yapılacağı bildirilmiştir²⁴⁵. Oysa nüfus tahrirlerinin o kadar çabuk yapılamadığı görülmektedir. Nitekim *Kütahya* Sancağı'nda yanan askeriye dairesi içinde bulunan Nüfus Müdürlüğü Dairesi'nin bütün evrak ve defterleri yanmıştır²⁴⁶ ve üzerinden üç sene geçmesine rağmen halâ burada nüfus sayımı yapılamamıştır. Bu durumda nüfus işlemleri mahalle ve köy ihtiyar heyetleri ellerinde bulunan ikinci müsvedde nüshalara dayanılarak işlem yapılmaya çalışıldığı bunun da hem güvenli olmadığı ve hem de halka büyük eziyet verdiğinden bu iş için gerekli paranın bütçeye konması istenmektedir²⁴⁷.

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen büyük depremler de arşivlerde yıkımlara sebep olmaktadır. Mesela *Sakız* hükümet konağı bitişiğinde bulunan kârgîr evrak mahzeninin deprem sebebiyle yıkılması üzerine tamir ve inşasının ertelenmesi halinde evrak ve defterlerin açıkta kalacağı ve kış da yaklaşmakta olduğundan işin bir an önce tamamlanması maksadıyla bir memur-ı mahsus vasıtasıyla tamiratının gerçekleştirildiğinin bildirilmesi üzerine harcanan para ödenmiştir²⁴⁸. Yine *Balıkesir*'de deprem dolayısıyla 3 evrak mahzeni harap olmuşsa da tamir ettirilmiştir²⁴⁹. Ancak buralardaki evrakın ne hâle geldiğini tahmin etmek güçtür.

b- İnsanların Sebep Olduğu Tahrifat

Arşiv malzemesinin yok olmasına ya da yıpranmasına sebep olan faktörlerden birisi de insanların kötü kullanımındır. Bazı yerlerde bu o

²⁴⁴ BOA., *DH.SN.THR.*, 68/83, (29 C.ahir 1334/ 3 Mayıs 1916).

²⁴⁵ BOA., *DH.SN.THR.*, 75/25, (4 Şevval 1335/ 24 Temmuz 1917).

²⁴⁶ BOA., *DH.SN-M*, 39/46, (16 C.ahir 1335/ 9 Nisan.1917).

²⁴⁷ BOA., *DH.SN.THR.*, 86/17, (15 Rahir 1338/ 7 Ocak 1920).

²⁴⁸ BOA., *I. Şura-yı Devlet*, 4222, (21 Re'wel 1302/ 8 Ocak 1885).

²⁴⁹ BOA., *I. Maliye*, 1318.R/11, (12 Rahir 1318/ 9 Ağustos 1900).

kadar ileri boyutlara varmıştır ki kayıtların yenilenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Sivas'ın *Yenihan* kazâsı Tahrirat Kalemi kayıtlarının kullanılamayacak ve hatta muamelât ve resmî muhaberâtın düzgün bir şekilde işleyişine engel teşkil edecek hale gelmesi üzerine 200 guruş sarfiyla yenilenmesine karar verilmiştir²⁵⁰. Ayrıca insanların, yapılan yolsuzlukların da birer kanıtı olan arşivleri kasdî olarak yoketmek için teşebbüste bulduklarına da tesadüf edilmektedir. Mesela *Filibé* Sancak Meclis Dairesi'nin arşivi, hükûmetin fikrine göre İl Meclis Komisyonu'ndaki yolsuzlukları kapatmak amacıyla yakılmak istenmişse de son anda görülüp önlenebilmiştir²⁵¹.

c- Savaşlar Ve Toprak Kayıpları

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl sonuyla XX. asrın ilk çeyreğinde geniş topraklarını çok kısa bir sürede yitirmiştir. Özellikle bizim tarihlerimizde 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Türk-Rus harbinde Osmanlı İmparatorluğu, Balkan coğrafyasının büyük çoğunluğunu ve Doğu Anadolu'da da Erzurum'a kadar olan topraklarını kaybetmiştir. Doğal olarak bu savaş hengâmında Osmanlı kayıtları büyük oranda ya yok edilmiş ya da oralarda kalarak düşman eline geçmiştir.

Yine 1897 senesindeki Yunan muharebesi esnasında da bazı yerlerin kayıtları yok olmuştur. Mesela *Loros* kazâsı hükûmet evrakı ile nüfus defterlerinin savaş sırasında tamamen mahv ve zayi olması üzerine bu evrakın yeniden tanzimi için köy köy dolaşp tespitlerde bulunacak bir komisyon oluşturularak mesele halledilmiştir²⁵².

Balkan savaşları sırasında (1911-1913) ise harp mevkileri ve civarındaki resmî evrakın emin mahallere nakli emredilmiştir. Bu savaşlar sırasında nerelerin ve ne kadarının emin mahallere nakledildiğini bilemiyoruz. Ancak *Edirne* Defterdarlığı, evrakını nakletmiş ve sarfettiği 20.000 guruşu da Hazine'ce ödenmiştir²⁵³.

Osmanlı taşrasında esas büyük arşiv kayıpları I. Dünya Savaşı (1914-1918) ve daha sonra gelen işgal dönemlerinde gerçekleşmiştir. Bu

²⁵⁰ BOA., *DH.Mİ.*, 8-2/54, (28 Şaban 1327/ 14 Eylül 1909)

²⁵¹ BOA., *Y.A.HUS.*, 516/165, (23 Şevval 1320/ 23 Ocak 1903).

²⁵² BOA., *İ. Dabiliye*, 1316 R/17, (20 Rahir 1316/ 7 Eylül 1898).

²⁵³ BOA., *Meclis-i Vükelâ*, 175/26, (3 Rahir 1331/ 12 Mart 1913).

kayıplara, düşman bombardımanları ya da kasdî saldırılar sebep olduğu gibi bazen de resmî kayıtların düşman eline geçmemesi için bizzat yerel yöneticiler tarafından imha yoluna gidildiği kanaati hasil olmaktadır. Ancak öyle anlaşılıyor ki yerel idareciler bütün şartlarını zorlayarak en azından önemli kayıtlarını daha güvenli gördükleri iç bölgelere nakletmişlerdir. Yine de gerek I. Dünya Savaşı ve gerekse daha sonraki Yunan işgali sırasında taşra arşivleri ciddi oranda bir tahribat ile yüz yüze kalmışlardır.

I. Dünya Savaşı sırasında ilk önemli tehlikeye maruz kalan *Karadeniz* sahillerindeki şehir ve kasabalar olmuştur. Düşman gemilerinin resmî daireleri hedef haline getirdiği anlaşıldığından resmî kayıtların korunabilmesi için evraklar resmî dairelerden çıkarılıp sivil binalar kiralanarak oralara konulmuş ya da daha güvenli olan iç kısımlara nakledilmiştir. Nitekim *Kastamonu* nüfus müdürü, *Sinop*, *İnebolu*, *Cide*, *Ayancık* ve *Gerze* gibi iskelelerden maliye evrakının iç kısımlara nakledildiğini oysa nüfus kayıtları için böyle bir emir verilmediğinden bunlara kıyasen nüfus kayıtlarının da nakledilip edilmeyeceğini sormaktadır²⁵⁴. Yine bombardıman tehlikesiyle karşılaşan *Trabzon* Valiliği, merkez ve kazaların evrakını sivil binalara nakletmek için kira tahsisatı istemektedir²⁵⁵.

Ancak bombalardan kurtulamayanlar da olmuştur. Mesela *Giresun* kazası hükûmet dairesinin bombardımana uğraması sebebiyle kurtarılabilen nüfus ve tapu dairelerine ait kayıtlar aylık bir buçuk lira ile kiralanmış bir binaya aktarılmıştır. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra ise bu dairelerin hükûmet konağına geri taşınması üzerine bütçeye kira tahsisatı konulmaması gerektiği bildirilmiştir²⁵⁶.

İstila tehlikesine maruz kalan yerlerde bazen imkansızlıklar yüzünden de kayıtlar kurtarılamamıştır. Mesela *Erzincan*'ın tahliyesi esnasında nakliye aracı yokluğundan nüfusa ait kayıtların nakledilememesi dolayısıyla *Erzincan* merkez kazası ile *Pülümür* evrakı tamamen ve *Refahiye* evrakı ise kısmen ziyan olmuştur²⁵⁷.

²⁵⁴ BOA., *DH.SN.THR.*, 58/28, (26 Muharrem 1333/ 14 Aralık 1914).

²⁵⁵ BOA., *DH.MB.HPS.*, 29/59, (21 Re'vel 1334/ 27 Ocak 1916).

²⁵⁶ BOA., *DH.MB.HPS.*, 46/42, (15 C.evvel 1336/ 26 Şubat 1918).

²⁵⁷ BOA., *DH.SN.THR.*, 81/70, (21 Zilkade 1336/ 28 Ağustos 1918).

Yine istilâ esnasında *Revanduz* kazâsı ve nahiyelerine ait birçok defter ve evrak terk edilmek zorunda kalınmıştır. Bu hususta Revanduz nüfus memurunun ilgisizlik ve ihmali olup olmadığı ayrıca cezayı gerektirecek bir davranışı varsa araştırılarak ortaya çıkartılmasına karar verilmiştir²⁵⁸.

Revanduz'da zayi olan kayıtların dökümü şöyledir:

<i>Zayi Olan Belgenin Türü</i>	<i>Aded</i>	<i>Zayi Olan Belgenin Türü</i>	<i>Aded</i>
Atık Nüfus Defteri	20	Yer Değiştirme kaydı	50
Cedid Nüfus Defteri	10	Boşanma kaydı	49
Semenli Tezkire-i Osmanî	288	Vefiyât kaydı	344
Semensiz Tezkire-i Osmanî	149	Günlük kayıt	1
Evlilik durumu ile ilgili kayıtlar	200	Evrak-ı Nakdiyye kaydı	1
Doğum kaydı	242	Cedvel	1

Görülüyor ki Osmanlı merkezî idaresi harp esnasında tüm idarî birimlere gerekli uyarıları yapmış olmalıdır. Zira Bâbüalî'nin yerel yöneticileri bu işten sorumlu tutması açıkça buna işaret etmektedir.

Musul'da ise İngilizlerle savaş ihtimali üzerine ordu kumandanı, vilâyet defterdarına maliye evrakının Diyarbekir'e nakli emrini vermiş ve diğer daire evrakı için de vilayeti uyarmıştır²⁵⁹. Fakat mütareke üzerine bu evrakın bir kısmı celb edilmiş ve geri kalanların da ihrak ve imhası yoluna gidilmiştir. Daha sonra İngilizlerin şehri işgale başlamaları üzerine valilik, özellikle önemine binaen vilayete ait şifre muhaberâtını yakacağı söylemekte ve acilen İstanbul'dan cevap beklemektedir²⁶⁰. Ne yazık ki bundan sonra Musul vilayeti evrakının başına neler geldiğini tespit edemedik.

I. Dünya Savaşı sonunda bazı Osmanlı merkezî daireleri, taşradaki idarî birimlerinden taşra kayıtlarının durumunu sormuştur. Mesela *Sicill-i Nüfus İdare-i Umumiyesi* 1918 senesi ortalarında işgal görmüş birçok

²⁵⁸ BOA., *DH.SN.THR.*, 71/11, (30 Zilkade 1334/ 28 Eylül 1916).

²⁵⁹ BOA., *DH.KMS.*, 48/32, (7 Muharrem 1337/ 13 Ekim 1918).

²⁶⁰ BOA., *DH.KMS.*, 49-1/28, (29 Muharrem 1337/ 4 Kasım 1918).

vilayetten zayıata uğramış evrakı olup olmadığını sormuştur. Buna verilen cevapların dökümü şöyledir²⁶¹;

<i>Mevki</i>	<i>Açıklama</i>
Bitlis Vilayeti	Merkez kazâsı ile köylerine ait nüfus defterleri tamamen zayı olup müsveddeler kurtarılmış; Ahlat kazâsı nüfus defterleri tamamen zayı; Hizan kazâsının sicilleri kurtarılmış ise de diğer evrakları bulunamamış; Muş ve Bulanık sicilleri Diyarbekir'e nakl edilmiştir.
Cebel-i Lübnan Sancağı	Zayı olmuş evrakı yoktur.
Erzincan Sancağı	İstila sırasında nüfus kayıtlarının tamamı zayı olmuştur.
Erzurum Vilayeti	Tümü zayı olmuştur.
Kudüs Mutasarrıflığı	Kudüs, Gazze, Yafa ve Halilü'r-rahman kazâları nüfus sicillerinin tamamı kurtarılmıştır.
Mamuratü'l-aziz Sancağı	Dersim hadisesinde; Mazgird, Nazımiye ve Ovacık kazâları sicilleri tamamen ve Çarsancak kazâsı sicilleri kısmen zayı olmuştur.
Musul Vilayeti	Revanduz kazâsı nüfus sicilleri zayı olmuştur.
Suriye Vilayeti	Zayı olmuş evrakı yoktur.
Trabzon Vilayeti	Vakf-ı Kebîr ve Ünye[?] kazâlarının 60'tan fazla köyünün sicilleri zayı olmuştur. Mahallî hükûmetçe dahile nakledilmiş olan evrakın ise bir kısmının Sivas'ta olduğu tespit edildiğinden geri getirilmesi için teşebbüse geçilmiştir.
Van Vilayeti	Vilayetin idarî ve malî kayıtlarının tümü zayı olmuştur.
Zor Sancağı	Ani kazâsı nüfus kuyudu yağmaya uğradığından tamamı zayı olmuştur.

I. Dünya Savaşı sonunda Yunan işgali altına giren Anadolu ve Trakya'da da taşra arşivleri ciddî bir imha tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Nitekim Yunan işgali altına düşmüş *Erdek*, *Ayvacık* vs. mahallerde kayıtların imha edildiği söylendiğinden doğruluk derecesi İstanbul nüfus müdürü tarafından öğrenilmek istenmişse de Sicill-i Nüfus Müdüriyeti bilmediğini ifade etmiştir.²⁶²

²⁶¹ BOA., *DH.SN.THR.*, 86/17, (14 Ramazan 1336/ 23 Haziran 1918).

²⁶² BOA., *DH.SN.THR.*, 88/86, (1 Şaban 1340/ 30 Mart 1922).

Yine Yunanlılar tarafından *diğer yerlerde yapıldığı gibi* İzmir'deki posta kayıtlarının ve pullarının imhası muhtemel olduğundan kuyud ve pulların biran önce merkeze nakli istenmiştir²⁶³. Bu kayıtların ne kadarı belli değildir. Ancak Yunanlıların çekilirken bir çok yeri olduğu gibi İzmir'i de yaktıkları gözönüne alınırsa durumun vehameti sanırım daha iyi anlaşılabilir.

İşgal kuvvetlerinin evrak mahzenlerini başka maksatlarla kullanmak istemeleri yüzünden de arşiv sıkıntısı doğmaktadır. Mesela *Üsküdar*'da daha önce yapılmış olan evrak mahzenlerinden ikisinin İngiliz jandarmalarınca işgâl edilerek ahır haline getirilmesi ve birinin de tevkifhânece mutfak olarak kullanılması üzerine Adliye'ye ait evrak, ahşap bir dairenin bodrumuna konulmak zorunda kalmıştır. Bir yangın durumunda tamamının yok olma tehlikesi yüzünden bari mahzenlerden bir tanesini tahliye talebine İngilizler, hayvanlarını koyacak yer olmaması dolayısıyla boşaltamayacakları cevabını verdiklerinden hiç olmazsa mutfak olarak kullanılan diğer mahzenin tahliye edilerek adliye evrakına tahsisine karar verilmiştir.²⁶⁴

Görülüyor ki Osmanlı idarecileri taşradaki arşivleri korumak ve emin mahallere nakl etmek için epey ciddi bir çabanın içine girmiştir. Hiç kuşkusuz yukarıda zikredilen olaylar bizim tespit edebildiğimiz çok cüzi bir olgular demetidir. Ama bizim şimdilik tespit edemediğimiz medeniyetin kanıtları olan daha nice arşivler, medenî dünyanın elleriyle yok olup gitmişlerdir.

C- SONUÇ YA DA TAŞRA ARŞİVLERİNDEN GERİYE KALAN

Altı asır boyunca üç kıtada hakimiyet tesis etmiş olan Osmanlı Devleti, bu coğrafyadan çeşitli faktörler sebebiyle ağır ağır çekilmek zorunda bırakılmış ve Osmanlı idarî sisteminin ürünü olan bir çok arşiv malzemesini de kaçınılmaz olarak oralarda bırakmak zorunda kalmıştır²⁶⁵. Bugün bu arşivlerin yok edilmekten kurtulabilen bir kısmı Osmanlı

²⁶³ BOA., *Meclis-i Vükela*, 221/265, (23 Zilhicce 1339/ 28 Ağustos 1921).

²⁶⁴ BOA., *DH.MB.HPS.*, 138/17, (24 Receb 1340/ 23 Mart 1922).

²⁶⁵ Dünya'daki Osmanlı arşiv malzemesinin bulunduğu yerler ve yapılan yayınlar hakkında bkz. Jan Reyçman-Ananiasz Zajaczkowski, *Osmanlı-Türk Diplomatikası El Kitabı*, Çev. Mehmet Fethi Atay, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1993.

coğrafyasında ortaya çıkmış değişik ülkelerin arşiv, müze, kilise ve manastırlarında muhafaza edilmektedir. Ana hatlarıyla da olsa bunlara bir göz atarsak taşra arşivlerinden, Osmanlı memleketinin bu illerinde nelerin kaldığı hakkında bir fikir sahibi olabiliriz.

Rumeli'deki bazı vilâyetlerin arşivleri, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında korunamamış, bir kısmı yabancı ellerde kalmış veya tahribe uğramıştır. Bulgaristan'da 1879 senesinde Sofya'da kurulan Cyril ve Methodius Millî Kütüphane'sinin ilk 20 senesinde değişik şehirlerde bulunan önemli arşivler ve kütüphanelerdeki malzeme toplanarak Millî Kütüphane'ye nakledilmiştir. Bugün Bulgaristan'n Millî Kütüphanesi'nde bulunan 350.000 gömlek içinde 1.000.000 tasnifli, 500.000 tasnifsiz belge, 700 adet maliye defteri, 405 adet timar ve zeamet defteriyle 191 adet şer'iyye sicili bulunmaktadır²⁶⁶. Bir rivayete göre Tulça vilayeti arşivi Vali Said Paşa tarafından İstanbul'a nakledilirken Bulgaristan'da alıkonulmuş ve bu fon "Türk Arşivi" adı ile Bulgar Millî Kitaplığı'nın 1879'da kurulan Şarkiyat bölümünün ilk nüvesini teşkil etmiştir²⁶⁷. Bugün bu koleksiyonda çoğunluğu XVIII-XIX. yüzyıllara ait olmak üzere 10.000'den fazla belge bulunmaktadır. Bulgaristan'da bazı kilise ve manastırlardan başka mahallî kütüphane ve müzelerde, mesela Filibe, Vidin ve Koprivnica'da bir miktar arşiv malzemesi mevcuttur²⁶⁸.

Eski Yugoslavya cumhuriyetleri ile Voyvodina ve Kosova özerk bölgelerinin de arşivleri Türk dokümanları bakımından oldukça zengindir. Özellikle Dubrovnik ve Belgrad arşivleri ciddi bir önem arz etmektedir. Başlangıçta birçok Türkçe belge Dubrovnik arşivlerinde muhafaza edilmekteyken Dubrovnik'in Avusturya tarafından ilhakı üzerine bunların bir bölümü Avusturya Saray ve Devlet Arşivlerine nakledildi. 1919'da bu arşivlerin -bir kısmı hariç- Yugoslavya'ya iadesi üzerine Belgrad'ta ki Sırbistan Bilimler Akademisi koleksiyonuna dahil edilmişse de daha sonra bu dokümanlar tekrar Dubrovnik'e gönderilmiştir. Bu zengin arşivler XV. yüzyıldan başlayıp XIX. yüzyıl başlarına kadar süren bir

²⁶⁶ Necati Aktaş- Seyit Ali Kahrman, *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 1994, s. XVII.

²⁶⁷ Atilla Çetin, "Osmanlı Arşivçiliğine Toplu Bir Bakış", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXXIII, 2 (1984), s. 59.

²⁶⁸ Mihail Guboğlu, "Tuna Boyundaki Kadı Sicilleri ve Bazı Defterler," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 66, Haziran 1990, s.29. Yine bu konu hakkında bkz. Atilla Çetin, "Yabancı Ülkelerde Bulunan Osmanlı Arşiv Malzemeleri, Yayınları ve Önemi," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 7, Ağustos 1980, ss. 184-199.

döneme ait ferman, buyruldu ve benzeri birçok belgeyi ihtiva etmektedir. Dubrovnik arşivi belgeleri beş-onbin civarındadır. Belgrad'ta Bilimler Akademisi'nde var olan belgeler haricinde Devlet Arşivi'nde de birçok Türkçe belge mevcuttur. Bunların dışında Zagreb, Split ve Zadar'da değişik kurumlarda ve manastırlarda korunan bazı belgeler ve şeriye sicilleri bulunmaktadır²⁶⁹.

Bosna-Hersek *Ülke Müzesi* resmî olarak 1913'te kurulmuştur. 1915 senesinde Bosna-Hersek vilayeti arşivinin yaklaşık 250.000 belgesi buraya nakledilmiştir. Bunlara 1938'de Banja Luka Mutasarrıflığı'na ait arşivler de eklenmiştir. Yine Bosna'da Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde de Türk dokümanları bulunmaktadır²⁷⁰. Bu arşivler 19. yüzyıl Tanzimat reformlarını ve 18. yüzyılda Balkanlarda başlayan otonom şehir idaresi gibi vakıaları anlamak bakımından, yani idarî tarihimiz açısından çok önemlidir²⁷¹. Bu arşivin büyük bir kısmı 1950'li yıllarda Saray-Bosna Şarkiyat Enstitüsü'ne devredilmiştir. Ancak Temmuz 1992 senesindeki Sırp saldırısında bu Enstitü, fosforlu bomba saldırısına uğramış ve kasten tamamı yakılmıştır. Kayıplar arasında Arapça, Farsça, İbranice ve Alhamiyado (Arap alfabesiyle yazılan Bosna Slavcası) dillerinde 5.263 cilt içinde yaklaşık 8.000 el yazması; yine Osmanlı dönemine ait ferman, buyruldu, berat, timar tevcihi vs. 7.000 Türkçe belge ile Saray-Bosna vilayet arşivlerinin yaklaşık 250.000 belgesi yok edilmiştir. Sonuç olarak Saray-Bosna Şarkiyat Enstitüsü'ndeki tüm belge ve kitaplar yok edilmiştir. Aslında bu akıbet hemen hemen tüm Bosna-Hersek'te Sırp saldırısına maruz kalan diğer şehir arşivlerinde de meydana gelmiştir²⁷².

Makedonya'da da hayli Osmanlı belgesi muhafaza edilebilmiştir. Üsküp'te olan ve 1951 yılında kurulan Makedonya Arşivi'nde çok sayıda belge ve koleksiyonlar bulunmaktadır. Bu koleksiyonların en önemlisi değişik vilayet ve kazalara ait *şer'iyye sicilleri*dir. Genelde XIX. asırda değişik kazâlara ait tapu defterleri, fermanlar, beratlar, buyruldu ve

²⁶⁹ Reyhman, *age.*, s. 55-56.

²⁷⁰ Reyhman, *age.*, s. 56-57.

²⁷¹ İlber Ortaylı, "Balkanlar ve Batı'da Osmanlı Tarihiyle İlgili Arşivler", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu - Mayıs 1985*, İstanbul 1986, s. 197.

²⁷² Andras Riedlmayer, "Maziyi Silmek: Bosna-Hersek'teki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Tahribi," *Türk Kütüphaneciliği*, 9/3 (1995), ss.337-341. Ayrıca bombalama konusunda bkz. *Zaman Gazetesi*, 11. Temmuz.1992 tarihli haber. Bu kaynaklarda ki bazı bilgiler 1989-1992 senelerinde Şarkiyat Enstitüsü Müdürü olan Prof. Dr. Ahmet Alicic ile yaptığımız görüşme sonucunda tahkim edilmiştir.

vakıf nâme suretleri, belediyeler ile ilgili kayıtlarla tarikatler ve tekke kayıtları önemli bir yekün tutmaktadır²⁷³. Makedonya'da merkezî arşivin dışındaki şehir arşivlerinde de daha henüz tasnif edilmemiş bir kısım Osmanlı taşra idarelerine ait evrak olduğu anlaşılmaktadır²⁷⁴.

Romen ülkeleri olarak bilinen Eflak, Boğdan (Moldavya), Erdel (Transilvanya), Baserabya, Dobruca vs. Osmanlı İmparatorluğu devrinde ehemmiyet arzeden yerlerdi. Özellikle Eflak ve Boğdan özel bir idare sistemine sahip olmuştu. Eflak'ta Devlet Arşivi Bükreş'te 1.Mayıs.1831'de ve Boğdan'da 1.Ocak.1832'de Yaş'ta kuruldu²⁷⁵. Bu arşivlerde, ülke içindeki Osmanlı kayıtları satın alma ve bağış yolları dahil toplandığı gibi bununla yetinilmemiş ve 1898 senesinde Romanya, Osmanlı Devleti ile Memleketeyn arasındaki eski ilişki ile alakalı 1717-1866 dönemine ait ferman ve sair dokümanların birer sûretlerini istemiştir. Bu isteğe verilen cevapta ellerinde bulunan belgelerin bir dökümünü teslim etmeleri ve aynı belgelerin verilmemesi koşuluyla istinsahına izin verilmesi uygun görülmüştür²⁷⁶. Sonuç olarak bugün tüm Romanya'da Osmanlı dönemine ait tahminen 225.000 civarında vesika ve 1.000 kadar defter bulunmaktadır²⁷⁷.

Balkanlarda Türk belgelerinin bulunduğu bir başka ülke de Yunanistan'dır. 1821'de Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan bölgelerde herhalde uzun süren savaşlar dolayısıyla genellikle önemli arşivler kalmamıştır. Buna daha sonra gelen kuşakların ilgisizliği ve Osmanlı yönetimi ile ilgili her kalıntıya karşı gösterilen küçümseme yüzünden bu arşivlerin yıkımı daha da köklü olmuştur. Ayrıcalıklar ve vergi indirimleri sağlayan az sayıda berat ve fermanlar büyük manastırlarda bulunmuştur. Bu tür idarî dokümanlar Yunan el yazmaları arasında adalardaki cemaatlerce saklanmıştır. Mora ve Kara-Yunanistan'ın arşivleri geniş çapta tahribata uğramıştır. Aile arşivlerinde saklanmış ve sonra da devlet arşivlerine aktarılmış belgeler günümüze kalabilmiştir. Bugün Yunanistan'da Tarih

²⁷³ *Türkçe Arşiv Dizi ve Koleksiyonlar Klavuzu*, Makedonya Arşivi Yayınları, Üsküp 1991, s.107-108.

²⁷⁴ Makedonya'da ki Türk arşiv malzemesi için bkz. Orhan Sakin- Uğurhan Demirbaş, *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara- 1996.

²⁷⁵ Atilla Çetin, "Romanya'da Bulunan Osmanlı Arşiv Malzemelerinin Yayınları ve Önemi (1)," *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 9, Ekim 1980, ss.243-248.

²⁷⁶ BOA., *Meclis-i Vükelâ*, 95-93, (29 Re'vel 1316/ 17 Ağustos 1898) ve yine aynı konuda *Meclis-i Vükelâ*, 96-13, (15 C.evvel 1316/ 1 Ekim 1898).

²⁷⁷ Atilla Çetin, "Romanya ...", s. 243.

ve Etnoloji Kurumu, Ulusal Kütüphane, Benaki Müzesi ve Devlet Arşivleri'nde yüzlerce Türk belgesi mevcuttur. 1912'de Osmanlı Devleti'nden koparılan topraklardaki taşra arşivleri kısmen korunmuştur. Bunlar: Girit'te, Sakız'da, Kastorya'da, Kozani'de, Veria'da ve Selanik'te bulunmuştur. Bu arşivlerin bir kısmı bugün mevcut değildir. Çünkü bir bölümü Balkan savaşları sırasında bir bölümü de Alman işgali ve iç savaş sırasında yok edilmiştir. Sonuç olarak özetlersek bugün Yunanistan taşrasında Türk belgeleri ihtiva eden şu arşivler mevcuttur;

- 1- Girit'te Hanya Arşivi,
- 2- Girit'te Kandiya (İraklion) Arşivi,
- 3- Veria Arşivi,
- 4- Kozani Arşivi,
- 5- Oniki ada Arşivi,
- 6- Selanik'teki Makedonya Tarihî Arşivi'dir²⁷⁸.

Macaristan Devlet Arşivlerinde XVI. ve XVII. yüzyıllarına ait takriben 4.000 Türkçe belge ve defter vardır. Ancak bu dokümanlar, hiç bir şekilde Macaristan'daki eski Türk arşivleri varlığının tamamını teşkil etmezler. Bu arşivlerin büyük kısmı, bu ülkeyi terkederken Türk makamlarınca götürülmüş, diğer bölümü ise tahrip edilmiştir. Devlet arşivinin dışında Millî Kütüphane ve Macar Bilimler Akademisi'nde olduğu gibi Beç, Sopron, Gyöngyös, Gagy-Körös, Debrecen, Dömsöd, Jaszbereny ve Hatvan şehir arşivlerinde de Osmanlı belgeleri bulunmakta iken bunların bir çoğu II. Dünya savaşında yok olmuştur²⁷⁹. Ayrıca bu ülkenin tarihi açısından büyük önem taşıyan Budin ve diğer kazaların şer'îye sicilleri ise maalesef geçen asır sonlarında Avusturya Millî Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Budapeşte şehir arşivleri ile Savaş Tarihi Müzesi arşivlerini de bu seriye eklemek lazımdır²⁸⁰.

Eski Kırım Hanlığı arşivleri kısmen dağılmış, kısmen de Kırım'ın XVIII. yüzyılda uğradığı istilâlar esnasında tahrip olmuştur. Bazı belgeler Bahçesaray Müzesi ile Simferopol'daki Arkeoloji Cemiyeti'nin koleksiyonları arasında saklı idi. Daha sonraları bu belgelerin bir kısmı Moskova ve

²⁷⁸ Evangelia Balta, "Yunanistan'da Türk Arşivleri," *Tarih ve Toplum*, C. XII, sy., 67, Temmuz 1989, ss. 42-44.

²⁷⁹ Reyhman, *age.*, s.38-40.

²⁸⁰ Ortaylı, "agm.," s. 196.

Sen Petersburg'taki müzelere intikal etmiştir. Ayrıca Orta Asya Hanlıklarına ait bazı arşivler de Moskova'da muhafaza edilmektedir²⁸¹.

Osmanlı Devleti'nin Arap vilayetlerinde de önemli arşivler kalmıştır. Bunların en önemlilerinden birisi Mısır Kahire'de Abidin Sarayı'nda bulunan Devlet Arşivleri (Dâru'l-Mahfûzât el-Umumiyye) içindedir. Bunlar 1517'den Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın otonom idaresine kadar olan devri içine alır ve *kuyûdât-ı kal'a* arşivleri diye geçer. Burada ki Memlûklülerin son devri ile Osmanlı dönemini içine alan şer'îye sicilleri de önemli bir koleksiyondur²⁸².

XVIII. ve XIX. yüzyıllara ait pek çok belge de Tunus'ta Başkanlık (Dâri'l-bey) Arşivlerinde istifade edilebilir durumdadır. Bu koleksiyon, imparatorluğun merkezî otoriteleriyle yapılan yazışmalar sonucunda meydana gelmiştir. Bunlar fermanlar ve rütbe tevcihleriyle Tunus'un Fransa ve İngiltere ile yaptığı antlaşmalardan oluşmaktadır²⁸³. Ayrıca Suriye, Libya ve diğer bazı Arap ülkelerinde de Türk arşivlerine rastlamak mümkündür.

Kıbrıs, İngilizler'e devredilirken bir kısım evrakın Hazine-i Evrak'a nakledildiğini tespit edebiliyoruz. Nakledilen Kıbrıs Tahrirat Kalemî evrak, defter ve müsveddeleri altı sandık dolusudur ve dökümü şöyledir²⁸⁴;

<i>Sandık No</i>	<i>Mubteva</i>
1	1288-1294 seneleri defterleri
2	1287-1290'e kadar müsveddetat ve evraklar
3-4	1291,1292 ve 1294 seneleri müsveddetat ve evrakları
5-6	Muhtelif seneler defterler, müsveddeler ve evrakları

Ancak yine de bir çok türden evraklar orada kalmıştır. Bu belgelerden bir kısmını İngilizlerin adadan ayrılırken yanlarında götürdükleri rivayet olunmaktadır. Bir kısmı ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

²⁸¹ Reyçman, *age.*, s. 26.

²⁸² Mustafa Bilge, "Osmanlı Arşivlerinin Arap Ülkeleri Tarihi Bakımından Önemi," *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu - Mayıs 1985*, İstanbul 1986, s. 193.

²⁸³ Reyçman, *age.*, s. 25.

²⁸⁴ BOA., *A.MKT.UM.*, 1591/55, (II. 1295/ M. 1878).

Arşivi'ndedir²⁸⁵. Rum tarafında kalanlar hakkında ise bir şey söyleyemiyoruz.

Sonuç olarak Tanzimat'tan itibaren Osmanlı merkezî bürokratik yapısında olduğu gibi taşra bürokrasisinde de büyük bir değişim yaşanmış, bürokrasinin işlem hacmi genişlediği gibi çok da çeşitlenmiştir. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda taşrada büyük bir arşivcilik hamlesi gerçekleştirilerek kazâlara varıncaya kadar arşivler oluşturulup eski kayıtlar koruma altına alınmışlardır. Ancak bu arşivlerden bazıları yangın, deprem, sel gibi doğal afetlerin dışında kötü kullanma, ihmal ve suistimal gibi sebepler neticesinde yok olmuşlardır. Bu arşivleri esas yok eden en büyük tehlikelerden biri de savaşlar olmuştur.

Anadolu vilayetleri arşivlerinin ise akıbeti maalesef belli değildir. Bugün Türkiye'de bazı vilayetlerde nüfus ve tapu kayıtlarının muhafaza edildiği hatta bazı sorunların çözümünde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak vilayet idarelerinde ya da bazı kurumlarda bulunan Osmanlı evrakının en azından tespit ve koruma altına alınması gibi bir faaliyet göze çarpmadığı gibi hakkında her hangi bir ciddî yayına da rastlanmamaktadır. Şimdi acilen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yapması gereken işlerden birisi kendi arşiv elemanlarınca tüm Türkiye çapında acilen Osmanlı dönemi evrakının taranıp envanterinin çıkartılmasıdır.

Esasen taşra arşivleri için uzun vadeli ve sağlıklı bir çözüm bu değildir. Gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet devri taşra evrakının iyi bir şekilde korunup gelecek kuşaklara aktarılması için yasal prosedürü hazırlanarak ciddî bir teşkilatlanma içine girilmesi gerekmektedir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak kurulacak Bölge Arşivleri Daire Başkanlığı bünyesinde Bölge Arşivleri oluşturulmalıdır. Bu arşivler için gerekli personel, Arşivci yetiştiren okullardan rahatlıkla karşılanabilir. Bugün eski arşivlik malzemesini muhafaza etmekte büyük sıkıntı çeken taşra idarî birimlerinde var olan belli bir tarihe kadar olan evrak kurula-cak bu bölge arşivlerine nakledilebilir. Burada şunu vurgulamakta fayda görüyorum. Taşra da gerek evrak taraması gerekse denetim için gidecek arşiv personeline ciddî yetkiler verilmesi çok önemli bir husustur.

²⁸⁵ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. "Kıbrıs Türk Cemaati Milli Arşivi ve Araştırma Merkezi," *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, XIV, 79/81, Haziran 1974, ss. 75-78.

Bir milletin geçmiş ve geleceğinin bir bütün oluşturduğu ve devletin de bir sürekliliğe sahip olduğu düşünülünce Türk milleti ve devletinin tarih içinde oluşturduğu medeniyetin en önemli delillerinin acilen koruma altına alınıp gelecek kuşaklara intikal ettirilmesi üzerimizden atamayacağımız ya da hafife alamayacağımız bir sorumluluktur. Zira Osmanlı Devleti'nin kazalara varıncaya kadar özel olarak kurdurduğu arşivlerde koruduğu hatta harp zamanlarında ilk önce kurtarmaya çalıştığı, modern Türkiye Cumhuriyeti kentlerinin de sosyal, iktisadî ve idarî konularda alt yapısını oluşturan taşra arşiv malzemesinin lâyıık oldukları yere kavuşmaları en büyük temennimizdir.

EK-I

Kethudası Kaytas'a verildi. Fî 11 Safer [981]

Diyarbakir Beğlerbeğisine hüküm ki

Ahyânen memleket ü vilâyete müte'allik ahkâm-ı şerîfe gönderilüp ba'zısı icrâ olunup ba'zısı icrâ olunmadın beğlerbeğilik tebdîli vâki' olmağla ahkâm-ı şerîfe, çıkan beğlerbeğide kalup sonra varan beğlerbeği evâmîr-i âliyenin mazmûnundan habîr olmayup nice husûslarda her beğlerbeğiye tekrâr hükm gönderilmek lâzım gelüp ve nice umûr icrâ olunmadığı hadd-i tevâtüre erişmiştir. İmdi memlekete müteallik gönderilen ahkâm sûretleri mücelled defter yaptırılıp her beğlerbeği divânında mahfûz durmak lâzım olmağın buyurdum ki; vusûl buldukda sicill şeklinde bir mücelled cüz' etdirüp dahi beğlerbeğiliğın zamânında memleket ü vilâyete ve ref'-i taaddî ve bid'ate müteallik sana ne mikdâr ahkâm gönderilürse sûretlerin ol cüz'e kayd eylesin ki ahkâmın mazmûnu sonradan gelen beğlerbeği ve ehl-i divânun ma'lûmu olup sâdır olan evâmîr-i aliyemi icrâ edüp ve mi'n-ba'd gelecek beğlerbeğiler dahi eyle edüp zulm u ta'addîye ve ihdâs-ı bid'ata cevâz göstermeyüp mûcib-i humâyûnuyla amel edeler. Ve emr olunduğu cüz'ü mühürlü kise içinde defter sandıklarının birinde hıfz etdüresin.

Bir sûreti
Van beğlerbeğisine

Kethudasına verildi
Bir sûreti
Bağdad beğlerbeğisine

Bir sûreti
Erzurum beğlerbeğisine

Bir sûreti
Haleb beğlerbeğisine

Bir sûreti
Basra beğlerbeğisine

Kethudasına verildi
Bir sûreti
Şehr-i Zül beğlerbeğisine

Kethudasına yverildi
Bir sûreti
Anadolu beğlerbeğisine

Kethudasına verildi
Bir sûreti
Karaman beğlerbeğisine

Bir sûreti
Şam beğlerbeğisine

Bir sûreti
Rum beğlerbeğisine

Bir sûreti
Dulkadiyye beğlerbeğisine

Kethudasına verildi
Bir sûreti
Budun beğlerbeğisine

Kethudasına verildi
Bir sûreti
Timişvar beğlerbeğisine

Bir sûreti
Lahsa beğlerbeğisine

BOA. Mühimme Defteri, no. 22, hüküm, 175

EK-II

Taraf-ı Eşref-i Hazret-i Sadâret-penâbiye

Zâten Ankara hükûmet dâ'iresinin tahtanîsinde kabiliyetli ve defâtir ve kuyûdât ve evrâk-ı sâ'ire muhâfazasına elverişli mahalli olmadığından fevkanisinde dahi mâl kalemi ve sandık odasının sikke-i nühâsiyye-i sakîlenin arasına kesretinde vaz'ına mütehammil olamadığından ve münâsebetli me'men ve muhafazalu diğer mahall olmadığından sarf olunmak üzere Dersa'adet'den celbolunan evrâk-ı sahiha-i mütenevvia dâ'ire-i mezkûr hâricinde ve senevî üçyüz altmış kuruş icâre ile istîcâr olunan kâr-gîr hân odasında ve defâtir ve kuyûdât ve evrâk-ı atîka-i sâ'ire dahi gayr-ı lâyük ve ahşâb ba'zı mahallerde şimdiye kadar hıfz ve vaz'oluna gelmiş ve ma'ahazâ bunların hüsn-i muhâfazası lüzûmiyle ale'l-husûs der-dest-i icrâ ve resîde-i hüsn-i hitâm olmakda olan emlâk defâtir ve kuyûdâtının alâ eyyi hâl muhafazası lâzimedden idüğü der-kâr idüğünden başka Hudâ-nekerde harîk ve sâ'ire gibi muhâtarât melhûz bulunmuş olduğundan mütala'a olunan mahzûrdan dolayı hazîne-i celîleye bâr olmaksızın ve ebniye-i mîrî hakkında mukaddemâ şeref-sâdır olan emir-nâme-i sâmi ahkâmı celîli hilâfı olmaksızın ve ebniye-i mîrî hakkında mukaddemâ şeref-sâdır olan emir-nâme-i sâmi ahkâm-ı celîli hilâfı olmaksızın mazarrât-ı melhûzadan sâlim olmak üzere vücûduna şiddet-i lüzûm görünen bir aded kar-gîr mahzenin sûret-i inşâsı ve masârif-i vâkı'asının zâmin ü vâfisi bi't-te'emmül anlaşılmış olduğundan arz u istîzânına şu vechle ibtidâr olunur ki sadr-ı esbak müteveffâ İzzet Paşa'nın Ankara Vâlîliği hengâmında yapılmış ve hükûmet konağı derûnunda kâ'in hâli ve bî-lüzûm olup murûr-ı zaman ile müşrif-i harâb olmuş ve biraz müddet daha hâliyle terk olursa bütün bütün münhedim olarak nukzu dahi işe yaramayacağı der-kâr bulunmuş olan koğuşun hey'et-i hazırasıyla fûrûhtu zikr olunan mahzenin masârif-i inşâ'iyesini kâfi olacağından bi'l-müzâyede on iki bin guruş bedel mukâbilinde kendi tarafından nakz etdirilerek her bir kereste ve sâ'iresi kendünün

olmak ve yapılacak mahzen dahi içinden içine sathiyen tûlü on ve arzi sekiz arşun olup duvarları beş arşun irtifa' ve bir buçuk arşun kalınlığı ve kebirce taş ve kireçle dondurma harç olarak gâyet metîn ü rasîn bulunmak ve mezkûr beş arşun irtifâ'ından sonra tuğla beşik kemer yapıdırılmak ve duvar-ı mezkûrun kuşakları sağlam ve kuru kara ağaçdan ve bir birine demir ile bend etdirilüp anın üzeri dahi kireç ile sıvandırılmak ve sakfına kiremit döşetdirilmesiyle berâber tûlü bir ve iç tarafı fârsî olarak bir buçuk arşun olmak ve taşra tarafı üç rub' genişliğinde bulunmak üzere iki tarafına ikişer aded pencere ve mezkûr pencerelere vaz' olunacak parmaklıklar dahi kalın demir ve kapakları tahta üzerine sac demir kaplı ve mahzen kapusunun boyu iki buçuk arşun ve iki kanatlı ve kanatları kezâlik tahta üzerine sac kaplı ve üzeri taş kemer ve zemine dahi tuğla döşettirilmek şartıyla emr-i inşâsı Ankara sâkinlerinden Hacı Süleymân Ağazâde Mavi Ağa uhdesinde takarrur eylemiş ve ber-vech-i ma'rûz koğuşun nakz etdirilmesinde bir gûne masraf verilmeyeceği gibi mezkûr mahzenin dahi sûret-i inşâsı sâlifü'z-zikr olmak üzere sened ve kefile rabt olunmuş ise de karîn-i müsâ'ade-i me'âli-âde-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri buyurulduğu hâlde ifâ-yı iktizâsının irâde ve iş'âr buyrulmak bâbında ve her hâlde emr ü fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fî 6 Zî'l-kade sene [12]83 ve Fî 1 Mart sene [12]83

Bende
Vâlî-i Vilâyet-i Ankara
Ahmed Tevfik

Ankara Vilâyet Meclisi a'zâları
imzaları

*

Atûfetlü efendim hazretleri

Meclis-i Vâlâ'nın mazbata-i ma'rûzası meâlinden müsteban olduğu üzere Ankara hükûmet dâ'iresi dâhilinde evrâk ve defâtir hıfzına mahsûs mahall olmadığından müşkilât çekildiği cihetle mevcûd olan harâb koğuşun hey'et-i hâzırasıyla ve on iki bin guruş bedel ile Hacı Süleymân

Ağazâde Mâvî Ağâ'ya furûht olunup yerine defâtir ve evrâk vaz'ı için tâm kâr-gîr olarak yüz kırk arşun terbî'inde ve beş arşun kaddinde bir aded mahzen inşâsı ağâ-yı merkûma ta'ahhüd etdirilmiş olması yolunda görünmesiyle hazînece ifâ-yı muktezâsının Mâliye Nezâret-i Celîlesi'ne havâlesi tezekkür olunmuş ise de ol bâbda her ne vechle emr ü irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâne müte'allik ve şeref-sudûr buyrulur ise ana göre hareket olunacağı beyânîyle tezkire-i senâverî terkîmine ibtidâr olundu efendim.

Fî 13 S[afet] sene 1284

*

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Asâbi'-i zîb-i tevkîr olan işbu tezkire-i sâmiyye-i vekâlet-penâ-hîleriyle mazbata-i ma'rûza meşmûl-i nigâh-ı me'âlî-iktinâh-ı hazret-i cihândârî buyurulmuş ve husûs-ı mezkûrun tezekkür ve istûzân olunduğu üzere hazînece ifâ-yı muktezâsının nezâret-i müşârun-ileyhâya havâlesi müte'allik ve şeref-sudûr buyurulan emr ü irâde-i mehâsin-âde-i cenâb-ı şehîr-i yârî îcâb-ı âlîsinden olarak zikr olunan mazbata yine savb-ı sâmi'-i hidivîlerine i'âde kılınmış olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 14 S[afet] sene 1284

BOA. İrade Meclis-i Vâla, 25811.

EK-III

Taşrada Kurulan Arşivler*

<i>Yer</i>	<i>Onay Taribi</i>	<i>İnşaat Keşif Bedeli</i>	<i>İnşaatın Türü</i>	<i>Açıklama</i>
Manastır vil.	18.Ca.1264	13450 guruş	müceddeden	Bu parayla ayrıca 1 adet <i>tabaffuz odası</i> inşa edilecektir
Ruşçuk vil.	[2.M.1277]	2 yük, 65000 guruş	müceddeden	Bu para yarım kalan vali konağı, evrak mahzeni ve hapishanelerin tamamı için verilmiştir.
Ankara vil.	14.S.1284	12000 guruş	müceddeden	Eski ve harap bir koğuşun bu paraya satılarak yaptırılması kararlaştırılmıştır.
Ruşçuk vil.	16.Z.1284	40.000 guruş	müceddeden	
Kars	25.B.1287	7012 guruş	müceddeden	
Yanya	4.Ca.1296	6347,5 guruş	ilâve	
Bolu	18.Ra.1297	7000 guruş	ilâve bina	
Karahisar-ı Sahib	28.S.1302	9000 guruş	ilâve bina	
Sakız	21.Ra.1302	13138,5 guruş	tamirat	12797 guruş harcanmıştır.
Teke san.	11.Ş.1302	5900 guruş	müceddeden	
Dersim vil.	11.Ra.1303	9355 guruş	müceddeden	
Haleb	27.Ş.1303	8400 guruş	tamir	Vergi Emaneti'ne ait.
Kütahya san.	6.N.1303	6180 guruş	müceddeden	Vergi Emaneti'ne ait.
Aydın vil.	7.Ca.1304	120 lira	müceddeden	
Yanya vil.	19.N.1308	32750 guruş	genişletme	
Bitlis vil.	26.B.1309	17190 guruş	müceddeden	

* Bu listede yer alan veriler daha önce metin içinde kullanılan belgelerden derlenmiştir. Bazı idarî birimlerce arşiv binası olarak kiralanmış yerler bu listeye dahil edilmemiştir.

Edirne vil.	10.S.1309	32150 guruş	müceddeden	
Gümülçine san.	27.Ca.1310	7547,5 guruş	müceddeden	
Ortaköy kz.	19.S.1310	6750 guruş	müceddeden	
İlbasan	25.N.1310	9061 guruş	müceddeden	Defter-i Hakani Dairesi ile müşterek kullanılacak
Ma'den san.	29.Za.1310	23010 guruş	müceddeden	8 odalı olacak
Erzincan	1311-1312		müceddeden	IV. Ordu Kumandanlığı'na ait
Samsun	29.L.1311	31.486 guruş	müceddeden	
Edirne vil.	21.Z.1313	40489 guruş	genişleterek yeniden inşa	1306 senesinde izin verilmiş iken ancak 1309 senesinde inşaata başlandığından aradaki 8339 guruş fark dahil
Üsküp san.	26.Z.1313	35649 guruş	genişletme	Vakıf arsasına inşa edileceğinden senelik 250 guruş mukataa-i zemin ödenecek.
Gelibolu	8.Ra.1315	19824 guruş	müceddeden	
Kırkilise san.	14.Ş.1316	11849 guruş	müceddeden	
Balıkesir	12.R.1318	42825 guruş	müceddeden	3 adet evrak mahzeni
Edirne vil.	16.S.1319	1055 guruş	müceddeden	Defter-i Hakani İdaresine ait
Kırzalı	18.C.1319	6290 guruş	müceddeden	
Tire kz.	22.C.1319	12350 guruş	müceddeden	
Ertuğrul san.	22.Z.1319	18000 guruş	müceddeden	
Yemen vil.	17.S.1320	13281 guruş	müceddeden	
Malkara kz.	13.Ca.1320	7900 guruş	müceddeden	
Hamidâbâd san.	23.S.1321	25394 guruş	müceddeden	1500 guruşu arsa masrafıdır.
Biça san.	29.N.1321	10850 guruş	eksikleri tamamlama	Mahzen daha önce 31202 guruş sarf edilerek yapılmış.
Kırşehir san.	30.N.1321	13054 guruş	müceddeden	
Çorum san.	7.Z.1321	24134 guruş	müceddeden	
Burdur san.	2.M.1322	8874 guruş	müceddeden	
Aydın	20.M.1322	86450 guruş	müceddeden	Fiyat Şehremaneti'nce mutedil bulunmuş
Kastamonu	19.C.1325	15963,5 guruş	müceddeden	
İzmit san.	5.B.1325	9600 guruş	müceddeden	Defter-i Hakani İdaresine ait

Erzincan san.	26.L.1325	60200 guruş	müceddeden	
Berat san.	2.R.1326	22402 guruş	müceddeden	
Urfa san.	7.L.1334	745 guruş	müceddeden	Liva Tahrirat Kalemî içindir. Ancak paranın verilip verilmediğini tespit edemedik.
Karahisar-ı Sahip	29.C.1336	1.382.699 guruş	müceddeden	Sancak merkezi ve kazalar ait toplam 12 adet arşiv için istenen paradır. Ancak paranın verilip verilmediğini tespit edemedik.
Üsküdar	16.N.1336		yenilenme	Adliye Dairesine ait.

*

Oturum Başkanı –.....

..... Ama iyi niyetle zaman içerisinde yapılanlar olduğu gibi kötü niyetle yapılanlar da var. Özellikle Batı Anadolu'da sözü edilen tahribat, İç Anadolu'da, Doğu Anadolu'da bilhassa Ermeni kesimi içerisinde çeşitli nedenlerle yapılan tahribat ta var. Ama ihmaller de büyük.

İşin içerisine bir de son zamanlarda ticarî mafya girdi. Üzerine basarak söylüyorum. Yurt dışında birçok örnekleri var. Daha sonraki aşırda herhalde bazı belgeleri yurt dışından satın almak tehlikesi ile de karşı karşıya kalacağız.

Ben konu ile ilgili olduğu için üçüncü konuşmacıya söz vermiştim. Şimdi konuşma sırası Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER'de. Kendileri Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Bize, "*Türkiye Dışındaki Bazı Arşivlerin Türk Tarih Araştırmalarına Kazandırılması, Tunus ve Fransa Arşivleri Örneği*" konusunda bilgi verecekler.

Buyurun sayın GÜLER.

TÜRKİYE DIŞINDAKİ BAZI ARŞİVLERİN TÜRK TARİH İNCELEMELERİNE KAZANDIRILMASI

(TUNUS VE FRANSA ARŞİVLERİ ÖRNEĞİ)

*Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER**

Giriş

Arşiv, "bir aile, bir grup, bir kurum, bir yer, bir kuruluş, bir devlet hakkındaki eski belgeler" ve "belgelerin korunduğu kurum veya yer" gibi iki ayrı anlamı içeriyor. Kurum olan arşiv, birinci anlam içindekileri bünyesinde bulundurmakla, belgelerin günümüze ve sonraki nesillere aktarılmasına, araştırmacıların da üzerlerinde inceleme yapmalarına imkân vermektedir. Türk tarihiyle ilgili yerli ve yabancı arşivlerin kuşkusuz araştırmalar için değeri büyüktür.

Türkler, tarih boyunca değişik coğrafyalara yayılmışlardır. Bu coğrafyalarda kendi sistemini kurarak belli bir hiyerarşi içinde buraları idare ederken gerek bu coğrafyaların idaresi konusunda gerekse merkezî yönetim hakkında kararlar alıp yazışmalar yaparak, bunları sicillere kaydetmiş, onları sandıklarda ve tomarlar halinde "Evrak Hazinesi"nde veya değişik mahaller ve şartlarda korumaya almış, böylece zengin arşivler oluşturmuşlardır. Yayıldığı coğrafyalara sınır olan komşuları ve komşu olmayan diğer ülke veya devletlerle de, dünya yüzeyini paylaşmaları ve onlarla ilişkide bulunmuş olmaları münasebetiyle, muhtelif konularda yazışmalarda bulunup, defterler tutup, benzer şekilde bu dış ülkeler hakkında da zengin arşivler vücuda getirmişlerdir.

* Muğla Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve Başkanı.

Bu bildiri de kullanılan "dış arşivler" deyimini, esasen çok genel bir anlam taşımaktadır. Fakat, bundan daha çok, Türkler'in tarih boyunca ülkemiz dışındaki değişik ulus ve devletlerle yaptıkları yazışmalar, antlaşma tutanakları, tuttıkları defterler belirtilmek istenmiştir. Bununla beraber, bugün ayrı ülkeler olarak ortaya çıkan eski Osmanlı eyalet ve vasal devletlerindeki Türk tarihiyle ilgili aynı nitelikteki belgelerin bulunduğu arşivler de, bu deyim in içinde düşünülmektedir.

Unutmamak gerekir ki, Türk tarihiyle ilgili arşivler sadece Türkiye coğrafyası ile sınırlı kalmamaktadır. Yurt dışındaki arşivler de, tarihimizi yakından ilgilendirmektedir. Dış arşivlerde, Türkler hakkında bilgi veren, sadece Osmanlılar tarafından bu ülke yetkililerine hitaben gönderilmiş Türkçe belgeler bulunmamaktadır. Ayrıca, bu ülkelerin yerli dilinde yazılmış birçok belge, tutulmuş defter ile layihalar da Türklerden bahsetmektedir. Kaldığı, bu ülkelerin temsilcilerinin özellikle elçi ve konsoloslarının da Türkçe yazışmalar yaptıkları görülmektedir. O halde, bu "dış arşivler" deyim iyle, dış ülkelerin yerli diliyle yazılmış Türk tarihini ilgilendiren belge ve kayıtlar da kastedilmiş bulunmaktadır.

Dış Arşivlerin Türk Tarihi Açısından Önemi:

Türk tarih incelemeleri için, Türklerin kurdukları devletlerin kendi idareleri içinde gerçekleştirdikleri yazışmalar, tuttıkları defterler ve diğer arşiv belgelerini ihtiva eden arşivler kadar, uluslararası ilişkilerdeki yerimizin layığıyla tespiti bakımından, Türkçe ve yerli dildeki belgeleri bünyesinde bulunduran dış arşivler de, ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. Zira, bu dış ülke arşivlerinde Türk dünyasına, Osmanlılara ait, bizim kendi yerli kaynaklarımızda göremediğimiz veya dağınık halde bulduğumuz bilgileri, daha ayrıntılı ve net bir biçimde görmek mümkün olabilmektedir. Mesela, Osmanlı gümrük defterlerinde, çoğunun bugün kaybolmuş durumda bulunması veya henüz sınıflandırılmasının tamamlanmamış olmasından dolayı değerlendiremediğimiz bilgilere, bu dış (Fransız) arşivlerdeki yüzlerce sahife tutan, elçi ve konsolos raporlarında, hazırladıkları "layiha (memoire)"larında rastlamak mümkün olmaktadır. Bu konsolos ve elçilerin, "layihalar (memoires)"ında verdiği bilgiler, Osmanlılar'ın dış ülkelerle yaptıkları antlaşmalar çerçevesinde

kalmamaktadır Aynı zamanda ülkelerinin, Osmanlı memleketlerinden nasıl ekonomik ve siyasal menfaat sağlayacağı hususunu da ihtiva etmektedir.

Diğer taraftan bu dış arşivlerin Osmanlı Devleti'nin siyasî, idarî, askerî, malî v.s. yapısı üzerine istatistikî bilgiler vermesi de söz konusudur. Özellikle bu sonuncu, yani istatistikî kayıtları içeren belgeler, arşivler, doğrudan doğruya Osmanlı teşkilat ve kurumları tarihi açısından önemli bilgiler sunmakta ve geçmişimize bu yönüyle ışık tutmaktadır. Yine arşivlerde muhafaza edilen "layiha (memoire)"lar, Türklerle söz konusu dış ülkeler arasındaki münasebetlerin tarihi açısından bizi aydınlatmaktadır. Dolayısıyla teferruatlı bilgiler ihtiva eden bu dış arşivler, tarihimize zengin bir bakış sağlaması, hatta yerli kaynakların geçmişle ilgili cevaplayamadığı bir takım hususlar hakkındaki soruların cevaplarını ortaya koyması bakımından, önem taşımaktadır. Bu öneminden dolayı sadece örnek olarak incelediğimiz arşivler değil, Türkiye dışındaki tarihimizi ilgilendiren bütün arşivlerin, Türk araştırmacılarının inceleme-lerinin hizmetine sunulması gerekmektedir. Fakat burada karşımıza şu sorular çıkmaktadır: Acaba hangi dış arşivler Türk tarihini yakından ilgilendirmektedir? Bu dış arşivlerin hangilerinde Türkçe belgeler bulunmaktadır? gibi.

Bu sorulara verilecek cevaplarla dış arşivlerin, önemi belirlendikten sonra, bunların araştırmacıların tarih incelemelerine kazandırılması için yapılan çalışmalar tespit edilmeli ve bunların niteliği ortaya konmalıdır. Hatta sadece bununla yetinilmemeli, bu konuda daha neler yapılabileceği hususunda öneriler de yapılmalıdır.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından "I. Millî Arşiv Şûrası" adıyla 20-21 Nisan 1998'de Ankara'da düzenlenen bilimsel toplantı, bu amaçlara hizmet için bir organizasyon niteliği taşımaktadır. Umarım, bu organizasyon sayesinde, Türkçe ve yabancı dildeki Türk tarihiyle ilgili arşivler konusundaki çalışmalar ve bu konuda karşılaşılan güçlükler, sorunlar da metodolojik olarak ele alınır, bir takım sonuçlara varılıp, pratik öneriler çıkarılır.

Türk Tarihi ile İlgili Dış Arşivler:

Türk tarih incelemelerini yakından ilgilendiren arşivleri, **a)** Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altındaki coğrafyalarda oluşturulan arşivler; **b)** Osmanlı Devleti'nin komşuları ve ilişkide bulunduğu diğer ülkelerin arşivleri şeklinde iki grupta sınıflandırmak mümkündür.

Osmanlı Devleti'nin yayıldığı bütün coğrafyalarda oluşturulan arşivler, Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya ve Kuzey Afrika'da Fas'a, Arabistan yarımadasından Kırım'a kadar geniş bir alanda bulunmaktadır. Kısacası bu arşivler, bir zamanlar Osmanlı eyaletleri iken bugün müstakil devletler halinde ortaya çıkan ülkelerde kurulmuşlardır. Bu geniş coğrafyalar üzerinde kurulan arşiv kurumlarında saklanan Türklerle ilgili belgelerin bugünkü vaziyeti hakkında yeterince sağlıklı ve istatistikî bilgilerimiz yoktur. Bunun, büyük bir eksiklik olduğu muhakkaktır.

Tarih boyunca Türklerin kurduğu devletler içerisinde, arşivleri günümüze kadar gelebilmiş olmak bakımından en zengin olanı, kuşkusuz Osmanlı Devleti'dir. Dolayısıyla, Türk tarihinde özellikle Osmanlı dönemi için arşivler, ana kaynakların en zengin kısmını oluşturmaktadır. Osmanlılarla ilgili bu arşivlerin bir kısmı ülkemizde diğer bir kısmı da ülkemiz dışında bulunmaktadır. Ülkemizde olduğu gibi Türkiye dışındaki ülkelerde de, Osmanlı arşiv malzemeleri, o devirden günümüze kadar gelebilmiştir. İntikal eden bu dış ülke arşiv malzemeleri arasında, Osmanlı Türkleri tarafından bu ülkelere gönderilen Türkçe belgeler ile bizzat bu ülkelerin Osmanlı Devleti nezdindeki elçi, konsolos v.s. mensuplarının Osmanlı makamlarına sundukları Türkçe yazılar sayılabilir. Geçmişimizle ilgili olarak, ülkemiz dışındaki bu arşivlerin iyi tanınması ve araştırmalarda kullanılması gerekmektedir.

Bu nedenle, üzerinde belli bir müddet çalışmış olmam münasebetiyle, sadece iki ülkedeki arşivlerin, tanınması ve araştırmalarda kullanılması yönünden, bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu arşivlerden biri, bir Osmanlı eyaleti iken önce Fransa'nın himayesine giren, daha sonra da bu ülkenin işgaline uğrayan 1957'de ise bağımsız bir devlet haline gelen Tunus'tadır, diğerleri ise XVI. yüzyıldan beri Türkler (Osmanlılar)le çok yakın ilişkide bulunan Fransa'da bulunmaktadır. Bu iki ülke arşivlerini, geçmişimiz açısından sorguladığımız zaman, bunların

Türk tarih incelemelerine sağlayacağı katkıların oldukça zengin olduğu görülecektir. Bu bakımdan bu iki ülke arşivinin, Osmanlı devri Türk tarihiyle ilgilenen araştırmacılar için, önemi büyüktür.

a) Tunus Arşivi:

Bugünkü Tunus Cumhuriyeti'nin, başkent Tunus'ta kurulmuş "*Tunus Millî Arşivi (Les Archives Nationales de Tunisie)*"nde, birçok belge Türk tarihini çok yakından ilgilendirmektedir. Bunlar arasında, Türkçe olanların yanında Arapça, Fransızca ve diğer dillerde kaleme alınan belgeler de bulunmaktadır. Bu arşivdeki Türkçe belgeler hakkında, birtakım katalog hazırlama çalışmaları bulunmakla birlikte, son durumunu gösteren düzenli tam bir katalog olmadığı görülüyor. Bu konuda hazırlananlardan bir kısmının ise, Arşiv'de yeni düzenlemelerden kaynaklanan numaralandırma sistemine göre, kullanma pratikliği de kalmamıştır. Bununla birlikte bu çalışmalar, Arşiv'deki Türkçe belgelerin bir kısmının niteliğinin tespitini sağlaması yönünden, faydalıdır.

Bu arşivde çeşitli mahiyetteki yazışmalar [ferman, nişan, buyuruldu, mektup, arz, şukka-i senaver, tezkere, antlaşma tutanakları, notlar v.s.] ile defterler ve gazeteler yer almaktadır. Arşiv'deki bir kısmının Arapça'ya, çok azının da Fransızca'ya çevirilerinin yapıldığı görülen Türkçe belgelerin kesin sayısı bilinmemektedir. Bu arşiv üzerine yapılan çalışmalara bağlı olarak tespit edilebilen Türkçe belgelerin sayısının, yaklaşık bin civarında olduğu görülüyor. Ancak, söz konusu bu belgelerin sayısının, belirtilenin üstünde olduğu, Arşiv üzerine yaptığım incelemelerden anlaşılmaktadır. Yaptığım incelemeler sonucunda, bu Arşiv'de, önceki hazırlanan kataloglara girmemiş yeni belgelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Üstelik mevcut Türkçe belgeler hakkında verilen bu rakamda, gazete ve defterlerin²⁸⁶ miktarı yoktur. Buna rağmen, tespit edilen bu Türkçe belgelerin sayısı, yaklaşık üç buçuk asır (1574-1881) Osmanlı Devleti'nin doğrudan doğruya idaresinde bulunan bir eyalet için, çok az görünmektedir. Ancak, Türkler'in Tunus'taki hakimiyetinin ilk üç yüzyıllık

²⁸⁶ Bunları, "Şer'iyye Sicilleri", "Yeniçeri Sicil Defterleri" ve "Gümrük Defterleri" şeklinde tasnif etmek mümkün gibi görünmekte ise de söz konusu Arşiv'de, "Şer'iyye Sicilleri"nin bulunmadığı bizzat oranın yerli araştırmacı ve arşiv yetkililerince ifade edilmiştir. Ancak, askerî nüfus, göç, sosyal statü veya tabakalaşma, idarî yapı, askerî yapı vs. konularda önemli bilgiler veren "Yeniçeri Sicil Defterleri" ile Türkiye'den ve diğer Osmanlı memleketlerinden Tunus limanlarına giren tüccarlar ve ticaret malları, ölçü ve tartı birimleri, ulaşım vasıtaları hakkında bilgiler veren "Gümrük Defterleri" Arşiv'de bulunmaktadır.

(XVI.-XVIII. yüzyıllar) dönemine ait Türkçe belgelerin, XVIII. yüzyıla ait birkaç belge müstesna, bilinmeyen nedenlerle kaybolmuş bulunduğu göz önüne getirilirse, bu sayı herhalde yadırganamaz. Ayrıca, yapılan çalışmalara bağlı olarak bin civarında tespit edilen belgelere, bizzat Türkçe olarak tutulmuş toplamının 88 adet olduğu bu arşiv yetkililerince ifade edilen, ilk tarihlisi 1116 H./1704 M. en son tarihlisi de 1264 H./1847-48 M. olan "Yeniçeri Sicil Defterlerini" ve henüz Tunus Millî Arşivi üzerine hazırlanan kataloglara girmemiş, keşfedilmeyi bekleyen belgeleri de eklersek, bu rakamın yükseleceği muhahakkaktır.²⁸⁷

Özet olarak belirtmek gerekirse, Türkler dönemine ait birçok belge ve defterin kaybolmuş olmasına rağmen, mevcut Türkçe belge ve defterleriyle ve aynı döneme ait Arapça ve diğer dillerdeki belgeleriyle Tunus Millî Arşivi, XVI. yüzyıl başından XIX. yüzyıl sonlarına kadar bir Osmanlı eyaleti kalıntılarını bünyesinde bulundurmış olmak nedeniyle, Osmanlı Devleti ve Tunus tarihi incelemelerinden ayrı düşünülemez. Bu bakımdan Tunus Millî Arşivi'nin, Kuzey Afrika'daki bu bölgenin ve bu bölgedeki Türk tarihinin temel dayanakları olmak münasebetiyle, önemi büyüktür. Bu Arşiv'in sunduğu imkânların, Türk tarih çalışmalarından uzak tutulması, geçmişimizi anlamamızda güçlükler doğuracaktır. Diğer taraftan, adı geçen Arşiv, tıpkı merkeze çok uzak olan diğer Osmanlı eyaletlerinden kalan arşivler gibi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belge ve bilgileri zenginleştirmek bakımından da ayrı bir kazanç sağlayacaktır. Çünkü bu arşivlerdeki bilgiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugün ilgili coğrafyalardaki devletlerle geliştireceği, ekonomik, ticarî, kültürel v.s. politikaları üzerinde bir temel teşkil edecek, onun sağlam bir siyaset geliştirmesine imkân verecektir.

b) Fransa Arşivleri:

Fransa Arşivleri de Türk tarihi ile ilgili olarak, gerek Türkçe gerekse Fransızca yazılmış çeşitli karakterdeki belgeleri bünyesinde barındırması münasebetiyle, Osmanlı tarih incelemeleri açısından kaynak olma özelliğine sahip bulunmaktadır. Bizzat üç ay gibi kısa bir süre içinde, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü'nün eski Müdürü Monsieur

²⁸⁷ Tunus Millî Arşivi'nin Türkçe belgeler açısından bir değerlendirmesi için bk. İbrahim Güler, "Tunus Millî Arşivi ve Arşivin Türkçe Belgeler Açısından Değerlendirmesi", *Belleten* /...., (Ankara.....), s..... [*Belleten*'in 1998 sayılarından birinde yayınlanacak]

Jacque Thobie'nin de desteğiyle, çalışma fırsatı bulabildiğim 6 Fransa arşivinde, Türkler hakkında çok zengin bilgilerin bulunduğu şahit oldum.

Bu arşivler, Nantes, Marseille (Marsilya), Aix-en-Provence ve Paris'tedir. Bunlardan "Archives Départementales-Loire Atlantique (La Chambre du Commerce de Nantes)" ve "Les Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes" Nantes'da, "Les Archives de la Chambre du Commerce et d'Industrie de Marseille-Provence" Marseille (Marsilya)'de, "Les Archives d'Outre-Mer d'Aix-en-Provence" Aix-en-Provence'de, "Les Archives Nationales" ve "Archives Diplomatique du Ministère des Affaires Étrangères de Paris" de Paris'te bulunmaktadır.

"Archives Départementales-Loire Atlantique (La Chambre du Commerce de Nantes)", XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Türkiye, Fransa ve Kuzey Afrika gibi üçlü bir coğrafi çizgi arasındaki ticaret tarihi açısından, çok önemli belgeleri bünyesinde bulunduruyor. Bunlar arasında Fransa krallarının buyrukları, devlet danışmanları tarafından XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait Fransız tüccarlarının Osmanlı ülkelerinde yaptıkları ticaret, buralardan mal alıp getirmeleri, karşılığında da mal götürmeleri, Osmanlı memleketlerindeki ticaret malları konusunda yazılmış "arrest"leri (arrest du conseil de l'état du Roy) yer alıyor.²⁸⁸

Aynı şehirde, Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne ek olarak kurulmuş olan "Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi (Les Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères)"inde de, yine Türkiye ve Türk tarihi hakkında, zengin bilgi ve belgeler bulunuyor. Bunlar arasında, "Osmanlı liman ve şehirleriyle yazışmalar (Correspondances avec les échelles du Levant)" adlı dizi altında, Osmanlı liman ve şehirlerinde²⁸⁹ görevlendirilmiş Fransız elçi ve konsolosları arasındaki

²⁸⁸ Bu örnekler hakkında bk. *Archives Départementales-Loire Atlantique (La Chambre du Commerce de Nantes)*, C-689, Carton: 23, cote: 7, 1641-1782. Aynı arşiv, C-752, Carton: 42, cote: 1, *Ordonnances, Arrest du conseil, Reglement*, 1697-1789.

²⁸⁹ Fransız elçi ve konsolosları bulunan Osmanlı liman ve şehirleri arasında, Halep (Alep), Iskenderiye (Alexandrie), Cezayir (Alger), Bağdad [burada orta elçilik (légation) var], Beyrut (Beyrouth), Şam (Damas), Cidde (Djeddah), Kudüs (Jérusalem), Yafa (Jaffa), Kahire (Le Caire: hem elçi, hem konsolos var), Sayda (Seyde), Libya Trablusu (Tripoli de Barbarie), Suriye Trablusu (Tripoli de Syrie), Tunus (Tunis), Bingazi (Benghazi), Mısır (Égypte), Ankara (Angora), Antakya (Lattaquié), Mersin (Mersine), Maraş (Marache), Musul (Mossoul), Üsküp (Ouskoub), Sivas (Sivas), Bursa (Brousse), Edirne (Andrinople), Samsun (Samsoun), Trabzon (Trébizonde), Zonguldak (Zonguldak), Diyarbakır

yazışmalar sayılabilir. Ayrıca, diğer diziler altında muhtelif belgeler de bulunmaktadır: "Özel Dosyalar (Dossier thématique)" adı altında XIX. yüzyılda Osmanlı tören ve kutlamaları, Osmanlı protokolü, 1907-1914'te Türk siyasî partileri, Türk Yunan anlaşmazlığı, Türk İtalyan anlaşmazlığı gibi.²⁹⁰

Fransa'nın Nantes'daki bu adı geçen arşivi ["Dışişleri Bakanlığı'nın Diplomatik Belgeler Merkezi (Centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes)"]nde, yukarıdaki saydıklarımızdan başka, İstanbul'daki Fransız elçiliğinin, XIX. yüzyılın ikinci yarısından XX. yüzyılın başına (1863-1914) kadarki devresini konu alan belgeler de yer alıyor. Söz konusu bu belgeler, aynı Arşiv tarafından hazırlanan özet bir katalogda tanıtılmıştır.²⁹¹ Tanıtılan belgeler, özellikle Türkiye tarihi, mimarisi ve arkeolojisi üzerine çalışma yapacaklar için önem taşımaktadır. Çünkü, bu katalog, adı geçen Arşiv'de, Anadolu tarihi, mimarisi ve arkeolojisiyle ilgili çeşitli misyonlarla Anadolu'ya gitmek üzere görevlendirilmiş kişileri tanıtan belgeleri ve bu kişiler tarafından tutulan kayıtları ihtiva etmektedir.

Aynı Arşiv'in, Osmanlı tarihini yakından ilgilendiren belgeleri tanıtan bir başka katalogu daha vardır. Bu da "*Bakanlıklar Arası Müslüman İşleriyle İlgili Dosyaların Numaralandırılmış Katalogu*" adını taşımaktadır. Bu katalogda ise, bugün Türkiye dışında kalan Osmanlı toprakları üzerindeki siyasî ve askerî konulara dâir belgeler tanıtılmaktadır. Kataloga göre, Nantes'taki bu Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde, özellikle Kuzey Afrika, Cezayir, Tunus ve Libya hakkında ilginç belgeler bulunduğu anlaşılmaktadır. Bundan başka, Halife sorununun önemi, Osmanlı Devleti'nin sona erışı veyahut ortadan kaldırılışı, Ankara'da Büyük Millet Meclisi tarafından halifeliğin kaldırılması ve Abdülmecid'in halifeliğinin düşürülmesi gibi, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti

(Diarbekir), Erzurum (Erzeroum) sayılabilir. Bunlardan sadece İstanbul'da, Kahire'de elçilik, Bağdad'da da orta elçilik bulunuyor. Fransa'nın helittğimiz diğer şehirlerde ise, konsolosluklar kurduğu anlaşılıyor.

²⁹⁰ Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de l'Afrique du Nord et du Proche-Orient*, Nantes 1991, s. 26-30.

²⁹¹ Bk. Centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes, *Ambassade de France à Constantinople, Répertoire Numérique Détaillé des Dossiers Relatifs aux Fouilles Archéologique et aux Missions Scientifiques Françaises en Turquie (1863-1914)*, Juillet 1987, [Nantes], 10 s.

Devleti tarihini yakından ilgilendiren belgeler de, bu Arşiv'de muhafaza edilmektedir.²⁹²

Aynı Arşiv idaresinin, Arşiv'in muhafaza ettiği belgelerle ilgili olarak, Osmanlı tarihini yakından ilgilendiren, başka belgeleri tanıtan diğer bir katalog çalışması daha yaptığı anlaşılıyor. "Cezayir'deki Fransa Konsolosluğu'nun Arşivi(1585-1798)" adını taşıyan bu katalogda da, Tunus ve Cezayir arasında anlaşmazlıklar, Hıristiyan köle veya esirlerin Maltalılar tarafından Tunus'ta bırakılması; Cezayir tarafından İstanbul'a gönderilen Cezayirli (1774); Cezayir dayısı tarafından İstanbul'a gönderilen denizci subaylar (1774); Sicilya'da tutulan Türkler(1718-1719); Birçok esir Türk'ün serbest bırakılması (1646); Türkler'le Sicilya'daki Messine ve Palermo'da esirlerin değiştirilmesi; İstanbul, İzmir, Sayda ve doğu limanlarında ve Kuzey Afrika'da her ticaret üzerinden %3 alınması (1644) gibi daha bir çok konuda değişik bilgileri ihtiva eden belgeler, tanıtılmakta olup bu Arşiv'de yer aldığı belirtilmektedir.²⁹³

Nantes şehrindeki "Dışişleri Bakanlığı'nın Diplomatik Belgeler Arşivi Merkezi"nin bir başka özelliği daha bulunmaktadır. Bu da, söz konusu bu Arşiv'in yerli dildeki belgeler yanında, çeşitli konulara dâir Türkçe belgeleri de ihtiva etmesidir. Bu Türkçe belgeler, Arşiv'deki sınıflandırma sistemine göre değişik diziler altında yer almaktadır. Bu belgelerden kataloglarda belirtilmeyenlere, yaptığım araştırmalar esnasında, rastlamış bulunuyorum. Dolayısıyla bu Arşiv'deki Türkçe belgelerden bazılarının kataloglarda Türkçe belgeler olarak ayırılmadığı, belirtilmediği anlaşılıyor.²⁹⁴ Daha bunun gibi, Fransız arşivlerinde Türklerle ilgili çeşitli

²⁹² Bu "**Repertoire**"da tanıtılan belgelerin ehemmiyeti hakkında bk. Centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes, **Repertoire Numérique de Dossiers de la Commission Interministerielle des Affaires Musulmane (1911-1914)**, Decembre 1989, [Nantes]

²⁹³ Bk. Pascal Even, "Papiers du Consulat de France à Alger (1585-1798) au centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes", **Archives du Consulat de France à Alger (1585-1798)**, Paris 1988, 223 s.

²⁹⁴ Tesbit ettiğimiz Türkçe belgeler, sayısı ve içinde yer aldıkları "fonds ve série"ler şunlardır: Centre des Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes, **Fonds: Constantinople, Série: 2, Sous série: Correspondance avec les echelles**, Article: Dardanelles [Çanakale] (1769-1771), belge sayısı: 3 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Dardanelle) (1744-1769), belge sayısı: 2 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Dardanelles) (1772-1774), belge sayısı: 1 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Dardanelles) (1780-1794), belge sayısı: 1 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Dardanelles) (1778-1783), belge sayısı: 7 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, Article: Andrinople [Edirne] (1778-1783), belge sayısı: Türkçe belge yok; **Aynı fonds, aynı seri**, Article: Smyrne [İzmir] (Ekim 1760-Nisan 1761), belge sayısı: 1 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Smyrne) (1741-1756), belge sayısı: 5 adet; **Aynı fonds, aynı seri**, aynı madde (article:=Smyrne) (1756-1757), belge sayısı: 2 adet; **Aynı fonds, Série: 2 Mi 1958, Sous-série: Correspondance avec les echelles**, Article: Angora

"takım ve diziler" in incelenmesi halinde, değişik diziler altında birçok Türkçe belgeye rastlanması muhtemel görünmektedir.

Burada Türkçe belgeler konusunda belirtmemiz gereken bir husus daha var. Bu da, Fransa arşivlerinde sadece Türklerin yazdığı Türkçe belgeler değil, Fransız konsolos ve elçilerinin ve diğer görevlilerinin yazdığı Türkçe belgeler de yer alıyor. Kuşkusuz bu, günümüzdeki Türkiye insanlarının batı dillerini öğrenme ve yazma konusundaki etkilenmeleri gibi, Osmanlı Devleti'nin bir batı devletini, zamanında, ne derece etkilediğinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

Arşiv kataloglarında, bazan toplu halde bulunan Türkçe belgelerden de söz edilir. Bunlar arasında "Saint-Priest Takımı (Collection)" ını tanıtan katalogları belirtebiliriz.²⁹⁵ Saint-Priest Takımı (Collection de Saint-Priest), adını, Fransa'nın İstanbul'da elçisi olan Du comte de Saint-Priest'ten almaktadır.²⁹⁶ Saint-Priest Takımı (Collection de Saint-Priest), Fransa'nın İstanbul'daki eski Fransız elçiliğinin siyasî belgelerini, yazışmalarını ve Du comte de Saint-Priest'in kendi elçilik döneminin belgelerini içermektedir. Bu elçi, dönemde, seleflerinin

[Ankara] (1750-1769), belge sayısı: 4 adet; **Fonds: Saint-Priest, Constantinople, Sous série: Ambassade, Carton: 123**, belge sayısı: 110 adet. Bu belgelerin sayısı, bizzat tarafından sayılarak tesbit edilmiş olup, son zikrettiklerim hariç diğerleri kataloglarda belirtilmemektedir ve bunların fotokopileri de alınmış bulunmaktadır.

²⁹⁵ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, "La collection Saint-Priest au Ministère des Affaires Étrangères", *TURCICA, Revue d'Études Turques*, VII (1975), s. 260 ve 263; Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de ...*, s. 23.

²⁹⁶ Saint-Priest, Grenoble Parlamentosu'ndaki bir danışmanın oğlu olup, 12 Mart 1735'de Grenoble'da doğmuş ve 26 Şubat 1821'de 86 yaşında iken ölmüş bir Fransız devlet adamıdır. Mühtelif ülkelerdeki çeşitli görevlerinden sonra, 15 Ağustos 1768'de İstanbul'a elçi olarak tayin edilmiş bulunduğu Paris'ten İstanbul'a gitmek için hareket etmiş 13 Kasım 1768'de İstanbul'a varmıştır. 27 Kasım 1768'de vezir-i azam, 29 Kasım 1768'de de Osmanlı Sultanı ile ilk görüşmesini yapmış ve bu görüşmede Fransa kralının sırrını bildirmiştir. Onun Rusya'ya zavıflanmak ve Polonya'ya savunmak gibi bir görevi (misyonu) vardı. Fakat 1768-74 savaşı, Osmanlı Devleti'nin yorgun düşmesiyle sonuçlanmıştı. Bundan sonra, Fransa politikası, Baron de Tott elçile Osmanlı Sultan ordusunun veniden düzenlenmesine yardım etmek şeklinde gelişti. Bu görevi dolayısıyla, İstanbul'daki uzun elçiliği sırasında bir ara Paris'ten hareketle, işlerin gidisini bakanlıklara sunmak ve yeni talimatlar almak için Fransa'ya döndü. (1776-1778). O İstanbul'da evlendiği Osmanlı Hükümeti nezdinde Napoli (Naples) işlerinden sorumlu Guglielmo de Ludolf'un kızı Vilhelmine-Constance de Ludolf'u da birlikte Fransa'ya götürdü.

Saint-Priest, Kırmı Hanlığı'nın Rusya tarafından ilhakını (1785) konu alan Aynalıkavak Tenkihanesi'nin, Osmanlı Hükümeti ile Rusya arasındaki aracısı oldu. Bunun karşılığında, II. Katerina'dan (l'Ordre de Saint-André büyük çitiden elmasıla zenginleştirilmiş ve alaca somaki (kıymetli Hacı Bektaş taşı) ile kaplanmış bir kutu içinde 30 bin Rus altın rublesi aldı. Aynı elçi, Osmanlı Devleti'nden Fransız ticaret gemilerine Karadeniz'in açılmasını sağladı ve Anthoine ile Kerson limanında bir acenta (tesgah, temsilcilik) kurmak için işbirliği yaptı. 15 Kasım 1784'de de İstanbul'dan ayrıldı. 1787-88'de ise Hollanda'ya elçi oldu. Onun İstanbul'daki elçiliği yaklaşık 16 yıl sürdü. [Bk. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kunalalp ve Frédéric Hitzel, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie en France (11797-1991)*, *Varia Turcica*, XXII/1, [Özel Sayı], İstanbul-Paris 1991, s. 35-36.

kâğıtlarını tasniflemiş ve bir düzene koymuştur. Türkiye elçiliği hakkındaki "mémoire"ında Fransız tüccarlarının tarihini anlatmak isteği onu, mühürdarlık konusundaki bütün kâğıtları sınıflandırmaya götürmüş ve bunu, Paris'te 1777'de bir ikametî sırasında Kral Kütüphanesi'nde bulunduğu XVI ve XVII. yüzyıla ait kopye edilmiş yazışmaların birkaçı sayesinde, meydana getirmiştir. Daha sonra da bu kâğıtları, 1528-1784'e ait bugün "117 volume reliés"den oluşan "ticarî ve siyasî yazışmalar" takımına dahil etmiştir.²⁹⁷ Onun İstanbul'daki 16 yıllık elçilik dönemine ait belgeleri ise, topar halinde tasnif edilmemiş bir şekilde intikal ettirilmiştir. Elçilik dönemine ait bu belgeler de, diğer XVIII. yüzyıla ait ikinci derecedeki yazışmalar gibi, yukarıda belirtilen takıma [117 volume reliés'den oluşan "ticarî ve siyasî yazışmalar" takımına] dahil edilmiştir.²⁹⁸

Saint Priest Takımı Türk tarih kaynakları bakımından önemli belgeleri içermektedir. Bu sebeple, Saint Priest Takımı'nın iyi tanınması gerekmektedir. Esas olarak Saint-Priest Takım (Collection)'ı, 3 esas diziden meydana gelmektedir. İlk dizisi, "siyasî dizi" adını taşımaktadır. Bu dizide, 1528-1784 tarihlerine ait,²⁹⁹ dışişleri bölümüyle yapılan yazışmalar ve siyasî düzenin belgeleri yer almaktadır. Bunlar arasında, Osmanlı Devleti'nin Fransa elçisi Mehmed Efendi (1720-1724)'ye ait yazışmalar, Osmanlı Devleti'nin durumu üzerine mektup ve layihalar (mémoires) ve doğuya ait bazı olayları ve sair Osmanlı Devleti ile ilgili diğer konular hakkında belgeler bulunmaktadır.³⁰⁰ İkinci dizisi olan "Denizcilik(gemicilik) dizisi" ise, 1682-1784 yıllarına ait belgeleri ihtiva etmektedir. Bu ikinci dizide, Osmanlı limanlarının, tüccarlarının, ticaretinin, ticarî mallarının durumu ile Fransa'nın aynı limanlardaki ticarî faaliyetleri ve sair hakkında zengin bilgi ve belgeler bulunmaktadır.³⁰¹ Aynı takım [Saint-Priest Takım (Collection)]'ın 1700-1792 yıllarına dâir³⁰² "ikinci derecedeki yazışmalar" adlı üçüncü dizisinde de, Osmanlı

²⁹⁷ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 251.

²⁹⁸ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 250.

²⁹⁹ Nantes'daki Dışişleri Bakanlığı Arşivi Rehberine göre, Saint-Priest Takımı'nın "Siyasî Yazışmalar" dizisi, 1651-1784 yıllarını kapsıyor. [Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de.....*, s. 21.]

³⁰⁰ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 254-256.

³⁰¹ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 255-259.

³⁰² Nantes'daki Dışişleri Bakanlığı Arşivi Rehberine göre, Saint-Priest Takımı'nın "ikinci derecedeki yazışmalar" dizisi, 1685-1816 yıllarını kapsıyor. [Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de.....*, s. 21.]

topraklarındaki durum hakkında bilgileri içeren Fransızca ve Türkçe belgeler yer almaktadır.³⁰³

Saint-Priest Takımı (Collection de Saint-Priest)'nin üçüncü dizisinde yer alan Türkçe belgelerin bir kısmı, Fransa'nın İstanbul elçisi M is de Bonnac'ın İstanbul'daki elçiliği dönemi (1716-1724)ne³⁰⁴ aittir. Bu takımı konu alan bir çalışmada,³⁰⁵ Bonnac dönemine ait, 1719-1721 senelerini içeren 1 carton, Türkçe yazılmış emir ve mektuplardan bahsedilir. Bu Türkçe belgelerin, Saint-Priest Takımı'nın Paris'teki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi"nden Nantes'taki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi"ne intikal eden belgeler arasında yer almadığı anlaşılıyor. Çünkü, Nantes'taki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi Rehberi (Katalogu)"nde bu belgelerden bahsedilmemektedir. Bu durum, söz konusu bu belgelerin halen Paris'teki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi"nde bulunduğuna işaret edebilir.³⁰⁶ Saint-Priest Takımı'nın "İkinci derecedeki yazışmalar= Correspondance secondaire" dizisinde, ayrıca, Fransa'nın XVIII. yüzyılda İstanbul'da hizmet gören bir diğer elçisi C te de Choiseul-Gouffier'in³⁰⁷ elçilik dönemine ait içinde çok sayıda Türkçe yazılmış [mektup, layiha(mémoires) ve emirler] 1 sandık(carton) belge daha bulunduğu görülüyor.³⁰⁸ XVIII. yüzyıla ait bu Türkçe belgelerin de,

³⁰³ Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 260-263. Krş. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de....*, s. 21, *Inventory sur Ambassade de France à Constantinople aux Archives Diplomatiques du Ministère des Affaires Étrangères de Nantes, Fonds: Saint-Priest, Constantinople, Sous série: Ambassade, Carton: 123*. Bu sunucu zikrettiğimiz katalogun ("Inventaire"ın), "Fonds Saint Priest" kısmı, Marie-Thérèse Denis-Combet'in yukarıdaki belirttiğimiz yayınlanan çalışmasında da yer almaktadır.

³⁰⁴ De Bonnac, 17 Temmuz 1716'de Osmanlı Hükümeti nezdine Fransız elçisi olarak atanmış, 17 Temmuz 1716'da Fransa'nın Toulon'dan hareketle 4 Ekim 1716'da İstanbul'a ulaşmıştır. 26 Ocak 1717'de Edirne'de vezir-i azam ve 13 Nisan 1717'de de Osmanlı Sultanı ile ilk görüşmesini yapmıştır. İstanbul'daki elçiliğini 1724 yılına kadar sürdürmüştür. Bonnac'ın, İstanbul'daki Fransız elçiliği sırasında, Fransa'nın Edirne'deki sarayını restore ettirmek ve Yirmisekiz Mehmed Efendi (Yirmisekiz)'nin Fransa'ya gidişini (1721) sağlamak gibi dikkat çekici faaliyetleri olmuştur. [Bk. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kunalalp ve Frédéric Hitzel, *Aynı eser*, s. 28-29.]

³⁰⁵ Bu belgeler, sadece, Saint-Priest Takımı (Collection de Saint-Priest)'ni tamtan bir çalışmada, Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinden Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne intikal eden belgeler arasında belirtiliyor. [Bk. Marie-Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 260.]

³⁰⁶ Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde yaptığım incelemeler sırasında, yukarıda bahsettiğim Türkçe belgeleri de ihtiva eden bu Saint-Priest Takımı(Collection de Saint-Priest)'nin, sandık(carton)larını görme imkânım olmadı. Bu sebeple bu sandık(carton)lar içinde ne kadar belge bulunduğu tesbit edilemedi.

³⁰⁷ Cte de Choiseul-Gouffier, 27 Eylül 1752'de Paris'te doğmuş, 20 Haziran 1817'de ölmüştür. 1874 yılında Osmanlı Hükümeti nezdinde Fransa'nın İstanbul'daki Fransız elçisi olarak tayin edilmiştir. 4 Ağustos'ta Toulon'dan hareket ederek 23 Eylül 1784'te İstanbul'a ulaşmıştır. Onun elçiliği 1784'den Ağustos 1792'ye kadar sürmüştür. Bk. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kunalalp ve Frédéric Hitzel, *Aynı eser*, s. 37-39.

³⁰⁸ Bu belgeler, Marie-Thérèse Denis-Combet'in, Fransa'nın eski rejimi altındaki İstanbul Elçiliği arşivleri olan Saint-Priest Takımı(Collection de Saint-Priest)'ni konu alan bir çalışmasında tanıttığı ve Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne nakledildiğini bildirdiği İstanbul elçisi Choiseul-Gouffier dönemine ait Türkçe belgeler olmalıdır. [Bk. ve krş. Marie-

aynı dizideki bazı belgeler gibi, Paris'teki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi"nden Nantes'daki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi"ne intikal ettirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü, Nantes'taki "Dışişleri Bakanlığı Arşivi Katalog (Rehber-Guide)'unda, bu Arşiv'de 1 sandık (carton) "Türkçe belgeler" başlığı altında Türkçe belge bulunduğu belirtiliyor. Nantes'taki araştırmalarım sırasında görme fırsatını bulduğum çeşitli cinsteki bu belgelerin miktarını 110 olarak tespit ettim.³⁰⁹

Fransa'da Nantes'ta kurulmuş bu arşivlerden başka, Türk tarihiyle ilgili zengin bilgiler ihtiva eden belgeleri muhafaza eden Marsilya'daki "Endüstri ve Ticaret Odası Arşivi (Les Archives de la Chambre du Commerce et d'Industrie de Marseille-Provence" ve Aix-en-Provence'teki "Les Archives d'Outre-Mer"i de burada belirtmek ve bu arşivlerin içeriği hakkında bilgi vermek gerekmektedir. Bunlardan özellikle Marsilya'daki, Endüstri ve Ticaret Odası Arşivi'nde, Türkiye-Tunus ve Fransa arasındaki ticaretle ilgili, net bilgiler buluyoruz: Marsilya'ya Osmanlı liman ve şehirlerinden, Kuzey Afrika'daki eyaletlerinden gelen Marsilya'dan buralara sevkedilen ticaret malları, tüccarlar, ticaret gemileri ile bu gemilerin kapasiteleri ve kaptanları hakkında; ayrıca, Osmanlı şehirlerinde³¹⁰ imal edilen dokuma v.s. ürünler hakkında ilginç bilgileri bulmak mümkündür. Yine aynı Arşiv'de, İzmir'den, Larnaka'dan, Koron'dan yazılmış çeşitli mektupların da bulunduğu görülüyor.³¹¹

Türk tarihiyle ilgili olarak, inceleme ve araştırmalarda bulunup bakış açımızı zenginleştirmek yönünden, Paris'te bulunduğuna işaret ettiğimiz "Fransa Millî Arşivi (Les Archives Nationales)" de, geniş bilgiler ihtiva eden belgeleri bünyesinde bulundurmaktadır. Fransa'nın doğu ticaretine dâir yüzlerce sahife tutan belgeleri, bu Arşiv'de muhtelif diziler altında tasnife tâbi tutulmuştur. Bu tasnifler arasında, "Konsolosluk

Thérèse Denis-Combet, Aynı makale, s. 262, 263; Krş. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Guide des Sources de.....*, s. 21.]

³⁰⁹ Görülgüm belgeler için bk. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, *Fonds: Constantinople, Ambassade, série-A: Collection Saint-Priest, sous-série: Coorespondance ancien (1528-1792), III. Correspondance secondaire, Volume: 257-259.*

³¹⁰ Bunlar arasında Ankara (Angora), Bursa (Brusse), İzmir (Smyrne), Edirne (Andrinople), Rodos (Rhodes), Modon (Modon), Koron (Coron), İskenderiye (Alexandrie), Kahire (Le Caire), Sayda (Seyde), Halep (Alepi), Beyrut (Beyrouth), Tunus (Tunis), Cezayir (Alger), Kıbrıs (Chypre), Selanik (Selonique)'i sayabiliriz. [Bk. Ferréol Rebuffat, *Répertoire Numérique des Archives | de la Chambre du Commerce et d'Industrie de Marseille*, Tome: II, série-L: fonds annexes de la Chambre, Marseille 1965, s. 121-125, 136, 140, 142, 146-147.]

³¹¹ Bk. Ferréol Rebuffat, *Aynı eser*, s. 36.

yazışmaları, Dışışleri B 1 [Correspondance consulaire, Affaires Étrangères B 1]" ile "Konsolosluklar: Layihalar (Müzakereler) ve Belgeler. Dışışleri- B 111 [Consulats. Mémoires et Documents. Affaires Étrangères B 111]" sayılabilir. Tasnifin iki dizisinden birincisinde yer alan belgeler, aynı kurumca hazırlanan bir katalogda ana başlıklar olarak tanıtılmakta,³¹² belgelerin içerikleri hakkında bilgi verilmemektedir. Bahsettiğimiz bu ilk dizide, muhtelif Osmanlı eyalet ve şehirlerine dâir, özel isimleri altında bahsedilen, 150 civarında sicilin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, Osmanlı ülkeleri ve Berberiler (Kuzey Afrika halkları) genel başlığı altında 38 adet, aynı kategoride kayıtların bulunduğu da görülüyor.³¹³ Tasnifin ikinci dizisinde ise, Osmanlı memleketlerindeki ticaret ve Fransa'nın bu memleketler üzerindeki ticareti üzerine yüzlerce sahife tutan mektuplar, müzakereler, layihalar veya raporlar, kararlar ve antlaşmalar bulunmaktadır.³¹⁴ Bu belgelerden, Fransa'nın Osmanlı liman ve şehirlerinden ithal ettiği ve buralara ihrac ettiği malları, buralardaki pazar kapasitesini, bu konuda diğer batı devletleriyle rekabetini, ticaretini geliştirmek maksadıyla yaptığı girişimler ile Osmanlı Devleti'nin ticaretini, sanayisini, üretimini, pazarlarını ve bunun uluslar arasındaki yerini tespit etmek mümkündür.

"Fransa Millî Arşivi (Les Archives Nationales)"inin de, Nantes'taki "Dışışleri Bakanlıği Diplomatik Arşivi (Les Archives Diplomatiques du

³¹² Bk. Archives Nationales. *Répertoire: Correspondance Consulaire - Consulats. Mémoires et Documents (Affaire Étrangère B I et B III)*, Paris 1982.

³¹³ "Konsolosluk yazışmaları. Dışışleri B 1 [Correspondance consulaire, Affaires Étrangères B 1] adlı birinci dizide, "Asayiş (nizam) ve halk işleri konusunda mektuplar: Doğu dünyası (Osmanlı ülkeleri) ve Berberiler (Kuzey Afrika halkları) [Ordres et dépêches: Levant et Barbarie]" şeklindeki genel bir başlık tasnifi içinde, Osmanlı memleketleri ile Berberiler hakkında belgeler verilmektedir. Ayrıca, yine bu birinci dizide, "Gelen Mektuplar [Lettres reçues]" şeklindeki tasnifte, başta Anadolu ve diğer Osmanlı memleketlerindeki eyalet ve şehirlerden gelenlerinin kaydedildiği defterler yer almaktadır. Hakkında defterler tutulan bu liman, eyalet ve şehirler ile adalar şunlardır: Cezayir (1642-1792, A.E. B1, 31 defter), Tunus (1660-1792, A.E. B1, 31 defter), Tripoli [de Barbarie: Libya] (1642-1791, A.E. B1, 25 defter), Tripoli [de Syrie: Suriye] (1667-1792, A.E. B1, 11 defter), Fas (1756-1793, A.E. B1, 19 defter), Halep (1630-1791, A.E. B1, 22 defter), İskenderiye (1692-1791, A.E. B1, 15 defter), Bağdad (1742-1791, A.E. B1, 3 defter), Sayda (1644-1792, 1806, A.E. B1, 25 defter), Bingazi (1730-1755, A.E. B1, - defter), Kahire (1669-1781, A.E. B1, 24 defter), İstanbul (1639-1790, A.E. B1, 73 defter), İzmir (1696-1778, A.E. B1, 2 defter), İzmir (1643-1791, A.E. B1, 28 defter), Selanik (1686-1792, A.E. B1, 15 defter), Larnaka (1670-1791, A.E. B1, 13 defter), Korfu (1713-1768, A.E. B1, - defter), Midilli [Mytilène (Metelin) =Lesbos] (1737-1778, A.E. B1, - defter), Rodos (1731-1791, A.E. B1, 2 defter), Moxdon (1716-1751, A.E. B1, 3 defter), Koron (1752-1791, A.E. B1, 5 defter). [Bk. Archives Nationales. *Répertoire: Correspondance Consulaire-Consulats.....*, s. 15-31.] Toplam 350 olarak sayılan defterlerden sadece 103'ü İstanbul, İzmir ve İzmir gibi üç önemli Anadolu limanına aittir.

³¹⁴ "Konsolosluklar: Layihalar ve Belgeler. Dışışleri-B111 (Consulats. Mémoires et Documents. Affaire Étrangères B111)" adını taşıyan bu dizide, Osmanlı şehirlerinde ve Kuzey Afrika'daki konsolosluklar ve ticaret konusundaki belgeler ile layihalar, mektuplar, projeler, kararlar, antlaşmalar vs. belgeler için Bk. Archives Nationales. *Répertoire: Correspondance Consulaire-Consulats.....*, s. 16-21, 27, 31-33; 35, 38, 39-45, 56.

Ministère des Affaires Étrangères)"inde olduğu gibi, bünyesinde Türkçe belgeler bulundurmak yönünden, ayrı bir özelliği bulunmaktadır. Ancak, çalışma süremizin kısıtlı olması ve plânımız gereği bu Türkçe belgeleri görme imkânımız olmadı. Bu Arşiv'deki Türkçe belgelerden, yukarıda söz edilen aynı Arşiv'in kataloğunda bahsedilmektedir.³¹⁵

Fransa'nın Paris'teki "*Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi (Archives Diplomatique du Ministère des Affaires Étrangères)*"³¹⁶ inde de Osmanlı Devleti'nin maliyesi, bütçesi, parası, ordunun yapısı(hiyerarşi, askerî sınıflar ve bunun genel ordu içindeki dağılımı, giderleri, askerî manevra kabiliyeti v.s.), sanayisi, ticareti, ticarî antlaşmalar, gümrük tarifeleri gibi konularda istatistikî bilgiler veren önemli belgelere rastlamak mümkündür.³¹⁷

Adı geçen bu Arşiv'de, Fransa'nın İstanbul'daki elçiliğinden intikal eden ama, görme fırsatı bulamadığım, bir kısım Türkçe belgelerin bulunduğunu, bu belgelerin elçiliğin diğer belgeleriyle birlikte Saint Priest Takımı altında toplandığını ve bu takımın ise Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne intikal ettiğini az önce belirtmiştim. Fakat, bu takımdaki belgelerin, Paris'tekinden Nantes'taki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ne daha sonra naklettirildiği, bu yüzden de bazı Türkçe belgelerin şu anda Nantes'taki belirtilen Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde yer aldığı anlaşılıyor. Bu Türkçe

³¹⁵ Bahsedilen "**Répertoire**:"m, "Doğu ve Akdeniz (Osmanlı memleketleri) hakkında gelen mektuplar, müzakereler (layihalar) ve diğer belgeler (1492'den-1789'a kadar) " serisinde, Cezayir dayıların ve Fransa'nın bir Cezayir elçisinin yazdığı Türkçe mektupların kopyelerinin bulunduğu belirtiliyor. [Bk. Archives Nationales, **Répertoire: Correspondance Consulaire-Consulats.....**, s. 10 n 5.

³¹⁶ Bu arşivin tasnifleri içinde de Türk tarihini ilgilendiren bölümler var. Mesela bunlardan biri, "*des fonds de la correspondance consulaire et commerciale de 1793 à 1901*" ve diğeri "*Mémoire et Documents sur le Levant et la Barbarie*"dans la période de 1451 à 1724" dir.

³¹⁷ Bu bilgileri ihtiva eden belgeler, Paris'teki "*Dışişleri Bakanlığı Layihalar ve Belgeler Kataloğu*" larına {Bk. Archives du Ministère des Affaires Étrangères, **Inventaire des Mémoires et Documents aux Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Tome-I** (Mémoires et Documents divers: originaux et copies du XVIIe et du XVIIIe siècles sur la période de 1451 à 1724; **Tome-IX** (Mémoires et documents divers sur le commerce: originaux, copies et imprimés du XVIIIe et du XIXe siècles sur la période de 1718 à 1824; **Tome-XI** (mémoires et documents divers relatifs au commerce dans le Levant: originaux, copies et imprimés des XVIIIe et du XIXe siècles sur la période de 1625 à 1843; **Tome-XIV** (mémoires et documents divers sur le commerce de la Mer Noire: originaux, copies et carte des XVIIIe et du XIXe siècles sur la période de 1767 à 1820; **Tome-XVII** (mémoires et documents du chevalier de Saint-Priest sur son ambassade [voir la publication du cente Saint-Priest, **Mémoires sur l'Ambassade de France en Turquie et sur le commerce de France dans le Levant. Paris 1877]: copies du XVIIIe siècle sur la période de 1636 à 1785. } ile **[Inventaire Sommaire des Archives du Département des Affaires Étrangères. Mémoires et Documents. Fonds Divers**, Paris, Imprimerie Nationale, MDCCCXCII.) ve **[Inventaire des Archives du Ministère des Affaires Étrangères: Etat Numérique des Fonds de la Correspondance Consulaire et Commerciale de 1793 à 1901]** bakıldığında zaman daha iyi anlaşılacaktır sanırım.**

belgelerden C te de Choiseul-Gouffier'in elçilik dönemine ait, içinde çok sayıda Türk diliyle yazılmış 1 sandık (carton) belge Nantes'daki bu Arşiv'de yaptığımız araştırmalar sırasında görülmüş ise de, Mis de Bonnac'ın İstanbul'daki elçilik dönemi (1716-1724)ne ait 1719-1721 senelerini kapsayan 1 bulunamamıştır. Herhalde, bu görülemeyen belgeler, halen Paris'teki Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde olmalıdır. Nitekim, Bonnac dönemine ait Türkçe belgelerden, Nantes'taki Dışişleri Bakanlığı Arşivi Rehberi'nde de, diğ erinden bahsedildiği halde, bilgi verilmez.

Yurt Dışındaki Türk Tarihiyle İlgili Arşivlerin Kazandırılması:

Buraya kadar anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere, dış arşivler, Osmanlı Devri Türk tarihi hakkında çeşitli konularda çok geniş ve zengin bilgiler içermektedir. Dış ülke arşivlerinde Türk dünyasına, Osmanlılara ait, bizim kendi yerli kaynaklarımızda göremediğimiz ve dağınık halde bulduğumuz bilgileri, daha ayrıntılı ve net bir biçimde görmek mümkün olabilmektedir.

Kısacası, ayrıntılı bilgiler içeren Tunus ve Fransa arşivleri Türk tarihine zengin bir bakış sağlaması, hatta yerli kaynakların cevaplayamadığı bir takım hususlar hakkında soruların cevaplarını ortaya koyması sebebiyle, önem taşımaktadır.

Osmanlı tarihiyle ilgili bu kadar öneme sahip zengin bilgileri bünyesinde bulunduran iki ülke arşivinin, tarih incelemelerine kazandırılması, dış arşivlerde bulunan Türkçe belgelerin, mutlaka günümüz harflerine çevrilerek kazandırılması anlamında düşünülmemelidir. Bunun dışında, dış ülkelerdeki arşivlerde bulunan o ülkenin kendi dilindeki belgelerin de değerlendirilerek, araştırmamızda kullanılması anlamında anlaşılmalıdır. Dış ülke arşiv malzemelerinin, oldukça zengin diziler (collections) halinde araştırmacıların istifadesine sunulmaya çalışılması, araştırmacıların Türk tarih incelemelerini sağlam temellere oturtabilmesi ve bilgilerini daha iyi sunabilmeleri için gereklidir. Bu tür kazandırma ve inceleme çalışmalarının uluslararası platformda arzu edilen düzeyde yapıldığını söylemek pek mümkün olmayacaktır. Bununla beraber söz konusu arşivlerin büyük bir kısmının düzenli kataloglar halinde araştırmacıların istifadesine sunulamamış olması, kataloglarda sunulan

dizilerin ise, belgeler topluca ve genel manada verildiğinden, bu belgelerin hangi konuyla ilgili olduğu konusunda bir ayrıntı bulunmaması dikkat çekmektedir. Hatta bir kısım belgelerin, hazırlanmış kataloglar içine bile henüz girmemiş ve tanıtılmamış olması da söz konusudur. Halbuki, Osmanlıların uluslararası politikası ve diğer uluslara çeşitli imtiyazlar vermesi münasebetiyle, Osmanlı ülkeleri hakkında ekonomik, sosyal, kültürel içerikli birçok bilgi ve kayıtları bu ülkeler arşivlerinde bulmak mümkündür.

Bu sebeple, dış ülke arşivlerinin, tarihimiz hakkında yapılan incelemelere kazandırılması, önem taşımaktadır. Bu dış arşivler, Türk tarihine değişik yönlerden bir bakış imkânı vermektedir. Dış arşivlerin araştırmacıların incelemelerine kazandırılması, onların dünyaya ve Türkler'in tarihine bakışlarını renklendirecek ve zenginleştirecektir. Fransa ve Tunus örneğinde olduğu gibi, dış ülke arşivleri sayesinde, Türklerin uluslar arasındaki yeri daha iyi tespit edilip, medeniyet seviyeleri ortaya konabilecek, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası haklarının bu tarihî temel içerisinde korunması, daha iyi sağlanabilecektir. Böyle bir hizmetin gerçekleştirilmesi, gelişmeye, dünya insanları ve topluluklarıyla bütünleşmeye de fayda sağlayacaktır.

Yurt dışındaki Türk tarihiyle ilgili arşivlerin Türk tarih incelemelerine kazandırılması, iki şekilde olabilir. Bunlardan birincisi, Türkçe belgelerin, ikincisi de yerli dilde kaleme alınan, belgelerin kazandırılmasıdır. Bu yerli dilde yazılan arşiv malzemelerinin kazandırılması, sayıları yüzleri bulan belgelerin fotokopilerinin, mikrofilminin, yazmak suretiyle kopyesinin alınması veya satın alınması şeklinde değil, bu belgelerin bizzat araştırmacılar tarafından incelenerek değerlendirilmesi şeklinde olabilir.

Osmanlı tarihini yakından ilgilendiren iki yurt dışı arşivi üzerinde yaptığım gözlem ve incelemelere bağlı olarak, bu arşivlerin tarihimiz üzerine yapılacak incelemelere kazandırılması hususunda, öncelikle şu sorgulamalar yapılabilir.

1- Bu arşivlerdeki Türkçe belgelerin, arşivlerdeki sınıflamalarda yer alış biçimi ve durumu ile bu Türkçe belgelerin Türk tarihi açısından kıymeti yeterince tayin edilmiş midir?

2- Belirtilen bu Türkçe belgelerin, (her araştırmacının yurt dışına çıkma imkânı olamayacağından), Türk araştırmacıların incelemelerine ve Türk Arşiv Kurumu'na kazandırılması konusunda, bugüne kadar ne gibi çalışmalar yapılabilmifitir?

3- Söz konusu arşivlerde bulunan, dili Türkçe olmayıp mahallî veya yerli dillerde yazılan belgelerin, geçmişimize bakışta sağlayacağı zenginlik ortaya konmuş mudur?

4- Bu mahallî veya yerli dilde, Fransızca ve Arapça olarak yazılan belge veya defterler, araştırmacılar tarafından Türk tarih incelemelerinde ne derece değerlendirildiği veya değerlendirilmifitir?

a) Dış Arşivlerin Kazandırılması alışmaları:

Yurt dışındaki Türk tarihiyle ilgili arşivlerin Türk tarih incelemelerine kazandırılması yolunda bir takım çabaların sarfedildiğini görüyoruz. Bugüne kadar, Türkiye dışındaki Türk tarihiyle ilgili arşivler üzerine yapılan çalışmalar, ferdî mahiyette yahut da dışarıda olduğu gibi Türkiye'de de bir kurum tarafından yapılan az sayıda çalışmalar olmaksızın öteye gidememiştir. Yani çalışmaların arzu edilen seviyede plânlı programlı bir Şekilde yürütülmüş olduğunu söylemek pek mümkün olmasa gerektir. Bununla beraber konuyla ilgili yapılan bu çalışmaların yerli araştırmacılar tarafından olduğu gibi, yabancılar tarafından da gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Çeşitli Şekillerde yapılan bu çalışmalar, **a)** Derleme ve katalog çalışmaları; **b)** Tanıtma alışmaları Şeklinde iki grupta incelenebilir.

Bunlardan birinci gruptakiler arasında, yerli araştırmacılardan Bilâl Şimşir'in çalışmalarını sayabiliriz. Adı geçen araştırmacının çalışmaları, derleme çalışmalarına örnek olarak gösterilebilir. Bilâl Şimşir'in yaptığı bu çalışmalar, değişik i ve dış arşivlere bağlı olarak yapılmış ve özel konulara tahsis edilmiştir. Gçler, Ermeni ve Ermeni işleri ile Ege sorunu bu özel konular arasında yer alır.³¹⁸ Bu Şekilde zel konulara dâir

³¹⁸ Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Gçleri, Belgeler, (Emigrations Turques des Balkans-Turkish Emigrations From The Balkans), I (1877-878), II (1879), III (1880-1885)*, Ankara 1989; Aynı müellif, *Documents Diplomatiques Ottomans Affaires Armeniennes, Volume-I (1886-1893), Volume-II (1894-1895)*, Ankara 1993; Aynı müellif, *British Documents on Ottoman Armenians, Volume-I (1856-1880), Volume-II (1880-1890), Volume-III (1898-1895)*, Ankara 1989; *Volume-IV (1895)*, Ankara 1990; Aynı müellif, *Ege Sorunu, Belgeler, Cilt-I (1912-1913); Cilt-II (1913-1914), [Egeen Question, Documents, Volume-I (1912-1913), Volume-II (1913-1914)]*, Ankara 1989.

çalışmaları sürdürenler arasında devlet kurumları da bulunmaktadır. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, bu görevi yürütmeye çalışmaktadır. Bu kurumun, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız hale gelen ülkeler hakkında, belge derleme çalışmaları yaptığı görülür: Bosna-Hersek, Azerbaycan Türk Hanlıkları, Kafkasya, Türkistan, Kırım Hanlıklarına Dâir Arşiv Belgeleri, İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden bu kurum aracılığıyla derlenerek yayınlanmıştır.³¹⁹ Dolayısıyla bu belgeler, Türkiye dışındaki arşivlerden kazanılmış değildir.

Aynı kurumun, yukarıdaki çalışmalar haricinde, dış arşivlere ait katalog hazırlama çalışmaları yaptığı da görülmektedir. Bunlar arasında, Bulgaristan'daki Osmanlı evrakı ile Rusya Federasyonu arşivlerindeki Osmanlı dönemine ait belgeler ve Kıbrıs Mutasarrıflığı evrak ve defterlerinin tanıtımını yapan çalışmalar sayılabilir.³²⁰

Diğer taraftan, Türkiye dışındaki Türk tarihiyle ilgili dış arşivler üzerine ferdî olarak yapılan tanıtma çalışmaları da bulunmaktadır. Bunlar, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak, Rusya ve Bulgaristan arşivleri hakkında yapılan çalışma ile Tunus Millî Arşivi üzerine yapılan birkaç çalışma verilebilir. İlk örnek üzerinde sayın İlber Ortaylı'nın çalışması dikkat çekmektedir.³²¹ İkincisinde ise, Yücel Özkaya'nın bazı tespitleri vardır.³²² Tunus eyaletinin, Osmanlı merkez idaresiyle yaptığı ve kendisiyle aynı durumda olan diğer Osmanlı eyaletleri ve yabancı ülkelerle gerçekleştirdiği

³¹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bosna-Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri [Archives on Bosnia-Herzegovina] (1516-1919)*, Ankara 1992; Aynı kurum, *Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri: Karabağ-Şuşa, Nabçivan, Bakü, Gence, Şirvan, Şeki, Revan, Kuba, Hoy, I (1578-1914)*, Ankara 1992; II (1757-1918), Ankara 1993; Aynı kurum, *Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri [Archives Relating to Mossul-Kerkük] (1525-1919)*, Ankara 1993; Aynı kurum, *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1687-1908 yılları arası)*, Ankara 1992.

³²⁰ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı [Ottoman Records in Bulgaria]*, İstanbul 1994; Aynı kurum, *Rusya Federasyonu Arşivlerindeki Osmanlı Dönemine Ait Belgelerin Kataloğu*, İstanbul 1995; Aynı Kurum, *Kıbrıs Mutasarrıflığı Evrak ve Defter Kataloğu*, İstanbul 1996.

³²¹ Bu tanıtma yazısında Sayın Ortaylı, Türk tarih kaynakları olarak Rusya arşivlerinin değerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmada yapılan tespitlerden anlaşılacağına göre, Rusya arşivlerinin de hem içerdiği Türkçe belgeler, hem de Türkler hakkında bilgiler veren Rusça belgeler yönünden önemli olduğu anlaşılmaktadır. [Bk. İlber Ortaylı, "Rusya Arşivleri ve Osmanlı Tarihi", *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri (6-7 Haziran 1996)*, *Bildiriler*, İstanbul 1997, s. 145-148.]

³²² Bk. Yücel Özkaya, "Sofya'da Milli Kütüphane "Nationale Şer'iyye Sicilleri", Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XIII/24 (Ankara 1980), s. 20-29.

yazışmalar, tuttuğu defterleri ihtiva eden Tunus Millî Arşivi üzerinde de Robert Mantran,³²³ Tunus Millî Arşivi Müdürü Moncef Fakhfakh'ın çalışmaları³²⁴ belirtilebilir. Ayrıca, tarafımdan da, bu ülke arşivi hakkında çalışmalar yapılmıştır.³²⁵ Fakat, yukarıdaki araştırmacıların yaptığı çalışmalar, Tunus Millî Arşivi'ndeki belgelerin tümünün tanıtımını yapmaktan uzaktır. Hatta Türkçe belgelerin kataloğunu 1961'lerde hazırlayan Robert Mantran'ın yaptığı çalışma da, Arşiv'deki Türkçe belgelerin tamamını içermemektir. Benim, Tunus Millî Arşivi ve bu arşivde bulunan Türkçe belgelerin tanıtımı amacıyla gerçekleştirdiğim iki ayrı çalışma da, bu Arşiv'deki belgelerin bütünü'nün tanıtımını yapmamaktadır. Bunda, imkânsızlıkların etkisi olmuştur.

b) Dış Arşivlerin ve Bu Arşivlerdeki Türkçe Belgelerin Kazandırılması Konusunda Karşılaşılan Güçlükler:

Türkiye dışındaki Osmanlı tarihiyle ilgili arşivlerin tarih incelemelerine kazandırılmasında, bazı güçlüklerle karşılaşmaktadır. Örnek olarak seçtiğim ve yukarıda hakkında açıklamalarda bulunduğum iki ülke arşivinin kazandırılması konusundaki çabalarım sırasında karşılaştığım güçlükler ve edindiğim deneyimler, diğer Türk tarihi ile ilgili dış ülke arşivleri için de düşünülebilir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

a- Herşeyden önce, Türkiye dışındaki Osmanlılarla ilgili arşivlerin çok değişik coğrafyalara yayılmış olması ve bu coğrafyalara göre de belgelerin içerdiği bilgilerin farklılığı, saha genişliği dolayısıyla güçlük getirmektedir. Bu ise, dış arşivlerin kazandırılması konusunda, kolektif bir çalışmayı zorunlu kılmaktadır.

b- Ayrıca, bazı arşivlerde Türkçe belgelerin miktarının belli bir zaman diliminde sarfedilecek mesai ile halledilebilecek seviyede olmasına rağmen, bazılarındakilerin bu kadar bir sürede tekmil edileme-

³²³ Robert Mantran, *Inventaires des Documents d'Archives Turcs du Dar-El-Bey (Tunis)*, Paris 1961.

³²⁴ Bk. Moncef Fakhfakh, *Sommaire des Registres Administratifs et Fiscaux aux Archives Nationales Tunisiennes (Meucezen ed-Defâtir el-İdâriyye ve'l-Habâiyye bi'l-Arşif el-Vatani et-Tunisi) [Tunus Millî Arşivi'ndeki İdari ve Hazine Defterlerinin Özet Tanıtımı]*, Tunis 1990, 536 s."

Bu çalışmada çok önemli olan "Gümrük Defterleri"nin de tanıtıldığını özellikle belirtmeliyiz. Türkiye-Tunus arasındaki ticaret tarihiyle ilgili bu gümrük defterlerine, "Les Archives Nationales de Tunisie, *série historique, Les Registres de la douane, N°: 286, 2422, 317*" örnek verilebilir.

³²⁵ İbrahim Güler, "Inventaire partiel des documents turcs des Archives Nationales de Tunisie", *Anatolia Moderna, VII*, Paris 1997, s. 59-78; Aynı müellif, "Tunus Millî Arşivi ve Arşivin Türkçe Belgeler Açısından Değerlendirmesi", *Belleten... /... (Ankara.....)*, s. [Belleten'in 1998 sayılarından birinde yayınlanacak]

yecek kadar çok sayıda olmalarıdır. Yani, bu arşivlerdeki belgelerin sayısı, bazılarında birkaç yüzü geçmezken, diğerlerinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi kadar çok olmasa da, yine de küçümsenemeyecek miktarları bulmaktadır. Bu da uzun bir çalışmayı gerektirmektedir.

c- Bir başka husus da, iletişim yani arşivlerde korunan belgelerin dilidir. Tunus'ta Arapça belgeler göz önüne alınırken, Türkçe belgeler bu dilin yerli araştırmacılarınca bilinmemesi nedeniyle, bu ülke tarihçileri tarafından eserlerinde veya yazdıklarında yeterince değerlendirilmemektedir. Bu durum veya eksiklik, Osmanlı Hükûmeti'nin, Tunus Eyaleti'nin karşılaştığı güçlüklerle nasıl baktığı ve ne derece çözüm getirebildiği konusundaki gerçeklerin inceleme dışında kalması sonucunu getirmiştir. Bu ise, bu ülke araştırmacılarını tek yönlü bir değerlendirme ile karşı karşıya bırakmıştır. Böyle bir sonuç, Türk tarih araştırmacıları için de geçerlidir. Zira, Tunus arşivindeki Arapça belgelerin, bırakın Arapça olanları, Türkçe belgelerin bile, lâıyıkıyla biz Türk araştırmacıları tarafından yapılan incelemelerde değerlendirilemediği görülmektedir. Bu konuda yapılan işaret edilmiş çalışmaların içeriği de bunu açıkça göstermektedir. Şu halde, Türk araştırmacıların, tarihimize ilgili yaptıkları incelemelerinde, Arapça bilmemeleri nedeniyle, Tunus arşivinin Arapça olarak yazılmış belgelerinin yeterince değerlendirilemediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Aynı sorun Fransız arşivleri açısından da ifade edilebilir.

Bütün bu eksiklikler, her üç ülke araştırmacılarının, bazıları müstesna, Türk tarihine bakış açılarında birtakım eksiklikleri ortaya çıkarmaktadır. Mesela, Tunuslu tarihçilerin Tunus, daha doğrusu Tunus eyaleti ile ilgili yazıp çizdiklerinin ekseriyetle, Fransız kaynaklarına bu arada birkaç Arap kroniği ile Arapça belgelere dayanması, onların Türkleri yanlış anlama ve değerlendirmelerine sebep olmuştur. Türkiye'nin ise, gerek Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne gerekse bu eyaletteki yerli kaynaklara bağlı olarak, bu yanlış anlamaları giderecek hakikî manada incelemeleri ortaya koyamaması, yanlış anlamaların günümüze kadar devam etmesi sonucunu getirmiştir. Türk tarihçileri açısından bu şekilde bir değerlendirmeyi, Fransız arşivleri açısından yaptığımızda da, benzer bir tablonun mevcut olduğunu söylemek mümkündür: Fransız araştırmacılarının Türk tarihi üzerine yaptığı incelemeler hariç, Türk araştırmacılarının geçmişimiz hakkındaki incelemelerini gerçekleştirirken,

Fransız arşivlerine bağlı olarak yeterince Fransa'nın Türk dünyasını nasıl değerlendirdiği hususuna pek itibar edilmemiş veyahutta bunun değerlendirilmesi imkânına sahip olunamamıştır.

Kuşkusuz Türk tarihçilerinin, tarihimizle ilgili yaptığı çalışmalarda, dış arşivlerin sunularından bu kadar uzakta kalmalarında bir takım etkenler vardır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

* Çalışmaların ferdî çaba ve gayretlerden öteye gitmemesi;

* Projeler üretilmemesi, üretilenlerin de, yeterince destek ve teşvik görmemesi;

* Devletin ve hükûmetlerinin, bu arşivleri kazandırmak konusunda gerekli yatırım ve uygulamaları gerçekleştirmemesi; böyle bir düşünce varsa da, bu tür düşüncelerin uygulamaya dönüştürülmemesi, ihmal edilmesi; bu konudaki finansman rolünü lâyıkıyla üstlenmemesi;

* Türklerle ilgili dış arşivler konusunda ki çalışmaların, tesadüfî ve ferdî ilgilere bağlı bırakılması; çalışmaların plânsız, programsız şekilde sürdürülmesi; bilimsel bir bakışla doktora ve araştırma çalışmalarının yapılmaması, yaptırılmaması;

* Söz konusu bu dış ülkelerdeki Türk tarihiyle ilgili belgeleri, lâyıkıyla anlayanların olmaması; bu nedenle söz konusu belgelerin değerinin tayin edilememesi; hatta bu belgelerin kimlere ait olduğunun tespit edilememesi;

* Hükûmetlerin, ikili kültürel anlaşma çerçevesinde, araştırmacıların arşivleri mübadeleli kullanması konusunda, sağlıklı ilişkiler oluşturamaması; bu tür anlaşmalar varsa da, bunu uzmanlar derecesinde tatbik ettirmemesi;

* Türkçe belgelere sahip ülkelerle Türkiye'nin ilişkilerinin, konuyla ilgili olarak, istenen düzeyde bulunmaması.

SONUÇ

Bütün bu açıklamalarımızdan çıkarılabilecek sonuçlar şöyle sıralanabilir: Türkiye dışındaki Osmanlı tarihiyle ilgili arşivlerin, tarihimiz hakkındaki incelemelere kazandırılması konusunda henüz arzu edilen düzeye gelinememiştir. Bu konuda ferdî olarak ve kurum olarak üstlenilen bir takım çalışmalar yapılmıştır. Ancak, bunlar, Türkiye dışındaki

tarihimizi ilgilendiren bütün dış arşivlerin kazandırılması açısından düşündüğümüzde, çok sınırlı kalmaktadır. Halbuki, günümüzdeki Türkler ile selefleri olan Osmanlılar'ın özelliklerinin iyi bilinmesi, onların dünya medeniyetine ve insanlığa katkılarının anlaşılabilmesi, bu arşivlerin tanınmasına bağlı bulunmaktadır. Bu husus, Avrupa'da, Balkanlar'da, Afrika'da, Ortadoğu'da, Asya'da merkezden kilometrelerce uzakta bulunan Osmanlı Devleti'nin eski eyaletleri iken, bugün ayrı devletler haline gelen dış ülke arşivlerinin, tarihimiz üzerine yapılan incelemelere kazandırılmasını zaruret haline getirmektedir. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin ilişkilerde bulunduğu, sınır komşusu olan veya olmayan İtalya, İspanya, Portekiz, Fransa, Avusturya, Almanya, Rusya, İran gibi dış ülke arşivlerinin de, aynı çerçevede tanınması ve Türk tarih araştırmalarında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Dış arşivlerin iyi tanınması, Türkler'e ve Türk tarihine uluslararası bir düzeyde bakılması için imkân yaratacaktır. Böylece tarihimizle ilgilenen araştırmacılar, Türkler'in dünya üzerindeki etkileri ve etkilenmeleri hakkında zengin bir görüş kazanacaklardır. İşte bu nedenlerden dolayı, dış arşivlerin, tarihimiz üzerine yapılacak incelemelerden uzak tutulmaması ve Türk tarih incelemelerine kazandırılması gerekmektedir.

Dış arşivlerin dikkate alınmaması, gerek Osmanlı Devleti'nin, gerekse bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası politika ve ticaretteki yerinin layığıyla anlaşılmasına imkân vermeyecektir. Böyle bir tutum içinde olmak Türkler'e dünyadaki insanlarla kaynaşma fırsatını da vermeyecektir. Halbuki, çeşitli nedenlerin yarattığı bu kapalıktan kendimizi şu veya bu şekilde kurtarıp kabuğumuzu kırarak, bu dış arşiv incelemelerine ağırlık vermemiz zorunlu hale gelmiş bulunmaktadır. Hatta, dış arşiv incelemeleri, sadece Türk tarihi araştırmaları çerçevesinde kalmamalı, dış ülkelerin tarihleri üzerine yapılacak araştırmalarda da değerlendirilmelidir. Bu, söz konusu dış ülkeler hakkında ülkemizde de uzman kişilerin yetişmesine imkân verecektir. Böylece, ülkemiz, dış ülkeler ve tarihleri hakkında Türk uzmanların eksikliğinden kurtulacaktır. Belirtilen bu hedefe varıldığı taktirde ancak, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri'nin, uluslararası ilişkilerde her alanda, Türkiye'nin haklarını iyi koruyan ve geliştiren sağlıklı politikalar üretmesi mümkün olacaktır.

Bunun için neler yapılmalıdır? Tespit edilen öneriler şunlardır:

1- Projeler üretilmeli ve bu konuda oluşturulan projeler teşvik ve destek bulmalıdır;

2- Konuyla ilgili uzman ve o ülkelerin arşivlerini iyi tanıyan kişilerin bu alanlarda istihdam edilerek onlara şartlı destek sağlanmalıdır;

3- İlgili hükûmetlerle karşılıklı iyi ilişkiler kurup, kültürel anlaşmalara giderek, bu arşivlerin kazandırılmasının yolu açılmalıdır;

4- Bu hususta, ilgili hükûmetler nezdinde, ortak konferanslar, paneller, sempozyum veya kongreler tertip edilerek, konunun metodolojik boyutunun anlaşılması sağlanmalıdır;

5- Kültürel anlaşmalar çerçevesinde, bu konuyla ilgili araştırma bursları verilerek görevlendirmeler yapılmalıdır;

6- Bu dış ülke arşivleri konusunda üniversiteler doktora çalışmaları yaptırmalı, tezler hazırlatmalıdır;

7- Karşılıklı olarak mümkün olan belgelerin mikrofilm, fotokopisi v.s. alımları sağlanmalıdır;

Temennim, ortaya konan bu önerilerin, sadece kâğıt üzerinde tespit edilen düşünceler olarak kalmamasıdır.

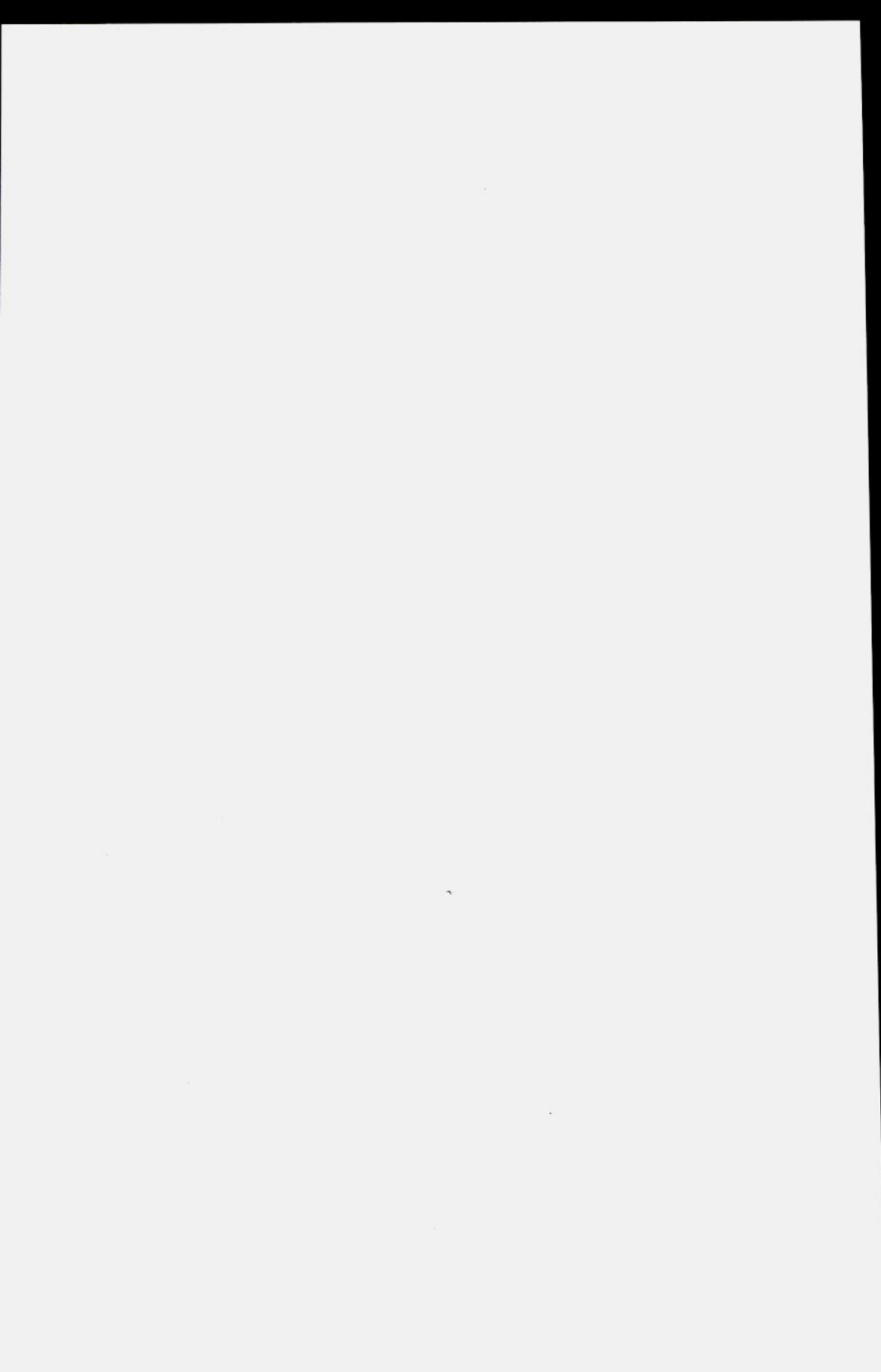
*

Oturum Başkanı –Sayın GÜLER'e teşekkür ediyoruz. Osmanlı vilayet ve eyaletleri içerisinde olup da sonradan ayrılan bir çok ülkede kalan arşivlerin yanı sıra, yine Osmanlı Devleti'nin diğer ülkelerle ilişkileri sonucunda oluşan arşivin de Türkiye'ye kazandırılması elbette gereklidir. Son konuşmacımız bununla ilgili somut örnekler de verecekler. Ancak, bölük-pörçük de olsa bazı devlet kuruluşları bu arşivleri satın alma veya bağış yoluyla kazandırma yoluna girmiştir. Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı olarak Osmanlı Devleti'nin son zamanları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemleriyle ilgili bazı Alman arşivlerini, Almanlar'dan satın alma yoluna gitmiştik. Ancak bizden çok para istediler. Aynı arşivleri Washington'dan beşte bir daha ucuza temin ettik.

Rus Arşivleri konusunda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün teşebbüsleri var, biliyorum. Türk Tarih Kurumu da yaptığı protokoller çerçevesinde bazı arşivleri kazandırıyor. Yine Cumhuriyet Tarihi ile ilgili bazı temel kaynakları ve bazı arşiv belgelerinin kazandırılması konusunda da yine Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun teşebbüsleri var. Yine bir müzayededen de Çanakkale'yle ilgili olan, zannediyorum Churchill'in arşivleri Genelkurmay ATASE Arşivi Başkanlığı tarafından satın alındı.

Son konuşmacımız, dış arşivlerle ilgili bir takım çözüm yolları önerecekler. Hacı Haldun ŞAHİN Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli. Bize "*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Dış Ülkelerle Yaptığı İşbirliği Protokolleri*" konusunda bilgi sunacaklar.

Buyurun sayın ŞAHİN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ İLE DIŞ ÜLKE ARŞİVLERİ ARASINDA YAPILAN İŞBİRLİĞİ PROTOKOLLERİ

*Hacı Haldun ŞAHİN**

Şûraya katılan çok değerli katılımcılar, değerli dinleyiciler, şu ana kadar dinlemiş olduğunuz tebliğlerden de anlaşılacağı üzere Başbakanlık Devlet Arşivleri'nin önem ve ehemmiyeti bir çok yönüyle en çarpıcı ifadelerle ortaya konuldu.

Ben de bu meyanda sunacağım tebliğimde T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün faaliyetleri arasında önemli bir yer tutan, ülkemizin tanıtımına, personelimizin arşivcilik alanında meslekî bilgi, görgü ve deneyimlerinin artmasına, devletlerarası ilişkilerin gelişmesine çok büyük katkısı olan "*Dış Ülke Arşivleri İle Yapılan İşbirliği Protokolleri*" üzerinde durmak istiyorum.

Bilindiği üzere "*Osmanlı Milletler Topluluğu*"nu oluşturan Osmanlı Cihan Devleti'nin dağılmasıyla 30'un üzerinde müstakil devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletler bünyesinde bütün arşiv materyalinin mevcudiyeti ile ülkemizdeki vilayet ve diğer kurumlardaki arşiv materyali dikkate alındığında kemiyet bakımından büyük bir yekün teşkil ettiği muhakkaktır. Bugün Osmanlı Arşivi'nde bulunan yaklaşık 150 milyon belge, Osmanlı Cihan Devleti'nden kalan arşiv malzemesinin ancak %25-30'unu teşkil etmektedir. Diğer %70'lik bölümü maalesef çeşitli sebeplerden dolayı elimizde mevcut değildir.

* Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli.

Osmanlı bürokrasisi evrakı, devlet olarak saklamıştır. Bu devletin malî ve idarî işlemleri kâğıda geçirme ve kayıtları da saklama eğilimi, kanun düzenininin bir gereğidir.

Saygıdeğer dinleyiciler,

Devlete ait dokümanın korunması hususunda gösterilen bu ihtimam ve titizlik, en canlı ifadesini *Sultan 3. Mustafa (1757-1774)* devrinde Ordu Divânı'ndan yayımlanan fermanında bulmaktadır. (BOA, Mühimme Defteri, nr. 168, s.85-86, h. 306) Divân-ı Hümâyûn Kalemî'ne ait Mühimme, Ahidnâmeler, Nâme-i Hümâyûn ve Şikâyet defterleri ile Ru'ûs Kuyûdât defterlerinin ordu meşâtına hareketle yola çıkarıldığını bildiren yol hükmünde, Hacıoğlupazarı kadısına ve Babadağı'ndan adı geçen kazaya varıncaya kadar yol üzerinde bulunan diğer kadı ve nâiplere, a'yân, eşrâf, ve zâbitâna hitaben şöyle denilmektedir. "... *Defâtir sandıkları üzerinde memurlar ile her kangınızın taht-ı kazâsına dâhil olur ise emîn maballere konub gecelerde beklettiyesiz ve bilâl-i râhda dahi kadr-i kifâye yarar kılavuz ve muhâfazacılar koşub emîn ve sâlim eyleyesiz ve siz ki kasaba-i merkûmenin kadı, a'yân ve eşrâf-ı mûmâ ileybimsiz, zikrolunan defâtir, Devlet-i Aliyye'nin hazînesi mesâbesinde olmağla muhafazasına takayyüd ve ihtimam cümledenize vâcib ve lazım idüğü ve iyâzen bi'llâbi Te'âlâ bir varakına ve bir harfine bata ve zarar erişmek lâzım gelir ise cevaba kâdir olamayacağınızı gereği gibi mülâbaza ederek defâtir-i merkûmeyi kasaba derûnunda metîn ve mahfûz kârgîr bir mahalde..... vaz' edüp...emnen ve sâlimen ... bîfz olunduğunu tabrîr ve il'lâma mübâderet eylemeniz bâbında..."*

Fermânın son cümlelerinde yer alan "ilgililerin cevap vermeye güç yetiremeyecekleri" tehdîdi ifâdesinden anlaşılıyor ki kayıtların şu veya bu sebeple zâyî edilmesi cezâî bir sorumluluk terettüp etmektedir.

Osmanlı Devleti'nde yukarıda ifade edildiği gibi, eski bir devlet an'anesi olarak, daha ilk devirlerden itibaren arşiv fikrinin mevcut olduğu, muhafaza edilmiş milyonlarca arşiv vesikası ile sabittir. Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden devraldığı zengin tarihî mirasla, kemiyet bakımından olduğu kadar, keyfiyet bakımından da, bugün dünyanın en zengin arşivlerine sahip sayılı ülkelerinden birisi durumundadır. İşte Orhun Abideleri, işte Osmanlı Arşivi Evrakı... Bu miras tetkik

edildiğinde Türk'ün hayata bakış açısını, devlet anlayışını, örfünü, ananesini velhasıl cümle kültür unsurlarını görmek mümkündür.

Zaten Osmanlı, muhafaza ettiği bu dokümanlara son derece kıymet verip önem atfettiğinden dolayıdır ki "*Hazîne-i Evrâk*" tabirini kullanmıştır. Sözkonusu edilen bu arşiv materyali sadece Türk Dünyası ve Tarihi için mi önem arz etmektedir, elbette ki hayır! Çünkü "*Osmanlı Milletler Topluluğu*" dediğimiz Osmanlıdan ayrılan yaklaşık 30'un üzerindeki devletler için de büyük önem taşımaktadır. Daha önceden tarihlerinin yazılmasında konsolosluk raporlarını kullanan bu devletler, Osmanlı Arşivi'nin açılmasıyla gözlerini Türkiye'ye çevirmişlerdir. Böylece kendilerine ait mirası daha iyi tanıma ve araştırma imkânına kavuşmuşlardır.

Osmanlı Arşivi'nin en büyük hususiyeti, Türkiye'nin olduğu kadar, bugün müstakil devletler kurmuş Orta ve Yakın Doğu, Balkan, Akdeniz, Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinin kültür, iktisat ve siyasî tarihlerinin gün ışığına çıkarılmasında, milletlerarası hakların ispatı ve korunmasında, ayrıca vatandaş haklarının gerektiğinde hukukî mesnedi olması bakımından sahip olduğu müstesna değeridir. Sözkonusu bu ülkelere mensup araştırmacılar, kendi millî arşivlerini kurmak, toplum ilimleri açısından var oluşları ile ilgili meseleleri incelemek, tespit ve değerlendirmek için Osmanlı Arşivi'nde araştırmalar yapmak mecburiyetini duymaktadırlar. Bundan dolayıdır ki, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile dış ülkeler arasında işbirliği protokolleri yapılmıştır. Kültürel boyutu olan bu karşılıklı anlaşmalar, protokolleri imzalayan dış ülkeler için ne denli önem taşıyorsa, bizim devletimiz için de o denli önem taşımaktadır. Sözkonusu devletlerin siyasî, içtimaî ve iktisadî tarihlerini ihtiva eden belgelerin Osmanlı Arşivi'nde bulunması; bunun yanında Osmanlı Devleti'ne ait mahallî idareleri ilgilendiren birtakım belgelerin de bu devletlerin arşivlerinde yer alması, karşılıklı işbirliğini gündeme getirmiştir.

1992 yılı başından başlayarak, bugüne kadar yapılan işbirliği protokollerini iki ana başlık altında inceleyebiliriz :

A- Dış Ülke Arşivleriyle Yapılan İşbirliği Protokolleri

B- Milletlerarası Kuruluşlarla Olan İşbirliği

A- Dış Ülke Arşivleriyle Yapılan İşbirliği Protokolleri

1- Makedonya Cumhuriyeti

Türkiye Cumhuriyeti ile (eski) Yugoslavya SFC arasında 4.9.1990 tarihinde imzalanan *Kültür, Eğitim ve Mübâdele Programı*'na dayanarak, Genel Müdürlüğümüz ile Makedonya Arşivi'nin 1990-1992 yıllarına ait işbirliği plâni çerçevesinde, Başbakanlığın 7.11.1991 tarih ve 9.1.499/07337 sayılı onayı ile *Makedonya Arşivi'ndeki Türk belgelerinin fotokopi ve mikrofilmlerini almak ve bu hususta gerekli çalışmaları yapmak* üzere, Osmanlı Arşivi'nden görevlendirilen bir heyetin, 21.11.1991-4.12.1991 tarihleri arasında Makedonya Arşivleri'nde yaptığı çalışmalar neticesinde:

a- Yüzbir adet Manastır Kadılığı Sicil Defterleri'nin mikrofilmli,

b- Makedonya Arşivleri'nde bulunan Osmanlı dönemine ait ferman, berat, buyruldu ve vakfiyelerden meydana gelen 356 belgenin mikrofilmleri,

c- Makedonya'nın, Osmanlı dönemi mahallî idarelerine ait (Kalkandelen, Köprülü, Kumanova, Üsküp gibi) yirmi idare merkezinin belgelerinden meydana gelen 6.250 adet belge fotokopisi, Osmanlı Arşivi'ne kazandırılmış ve bunların tasnifi yapılarak araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

İstanbul'da 4-13 Kasım 1993 tarihleri arasında düzenlenen sergiye katılmak üzere ülkemize gelen Makedonya Devlet Arşivleri Heyeti ile yapılan görüşmeler sonunda, daha önce yapılmış olan işbirliği protokolü 1993-1994 yılları için yenilenmiştir.

Makedonya ile Türkiye arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde 27.6.1995-11.7.1995 tarihleri arasında Genel Müdürlüğümüz Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'ndan şube müdürü Orhan SAKİN ile arşiv uzmanı Uğurhan DEMİRBAŞ Makedonya Devlet Arşivleri'nde çalışmalarda bulunmuşlar ve yaptıkları çalışmalar neticesinde Osmanlı dönemine ait 10.551 adet mikrofilm ve fotokopi ile 195 adet fotoğrafı arşivimize kazandırmışlardır. Bunun neticesi olarak Makedonya'daki arşiv malzemesinin halihazırdaki durumu ile ilgili bir kitap hazırlanarak "*Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*" adı ile yayınlanmıştır. Aynı tarihlerde

Makedonyalı iki arşivist de İstanbul'a gelerek Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda çalışma yapmışlardır.

1995 yılında sona eren işbirliği protokolü'nün 1996-1997 yılları için yeniden uzatılması gayesiyle Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ile Osmanlı Arşivi Daire Başkanı İsmet DEMİR 19-23 Ekim 1995 tarihleri arasında Makedonya'ya giderek işbirliği protokolü'nü yenilemişlerdir. Bu protokol gereği 13-27 Temmuz 1997 tarihleri arasında Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı personeline iki arşiv uzmanı Hacı Haldun ŞAHİN ve Abdurrahman YARAR Makedonya Cumhuriyet Arşivi'ne giderek başta Üsküp'de bulunan Devlet Arşivi olmak üzere, Kalkandelen (Tetova) ve Manastır (Bitola) bölge arşivlerinde araştırma yapmışlardır. Bunun neticesinde, 36 adet Tapu Yoklama Defteri, 4 adet Üsküp Belediyesi'ne ait defterin mikrofilme alınarak Osmanlı Arşivi'ne gönderilmesi hususunda mutabakata varılmıştır. Ayrıca Manastır Bölge Arşivi'nde bulunan Fotoğraf Koleksiyonundan 63 adet fotoğraf arşivimize kazandırılmıştır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Makedonya Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arasında imzalanan 1995-1997 yıllarına ait işbirliği protokolünün sona ermesiyle, bu protokol 15. 9.1997 tarihinde 1997-1999 yıllarını kapsayacak şekilde her iki ülke arşivleri genel müdürlerinin imzalamasıyla yenilenmiştir.

a- Makedonya'da Açılan Osmanlı Fermanları Sergisi

Makedonya Arşivleri ile yapılan işbirliği anlaşması çerçevesinde, 9-22 Temmuz 1992 tarihleri arasında Üsküp ve Manastır'da *Osmanlı Fermanları* adı altında 80 adet padişah fermanından müteşekkil bir sergi açılmıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürü ve Yardımcısının katıldığı serginin açılışı Makedonya Cumhurbaşkanı tarafından yapılmış; Makedon halkı tarafından büyük ilgi ile gezilen sergi, buradaki 150.000 civarındaki Türk nüfusuna da büyük moral ve destek olmuştur.

b- İstanbul'da Açılan "X. Yüzyıldan Günümüze Makedonya ve Osmanlı Fermanları Sergisi"

Makedonya'da açılan "*Osmanlı Fermanları Sergisi*"ne karşılık 4-13 Kasım 1993 tarihleri arasında İstanbul Yıldız Sarayı Silâhhâne Salonu'nda

Makedonya Devlet Arşivi ile ortaklaşa "X. Yüzyıldan Günümüze Makedonya ve Osmanlı Fermanları" adı altında bir sergi düzenlenmiştir.

2- Azerbaycan Cumhuriyeti

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün daveti üzerine, 23-30 Kasım 1992 tarihleri arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ve Genel Müdür Yardımcısı Necati GÜLTEPE, Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Azerbaycan arşiv yetkilileri başta olmak üzere, devlet ileri gelenleri ile iki ülkeyi ilgilendiren arşivcilik konularında görüş alışverişinde bulunulmuş ve iki ülke arşivi arasında işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Genel Müdürlüğümüzce yayınlanan "*Dış Türkler Bibliyografyası*", "*Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri*" ve "*İç ve Dış Basında Karabağ Olayları*" isimli eserler, Azerbaycan'da büyük ilgi ile karşılanmıştır.

3- Romanya Cumhuriyeti

Romanya Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün daveti üzerine 14-20 Aralık 1992 tarihleri arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürü ve Yardımcısı Romanya'yı ziyaret etmişlerdir.

Uzun yıllar Osmanlı idaresinde kalan Romanya'nın arşivlerinde fazla miktarda Osmanlı belgeleri mevcut olup, bu ülke temsilcileriyle Bükreş'te yapılan görüşmelerde belgelerin fotokopilerinin mübadelesi için bir işbirliği protokolü imzalanmıştır

1992 yılında yapılan işbirliği protokolünün süresi sona erdiğinde, Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ile Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanı Musa OKUR yeni işbirliği protokolünü imzalamak üzere 26-30 Haziran 1995 tarihleri arasında Romanya'yı ziyaret etmişlerdir.

4- Bulgaristan Cumhuriyeti

Bulgaristan Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi Arşiv Genel Müdürlüğü'nün daveti üzerine, Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ile Osmanlı Arşivi Daire Başkanı Necati AKTAŞ 15-19 Şubat 1993 tarihleri arasında Bulgaristan'ı ziyaret etmişlerdir.

Bu ziyaret esnasında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Bulgaristan Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi Arşiv Genel

Müdürlüğü arasında 1993-1994 yıllarına ait bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Türkçe ve Bulgarca olarak hazırlanan protokol uyarınca, Bulgaristan Bakanlar Konseyi Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı Stefan DOYNOF, üç kişilik heyetle 27 Eylül - 3 Ekim 1993 tarihleri arasında ülkemizi ziyaret ederek Devlet Arşivleri'nde incelemeler yapmıştır. Ayrıca 29.11.1993 – 13.12.1993 tarihleri arasında 15 gün süre ile dönemin Osmanlı Arşivi Daire Başkanı Necati AKTAŞ ve Analitik Tasnif Şube Müdürü Seyit Ali KAHRAMAN Bulgaristan'a gitmiş, burada 1931 yılında Bulgaristan'a satılan ve Kiril ve Metodiy Kütüphanesi'nde muhafaza edilen Osmanlı dönemi arşiv belgeleri üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Bunun sonucu olarak 21.140 sayfa tutan 150 kadar defterin mikrofilmli alınarak arşivimize kazandırılmıştır. Bulgaristan'daki arşiv malzemesinin mevcut durumu ile ilgili bir kitap hazırlanarak "*Bulgaristan'daki Osmanlı Evrakı*" adı ile yayınlanmıştır.

Mikrofilm olarak getirilen belgelerin baskıları yapıp katalogları hazırlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

15-19.1.1996 tarihleri arasında Bulgaristan Millî Arşivi, Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK tarafından ziyaret edilmiş; sona eren işbirliği protokolü 1996-1997 yılları için yenilenmiştir.

5- Macaristan Cumhuriyeti

Macaristan Millî Arşivi'nin dâveti üzerine 19-22 Ekim 1993 tarihleri arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ve Genel Müdür Yardımcısı Zeki DİLEK bu ülkeyi ziyaret etmişlerdir.

Bu ziyaret esnasında her iki ülke arşiv idareleri arasında, 1993-1995 yıllarını kapsayan bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Bu protokol çerçevesinde, Macaristan'da bulunan Türk arşiv belgelerinin örneklerini ülkemize kazandırmak mümkün olabilecektir.

1995 yılında sona eren arşivlerarası işbirliğinin önümüzdeki yıllar için yenilenmesi gayesiyle, karşılıklı anlaşma ilkesi çerçevesinde, Macaristan Millî Arşivi Genel Müdürü ve bir uzman ülkemize dâvet edilmiştir.

6- Kırım-Tatar Millî Arşivi'nin Kurulmasına Yardımcı Olunması

Kırım-Tatar Millî Meclisi'nin aldığı karar gereğince, bu ülkenin millî arşivinin kurulmasına yardımcı olmak maksadıyla Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda mevcut Kırım'la ilgili belgelerin tespiti, kopyalarının alınması ve Kırım Millî Arşivi'ni düzenlemek üzere Kırmımlı iki uzman 12.7.1993-2.8.1993 tarihleri arasında ülkemize gelerek, 20 gün süre ile Osmanlı Arşivi'nde eğitim çalışması yapmış ve gerekli belgelerin fotokopileri kendilerine verilmiştir.

Kırım Arşivi'nin kurulması ve teşkilatlandırılmasına yardımcı olmak gayesiyle 1.350.000.000 TL. tutarında makine teçhizat alımı için proje hazırlanmış, Tanıtma Fonu'nca finanse edilen bu projenin ihalesi yapılarak temin edilen teçhizat ile bazı temel yayınlar Kırım-Tatar Millî Arşivi'ne gönderilmiştir.

7- Fransa Cumhuriyeti

Dönemin Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK, 22-27 Kasım 1993 tarihleri arasında Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın dâvetlisi olarak, bu ülkeyi ziyaret etmiş; Fransa Millî Arşivi Genel Müdürü Jean FAVIER ve Fransa Millî Kütüphanesi Başkanı ile görüşmelerde bulunmuş ve bu ziyaretler sonucunda Genel Müdürlüğümüz Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Teknik İşler Şube Müdürü Nihal SOMER'in mikrofilm konusunda Fransız Arşivi'nde (1 ay) süre ile staj yapması imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, A. Ü. Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi Arşiv Anabilim Dalı Uzmanı Gülgün ERİŞEN'in de (3 ay) süre ile Fransız Arşivi'nde düzenlenen teknik staja katılması temin edilmiştir.

8- Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu Devlet Arşiv Servisi'nin dâveti üzerine, Devlet Arşivleri Genel Müdürü'nün başkanlığında bir heyet 24-29 Nisan 1994 tarihleri arasında Rusya Federasyonu'nu ziyaret etmişlerdir.

Bu ziyaret sırasında Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Rusya Federasyonu Devlet Arşiv Servisi arasında arşivcilik konusunda iki yıllık bir dönem için işbirliği protokolü imzalanmıştır.

Bu işbirliği protokolüne bağlı olarak Rusya Arşivleri'nde bulunan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine ait Rus-Türk münasebetlerini ilgilendiren belgelerin, mikrofilm ve fotokopi olarak birer örneklerinin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne kazandırılması maksadıyla bir proje hazırlanmış ve bu projenin finansmanı için Tanıtma Fonu'ndan 8 milyar liralık bir tahsisat temin edilmiştir.

Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında imzalanan işbirliği protokolü çerçevesinde 2-16 Mayıs 1995 tarihleri arasında Prof. Dr. İlber ORTAYLI ile Genel Müdürlüğümüzde çalışan arşiv uzmanı Hacı Osman YILDIRIM Rusya'ya görevli olarak gitmişler ve Rusya Eski Belgeler Arşivi, Eski Komünist Partisi (yeni adı ile Çağdaş Tarih Arşivi) ile Rusya Dışişleri Bakanlığı'na bağlı Dış Politika Arşivi'nden belge örneklerini temin etmişlerdir. Temin edilen belge örnekleri kataloglanarak araştırma için açılmıştır.

Rusya Federasyonu ile yapılan protokolün 9. maddesi gereğince, Tataristan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'na bağlı Arşiv Yönetim Başkanlığı'nın talebi üzerine, dönemin Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK, 22-29 Ağustos 1995 tarihleri arasında Kazan'a gitmiştir. Bu ziyaret esnasında, ortak tarih ve kültür bağına sahip ülkemiz ile Tataristan Cumhuriyeti Devlet Arşivleri arasında işbirliği imkanı ve geliştirilmesi konusunda temaslarda bulunmuş ve iki ülke millî arşivleri arasında 28.8.1995 tarihinde bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Bu cümleden olarak, Tataristan Cumhuriyeti Arşivi'ne bir adet fotokopi makinesi, yedek aksamı ve sarf malzemesi alınması Başbakanlık'ça uygun görülmüştür. Bedeli Tanıtma Fonu'ndan finanse edilen makinenin ve bazı temel yayınların satın alma işlemleri tamamlanarak Tataristan Millî Arşivi'ne gönderilmiştir.

Yukarıda sözü edilen işbirliği protokolünün 7. maddesi gereğince; taraflar gidiş-dönüş yol masrafları gönderen tarafa, iade ve ibate masrafları ise kabul eden tarafa ait olmak üzere, 1-15 Temmuz 1996 tarihleri arasında (15) gün süre ile Tataristan Millî Arşivi'nden Süleyman RAHİMOV ile Asiye RAHİMOVA Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda Osmanlı-Kazan Hanlığı arasındaki ilişkiler ve arşivcilik konularında araştırmalarda bulunmuşlardır. Buna karşılık da Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

personelinden iki kişi 1996 Ekim ayında (15) gün süre ile Kazan'a gitmişlerdir.

9- Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakanlığı'nın daveti üzerine, KKTC Başbakanlık Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi arşivcilik faaliyetlerinin çağdaş esaslara oturtulabilmesi için bir "Teknik rapor" hazırlamak ve iki ülke Devlet arşivleri arasında işbirliği protokolü imzalamak üzere, 17-22 Ekim 1994 tarihleri arasında Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK ve Genel Müdür Yardımcısı Necati AKTAŞ, Kıbrıs'ı ziyaret etmişlerdir. Söz konusu ziyaret sırasında iki ülke arşivleri arasında iki yıllık bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Ayrıca Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi'nin mevcut durumu ve ihtiyaçları konusunda bir rapor hazırlanarak makama arz edilmiştir. Bu rapor çerçevesinde KKTC Millî Arşivi'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Tanıtma Fonu'ndan 2.009.000.000 TL'lik bir tahsisat sağlanmış, temin edilen araç ve gereç Kıbrıs'a gönderilmiştir. Kıbrıs ile Türkiye arasında imzalanan bu işbirliği protokolü çerçevesinde, 15 Nisan-13 Temmuz 1995 tarihleri arasında Genel Müdürlüğümüz arşiv uzmanlarından Oktay ŞİMŞEK ve Mustafa KÜÇÜK, 3 ay süre ile Kıbrıs Millî Arşivi'nde tasnif çalışmalarında bulunmak üzere görevlendirilmişlerdir.

KKTC ile ülkemiz arasında imzalanan işbirliği protokolünün 2. ve 4. maddeleri muvacehesinde Kıbrıs'ın Türk idaresinde bulunduğu 307 yıllık süre zarfında Kıbrıs Türk Toplumunun sosyal, kültürel, ekonomik, stratejik statü ve değerlerine geniş çapta ışık tutan belge ve dokümanın derlenmesi, çoğaltılması ve yayınlanması için Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü ve Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Millî Arşiv ve Araştırma Dairesi Müdürlüğü arasında "Arşiv Belgelerine İstinad Eden Yayın ve Belge Kopyası Değişimi" konusunda bir işbirliği protokolü imzalamak üzere Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK, 5-8 Ağustos 1996 tarihleri arasında KKTC'yi ziyaret etmiş ve T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile KKTC Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü ve Millî Arşiv ile Araştırma Dairesi Müdürlüğü arasında "Arşiv Belgelerine İstinad Eden Yayın ve Belge Kopyası Değişimi" konusunda bir İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol çerçevesinde KKTC'ye giden arşiv

uzmanları, İsmail YÜCEDAĞ, Yahya OKUTAN, Numan YEKELER ve Mustafa SERİN 1 Temmuz-18 Ağustos 1997 tarihleri arasında Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Osmanlı dönemine ait 54 adet Şeriye Sicil Defteri, 9 adet İngiliz dönemi Şeriye Sicil Defteri, şeriye sicili geleneğinden sonra şeriye sicilleri yerine mahkemelerce tutulan zabıt defterlerinden 1 No'lu Zabıt Defteri, Kıbrıs Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait 7 adet vakfiye defteri ve yine Kıbrıs Vakıflar İdaresi'nce tanzim edilmiş olan 7 adet transkripsiyonlu vakfiye defterini taramışlardır. Çalışma sonucunda Kıbrıs genelinde 608 adet vakıf tespit edilmiş, vakfiyelerin fotokopileri yukarıda belirtilen kaynaklardan çekilerek müstakil konuma getirilmiş ve halen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda uygulanmakta olan modern arşivcilik usûllerine göre tasnif edilmiştir. Çalışma iki kademeli olarak yapılmış, ilk kademede "*Vakfiyeler Kataloğu*" adıyla Kıbrıs'taki vakıfların bir kataloğu düzenlenmiş, ikinci kademede ise "*Kıbrıs Vakıfları*" adlı çalışmayla, katalogda yer alan vakfiyelerin mal döküm çizelgeleri verilmiştir. Bu çalışmanın amacı, Kıbrıs vakıflarının ve bu vakıflara ait mal varlıklarının ortaya çıkartılmasıdır.

10- Bosna-Hersek Cumhuriyeti

Bosna-Hersek'te yok edilen kültür mirasının ve bu arada tahrip edilen Osmanlı dönemine ait belgelerin kopyalarının temini maksadıyla, Bosna-Hersek'ten 16-30 Kasım 1995 tarihleri arasında Genel Müdürlüğü-müz Osmanlı Arşivi'nde araştırma ve inceleme yapmak üzere gelen 4 araştırmacının, geliş-gidiş yol masrafları ile iâşe ve ibate giderleri Başbakanlık Bütçesi'nden karşılanmıştır.

Ayrıca savaş sırasında yok olan Bosna-Hersek Millî Arşivi'nin, Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin mikrofilm ve fotokopileriyle yeniden kurulması için 1,5 milyar liralık bir proje hazırlanmış olup, Tanıtma Fonu'ndan finansmanı temin edilen projenin gerçekleştirilmesi için makine teçhizat alımı işlemleri sürdürülmektedir.

11- Yemen Cumhuriyeti

Yemen Cumhuriyeti Millî Arşiv Merkezi'nin dâveti üzerine; Yemen ile ülkemiz millî arşivleri arasında işbirliğini sağlamak amacıyla, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK, 7-14 Temmuz 1996

tarihleri arasında Yemen Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiş ve her iki ülke milli arşiv kuruluşları arasında 1996-1998 yıllarını ihtiva eden işbirliği protokolünü imzalamıştır.

İmzalanan bu işbirliği protokolünün 4. maddesi gereğince Yemen'li iki arşivistin ülkemize davet edilmesi; iaşe, ibate ve yol giderleri Yemen tarafına ait olmak üzere, Yemen'den gelecek arşivistlere Osmanlı Arşivi'nde imkan sağlanması; ayrıca, Yemen Millî Arşivi'nin talebi üzerine Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arşiv uzmanlarından İsmet EREK (1997 Haziran ayında, 1 ay), Yemen'li arşivistlere Osmanlıca bilgisi vermek amacıyla, görevli olarak Yemen'e gönderilmiştir. Diğer taraftan 1997 yılı içinde Yemen'de "Osmanlı Fermanları ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Yemen'le İlgili Belge Örnekleri" konulu bir sergi düzenlenmesi plânlanmış olmasına rağmen bu gerçekleşmemiştir.

12- Cezayir

Cezayir Millî Arşivler Genel Müdürlüğü'nce, 28-31 Ekim 1996 tarihlerinde Cezayir'de düzenlenen "*Milletlerarası Tarih Araştırmaları ve Arşiv Kolokyumu: Cezayir Tarihi ile İlgili Arşivler ve Dışarıda Muhafaza Edilenler*" konulu Milletlerarası Kolokyuma iştirak etmek üzere; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü mütercimi ile beraber görevli olarak Cezayir'e gönderilmeleri, Genel Müdür İsmet BİNARK'ın söz konusu Kolokyuma "*Cezayir Tarihinin Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi*" konulu bir tebliğ vermesi, 5.6.1996 tarih ve B.02.0.ARV-493/04025 sayılı makam onayı ile uygun görülmüş, fakat zikredilen kolokyum gerçekleşmemiştir.

16-19.2.1998 tarihleri arasında tekrar düzenlenen "*Milletlerarası Tarih Araştırmaları ve Arşiv Kolokyumu: Cezayir Tarihi ile İlgili Arşivler ve Dışarıda Muhafaza Edilenler*" konulu milletlerarası kolokyuma iştirak etmek üzere; Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa ÖZKUL ve beraberinde Prof.Dr. Nesimi YAZICI ile Prof. Ercüment KURAN davet edilmişlerdir. Kolokyumda Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa ÖZKUL, "*Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Cezayir ile İlgili Arşiv Kaynakları*" konulu bir tebliğ sunmuştur.

13- Tunus Cumhuriyeti

Tunus Millî Arşivi'nin daveti üzerine, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK, 21-26. 5. 1997 tarihleri arasında Tunus Millî Arşivi'ni ziyaret etmiş ve iki ülke millî arşivleri arasında bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Ayrıca, bu faaliyet çerçevesinde, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK tarafından "*Tunus'un Tarihî Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Önemi*" konulu bir tebliğ sunulmuştur.

14- Polonya Cumhuriyeti

24 Ekim 1990 tarihinde Polonya Cumhuriyeti Hükûmeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında imzalanan Bilim, Eğitim ve Kültür Alanlarında İşbirliği Anlaşması'nın hükümlerine uygun olarak, her iki ülkenin arşivleri arasında meslekî bağlantılar ve işbirliğinin gelişimi sonucunda ortak çıkar ve fayda sağlamak üzere mutabık kalınmış ve bu çerçevede işbirliği protokolü de Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa ÖZKUL ile Polonya Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Genel Müdürü Daria NALE CZ arasında 22 Eylül 1997 tarihinde Varşova'da imzalanmıştır.

15- Hırvatistan Cumhuriyeti

Hırvatistan Devlet Arşivi'nin resmî daveti üzerine; Hırvatistan Devlet Arşivi, 18-23.3.1997 tarihleri arasında, dönemin Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK tarafından ziyaret edilmiş ve her iki ülke millî arşiv kuruluşları arasında 1997-1999 yıllarını ihtiva eden bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

16- Mısır Cumhuriyeti

Mısır Millî Arşivi'nin daveti üzerine; Mısır Millî Arşivi, 22-29.12. 1996 tarihleri arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet BİNARK tarafından ziyaret edilmiş ve bu ziyaret sonucunda her iki ülke millî arşivleri arasında 1997-1998 yıllarını kapsayan bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

17- Gürcistan Cumhuriyeti

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ile Gürcistan Devlet Arşivi; her iki ülke arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve dostluk bağlarının kuvvetlendirilmesi maksadıyla ve arşiv alanında karşılıklı yararlı olacak işbirliğini

pekiştirme arzusundan yola çıkarak 1997-1999 yıllarını kapsayan bir işbirliği protokolü imzalanmıştır.

B- Milletlerarası Kuruluşlarla Olan İşbirliği

Genel Müdürlüğümüz, *Milletlerarası Arşiv Konseyi*'ne üye olup, bu konseyin bütün faaliyetlerine katılmaktadır. En son 6-11 Eylül 1992 tarihleri arasında Kanada'nın Montreal şehrinde yapılan XII. Milletlerarası Arşiv Kongre'sine ülkemizi temsilen Genel Müdür İsmet BİNARK katılmıştır.

Sözü edilen Kongre'de Türk arşivleri; özellikle Osmanlı Arşivleri'nin önemi ve zenginliği anlatılmış, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayınları tanıtılmıştır.

Merkezi Paris'te bulunan Milletlerarası Arşiv Konseyi, bugün coğrafi yayılışı itibariyle en yaygın bir kültür organizasyonudur. Türkiye dahil, üye sayısı 125'tir. Çok geniş bir coğrafi alanda ve arşivcilik konusunda çalışmalarını sürdürmekte ve arşivlerarası işbirliğini sağlamaya çalışmaktadır.

Esasen, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanunu'nda sayılan görevleri arasında, milletlerarası arşivcilik ve bununla ilgili hareketleri takip etmek de yer almaktadır.

Bu itibarla, Milletlerarası Arşiv Konseyi'ne üyeliğimizin devamında çeşitli bakımlardan büyük yarar vardır.

Yukarıda arzetmiş olduğum yaklaşık yirmiye yakın devletle karşılıklı anlaşmalar yapılmış olmasına rağmen ne yazık ki, bugüne kadar Genel Müdürlüğümüzde görev yapan uzman personelden çok az sayıda personel söz konusu protokoller çerçevesinde dış ülke arşivlerine gidebilmiştir. Hal böyle olunca malesef, protokollerde vaad edilen çalışmalar da kağıt üzerinde kalmaktadır. Oysa ki, hem ülkemiz hem de işbirliği yaptığımız ülkeler açısından büyük önem taşıyan bu işbirliği protokollerinin daha sağlıklı ve düzenli yürütülebilmesi için Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü teşkilat yapısı ortaya konularak, dış ülke millî arşivleriyle yapılan işbirliği protokollerini yürüten bir birimin kurulması önem arz etmektedir. Böyle bir birimin teşekkül ettirilmesi;

1- İşbirliği protokollerinde ifade edilen hususların eksiksiz, süratli ve sağlıklı uygulanmasının sağlanması,

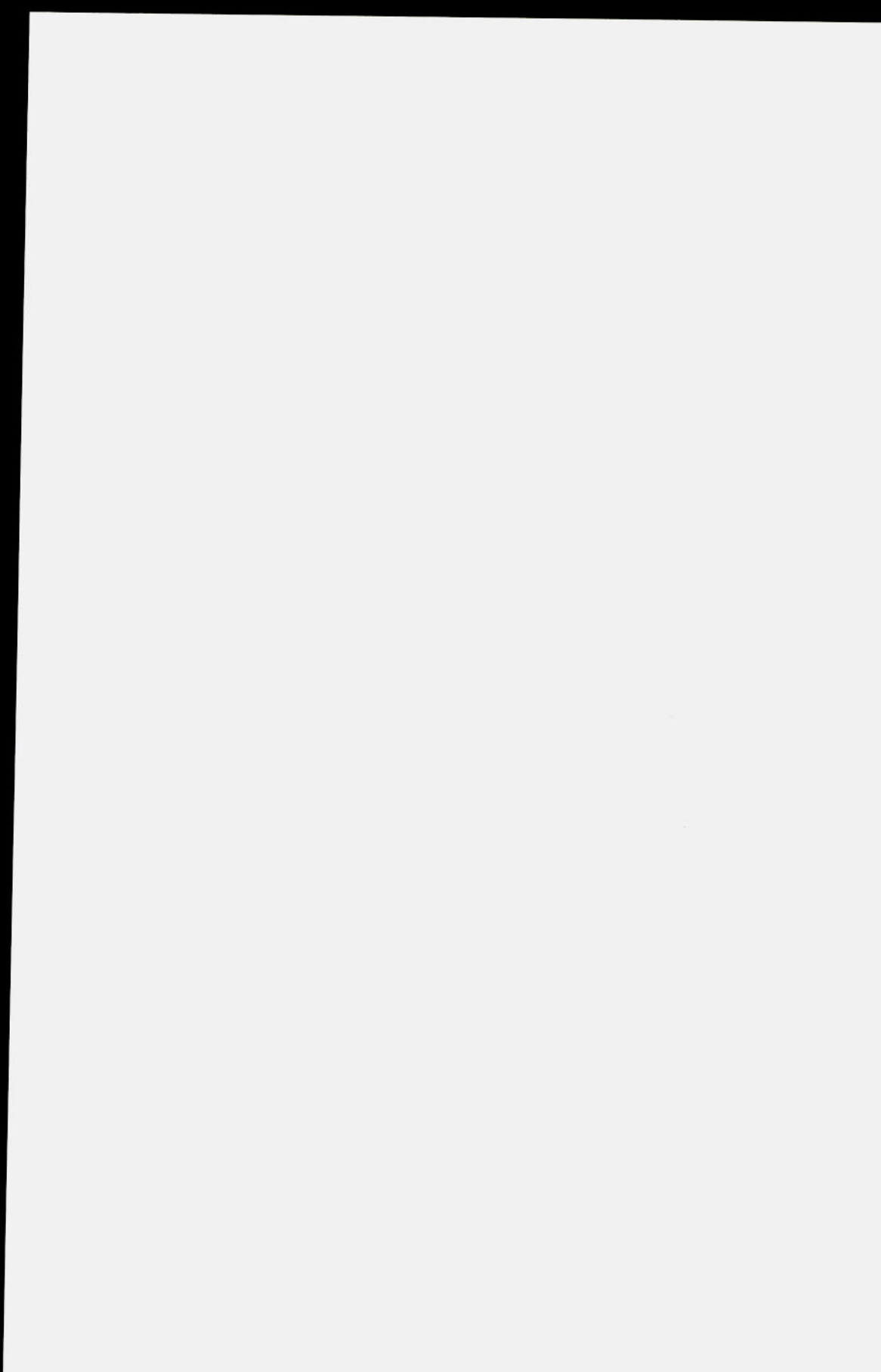
2- İşbirliği protokolü çerçevesinde dışarıya gönderilecek uzman personel tespiti ve yapılacak çalışmalarla ilgili plân ve programların kusursuz olarak hazırlanması,

3- İşbirliği protokolleri çerçevesinde ülkemize gelen dış ülke arşiv uzmanlarına yönelik verilecek hizmetlerin programlanması,

4- Dış ülke arşivlerine gönderilen personelin yaptığı çalışmalar neticesinde, arşivimize kazandırılan arşiv materyalinin kontrolü, eksiklerinin tespiti, tasnifi ve arştırmaya açılması ile ileriye dönük çalışma konularının belirlenmesinde faydalı olacaktır.

Bütün bunların ışığı altında; huzurunuzda şu gerçeği de arzetmek istiyorum. Kendi uzmanını yetiştiren nadir millî kurumlarımızdan biri olan Arşiv, arşivcilerin yetişmesi için artık bir okul haline gelmiştir. Üstelik bu yapısını ve gücünü her geçen gün artırmaktadır. Çalışma ortam ve şartlarının perişanlığının; özlük hakları için yapılan çalışmalardan ve kariyer uzmanlığı teşebbüslerinden şimdiye kadar bir sonuç alınamamasının yanı sıra Osmanlı tarih mirasını kurtaracak bir kuşak, mübessirler olarak yetişmiş durumdadır. Artık Arşivi, arşivcilere bırakmanın zamanı gelmiştir. Ankara'daki bürokrasi bu gerçeği en kısa zamanda görmeli ve meseleye buna göre yaklaşmalıdır.

Saygılarımla.

B SALONU III. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın ŞAHİN'e bu heyecanlı konuşması için teşekkür ediyoruz. Bir-iki nokta üzerinde durmakta fayda var. Şimdi, arşivleri nasıl koruyalım, nasıl temin edelim diye uğraşıyoruz. Arkadaşımızın sunduğu fermana, Osmanlı Devleti'nde defterlerin tanzimi, nakli ve muhafazası ile ilgili öyle ciddi şeyler var ki; sadece bir varak değil, bir sayfası değil, bir harfine bile zarar gelmemesi için aşırı dikkat gösterilmiştir.

Şimdi dış ülkelerdeki arşivlerin temini ile ilgili Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bir çok teşebbüsleri var. Ama dört konuşmacı arkadaşımızdan ikisi bir konu üzerinde daha çok durdu. Diğer ikisi de bir konu üzerinde yani içerideki arşivler; özellikle taşrada bulunan arşivlerin korunması, muhafazası veya Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesi içerisinde bir yeni arşiv daire başkanlığının kurulması.

Son arkadaşımızın konuşmasından anladığım kadarıyla, bunca protokol yapıldı. Ancak dış arşivlerle ilgili bir birim de kurulsun dedi. Ve belki biraz keskin ifade ile ama aynı keskinlikle ben de üzerinde durmak istiyorum. Dün söylemek istiyordum, bugün fırsat doğdu. Olay, mahallinde halledilmeli. Osmanlı Arşivi İstanbul'da olduğuna göre son birkaç yıldır hem siyasilerin hem de genel müdürlerin isteği doğrultusunda Genel Müdürlük Ankara'ya geldi. Genel Müdürlük Ankara'ya gelince birçok daire başkanlıkları da Ankara'ya geldi. Dolayısıyla İstanbul ihmal edildi gibi geliyor. Ama Genel Müdürlüğün tekrar İstanbul'a taşınması her halde işin mahallinde çözülmesi açısından son derece yararlı olacaktır.

Konu üzerinde söz almak isteyenler varsa buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İCİMSOY (Marmara Üniversitesi Arşivcilik Bölümü) –Öncelikli olarak size teşekkür etmek istiyoruz. Programda bir dağınıklık söz konusuydu; benzer konuları bir araya getirerek oturum

başkanı olarak siz topladınız. Sonra da gerek Yusuf beyin gerek Ali Osman beyin gerekse Hacı Haldun beyin konuşmalarıyla ilgili bazı şeyler söylemek istiyorum. Bunlar ek mahiyetinde olacak sanıyorum.

Öncelikli olarak Yusuf beyin konuşmasına katılmamak elde değil. Mahallî arşivlerin var olması, kurulması gerçekten çok önemli ve çok elzem. Kendileri bir program, bir çatı hazırladıklarını söylediler. Ben evveliyatıyla ilgili olarak birşeyler söylemek istiyorum. Gerek Zübeyir KOŞAY'ın gerek Fikret AR'ın benzer şekilde daha önceden yapılmış çalışmaları var. Özellikle Fikret AR'ın 1971'de yayınlamış olduğu "Arşiv Hizmetlerinin Organizasyonu"yla ilgili bir rapor bu mahallî arşivlerin kurulmasıyla ilgili bir çatıyı beraberinde sunuyordu. Güzel bir şey ve güzel bir çalışmaydı. Yanlış hatırlamıyorsam –aslında Arşiv'den büyüklerimiz de belki bana yardım ederler– 1976'da yayınlanan fakat hiç bir zaman yürürlüğü söz konusu olmayan "*Devlet Arşiv Hizmetleri Yönetmeliği*" de benzer bir mahallî örgütlenmeyi beraberinde getiriyordu. Ama maalesef şimdiye kadar hiçbir şekilde mahallî arşivlerin kurulması söz konusu olmadı. Şu açıdan, bir de mahallî arşivlerin kurulması, arşiv binalarının yapılması gerekliliğini vurgulamak istiyorum. Yanlış hatırlamıyorsam 1990-91 yıllarında Erzincan'da vuku bulan deprem dolayısıyla –O dönemlerde yurt dışındaydım. Ve Türkiye'nin Sesi Radyosu'nu dinliyordum, devamlı olarak.– radyoda yayınlanan bir habere göre 1930'lu yıllarda vuku bulan Erzincan depreminden sonra üretilmiş, devlet dairelerinde bulunan hemen hemen tüm arşiv malzemesinin ya da evrakın %80'inin bu depremle birlikte yok olduğu söylenmişti. Bu korkunç birşey. Kurulacak arşiv binalarının da –arşiv binaları kurulursa– tüm bu gerekleri karşılayacak şekilde yapılması gerekiyor. Benzer şekilde bunu tamamlayacak şekilde mevzuat değişikliğide yapılması zorunlu gibi gözüküyor.

Ayrıca Ali Osman beyin tarihçesinden çok yararlandık, kendisine çok teşekkür ederiz. Ayrıca belirtmek istediğim, kendisinin vurguladığı, benim de öğleden sonraki bildirimde üzerinde durduğum konu "Arşiv Envanterinin Yapılması". Türkiye'nin kesinkes bir arşiv envanterinin çıkarılması gerekiyor. Nasıl kültür-tabiat varlıklarımızın envanterleri varsa, hangi bölgede hangi sit alanında ne kadar tarihî belge var ise, biliniyorsa, bunlar kayıtlara geçirilmişse her bir devlet dairesinde ya da şahıslar

elinde bulunan her bir arşiv malzemesinin de kayda geçirilmesi zorunlu. Bu açıdan kendilerine teşekkür ediyorum.

Hacı Haldun beyin konuşması ile ilgili olarak da bir ek yapmak istiyorum. Kendileri ilk defa uluslararası olarak ICA toplantısına, milletler arası arşiv konseyi toplantısına 1992'de katıldığını söyledi. Yanlış hatırlamıyorsam daha önceden 1950'li yıllarda Fazıl İŞİKÖZLÜ'nün de ICA toplantılarına katıldığını hatırlıyoruz. Bunu da eklemek istiyordum. Kendilerini rahmetle anıyoruz. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Atilla ÇETİN (*Sakarya Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü*)—Efendim, bu Şûra'da benim bir tebliğim yoktu. Fakat gönlümden şu taşra arşivleri ve mahallî arşivler konuları geçerdi. Önce hem Ali Osman (ÇINAR) beyi, hem Yusuf KÜÇÜKDAĞ'ı çok tebrik ederim. Benim gönlümden geçen şeyleri aynen aktardılar, aynen ifade ettiler. Çünkü taşra arşivleri çok önemli. Osmanlı Devleti'nin son Hazine-i Evrak Müdürü ve 1931'e kadar çok vefakar çalışan Mahmut Nedim Bey isminde bir arşivcimiz var. Ben bunun geçmişini öğrenebilmek için Re'fet Paşa ile münasebetini anlamak için İstanbul vilayetine gittim. "Efendim 1922-28 arasında arşivleriniz var mı?" dedim. Dediler ki; "1950 yılından önceye ait bizim elimizde hiç birşey yok. Bunlar tasfiye edilmiştir." İnaniyorum ki, taşra arşivleri, Osmanlı döneminde en fazla tahribe uğrayan arşivlerden bir tanesidir. Gerek sancak veya eyalet divânının evrakları ve defterleri, XIX. yy'da da vilayet arşivleri büyük tahribe uğramıştır. Şimdi tarihi iyi yazılmamış bölgelerden bir tanesi, benim de görev yaptığım Sakarya bölgesi, Sakarya ve Kocaeli bölgesinin tarihini yazmak için araştırıyoruz, hiç birşey bulamıyorsunuz. Ancak Osmanlı Arşivlerine giderseniz vilayetlerle ilgili birşeyler bulabilirsiniz.

İkincisi; yeni kurulan taşra üniversitelerinin bölgesel araştırmalar yapmaları için arşivlere ihtiyacı var. O bakımdan kanun, yönetmelik ve sair çerçevesinde bölge arşivleri bina, personel, yönetmelikler açısından taşra arşivlerinin, mahallî arşivlerin gerek İçişleri Bakanlığı ve Üniversiteler çerçevesinde kurulmasında büyük bir yarar ve gereksinim var. İki arkadaşımı da bu açıdan gönülden kutluyorum. Benim söylemek istediğim şeyleri hakkıyla dile getirdiler. Sayın İbrahim GÜLER beyin de dediği çok enteresan şeylerdi. Tabii biz yurt dışında –benim yazdığım bazı makalelerde de vardır– Efendim ister Rusya'da kalsın, ister

Ukrayna'da kalsın, ister Fransa veya Cezayir'de kalsın orada kalan şeyler bizim buradaki arşivlerimizdeki belgelerin, defterlerin kardeşleridir. Onları ihmal edemeyiz. Nasıl oradaki şehitlerimizi unutamazsak, evrakımız da bizim öz malımızdır. Onları da her zaman gözümüzde, kalbimizde yaşatmamız ve çizdikleri program ölçüsünde bir şeyle daima onların da garib ve bî-kes olmadıklarını ilmî açıdan ortaya koymak lazım. Teşekkür ederim.

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR (Marmara Üniversitesi) –Teşekkür ederim sayın başkan. Ben Yusuf beyin konuşması ile ilgili bir-iki şey söyleyeceğim. Öncelikle mahallî arşivleri gündeme getirdiği için kendisine şükranlarımı sunuyorum. Ancak konuşmasının sonunda yapmış olduğu önerilerden bir tanesine katılmadığımı söylemek istiyorum. Arşiv malzemesinin scannerler aracılığıyla kontrol altına alınmasına dâir bir öneri getirmişti hocamız. Şimdi, buna neden katılmadığımı söylemek için ben birkaç örnek vermek istiyorum. İstanbul'da yerel yönetimler arşivlerinde yaptığım çalışmalarla ilgili olarak bir-iki şey söyleyeceğim. Mesela; İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin yıllık olarak evrak üretimi 60 binin üzerindedir. Bunun da raf olarak karşılığı 110 metredir. Şimdi bu büyüklükteki, bu hacimdeki evrakı scannerler vasıtasıyla aktarmak teknik olarak fazla mümkün gözüküyor. İkinci bir konu, üretilen arşiv malzemesinin içerisinde veya kamu kurum ve kuruluşlarında üretilen her belgenin içerisinde arşivlik değere sahip olanların dünya ortalaması %5'tir. Bu %5'lik ortalama için bunun tamamının elektronik ortama aktarılması pek doğru olmaz sanıyorum. Ancak şöyle birşey getirilebilir. Genel bir politika olarak kamu kurum ve kuruluşlarında bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması sonucunda belgelerin doğrudan elektronik ortamda üretilmesi gündeme getirilebilir, bu teşvik edilebilir. Ve bunun sonucunda elektronik ortamda üretilmiş belgelerin yine elektronik ortamlarda saklanması teknik olarak çok daha mümkün olabilecektir. Bunları söylemek istedim.

Bir de eğitimle ilgili son olarak meslek okullarından bahsetti hocamız. Aslında bu, dün de gündeme gelmişti. Batı örneklerinde aslında lisans düzeyinde pek arşivcilik eğitimi veren yok. Biz belki de birkaç örnekten bir taneyiz burada. Batıdaki örneklerinde genelde normal bir lisans eğitimi üzerine yapılan yüksek lisans düzeyinde arşivcilik

eğitimi verilmekte, ben kendim İngiltere'de tahsil gördüm. Orada da aynıydı. Herhangi bir eğitimin üzerine arşivcilik eğitimini yüksek lisans olarak yapmak gibi... Bunu da belirtmek istiyorum, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ercüment KURAN (Emekli Öğretim Üyesi) –Bu sabah çok değerli ve ışık getiren dört tebliğ dinledik. Benim, evvela birinci konuşmacı olan sayın Doç. KÜÇÜKDAĞ'a bir sorum var. Bu mahallî arşivler son derece önemli bir konu. Fransa'da çok gelişmiş olduğunu biliyorum. Yani "Arşiv Nasyonal" dışında her bölgenin arşivleri vardır ve çok değerli çalışmalar yaparlar. İdarî teşkilatı çok geniş, neşriyatı vardır. Türkiye'de de bunun olmasını isterim.

Yalnız bir sorum şu "Acaba bize verdikleri bilgilerin kaynakları nelerdir, salnamelerde bir bilgi var mı bu konuda? Ben rastlamadım. Ama var mı, hiç olmazsa teşkilatta oradaki müdür veyahutta oradaki memurların isimleri yazılı mı?" Onu sormak isterim.

İkinci bir şey olarak da, sayın GÜLER'in tebliği son derece ilgi çekiciydi. Yalnız tabii zaman kıtlığından bazı şeyler eksik kaldı. Atladım hocam, evvela bir kere Mısır'da zengin bir Türkçe, bir Osmanlı devri Arşivi vardır. Prof. Jan DENY 1925 ve 1932'de "Somer des Archiv Türk de Pari Abidin" (?) diye yayınladı envanteri. Şimdi de, Muhammed HART diye Türkiye'de okumuş bir profesör
..... üzerinde çalışıyor. Şimdi Trablusgarp'ta da bir enstitü var Libya'da, orada da çalışmalar var. Ama çalışmalar çok ilkel gidiyor orada. Fakat Tunus'ta bildiğiniz gibi Prof. MANTRAN bunun envanterini neşretti. Cezayir'de de Prof. Dr. Abdulcelil TEMİMİ Tunuslu Cezayir envanterini neşretti.

İki ay evvel sayın Genel Müdür İsa ÖZKUL bey ve Profesör Nesimi YAZICI beyle beraber bendeniz Cezayir'de bu Milletlerarası Arşiv Kongresi'ne katıldık. Orada gördüğümüz çok ilginç şeyler. Ben onuncu kere gidiyordum Cezayir'e. 70'lerden beri çok gittim. Fakat arşivlere girmemiştim. Fakat bu sefer arşivleri bize gezdirdiler. Hakikaten dışarıdan görünüş, teşkilat çok iyi. Bizim arşiv teşkilatımızdan ve tesislerimizden daha iyi durumda, iç harple iç içe oldukları halde buna önem veriyorlar. Bizim Türkçe asıllı belgelerin de asıllarını bize gösterdiler. Camekanlar içine koymuşlar. Bu bakımdan da tekrar ediyorum. Bu Mağrib'deki

arşivlerle Türk tarihine yeni bir ışık getirebiliriz ve Türk medeniyetinin ne kadar biz kendimiz Türk olmakla belki utanç duyar hale geldik, ama oralarda Türk olmak şeref payesi, bunu insan görüyor, yaşıyor. Evvela bundan bir kere ümitleniyoruz geleceğimiz hakkında.

İkincisi oradaki Türk kültürünün unsurlarını araştırmamız. Onlardan evvel, Fransızlar'dan evvel bize düşüyor. Ve bizde, tabii memleketimizde çok büyük meseleler var... Arşiv'de de büyük meseleler var. Bendeniz katılmak isterim böyle bir "Mahallî Arşivler Dairesi" olsun. Fakat bazı gerçekleri de unutmamalıyız; Türkiye ne halde. Millî Kütüphane'ye ben devamlı gidiyorum. Her sene biraz daha servisler, hizmetler kısıtlanıyor. Mesela saat 3'ten sonra belge çıkmıyor. 3'te değil de ikide gitmek gerekiyor. Günde iki veya üç kere depoya iniyorlar memurlar. Yani bu bir rezalettir. Sebebi de bütçe yetersizlikleri, memur kısıtlamaları. Emekli olanların yerine kimse alınamıyor her halde. Kütüphanelerin başına gelenler arşivler için de bahis konusudur. Bunların temelinde malî sıkıntılar ve devletin bu işlere önem vermemesi yatıyor. Çünkü günlük yaşıyoruz. İleriye matuf Türkiye'nin projeleri maalesef ekonomi dışında pek yok. Bir şey daha söylemek istiyorum. Bu Cezayirli bizden kendilerine ait belgelerin asıllarını istediler, tabii bu gülünç birşey, hiç bir devlet böyle yapmıyor. Zaten gayeleri de aslında bizle değil de, Fransızların 1962'de götürdükleri, Fransada'ki Cezayir belgelerini geri almak. Ama buna karşılık Fransızlar gelmediler bile; İspanyollar da gelmedi; orada da arşivleri var. İngilizler de gelmedi. Sadece bir tebliğ gönderdiler. İtalyanlar da gelmedi. Yani daha çok Kuzey devletleri, Pakistan, Çin, Türkiye ve Arap ülkelerini gördük ve şunu söyleyeyim, Türk aydınlarının bunu bilmesinde gerek var. Türkçe konuşan, Türkiye'de kalmışbir Suriyeli Profesör, Türkçe konuşuyor. Bizim aleyhimize Ruslarla beraber Cezayirlileri teşvik ettiler, isteyiniz şey yapınız, böyle bir durumla karşılaştık. En büyük düşmanlarımız da maalesef Suriye ile Arap kardeşlerimiz diyelim. Bütün bunları görmek ilgi çekici. Fakat Polonya'yla da bir işbirliği protokolü yapıldığını, her halde zaman olmadığı için arzedemediniz.

Çünkü Polonya Arşiv Genel Müdürü bir hanım geldi; bize en çok yakınlığı gösteren heyetin başkanı oldu. Zannediyorum bu gibi faaliyetler

çok ümit verici. Ama bunların burada kalmaması, yayınlara geçmesi ve billhassa Tükiye'de kültür dergilerinde ve muhafazakar gazetelerde de dergilerde de bu gibi konferansların aks bulmasını gönül istiyor. Fakat maalesef dün akşam sadece TRT'de dinledim. 8'den sonra. Fakat sadece müsteşarın, genel müdürün ve Halil İNALCIK hocamızın konuşmaları verildi. Ondan sonra da dinleyiciler gösterilmedi bile. Devletin yaklaşımı bu olunca fazla ümitlenmemek lazım. Bu gibi Türkiye'nin kültür mirasının değerlendirilmesine... konuşmam uzun olduğu için özür dilerim.

Oturum Başkanı –Hocam ben bu açıklamalardan dolayı teşekkür ediyorum. Ancak tebliğ sahiplerine sorular da var; keşke vakit olsa da uzun uzadıya bu konuları konuşabilseydik. Zaten yayınlanacak. Hem tartışmalar, hem bildiri metinleri yayınlanacak. Ben bir kişiye daha söz verdikten sonra sözü arkadaşlarımıza bırakacağım. Bir de dün sayın rektör, oturum başkanı sayın FİĞLALI çok güzel bir oturum başkanlığı yaptı. Çıkan sonuçları da oyunuzda sundu, aynı şeyi ben de yapacağım. Arka taraftan bir kişiye daha varsa söz vereceğim. Sayın KÜÇÜKDAĞ'dan başlamak üzere, kısa olmak kaydı ile.

Doç. Dr. Yusuf KÜÇÜKDAĞ –Efendim, sayın Hamza KANDUR belgelerin scannerle taranmasının biraz mümkün olmayacağını söyledi. Rakamlar da verdi. İlginç rakamlar. Tabii bunlar birikim. Hiç bu işe girilmemiş. Bu kilometreler onun için oluşmuş. Ben tebliğin tamamını okumadım. Günübirlik bunlar, şey yapılacak. Mümkün değil diye bir şey yok. Artık bugün bir disketin içine çok sayıda malzemeyi alabiliyorsunuz. O mümkün. Yalnız bilgisayarda, doğrudan elektronik ortama yazışmaların alınması, mesela diyelim ki; Anıtlar Kurulu'nun bir kararı var. İşte imzaları var. Falanca filanca diye işte onu nasıl tespit edeceğiz? Tamam, onları yapıyorlar zaten. O tür bir uygulama var. Ama orijinal sayısıyla, şeyiyle. Yani Osmanlı'nın yaptığı gibi bir belge ortaya çıkmaz. Ben değiştirebilirim de onu, bir noktada. Daha sonraki şeylerde tahrifat yaparım.

Şimdi eğitim üzerine yüksek lisans, her hangi bir eğitimin üzerine yüksek lisans yapılarak, doğru söyledi. Batıdaki, ama o adamlar bu işi ta XX. yy'ın başlarından itibaren yerleştirmiş ve bütün arşivlerini halletmişler. Artık bunu bilimsel düzeyde hallediyorlar. Fakat biz mübtedi

durumundayız. Şu anda hiç bir şey yapılmamış. Süratle bir ara elemana ihtiyacımız var ki, çocuklar veya yeni yetişen arşivci elemanlar bunları tasnif edecek, düzene sokacak. İleride Hamza beyin dediği olacak tabii. Artık bir rayına oturtulduktan sonra her şey günlüğe bindikten sonra, haliyle işin bilimsel yönü gelecek. İki yıllık olmaz demek istedi herhalde. Türkiye'nin şartlarında bu mecbur gibi geliyor bana. Çünkü bu ihmal edildi.

Değerli bilim adamı sayın hocam Profesör Ercüment KURAN hocamın da –ben ilginç fikirlerinden dolayı da buraya Ankara'ya geldiğim zaman kendisinden istifade eder, dönerim– gerçekten güzel fikirleri var. Geniş ufuklu bir bilim adamımız. Şimdi efendim, mahallî arşivlerle ilgili sayın hocam, salnamelerde herhangi bir bilgi yok, belgelerde var. Bir teşkilat, yani bir özel memur tayin edilmiş falan. Belki kurumlar kendi içinde kendi arşivlerini oluşturmuşlar, oralarda aynen şimdi olduğu gibi bir müstahdem veya bir benzer kişiyi görevlendirmişler. Götürüp, getiriyor. Özel bir şey yok hocam. Teşkilat yok benim gördüğüm. Ankara'da sordum. Arkadaş da görmemiş. Benim söyleyeceklerim bu kadar.

Pardon hocam Hamza beye bir cümle ile bir şey söyleyeceğim. "Herşey arşiv malzemesi değil" diye, bu büyük bir yanlış bence. Herşey arşiv malzemesidir, altında imza olan bence. Abdülbaki GÖLPINARLI bu hataya düştü. Mevlana Dergahı Arşivi'ni incelerken toptan deyivermiş. "Çelebilerin kendi aralarındaki vakıf gelirlerinden dolayı çekişme" demiş. Dosyayı açıyorsunuz ki, ohooo neler var. Çok güzel bilgiler var. Şu yarar, bu yaramaz diye bir ayırım yapmak bence sakıncalı, arşiv malzemesinde.

Oturum Başkanı –Sayın GÜLER, sizin bir diyeceğiniz var mı?

Yrd. Doç. Dr. İbrahim GÜLER -Ben kısa bir toparlama yapmak istiyorum, sayın Ercüment hocam da ifade buyurdular. Gerçi ben de bildirimde bunu ifade etmeye çalıştım ama. Kuşkusuz bu arşivlerde bir takım sorunlar var. Eyalet arşivlerinde özellikle, benim çok iyi tanıdığım Tunus Millî Arşivi'nde mesela tabii aynı çerçevede diğer Osmanlı eyaletleri olup da bugün ayrı devletler haline gelen ülkelerin arşivlerinde de aynı tarzda incelemelerin yapılması gerektiği kanaatindeyim. Ve bu çalışmalar neticesinde de bu arşivlerdeki sorunlar tümüyle ortaya çıkacaktır.

Mesela, Tunus Millî Arşivi'nde bir çok Türkçe belge olmasına rağmen bunların düzenli katalogları yoktur. Sayın hocam da ifade buyurdular. Prof. R. MANTRAN bir envanter hazırlamıştır. Bu envanterin, bu arşivde bulunan Türkçe belgelerin tespiti bakımından gerçekten değeri büyüktür. Fakat bu envantere girmemiş Türkçe belgelerin bulunduğunu da tespit etmiş bulunuyoruz. Nitekim bu "Anatolia Modernia" adlı bir dergide "Tunus Millî Arşivi'nde Bulunan Türkçe Belgelerin Kısmî Katalogu" adlı bir çalışmada ilâve olarak, MANTRAN'ın çalışmasına bir ilâve olarak belirtilmiştir.

Ben bir de, Türkiye dışındaki arşivlerin kazandırılması konusunda bir hususu tekrar vurgulamak istiyorum. Özellikle Türkiye dışındaki arşivlerin Türk tarih incelemelerine kazandırılması derken ilk aşamada elbette ki buradaki Türkçe belgelerin kesinlikle göz önüne alınması; çünkü eyaletlerde gidişatın çok iyi bir şekilde gözlenmesi ve buradaki yöneticilerin merkeze bakışları açısından önem taşımaktadır. Bu bakımdan eyaletlerdeki belgelerin de merkezdeki belgelerle mukayeseli olarak değerlendirilmesi zaruret arz etmektedir.

İkinci önemli bir husus da, bu dış arşivlerdeki mahallî dilde yazılan belgelerin gözönüne alınmasıdır. Maalesef bu, bizim araştırmacılarımız tarafından ihmal edilmiştir. Bu sadece bizim araştırmacılarımız tarafından ihmal edilen bir husus değildir. Aynı zamanda yurt dışındaki diğer araştırmacılar, yani o ülkelerin araştırmacılarının da ihmal ettiği bir husustur. Onlar Türkçe belgeleri Türkçe bilmedikleri için anlayamadıklarından ve özellikle Fransız kaynaklarına ve Arap kroniklerine bağlı olarak değerlendirmeye tâbi tuttuklarından bir takım yanlış değerlendirmelere gitmişlerdir. Sayın hocam, uluslararası toplantılarda belki buna şahit olmuşlardır. Bir takım yanlış görüşler ortaya atılmaktadır. Tabî bütün bunlar arşiv belgelerinin o ülke araştırmacıları tarafından, tarihlerini ilgilendiren belgelerin diline tamamen vâkif olmadıklarından kaynaklanmaktadır. Bu husus ta önem taşımaktadır. Dolayısıyla Türkler için Türk tarihinin tam anlaşılabilmesi için Türkler'in hakim olduğu bölgelerdeki bütün coğrafyalarda yerli dilde yazılan belgelerin dilinin de iyi bilinmesi ve bu belgelerin incelemelerde değerlendirilmesi gerekmektedir. O ülkelerin de Türkçe belgeleri, o ülkelerin araştırmacılarının da

Türkçe belgeleri değerlendirmesi gerekmektedir. Aksi halde yanlış anlaşılmalara yanlış değerlendirmelere meydan verilecektir.

Oturum Başkanı -Evet, bir dakika da sayın ŞAHİN'e veriyorum.

Hacı Haldun ŞAHİN -Teşekkür ederim sayın başkan, sayın ERCÜMENT hocamız konuşmasının son kısmında güzel bir konuya değindi. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün hakikaten üstün gayretleriyle bir takım ülkelerle işbirliği protokolleri yapılmış; hatta bu işbirliği yapılan ülkelerden şöyle bir teklif var. "Gönderin personelinizi aylığını biz verelim; harcırahını biz verelim, buradaki evrakı tasnif edelim; beraber yapalım bunu." Ama maalesef bürokrasiyi aşamıyoruz. Mesela OHRI'de 15 bin evrak var. Makedonların elinde Osmanlı evrakı çok, önem atfediyorlar. Bize böyle bir teklifte bulundular. Ama maalesef bu güne kadar bir cevap verilemedi. Bir ikincisi, Cezayir'le ilgili de işbirliği gündeme geldi. Sayın hocamız ve Prof. Dr. NESİMİ YAZICI ile birlikte genel müdürümüz 1998 yılının Şubat ayında yapılan bir kolokyoma iştirak ettiler. Bu kolokyom 1996 yılında yapılmak istenmiş; ancak o günkü genel müdürümüzün iştirak edemediklerinden dolayı "Milletlerarası Tarih Araştırmaları ve Arşiv Kolokyomu" adıyla iptal edilmiş. 1998 yılında yapılmış, buradan genel müdürümüzün gitmesiyle birlikte. Bu toplantıda siyasî ilişkilerimizin iyi olmadığı başta Suriye olmak üzere bazı Arap ülkeleri tarafından ise hakikaten bizi rencide eden hem Türk insanını, devletini, bir takım görüşler serdedilmiş, ortaya konmuştur. Adeta pusuya yatmış bekliyorlar. Genel müdürümüzün orada yaptığı konuşma Cezayir kamuoyunda büyük yankı bulmuştur. Cezayir'de Osmanlı 310 yıl kalmış, Fransa 130 yıl kalmış; bu ne biçim sömürüdür ki, Cezayir'de bir kişi dahi Türkçe konuşamaz iken, Cezayir halkının yüzde yüzü Fransızca konuşuyor. Arzederim efendim.

Oturum Başkanı -Efendim konuşmalarımız, tartışmalarımız burada bitti. I. Arşiv Şûrası'nın pratik, pragmatik bir yönü olsun demiştik. Ben özetleyecek olursam, aşağı yukarı üzerinde mutabakat sağlanan konular var.

Bunlardan birincisi, millî arşivlerin korunması, araştırmacıya açılması hususu, bir temennî olarak, bir karar olarak alıyoruz bunu. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, üçüncü daire başkanlığı olarak mı

yapar, yoksa bir proje olarak mı? Bu konuda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde malî bir sıkıntı olduğu kanaatinde de değilim. Dün Başbakanlık Tanıtma Fonu'ndan sorumlu genel sekreter de buradaydı. Başından beri Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun %10'u Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne tahsis edilmiştir. Bu çok büyük bir rakamdır. Proje yapılır veya daire başkanlığı. Ama muhakkak surette bu taşra arşivlerinin korunması, araştırmacıya açılması hususu var. Çünkü olay o kadar da basit değil, bir daire başkanlığı ile de halledilecek bir mesele değil. Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olanlar var, Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne bağlı olanlar var veya askerî kesime bağlı olanlar olduğu gibi. İşte bu Konya'daki Mevlana Tekkesi'nde olduğu gibi bir takım özel arşivler de var.

Diğer bir husus dış arşivlerin muhakkak surette, son konuşmacı arkadaşımız da belirtti, sayın hocamız da çok güzel ifade ettiler. Dış arşivlerin Türkiye'ye kazandırılması konusu üzerinde daha hassas davranılması ve arkadaşımızın söylediği gibi bir çok ülkeden benzer teklifler de var. Bunların gerek Osmanlıca ve gerek mahallî dil ve gerekse Osmanlı'nın yaptığı şekilde Fransızca nüshaları var. Bunların tasnif edilmesi var ve bazı ülkelerden bizdeki kadar sandıkta, çuvalda değil, ama çıkarıldı. Bunların tasnif edilip belki arkadaşımızın, KANDUR arkadaşımızın ifade ettiği gibi elektronik ortama aktarılması hususu da var. Bu konuda, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bütçesi de, Tanıtma Fonu bütçesi de yeterli. Gerekirse yurt dışına eleman da göndermek suretiyle –Türkiye Cumhuriyeti Devleti de yolluk yevmiyesini verecek güçtedir– onların da tasnifinin yapılıp gerek bilgisayar ortamıyla, elektronik ortamla gerekse İnternet ortamıyla bunların karşılıklı yararlandırılması hususu gündeme getirilebilir. Yurtdışı arşivlerde her ne kadar sayın ÇETİN söyledi; "şehit" dedi ama, ben şehit demiyorum "gazi" diyorum. Hiç olmazsa ölmediler, onlar bir çok tahribata uğramasına rağmen, hala yaşıyorlar. Türkiye'de de %70-%30 civarında, yurt dışında %70 ise Türkiye'de %30 civarında olduğu söyleniyor. Çünkü bazı yurt dışına gönderilen evrak da muhafaza edildi. Tahribata rağmen bunlarda mevcut, bunların da bu söylediğimiz şekilde Türkiye'ye kazandırılması konusu var.

Yine bir arkadaşımızın ifade ettiği şekilde, gerek Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri'nin, merkezdeki arşivlerin gerekse taşradaki

arşivlerin bir envanterinin çıkarılmasının yanı sıra yine başta elektronik ortam ve yazışma-çizişme veya eleman göndermek suretiyle veya bu Milletlerarası Arşiv Konseyi'ne aktif katılım suretiyle bunların gerek Türkiye'deki merkezdeki, taşradaki veya yurt dışındaki envanterlerinin süratlice çıkarılması lazım. Tabii bunların bir kısmının da sözü edildiği şekilde tasniflerinin bitmiş olması kaydıyla, bu da bir temennî olarak gündeme getirilebilir ve son konuşmacı arkadaşımızın da üzerinde durduğu dün de üzerinde durulduğu şekilde Genel Müdürlüğün Ankara'dan İstanbul'a gitmesi her halde şart hale geldi. Ben öyle inanıyorum ki, 75. yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü veya diğer ilgililer ki, bunlardan bir örnek verecek olursak Millî Eğitim Bakanlığı'nın merkezdeki arşivleri bir çok sel felaketine bir çok yangın felaketine uğradı. Ondan sonra bir araştırmacı gittiği zaman hâlâ bir takım kısıtlamalar var. Tasnifi bile yapılmış durumda değil. Dün bir konuşmacımız zannediyorum sayın rektör söylödi. Dışişleri Bakanlığı Arşivi son derece iyi demişti. Ben kesinlikle söylüyorum. İçine girin ve cemseler dolusu, ondan sonra taşınmada arşiv ve kütüphanesini, malzemesini belirli yerlere sahiplendiren bir kişi olarak rahatlıkla söylüyorum. En berbat arşiv Dışişleri Arşivi'dir ve en kapalı Arşiv de Dışişleri Arşivi'dir. Ben bilimsel arşiv için söylüyorum. İdarî arşiv için değil. 75. yılda bu alacağımız kararlar çerçevesinde her halde bütçe sıkıntısı da yok arşiv konusunda. Ama mevzuat, fizikî yapı, bina, personel konusunda bir takım düzenlemelerle her halde Türkiye Cumhuriyeti'ne yaraşır bir şekilde 75. yıl içerisinde bu alınan kararlar çerçevesinde mevzuat düzenlemesi yapıldığı gibi fiilen de gerek yurt içi gerek yurt dışındaki bu çalışmalara geçilmiş olur.

Ben oylarınıza sunmuyorum. Herkesin gözlerinden her halde bu konulara %101 katılımın olduğu kanaatindeyim, teşekkür ediyorum.

K SALONU

III. OTURUM

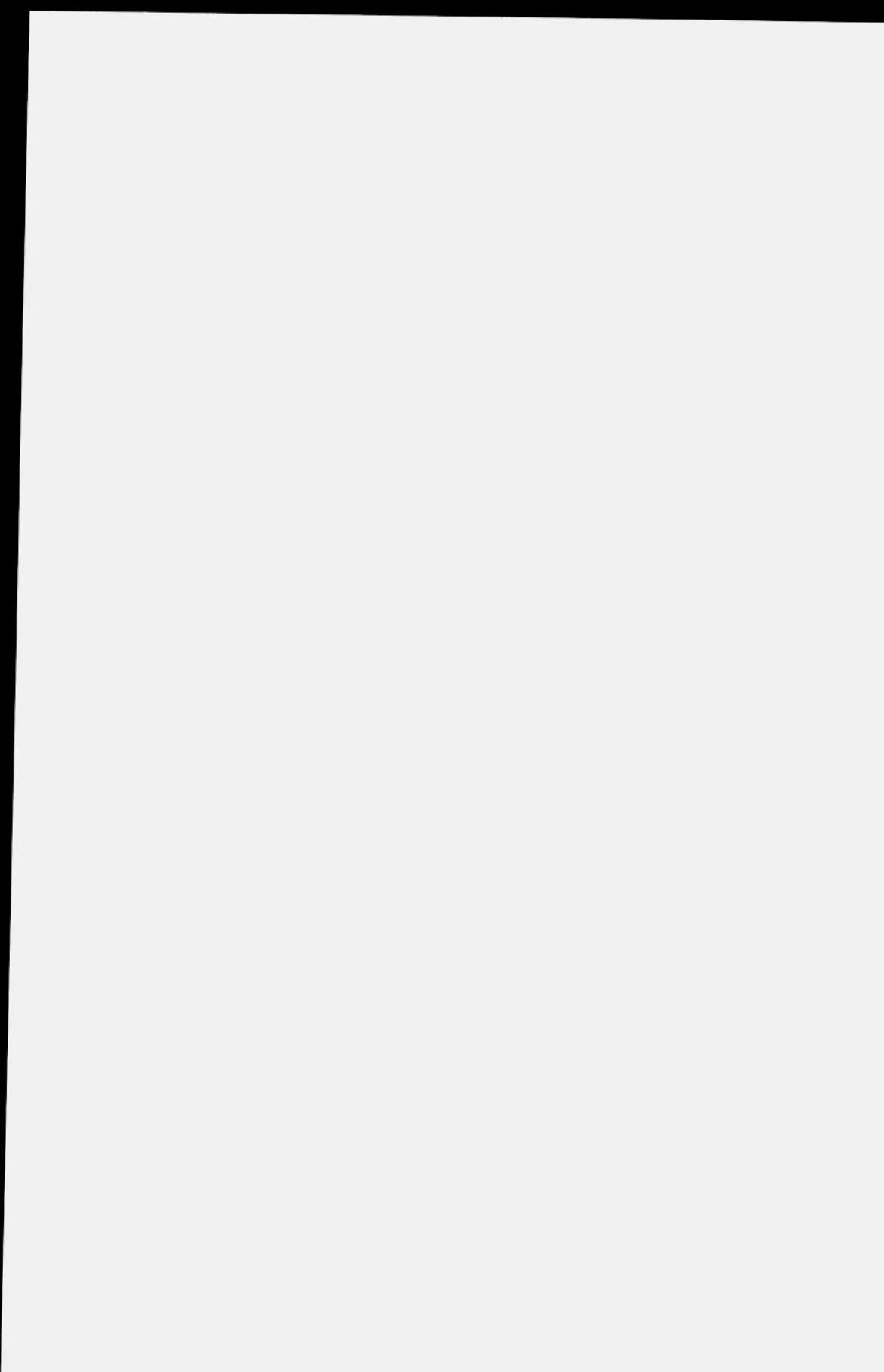
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI

Tebliğ Sunanlar:

Öğr. Bnb. Nâsır YÜCEER

Yavuz YEŞİLYILMAZ

Dr. Yeşim ALTINTEPE

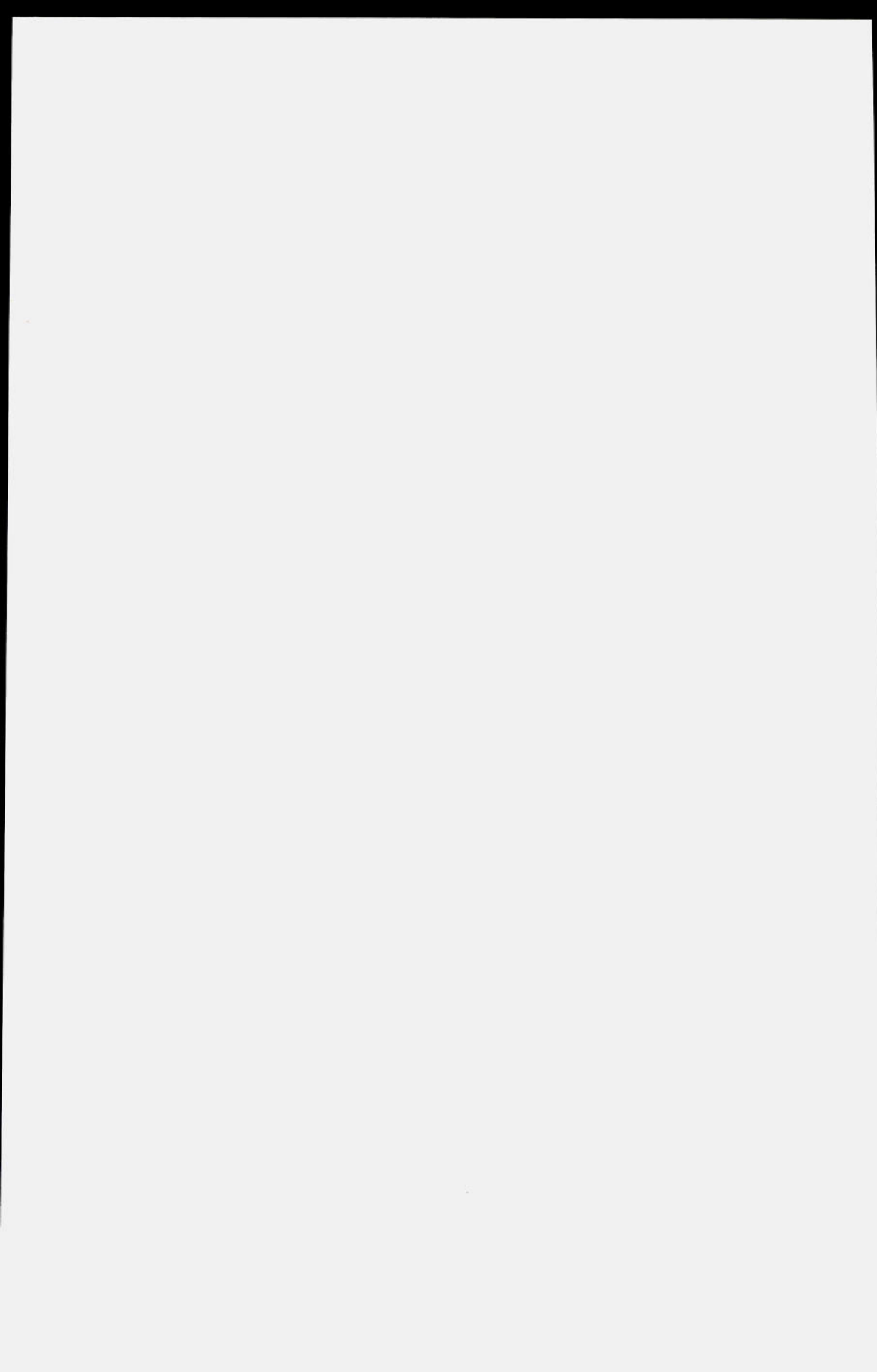
Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI'nın Oturumu Açış Konuşması

Değerli meslektaşlar, sabah oturumuna hoş geldiniz. Cumhuriyetimizin 75. yılını kutlarken, kültür tarihimizin en önemli konularından olan "*Arşivlerimiz ve Arşivciliğimiz*", çeşitli açılardan, Şûra'mızda, başarılı bir şekilde tartışılmaktadır. Bu sabah oturumunda da, üç değerli konuşmacı yer almaktadır.

İlk konuşmacı, Öğretmen Binbaşı Nâsır YÜCEER yurt dışında olduğu için, Öğretmen Kıdemli Yüzbaşı Semih EKE. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (*Tasnif, Bakım, Onarım, Yararlanmaya Sunma, Kopyalama*) açısından incelenecek ve bu konuda bir tebliğ sayın EKE tarafından sunulacaktır.

Buyurun sayın EKE söz sizin.

* Ankara Ü. DTCE. Dekanı.

GENELKURMAY ASKERÎ TARİH VE STRATEJİK ETÜT (ATASE) BAŞKANLIĞI ARŞİVİ

(Tasnif, Bakım-Onarım, Yararlanmaya Sunma, Kopyalama)

Öğ. Bnb. Nâsır YÜCEER*

1- GİRİŞ

Arşivlerin milletlerin idarî, hukukî, sosyal, siyasî, askerî ve kültürel hayatlarındaki yeri ve önemi çok büyüktür. Bir devletin ve milletin siyasî, askerî ve sosyal tarihi, devlet ve millet hayatının temel kaynakları arşivlerinde saklıdır. Arşivler, bir toplumun geçmişini yeniden inşa etmenin temel yapı malzemeleridir. Bu malzemelerin meydana getirilmesi, kullanılması ve korunarak geleceğe intikal ettirilmesi devlet organizasyonunun etkinlik derecesi ile yakından ilgilidir. Denilebilir ki arşiv demek, devlet demektir. Devletimiz tarihin sayılı devletlerinden biri olduğu için, arşivlerimiz de günümüze intikal eden arşivlerin en zengin olanları arasındadır. Günümüze intikal eden arşivlerimizin en büyüğü İstanbul'daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'dir. İmparatorluk dönemine ait belgelerin büyük çoğunluğunu bünyesinde toplayan bu ana arşiv dışında kalan diğer arşivler arasında Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi de ihtiva ettiği belgelerin sayısı, niteliği ve kapsadığı dönem itibariyle özel bir öneme sahip bulunmaktadır.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, aynı türden belgeleri ihtiva eden nadir arşivlerden biridir. İhtiva ettiği belgeler askerî tarihimizle, özellikle harp tarihi ile ilgili belgelerdir. Bu bakımdan bir ihtisas arşivi niteliğindedir. Bugünkü Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nın temelini oluşturan Tarih-i Harp Şubesi 11 Nisan 1916'da İstanbul'da kuruldu.

* ATASE Arşiv Şb. Md.

Tarih-i Harp Şubesi'nin kuruluş amacı Türk askerî tarihini yazmaktır. Askerî tarihin belgelere dayandırılarak yazılabilmesi için bir askerî arşivin meydana getirilmesi çalışmaları başlatılmış ve zaman içinde 1853-1856 Kırım Harbi belgelerinden başlanarak daha sonra yapılan savaşlarla ilgili belgeler Tarih-i Harp Şubesi Arşivi'nde toplanmıştır. Muharebe, harekât, istihbarat ve lojistik destek konularındaki belgelerden 1916 yılından günümüze kadar 19 koleksiyon meydana getirilmiştir. Bu belge koleksiyonları şunlardır:

- 1- Osmanlı-Rus Harbi (Kırım Harbi) (1853-1856)
- 2- Osmanlı-Sırp-Karadağ Harbi (1875-1877)
- 3- Osmanlı-Rus Harbi (1877-1878)
- 4- Osmanlı-Yunan Harbi (1897)
- 5- Osmanlı Devri İç Olayları (1896-1914)
- 6- Osmanlı-İtalyan Harbi (1911-1912)
- 7- Balkan Harbi (1912-1913)
- 8- Birinci Dünya Harbi (1914-1918)
- 9- İstiklâl Harbi (1919-1922)
- 10- Cumhuriyet Devri İç Olayları (1923-1938)
- 11- Kore Harbi (1950-1953)
- 12- Kıbrıs Barış Harekâtı (1974)
- 13- Atatürk Koleksiyonu
- 14- Barış Faaliyetleri
- 15- Cumhuriyet Devri Siyasî ve Askerî Olayları
- 16- Cento Özel Arşivi
- 17- Körfez Savaşı (1991)
- 18- Tarihçeler
- 19- Haritalar-Albümler

Görüldüğü gibi arşivimizdeki belgeler sadece Osmanlı dönemi harp tarihi belgeleri olmayıp, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'ni de kapsamaktadır. Arşivimizde bulunan belgelerin büyük çoğunluğu Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Yeni Türk harfleriyle kaleme alınan belgelerin yanında bir kısım Fransızca, İngilizce, Almanca ve Rusça belgelerde bulunmaktadır.

2- TASNİF ÇALIŞMALARI

Tasnif, arşiv belgelerinin kolaylıkla bulunabilmeleri ve kullanılabil-meleri için belgelerin sıraya sokulması ve bir düzene konulmasıdır.

Arşivimizde toplanmış olan Osmanlı Türkçesi ile yazılı belgeler 1960-1968 yılları arasında işlem gördüğü tarihlerde ki aslî düzeni içinde koleksiyonları parçalanmadan korunup tasnifi yapılarak katalogları hazırlanmıştır. 1973-1980 yılları arasında belgelerin yeni Türk harflerine çevrilmesine başlanmış, İstiklâl Savaşı Koleksiyonu'na ait bir kısım belgenin çevirisi yapılmış ancak bu çalışmanın ihtiyaçlara cevap vermediği görülünce çalışma durdurulmuştur. 1983 yılında belgelerin konu, kronoloji, yer ve birlik esasına göre kart kataloglarının yapılmasına başlanmış, ancak bu çalışmanın araştırmacı ihtiyaçlarını karşılamadığı görülünce bu sistemden de vazgeçilmiştir.

Son yıllarda Türkiye'de gelişen arşivcilik çalışmalarına paralel olarak araştırmacılara daha iyi hizmet verebilmek, belgeleri sağlıklı şartlarda daha iyi muhafaza edebilmek ve arşivcilik alanındaki yeniliklerin gerisinde kalmamak için Genelkurmay ATASE Başkanlığı çalışmalarını yeniden gözden geçirmiştir. Araştırmacı hizmetleri açısından ve belgelerin daha iyi şartlarda muhafaza edilebilmesi açısından mevcut sistemimiz ihtiyaçlara arzu edilen derecede cevap veremediğinden belgelerin yeniden tasnif edilmesine karar verilmiş ve son yıllarda ülkemizde yaygın olarak kullanılmaya başlanan bilgisayardan belge tasnifi konusunda yararlanılması kararlaştırılmıştır. "*Bilgisayar Destekli Tasnif Sistemi*" benimsenerek, bilgisayarlar ve gerekli donanım temin edilmiştir.

Bilgisayar destekli tasnifin yapılabilmesi için belgelerin niteliğine uygun olarak bir belge tasnif formu geliştirilmiştir. Bu formda belgeyi tam olarak tanımlayan bölümler bulunmaktadır. Bu bölümler sırasıyla şunlardır:

- 1- Belgeyi inceleyen arşiv uzmanının adı soyadının yazıldığı bölüm
- 2- Belgenin tarihinin yazıldığı bölüm
- 3- Belgenin ait olduğu koleksiyon kodunun yazıldığı bölüm
- 4- Eski ve yeni tasnif numaralarının yazıldığı bölüm
- 5- Belge sayısının yazıldığı bölüm

6- Belgenin nev'inin yazıldığı bölüm

7- Belge özetinin yazıldığı bölüm

8- İndeksin oluşturulması için yer, şahıs ve diğer anahtar kelimeler ile belgeyi gönderen ve alan makamların yazıldığı bölümler.

Arşiv uzmanları belgeleri tek tek elden geçirerek belge tasnif formunu belirlenen esaslar doğrultusunda doldurup bilgisayara girilmesi için hazırlamaktadırlar. Belge tasnif formunda yer alan bölümler şu şekilde doldurulmaktadır;

Tarihleme, belgenin kaleme alındığı tarih esas alınarak yapılmaktadır. Bilindiği gibi Osmanlı belgelerinde Hicrî, Rumî bazen de Miladî tarihler kullanılmıştır. Biz prensip olarak tasnifi yapılan koleksiyonda en çok kullanılan takvimi esas alarak tarihleme yapmaktayız. Örneğin: Osmanlı-Rus Harbi koleksiyonunda (ORH) Rumî takvim çoğunlukla kullanıldığı için belgelerde geçen Hicrî tarihler Rumî tarihlere çevrilmiştir. Böylece hem birlik sağlanmakta ve hem de kronolojik sıralama kolayca yapılabilmektedir.

Arşivimizde bulunan her koleksiyon için belirlenmiş kısaltmalar vardır. Belge tasnif formunun koleksiyon adı bölümüne tasnifi yapılan koleksiyonun kodu yazılmaktadır. Örneğin, İSH (İstiklâl Harbi Koleksiyonu) gibi.

Tasnif numaraları bölümünde, hem yeni tasnife göre verilen numaralar yazılmakta, hem de daha önce yapılmış tasnifte kullanılan eski numaralar yazılmaktadır. Böylece arşivden daha önce yararlanmış araştırmacıların kullandıkları belgeler yine eski numaraları ile istenilebilmektedir.

Belge tasnif formunun diğer bir bölümü ise belgenin nev'ini gösteren bölümdür. Bu bölüme belgenin diplomatika lisanındaki adı yani cinsi yazılır (tezkere, telgraf, tahrirat, harita, plân vb.)

Belge tasnif formunun önemli bölümlerinden biri de özet bölümüdür. Bu amaçla belge ve belge grubunun tümü gözden geçirilerek önemli hususların özetleri yazılmaktadır. Belgenin konusunu tam olarak yansıtabilmesi için, özet "kim, kime, nereden, nereye, nasıl, niçin" gibi sorulara cevap verecek şekilde yapılmaktadır.

Belge tasnif formunda yer alan diğer bir bölüm ise indekslik kelimeler bölümüdür. Bu bölüm esasen bilgisayar destekli tasnifin en önemli unsurudur. Oluşturulan indeks sayesinde araştırmacı çok sayıda belgenin özetini okumadan, indeksi taramak suretiyle kendisini ilgilendiren özetlere ve belgeye ulaşabilmektedir. Yine bu sayede bazen ayrıntı olarak görülen ve özete yansımayan bir husus indekslik kelimeler bölümünde bulunabilmektedir. İşte bu yüzden tasnif çalışmaları sırasında en çok bu noktanın üzerinde durularak, mümkün olduğu ölçüde belgede geçen indekslik kelimeler tespit edilmektedir. İndekse gönderen ve alan makamlar ile belgeyi gönderen ve alan kişiler de dahil edilmektedir.

Arşiv uzmanları işlemini tamamladığı belgelere ait belge tasnif formlarını bu şekilde bilgisayar girişine hazır hale getirmektedirler. Bundan sonraki aşama ise hazırlanan bu verilerin bilgisayara girilmesidir. Daha sonra bilgisayara girilen belge tasnif formlarındaki bilgilerin tashih grubunca son kontrolleri ve düzeltmeleri yapılarak indeks oluşturulmaktadır.

Bu şekilde indeksi ve katalogu oluşturulan belgeler diğer taraftan belge kayıt laboratuvarında scannerlarla çekimi yapılarak kompakt disklerle yüklenmektedir. Bütün işlemi tamamlanarak katalog oluşturulan belgelerin içerdiği bilgiler ile scannerlarla çekimi yapılarak kompakt disklerle yüklenen belgelerin entegrasyonu arşiv araştırma programı vasıtasıyla yapılmaktadır. Böylece orijinal belgeler yerine kompakt disklerle çekilen belgeler bilgisayar vasıtasıyla araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Araştırmacı araştırdığı konu ile ilgili belgeleri bilgisayara yüklenen katalogdan belirleyerek bilgisayar ekranına getirmek suretiyle kısa sürede kendisi için lüzumlu olan belgeleri değerlendirmeye başlayabilmektedir. Araştırmacılar belge görüntüsünü bilgisayar ekranında istedikleri ölçüde büyütme imkânına sahip olduklarından belgeyi daha kolay ve çabuk okuyarak değerlendirebilmektedirler.

Bilgisayar destekli tasnifin diğer bir aşaması da belgelerin eski düzeninde korunduğu klasörlerden ve dosyalardan çıkarılarak gömlek- lere ve kutulara yerleştirilmesidir. Bu çalışmada her belgeye aldığı yeni tasnif numarası verilir. Belgeler aidiyet mührü ile mühürlenir. Gömlek- lerin üzerine içine konduğu belgeye ait (koleksiyon kodu, kutu no,

gömlük no, belge no, tarih ve eski tasnif numaraları) bilgiler yazılır ve gömleklere konan belgeler kutulara yerleştirilir. Kutunun sırt etiketine içine konduğu belge ve gömleklere ait bilgiler yazılarak yapıştırılır. İşlemi tamamlanan kutular ait olduğu belge koleksiyonuna ait kompaktlara yerleştirilir. Daha önce klasör ve dosyalar içinde yıpranmaya açık durumda bulunan belgeler klasör ve dosyalardan çıkarılarak özel olarak hazırlanan gömleklere ve kutulara konulmak suretiyle yıpranmaları önlenmiş olur.

3- BELGE BAKIM VE ONARIMI

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi'nde belgelerin bakım ve onarımlarının yapıldığı bir belge bakım ve onarım laboratuvarı bulunmaktadır. Bir kimyager ve üç kimya teknisyeni belge bakım ve onarım faaliyetini sürdürmektedirler. Belge bakım ve onarım laboratuvarında hasta olarak nitelendirilen belgeler ile yıpranmış ve yırtılmış belgelerin öncelikle hastalıkları tespit edilip, tahrip sebepleri belirlenmekte ve gereken tedavi şekli uygulanarak onarımları sağlanmaktadır. Amaç belgeleri daha uzun yaşatmaktır. Belgenin tahrip sebebi biyolojik etken yani mantarlaşma ve böceklenme ise belgeler dezenfekte edilmektedir. Daha sonra Japon kâğıdı ve kola ile onarımları yapılmaktadır. Kullanılan Japon kâğıdı saf selüloz, kola ise metil selülozdan oluşup şekersiz yapıya sahiptir. Belgelerin tahrip sebebi kimyasal etken ise yani belgenin asiditesinin yüksekliği (kuruluk derecesi) gibi, belgelerin asit dereceleri PH metre ile ölçülür ve asit dereceleri yüksek olanlara kalsiyumhidroksit ve kalsiyumbikarbonat maddeleri ile dezasidifikasyon (nötrleştirme) işlemi uygulanır. Böylece belgenin kuruluşu ve kırılabilirliği giderilmiş olur.

Belge bakım ve onarım işlemi bazı temel prensiplere göre yapılmaktadır. Bunlar:

- a- Onarılan belgenin orijinalliği kesinlikle değiştirilmemektedir.
- b- Onarımda zararsız olduğu bilinmeyen hiçbir malzeme kullanılmaz.
- c- Onarımda kullanılan malzeme gerektiğinde sökülebilir özelliğe sahip olmalıdır.

d- Onarımı yapan personel onarımda kullandığı malzeme hakkında yeterli bilgiye sahip olmalıdır.

Belgelerin muhafaza edildiği arşiv depolarının nem ve sıcaklık bakımından belirlenen oranlarda bulunması gerekmektedir. Buna göre arşiv deposunun ısısı $18\text{ C} \pm 3$ ve nemin $\%50 \pm 5$ değerlerde bulunması sağlanır. Termohigrograf ve psikometre cihazları ile arşivin haftalık nem ve sıcaklık grafikleri alınmaktadır. Haftalık nem miktarı şayet düşük ise vaporizatör cihazı ile ortama ilâve nem verilerek fazla ise silikajel konularak nemin normal sınırdaki olması sağlanmaktadır.

4- HİZMETE SUNMA

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi'nde yasal 50 yıl bekleme süresini tamamlamış ve tasnif yapılmış belgeler yerli ve yabancı araştırmacıların hizmetine sunulmaktadır. Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi araştırma hizmetlerini; "Devlet Arşivlerinde Araştırma ve İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tâbi Olacakları Esaslar"ın yürürlüğe konulması hakkındaki 23/6/1989 tarih ve 89/14269 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile "Türkiye'de İlmî Araştırma ve İnceleme Yapmak ve Film Çekmek İsteyen Yabancılar veya Yabancılar Adına Müracaat Edenler ile Yabancı Basın-Yayın Mensuplarının Tâbi Olacakları Esaslar"ı yürürlüğe koyan 4/4/1988 tarihli ve 88/12839 sayılı kararnamenin uygulanmasına ilişkin talimat hükümleri doğrultusunda yerine getirmektedir.

Ayrıca Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi sürdürdüğü faaliyetlerinde, 16 Mayıs 1988 ve 19816 sayılı "Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" hükümlerinden yararlanmaktadır.

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi Türk ve yabancı araştırmacılara açıktır. Arşivden yararlanan araştırmacıları iki kategoride toplamak mümkündür:

a- Genelkurmay ATASE Başkanlığı araştırmacıları: Askerî tarih yazarları Genelkurmay ATASE Başkanlığı'nın yazım faaliyetleri çerçevesinde çalışmalarını yaparlar.

b- Başkanlık dışı yerli ve yabancı araştırmacılar: Bu araştırmacılar kendi adlarına akademik çalışma yaptıkları gibi kurumları adına da çalışma yaparlar.

Türk araştırmacılar başvurularını doğrudan Genelkurmay ATASE Başkanlığı'na bizzat veya posta ile yaparlar. Yabancı araştırmacılar ise başvurularını yurt dışında T.C. Büyükelçilik veya Başkonsolosluklarına, yurt içinde ise kendi elçilikleri vasıtasıyla Dışışleri Bakanlığı'na yaparlar.

Araştırma izni almış araştırmacılar, çalışmalarını arşiv okuma salonunda yaparlar. Belgeler salon dışına çıkarılamaz.

Araştırmacı; yaptığı araştırma sonunda hazırladığı tez veya yayınladığı eserin bir nüshasını Genelkurmay ATASE Başkanlığı Kütüphanesi'ne vermekle mükelleftir.

5- BELGELERİN KOPYALANMASI

Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi'nde 1986 tarihinden beri belgelerin mikrofişlere çekim faaliyeti sürdürülmekteydi. Belgelerin mikrofişlere çekilmesinin uzun zaman alması ve mikrofişlerin kullanım ömrünün kısa olması nedeniyle bu kopyalama sisteminden vazgeçilmiş ve teknolojik olarak ileri bir sistem olan scanner kompact disk kopyalama sistemine geçilmiştir. Bu sistemde scannerde çekilen belgeler kompact disklere kaydedilmekte, araştırmacılar çalışmaları sırasında orijinal belgeler yerine belgelerin bilgisayar ekranı üzerindeki görüntülerini kullanacaklardır. Bilgisayar ekranına yansıtılan belge görüntüsü istenilen lde büyütülebilmektedir. Bu suretle orijinal belgede okunamayan yazılar ekranda net bir şekilde okunabilmektedir. Bu da araştırmacıya zaman kazandırıp araştırma kolaylığı sağlamaktadır.

Bütün bunların neticesinde de orijinal belgeler özel dosya ve kutularda el değmeden saklanabilecektir.

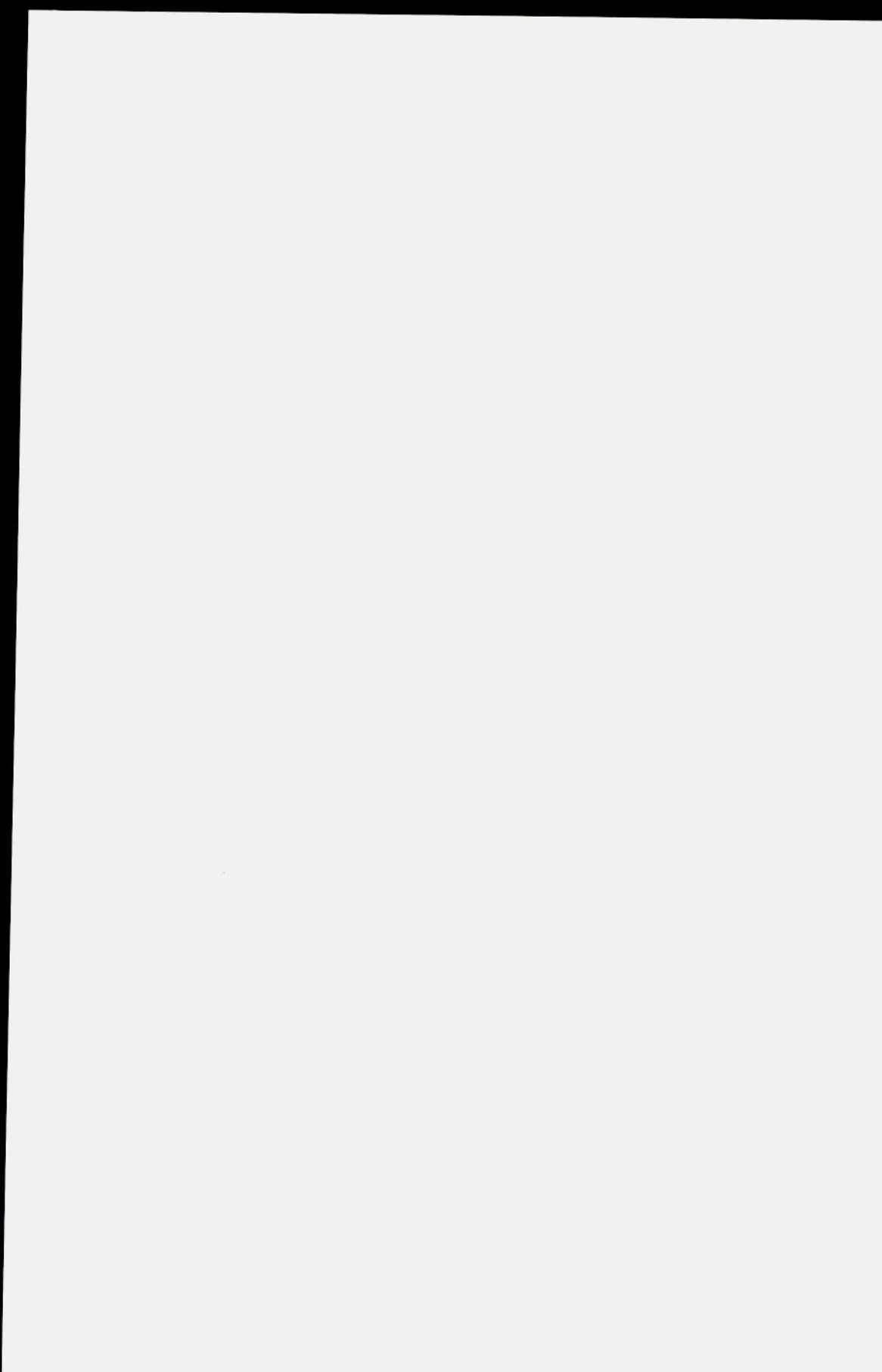
Scanner kompact disk sistemine göre arşivde bulunan belgelerin kopyalarının alınması mikrofiş sistemine oranla çok daha kısa sürede tamamlanacak ve saklama süreleri uzun olacaktır.

*

Oturum Başkanı –Hem sayın YÜCEER'e ve hem de sayın EKE'ye çok teşekkür ediyorum. ATASE Arşivi konusunda bizi aydınlattılar; arşivde belgeler, belgelerin tasnifi, bu belgelerin korunması ve okuyucuya sunulması konusunda, bize ayrıntılı bilgi sundular. Kendilerine çok teşekkür ediyorum.

İkinci konuşmacımız, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanı sayın Yavuz YEŞİLYILMAZ. *"İmparatorluktan Günümüze Yaşayan Arşivlerimiz-Bilgi ve Belgelerde Bilgisayar Uygulamaları"* konusunda tebliğlerini sunacaklardır.

Buyurun sayın YEŞİLYILMAZ.

İMPARATORLUKTAN GÜNÜMÜZE YAŞAYAN ARŞİVLERİMİZ VE BİLGİ VE BELGELERDE BİLGİSAYAR UYGULAMALARI

Yavuz YEŞİLYILMAZ*

Tarihsel gelişim sürecinde insanlığın üretim eylemleri toprak kökenlidir. Dönemlerin sosyo-ekonomik ilişkilerini açıklayan toprak mülkiyeti ve mülkiyete ilişkin hakların korunması ve kayıt altına alınmasına ilk uygarlıklarda da rastlanılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu idarî yapı sisteminde "tapu"nun topraktan alınan verginin dengeli ve düzenli bir biçimde toplanması ve toplumun idarî giderlere katılımını sağlamak amacıyla oluşturulan bir amaç olduğundan, amaca ulaşmak içinde ülke düzeyinde tahrirler yapılmış ve böylece "*Tapu-Tahrir Defteri*" ortaya çıkmıştır.

Osmanlı Devleti'nin 15 ve 19'uncu yüzyılları arası dönemini kapsayan liva ve kaza itibariyle düzenlenen ve kişi mülkiyet haklarını içermeyen bu defterlerden Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Merkez Arşivi'nde 2.322 cilt defter bulunmaktadır.

Osmanlı toplumunda günümüzdeki anlamıyla mülkiyet hakkının tanınması başka bir ifade ile kimsenin müdahalesi olmaksızın mülkünü istediği şekilde kullanımı 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'yla başlamış ve 1847 tarihinde çıkarılan "*Tapu Hakkında Olunacak Nizamat*" ile Osmanlı Devleti İdarî Yapısı içerisinde bugünkü Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü'nün ilk kuruluşunu teşkil edecek olan ayrı bir birim "*Defterhane-i Amire Kalemî*" kurulmuş ve mülkiyet hakları kayıt altına alınmaya başlamıştır. Teşkilatın kuruluşuyla birlikte Nizamname metninde geçtiği şekliyle sicilleri "hıfz" etme olgusunu da beraberinde getirmiş ve

* Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanı.

böylece bir arşivleme durumu ortaya çıkmakla tapu arşivi meydana gelmiştir.

Değişik isimler altında görevini yürüten teşkilat Cumhuriyet'in ilanından sonra *Tapu Umum Müdürlüğü* adını almış ve 1925 yılında teşkilat bünyesine "Kadastro" birimi ilâve edilmiştir. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü* 1936 yılında Maliye Bakanlığı'na, 1939 yılında Adalet Bakanlığı'na ve 1951 yılında da Başbakanlığa bağlanmıştır. Teşkilatımız 1984 yılında çıkarılan 3045 sayılı kanunla bugünkü statüsüne kavuşmuş ve taşınmazların hukukî ve teknik yönlerinin tespit ve işlemlerinin yürütülmesi ile görevli bulunmaktadır.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 15 bölge müdürlüğü, 1001 Tapu Sicil Müdürlüğü ve 313 de Kadastro Müdürlüğü ile ülke düzeyinde hizmet vermektedir.

Ülkemizde taşınmaz mal rejimi ile ilgili yasal düzenlemeler tapu sicillerinin asıllarının mahallinde ve bu sicillerin aslı niteliğindeki örneklerinin de Merkezde arşivlenmelerini öngördüğünden bu arşivleme sonucu Genel Müdürlüğümüz arşivlerinde taşınmaz malların hukukî yönlerini yansıtan 22.250 cilt Tapu-Zabıt Defteri, 271.000 cilt Tapu Senedi, 320.000 cilt Tapu Kütüğü, ayrıca taşınmaz malların teknik durumlarını belirten 353.931 Standart Topoğrafik Kadastral Pafta, 275.248 adet Nirengi Noktası Koordinatları ve değişik ölçeklerde 5.536 adet Harita, 1.890 adet Hava Filmi mevcuttur.

Arşiv hizmetlerinden beklenen amaç arşiv malzemesini tespit etmek, bunları kayba uğramaktan korumak, gerekli şartlar altında muhafazasını sağlamak, gerçek ve tüzel kişilerin hizmetinde değerlendirmek ve malzemenin yeniden oluşunu bir kontrol ve düzen altına almak olması temel görüşü içerisinde olarak Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Merkez arşivlerinde bulunan bilgi ve belgelerin tasnifleri yapılmış, kataloglara aktarılmış ve madenî taşıyıcı raflar içerisinde yangın alarm sistemi kurulu arşiv depolarında muhafaza edilmekte ve hizmete sunulmaktadır.

Devletin her fonksiyonu bir arşiv konusudur. Yukarıda sayfa bazında yüz milyonlarla ifade edilen bilgi ve belgelere ayrıca her yıl 4 ila 5 milyon bilgi ve belge ilâve olmaktadır. Bu kadar yoğun bilgi ve belge

üretimi teşkilatımızı bu işlemlerin klasik anlayışı içerisindeki yöntemler dışında arayışlara yöneltmiş ve hizmet gereği üretilen bilgi ve belgelerin teknolojik gelişimin ürünü olan bilgisayar ortamlarında takibinin mümkün olduğu tespit edilmiş ve teşkilat hizmetlerinde hızla bilgisayar kullanımı yoğunlaştırılmış bulunmaktadır.

Tapu ve Kadastro hizmetlerinin teknik yönünü oluşturan pafta ve haritaların büyük bir bölümünün il, ilçe, köy, mahalle, yapıldığı ölçü sistemleri, cins, altlık, boyut, koordinat sistemi ve bulunduğu yerlerle ilgili bilgiler bilgisayarlara aktarılmış ve hizmetler bilgisayar destekli yürütülmektedir.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan ve büyük çoğunluğu XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti tarafından düzenlenmiş olan "*Tabrir Defterleri*"nden Türkiye sınırları içinde kalan alanlara ait 254 defterin, transkripsiyonunun ve ilmî yönden genel bir değerlendirilmesinin yapılması plânlanmış ve "*Osmanlı Arşivi Araştırma Grubu*" oluşturulmuştur. Çalışmalar üniversitelerle işbirliği içinde yapılmakta olup alanlarında uzman olan 4 öğretim üyesi grupta yer almıştır. Bu işlemler daha önce elle ve daktilolarla yapılırken 1993 yılından itibaren bilgisayara geçilmesi öngörülmüştür. Yapılan çalışmalar için bilgisayar kullanımına başlandıktan sonra arşivdeki orijinal defterlerin bilgisayar ortamına aktarılması gündeme gelmiştir. İşte bu düşünce, çalışmanın yönünü değiştirmiş ve defterlerin orijinalleri, transkripsiyonları ve defterlerin içinde bulunan yerlere ait verilerin, belli bir düzen içinde bilgisayar ortamına aktarılması ve araştırmacıların da bunlardan faydalanmalarının sağlanması yönünü ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışmaları yapabilmek için gerekli olan bilgisayar donanımı belirlenerek teminine gidilmiştir. Buna göre Osmanlı Arşivi Araştırma Grubu'nda kullanılmak üzere biri server olmak üzere PC bazında 11 bilgisayar, 2 yazıcı ve bir A4 scanner kurularak faaliyete geçirilmiştir. Bu cihazların teknik özellikleri 1993 yılına göre uygundu. Bilgisayarlı çalışma düzeni üç ana başlık altında toplanabilir.

- 1- Orijinal Metinlerin Bilgisayara Girilmesi
- 2- Transkripsiyonu Yapılan Metinlerin Bilgisayara Girilmesi
- 3- Defterlere Ait Verilerin Bilgisayara Girilmesi

1- Orijinal Metinlerin Bilgisayara Girilmesi

Arşivde bulunan tahrir defterleri bir scanner aracılığı ile bilgisayara girilmektedir. Burada yapılan çalışma önce deneme mahiyetinde başlamış ve denemeler sonuç verince orijinal metinlerin, defter ve sayfa dizinli olarak bilgisayara girilmesi uygun görülmüştür. Ancak, arşivdeki defterlerin farklı boyutlarda ve yapıda olması kullanılan A4 scannerin yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır. Bu durum, işin gereği gibi yapılabilmesi bakımından, daha büyük boyutlu ve defterlerin yapısal özelliklerine uygun çatı nitelikli scannerlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

Bilgisayara girilen orijinal metinler ekrana alınarak transkripsiyonu yapılabilmektedir. Bu çoğu tek olan tahrir defterlerinin araştırmacılar tarafından kullanılma sırasında yıpranma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Diğer taraftan araştırmacıya istediği sayfaların çıktılarını yazıcıdan alınarak verilebilecektir. Bu da orijinalerin her istendiğinde fotokopi ile çoğaltılma durumunu ortadan kaldırmaktadır. Böylece bir defa bilgisayara girilen orijinal metinden istendiği kadar çoğaltma imkanı sağlanmış ve defterler korunmuş olacaktır.

2- Transkripsiyonu Yapılan Metinlerin Bilgisayara Girilmesi

Transkripsiyonu yapılan metinler Osmanlıca yönünden kontrol edildikten sonra bilgisayara girilmektedir. Bu iş için 6 adet PC nitelikli bilgisayar ve Windows altında çalışan "Microsoft Word 6" paket programı kullanılmaktadır. Bu metinler defter bütünlüğü esas alınarak bilgisayara girilmekte ve daha sonra bunlardan yararlanılmaktadır. 1993 yılından günümüze toplam 183 defterin transkripsiyonu yapılmış bunlardan 178 tanesinin bilgisayara girişi tamamlanmıştır. Bununla ilgili olarak hazırlanan ayrıntılı tablo aşağıdadır.

<i>Yapılan İş Türü</i>	<i>Mufassal Defterler</i>	<i>İcmal Defterleri</i>	<i>Evkaf Defterleri</i>	<i>Toplam</i>
Transkripsiyonu Yapılan	106	63	14	183
Bilgisayara Girilen	101	63	14	178

3- Defterlere Ait Verilerin Bilgisayarlara Girilmesi

Defterlerde çeşitli konularda veri bulunmaktadır. Bunlar tarihî, askerî, malî, idarî, coğrafî, hukukî, ziraî ve toplumla ilgili dinî ve etnik konulara ait bilgilerdir. Bu veriler ayrıca *İlmi Değerlendirme Komisyonu* üyelerince tasnif edilerek bilgisayarlara dBase programı aracılığı ile giderilmektedir. Bilgisayara girilen veriler defter ölçüsünde olup idarî yönden sancak (liva), kaza, nahiyeye ve köy bazında düzenlenmiş olup yazıcıdan da istenilen konularda çıktı alınabilmektedir.

Sonuç olarak yapılan bu çalışmalara ait bilgisayarlarda toplam 38.791 varak transkripsiyon metni bulunmaktadır. Plânlaması yapılan defterlerden 10 cilt defter tümüyle tamamlanmış olup yayına hazırlanma getirilmiştir. Yayında tıpkı basım, transkripsiyon ve defteri tanıtmaya yönünde kısa bir değerlendirme yer alacaktır.

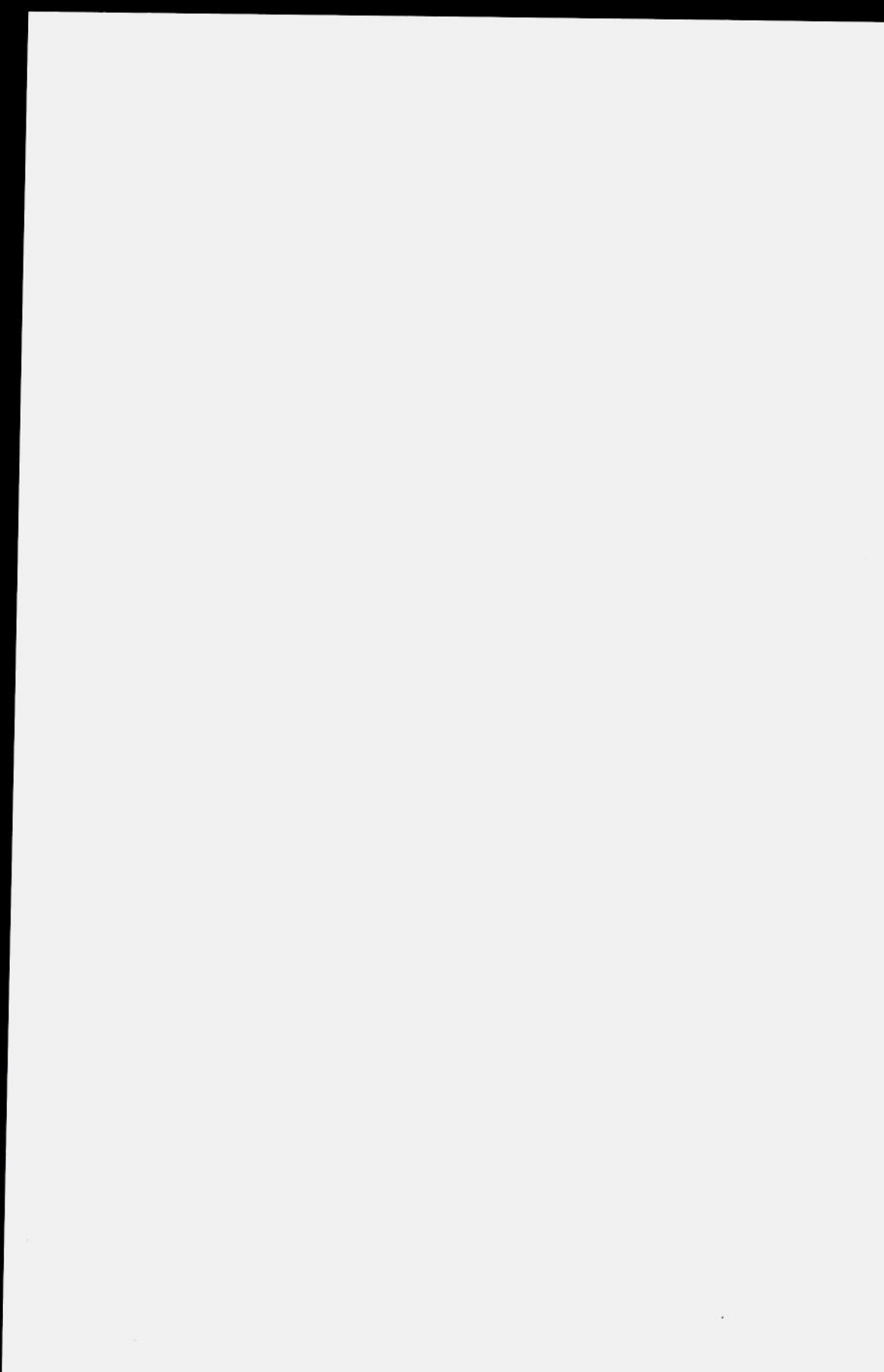
Saygılarımla.

*

Oturum Başkanı –Efendim, sayın YEŞİLYILMAZ'a çok teşekkür ediyorum. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi konusunda değerli bilgiler verdiler, bizi aydınlattılar. Öyle anlaşılıyor ki, yeni bir yüzyıla adım atarken, arşivlerimizde de bilişim çağının koşullarına göre yeniden yapılanma, yeniden düzenlenme söz konusudur. Bu konuda arşivlerimiz bir yarış içine girmişler; gerçekten memnuniyet duyuyoruz.

Efendim, şimdi üçüncü konuşmacımız Dr. Yeşim ALTINTEPE. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Merkezi'nde (MESKA) görev yapmaktadırlar. MESKA, yeni kurulmuş bir vakıftır. Tam olarak açacak olursam, "Meslek Hastalıkları ve İş Kazaları Araştırma ve Önleme Vakfı"dır. Sayın ALTINTEPE de, bu Vakfın Yönetim Kurulu üyesidirler. Şimdi, oturumumuzda kendilerinden "*Arşivde Çalışmanın Yol Açtığı Meslek Hastalıkları*" konusunda konuşma yapmalarını bekliyoruz.

Buyurun sayın ALTINTEPE, söz sizin.

ARŞİV ÇALIŞANLARI VE SAĞLIK

*Dr. Yeşim ALTINTEPE**

Sağlık, insanın yaşam kalitesini doğrudan ilgilendiren en önemli niteliklerdir. Toplumsal dinamizmin ve gelişmenin sağlanması, o toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı olmasına bağlıdır. Sağlıklı birey sağlıklı toplum, sağlıklı toplum sağlıklı birey yaratır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün Türkiye tarafından da kabul edilmiş tanımına göre: "Sağlık, yalnız hastalık ve sakatlığının olmaması değil, fiziksel, sosyal ve ruhsal tam bir iyilik halidir." Tıbbın amacı ise, toplumların sağlık kapasitelerini yükseltmek ve bu durumu sürdürmektir.

Sağlık, çeşitli faktörlerin birbirleriyle etkileşimine göre şekillenir.

1- Kişisel özellikler (Cins, eğitim, yaşantı, beslenme)

2- Çevresel özellikler (Ortam koşulları, insanın fizik, biyolojik ve sosyal çevresi)

3- Etken (Sağlıkla doğrudan ilişkili fiziksel, kimyasal, biyolojik ve mekanik faktörler.)

Bu kadar farklı faktör ve koşulların varlığında, toplumların sağlık kapasitelerini yükseltmek, ancak geniş ve kapsamlı bir yaklaşımla olur.

Sağlığı korumak sadece kişileri hastalıklardan korumak değil, hasta olanların erken tanı ve tedavisi yanında, hastalıkların tekrarlanmasını ve sakatlıkların oluşmasını önlemektir.

Sağlığı etkileyen faktörler (etken, çevresel ve kişisel özellikler) yaşamın her alanında ve her anında olduğu gibi çalışma hayatında da vardır. Çalışma hayatının günlük yaşantının büyük bir bölümünü

* İstanbul Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Toplum Hekimliği Uygulama ve Araştırma Merkezi.

oluşturduğu düşünülürse sağlığı etkileyen bu faktörler nedeniyle çalışanların çalışma ortamlarında diğer insanlara göre daha fazla sağlık riski taşıdıkları görülür.

Günümüzde çalışanların yaptıkları iş ile sağlıkları arasındaki ilişkinin anlaşılması "*İş Sağlığı*" kavramını geliştirmiştir. İş sağlığı; sadece "iş kazaları ve meslek hastalıkları"nı kapsamamakta, iş ile çalışanın uyumu sonucu oluşan "işle ilgili hastalıklar" kavramını da ortaya koymaktadır.

Çalışma hayatında hastalıklar söz konusu olduğunda, işle ilgili hastalıkları meslek hastalıklarından ayırmak gerekir. Meslek hastalığında; çalışma koşulları, hastalığın doğrudan doğruya ve vazgeçilmez etkenidir. İşle ilgili hastalıklarda ise; çalışma koşulları, bir hastalığın ortaya çıkmasını kolaylaştırıcı veya gelişmesini hızlandırıcı nedendir. İşe bağlı hastalıklar genel toplumlarda da görülür. Çalışma koşullarının ve risklerinin her vakada risk faktörü olarak bulunması gerekmez. Bununla beraber, bu hastalıklar olumsuz çalışma koşullarına kısmen bağlı olabilir ve bu koşullarda ağırlaşabilirler. Koroner kalp hastalıkları, kronik bronşit, bronşial astma, kas-iskelet bozuklukları gibi hastalıklar bu grupta sayılır.

Meslek hastalıkları ise, çalışanların sözü edilen risk ile çalışma ortamında doğrudan karşılaşması ile olur. Meslek hastalıkları ve iş kazaları hakkındaki somut bilgilerimiz bugün Türkiye'de sadece SSK'nın hazırladığı SSK. Yıllık İstatistik Raporu'nda yer alır. Bu istatistiksel veriler ülkenin çeşitli sosyal güvence sistemlerine dahil tüm çalışanlarını kapsamadığından ve iş kollarını çok genel olarak ele aldığından arşiv ve kütüphane çalışanları ile ilgili bilgi edinmek mümkün değildir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri:

Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü süre içinde yazılmış tüm belgelerin saklandığı depolar, tasnifin yapıldığı, hasta olanların ayrılıp restore edildiği, belgelerin okunup, araştırılarak, tercüme edildiği, bilgisayara girilerek belgelerin dijital ortama aktarıldığı, eski bilgilerin derlenerek basıldığı, restore edilmiş ve okunmuş belgelerin orijinallerinin tekrar muhafaza edilerek saklandığı birimlerden oluşan ve beraberinde idarî bölümleri de içeren bir komplekstir.

Bütün bu farklı birimler çalışanlarına birbirinden farklı çalışma ortamları ve koşulları sunmaktadır. Arşiv çalışanlarının karşılaştıkları sağlık sorunları çalışma ortamının koşulları, çalışma koşulları ve ergonomik faktörlere bağlıdır. Günümüze dek ulaşabilen bu belgeler yüzyıllar boyunca ülkemiz koşullarının yıllarına göre sunabildiği şartlarda saklanmıştır. Dolayısı ile bu belgeleri ortaya çıkarıp ayıran, hasta evraklarının tedavisini yapan, bu yazılı belgeleri okuyup tercüme eden, tercüme edilmiş belgeleri bilgisayara giren, kitap olacakları yine bilgisayarda basıma hazırlayanlar bir takım sağlık riskleriyle karşı karşıyadır.

Depolarda, dosyalar balyalanarak, raflarda açık bir şekilde uzun süre saklanmaktadır.

Ortam koşullarının (havalandırma, ısı, nem) iyi olmaması, depoların konumlarının özel olarak tasarlanmamış olması (bodrum, zemin vs.), bazı mikroorganizmaların üremesine yol açmaktadır. Kapalı ortamlarda ev tozları ve nemli ortamlarda bulunan mantarlar çalışanlar için bir sağlık riskidir. Bu depolardaki balyaların raflardan alınıp indirilmesi sırasında tozlar havaya yayılmaktadır.

Tasnif ve restorasyon bölümünde dosyalar birbirine vurularak tozdan arındırılmakta, ya da basit fırçalarla balyalar süpürülmektedir. Bu işlem sırasında hasta belgelerdeki mikroorganizmalar ve dosya üzerindeki çeşitli tozlar ortama yayılmaktadır. Ayrıca tüm belgeler çıplak el ile tutulmaktadır.

Belgelerin dijital ortama aktarıldığı "*Bilgi İşlem Servisi*" ve "*Yayın Grupları*"nda çalışanlar tüm gün boyunca masa başında, uzun süreli oturarak, bilgisayar ekranı karşısında çalışmaktadırlar. Bu bölümlerin de çalışanların sağlığı üzerine getirdiği birçok risk bulunmaktadır.

Henüz ülkemizde iş sağlığı açısından bu iş kolunda yapılmış bir araştırma yoktur.

Ancak 1991 yılında Prof. Dr. Ayhan Yücel ve Serda Kantarcıoğlu'nun *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*'nde yaptıkları mikrobiyolojik çalışmada hasta kitap ve ortam havasından aldıkları örneklerde ürettikleri mantarların arşivde bozulma etkeni olduğunu göstermişlerdir. Daha önce Kowalik ve arkadaşları Polonya'daki kütüphanelerde mantar taramış, Gallo Roma Ulusal Kütüphanesi'nin iç ve dış havasını araştırmış,

Dhawan ve Agrawal Lucknow Şehir Müzesi'nde minyatürlerde mantar bulmuştur.

Depolarda, arşivlerde, hasta kitapların restorasyon çalışmalarının yapıldığı ortam havasında ve eski kitapların yüzeyinde bulunan mantarlar çalışanlar için önemli hastalık nedenidir. Ortamda bulunup hastalık yapmayan mantar türleri (Aspergillus-, penicillum-, fusarium-, cladospo-rium-, mucorales- vs.) uygun ortam koşullarını (ısı ve nem) bulduklarında, bu ortam çalışanları ve belgelerle temas edenlerde *mesleksel solunum yolu hastalıkları* ve *mesleksel cilt hastalıkları* yapacak hale geçebilirler. Allerjik rinit ve solunum yollarında duyarlık ile başlayan mesleksel solunum yolu hastalıklarında, daha sonra nefes darlığı, öksürük ve balgam şikâyetleri de eklenir. Olay kronikleştiğinde *astım*, *amfizem* ve *kronik sağ kalp yetmezliği* gelişir.

Allerjik kökenli mesleksel solunum yolu hastalıklarında 3 önemli faktör bulunur. Arşiv ve kütüphane çalışmasını örnek alırsak: Bu faktörler:

- 1- Neden: Kişisel ya da ailevî yatkınlık
- 2- Katkıda bulunan faktör: Örn. kapalı alan
- 3- Tetiği çeken faktör: Örn. mantar, ev tozu akarları ve küf.

Daha önce hiçbir yakınması olmayan bir kişide, işe girdikten birkaç hafta ya da ay sonunda önce sürekli aksırık nöbetleri, burun kaşınması, sulu burun akıntısı, burun tıkanıklığı ile seyreden burun mukozasının hastalığı olarak bilinen allerjik rinit, daha sonra astım şikâyetleri gelişir. Hastaların çoğu için bu süre 2 yıldır. Hastanın şikâyeti tipik nefes darlığı nöbetleri şeklinde olabileceği gibi, kuru bir öksürük, balgam, göğüste yanma ve sıkışma hissi şeklinde de belirebilir. Şikâyetler etken ile karşılaştıktan hemen sonra ortaya çıkabileceği gibi 8-12 saat sonra da görülebilir. Şikâyetlerin hafta sonu ve uzun tatillerde, işyerinden uzaklaşılduğunda azalması, işe dönüldüğünde artması, hastanın diğer arkadaşlarında da bu tip şikâyetlerinin bulunması meslekî astım yönünden çok değerlidir. Şüpheli durumlarda spesifik testlerle mesleksel astım tanısı konur.

Ortam koşullarında bulunan tozlar ve mantarlar, ayrıca aşırı duyarlık sonucu zamanla solunum ve dolaşım yetersizliğine kadar giden

pnömoniye, en az 2 yıl süreli öksürük ve kanlı balgamla karakterize *kronik mesleksel bronşite* neden olurlar.

Tozlu ortamların bir ikinci özelliği de mesleksel cilt hastalıklarına yol açmasıdır. Arşiv ve kütüphanelerde rastlanan mikroorganizmalar ve bunlara karşı kullanılan insektisit ve pestisit gibi kimyasallarla, koruyucu kullanılmadığı takdirde, cilt hastalıkları görülebilir. Tüm mesleksel hastalıklar içinde mesleksel cilt hastalıkları, değişik ülkelerde %20 ile 70 oranında görülmektedir cilt hastalıklarının %20 ile 90'ı ise *ekzema*dır.

Ekrân ile çalışmanın sağlık üzerinde olumsuz etkileri de mevcuttur. Odaların yetersiz aydınlatılması, ergonomik olmayan çalışma koşulları nedeniyle, çalışanlarda göz bozuklukları, görme bulanıklıkları, gözlerde yanma ve yorgunluk, baş ağrısı, sırt, omuz, boyun ve el bileklerinde ağrı, kas krampları ve dolaşım bozuklukları görülebilir. Uzun süreli, konsantrasyon olarak ekran başında çalışma zorunluluğunun ortaya koyduğu monotonluk yorgunluk nedenidir. Uyku bozukluğu, mide-bağırsak bozukluğu gibi psikosomatik rahatsızlıklara da yol açabilir. Bilgisayarların bulunduğu ortamda elektriksel alanda bakteri transportu ile özellikle kuru ciltlerde, yüzde kızarıklık ve döküntü görülebilir.

Çalışma yaşamında karşılaşılan sağlık riskleri iş koluna, iş yerine, işyerindeki farklı birimlerdeki farklı ortam koşullarına, kullanılan allerjen, iritan maddelere, çalışma şartlarına, çalışanın kişisel özelliklerine çevresel faktörlere göre farklılık gösterir. Bunun için bir işyerinde herhangi bir sağlık şikâyeti hassasiyet ile araştırılmalı, bu şikâyet işten veya meslekten kaynaklanıyorsa benzer çalışma şartlarında çalışanlar da ayrıntılı olarak incelenmelidir. Bu araştırmalar öncelikle işyeri ortamında sağlığı bozan faktörün ne olduğunu ortaya koymayı amaçlamalıdır. Bu sırada hasta olanların tedavisi bağlı buldukları sağlık kuruluşlarında yapılmalı, ileri tetkikler için üniversite klinikleri devreye girmeli, ortamdaki faktörlerin hastalık ile ilişkisi klinik araştırmalar ile doğrulanmalıdır.

Sağlık açısından riskli ortamlarda çalışacak olanların işe girerken işin riskine göre özel ve ayrıntılı muayeneleri gerekir. Çünkü bu işe giriş muayenelerinin amacı çalışanların bedensel ve ruhsal yönden değerlendirilerek başlayacakları işin özelliklerine uyumlu olup olmadıklarının saptanmasıdır. İşin niteliğine uygun yapıda olmayan bir kişinin

sözkonusu işe yerleştirilmesi durumunda çalışanın ileride mevcut durumunun ilerlemesi ya da herhangi bir hastalığın gelişmesi görülebilir.

İşe giriş muayeneleri yapılırken işe girecek olanın sağlık durumu kadar işyerinin özelliklerinin de bilinmesi gereklidir.

Örneğin geçirilmiş bir kronik akciğer hastalığı olan ya da allerjik bünyeli bir kişi tozlu bir ortamda çalışmaya başlarsa mevcut hastalığın tekrarlaması, ilerlemesi ya da ağırlaşması söz konusu olabilir. Kataraktı veya göz tansiyonu olan bir kişinin bilgisayar başına oturtulması da sakıncalıdır. Bu örnekler çeşitli iş kolları için çoğaltılabilir.

Çalışanlar işe başladıktan sonra da çalışma koşullarının ve sağlık risklerinin gerektirdiği sürelerde (örn: tozlu ortamlarda yılda bir, ekran çalışmasında yılda bir kez) ayrıntılı aralıklı kontrol muayenelerinden geçmelidir. Periyodik muayeneler en az işe giriş muayeneleri kadar önemlidir. Amaç çalışma ortamından kaynaklanan risklerin çalışanların sağlığı üzerindeki etkilerini erken dönemde tespit etmek, etkilenme durumunda hastalık oluşmadan önlemlerin alınmasını sağlamaktır.

Özellikle meslek hastalıkları, düzenli periyodik muayenelerle ve etkilenmenin tespit edilmesi ile engellenebilir.

Arşiv, depo ve kütüphanecilikte sağlıklı çalışma koşulları ve sağlıklı çalışana sahip olmak için ana ilkeler:

1- Yapılan işe giriş muayenesi ve mutlak çekilen akciğer röntgeni ve uygulanan spesifik cilt testleri ile mesleksen solunum yolu ile deri hastalıklarına yakalanabilecek duyarlı kişilerin ekran çalışmasının sağlığına zarar verebileceği düşünülen bireylerin ilgili birimlerde işe başlatılmaması.

2- Çalışan personelin periyodik muayenelerinin yapılması.

3- Çalışma ortamında sağlığı bozulan kişilerin hastalıklarının tanı ve tedavisinin yapılması.

4- Meslek hastalığı tanısı konanların iş değişikiminin sağlanması, bu sağlanamıyorsa hastalık riski bulunmayan farklı bir bölümde çalıştırılması.

5- Nitelikli kişisel koruyucuların araştırılıp alınması, kullanım eğitiminin yapılması ve çalışanlar tarafından kullanılmasının mutlaka sağlanması.

6- Ortam koşullarının kontrolü:

a- Depolar sık sık havalandırılmalıdır. İçinden su geçen torbasız elektrikli süpürgeler ile sık sık süpürülmelidir. Yüzeylerdeki üreme için fungusit etkili çamaşır suyu ile sık sık temizlik yapılması küf gelişmesini engeller. Mekânlar su geçirmez döşeme ile kaplanmalıdır. Zemin katta ya da bodrumda olan depolar yüksek katlara taşınmalıdır. Sürekli nem ölçümü ile ortamın nemi düşük ve sabit tutulmalıdır. Ortama nem alıcılar yerleştirilebilir. (Yakacak odun, bitki gibi) filtreli hava temizleyicileri kullanılabilir.

b- Bilgi İşlem Servisi ile yaygın olarak bilgisayar kullanılan birimlerin ergonomik yönden amaca uygun düzenlenmesi sağlanmalıdır. Teknik olarak standartlara uyan bilgisayarlar kullanılmalıdır. Ortamda yeterli nem ve havalandırma sağlanmalıdır. Işıklandırma yeterli ve sağlığa uygun şartlarda olmalıdır.

7- Sigara yasaklanmalıdır. Sigara içenler kadar, kapalı ortamlarda sadece içenlerin yanında bulunarak pasif sigara içici olanlar da akciğer hastalıkları yönünden artmış duyarlılığa sahiptir. Çünkü sigara içimi hava yolu reaktivitesini artırır. Ve akciğer fonksiyonlarında bozulmaya neden olur.

Çalışma ortamında çalışanın sağlığı açısından risk teşkil eden tüm faktörler ve çalışanların, çalışma yaşamından kaynaklanan her tür şikayetleri ayrı ayrı incelenmelidir. Ancak işyeri ortamında ve çalışanlar üzerinde yapılacak çalışmalar sağlık sorunlarına ışık tutabilir. Önlemlerin tespitine, geliştirilmesine ve uygulanabilmesine olanak sağlar.

KAYNAKLAR

- Akbulut T., İşçi Sağlığı Prensipleri ve Uygulamaları, Sistem Yay., İstanbul 1994.
- Erkan F., Mesleki Akciğer Hastalıkları, İş Hekimliği Ders Notları, TTB Yay., 1. Bsk., Tisamat Ankara 1996, s. 105-118
- Fırat M., İş Hekimliği Ders Notları, TTB Yay., 1. Bsk., Tisamat, Ankara 1996., s. 319-329.
- Gazioğlu K., Akciğer Hastalıkları, Sanat Matb., İstanbul 1985, s. 96-100, 222-224.
- Hefe B., Bibliothekar/Bibliothekarinnen (BKZ. 8231 und 8232), Arbeitsmedizin, Gentner Verlag, Stuttgart, 4/1995, s. 159-162.
- Özarmağan G., Mesleki Deri Hastalıkları, İş Hekimliği Ders Notları, TTB Yay., 1. Bsk., Tisamat, Ankara 1996., s. 129-141.
- Seidel H., J., Bittighofer P. M., Checkliste Arbeits- und Betriebsmedizin, Georg-Thieme Verlag, Stuttgart 1997 s. 404-406, 237-248.
- Tonguç E., Meslek Hastalıkları Klavuzu, TTB. Yay., 2. Bsk., Maya Matb. 1992, s. 465-473, 592-600.
- Valentin H., Lehnert G., Petry H., Weber G., Wittgens H., Woitowitz HJ., Arbeits Medizin, 3. Bsk., Georg-Thieme Verlag, Stuttgart 1985, s. 285-297, 309-326.
- Yıldırım N. ve Arkadaşları, Allerji-Astım, İ.Ü.C.T.F. Sürekli Tıp Eğitimi Komisyonu Yay., No: 5, Net Matb., İstanbul 1998.
- Yolsal S., İşyeri Hekimliği, Uygulamaları, Görev, Yetki Analizi ve Öneriler, Halk Sağlığı Doktora Tezi, İ.Ü. Tıp Fakültesi, İstanbul 1997, s. 1-14.
- Yücel A., Kantarcıoğlu S., Microbiological Study in Topkapı Palace Library, Biodeterioration of Cultural Property 3, (ed) Aranyanak C., (Bangkok, Thailand), 4-7.7.1995, s. 401-413.

K SALONU III. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın Dr. Yeşim ALTINTEPE'ye çok teşekkür ediyoruz. Çok ilginç bir konuda bilgiler sundular. Arşivlerimizde, çağın koşullarına ayak uydurma çabaları sürdürülürken, önce burada çalışanların, araştırma yapanların sağlıklı bir ortamda çalışmalarını sürdürmeleri için gerekli ortamın hazırlanması konusuna dikkat çektiler. Zannediyorum ki, idarecilere düşen, başta gelen görevlerden bir tanesi de arşivde çalışmanın yol açtığı meslek hastalıklarını dikkate almaları ve ortamları, bu hastalıkların yol açacağı riskleri göz önünde tutarak, iyileştirme çabalarını sürdürmeleridir. Zannediyorum ki, çağımızın hastalıklarıdır bu meslek hastalıkları.

Şimdi hemen hemen bir 15-20 dakikamız var tartışma için. İsterseniz, ilk konuşmacı sayın Kıdemli Öğretmen Yüzbaşı Semih EKE'ye soru sormak ya da katkıda bulunmak isteyen varsa, buyursun diyeceğim.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Ben aslında bugün, üç bildiriye de çok büyük bir zevkle dinledim. Onun için, üç bildiri sahibine de teşekkür ederek söze başlamak istiyorum. Semih'in konuşması benim için çok ilginç idi, şu bakımdan ilginç idi: Aslında biz burada arşivlerde neler yapılması gerektiği sorusuna cevap arıyoruz.

Şimdi, ben dinlediklerimden şunu gördüm: ATASE'de, 1973 ila 1980 arasında, belgelerin çevirileri, yeni harflere çevirisi ağırlıklı bir çalışma olarak görülmüş ama, yeterli bulunmadığı için bundan vazgeçilmiş. Sonra, 83'ten itibaren katalog yapılmasına geçilmiş; bunda da yeterli olmadığı görülünce, şu günlerde bilgisayar destekli bir tasnife geçilmiş ve ATASE Arşivi'ndeki fonlarda mevcut olan belgeler, konuşmada belirtilen bir takım ölçütler göz önünde bulundurularak bilgisayarda değerlendiril-yormuş. Burada benim için en önemli kısım indeks bölümü. Bu bildirinin aslında çok açılması gereken yeri burası olmalıydı, bu indeks

nasıl yapılıyor? Çünkü bu tasnifin başarısı hence burada. Şimdi sormak istediğim şey, her koleksiyon kendi içinde bir birim olarak ele alınarak mı yapılıyor bu indeks, yoksa arşivin tümünü kapsayan ilişkili bir veritabanı mı oluşturuluyor? Yani araştırmacı, her hangi bir konuda arşive geldiği zaman, diyelim ki, askere alma işlemi ile ilgili bir araştırma yapacağım ben. Bu, Osmanlı döneminde nasıldı? Cumhuriyet döneminde nasıldı? diye bir sorum var; buna cevap arıyorum ve arşive geldiğim zaman, bu indeksten yararlanırken bütün fonları ayrı ayrı mı inceleyeceğim, yoksa tek tek inceleme lüzumu olmadan benim karşıma arşivin tümü çıkacak mı? Bu bir. İkincisi, bu indekste şahıs ve yer adları, tartışmasız kabul görececek bir husustur ama bu anahtar sözcük nedir, bu indekslerde anahtar sözcükleri, kimler belirlemektedirler? Sanırım başarı burada; arşivlerde bizim yapmamız gereken, işte burada. Gerçi sen bildiriye vekâleten verdin ama, öğrenmek istediğim bu.

Kd. Yzb. Semib EKE –Hocam teşekkür ederim. Birinci sorunuza şöyle cevap vereceğim: ATASE Arşivi'nin koleksiyonlar halinde olduğunu arzetmiştim. Bu bilgisayar destekli tasnif sisteminde 19 koleksiyon var, bunlar esas alınmakta.

Sizin ikinci sorunuza da buna bağlı olarak cevaplandırabileceğim. Her hangi bir araştırma yaparken, hangi koleksiyonda ise, oradan girebiliyorsunuz indekse. Dolayısıyla bilgiye ulaşmak daha kolay olmakta; koleksiyon bazında baktığımızda, daha kolay olmakta.

Üçüncü sorunuz, anahtar kelimeler. Bu anahtar kelimeler konusunda, gelirken bir "Belge Tasnif Formu" getirmiştim, –örnek olmak üzere, kullandığımız– burada. Şu şekilde ... "Yer Adı", "Şahıs Adı", "Diğer Anahtar Kelimeler". Burada, "Diğer Anahtar Kelimeler"den kasıt, araştırmacının, araştırması sırasında, belgeye ulaşmasını sağlayıcı, o belgenin özelliğini belirten kelimeler. Örnek: Burada belgenin özeti: "Uşak İstasyonu'na telgraf teli nakledildiği." şeklinde. "Yer adı: Uşak İstasyonu; Şahıs Adı: Ali İhsan, Mirliva 2. Ordu Komutanı" demiş. Diğer anahtar kelimeler, "Yunanlılar" olarak açıklamış. Yani, burada Yunanlıların, bu bölgede olması ile ilgili olduğunu belirtiyor. Yani, anahtar kelimeyi belirleyen, tamamen buradaki arşiv uzmanının bilgisi dahilinde olmakta; uzmanın inisiyatifinde olan bir konu. Bilmiyorum hocam, açıklayabildim mi?

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Ben meselâ, Kurtuluş Savaşı'nda, telgrafçılık üzerine bir araştırma yapsam, "telgraf" da bir anahtar sözcük olabilir, "telgraf teli" de olabilir. Yani demek istediğim, bu indeks çalışması çok kapsamlı düşünülerek yapılırsa, arşivler çok kullanılabilir hale gelebilir. Ben, aslında ATASE'nin çalışmasının çok olumlu yönde olduğunu gördüm. Şimdi eğer izin verirseniz –çok özür dilerim– bir şey daha söyleyebilir miyim? Meselâ, arkasından Yavuz beyin tebliğini dinledim, çok teşekkür ederim. Ama bakın iki ayrı kurum, iki ayrı arşiv, birisi, 80'e kadar çeviri (transkripsiyon) işlemini ağırlıklı olarak yaparken, onun sonuç vermeyeceğini görerek, indeksleme yoluna geçerken, bir başka kurum, bu sefer, transkripsiyon ağırlıklı çalışmaya başlamış. Bence, ATASE'ninki doğru idi, çünkü Tahrir defterleri gibi, Defter-i hakânîler gibi çok nâmütenahî problemi olan bir kaynak grubunun transkripsiyonunu yapmak son derecede güç bir iştir ve yapılan bu 178 defterin bilgisayara aktarılması, ama en sonunda gene, Semih'in söylediklerine geldi Yavuz bey. Bundan sonra, dediğimiz gibi gene verileri gireceğiz deftere. Madem verileri girecekti, o zaman, bence öteki işleme lüzum yoktu. Meselâ, arkasından gene Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 10 tane defteri biz yayınlayacağız diyor. Eğer çok kullanılabilir bir bilgisayar programı yaptıysanız bence niçin yayınlayacaksınız? Araştırmacı oraya gelsin, onu görsün. Şimdi 10 defterin yayın işi, gene bir 10 yıl alır. Çünkü biz biliyoruz bu işleri; çok kolay bir iş değil.

Şimdi biz "Ne yapmalı?" sorusunda, ATASE'nin yolunun, ulaştığı noktanın çok önemli olduğunu sanıyorum. Ama bu indeks meselesinin, böyle sadece bir kişinin seçebileceği anahtar sözcüklerle olamayacağını düşünüyorum ve bunun geliştirilmesinin gerektiğine inanıyorum. İkincisi de, bilgisayarda arşivin tümünü kapsayan bir veritabanının oluşturulmasını, böyle tek tek formlar, koleksiyonlar değil de, tümünü kapsayan bir veri, ilişkili veritabanının oluşturulması için program çalışmaları yapılmasının gerektiğinin doğru olacağını sanıyorum.

Öğr. Gör. Tülin AREN (İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü) – Efendim tabî, Özer bey çok iyi bir konuya değindi, ama arşiv, kütüphane ve arşiv materyallerinin düzenlenmesi ile kütüphane materyallerinin düzenlenmesi arasındaki ilişkiyi de birazcık ortaya koymamız lâzım. ATASE'nin yaptığı iş, doğru bir iştir. Arşiv malzemesi,

diğer enformasyon malzemeleri, daha sonradan dağıtılamaz, her hangi bir sistem içerisinde, başka bir düzenleme içinde değiştirilemez. Bunlar zaten oluşlarında, fonksiyonel olarak oluşmuşlardır. Belirli ölçüde, bazı belgelerle ilintilidir; yani, bir önceki belge, bir sonraki ile ilintilidir ve arşivcilerimiz zaten eski araştırmacılar ve tarihçilerdir. Tarihçiler de, hiçbir zaman tek bir belgeyi alıp incelemeler; bir belgenin geçmişini ve geleceğini incelerler ve bunun içerisinde bir yoruma giderler bu da arşivciliğin temel prensipleri arasındadır.

Tabii arşivci, uzun süre ancak bu sistem içerisinde erişim sağlamıştır ve bu sistem içerisinde envanterler yapmıştır, neşretmiştir, insanlar bunlardan yararlanmışlardır. Ama günümüz koşulları, bu işin başka türlü olmasını gerektiriyor. Çünkü artık arşivlerin kullanıcıları yalnız tarihçiler değil, sanat tarihçilerinden mimarlara kadar kullanıcıları var ve bu kullanıcılar da, öyle bir belge grubunu değil, tek tek belgeye de erişim istiyorlar ve buna erişmek için de, tabii bir dokümanter artı dokümanter sistem gerekiyor.

Şimdi dokümanter sistem kurulurken en büyük sorun konu başlığı meselesidir; biz buna anahtar kelimeler demeyelim, konu başlıkları diyelim. Çünkü anahtar kelimeler, buradan kelimeyi seçen yahut da konuyu seçen kişinin, konunun içerisinde serbestçe terimleri seçmesi esasına dayanmıştır. Yani o kişi bugün Ahmet beydir, Ahmet bey, şu şu kelimeleri seçer; yarın Ayşe hanım da, şu şu kelimeleri seçer ve bu kelimeler içerisinde erişim sağlanır. Bu, insanların kendilerinin eğitimleri, konuya bakış açılarıyla subjektif bir olay. Halbuki bizim, öncelikle yapmamız gereken, konu başlıkları listesini hazırlamaktır. Yani belgenin, konuya, konu başlığını verelim ve belgeden yararlanacak olan kişinin aynı gibidir. Bu ister konu başlıkları listesi olabilir, isterse bir sistem olabilir. Ama ATASE'nin bence yapması gereken ilk işlem bu konu başlıkları listesini öncelikle hazırlamak, daha sonra bunlardan yararlanacak, çalışma araçlarını hazırlayacak arkadaşların ve bunlardan yararlanacak araştırmacıların aynı Yani, ama bu hiç bir zaman için, kütüphanelerde olduğu gibi, arşiv malzemesinin belirli konular etrafında dağıtılması anlamını taşımaz. Gene de arşivciler, yani arşivden eski ve analitik envanter içerisinde, envanter durumu içerisinde yararlanmak isteyen tarihçiler, aynı sistem içerisinde yer alabilirler. O yüzden

arşivciler, kütüphanecilere göre iki işlem yaparlar; bir, envanterlerini hazırlarlar, iki, dokümanter erişim sistemlerini hazırlarlar.

Necati AKTAŞ (*Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı*) – Öncelikle şunu ifade etmek istiyorum. Bilgisayarlar, gerek kütüphanelerde olsun, gerek arşivlerde ve gerek diğer yerlerde ve meslek dallarında, bir ulaşım unsurudurlar, direkt belge oluşturan veya belgeyi istediği yönde yönlendiren aletler değildir. Öyle olunca, bilgisayara gelineye kadar, yapılan işler önem kazanmaktadır; yani, insan unsuru birinci plâna geçmektedir. Âmiyane tabirle, bilgisayarlar "Ne var ne yok?" sözüne cevap veren makinalar değildir. Öyle olunca öncelikle, malzememizi bilgisayara hazır hale getirirken uygulayacağımız metotlar önemli. Bu da, "*Analitik Envanter*" dediğimiz bir bilgiye, belgeye ulaşım sistemi olan "*Özetleme Sistemi*"nde toplanıyor. Yani yüzlerce hükümden oluşan bir defter, veya içinde 8-10 tane birbiriyle ilişkili, birbiriyle bağlantılı konuyu ihtiva eden belgeler özetlenirken uygulayacağımız metot ortaya çıkıyor. Bu da, gerek Türkiye'de ve gerek dünyada, standardı oluşturulmuş hususlardır. Bir belgeyi ele aldığımız zaman; bir arşiv uzmanı, "Ne, nerede, niçin, nasıl, ne şekilde?" sorularına cevap arayarak, özetini çıkarırsa, anahtar kelime konusu çok kolay bir şekilde halledilebilmektedir. Nitekim, anahtar kelimeler bizim uyguladığımız sistemde, ATASE'de değil, Osmanlı Arşivi'nin uyguladığı bir tasnif sistemi var. Zannediyorum, ATASE'nin sisteminin tabanı da, bizim uyguladığımız sistemdir. Zira, bizde yetişmiş uzmanlar, ATASE'de askerlik yaparken, ATASE'nin uzmanlarıyla işbirliği yaparak tabanı oluşturdular. Bizim tabanımız daha da geliştirilerek devam etmektedir. Sayın Özer beyin ifade ettiği fonlara mı, yoksa ana belleğe mi? Biz iki şeye; bir ana hafıza, eğer isterseniz ana hafızaya da ulaşmanız mümkün, konulara da ulaşmanız mümkün. Zira, bizim hazırladığımız sistemde her fonun başında bir menü yer almaktadır. Bu menüden, o fonun neleri ihtiva ettiğini kabaca görmeniz mümkün. Zaten tarih araştırmacıları da, arşivlere "Ne var? ne yok?" diye sormaya gelmezler. Belirli bir konuları vardır, belirli bir zaman dilimi vardır, bununla yönlendirilmiş olarak gelirler. Çalışmaları sırasında diğer fonlarla –eğer varsa– işbirliği yaparlar. Bu ele alındığında, biz analitik envanterlerimizi hazırlarken, biraz önce sorduğum 5 soruya, belgeden aldığımız cevapları özet olarak bilgisayarlara aktarmaktayız. Bu takdirde,

bu 5 unsur oluşturulduğu zaman, bilgisayar ortamında, siz bu 5 hususu ilgilendirerek, istediğiniz kelimeyi sorduğunuzda hangi fonlarda, bu kelimeye cevap alabilirdeniz, bilgisayar ekranında görmeniz de mümkün. Konu başlığı oluşturulması daha çok kütüphaneciliği ilgilendirmektedir. Çünkü arşivcilikte, baştan oturup konu başlığı oluşturarak tasnife gitmeniz fevkalâde zordur; yapsanız bile çok dar çerçeveli ve kısır olur.

Yakup YILDIRIM (*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Bilgi İşlem Personeli*) –Burada bir öneri getirmek istiyorum. Bundan 2 ay kadar önce Bilkent'te, "*Kamu Bilgisayar Ağları*" toplantısı yapılmıştı, belki burada katılanlar da vardır. 3 günlük sempozyum sonunda gördük ki, bütün kamu teşekkülleri, hep aynı bilgileri işleme yoluna gitmişler; yani bir yandan Tapu, bir yandan Karayolları, bir yandan Jandarma veya Millî Kütüphane, birçokları aynı bilgileri işlemişler ve sonunda, *duplikasyon* dediğimiz yani benim doğum yerimi, bir yandan İçişleri Bakanlığı araştırmış, nüfus kayıtlarım girmiş, bir yandan o girmiş. Bunların önüne geçilmesi kararına varıldı ve sonunda, Sonuç Bildirgesi'ne; Başbakanlık'ta veya Müsteşarlık nezdinde bir kurum teşkil edilerek, kurumlar arasında bağlantı sağlanması yolunda bir madde konuldu. Biz de arşivciler olarak mutlaka bunu yapalım. ATASE bir yandan, Tapu ve Kadastro bir yandan, işte biz Osmanlı Arşivi olarak bir yandan, Deniz Müzesi bir yandan; her birimiz tahrir defteri tasnif ediyoruz ama o başka yapıyor, ben başka yapıyorum, bir başkası daha değişik yapıyor. Siz araştırmacılar, Osmanlı Arşivi'ne geldiğinizde, tapu defterini veya başka bir belgeyi, bir türlü sorgulayacaksınız bilgisayardan, ATASE'ye gittiğinizde başka türlü, Denizcilik Müzesi'ne veya Topkapı Sarayı'na gittiğinizde başka türlü. Bunun mutlaka önüne geçmemiz lâzım ve arada bir irtibat kurmamız lâzım. Bunun nasıl olacağına da, artık hep birlikte karar veririz.

İkincisi, sayın Yavuz YEŞİLYILMAZ'a sormak istediğim bir sorum var. Bir tanesi; defterlerin scanner ile tarandığını söyledi. Defterler, biliyoruz ki, çoğu ancak 45 derece açılan metaller. Scanner ile taranması son derecede sakıncalı. Arşivcinin görevi bunları korumak, scanner ile bunları tararken, açma problemleri ile karşılaşmıyorlar mı? Bu da, yıpranmaya sebep oluyor. Acaba dijital kameraları düşünmediler mi? Mutlaka düşünmeliler. İkincisi; bilgileri niçin bir kelime işlemciye giriyorlar? Microsoft Word 6/0'a giriyorlarmış. Niçin bir veritabanları yok?

Bunun yanında D-Base'i kullandıklarını söylediler. Defter bilgilerini –zannediyorum– giriyorlar. Defter bilgileri ile Microsoft Word arasında nasıl bir ilgi kuruyorsunuz? Yani ben araştırmaya geldiğimde, defter bilgilerine mi ulaşacağım, yoksa Word'den, adeta kitap okur gibi, veya "Bul" komutunu kullanarak mı bilgiye ulaşacağım? Bu yönden veya araştırmacıya nasıl bir kolaylık sağlıyorsunuz?

Oturum Başkanı –Evet, biz de teşekkür ediyoruz. Buyurun sayın YEŞİLYILMAZ. Evet, vaktimiz hemen hemen tamamlanmak üzeredir. Son konuşmacıya da bir süre ayırmak istiyorum. Mümkün olduğu kadar kısa efendim.

Yavuz YEŞİLYILMAZ –Ben önce sayın hocama, lütfederlerse. Şimdi, bu araştırmacılar, elbette ki, niye yayınlanıyor deniyor. Sadece tarihçiler bir araştırmacı değildirler. Yani eski yazı, diyelim ki, bir iktisat konusunda da olabilir, bir toponomi konusunda da olabilir. Buradaki konuşma metninde de belirttiğimiz gibi, görev, bizim kuruluş yasamızda mevcut ve bu defterler yayınlanır; bu yetkiye dayanarak, üniversite ile birlikte, konusunda uzmanlar ve bilim adamları da dahil edilerek. Bizim yaptığımız her hangi bir araştırma değil bunlar biliyorsunuz. Günümüzde en çok tartışılan konulardan birisi de, bu belgelerin, topluma kabul ettirilmediği, yansıtılmadığı. Bizim yaptığımız buradaki çalışmayı –yani, bu yayınlama derken, literasyon yaparken,– bu amacı güderek, o şekilde getirdik. Biz, tıpkıbasımını vereceğiz, transkripsiyonunu vereceğiz, onun ötesi, bilim adamları elbette ki, kendi araştırmalarında, bundan çıkaracakları sonuca göre sonuçlara gideceklerdir.

Yine dediğimiz gibi, tarihçiler elbette ki okumaları zordur, biz belli bir şekilde de yanında, onun için orijinal metni de koyuyoruz ki, her hangi bir tereddüt olduğu zaman, orijinal metni görerek ona göre sonuca gidebilsinler. Bizim yaptığımız çalışmadaki amaç, bu. Bu tartışılabilir.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Yarın benim tebliğimin konusu da zaten o.

Yavuz YEŞİLYILMAZ –Evet, tabii bu bir, yapılsın yapılmasın; zaten bu şeylerde, diğeri de tabii, çok teknik bir konu. Bizim girdiğimiz şeyi, biz tabii. Burada iki şey ifade ediliyor. Bir, belgeden bahsediliyor; belge diye ifade ediyoruz, bunların tasnifi, hizmete konulması. Bizde ise, tabii,

Devlet Arşivleri'nin, işte diyoruz ki, 150 milyon belge var. Bunlar, bir belgeyi, benim anladığım kadarıyla tek varaktan, tek yapraktan oluşan bir belge. Bizdeki ise defter bazında, tapu tahrir defteri, hepimiz biliyoruz 300 varaktan oluşan. Bizim şey ettiğimiz, tümüyle deftere olduğu gibi girip erişileceği zaman onunla yaparız. Onun dışındakilerle, şu anda tapu teknik değil, şey olduğu için ona pek cevap vereceğim şeyler. Tabii onun için zaten programlar, yani sizin, en son bana geliyor. O zaman, burada yapılması gereken şey, kullanılan programların, zaten net kabullerimiz olursa, program ona göre hazırlanıyor. Yani, biz arşivcilerin ve araştırmacıların, isteklerimizi bir araya getirir, bunu da programcılara anlatabilsek, istediğimiz programı da alırız. Zaten bu, teknolojinin özü de bu. Günümüzdeki teknoloji, eğer iyi tarif edebilirsiniz, iyi tarif verirseniz, onun karşılığını alabiliriz. Ha, belki dediğiniz gibi, buradaki bu bir şeylerde, bu program birliği sağlamak açısından, bu yapılabilir çünkü makineler standart. İşte, her makine standart. Siz, ona yapacağınız programları, program birliğinin de bir araya getirilip, o, böyle bir program birliğinin. Zaten metot, işte onu.. öyle bir şeyde olabilir...

Scanner, dediğiniz gibi, onu da belirttik. Biz 1993'te, elbette ki, defterlerin tabii, o yapısı, o veri yüklenirken, fotokopi sistemi ile çalışıyor. Bazı sıkıntılar yaratıyor ama bunu yapmasa idik, yani eninde sonunda bir sefer. Bir takım talepler geliyor işte; fotokopi ile örnek verelim veya araştırmaya sunduğumuz müddetçe, her gelen araştırmacıya, işte yılda 3 defa, 5 defa, 7 defa, 20 defa girip çıktıkça, yine o defter açılıp kapanıyor, yine olumsuzluklar var.

Eğer bir seferinde biz şey yaparak, getirebilirsek, bundan sonra, şeyi, orijinal metnin dışında, onu işte o ileride makinelerde, işte görüntü ekranlarda, bunu şeylere sunacağız. İhtiyaç duydukları zaman da, orijinallerini kendilerine vereceğiz. 93'te, dediğimiz gibi, o zaman, şimdi yeni çatılı scanner'lar çıktı. Sizin de dediğiniz gibi, o yönde de bir araştırmalarımız devam ediyor. Tabii, kameralı sistemler devam ediyor. Dediğiniz gibi, bizde 2.300 cilt eski yazı, bildiğiniz fon var, bunun içinde biz 254 defter üzerinde çalışma yapıyoruz. Biz, bunun dışında, ayrıca teşkilât yapısı itibariyle, mülkiyeti ilgilendiren defterlerimiz var. Bunlarda da aynı sıkıntıları yaşadığımız için, öyle bir bilgisayar tarama şeyini, onlarla bütünleştirerek araştırmalarımız halen devam etmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT (Ankara Ü. DTÇF. Tarih Bölümü) – ATASE Arşivi ile ilgili, bir konuyu merak ettiğim için, Semih beye sormak istiyorum, eğer mümkünse. Çok kısa olacak. İç işlerine karışmak istemiyorum ama bizim öğrencilerimizin şikâyeti: Eleman alımlarını duymadıkları. Sanki el altından yapılmıyormuş gibi bir izlenim edinmişler. Bunu aktarmak istiyorum. Daha açık bir şekilde, bölüm başkanlıklarına yazarak, eleman alımlarını duyurmalarını.

Bir başka husus da kompakt disklere kaydettiğiniz belgeler, kompakt diskler arasındaki bağlantıyı nasıl sağlayacağınızı, erişimi nasıl sağlayacağınızı merak ettim. Kompakt diske yüklediniz, 30 tane kompakt disk oldu, erişimi nasıl sağlayacaksınız, ben onu anlayamadım.

Oturum Başkanı –Efendim, izin verirsiniz sorularınızın cevabını arkadaşımız konuşmalar arasında cevaplayabilir.

Nizamettin OĞUZ (Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Bilgi İşlem Servisi Sorumlusu) –Doktor hanıma çok teşekkür ediyoruz; meslek hastalıkları konusunda çok ilginç tespitlerde bulundular. Ancak Osmanlı Arşivi'nin tüm olumsuzluklarını sergilediler. Temennimiz o ki, Osmanlı Arşivi'nde ciddi bir "Meslek Hastalıkları Araştırması" yapıлып, bunun sonuçlarına göre, gerekli tedbirlerin alınması tavsiye edilmelidir. Sonuç Bildirgesi'ne, meslek hastalıklarının girmesini tavsiye etmesini rica ediyorum.

Dr. Yeşim ALTINTEPE –Ayrılmadan bir-iki cümle söylememe müsaade edin. Ben, özellikle Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na çok teşekkür ediyorum. Çünkü ben kendi ayağımla buraya gelmedim.

Bizden araştırma talebinde bulundular. Bizden kendi iş kollarında riskli bir takım sağlık sorunlarıyla karşılaştıklarını söylediler. Ve talep, tabii ki bu Şûra'dan kısa bir süre önce idi. Onun için de, bir araştırma plânlanıp yürütülüp, sonuçlarını size ulaştıramazdık. Onun için bunu bir giriş anlamında size söyledim. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi olarak, çeşitli ana bilim dalları ki, bu sadece akciğer hastalıkları ana bilim dalı değildir. Bunun yanında, fizik tedavisi, cildiyesi, gözü, ortopedisi, hepsi girmekteydi; ilgili ana bilim dallarının da dikkati çekilecekti. İlk aşamada, Akciğer Hastalıkları Ana Bilim Dalı da, öncelikle taramayla bir araştırma plânlayıp başlayacaktır. Bu, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'nde konuşuldu ve

ilgili birimlerle de anlaşmaya varıldı. En kısa zamanda plânlanacak ve ileri bir tarihte size, sonuçları bildirilecek.

Oturum Başkanı –Yeşim hanıma tekrar içtenlikle teşekkür ediyorum ve de bundan sonraki çalışmalarında başarılar diliyoruz. Sabah oturumunda yer alan konuşmalarını yapan üç değerli konuşmacıya, tekrardan, burada teşekkür ediyorum ve ilk oturumu kapatmış bulunuyorum. Siz dinleyicilere de, sayın meslektaşlarıma da ayrıca teşekkür ediyorum.

B SALONU

IV. OTURUM

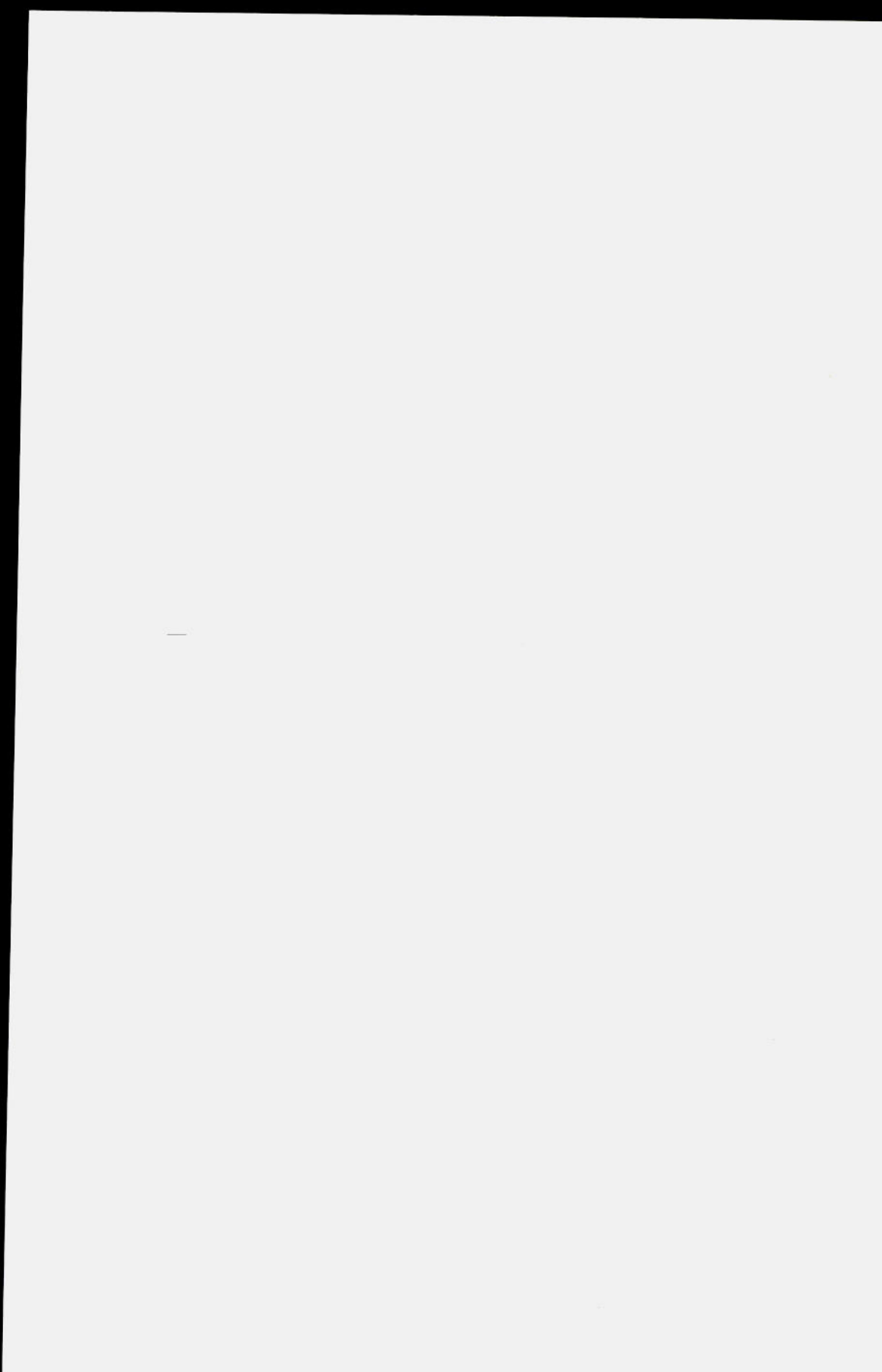
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nezih AYKUT

Tebliğ Sunanlar:

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI

Râhim ERİŞTİ

Seyit Ali KAHRAMAN

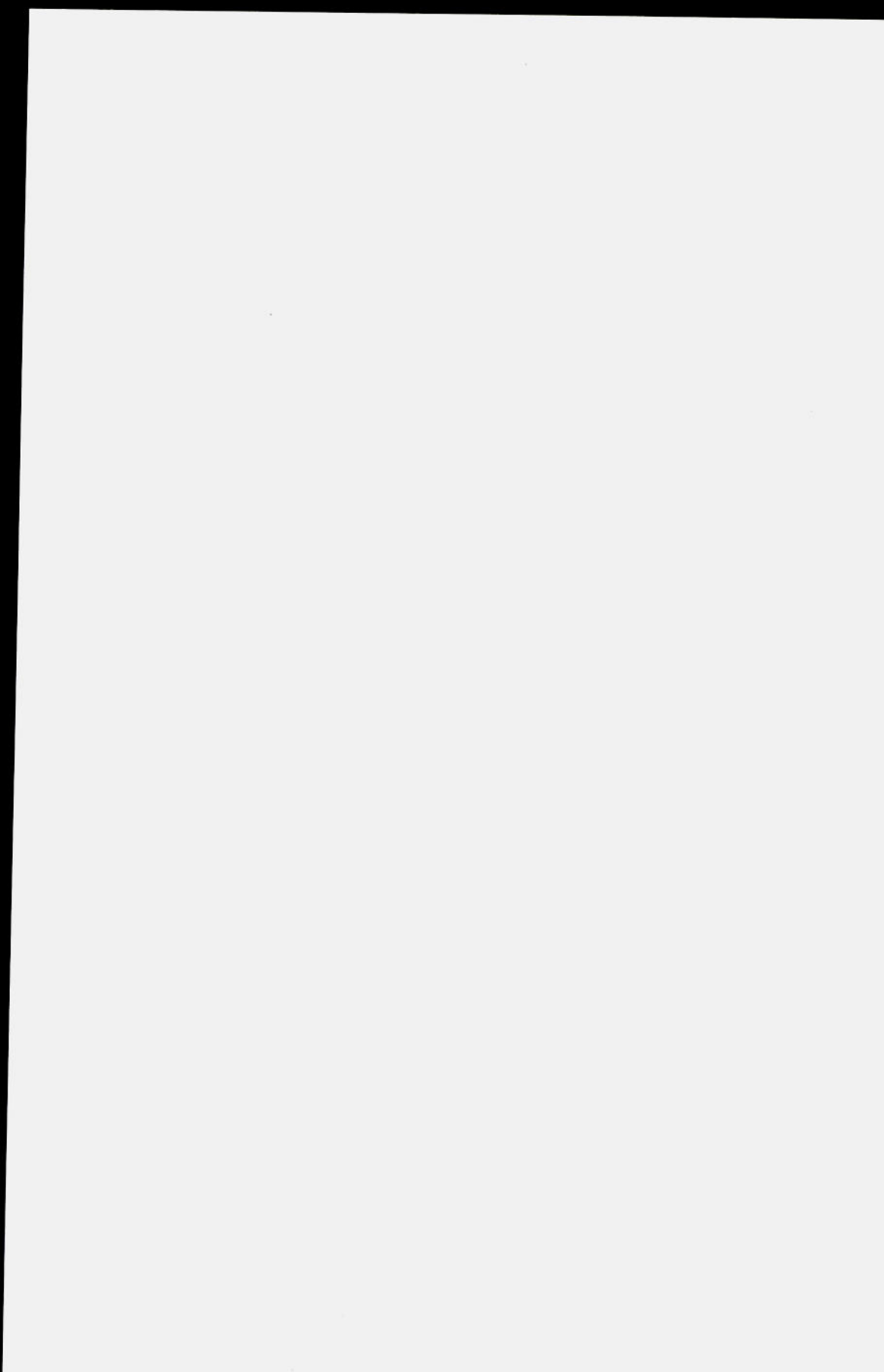
Prof. Dr. Nezih AYKUT'un Oturumu Açış Konuşması

Oturum Başkanı –I. Millî Arşiv Şûrası'nın ikinci günkü dördüncü oturumunu açıyorum. Üç değerli konuşmacı tebliğleriyle katkıda bulunacaklar.

İlk olarak Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI "*Cumhuriyet Arşivi'ndeki Tasnif Çalışmalarına Genel Bir Yaklaşım*" konulu tebliğlerini sunacaklar.

Buyurun efendim.

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Arşivcilik Ana Bilim Dalı Başkanı.

CUMHURİYET ARŞİVİ TASNİF ÇALIŞMALARINA BİR BAKIŞ

*Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI**

Arşivcilik veya arşiv bilimi, arşiv nazariyesini ve tatbikatını konu edinen bir bilim dalıdır. Arşiv nazariyesi, arşiv tatbikatının dayandığı temel ilmî düşünce ve kaidelerin tamamıdır.

Arşiv tatbikatı ise arşivlerin kuruluşu, organizasyonu, hizmetlerin plânlanması, belgelerin arşive girişi, tasnifi, katalog ve envanterlerinin hazırlanması, belgelerin istifadeye sunulması gibi... işlemlerin bütünüdür.³²⁶

Bu işlemlerden biri olan tasnif, arşivin temelini teşkil etmektedir. Gelen dokümanları düzenleme ve onlardan faydalanma konusu arşivin önemli görevlerindendir. Kısaca tasnifi, belgelerin kolaylıkla bulunabilmeleri ve kullanılabilmeleri için belgelerin sıraya sokulması, bir düzene konması şeklinde tanımlayabiliriz.

Biz burada tasnif metodları üzerinde değil de, Cumhuriyet dönemi belgelerinin tasnifinde uygulanması gereken bazı kurallar üzerinde duracağız. Bu bildiri 1988-1992 yılları arasında Cumhuriyet Arşivi'nde personel olarak çalıştığım süre içinde aldığım küçük küçük notların derlenmesinden meydana gelmiştir. Bu notlar bir kaç konudan ibaret olup, daha çok yapılanlar değil de yapılması gereken ve bence önemli gördüğüm konulardır.

İyi tasnif, belgeleri düzenlemek, belgelerin muhtevasını ve önemini duyurmak konusunda teknik ve prensiplerin bilinçli ve metodolojik bir

* Muğla Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

³²⁶ İsmet Binark, *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, Ankara, 1980, s. 6.

uygulamasıyla mümkündür.³²⁷ Eğer yanlış metod kullanılırsa belgeler kontrol altına alınamaz ve başarısız olunur. Tasnifte uygulanan en iyi metod bu gün dünya ve Türk arşivlerinde uygulanan Provenans sistemidir. Provenans sistemi: Belgelerin aslına uygun olarak düzenlenmesidir. Bu sistem, 1830'lu yıllarda Fransız Millî Arşivi'nde geliştirilmiş ve arşiv belgelerinin tasnifi konusunda Avrupa'da rehberlik eden bir metod olmuştur.³²⁸ Cumhuriyet Arşivi'nde de bu metod prensip olarak kabul edilmiş ve belgelerin dağılması engellenmiştir.

Cumhuriyet Arşivi'ndeki tasnif çalışmalarında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, kurum ve kuruluşlardan gelen evrakların dosyalama işlemlerinin tespiti meselesidir. Arşiv çalışmalarının başarılı olması, dosyalama işlemlerinin belli sistemlere göre düzenli bir şekilde yürütülmesine bağlıdır. Dosyalama hizmetlerinin, ilerde arşiv malzemesi olarak kolaylıkla imkan verecek şekilde düzenlenmesinde büyük faydalar vardır.³²⁹ Kurumlar, günümüze kadar farklı dosyalama sistemleri uygulamışlardır. Hatta, aynı kurum birimleri farklı dosyalama sistemi kullanmışlardır. Bu durum, kurumların veya birimlerin başındaki yöneticilere göre değişmiştir. Bundan dolayı, düzenli bir dosyalama sistemi olmayan kurumların evraklarının, Devlet Arşivlerine intikali de zorlaşacaktır. Gerçi bu evraklar, Devlet Arşivlerine intikalinde eski dosyalama sistemleri bozularak Devlet Arşivlerinin dosyalama sistemine göre kurum kodları ile birlikte tekrar yeni bir düzenlemeye tâbi tutulmaktadır. Her hangi bir kurum, ihtiyaç duyduğu bir evrakı kendi dosyalama sistemine göre arayamayacağı için, bu durum zaman kaybına neden olacağından mahsurlu olabilir.

Dosyalama sistemini sağlıklı yapmayan kurumların evraklarının Devlet Arşivlerinde tasnifi yapılırken, evrakların dosyalardaki yerleri değişecektir. Bu evraklar, provenans sistemi yerine sistematik metoda göre tasnif edilmektedir. Bu tür değişiklikler, arşivistlere ve araştırmacılara mutlaka ön bilgi şeklinde bildirilmelidir. Gerçi, Devlet Arşivlerinde

³²⁷ T. R. Schellenberg, *Arşiv İdaresi*, Terc. Necla İlemin, Ankara, 1993, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 17, s. 59

³²⁸ T. R. Schellenberg, s. 41

³²⁹ Rahim Erişti, "Evrak ve Dosya Hizmetleri, Dosyalamanın Arşivcilikteki Yeri ve Önemi", *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü III. Kurumlararası Arşiv Semineri Ders Notları (Ankara 13-24 Aralık 1993)*, Ankara, 1993, s. 67

dosyalama çalışmaları da kurumların dosyalama sistemleri gözönünde bulundurularak yapılmaktadır.

Tasnif işlemlerini yapan arşivist, kurumların evraklarının nasıl dosyalandıklarını bilmesi gereklidir.³³⁰ Her ne kadar Cumhuriyet Arşivi'nde kurumların evrakları, yeni bir dosyalamaya tâbi tutuluyorsa da arşivist, belgelerinin tasnifini yapmaya başladığı kurumun geçmişte uyguladığı dosyalama sistemlerini kabaca da olsa tespit etmeli ve ondan sonra tasnifine başlamalıdır. Hatta tespit ettiği bu sistemi kitapçık haline getirecek diğer arşivistlerin ve araştırmacıların hizmetine sunulmalıdır.³³¹

Sağlıklı bir tasnif yapılabilmesi için arşivistin, elindeki belgeleri meydana getirmiş olan kuruluşun yapısını ve fonksiyonlarını incelemelidir. Bir kitap için bilgi ne kadar önemli ise belgelerde de kurum ya da kuruluşun kaynağı hakkındaki bilgi de o kadar önemlidir. Örneğin arşivist A kurumu veya biriminin belgelerini tasnif ediyorsa, bu kurumun veya birimin yapısını ve fonksiyonlarını bilmelidir.³³² Bunun yanında bu dönemde kullanılan yazı (Osmanlıca) ve dilini bilmelidir. Yine arşivist, belgelerinin tasnifini yaptığı kurumun yetkilerini, sorumluluklarını ve teşkilat şemasını ve değişiklikleri iyi bilmelidir. Leland'a göre idarî bütünlük, araştırmanın başlangıcını ve temelini oluşturmaktadır.³³³ Hatta arşivist, kurumun tarihi ve fonksiyonu hakkında çok şey bilmeli ve bu kurumun diğer kurumlarla münasebetlerini de tespit etmelidir.³³⁴

Bunun için öncelikli olarak devlet teşkilatının ortaya konulması gerekmektedir. Kurumların teşkilat yapıları veya devlet teşkilatı ile ilgili çalışmalar, 1960'larda Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü tarafından başlatılmış olup, ilk defa 1963 yılında Devlet Teşkilatı Rehberi'ni yayınlanmıştır. Rehber, Enstitü idarecilerinin kurum ve kuruluşların yetkilileriyle yapmış olduğu işbirliği sonucu ortaya konulmuştur. Her yıl yayınlanması amaçlanmış ise de çeşitli nedenlerden dolayı gerçekleştirilememiştir. Daha sonra 1968, 1972, 1976, 1986, 1988 ve en son 1992 yılında hazırlanarak yayınlanmıştır.

³³⁰ T. R. Schellenberg, s. 114

³³¹ Dosyalama ile ilgili daha geniş yeni ve modern bilgiler için, Bekir Kemal Ataman, **National Arhives And Record Service**, (Dosyalama İşlemleri), İstanbul, 1995

³³² T. R. Schellenberg, s. 78, 79

³³³ Leland, "The National Archives", **American Historical Rewiev**, XVII, s.24

³³⁴ T. R. Schellenberg, s. 79

Bu rehberlerde kurum ve kuruluşlar, genel olarak kuruluş tarihi, kuruluş kanun numarası, kuruluş amacı, görevleri, merkez teşkilatı, esas birimleri, yardımcı birimleri, taşra teşkilatı ve bağlı teşkilatlar şeklinde ele alınmıştır. Bu birimler genel mahiyette ele alınmış olup, kurumların teşkilat tarihçeleri bulunmamaktadır.³³⁵ Bu arşivistler için yeterli değildir.

Kurumlar öncelikli olarak kendi teşkilat tarihçelerini ortaya koymalıdır. Eğer bu yapılamıyorsa, arşiv idaresi en azından 1920-1940 dönemi devlet teşkilatını ilgili kurumların da yardımlarıyla ve üniversitelerle de işbirliği yaparak ortak bir proje ile ortaya koyabilir. Kurumların tarihçelerinin ortaya konulmamasının sakıncaları Cumhuriyet Arşivi'ndeki 1940'lı yıllara kadar belgelerin tasnifi aşamasında görülmektedir. Örneğin, Cumhuriyet Arşivi'ndeki 1928 yılına kadar olan Osmanlıca belgelerin tasnifi, kurumların tarihçeleri ortaya konulmadan ve tasnif veya özetleme için alt yapı oluşturulmadan yapılmıştır. Bunların hatalı yapılma ihtimali yüksektir. Çünkü bu dönemin belgeleri tasnif edilirken, personel yeni yeni alınıyordu. Bu personelin eğitimi, iki-üç ay süresince günde bir kaç saat Osmanlıca ve Arşivcilik dersleri verilmek suretiyle iç hizmet şeklinde yapılmıştır. Bu da özellikle Osmanlıca açısından yeterli değildir. Bu hizmet içi eğitimde Cumhuriyet döneminin sosyal, ekonomik, siyasî ve kültürel yapısı ile ilgili bilgiler ve diğer gerekli yardımcı bilimlerle ilgili dersler verilmemiştir. Bu, Osmanlı Arşivi'nde Üniversite-Arşiv idaresi işbirliği ile büyük oranda çözümlenmiştir.

Arşivdeki sözleşmeli personel emsallerinden daha yüksek ücret aldığından bu personelden günlük kaç belge özetlediği rapor halinde istenmekteydi. Bu istek bir dereceye kadar normaldir. Ancak, yukarıdaki hususlar çerçevesinde düşündüğümüzde arşivist, dönemin sosyo-ekonomik yapısını, dilini ve yazısını iyi bilmemesine rağmen, kendisinden yüksek verim istenilmiştir. Bu istek karşısında personel, sözleşmeli olmasından kaynaklanan sıkıntılardan dolayı, alelacele bilgi eksikliği ile günlük raporuna fazla belge tasnif yaptığını gösterme telaşı içine düşmüştür. Burada kimseyi suçlamak istemiyorum. Ancak, şunu

³³⁵ TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1972, C. I, II, Ankara, TODAİ Yayın No: 130; TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1976, Ankara, 1977, TODAİ Yayın No: 162; TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1986, Ankara, 1986, TODAİ Yayın No: 217; TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988, C. I, II, Ankara, 1988, TODAİ Yayın No: 227; TC. Devlet Teşkilatı Rehberi, C. I, II, Ankara, 1992

belirtmekte fayda mülâhaza ediyorum. Bu dönemde (1988-1992) Arşiv mevzuatı ve arşiv teşkilatının oluşturulması konusundaki çalışmalarda büyük başarılar elde edilmiştir.

Tasnif konusunda başka bir konu da Cumhuriyet dönemi belgelerinin diplomatikliğinin ortaya konulması meselesidir. Diplomatika: Kısaca hukukî ve idarî önem taşıyan belge ve resmî kayıtları, malzeme ve muhteva yönünden inceleyen ilim dalıdır.³³⁶

Cumhuriyet dönemi belgelerinin diplomatikliği veya resmî yazışma kuralları sırasıyla Başbakanlık Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğü, Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı ve İdareyi Geliştirme Daire Başkanlığı tarafından tespit edilmiştir. Ancak, bu kuralların hala oturmadığını görmekteyiz. Örneğin Özlük ve Yazı İşleri Genel Müdürlüğünün 02.10.1980 gün ve ÖYGM 383-10322 (1980/56) sayılı, 13.04.1981 gün ve ÖYGM 383-4990 (1981/28) sayılı, 23.09.1981 gün ve ÖYGM 383-10985 (1981/67) sayılı genelgeleri ve Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı'nın 30.11.1981 gün ve OMDB 5105-00854 (1981/83) sayılı,³³⁷ 21.12.1981 gün ve OMDB 5105-00901 (1981/92) sayılı ve Ekim 1987 tarihli yazışma genelgeleriyle denetim altına alınmaya çalışılmıştır.³³⁸ 30.11.1981 tarihli genelgede dikkat çeken bir özellik genelge ile ilgili görüş ve önerilerin her yıl Mart ayının sonuna kadar Başbakanlığa gönderilmesi isteğidir. Diğer taraftan stoklarda mevcut olan basılı kağıtların kullanılmasına devam edileceği ibaresidir. Buna göre bu tarihe kadar hala resmî evraklarda bir bütünlüğün sağlanamadığı görülmektedir.

En son olarak da dönemin Başbakanı Tansu Çiller imzasıyla çıkan Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı tarafından hazırlanan ve Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğünün 17 Şubat 1994 tarih ve Sayı: B.02.0.PPG.0.12.383-3036 sayılı genelgesiyle yayınlanmıştır.³³⁹

³³⁶ "Diplomatik", *Ana Britannica*, C. VII, İstanbul, 1987, s. 307; Diplomatika Fransızca'da "diplome" şahadetname, berat, imtiyaz anlamlarına gelmektedir. Bu kelimedenden türetilen diplomatik, kısaca şahadetname, imtiyazname ve eski ahid ve kanunlarla berat vs.'yi halletmek fennidir. (Şemsattin Sami, *Kamus-u Fransevi*, İstanbul, 1322, s. 799, 800)

³³⁷ Resmi Yazışma Kuralları Yönergesi, TC. Başbakanlık Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı, No: 027, Gı No: 056, Ankara, Ekim 1987

³³⁸ Başbakanlık Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı, Sayı: OMDB 5105-00854, Konu: Resmi Yazışma Kuralları Yönergesi, Genelge No: 1981/83, Tarihi: 30.11.1981; Genelge dönemin Başbakanı Bülent Ulusu imzasıyla yayınlanmıştır.

³³⁹ Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, Resmi Yazışma Kurallarını Belirleyen Esaslar, Ankara, Şubat 1994

Bu genelgenin amacı, kamu hizmetlerinin yürütülmesi ve mevzuatın uygulanmasında süratli, etkin ve verimli çalışma düzeninin sağlanması, lüzumsuz ve hatalı yazışma ile kırtasiyeciliğin bertaraf edilmesi şeklinde açıklanmaktadır. Bu genelge ile diğer genelgelerin geçerliliği kaldırılmıştır. Yazışma kurallarında belli bir standardasyon sağlamak amacıyla bu gün Türk Standartlar Enstitüsü Başkanlığı tarafından çalışmalar sürdürülmektedir.

Yazışma kurallarının veya diplomatikanın arşiviste ne faydası olabilir? Öncelikli olarak diplomatika bilgisi arşiviste, tasnif ettiği belgeyi iyi tanımasını sağlar. Diplomatika, evrakın ne tür işlemlerden geçtiğinin iyi bilinmesine yardımcı olur. Kısacası arşivist, bununla devlet teşkilatının veya müesseselerinin nasıl işlediğini öğrenmiş olur. Tasnif için belgelerin dilinden anlamak, bunun için de belli ve ilmî bir disiplinden geçmiş olmak gerekir. Bu da diplomatika ile gerçekleşir. Bir cemiyetin medeniyeti, diplomatikasına yansır. Tabiatıyla diplomatika ile cemiyetin medeniyeti hakkında bilgi sahibi olunur.³⁴⁰

Bu yazışma kuralları veya diplomatika, geçmişten günümüze kadar olan gelişme süreci, tarihçileri ve araştırmacıları ilgilendirmektedir. Ancak bir araştırmacının binlerce belgeye kısa sürede ulaşmasının imkanı mevzuat gereği mümkün değildir. Arşiv idaresi, bunu, üniversitelerin ilgili bölümleriyle işbirliği yaparak bir proje şeklinde ortaya koyabilir. Bu proje ve dosyalama, kurumların teşkilat tarihçeleri ile ilgili hazırlanması gereken kitap veya kitapçık gibi hazırlanıp, arşivistlere ve araştırmacılara başvuru kaynağı şeklinde sunulmalıdır. Bu, tasnifte bir çok zorluğu halledecektir.

Yukarıda bahsetmeğe çalıştığımız konuların yapılabilmesi için arşivistlerin, konularına veya kurumlara göre ayrılmasında büyük faydalar bulunmaktadır. Örneğin ekonomi ile ilgili belgelerin tasnifinde bazı ekonomi terimlerinin bilinmesi gerekmektedir. Bu terimleri, en iyi ekonomi eğitimi gören kişiler bileceklerdir ve bu kişiler, belgelere daha iyi hakim olacaklardır. Kısacası Cumhuriyet Arşivi'nde hemen her meslek dalındaki elemana ihtiyaç vardır. Bu ayırım yapıldığı takdirde, her hangi bir meslek dalının yani kütüphanecilerin, tarihçilerin, ilahiyatçıların,

³⁴⁰ Mühahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, 1994, s. 4

edebiyatçıların, hukukçuların ve ekonomistlerin yoğunlaşması engellenmiş olacaktır.

Yine kurum ve kuruluşlardan Devlet Arşivlerine intikal eden evrakların tasnifinde arşivistlerin, kurum kurum ayrılmasında büyük faydalar bulunmaktadır. Örneğin, Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı evraklarını bir grup arşivist yaparsa, bu kişiler zamanla bu evraklar hakkında derinlemesine bilgi sahibi olacaklardır. Daha sonra gelecek olan evraklar hakkında da ön bilgiye sahip olacaklardır. Gerçi, şu ana kadar Devlet Arşivlerine çok az sayıda kurumdan (SEK Süt Endüstrisi Kurumu, Enerji Bakanlığı Maden Dairesi, Bayındırlık Bakanlığı Yatırım Dairesi, Millî Eğitim Bakanlığı ve TÜBİTAK) evrak intikal ettiği için böyle bir sistemin uygulamasına imkan yoktur. Ancak, vakit çok geçmeden bu sistem için yeterli alt yapı oluşturulup, plânlama yapılırsa, gelecekteki tasnif ile ilgili bir çok problem şimdiden çözümlenmiş olacaktır.

Bu sistemin faydası ne olabilir? Öncelikli olarak bu sistemle ihtisaslaşmış olan arşivist, belgeleri daha iyi tanyabileceği gibi araştırmacılara daha iyi yardımcı olacaktır. Yine hükümetlerin veya kurum ve kuruluşların ihtiyacı olan bilgilerin, bu kişilerce daha çabuk derlenip sunulmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak yukarıda bahsettiğimiz hususlar dikkate alınmadığı takdirde, yapılan ve yapılacak olan tasnif çalışmaları sağlıklı olacaktır. Sağlıksız yapılan tasnif veya özetleme, konu başlıklarının ve indekslemenin yanlış veya hatalı yapılmasına sebep olacaktır. Bu da belgeye ulaşmayı zorlaştıracaktır. Teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Ana Britannica, "Diplomatik", C. VII, İstanbul, 1987

ATAMAN, Bekir Kemal. National Arhives And Record Service, (Dosyalama İşlemleri), İstanbul, 1995

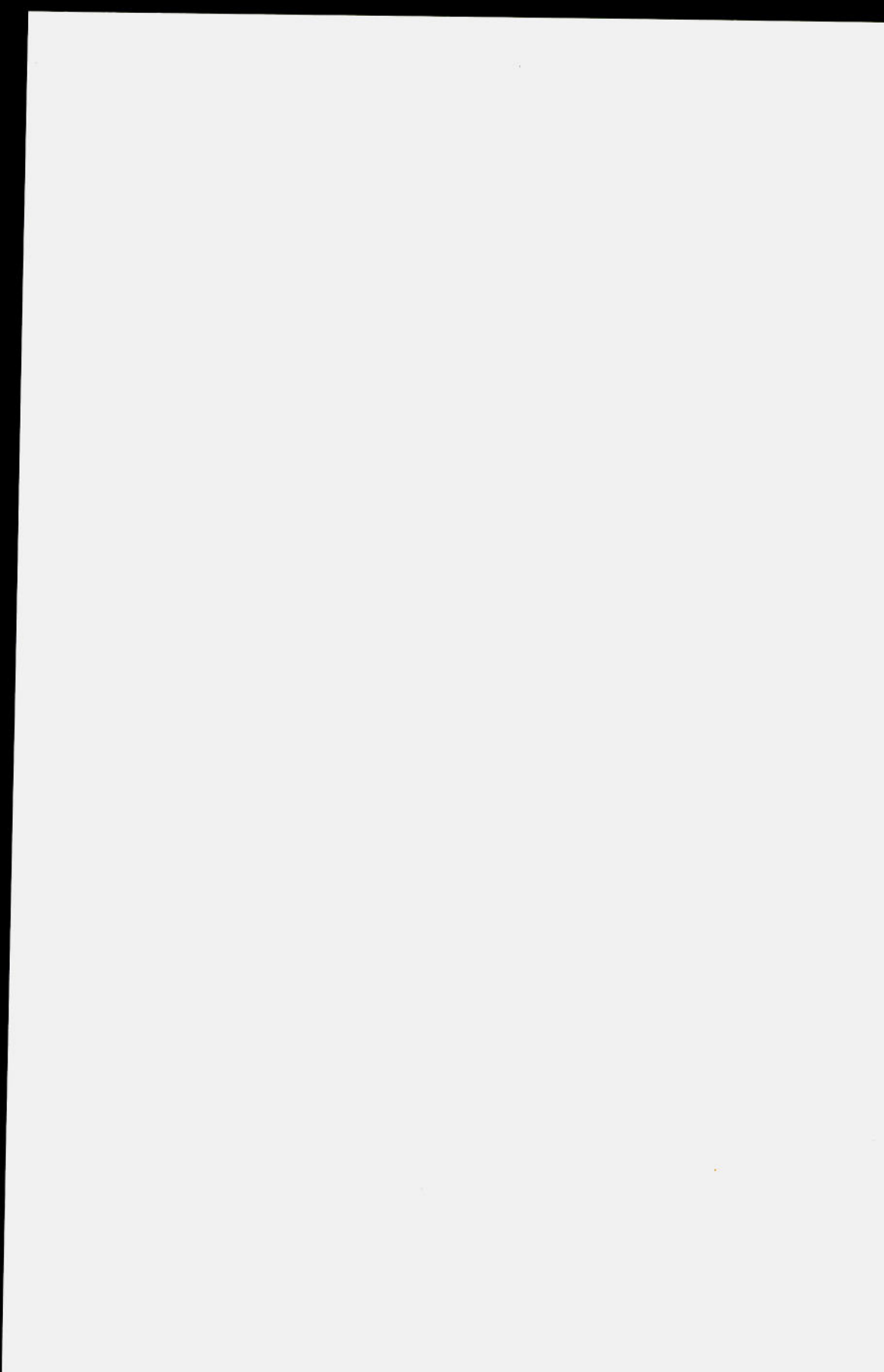
- Başbakanlık İdareyi Geliştirme Başkanlığı, Resmî Yazışma Kurallarını Belirleyen Esaslar, Ankara, Şubat 1994
- Başbakanlık Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı, Sayı OMDB 5105-00854, Konu: Resmî Yazışma Kuralları Yönergesi, Genelge No: 1981/83, Tarihi: 30.11.1981; Genelge dönemin Başbakanı Bülent Ulusu imzasıyla yayınlanmıştır.
- BİNARK, İsmet. *Arşiv ve Arşivcilik Bilgileri*, Ankara, 1980
- ERİŞTİ, Rahim. "Evrak ve Dosya Hizmetleri, Dosyalamanın Arşivcilikteki Yeri ve Önemi", *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü III. Kurumlararası Arşiv Semineri Ders Notları (Ankara 13-24 Aralık 1993)*, Ankara, 1993
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İstanbul, 1994
- LELAND, "The National Archives", *American Historical Review*, XVII
- Resmî Yazışma Kuralları Yönergesi, TC. Başbakanlık Organizasyon ve Metod Daire Başkanlığı, No: 027, Gn No: 056, Ankara, Ekim 1987
- SCHELLENBERG, T. R. *Arşiv İdaresi*, Terc. Necla İlemin, Ankara, 1993, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 17
- Şemsettin Sami, *Kamus-u Fransevi*, İstanbul, 1322
- TC. Devlet Teşkilatı 1988, C. I, II, Ankara, 1988, TODAİ Enstitüsü Yayını No: 227
- TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1972, C. I, II, Ankara, 1972, TODAİ Enstitüsü Yayını No: 130, Sevinç Matbaası
- TC. Devlet Teşkilatı Rehberi 1976, Ankara, 1977, TODAİ Enstitüsü Yayınları No: 162
- TC. Devlet Teşkilatı Rehberi, C. I, II, Ankara, 1992

*

Oturum Başkanı –Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÇANLI, Cumhuriyet Arşivi tasnif çalışmalarında uygulanması gereken kurallar doğrultusunda çok değerli bir tebliğ sundular. Gerçekten de tasnif çalışmalarının arşivin temelini teşkil ettiği konusunda ben de kendisiyle hemfikirim. Zaten iyi bir bilgiye erişim, ancak iyi bir tasnif çalışmasıyla olur. Belgelerin düzenlenmesi, istifadeye sunulması arşivin aslı görevidir. Tabî bunların da iyi yetişmiş, ihtisaslaşmış elemanlarla yapılması gerektiğini hepimiz biliyoruz. Kendisine teşekkür ediyoruz.

İkinci tebliğ olarak; Sayın Râhim ERİŞTİ, kendileri Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda Başbakanlık Uzmanıdır. "*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın Kuruluşu ve Çalışmaları*" hakkındaki tebliğini sunacaklar.

Buyurun efendim.

CUMHURİYET ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI

*Râhim ERİŞTİ**

BİRİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI'NIN KURULUŞU

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Başbakanlık Müsteşarlığı'nın 12 Ekim 1976 tarih ve 388.2/09796 sayılı Onayı ile Daire Başkanı olarak görevlendirilen sayın İsmet BİNARK'ın öncülüğünde kurulmuştur.³⁴¹

Başbakanlık ve diğer kamu kurumlarının teşkilât yapılarında, o güne kadar, Cumhuriyet Arşivi'nin fonksiyonunu üstlenen bir hizmet birimi yoktur. Diğer bir ifadeyle, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet dönemlerinde teşekkül eden arşiv malzemesinin kaderi, üretildikleri kurumların kendi sorumluluk anlayışlarına bırakılmıştır.

1931 yılında Bulgaristan'a hurda kâğıt fiyatına satılan devlet evrakının bir gaflet, bir sorumsuzluk ve bir hıyanet olduğunu dile getiren bir kaç hamiyetli ilim adamının basında yer alan feryatları ve devlet kademesinin zirvelerinde bulunanlara yaptıkları başvurular sonucunda Ayasofya Camii ve diğer yerlerde çok perişan bir durumda olan Osmanlı dönemi arşiv malzemesi ve aynı zamanda devlet arşivi meselesi ilk defa gündeme gelmiştir.³⁴²

* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Başbakanlık Uzmanı.

³⁴¹ Başbakanlık Merkez Teşkilâtı (Tarihçe ve Mevzuat). Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1995, İc. 292, 309. ss.

³⁴² Bulgaristan'a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları. Ankara, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993.

1956 yılına kadar, lüzumsuz evrakın imhası konusunda bazı mevzuat yürürlüğe konulmuş, ancak bunlar konuya çözüm getirmekten oldukça uzak kalmıştır.³⁴³

1956 yılında çıkarılan "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında Kanun ve bu Kanun'un uygulama şekline dâir çıkarılan ve Bakanlar Kurulu'nun 13.9.1957 tarih ve 4/9438 sayılı kararıyla yürürlüğe konulan Tüzük de devlet arşiv hizmetlerinde yeni bir gelişmeye imkân sağlayamamıştır.³⁴⁴

Devletin yapması gereken hizmetleri masa başında halleden bazı yöneticilerimizin, problemlere nasıl çözüm yolları bulduklarını gelecek nesillere duyurmak ve ibret olmak üzere arzetmek istiyorum: Yukarıda adı geçen Tüzük hükümlerine göre, illerde kurulacak evrak değerlendirme komisyonu, valinin veya yardımcısının başkanlığında, birisi de millî eğitim müdürü olmak üzere üç üyeden oluşmaktadır. Bu komisyonun, böylesine hacimli ve o kadar da önemli olan bir görevi, bu konuya zaman ayıramıyacakları için gereği gibi yerine getiremeyecekleri herkesin malûmudur. Zaten, 1959 ve bu tarihi takip eden yılların bütçe kanunlarına, söz konusu mevzuatın uygulanmayacağına dâir hüküm konulmuş ve bu durum 1988 yılına kadar devam etmiştir.³⁴⁵

Kurum ve kuruluşlarda üretilen evrakın hacmi yıldan yıla gittikçe büyümüş ve saklanması çok büyük problem olmuştur. Bunun sonucunda, kurumlar kendileri için lüzumlu görmedikleri evrakı imha için 1968 yılından itibaren, yine bütçe kanunlarına konulan özel bir hükümlerle, kendilerinin hazırlayacakları bir yönetmelik hükümleri çerçevesinde evrak imha yetkisi elde etmiş ve uygulamaya koymuşlardır.³⁴⁶

343 Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında Kanun. *T.C. Resmî Gazete*, (Sayı: 8276), 4 Nisan 1956; *Düstur*, Üçüncü Tertip, 1084-1087. ss.

344 Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında Nizamname. *T.C. Resmî Gazete*, (Sayı: 9738), 4 Nisan 1956; *Düstur*, Üçüncü Tertip, 1831-1838. ss.

Daha geniş bilgi için bak: İsmet Binark. Temel Arşivcilik Bilgileri ve Arşiv Mevzuat Düzenlemeleri. *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli Hizmetiçi Eğitimi Ders Notları*. İstanbul, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1993, 38-57. ss.

345 1988 Mali Yılı Bütçe Kanunu *T.C. Resmî Gazete*, (Sayı: 19798), 28 Nisan 1988, 58. madde, 4/e fıkrası.

346 Râhim Erişti. Cumhuriyet Hükümetleri Dönemi'nde Arşiv Konusu İle İlgili Olarak Yapılan Çalışmalar ve Kültür Politikası İçerisinde Arşiv Konusunun Yeri ve Önemi, Ankara, 1986, 26-28. ss. (Başbakanlık Uzmanlık Tezi)

Diğer bazı kurumların da zaman içinde hiç bir esasa dayanmadan evrak imha ettikleri bilinmektedir.

Yukarıda arzettiğimiz üzere, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı 1976 yılında kurulmuştur, ancak, kurum ve kuruluşlarda teşekkül eden arşiv malzemesinin devralınmasına başlanılamamıştır. Bunun sebeplerini şöyle sıralamak mümkündür:

1- Kurumlardaki arşiv malzemesinin devrinin yapılması konusunda herhangi bir mevzuatın ve bu mahiyette bir hazırlığın olmayışı,

2- Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın arşiv hizmetlerini yürütebileceği hizmete uygun bir arşiv binasının bulunmayışı,

3- Bu hizmetleri yürütecek yeterli sayı ve vasıfta personelin olmayışıdır.

Bu sebepler yüzünden Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 1976-1987 yılları arasında en fazla 8-10 kişiden oluşan az sayıdaki personeliyle, önce Başbakanlık merkez binasında ve daha sonra Atatürk Bulvarı'nda Başbakanlığın bazı birimlerinin de bulunduğu arşiv iş ve hizmetlerine uygun olmayan bir binanın önce 6., sonra 2. katında çalışmalarını sürdürmüştür. Bu dönemde, Başbakanlığın ana hizmet birimlerinden olan Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'nün, arşiv malzemesi vasfı bakımından büyük değer taşıyan Bakanlar Kurulu Kararları fonunun tasnifi üzerinde çalışılmıştır.

1987 yılı son aylarından itibaren, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'na sözleşmeli personel tayini başlamış olduğundan, mevcut yer, ihtiyacı karşılayamaz duruma gelmiştir.

Diğer yandan, Devlet Arşiv Sitesi ikmâl inşaatını yürüten müteahhit firmanın, işi yavaştan aldığı kanaati olduğundan ona da baskı unsuru olması kabilinden Müsteşarlık Makamının şifahî talimatları üzerine, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı 7 Aralık 1987 tarihinde Devlet Arşiv Sitesi'ne taşınmaya başlamış, 11 Aralık'ta personel idarî binadaki bürolara yerleştirilerek çalışma düzenine geçilmiştir.³⁴⁷

Daha önce arzetmiştik, 1956 yılında çıkarılan "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Vesaikin İmha Edilmesi Hakkında Kanun" ölü

³⁴⁷ Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Çalışma Raporu. 1-15. 1. 1988.

doğmuştu; uygulanabilir özelliği olmadığından yürürlüğe konulamıyordu. 1975 yılında çıkarılan "Devlet Arşiv Yönetmeliği"³⁴⁸ de TBMM ve Cumhuriyet dönemlerinde kurum ve kuruluşlarda teşekkül eden arşiv malzemesinin Devlet Arşivi'ne devri konusuna bir açıklık getiremedi. Bu yönetmelik, daha çok kurumların elinde bulunan arşiv malzemesinin korunması hususunu âmirdi.

Devlet Arşivi'nin teşkilâtlanması ve devlet arşiv hizmetlerine fonksiyon kazandırılması çalışmaları rahmetli Turgut ÖZAL'ın Başbakanlığı zamanında gerçekleştirilmiştir.

Sayın Özal, konuyu şöyle dile getirmiştir: *"Tanıtma Fonu; Türkiye'de ilk defa memleketimizin tanıtılmasıyla ilgili bir fon kurulmuş. Bu Tanıtma Fonu sadece memleketimizi tanıtma değil, aynı zamanda arşiv hizmetleri, Osmanlı Arşivi'nin yeni baştan reorganize edilmesi, modern hale getirilmesi; yani bina ve içindeki ekipman, mekanizasyon bakımından, bunu da sağlayacak fon sistemi kurulmuştur. Zannediyorum memlekette en önemli hizmetlerden biri de, bu söylediğimiz fon sayesinde olacaktır."*³⁴⁹

Devlet Arşivi konusu, ÖZAL'ın bir başka konuşmasında da şu şekilde dile getirilmiştir:

"Devlet Arşivleri meselesi millî, köklü ve modern teknolojinin icaplarına uygun bir tarzda ele alınmış; 18.6.1984'de yürürlüğe giren Kanun Hükmünde Kararnamenin 10.10.1984 tarihinde TBMM'nde kabulüyle 3056 sayılı "Başbakanlık Teşkilat Kanunu" çerçevesinde "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Birbirinden ayrı olarak faaliyet göstermekte olan "Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi" Daire Başkanlıkları böylece tek çatı altında toplanmıştır. 3056 sayılı Kanun'un 2. maddesinin (g) fıkrasında; "Türk Devlet ve millet bayatını ilgilendiren tarihî, hukukî, idarî, ekonomik, ilmî doküman ve belgeleri toplamak, değerlendirmek ve düzenlemek, film, mikrofilm gibi ileri teknikleri uygulayarak arşiv malzemesini tek nüsha olmaktan kurtarmak, bunların tabirini önleyecek arşiv laboratuvarı kurmak, milletlerarası arşivcilik ile ilgili hareketleri takip etmek, önemli arşiv malzemelerini yurt ve dünya bilim çevrelerine sunmak" gibi millî arşivlerimizin korunması ve değerlendirilmesi ile ilgili

³⁴⁸ T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 15443), 19 Aralık 1975, 3-4. s.

³⁴⁹ Başbakan Turgut ÖZAL'ın 1986 Bütçesi Sebebiyle 11.12.1985 Tarihinde TBMM'de Yaptığı Konuşma. Ankara, Başbakanlık, 1985, 33. s.

18.6.1984 tarihinde yürürlüğe giren 203 sayılı "Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"³⁵¹de, devlet arşiv hizmetleri, Başbakanlığın görevleri arasında sayılmıştır. Bu görevi yürütmek üzere de Başbakanlığın ana hizmet birimlerinden olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu KHK 10.10.1984 tarihinde TBMM'de görüşülerek 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun

benimsenmiştir. O dönemde Başbakanı olan Turgut ÖZAL'ın ifadelерinden de anlaşılacağı üzere, "Devlet Arşivi" bu dönemde bir devlet politikası olarak

benimsenmiştir.³⁵⁰ 1985 değerleriyle 10-15 milyar TL'lik münazam kaynak sağlanması temin edilmiştir. Tabminlere göre, bu fondan arşiv hizmetlerine her yıl bütçe imkânları dışında ayrı bir finansman kaynağına sahip olması "Tanıtma Fonu Teşkilatı Hakkında Kanun" çıkarılarak milli arşivlerimiz "Devlet arşiv hizmetlerini müessir hale getirmek üzere 3230 Sayılı

kararlar olarak kabul edilmiş ve müesseseleştirilmiştir." "Başbakanlık Teşkilatı Kanunu ile "Arşiv Uzmanlığı" müstakil bir

imkânı da sağlanmıştır." mabfuz kalmak şarıyla, kadrolu veya sözleşmeli olarak çalıştırılması kuruluşlarında çalışan personelin arşivlerde, her türlü özlık baklari "Yine aynı Kanunun 36'ncı maddesine göre kamu kurum ve

teşvik edilmiştir." Böylece uzman arşiv personelinin temini en geniş şekilde ve büyük ölçüde yabancı elemanlar sözleşmeli olarak çalıştırılabilir" hükmü getirilmiştir. personel çalıştırılması bakımındaki hükümlerine bağlı olmaksızın, yurti ve gerektiren konularda, kadro aranamaksızın ve diğer kurumların sözleşmeli maddesinde "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünde özel bilgi ve ibhisas "Aynı Kanunla sözleşmeli personel istihdamını düzenleyen 35 inci

düzenlemelerine ışık tutulmuştur." her türlü görev Başbakanlığa verilmiştir. Böylece bundan sonraki mevzuat

Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun olarak kabul edilmiştir.³⁵²

Böylece devlet arşiv teşkilatı, Başbakanlık ana hizmet birimleri arasında ve ön sıralarda yer almıştır. Görevleri, bu kanunla açık ve net bir şekilde sayılmıştır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, icra organının başı olan Başbakanlık Merkez Teşkilâtı ana hizmet birimi olarak kanunla va'z edilmesi, o güne kadar devlet arşiv teşkilâtının bir Devlet Bakanlığı'na bağlanarak müstakil bir kurum haline getirileceği veya Kültür Bakanlığı'na devredileceği gibi söylentilere de son vermiştir. Bu gelişme arşivcilik tarihimiz açısından çok önemli bir vakiadır.

Bu Kanun'la, İstanbul'daki Osmanlı Arşivi ve Ankara'daki Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıkları, şeklen "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü" çatısı altında toplanmıştır. Ancak bu iki birim, fiilen Başbakanlık Müsteşar Yardımcılığına ve bir ara da bizzat Başbakanlık Müsteşarlığına ayrı ayrı bağlı olarak varlıklarını bir süre daha devam ettirmişlerdir. Tayin edilen Genel Müdür Vekilleri, İstanbul'da görevlendirilmişlerdir.

13.2.1992 tarihinde İsmet BİNARK'ın Genel Müdür tayin edilmesiyle, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü merkezi, İstanbul'dan Ankara'ya nakledilmiş ve hem de bu iki birim, fiilen tek çatı altında toplanmıştır.³⁵³

3056 sayılı Kanun'la Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, görevleri belirtilmiş ancak kurumlar elindeki arşiv malzemesinin Cumhuriyet Arşivi'ne devredilmesi ve yeni teşekkül edenlerin kontrolü konusundaki belirsizlikler giderilememiştir.

Bu problemlerin çözümlenebilmesi için, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nca, 2977 Sayılı Yetki Kanunu çerçevesinde³⁵⁴ "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname Tasarısı" hazırlanarak işleme konulmak üzere Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'ne gönderilmiştir. Adı geçen Tasarı, 15.3.1988 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda 316 sayılı KHK olarak kabul edilmiş ve 4.4.1988 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe

³⁵² T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 18550). 19.10.1984.

³⁵³ Başbakanlık Merkez Teşkilâtı (Tarihçe ve Mevzuat). Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1995, 2.c. 650 s.

³⁵⁴ T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 18306) 8 Şubat 1984; Düstur, Beşinci tertip, 23. cilt, 21. s.

konulmuştur. Bu karar, 28 Eylül 1988 tarihinde TBMM'de görüşülerek 3473 sayılı Kanun olarak kabul edilmiştir.³⁵⁵

Bu Kanun'un Devlet Arşiv hizmetlerine getirdikleri şunlardır:

1- Devlet Arşivi'ne arşiv malzemesi devredecek mükellef kurum ve kuruluşlar tespit edilmiştir.

2- Arşiv malzemesi, arşivlik malzeme, ayıklama ve imha gibi arşivcilik terimlerinin hukukî tarifleri yapılmıştır.

3- Mükellef kurumların ellerinde bulundurdukları arşiv malzemesi ve arşivlik malzemeyi korumaları ve saklama süreleri sonunda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devretmeleri gerektiği belirtilmiştir.

4- Kurum ve kuruluşların ürettikleri arşiv ve arşivlik malzemenin korunması, araştırma hizmetine sunulması ve muhafazasına lüzum görülme-yenlerin imhasına dâir usûl ve esasların Başbakanlıkça çıkarılacak bir yönetmelikle tespit edileceği hüküm altına alınmıştır.

5- 1956'da çıkarılan, ancak uygulanabilir özelliği olmayan 6696 sayılı Kanun hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır.

Cumhuriyet Arşivi'ne, arşiv malzemesinin akışını sağlayacak olan bu çok önemli hukukî düzenlemeden sonra, 316 sayılı KHK'a dayanılarak yine Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nca, 1988 yılı Nisan ayı ortalarında "Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik Tasarısı" hazırlanmıştır.³⁵⁶ Söz konusu Yönetmelik Tasarısı, Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiş ve 16 Mayıs 1988 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Yönetmelikte; mükellef kurum ve kuruluşlarda evrakın korunması, birim ve kurum arşivlerine devri, yararlanmaya sunma, ayıklama, imha ve Devlet Arşivi'ne devir işlemlerine dâir usûl ve esaslar belirlenmiştir. Böylece, yıllardan beri bir türlü gerçekleştirilemeyen Cumhuriyet Arşivi'nin kuruluşuna yönelik hukukî düzenlemeler tamamlanmıştır.

O dönemde arşive verilen önemi belirtmesi bakımından şunu da arzetmek istiyorum: 27 Nisan 1988 tarihinde, o zamanki

³⁵⁵ T.C. Resmî Gazete, (Sayı: 19949) 4 Ekim 1988.

³⁵⁶ Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Haftalık Faaliyet Raporu. 11-15.4.1988.

Cumhurbaşkanımız sayın Kenan EVREN, Müsteşarımız sayın Ahmet SELÇUK, Valimiz sayın Saffet Arıkan BEDÜK ve Büyükşehir Belediye Başkanımız sayın Mehmet ALTINSOY, Devlet Arşiv Sitemizi ziyaret etmişler ve Site hakkında bilgi almışlardır. Cumhurbaşkanımız Site inşaatının süratle tamamlanması için ilgililere talimat vermişlerdir.³⁵⁷

Ve böylece bir arşivin fonksiyonel olabilmesi için gereken mevzuat, bina, arşiv malzemesi ve bu unsurları değerlendirecek olan arşivcilerin mevcudiyeti sonucunda Cumhuriyet Arşivi hayat bulmaya başlamıştır.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere, arşiv malzemesi devredecek kurumların şu safhada bu işi yapacak ne teşkilâtları, ne hazırlıkları ve ne de yetişmiş personeli vardır.³⁵⁸

Bu olumsuzlukların yanı sıra 1987'nin Ağustos'undan itibaren Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda görevlendirilmeye başlanan ve üniversitelerin Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Kütüphanecilik gibi ana bilim dalı mezunları arşiv hizmetleri konusunda bilgi ve tecrübe sahibi değildiler.

Bu bilgileri arzedişimizden gaye, insaf sahibi ilim adamlarımızın Cumhuriyet Arşivi'nin tarihçesini ve çalışmalarını ortaya koyarlarken sebep ve sonuç bağlantısındaki güzergâh boyunca kendilerine bazı önemli etkenleri hatırlatma isteğimizdir.

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI'NIN ÇALIŞMALARI

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 1988 Haziran ayından itibaren mevzuat, personel ve bina problemlerinin çözümünü müteakip kendine nasıl bir yol çizdi, neleri hedefledi ve neler yaptı? Şu anda bunları geniş

³⁵⁷ Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Haftalık Faaliyet Raporu, 25-29.4.1988.

³⁵⁸ 3046 Sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında 174 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 13.12.1983 Gün ve 174 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Bazı Maddelerinin Kaldırılması ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 202 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun. *T.C. Resmî Gazete*, Tarih: (Sayı: 18540). 9.10.1984; *Düstur*: 5. Tertip, 24. cilt, 12. s.

bir çerçevede ele alarak sizlere arzetmemin mümkün olamayacağını biliyorsunuz. Bu çalışmalarını ana başlıklarıyla vermeye çalışacağım.³⁵⁹

Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'in yürürlüğe girmesini müteakiben Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, mükellef kurum ve kuruluşlarla temasa geçerek, kurumların kendi arşiv yönetmeliklerini hazırlamaları, Başbakanlığın onayını müteakip yürürlüğe koymaları, birim ve kurum arşivlerini kurmaları, muhafazasına lüzum görülmeyen malzemeyi usûlünce imha etmeleri, saklama süresini tamamlayan arşiv malzemesini Devlet Arşivi'ne devretmeleri gibi... arşiv mevzuat düzenlemeleri ve uygulamaları konusunda pek çok yazılı talimat göndermiştir.³⁶⁰

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın çalışmalarını şöyle sıralamak mümkündür:

I- Kurum ve Kuruluşlarda Yapılan Değerlendirme ve Kontrol Hizmetleri

1- Kurumlara Ait Arşiv Yönetmeliklerinin İncelenmesi

Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmeliğin 45 inci maddesi gereğince, mükellef kurumların arşiv hizmet ve faaliyetlerini yürütmek, tasnif usûl ve esaslarını göstermek üzere hazırlayıp Başbakanlığın görüşünü almak için gönderdikleri yönetmelik taslakları, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın uygun görüşünü müteakip yürürlüğe konulmaktadır. Bugüne kadar 141 adet kurumun arşiv yönetmeliğine uygunluk görüşü verilmiştir.

2- Rehberlik Çalışmaları

Kurumların arşiv hizmetleri konusunda yazılı veya sözlü olarak talep ettikleri her türlü müracaatlarına cevap verilmekte, gerektiğinde kurum ve kuruluşu gidilerek yardımcı olunmaktadır. (Arşiv mekânı için yer tespiti, rafların seçimi ve düzeni, birim ve kurum arşivlerini kurma, ayıklama ve imha işlemleri, devir-teslim işleri...)

³⁵⁹ Daha geniş bilgi için bak: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi. Genişletilmiş 2. bsk. Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1996. 159-250. ss.

³⁶⁰ a.g.e. 63-158. ss.

3- Kurum ve Kuruluş Arşivlerinin Denetlenmesi

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, kendi personelini arşiv hizmetleri konusunda yetiştirdikten sonra, bir program yaparak kurum ve kuruluşlara yeni mevzuatla getirilen mükellefiyetleri, sorumlu ve ilgililere anlatmak ve arşiv hizmetlerinde başlatılacak çalışmalara rehberlik etmek ve aynı zamanda arşiv malzemesi varsa bunun tespitini yaparak bir an önce devrini sağlamak üzere, kurumlarda denetleme başlatmıştır. Yüz yüze başlatılan bu diyalog, haliyle yararlı olmuştur. İlgili ve sorumlularla irtibat kurulmuştur. Denetleme sonucunda hazırlanan raporlar Başbakanlık Müsteşarı veya Müsteşar Yardımcısının imzasıyla kuruma bildirildiği için kurum âmirleri nezdinde müspet anlamda bir baskı unsuru oluşturmuştur.

Ancak, şunu hiç bir zaman gözden uzak tutmamak lâzım: Kurumların, halihazırdaki teşkilât yapıları sebebiyle, arşiv hizmet üniteleri, yeterli sayı ve vasıfta elemanları olmadığından maalesef bir kaçı dışındakiler Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı paralelinde bir çalışma gerçekleştirememişlerdir.

4- Devlet Arşivi Kodlarının Tespiti

Bilindiği üzere, memleketimizdeki resmî kurumlarda bugüne kadar yazışma kodlarının tespitinde standart sağlanamamıştır. Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'in 44'üncü maddesinde, kurumların dosyalama sistemlerindeki benzer hizmet ve konularda birliğin sağlanması için Başbakanlığın koordinatörlüğünde toplantılar düzenlenmesi öngörülmüşse de Başbakanlık yetkilileri, bugüne kadar bu konuda ikna edilememişlerdir.

Başbakanlık, bu konuyu kendi bünyesinde uygulamak üzere yeni dosya plâni hazırlayarak, 12 Ocak 1998 tarihinden itibaren uygulamaya koymuştur.³⁶¹ Aslında kamu kurumlarının dosyalama sistemlerinin standart olması, hem evrakın işlem safhasında ve hem de Devlet Arşivi'ndeki tasnifi sırasında çok büyük kolaylıklar sağlar.

Mükellef kurumlar için standart dosya numaraları tespit edilmediğinden Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, kurumlardan devredilecek

³⁶¹ Başbakanlık Dosya Plâni. 7.1.1998 tarih ve 1998/1 sayılı İç Genelge.

arşiv malzemesinin aidiyet ve fon bütünlüklerinin bozulmaması, bilgisayar ortamına aktarılması ve depo yerleşimlerinin sağlanabilmesi için "Devlet Arşivi Kodları" nı tespit etmiştir.³⁶²

Devlet Arşivi Kodlarının tespiti için önce, mükellef kurumlardan tarihçe ve teşkilât şemaları istenilmiş, ancak gelen tarihçeler çok yetersiz bulunmuştur. Bunun üzerine, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nca, Bakanlar Kurulu ve Müsterek kararlarla yapılan tayinler ile kurumların teşkilât ve kadro kanunları, devlet salnameleri ve devlet teşkilât rehberleri taranarak, teşkilât yapılarındaki değişiklikler ortaya konulmuştur. Bazılarının zannettiği gibi bu konulara "baştan kara" girilmemiştir.

5- Üç Aylık Arşiv Faaliyet Raporları

Kurum arşivlerinin durumlarını tespit etmek amacıyla bilgi formu hazırlanıp, mükellef kurum ve kuruluşlara gönderilerek, bunların doldurulup Cumhuriyet Arşivi'ne ulaştırılması istenilmiştir. Gelen cevaplar her kurum için ayrı ayrı hazırlanan bilgi icmal formlarına işlenmiştir.

Daha sonra kurum ve kuruluşların yeni başlattıkları arşiv hizmetleri konusundaki çalışmalarını takip etmek, eksik veya hatalı iş yapanlar olursa bunları uyararak üzere, 1990 yılı başından itibaren üç ayda bir arşiv faaliyet raporları göndermeleri istenilmiştir. Gelen cevaplar bilgisayar ortamında değerlendirilmekte ve bu bilgiler denetleme raporlarıyla da karşılaştırılmaktadır.³⁶³

6- Ayıklama ve İmha İşlemlerinin Denetlenmesi

Başbakanlık Teşkilât Kanunu, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne kurum ve kuruluşların arşivlerinde yapılacak ayıklama ve imha işlerini denetleme görevini de vermiştir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce 1991 yılında kurumlara gönderilen bir yazıyla kurumlar uyarılarak, ayıklama ve imha işlemlerinin mevzuat çerçevesinde yapılması, kurum arşivleri Ankara'da bulunanların imhaya ayırdıkları malzeme listesinin Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı personeline yerinde görülmesini müteakip "uygunluk görüşü" verilmesi

³⁶² Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Rehberi. Genişletilmiş 2. bsk. Ankara, Başbakanlık Basmevi, 1996, 170-180. ss.

³⁶³ a.g.e. 74-76, 168. s.

halinde imha yapılabileceği belirtilmiştir.³⁶⁴ Bu tedbirden gaye, arşiv malzemesinin imhasını önlemektir. Bu uygulama da halen devam etmektedir.

7- Arşiv Malzemesinin Tespiti Çalışmaları

Kurumların arşiv yönetmeliklerinin uygulamaya konulması, kendilerine rehberlik edilmesi, seminer verilmesi ve denetleme yapılmasına rağmen, devlet arşiv hizmetleri konusunda beklenen seviyede bir çalışma başlatamadıkları görülmüştür. Bu tıkanıklığı çözmek üzere, 1993 yılı son aylarında Cumhuriyet Arşivi'nce yeni bir proje geliştirilerek, kurum ve kuruluşlarda uygulamaya konulmuştur.³⁶⁵

Bu çalışma için, Cumhuriyet Arşivi elemanları, kurumların bünyesinde bizzat evrak üzerinde araştırma yaparak, üretilen evraktan hangilerinin arşiv malzemesi olduğunu, hangilerinin geçici veya sürekli olarak kurumda saklanacağını ve hangi tür malzemenin ne kadar süreyle saklanıp daha sonra imha edileceğini tespit etmektedirler.

Örnek seçilen kurumların danışma, denetim ve yardımcı hizmet birimlerinde yapılan tespitler bütün kurumlarda uygulanabilir özelliindedir.

8- Arşivcilik Seminerleri Kurs Verme ve Staj Yaptırma Çalışmaları

Arşivcilik eğitimi çalışmaları şunlardır:

a- Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'na tayin edilen personele, arşiv hizmetleri konusunda yetiştirilmeleri için, tespit edilen bir program çerçevesinde arşivcilik eğitimi verilmiştir. Grup halinde yeni eleman alındığında bu kurslar zaman zaman tekrarlanmaktadır.

b- Rehberlik ve denetleme hizmetlerinde çalıştırılacak elemanların yetiştirilmesi için kurs verilmiştir.

c- Kurumların talep etmeleri halinde, kurum merkezleri veya eğitim tesislerinde birim ve kurum arşiv hizmetleri konusunda seminerler verilmektedir. Bugüne kadar 55 kurum ve kuruluşta arşivcilik seminerleri verilmiştir.

d- Mükellef kurumların merkez teşkilâtlarında arşiv hizmetlerinden sorumlu âmirler ile diğer görevlilerin eğitimi için, bugüne kadar üç

³⁶⁴ a.g.e. 95. s

³⁶⁵ a.g.e. 159-163. ss.

Kurumlararası Arşivcilik Semineri düzenlenmiştir. Bu seminerlere 303 kurum ve kuruluştan 616 personel katılmıştır.

9- Arşiv Malzemesi Devralma Çalışmaları

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, 1989 yılından itibaren Başbakanlık Merkez Teşkilâtı birimleri ile diğer mükellef kurum ve kuruluşlardan arşiv malzemesi devralmaya başlamıştır.

1990 yılında mükellef kurumlara gönderilen bir yazıyla da 1920-1928 yılları arasına ait eski yazı belgelerin hiç bir işleme tâbi tutulmadan devri istenilmiştir. Bundan amaç, kurumlarda bu malzemenin ayrımını yapacak elemanların olmayışı sebebiyle imhaya ayrılmasına fırsat vermemek ve bir de bir an önce Cumhuriyet Arşivi'ne arşiv malzemesi kazandırmaktır. Bunda da başarılı olunmuştur.

1990 yılında Sümerbank özelleştirildi. Evrakı, kıra süresi dolmuş bir binadaydı. Bu evrakın imhadan kurtarılması için mevcut durumuyla devralındı. Bilindiği üzere, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk Millî Sanayiine damgasını vuran Sümerbank, pek çok sanayi kuruluşumuza ortak olmuş ve destek vermiştir. Bu kuruluşlara ait belge ve bilgilerin büyük kısmı söz konusu malzeme arasındadır.

Yine Cumhuriyet döneminin 1923-1950 yılları arasına ait devlet yönetimini elinde tutan CHP'nin evrakı da 1992 yılında Cumhuriyet Arşivi'nce devralınmıştır. Tasnifi tamamlanmak üzere olan bu fon, yakında araştırma hizmetine açılacaktır.

Arşivimize kazandırılan bir başka fonu da zikretmeden geçemeyeceğim: Yakın tarihimizin siyasî bir cephesine ışık tutacak olan Yassıada evrakı.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz "Arşiv Malzemesi Tespit Çalışması"nın bir ürünü olarak, 1994 yılı sonlarından itibaren Arşivimize yoğun şekilde arşiv malzemesi devri başlamıştır.

Cumhuriyet Arşivi'ne bugüne kadar 83 kurum ve kuruluş evrak devretmiştir.

II- Başbakanlık Kurum Arşivi Hizmetleri

Başbakanlık merkez teşkilâtı birimlerinde işlemi biten malzeme Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'na intikal ettirilerek, aslı düzenlerinde, kendilerine ayrılan bölümlere yerleştirilmektedir. Saklama süreleri sonunda ayıklama işlemine tâbî tutulup, saklanmasına lüzum görülmeyenler usûlünce imha edilmekte, arşiv malzemesi ise Cumhuriyet Arşivi'ne devredilmektedir.

III- Tasnif Çalışmaları

Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'na devredilen arşiv malzemesinin aslı düzeni muhafaza edilerek, dosya ve kutu grupları hazırlanıp, Cumhuriyet Arşivi için tespit edilmiş olan tasnif usûl ve esaslarına göre işleme tâbî tutulmakta, yukarıda bahsettiğimiz "Devlet Arşiv Kodları" uygulananarak, depolara yerleştirilmektedir.

IV- Cumhuriyet Arşivi Hizmetlerinin Otomasyonu Çalışmaları

Cumhuriyet Arşivi hizmetlerinin otomasyonu çalışmalarına 1988 yılı sonlarına doğru başlanılmıştır. Başbakanlık Bilgi İşlem Başkanlığı ile Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı uzman personelinin ortaklaşa yaptıkları çalışma sonucu yazılım programları hazırlanmış ve 1992 yılından itibaren veri girişi işlemlerine başlanmıştır. Bugüne kadar 300.000 adet belgeye ait veri girişi yapılmıştır. Bilgisayara veri girişi yapılan belgelere kurum kodu, kurum adı, belge tarihi, belge özeti, şahıs, yer, tüzel kişi adları ve konu başlıklarından bir veya bir kaç birlikte kullanılarak erişilebilmektedir.

Cumhuriyet Arşivi otomasyon programları şunlardır:

a- Temel Belge Tutanağı Programı

Arşiv malzemesine ait bütün bilgilerin kaydedildiği programdır. Veritabanının hazırlanmasına kaynak teşkil eden bu programda, belgenin yer numarası, özeti, işlem tarihi, sayısı, dosya numarası, dili, gizliliği, fizikî durumu, niteliği, ait olduğu kurumu, sayfa adedi ve indeks unsurları yer almaktadır. İndeks alanları; konu, şahıs adı, madde ve yer adı ile kuruluş adından meydana gelmektedir. Bu sisteme paralel olarak, konu başlıkları programı hazırlanmıştır.

b- Devir-Teslim Programı

Cumhuriyet Arşivi'ne devredilen malzemenin devir-teslimiyle ilgili bilgilerin tutulduğu programdır.

c- Bilgi Erişim Programı

Bilgisayara yüklenen bilgilere erişimi sağlayan programdır. Arşiv malzemesine ait katalog ve envanterler bu program kullanılarak elde edilmektedir.

d- Teşkilât Yapıları Programı

Cumhuriyet Arşivi'ne arşiv malzemesi devreden kurum ve kuruluşlara ait bilgiler ile devlet arşivi kodları, teşkilât yapıları ve tarihçelerinin kaydedildiği programdır.

e- Denetleme Raporları Programı

Kurum ve kuruluşların arşivlerinin denetlenmesi sonucu tespit edilen bilgilerin kaydedildiği programdır.

f- Araştırmacılar Programı

Cumhuriyet Arşivi fonlarında araştırma yapanların kimlikleri ile araştırma yaptıkları tarih ve araştırma konularına ait bilgilerin tutulduğu programdır.

g- Belge Kullanım Programı

Araştırmacıların kullandıkları belgelerin takip ve kontrolünü yapmak ve kaybolmasını veya yanlış yere girmesini önlemek için tutulan programdır.

h- Arşiv Depo Programı

Hangi depoda hangi kurumun belgelerinin bulunduğu kaydedildiği programdır.

ı- Teknik Hizmetler Programı

Arşiv malzemesine yapılan ve yapılacak olan restorasyon işlemlerinin takip edileceği programdır.

i- Ayıklama ve İmha İşleri Programı

Cumhuriyet Arşivi'nde ayıklama ve imhası yapılan malzemeye ait bilgilerin tutulacağı programdır.

V- Araştırma Hizmetleri Konusunda Yapılan Çalışmalar

Daha önce, Devlet Arşivi'nde araştırma yapmak isteyenlerin talepleri Başbakanlıkça karara bağlanıyordu. Bu sebeple, yapılan bir müracaat, normal şartlarda en az bir ay içinde sonuçlanıyordu. 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilât Kanunu bu yetkiyi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne vermiştir.

Ayrıca, Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'in 10 uncu maddesinde, yararlanma usûl ve esaslarının Bakanlar Kurulu'nca tespit edileceği hükmü yer almıştır.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan "Devlet Arşivleri'nde Araştırma veya İnceleme Yapmak İsteyen Türk veya Yabancı Uyruklu Gerçek veya Tüzel Kişilerin Tâbi Olacakları Esaslar" Tasarısı, Bakanlar Kurulu'nca 23.6.1989 tarihinde 89/14269 sayılı Kararla kabul edilmiş ve 18 Eylül 1989 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu Esaslar'ın en önemli özelliği, bundan böyle araştırma müracaatlarının doğrudan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne yapılacağı ve en geç iki iş gününde cevaplandırılacağı hükmünü hâiz olmasıdır. Böylece, bürokratik işlemler basitleştirilmiş ve cevap süresi çok kısaltılmıştır.

Cumhuriyet Arşivi Araştırma Salonunda araştırma hizmetine açılmış fonlara ait katalogların yanı sıra, Osmanlı Arşivi fonlarının katalogları da hizmete sunulmaktadır. Ankara ve civarındaki pek çok araştırmacı, Osmanlı Arşivi'ne ait kataloglar üzerinde burada araştırma konularıyla ilgili tespit çalışması yapmaktadır.

VI- Yayın Faaliyetleri

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlıkları personeli ile kurum ve kuruluşların arşivlerinde görevli elemanlar ve ayrıca üniversitelerin arşiv ana bilim dalı öğretim üyeleri ve öğrencilerin yararlanmaları için, arşivcilik konusunda telif ve tercüme eserlerin ve bunların yanı sıra arşiv kaynaklarından yararlanılarak hazırlanan bazı belgesel kitapların yayınlanması faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bugüne kadar Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nca 27 kitap yayınlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söylemek istiyorum:

Cumhuriyet Arşivi'nin kuruluşundan bugüne kadar geçen zaman içinde bu müessesede görev alan bütün personel, bu millî müessesenin temellerinin atılmasında görev almış olmanın idraki içinde, üstün bir görev anlayışıyla ve fedekârca çalışmışlardır.

Bu yeni teşkilât, genç ve dinamik personeliyle, kısa sürede bazı ilklere adım atmış ve merhale kat etmiştir. Başlatılan çalışmaların ilerilere götürülmesi ve hizmet alanlarının daha geliştirilmesi gerekir. Bunun için, aşağıda ana başlıklarıyla arzedeceğim hususların yerine getirilmesi gerekir. Bunlar:

1- Sözleşmeli statüde kadrosuz çalışan personelin, ücret politikalarının bir esasa bağlanmamış olması, her maaş artışlarında genellikle bütün personel ve dolayısıyla Kurum huzursuz olmaktadır. Bunun yanı sıra, sözleşmeli personel, kademe ve derece terfi edememekte ve hiç bir unvan alamamaktadır. Bir başka kurumda herhangi bir göreve naklen geçememektedir. Ayrıca, bu personelin ek göstergeleri olmadığından, emeklilikte emsallerinden düşük ücret almaları söz konusudur.. Altını çizerek şunu ifade etmek istiyorum: kadrosuz sözleşmeli çalışmak cazibezini kaybetmiştir.

Arşiv hizmetlerinin hangi kısmında çalışılırsa çalışılsın, bedenî ve zihnî olarak bitip tükenmek bilmeyen bir iş yükü mevcuttur. Ağır hizmettir. İnsanı yorar ve içini karartır. Bu gidişle arşivler geçmiş yıllardaki durumuna döner. Bu insanların ufkunu açmak, morallerini diri tutmak gerekir. Bunun için tutarlı ve yeterli bir statü tespit edilmelidir.

2- Cumhuriyet Arşivi, teşkilât yapısı ve teşkilât kadrosunu büyütmek zorundadır. Mevcut yapısıyla üzerine düşen görevleri yerine getirebileceği kanatinde değilim.

3- Üniversitelerin Arşivcilik Ana Bilim Dalları ile Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün arşivcilik eğitimi konusunda işbirliği yaparak, bölüm öğrencilerinin stajlarından belli bir diliminin mutlaka Devlet Arşivleri birimlerinin birinde yapmalarını zarurî görüyorum.

4- Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivlerinin çağdaş arşiv hizmeti verebilmeleri için her yıl 3-5 personelin bilgi ve görgülerini artırmak üzere en azından 3 veya 6 aylık sürelerle yurt dışına gönderilmelerinin gerektiğine inanıyorum.

5- Mükellef kurum ve kuruluşlardaki arşivlerin denetimi ve konu ile ilgili diğer soruşturmaların yapılabilmesi için ya Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde bir Teftiş Kurulu'nun oluşturulması veya Başbakanlık Teftiş Kurulu'nda arşivci müfettişlerin istihdamı gereklidir. Böylece, kurumların görevli ve sorumluları bu hizmete daha önem vereceklerdir.

6- Bütün kamu kurumlarının arşivlerinde araştırma izinleri konusunda tek bir mevzuatın uygulanması ve araştırmaya açılacak malzemenin süresinde kısaltma yapılması, araştırmacı sayısını artıracak ve aynı zamanda memleket kültürüne zenginlik katacaktır.

7- Mükellef kurumların teşkilât kanunlarında değişiklik yapılarak, kurum merkezlerinde "Kurum Arşivi Daire Başkanlığı" ve taşra teşkilâtlarında "Arşiv Şube Müdürlüğü" birimlerinin kurulması, birim ve kurum arşivi işlemlerinin sayılması ve buralarda arşiv hizmetleri konusunda ehil personel çalıştırılması devlet arşiv hizmetlerine sürat kazandıracaktır.

8- Kadro Kanununa "Arşivci" unvanlı kadroların ilâve edilerek, kurumlara dağıtılması ve bu kadro ücretlerinin mutlaka tatminkâr olması gerekir.

*

Oturum Başkanı –Sayın Râhim ERİŞTİ'ye Cumhuriyet Arşivi'nin kuruluşundan başlayarak günümüze kadar olan tarihî seyrini anlatan bu değerli tebliği için çok teşekkür ediyoruz. Bizi aydınlattılar.

Şimdi sayın Seyit Ali KAHRAMAN bey bizlere "*Osmanlı Arşivi'nde Tasnif Çalışmaları ve Problemleri*" konulu tebliğlerini sunacaklar.

Buyurun sayın KAHRAMAN.

OSMANLI ARŞİVİ'NDE TASNİF ÇALIŞMALARI VE PROBLEMLERİ

Seyit Ali KAHRAMAN*

Osmanlı Arşivi'nde Osmanlı Devleti'nden günümüze intikal eden yüz elli milyonu aşkın arşiv malzemesi vardır. Bunun çok az bir kısmı Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVI. yüzyıl ortalarına kadar olan döneme aittir ve Kanunî döneminden itibaren artış göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde dahi belgelerin korunmasına belli bir özen gösterildiği, eski defterlerin atılmamasından ve gerektiği zaman bunlara müracaat edilerek, bazı idarî ve adlî sorunların çözümlenmiş olmasından anlaşılmaktadır.

Herhangi bir konuda verilmiş olan karar, konu ile ilgili kalemin (üç ana daire olan Divân, Maliye ve Defterhane kalemleri) defterine mutlaka kaydedilmek zorundaydı. Kararların kaydedildiği defterlerin zaman içinde çoğalmasından sonra, sadece bu işle ilgilenmek üzere *serdefterci* unvanıyla bir görevli tayin edilmiştir.

Zaman içinde görülen ihtiyaç üzerine, defterlerde konu dikkate alınarak bir ayırım yapılmaya başlandığı görülmüştür. İlk olarak, daha önceleri Mühimme defterlerine kayd edilen çeşitli konulardaki şikayetler ile ilgili kararlar için ayrı defterler tutulmaya 1649 yılından itibaren başlanmıştır. 1699'dan sonra nâme-i hümâyunlar, 1707'de Mısır fermanları, 1747'de kalebend hükümleri, 1788'de gizli emirler, 1863'te mülkî tevcihat, 1869'da makina, fabrika imtiyaz ve kilise kayıtları Mühimme Defterleri'nden ayrı defterlere kayd olunmaya başlanmıştır. Bu dönemlerde deftere kaydolunan belgelerin üzerinde tarih bulunan torba ve sandıklarda muhafaza edildiği görülmektedir. Demek ki kalemlere

* Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Analitik Tasnif Şube Müdürü.

göre ayrılmış, belli konu başlıkları altında toplanmış ve kronolojik sıralamaya tâbi tutulmuş bir tasnif düzeni söz konusudur. Divân, Maliye ve Defterhane kalemlerinin kendilerine ait olan evrakı muhafaza etmek zorunda oldukları da bilinmektedir.

Fakat arşivcilik konusunda önemli gelişme, devletin bütün birimleriyle beraber Tanzimat döneminde yaşanmıştır. Bu dönemde bürokratik yapıda değişiklikler olmuş, belgeler numara ile kayıtlanmaya başlanmış, eskiden verilen dilekçenin kenarına derkenar şeklinde kayıt düşülürken, bu işlem ayrı kağıtlara yapılmaya başlanmıştır. Tanzimat döneminde, arşiv belgeleri konusundaki önemli gelişme Maliye Nazırı olan Safvetî Paşa'nın, Topkapı Sarayı'nda bulunan bazı belgelerin tasnifi ve gereksiz olanların imhası faaliyetidir. Safvetî Paşa'nın konu ile ilgili 12 Mart 1845 tarihli tezkiresinde Enderun'da bulunan ve yok olma tehlikesi ile karşı karşıya bulunan evrakın üzerinde inceleme yapıldığı ve *"her bir aklâma dâ'ir olanlar başka başka tefrîk ve müceddeden tanzîm ettirilen tobralara vaz'..."* edileceği bildirilmiştir. Burada en çok dikkati çeken taraf, modern arşivciliğin en kullanışlı ve belgelerin orijinal bürokratik yapı çerçevesinde korunmasını öngören yöntemi olan ve halen uygulanmakta bulunan "provenans" sistemine uygun bir tasnif anlayışının geçerli olmasıdır. Fakat aynı tezkirede, artık kaldırılmış olan ocaklara ait bir kısım evrak ile, eski defterlerin ve bazı cizye evrakının imhası için padişah'tan izin istenmiştir.

Mustafa Reşid Paşa'nın sadareti ile birlikte arşivler konusunda daha bilinçli ve ciddi gelişmeler sağlanmıştır. Bunda Mustafa Reşid Paşa'nın Avrupa'da arşivlere verilen değeri ve önemi, yerinde görmesinin ve anlamasının etkisi büyüktür. Zaten 1846 yılında sadrazam olur olmaz hemen arşiv konusuna eğilmesi ve Hazîne-i Evrak'ın kurulmasını sağlayarak, burası için bir bina yaptırılmasına karar vermiş olması, Mustafa Reşid Paşa'nın indinde arşiv konusunun önceliğini göstermektedir. Eski Sadaret Mektupçusu Hasan Muhsin Efendi'nin, bu göreve verilen önemden dolayı "Nâzır" sıfatıyla Hazîne-i Evrâk'ın başına getirilmesi de dikkati çeken bir husustur.

1847 tarihinde Muhsin Efendi'nin de üyesi olduğu Meclis-i Vâlâ tarafından Hazîne-i Evrak'a konulacak belgelerin tespiti için ilk geçici nizamname hazırlanmıştır.

Ayrıca görevi belgelerin Hazîne-i Evrâk'a yerleştirilmesi, tasnifte takip edilecek yöntemler, Hazîne-i Evrâk'ın Bâb-ı Ali ile münasebetleri olan ve Bâb-ı Ali kalem müdürlerinden oluşan bir "*Meclis-i Muvakkat*" tesis edilmiştir. Bu meclis, ilk talimatnameye göre tasnif edilen belgeleri tekrar elden geçirmiş ve belgelerin kronolojik sıra içinde devrelere ayrılarak tasnifini kararlaştırmış ve Hazîne-i Evrâk'a konulacak belgelerin vasıfları, kalemler ile Hazîne-i Evrâk'ın münasebetleri ve tasnif esaslarını ihtiva eden bir nizamname hazırlanmıştır.

1851 yılında Bâb-ı âlî Evrâk Odası, Bâb-ı âlî'de biriken evrakın fazlalığından dolayı işlerin kolaylaştırılması için teşkil edilmiştir.

1891 yılında aynen kayıt usûlünden vazgeçilerek, dosya usûlü tercih edilmiştir. Konu ile ilgili iradede "Dâ'ire-i Sadâret aklâminca mevki'-i icrâya vaz' edilen dosya usûlünün bir kat daha tanzîm ve islâhıyla..." ifadesi kullanılmaktadır.

Arşiv ile ilgili bu faaliyetlerin yanısıra tamamen II. Abdülhamid dönemine ait olmak üzere, onun zamanında, başta sadaret olmak üzere çeşitli devlet kuruluşlarından saraya arzedilen resmî evrâkın suretlerinden ve muhtelif sebeplerle sunulan rapor ve arzuhallerin asıllarından oluşan ve "Yıldız" diye adlandırılan bir arşiv meydana gelmiştir. Bu büyük ve önemli arşiv II. Meşrutiyet döneminde önce Harbiye Nezâreti'ne nakledilmiş, daha sonra ise bir komisyon tarafından incelenerek, jurnaller ve kitaplar ayrıldıktan sonra, geriye kalan evrâk Hazîne-i Evrâk'a gönderilmiştir.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde de arşivler açısından önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu dönemin önemli özelliği, arşiv malzemesinin sadece saklanarak, gerektiği zaman başvurulacak bir kaynak olarak görülmesi anlayışının yerini, bu malzemenin tarih ve çeşitli bilim dallarının hizmetinde kullanılması düşüncesinin almasıdır. Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kurulması ve Tarih-i Osmanî mecmuasının yayınlanmaya başlaması ile arşivlerin önemi artmıştır. Bu dönemde, Topkapı Sarayı'nın Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi olan Abdurrahman Şeref beye Bâbîâlî ve Sultanahmet civarında bulunan evrak depolarındaki arşiv malzemesinin araştırılarak tasnif edilmesi görevi verilmiştir. Nitekim Topkapı Sarayı mahzenlerinde kalmış toplam 518 araba yükü tutan

evrâkın tasnifi için bir heyet kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Abdurrahman Şeref beyin başkanlığında kurulan heyet on kişi ile çalışmaya başlamış ve padişahların saltanat süreleri esas alınarak tasnif gerçekleştirilmiştir.

1910 senesinden itibaren dört sene çalışan heyetin çalışma düzeni bozulduğundan dolayı 6 Nisan 1914 tarihinde Abdurrahman Şeref Bey tarafından Sadaret'e verilen maruzatta Hazîne-i Evrâk Müdürü'nün tasnif işinden çekilmesi, tahsisatın kesilmesi ve kendi meşguliyetinin fazla olması gibi nedenlerden dolayı, tasnif işinin doğrudan Hazîne-i Evrâk'a devredilmesi istenmiştir. Sadaret tarafından bir hafta sonra verilen cevapta ise *"Topkapı Sarayı Hümâyûnunda Kubbealtına muttasıl mahzenlerde metrûk bulunup mukaddemâ Bâb-ı Âlî Kütübbânesine nakledilmiş olan evrâk ve defâtir-i atıkanın tasnifi mu'âmelâtının Dâ'ire-i Sadâret Evrâk ve Hazîne-i Evrâk müdürleriyle Âmedî-i Divân Hümâyûn mu'âvininden mürekkep bir hey'ete havâlesi bi't-tensîb icrâ edilmişdir efendim"* denilerek görev yeni bir heyete devredilmiştir.

Bâb-ı Ali kütüphanesinde bulunan bir kısım evrâk Maarif-i Umumiye Nazırı Mustafa Reşid beyin *"Geçen gün Bâb-ı Âli Kütübbânesi'ni ziyâret-i âcizânemde Târîb-i Osmânî Encümeni ile Müze-i Hümâyûnca gâyet kıymetdâr addedilecek bir çok evrâk-ı atika ve vesâ'ik-i târîbiyyenin tasnîfi iktizâ ettiği manzûr-ı çâkerânem olmuştur."* şeklinde Sadaret'e yazdığı teklifinin devamında bu iş için bir komisyon kurulması gerektiğini gündeme getirmiş ve *"Tensîb-i sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerine tevâfuk ettiği takdîrde esâmîsi merbûten takdîm kılman zevâtdan mürekkep bir komisyon teşkiliyle..."* ifadesini kullanarak heyette bulunmasını isteği kişilerin listesini vermiştir. Buna göre Mustafa Reşid Bey *"Ali Emîri Efendi, Efdaleddin Bey, Şûra-yı devlet a'zâlığından mütekâ'id Reşad Fu'ad Bey, Müverrib Ahmed Refik Bey, Bâb-ı Âli İstişâre Odası mu'âvinlerinden Ahmed Tevbid Bey, Evkâf me'mûriyetinden Hâce Hüsâmeddin Efendi"*nin tasnif komisyonunda çalışmasını arzu etmektedir. 11 Aralık 1918 tarihli bu teklife, Sadaret tarafından 15 Aralık tarihinde verilen cevapta *"esâmîsi iş'âr buyurulan zevât ile Bâb-ı Âli Hazîne-i Evrâk Müdîri Mahmûd beyden mürekkep bir komisyon teşkili..."* denilerek olumlu cevap verilmiştir. Bu şekilde Osmanlı Arşivi'nin tasnif

sistemlerinden birisini meydana getirecek olan Ali Emirî komisyonu teşekkül etmiştir.

Ali Emirî Efendi'nin başkanlığı yaptığı bu komisyon "*Vesâik-i Tarîhiye Tasnif Encümeni*" adıyla çalışmaya başlamış, daha sonra personel adedi bir ara on üç kişiye çıkmıştır. 1918-1921 yılları arasında çalışan heyet, tahsisat meselesinden ve bazı üyelerin işi bırakmalarından dolayı faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır.

Ali Emirî tasnifinde beylikler döneminden Abdülmecid zamanına kadar süreyi ihtiva eden 180.000 civarında belge (Tam olarak 181.239), padişahların saltanat süreleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Her padişah dönemine ait belgeler 1 numara verilerek başlatılmıştır. Bu tasnifte siyasî, askerî, timar ve zeamet tevcihleri, yabancı ülkelerle olan münasebetler, Divân-ı Hümâyun'a ait meseleler, maarif, inşa ve tamir gibi konularda belgeler bulunmaktadır. Bu tasnife ait 53 katalog bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yine kurulan bir heyet vasıtasıyla yapılan tasnif çalışması 1921 yılında İbnülemin Mahmud Kemal İnal başkanlığında gerçekleştirilmiştir. İbnülemin tasnifinin özelliği belgelerin konularına göre ayrılmış olmasıdır. Adliye, Askeriye, Bahriye, Dahiliye, Darphâne, Defter-i Atika, Müsted'iyât, Muhallefât, Muharrerât-ı Hususiye, Muafiyet ve İmtiyazât, Saray Mesâlihi, Ensab, Hariciye, Hatt-ı Hümâyun, Hil'at, Mae'adin, Maliye, Sıhhiye, Şükr ü Şikayet, Tevcihât, Timar ve Zeâmet, Vakıf, Umûr-ı Nâfia konu başlıkları altında, 1425-1873 yılları arasına ait 47.145 adet belge 29 katalog halinde tasnif edilmiştir. Her konu bölümü kendi içinde kaba bir kronojik sıra takip etmektedir.

Osmanlı Arşivi'ndeki heyet tasniflerinin üçüncüsü 1932-1937 yılları arasında Muallim Cevdet başkanlığında kurulan bir heyet tarafından yapılmıştır. Bu tasnifte de belgeler konulara göre tasnif edilmiş, yalnız İbnülemin'de 23 konu başlığı bulunmasına karşılık, Muallim Cevdet tasnifinde 17 konu başlığına yer verilmiştir. 1553-1904 yılları arasını ihtiva eden bu tasnifte kataloglara kronojik olarak yazılmamıştır. 34 katalog içinde 216.572 belge bulunmaktadır. İbnülemin ve Cevdet tasnifleri aynı sisteme sahiptirler. Burada Muallim Cevdet tasnifine neden olan olay hakkında da kısa bir malumat vermek gereklidir. 1931 yılında oldukça önemli miktarda değerli belge, hurda kağıt fiyatına Bulgaristan'a satılmış,

bu kültür faciasının farkına varan Muallim Cevdet ve İbrahim Hakkı Konyalı gibi değerli kişilerin gayretleri ile konunun üzerine gidilmiş ve Muallim Cevdet tasnifi bu olay üzerine gündeme gelmiştir. Konu ile ilgili olarak İ. Hakkı Konyalı'nın Son Posta gazetesinde çıkan şu satırları çok ilginçtir. *"Oradaki koridor harman halinde dökülmüş kağıtlarla dolu idi. Çenberliyorlardı. Arkada yüzlerce torba kağıt yığılmıştı. O suretle ki içeri girmek mümkün değildi...Bu kısımda tesadüf edilmiş bir çok kıymetli vesikalar, defterler göze çarpıyordu. Burasını gözden geçirdikten sonra sıra aşağı kata geldi. Burada laalettayin aldığım kağıtların içinde altın yıldızlı mecmua parçaları, Silistre, Varna, Tuna vilayetlerine ait kalelerin tamirine, zeamet, tımar vesikalarına, ulufenâmelere, mutbak masraflarına, vakıflara ait birçok tarihî mülknameler vardı. Bunlar değersiz kağıt parçaları değil, onbinlerce kuruş ve lira sarfile bile yerlerine konması mümkün olmayan vesikalar. ... Cevdet'i bu felâketten ve cinayetten haberdar ettim. İhtimal vermedi ve inanmadı. Gazeteyi ve oradaki resimleri gösterdim. Bu sefer yerinde oturamadı. Yıldırımla vurulmuşa döndü. Bir müddet hüngür hüngür ağlamaya başladı. Azıcık yatışınca biraz daha izahat istedi, verdim. Derhal yerinden kalktı. Sultanabmet Meydanına doğru gitti. Yarım saat sonra elinde bir kucak vesika olduğu halde geldi ve 'bunları beşer kuruşa çocukların elinden aldım, tarihi evrâk bu hale getirilir mi ?' dedi. Hâlâ ağlıyordu. "*

Muallim Cevdet Bey tarafından yapılan tasnif bu talihsiz olaydan sonra gündeme gelmiş ve gerçekleştirilmiştir.

Günümüzün modern arşivcilik anlayışına en uygun sistem Türk arşivlerine Macar Türkoloğu Lajos FEKETE tarafından getirilmiştir. 1936-1937 yıllarında arşivlerde çalışan FEKETE, belgelerin orijinal devlet teşkilatındaki yapıya göre ayrılmasını öngören "provenance" sistemini esas alarak, "Bâb-ı Asafi, Bâb-ı Defteri ve Müteferrik" bölümleri olmak üzere üç ana bölüm tespit etmiş ve buna göre bir katalog hazırlamıştır. Fekete'nin yerleştirdiği sisteme göre tasnif işlemine 1956 senesinde başlanmış ve Fekete'nin hazırladığı katalogda bulunan 4642 belge de bu tasnif içinde uygun şekilde dağıtılmıştır.

Arşiv'de bulunan heyet tasniflerinin bir diğeri Arşiv görevlilerinden Kâmil Kepeci başkanlığında kurulan ekibin yaptığı çalışmadır. Bu tasnif, diğer tasniflerin aksine belgeden çok defterleri ihtiva eder. Daha çok

maliyeye ait defterlerin bulunduğu tasnifte Divân-ı Hümâyün kalemlerine ve Bâb-ı Asâfi'ye de ait defterler yer almaktadır. Defterlerin ait oldukları kalemler dikkate alınarak tasnif edilmiş olmasından dolayı bir noktada provenans sistemine uygun olduğu da söylenebilir. Defterler 1468-1878 yılları arasını kapsamaktadır. 1 kataloğu bulunan Kepeci tasnifinde 6698 adet defter mevcuttur.

Osmanlı Arşivi'nde heyetlerin yapmış olduğu tasnifler usul olarak aslında modern arşivcilik açısından çok eksiktir. Her kişinin görüşüne göre değişebilecek kıstaslar esas alınarak konu başlıklarının tespiti veya evraka ulaşmakta çok fazla kolaylık sağlamayacak olan kronolojik sıra usülleri ile yapılan tasniflerde yer alan belgeler, şimdiye kadar ilmi literatürde defalarca kullanıldığı için, olduğu şekilde korunmak zorundadır. Nitekim başka arşivlerde de benzer durumlar söz konusudur.

Netice olarak Osmanlı Arşivi'nde üç türlü tasnif olduğu söylenebilir:

- 1- Osmanlı Devleti'nden Aslı Şekliyle Kalan Tasnifler,
- 2- Çeşitli Zamanlarda Heyetlerce Yapılan Tasnifler,
- 3- Cumhuriyet Döneminde Provenans Sisteme Uygun Olarak Yapılan Tasnifler.

Osmanlı Devleti zamanında yapılmış ve yararlanılabilecek durumda olan bazı fonların tasnifleri hemen hemen orijinal özellikleri muhafaza edilerek, araştırmaya açık durumdadır. İrâde tasnifleri, Hatt-ı Hümâyün tasnifleri, Bâb-ı Ali Evrâk Odasına ait defter ve evrâk dosyaları, Divân-ı Hümâyün Odası defterleri, Şûra-yı Devlet Evrâkı defterleri, Millî evrâk'tan alınan evrâk bunların arasındadır. Bu fonların tasnifleri üzerinde bazı küçük düzenlemeler yapılmış olsa da esas olarak Osmanlı'dan kaldıkları şekli ile muhafaza edilmektedirler.

Cumhuriyet döneminde, yukarıda belirttiğimiz gibi Macar uzman Lajos Fekete'nin getirmek istediği provenans sistemin uygulamaya başlanması 1956 yılından itibaren olmuştur. Buna göre belgeler ait oldukları dönemin kalemleri esas alınarak kodlanmaya başlanmıştır. Belgelerin girecekleri kodlar Tanzimat öncesi Merkez Teşkilatının yapısına göre belirlenmiştir. Bu tarihten 1980'li yıllara kadar aşağı-yukarı 7 milyon civarında evrak kodlanmıştır.

Arşiv çalışmalarında 1987'den itibaren büyük bir atılım gerçekleştirilmiştir. Bu tarihe kadar kısıtlı sayıda personelle yapılmaya çalışılan tasnif çalışmaları, 1987 ve onu izleyen yıllarda istihdam edilen beş yüzden fazla personelle yürütülmeye başlanmış ve kısa zaman içinde büyük miktarda evrakın tasnifi gerçekleştirilmiştir.

1989'dan itibaren arşivin diğer birimlerinde olduğu gibi tasnif çalışmalarında da bilgisayar teknolojisi kullanılmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede 1987'den itibaren yapılan ve günümüzde devam eden çalışmalar ile yüzyüze bulunan problemler hakkında malumat vermek gereklidir.

Arşivlerin devlet ve milletlerin bilgi hazînesi olduğu malumdur. Buna bağlı olarak gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet dönemlerine ait arşiv belgeleri tarihimiz ve dolayısıyla ülkemizin geleceği açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bakımdan da hızlı bir biçimde tasnifi ve araştırmacılara sunulması işlemleri devam etmektedir. Bunun için 1987 yılından itibaren tasnif çalışmaları hızlandırılmıştır. O yıldan itibaren başlayan tasnif sonucunda, Osmanlı Arşivi'nde 300 bin defterle birlikte 150 milyona ulaştığı belirtilen belgelerin 50 milyona yakın kısmının dosya usulü envanteri çıkarılmıştır. Bu rakamın da %10'unun analitik tasnifi yapılmıştır.

Belgelerin tamamının bilgisayar ortamına aktarılmasını hedefleyen otomasyon projesinin hayata geçirilmesi için tasnif işlemlerinin hızlandırılması ve bu konu ile ilgili sorunların halledilmesi gereklidir.

Tasnifte, beynelmilel geçerliliği olan ve modern arşivlerde uygulanan "*Provenans Sistemi*" uygulanmaktadır. Söz konusu tasnif faaliyeti aşağıdaki safhalarda icra edilmektedir:

I- Plânlama ve ön araştırma safhası

II- Tasnif safhası

III- Kataloglama safhası

I- Plânlama ve Ön Araştırma Safhası

Arşive düzensiz olarak gelmiş olan malzemenin tasnif edilebilmesi için bir plâna ihtiyaç duyulduğu gibi, ele alınacak fonların önem

derecesine göre sınıflandırmasını yapmak gerekmektedir. Bu gaye ile kurulan Plânlama Kurulu tarafından tasnif edilecek öncelikli fonun seçimi yapılır. Dokümanın arşiv depolarındaki miktarı, ne durumda bulunduğu, hangi iş kademelerinden geçirilerek tasnif edileceği, gerekli personel adedi ve malzeme ihtiyacı tespit edilir. Fona ait defterler, fonun teşkilât yapısını ortaya çıkarmakta, belge-defter irtibatını sağlamak hususunda önemli olduğu için belgelerden önce tasnif edilmek üzere ele alınır.

Fonun arşive intikali döneminde yapılan ve eksik bırakılan işler ile diğer fonlarla irtibatı hakkında bilgi toplanır. Eğer varsa arşive önceden devredilen eski envanterler de bir rehber gibi kullanılmak üzere araştırılır. Dokümanlar ayrı mahallerde bulunuyorsa bir araya getirilir. Nakiller esnasında karışıklığa uğramışsa "*Fonlarına Ayırma Ekibi*" oluşturularak ayırma tâbi tutulur. Bu sırada tasnifi yapmak üzere kararlaştırılan çalışma grubundan seçilen bir ekip, fonu, Osmanlı devlet teşkilâtı içindeki yeri ve gelişimi, birimlerin görevleri, belgelerin karakteristik özelliği, şekli ve muhteva yapıları yönünden incelemeye tâbi tutar. Terminoloji, diplomatika ve toponomi konularında ortaya çıkacak problemleri halledecek rehber eserler hazırlanır. Bu bilgiler tasnif tamamlandıktan sonra ilgili kataloğun "önsöz" kısmında, araştırmacılara yol gösterici bilgiler olarak sunulur.

Tasnifin, genel talimatnâme dahilinde yapılabileceği anlaşılıyorsa çalışma başlatılır. Fakat fonun, kendi döneminde hazırlanmış, bozulmaması gereken orijinal bir tertibi varsa, aslî durumun muhafazası için Tasnif Plânlama ve Koordinasyon Komisyonu'na başvurularak Provenans Sistemi'nin genel prensipleri çerçevesinde karar alınır. Bu tür problemler tasnife başladıktan sonra da çıkabilir. Örneğin, önceden tespit edilen kalem kodlarının dışında, tasnif ilerledikçe ortaya çıkan değişik bir kalem için, yeni kod tertibi amacıyla yine Koordinasyon Komisyonu'na danışılır.

II- Tasnif Safhası

Ön araştırma yapılarak kısmen tanınan fon, temizlenerek tasnif edilmek üzere çalışma grubuna devredilmeden önce belge ve defter

ayırımına tâbi tutulur. Fonun defter serilerine tasnifte öncelik tanımak, devrin teşkilât şemasını belirlemek ve belgelerin kayıt esasına göre tertibini sağlamak için önemlidir. Bazı nezâret ve kuruluşlara ait defterlerin Osmanlı Devleti zamanında tasnife tâbi tutulduğu ve bu tasnife ait Fihrist Defterleri'nin hazırlandığı bilinmektedir. Fihrist Defterleri bulunabildiği takdirde, orijinal tasnifleri bozulmadan provenans sisteme uygun olmak kaydıyla defterler, fihristte gösterilen sıraya uygun olarak düzenlenip numaralanmaktadır. Defter tasnifinde sırasıyla uygulanacak iş kademeleri şunlardır:

- 1- Nezâret ve kuruluşlara göre sınıflandırma yapılır,
- 2- Her gruptaki belgeler tek tek ele alınıp tasnife tâbi tutulur,
- 3- Önce defterlere geçici numara verilir ve defter fişi çıkartılır,
- 4- Cins ve tarih kesinleşince defterler genel kronolojiye dizilir ve varak sıra numarası verilir, özet fişleri düzenlenir,
- 5- Hazırlanan defter listeleri veya özet fişleri için envanter veya kataloglar tertip edilir.

A- Dosya Usulü Envanter Tasnifi

Arşivde halen yürütülmekte olan tasnif çalışmalarında daha çok Dosya Usulü Envanter Sistemine ağırlık verilmektedir. Bu çalışmanın amacı, belgelerin Provenans Sistemi'ne göre fonlarının belirlenerek kodlanması, tarihlenmesi, mühürlenmesi (mühürsüz olan belgeler için), tarih sırasına konduktan sonra numaralanması, gömlekleme, dosyalanması ve nihayetinde envanter kataloğunun süratle çıkartılmasıdır (Bu arada restorasyona muhtaç olan belgeler tespit edilip dosyalanarak restorasyon ünitesine verilmek üzere depolara kaldırılır).

Dosya Usulü Envanter Sistemi ile kısa zamanda ve az masrafla depolardaki belgelerin bir an önce envanterinin çıkartılması mümkün olmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı Arşivi'ndeki mevcut belge miktarı ve tasnif durumu değerlendirildiğinde Dosya Usulü Envanter Sistemi'nin Osmanlı Arşivi açısından önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. 1992 yılından itibaren dosya usulü envanter sistemine ağırlık verilmiş ve bu sayede belgelerin envanterinin çıkartılması hız kazanmıştır.

Belgelerin Dosya Usulü Envanter Çalışmasında Geçirdiği Safhalar:

1. Belgenin Toz ve Pislikten Arındırılması: Yüzyıllardır arşiv depolarında bulunan belgeler, aşırı derecede toz toprak içinde kalmış olduğundan tasnif için depolardan çıkarıldıktan sonra tasnif elemanları tarafından temizlenirler.

2. Aidiyet Mührü Basma: Depolardan çalışma odalarına getirilen belgeler (daha önceden mühürlenmemiş olanlar) "Başbakanlık Osmanlı Arşivi" aidiyet mührü ile mühürlenir.

3. Kodlama: Kod (büyük harflerle) belgenin arka yüzüne, sol üst köşeye yazılır. Belgenin sol üst köşesinde orijinal yazılar varsa, kod yazının bir santim kadar altına yazılır.

4. Tarihleme: Belgenin kaleme alındığı tarih (hicrî tarih esas alınarak yıl, ay, gün düzeninde) belgenin arka yüzüne, Kod'dan sonra sol üst köşeye yazılır. Belgenin sol üst köşesinde orijinal yazılar varsa, kod ve tarih yazının bir santim kadar altına yazılır.

5. Gömlekleme ve Belgelere İç Sıra Numarası Verme: Belgelerin herbiri ayrı ayrı gömlek arasına konulur. Eğer belgeye ait ek varsa, ekler de aynı gömlek içerisinde yer alır; gömlek içerisinde belgeler tarih sırasında (1)'den itibaren artan sırada numaralanır. Eğer ek belgeler birden fazla sayfa içeriyorsa, bu sayfalar da kendi aralarında sıralanırlar. Her dosyanın, dosya bazında konu tespiti yapılarak kataloğu hazırlanır.

6. Gömlek Üzeri Yazımı: Dosya gömleğinin üzerine belgeyi tanımlayan kod, dosya ve gömlek numarası ile belge sayısı ve varak sayısı yazılır.

7. Gömleklemiş Belgeleri Tarih Sırasına Koyma: Dosya gömlekleri içerisine yerleştirilen belgeler, gömlek üzerinde yer alan tarih esas alınarak küçük tarihliden büyük tarihliye doğru sıralanıp dosyalanırlar.

8. Kalemlerine Göre Dağıtma: Tarihlenmiş, kodlanmış ve gömleklemiş belgeler kalemlerine dağıtılır.

9. Gömlek İçi Vesika, Varak Sıra Numarası Verme: Bir gömlek içerisinde kronolojik sıraya konulmuş belgelere sıra numarası yazılır.

10. Orijinal Sıra Numarası Yazımı: Belgelerin defterlere kaydı sırasında verilen numaralar, tasnif esnasında gömlek ve fişlere yazılır.

11. Gömleklerin Orijinal Sıra Numarasına Göre Dizimi: Gömlekler üzerinde bulunan klişedeki orijinal numarası hanesine kayıt edilen numaralara göre, ilgili gömlekler birbirini takip edecek şekilde müteselsil olarak sıraya konulur.

12. Belge Defter Karşılaştırması: Evrakın defterdeki hulasa kaydı tespit edilir.

13. Defter Hulasalarının Transkripsiyonu: Hulasa kayıt defterleri özetlerinin transkripsiyonu yapılır.

14. Dosyalama ve Dosyalara Sıra Numarası Verme: Fona ait belgeler, gömleklenip dosyalandıktan sonra, dosyalara küçük tarihliden başlamak üzere (1)'den itibaren takip eden numaralar verilir.

15. Dosya Dışındaki Etiketin Doldurulması: Dosyanın dışında yer alan etiketin üzerindeki bilgiler ise şunlardır:

Kodun açık adı ve parantez içerisinde rumuzu, Dosya numarası, Başlangıç ve bitiş tarihleri, Gömlek sayısı, Belge sayısı, Varak sayısı.

Böylece Dosya Envanter Sistemi'ne (DES) göre tasnifi yapılan belgeler için, daha sonra erişimi sağlayan en detaysız düzeyde tanımlama (yer adı, şahıs adı, müessese, konu gibi çeşitli kriterlere göre erişimi sağlayacak bilgiler DES türü tasnifle elde edilememektedir, bunun için analitik tasnif gereklidir) gerçekleşmiş olmaktadır.

Bu yöntemle envanteri çıkarılan belgelerin, analitik tasniflerinin yapılması büyük ölçüde kolaylaşacaktır.

B- Analitik Tasnif

Yukarıda dosya envanter sisteminde anlatılan ve belgenin provenans sisteme göre fonlarının belirlenmesi, kodlanması, tarihlenmesi, numaralanması ve dosyalanması işlemlerinin tamamlanmasından sonra belgelerin muhtevalarının tanımlanması ve kimliklerinin daha detaylı tespiti için yapılan işlemlerdir.

Belgelerin Analitik Tasnif Çalışmasında Geçirdiği Safhalar:

1. Özetleme: Belgenin yazılış gayesinin kim, nerede, nasıl ve ne zaman gibi sorulara cevap verecek nitelikte öz halinde muhtevasının ifade edilmesidir.

2. İndeksleme: Belgelerdeki konularla doğrudan doğruya alakası olan yer, şahıs, müessese ve terminoloji adlarının tespit edilmesidir. Bu bölüm, gerek araştırmacıya verilecek hizmet ve gerekse bilgi ve belgeye ulaşımında son derece önemlidir. Bunlar:

Yer Adı: Ülke, vilayet, bölge, sancak, kaza, kasaba, nahiye, köy, mahalle, deniz, göl, dere, çay, pınar, iskele, liman, kanal, boğaz, orman, yayla, ova, vadi, çöl ve köprü gibi yer isimleri Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan Yer İsimleri Kılavuzu esas alınarak yazılır.

Şahıs Adı: Belgede geçen isimlerden herhangi bir görevi, unvanı, lakabı ya da belirgin bir özelliği olan şahıslar şahıs adı, unvan, sıfat veya lakap sırasında yazılır.

Müessese ve Terminoloji: Belgenin muhtevasını araştırmacıya en iyi şekilde sunabilmek amacıyla belgede geçen müessese isimleri ile kültür tarihi açısından önemli sayılabilecek her türlü ıstılah ve terim, kitap ismi, nizamname, kanunname ve layihalar ile çeşitli kuruluşlar ve kumpanyalara ait isimler, aralarına (/) işareti konularak yazılır.

3. Belgenin Kimlik Bilgilerinin Doldurulması: Belgenin daha önce dosya envanter sistemine göre yapılan tasnifi esnasında belirlenen kimliğinin (kod, tarih, adet, dosya ve gömlek numarası) aynen özet fişindeki ilgili hanelere aktarılmasıdır.

Plân, Proje, Kroki, Harita, Atlas ve Albümlerin Tasnifi

Genellikle bir yazı ekiyle veya müstakil olarak dosya, torba veya sandık içerisinde bulunan plân, proje, kroki, harita, atlas ve albümlerin tasnifi, defter ve evrak tasnifinde belirtilen çerçevede yapılır. Ancak her hangi bir sebeple ilgili yazısından ayrılmış veya müstakil olarak bulunan plân, proje ve kroki, harita, atlas ve albümlerin tasnifi, Osmanlı Arşivi tarafından hazırlanan "Tasnif Talimatnamesi" ne uygun olarak tasnif edilmektedir..

III- Katalogların Hazırlanması

Yukarıdaki bilgileri muhtevî standart fişler, tasnifin tamamlanmasını müteakip bilgisayara yüklenir. Bilgisayarlarda kataloglar, metin kısmı ve genel indeks kısmı olmak üzere iki bölüm halinde düzenlenerek hazırlanır.

Osmanlı Arşivi'nde tasnif Provenans Sistem'e göre yapıldığından dolayı Osmanlı bürokratik düzeninde yer alan her birim, belli kodlar altında sınıflandırılır. Araştırmaya açılan kataloglar, bu kodlarla belirlenen evrakın kronolojik olarak sıralanması, dosya, belge numarası ve belgenin kısa bir özetinden oluşmaktadır.

1. Katalogların Hizmete Sunulması: Bu şekilde manyetik ortama akatarılan katalog bilgileri, araştırmacı masasında bulunan bilgisayarlar vasıtasıyla hizmete sunulacaktır. Araştırmacı, belge kimlik bilgilerini yazmak suretiyle ekrandan bilgiye ulaşacak ve katalog tarama için zaman kaybetmeyecektir.

2. Tasnifin Bilgisayar Sistemine Aktarılması: Osmanlı Arşivi'ndeki evrakın, daha rahat ve güvenilebilir bir şekilde araştırılabilmesi ve ihtiyaç duyulan belgenin kolaylıkla bulunabilmesi için tasnif bilgisayara uyarlı bir şekilde yapılmaktadır. Bunun için belgenin tasnifi yapıp konusu tespit edildikten başka, konu dışında belgede mevcut yer, şahıs, müessese isimleri ve kültür tarihi açısından değer taşıyan terminoloji de kaydedilmektedir.

Arşivde mevcut defterlerin fizikî durumlarından dolayı, çekimlerinin yapılması için prizma kameraların kullanılması zarurîdir.

Arşiv'de bilgisayar kullanılmasının kolaylaşması ve bilgilerin bir an önce dijital ortama aktarılması için 1997 yılında Tasnif bünyesi içinde bir Bilgi İşlem Servisi kurulmuştur. Bu servis belge görüntülerin sayısal ortama aktarılması için ön çalışmalara başlamış olup "Arşiv Otomasyonu"na hazırlık yapmaktadır. Belgelerin araştırmacılara görüntülerinin ve mikrofilmlerinin verilmesi için çalışmalar devam etmektedir. En son teknolojiden yararlanılarak belgeler sayısal ortama aktarılacak ve belgeler sağlıklı ortamdaki kurtarılacaktır.

Problemler

1- Bina: Tasnif çalışmalarının yürütüldüğü mekanlar yetersizdir. Küçük odalarda, 10-15 kişilik gruplar halinde sağlıklı bir ortamda çalışmalar devam ettirilmeye çalışılmaktadır. Bir an önce Arşiv Sitesi kurularak tasnif uzmanlarına yeterli ve sağlıklı mekanların temin edilmesi gerekmektedir.

2- Personel: Osmanlı Arşivi'nde yapılan tasnif iki sistemde yürütülmektedir. 1. Dosya usulü envanter tasnif, 2. Analitik tasnif. Bütün belgelerin bir an önce dosya usulü tasnifi yapılarak bütün belgelerin envanterinin çıkarılması gerekmektedir. Bir tasnif personeli 1 günde ancak 120 adet belgenin bütün işlemlerini bitirebilmektedir. Yılda 24.000 belge tasnif edebilmektedir. Daha hiç el katamadığımız yüz milyon belgemiz olduğuna göre 200 personelle yılda yaklaşık 5 milyon belge tasnif edebiliriz hesabıyla kalan belgelerin tamamını ancak 20 yılda tamamlayabiliriz. Analitik tasnifte ise bir arşivci günde ancak 30 belgenin tasnifini yapabilmektedir. Yine bir kişi yılda ancak 6.000 belge tasnif edebilmektedir. 200 personelle kalan belgelerin tamamı (Analitik tasnifi yapılmamış belge sayısı 120 milyondan fazladır) ancak 100 yılda bitirilebilecektir.

Belgelerimizin yarıdan fazlası, yılların verdiği yorgunluk, kötü ve sağlıklı ortamlarda saklanma gibi olumsuz etkenler neticesi yıpranmış durumdadır. Bunların acilen restorasyona ihtiyacı vardır. 12 kişilik dar bir kadro ile yürütülen restorasyon çalışmaları bu ihtiyacı karşılamamaktadır. Yetişmiş ve yetiştirilmek üzere hemen personel alınmalıdır.

1997 nisanında büyük yatırımlarla Bilgi-işlem servisi kurulmuştur. Burada hem katalogların hızla dijital ortama aktarılması ve hem de belge görüntülerin taranması yapılacaktır. 35 kişi ile başlayan servisten bir yılda 6 kişi ayrılmıştır. Buraya da acilen personel takviyesi yapılmalıdır.

Araştırma ve Muhafaza-Bakım hizmetlerinin de daha rantabl yürütülebilmesi için yeni personele ihtiyaç vardır.

3- Statü: 10 yılı aşkın bir süredir Osmanlı Arşivi'nin tasnifinde çalışan ve kendi sahasında birer otorite haline gelen arşivciler halen sözleşmeli personel statüsü ile çalışmaktadırlar. Bir an önce kariyer uzmanlığı verilerek statü sahibi olmaları ve iş güvenliği sağlanmalıdır.

4- Sağlık: Osmanlı Arşivi'nde tasnif çalışmalarını yürüten personelin %95'inden fazlası ortalama 10 yıllık hizmeti olan ve genç kişilerdir. Buna rağmen kısa zamanda çeşitli hastalıklar zuhur etmiştir. Son beş yıldan beri artarak devam eden bir sayıda başta astım ve verem olmak üzere çeşitli solunum hastalıkları, alerji ve mantar gibi cilt hastalıkları, bel rahatsızlıkları ve daha nice meslekî hastalıklara rastlanmaktadır. Arşiv malzemesinin niteliği ve saklandığı mekanlar göz önüne alındığında zaman içinde bu tür hastalıkların çıkması doğal gibi görünebilir, ancak buna karşı her türlü sağlık tedbirleri alınmalı ve çeşitli üniversite hastanelerinin ilgili birimleri ile temas kurularak kısa aralıklarla sağlık taraması yapılmalıdır.

B SALONU IV. OTURUM TARTIŞMA

Bilâl ŞİMSİR (*Büyükelçi*) –Kurum ve kuruluşlardan Cumhuriyet Arşivi'ne evrak devredilmesi hangi esaslara göre yapılmaktadır?

Râhim ERİŞTİ –Mükellef kurumlardan evrak devri, Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'in 28. maddesine göre yapılmaktadır. Ancak şu anda bunun istisnaları da vardır.

Mesela, CHP'nin evrakı, düşünün, 1923–1950 arası siyasî tarihimize ışık tutan belgeler. Siz bu malzemeyi tasnif ederek bize devredin diye direktseydik, bu malzemenin, ne olacağı meçhuldü. Söz konusu malzeme, mevcut durumuyla devralındı, tasnifi yapıldı. Yakın bir zamanda araştırma hizmetine açılacaktır.

Bilâl ŞİMSİR –Kapalılık müddeti nedir?

Râhim ERİŞTİ –Kapalılık müddetini arzedeyim: 89/14269 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, yürürlüğe giren araştırma esaslarında 50 yıl olarak tespit edilmiştir. Teşekkür ederim.

Musa OKUR (*Başbakanlık Uzmanı*) –Eski başkanımız Râhim beyin görüşlerine ben bir şey ilâve etmek istiyorum. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, bütün kurum ve kuruluşların arşivlerinin, müfettişler marifetiyle denetlenmesi konusunda Başbakanlık'ça bir talimat çıkartılmıştır ve bazı müfettişler, arşivlerin düzeni konusunda, arşivlerde teftiş yapmaktadırlar. Ayrıca, bunun yanında, Başbakanlık Teftiş Kurulu, istenmesi halinde bu işlevi de yerine getirebilecek durumdadır. Ayrıca, Mehmet ÇANLI beyin tebliğiyle ilgili bir-iki noktayı açıklamayı faydalı görüyorum. Mehmet bey, devlet arşivine devredilen belgelerin yeniden tasnif edildiği, yeniden dosya numarası verildiği gibi bir izlenim yarattı. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilen belgelerin yeniden tasnifi –özellikle dosyalanması– söz konusu değil; yani, birimin aslı düzenleri

içerisindeki dosyalara uygun şekilde yeni bir dosyalama yapılıyor, yani dosya plânına dokunulmuyor. Ancak dosya plânı yoksa, fon dağılıksa, o zaman yeni bir düzenleme söz konusu oluyor.

Burada bir başka hususun da altını çizmek gerekiyor. Mehmet ÇANLI beyin tebliğinden de anlaşıldığı üzere, 1988-1992 yılları arasındaki çalışmalarını anlatıyor. Râhim beyin tebliğinde değindiği gibi Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nın araştırıp bilgisayara yüklediği, kurumların "Teşkilât Yapıları Sistemi" var. Bu sistemden habersiz. Bu sistemde, bütün kurumların kodları var, bütün kurumların tarihçeleri işleniyor. Bu Teşkilat Yapıları Sistemi'ne ilâve ediliyor. Mehmet bey herhalde bu konuyu yeterince araştırmamış olmalı; son durumu bilmiyor zannederim.

Ayrıca, ben şu anda İdareyi Geliştirme Başkanlığı'nda uzmanım. Arşivlerin, özellikle arşiv malzemesinin teşekkülü safhasındaki kontrol fonksiyonuyla ilgili olarak Başbakanlık'ça bir çalışma yapılıyor. Bu çalışmada, Başbakanlık şu anda dosya plânını hazırlamıştır. Bütün kurum ve kuruluşlarda, danışma ve denetim birimleri için müşterek bir dosya plânı çıkartılması plânlanmaktadır. Bu da, arşivlere büyük bir kolaylık getirecektir. Ayrıca, bu dosya plânına, evrakların saklanma süresinin de işlenmesi düşünülmektedir. Bu çalışmanın, özellikle yürütülmekte olan "Yönetimde Şeffaflık İdarî Usul Yasası" çerçevesinde yapıldığını da belirtmek isterim. Özellikle İdarî Usul Yasası'nın yürürlüğe girmesi halinde, özellikle birim arşivlerinin fonksiyonlarında çok büyük değişiklik olacaktır. Arşivlerden yararlanma konusu çok hızlı bir şekilde olacaktır. Belki zaman kavramı sona erecek, isteyen kişi –özellikle kendisi ile ilgili bilgilere– kısa zamanda, sahip olacaktır.

Tahsin TÜRKER (Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tescil Şube Müdürü) –Muhterem hocam, üniversitelerimizdeki arşivcilik bölümlerinin açılmasında bizim birimizin de katkısı olmuştu, 1980-1982 vesaire, o yıllarda. Arşivciye olan ihtiyaç, tabii Devlet Arşivleri'nde olduğu gibi, bizde de vardı. Bazı okullarımızın bünyesinde bunlar açıldı. Ancak halen daha, arşivci istihdamı, yetişmiş arşivci istihdamında ve bunların da günümüz şartlarında geçinmelerini temin edebilecek, şöyle normal bir ücret statüsüne kavuşturulmasında çok büyük farklılıklar var. Şûra, iki salonda devam ettiği için, birini takip ediyoruz, diğerini takip edemiyoruz.

Dün aslında, konunun gündeme getirilmesi lazımdı. Ancak bugün, Râhim beyin de, Seyit Ali beyin de tebliğlerinde dile getirmelerini vesile ittihaz ederek arz ediyorum. Bu okulları belki bugünkü gidişat içerisinde bir gün kapısına kilit vuracak hale getireceğiz; çok büyük farklılıklar var. Ben halen daha 45 milyon liraya arşivde eleman çalıştırma, istihdam etme durumunda kalıyorum. Kimseyi bulma imkanım yok; bu ücretle kimseyi getiremezsiniz, tutamazsınız. Bizim yetiştirdiğimiz bir eleman, bizde birkaç yıl çalıştıktan bir süre sonra, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'na geçti. Elbette geçecek yani, bunu tutamazsınız da. Tapu Arşivi de aynı şekilde, özellikle Osmanlı'dan intikal eden arşivler bünyesinde konuyu arz ediyorum. Tabii, Cumhuriyet dönemi arşivlerinde istihdam edilen personel de aynı şekilde. Râhim bey gündeme getirdiler. Kurumların arşiv hizmetlerini yürütecek elemanların yetiştirilmesinde, bir defa cazip hale getirmek için veya bir başka tabirle, o tozu yutturabilmeniz için bunlara, tatmin edici bir ücret verilmesi iktiza eder. Bilemiyorum, kurumlar nasıl bir araya gelerek, arşivciler için bir statü oluşturulması gerekir?

Şu toplantıların, bu işin zemini olacağı kanaatiyle arz ediyorum. Bu ücret politikasıyla ve arşivci yetiştirmedeki bazı aksaklıklar, özellikle çocuklar gelsin, arşivlerde çalışma yapsın istiyoruz, öğrencilikleri müddeti içerisinde. Ama çocuklar geliyor, "Sizin arşivin tarihçesine bakayım..." gibi şeylerle uğraşıyorlar. Tabii bunlar meseleyi olgunlaştırmıyor ama okullar, oralarda araştırma, güzel araştırma yapmak için, öğrencileri yönlendirirlerse, sanıyorum, okuldan mezun oldukları zaman daha faydalı elemanlar olacaklar, hele güzel bir ücret olursa, tahmin ediyorum, personel konusunu çözmeye biraz yol alınmış olur.

Oturum Başkanı –Evet, müsaade ederseniz ben arz edeyim. Bırakın ücret konusunu, bunların istihdam konusunda biz uzun zamandır, 5 senedir, Seyit Ali beyin söylediği gibi, hiçbir imkân bulamadık. İnanınız, benim talebelerim aç. Hiçbir şekilde, yetiştirdiğimiz talebeler iş bulamıyorlar. Biz bunun ıstırabını, bir hoca olarak çok derinden duyuyoruz. Yani siz ücret konusunu getirdiniz ve muhtelif müesseselerde farklı bir durum olduğunu söylediniz. Onlar da tabii doğrudur; ama esas olarak istihdam konusunu, "İstikrar" tedbiri dediler, 5 senedir hiçbir şekilde almıyorlar. Halbuki, Devlet Arşivleri için

söylüyorum, Osmanlı Arşivleri, en az 200 tane eleman kaybetti. Halbuki, her sene 10 veya 15 kişi almak suretiyle bunlar yavaş yavaş yerine getirilebilirdi, ama maalesef bunlar halledilemedi. Bunları bir temenni olarak, ben akşam değerlendirme kısmında söyleyeceğim.

Yrd. Doç. Dr. Mesut YALVAÇ (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü) –Râhim beye özellikle sormak istiyorum. Belgenin geçirdiği çağ itibariyle, dosyalama, ara depo ve arşiv diyoruz. Konuşmanızda ve yazınızda, ara depodan bahsettiniz ya da ben duymadım. Biz, ara depoya ne kadar önem veriyoruz? Ben bunu öğrenmek istiyorum, yetkili bir ağızdan. 1800'lü yılların sonunda, Avrupa, Kıta Avrupası, çözümü ara depoda bulmuş; arşivin işlerini plânlayabilmesi için ara depoları kullanmış; hâlâ da kullanmaya çalışıyorlar. Bizim durumumuz nedir? Bunu öğrenmek istiyorum.

İkincisi, KAHRAMAN beye bir sorum var. İnsanımızın sağlığından bahsetti ki, çok önemli. Belgeler üzerinde sağlığımızı kaybediyoruz. Belgelerimizin durumu, yani kağıttaki asit problemi ne durumdadır? Bütün dünyanın başına bela olan durum, Osmanlı Arşivi'nin başında ne durumdadır, bu konuda bir araştırma yapıldı mı, kağıtlarımızın asitlik derecesi nedir ve ne zaman artık onları göremeyeceğiz? Yani yok olacaklar, un ufak olacaklar. Bahsettiğiniz zamanlama içinde boşuna mı çaba sarfediyoruz? Bunu öğrenmek istiyorum.

Râhim ERİŞTİ –Efendim, 1988 yılında 316 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname çıkınca, yani bize 6696 Sayılı Kanun'u iptal etme imkanı doğunca, bu konuların hepsi düşünüldü. Ancak 2977 Sayılı Kanun var; hatta Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik taslağı hazırlandığında, buna dâir bir takım hükümler de taslağa konuldu ve o günkü Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü yetkilileriyle görüşüldüğü zaman, denildi ki: Bu Kanun Hükmündeki Kararname, Bakanlar Kurulu'na ancak yeni bir takım düzenlemeler yapma yetkisi verir; yeni teşkilatlar kurulmasına imkân sağlamaz.

Bunun tabîî sonucu olarak arşivcilik konusunda hazırlanmış olan bir takım hususlar 316 sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye giremedi. Bunun tabîî sonucu olarak "Ön Arşivler"le ilgili hükümler de bu mevzuatta yer alamadı.

Ancak, bununla beraber kurumlarda büyük çapta evrak üretiliyor. Bu evrakın sahibi yakın tarihe kadar belli değildi. 3046 sayılı Kanun'un 29'uncu maddesinin son fıkrasında kurum arşivini kurma görevi, İdarî ve Malî İşler Daire Başkanı'na verilmiştir. Bu daire, kurumlarda iş yükü en çok ve çeşitli olan bir birimdir. Bu görevi, hangi vasıftaki elemanıyla yapacaktır? Bilindiği üzere, 190 sayılı Kadro Kanunu'nda "*Arşivci*" kadrosunun adı geçmemektedir. Kurum merkezlerinde ve taşra kuruluşlarında arşiv birimleri daha yeni gündeme geliyor. Yani, kurumlar kendi arşiv meselelerini henüz çözemedikleri için, şu anda ara depolar teşkil edilmiş olsa bile, bir görev üstlenemeyeceklerdir.

Ayrıca, 15-20 bölgede ara depo kurmak, bilindiği gibi pek kolay olmasa gerek. Çünkü devletimizin biricik Arşiv Sitesi 20 yılda tamamlandı. 15-20 yerde ara depo kurmak öyle rastgele bir iş değil. Binaların arşiv hizmetlerine uygun yapılmasının yanı sıra, arşivcilik alanındaki teknik teçhizatla donatılması gerekir. Ayrıca, buralarda, ehil arşivcilerin görevlendirilmesi halinde, istenilen sonuç elde edilebilir.

Seyit Ali KAHRAMAN –Şimdi hocam, insan yoksa başka hiçbir şey yoktur. Öncelik o işi yapan insanların sağlığını düşünmek durumundayız. Tabii ki, belgelerin sağlığı ile ilgili bir takım çalışmalarımız var. Hatta geçen sene bir fumigation cihazı getirttik, denedik; verimliliğini ölçtük. O tür araştırmalarımız devam ediyor. Belgelerin sağlığı için bir mekan problemini zikrettim. Öncelikle, bugün, günün şartlarına uygun olarak sağlıklı depoların olması gerekir ki, yani temizlediğiniz belge de temiz olarak muhafaza edilsin, yeniden kirlenmesin.

Restorasyon ünitemiz var, orada değerli arkadaşlarımız çalışıyor. Sayımız çok az; bir takım rakamlar veriliyor ama, acilen restore edilmesi gereken belge sayımız çok yüksek. Yarisına yakınının acilen belki gözden geçirilmesi lâzım. %70'ine yakını restorasyona muhtaç ama çok acil olanlar var bunların içerisinde. Bu kadar az personelle, bu kadar iş zor başarılacak ama gerçekten arkadaşlarımız canla-başla çalışıyorlar ve restorasyon bölümünde çalışan arkadaşlarımız belki tasnifçilerden daha çok bu rahatsızlıklara muhatap. Çünkü elleriyle çalışıyorlar. Belgenin her şeyi elinde, bilhassa oraya gelen daha çok hastalıklı belgeler, her türlü zararlı maddeyi içeriyor. Yani eğer sağlık olmazsa, insan sağlığı olmazsa başka bir şey olmaz. Diğer taraftan asitle ilgili bir takım çalışmalarımız

var, ölçüler yapılıyor, zaten kullandığımız restorasyon malzemesi de, yani mümkün olduğu kadar sıfır asitli malzeme kullanıyoruz günün şartlarında; o da işte, devletin bize ayırdığı bütçe dahilinde bir takım imkanları kullanmaya çalışıyoruz.

Oktay ŞİMŞEK (*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanı*) –Mehmet ÇANLI arkadaşımızın tebliğinde bir düzeltme yapmak istiyorum, izninizle. Arkadaşımız, Cumhuriyet Arşivi'nde Osmanlıca evrak tasnif edilirken –1920-1928 dönemine ait– yeni yeni alınmaya başlanan personelin, 2-3 ay Osmanlıca ve arşivcilik derslerinden geçirilerek tasnifte görevlendirildiğini, bunun da sakıncalı olduğunu söylemiştir. Bu ifade doğrudur, yani sakıncalı olduğu doğrudur. Ama bu eğitim çalışmaları hiçbir zaman 1 yıldan aşağı olmamıştır ve bu tekrarlanmıştır. Personel defalarca sınavdan geçirilmiş yeterli hale getirilmiştir. Ve bu şekilde hizmet yürütülmüştür. Şu anda da, Osmanlıca derslerimiz devam etmektedir. Bunu ifade etmek istiyorum.

Prof. Dr. Muzafer ARIKAN (*Ankara Üniversitesi DTGF. Tarih Bölümü*) –Belgelerin imhasıyla ilgili biraz daha açıklama yapılabilir mi? Hangi belgeler, nasıl imha ediliyor? Bu kadar efendim, teşekkür ediyorum.

Râhim ERİŞTİ –Sayın hocam, teşekkür ederim. Bu soru bize çok soruluyor; hangi belgeleri imha edersiniz diye. Takdir edersiniz ki işi ehli bilir. Yani, arşivci olmayan genellikle, bu belge işe yarar mı yaramaz mı, bunun takdiri oldukça zor. Bunu bir arşivci bilir ve bir de bu evrakı üreten bilir. Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik'te konu ile ilgili bu 30 madde halinde bir takım genel hükümler olarak sayılmaktadır. Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkındaki Yönetmelik'te ve 3473 Sayılı Kanun'da bunun hukukî tarifleri mevcuttur. Şunu arzedeyim, gelecekte bir hak-hukuk konusu, herhangi bir konuyu açıklama, bir işe yarama gibi kıstaslar var.

Bırol SOĞUKÇAM –(*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı, Şube Müdürü*) –Şimdi, bu imha ile ilgili Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bir çalışması var, tespit çalışması adı altında. Bütün kamu kurum ve kuruluşlarının yardımcı hizmet birimlerinde ve denetim birimlerinde oluşan evraklar tespit edilmiştir ve bunlardan hangisi süresiz saklanacak, hangisi imha edilecek, hangisi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne

gönderilecek, bununla ilgili bir pilot çalışması yürütülmüş ve kamu kurumları ve kuruluşlarına gönderilmiştir. Ayrıca, kamu kurum ve kuruluşlarının, hemen hemen %50'sinde, bu çalışma ana hizmet birimlerinde yapılmıştır. Fakat 1997 Ağustos'undan beri bu çalışma, şu anda yürümektedir. Yani diyeceğim, kamu kurum ve kuruluşlarında hangi tür evrakların imha edileceğinin tespiti konusunda Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bir çalışması vardır.

Bir de ben Mehmet ÇANLI bey arkadaşımızın bir eksiğine değinmek istiyorum. 5 kamu kurum ve kuruluşundan, Devlet Arşivi'ne evrak teslim alındığını söylemiş. Daire başkanı arkadaşımız da buradadır; o zamanlar ilgili şube müdürü de bendim. 83 kamu kurum ve kuruluşundan, evrak teslim alınmıştır. Bunun üzerine basa basa söylüyorum. Çünkü bu, Devlet Arşivleri için başarıdır. Bugünkü devlet teşkilat yapısını da düşürsek, yapılan çalışmalar başarılıdır. Bunu söylemek istiyorum.

Oturum Başkanı –Teşekkür ediyorum. Şimdi sonuç olarak bir değerlendirme yapmak istiyorum ve bunları tasviplerinize arzedeceğim.

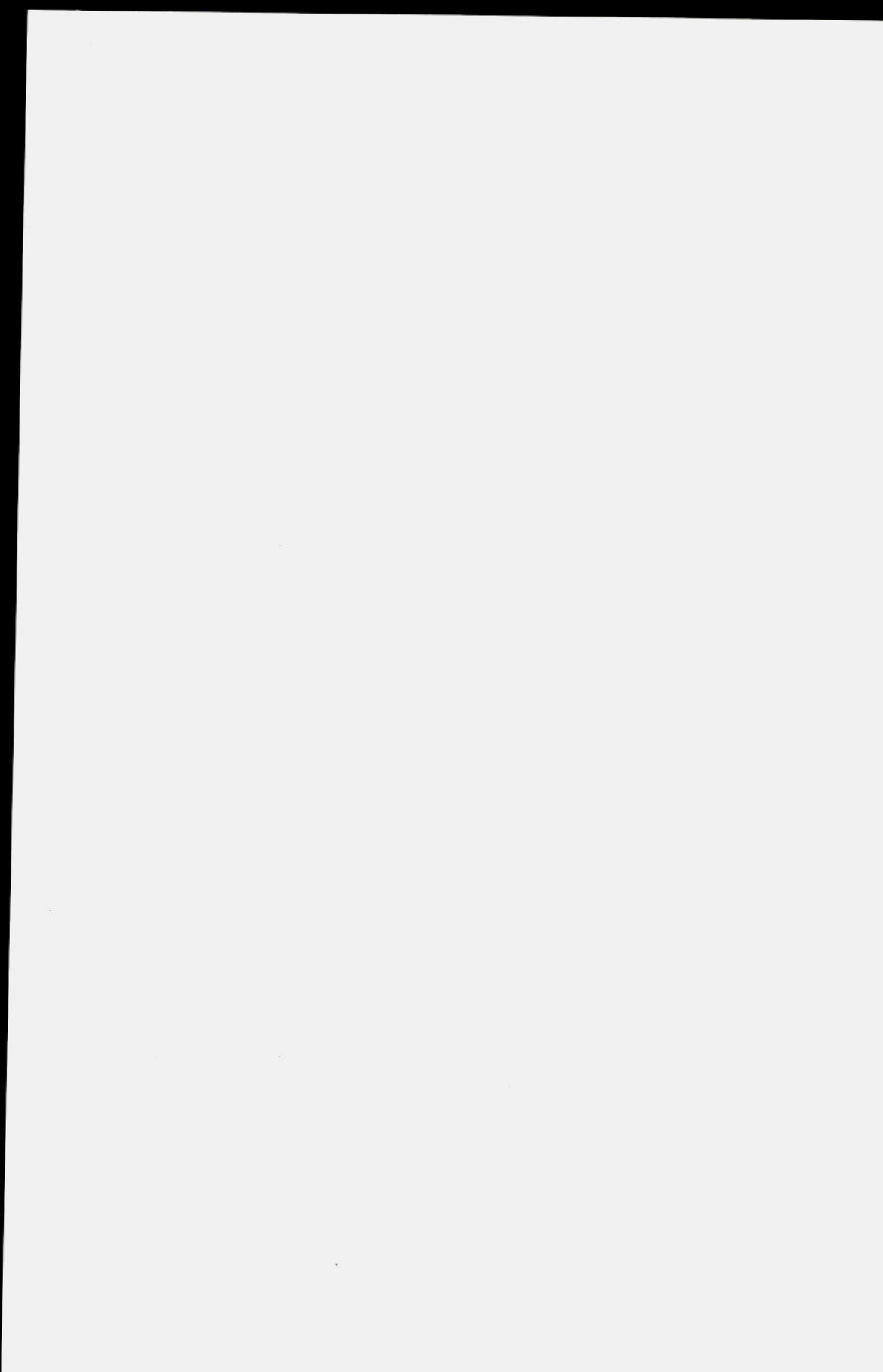
Şimdi *birincisi*; tabii bütün bunlar siyasî olmakla beraber, her şeyden evvel bir teşkilat kanunu çıkması gerekiyor. Bu çıkmadan, bütün bunları halletmenin imkânı yok.

İkincisi; kadrosuz sözleşmeli personel çalıştırılması, iş güvenliği açısından da çok büyük sakıncalar doğuruyor. Bunun da halledilmesi gerekiyor. Kadro Kanunu'na, "arşivci" unvanlı kadroların konulması gerekiyor.

Üçüncü olarak; arşiv binasının, Osmanlı Arşiv Binası'nın bir an evvel halledilmesi gerekiyor.

Sonra personel alımı konusunu, biraz evvel ben ve diğer katkıda bulunanlar tebarüz ettirdiler, o gerekiyor. Ondan sonra da, bir de statüko olarak yani arşive alınmış olanların, 10 yılı aşkın olanların bir kariyer uzmanlığına getirilmesi için, bir düzenleme gerekiyor. Ben bunları tasviplerinize arz ediyorum. Her halde kabul görecektir diye düşünüyorum. Bunları da değerlendirmede arzedeceğim.

Efendim, çok teşekkür ediyorum, dinlediğiniz için ve katkılarda bulunduğunuzdan dolayı.

K SALONU IV. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Özer ERGENÇ

Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ

Doç Dr. İlhan YERLİKAYA

Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ

Prof. Dr. Özer ERGENÇ*'in Oturumu Açış Konuşması

Sayın dinleyiciler, bu oturumda üç değerli konuşmacımız var. Birinci konuşmacımız Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ. Sayın İPŞİRLİ'yi tanıtmama gerek yok. Bu alanda hem fiilî çalışmaları olan ve hem de akademik düzeyde arşivciliğin eğitiminin verilmesi için çaba harcayan ve bu konuda kurumlaşmayı gerçekleştiren bir arkadaşımız.

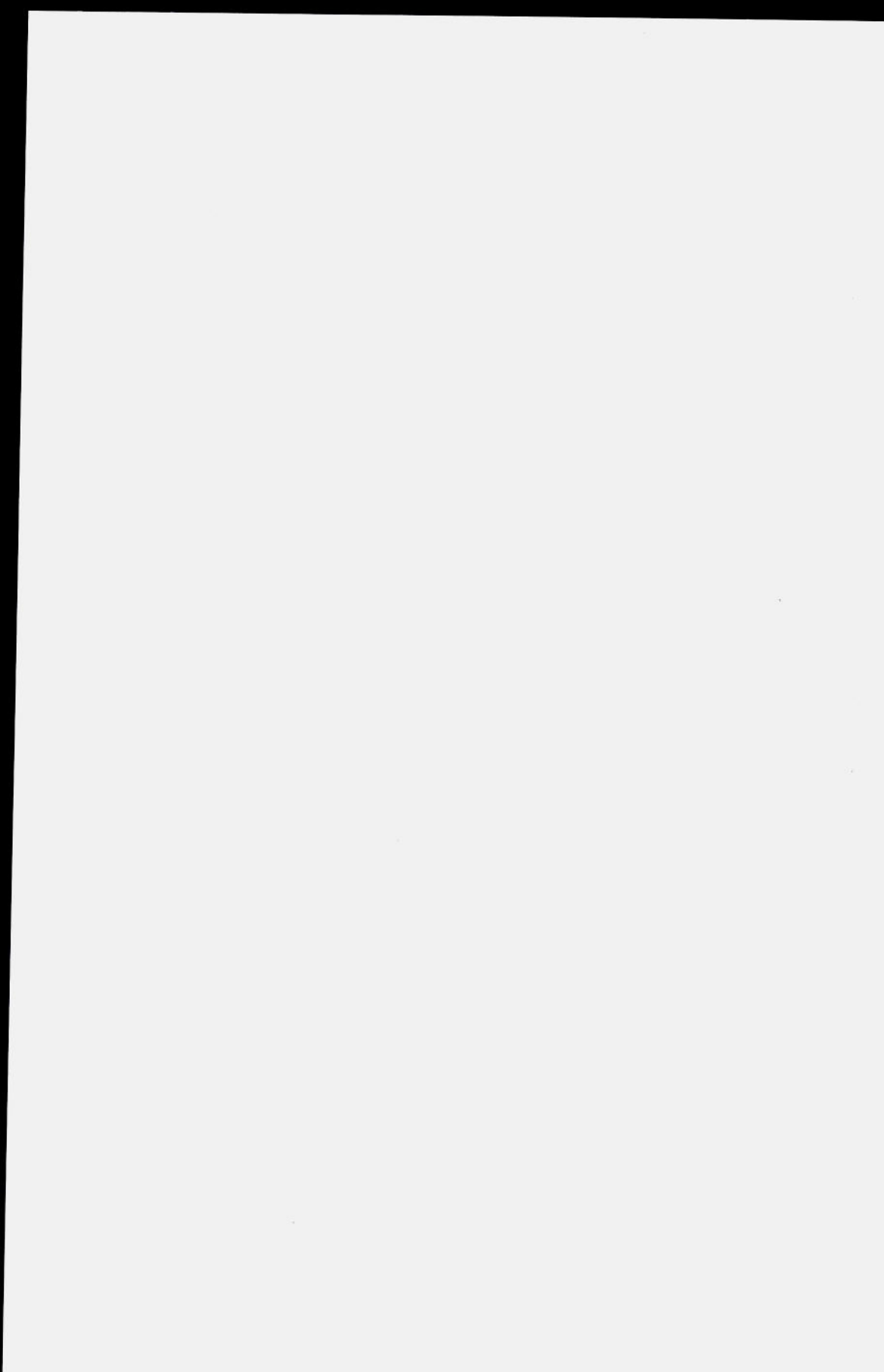
İkinci konuşmacı, sayın Doç. Dr. İlhan YERLİKAYA, Kırıkkale Üniversitesi'nden.

Üçüncü konuşmacımız da, sayın Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Arşivcilik Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Yani, bugünkü konuşmacılarımız, doğrudan arşivci olanlar. Şimdi, ilk konuşmayı, sayın İPŞİRLİ yapacak. İPŞİRLİ'nin konusu: *"Arşivciliğin Meslek Haline Getirilmesi"*.

Buyurun sayın İPŞİRLİ.

* Ankara Ü. DTCE, Tarih Bölümü.

ARŞİVCİLİĞİN MESLEK HALİNE GETİRİLMESİ

*Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ**

Kıymetli belgelerin muhafazası fikri ilkel usullerle de olsa beşeriyet tarihi kadar eskilere gitmektedir. Bu muhafazanın bilimsel usullerle sistemli bir şekilde yapılması yani arşivciliğin bir disiplin halinde ortaya çıkması ise nisbeten geç sayılabilecek tarihlerde olmuştur.

Türklerde arşivciliğin yeri, önemi, tarihî seyri üzerine son yıllarda çeşitli araştırmalar yapıldı, bazı makaleler yazıldı. Dünyanın en zengin arşiv koleksiyonlarına sahip Osmanlı Devleti'nin belgelerin korunmasında gösterdiği titizlik kadar onların bugünkü arşivcilik anlayışına uygun tarzda kalem sistemine göre düzenlenmesindeki isabet ve başarısı kayda değer bir özelliktir. Bu girişten sonra bugünkü durumumuz nasıl değerlendirilebilir?

Cumhuriyet döneminde 1930'lu 40'lı yıllarda teknik ve sosyal bir çok alanda özellikle yurtdışında lisans ve lisans-üstü ihtisas için başarılı gençler gönderildiği halde arşivcilik alanı ihmale uğramıştır. Ancak arşivcilik eğitimi ve bunun bir meslek haline getirilmesi konusundaki çabalar son on yıl içerisinde Türkiye'de epeyce hızlanmış; giderek bu konunun tarih, hukuk, felsefe gibi yerleşmiş, sınırları belli, eğitimi, istihdam alanları belirlenmiş bir uzmanlık alanı haline geleceği inancı güçlenmiştir.

Genel olarak arşivciliğin sağlam ve bilimsel temeller üzerine oturtulmasında ve köklü bir meslek haline gelmesinde pek çok teşebbüsün katkısı olacağı şüphesizdir. Ben burada birinci plânda önemli gördüğüm dört noktaya temas etmek istiyorum:

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Arşivcilik Bölümü.

1- Arşivcilik Eğitimi

- Kurs veya hizmetçi eğitimi
- Lisans eğitimi
- Lisansüstü eğitim
 - Master programı
 - Doktora programı

Arşivcilik Eğitimi: Başlangıç olarak arşivcilik genellikle Tarih bazan da Kütüphanecilik disiplinlerinden istifade etmekle birlikte farklı bir bilim dalı olduğu görülmektedir. Geçen asırda ve bu asrın başında Arşivcilik ile tarihçiler ilgilenmiş, paleoğrafya (eski yazıları okuma ilmi) ve diplomatika (belge ilmi) tarihciliği ve arşivciliği doğrudan ilgilendiren iki önemli ilim dalı olması sebebiyle tarihçiler arşivciliğe en yakın uzmanlar olmuşlar, kıta Avrupası'nda yetişip arşivciliğe yön veren alimlerin hemen hepsinin tarihçi olduğu gözlenmiştir. Ancak bu asrın ikinci yarısından itibaren giderek gelişen enformasyon, dokümantasyon ve otomasyon sahalarının hızla yaygınlaşmasıyla arşivcilik farklı vizyona bürünmüştür. Çağdaş dünyada üniversiteler bünyesinde doğrudan arşivcilik eğitimi veren müstakil bölümler bulunduğu gibi, Kütüphanecilik, Arşivcilik, Dokümantasyon adıyla müşterek program yürüten bölümler, Kütüphanecilik ve Tarih bölümleri bünyesinde arşivcilik kürsüsü (anabilim dalı) şeklinde örgütlenmeler de bulunmaktadır.

Eğitimin, lisans ve lisansüstü seviyesinde yürütülmesi arşivciliğin gelişmesini sağlayacağı şüphesiz ise de burada çok önemli bir konu ülkenin şartlarını, sahip olduğu potansiyeli düşünerek uygun bir müfredat programının benimsenmesi, buna bağlı olarak ülke yararına olacak, orta ve uzun vadede ülke arşivciliğine bilimsel olarak yol gösterecek konuların araştırılması çok önemlidir.

Başta İngiliz Arşivci M. Cook olmak üzere bir çok uzman bütün dünya için geçerli tek düze bir arşivcilik programı olmayacağını, belirli standartlara uymak şartıyla her ülkenin kendi ihtiyaçları ve sahip olduğu malzemeye göre arşiv programı düzenlemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu nokta-i nazar çok önemlidir. Osmanlı arşiv mirasına sahip olan Türkiye'nin bu yaklaşımı çok iyi değerlendirmesi gerektiğine işaret ederek geçmek istiyorum.

2- Arşivcilik Cemiyeti

Bir ülkede mükemmel ve şartlara uygun eğitimden sonra da yapılması gereken faaliyetler vardır. Standart bir eğitim alan lisans ve lisans üstü çalışmasını tamamlayan uzmanların teşkilatlanması eğitimin sırasında, atıldıkları iş hayatı veya akademik kariyerde belirli aralıklarla bir araya gelip bir dayanışma içinde yetkililere, topluma kendi birikim, tecrübe ve problemlerini duyurmaları gerekir. Arşivcilik cemiyeti bunu etkili ve örgütlü bir şekilde yapmayı sağlayacaktır. Arşivcilikte belirli mesafeler katetmiş Batı ülkeleri ve Amerika'da bu anlamda güçlü Arşiv cemiyetleri bulunmaktadır.

3- Arşivcilik Üzerine Neşriyat

- Arşivcilik dergileri
- Tercüme eserler
- Akademik ve bilimsel neşriyat
- Ders kitabı ve manüeller hazırlanması
- Arşive dayalı belge ağırlıklı yayın faaliyeti

Arşivcilik cemiyeti belirli zamanlarda buluşmadan başka bilimsel faaliyetleri de yürütecektir. Neşriyat bunların başında gelmektedir.

Neşriyatta belirli aralıkla düzenli olarak çıkan arşiv dergisinin rolü ve hizmeti çok büyüktür. Böylece bu alanda yapılan araştırmaların gecikmeden düzenli olarak ülkedeki arşivcilere ulaştırılması mümkün olacaktır.

Bizim gibi arşiv malzemesi açısından çok zengin ama bilimsel arşivcilik yayınları açısından fakir durumda olanlar için tercüme faaliyetlerinin önemi ve katkısı da büyüktür. Bizzat bizim yapmamız halinde yılları alacak olan bilimsel araştırmalar daha önce Batılı ülkeler tarafından yapıldığına göre onları yeniden yapmak Amerikayı yeniden keşfetmek gibi olacaktır. Son yıllarda çeşitli vesilelerle gördüğüm kadariyle özellikle İngilizceden, arşiv idaresi, belge yönetimi, arşiv binaları, araç ve gereçleri, bakım ve onarım, kurum ve kuruluş arşivleri konularında tercüme edilmesi çok faydalı yüzlerce araştırma bulunmaktadır. Tabii işin kolayına kaçıp devamlı tercümeyle bağımlı kalmak, onunla yetinmek koloni olmayan bir ülkeye yakışacak bir yol değildir.

Ders kitaplarının, çeşitli manüellerin, arşivcilik okuma metinlerinin hazırlanması da ihmal edilmemesi gereken bir çalışma alanıdır.

Yayın konusunda teşvik edilmesi gereken çok önemli bir saha da arşive dayalı neşriyatın bir sistem dahilinde gerçekleştirilmesidir. Belki bu doğrudan arşivcilik değil ancak çok yönlü fayda sağlayacak, istihdam alanı açacak, karar mevkiinde olan yetkililerin arşive imkan ve arşivciye daha çok değer vermesini sağlayacaktır. Son on yıl içerisinde Başbakanlık Arşivi'nde bu konuda çok olumlu hamlelerin yapılmış olması takdirle anılacak bir husustur.

Arşive dayalı yayınlara ilgili İmparatorluk dönemi Britanyası'nın iki asır öncesinden başlayarak uzmanların gayretiyle yapılan neşriyattan bazı örnekler vermek istiyorum:

- 500 cildin üzerindeki Parliamentary Debates, Commun serisi;
- Parliamentary Debates, Lords Papers serisi 1700'lü yıllardan itibaren yüzlerce cilt;
- Accounts and Papers, 1800 lerden itibaren her sene için 10-15 cilt olmak üzere binlerce cilt.
- Documents on British Foreign Policy:1919-1939, 47 büyük cilt;
- Foreign Office List 136 cilt,
- Royal Navy List, yaklaşık 500 cilt;

Ayrıca Doğrudan Arşive dayalı Ortadoğu serisi olarak:

Arabian Boundaries 1853-1958, 26 cilt

Records of Yemen, 1798-1960, 15 kalın cilt;

Records of Kuwait, 1899-1961, 7 kalın cilt;

Records of Saudi Arabia, 1902-1960, 9 kalın cilt;

Military Handbook of Arabia 1913-1971, 9 cilt

örnek alınacak arşiv yayın faaliyetidir.

4- Arşiv Konseyi

Arşiv meselelerinin orta ve uzun vadede çözülmesi, bu konuda uluslararası arşiv camiası ile bütünleşmede Arşiv Konseylerinin önemli rolü olacaktır.

1986 yılında Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı başkanı sayın İsmail Soysal'ın gayretleriyle zamanın Başbakanı, Dışişleri Bakanı, YÖK

Başkanı ve tanınmış ilim adamlarının huzururiyle İ.Ü. Edebiyat Fakültesinde yapılan Arşiv sempozyumunun Türk Arşivciliğinde bir dönüm noktası olduğu gibi, hocamız Prof. Dr. M. Kütükoğlu'nun Edebiyat Fakültesi'nde yaptığı iki paleografya ve diplomatik semineri bilimsel açıdan önemli katkılar sağlamış, aynı şekilde halen akdedilen Arşiv şurası da İnşallah önemli sonuçlar çıkmasına vesile olur.

*

Son olarak İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü'nün 1987 de kuruluşundan bu güne kadar gelmesinde geçirdiği safhalar, karşılaşılan güçlükler, başarı ve başarısızlıkların bir pilot uygulama olarak incelenmesinin bazı ipuçları vereceği düşüncesiyle burada hikaye ederek tebliğimi bitirmek istiyorum.

1986 Arşiv Sempozyumu sonunda İ.Ü. Edebiyat Fakültesi ve M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi'nde bölüm kurulmasına YÖK karar verdi. İ.Ü. Edebiyat Fakültesi'nde kurulacak bölümün sağlam bir zemine oturması için Dekanlık'ca yedi kişilik bir heyet oluşturulmuş (Prof. Dr. S. Tonguç, Prof. Dr. M. Kütükoğlu, Prof. Dr. E. Merçil, Prof. Dr. Jale Baysal, Prof. Dr. M. Alpay, Prof. Dr. İ. Erünsal, Prof. M. İpşirli ve üyelerden arşivcilik eğitimi ve bu eğitimin programı hakkında ön çalışma istenmişti. Bu heyetten sadece, bu konunun eksikliğini uzun yıllardan beri dile getiren, Prof. M. Kütükoğlu şumüllü bir müfredat programı hazırlayarak çalışmalara yön vermiş. Bu program, Türkiye'nin tarihî konumunu mevcut malzemenin niteliğini ve Osmanlı Devleti'nin dağılmasıyla ortaya çıkan otuz küsür devletin beklentilerini dikkate alarak hazırlanmış olduğundan modern arşivcilik yanında bilhassa devlet teşkilatı, paleografya ve diplomatik ve belgelerin dili düşünülerek Arabça ve Farsçanın belirli seviyede öğretilmesini ön görüyordu. Bu program heyetin kütüphane kanadından bazı tenkitler aldı ise de Türkiye'nin sahip olduğu arşivler dikkate alınarak ufak rötuşlarla benimsenmiş ve eğitim başladığında aynen uygulamaya konulmuştu.

Eğitim ilk yıllarda bariz bir şekilde tarih ağırlıklı olmuş, heyetin tarihçi üyeleri fiilen kendi sahalarında dersler vermişlerdir. Öğrencilere bir an önce mezun olmaları, mezuniyet sonrasında iyi imkanlarla Devlet

Arşivleri'nin kendilerini beklediği duygusu samimi olarak devamlı telkin edilmişti.

1992 yılında ilk mezunlar iş bulmakta zorluk çekmişler, Devlet Arşivleri'ne, o dönemdeki arşiv yetkililerinin çabalarına rağmen "kısıtlama tedbirleri" sebebiyle kimsenin girememesi, buna mukabil özel sektörde daha üçüncü sınıftan itibaren iş bulmaları öğrencilere yapılan telkinlerin doğru olmadığı kanaatini uyandırmış, bunu da hocalarının yüzüne karşı söylemekten çekinmemişlerdir.

Bu durum zarurî olarak programda bazı rötuşları getirmiş, bundan nasibini ilk alan Arab ve Fars dili olmuştur, bu dersler zorunlu olmaktan çıkarılarak seçmeli statüsüne geçmiş, daha sonraki yıllarda ilgi duyan veya belli seviyede bu dillere aşina olan öğrenciler tarafından seçmeli alınmıştır. Müteakip yıllarda programda çeşitli değişiklikler yapılması ihtiyacı duyulmuştur.

Karşılaşılan problemlerin başında teknik nitelikli dersleri verecek öğretim elemanı temininde büyük zorluk çekilmesi ve bu ihtiyacın çeşitli özel kurumlarda arşivci, dokümantasyon, otomasyon uzmanı olarak çalışan özel sektörde kendisini kabul ettirmiş uzmanlardan karşılanması idi. Bu şüphesiz çok yararlı olmakta ancak devamlı ve kalıcı olmayan bir yoldu. Bu uzmanların boşluklarını dolduracak genç araştırmacıların yetiştirilmesinde başta öğretim üyesi ihtiyacı olmak üzere çeşitli engeller ile karşılaşıldı. Programdaki Tarih, Teşkilat, Paleografya ve Diplomatik dersleri için çok şanslı olduğumuzu belirtmek gerekir. Çok zengin bir öğretim kadrosuna sahip olan Edebiyat Fakültesi'nin Tarih Bölümü, özellikle Osmanlı Müesseseleri Anabilim Dalı'ndan dört hoca (Prof. Kütükoğlu, Prof. Göyünç, Prof. Aykut, Prof. İpşirli) Bölümün sahibi olmuştur. Kuruluşundan beri değerli üç uzman sayın Tülin Aren, Necati Aktaş ve Dr. Hidayet Y. Nuhoglu'nun Bölümün öğretim üyeleri olarak destekleri büyük olmuştur.

Staj Arşivcilik için çok önemli bir yere sahip olduğundan öğrenciler için resmî ve özel arşivlerde iki ayrı staj zarureti bulunmaktadır.

Bölüme çeşitli kolaylıklar sağlamak üzere belirli oranda yabancı dilde eğitime geçmek için dekanlık ve rektörlük nezdinde üç kere teşebbüste bulunulmuştur. Bölümün altı öğretim üyesinden dördünün

İngiltere ve Amerika'da doktora yapmış olması belirtilerek bu konuda bölümün alt yapısının yeterli olduğu gösterilmek istenmiştir

Mesleğin ülke çapında tanınıp genel kabul görmesi ve devlet birimlerinde arşivci kadrolarının ihdası ve buralarda münhasıran arşivcinin istihdamı mesleğin parlaması ve yetenekli gençlerin arşivciliğe rağbet etmesine vesile olacaktır.

Sonuç olarak, bu konuda en güzel sözü "Ma'rifet iltifata tâbi'dir, müşterisiz metâ' zâyi'dir" sözüyle atalar söylemiştir. İstanbul'daki her iki Arşiv Bölümü 1992 den beri sekiz yıldır yüzlerce mezun verdiği halde hükûmetlerin uyguladığı kadro kısıtlamaları sebebiyle bildiğim kadariyle sadece on civarında arşiv mezunu devlet arşivlerine alınmıştır. Önceki Genel Müdür sayın Binark zamanında ülke çapında Devlet birimlerinde arşivci kadrolarının ihdası konusunda çeşitli girişimler olduğunu biliyorum. Bu dönemde de bu gayretlerin devam edeceğine inanıyorum. Bu sağlanabilirse arşivcilik Türkiye'de köklü bir meslek haline geleceği gibi, asıl büyük problem olan Cumhuriyet Dönemi evrakının yönetimi, tasnifi ve istifadeye sunulması çalışmalarının da hızlanacağı kanaatindeyim.

Ek: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fak. Arşivcilik Bölümü Programı

ARŞİVCİLİK BÖLÜMÜ

Optik Kod	Dersin Kodu	Dersin adı	Sınıf	Saat	Dersin verici öğretim üyesinin grubu, Adı Soyadı	
094911	15911	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	1	1	01	Dr. F. Ç. Derin
094921	15921	Türk Dili	1	2	01	Ok. Dr. Y. Akdoğan
094931	15931	Güzel Sanatlar	1	1	01	Dr. Z. Ertuğ
095035	MA035	Kamu Hukuku	1	2	01	Yrd. Doç. Dr. O. Uygun
095036	MA036	Arşivcilik Bİbliyografyası	1	1	01	Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
095037	MA037	Yazım ve Anlatım Teknikleri	1	1	01	Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
095038	MA038	İstatistik	1	2	01	Y. Doç. Dr. A. K. Nemlioğlu
					02	Yrd. Doç. Dr. F. Güler
095039	MA039	İngilizce 1	1	4	01	Dr. M. H. Kutluoğlu
096002	TD002	Arşivcilğe Giriş	1	2	01	Öğr. Gör. T. Aren
096023	TD003	Osmanlıca (Metinler)	1	4	01	Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
096042	TD042	Osmanlıcaya Giriş	1	2	01	Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
094912	15912	Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi	2	1	01	Dr. F. Ç. Derin
094942	15942	Yabancı Dil	2	4	01	Almanca
					02	Fransızca
					03	İngilizce
					04	Rusça
095005	MA005	Enformasyon	2	3	01	Doç. Dr. A. Üstün
095009	MA009	Belge ve Bilgi Yönetimi 1	2	2	01	Uzm. T. Aren
095040	MA040	İşletme	2	2	01	Yrd. Doç. Dr. S. Karataş
095041	MA041	İngilizce 2	2	2	01	Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
096003	TD003	Osmanlı Siyasal Tarihi 1	2	2	01	Prof. Dr. N. Aykut
096007	TD007	Osmanlı Devlet Teşkilatı (Merkez)	2	2	01	Prof. Dr. M. İpşirli
096009	TD009	Osmanlı Paleografyası	2	2	01	Prof. Dr. M. İpşirli
096012	TD012	Osmanlıca Gramer 1	2	2	01	Prof. Dr. N. Aykut
096033	TD033	Arşiv Binaları Araştırma Gereklere	2	1	01	Doç. Dr. T. Artan
095006	MA006	T. C. Devlet Teşkilatı	3	2	01	Yrd. Doç. Dr. D. İçtınsoy
095010	MA010	Restorasyon	3	2	01	Dr. N. Somer

Optik Kod	Dersin Kodu	Dersin adı	Sınıfı	Saat	Dersi veren Öğretim Üyesinin grubu, Adı Soyadı
095012	MA012	Beige ve Bilgi Yönetimi 2	3	2	01 Öğr. Gör. T. Aren
095016	MA016	Arşivcilikte Bilgisayar 1	3	2	01 Ok. Y. Dağlı
095021	MA021	Batı Arşivleri	3	2	01 Prof. Dr. M. İpşirli
095029	MA029	Basın-Yayın ve Fotoğraf Arşivleri	3	2	01 Ok. C. Altunç
095034	MA034	Ses ve Görüntü Arşivleri 1	3	1	01 Öğr. Gör. T. Aren
095042	MA042	Arşiv Terminolojisi	3	1	01 Dr. M. H. Kutluoğlu
095045	MA045	Arşivcilikte İlgili İngilizce Metinler	3	2	01 Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
095046	MA046	Arşivcilikte Bilgisayar Uygulaması 1	3	4	01 Ok. Y. Dağlı
095047	MA047	Arşiv Terminolojisi 1	3	1	01 Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
095051	MA051	Halka İlişkiler	3	2	01 Doç. Dr. A. Üstün
096008	TD008	Osmanlı Devlet Teşkilatı (Eyalet)	3	2	01 Doç. Dr. İ. Şahin
096013	TD013	İlmi Araştırma Usulleri	3	2	01 Doç. Dr. İ. Şahin
096014	TD014	İlmi Araştırma Usulleri Tatbikatı	3	2	01 Doç. Dr. İ. Şahin
096015	TD015	Osmanlı Paleografya ve Diplomatiği	3	4	01 Prof. Dr. M. Kütükoğlu
096019	TD019	Osmanlıca Gramer 2	3	2	01 Prof. Dr. N. Aykut
096020	TD020	Kültür Tarihi Bakımından Arşiv Kaynakları	3	2	01 Prof. Dr. N. Göğünç
096036	TD036	Osmanlıca Belge Türleri	3	2	01 Prof. Dr. N. Göğünç
096037	TD037	Osmanlı Siyasal Tarihi 2	3	2	01 Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
096038	TD038	Tarihi Arşivler Bibliyografyası	3	2	01 Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
096039	TD039	Hatt	3	2	01 Dr. T. Mert
094700	15700	Özel Öğretim Yöntemleri	4	3	01 Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
095011	MA011	Hastane Arşivleri	4	1	01 Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
095013	MA013	Arşivlerde Kataloglama ve Tasnif	4	2	01 Ok. N. Aktas
095017	MA017	Arşivcilikte Bilgisayar 2	4	2	01 Ok. Y. Dağlı
095018	MA018	Arşivcilikte Yayın	4	2	01 Prof. Dr. M. İpşirli

095026	MA026	Arşiv Uygulamaları	4	2	01	Öğr. Gör. T. Aren
095027	MA027	Arşiv Yönetimi	4	2	01	Ok. N. Aktaş
095030	MA030	Ses-Görüntü Arşivleri 2	4	2	01	Öğr. Gör. T. Aren
095043	MA043	Arşivlikle İlgili İngi- lizce Metinler	4	2	01	Y. Doç. Dr. M. H. Kutluoğlu
095042	MA042	Özel ve İş Dünyası Arşivleri	4	2	01	Öğr. Gör. T. Aren
095048	MA048	Arşiv Terminolojisi 2	4	1	01	Dr. M. H. Kutluoğlu
095049	MA049	Arşivlikte Bilgisayar Uygulaması 2	4	4	01	Ok. Y. Dağlı
095050	MA050	Yeni Yayınlar Bibli- yografyası	4	1	01	Öğr. Gör. Dr. H. Nuhoglu
095052	MA052	Arşiv Problemleri	4	2	01	Prof. Dr. M. İpşirli
096001	TD001	Osmanlı Öncesi Türk İslam Teşkilat	4	2	01	Prof. Dr. E. Merçil
096022	TD022	Telhıs	4	2	01	Prof. Dr. N. Aykut
096027	TD027	Osmanlı Devletinin Ta- rihi Coğrafyası	4	1	01	Prof. Dr. F. M. Emecen
096040	TD040	Osmanlıca Arşiv Me- tinleri	4	2	01	Prof. Dr. N. Göyünç
096041	TD041	Batı Arşivlerinde Os- manlı Tarihi Ka.	4	2	01	Doç. Dr. T. Artan

*

Oturum Başkanı – Sayın İPŞİRLİ'ye teşekkür ediyorum. Şimdi ikinci konuşmacımız Sayın Doç. Dr. İlhan YERLİKAYA. Bize, "Arşivcilik Eğitimi ve Personel" üzerinde düşüncelerini açıklayacak.

Buyurun.

ARŞİVCİLİK EĞİTİMİ VE PERSONEL SORUNLARI

*Doç. Dr. İlhan YERLİKAYA**

Sözlerime başlamadan Millî Arşiv Şurası'nı tertip eden Devlet Arşivleri Genel Müdürü sayın İsa Özkul ve Arşiv Şurası Koordinasyon Komitesi'ne, ayrıca geçmiş dönemlerde arşivlerimize hizmetleri geçen tüm idareci ve diğer çalışanlara da teşekkür ederim.

1987-1993 yılları arasında Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı bünyesinde çalışmış bir kişi olarak "Arşivcilik Eğitim ve Personel" başlıklı bildirimde şu konulara kısaca değineceğim:

- 1- Hizmetiçi Eğitim
- 2- İstihdam Sorunu
- 3- İş Güvencesi ve Malî Sorunlar
- 4- Sağlık Sorunları

1- Hizmetiçi Eğitim:

Bir arşiv görevlisinin alanında başarılı olabilmesi için belirli bir kültür seviyesine sahip olması gerekir. Arşiv görevlisinin üniversite mezunu olması tercih edilir bir özelliktir. Son zamanlarda ülkemizdeki bazı üniversitelerin Arşivcilik bölümünü açmış olmaları oldukça sevindirici bir husustur. Arşivlerimizde çalışan personelimiz yoğunluklu olarak Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı, Kütüphanecilik, İlahiyat ve Arşivcilik eğitimi almış kimselerden oluşmaktadır. Üniversitelerimizin arşivcilik bölümü

* Kırıkkale Ü. İİBF. Öğretim Üyesi.

mezunu sayısı arttıkça arşivlerimizde bu kişilerin daha fazla istihdam edileceği şüphesizdir. Arşivcilerimizin genel kültürü ne olursa olsun teorik bilgi yanında pratik çalışma yapmaları da zarurîdir. Ayrıca diplomatika, paleografi, bibliyografya, tarih, teşkilat tarihi, coğrafya vb. bazı yardımcı bilimlerin arşivcilere hizmetiçi eğitimlerde verilmesinin uygun olacağı kanısındayız.

Hizmetiçi eğitimin amacı personelin verimini artırmak olduğu kadar personele arşivcilik kariyerini de temin etmelidir. Hizmetiçi eğitim, yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki şekilde olmalıdır. Yurtiçi eğitim ise kurum içi uzman personel ve üniversite öğretim üyeleri tarafından gerçekleştirilmelidir. Arşivlerimizde zaman zaman bu eğitimin verildiği bilinmektedir. Arşivcilik konusunda yeni teknik ve usullerin ve araştırmaların personele aktarılması için bu eğitimin sık sık yapılması faydadan azade değildir. Hizmetiçi eğitimde başarılı olan personel yurt dışına gönderilerek arşivcilik konusunda bilgi ve becerisi artırılmalıdır. Arşivlerimizde çeşitli yabancı dillerle yazılmış belgelerin mevcudiyeti dikkate alınarak yurt dışı eğitimde yabancı dil öğrenimine de önem verilmelidir. Ayrıca başarılı personelin Yüksek Lisans ve Doktora çalışması yapmasına yardımcı olmak, arşivlerimizde araştırma yapmalarına müsaade etmek, yaptıkları bu araştırmaların yayımlanmasına yardımcı olmak, uzmanlaştığı alanlarda üniversitelerde seminer ve ders vermesine zemin hazırlamak, personelin iş tatminini artıracak unsurlar olabilir.

2- İstihdam Sorunu:

Arşivlerimizde personel istihdamı 1987 yılından itibaren hızlı bir ivme kazanmıştır. Örneğin 1990 yılına gelindiğinde Osmanlı Arşivinde tasnifte çalışan personel sayısı 489'u bulmuştur. Ancak bu sayı 1990 yılından itibaren düşmeye başlamıştır. 1998 yılına gelindiğinde personel sayısı 302'ye inmiştir. Arşivden ayrılan personelin başta üniversiteler, MEB ve özel sektörü tercih ettiği gözlemlenmektedir. Arşivlerimizin istikbali için, bir nevi beyin göçü mahiyetindeki bu kaçışın önlenmesi gerektiği gibi nitelikli yeni elemanlar alınması zarurîdir.

Arşivdeki personelin liyakat ve kabiliyetlerine göre uygun yerlerde istihdamı esas olmalıdır. Osmanlı diplomatikası ve paleografyası

konusunda başarılı bir personelin kaba tasnifte çalıştırılması iş verimini azaltır ve iş tatmini konusunda olumsuz etki yapar. İş huzurunun sağlanabilmesi için kurum içinde liyakata ve başarıya dayalı bir hiyerarşi işleyişi tesis edilmelidir.

3- İş Güvencesi ve Malî Sorunlar:

Kurum içerisinde çalışan personelin Arşivcilik'i bir meslek olarak görmesini temin etmek maksadı ile personelin daimî statüde kadrolu hale getirilmesine gayret edilmelidir. Bu konuda yapılması gereken hukukî düzenlemeler bir an evvel yapılmalıdır. Askerlik dönüşü arşive dönmek isteyen personel, yeniden işe alınır gibi sınavlara tâbi tutulduğu görülmektedir. Ve bu sınavlar sonucu göreve başlatılmayanlar olmaktadır. Bunun yanında arşivde yıllarca çalışan başarılı personel bile sınavlardan geçirilerek huzursuz ve rencide edilmektedir. Bu tür uygulamalar sözleşmeli personelin iş emniyetini ve iş verimini menfi yönde azaltmaktadır. Arşiv çalışanlarının ücretlerinde 1987'den 1997'ye gelen süreç içerisinde meydana gelen düşüşler çalışanları olumsuz yönde etkilemektedir. Hatta bu durum çalışanların kurumdan ayrılmalarına bile sebep olmaktadır. Personelin kurumdan ayrılmasını önlemek, iş verimini artırmak için ücretlerin reel olarak sabit bir seviyede tutulması icap etmektedir.

Ayrıca kurum içinde nicelik ve nitelik bakımından eşit olan işe eşit ücret ödenmelidir. Devlet Arşivlerinde çalışan personelin Başbakanlığın diğer birimlerinde çalışan personelle aynı özlük haklara sahip olması temin edilmelidir.

4- Sağlık Sorunları:

Devlet Arşivleri'nde çalışan personelin sağlık sorunlarına daha ehemmiyetle eğilinmesi zarurîdir. Çünkü pek çok personel sağlık sorunları yüzünden arşiden ayrılmak durumunda kalmıştır. Bunu önlemek için Devlet Arşivlerinde çalışan bütün personele "*Filî Hizmet zammı*"nın uygulanmasının yerinde olacağı teklifinde bulunuyorum. Zira arşiv materyalinin tozlu, böcek ve bakterilere karşı ilaçlı ve DDT'li olması, çalışma ofislerinin dar, zeminin halı olması (Osmanlı Arşivi'nde)

personelin sağlık sorunlarını artırmaktadır. Bu sebeplerden dolayı bir çok arkadaşımız tüberküloz, bronşit, cilt hastalıkları ve alerjik astım vb. hastalıklara yakalanmıştır. Bu hastalıkların yoğunluğu o derecelere varmıştır ki İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim dalı öğretim üyelerinin dikkatini çekmiştir. Hatta mezkur öğretim üyeleri Osmanlı Arşivlerinden gelen hastalar için özel bir dosya açmışlardır. Bu tip hastalıklardan dolayı bir çok arşivci aylarca hastanede tedavi görmek durumunda kalmışlardır. Arşivde çalıştığım son üç yıl içerisinde, haftada bir deri altı alerji aşısı yaptırmak zorunda kaldığımı ve ancak arşivden ayrıldıktan sonra bu rahatsızlığın geçtiğini bir tespit olarak belirterek sözlerime son veriyor hepimize saygılar sunuyorum.

*

Oturum Başkanı –Sayın YERLİKAYA'ya teşekkür ederim. Şimdi üçüncü konuşmacımız sayın Dr. Fahrettin ÖZDEMİRCİ, "*Arşivciliğe Felsefî Yaklaşım*" üzerinde konuşacak.

Buyurun sayın ÖZDEMİRCİ.

ARŞİVCİLİĞE FELSEFİ YAKLAŞIM

*Dr. Fabrettin ÖZDEMİR**

Burada sözünü edeceğimiz konuların hemen hemen hepsi sizlere yabancı gelmeyecektir. Çünkü sizler de zaman zaman aynı olguları düşünmek durumunda kalmışsınızdır. Yine de görüşlerimin, farklı açılardan arşiv olgu ve olaylarına bakış açısı getireceği umudu taşıyorum.

Arşivcilik yalnızca, eski belgelerin dosyalara yerleştirilmesi, ya da dosyalama işi değildir. Arşivciliği arşivcilik yapan öğelere bir bütün olarak bakmak, arşivciliği sağlam temellere oturtmak ya da arşivciliği zorunlu kılan öğeleri bir araya getirmek gerekir. Bu da ancak arşivcilik olgu ve olaylarını felsefî bir yaklaşımla ele almakla ve felsefî bir temele oturtmakla mümkün olur.

Felsefî yaklaşım neyi başarmak ya da nasıl başarmak istediğimiz üzerine yoğunlaşmamalıdır. Felsefe bütün arşivciler ve arşiv çalışmaları için birleştirici güç olarak ortak bir zemin oluşturmalıdır. Salt uygulamalar üzerine yoğunlaşmak felsefî olarak büyük, sayıca az bir meslek grubu için ayrılıklar yaratır. Arşivciliğin varlığını ortaya koyması ve sürdürme-bilmesi bütünleşmiş bir görüntünün ötesinde bunun sağlanabilmesi ile mümkün olacaktır.

Bu bütünlüğü sağlayacak olan arşivcilik felsefesini; arşivciliği, toplumsal ve yönetsel yapının vazgeçilmez bir ögesi olarak görüp, kurumsal yapıyla ve bilimsel yaklaşımıyla bir bütün olarak ele alan ve irdeleyen yöntemli ve yönlendirici çalışmaların tümü olarak ifade edebiliriz.

* Ankara Ü. DTCE. Kütüphanecilik Bölümü Arşivcilik Anabilim Dalı Öğretim Elemanı.

Arşiv biliminin uğraşı alanı kurumların ve yönetimlerin dolayısıyla bu unsurları oluşturan insanların organize olmuş etkinliklerinin doğal ürünleri olan bilgi ve belgelerdir. Yine bu ürünleri toplumun yararına sunan kurumlar olarak arşivler, varlıklarıyla ve çalışmalarıyla arşiv biliminin uğraşı alanı içinde yer alır. Arşiv biliminin uğraşı alanı içine giren belgeler, bir devletin siyasî, idarî, sosyo-kültürel, ekonomik vb. gelişmesi hakkında temel bilgileri içermeleri nedeniyle özel bir anlam ve önem taşır. Araştırmacılar bu belgelerdeki gerçeklerden yola çıkarak, günümüzdeki bazı durumların nasıl oluştuğunu anlamaya ve açıklamaya çalışır. İşte bu ve bu gibi nedenlerle arşiv bilimi tüm aktiviteleriyle kendini bilimsel disiplinlerin içinde bulurken, meslek olmayı da hak eder.

Cadell, bir konferansında, "Şu ana kadar bizler, üzerinde fazla düşünmeden arşivleri saklamanın iyi bir şey olduğunu kabul ettik. Arşivcilik dünyadaki en eski profesyonel aktivitedir. Yazının icadı arşiv tutma ihtiyacından doğmuştur. Bütün zamanlarda ve bütün medeniyetler tarafından arşivler tutulmuş ve arşivin genel değeri ve faydaları hiç bir zaman tartışılmamıştır. Fakat bugün, faaliyetlerimizin değerlendirilmesinin bir sonucu olarak, arşivleri niçin tuttuğumuzu savunmak durumundayız. Bu bize arşivleme ve arşiv tutma eyleminin felsefî yönlerini her zamankinden daha fazla düşünmeye itmiştir" (Cadell, 1995: 37.s.) derken arşivcilikte felsefî yaklaşımın giderek daha da önem kazandığını vurgulamaktadır.

Felsefî yaklaşım, kendine saygısı olan her mesleğin temelini oluşturan, mesleği meslek yapan düşünsel dokuyu oluşturan zihinsel aktivitelerdir. Arşivciler, mesleklerini ve meslekî etkinliklerini çeşitli durumlar karşısında savunmak durumunda kalınca, bunu bilimsel temellere dayanarak ve genel kabul görmüş bazı düşünceleri ileri sürerek yapabilmelidirler. Felsefî temeli olmayan bir meslekte çalışanlar yaptıkları işten zevk alamayacakları gibi, yaptıkları işi çevrelerine anlatmakta da yetersiz kalırlar.

Arşivciliğe meslekî saygınlık kazandırmak, meslekî birlik oluşturmak için gerekli düşünsel yapının ve beraberinde meslek etiğinin oluşması ve yerleşmesi için meslekte felsefî yaklaşıma ağırlık verilmesi gereklidir. O

zaman bu gerekliliği sağlayacak ögeler nelerdir, genel hatlarıyla bunlardan birkaçına değinelim:

Bunlardan en önemlisi ve en önde geleni hiç kuşkusuz akademik düzeyde eğitimidir. Tarih boyunca arşivcilik bir bilim dalı olarak değil, ihtiyaç sahiplerinin başvuruları halinde sunulan bir hizmet olarak görölmüş, eğitim çıraklık yoluyla yapılmıştır. Günümüzde de bu eğitimi bu şekilde sürdürmek isteyenler vardır ve bugün bu geleneksel eğitim yolunu reddetmek, ancak uygulanan yöntemleri aynen kabul etmek gibi bir çelişkinin içerisindeyiz. Ancak genel eğilim, arşivcilerin meslek eğitimlerinin akademik olması yolunda olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Bu eğitimde, daha sonra uygulamayla geliştirilecek teorik bilgiler verilmeye çalışılmalıdır. Bu teorik yönünden dolayı arşivcilik bir bilimdir. Bu tarzdaki bir arşivcilik eğitimi her ne kadar akademik ise de, hiç bir zaman uygulamaya dayanması şartı da ihmal edilmemelidir.

Bu bağlamda; arşivciliğin temelini teorik yapı oluşturur diyebiliriz. Teorik yaklaşımların olmadığı veya yapılmadığı bir iş asla meslek değildir. Buna ancak bir iş diyebiliriz. Bir işin meslek olması için teorik yaklaşımlara, uygulamaların teoriyle geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Teorik yaklaşımlar için en uygun ortamlar üniversiteler ve akademik çalışmalardır. Çünkü bir mesleğe hazırlık, sistematik bir teoriyi gerektirir. Teori anlayışı meslekî becerilerin geliştirilmesi için önemlidir. Bu önem mesleğe hazırlıkta düşünsel bir deneyimin ve alt yapının olması gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla profesyonel bir meslek için yalnızca iş başında eğitim yeterli değildir.

Arşivciliğin teorik temelleri henüz sağlam bir biçimde tanımlanmamış olsa bile, arşiv hizmetlerinin verilmesinde gözetilmesi gereken bir takım erklerin oluşmasını sağlamış olan arşivcilik ilkelerinin varlığı, temelde bir arşivcilik felsefesinin oluştuğunu göstermektedir. Zira toplumsal ve kurumsal yapılanmada arşiv kurumunun doğmasını sağlayan acil gereksinimler söz konusu olmuştur. Yani arşiv kurumu bir ihtiyaçtan doğmuştur. Bu durum arşivcinin görev bilincini geliştirmiştir. Mesleğinin gereklerini bu bilinç içinde en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmış, ancak mesleğinin teorik gereksinimlerine yeterince zaman ayıramayıp, elindeki bilgi ve belgelerin fizikî düzenlemesine öncelik tanımıştır. Arşivcinin görev bilinci içindeki bu onurlu davranışı, onun mesleğinin

bilimsel genellemelerine ve felsefî yaklaşımlarına yeterince zaman ayıramamasına neden olurken, toplumda, arşivci kavram ve olgusu da tam olarak anlaşılammıştır. Toplumda arşivci, eski, tozlu, gerekli-gereksiz olduğu dahi belli olmayan belgelerle uğraşan kişi imajıyla günümüze kadar da gelmiştir.

Arşivciliği geliştirebilmek için meslek felsefesine, meslek felsefesini geliştirmek için de akademik düzeyde arşivcilik eğitime ihtiyacımız vardır. Arşivcinin işi özel eğitim gerektiren bir iştir ve bunun önemini belirleyen öğelerden biri de eğitimin hangi düzeyde ele alındığıdır. Türkiye'de bu konuda önemli adımlar atıldığı görülmektedir. (Arşivcilik bölüm ve anabilim dalları gibi) Ülkemizde üniversite düzeyinde arşivcilik eğitimi, "Akademik programların gelişimi çoğunlukla sadece dışardan ve yasamalı bir baskının sonucu olarak gerçekleşmiştir." (Schaeffer, 1994: 25.s.) diyen Schaeffer'in tespitine aynen uymaktadır. Şöyleki;

"A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'ne iki anabilim dalı daha eklendi. Biliyorsunuz bunlardan birisi 'Dokümantasyon-Enformasyon' öbürü 'Arşiv' anabilim dalı. Eklendi ama, işte hep kulaktan kulağa duyduğumuz, hepimizin duyduğu, dendi ki, eski Cumhurbaşkanımız, O zamanın Başbakanı şimdiki Cumhurbaşkanına, Başbakan da YÖK Başkanı'na, YÖK Başkanı da A. Ü. Rektörü'ne bu bölümleri çabucak kurun demişler. Rektör ya da ilgili, sorumlu kişi, peki kadro filan demiş. Hiç üzülmeyin demişler size hemen otuz tane kadro vereceğiz. Ve bu bölümler biliyorsunuz, bir Cuma günü toplandık. Cuma, Cumartesi, Pazar günü çalıştık, üç gün sonra Pazartesi günü programlar verildi. Senato gündemine alınmıştı, Ankara Üniversitesi Senatosu'ndan geçti." (Özdemirci, 1990: 148.s.)

Arşiv eğitime ilk adım nasıl olursa olsun, önemli olan bunun geliştirilerek sürdürülebilmesi ve bunun için çaba harcanmasıdır. "Eğitim yoluyla zengin ve dinamik bir arşivcilik kültürünü değerlendirme yeteneğini kazanırız. Teori, arşivciyi, kökleşmişlik maddî ve manevî süreklilik, böyle bir ideali gerçekleştirme duygusu ile doldurur." (Schaeffer, 1994: 31.s.) Bu duygular bir mesleğin meslek olmasında önemli yer tutar. Çünkü, üniversite, meslek açısından bir enerji ve hayal kaynağıdır.

"Akademik ortamda arşivcilik eğitimi için verilen mücadele bütün meslekî eğitim ve çalışmalar için ortaktır ve iki hedefi vardır: Zorlayıcı ve

uygun bir teori yapısını geliştirmek ve bu teorideki eğitimi, düzenli arşiv uygulamasıyla ilişkili hale getirmek, en azından öğrenci tarafında bir kimlik ve meslekî bağlılık geliştirmektir. (Becher, 1990: 142.s. in Schaeffer, 1994: 29.s.)

Kısaca ifade etmeye çalıştığımız nedenlerle, "Mesleğin düşünceli bir çok üyesi kavramsal bir temele duyulan ihtiyaç ve akademik arşivcilik kültürünün oluşturulması üzerinde ısrar ederler." (Schaeffer, 1994: 30.s.)

Bugün hiç bir meslek iyi tanımlanmış bilimsel bir geçmişi olmadan gelişemez. Üniversiteler ve diğer eğitim kurumları, yeni yöntem ve tekniklerin uygulanmasında ve mesleklerin teorik açıdan sistemleştirilmesinde ve felsefî bir temele oturtulmasında önemli bir role sahiptir.

Arşivcilikte felsefî yaklaşımın, akademik düzeyde eğitim kadar önemli diğer bir öge de meslekî örgütlenmedir. Arşivcilerin kendi meslekî formasyonlarını geliştirmek ve meslekî kültürlerine katkılarını sağlamak için birliklere (meslekî birlik=dernek) gereksinim vardır. Böylece, meslekte ortak bir dil ve değerler bütünü oluşturabilir, bunu paylaşabiliriz. Meslek birliği, özgüveni geliştirme, toplumda meslekî kimliği sağlama ve kişisel etkinlikleri öne çıkarma açısından gereklidir. Meslekî birlikler arşivcilik felsefesinin gelişmesine önemli bir işarettir. "Meslekî kuruluşların yarlığı ve faaliyetleri meslekî duyarlılığı geliştirmede önemli rol oynar." (Cseve, 1992: 44.s.)

Meslek birliğinden, çeşitli arşiv kurumlarında çalışan arşivcilere destek olması ve genelde arşivcileri bir grup halinde temsil etmesi gibi konularda önderlik etmesi beklenir. Daha önce de vurgulandığı üzere, bizler felsefî olarak büyük bir mesleğin, sayıca az üyeleriyiz. Hiç bir zaman da büyük sayılara erişemeyeceğiz. Ancak mesleğimizizin büyüklüğünü birbirimize verebileceğimiz her türlü yardımla devam ettirebiliriz. Buna ihtiyacımız vardır. Bunun için meslek birliği oluşturma konusunda ciddi adımlar atmamızdır. Böylece, ülkemizdeki arşivcilerin tümünü bir araya getirme, arşivcilik eğitime ciddi anlamda yön verme, meslek etiğini geliştirme, millî düzeyde tartışma ve fikirleri yayma, Türk arşivciliğini uluslararası platformlara taşıma fırsatını yakalayabilir ve değerlendirebiliriz.

Arşivcilikte felsefî yaklaşımın sağlanmasında etkin olan diğer bir ögesinin de meslekî yayın olduğunu söyleyebiliriz. Mesleğin bilimsel yönüyle, arşivlerin kurumsal yapılanması ve her türlü çalışmalarıyla bir bütün olarak gelişmesinde önemli bir açığı kapatacak olan meslekî süreli bir bilimsel yayına ihtiyacımız vardır. Adı "Arşivcilik Dergisi" ya da "Türk Arşivciliği" ne olursa olsun, önemli olan mesleğin gelişmesini, meslekî birliğin sağlanmasını, kısaca arşivciliğin felsefî temellere oturtulmasını sağlayacak, Türk arşivciliğini temsil edebilecek ve geleceğe taşıyabilecek bilimsel bir derginin varlığıdır. Böyle bir derginin yararlarını saymama gerek yok diye düşünüyorum.

Akademik düzeyde eğitim dedik, meslekî örgütlenme, meslekî yayın dedik. Peki bunlar yukarıda saydığımız yararlarıyla beraber bize başka neler sağlayabilir. Biraz da bunlar üzerinde duralım. Belki böylece arşivciliğe felsefî yaklaşıma daha geniş boyut kazandırabiliriz:

Arşivcilik mesleğine genelde toplumun bakış açısı ile arşivcilerin kendi mesleklerine bakış açıları çok farklıdır. Çünkü arşivciler bilgi çağının meslekleri üzerindeki etkisinin farkında olarak hareket etmektedir. Bu nedenle de bakış açıları farklı olmak zorundadır. İşte bu farklılık bir meslek felsefesinin ürünüdür.

"Gerçek şu ki, arşivciler milletin hafızasının bekçileridir. Onun görevi, yüksek bir mevkide olmayabilir veya kendisini kamuoyunda ön plâna çıkaracak bir şey olmayabilir, ancak onun işi, iyi bir yönetim, demokrasinin düzenli çalışabilmesi ve milletin sağlığı ve gururu için toplumun temel taşıdır. (Cadell, 1995: 41.s.) İşte bu nedenle de "Bugün arşivleri idare etmek çok karmaşık ve oldukça fazla sorumluluk isteyen bir iştir. Uzmanlık gerektiren çeşitli faaliyetlerin koordinasyonu yüksek düzeyde meslekî ve idarî beceri gerektirir." (Cseve, 1992: 44.s.)

Arşivcilik mesleğinin gelecekteki varlığı, belgeleri muhafaza etmek ve bunları gerek halkın ve gerekse devletin (yönetimin) yararlanmasına sunmak üzere bu konuda çalışan bütün insanların işbirliği yapmalarına bağlıdır. Bu işbirliğini sağlayacak olanlar yine arşivcilerdir. Bunun için ve arşivcilik mesleğinin geleceği için arşiv çalışmaları bilimsel yaklaşımlara bağlanmalıdır. Arşivcilik bilimsel yaklaşımlarla felsefî temellere oturtulmadığı sürece arşivcilik mesleğini geliştirmek mümkün olamayacaktır.

Bunun yanında, arşivcilik anlayışının ya da bakış açısının geliştirilmesi de meslekî açıdan önem taşımaktadır. Bu hususta Cadell, arşivcilerin dikkatlerini, arşiv politikalarına çekmektedir. Cadell, ülkemizde verdiği bir konferansında, kendilerinde arşiv politikasının olmamasını iki nedene dayandırmaktadır:

"İlk olarak arşivciler politikanın ne olması gerektiği konusunda anlaşırken bunu kendileri için değil de mesleğin dışındakiler için yazılması gerektiği gerçeğini kavramış değiller. Arşivciler dahil bir çok meslek sahibi meslekleriyle ilgili yazdıklarının basit ve sıkıcı olduğu konusunda eleştiri almaktan endişe ederler. Halbuki politikalar zaten basit ve sıradan olmalıdır ki, kolayca anlaşılın ve mesleğe yabancı olanlar tarafından kabul görsün.

İkinci olarak politikalar ve uygulamalar arasında sürekli bir kavram kargaşası vardır.... Politika bütün arşivciler için birleştirici bir güç, ortak bir zemin oluşturmalıdır. (Cadell, 1995: 42-43.s.) diyen Cadell, arşivcilerin genelde hoş ve uyumlu insanlar olması yanında son derece tartışmacı olduklarını belirtmektedir. Cadell, ayrıntılı ve herkesin kabul edebileceği bir politikanın ifadesi üzerinde arşivcilerin anlaşmalarının oldukça uzak bir ihtimal olduğunu belirtmekle beraber, her şeye rağmen bir arşiv politikasına ihtiyaç olduğunu ve bu politikanın arşivcilerin savunma mekanizmasının olacağını söylemektedir. Bu mekanizmanın arşivcileri, bilgisiz yöneticilere, yeterli bilgiye sahip olmayan ancak arşivlerden sorumlu bir makama getirilen devlet memurlarına, iyi niyetli ancak bilinçsizce eleştirilerde bulunanlara karşı koruyabileceğini ifade ederken, bu tür kişilerin rastgele uygulamalara gitmelerinin önlenebileceğini; tek başına çalışan arşivcilerin konumunu güçlendireceğini ve arşivlerin belirli bir standartın altına inmemesini sağlayacağını vurgulamaktadır. Bu açılarından ülkemizdeki duruma baktığımızda, arşivlerle ilgili çeşitli yasal düzenlemelerimizin olmasına rağmen (yeni yasal düzenlemelere ihtiyacımız vardır), bir politikamızın, hangi yolda çalışmalarımızı sürdürmemiz gerektiğini gösteren; tüm kurum ve kuruluşların yanında kabul görececek bir yazılı belgemizin olmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri, Cadell'in belirttiği nedenlerden farklı değildir. Dolayısıyla bu eksikliğin sonuçları da aynı olmaktadır. Her ne kadar, "Günlük işlerin ardından yetişmeye çalışan bir yöneticiyi geçmiş hakkında düşünmesi gerektiği konusunda

ikna etmek kolay değilse de," (Cadell, 1995: 38.s.) bir arşiv politikasının belirlenmiş olmasından yöneticiler büyük ölçüde etkileneceklerdir.

O güne kadar arşivleri evrak depoları şeklinde algılayan genel düşünce, yerini arşivlerin bilgi iletiminde, dinamik kuruluşlar olduğu düşüncesine yönelecektir. Kurum ve kuruluşların kendi faaliyetlerinin ürünü olan belgelere bakış açısı anlam kazanmaya başlayacak, kurumların arşiv politikası sağlam temellere oturtulabilecektir. "Mükemmele erişilemez ancak mükemmelliğe doğru çalışmalıyız ve en önemlisi yöneticilere arşivleri her önlerine gelen yere atamayacaklarını söylemeliyiz. (Cadell, 1995: 45.s.) Bunu en azından arşiv politikalarıyla söylemeliyiz.

Arşivcilikte felsefî yaklaşımı gerektiren ve meslekî açıdan önem taşıyan diğer bir öge de hiç kuşkusuz teknolojik gelişmelerdir. Konunun bu yönü de ihmal edilmemelidir. Şöyleki, "İlk arşivcilerle onların 5000 yıl sonraki takipçileri arasındaki gerçek fark kullandıkları teknolojilerden ibarettir. 5.000 yıl önce kil tabletlerde tutulanları biz bugün bilgisayar disketlerinde saklıyoruz. (Cadell, 1995: 38.s.)"

"Tarih sürecinde herhangi bir kesinti söz konusu değildir, bu yüzden arşivciler en eski evrakla ilgilendikleri gibi en güncel evrakla da ilgilenmek zorundadır. Bu durum özellikle elektronik arşivler söz konusu olduğu zaman daha da bir önem kazanır. (Cadell, 1995: 46.s.)"

Günümüzde sıkça sözü edilen ve artık kullanılan elektronik bilgilendirme ve belge göndermenin arşivcilik boyutu gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü bu meslek, ortamı ve biçimi ne olursa olsun çalışma alanına giren bilgi ve belgeleri değerlendirmek ve hizmete sunmak zorundadır. Onun için de bu tür ortamlardaki bilgi ve belgeleri, alanındaki prensiplere ve tekniklere göre ele alacaktır. Dolayısıyla da yeni gelişmelere göre felsefî temelini oluşturmak durumundadır. Prensiplerin ve tekniklerin sistematik bir biçimde yeni gelişmelere uygulanabilmesi için yeniden tanımlanması gerekir. Bu doğrultuda arşivciler, yeni kavramları, görüşleri ve yaklaşımları inceleyerek, yeni gelişmeler çerçevesinde felsefî temellerini oluşturmalıdır. Bir mesleğin felsefesi sürekli gözden geçirilmeli ve geliştirilmelidir. Aksi takdirde çağdaş problemlerle başa çıkılamaz.

Sonuç olarak, arşiv bilimine ve kurumuna toplumsal yapıda ve kurumsal bazda sağlam ve geçerli yeni bir statü kazandırmak,

Arşivciliğin oldukça önemli, yönetsel ve toplumsal değerlere sahip olduğu düşüncesini yerleştirmek,

Gelişimini sürdürmekte olan arşiv bilimini ve kurumsal yapısını hem uygulamayla hem de teorisiyle sağlam temeller üzerine oturarak, bilimsel geçerliliğini tartışmalara yer vermeyecek denli belirtmek,

Arşivciliğin gerek bilimsel gerekse kurumsal amaçlarının tam ve kesin olarak belirlenmesi sonucu, uygulamalara anlam kazandırmak,

Arşivlerin kurumsal yapılanmasında yetki ve sorumlulukların neler olması gerektiğini belirlemek,

Meslekî bütünlüğü sağlamak için çalışmalıyız.

Bütün bunların son derece teorik olduğu ve gerçek dünya ile ilişkisinin bulunmadığını düşünebilirsiniz. "Doğal olarak insanlar arşiv işinin pratik yönlerini görmek isterler. Ancak işimizin bir de felsefî yönü vardır. Zaman zaman geri çekilip olayları daha geniş bir açıdan değerlendirmemiz gerekir." (Cadell, 1995: 49.s.) Her alanda olduğu gibi arşiv alanında da reform çalışmalarında tüm arşivsel kurumların bir bütün olarak yer alması özellikle de millî arşiv kurumunun etrafında kenetlenmesi ve ona kulak vermesi için arşiv politikasını belirlemek, arşivciliğimize felsefî bir yaklaşım sağlamak ve felsefî bir temel oluşturmak zorundayız.

KAYNAKÇA

Becher, Tony (1990) "Professional Education in a Comparative Context," in Rolf Torstendahl and Michael Burrage, eds., *The Formation of Professions: Knowledge, State and Strategy*. (London)

Cadell, Patrick (1995) "Arşivciliğin Felsefî Boyutları," Çev. Hamza Kandur. *Arşivcilik Konferansları- I /Yay. haz. Hamza Kandur*. (İstanbul: Librairie de Pera), 37-49.

- Cseve, Magdalena- Zolta Bodi (1992) "Odyo-Vizüel (Görsel-İşitsel) Materyal Arşivistinin Kimlik Krizi," Çev. Necla Olsa. XII. Milletlerarası Arşiv Kongresi, 6-11 Eylül 1992 Montreal: Sunulan Tebliğler- I. (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü), 37-45.
- Özdemirci, Fahrettin (1990) "Prof. Dr. Osman Ersoy'la Ropörtaj," Türk Kütüphaneciliği, IV: 3, 143-153.
- Schaeffer, Roy (1994) "From Craft to Profession: The Evolution and Theory in Nort America," Archivaria, 37 (Spring), 21-34.

K SALONU IV. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Sayın ÖZDEMİRCİ'ye teşekkür ederim. Şimdi yaklaşık yarım saatimiz var. Bu oturumun ikinci kısmı; yani, tartışma kısmını başlatacağım. Her üç konuşmacıya sorular yöneltebilirsiniz ya da bildirimleri üzerinde açıklamalarda bulunabilirsiniz. Ama galiba tartışmalar ve konuşmalar kaydediliyor. Onun için benim bir isteğim, tartışmaya katılacakların, adlarını ve eğer önemli görüyorlarsa, kurumlarını bildirmelerini isteyeceğim.

Arif TORUN (*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) – Sayın İPŞİRLİ hocamın tebliğine, arşivcilik mesleğinin bir ihtiyaç olduğunu tespit ettiğim, iki mahallî örnek ile, tenkitten öteye, teyit ederek katılmak istiyorum. Vakıflar Genel Müdürlüğü adına, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün tapu taramasına katılmıştık. Gittiğimiz bir tapu arşivinde, eski kayıtları tarıyoruz, arşive indik. Arşiv dediğimiz yer, arabaların eski tekerlerinin bulunduğu, eski parçalarının bulunduğu, tapu kadastro çalışmaları sırasındaki eskimiş malzemelerin bulunduğu bir depo; tapu defterleri de bu malzemelerin içinde. Hatta öyle gördük ki, eski bir araba tekerleğini, şoför gelmiş, kapıdan yuvarlamış, teker tapu defterlerinin üzerinde. Bundan şunu kastetmek istiyorum, arşivci sadece, yani arşiv merkezlerinde, arşivin olduğu yerlerde değil, bana göre, benim kanaatime göre, bütün dairelerde, arşivcinin mutlaka bulunmasının gerektiği anlaşılıyor.

Diğer bir örnek; mahallî belediyeden çağırdılar, dediler ki: "Eski Belediye Başkanları ve Belediye Meclisi Üyelerinin isimlerini tespit etmek üzere sizden yardım istiyoruz." Bu çalışmayı yapmak için, defterleri, evrakları istedik. İki tane defter getirildi; birisi, karar defteri ve birisi de bordro defteri. Dedim ki: "Bunlardan başka evrak yok mu?" Eski

belediye binasından, yeni belediye binasına taşınma sırasında, imha edildiğini söylediler.

Şimdi, mahallî kuruluşlarda, yani daha çok oralarda gördüğümüz için; yine mahkeme yeminlisi olarak Tapu'da çalıştığım sırada, arşive gideceğim. Arşivdeki defterlerden istifade etmek için, "anahtar odacıda" diyorlar. Odacı da; "Anahtar al, git ve bul." diyor. Ne doğru katalog var, ne ilgilenen var. Biz o tapu taraması sırasında, arşivde bazı tamiratlarda bulduk, o zamanki kaymakama rica ettik, arşiv malzemesini daha uygun bir odaya çıkarttık. Bizim çalışmamız bittikten sonra arşiv belgeleri eski durumuna terkedilmiş.

Bundan anlaşılıyor ki, arşiv elemanına şiddetle ihtiyaç var, sadece merkezî yerlerde değil, bütün devlet dairelerinde; gelenlere yardımcı olmak ve oradaki arşiv malzemelerini korumak için, ihtiyaç olduğuna, inanıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA (Sakarya Üniversitesi İİBF. Uluslararası İlişkiler Bölümü) –Sayın Mehmet İPŞİRLİ hocam, doğrudan arşivle ilgili değil ama, konuya ilk defa bu şekilde ehemmiyet veren birisine ben şahit oluyorum. "Parliamentary Debates", 500 ciltlik bu hazine, sadece İngiliz kütüphanelerinde değil, Amerika'da ve birçok Avrupa kütüphanesinde var. Ben, mutlaka Boğaziçi Kütüphanesi'nde, hiç değilse Millî Kütüphane'de, hiç değilse Büyük Millet Meclisi'nin arşivinde var diye tahmin ettim. Hiçbirinde bulamadım. Bu vesile ile, ancak bunu da hem İngiltere'deki temasları kurabilecek ve hem de diğer, bugün bu vesile ile devlet büyüklerine teklif edebilecek durumda olan hocamın halledebileceğini tahmin ediyorum. Fotokopisini yaptırabilir. En azından Türkiye'de bir merkeze, bu hazinenin gelmesi lâzım. Çünkü birçok araştırmacı, Public Records Office'te yeteri kadar az-çok çalışmış fakat yüzlerce evrak tarayarak ulaşamayacağınız neticeye, bir tek, meselâ Disraeli'nin bir sayfalık konuşmasında, politikanın aradığınız bütün neticelerini bulabilirsiniz. Türkiye için de, Orta Doğu politikaları için de, son derece ehemmiyetli bir hazinedir. Maalesef, İngiliz Arşivi'nde çalışanların bir çoğu bu hazineden habersizdirler, bunu getirmenin çaresine bakalım hocam. Yani gündem dışı da olsa.

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ –Sayın Genel Müdürümüz de burada, ilgilenirlerse eğer tabii, o konuda teşebbüs yapılabilir.

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA –Kültür Bakanlığı'nın problemi olabilir bu.

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ –Önemli bir kaynaktır ve Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren, Türkiye Devleti'ni ilgilendiren pek çok konu var orada.

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA –Cumhuriyet dönemini de aynı şekilde.

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ –Evet, Cumhuriyet dönemini de, hatta, sözünüzü bir bağlamda keseyim sadece bunların gazeteleri de, Times Gazetesi, 1725'lerde başladı yayınlanmaya. Her iki ayda bir, bir cilt indeks çıkartmışlar ve Türkiye ile ilgili o kadar çok bol malzeme var ki, yorulmadan da, indeksi vasıtasıyla bakıyorsunuz, gerek bizim Osmanlı dönemi ve gerekse Cumhuriyet dönemi, inkılâpların vs. yapıldıkları dönem, bulunabilir, evet.

Yrd. Doç. Dr. Alâeddin YALÇINKAYA –Bir de İlhan YERLİKAYA hocam da, sözü uzatmadan, dün bir kısmına aşağıdaki konuşmamızda temas ettik. Arşiv'den elemanın kaçışının önlenmesi gerekir, fakat bunu derken, arşivdeki özlük haklarının, manevî tatminin yetersizliği sebebiyle kaçıyor, bu, önlenmelidir. Yoksa, böyle bir durum söz konusu olmadığı haldе, daha iyi veya daha değişik iş imkânı bulmuşsa, bu, arşiv için, ülke için bir kayıp değildir. Bugün Türkiye'de, gerek kamu kuruluşlarında ve gerekse özel kuruluşlarda ya da bankalarda, başarılı iş adamları, yöneticilerin, bürokratların büyük bir kısmı, Türkiye'nin çehresini değiştiren, 20 sene önce DPT'de çalışmışlardır ve bunlar DPT'den ayrılınca, Türk ekonomisi, kaybetmemiş, kazanmıştır. Ben arzu ederim ki, her kuruma, her üniversiteye üç-beş tane arşivci gidebilsin. Tabî, bunlar giderken arşivden kaçarak, kendi istemeyerek değil de, daha değişik fırsatlardan dolayı, arşiv de ülke de kazanacaktır. Üniversiteye de gitse, Amerika'ya da gitse, Yunanistan'a dahi gitse, bu şekilde bir arşiv kültürü almış olan personel, gitmiş olduğu yerde bir kazanç kapısı olacaktır. Arşivin kaybı ne olabilir? Bir taraftan yeni gelen elemanlar yetişiyorlar. Ben kendim için konuşmakla mükellefim şu anda, arşivden ayrılan birisi olarak, benim yerimi doldurabilecek, hatta daha arşiv bilgisi ve tecrübesi olan elemanlar yetişmiştir, yetiştirilmiştir. Belki daha iyi daha ucuz şartlarda, onlar çalışmaya hazırdırlar. Böyle bir imkân da varken,

arşivden kaçış değil de, arşivdeki manevî tatminsizliği, maddî tatminsizliği ele almamız lâzım.

Öğr. Gör. Ali Yaşar AYDENİZ (*Sakarya Üniversitesi*) –Sayın Başkan, değerli bilim adamları, saygıdeğer meslektaşlarım. Ben, önce bu enfes oturumu yönettiği için, sayın başkanı ve değerli bilim adamlarını tebrik ediyorum, çok istifade ettim.

Sayın İPŞİRLİ hocam, arşivcilik eğitimi üzerinde çok güzel bir tespitte bulunmuş, fakat açılım bakımından ben bir tez ileri süreceğim. Her meslek, erken yaşta eğitimle daha kalıcı ve sağlıklı olur, verimli olur. Ben, arşivcilik eğitiminin, üniversite düzeyinden önce, bir meslek lisesinde başlaması gerektiği kanaatindeyim ve bunun, daha kalıcı olacağını, tıpkı diğer emsal kurumlarda olduğu gibi, Tarım Meslek Lisesi, Tapu Kadastro Meslek Lisesi, Sağlık Meslek Liseleri gibi, Devlet Arşivleri'ne bağlı ve özellikle, Osmanlı Arşivi'ni kendine meslek edinebilecek meslek lisesinin bir an önce oluşturulmasını öneriyorum.

Buna ilâve olarak, Arşivcilik Bölümü'nü tercih eden üniversite adaylarına da, özellikle arşivcilik mesleğine yönelen lise dengi okullarda, Osmanlı ve Türk kültürünü ön plânda almış Arapça kavramlara, Farsça kavramlara, hatta Fransızca kavramlara önceden hazırlıklı olan, böyle bir mantaliteyi, mantığı hazmetmiş elemanların teşvik edilmesini düşünüyorum.

Bir başka husus da, sayın İlhan YERLİKAYA'nın, sağlıkla ve istihdamla ilgili tespitine katılmamak mümkün değil. Bugüne kadar, arşivlerde, sağlıklarında büyük kayıplara uğramış idareci ve personelin, bir araştırma projesiyle, mutlaka tetkik edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Meselâ, merhum Genel Müdürlerden sayın İsmet MİROĞLU, yine, uzun yıllar idarecilik yapmış Araştırma Şube Müdürü Veli TOLA beyin ve diğer arkadaşlarımızın, bir bilim adamı Kasım İLGÜN'ün, halen hayatta olan veya vefat etmiş insanların çoğunun, arşiv koşullarında, sağlıklı ve elverişsiz ortamlarda bu hastalıklarının ivme kazandığı kanaatindeyim, bunun da araştırılmasını istiyorum.

Prof. Dr. Nejat Göyünç (*Emekli Öğretim Üyesi*) –Önce, Fahrettin ÖZDEMİRCİ beye katılıyorum, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne teşekkürlerinden dolayı. Hakikaten, şu iki günlük konuşmalar, billhassa

gençlerin nefis konuşmaları, bu Şûra'nın ne kadar elzem olduğunu ortaya koyduğu için söylüyorum.

Şimdi, YALÇINKAYA arkadaşımız çok haklı. Ben de ona değineceğim. Arşivden kaçmayı. Neden, nereye gidiyor bunlar? Ben arşivde 2 sene çalıştım; telhisçiydim; arşiv okuldur, yani memuriyet olarak benimsersenek, okul. Fakültede öğrendiğiniz, yani devede kıl bile olmaz. Arşiv'in içinde öğreniyorsunuz. Bunun hocasına da lüzum yok, hocanız, vesikalarımızdır önünüzde, yetişiyorsunuz. Ben öğretmenliğe gittim, orada kalsaydım, emekli olacaktım, bir memur emeklisi olacaktım. Öğretmenlikten işte, hasbelkader doktora yaptım. İşte üniversitede öğretim üyesi oldum. Benden sonra Cengiz ORHUNLU geldi benim gibi, onu hepiniz bilirsiniz, tanıyorsunuz. Ali ALPARSLAN, o da arşivde memur oldu iki sene, hep ikişer sene memur olduk. Eee, ne olduk yani? Biz arşive katkıda bulunmuyor muyuz? Niye gocunuyorsun, bırakın; giden gitsin. Onlar gene başka bir yerde, gene hizmet ediyor, değil mi? Bunları mesele yapmayalım, yani korkmayalım. Esas arşivdekilerin yüksek lisans, doktora yapması veya yayın yapması. Yayını ben kendim istiyorum, destekliyorum, dün de zaten söyledim. Ama ben şunu istemiyorum: Ben genel müdürlük yaptım, sayın Tülin hanımla da beraberdik, 60 kişiydik; 20'si müstahdemdi, 40 da memur. Ama arşivist unvanlı ilkokul mezunu vardı, damga basıyordu yani. Gene arşivist unvanlı, Emniyet'ten gelen, eski Türkçe bilmeyen, günde bir kere, bazen haftada bir kere uğrayan vardı, sanki arşivi casuslar dolduruyormuş gibi, onları gözetlemeye geliyordu, yabancıları, yerlileri... bunları düşünün; böyle düşünülüyor. Eee, şimdi bunların içinde işe yarayan az eleman var. Bir kısım arkadaşlarım, 1 numaralı depoda çalışmayı çok istediler, tasnifte memur, depoya gitmek istiyor, niye oraya gitmek istiyor? Gözden uzak olacak; ne yapıyor? Belgelerle Türk Tarihi Dergisi'ne yayın yapıyor, makale neşrediyor veyahut da bizim tarihten bir-iki tane çıktı. Onu istiyor ve şimdi sizin burada, milyonlarla bekleyen, tasnif bekleyen, temizlik bekleyen –tasnifi bırakın– malî defter geldiği zaman, vurunca toz kalkıyordu, kurtları ayıklıyordum. Ben çalıştım, dantela örüyordu kurtlar. Eee, şimdi bu iş varken, mesai saatinde çalışılır mı, orada kendi hesabına? Dünyanın hiç bir yerinde kimse buna izin vermez, değil mi?

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ –Sizin Cumartesi uygulamanız vardı hocam, Cumartesi uygulamanız.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ –Ben kendim de çalışmadım. Yani ben kendim de, genel müdür iken mesai saatinde elimi hiçbir şeye sürmedim. Ama ne yaptık? Çalışmak istersek, sızlanıyorlar. Cumartesi günleri, 09.00'dan 16.00'ya kadar açık bıraktık arşivi. O, bir sene sürdü, benle beraber öldü. Dedim ki: "Çalışmak isteyen, bir gün evvelden haber versin, istediği evrakı çıkaralım, 2 tane de müstahdem bulunsun okuma odasında, evrakı alsın, çalışsın. Kim geldi biliyor musunuz? Her gün ben gelip gidiyordum; Cumartesileri, ben zaten hastasıyım ya, Süreyya FARUKİ hanım Ankara'dan geliyordu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden; Cuma gelirdi çalışırdı, Cumartesi de çalışıyordu, bir de Mustafa OĞUZ. Onun dışında bir kişi gelip çalışmadı. Hatta Süreyya hanım bilir, bir de dedikodu yapayım, Süreyya gelip çalışıyordu, FREISER de benim iyi arkadaşım. FREISER dedi ki: "Bu kadın zaten bu kadar çalışkan, bir de alıştı, cumartesi açtın, başımıza belâ ediyorsun." Onlar, onu kıskandılardı. Bu da lâtife. Ee, şimdi arkadaşlarım çalışsınlar, ama ne zaman? İşini yapmak şartıyla çalışsın, bunun dışında değil. Şimdi, yüksek lisans, doktora yapsın ama ne zaman? Konya'da yüksek lisans, doktora dersleri ya akşam üstleri veyahut da Cumartesi filan oluyor. Öyle olmak şartıyla buyursunlar, ama işini bırakıp bunları yapmasınlar. Sonra, arşivde emin insan, yetişmiş insan, istihdam ediliyor, değil mi? Bizim arşiv bölümümüzde, sayın İPŞİRLİ bizim başkanımızdır, iftihar ediyorum, Tabii her yönüyle. Şimdi, Necati AKTAŞ bey bize ders veriyor. Orada Nihal SOMER hanım var, Nihal SOMER hanım geliyor; daha başka gelenler de var, başka yere giden de vardır. Demek ki arşivde kendini sivrilten, faydalanılıyor, yani yapılmıyor zannetmeyin bunları. Dil öğrensinler, bir şeyler öğrensinler, hepsine katılıyorum ama, kendilerine düşen işi de yapsınlar; kendimi yetiştireyim diye işi yan çizme gibi bir çaba içine girmelerini de arzu etmiyorum. Benim maruzatım budur.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT (Ankara Ü. DTCF.) –Ben, öncelikle katılımcı Ali Yaşar beyin söylediklerine bir eklemeye bulunmak istiyorum. Liselere, Arşiv, Tarih ve Edebiyat Bölümleri'ne, öğrenci kazandıracak ön hazırlık derslerinin konulması, daha açık bir deyimle,

Osmanlıca derslerinin konması, –seçmeli olarak– çok büyük bir eksiklik ve yıllar öncesinde yapılması gereken bir iştir bana göre.

Üç–dört yıl önce, fakültede birinci sınıfa gelen öğrencilere yaptığım bir anket var. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI'nın "*Osmanlı Tarihi*" –Tarih Kurumu yayınlarından– I. cildinin ilk 35 sayfasından, 100 kelime çıkarttım. "*İkta*" kelimesini almadım, terimdir diye ve 100 kelimeyi, yaklaşık 100 kişilik bir öğrenci grubuna anket yaptım. 100 kişinin bildiği 2 kelime var, biri "*garp*" kelimesi ve bir de "*zevce*" kelimesi. Bu 2 kelimenin dışında, yüzde yüz bilinen hiçbir kelime yok. Bu öğrenciyi alıyoruz ve biz bunlara Osmanlıca öğretip, siyakat okuyacak seviyeye getirmeye çalışıyoruz. Ama öğrenci, 500 kelimelik veya 1000 kelime hazinesiyle geliyor bize. Kesinlikle eğer, bu işi profesyonel olarak, daha iyi, kaliteli yapmak istiyorsak, liselere seçmeli Osmanlıca derslerinin konulması bir ihtiyacıdır.

İkinci arzetmek istediğim konu, tarihçi–arşivci ilişkisi. Biz, Tarih Bölümü öğrencilerini yetiştiriyoruz tarihçi olarak yetiştiriyoruz. Ve arşivde araştırma yapıyoruz eleman alımı konusunda. Bu iki grup, birbiriyle çatışıyor. Daha önceki yıllarda, tarihçiler, arşivlere girebiliyordu ve bu tarihçiler, arşivlere alındığı süre içinde, benim Osmanlı Arşivleri Metinleri dersime, ben öğrenci seçiyordum, 15 kişi ile sınırlandırıyordum; fazla öğrenci almıyordum. Ama Tarih Bölümü öğrencileri arşive alınmamaya başlayalı, şimdi 3 kişiye düştü öğrencim. Son sınıfta, Osmanlı Arşivleri Metinleri dersi alan 3 öğrencim var şimdi. Bu, bana göre bir yarışır, buna, arşivci–tarihçi ayırımı koymamak lâzım. Madem ki, sınavla alıyoruz, sınavı açarız, gayret dürüst, adil bir şekilde sınav yaparız; hangisi daha çok işimize geliyorsa, yatkınsa, daha iyi yetiştirmişsek, tarihçi veya arşivci diye ayırım yapmadan almak, bana daha adil ve daha iyi gibi geliyor.

Öğr. Gör. Tülin AREN (*İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü*) – Hocamız, arşivci–tarihçi ilişkisini ortaya koydu, bu ilişki uzun süredir içimizde devam ediyor, hâlâ devam ediyor. Şimdi, arşivcilik dediniz, kendisine göre teoriden pratiğe kadar belirli kuralları olan bir meslek ve bu mesleğin temeli üzerine, arşivciler, başka şeyler de öğrenmek durumunda. Bunlardan biri tarih olabilir, Osmanlıca olabilir, görsel–işitsel malzemenin bakımı olabilir, onların erişimi olur, bilgisayar olur, yani, çok çeşitli alanlarda, teorinin üzerine artı bilgiler öğrenmek gerekiyor. Şimdi, biz arşivcilere teori öğretiyoruz, mesleğin temel kurallarını öğretiyoruz ve

ondan sonra da, belirli bir ölçüde arşivcilik yapmasını istiyoruz. Bu arşivci isterse, Osmanlı Arşivi'nde çalışsın, isterse Devlet Arşivi'nde çalışsın, isterse Millî Eğitim Bakanlığı'nın arşivinde çalışsın, isterse özel kuruluşun arşivinde çalışsın. Teori ve pratik, genel anlamında değişmez. Bunlar dururken, tabii biz bunlara, "Siz şöyle çekilin kenara, Osmanlıca bilenler, öne geçsin", diyoruz. Tabiatıyla, arşivci Osmanlıca bilecek ama Osmanlıca bilmenin yanı sıra, aynı zamanda arşivcilik yapacak. İşte, arşivcilik mesleğinin temel sorunu buradan geçiyor. Yani, arşivcilik eğitimi veriyoruz, şunu yapıyoruz, bunu yapıyoruz ama arşivcinin ne olduğu ülke çapında tanımlanmamış durumda. Ben de Tarih'ten mezun oldum, Millî Eğitim Bakanlığı beni nereye tayin etti? Bir kütüphaneye. Sanıyorum ki Manisa İl Halk Kütüphanesi'ne. Benim, ne kütüphanecilikle ilişkim var, ne şununla ilişkim var, ne bununla ilişkim var; ben Tarih mezunuyum. Oraya gittim, hasbelkader bir de Devlet Arşivleri'ne gittim, sonra Fransa'ya gittim, o başka bir olay. Ama bugün, kütüphaneci olmayan bir kişiyi, bir tarihçiyi Manisa İl Halk Kütüphanesi'ne, tayin edemezler. Çünkü belirli bir niteliği olmalıdır. Gene de tanımlı yapılabilir. Biz, arşivcinin tanımını yapamadık daha. Bizim, bunu yapmamız lâzım; arşivcinin tanımını yapıp, yerine oturtup ondan sonra, ben arkadaşına da söyleyeceğim, lisede arşivcilik eğitim verilsin diye, dünyada arşivcilik eğitiminin, lisans düzeyinde, lisans üstü düzeyinin üzerinde verilmesi tartışılıyor; çünkü arşivler, aynı zamanda birer bilimsel kuruluştur. Yani üzerinde araştırma yapılan bilimsel bir kuruluştur. Bu bilimsel kuruluştaki, çalışabilecek bilimsel niteliğe veyahut da bilgiye sahip olan kişilerin, bazı ülkeler lisans düzeyinde değil, üst lisans düzeyinde ancak elde edilebilir diyorlar. Biz bunu tartışırken, şimdi lise mezunlarına ne vereceğiz? Getir-götür hizmeti mi, yoksa fotokopi mi çektireceğiz? Yani, orada sorunlar var.

Öğr. Gör. Ali Yaşar AYDENİZ –Özür dilerim, cevap hakkım doğdu; yanlış anlaşılma var. Ben, erken eğitimi kastettim. Lise mezunlarının istihdam edilmesi demedim. Lisans ve lisans üstü.

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI (Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak.) –Deminki tebliği sunan hocamız, arşiv yönetimi, arşivcilik üzerinde durdular. Ancak konu bir arşivci-tarihçi çekişmesi demeyelim ama işbirliğine gelip dayanmaktadır. Bir kısa hatıramı anlatacağım. Arşiv Genel

Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi, Cumhuriyet Arşivleri'nde de, bu korkumuz hastalık boyutuna varmasın. Elazığ Müzesi'nde, Urartularla ilgili bir takım malzemeler vardı. Burada, bu konuda tez yapan arkadaşımıza, müze müdürü, "Hayır, bunları ben çalışacağım", dedi ve ben iyi hatırlıyorum, arkadaşımız bütün müzeleri taradı, ama bulunduğu şehirdeki müzeden istifade edemedi ve o müzede bulunan malzemeler de yayınlanamadı. Müze müdürü de meslekten ayrıldı.

Şimdi, konuyu Şûra'ya getireceğim efendim, 1985 yılında bir sempozyum yapıldı, bu sempozyumda, İsmail SOYSAL beyin bir temennisi veya –kapanış oturumunda– bir değerlendirmesi var. Şayet diyor, 50-100 tane uzman alınır ise, 8-10 yıl içerisinde bu belgelerin %85'i tasnif edilir. 8-10 yıl değil, 12 yıl geçti; 50-100 değil, 500 ila 1000 arasında eleman alındı ama sayın genel müdürümüzün ve sayın hocam Halil İNALCIK'ın açılıştaki beyanlarında, henüz %15-20'lerdeyiz. Peki, alınan arkadaşlarımız, arşivcinin aslî görevi olan bu belgeleri muhafaza altına almak, harap olmaktan kurtarmak ve hizmete sunmak, tasnif etmek, kodlamak, kataloglamak gibi aslî görevlerinin yüzde kaçını yerine getirebildiler? Evet, güzel yayınlar yapıldı, bunları takdir etmemek, alkışlamamak gerçekten bir talihsizlik olurdu, ama bu belgeler harap oluyor ve zaman kaybediliyor. Biz bugün, kapanış oturumunda da bir 500 kişi daha verirseniz, bir 10 yıl sonra, bunların tamamını hizmete sunacağız diyecek miyiz? Ben, şunu arz ediyorum efendim: Elbette ki tarihçi ile arşivci iç içedir, ama arşivci aslî görevinde yoğunlaşsın ve buna paralel olarak da, tarih olarak da bu hizmetler belirlensin. Tarihçilerin de, arşivden bu manada beklentileri hüsrana dönüşmesin. Yine acaba Elazığ'daki müze müdürü mantığıyla bir orijinal defter, bir orijinal belge, bir koleksiyon bulundu, o burada kalsın, ben burada çalışırım, bu, hastalık haline gelirse, acaba bunun çözümü ne olur, bunu takdirlerinize bırakıyorum.

Oturum Başkanı –Teşekkür ederim. Yalnız bir dakika, söz vermeden önce, sizin düşüncelerinizin özüne dokunmadan bir hususu –bilebildiğim kadarıyla– açıklayayım. Sanırım, müzelerde, müze müdürlerinin ve kazı yapanların elde ettikleri, buldukları objeler üzerinde bir tasarruf hakları doğuyor, bir telif hakları doğuyor. Yani, o Elazığ müzesindeki müdürenin, "O objeyi sen kullanamazsın" demesi, bir

kıskançlık değil, sanırım, ona tanınan bir hukukî hakkın sonucu. Doğru mu, eğri mi bilmem ama galiba böyle bir şey. Yani, bu örnek içinde, sadece bir kıskançlık olarak değerlendirilir mi, bilmiyorum?

Seyfi YILDIRIM (*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) – Abdulkadir YUVALI hocam, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, bugüne kadar getirdiği tasnif çalışmalarına, eleştirisel bir bakış ya da sonuç getirdi. Ben şunu söylemek istiyorum; İsmail SOYSAL beyefendi, işte "500 kişi ile şu kadar çalışma kaydederiz" derken bu, dereyi görmeden paçayı sıvamaya benzer, bence. Tasnif çalışmalarının hangi aşamalardan geçtiğinin bilinmemesinden kaynaklanıyor tahmin ediyorum. İşte "500 kişi ile biz bu işi bitiririz" sözü, bence geçerli değil. Çünkü bir belgenin ele alınması, işlenmesi belki 20 aşamadan geçiyor. Biz kurumlara gidiyoruz, tespit ediyoruz, yakılmaktan, selden, afetten korumaya çalışıyoruz; ele geçirebildiğimizi de –şunu da belirtmek istiyorum özellikle de– mevzuattaki boşluklar nedeniyle yaptırım gücümüz olmamasına rağmen, şahsî bir takım gayretlerle, yerine getirmeye çalışıyoruz. Bu da ancak bu kadar olabiliyor.

Yayın meselesine de gelince, yayında çalışan arkadaşlarımız çok fazla değil. Tasnif çalışmalarını aksatacak şekilde çok fazla değil. Bir de sayın hocam, benim de aynı zamanda hocamdır. Sayın Nejat GÖYÜNÇ hocama da hürmetlerimi sunuyorum, yalnız şu var: Ben de doktora talebesiyim. Devlet Arşivi'ndeki hizmetlerimi aksatmadan, aldığım parayı helâl ettirerek, aynı zamanda gecelerimi, hafta sonlarımı feda ederek bu işi yürütüyorum, bunun da bilinmesinde fayda görüyorum, bütün arkadaşlarım da benim gibi.

Murat BİLGİN (*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) – Hocam biz master veya doktora yapacağımız zaman, bunları, yıllık izinlerimizden kullanarak değerlendiriyoruz. İkincisi, saatlik izin aldığımız zaman, bu izinler yıllık iznimizden kesiliyor. Dolayısıyla, meselâ 10 yılını doldurmuş bir memurun, iki senelik yıllık iznini biriktirdiği zaman 60 gün ediyor. Bunu, günde 2 saat veya 4 saat, tatil izninden aldığımız zaman, ne kadar güne tekabül ediyor, bunu bir hesaplarsak, arşivcilik çalışmalarına kesinlikle mani olmadığını görürüz.

Yavuz YEŞİLYILMAZ –Arşiv Şûrası'nda, madem arşiv ve arşivciler tartışıldığına göre, benim Şûra sonucunda değerlendirmeye esas olmak

üzere bir önerim olacak naçizane. Görüyoruz ki, devlet kademelerinde bir dil tazminatı var, her meslekte. Acaba bu yönden, bir Osmanlıca veya Eski Türkçe bilene tazminat verilmesi yolunda bir çalışma yapılmasını önereceğim.

Mustafa SERİN (*Osmanlı Arşivleri Daire Başkanlığı Personeli*) – Yayın komisyonunda görevliyim. Hocamız biraz önce, arşivci-tarihçi çekişmesine değindi. Ben yayın komisyonunda 6 yıldır çalışıyorum. Üzerinde çalıştığımız herhangi bir defter, o konuda çalışmak isteyen başka araştırmacılara verilmektedir, bunların fotokopileri verilmektedir.

Yrd. Doç. Dr. Orban AVCI (*Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü*) – Mehmet İPŞİRLİ hocamızın tebliğ metinleri elimizde ve bu tebliğde stajla ilgili bazı hususlara değinilmiş ve arşivcilikte stajın önemine temas edilerek, resmî ve özel arşivlerle ilgili iki ayrı staj zarureti olduğu belirtilmiş. Olumlu gördüğümüz arşiv uygulamaları dersinde yapılan staj mıdır ve bu bölümde görülmekte olan derslerin miktar itibariyle ne kadar kısmı arşivde yapılmaktadır?

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ –Çok teşekkür ederim efendim. O kısmı, maalesef, çok hülasa kesmek zorunda kaldım, iki cümleyle cevap vereyim. Bizde iki tür ders var; bir tarih ağırlıklı dersler, bir de teknik ve modern arşivciliği ilgilendiren konular. Tarihle ilgili derslerde sıkıntı çekmiyoruz, özellikle Fakültemizin Osmanlı Müesseseleri Bölümü ki, oradan 4 hocamız Nejat GÖYÜNÇ, Mübahat KÜTÜKOĞLU, Nezih AYKUT, ben ve diğer arkadaşlarla karşılıyoruz. Teknik derslerde çok sıkıntımız var.

Staj meselesine gelince, fakültenin normal ders programına böyle bir stajı dahil etmiyoruz; ama, birer ay süreyle bir devlet arşivinde, yani Osmanlı Arşivi'nde bir ay; bir de herhangi bir özel kurumda, gazete arşivleri oluyor, televizyon arşivleri olabilir, birtakım kuruluş arşivleri oluyor. Bir ay gidiyorlar; orada şartımız, gittiği yerde bir arşiv biriminin, bir arşiv sorumlusunun olması lâzım. Bir ay süreyle devam ediyorlar ve bir form ile devam ettikleri ve başarılı veya başarısız oldukları tespit ediliyor. Yalnız, burada, özellikle o ilgili şahıstan rica ediyoruz, böyle devam etmiştir, başarılı olmuştur gibi beylik olmasın ve mutlaka samimi olarak intibahınızı yazın diye ve %60 nispetinde öğrenci oradan başarısız notu alıyor, tekrarlamak zorunda kalıyor. Yani, staj üzerinde ciddi olarak

duruluyor ve çok faydalı olduğunu da gördük. Bunu gördükçe de stajın önemine ve onun zaruretine daha da ağırlık vererek sürdürüyoruz. Staj meselesi bu şekilde gidiyor ve çok faydalı oluyor; derste gördüklerini orada teyit etme imkânı olmuş oluyor.

Arşiv uygulaması da teze tekabül ediyor. Diğer üniversiteleri bilemiyorum, bizim Edebiyat Fakültesi'nde tez çalışmaları vardır, 1982'den sonra bu kaldırıldı. Biz dedik ki, bunu resmen veremiyoruz, ama bir başka isim altında bunu devam ettirelim. Son sınıfa "Arşiv Uygulamaları" diye bir ders koyduk. Bu ders, bölüm başkanı olarak benim üzerimde gözüküyor; ama öğrenciler, yaptıkları tez karşılığında o dersten not alıyorlar. Diyelim ki, Nejat hocamızdan 5 öğrenci tez yapıyorsa, tamamen o arşiv uygulamasından not veriyoruz; yani, tez karşılığı bir ders oluyor.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ –Ben meramımı iyi anlatamadım zannediyorum; çünkü, arkadaşlarım alındı. Bir defa, arşivde karşılaştığım gençleri yüksek lisans ve doktora yapmaya teşvik eden benim. Ama, ne yapıyorlar? Meselâ, İlhan YERLİKAYA "*Basiret Gazetesi*" üzerine çalıştı, arşiv elemanı değil midir bunlar; niye gazete üzerine çalışıyor da arşiv belgesi üzerine çalışmıyor veya bir başkası gidiyor bir yazma üzerine çalışıyor? Niye; arşivden vesika alamıyor; çünkü, mesai saatleri içinde işini yap dendiği için alamıyor. Bu yasaklandı. Yalan mı? Ben şimdi bunu istemiyorum. Arşivde çalışan niye mühimme defteri üzerinde çalışmasın yani, neden? Eğer, tek müstesna belge bulmuş da kendine saklıyorsa o ayrı, fayda getirsin; ama, ben bunu da gördüm, biliyorum. Benim kendi arkadaşlarım, şimdi profesör oldular, isim vermeyeceğim, ayıptır; bir tarihte 1452 numaralı defter lâzım oldu, ruus defteri diyorlar. Vilayet taksimatı, sancak beylerinin isimleri var. Defteri istedim, "çürük" diye vermediler. Allah rahmet eylesin, Araştırma Şube Müdürü Veli TOLA beyden istedim, eskiden genel müdürlük yaptığım için, Allah razı olsun, biraz nüfuzum var, bana çıkardılar; hiç çürük falan değil; ama, nedir? İki arkadaşım bu defteri yayına hazırladığı için, İsmet MİROĞLU zamanında arşivde çalıştıkları için onlar çürük diye yazdırmışlar, kendileri çalıştı. Şimdi, bu ayıp. Ben, bu arkadaşlarımın kendilerine de söyledim, böyle şey olur mu? Ben bunları düşünüyorum, bunları engelleyelim; ama, istediğim şu: Mesai saati içinde işinizi yapın, yıllık izninize de lüzum yok,

yine kullanın. Ben cumartesi açmışım, cumartesi açsınlar, ötekiler de, ben de, başkası da gitsin; kütüphane cumartesi günleri açık da arşiv niye kapalı? Ama, çalışmak isteyen gelsin, çıksın çalışsın. Bağlarbaşı'na İslâm Ansiklopedisi'ne gidiyorsunuz cumartesi çalışıyorsunuz; haftaya dersi var, aksatmayın diye cumartesi gidiyor. Bunu düşünüyorum. Sakın ola yanlış anlamayın.

Biz, hep tarih arşivi, Osmanlı arşivi diyoruz; bizim çocuklar var son sınıfta, çocuğun birisi Reha MUHTAR'ın sağ koluymuş, milyonlar alıyor çocuk, bilgisayar biliyor, biraz bir şey biliyor; bu bölümde bilgisayarı çok iyi öğretiyorlar. Modern arşivciler, tarihî arşivcilere nazaran daha yüksek ücretle iş buluyorlar, eğer biraz bilgisayar ve İngilizce biliyorsa. Televizyonlarda çalışan talebelerimiz var, benden çok maaş alıyorlar, iftihar ediyorum; sakın kıskanıyor demeyin; ama, arşiv derken onları da düşünelim. İş sahası var, ama yeteneğe bağlı.

Oturum Başkani –Ben de teşekkür ederim hocam.

Sonuç olarak, eğer, bu bildirileri ve bildiriler üzerine yapılan görüşmeleri değerlendirecek olursak, benim tespitlerim şöyle:

Bu oturumun ağırlıklı konusu arşivcilik eğitimi ve arşivlerde personel istihdamı idi. Yaklaşık üç konuşmacı da bu konular üzerinde durdular ve konuşmacıların ortak bir noktada buldukları bir husus, arşivciliğin, mutlaka bir eğitimin konusu olması idi; yani, arşivci yetiştirmek için bir eğitim kurumunda mutlaka bir programın olması idi.

Bildiri sahipleri ve tartışmacıların bir bölümü, genellikle bu eğitimin üniversite düzeyinde olmasını belirttiler, üniversite düzeyinde arşivci yetiştirmek üzere eğitim programlarının verilmesinin gerekliliği üzerinde durdular; ama, bunu, daha değişik kademelerde ele almanın, özellikle orta öğretim seviyesinde ele almanın da düşünülebileceğini ve bunun yarar sağlayabileceğini söyleyen düşünce sahipleri tartışmaya katıldılar; ama, galiba, bu oturumun ortak kararı diyebileceğimiz bir nokta, arşivciliğin, mutlaka bir eğitimin konusu olmasıdır, bir programın mutlaka bulunmasıdır.

Tabii, bu eğitim programının ne şekilde olacağı, ucu açık, geliştirilmeye muhtaç, zaman içinde belki çok tartışılacak bir husustur. Bu, işin doğasında vardır.

İkinci ortak beliren nokta: Arşivcilerin, mutlaka bir meslekî dayanışma içinde olmaları ve hem aldıkları eğitimin sonucu hem de istihdam edildikleri kurumun bir niteliği olarak, diğer mesleklerde olduğu gibi, belki yasal olarak bir arşivci tanımının yapılması gerekliliği belirdi ve arşivcilerin, bu dayanışmayı, bu tesianütü artıracak bir takım kurumlaşmaya da gitmelerinin gerekliliği üzerinde duruldu. Bu, bir dernek olabilir, belki bir başka meslekî teşekkül olabilir; ama, böyle bir kurumlaşmanın da yarar sağlayacağı bir ortak düşünce şeklinde ortaya çıktı.

Bunun ötesinde, yine, ağırlıklı bir görüş olarak, arşivde istihdam edilenlerin sorunlarının sürekli gündemde tutulması ve bunların iyileştirilmesi noktasındaydı. Özellikle bildiri sahipleri, arşivde çalışanların sağlık koşullarının iyileştirilmesinin mutlaka zorunlu olduğunu belirttiler ve bu çalışma riskinin göz önünde bulundurulmasını ve bunun için, belki bir yıpranma tazminatı ya da belirli bir sürenin emekliliğe sayılması gibi bir yasal düzenlemenin yapılmasının çok gerekli olduğunu belirttiler.

Bunun yanında, arşivciliği özendirecek bir takım önlemlerin de düşünülebileceğinden söz edildi. Örneğin, arşivcilerin, mutlaka bir özelliği olduğu, bu özelliklerinin başında da başkalarının bilmediği bir bilgiye sahip olduğu, bir dile, başkalarının bilmediği bir yazıyı okuma bilgilerinin bulunduğu göz önünde bulundurulması, bu özel bilgilerinin de mutlaka değerlendirilmesi gerektiğini açıkladılar ve genel olarak, tartışmalar, bu ortak noktalarda buluşarak, ama herkesin özel görüşü kendilerine ait olmak üzere açıklandı. Ben, böyle anladım.

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ—Osmanlıca meselesi gündeme geldi, hence çok yerinde bir teklif o, Batı'da olsun, birçok bilimsel kuruluşta, Osmanlıca, evet, Türkçe'nin bir farklı boyutu gibi, ama ayrı bir uzmanlık isteyen konudur.

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ—Sayın başkan, bu kararlara şöyle bir temenni uygun görülür mü?

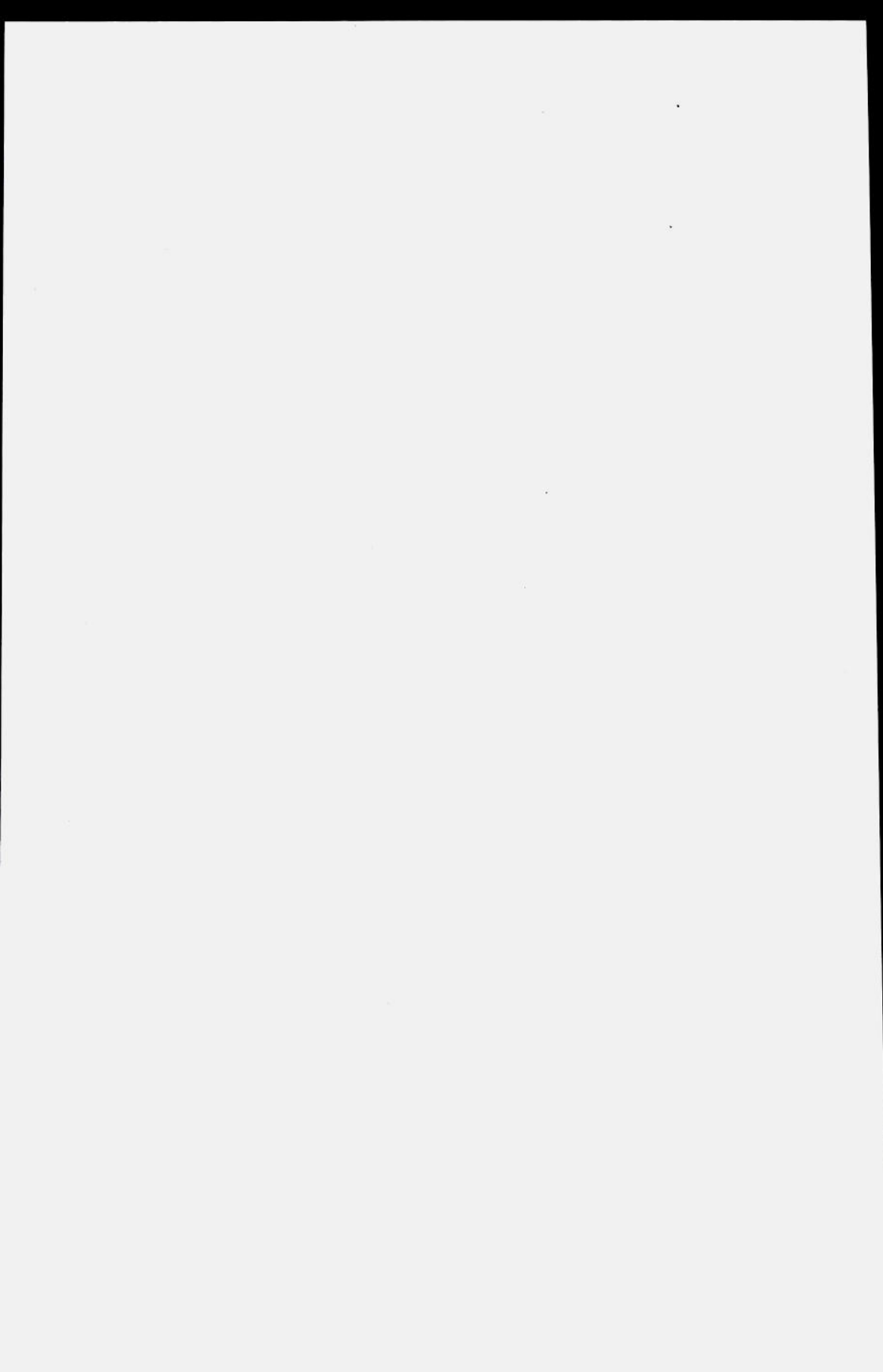
Cumartesi günleri meselâ 09.00-16.00 arası Arşiv'in genel kütüphane salonunun açık bulundurulması ve arşiv personelinin yüksek lisans ve doktora yapanların da o saatlerde, cumartesi günü, evvelden belge çıkarmak suretiyle çalışmalarına izin verilmesi; çünkü, bunu yapmıyorlar, benim söylediğim budur. Arşiv elemanı doktora yapmasın demiyorum;

ama, niye dışarılarda iş yapmaya çalışıyorlar? Yazık değil mi? Orada da faydalanılsın. Basiret Gazetesi'ne bakıyorsunuz, oradaki birtakım şeylerin belgeleri de arşivde; ama, buna bakamıyorsunuz, izin vermiyorlar; bulduğunuz halde kullanamıyorsunuz. Temenni olarak bunu koyalım.

Arşiv memuru da yüksek lisans veya doktora yapmak kaydıyla, yapıyorsa tabii, onlar da o zaman çalışabilsin.

Bir Katılımcı –Bizim de isteğimiz o, sadece onlar için değil, araştırmacılar için de.

Oturum Başkanı –Artık bundan sonraki oturumlara da katılabilirsiniz. Oturumu kapatıyorum ve teşekkür ediyorum efendim.

B SALONU V. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ

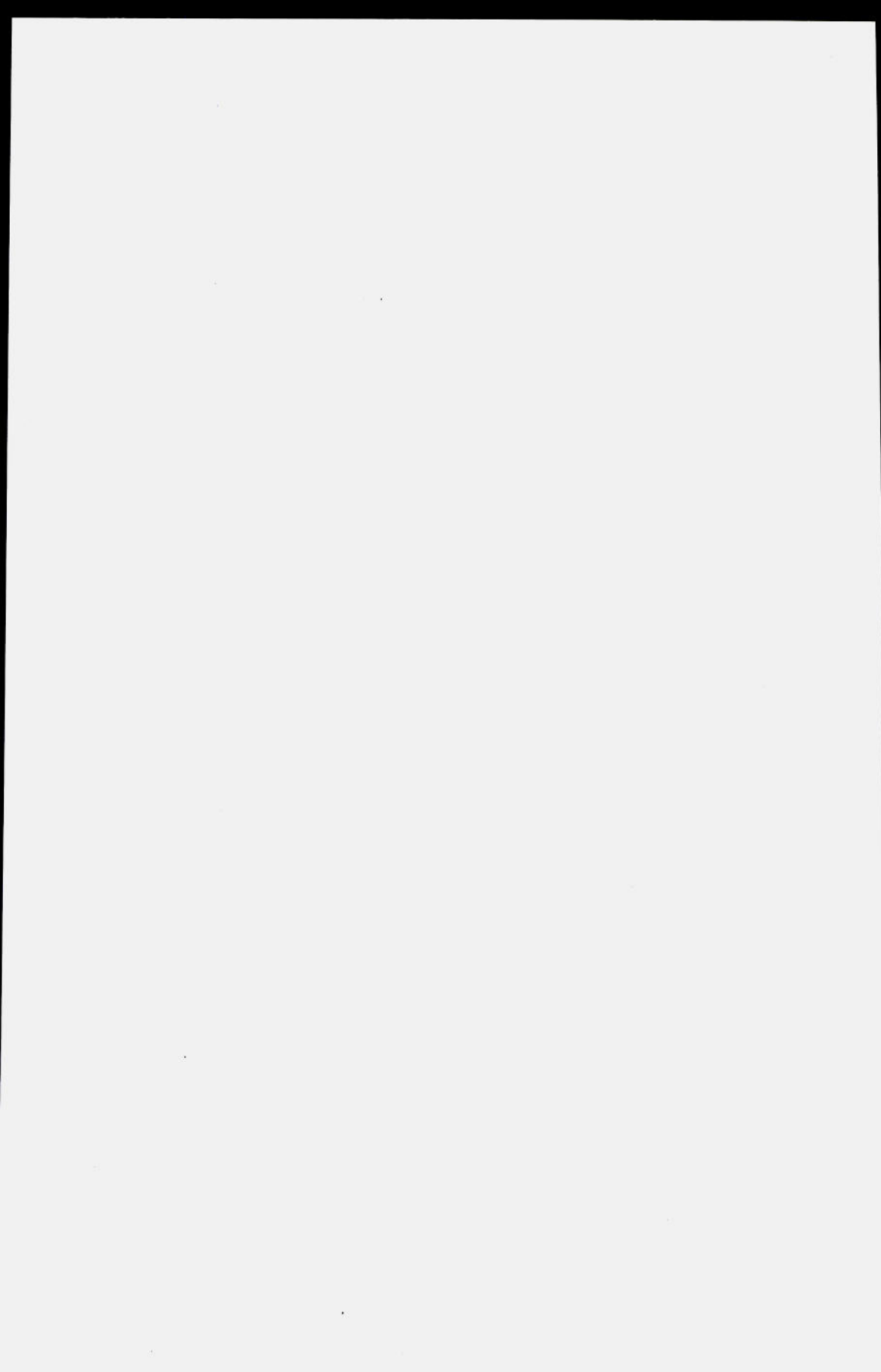
Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. İlber ORTAYLI

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İCİMSOY

Öğr. Gör. Tülin AREN

Ar. Gör. Dilek (BAYIR) TOPLU

Prof. Dr. Nejat GÖYÜNÇ*'ün Oturumu Açış Konuşması

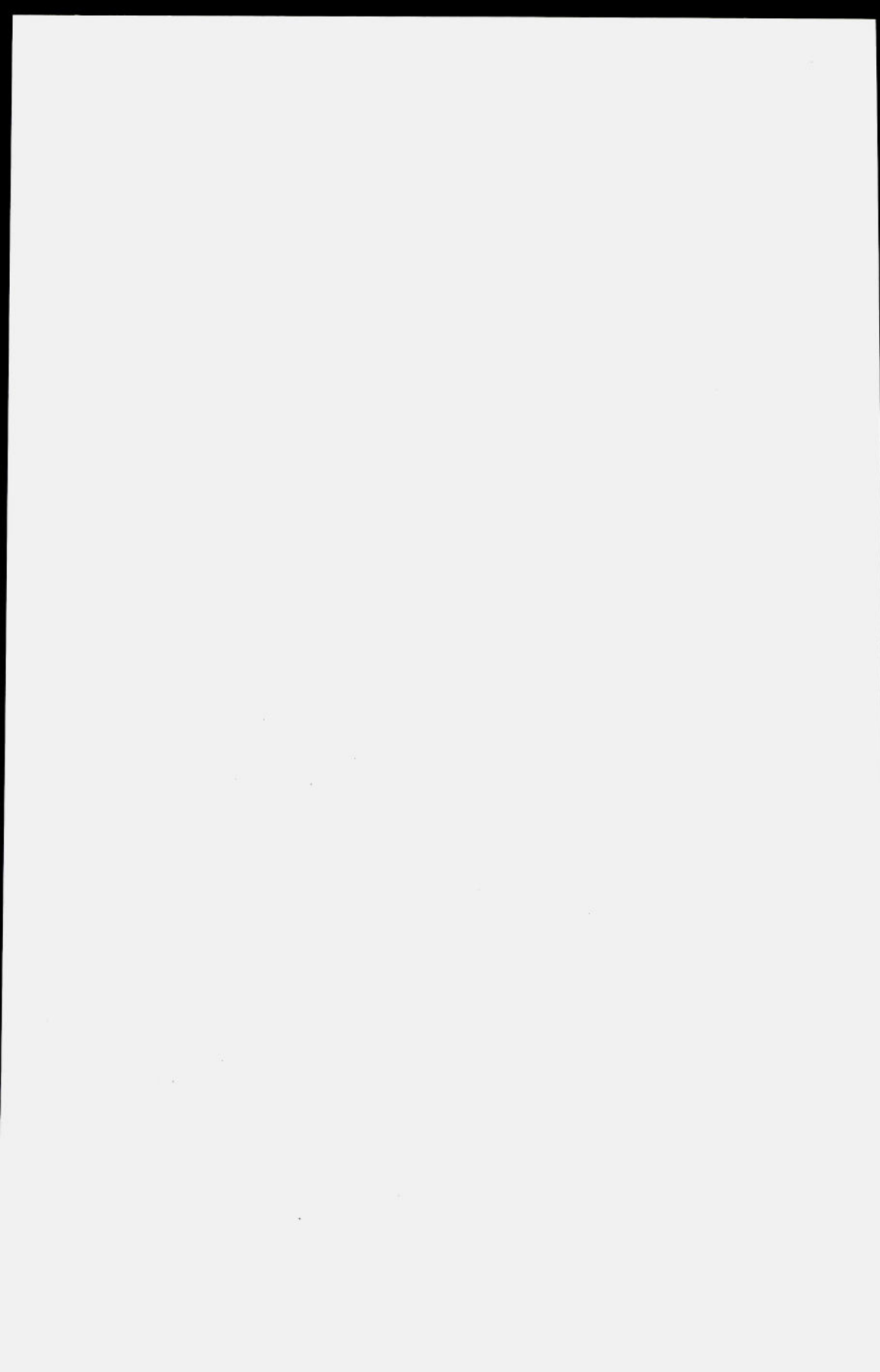
Oturum Başkanı –Tebliğ sunacak arkadaşlarım yerlerini aldılar. İlber bey bütün haşmetiyle buraya gelmekten kaçındı, çünkü İtalya'ya gitti. İtalya'ya da onun görüntüsü, Türkiye'yi daha iyi temsil eder diye gitti. Ama buraya da genç bir yardımcısını yolladı. Böylelikle de kendilerinin ne kadar ince olduğunu göreceksiniz burada, Teyfur'u görünce. Evet buyurun efendim.

Ar. Gör. Teyfur ERDOĞDU (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) –Konuşma süremiz 15 dakika, değil mi efendim?

Oturum Başkanı –Evet, konuşmalarınız 15 dakikadır. Giyotinle kesiliyor 15 dakika biter bitmez. Sabahleyin, çok kıymetli arkadaşım Profesör Özer ERGENÇ, nazik olduğu için benim sözümü hiç kesmedi fakat ben dikkat ettim ama herhalde aşmadık.

Efendim Bilal ŞİMŞİR bey teşrif ettiler, onu bilhassa, bilmiyorum tanımayanlar var mıdır? Eserlerini tanıyanlar çoktur da, belki kendilerini görememişlerdir, çünkü uzun süredir çok uzaklarda. İftihar ettiğimiz meslektaşımız, yani meslektaş derken, kendisi hariciyeci ama aslında kendileri benden daha fazla tarihçidir. Türk tarihine onun kadar hizmet eden yok. Ayrıca da orada, Avustralya'dayken de Türk kültürüne ne kadar hizmet ettiğini gazetelerdeki haberlerden de takip ettik. Onun için, kendilerini saygıyla selâmlarım hepiniz adına. Buyurun efendim.

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi.

"DIŞİŞLERİ ARŞİVİ" KONUSU

*Prof. Dr. İlber ORTAYLI**

Dışışleri Arşivleri, dünyanın her ülkesinde yoktur. Ancak birkaç ülkede vardır; ve daha doğru bir deyişle Dışışleri Arşivi kurabilecek ülke birkaç tanedir. Bu ülkeler büyük devletlerdir ve tarihte bağımsız yaşayan devletlerdir. Zamanımızda Hindistan gibi devletleri de ileride ilgi ve tetkik odağı olan Dışışleri arşivleri kurabilirler. Çünkü bağımsızlar bloku azası hâтта lideri olmuş, zaman zaman Asya politikasında önem kazanmış; ilişkilerin odak noktası olmuş sulhsever geçinmesine rağmen etrafında harb etmediğı komşu ülke kalmamıştır.

Ama genelde dışışleri bakanlıkları belgeleri geçmişin büyük devletleri açısından ilginçtir; ve bunlar daha çok 19. yüzyılın büyük devletleridir. En başta Britanya İmparatorluğu, Fransa, Avusturya-Macaristan, Rusya, Osmanlı İmparatorluğu, sonra Almanya ve İtalya gelir. İspanya arşivleri bir dönem için önemlidir. Japonya ve Çin Uzakdoğunun dünya politikasına girdiğı dönem için ilginçtir. 19. yüzyıl Avrupa Concert'ini oluşturan imparatorlukların dışışleri arşivleri vazgeçilmez beynelmilel tarih kaynaklarıdır. Birbirleri nezdinde büyükelçiyle temsil edilen ve ona göre de büyük ve geniş sefaret heyetleriyle çalışan bu ülkeler birbirlerinin siyaset, iktisat ve hâтта kültürü ve içtimaî hayatı hakkında geniş bilgiler içeren yazışma arşivlerine sahiptir. Bir başka deyişle Osmanlı Tarihi için Osmanlı'nın kendi evrakı kadar Rusya İmparatorluğu dışışleri arşivindeki (Bolşoya Scrpuhovskaya caddesi Moskova) belgeler, tabî Paris'de Quai d'Orsay Bonn'daki Dışışleri Tarih Arşivi, ille de Londra'da Public Record Office ve Viyana'da Haus-Hof-

* Ankara. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi.

und Staatsarchiv evrakı önemlidir. Bunlarsız Osmanlı tarihi yazılamaz. Tabîî Osmanlı arşivleri taranmadan da Rusya veya Avusturya ve Almanya tarihi olmaz. Bu keyfiyet sırf devletler arası ilişkilerin tarihi için böyle değildir: örneğin Rusya'nın şehirlerinde birinin tarihi (mesela Odessa) veya Almanya'nın iktisat tarihi, Avusturya'nını 18. yüzyıldaki ticaret ve kültür tarihi için de durum böyledir. Çünkü büyük devletler dünyanın önemli bölümlerine sahiptir ve kendi toprakları dışında birbirlerinin mülkü üzerinde etkin bir faaliyet gösterir; yerlilerin dikkat etmediği hususları kaydeder, istihbarat toplar ve merkeze yollarlar. Bu nedenledir ki Osmanlı tarihinin önemli kısmı Avrupa arşivlerinde yattığı gibi Avrupa devletlerinin tarihlerinin de ilginç boyutları bizim arşivlerimizde ve özellikle hariciye evrakımızda yatar. Meselâ Rusya (ZGADA) Zentralny Gosodartstvenniy Arhiv Drevnih Aktov 18. yüzyıla kadar özellikle Posolski Prikaz (Eliler Ofisi) Kırım ve Türkiye işleri bölümüne ve sayısız evraka sahiptir. Burada tarihin kendisi kadar bazı halde bizim arşivlerimizde görülmeyen ama Osmanlı imâlatı name kağıtlarına rastlanılmaktadır. Malzeme ve bilgi olarak tarihimiz için önemi açıktır. Arşivlerimizdeki Ecnebi defterlerindeki Ahkâm ve Ahidname fasıllarının bu ülke için benzer önem arzettiği ise şüpheden arîdir. Rusya tarihinin önemli bir faslını yorumlamak bölüm tahkik edilmeden mümkün değildir. Bu nedenle tasnifi bitmeyen Osmanlı Hariciye Nezareti evrakı ve Cumhuriyet dışişleri arşivi, millî tarihimiz kadar meselâ Rusya'nın tarihinin en önemli bir yorumunu engellemektedir. Kaldı ki imparatorluğumuzdan ayrılan yirmi kusür memleketin de millî ve milletlerarası düzeydeki tarih yorumu bu gibi malzemenin kullanımına muhtacdır.

Bütün bunların dışında; *Dışişleri Arşivi* devletin büyük geçmişi ve onurunu temsil eden bir kurumdur. Her devletin değil, mazinin imparatorluklarının ve büyük devletlerin Dışişleri Arşivi olur; Osmanlı Devleti'nin Hariciye Arşivi vardı ve vardır, ancak bakanlık senelerce bunu tasnif etmeden perişan şekilde elinde tutmuş, arşivcilere teslim etmemiştir. Bugün için de aynı problem Cumhuriyet dönemi arşivi açısından da sözkonusudur. Mezkûr arşiv bir an önce ya Başbakanlık arşivlerine teslim edilmeli veya Bakanlık kendisi arşivciler kadrosu teşkil ederek; kendine bağlı büyük, neşriyat yapan, gözden geçirilmiş bölümleri okuyucuya açık tutulan; imparatorluk ve cumhuriyet dönemi Dışişleri

Arşivini kurmalıdır. Bu arşiv büyük mazîin bir göstergesi olduğu gibi tarih ilminin de önemli merkezlerinden bir olacaktır.

Bu arşivde Başbakanlık Arşivi'nden ilgili kolleksiyonların İrade-Hariciye; Düvel-i Ecnebiye defterleri v.s. gibi serilerinin de mikro filmleri bulunmalıdır; Bundan maada ilgili devletlerle yapılacak antlaşmalar ve evrak mübadeleleri sözleşmeleri sonucu Rusya, Avusturya, Almanya, Fransa, Britanya, Hollanda v.s. gibi ülkelerden Türkiye evrakının mikro-filmleri getirilip saklanmalıdır. Gene araştırmacıların hediye edecekleri tez ve makalaları ve konuyla ilgili neşriyatın yayıldığı bir kütüphanede birlikte düşünülmelidir. Bonndaki Historisches Archiv des Auswaertigen Amtes (HAAA) kütüphaneye dikkat etmekte olup, Londra'da Public Record Office yer yokluğundan bu gibi neşriyatı hediye olarak bile kabul etmemektedir. Bu bir imkan ve cehd meselesidir. Bugün için Dışişleri Bakanlığı böyle bir Arşivi ne kendisi kurmakta ne de Başbakanlık Arşivlerine görevi devretmektedir. Bu nedenle de Osmanlı devleti gibi bir cihan imparatorluğunun (büyük devletlerden birinin) hariciye evrakı bir müessese de korunamadığı ve sergilenemediği gibi, Cumhuriyet evrakının da tarih tetkiklerine kapalı kalmamaktadır. Oysa ATASE (Askerî tarih arşivleri) bu alanda örnek bir düzenleme ile okuyucuya açılmakta, evrak tasnif edilerek araştırmacıya sunulmaktadır. Dışişlerinin de bu bakımdan gerekeni yapacağını ümit etmekteyiz.

Şüphesiz; Hariciye arşivinde çalışacak uzmanlar sadece Osmanlıca değil, Fransızca'yı da bilmek durumundadır. Dolayısıyla bu iki dili bilen adamın kıtlığı ancak özel burslarla sağlanacak bir eğitimle mümkündür, veya iyi Fransızca İngilizce bilenler Osmanlıca eğitime tabî tutulmalı ve ona göre bir ücret rejimi tatbik edilmelidir. Hariciye arşivinin sürekli ve düzgün neşriyat yapıp bilgileri değerlendirmesi gerekir.

*

Oturum Başkanı –Efendim bu kısa ve hatta süreyi arttıran konuşmaya hassaten teşekkür ederim. Tabî, sonra tartışma safhasına geçilince İlber beyden soru sormak veya katkıda bulunmak isteyenlerin

yazılı vermelerini rica edeceğim. Onu Teyfur beye veririz, İnternet aracılığıyla cevap verir. Öyle diyelim, şimdi modern ya artık.

Efendim ikinci konuşmacımız, çok kıymetli arkadaşım Oğuz İCİMSOY beyefendidir. Ben dikkat ettim burada, hep erkekler bir araya gelmeyelim, güzel hanımları da aramıza alalım dedim, fakat Dilek hanımefendi ekrana yakın olsun diye uzağa kaçtı. Burada bir aksaklık oldu, kusura bakmayın. Aslında hep böyle bir bir oturacaktık. Buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İCİMSOY –Çok teşekkür ederim kıymetli hocam. Konuşmamın ana konusu "*Kamu Sektöründe Evrak Yönetiminin Önemi ve Gerekliliği*", fakat bu konuşmama başlamadan önce, kısa bir açıklama, kısa bir saptama ve kısa bir gözlem iletmek istiyorum; o da şu: İki gün boyunca, tartışmalar devamlı Osmanlı Arşivi noktasında odaklandı ama inkar edilmemesi gereken bir gerçeklik var ki, o da, Osmanlı Arşivi'nin kapalı bir fon olduğu ve en büyük probleminin de, saklama, tasnif ve yararlandırma olduğu. Fakat 75. yılına ulaştığımız Cumhuriyet'in belki de en büyük problemlerinden bir tanesi, çığ gibi büyüyen bir bürokrasi ve bu bürokrasiye bağlı olarak da seller gibi üretilen evrak ve bu evrakın da akademik olmayan, ilmî olmayan ayıklama ve imha metotlarıyla yok edilmesi. Yani Cumhuriyet tarihimiz yok ediliyor. Önemli olan konulardan bir tanesi buydu, fakat Şûra'nın genel boyutları içinde, bu konu çok fazla gündeme gelmedi. Burada dikkati çekmek istiyorum ve umuyorum, bundan sonraki şûralarda da, sayın genel müdürümüzün himmetleriyle, bu konu daha enine boyuna, daha etraflıca görüşülecektir.

Dediğim gibi konum, "*Kamu Sektöründe Evrak Yönetiminin Önemi*". Bu, doğrudan Türk kamu yönetimini ya da Türk bürokrasisini eleştiren bir konuşma olmayacak, sadece kamu sektöründe evrak yönetiminin nasıl düzenlendiği, nasıl olması gerektiği konusunda, genel bir bilgi taşıyacak, genel bir bilgi içerecek.

KAMU SEKTÖRÜNDE EVRAK YÖNETİMİNİN ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

*Yrd. Doç. Dr. A. Oğuz İCİMSOY**

Özet

Evrak yönetimi (*records management*) artan bilgi üretiminin denetim altına alınması ve istenen bilgiye en kısa sürede ulaşılabilmesini sağlamak amacıyla İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD'de uygulamaya konulmuş, savaş sonrası dönemde geliştirilmiş ve günümüzde, modern işletmecilik tekniklerinden biri olarak algılanan uygulamalar bütünüdür. Bu uygulamalar bütünü, çeşitli kademeler ve farklı uygulama teknikleri içerir. Üretilen ve kullanılan evrakın sonuçta arşiv belgesi olabileceği gerçeği bu süreçte arşivcilerin de etken olarak görev almalarını zorunlu kılmaktadır. Bu bildiri enformasyon yönetiminin bir parçası olan evrak yönetimini incelemekte ve günümüz yönetimleri tarafından uygulanmasını incelemektedir.

Enformasyon yönetimi ve unsurları

Enformasyon (bilgi) yönetimi çeşitli unsur, kurum ve yönetim tekniklerinin ortak kullanımı ve paylaşımı ile gerçekleştirilir. Bu unsur, kurum ve yönetim teknikleri bilgisayar teknolojisi, kütüphaneler, müzeler, arşivler ve evrak yönetimidir. Bu anılan unsur ve kurumların efektif kullanılabilmesi sonucu, yönetimler, kendileri için gerekli olan doğru bilgiye en kısa sürede erişerek en akılcı kararı verebilirler. Bu unsur ve yönetim tekniklerinin birinin dahi fonksiyonel olamaması durumunda karar verme süreci uzar ve doğru karar verememe riski ortaya çıkabilir.

* Marmara Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü.

Yaşam evreleri anlayışı

Enformasyon yönetiminin bir unsuru olan ve kurumun fonksiyonlarını yerine getirmek üzere değişik amaçlarla bilgi taşıyıcısı olarak üretilen ya da alınan evraklar o kurum içinde değişik safhalar geçirir. Bu safhalara, canlıların hayatından esinlenilerek dokümanın yaşam evreleri adı verilmektedir. Üretilmiş olan bu evraklar, yaşam evreleri anlayışı gereğince şu safhalara ayrılır:

- a) Güncel evraklar (*active/current records*);
- b) Yarı güncel evraklar (*semi active/semi current records*); ve
- c) Güncel olmayan evraklar (*nonactive/noncurrent records*).

Evrakların bu belirtilen safhaları, içerdikleri bilgiye (evrakın içeriğinin güncelliğine) ve bu bilginin kullanım sıklığına bağlı olarak belirlenmektedir. Buna bağlı olarak, genelde, güncel evraklar bürolarda daimi olarak sıkça kullanılan evraklar, yarı güncel evraklar ayda en az bir kere müracaat edilen evraklar ve güncel olmayan evraklar da uzun süreli saklanması gereken belgelerle yılda on defadan daha az başvuru alan evrak olarak algılanmaktadır.

Arşivcilik literatüründe güncel ve yarı güncel evraklar evrak yöneticisinin, güncel olmayan belge niteliği kazanmış malzeme ise arşivcinin sorumluluğu altında kabul edilmektedir. Fakat bu ayırım izafî olup özellikle özel kurum ve kuruluşlarda evrak yöneticisi, güncel ve yarı güncel evrakların yanı sıra güncel olmayan belgeden de sorumlu olabildiği gibi kimi kuruluşlarda da arşivciler yarı güncel evrakların sorumluluğunu üstlenebilmekte ve güncel evraklarla ilgili sorunlar üzerinde çözüm üretebilmektedir.

Evrak yönetimi nedir?

B.K.Ataman, evrak yönetimini, ICA'nın yayınladığı arşivcilik terimleri sözlüğünün Türkçe versiyonunda **evrak işletmeciliği** girişi altında "genel idarî işletmeciliğin, evrakların yaratılması, işlenmesi, kullanımı ve tasfiyesinde, yani bütün yaşam sürelerinde tasarruf ve etkinliği sağlamayı amaçlayan kolu" olarak belirtmektedir.³⁶⁶ M.Cook ise evrak yönetimini "evrakların arşiv malzemesi olma sürecinin kontrolü" olarak ifade

³⁶⁶ B. K. Ataman, *Arşivcilik Terimleri Sözlüğü*, s.37.

etmektedir.³⁶⁷ Peter Emerson ise evrak yönetiminin amacını "daha az ve daha kaliteli evrak üretmek" olarak ifade etmektedir.³⁶⁸

Bu ve benzer tanımlamaların iki ortak noktası bulunmaktadır. Bu noktalar öncelikli olarak yer, zaman, personel ve malzemeden tasarrufu ve karar verme sürecinde etkinliği sağlayan işletmecilik anlayışı ve idarî yaklaşım, ikinci olarak da arşive intikal etmesi gereken nitelikli malzemenin saptanmasını dikte eden yaklaşımdır. Her iki yaklaşım da birbirinden ayrı ele alınamaz.

M.Cook, evrak yönetiminin; enformasyon, yönetim ve arşivler olmak üzere üç enterfaza sahip olduğunu belirtmektedir.³⁶⁹ Buna bağlı olarak evrak yöneticisinin bir kurumda merkezî yönetimin bir memuru olduğu ve sorumluluğunun ne tür evrakların üretileceğine, yararlandırmanın nasıl sağlanacağına karar vermek, dosyalama sistemlerinin kurulmasından sorumlu olmak onların idamesini sağlamak olduğunu ifade etmektedir.

Evrak yönetiminin, sahip olduğu bu üç enterfaza dayanarak, öncelikli olarak yönetimlerde karar verme aşamasında gereken bilgiye en kısa sürede erişmeyi mümkün kılmakta olduğunu, yönetimde (kamu yönetimi de dahil) tasarruf ve verimlilik sağladığını ve nihaî olarak hem devam edegelen idarî ihtiyaçlar hem de gelecek kuşaklara aktarılması gereken tarihî belgelerin seçilmesinde etken unsur olduğunu belirtmektedir.

Evrak yönetiminin ortaya çıkışı

İnsanoğlunun bilgi taşıyıcı olarak çeşitli formlarda doküman üretmesi tarihin başlangıcına yani yazının bulunmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte tarih öncesi çağlarda da insanoğlu çeşitli duygu ve düşüncelerini resimlerle ifade etmiş ve hatta kimi günlük faaliyetleri bu resimlerde yansıma bulmuştur. Yine de bilinçli olarak arşivlerin ilk kuruluşu yazının bulunmasına tarihlenmektedir. Bu ilk dönemlerde üretilen dokümanlar, ki bunlar genellikle kil tablet formundadır, yöneticilerin tebararı ile ilgili sahip olmak zorunda oldukları bilgileri içerir

³⁶⁷ M.Cook. *Archives administration*. s.25.

³⁶⁸ P.Emerson. "This is records management: efficiency and security through documentary control". *Records Management* 6, s.2.

³⁶⁹ M.Cook. "This is records management". *Records Management* 2, s.5-9.

nitelikte ya da ticarî faaliyetlerin, sözleşme ve mukavelelerin yazıya dökülmüş biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda hem üretilen evrakların biçimleri değişiklik göstermiş hem de saklanan belgelerin içerdikleri konular farklılıklar arzemiştir. Neden sonra ortaçağda belgelerin saklandığı kurumlar olan arşivlerle kütüphaneler arasındaki ayırım gerçekleşmiş ve arşivlerde saklanan/korunan kütüphane malzemeleri farklı bir mekana, kütüphanelere nakledilmiş ve orada saklanmaya başlanmıştır. Bu da arşiv malzemesinin niteliğini yeniden belirleyen bir unsur olmuş, yalnızca **yöneticiler**in ya da özel kişilerin yazışmalarının ve kendilerine has belgelerinin saklandığı mekanlar olarak ilk ortaya çıkışlarındaki hüviyetlerini yeniden kazanmıştır.

İlk ortaya çıkışlarında arşivler genellikle yöneten kişinin sarayında veya ikametgahında yer almışlar, daha sonraki yüzyıllarda korunaklı ve güvenli yerlerde saklanmışlardır. Bu da o dönemlerde dahi arşivlerde saklanan belgelerin değerini ve başkaları tarafından ele geçirilmeleri ya da ortadan kalkmaları halinde ortaya çıkacak problemleri vurgulaması açısından önemlidir.

Fransız ihtilaline kadar arşivler yalnızca yöneten kişinin haklarını ispatlayan ve halka, araştırmaya kapalı kurumlar olarak kalmışken, 1789'dan sonra İhtilalciler tarafından kamu arşivlerinin kamunun malı olduğu anlayışı kabul edilmiş ve tüm arşivlerin halka açılması gerekliliği vurgulanmıştır. Bundan sonradır ki arşivler, takibeden yıllarda özellikle tarihi araştırmalar yapan araştırmacıların birincil kaynakları olma durumuna gelmiştir. Bununla birlikte arşivlerin **yöneten kesim** tarafından kullanımı göz ardı edilmemelidir.

19.yüzyılda ve 20.yüzyılın ilk çeyreğinde yönetimler tarafından ihmale uğrayan konulardan birini güncel ve yarı güncel evraklar üzerindeki tasarruf oluşturmaktadır. Arşivler artık kullanımdan kalkmış olan belgeleri eğer devlet daireleri vermek isterlerse almakta ve kendilerine has düzenleme yöntemleriyle tasnif ederek saklamakta ve araştırmacılara sunmaktadır. Buna karşın güncel ve yarı güncel evraklar için düzgün dosyalama sistemlerinin mevcudiyetinin olmaması, gerekli gereksiz birçok evrakın birarada bulunması dolayısıyla arama ve istenen evraka erişimi zorlaştırması, bunun sonucunda da karar verme mekanizmasının büyük zorluklarla karşılaşması, işletmecileri (özellikle organizasyon ve

metot uzmanlarını) çeşitli çözümler üretmeye yönlendirmiş ve kimi arşivcilik metotlarını kullanarak bir çözüme ulaşmalarını sağlamıştır.

Evrak yönetimi (*records management*) kavramının ortaya çıkışı İkinci Dünya Savaşı yıllarına rastlamaktadır. Bilindiği gibi özellikle bilimsel ve teknik alanlarda en fazla araştırma ve geliştirmenin ve bürokratik faaliyetlerin söz konusu olduğu yıllar savaş yıllarıdır. ABD'de 1934 yılında kurulan Millî Arşiv, Federal Hükûmet tarafından, daimi olarak saklanması gereken belgelerin seçimi ve imhası ile ilgili olarak Kongre'ye bir rapor sunması amacıyla kurulmuştu. Bu teşebbüs yukarıda bahsettiğimiz geleneksel arşivcilik anlayışının değiştirilmesine yani arşivlerin yalnızca kendilerine belge devredilmesini bekleyen kurumlar olarak addedilmemesi gereğine bir başlangıç oluşturmaktadır. 1935-1937 yılları arasında ABD Millî Arşivi kamu kuruluşlarında çeşitli araştırmalar yapmış ve evrakların birbirine hiç benzemeyen sistemler aracılığıyla dosyalarda saklandığını ve lüzumsuz evrakın imhası yolunda hiçbir girişimin bulunmadığını ortaya çıkarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında üretilen sayısız doküman ile başedebilmek amacıyla ilk evrak yönetimi programı uygulanmış, kimi federal kuruluşlar da ilk kez ara depolar kurmuşlardır. Evrak yönetim programları O. ve M. uzmanları ile birlikte arşivcilerin katılımı ve desteği ile yürürlüğe konulmuştur. Bu evrak yönetimi programlarının kamu kuruluşlarında verimliliği arttırdığının gözlenmesi ve ara depoların evraklarla ilgili olarak saklama/depolama maliyetlerini azalttığının hesaplanması, özel kuruluşların da bu tekniklere yönelmesini ve uygulamaları özellikle yer, zaman ve paradan tasarruf açısından ileri seviyelere götürmeleriyle sonuçlanmıştır. Günümüzde evrak yönetimi programı uygulamayan bir kurumun varlığını düşünmek mümkün değildir.

ABD'de olduğu gibi benzer şekilde, İngiltere'de de arşivcilerin evrak yönetimi konusunda söz sahibi olmalarına yol açan ve kamu kurum ve kuruluşlarının elinde bulunan evrakların düzenli bir şekilde tutulması, belirli süreler sonunda saklama plânlarına bağlı olarak imha edilmesi ya da ikinci bir kez gözden geçirilerek imhası ya da arşive nakline karar verilmesini dikte eden 1954 tarihli *Grigg Raporu*, "evraklarını korumak için gerekli düzenlemeleri yapmanın uygar devlet yönetimlerinin kaçınılmaz görevi olduğunu" belirtmiştir. Anılan tarihte

Public Record Office ile işbirliği ve koordinasyon içinde olacak evrak yöneticisi kadrolarının (*departmental record officer*) ihdasını zorunlu görmektedir.³⁷⁰ Bu rapor sonucu İngiliz kamu kurum ve kuruluşlarında evrak yönetimi programları uygulanmakta ve devamlı olarak güncelleştirilmektedir.³⁷¹

Bir evrak yönetimi programı ve unsurları

Evrak yönetimi bir kuruluşun faaliyetleri sırasında ürettiği ya da diğer kurum ya da kişilerden aldığı evrakların üretiminin denetlenmesi, dağıtımı, dosyalanması, erişimi, depolanması ve imhası ya da arşive naklini mümkün kılan bir yönetsel sistem olduğu daha önce ifade edilmişti. Burada sözü edilen evrak, bilgi taşıyan her tür nesne ya da ortamı ifade etmektedir. Evraklar kuruluşların faaliyetleri sonucu doğal olarak üretilirler ve kurum faaliyetleri evraklar olmaksızın anlam ifade etmez.

Kurumlar temelde evraklara iki nedenden ihtiyaç duyarlar. Birinci olarak evraklara kuruluşun politikaları ve faaliyetlerinin delili olarak ihtiyaç duyulur. Evraklar kurumun almış olduğu kararları, bu kararlar sonucu atılmış adımları ve atılan adımlar sonucu ulaşılan noktayı gösterirler. Hukukî olarak kurumların denetlenmeleri bu evraklarla mümkün olur, gerekirse mahkemede delil olarak kullanılabilir, hisse sahipleri bu evraklarla şirketin faaliyetlerinden haberdar olur.

İkinci ve belki daha da önemli olarak kurumun yöneticilerine doğru ve güncel bilgi sunarak karar alma sürecinde etkin rol oynamalarıdır. Bir kurumun faaliyetleri ve stratejileri ile ilgili en önemli bilgi yine kendi bünyesinde bulunan bilgidir.

Evrak yönetiminin amacı temelde şu iki gereksinimi karşılamaya yöneliktir. Hem kanunî olarak saklanması gereken belgeleri kanunun öngördüğü süre kadar saklamak ve ileriye yönelik bir değer taşıyorsa onu kalıcı kılmak aksi halde imha etmek hem de elde bulunan bilgiyi yönetime hazır halde tutmak. Evrak yönetimi bu amaçları yerine

³⁷⁰ *Report of the Committee on Departmental Records (Grigg Committee Report)*. Cmd 9163 (1954). s.6.

³⁷¹ 1980'li yılların sonunda Merkezi Hükümet bünyesinde kurulan evrak yönetimi şubesi, PRO'dan ayrı bir kurum niteliği taşımakla birlikte daima bu kurumla işbirliği içinde bulunmaktadır. İngiliz kamu yönetimi için evrak yönetimi ile ilgili broşürler yayınlamış ve yayınlamaktadır. Bu broşürler evrak yönetiminin tüm boyutlarını içeren küçük çaplı yayınlar olmakla birlikte konunun önemini ve verimliliği vurgulayan örnekler içermektedir.

getirmesinin yanında işletmecilik açısından da kuruma farklı açılardan hizmet etmektedir. Bu amaçlar doğru hazırlanan evrak yönetim programları ile gerçekleştirilir.

Bir evrak yönetimi programının oluşturulmasıyla sağlanacak faydalar somut ve soyut karlar olarak ifade edilir.

Somut karlar çok kısa sürede sağlanan tasarruflar ve karlar olarak ifade edilebilir. Bu tasarruflar evrakların fiziksel kontrolü ile mümkün olabilmektedir. Bunların başında doğal olarak evrak yönetimi programının uygulanması sonucu kazanılmış mekandan elde edilen tasarruf gelmektedir. Ne şekilde ve boyutta olursa olsun dosya dolapları günlük faaliyetlerin yerine getirildiği genellikle pahalı yerleri işgal ederler. Bu dosya dolaplarında saklanan ve günlük faaliyetlerde kullanılmayan güncelliğini yitirmiş dosyaların daha az maliyetli yerlere nakli ile hem yerden hem de o yer için ödenen paradan tasarruf etmek mümkün olacaktır.

Soyut karlar ise anlaşılması daha zor olup verimliliğin artması ile elde edilen kazançları ifade etmektedir. Evrakların etkin kullanımı sonucu karar verme mekanizmasının gerekli bilgi ve belgeye daha kısa sürede ulaşarak karar verme sürecinin kısaltılması en büyük karlardan biri olarak kabul edilmelidir.

Evrak yönetimi programının amaçları

Bir kurumda evrak yönetiminin uygulanmaya başlanmasından önce ayrıntılı amaçlar belirlenmelidir. Bu amaçlar hem üst yönetim hem de evrak yöneticisinin bu programdan beklentilerini içermelidir. Temelde bir evrak yönetimi programı şu öğelerden oluşur.

- 1- Evrak kontrol sistemlerinin oluşturulması
- 2- Tasnif ve indeksleme sistemlerinin geliştirilmesi ve enformasyon teknolojisinin kullanımı ile bilgiye erişimin hızlandırılması
- 3- Kurumda kullanımda olan tüm dokümanları kapsayan saklama plânlarının oluşturulması yoluyla evraklar üzerinde saklama kontrol sistemlerinin kurulması
- 4- Dosya başlıklarının hazırlanması için tüm kuruluş bazında kuralların geliştirilmesi

- 5- Özel raporların yönetimi için bir sistemin geliştirilmesi
- 6- Depolama faaliyetlerinin gelişimi hakkında tavsiyelerde bulunmak
- 7- Formların dizaynı ve gelişiminin kontrolü için bir sistem kurulması
- 8- Kurum için hayatî önem taşıyan dokümanlar ve onların uygun ortamlarda saklanması için düzenlenmeleri
- 9- Evrakların alternatif taşıyıcılara aktarımlarının incelenmesi ve tavsiyesi
- 10- Makina ile okunabilir ortamlarda saklanan dokümanların yönetimi ve kontrolünün sağlanması için kuralların saptanması
- 11- Kapsamlı el kitaplarının hazırlanması.

Bu amaçları gerçekleştirecek bir evrak yönetimi uygulaması kurumun faaliyetleri ile ilgili olarak üretilen ve gerçekleştirilen şu unsurlar ve fonksiyonlardan sorumlu olmalıdır:

- . Form kontrolü
- . Rapor yönetimi ve kontrolü
- . Yazışma kontrolü
- . Güncel evrak yönetimi
- . Güncel olmayan evrak yönetimi
- . Mikrografi
- . Evrak yönetimi el kitapları
- . Hayatî evraklar kontrolü
- . Yönergeler yönetimi
- . Posta yönetimi
- . Evrak envanteri ve değerlendirme
- . Evrak saklama plânları ve imha
- . Arşiv yönetimi ve kontrol
- . Reprografi

Evrak yönetiminin bu faaliyetler ve unsurlar üzerinde kontrolünün olması sonucu bir kurumda üretim aşamasından nihaî noktaya kadar bilginin denetimi ve verimli kullanımı sağlanabilir. Bu unsurlardan da anlaşılacağı gibi evrak yönetimi yalnızca evrakların dosyalanması ile ilgili, ki bu genelde kabul gören yanlış bir görüştür, olmayıp daha geniş bir yelpazede hizmet sunan bir yönetim sistemidir.

Bu aşamada kısaca bir evrak yönetimi programının başarıya ulaşabilmesi için gerekli iki unsura değinmek gerekmektedir. Bunlardan ilkinin üst yönetimin tam desteği oluşturmaktadır. Üst yönetimin tam desteği olmaksızın böyle bir programın başarıya ulaşması mümkün olamaz. Ayrıca bu destek idarenin her kademesinde de gereklidir. İdarî çark içinde herhangi bir seviyede karşılaşılan destek eksikliği süreci yavaşlatabilir, sırasında durdurabilir.

İkinci nokta ise evrak yönetimi için yapılacak harcamaların gereksiz olarak telakki edilmemesidir. Bir çok kurum mevcut harcama kalemleri ile üzerine ek bir harcama yapılmaksızın yürütülebileceğine inanmakta, sistem için gerekli harcamalara olur vermemektedir. Oysa ki, sistem için yapılacak harcamalarla özellikle ileri safhalarda yapılan birçok gereksiz harcamanın önüne geçilecek ve orta vadede kurum parasal açıdan tasarruf edebilecektir.

Güncel evraklar

Evrak idaresi programını uygulayan sorumlu idarî birim evrakın üretiminden ve dağıtımından tek başına sorumlu olmamalıdır. Bu sorumluluk evrak idaresi, sistem ve metod, grafik dizayn, evrak çoğaltma, vs. gibi çeşitli alanların uzmanlarından oluşan çok disiplinli bir grup tarafından paylaşılmalıdır.

Evrakın üretimi ve dağıtımı kuruma bağlı olarak farklı anlamlar taşıyabilir. Örneğin acaba biz idarî formlarla ilgili rasyonel ve etkili bir sistem kurulması ile mi ilgileniyoruz? Raporlar ve direktifler sunmak ve yazmak için kesin prosedürler uygulamakla mı uğraşyoruz? Evrakların çoğaltımı ile ilgili bir kontrol programı mı başlatmak istiyoruz? Hem dahilî hem de haricî postanın yönetimi ve yönlendirilmesi için bir sistem oluşturulmasından mı sorumluyuz? Bu nedenle amaçlarımızın öncelikli olarak doğru ve sistemli olarak saptanması gerekir.

Üretim

Evrak yönetimi içinde bu aşama bir kurum içinde üretilecek evrakların türü ve niceliği ile ilgilidir. Bir kurum içinde evraklar iki türlü üretilir:

a) Bir kuruma haricî kaynaklardan gelen evraklar (bu bir başka kurum olduğu gibi şahıslar da olabilir)

b) Kurum tarafından dahili olarak üretilen evraklar.

Haricî kaynaklardan gelen evrakların üretimi alıcı kurumun denetiminde değildir. Fakat dahilî olarak üretilen evrak kurumun ihtiyaçlarına bağlı olarak denetimi altına alınabilir.

Üretimin kontrolü aşamasında efektif stratejileri belirlemek amacıyla anahtar sorular oluşturulmalıdır. Öncelikli olarak cevaplandırılması gereken soru: **Evraklar kimler tarafından üretilmelidir?** sorusudur. Kurum içinde üretilecek evrakları gözleyecek bir kişi sorumlu kılınmalıdır.

İkinci olarak sorulması gereken soru: **Evraklar nasıl üretilir?** dir. Bu soru üretilen bir evrakın formatını ve üretim tekniklerini açıklamaya yöneliktir. Bu sorunun cevaplandırılması ile ulaşılan aşamada formatta bir standardizasyona ulaşmak ve üretimde parasal tasarrufu gerçekleştirebilmek mümkün olur.

Üçüncü olarak sorulması gereken soru: **Evrak niçin üretilir?** sorusudur. Bu soru üretim aşamasındaki kontrolla ilgili en can alıcı soru olup, eğer gerekli değilse evrak üretilmemeli cevabını almak mümkün olabilmelidir.

Bu sorular bize yukarıda belirttiğimiz evrak yönetiminin sorumlu olduğu alanların kimisi üzerinde format oluşturma ve standartları kurma girişimlerimizi başlatmamıza aracı olmaktadır.

Dağıtım

Üretim aşamasından sonraki ikinci adım üretilen evrakın gönderen kişi ya da kurumdan alıcıya ulaştırılmasıdır. Bu süreç içinde bir kurumun evrak yönetimi programını ilgilendirecek iki önemli faktör vardır: Bunlardan birincisi dağıtım ağı ya da yolları, ikincisi ise dağıtılacak kopya sayısındır.

Dağıtım ağı gönderen kişinin amaçlarına hizmet eder şekilde oluşturulmalıdır. Aksi halde yerine ulaşmayan ya da geç ulaşan bir evrak evrak yönetiminin oluşturulma amacını sekteye uğratabilir.

Dağıtılacak kopya sayısı da evrak yönetiminin amaçlarını gerçekleştirmek açısından hayati önem taşımaktadır. Gereksiz sayıda üretilen evrak, evrak yönetimi faaliyetlerinin çeşitli safhalarındaki işlemlerin yavaşlamasına hatta sırasında tıkanmasına yol açabilecektir.

Kullanım

Evrak kullanımı, evrak yönetimi programı içinde evrak üretimi ile başlayan güncel evrak safhasının üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu süreç yarı güncel safhayı da geçerek sonuçta güncel olmayan evrak safhasına ulaşacaktır.

Kullanım süreci farklı unsurlardan oluşur. Bu unsurlardan başlıcası evrakın bir sistem içinde düzenlenmesi, saklanması ve erişimini mümkün kılacak dosya sisteminin oluşturulmasıdır.

Dosyalama sistemi

Kurum tarafından herhangi bir şekilde üretilmiş bir evrakın kullanımının sürekliliği o evraka gerek duyulduğunda erişilebilir olması ile sağlanır. O evraka erişimi sürekli kılan ise bir dosyalama sistemidir.

Bir dosyalama sisteminin şu avantajları vardır:

a- lüzumsuz evrakın ayıklanmasını mümkün kılar, toplam evrak sayısını azaltır,

b- hızlı ve sistematik evrak dosyalanmasını sağlar,

c- doğru dosyalanmış ve güvenle saklanan bir sistem içinde bilginin güvenli olarak korunmasını sağlar,

d- karar verme ve araştırma yapma sürecini azaltır,

e- kurum içinde personelin görev ve sorumluluklarının değişmesine karşın dosya sisteminin devamını güvence altına alır,

f- verimliliği artırır,

g- yer, ekipman ve insan kaynakları en iyi şekilde değerlendirilir,

h- evraklarla ilgili yapılan harcamalar azaltılabilir.

Buna karşın düzgün bir dosya sisteminin olmaması sonucu:

- a- yer ve malzemenin yanlış kullanımı,
- b- dosyalama sistemlerinin gereksiz bir şekilde çoğaltılması,
- c- gereksiz evrak üretimi,
- d- personelin düşük çalışma azmi,
- e- fazla cazip olmayan iş ortamı,
- f- karar verme sürecinde gerekli bilginin kaybı,
- g- zaman, para ve enerji kaybı

söz konusudur.

Tüm bu unsurlar gözönüne alındığında her adımı plânlanmış bir dosyalama sisteminin oluşturulması her kurum için gereklidir.

Her dosyalama sisteminin çeşitli avantajları ve dezavantajları olduğundan bir kurum kendisiyle ilgili çeşitli kriterleri gözönüne alarak uygun sistemi seçmelidir.

Bir dosyalama sisteminin kurulması

Bir dosyalama sisteminin kurulması birçok prosedürün bir araya getirilmesi ile mümkün olmaktadır. Bu prosedürleri sekiz başlık altında toplamak mümkündür.

- 1- Diğer kurumların bu konuyla ilgili olarak ne yaptıklarının incelenmesi,
- 2- Evrakların incelenmesi,
- 3- İhtiyaçların belirlenmesi,
- 4- Doğru sistemin seçilmesi,
- 5- Bellibaşlı sistemlerin anlaşılması,
- 6- Sistemin kurulması,
- 7- Dosya kodlarının saptanması,
- 8- Dosyalama elkitabının yazılması.

Bu maddelere tek tek kısaca bakmak gerekirse;

Diğer kurumların sistemlerinin incelenmesi her zaman gerekli bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira varolan sistemler her zaman

doğruları ve yanlışları ile beraber mevcuttur. Bu sistemlerin incelenmesi, kurumunda yeni bir dosyalama sistemi oluşturmayı düşünen kişinin çeşitli yanlışlardan sakınmasını sağlayacaktır.

İkinci olarak kurum içinde mevcut evrakın niteliği ve niceliği ile üretilen ve üretilecek olan evrakın çeşitli özelliklerinin anlaşılmasına yönelik bir envanter çalışması yapmak gerekmektedir. Bu da kurum içi evrak envanteri çalışması ile mümkün olabilir. Envanter çalışması sonucu şu an mevcut sistemin saptanması mümkün olabilecektir.

Sistemin kullanıcılarının yeni oluşturulması istenen sistemden beklentilerinin neler olduğu bir diğer aşamadır. Bu da evrak envanteri aracılığıyla gerçekleştirileceği gibi birebir görüşmelerle de sağlanabilir. Birebir görüşmeler aynı zamanda sistemi kullanacak olan kişilerin hem evrak yönetiminden hem de evrak yönetiminden sorumlu olan kişiden haberli olmalarını sağlayacaktır.

Doğru dosyalama sisteminin seçimi ile ilgili gözönünde bulundurulması gereken kriterler şunlar olmalıdır:

1- Kurumun büyüklüğü: Kurumun büyüklüğü evrakların dosyalanmasından sorumlu olacak kişi ve saklanan evrakı kullanacak kişi sayısını ortaya koymaktadır. Kurum büyüdükçe daha fazla kişi dosyalama faaliyetinde bulunacak ve daha fazla kişi bu evrakı kullanacaktır.

2- Evrakların niceliği: Küçük bir kurumda az evrak olacağından alfabetik bir dosyalama sistemi yeterli olabilecek iken büyük kurumlarda nisbeten karmaşık nümerik ya da alfanümerik dosyalama sistemlerinin oluşturulması söz konusu olabilmektedir.

3- Evrakın nasıl kullanılacağı: Evrakların nitelikleri ve sistem içinde nasıl kullanılacak oldukları uygun sistemin seçilmesinde önemli bir kriter olmaktadır.

4- Evrakı kimlerin kullanacağı: Bir yöneticinin kullanacağı evrakın genelde kullanım amacına bağlı olarak konusal düzenlenmesi gerekliliğine karşın bir büro görevlisinin sorumluluğu gereği alfabetik ya da nümerik olarak düzenlenmiş evraka olan ihtiyacı gibi.

5- Evrakın ne kadar kolay erişilmesine olan gereksinim: Evraka kolay erişim iki farklı türde sistemden birinin seçilmesi gerekliliğini ortaya

koyar. Bunlar *Doğrudan Erişim Sistemi* ve *Dolaylı Erişim Sistemi*'dir. *Doğrudan Erişim Sistemi*'nde bir kişi belirli bir evraka doğrudan dosyaya gidip ilgili kodunu kullanarak erişebilir (alfabetik dosyalama sistemi). *Dolaylı Erişim Sistemi*'nde ise bir araştırma aracının kullanımı gereklidir. Zira dosyalar belli bir sistem içinde düzenlendiklerinden (nümerik ya da konusal) erişim kolay değildir.

Bir sistemi seçerken gözönünde bulundurulması gereken şu unsurlar da mevcuttur:

Tamlık: Seçtiğimiz sistem mevcut tüm dosyalarımıza ve evrakımıza uygulanabilir olmalıdır. Buna karşın elde mevcut olmayan evraklar için bir sistem kurmaya teşebbüs edilmemelidir.

Basitlik: Kurumdaki herkes sistemi kolaylıkla anlayıp kullanabilmelidir. Sistemler uzman kişilere dayanmamalıdır.

Esneklik: Sistem kurumun ileride üstlenebileceği fonksiyonları da içerebilecek şekilde esnek olmalıdır. Fazla kaydırmalara ve yer değişikliklerine yol açmadan yeni konular ya da fonksiyonlar sisteme rahatlıkla eklenebilmelidir.

İleriye dönük gelişmeler: Kimi sistemler açık, kimi sistemler ise kapalı sistemlerdir.

Etkenlik: Sistem kurumun günlük faaliyetlerini içermelidir. Aksi halde ileride sistemin değiştirilmesi söz konusu olabilir.

Mantık: Sistem evraklar üzerinde ortak karakteristiklerin kullanıldığı mantıksal seriler ve altseriler oluşturabilmelidir.

Standardizasyon: Sistem dosyalama, kodlama, erişim ve terminolojide standartlaşmayı sağlayabilmelidir.

Saklama plânlarıyla uyum: Seçeceğimiz ya da kuracağımız sistem saklama plânlarıyla uyum içinde çalışabilmelidir.

Merkezî ya da adem-i merkezî sistem: Kurulacak sistem evraklar üzerindeki kontrol açısından mevcut sistemin bir devamı mı olacak yoksa yeni bir kontrol mekanizması mı oluşturacak? Buna bağlı olarak evrak merkezi olarak kontrol altında tutulup merkezî olarak mı saklanacak? Yoksa merkezî olarak kontrol altında tutulup adem-i merkezi olarak mı saklanacak? Yoksa merkezî olarak kontrol altında tutulmayıp

adem-i merkezi olarak mı saklanacak? Tüm bunlar da sistemin seçiminde etken unsurlardır.

Dosya sisteminin kuruluşunda beşinci unsur olarak belli başlı sistemlerin bilinmesi gerekmektedir. Buna bağlı olarak şunlar söylenebilir.

Genelde kurumlarda yazışmalar sonucu oluşan iki tür dosya mevcuttur. Bunlar Konu Dosyaları ve Vaka Dosyaları'dır. Konu dosyaları genel yazışmalar olarak da adlandırılır. Bunlar konuya göre düzenlenmiş yazılar, memorandumlar, telgraflar ve muhtelif malzemedir. Vaka dosyaları ise belirli bir eylem, olay, kişi, yer, ürün veya nesneyle ilgili malzemeyi içerir. Bu tür dosyalar belli bir vaka veya projeye ilgili bir veya birden çok konuyu kapsayabilir ama her zaman bir isim veya numaraya göre dosyalanır.

Sistemin oluşturulması yukarıda anılan tüm unsurların incelenmesi sonucu alınacak karara bağlı olacaktır. Buna bağlı olarak genelde kurumun fonksiyonlarına bağlı olarak kodların verilmesi mümkün olacaktır.

En son aşama ise dosyalama el kitabını yazılması olup kurum içinde kullanıma sunulan sistemi ve sistemin oluşturulması sırasında harcanan emeklerin bir yansıması olacaktır. El kitabı yalnız dosya kodları değil, aynı zamanda doğru bir dosyalama işleminin nasıl yapılması gerektiğini de yansıtmalıdır. Bu el kitabına ayrıca form örnekleri ve kurumun tâbi olduğu dosyalama ile ilgili mevzuat da eklenebilir.

Dosyalama sisteminin uygulanmasında farklı aşamalar mevcuttur. Bu aşamalardan ilki sistemin kurulacağı kurumun yöneticisinin yeni sistemin kurulması ile ilgili onayının alınmasıdır. Takiben, gerekiyorsa bir evrak envanteri gerçekleştirilir. Daha sonra bu sistemi kuracak olan personelin eğitimi söz konusudur. En son aşama olarak da mevcut aktif dosyaların yeni sisteme dahil edilmeleri olacaktır.

Güncel evrakın yönetimi safhası yalnız dosyalama ve erişimle sınırlı olmayıp bu evrakın saklanması ile ilgili stratejilerin belirlenmesini de içerir. Bir evrak üretilip kullanılıyor ise bu evrakın uygun ortamda saklanması gerekliliği vardır. Evrak yönetimi tekniklerinin uygulandığı bir kurumda saklama standartlarının ve koşullarının saptanması bir zorunluluktur.

Evrak Envanteri

Neden bir evrak envanteri?

Envanter evrak yöneticisinin faaliyetleri için bir ön çalışmadır. Bir evrak envanteri için hareket noktası evrakların bir kişinin ya da bir kurumun faaliyetlerinin yansımaları olduğu düşüncesidir. Envanter bu faaliyetlere ve bu faaliyetler sırasında üretilmiş dokümanlara erişimi sağlar; durumun analiz edilmesine, herhangi bir problem varsa onun teşhisine, gerçekçi bir evrak yönetimi programı kurulmasına ve bir saklama plânı ve dosya sisteminin oluşturulmasına yardım eder. Programın etkililiği ve tasarrufunun nasıl değerlendirileceği kadar, programı kurmak ve yürütmek için nelere ihtiyaç duyulduğu da (personel, malzeme, yer, vs.) saptanabilir.

Bu amaçları tam olarak gerçekleştirmek için

a- Teşkilatı faaliyetlerinin niteliği, görevi, amaçları, unsurları ve işlemleri her yönüyle anlaşılmalı;

b- Resmî ya da gayriresmî olarak personel evrak idaresine duyarlı hale getirilmeli;

c- Hangi faaliyetlerle ilgili oldukları gibi dosya dolaplarında da ne tür evraklar olduğu tam olarak saptanmalı;

d- Dosya dolabı, raf, kutu gibi belge saklanan ekipmanın bir envanteri sağlanmalı;

e- Malzemenin yeri belirlenmeli;

f- Ne kadar evrak ile uğraşıldığından haberli olunmalı;

g- Kaç nüshanın mevcut olduğu ve bunların ne kadarının orijinal ne kadarının kopya olduğu saptanmalı;

h- Evrakların kapsadıkları tarihler saptanmalı;

i- Evrakların ne sıklıkla kullanıldığı öğrenilmeli;

j- Kullanılan formlar indekslenmeli ve bir örneği saklanmalı;

k- Varolan araştırma araçları indekslenmeli ve bir kopyası ya da tanımı saklanmalı;

l- Evrak yönetimiyle ilgili olan tam zamanlı ve yarı zamanlı çalışan personel tanımlanmalı;

m- (Eğer varsa) teşkilatın belirli bölgelerinde halihazırda hangi evrak yönetimi programının uygulandığı tanımlanmalıdır.

Neler envantere alınır?

Bir kuruluşun faaliyetlerinde kullanılan tüm güncel, yarı güncel ya da güncel olmayan evrakın envanteri çıkarılmalıdır. Bunlar formları, dosyaları, kayıt defterlerini, raporları, istatistikleri, muhaberati, uygulama elkitaplarını, metodolojileri, yönergeleri, plânları, çizimleri, fotoğrafları, ses kayıtlarını, manyetik bantları, delikli kartları, mikrofilmleri ve benzerlerini içermektedir.

Tüm sektörlerin envanteri çıkarılmalıdır; bunlar dosyalama işlemlerinin yapıldığı yerleri, dosya dolaplarını, çekmeceleri ve benzerlerini içermektedir.

Envanterle bilgi toplandıktan sonra veri biraraya getirilmeli ve incelenmeli, problemler saptanmalı ve çözümler üretilmelidir. Sonuçlar bir kaç bölümden oluşan bir rapor halinde hazırlanır. Örneğin, ayrıntılı bir tablo ile beraber gerçekler, problemler, tavsiyeler ve tavsiye edilen çözümün maliyet yarar oranı sunulabilir.

Yarı güncel evraklar

Yarı güncel evrakın yönetimi işlemi, düzgün çalışan bir saklama plânının uygulanması, ara depoya transferi, ara depoda evraka erişimi ve tasfiyesini kapsamaktadır.

Yarı güncel evraklar, normal iş akışı içinde nihaî tasfiyelerini beklemek üzere ara depolara devrolunmalarını gerektirecek kadar az kullanılan evraklar olarak tanımlanabilir. Bu açıklamadan da anlaşılabilir gibi güncelliğini yitirmiş evrakın günlük iş akışı içinde kullanılan büro ortamından çekilmesi söz konusu olmaktadır. Kimi evraklar özellikle çoğaltılmış fazla nüshalar güncel aşamada imha edilebilirlerken kimi evraklar idarî, malî ve hukukî açılardan belli süreler saklanmak zorundadır. Bu tür evrakın nisbeten daha az maliyetli yerlere devredilmesi ile güncel evrakın işletim hızı artacak yer ve zamandan tasarruf sağlanacaktır.

Yarı güncel safhada özellikle merkezî olarak kurum dışında maliyeti düşük bölgelerde saklanan evrak üzerinde yapılan harcama

azalacak ve saklama plânları uyarınca yapılacak imha hızlandırılmış olacaktır.

Yarı güncel evraklarla ilgili evrak yönetimi programı şu unsurları içerir: İdarî birimler dışında saklanan yarı güncel evraklar o evrakları üreten birimin idarî sorumluluğundadır. Bu tür evraklar ara depolarda yalnızca saklanmaktadır. Bu tür evraka erişim hakkı yalnızca onu üreten birime ait olup aynı güncel evraklarda olduğu gibi bir başka birim tarafından incelenmek istenmesi durumunda üreten birimin izninin alınması gereği vardır.

İkinci unsur ara depoya nakli gerçekleştirilmiş evrakın dahili yapısının değiştirilemeyeceği konusundadır. Üreten birimin onayı olmaksızın imha gerçekleştirilemez.

Üçüncü olarak ara depoda hızlı erişim sağlanmalıdır.

Dördüncü olarak ara depoya nakledilecek bir evrakın ara depoyu ne zaman terkedeceği önceden belli olmalıdır. Böylece ara depoda yer plânlamalarının gerçekleştirilmeleri mümkün olabilir.

Yarı güncel safhada ara deponun önemi

Ara depolar güncelliğini yitirmiş evrakların geçici bir süre saklandıkları depolar olarak tanımlanır. Ara depolar günlük çalışma ortamının dışında yine kurum içinde nisbeten daha az maliyetli yerlerde oluşturulacağı gibi kurum dışında da kurulabilirler.

Kurum içi ara depo oluşturmanın belli başlı amaçları şunlardır:

- 1- Yüksek maliyetli büro ortamında saklanan evrak miktarını azaltmak,
- 2- Bürolarda evrakları saklamak için ihtiyaç duyulan ekipman miktarını azaltmak,
- 3- Etken bir depolama ve erişim sistemi kurmak,
- 4- Saklama plânlarının kullanıldığı kapsamlı bir evrak transferi ve depolama programı kurmak.

Bununla birlikte kurum dışı ara depoların avantajları da ara depo seçiminde etken unsur olmaktadır. Bu unsurların başında maliyet faktörü gelmektedir. Bir diğer unsur da güvenlidir.

Her bir birim günlük kullanımdan çekilmiş ve saklama plânları uyarınca belli bir süre daha saklanması gereken evrakları ara depoya nakleder. Nakil işleminin gerçekleştirilmesinden önce yapılması gereken bazı işlemler söz konusudur. Bunlar;

- . Kutulama,
- . Listeleme,
- . Fiziksel nakil,
- . Denetim,
- . Tanımlama,
- . Saklama plânı izleme dosyası'nın hazırlanmasıdır.

Ara depoya nakledilen her bir kutu bir yer numarası olarak yerleştirilir ve yer listesine işlenir. Kutu numarası transfer formuna yazılır. Her bir kutu ayrıca saklama plânı izleme dosyasına işlenir. Buna bağlı olarak da saklama süresini tamamlamış evrakın tasfiyesi üreten kurumun onayı ile gerçekleştirilir.

Güncelliğini yitirdikten sonra ara depoya nakledilmiş evraka erişim her zaman mümkündür. Üreten birim tarafından erişim transfer listelerine dayanılarak gerçekleştirilir. Transfer listelerinin üzerindeki kutu numarası bu amaçla kullanılır.

Afet plânı

Önemli evraklar, umulmadık olaylar ve afetler sonucunda kayıpları ile kurumun faaliyetlerini yürütemeyeceği ve büyük zararlara uğrayacağı evraklardır. Bu tür evrakların korunması ile ilgili stratejilerin belirlenmesi ve afet plânlarının hazırlanması da evrak yöneticilerinin sorumluluklarından biridir.

Önemli evrakların bu kriz sırasında yokolma olasılığını hesaplamak oldukça zordur. Bu nedenle önlemler azamî kayıp gözönünde tutularak alınır.

İki tür acil durum söz konusudur ki bu durumlarda evraklara erişim imkansız hale gelip yok olmaları söz konusu olabilir. Birinci durum yangın, su baskını, hırsızlık, sabotaj gibi nednelere yol açan yokolma ya da geçici bir süre için erişimin sınırlandırılmasıdır. İkinci durum ise savaş ve büyük doğal afetler sonucu ortaya çıkar.

Her kurum evrak yönetimi çerçevesinde bir afet plâni hazırlamak zorundadır. Hazırlanacak afet plâni;

- 1- günlük faaliyetlerin en az seviyede sekteye uğramasını
- 2- bu kesintinin daha ileri aşamalarda artmasının engellenmesini
- 3- felaketin ekonomik sonuçlarının en aza indirgenmesini
- 4- alternatif işletim prosedürlerinin oluşturulmasını
- 5- acil durumlarla karşılaşabilecek personelin eğitilmesini
- 6- kurumsal değerlerin kurtarılmasını ve düzenlenmesini
- 7- hizmetin yeniden hızla düzenlenebilmesini

sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır.

Bir afet plâni üç kısımdan oluşmalıdır: engelleme, hazırlık ve kurtarma. Program bu plâni gerektiği zamanlarda hayatiyete geçirecek bir ekibin oluşturulması ile başlamalıdır. Bu ekip;

- muhtemel felaketlerin önlenmesine karşı her tür tedbirin alınmasından
- bir felaket karşısında kurumun hazırlıklarını belirtecek dokümantasyonun hazırlanmasından sorumlu olup
- kurtarma işlemleri, maliyet ve zamanında müdahale gibi konularda bilgili olmak durumundadır.

Önemli evrakların korunması için çeşitli yöntemler mevcuttur. Bu yöntemler üç başlık altında toplanabilir;

a- *Çoğaltma*: Önemli evraklar fotoğrafik, manyetik, elektrostatik ve diğer çoğaltma yöntemleriyle ya değişik yerlerde ya da merkezî bir yerde saklanır. Kimi belgelerin çoğaltılmış nüshaları hukukî geçerlilik taşımadığından orijinallerinin güven içinde saklanması zorunludur.

b- *Kurum içi güvenli saklama*: Önemli evraklar kurum içinde çeşitli güvenlik önlemleri alınarak saklanabilir.

c- *Kurum dışı güvenli saklama*: Çoğaltılsın ya da çoğaltılmasın önemli evraklar kurum dışında da saklanabilir. Bu gibi durumda kurum kendi saklama mekanını oluşturacağı gibi bir güvenlik şirketinden de kiralayabilir. Kural olarak saklama alanı kurumdan uzak olduğu sürece afetten etkilenmesi o derece az olacaktır.

Değerlendirme ve taşıma

Evrakların değerlendirilmesi genellikle arşivcilerin gerçekleştirdikleri bir faaliyet olarak kabul edilip o evrakın ömrünün sonuna doğru kalıcı bilgi içerip içermediğinin kararlaştırılması ve eğer kalıcı bilgi içeriyorsa arşive intikal ettirilmesi gerektiğine inanılır. Fakat tüm belgeleri 20-30 yıl saklayarak kalıcı nitelikte bilgi içerip içermediğine karar vermek akılcı bir yol değildir. Zira bu kadar evrakı saklayabilecek yer bulmak mümkün olmadığı gibi ekonomik de olmayacaktır. Bu nedenle değerlendirmenin yapılması gereken en makul zaman evrakın üretimi safhasıdır. Bu da doğal olarak evrak yöneticisinin sorumluluğu olmalıdır. Bu aşamada iki önemli fonksiyonu gerçekleştirmek gerekmektedir:

- Kullanıcılara o evrakın değeri bildirilir ve uygun şekilde saklanması ve kullanılması sağlanır,

- Evrak gerektiği hallerde kalıcı malzeme üzerinde üretilir, ve

- Taşıyıcının uzun ömürlü olması sağlanır.

Evrakın üretimi aşamasında ne kadar süre ile saklanması gerektiği saklama plânları aracılığıyla tespit edilir. Değerlendirme de bu nedenle saklama plânlarının temelini oluşturmaktadır.

Değerlendirme diğer evrak yönetimi işlemlerinden farklılık taşımaktadır. Bir belgeye bir ömür biçmek söz konusu olduğundan kimi durumlarda subjektif davranmak gerekebilir. Bununla birlikte değerlendirme sırasında olabildiğince objektif olabilmek için göz önünde bulundurulması gereken kıstaslar da vardır.

- . Fonksiyon
- . Prosedür
- . Tarihçe
- . Araştırma

Değerlendirme sırasında bir kurumun fonksiyonu önemli rol oynar. Niçin üretildiği ve hangi fonksiyon için bir değer taşıdığı bilinmesi zorunludur. Kurum içinde çakışan fonksiyonların varlığının anlaşılması gerekli olup fazla nüshaların belirlenmesine yardımcı olur. Bir birimin fonksiyonu tek başına fazla anlam ifade etmiyorsa, bu fonksiyon tüm kurum bazında ele alınmalıdır.

Değerlendirmeyi yapan kişinin evrakların nasıl kullanıldığına, bunların idarî yapı içinde ne değer taşıdığına bakması gerekmektedir.

Tarihçe ise kurumun ürettiği belgelerin ileride kurumun tarihinin oluşturulmasına ve yazılmasına yardımcı olacak belgelerin belirlenmesinde rol oynar.

Araştırma ise genelde araştırma eğilimlerinin yardımıyla kurumun evraklarının herhangi bir bilimsel araştırmada rol oynayıp oynayamayacağına belirlenmesi ile ilgilidir.

Bir evrak sahip olabileceği iki değer nedeniyle ele alınır. Bunlardan ilki *birincil değer* diğeri ise *ikincil değer*dir. Birincil değer açısından evraklar üç ayrı kategoride incelenir: idarî, malî ve hukukî.

İdarî değer bir evrağın o evrağı üreten ya da alan birim için taşıdığı ve idarî fonksiyonlarını belirten değeri ifade eder.

Malî değer bir evrağın harcamaları ve fonların kullanımını yansıttığı değerini belirtir.

Hukukî değer ise o evrak nedeniyle kurumun sahip olduğu ve savunduğu hakları ifade eder.

Bunlara ek olarak bir de tarihî değer vardır. Fakat evraklar tarihî amaçla üretilmezler, zamanla içerdikleri bilgi nedeniyle kalıcı değere sahip olurlar.

İkincil değer ise evrakın arşive intikal edebilmesi için gereken değeri ifade eder. Bu da *belgesel* ve *bilgisel* değer olarak iki farklı karakter sergilemektedir.

Bu bilgilerden sonra değerlendirmeye tâbi tutulacak evraklarla ilgili olarak karşımıza üç olasılık çıkmaktadır. Bu olasılıklara bağlı olarak şu evrak türlerinin varlığından söz edilebilir:

a) İşletmenin uymakla mükellef olduğu mevzuat uyarınca kanunî saklama süresini tamamlamış olup hemen imhası gereken evraklar;

b) Kanunî saklama süresini tamamlamakla birlikte herhangi bir ya da birkaç sebep nedeniyle daha sonra bir tarihte yeniden gözden geçirilmek üzere ayrılacak evraklar; ve

c) İşletmenin/kurumun tarihsel geçmişine ışık tutacak, muhtemelen daha sonraki yıllarda kurumla ilgili araştırmalar yapacak kişilerin istifadesine sunulması gereken ya da karar verme konumunda olan yöneticilerin daha sonraki karar verme süreçlerinde yol gösterici olarak kullanılmak üzere daimi olarak saklanması gereken belgeler.

Değerlendirme sonucu daimi olarak saklanmasına karar verilecek belgeler üzerinde iki tür seçme mümkün olabilir. Bu da tamamen evrakın içerdiği bilgiye bağlı olarak belirlenir. Evraklar seri bazında seçilirler ya da tümü yansıtacak şekilde belirli bir kısmı seçilir ve saklanır.

Saklama Plânı

Saklama plânına duyulan ihtiyaç

Saklama plânı hiç bir evrak yönetimi programının onsuz olamayacağı bir unsurdur. Saklama plânı kullanıldığında evrak yönetiminin diğer tüm unsurları daha verimli olmaktadır. Bu bir kuruluşun çeşitli parçalarına saklama kurallarını bildiren ve takiben bu kuralları uygulayan metottur. Saklama plânı evrakın üretiminden imhasına ya da tarihi arşivlere intikaline kadar takip edecekleri yolları ve yöntemi belirten bir araçtır. Basit ifade ile saklama plânları önceden tasfiye tarihleri belirlenmiş evrakın işlendiği listelerdir.

Saklama kuralları her hangi bir evrak yönetimi politikası için gerekli bir kilit taşıdır. Bu kurallar bir teşkilatın evraklarının yönetimi olduğu kadar o evrakın saptanması, rasyonelize edilmesi ve saklanmasını mümkün kılan hayatî bir unsurdur. Bu kurallar aynı zamanda bir teşkilatın yerden ve ekipmandan tasarrufuna ve evrağa erişimini hızlandırmaya yardım eder. Kullanılan sistem ya da sistemler ne olursa olsun 2000 dosya yığınının içinden ise grup halindeki 500 dosyanın arasından istenen dosyaya ulaşmak süphesiz daha kolaydır. Saklama kuralları ayrıca yarı aktif belgelerin uygun saklama alanlarına transferlerini de çabuklaştırır. Bu kurallar ile aktif olmayan evrağın imha mı edileceğine yoksa arşive mi nakledileceğine ya da kimi belge serilerinin mikrofilme alınması, imha edilmeden önce ayıklanması ya da arşive nakledilmesi mi gerektiği gibi özel bir muameleye tâbi tutulup tutulmaması konusunda karar verilmesine yardımcı olabilir.

Saklama plânlarının üç ana amacı vardır:

- . Saklama süresi sona ermiş evrakın doğru zamanda tasfiyesi
- . Güncel aşamada ihtiyaç duyulmayan evrakın geçici bir süre için saklanması
- . Saklanmaya değer belgelerin korunması.

Saklama plânları ile ilgili kuralların oluşturulması sırasında dikkate alınması gereken çeşitli unsurlar vardır. Kurallar yalnızca bir belgeye mi, bir evrak serisine mi, yalnızca bir tür belgeye mi, ya da üretilen tüm belgelere mi uygulanacaktır? Kurallar yalnızca bir birimde mi, bir kaç birimde mi yoksa teşkilatın tümünde mi uygulanmalıdır? gibi sorular sorulabilir. Bir kurumun idarî çalışmaları genellikle doğru çözümü sağlamaktadır.

Düzgün ve doğru plânlanmış ve uygulanan bir dosyalama sistemi aynı zamanda efektif bir evrak saklama plânının temelini oluşturacaktır. Saklama plânı olmaksızın gereksiz yere kurum içinde tutulan belgeler yer, para, zaman ve insan gücü kaybına neden olacaktır. Bu nedenle olabildiğince çok evrak serisinin saklama plânına dahil edilmesi şu açılardan yardımcı olacaktır:

Evrak sayısının azaltılması ile bilgiye ulaşmada harcanacak zamandan tasarruf sağlayacaktır.

Hukukî problemlerin çözümüne yardımcı olacaktır.

Önemli evrak üzerinde yoğunlaşmasını mümkün kılarak verimliliğin artmasını sağlayacaktır.

Gereksiz evrakın kurum dışına taşınması ile yerden tasarruf sağlayacaktır.

Arşivlere intikal etmesi gereken evrakın tanımlanmasını sağlayacaktır.

Arşivler ve evrak yönetimi

İngiliz arşivci M.Cook enformasyon yönetiminin arşiv boyutunu ele aldığı kitabının *Evrak yönetimi* adlı bölümünde, prensipte arşivlerin hizmet verdikleri otoritenin ürettiği evrakları kapsayan bir evrak yönetimi programı oluşturabileceğini belirtmekle beraber her arşiv kurumu için

söz konusu olmadığını da eklemektedir.³⁷² Buna karşın uluslararası arşivcilik platformunda yapılan anket sonuçları değerlendirildiğinde elde edilen veriler bu saptamayı inkar eder niteliktedir.³⁷³ Buna göre 1990 yılında sonuçları yayınlanan bir RAMP çalışmasına göre 42 millî arşiv kurumu güncel ve yarı güncel evraklar üzerinde de sorumluluğu olduğunu belirtmektedir.³⁷⁴

Arşivcilerin evrak yönetimine bakışı konusunda iki temel görüş vardır. Bunlardan ilki geleneksel arşivcilik yaklaşımı olup arşivcilik ve evrak yönetimini iki farklı disiplin olarak algılamakta, arşivcileri yalnızca arşiv içinde belgeleri düzenleyip koruyan ve araştırma hizmetleri sunan kişiler olarak kabul etmektedir. Buna karşı olan yaklaşım ise arşivlerin tamamen güncel ve yarı-güncel evrak yönetimine dayandığı görüşüdür. Arşivcilerin bu safhalarda aktif olmamaları sonucu, nihaî olarak çok az miktarda tarihi değere sahip belgenin arşivlere intikal edeceğine inanmaktadır. Zira güncel ve yarı güncel safhada gerek üretim gerekse tasfiye aşamalarında atılacak adımlar arşivlere nitelikli belgelerin ulaşmasına olanak sağlayacaktır. Bu görüş kendi içinde arşivcilerin konuya farklı yaklaşımını da beraberinde getirmektedir. Kimi arşivciler (burada arşivcilerden kamu yönetimi içinde arşivlerden sorumlu makamlar ifade edilmektedir) yalnızca yarı güncel safhada ara depolardan başlayarak bir sorumluluk yüklenmeyi kabul ederken kimi arşivciler üretim aşamasından başlayarak sorumluluk yüklenmeyi istemektedir.

Arşivcilerin evrak yönetimi konusuna katılımları çeşitli ülkelerin bu konuyu algılamaları uygulamalarında gözlenmektedir. Örneğin Kanada'da Millî Arşiv'in izni olmaksızın devlet daireleri yeni resmî bir form üretememekte ancak millî arşivin onayını aldıktan sonra kullanıma sokabilmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi yapılan anketlere göre arşivlerin evrak yönetiminde söz sahibi olmaya başladıkları gözlenmektedir.

Evrak ve arşiv yönetimi kavramları birbirinden ayrılmaz iki unsur haline gelmiştir. Biri diğerinden bağımsız olarak ta olabileceği gibi birinin mevcut olmaması durumunda eksikliği tüm sistem içinde

³⁷² M.Cook. *The management of information from archives*. s.35.

³⁷³ P.Mazikana. *Archives and records management for decision makers: a RAMP study*. s.28-30.

³⁷⁴ a.g.e. s.29.

hissedilmektedir. Özellikle gün geçtikçe artan evrak üretimi sonucu yönetimler birbirini tamamlar evrak yönetimi ve arşiv idaresi programları yapmak zorunda kalmaktadır. Zira geçmiş dönemlerde arşivler yalnızca yönetimlerden kendilerine intikal ettirilen belgelere dayanmak zorunda olup tam anlamıyla düzenli ve bilimsel olmayan ayıklamalar sonucunda elde kalan belgelerle yetinmek durumundaydılar. Bu da doğal olarak şu an mevcut arşivlerin kalitesini etkilemektedir.

Sonuç olarak bir arşivci bakışı ile Amerikalı arşivci Frank Evans'ın bu ve benzer programların hizmet ettiği amaçları tekrar anmak yararlı olacaktır. Evans'a göre:

Σ Modern evrak yönetimi prensip ve tekniklerinin uygulanması ile evrakların niceliğinin azaltulması ve niteliğinin zenginleştirilmesi mümkün olmakta;

Σ Modern evrak yönetimi prensip ve tekniklerinin uygulanması güncel kullanımda olan evrakların kullanımı ve idamesini kolaylaştırmakta;

Σ Güncel kullanımda gerekli olmayan evrakların sistemden çekilerek daha az maliyetli aradepolara naklini mümkün kılmakta;

Σ Yarı güncel safhada olan evraklara üreten kurumlar tarafından erişimini olası kılmakta;

Σ Doğru değerlendirme kriterlerinin uygulanmasını mümkün kılıp kalıcı nitelik taşıyan malzemenin arşivlere naklini mümkün kılmakta;

Σ Arşivlerde çok farklı amaçlara hizmet edebilecek şekilde malzemenin düzenlenmesi ve korunmasını mümkün kılmaktadır.³⁷⁵

Sonuç ve öneriler

Türk kamu sektöründe üretilen ve kullanılan evraklarla ilgili yayınlanmış istatistikler olmamakla birlikte, bürokratik işlemlerin kompleksliği ve kamu sektörünün niceliksel büyüklüğü göz önüne alındığında her yıl oldukça fazla sayıda evrak üretildiği anlaşılabilir.

Kamu sektöründe evrakın kurumun malı olduğu görüşü yaygın olmakla birlikte kurumun sahip olduğu evrak, mülkiyeti devlete ve

³⁷⁵ Frank B.Evans. "Fundamental principles for a global approach to archives and records management". *Archivum*, (39), 1994, s.49-50.

kamuya ait olan evraktır. Bu nedenle bu evraklarla ilgili tasarruflarda kurumlar bu gerçeği gözönünde bulundurarak hareket etmek zorundadır. Gerçekte atılması gereken adımlar atılmadan, kanun ve yönetmelikler çerçevesinde hareket edilmeden gerçekleştirilecek uygulamalar yasa dışı olacağı gibi kamu malına zarar vermek anlamını taşıyacaktır.

Gerek kamu kurum ve kuruluşlarının evrak ve dosya sistemleri ile ilgili karşı karşıya oldukları problemlerin giderilmesi gerekse DAGM'nün kamu kurum ve kuruluşu arşivlerini sağlamakta karşılaştığı sorunların giderilmesi için şu adımlar muhtemelen atılmalıdır.

Öncelikli olarak kamu sektörünün her aşamasında daha etken ve verimli bir çalışmanın gerçekleştirilebilmesi için yöneticilerin bir evrak yönetimi programının gerekliliğine inanmaları gerekmektedir. Takiben;

Σ Tüm kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik her safhası ile bir evrak yönetimi programı hazırlanmalı, bu programın hazırlanmasında DAGM ve üniversitelerin uzmanlığına başvurulmalı;

Σ Öncelikli olarak bir mevcut evrak yönetimi analizi gerçekleştirilmeli ve şu an kullanılan sistem/sistemler sonucu ortaya çıkan aksaklıklar saptanmalı;

Σ Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının elinde bulunan evraklarla ilgili envanterler çıkarılmalı ve bu envanterler acilen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne ulaştırılmalı (kamu kurum ve kuruluşlarında bu envanterleri çıkaracak personel bulunmadığı hallerde DAGM'den yardım istenmeli);

Σ DAGM haricinde, kamu kurum ve kuruluşlarında arşivcilik bölümü mezunlarının istihdamının gerçekleştirilebilmesi için kamu yönetiminde arşivci statüsünün ihdası gerekmektedir. Ayrıca kamu yönetiminde evrak yönetimi programlarının uygulanmaması sonucu hükümetlerin yönetimde açıklık/şeffaflık isteklerinin gerçekleştirilmesi de mümkün olamayacaktır.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- Cook, M. *The management of information from archives*. Aldershot: Gower, 1986.
- Emerson, P. "This is records management: efficiency and security through documentary control". *Records Management* 6. Sheffield: Society of Archivists, 1981.
- Evans, Frank B. "Fundamental principles for a global approach to archives and records management". *Archivum*, 39, 47-51.
- Mazikana, P. *Archives and records management for decision makers: a RAMP study*. Paris: UNESCO, 1990.
- Wadlow, T.W. *The disposition of government records*. Paris: ICA, 1985.

*

Oturum Başkanı –Efendim kıymetli arkadaşşıma ben de teşekkür ediyorum. Üst makamın tam desteğine sahip olan arşivciler çok başarılı oluyor. Oğuz bey de benim tam desteğimle beş dakika daha rötarla bitirdi. Fakat teknik bir konu olduğu için kesmekten de kaçındım, Tülin hanımın da müsaadesini alarak.

Şimdi üçüncü konuşmacı çok kıymetli meslektaşım, arkadaşım ve arşivleri çok iyi bilen Tülin AREN hanımefendi.

Buyurun Tülin hanım.

ÖZEL ARŞİVLER VE KAMU ARŞİVLERİYLE İLİŞKİLERİ

*Tülin AREN**

Kil tabletler üzerine yazılan yazının saklanıp bilgi kaynağı olarak kullanılmaya başlamasıyla ortaya çıkan arşivler, günümüze gelinceye kadar tabiatıyla teoriden pratiğe kadar bir dizi köklü değişimler geçirmiştir. Bu değişimin günümüzde de devam etmesi normal bir olgudur.

Günümüz değerleri içinde arşiv "Tarihi, biçimi ve üzerinde kayıtlı olduğu materyal ne olursa olsun, özel ve tüzel kişilerin, kamu kurumlarının ve özel kuruluşların tüm birimlerinin çalışmalarını yaparken bizzat kendilerinin ürettikleri veya kendilerine gelen tüm belgeler topluluğu" olarak tanımlanmaktadır (AFNOR, *Vocabulaire des Archives*, 1986:17; République Française, *Lois sur les Archives*, 1979, mad: 1).

Bu tanımı incelediğimiz zaman özel ve tüzel kişilerin, kamu kurumlarının ve özel kuruluşların arşiv malzemesi ürettiklerini görüyoruz. Yine aynı tanım bize üretilen malzemenin bir işin yapımı esnasında üretilmesi gerektiğini belirtiyor. Yani bu malzeme enformasyon biliminin diğer kolları olan kütüphane ve müzede olduğu gibi toplanarak sonradan yaratılmış bir düzen içinde değil, büro ve kişilerin çalışmaları neticesinde çalışma düzeninin kurallarına göre kendiliğinden oluşmuştur. Üzerlerinde kayıtlı bilgi ise az veya çok başka belgelerle ilintilidir (Smith, 1972). Yönetimsel, hukuksal ve araştırmacılar açısından belirli değerleri vardır. Bu değerlerinin tümünün ortadan kalkması ise tasfiyelerini de beraberinde getirir. Belgelerin yalnızca yazılı olmaları da gerekmemektedir. Sese, görüntüye, şekle vb. dayalı olabilirler. Üzerlerine kayıtlı

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Arşivcilik Bölümü Öğretim Görevlisi.

oldukları malzeme de tüm kullanılmakta olan ve ileride kullanılacak malzemeden oluşabilir.

Arşivlerin idarî görevleri var oluşlarından beri süre gelmiştir. Araştırmaların yanı sıra kamunun kendini yönetenleri kontrolü için kullanılmaya başlamaları ise nispeten daha yenidir ve demokrasi ile gündeme gelmiş, demokrasinin gelişmesine paralel olarak gelişmiştir. Bilindiği gibi Fransız ihtilali kamu arşivlerinin halka açılmasında bir kilometre taşıdır. Bu tarihten beri özellikle kamu arşivleri ülkelerin idarî yapılarına ve demokratikleşme süreçlerine bağlı olarak çeşitli zamanlarda ve çeşitli koşullarda halka açılmışlardır. Günümüzde "bilgi edinme hakkı ve özgürlüğü" arşivlerden yararlanma süre ve koşullarına da yeni boyutlar getirmiş, bir başka deyişle arşivlerin yeniden yapılanmalarını sağlamıştır. Arşiv malzemesinin korunması ve halkın kullanımına parasız olarak sunulması işlemleri devletler tarafından yürütülmektedir.

Görüldüğü gibi arşivler idarî görevleri olan aynı zamanda belgeler üzerinde araştırmaların da yapılabilirdiği bilimsel kuruluşlardır. Robert-Henri Bautier bu tanıma arşivlerin kültürel ve eğitimsel rollerini de eklemekte ve bu yönlerini bilimsel karakterlerinin bir parçası olarak kabul etmektedir (Bautier, 1972). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi günümüzde devletler, işlevlerini yerine getirirken arşiv belgelerine de dayanarak yönetim, bilim, kültür, eğitim ve hukuka katkıda bulunmaktadır. Bu katkıları sağlarken devletler ulusal hafızayı oluşturmak için ulusal değerlerin korunmasını ve bunlardan yeterince yararlanılmasını da gerçekleştirmeyi amaçlamaktadırlar.

Arşivlere bakış açımızı, yani arşivcilik politikamızı yönetim, bilim, kültür, eğitim ve hukukta katkıda bulunacak tüm ulusal değerlerin korunması olarak genişletirsek, bir ülkenin, bir bölgenin, bir şehrin belgesel ulusal değerlerinin korunması işlemini yalnızca kamu kuruluşları tarafından üretilen belgelerle sınırlamamız mümkün değildir. Aynı zamanda bakışlarımızı yarı kamusal kuruluşlar, dernekler, ekonomik kuruluşlar, aileler, tüzel ve özel diğer kişilere de çevirmemiz gerekir (a.g.e.).

Özellikle günümüzde yönetim ile üretime özel ve özel statülü kuruluşların ve kişilerin katılımları azımsanamıyacak kadar çoktur.

Buralarda üretilen ve biriken belge toplulukları da ulusal değerlerin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

İşte bu gerçekler son dönemde arşivcileri özel arşivler konusunu daha geniş çaplı araştırmaya itmiştir. Öncelikle özel arşiv kavramı yeniden tanımlanmış, daha sonra da bu malzemeden kamu yararına nasıl faydalanılabileceğinin yolları araştırılmıştır. Çeşitli ülkelerde hukuksal düzenlemeleri de kapsayan önemli adımlar atılmıştır.

Özel arşivden neyin anlaşılacağını saptamak, sorunlarını belirlemek ve dünyadaki genel yaklaşımla ülkemizdeki uygulamayı tanımlayabilmek için konu: "Özel Arşiv Kavramı ve Yasalar", "Kamu Kurumları Dışında Üretilen Belge Grupları ve Sorunları", "Noter, Siyasî Parti ve Kamuya Yararlı Dernekler Arşivleri" ve "Neler Yapılmalıdır" başlıkları altında incelenecektir. Noter, siyasî partiler ve kamuya yararlı derneklerin arşivleri temelde konumuzun dışında olmalıdır. Ama ülkemizdeki belirsizlikler ve uygulamalar bu konuya da değinilmesini gerektirmiştir.

ÖZEL ARŞİV KAVRAMI VE YASALAR

Ülkelerde arşivlerin korunması ve bunlardan gereğince yararlanılabilmesi "arşiv kanunları" vasıtası ile denetim altına alınabilmektedir. Eski kanunların büyük çoğunluğu kullanıma açık arşiv malzemesini kamu kurumları tarafından üretilen malzeme olarak kabul etmiş ve bunlarla ilgili düzenlemeler getirmiştir. Zaten bu devirde yönetim ve üretim büyük çapta devletler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Özel arşivlerle fazlaca ilgilenilmemiştir. Tabiiyle aralarında istisnalar vardır. Örneğin Fransa ihtilalden beri devlet kamu belgelerinin yanı sıra şahısların ellerindeki ailelere ait belgeler konusunda da bir takım hukuksal önlemler alagelmıştır.

Öncelikle özel arşivden neyin anlaşılması gerektiğinin ortaya koyulması, yani tarifinin yapılması gereklidir. Kanun koyucuların gözünde kamu arşivi ve özel arşiv kavramı hep mevcuttur. Ama maalesef uluslararası düzeyde kullanılabilecek temel bir kavramı bulmak her zaman mümkün değildir. Çünkü bu tanım ülkelerin sosyo-ekonomik ve politik sistemlerine göre farklılıklar gösterebilir (Ducheyn,1980).

Ülkemizde başlı başına bir arşiv kanunu yoktur. 3473 sayılı "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun" (Resmî Gazete, 4.10.1988, sayı: 19949) şüphesiz temel bir arşiv kanunu değildir; ama arşivler konusunda bazı düzenlemeler getirmektedir. 3473 sayılı kanunda özel arşivlerle ilgili herhangi bir açıklama mevcut değildir. 3473 Kanun'un temelini teşkil eden 316 sayılı kanun hükmünde kararnameye bağlı olarak çıkartılan "Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" (Resmî Gazete, 16 Mayıs 1988, sayı: 19816)'in 7. ve 8. maddeleri özel arşivlerin satın alınabileceği ve yurt dışına izinsiz çıkartılamıyacağı kurallarını getirmiştir. Burada yurt dışına çıkartılması gereken malzeme nedir? Ailelerin mektupları mıdır; yoksa kurumların eski belgeleri midir? Ayrıca bu malzemenin özel arşiv malzemesi olup olmadığını kim belgeliyecektir. Malzemenin yurt dışına çıkarılması ne gibi yaptırımları gerektirir. Malzeme yurt dışına çıkarılmaz da ülke içinde imha edilirse kim sorumlu olacaktır. Tüm bu sorular havadadır ve yönetmeliğin bu maddeleri mevzuat açısından dayanaksızdır.

Özel arşivleri, bu konuda önemli deneyime sahip olan Fransa'yı örnek alarak açıklamaya çalışalım. Yeni Fransız Arşiv Kanunu 1979 yılında yürürlüğe girmiştir. 36 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden ikisi genel tanımlara, 6'sı kamu arşivlerine, 16'sı özel arşivlere, 3'ü müştereken kamu ve özel arşivlere, 4'ü cezalara, 5'i ise kanunun diğer mevzuat ile ilişkilerinin belirlenmesine aittir. Kanun öncelikle kurum saymadan yapılan görev ve yükümlülükler göre kamu kurumu ve buna bağlı olarak ta kamu arşivi sayılacak belgelerin tanımını yapmıştır (mad:3). Kamu veya özel, gerçek veya tüzel kişilerin haklarının korunması, yönetimin ihtiyaçları ve tarihi araştırmaların belgelendirilmesine yarayan ve kamu yararı taşıyan, kanunun üçüncü maddesinde belirlenmiş kamu belgesi tanımı dışındaki tüm belgeler özel arşiv belgesi kabul edilmiştir (Mad: 1, 9). Bu geniş tanımın birçok batı ülkesinde de benimsendiğini görüyoruz (Seton, 1984).

Özel arşivler tabiatıyla özel mülkiyet konusudur. Özel mülkiyeti kamu menfaati ile bağdaştırmak her zaman zor olmuştur. Arşivlerin bu kuralı bozması düşünülemez. Arşiv kanunları hem kamu menfaatini hem

de özel mülkiyeti belirli müşterekler etrafında buluşturmaya çalışmak durumundadırlar. Bu nedenle Fransız Arşiv Kanunu'nun "16" maddesi salt özel arşivlere ayrılmıştır.

Özel arşivleri ulusal arşivciliğin bir parçası olarak kabul eden ülkeler tabiatıyla mevzuat açısından çeşitli düzenlemeler getirmişlerdir. Çeşitli ülkelerde bazen bir bölümü, bazen tamamına yakını uygulanmakta olan bu hukuksal düzenlemeleri şöyle sıralıyabiliriz (Seton, 1984: 12, 21; Bautier, 1966; République Française, Lois sur les Archives, 1979):

- . Özel arşivlerin korunmasının kanun güvencesi altına alınması,
- . Kamu arşivlerine belge satınalma ve gerektiğinde bağış kabul edebilme hakkının verilmesi,
- . Belgelerin tarihî arşiv olarak kabul edilmelerinin devlet mülkiyetine geçme anlamı taşımayacağı; özel mülkiyet olmaya devam edebilecekleri; yalnızca bazı kısıtlamalara tâbi olacakları,
- . Ne tür arşivlerin, ne tür kurullarla koruma kapsamına alınacağı,
- . Dağılma ve imhasının önlenmesi,
- . Tarihî arşiv statüsündeki belgelerinin korunması ve kullandırılması için gerekli önlemlerin alınması,
- . Satınalma veya yurt dışına çıkarma kurallarının tespiti ve uygulama esaslarının belirlenmesi,
- . Tarihî arşiv statüsüne alınan belgeler konusunda mülk sahiplerinin itiraz hakları ve bunların değerlendirilmesi,
- . Ellerindeki belgeleri kamunun kullanımına açmak istemiyen mülk sahiplerinin gerekçelerini bildirme zorunluluğu,
- . Tarihî arşiv olarak sınıflandırılmış tüm belgeler üzerindeki tasarruflarda kamu arşivlerinin görüşünün alınması zorunluluğu,
- . Arşiv giderlerinin bir kısmının veya tamamının kamu arşivleri tarafından karşılanabilmesi imkanları,
- . Gerekli durumlarda arşiv sahiplerine tazminat ödenmesi veya belirli sübvansiyonlar sağlanması imkanları,

. Özel arşiv sahiplerine kamu arşivleri tarafından gerekli meslekî desteğin verilmesi esasları,

. Aksine hareketler konusundaki cezaî yaptırımların belirlenmesidir.

Yapılan uygulamalar ve alınması tavsiye edilen önlemler oldukça kapsamlıdır. Özel mülkiyet konusu olan bu belgelerden yeterince yararlanabilmenin ön koşulu mülk sahiplerini yeterince bigilendirmek ve ulusal belleğin oluşmasına, kültüre, eğitime yapacakları katkılar konusunda ikna etmektir.

Tabiatıyla sağlanacak parasal ve fiilî çalışma desteği de hem sorunun çözülmesine hem de istenilen yararın istenilen düzeyde elde edilmesine imkan yaratacaktır.

KAMU DIŞINDA ÜRETİLEN BELGE GRUPLARI VE SORUNLARI

Kamu belgesi dışında kabul edilen, özel arşiv kapsamında tanımlanan belgeler çok çeşitli yerlerde üretilmektedirler. Hepsinin de ait oldukları kurumlarla ürettikleri belgeler açısından kendilerine ait ayrı ayrı sorunları vardır. Özel arşivlerin yönetim ve korunması konusunda hazırlanan RAMP raporu özel arşiv belgelerinin üretim ve kullanım alanlarını dikkate alarak çeşitli gruplar halinde incelemiştir (Seton,1984: 13-19). Aşağıdaki inceleme, birisi dışında bu gruplamaya uygun olarak yapılacaktır. Yalnızca raporda ayrı ayrı incelenen işletme arşivleri ile sendikalar ve işçi-işveren kuruluşları arşivleri müştereken iş dünyası arşivleri adı altında birleştirilerek incelenecektir.

Özel radyo ve TV'lerle özel hastahanelerin arşivleri özellikleri dolayısıyla daima ait oldukları belge grubunun içinde değerlendirilgelmişlerdir. Burada da aynı uygulamaya uyulacaktır.

Şahsî Belgeler, Yazı Koleksiyonları, Aile Arşivleri

Özel arşivler konusunda arşivcilerin ilk ilgilendiği belge grubu, kişilerin, ailelerin, toprak sahip ve yöneticilerinin belgeleridir. Çoğunlukla bu gruba önemli şahıslara ait el yazıları da eklenir. Eskiye yönelik bu tür belgeler dünya arşiv, kütüphane ve müzelerinde bol miktarda mevcuttur. Bu belgeler incelendiği zaman üç grup halinde toplandıkları görülmektedir. Birinci grupta toplanan belgeler şahıs ve kurumların arşivlerine

aittirler ve organik bütünlük gösterirler. Özel koleksiyoncular tarafından çeşitli yerlerden toplanmış belgeler ikinci grubu oluştururlar. Üçüncü grupta ise bir araştırma kurumu tarafından tarihî değer taşıdıkları gerekçesi ile kabul edilmiş belgeler bulunur (Cappon, 1959). Bu belgelerin büyük bir bölümünü politikacıların, unvan sahiplerinin, yazarların, müzisyenlerin, artistlerin ve diğer önemli şahsiyetlerin mektupları, araştırma notları, yazılmış veya kaydedilmiş hatıratları, çeşitli konuşmaları oluşturmaktadır (Seton: 13).

Arşivcilerin ilk görevleri, inanılmayacak kadar çok olan bu belge grupları altında ezilmemek için herhangi bir yarar sağlamıyacağına inandıklarını işin başında elemektir. Bunun yanı sıra hakikaten tarihî değer taşıyan önemli ailelere ait olan belge gruplarına arşivler zor erişmektedir. Özellikle batıda aileler belgelerini kendileri korumakta ve üçüncü şahıslara kullanırmak konusunda isteksiz davranmaktadır. Hatta tarihî arşiv statüsüne geçmesin diye belgelerini saklayanlara sık sık rastlanmaktadır (Seton: 14).

Bu grubun en karışık konusu, üst düzey yöneticiliklerde bulunmuş devlet adamlarının ellerinde toplanan çalışmalarıyla ilgili ve şahsî belge diye nitelendirdikleri belgeler topluluğudur. Çoğu zaman bu belgeleri kurumsal belgelerle birbirinden ayırmak oldukça zor olmaktadır. Hatta çoğu zaman devlet adamlarının ellerinde kalan belgeler kurumda kalanlardan çok daha önemli olabilmektedir. Her ne olursa olsun unutulmaması gereken husus, kurumlarda kalan belgelerle bu belgelerin birbirini tamamladıklarıdır. Yapılan araştırmalar bunların genelde bir kamu fonunun parçası olduğunu ortaya koymuştur (Cappon, 1959).

Fransız Arşiv Kanunu "Bakanlık ve kamu çalışanlarının tuttıkları kayıt ve zabıtlarını" kamu belgesi sayarak sorunu çözmeye çalışmıştır (mad: 3).

Günümüz arşivcileri bu gruptaki belgeleri koruyup kullanılabilir hale getirmek için aileler, mirasçılar, koleksiyoncular, satıcılar, tarihçiler vb. ile ilişkiler kurmak zorundadırlar. Özel arşiv sahipleri ellerindeki belgelerin önemini bilseler bile çoğu zaman onları koruyacak, düzenleyecek ve araştırmaya açabilecek kaynak ve bilgiye sahip değillerdir. Bu konuda arşivcilere önemli görevler düşmektedir. Örneğin Fransa'da

François Hildesheimer'in yazdığı *Özel Arşivler (Les Archives Privées, 1990)* adlı kitap bu tür arşivlerin sorunlarına arşivcilik prensipleri içinde pratik çözümler getirmek ve özel arşiv sahiplerini bilgilendirmek için kaleme alınmış başarılı bir uygulamadır. Ülkemizde şahıs ve aileye ait bu tür belgeleri alabilecek kamu arşiv kuruluşu yoktur.

Üniversitelerle bilimsel diğer kamu kurumları konuya çok kısıtlı olarak ve nadiren ilgi göstermektedir. Bu nedenle vakıflar ve özel statülü kuruluşlar bu belgelere talip olmaktadır.

Bu tür girişimler tabiatıyla sorunu çözemez; ama yok olma ile karşı karşıya olan bir kısım belgeleri kurtarabilirler. Tarih Vakfı'na devredilen İttihat ve Terakki'den Demokrat Parti'ye kadar yakın tarihimizle ilgili bir devlet adamının elindeki çok sayıda belgeyi içeren Necmettin Sahir Silan Arşivi'ni tanımak bile konunun ne kadar önemli olduğunu belirlemeye yetecek niteliktedir. Yukarıda belirtilen devlet adamlarının ellerindeki belgelere ait tüm özellikleri taşıyan bu arşiv, düzenlenmesi ve kamunun kullanımına açılabilmesi için gerekli kaynağın bulunmasını beklemektedir.

Tabiatıyla her belge grubu bir vakfa veya özel kuruluşa bağışlanmıyor. Bir kısmı bilinçsiz mirasçılar tarafından yok edilirken, bir kısmı da yurt dışı da dahil olmak üzere çeşitli yerlere satılarak dağıtılabiliyor.

Edebî Elyazmaları ve Kültür Örgütlerinin Arşivleri

Arşivcilerin yeni yeni ilgilenmeye başladıkları bir malzeme türüdür. 1972 yılındaki Arşiv Kongresi için ICA adına N. B. Volkova tarafından 28 ülkede yapılan araştırma (Seton: 15) bu tür arşiv malzemesinin uzun süreden beri millî kütüphaneler ve müzeler tarafından toplanıp muhafaza edildiklerini ortaya koymuştur.

Bu toplama esnasında kültür örgütlerinin arşivlerinden çok daha etkili olan yazarların elyazıları ön plâna çıkarılmıştır. Kütüphanelerdeki bu malzeme genel olarak yazmalar arasında kataloglanmış ve bu kataloglarda yayınlanmıştır. Bunları bir arşiv malzemesi gibi değerlendirip özel arşiv statüsünde ele almak çok sayıda kütüphanecinin hatırına gelmemiştir.

Bilimsel Kayıtlar ve Bilimsel Örgütlerin Belgeleri

Bu belge grubu genel olarak kamu veya özel araştırma kurumları veya kurumların araştırma birimleri tarafından üretiliyor. Hem konuları hem de ürettikleri belgelerin kapsamı bakımından çok özel alanları kapsamaktadırlar. Laboratuvar kayıtları, araştırma kurullarına sunulan belgelerle birlikte kurul tutanakları, istatistikler, sağlık karneleri kayıtları, teknik desen ve plânlar, cam plakalar ve örnek kumaş parçaları ve diğer araştırma belgeleri bu grup içinde yer alır (Seton: 15).

Çeşitli kamu arşivlerinde bilimsel kayıtlara ait belgelere rastlanırsa da genel temayül olarak üretimin yapıldığı kurumun arşivinde saklanırlar. Çoğunlukla da diğer arşiv belgelerinden ayrı değerlendirilerek ayrı yerlerde ve ayrı koşullar altında saklanırlar. Araştırmalara katılan kişiler her an bu belgelere erişebilirler.

Bilim tarihinin kendi başına bir bilim dalı haline gelmesini sağlayan teknik ve bilimsel arşivlerin korunması ve kullanılması ulusal enfor-masyon sistemi açısından son derece önemlidir. Geçmişte üretilmiş günümüzde üretilen tüm bilimsel kayıtlar bugün olduğu kadar gelecekte de bilim ve bilim tarihi ile uğraşan araştırmacıların temel kaynaklarını oluşturacaktır. Bunların saklanıp araştırmaya açılması arşivcilerin temel görevlerinden birisi olmalıdır.

Araştırmacıların büyük çoğunluğu çeşitli kurum ve kişilerin ellerinde bulunan bu tür belgeleri ya tespit edememekte, ya da erişme olanağını bulamamaktadır. Belgelerin mevcudiyeti çok defa arşivciler tarafından bile bilinmemektedir. ABD'de arşivciler, araştırmacılar ve bilim adamlarıyla yapılan mülakatları, belgelerin yer ve içeriklerini belirlemek amacıyla da kullanmaktadırlar (Beaujouan, 1989).

Yetmişli yıllarda sorun ABD ve İngiltere'de yoğun olarak gündeme gelmiş, çözüm yolları aranmıştır. Bu yıllarda İngiltere'de Margaret Gowing "Çağdaş Bilimsel Arşivler Merkezi"ni tasarlamış ve kurulmasını gerçekleştirmiştir. Çağdaş bir anlayışla kurulan bu merkez, hiçbir zaman bir belge yığını deposu olmamış fonları tanımlayan, tasniflerine yardım eden, yerleştirilmelerini ve tanıtılmalarını sağlayan başarılı bir çalışmayı gerçekleştirmiştir (a.g.e.). Fransa'da ise 1982 yılında Teknik ve Bilim Tarihi

Araştırmaları Merkezi, Fransız Arşivlerinin de katkılarıyla Fransız Bilimsel Arşivler projesini hayata geçirmiştir (Les Archives Scientifiques, 1989).

Bilimsel arşivler, arşivciler için çok değişik ve zor bir alandır. Belgelerin anlaşılması ve tanımlanması konunun uzmanlarıyla çok yakın çalışmayı da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle birçok ülkede bu konudaki meslekî örgütler hem kurulma hem de yönetim esnasında arşivlerin yanında yer almışlardır.

Ülkemizde özellikle laboratuvar çalışmasına dayalı araştırmalar, gelişmiş ülkelere nazaran az olmasına rağmen hem üniversitelerde, hem özel sektörde, hem kamu kuruluşlarında, hem de araştırmacıların ellerinde önemli miktarda malzeme vardır.

Mesela bir Şişe-Cam Araştırma Merkezi bir PETKİM Araştırma Merkezi arşivlerinin ilgili bilim dallarına katkıda bulduklarını ve ileride de bilim tarihçileri açısından önemli kaynaklar olduklarını kabul etmemiz gerekir.

İş Dünyası Arşivleri

İş dünyası arşivleri terimi, ticari ve sanayi işletmeler, banka ve sigorta şirketleri, iş dünyası ile ilgili meslekî kuruluşlar ile işçi ve işveren kuruluşlarının ekonomik ve sosyal faaliyetleri sonucunda oluşmuş belgeler için 1980 yılından beri kullanılmaktadır.

Tabiiyle bu kadar geniş kapsamlı bir arşiv katagorisinin hem kamu, hem de özel kuruluşları kapsaması kaçınılmazdır.

İş dünyası ile ilgili belgelerin bir kısmı kamu yararına tarihi değer taşıdıkları gerekçesi ile çeşitli ülkelerin tarihî arşivlerinde zaten mevcuttur. Bu belgeler genel olarak devlet tarafından üretilmişlerdir. Bu belgelere dayanılarak ülke, bölge, şehir ve hatta işkolu için makro düzeyde araştırma yapmak mümkündür. Bunlar da zaten yapılmaktadır. Ama işletmelerin üretim teknikleri, ürünleri, finansman durumları, iş gücünün yapısı kısaca işletmelerin kendilerini ve dolayısıyla iş kolları için yapılacak detaylı araştırmalar ise işletmelerin kendilerinden elde edilebilir (Caron,1989).

Meslek kuruluşlarıyla, işçi ve işveren kuruluşları hakkında da kamu belgeleri arasında kayıtlar mevcuttur. Bununla birlikte kuruluşların tüm

çalışmalarını ve sosyal yapılarını incelememize yarayacak en önemli kayıtlar kabul edilen yönetim kurulu karar tutanakları, alınan diğer kararlar ve yapılan aktiviteler, basın ve tanıtım bültenleri, üyeler vb. konularda ki belge ve bilgiler ancak kuruluşun kendisinden elde edilebilir.

İşletme yöneticilerinin bir bölümü ellerinde mevcut belgelerin yönetimleri açısından ne denli önemli olduğunun ve bunları kullanabileceklerinin farkında değillerdir. Bu belgelerin yalnızca kuruluşlarının tarihçesinin yazımı esnasında işe yarayabileceğini düşünürler. Diğer bir bölümü de ellerindeki bilginin farkındadır. Bu bilgiye zaman zaman ihtiyaç duyarlar hatta ondan yararlanmak isterler ama belgeler istenilen düzeyde düzenlenip saklanmadığı için onlara ulaşamazlar. Önlem almak isterler ama çoğunlukla ne yapmaları gerektiğini bilemezler. Yalnızca çok küçük bir azınlık hem ellerindeki hazinenin farkındadır, hem de istedikleri belgeye erişme imkanına sahiptirler.

Banka ve sigorta şirketleri yasal olarak bazı belge gruplarını devamlı saklamak zorundadırlar. Çok büyük sayılara erişebilen bu belgeler için genelde ayrı binalar yaptırılır ve aradan uzun zaman geçince de bu belgeler burada kendi hallerine terkedilir (Roux,1989).

İşçi ve işveren kuruluşlarının, geçmişleriyle ilgili belgeler deyince genelde basılı belgeleri algıladıkları ve yalnızca bunları sakladıkları çok görülmüştür (Seton:18).

İş dünyasına ait ellerinde belge bulunduran kuruluşların büyük bir çoğunluğu özel kuruluşlardır ve bu belgeler de özel mülkiyet konusudur. Ticarî ve sanayi gizlilik başta olmak üzere çeşitli nedenlerle üzerlerinde araştırma yapılmasına sahipleri tarafından izin verilmez (Seton:17). Millî hafızaya dayalı ulusal değerleri korumayı amaç edinmiş bir arşivcilik politikasının bu belgeleri gözardı etmesine tabiatıyla imkan yoktur. Zira bu belgeler kamu kurumlarından normal yollarla tarihî arşivlere gelen belgelerle ilgilendirildikleri zaman hem günümüz, hem de geçmişin iktisadî ve sosyal araştırmaları için eşi bulunamaz kaynaklar haline gelecektir (Bilici,1995).

İş dünyası arşivlerini korumak amacıyla alınacak önlemlerin başında yasal düzenlemeler gelir. Yasalar konusuna daha önce değinildiği için

yalnızca Fransa'daki bir uygulamaya değineceğiz. Bu ülkede, Fransız Arşivleri Yönetimi'nden izin almadan iflas eden işletmelerin belgeleri üzerinde hiçbir tasarrufta bulunmak mümkün değildir. Diğer bir önemli konu da işletmeleri bilgilendirmek ve onlara yol göstermektir. Isabelle Guérin-Brot tarafından hazırlanan İşletme Arşivleri (Les Archives des Entreprises) adlı organizasyon konusunda pratik bilgiler içeren başvuru kitabı Fransız Millî Arşivi tarafından yayınlanmıştır.

Tabiatıyla en ideal çözüm batıda olduğu gibi tüm bu arşivleri özel konumlu bir arşiv çatısı altında toplayabilmektir. Yine Fransa'da 1993 yılında Roubaix'de Fransız Millî Arşivi'ne bağlı olarak "Çalışma Dünyası Arşiv Merkezi"nin kuruluşu gerçekleştirilmiştir. Bu merkezin kurulmasına iş dünyasının katkılarını sağlayabilmek için anketten bilimsel toplantılara kadar yıllara yayılan bir dizi çalışma gerçekleştirilmiştir (Les Archives du Monde du Travail, 1989). Gerek bu arşivin gerekse Fransız Millî Arşivi ile vilayet arşivlerinin iş dünyası belgeleri için gerçekleştirdikleri faaliyetleri şöyle sıralayabiliriz (Bilici, 1995):

- . İşletmelerin personellerini arşiv konusunda eğitmek.
- . Pratik ve bilimsel yayınlar hazırlayarak işletmelere teknik yardımda bulunmak.
- . Tarihî öneme sahip arşivleri bizzat tasnif etmek.
- . Özellikle hukuku, idareyi, maliyeyi ve tarihi göz önüne alarak imha tabloları hazırlamak.
- . 3. çağa gelmiş arşivleri bizzat kabul etmek ve korumak.

Ülkemizde iş dünyası ile ilgili çok bol malzeme mevcuttur. Bunların yeterince korunduğunu söylemek ne yazık ki mümkün değildir.

İş dünyamız içinde önemli ölçüde kamu iktisadî kuruluşu mevcuttur. KİT'lerin büyük bir çoğunluğu geçmişte ülke ekonomisinde önemli yerler tutmuşlardır. Bir kısmı bugün de yerlerini korumaktadırlar. 3473 sayılı kanun KİT'leri de kapsamına almaktadır. Buna rağmen diğer kamu kuruluşlarında da olduğu gibi bu devasa kuruluşların arşivlerinin düzgün olduğu, hatta bazılarının geçmişe yönelik belgelerinin bulunduğu bile şüphelidir. KİT'ler özelleştirmeye başlanmıştır. Önümüzdeki günlerde özelleştirme artarak devam edecektir. İlk özelleştirilme

işlemlerinde arşivler tamamiyle konu dışında tutulmuş ve belgelerin kaderi tamamiyle yeni sahiplerinin insafına bırakılmıştır. Daha sonraları bazı önlemlerin alındığını görüyoruz. Ancak bu önlemler de sorunu tümüyle çözemeyecektir. Ülkemiz iktisadî hayatının vazgeçilemez belgeleri bu arşivlerde bulunmaktadır. Vakit geçirmeden bu konuya daha kapsamlı şekilde eğilmek gerekmektedir.

Özel işletmelerin çok azında düzgün bir arşiv mevcuttur. İşletmelerin büyük bir kısmı Muhasebe Kanununa bağlı olarak yasal zorunlulukları nedeniyle belgelerini 10 yıl saklamakta bu sürenin sonunda da imha etmektedir. Kurumsallaşma aşamasını tamamlamış çok az sayıdaki büyük kuruluş ise arşivleri ve buna bağlı olarak ta iç kaynaklı bilgi akım sistemleriyle ilgilenmektedir. Uzun süreden beri karma ekonomik sistemi benimsemiş olan ülkemizdeki birçok özel işletme sahalarının lokomotifi dumundadır. Üretim tekniklerinden ürettikleri mallara, istihdamlarından finansman durumlarına kadar kurumları ile ilgili bir çok belge araştırmacılar açısından vazgeçilemez kaynaklar olacaklardır. Bu kuruluşların bir kısmı konunun önemini kavrayamadığı, bir kısmı malî külfetten kaçmak, bir kısmı ise ne yapacağını bilmediği için öncelikle güncel belge yönetimine ve buna bağlı olarak ta arşive gerekli desteği vermemektedir. Hukuksal bir zorunluluklarının bulunmaması da işlerini kolaylaştırmaktadır. Bu belgeleri korumak için önce mevzuattan başlamak üzere batı ülkelerinde olduğu gibi acilen çeşitli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Konfederasyonlar hariç işçi ve işveren kuruluşlarının arşivleri de oldukça kötüdür. Kapatılmalar da devreye girince arşiv belgesinden söz etmek mümkün olamamaktadır.

Üniversiteler ve Yükseköğretim Kurumları Arşivleri

Devlet üniversite ve yükseköğretim kurumlarının arşivleri bir çok ülkede kamu arşivi olarak kabul edilir ve bu esaslar içinde yönetilir. Ülkemizde de 3473 sayılı kanun üniversiteleri kapsamı içine almıştır. Özel üniversitelerle yükseköğretim kurumlarının belgeleri de hem hukuk, hem bilim, hem de araştırmacılar açısından devlet üniversiteleriyle aynı değerdedir ve aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Üniversite ve yükseköğretim kurumlarının belgeleri arasında öğrenci ve personel dosyaları ilk sırayı alırlar. Ders içerikleri, yapılan araştırmaların raporları, kullanılan eğitim malzemeleri ve yönetsel kararlara ait belgeler de devamlı saklanacak belge grupları arasında yer alırlar.

Devlet veya özel tüm üniversite ve yükseköğretim kurumlarının arşivleri aralarında fark gözetilmeden yönetilmeli, korunmalı ve kullanılmalıdır.

NOTER, SİYASÎ PARTİ VE KAMUYA YARARLI DERNEK ARŞİVLERİ

Noter, siyasî partiler ve kamuya yararlı derneklerin arşivleri genel olarak kamu arşivi kabul edilir ve böyle değerlendirilirler. Konuya ait ülkemizdeki uygulamanın sorunları olduğu için burada da ayrıca ele almak gerekmiştir.

Noter Arşivleri

Noterler, 1512 sayılı Noterlik Kanunu gereğince kamu hizmeti yaparlar. Adalet Bakanlığı tarafından atanırlar ama devlet memuru değillerdir. Yaptıkları hizmetler, hizmetlerin yapımı esnasında üretilen tüm belgeler kamu belgesi statüsündedir.

Hukuksal açıdan kullanılabilecekleri gibi iktisat tarihçileri ve sosyal tarih araştırmacıları tarafından da aranılacak önemli birer kaynaktırlar. Korunmaları ve belirli bir süre sonunda kamu arşivleri vasıtası ile araştırmaya açılmaları gerekir. Noterlerin en önemli varlıkları arşivleridir; mutlaka düzenli tutulup korunmaları gerekir. Bu arşivlerin düzenleri ve korunma ilkeleri uzun süre noterlerin insafına bırakılmıştır.

Türkiye Noterler Birliği 1990 yılında "*Noterlik Daireleri Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik*"i çıkararak (Resmî Gazete 18 Eylül 1990 sayı: 20639) soruna belirli ölçüde çözüm getirmek istemiştir. Bu yönetmelik 3473 Sayılı Kanun'a dayanılarak hazırlandığı için daha çok bir imha yasasıdır. Yönetmelik 1990 yılı sonrası noter belgelerini üç gruba ayırıyor. A, B, C diye tanımlanan bu gruplardan C grubuna giren belgelerin 5 yıl, B grubuna giren belgelerin 10 yıl, A grubuna giren

belgelerin de devamlı saklanmaları öngörülüyor. Yönetmelik ayrıca imha komisyonlarının yapısı, imha işlemi, gizlilik, noterliğin devri ve 1990 öncesi belgelere ait işlemlere ait olmak üzere 26 maddeden oluşuyor. Noter belgeleri 1990 yılından beri 3 grup halinde her grup kendi içinde olmak üzere tarih sırasıyla birbirini takip eden numaralama düzeni içinde kaydedilip dosyalanıyor. Aranılan bir belgeyi bulmak için belgenin kayıt numarasını, en azından düzenleniş tarihini bilmek gerekir. Bunlardan hiç biri bilinmiyorsa belgeye erişmek şansa kalmıştır.

Noterlik hizmeti aynı bölgede ve aynı ad altında devamlılık gösterdiği için bugün 75 yılını doldurmuş noterlik daireleri vardır. Eski noterler kendilerinde biriken belgeleri ne yapacağını bilemez durumdadırlar. Bir kısmı bürolarından uzakta depolar kiralayarak bu belgeleri burada kendi hallerine terketmişlerdir.

1990 sonrası belge gruplarından C ve B grubuna giren belgeler ise ileride üzerlerinde inceleme yapılması muhtemel olan örnekleri bile saklanmadan muntazaman imha edilmektedir.

Arşivlerimizin politika ve mevzuat açısından yeniden oluşturulması esnasında noter arşivlerinin de burada yerlerini alması ve buna bağlı olarak alınacak yeni önlemlerle arşivlerin düzenlenmesi, ayıklanması, tarihi arşivlere devri ve kamu tarafından incelenebilme koşulları mutlaka bir sisteme bağlanmalıdır.

Getirilecek bu yeni düzenlemeler hem belgelerden gereklilerinin arşivcilik prensipleri içinde korunup kullanılmasını sağlayacak, hem de ne yapacağını bilemeyen noterlere yol gösterip rahat nefes almalarını sağlayacaktır.

Siyasî Partiler ve Kamuya Yararlı Dernekler Arşivleri

Bu gruba giren belgeler içinde siyasî parti arşivleri ülkelerin büyük bir çoğunluğunda kamu belgesi sayılmaktadır. Belirli süreler sonunda tarihî arşivlere devredilip kullanıma açılmaktadır. Ülke yönetimine programı ile talip olan, çok kere de bu yönetimi gerçekleştiren siyasî parti arşivleri için aksini düşünmek zaten mümkün değildir.

Partilere ait bilgilerin bir kısmı devlet arşiv fonları içinde yer almaktadır. Ama parti yürütme kurullarının toplantı ve tutanakları, parti organlarının faaliyetleri, parti üyeleri, parti toplantıları ve partiye ait

amblemlerden seçim afişlerine kadar uzanan bir dizi belge ise ancak partinin kendi arşivinden elde edilebilir.

Ülkemizde çok sayıda siyasî parti kurulup kapanmaktadır. Bunların bir kısmı kendi kendini feshetmekte, bir kısmı da kapatılmaktadır. Kendi kendine kapananların belgeleri yönetici veya diğer bazı parti çalışanları sahip çıkmazsa yok olup gitmektedir. Sahip çıkılanlar ise belirli süre sonunda ilgili kişinin ölümü ile ya imha edilmekte ya da değerlerine göre varisleri tarafından satılmaktadır. Kapatılan partilere gelince bütün malları, yani taşınır ve taşınmazlarının tümü maliyeye devredilmektedir. Büyük bir çoğunlukla da belgeleri belirli bir süre sonunda SEKA'ya gönderilerek imha edilmektedir. Eski CHP belgelerinin bir kısmının tesadüfen Devlet Arşivleri'ne devredilmiş olması kuralı bozmamaktadır. Çünkü bu belgelerin yasal sahibi Devlet Arşivleri değildir. İflas eden işletmelerin belgeleri üzerinde son sözün söylenmesini arşivlere bırakan günümüz arşivcilik anlayışı içinde bu uygulamanın mutlaka değiştirilmesi gerekir. Siyasî tarihimizin incelenmesi için vaz geçilemez bu kaynakların da korunması gerekir.

Kamuya yararlı derneklerin arşivleri için de gerekli önlemler alınmalıdır. Kızılay'ın, Çocuk Esirgeme Kurumu'nun, Yeşilay'ın vd.'nin belgelerinin araştırmacılar açısından önemini kabul etmemek mümkün değildir.

NELER YAPILMALIDIR

Ceton "*La conservation et la gestion des archives privées: une étude RAMP*" adlı araştırması için dünyanın çeşitli ülkelerindeki 65 arşiv kütüphane ve müzeyi içine alan geniş çaplı bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ulusal ve uluslararası alanda nelerin yapılması gerektiği belirlenmiştir. Bu önerilerden ulusal düzeyde gerçekleştirilmesi gerekenler ilgili bölümleri içinde ele alındıkları için burada tekrarlanmayacaktır. Uluslararası düzeyde alınması gereken önlemler konusundaki önerileri şöyle sıralıyabiliriz (Ceton:23):

. Devletlerin koruyucu mevzuatlarını çıkartmasını ve malî desteklerini artırmasını sağlamak.

. Arşivci, kütüphaneci ve diğer belge koruma görevlileri ile meslek dernekleri arasında işbirliğini arttırmak.

. Başta özel arşiv sahipleri olmak üzere bütün kamu oyunu bu konuda duyarlı hale getirebilmek için yaygın biçimde bilgilendirme programları uygulamak.

. Özel arşiv sahipleri, bu arşivlerin düzenleyicileri ve arşivlerde çalışacak stajyerlerin yararlanabilecekleri, çeşitli özel arşiv tipleri için el kitapları çıkarmak.

. Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA) ve branş ve komitelerini özel arşiv yönetimi ile daha fazla ilgilenmeye yönlendirmek.

. Kalkınmakta olan ülkelerde özel arşivlerin yönetimi için daha büyük yardım sağlamak.

. Bütün uzman ve tarihçilerin bu proje ve çalışmalara daha fazla katılmalarını sağlamak.

REFERANSLAR VE KAYNAKÇA

AFNOR. (1986). "Vocabulaire des Archives" Dossiers de la Normalisation. Paris.

Bautier, R.-H. (1966). "Principes de Législation et de Réglementation des Archives" Manuel d'Archivistique Tropicale (33-58). Paris: Touton/De Guyter.

Bautier, R.-H. (1969, 1970, 1972). "La Mission des Archives et des Taches des Archivistes". Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion des Documents : Recueil de textes 1985. Paris: PGI.

Bautier, R.-H. (1974). "La Législation Arcivistique" Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion de Documents : Recueil de textes 1985. Paris: PGI.

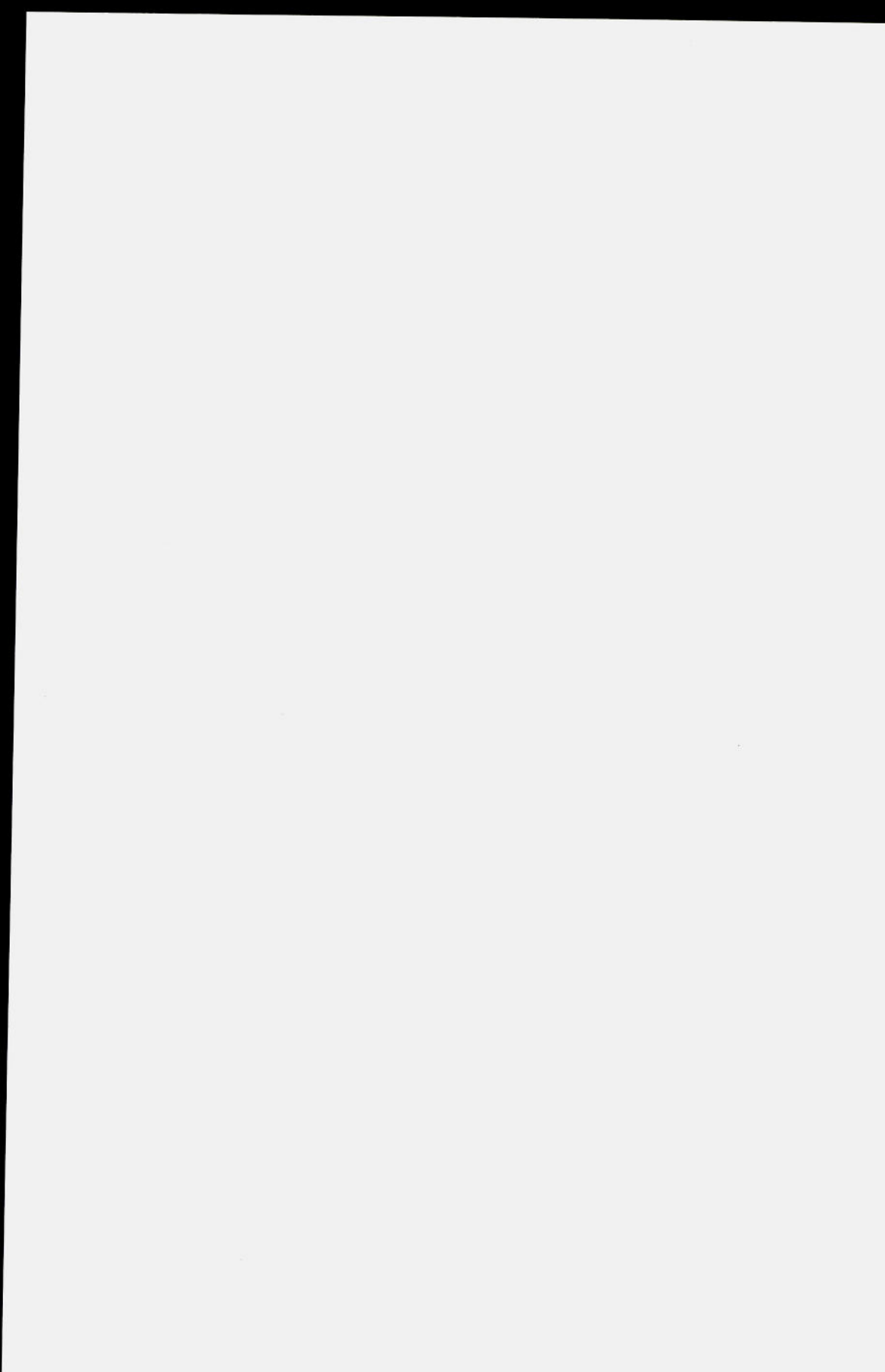
- Beaujouan, Guy. (2 ème trimestre 1989). "L'Exploitation des Archives Scientifiques. Précédentes Expériences et Nouveau Départ" La Gazette des Archives (145): 103-105.
- Bilici, Faruk. (1995). "İş Dünyası Arşivleri" Arşivcilik Konferansları I, (74-81) ya. haz.: Hamza Kandur. İstanbul: AREM
- Cappon, L. J. (1959) "Les Papiers Privés Considérés comme Archives: Quelques Définitions et leurs Conséquences Pratiques" Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion des Documents: Recueil de Textes 1985 (81-88) Paris: PGI.
- Caron, François. (1989). "Perspectives de l'Histoire des Entreprises" Les Archives du Monde du Travail-Outil de Gestion et Patrimoine Culturel- (51-70). Metz: Direction des Services d'Archives de la Moselle et C.C.S.T.I.
- "Devlet Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik" (1988): Başbakanlık. Resmî Gazete 16 Mayıs 1988 sayı: 19816.
- Guérin-Brot, Isabelle. (1989). Les Archives des Entreprises, Conseils Pratiques d'Organization. Paris: Archives National.
- Hildesheimer, François. (1990). Les Archives Privées. Paris: CHRISTIAN.
- "Les Archives du Monde du Travail-Outil de Gestion et Patrimoine Culturel-". (1989). Actes d'une Journée d'Information sur le Thème. Metz: Direction des Services d'Archives de la Moselle et C.C.S.T.I.
- "Les Archives Scientifiques". (2 ème trimestre 1989). Communication Présentées à la Journée d'Etudes, La Gazette des Archives (145).
- "Les Archives". (1982). Extrait de "Ala Word Encyclopedia of Library and Information Services" 1980, Fr. çev: Michel Duchein. Paris: CIA.
- "Lois sur Les Archives". (1979): République Française. No: 79-18 (Kabul tarihi 3 Ocak 1979).
- "Muhafazasına Lüzum Kalmayan Evrak ve Malzemenin Yok Edilmesi Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun". (1988). No: 3473. Resmî Gazete 4 Ekim 1988, sayı: 19949 (Kabul tarihi 28.9.1988).

- "Noterlik Daireleri Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik". (1991). Türkiye Noterler Birliği Başkanlığı. Resmî Gazete 18 Eylül 1990 sayı: 20639.
- Reitman, A. (1975). "Droit à l'Information et Respect de la Vie Privée" Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion des Documents: Recueil des textes 1985 (385-391) Paris: PGI.
- Roper, M. (1980). "Utilisation Scientifiques des Archives" (Rapport présenté au IX ème Congrès International des Archives, Londre, 1980) Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion des Documents: Recueil de textes 1985 (393-419). Paris: PGI.
- Roux, Lucie. (1989). "Direction des Services d'Archives de la Mosselle" Les Archives du Monde du Travail-Outil de Gestion et Patrimoine Culturel- (Actes d'une journée d'information sur le thème) Metz: Direction des Services d'Archives de la Moselle et C.C.S.T.I.
- Seton, Rosemary. E. (1984). La Conservation et la Gestion des Archives Privées. (Une Etude RAMP) Paris: PGI.
- Smith, W. I. (1972). "Les Archives Dans Les Pays en Développement: Une Contribution au Développement National" Techniques Modernes d'Administration des Archives et de Gestion des Documents: Recueil de textes 1985 (73-78) Paris: PGI.

*

Oturum Başkanı –Tülin AREN hanımı zevkle dinledik. Şimdi son konuşmacı arkadaşımız Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Araştırma Görevlisi Dilek hanımefendi.

Buyurun Dilek hanım.

KAMU KURUM ARŞİVLERİNDE İŞ TATMİNİ: BİREYSEL ÖZELLİKLERİN İŞ TATMİNİNE ETKİSİ

*Ar. Gör. Dilek (Bayır) TOPLU**

GİRİŞ

Tarihte sosyal ve siyasî yapıyı belirleyen etmenler, işin doğası, yapısı ve insanların çalışma faaliyeti olmuştur (Şahin 1996:20). Endüstri devrimiyle birlikte başlayan sosyo-ekonomik değişimler ve gittikçe artan bilgi gereksinimi yeni meslek gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumun gereksinimleri doğrultusunda gelişen örgütlerin karmaşık bir yapıya dönüşmesi, insan faktöründen kaynaklanan sorunların artmasını ve bu sorunların incelenmesi gereğini beraberinde getirmiştir.

Üretimin ve hizmetin arkasındaki güç olarak tanımlayabileceğimiz insan kaynakları ve yönetimi, toplumsal gelişim ve değişim sürecinde önemli roller üstlenmektedir. İnsan kaynağının işiyle ilgili düşünce, tavır ve beklentileri yapılan işin niteliğini artırmaktadır.

Kişilerin iş yerlerinde geçirdikleri 8 saatlik zaman dilimleri hiç de yadsınamayacak bir süredir. Kişilerin işleriyle ilgili olumlu/olumsuz düşünceleri yaptıkları işin niteliğine yansıtacağı gibi kişilerin özel hayatlarında da bir takım etkilere neden olabilecektir.

Kişisel veya kurumsal özelliklerden kaynaklanan bir takım faktörler bireylerin işleriyle ilgili düşünce, tavır ve beklentilerini etkilemektedir. Ancak bu etkilenme kişiden kişiye farklılık göstermektedir. Bireysel olarak işten tatmin duyma gereksinimlerin karşılanmasıyla gerçekleşebilir. Bunların başında, yapılan işin önemine inanma, yapılan işin bireyin bilgi

* Hacettepe Ü. Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü.

ve becerilerine uygun olması, kuruma bağlılık, grup çalışması, iş güvenliği, yükselme olanağı, yöneticilerle ilişkiler, ücret vb. sayılabilir. Bu faktörlerin kişiler üzerindeki etkileri veya tatmin etme dereceleri farklılık gösterebilmektedir. Burada önemli olan iş tatmini çalışmalarıyla en az tatmin olunan konuları saptamak; sorunlara yönelik çözüm önerileri üretmektir.

Bireylerin iş tatminini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, para, emek ve zamanın gereksiz yere harcanmasını yani iş kaybını önleyecektir. İşinden tatmin olan çalışanlar daha üretken ve başarılı olacaktır. Bu nedenle herhangi bir kurum yaptığı işten tatmin olan çalışanlarıyla, uzun vadede daha başarılı ve üretken olabilir.

Araştırmamızda ele alınan kamu kurumları arşiv personelinin iş tatminini etkileyen faktörlerin belirlenmesi sözkonusu personelin nitelik ve nicelik analizinin yapılmasıyla birlikte, bu kurumlarda karşılaşılan sorunlara da ışık tutacaktır.

Geçmiş belgeleme özelliğine sahip olan arşivler ancak nitelikli ve arşivcilik formasyonu almış personelin istihdam edilmesiyle daha nitelikli, hızlı ve düzenli çalışmalar yapabilecektir. Bu kurumlarda çalışan personelin işleriyle ilgili olumlu/olumsuz düşünceleri her kurumda olduğu gibi buralarda da yapılan işe yansımaktadır. Bu nedenle iş tatminini etkileyen faktörlerin belirlenmesi, kamu kurum arşivlerinde karşılaşılan sorunların belirlenmesini sağlayacaktır.

Araştırmamızda kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin bireysel özellikleri (cinsiyet, yaş, medenî durum, eğitim düzeyi, yabancı dil, kamu hizmet süresi, çalıştığı kurumdaki kamu hizmet süresi, yaş grupları, kurumdaki statüsü, çalışanların konumu, kurumda çalışma nedeni, arşiv konusunda seminer vb.) ve bu özelliklerin iş tatminine etkisi incelenmiştir. Çalışmada işinden memnun olma olarak kabul edilebilecek tekrar aynı işte çalışma isteği ile bireysel özellikler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığı incelenmiştir.

Araştırma kapsamındaki kamu kurum arşivlerini şu şekilde sıralayabiliriz: Emekli Sandığı Arşivi, Hazine Müsteşarlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü, Dış Ticaret Müsteşarlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi,

Devlet Plânlama Teşkilatı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü, Tarım Bakanlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü, Hacettepe Hastanesi Tıbbî Dokümantasyon ve Arşivi.

<i>KURUM</i>	<i>PERSONEL SAYISI</i>	<i>ANKET UYG. PER. SAY.</i>	<i>%</i>
EMSA	78	65	83
HMA	17	16	99
DTMA	28	24	85
VGKTA	52	39	75
DPT	5	5	100
TBA	17	15	88
HHaA	32+9(Çoc. Arş.)=42	33	78
TOPLAM	234	197	84

Araştırmamızın 234 kişilik evreninden 197 kişiye anket uygulanmıştır. Örneklerinin evreni temsil etme oranı %84 olarak belirlenmektedir.

Toplanan anket verileri istatistikî yöntemlerden yararlanılarak, bilgisayar ortamında değerlendirilmiş ve tablolarla açıklanmıştır. Dağılımlar arasındaki anlamlılığın belirlenebilmesi için "Ki (Khi)" ve ilişki katsayısı değerleri kullanılmıştır.

Ki Kare testi ile sayımla belirlenen kitlelerde, iki ya da daha çok sayıda gruplar arasındaki farkın önemli (anlamlı) olup olmadığı saptanabilir (Kutsal 1978: 163). Araştırmamızda Ki Kare "P" ile ifade edilmiş ve $P < 0,05$ değeri esas alınmıştır.

İlişki katsayısı iki ya da daha çok sayıda gruplar arasındaki ilişkinin düzeyini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. İlişki katsayısı değerleri şu şekilde belirlenmiştir.

0,100 - 0,399 Zayıf

0,400 - 0,699 Orta

0,700 - 0,999 İyi değerleri ilişki düzeylerini belirlemektedir.

A. BİREYSEL ÖZELLİKLER

Tablo 1: CİNSİYET

CİNSİYET	KURUM ADI							
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	TOPLAM %
KADIN	1 (1.5)	5 (31.3)	7 (29.2)	7 (17.9)	2 (40)	2 (13.3)	5 (15.2)	29 (14.7)
ERKEK	64 (98.5)	11 (68.8)	17 (70.8)	32 (82.1)	3 (60)	1 (86.73)	28 (84.8)	168 (85.3)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin büyük çoğunluğunun erkek olduğu anlaşılmaktadır. Kadınların oranı ise oldukça azdır. Erkek personel oranının en yüksek olduğu kurum Emekli Sandığı Arşivi'dir.

Tablo 2: MEDENÎ DURUM

Medenî Durum	KURUM ADI							
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	TOPLAM %
Evliyim	59 (90.8)	13 (81.3)	18 (75)	34 (87.2)	5 (100)	12 (80)	27 (81.8)	168 (85.3)
Evli Değilim	6 (9.2)	3 (18.8)	6 (25)	5 (12.8)	---	3 (20)	6 (18.2)	29 (14.7)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Araştırma kapsamındaki kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin büyük bir çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Evli olmayanların oranı ise oldukça düşüktür. Medenî durumun kurumlara göre dağılımı incelendiğinde ise Emekli Sandığı Arşivi'nde evli olanların oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Diğer kurumlarda da evli olanların oranı evli olmayanların oranından oldukça yüksektir.

Tablo 3 : YAŞ GRUPLARININ KURUMLARA GÖRE DAĞILIMI

YAŞ GRUPLAR	KURUM ADI							
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	TOPLAM %
19-24	-----	-----	1 (4.2)	1 (2.6)	-----	2 (13.3)	1 (3.0)	5 (23.1)
25-29	3 (4.6)	1 (6.3)	2 (8.3)	5 (12.8)	-----	1 (6.7)	3 (9.1)	15 (47.8)
30-34	10 (15.4)	1 (6.3)	1 (4.2)	9 (23.1)	-----	1 (6.7)	5 (15.2)	27 (70.9)
35-39	9 (13.8)	3 (18.8)	6 (25)	11 (28.2)	2 (40)	4 (26.7)	7 (21.2)	42 (173.7)
40-44	28 (43.1)	5 (31.3)	7 (29.2)	6 (15.4)	2 (40)	4 (26.7)	12 (36.4)	64 (185.7)
45-49	13 (20)	4 (25)	7 (29.2)	2 (5.1)	1 (20)	2 (13.3)	4 (12.1)	33 (124.7)
50+	2 (3.1)	2 (12.5)	-----	5 (12.8)	-----	1 (6.7)	1 (3)	11 (38.1)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Kamu kurum arşiv personelinin yaş dağılımı genel olarak incelendiğinde en yüksek oranın 40-44 yaş arasında olduğu saptanmıştır. Bunu sırasıyla 35-39 yaş arası, 45-49 yaş arası, 30-34 yaş arası, 25-29 yaş arası, 50+ ve 19-24 yaş arası izlemektedir. Kurumlara göre yaş gruplarının dağılımında 40-44 yaş arası ile 35-39 yaş arası dilimlerinin oranının oldukça yüksek olduğu belirlenmiştir. 40-44 yaş arası diliminin en yüksek olduğu kurum Emekli Sandığı Arşivi'dir.

Tablo 4: EĞİTİM DÜZEYİ

EĞİTİM DÜZEYİ	KURUM ADI							
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	TOPLAM %
İlkokul	-----	-----	-----	-----	-----	1 (6.4)	-----	1 (0.5)
Ortaokul	3 (4.6)	2 (12.5)	3 (12.5)	-----	-----	2 (13.3)	4 (12.1)	14 (7.1)

Lise ve Dengi	37 (56.9)	11 (68.8)	20 (83.3)	14 (35.9)	3 (60)	9 (60)	17 (51.5)	111 (56.7)
Üniversite	24 (36.9)	3 (18.8)	1 (4.2)	22 (56.4)	2 (40)	3 (20)	11 (33.3)	66 (33.5)
Master- Doktora	-----	-----	-----	3 (7.7)	-----	-----	-----	3 (1.5)
Diğer	1 (1.5)	-----	-----	-----	-----	-----	1 (3)	2 (1.0)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Araştırmamız kapsamındaki kurumlardaki personelden lise mezunu olanların oranı oldukça yüksektir. Bunu üniversite mezunu olanlar izlemektedir. Master veya doktora programını tamamlayan ya da bu programlara devam eden personelin oranı ise oldukça düşüktür. Lise mezunu olanların oranının en yüksek olduğu kurum T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü'dür. Üniversite mezunu olanların oranının en yüksek olduğu kurum ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'dir.

Tablo 5: YABANCI DİL BİLME DÜZEYİ

YABANCI DİL	KURUM ADI							TOPLAM %
	EMSA%	HMA %	DTMA%	VGKTA%	DPTA%	TBA %	HHaA %	
Biliyorum	22 (33.8)	5 (31.3)	5 (20.8)	32 (82.1)	2 (40)	5 (33.3)	22 (66.7)	93 (47.2)
Bilmiyorum	43 (66.2)	11 (68.8)	19 (79.2)	7 (17.9)	3 (60)	10 (66.7)	11 (33.3)	104 (52.8)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Yabancı dil bilenlerin oranının bilmeyenlerin oranına yakın olduğu görülmektedir. Yabancı dil bilenlerin oranının en yüksek olduğu kurum Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'dir. Bu oranın en düşük olduğu kurum ise T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Arşivi'dir. (Yabancı Dil: İngilizce, Almanca, Fransızca, Arapça dilleri kapsam içindedir.)

Tablo 6: KAMU HİZMETİNDE GEÇEN SÜRE

SÜRE	KURUM ADI							TOPLAM %
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	
1 yıldan az	-----	-----	-----	8 (20.5)	-----	1 (6.7)	-----	9 (4.6)
1-5 yıl	4 (6.2)	-----	2 (8.3)	6 (15.4)	-----	2 (13.3)	3	17 (8.6)
6-10 yıl	7 (10.8)	3 (18.8)	4 (16.7)	4 (10.3)	-----	2 (13.3)	6	26 (13.2)
11-15 yıl	9 (13.8)	-----	2 (8.3)	9 (23.1)	4 (80)	3 (20)	8	35 (17.8)
16-20 yıl	10 (15.4)	8 (50)	7 (29.2)	5 (12.8)	1 (20)	4 (26.7)	5	40 (20.3)
21-25 yıl	34 (52.3)	3 (18.8)	8 (33.3)	4 (10.3)	-----	3 (20)	9	61 (31)
26 +	1 (1.5)	2 (12.5)	1 (4.2)	3 (7.7)	-----	-----	2	9 (4.6)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33	197 (100)

Araştırmamız kapsamındaki arşiv personelinin kamu personeli olma süresinin en yüksek olduğu dilim 21-25 yıl arasındır. 11-15 yıl ile 16-20 yıl arası kamu personeli olma süresinin oranları birbirine yakındır. Kamu personeli olma süresinin kurumlara göre dağılımı incelendiğinde, EMSA'nde oranı en yüksek çalışma süresinin 21-25 yıl arası, HMA'nde 16-20 yıl arası, DTMA'nde 21-25 yıl arası, VGKTA'nde 11-15 yıl arası (Bu kurumda 1 yıldan az çalışanların oranı oldukça yüksektir.), DPTA'nde 11-15 yıl arası, TBA'nde 16-20 yıl arası, HHaA'nde 21-25 yıl arasında olduğu saptanmaktadır.

Tablo 7: ÇALIŞILAN KURUMDA GEÇEN KAMU HİZMET SÜRESİ

SÜRE	KURUM ADI							TOPLAM %
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	
1 yıldan az	-----	-----	-----	8 (20.5)	-----	1 (6.7)	-----	9 (4.6)

1-5 yıl	6 (9.2)	1 (6.3)	2 (8.3)	6 (15.4)	-----	3 (20)	3 (9.1)	21 (10.7)
6-10 yıl	8 (12.3)	5 (31.3)	5 (20.8)	6 (15.4)	-----	2 (13.3)	9 (27.3)	35 (17.8)
11-15 yıl	9 (13.8)	1 (6.3)	2 (8.3)	9 (23.1)	4 (80)	3 (20)	7 (21.2)	35 (17.8)
16-20 yıl	11 (16.9)	5 (31.3)	6 (25)	8 (20.5)	1 (20)	4 (26.7)	4 (12.1)	39 (19.8)
21-25 yıl	30 (46.2)	3 (18.8)	8 (33.3)	2 (5.1)	-----	2 (13.3)	8 (24.2)	53 (26.9)
26 +	1 (1.5)	1 (6.3)	1 (4.2)	-----	-----	-----	2 (6.1)	5 (2.5)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Kamu kurum arşiv personelinin kurumlarındaki çalışma süreleri incelendiğinde ise aynı kurumda 21-25 yıl arası çalışanların oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 5-10 yıl arası çalışma süresi ile 11-15 yıl arası çalışma süresinin oranları ise birbirine eşittir. Bu oranların kurumlara göre dağılımlarında ise farklılıklar görülmektedir. EMSA'ndeki en yüksek oran 21-25 yıl arası iken, HMA'nde 6-10 yıl ve 16-20 yıl arasında, DTMA'nde 21-25 yıl arasında, VGKTA'nde 11-15 yıl arasında, DPTA'nde 11-15 yıl arasında, TBA'nde 16-20 yıl arasında, HHaA'nde 6-10 yıl arası olduğu görülmektedir.

Tablo 8: KURUMDAKİ STATÜSÜ

STATÜSÜ	KURUM ADI							
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	TOPLAM %
Şube Müdürü	2 (3.1)	1 (6.3)	1 (4.2)	1 (2.6)	1 (20)	-----	-----	6 (3.0)
Müdür	1 (1.5)	-----	-----	-----	-----	-----	1 (3)	2 (1.0)
Müdür Yardımcısı	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1 (3)	1 (0.5)
Şef	9 (13.8)	-----	2 (8.3)	2 (5.1)	-----	3 (20)	5 (15.2)	27 (13.7)

Daktilograf Memuru	4 (6.2)	1 (6.3)	4 (16.7)	2 (5.1)	-----	5 (33.3)	6 (18.2)	22 (11.2)
Evrak Memuru	37 (56.9)	6 (37.5)	16 (66.7)	3 (7.7)	4 (80)	6 (40)	12 (36.4)	84 (42.6)
Bilgisayar İşletmeni	8 (12.3)	1 (6.3)	-----	7 (15.4)	-----	-----	2 (6.1)	17 (42.6)
Hizmetli	2 (3.1)	-----	1 (4.2)	-----	-----	-----	2 (6.1)	5 (2.5)
Diğer	2 (3.1)	1 (6.3)	-----	25 (64.1)	-----	1 (6.7)	4 (12.1)	33 (16.8)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Kamu kurum arşivlerinde çalışan personelden "evrak memuru" olanların oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Kurumlara göre dağılım incelendiğinde ise "evrak memuru" olarak görev yapanların oranının oldukça yüksek olduğu belirmektedir. Ancak "evrak memuru" statüsünde görev yapanların oranı VGKTA'ndeki oranı diğer kurumlara göre oldukça farklılık göstermektedir. Bu kurumda, uzman adı altında özellikle Arapça, Osmanlıca, Farsça vb. dillerini bilen kişilerin istihdam edildiği belirlenmektedir.

Tablo 9: ÇALIŞANLARIN KONUMU

KADRO	KURUM ADI							TOPLAM
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	
657'ye tabi	65 (100)	16 (100)	23 (95.8)	22 (56.4)	5 (100)	13 (86.7)	33 (100)	177 (89.8)
657 sözleşmeli	-----	-----	1 (4.2)	16 (41)	-----	2 (13.3)	-----	17 (8.6)
İşçi	-----	-----	-----	1 (2.6)	-----	-----	-----	2 (1.0)
Diğer	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	1 (0.5)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Çalışanların konumlarına ilişkin bulguların değerlendirilmesi sonucunda 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na göre memur olan personelin oranının oldukça yüksek olduğu belirlenmektedir. Sözleşmeli veya işçi olarak çalışanların oranı ise oldukça düşüktür. 657'ye tâbi memur oranının en düşük olduğu kurum ise Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi'dir.

Tablo 10: KURUMDA ÇALIŞMA NEDENİ

Kendi isteği ile Çalışma	KURUM ADI							TOPLAM%
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	
Evct	58 (89.2)	15 (93.8)	23 (95.8)	35 (89.7)	5 (100)	13 (86.7)	27 (81.8)	175 (88.8)
Hayır	7 (10.8)	1 (6.2)	1 (4.2)	4 (10.3)	----	2 (13.3)	6 (18.2)	22 (11.2)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Nakil, görev değiştirme vb. nedenlerle kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Kendi isteği ile bu birimlerde çalışanların oranı ise oldukça yüksektir. Kurumlara göre dağılım incelendiğinde ise kendi isteği ile işe başlama oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11: ARŞİV HİZMETLERİ KONUSUNDA KURS VB. ALMA

Kurs Alma	KURUM ADI							TOPLAM%
	EMSA %	HMA %	DTMA %	VGKTA %	DPTA %	TBA %	HHaA %	
Evet	44 (67.7)	4 (25)	4 (16.7)	9 (23.1)	4 (80)	4 (26.7)	7 (21.2)	76 (38.6)
Hayır	21 (32.3)	12 (75)	20 (833)	30 (76.9)	1 (20)	11 (73.3)	26 (78.8)	121 (61.4)
TOPLAM	65 (100)	16 (100)	24 (100)	39 (100)	5 (100)	15 (100)	33 (100)	197 (100)

Araştırmamız kapsamındaki kamu kurumlarında çalışan arşiv personelinin arşiv hizmetleri konusunda hizmetiçi eğitim, kurs, seminer

vb. alma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Eğitim alanlarının kurumlara göre dağılımında da eğitim alanların oranının oldukça düşük olduğu belirlenmektedir.

B- BİREYSEL ÖZELLİKLERİN TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİNE ETKİSİ

Tablo 12: CİNSİYET İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

CİNSİYET	TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA					TOPLAM
	Kuvv.Kab%	Kab.Edil.%	Kararsız %	Kuvv.Red %	Red %	
Kadın	2 (6.90) (10.00)	7 (24.14) (24.14)	5 (17.24) (16.67)	9 (31.03) (14.06)	6 (20.69) (11.11)	29
Erkek	18 (10.71) (90.00)	22 (13.10) (75.86)	25 (14.88) (83.33)	55 (32.74) (85.94)	48 (28.57) (88.89)	168
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Kadın ve erkekler arasında tekrar aynı işte çalışmayı düşünenler konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$ $p=0.545$). Cinsiyet ile tekrar aynı işte çalışma isteği arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. (İlişki katsayısı: 0.124)

Tablo 13: MEDENİ DURUM TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

MEDENİ DURUM	Kuvv.Kab %	Kab.Edil.%	Kararsız %	Kuvv.Red %	Red %	TOPLAM
Evli	18 10.71 90.00	24 14.29 82.76	23 13.69 76.67	59 35.12 92.19	44 26.19 81.48	168
Evli Değilim	2 6.90 10.00	5 17.24 17.24	7 24.14 23.33	5 17.24 7.81	10 34.48 18.52	29
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Evli personel ile evli olmayan personel arasında tekrar aynı işte çalışmayı düşünme konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$)

p=0.255). Medenî durum ile tekrar aynı işte çalışma isteği konusu arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir (İlişki katsayısı: 0.162).

Tablo 14: YAŞ GRUPLARI İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

YAŞ	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red %	Red %	TOPLAM
19-24	0 0.00 0.00	2 40.00 6.90	3 60.00 10.00	0 0.00 0.00	0 0.00 0.00	5
25-29	0 0.00 0.00	5 33.33 17.24	3 20.00 10.00	4 26.67 6.25	3 20.00 5.56	15
30-34	0 0.00 0.00	3 11.11 10.34	4 14.81 13.33	10 37.04 15.63	10 37.04 18.52	27
35-39	7 16.67 35.00	6 14.29 20.69	4 9.52 13.33	13 30.95 20.31	12 28.57 22.22	42
40-44	7 10.94 35.00	9 14.06 31.03	9 14.06 30.00	18 28.13 28.13	21 32.81 38.89	64
45-49	5 15.15 25.00	2 6.06 6.90	5 15.15 16.67	13 39.39 20.31	8 24.24 14.81	33
50+	1 9.09 5.00	2 18.18 6.90	2 18.18 6.67	6 54.55 9.38	0 0.00 0.00	11
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Yaş grupları ile tekrar aynı işte çalışmayı düşünme arasındaki anlamlı bir farkın olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$ $p = 0.087$). Yaş grupları ile tekrar aynı işte çalışma isteği arasında zayıf bir ilişki olduğu belirlenmektedir. (İlişki katsayısı: 0,383).

Tablo 15: EĞİTİM DÜZEYİ İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

Eğitim Düzeyi	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red %	Red %	TOPLAM
İlkokul	1	0	0	0	0	1
	100.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
Ortaokul	0	6	2	3	3	14
	0.00	42.86	14.29	21.43	21.43	
	0.00	20.69	6.67	4.69	5.56	
Lise	14	12	15	38	32	111
	12.61	10.81	13.51	34.23	28.83	
	70.00	41.38	50.00	59.38	59.26	
Üniversite	5	10	12	22	17	66
	7.58	15.15	18.18	33.33	25.76	
	25.00	34.48	40.00	34.38	31.48	
Master-Doktora	0	1	1	0	1	3
	0.00	33.33	33.33	0.00	33.33	
	0.00	3.45	3.33	0.0	1.85	
Diğer	0	0	0	1	1	2
	0.00	0.00	0.00	50.00	50.00	
	0.00	0.00	0.00	1.56	1.85	
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Personelin eğitim düzeyleri arasında tekrar aynı işte çalışmayı düşünme konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$ $p=0.177$). Eğitim düzeyi ile tekrar aynı işte çalışma isteği konusu arasında anlamlı bir ilişki saptanmamaktadır. Aralarındaki ilişki zayıftır. (İlişki katsayısı: 0.339).

Tablo 16: KAMU HİZMETİNDE GEÇEN SÜRE İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

Kamu Personel Süresi	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red. %	Red %	TOPLAM
1 yıldan az	0	5	2	2	0	9
	0.00	55.56	22.22	22.22	0.00	
	0.00	17.24	6.67	3.13	0.00	

1-5 yıl	1	2	4	6	4	17
	5.88 5.00	11.76 6.90	23.53 13.33	35.29 9.38	23.53 7.41	
6-10 yıl	2	5	4	6	9	26
	7.69 10.00	19.23 17.24	15.38 13.33	23.08 9.38	34.62 16.67	
11-15 yıl	6	6	3	10	10	35
	17.14 30.00	17.14 20.69	8.57 10.00	28.57 15.63	28.57 18.52	
16-20 yıl	3	6	5	16	10	40
	7.50 15.00	15.00 20.69	12.50 16.67	40.00 25.00	25.00 18.52	
21-25 yıl	8	3	10	21	19	61
	13.11 40.00	4.92 10.34	16.39 33.33	34.43 32.81	31.15 35.19	
26+	0	2	2	3	2	9
	0.00 0.00	22.22 6.90	22.22 6.67	33.33 4.69	22.22 3.70	
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Kamu hizmetinde geçen süre ile tekrar aynı işte çalışma isteği arasında önemli bir fark bulunmamaktadır ($p > 0.05$ $p = 0.320$). Kamu hizmetinde geçen süre ile tekrar aynı işte çalışmayı isteme konusu arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. (İlişki katsayısı: 0.383).

Tablo 17: KURUMDAKİ GÖREV SÜRESİ İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

Kurumdaki Süresi	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red. %	Red %	TOPLAM
1 yıldan az	0	5	2	2	0	9
	0.00 0.00	55.56 17.24	22.22 6.67	22.22 3.13	0.00 0.00	
1-5 yıl	1	2	4	8	6	21
	4.76 5.00	9.52 6.90	19.05 13.33	38.10 12.50	28.57 11.11	
6-10 yıl	4	5	4	7	15	35
	11.43 20.00	14.29 17.24	11.43 13.33	20.00 10.94	42.86 27.78	

11-15 yıl	5 14.29 25.00	6 17.14 20.69	4 11.43 13.33	11 31.43 17.19	9 25.71 16.67	35
16-20 yıl	4 10.26 20.00	7 17.95 24.14	5 12.82 16.67	16 41.03 25.00	7 17.95 12.96	39
21-25 yıl	6 11.32 30.00	3 5.66 10.34	10 18.87 33.33	18 33.96 28.13	16 30.19 29.63	53
26+	0 0.00 0.00	1 20.00 3.45	1 20.00 3.33	2 40.00 3.13	1 20.00 1.85	5
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Kurumdaki görev süreleri ile tekrar aynı işte çalışma isteği konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$ $p=0.224$). Kurumdaki görev süreleri ile tekrar aynı işte çalışma isteği arasında zayıf bir ilişki olduğu belirlenmektedir. (İlişki katsayısı: 0.358).

Tablo 18: ÇALIŞANIN KONUMU İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

Kadro	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red. %	Red %	TOPLAM
657'ye tâbi Memur	19 10.73 95.00	23 12.99 79.31	27 15.25 90.00	57 32.20 89.06	51 28.81 94.44	177
657 Sözleşm.	1 5.88 5.00	6 35.29 20.69	3 17.65 10.00	5 29.41 7.81	2 11.76 3.70	17
İşçi	0 0.00 0.00	0 0.00 0.00	0 0.00 0.00	1 50.00 1.56	1 50.00 1.85	2
Diğer	0 0.00 0.00	0 0.00 0.00	0 0.00 0.00	1 100.00 1.56	0 0.00 0.00	1
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Çalışanların konumundaki farklılıklar arasında tekrar aynı işte çalışmayı düşünme konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$)

p=0.545). Çalışanların konumu ile tekrar aynı işte çalışma konusu arasında zayıf bir ilişki olduğu görülmektedir. (İlişki katsayısı: 0.228).

Tablo 19: HİZMETİÇİ EĞİTİM İLE TEKRAR AYNI İŞTE ÇALIŞMA İSTEĞİ

Kurs Alma	Kuvv.Kab. %	Kab.Edil. %	Kararsız %	Kuvv.Red. %	Red %	TOPLAM
Evet	8 10.53 40.00	11 14.47 37.93	14 18.42 46.67	19 25.00 29.69	24 31.58 44.44	76
Hayır	12 9.92 60.00	18 14.88 62.07	16 13.22 53.33	45 37.19 70.31	30 24.79 55.56	121
TOPLAM	20	29	30	64	54	197

Hizmetiçi eğitim alma ve almama arasında tekrar aynı işte çalışmayı düşünme konusunda önemli bir fark görülmemektedir ($p>0.05$ $p=0.438$). Hizmetiçi eğitim ile tekrar aynı işte çalışma isteği arasında anlamlı bir ilişki görülmemektedir. (İlişki katsayısı: 0.137)

C- SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamızın bu bölümünde kamu kurumlarındaki arşiv hizmetini yürüten personelin nitelikleri ve yaptıkları işten ne oranda tatmin oldukları belirlenmiştir.

Ülkemizde kamu kurum ve kuruluşlarının arşiv birimlerinde görev yapan personelin yaptıkları işe yönelik formal bir öğretim sürecinden geçmedikleri gibi çalıştıkları kurumlarda da yaptıkları işle ilgili hizmet içi eğitim olanaklarından büyük ölçüde yoksun oldukları araştırmamız sonucunda saptanmıştır.

BİREYSEL ÖZELLİKLER

Elde edilen bulguların değerlendirilmesi ile şu sonuçlara varılmıştır:

- Araştırmamız kapsamındaki kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin büyük çoğunluğu erkektir. Kadın personelin oranı ise çok azdır.

- Evli olan personelin oranı oldukça yüksektir. Evli olanların oranının en yüksek olduğu kurum Emekli Sandığı Arşivi'dir.

- Araştırmamızda incelediğimiz kurumlardaki arşiv personelinin yaş dağılımları incelendiğinde en yüksek oranın 40-44 yaş arasında olduğu saptanmaktadır. Kurumlara göre yaş gruplarının dağılımlarında da yoğunluk yine 40-44 yaş arasındadır.

- Kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin büyük bir çoğunluğunun lise ve dengi okul mezunu olduğu ortaya çıkmaktadır. Üniversite mezunlarının genelde Açık Öğretim Fakültesi ve İlahiyat Fakültesi çıkışlı oldukları belirlenmiştir. Araştırmamız kapsamındaki kamu kurum arşivlerindeki (Hazine Müsteşarlığı Genel Evrak ve Arşiv Şube Müdürlüğü, Hacettepe Hastanesi Tıbbî Dokümantasyon ve Arşivi) şube müdürleri hariç diğer yöneticiler hizmetiçi eğitim almamışlardır. Emekli Sandığı Arşivi'ndeki personelin bir kısmının (çok az) arşivlerle ilgili seminerlere katıldığı yapılan görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir. Yani kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin büyük çoğunluğu kütüphanecilik veya arşivcilik formasyonu almamıştır. Lise mezunu oranının en yüksek olduğu kurum HMA'dir. Üniversite mezunu olanların en yoğun olduğu kurum ise VGKTA'dir. Görüldüğü gibi kurumların yaptıkları işlemleri belgeleme ve geleceğe aktarmakla görevli bu arşivlerde nitelikli (meslekî formasyon almış) personel sayısı yok denebilecek kadar azdır. Kamu kurum arşivlerinde işlemlerin daha doğru ve hızlı bir şekilde yürütülebilmesi elbette ki bünyesindeki personelle gerçekleşecektir. Bu nedenle arşiv elemanlarının hizmetiçi eğitim olanaklarından yararlanabilmeleri büyük önem taşımaktadır.

- Yabancı dil bilenlerin ve bilmeyenlerin oranları birbirine yakındır. Türkçe dışında dil kullanma ihtiyacı duyanların çoğunluğu VGKTA personeli'dir. Bunun nedeni de belgelerin Osmanlıca-Arapça-Farsça olmasıdır.

- Araştırmamız kapsamındaki kamu kurum arşivlerinde çalışanların kamu hizmetinde geçen süreleri incelendiğinde en yüksek oranın 21-25 yıl arası olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu kurumlarda memuriyet süresini dolduran veya doldurmak üzere olanlar oldukça çoğunluktadır. VGKTA'de 1 yıldan az kamu hizmetinde bulunanların oranı oldukça azdır.

- Çalışanların bağlı oldukları birimde kamu hizmetinde geçen sürelerinin en yoğun olduğu dilimi 21-25 yıldır. Buradan da anlaşılacağı gibi kamu arşivlerinde çalışan personelin büyük çoğunluğu belki de iş hayatına şu anki biriminde başlamıştır.

BİREYSEL ÖZELLİKLERİN İŞ TATMİNİNE ETKİSİ

- Araştırmamızda cinsiyetin iş tatminini etkileyen belirleyici bir faktör olmadığı görülmektedir. Kadın ve erkekler arasında işinden tatmin olma açısından anlamlı bir farkın olmadığı saptanmaktadır. Cinsiyet iş tatminini etkilememektedir.

- Evli olma ya da evli olmamanın iş tatmininin etkileyen bir faktör olmadığı görülmektedir. Kısacası medenî durum iş tatminini etkilememektedir.

- Araştırmamızın başında belirlediğimiz yaş grupları ile işinden tatmin olma arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmektedir. Yaş iş tatminini etkilememektedir.

- Eğitim düzeyi ile işinden memnun olma arasındaki ilişkinin zayıf olduğu saptanmaktadır. Eğitim düzeyi iş tatminini etkilememektedir.

- Kamu görevlisi ve kurumundaki kamu hizmet süresi ile işinden tatmin olma arasında önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Kamu hizmet süresi ile kurumda çalışma sürelerinin birbirine yakındır. İşinde daha uzun veya kısa süreli çalışma kişilerin işinden memnun olma düzeylerini çok fazla etkilememektedir. Meslekî deneyimin çalışan üzerinde işiyle ilgili düşüncelerini olumlu yönde etkilemediğinin belirlenmesi bir anlamda çalışanların kurumlarındaki çalışma süreleri ilerledikçe yaptıkları işe yönelik olumlu düşüncelere sahip olmadıklarını göstermektedir.

- Kişilerin kurumdaki görevi kişilerin işlerinden memnun olmalarını etkilememektedir.

- Araştırmamızda çalışanların konumu ile işten memnun olma arasında belirgin bir ilişki bulunamamıştır.

*

Araştırmamızda elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda şu önerilerde bulunabiliriz.

- Kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin çoğunluğunun kadınlardan oluşmaması bu işin erkeklere yönelik olduğu izlenimini yaratmaktadır. Bu nedenle işe alımlarda bayanlar tercih edilebilir.

- Araştırmamızda kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin yaş düzeyinin oldukça yüksek olduğu belirlenmektedir. Bu kişilerin meslekî deneyim, bilgi ve becerilerini yeni kuşaklara aktarımı sağlanmalıdır.

- Araştırmamızda belirlenen en önemli unsur bu kurumlarda kütüphanecilik veya arşivcilik eğitimi almış personelin bulunmamasıdır. Bizim önerimiz Kütüphanecilik Bölümleri'nin kamu kurum arşivlerinin ihtiyacı olan nitelikte öğrenci yetiştirmesidir. Öğrencilerin mezuniyet sonrası bu kurumlarda çalışmaya yönlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca kamu kurum arşivleri ile Kütüphanecilik Bölümlerinin iyi bir ilişki içinde olup bilgi ve deneyim alışverişinde bulunmaları önem taşımaktadır.

- Kamu kurum arşivlerinde çalışan personelin görev tanımına ilişkin şu an yürürlükte olan "Arşiv Hizmetleri Hakkında Yönetmelik"te arşivcilerin ve arşivlerde görev yapan diğer personelin tanımlanmamış olması belki de araştırma kapsamındaki kamu kurum personelinin kendini "evrak memuru" veya "daktilograf" olarak tanımlamasına neden olmaktadır. Bu konudaki boşluğun biran önce doldurulması ilgili kurum ve kişilerin bu alanda ülkemiz şartlarına uygun arşivci ve arşiv personeli tanımlarını yapması gerekmektedir. Bu sayede Kütüphanecilik Bölümleri'nden mezun olan arşivcilik mezunları ile diğer arşiv personelinin meslekî açıdan hem üstlendiği görev, hem de niteliği konusunda belirli saptamalar yapılması sağlanacaktır.

- Kamu kurum arşivlerinde çalışan personele yönelik çalışmalarda büyük çoğunluğun hizmetiçi eğitim (kurs, seminer vb.) almadığı görülmüştür. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü seminer çalışmalarını bu kurumları da kapsamında olmak üzere yeniden düzenleyebilir.

- Bu kurumlarda çalışan personele yaptıkları işin önemine yönelik açıklamalar yapılan işin verimini ve kuruma bağlılığı artıracaktır.

KAYNAKÇA

- KUTSAL, A. ve Z. M. 1978 *Uygulamalı Temel İstatistik*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Basımevi.
- ŞAHİN, Ela 1996 "Üretim ve Hizmetlerin Ardındaki Güç". *Bilim ve Teknik*. 342: 20-27

KISALTMALAR

EMSA	Emekli Sandığı Arşivi
HMA	T. C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Genel Evrak ve Arşiv Şube Müdürlüğü
DTMA	T. C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü
VGKT	Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Dairesi Başkanlığı Arşivi
DPTA	T. C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı Müsteşarlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü
TBA	Tarım Bakanlığı Genel Evrak ve Şube Müdürlüğü
HHaA	Hacettepe Hastanesi Tıbbi Dokümantasyon ve Arşiv Müdürlüğü
Kuvv. Kabul.	Kuvvetle Kabul
Kab. Edil.	Kabul Edilme
Kuvv. Red.	Kuvvetle Reddetme
Red. Etm.	Reddetme
Anket uyg. per. say.	Anket Uygulanan Personel Sayısı

B SALONU V. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Efendim, ben de Dilek hanıma çok teşekkür ediyorum.

Tartışma faslına geçeceğiz, 20 dakika vaktimiz kaldı; yalnız, suyun başında bulunan kendine yontarmış, önce ben bir-iki şey söylemek istiyorum izin verirseniz.

Önce, kıymetli arkadaşım Tülin hanımın bir sorusuna, bir serzenişine cevap vereyim. Bu Şûra'nın düzenlenmesinde en başından beri sayın genel müdürün de tensibiyle ben bulundum ve bu toplantının yapılmasıyla ilgili bir takım kararlar aldık. Üniversitelere, dolayısıyla, fen-edebiyat fakülteleri ve benzeri fakültele yazılar gönderildi; oralar-dan hiç ses çıkmadı. Tabî, kendi fakültemden ne kadar geç geldiğini de biliyorum, ellerine çok geç gitti; ama, bunda Arşiv Genel Müdürlüğü'nün hiç kabahati yok. Gelen 52 tane cevap vardı. Biz özetle istemiştik, bir kısmı hiç özetsiz göndermişti eksik olmasınlar, vakitleri olmadığı için yalnız isim yazmışlardı. Onların içerisinde 20 küsurunu tasfiye etmek zorunda kaldık, aralarında profesörler de vardı, ipe sapa gelmez şeyler de vardı kusura bakmayın; onları eledik; ama, hiç bu görsel-işitselden bahseden yoktu; ama, bizi Dilek hanım kurtardı, hem görsel hem işitsel bir tebliğ yaptı Allah'a şükür; teşekkür edeyim.

Yalnız, Dilek hanıma bir şey soracağım. "Personel alırken kadınlara öncelik tanınmalı" diyorsunuz; bu, kadın haklarına aykırı olmaz mı? Onları aşağı görmek gibi bir şey olur. Hani eşitlikti; imtihana giren kazansın. Bakın, kıymetli arkadaşım hanım, başımızın üstünde; biz onu kadın-erkek diye ayırmıyoruz ki; yani, imtihanlarda eşitlik olsun, kazanan gelsin, yoksa erkek-kadın ayırmayalım diyorum; belki yanılıyorumdur.

Söz sizlerde. Buyurun efendim.

Tabir KÖKSAL (*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) – Tülin AREN hocama katkıda bulunmak istiyorum.

Özel arşivlerle ilgili mevzuatımızdaki maddeleri hocam saydı, ayrıca ben bu konuda, arşiv camiasında son günlerde kaybettiğimiz değerli hocamız Pertev Naili BORATAV'ın Fransa'daki özel arşivinin ülkemize getirilmesi ve ilim camiasına kazandırılması konusunda bu Şûra'da da dikkate alınması yolunda özel bir talepte bulunacağım.

İkincisi, CHP arşiviyle ilgili. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne tek parti dönemi olduğu için, devlet evrakı sayıldı ve Devlet Arşivleri'ne devredildi ve bu fonun çalışmaları tamamlanmak üzeredir, tasnif çalışmaları yapılıyor.

Noterlerle ilgili konuda arkadaşımız katkıda bulunacak. Çünkü, o arkadaşımız, bu konuda son günlerde çalıştı.

Öğr. Gör. Tülin AREN –Önce Pertev Naili BORATAV arşivi ve CHP arşiviyle ilişkili yahut diğer parti arşivleriyle ilişkili söyleyeyim.

Pertev Naili BORATAV arşivinin kapsamını biliyor musunuz bilmiyorum; ama, ben o konu üzerinde çalıştım ve şu anda da üzerinde çalışıyorum, daha doğrusu Türkiye'ye getirilmesi üzerine. Pertev hocanın arşivinin bir kısmı Nantel Üniversitesi'ne bağışlanmıştır. Aile, Nantel Üniversitesi'ndeki belgelerin orijinallerinin Türkiye'ye gelmesini istemiyor. Bunların mikroformları getirilecektir. Pertev hocanın da noter kanalıyla yaptığı, Nantel Üniversitesi'nden mikroformların Tarih Vakfı'na verilmesi konusunda bir dileği vardır. O mikroformların, Nantel Üniversitesi'nden Tarih Vakfı'na getirilmesi çalışması başlamaktadır.

Bir kısım belgeleri Boğaziçi Üniversitesi'ndedir, Boğaziçi Üniversitesi'nde genel tasnifi yapılmıştır; ama, bu belgeler daha çok hocanın kendi çalışmalarına taalluk eden belgeler değildir. Hoca konusunda basında çıkmış belgelerdir, hocanın yazılarıdır; yani, hocanın, daha sonra kendisiyle ilgili olarak Türkiye'den gitmeden önceki topladığı belgelerdir.

Daha sonra, ailesinde, şu anda bir kısmı kasetlerde olmak üzere, bir kısmı yazılı olmak üzere belge grubu vardır. Paris'teki o belge grubunun da ne olduğu bilinmemektedir, yani o belge grubunun kapsamının ne olduğu bilinmemektedir. Ama aile, o belge grubu konusunda çok

tutucu değil, yani istenirse Türkiye'ye getirilebileceğini vaat ediyor, aile dediğim Pertev hocanın eşi.

Arşivin nasıl geleceği, nasıl toplanacağı, aynı zamanda ailenin de karar alması gereken bir konu; çünkü, Türkiye topraklarında değil arşiv. Fransız üniversitelerinden birine bağışlanmış, orijinalleri orada. Hoca, onlara belirli bir sistematik yapmış, hocanın bir sistematığı var, o sistematik içerisinde belgeler düzenlenmiş. Ailenin elinde ve Paris'teki belgeler için ise şu anda yapılacak bir şey yok, onlar kendileri verirlerse.

Ben, parti arşivlerinden CHP'deki arşivin buraya geldiğini biliyorum. Zaten "o istisnayı bozamaz" dedim. Ben diyorum ki: Türkiye'de bundan sonra kamuya yararlı dernekler, partiler, ister kapatılsın, ister kapansın; ne olursa olsun, şahısların elinde kalmasın veya alınıp SEKA'ya gönderilmesin. Önce Devlet Arşivleri baksın, hiçbir kuruluşun belgelerinin tümü saklanmaz, böyle şey yoktur dünyada. En çok belgeyi İsveç saklıyor, o da %40'ını saklıyor, Fransa %25'ini saklıyor, İngiltere %5'ini saklıyor; yani, üretilen belgelerin hepsi değil, bir kısmı saklanır zaten. Devlet Arşivi karar versin; evet efendim, bunların içerisinde bunlar işe yaramaz gitsin desin, bunlar da şu koşullarla ileride açılır desin. Benim söylediğim bu, yoksa CHP arşivini biliyorum; detaylı bilgi vardı burada, ama size kısaca söyledim.

Mehmet TORUNLAR (*Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı Personeli*) –Noter arşivleriyle ilgili kısa bir bilgi vermek istiyorum. En son 1997 Kasım ayında Noterler Birliği'nin isteği üzerine Adalet Bakanlığı, Noterler Birliği ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nce Bolu'da ortak bir arşivcilik sempozyumu yapıldı. Noterler Birliğinin bir açmazı var kendileri açısından, Noterlik Kanunu gereği noterler, kamu kurumu niteliğindedir; yani, her noter, bir devlet dairesi sıfatını taşır. Noterler Birliği, bizim Devlet Arşivleri Hizmetleri Hakkında Yönetmeliği baz alarak Adalet Bakanlığı'yla da ortaklaşa çalışarak kendileri bir Noterler Yönetmeliği hazırlamışlar. Neticede, kendi evrakını üç gruba ayırmışlar; fakat, burada bir handikap içine düşmüşler; B ve C grubu evraka süre koydukları halde A grubunda topladıkları bütün evraka süresiz; nihaî olarak noterler tarafından saklanacağını ifade etmişler bu yönetmelikte. Öyle bir şey ki, araba satışıyla ilgili sizin vermiş olduğunuz bir taahhütname, siz arabayı sattıktan sonra geçerliliğini yitirdiği halde, noter, yönetmeliği gereği bunu

süresiz saklamak durumunda. Tabii çok yoğun çalışan noterlerde de büyük bir birikim olmuş. Bununla ilgili olarak sempozyumda yardım talep ettiler ve biz görüşlerimizi kendilerine ifade ettik. Şu anda iki arkadaşımız Noterler Birliği'nin göstermiş olduğu noterlerde tespit çalışması yapmaktalar. Yaptıkları bu tespit çalışması neticesinde arşiv malzemesi vasfında görülenleri Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devretmeyi Noterler Birliği kabul ediyor. Adalet Bakanlığı hukuk işleri genel müdürü ve sayın müsteşarın da sempozyumdaki emirleriyle hukukî statüsünü, zeminini hazırlayacak; ayrıca, büyük şehirlerdeki büyük noterlerin elinde hiç kullanmadıkları Osmanlıca evrak mevcut, her yeni noter birbirine zimmetle devrediyor; bunları da Devlet Arşivleri'ne devretmeyi kabul ettiler. Şu anda tespit çalışması devam ediyor.

İkinci olarak da Dilek hanıma bir ekte bulunmak istiyorum. Dilek hanım, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılan seminerlerin kurumlarda yinelenmesini istedi. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde seminerlere katılan birisi olarak söylüyorum; eğer, seminer vermeye kalkarsak, üç ayda bir her kuruma seminer vermemiz gerekecek. Niye gerekecek? Çünkü, her sene seminere gittiğimiz kurumda arşiv görevlilerinin tamamı değişmiş oluyor; çünkü, %90'ı sürgün yeri olarak oraya geliyor, falanca şube müdürlüğünden arşive, falanca müdürlükten arşive... Seminer veriyoruz, bir daha oraya gittiğimizde bu kurumda falanca kişi vardı, arşiv şube müdürü diye soruyoruz, ona bilgi vermiştik şöyle şöyle yapılması gerekiyordu, neden yapılmadı diye; "efendim o, idarî mahkemeye eski görevine döndü, beni buraya gönderdiler" diyor; üç ay da o duruyor, sonra o gidiyor. Böyle bir sıkıntı var. Burada birçok konuda söylendi, ama herhalde o "Arşivci" kadrosu almadan, biz, o seminerlerde de çok fazla verimli olamayacağız; çünkü, üç ayda bir vitrin değişiyor. Her gelen de "nasıl olsa ben buradan gideceğim, bu pisliği ben niye temizleyeyim, benim üzerimde kalmamasın" diyor ve maalesef cenaze ortada, cenazeyi kaldıracak imam yok...

Öğr. Gör. Tülin AREN –Noterler arşivinin, 1990 yılında 20639 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmış bir yönetmeliği var. Dediğim gibi, bu, A, B, C diye ayrılmış. C'ler 5 yıl B'ler 10 yıl saklanıyor, hiçbir örneği alınmadan imha ediliyorlar; bir kere örnekleri alınabilir. A'nın içerisinde şunlar kalsın, bunlar kalsın demek değil esas sorun; esas sorun, A'nın içerisinde

olanların nasıl düzenleneceğinin kararını vermek. Eğer, nasıl düzenleneceğinin kararını baştan vermekte yardım ederseniz noterlere, zaten hangilerinin ne kadar süre sonra örnekleri alınarak, imha edileceklerin başından önlemini almış olursunuz.

Bakırköy İkinci Noteri'ne gittim, 75 yıllık noter. Adamın kendi bürosunun yanında belgeleri saklama olasılığı yok, bir büro tutmuş, o büronun içerisine girme olasılığınız yok; değil büronun içerisinde araştırma yapmak, kapısından içeriye girme olasılığınız yok oradaki rutubetten, pis kokudan; çünkü, zaten alerjim var, ben orada beş dakika kaldığım zaman hasta olurum. Sabahleyin söyledim, arşivcilikten dolayı meslek hastalığım var. 5 dakika kalamazsınız oradaki pis koku ve rutubetten dolayı. Noterlere yardım etmek lazım ve noterlerin büyük bir sorunu ve aynı zamanda erişim sorunu da var.

Noter belgesi nedir; bir işiniz çıkar da on yıl sonra notere gidip arıyorsanız ya tarihini ya da sayısını bileceksiniz, onu bilmiyorsanız nasıl bulacaksınız? "Al bakalım arkadaşım, buradan buraya kadar 50 tane dosya var, sen bunların içerisinde ara" diyor sana; ya günlerce onu orada arayacaksınız veya o işten vazgeçeceksiniz. Bu da sorun. Tabiatıyla, Devlet Arşivleri'nin böyle bir şey yapması çok iyi bir olay.

Yrd. Doç. Dr. Orban AVCI (*Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü*) –

Benim, sayın Dilek (BAYIR) TOPLU'nun tebliğiyle ilgili bir hususu belirtmem gerekiyor. Elimizdeki basılı metnin 7. sayfasında yabancı dil bilme düzeyiyle ilgili bir istatistik bulunmakta. Buradan hangi dillerin olduğunu anlamak mümkün değil, sadece "biliyorum, bilmiyorum" diye konulmuş; ama, tebliği dinlerken, bu yabancı dillerin Arapça, Farsça ve Osmanlıca olarak zikredildiğini gördük. Herhalde Osmanlıca'yı yabancı diller grubuna katmamak gerekir; yani, denilse denilse, Osmanlı devrinin müddeti boyunca Türkçe'nin yazılış şekli olabilir. Herhalde buradaki istatistik de buna göre gözden geçirilir.

Bilal ŞİMŞİR (*Büyükelçi*) –Bu görsel ve işitsel arşivi biz çok ihmal ediyoruz. Yahya Kemal, "Tarihimiz resimsizdir" diyor, hâlâ resimsiz. Bir öneri olarak söyleyeyim, Devlet Arşivleri mi ilgilenir başka bir kurum mu ilgilenir; bizim bir fotoğraf galerimizin olması lazım. Belli bir düzeye gelmiş bütün insanlarımızın, belli bir yerde millî fotoğraf arşivimizin olması lâzım, binalar vesaire dahil. Başka ülkeler bunu daha da ileri

götürüyor, mesela ben en son Avustralya'daydım, orada bir uygulama var. Belli bir düzeye gelmiş, kamu sektöründe ve özel sektörde sanatçılar vesaire, onların seslerini alıyorlar. Canlı arşiv. Bu, 1950'lerden beri ses bantlarında, şimdi de daha ileri teknolojisi var. Biz bunu da ihmal ediyoruz, bunu da yapmak lazım.

Bu özel arşivler çok geniş kapsamlı. Belki, ayrı bir sempozyum yapmak gerekir; çünkü, burada bunu enine-boyuna deşemiyoruz.

İlber ORTAYLI'ya sözüm var, fakat ben onu bir ara yakalarım bir yerde.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ (Ankara Üniversitesi DTCF. Tarih Bölümü) –Ben, aslında her 4 konuşmacıya teşekkür ederek sözüme başlayayım; çünkü, arşiv konusunu bu kadar büyük boyutta bu konuşmaları dinlesem düşünemezdim. Yalnız, önce Oğuz beye, sonra Tülin hanıma bir şey sormak istiyorum.

Belge saklama konusunda bilinçsizlik kötü bir şeydir, ama tarihçilik açısından çok bilinçlenme de birtakım problemler getirir. Bu evrak yönetimi ya da işletmeciliği, evrak üzerinde denetim, belki çalışma döneminde yarar sağlayabilir; ama, bunları tarihe intikal ettirmede denetim ve seçim, tarihçi için bir olumsuzluktur. Biliyorsunuz, tarihçilerin zaten kendilerinin belge seçtikleri söylenir, seçerek tarih yazdıkları söylenir ve gerçeği ne ölçüde anlattıklarına da pek inanılmaz, kuşkuyla bakılır. Tarihçinin bu olumsuzluğu varken, bir de tarihe intikal edecek belgeler üzerinde bir denetim, bir seçerek tarihe belge bırakma tarih yazımını nasıl etkiler; bu işletmeciliğin bu boyutta düşünülmesi bu boyutta önlemi var mı?

Öğr. Gör. Ali Yaşar AYDENİZ (Sakarya Üniversitesi) –Sayın başkanım, değerli konuşmacılar; hepimize şükran borçlarımı arz ediyorum.

Ben, son konuşmacı Dilek hanımın çalışmasını takdirle karşılıyorum, yalnız, bilimsel araştırmalarda istatistikler yapılırken daha çok belli çerçevelerde yapılır. Konu başlığı "İş Tatmini"; fakat, benim tespit ettiğim, "Ücret Faktörü" hiç dikkate alınmamış. Yine bu kadar arşivciyi bünyesinde barındıran Devlet Arşivleri'nden kesit alınmamıştır, öyle bir veri yoktu, o ilâve edilseydi daha iyi olurdu diye düşünüyorum.

Değerli konuşmacı Tülin hanımın -aynı zamanda hem arşivci hem de hoca- özel arşivler üzerinde çok güzel çalışması var. Yazılı ve görsel medyadan bahsetti, CHP'yi de parantez içine alması çok iyi oldu. Bugün ülkemizin içinde bulunduğu siyasal ve sosyal çalkantılarda medyanın rolü dikkate alınır, matbuatın, özellikle Cumhuriyet Gazetesi Arşivi ve benzer arşivlerin mutlaka Devlet Arşivleri'yle ilişkilendirilmesi, hatta Cumhuriyet Arşivi'ne kazandırılması diye düşünüyorum; çünkü, ben, canlı örnek olarak söylüyorum: 1986-1988 yıllarında İstanbul Üniversitesi Atatürk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde yüksek lisans yapmıştım. Rahmetli Sadi IRMAK bizi oraya gönderdi, onun hatırı için çalışabildik. Bugün ben Sakarya Üniversitesi'ndeyim, hatırı bulamayacağım ve siyasî destek bulamayacağım için o arşive girip çalışma yapamıyorum.

Teyfur ERDOĞDU –Efendim, Osmanlıca'nın yabancı dil sayılıp sayılmaması ayrı bir konu; fakat, YÖK'ün, Osmanlıca'yı yabancı dil sayması herhalde iyi olur, üçüncü, dördüncü dil tazminatı almak açısından. Sorum Tülin hanıma.

Özel arşivlerin yarattığı bir dileğim var zannediyorum, şu: Yüksek düzeyde bulunup daha sonra emekli olanların yazmış oldukları ya da sahip oldukları belgelerin kamusal sayılmasında bazı problemler ortaya çıkacak zannediyorum. Öncelikle düşündüğümüzde, bunlar, hatıralarını yazdıkları zaman, kamusal menfaati önemli tutan gizlilik esası bulunmakta. Diyelim, Oniki adalar hususunda birisi kalkıp hatıra yazdığı zaman, bu, uluslararası alanda bazı krizlere sebep olmakta. Şimdi, bu, tabii kamu menfaatini zedelemekte; ama, bir başka yönü var: Açıklık prensibiyle elde ettiğimiz bazı şeyler var. Nedir? Bürokrasiden doğan kokuşmanın gün ışığına çıkması. Bunu, özel arşivler ya da hatıralar sayesinde öğreniyoruz. Bu konudaki düşüncelerinizi de alabilirsek çok memnun oluruz efendim.

Ar. Gör. Dilek (BAYIR) TOPLU –İlk önce beyefendinin (Orhan AVCD) sorusunu yanıtlamak istiyorum. Evet, orada yabancı diller belirtilmemiş, daha sonra o kitap olarak yayınlanacak, o zaman açıklanacaktır. Fakat Osmanlıca'nın, orada yabancı bir dil olarak alınmasının nedeni şu oldu: Bu araştırmaya başlarken burada 7 kurum alındı, fakat 12-13 kurumla görüşmeler yapıldı ve oradaki personelden böyle bir talep geldi ve bu anketler, değerlendirmeler yapılmadan önce

ön testler uygulandı. Özellikle personelden Osmanlıca, Arapça ve Farsça'nın, yani Osmanlıca'nın ayrı bir dil olarak belirtilmesi talebi geldiği için ayrı olarak alındı o. Fakat orada, yabancı dil içinde İngilizce, Almanca, Fransızca, Osmanlıca, Arapça ve Farsça alınmıştır. Onları da, daha sonra yayınlanacak kitapçıkta daha detaylı bildireceğim. Bu uyarı için teşekkür ederim.

Sizin (Ali Yaşar AYDENİZ) sorunuza geleyim. "Neden ücret alınmadı"? dediniz. Buradaki bildirimde, iş tatminini etkileyen faktörler olarak bireysel özellikler sunuldu sadece, ücret ise kurumsal bir özellik. O nedenle burada verilmedi.

"Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü personeli neden alınmadı?" dediniz; bu araştırmaya başladığım zaman sayın İsmet BİNARK görevdeydi ve böyle bir araştırma yapmama izin vermedi, hatta kuruma bile girememiştim. Eğer İsa (ÖZKUL) bey bu konuda yardımcı olursa neden olmasın.

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İCİMSOY –Ben, sayın hocamızın (Özer ERGENÇ) sorduğu soruya cevap vermek istiyorum. Tarihçinin elinin altında her zaman, hiçbir şekilde bozulmamış malzeme olması gerektiğini vurguladı anladığım kadarıyla. Neden ayıklama, imha gerçekleştiriliyor; ayıklama, imha gerçekleştirilmesin...

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Bu ayıklama, imha bir müdahaledir, bir denetimdir, denetim de seçmedir. Bu, tarihçi için bir olumsuzluk mudur? değil midir? Sordüğüm bu.

Yrd. Doç. Dr. Oğuz İCİMSOY –Muhtemelen tarihçi için bir olumsuzluk arzedebilir. Geçmişte, şu an tarihin ulaştığı ya da tarih çalışmalarının ulaştığı boyutları herhalde geçmişte o belgeleri üreten insanlar tahmin edemezlerdi. Şu an öyle inter disiplinler çalışmaları var ki, tarihin öyle farklı çalışmaları var ki; biz, eskiden üretilmiş belgelerden şu an, o insanların yemelerinden, içmelerinden, çok farklı şeyler çıkarıp çeşitli analizler, sonuçlar elde edebiliyoruz. Fakat, üretilmiş tüm belgeleri saklamak imkânsız. Milyarlarca belge üretiliyor ve Hamza beyin de bu sabah belirttiği gibi, 1984'ten bugüne kadar İstanbul Belediyesi'nin, herhangi bir şekilde ayıklama imha gerçekleştirilmemiş evrakın uzunluğu 12 kilometreyi buluyor. Ben hatırlıyorum, 1960'lı yıllarda sayın Bilal

ŞİMŞİR beyefendinin yayımlamış olduğu Türk Kültürü'nde çıkan bir yazısı vardı, orada da İngiliz Arşivleri'nde ayıklama-imhanın nasıl gerçekleştirildiği ve sadece kamu kesiminde üretilmiş %5'lik belgenin arşivlere ancak intikal ettiğini belirtiyorlardı. Bu kaçınılmaz bir şey. Kesinlikle bir müdahaledir. Bugün ürettiğimiz, bir yıl sonra hiç anlamı kalmayan vergi iade formlarını, muhtemelen 100 yıl sonra gelecek kuşaklara çok anlamlı şeyler ifade edebilecek belgeler olabileceğini söylemek mümkün olabilir; ama şu an için onlar, bizim kanunî, hukukî ve malî sürelerini doldurmuş, hiçbir işe yaramayan atık evrak mesabesinde dir.

Tülin hanımın eklemek istediği bir şeyler var.

Öğr. Gör. Tülin AREN –Efendim, bildirimim içerisinde de söyledim, belgeler idarî, hukuksal ve araştırmalar açısından değeri varsa saklanır, değerini kaybettiği farzedilen andan itibaren de imha edilebilme olasılığı doğar. Oğuz beyin söylediği gibi, belgelerin hepsini saklamak mümkün değil. Fransız Millî Arşivi'ne bakıyorsunuz, arşivin oluşumundan 1945'e kadar 400 kilometrelik belgesi var, 1945-1980 arası 80 km. ve Fransız Millî Arşivi belgelerin %75'ini imha ediyor, %25'i bu kadar oluyor ve %100'ünü saklasaydı ne olurdu, bakmak lazım.

Tabii, yine, bu olay, bir arşivcilik prensibi içerisinde ele alınmalı; çünkü, atık belge yönetimi var, Oğuz bey anlattı; belgelerin oluşumundan itibaren denetim altına alıyorsunuz. Hangi tür belgenin işe yarayıp yarayamayacağı konusunda da baştan beri bir bilginiz oluyor. Tabii, bunu, arşivciler yaparken de hangi tür belgenin imha edileceğini baştan biliyorlar; belirli süreler içerisinde tabiatıyla tarihçilerle çalışıyorlar.

Fransız Millî Arşivler genel müdürü Türkiye'ye geldiği zaman "Bizim sakladığımız arşivlerin %10'luk kısmını araştırmacılar hiç aramıyor, halbuki bizim hemen atıklarımızı çok arıyorlar" dedi. Yani, buna bakış açılarını, politikalarını her zaman için değiştirmek mümkün ve tarihçilerin de, belge yönetim politikası çerçevesinde olaya başından müdahale edebilme hakları var, yani imkânları var.

Arkadaşımız hatıralardan bahsetti, ben hatıradan bahsetmiyorum, benim bahsettiğim, üst düzeyde bulunmuş kişilerin elindeki belgeler; yani, bu belgelerin büyük bir çoğunluğu not şeklinde gözükebilir.

Mesela, yönetim kuruluna girmiştir, tek nüsha verilmiştir, üzerine not almıştır ve o evine gelmiştir. Necmettin Sahir Arşivi'nden bahsettim. Bu arşiv düzenlenmeyi, para bulunursa halka açılmayı bekliyor. Arşive baktığınızda çok çeşitli devrelere ait belge görüyorsunuz. Bir sürü kişide bunu bulmak mümkün değil. Benim anlatmak istediğim şahısların hatıratları değil, böyle kamu belgesinin parçası olan belgeler grubu; tabiatıyla herkes bunu yapmıyor, ama yapan da çok, öyle bir-iki kişi değil, bayağı yapan oluyor. Özellikle, yazı yazmayı düşünüp bir türlü yazı yazmada başarılı olamayan kişilerde bu şey çok fazla var. Alıyor, bir gün ben bilmem ne yazarım diyor, ama bir türlü onu yazamıyor. Yazanlar zaten o işi yapmıyorlar.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Sorum o noktada zaten size. O belgeler bir seçim, bir denetim, yani Sahir SILAN'ın denetiminden geçmiş belgeler. O, tarihçi için bir olumsuzluk mu, değil mi?

Öğr. Gör. Tülin AREN –Hayır; bu, zaten kamu arşivi olması gerekir diyorum ben, bu, Necmettin Sahir SILAN'ın elinde olsun demiyorum; ben diyorum ki, bu belgelerin büyük bir kısmı kamu arşivinin bir parçasıdır, kamu arşivinin parçası olarak değerlendirilmesi gerekir diyorum. Bunun gibi bir sürü insanın elinde bu tür belge vardır.

Tanımayanlar için söyleyeyim, İttihat Terakki'de var, Birinci ve İkinci Meclisler'de Meclis Katibi. Daha sonra CHP'de Bingöl veya o taraflarda milletvekili, parti müfettişi, daha sonra Demokrat Parti devrinde yine parti müfettişi; yani, çok çeşitli yerlerde, İsmet Paşa'nın Özel Kalem Müdürü, Elinde İsmet Paşa'nın yemek listesi bile var. İsmet Paşa, bilmem kim yemeğe gelsin demiş, o diyor ki: çorba yapılınsın, şü yapılınsın...

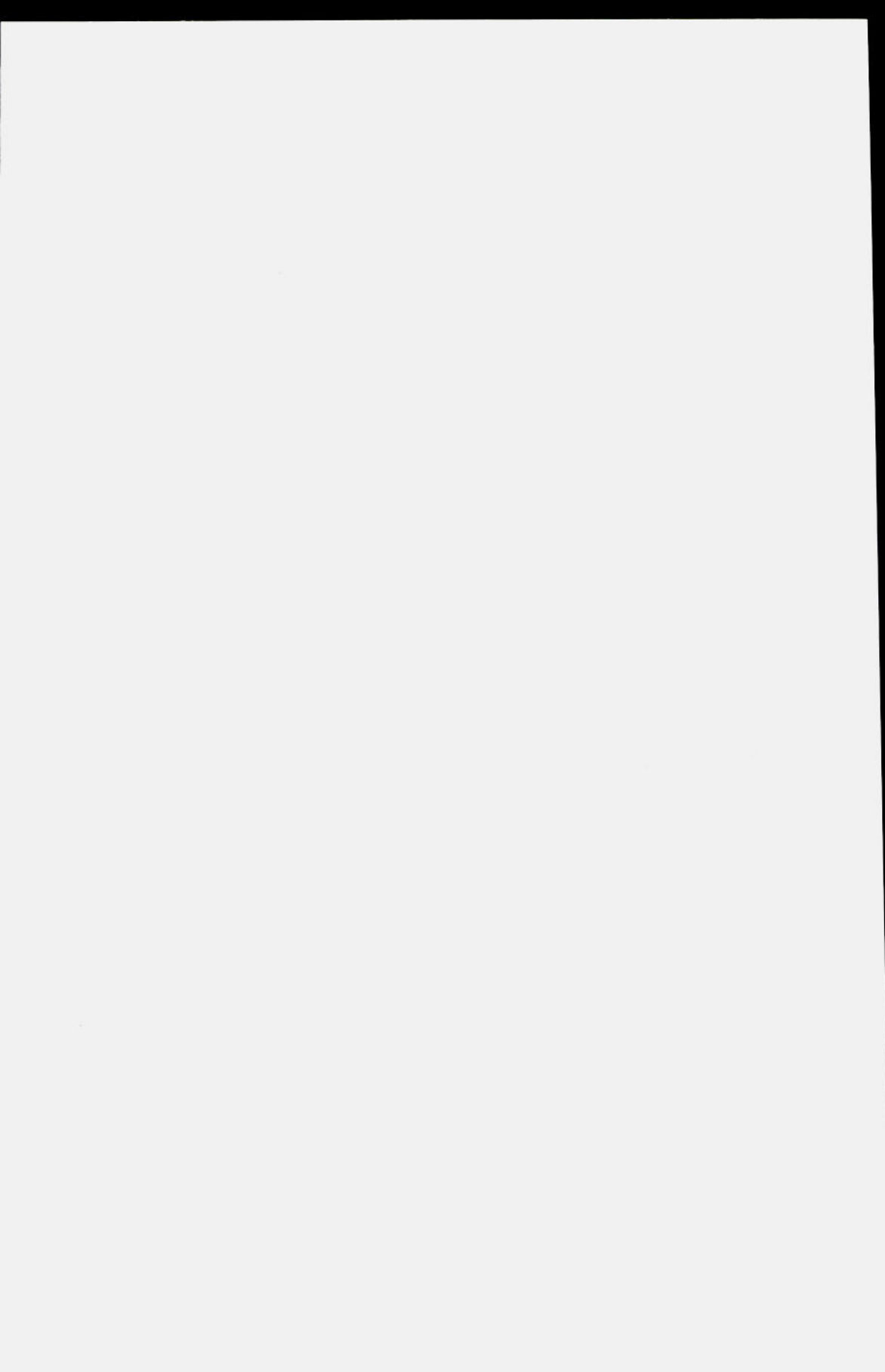
Oturum Başkanı –Efendim onu Tarih-Toplum'a verin, neşretsinsin, orada dolu var listeler.

Öğr. Gör. Tülin AREN –O hatadır diyorum işte, onu yapmayalım veyahut da yapılmasının önüne geçecek önlemleri alalım diyorum arşivciler olarak.

Prof. Dr. Atilla ÇETİN –Bu konuda Tülin AREN arkadaşımızı tebrik ediyorum, bu gerçekten doğru, Osmanlı döneminde de bunun güzel örnekleri var, biliyoruz. İkinci Abdülhamit'in ve daha önceki dönemlerde müsadere adı altında, ama önemli devlet ricalinin evrakının

alınması, arşivimizin önemli fonlarından birisi. Kişisel şeyler de olsa, çoğu evrakın, işte Cevat Paşa, işte Cevdet Paşa, Tunuslu Hayrettin Paşa ve diğerleri büyük katkı sağlıyor. O bakımdan, günümüzde modern önlemlerin alınması gerekir; çünkü, yarıdan çoğu resmî evrak.

Oturum Başkanı –Sayın arkadaşlarım, kıymetli meslektaşlarım; dün Ruhi FİĞLALİ beyefendi bazı kararlar aldı, gördünüz. Ben açık gözlülük ettim, sizi burada fazla tutmamak için arkadaşlar, önceden kararları aldım. Yalnız, bu koltuk o kadar tatlı ki, on dakika daha fazla oturmak için hiç sesimi çıkarmadım.

K SALONU V. OTURUM

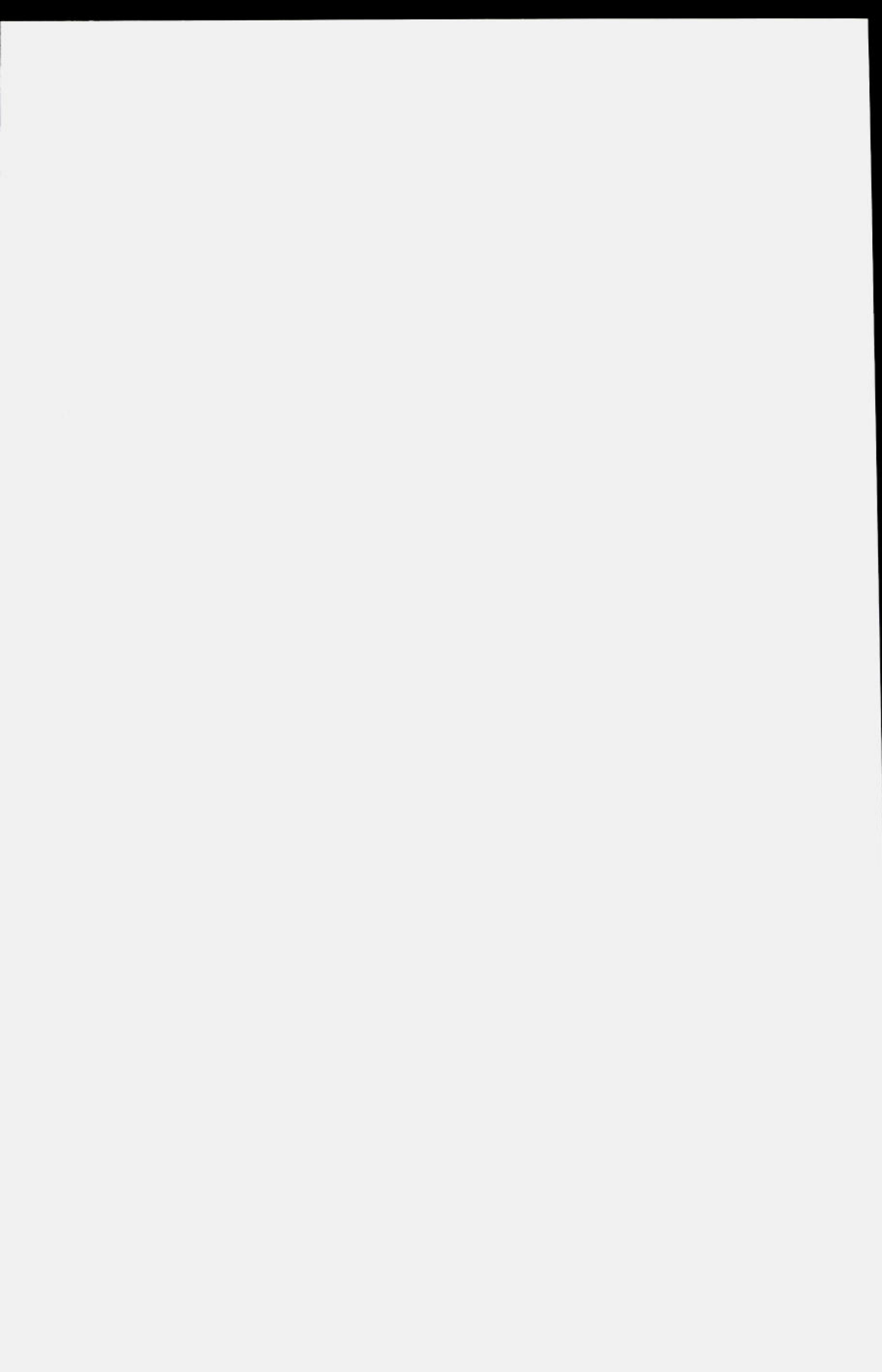
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ

Tebliğ Sunanlar:

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR

Dr. Nejdet GÖK

Dr. Mehmet İPCİOĞLU

Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ'nin Oturumu Açış Konuşması

Değerli bilim adamları, artık sona doğru yaklaşıyoruz. Bundan sonra bir oturum daha var. Bu oturumumuzda bilgisayar ortamında arşivcilik diyebileceğimiz şekilde yeni modern nimetlerden arşiv bâbında yararlanmayı öngören tebliğler var. Bu tebliğ sahipleri:

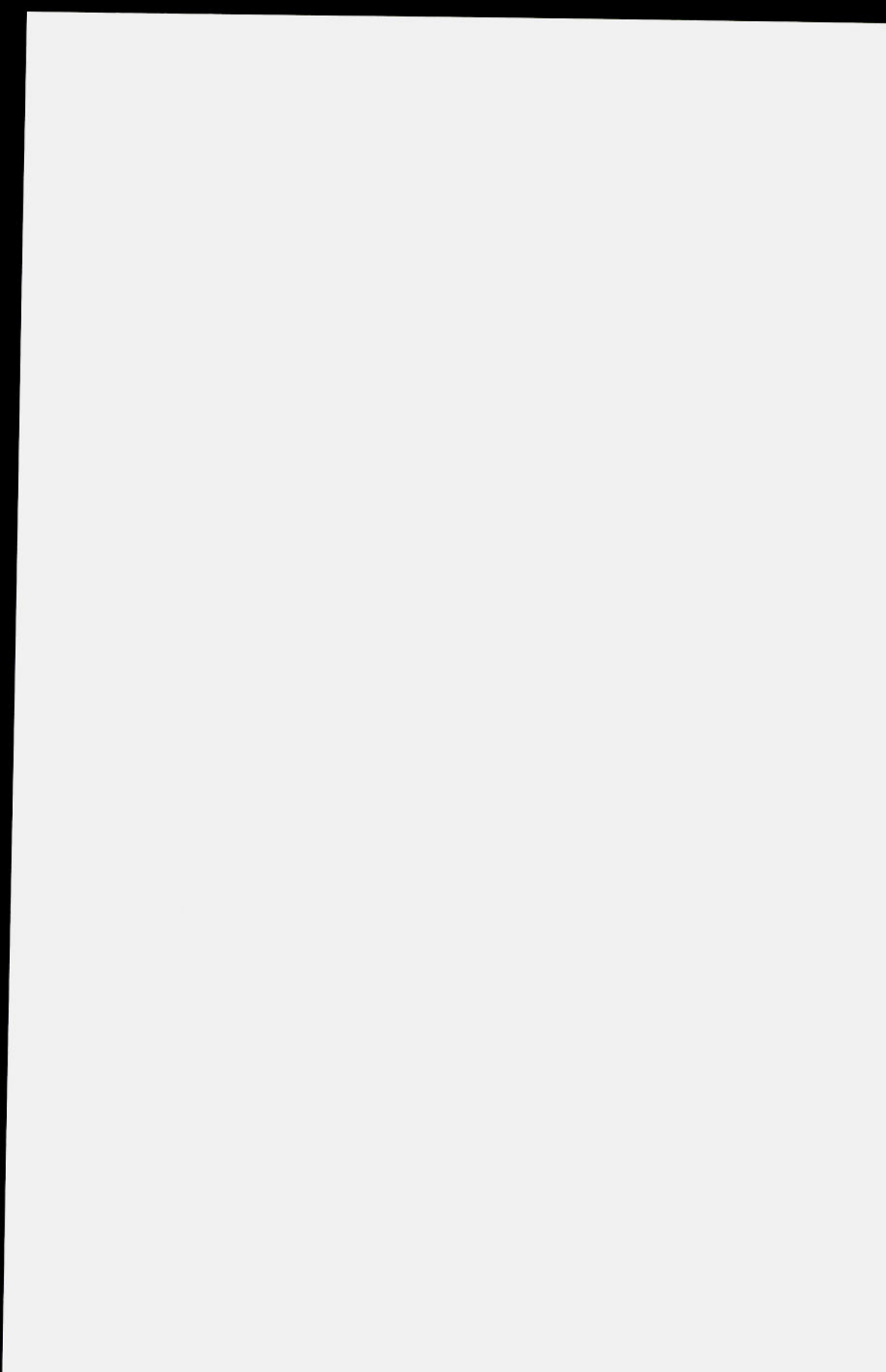
Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR, bu işe hakikaten gönül vermiş bir arkadaşımız. Kendisini İngiltere'deki Londra Üniversitesi çalışmalarından tanıyorum. Oradaki bölüm başkanı Dr. ANTORSTİ'nin hemen hemen sağ kolu idi. Birkaç seminerine katıldım. Orada ülkemizi yüz akıyla temsil eden bir arkadaşımız.

İkinci meslektaşımız Dr. Nejdet GÖK, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Onun da yine Arşiv İnternet bağlantısı ile ilgili bir tebliği olacak

Üçüncü arkadaşımız ise Dr. Mehmet İPCİOĞLU Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. Arkadaşımız da "*Arşiv Belgelerinin Veritabanı Oluşturularak İşleme Yöntemleri*" konusunda konuşma yapacaklar.

Buyurun Hamza bey.

* İstanbul Ü. Edebiyat Fak. Arşivcilik Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ARŞİVLERDE KULLANICI HİZMETLERİ VE BİLGİSAYAR KULLANIMI

*Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR**

Özet

Arşivciler bilgisayar kullanma ile ilgili olarak ilk niyetlerini 1964 yılında Brüksel'de yapılan Uluslararası Arşiv Konseyi (ICA) toplantısında açıklamışlardı. O gün tarif edilen bilgisayar sistemleri genelde arşiv kataloglarının bilgisayar ortamında üretilmesi ve kullanıma sunulması üzerinde yoğunlaşmakta idi. Artık arşiv kataloglarının bilgisayar ortamında sorgulanmasından ziyade, kullanıcıları evlerinden çıkarmadan onlara sunulabilecek arşiv hizmetlerinin tartışıldığı bir ortama gelindi. Görüntü yönetim sistemleri bu tür hizmetlerin alt yapısını hazırlamak açısından önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

1- Giriş

Arşivlerin en ilkel fonksiyonu hizmet ettikleri toplumun tarihi, kültürü, sosyal hayatı, bilimsel birikimi gibi konularla ilgili dokümanları toplamak ve depolamaktır. Modern bir arşiv sisteminde ise, saklama fonksiyonunun yanısıra, bilginin ihtiyaç duyanlara iletilmesi esastır. Bilginin kullanıcıya hızlı ve etkili bir şekilde iletilmesinde bilgisayar teknolojinin sağladığı imkanlar gözardı edilemez. Arşivlerin koleksiyonlarını daha geniş kullanıcı kitlelerine açabilmek yönündeki çalışmalarının tarihi 1960'lı yıllara kadar dayanır.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki birçok arşiv kurumu bilgisayara geçiş sürecini tamamlamış ve bugün arşiv fonksiyonlarının büyük bir

* Marmara Ü. Fen-Ed. Fak. Arşivcilik Bölümü Öğretim Üyesi.

bölümünü bilgisayar destekli olarak gerçekleştirmektedir. Dünyadaki örneklere baktığımızda bilgisayara geçiş sürecini "evrim" olarak gören kurumların daha başarılı olduğunu görmekteyiz. Bunun yanında bilgisayara geçişi "devrim" olarak nitelendirenlerde ise özellikle sistem seçiminde ve geçmiş çalışmaların entegrasyonu konularında problemler yaşanmıştır. Nitekim Amerikan Arşivciler Derneği'nin 1986 yılında hazırladığı bir raporda arşivcilik meslek mensuplarındaki plânlama becerilerinin azlığı varsayımından yola çıkılarak arşiv fonksiyonlarının plânlaması için çeşitli öneriler öne sürülmektedir. Rapordaki önemli çıkarımlardan bir tanesinde otomasyonun, teknolojik ve görkemli özelliklerinden dolayı, diğer yönetim fonksiyonlarını gölgelediği savunulmaktadır. Rapor arşiv otomasyonunun bir amaç olarak değil ancak arşivcilik mesleğine yeni bir yön kazandıracak bir araç olarak algılanması gerektiğini söylemektedir.³⁷⁶

Bu yazının takip eden bölümlerinde arşivcilikte otomasyon çalışmalarına kısaca değinildikten sonra görüntü işleme teknolojileri ve arşivlerde kullanımı konuları ele alınacaktır. Dünyanın çeşitli yörelerindeki arşivlerin otomasyon konusunda geçirdikleri evrimin ülkemizde henüz başlangıç aşamasında olan çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

2- Arşivlerde bilgisayar kullanımı

Arşivcilerin bilgisayar ile tanışmaları 1960'lı yılların ilk yarısına rastlamaktadır. O yıllarda arşivciler özellikle bilgisayar ortamında üretilmiş arşivlerin nasıl korunacağı ve hizmete sunulacağı gibi konuları tartışmaktaydılar. Ancak özellikle bilgisayar teknolojisinin karmaşık yapısı arşivcileri, o yıllarda bilgisayardan biraz uzak tutmuştur. Bilgisayarın arşivlerde çeşitli fonksiyonların yerine getirilmesinde yardımcı bir araç olarak kullanılmaya başlaması daha sonraki yıllarda olmuştur. İlk kez 1964'de Brüksel'de yapılan Uluslararası Arşiv Konferansı'nda bazı arşivciler, arşivlerinde bilgisayar kullanma yönündeki niyetlerini ve plânlarını dile getirdiler.³⁷⁷

³⁷⁶ Society of American Archivists. *Planning for the Archival Profession: A Report of the Society of American Archivists Task Force on Goals and Priorities*. Chicago: SAA, 1986. s. 3-4.

³⁷⁷ Kandur, H. *Management of Electronic Records*. Basılmamış doktora tezi. Londra: University of London, 1992. s. 37.

1970'li yıllarda arşivciler, bilgisayar uzmanlarının da yardımıyla çeşitli sistemler geliştirdiler ve uyguladılar. Bu sistemler özellikle ilk yıllarda bilgisayarın bir elektronik daktilo olarak kullanılmasından öte gitmedi. 1980'ler ise daha ileri sistemlerin geliştirilmesi çabaları ile geçti. Bu yıllarda arşivler için geliştirilen sistemleri üç kategoride toplamak mümkündür.

1- Arşiv malzemesinin sağlanması, tanımlanması, depolanması ve indekslenmesi gibi süreçlerin kontrolü ile araştırma araçlarının üretilmesi ve arşiv depolarındaki malzemenin yer bilgilerine ulaşımı sağlayan sistemler.

2- Özel arşiv projeleri; büyük ölçekli indekslerin üretilmesi, mikro-formların kontrolü, yayın ve arşiv malzemesinin araştırma ve eğitim faaliyetlerinde kullanılmasını sağlayacak sistemler.

3- Arşiv yönetiminin otomasyonuna yönelik sistemler; kullanıcı istatistikleri, kullanıcılara dokümanların verilmesi ve iadesi, depo yönetimi gibi sistemler.³⁷⁸

Bu sistemlerden bir bölümü özellikle arşivler için üretilmiştir. Bir kısmı ise paket programların arşiv fonksiyonlarına göre uyarlanması sonucunda oluşmuştur.³⁷⁹

Bu çalışmalar bireysel düzeyde yapılmış olan çalışmalardır. Arşivler arasında veri değişimi yakın tarihe kadar arşiv kurumlarının kendilerine özgü sistemlerden dolayı pek mümkün olamamıştır. Her arşiv kurumu bünyesinde bulundurduğu malzemenin özelliklerini, yerel kullanıcıların ihtiyaçlarını gözönüne alarak tanımlamıştır. Arşiv kurumları arasında veri değişimi bir başka deyişle arşivlerin yerel olmayan kullanıcılara ulaştırılması çalışmaları ABD'de başladı. Amerikan Arşivciler Derneği bünyesinde oluşturulan Millî Enformasyon Sistemleri Çalışma Grubu (Society of Amerikan Archivists National Information Systems Task Force) arşivlerde bilgi değişimini mümkün kılacak "ön koşulları" belirlemek üzere 1982 yılında çalışmaya başladı. Çalışma Grubu, yeni bir sistem arayışına girişmektense mevcut standartlar çerçevesinde çalışmanın enformasyon alanındaki diğer meslek grupları ve kurumları ile

³⁷⁸ Cook, M. *Archives and the Computer*. 2nd ed. London: Butterworths, 1986, s. 2-3.

³⁷⁹ *Ibid.* s. 81.

entegrasyonu kolaylaştıracağı görüşünü benimsedi ve çalışmalarını bu yönde sürdürdü. Bu, 1960'larda kütüphaneler arası bibliyografik veri değişimine imkan sağlamak üzere Kongre Kütüphanesi tarafından geliştirilen MARC (MACHINE READABLE CATALOGUING) formatının arşivler için uyarlanması anlamına gelmekteydi. Çalışmalar sonucunda MARC AMC (Archives and Manuscripts Control) formatı oluşturuldu. Takip eden yıllarda bir çok arşiv kurumu bünyesindeki arşiv malzemesini AMC formatına göre tanımladı ve OCLC (Online Computer Library Centre) ve RLIN (Research Libraries Information Network) gibi ulusal veri ağlarında kullanıma sundu.³⁸⁰ MARC AMC formatının giderek yaygınlaşmasını Steven Hensen arşivlerin "enfomasyon toplumu içerisinde yerini alması" olarak değerlendirmiştir.³⁸¹

3- Görüntü yönetim sistemleri

Yukarıdaki bölümlerde anlatılan çalışmalar arşiv malzemesinin bibliyografik denetimine ve bibliyografik künyelerin bilgisayar ağları aracılığıyla iletilmesine ve kullanılmasına yönelik çalışmalardır. Bu çalışmalar kullanıcılara milyonlarca arşiv belgesi içerisinde aradıklarını kısa sürede bulma imkanı tanımaktadır. Bu kolaylığa ilâveten, kullanıcılar, yaşadıkları yerlerdeki arşivlerin bilgisayarlarını veya kendi evlerindeki veya işyerlerindeki bilgisayarları kullanarak birçok arşivde yer alan malzemenin bibliyografik künyelerine ulaşabilmektedir.

Bu kolaylığın bir sonraki aşaması belgeyi depodan istemeden bilgisayar ekranında görebilme kolaylığıdır. Bu yöndeki çalışmalar 1980'li yılların sonlarına doğru başlamıştır. Bilgisayar görüntüleme elemanları ile optik ve manyetik saklama birimlerindeki teknolojik gelişmeler bilgisayar ortamında üretilmemiş dokümanların sayısal ortama aktarılmasına imkan tanımış ve bu yöndeki projeleri uygulanabilir hale getirmiştir.

Ancak dokümanların elektronik ortama aktarılabilmesi ve elektronik olarak belgeye ulaşılabilmesi belgenin tanımlanma ihtiyacını ortadan kaldırmaz. Herhangi bir tasnif düzeni ve indeks sistemi olmayan

³⁸⁰ *Automating Intellectual Access to Archives*. Ed. by A. J. Gilliland. *Library Trends*, Winter (1988). Arşiv otomasyonu ve MARC AMC formatı özel sayısı. Ayrıca bkz. Sahli, N. *MARC for Archives and Manuscripts: the AMC Format*. Chicago, SAA, 1985.

³⁸¹ Hensen, S. L. *The Use of Standards in the Application of the AMC Format*. *American Archivist*, 49 (Winter 1986) s. 40

dokümanların sayısal ortama aktarılması onların ulaşılabilirliğini sağlamaz.

Teknolojik altyapı

Görüntü yönetim sisteminin teknolojik altyapısını iki temel grupta incelemek mümkündür. Bunlardan ilki görüntüleme tekniği açısından ele alınması gereken ürünlerdir. İkinci olarak ise görüntülerin depolanacağı saklama birimleridir.

Görüntüleme teknikleri

Dokümanların görüntülenmesi iki farklı teknikle gerçekleştirilebilir. Bunlardan birincisi doküman fotoğraflarının sayısal olarak kaydedilmesi esasına dayanır. Sayısal görüntüsü alınacak olan dokümanlar orijinal hallerinde ise, bunlar sayısal kameralar sayesinde elektronik ortama aktarılabilir. Bu teknik, fotoğrafların elektronik sinyallere dönüştürülmesi esasına dayandığından mikrofilm gibi formlardaki dokümanları da elektronik ortama aktarmak mümkündür. Mikroformalar sayısal okuyuculardan veya tarayıcılardan geçirilmek suretiyle elektronik ortama aktarılabilirler.

Dokümanların elektronik ortama aktarılmasında kullanılan ikinci önemli teknik ise tarama (scanning) tekniğidir. Bu teknikte kaynak dokümanlar tarayıcılardan geçirilmek suretiyle elektronik ortama aktarılırlar. Tarayıcılar dokümanlar üzerindeki verileri pixel adı verilen noktacıklara ayırarak bunların renk yoğunluğunu algılama yöntemiyle bir optik görüntü oluştururlar.

Kayıt tekniği

Yukarıda tanımlanan tekniklerden herhangi birisiyle görüntüsü alınan dokümanların kayıt edilmesinde de iki önemli teknik ve her bir teknik için de kullanılan farklı formatlar mevcuttur. Burada görüntü kayıt formatlarından ziyade kayıt teknikleri üzerinde durulacaktır. Bu teknikler *bitmap* ve *video* teknikleridir.

Bitmap tekniğinde görüntü pixellerinin herbiri yazılım tarafından adreslenebilmektedir. Görüntünün kalitesini pixel sayısı belirlemektedir. Her pixele bir nümerik değer verilmektedir. Bu değer görüntünün siyah-

beyaz veya renkli olma durumuna göre değişmektedir. Video tekniğinde ise görüntü televizyon sistemlerinde olduğu gibi satırlara bölünmektedir.

Saklama Üniteleri

Görüntü formatında saklanması düşünülen dokümanların saklama ünitelerinin oldukça yüksek kapasiteli olması gerekmektedir. Elektronik ortamda üretilmiş dokümanlara kıyasla yaklaşık on kat daha fazla yer kaplarlar. Bunun anlamı yüksek sayıda görüntü saklama ihtiyacı duyan kurumların bilgisayar sistemlerindeki sabit saklama birimlerine ilâveten haricî saklama üniteleri kurmaları gerektiğidir. Haricî saklama ihtiyaçları için geliştirilmiş çok çeşitli ürünler bugün piyasada mevcuttur ve teknolojik gelişmeler bu ürünlerin çeşitlilik ve kapasite açısından daha da gelişeceği yönündedir. Bu ürünleri en genel hatları ile üç grupta toplamak mümkündür.

Bunlardan birincisi sabit disklerdir. Arşivleme açısından fazla kullanışlı olmamakla birlikte yoğun kullanımı olan az sayıda görüntüyü saklamak mümkündür. En önemli avantajları mevcut ürünler arasında belgeye erişim zamanı en kısa olanlardır.

İkinci kategoride DAT (Digital Audio Tape) gibi sayısal kaset üniteleri gelmektedir. Bunlarda veri erişimi ardışık (serial access) olarak gerçekleştiği için diğer ürünler arasında en yavaş olanlarıdır. Daha çok bilgilerin yedeklenmesi amacıyla kullanılırlar.

Üçüncü grupta ise optik teknoloji ile üretilmiş ürünler yer almaktadır. Bunlardan en önemlileri arasında CD-ROM'lar, WORM diskler ve silinebilir optik (magneto-optical) diskleri saymak mümkündür. Bu ürünlerin en önemli avantajı depolama yoğunluğudur. Yani aynı büyüklükteki bir optik saklama ünitesine diğer ürünlere göre daha fazla bilgi depolamak mümkündür. Bu, kullanılan lazer teknolojisinin hassas olması ve dolayısıyla kayıt bölgelerinin bir optik diskte birbirine çok daha yakın olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca optik bir *bit*'in kaydedilmesi için ihtiyaç duyulan alan manyetik olanlardan daha küçüktür. Optik saklama ünitelerinin arşivcilik açısından en önemli avantajlarından biri ise çevre faktörlerine karşı daha az duyarlı olmalarıdır. Manyetik ürünlerde veri kayıplarına neden olabilecek etmenler optik diskler üzerindeki koruyucu tabakalardan dolayı bu ürünleri etkilememektedir.

Optik ürünlerin bir diğer özelliği de okuma-yazma başlıklarının veri saklama yüzeyine olan uzaklığıdır. Bu mesafenin veri güvenliği açısından mümkün olduğu kadar fazla olması gerekmektedir ve optik ürünlerdeki uzaklık manyetik ürünlere göre ortalama dört kat kadar daha fazladır.

Yukarıda zikredilen ürünlerden CD-ROM'lar endüstri standardına (ANSI/ISO) sahip olmasına rağmen kapasite açısından her kurumun ihtiyacını karşılamayabilir. WORM (Write Once Read Many) disklerin kapasiteleri daha yüksektir. Ayrıca yukarıda belirtilen okuma-yazma başlıklarının veri kayıt bölgesine olan uzaklığı bu ürünlerin birden fazlasının aynı anda erişilebilir olmasına imkan tanımaktadır. Bu amaçla üretilmiş optik disk kütüphaneleri (jukebox) yüzlerce optik diski, disk değiştirme ihtiyacı olmadan kullanıma sunabilmektedir. Bu da veri saklama kapasitesini terabaytlara çıkarmaktadır. Bir başka deyişle milyonlarca doküman görüntüsü arasından aranılan belgeye bir kaç saniye içerisinde ulaşma imkanı sağlamaktadır.

Dokümanlara erişim

Arşivleme sistemlerinin, gerek geleneksel metodlarla yapılsın gerekse elektronik ortamda olsun, en önemli problemi aranılan bilgiye erişimi sağlayacak bir sistemin geliştirilmesidir. Bu ihtiyaç, ya da problem, arşivcilik mesleğinin varlık sebeplerinden biridir. Arşiv sistemi fiziksel varlıklar olarak dokümanların saklanması ve depolanması gibi konularla ilgilenirken, dokümanın taşıdığı mesajla da ilgilenmek durumundadır. Dolayısıyla fiziksel ve entellektüel kontrol olarak adlandırabileceğimiz bu olgular arasındaki dengenin iyi kurulması gerekmektedir. Bu fonksiyonların birbirinden bağımsız ve hatta bazı durumlarda alakasız olduğunu düşünürsek belgeye erişim sisteminin önemi çok daha açık bir şekilde karşımıza çıkar.

Fiziksel olarak bir belgeyi korumak, hatta çok iyi korumak, o belgeye ulaşma yönünde kullanıcıya hiçbir avantaj sağlamaz. Ulaşım için gerekli olan, belgeye ulaşım noktalarının ve belgenin ait olduğu kurum ve fonksiyonla olan ilişkisinin kurulması ve bu ilişkinin bir sistem içerisinde kullanıcıya sunulmasıdır. Dolayısıyla fiziksel ve entellektüel kontrol fonksiyonları için gerekli altyapının birbirinden bağımsız olarak geliştirilmesi gerekir. Ayrıca entellektüel kontrol için gerekli olan belge-

kurum ve belge-fonksiyon gibi ilişkileri kurmak her zaman belge üzerinde yer alan bilgilerle mümkün olmayabilir. Örneğin bir belgenin ait olduğu konu o belge üzerinde açık bir şekilde belirtilmeyebilir. Bu durumlarda belgenin tanımlanması ve bir fonksiyonla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Fiziksel ve entellektüel kontrol aşamaları her ne kadar birbirinden bağımsız fonksiyonlar olarak gerçekleştirilse de, bunların özellikle elektronik ortamda ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi geleneksel sistemlerde birkaç aşamada gerçekleştirilen üretim, dosyalama, tanımlama, indeksleme, depolama gibi fonksiyonlar elektronik sistemlerde tek aşamada yapılmaktadır. Dolayısıyla gerek elektronik ortamda üretilmiş dokümanlar gerekse elektronik ortama aktarılmış dokümanların tanımlanması ve indekslenmesi son derece önem kazanmaktadır.

İndeksleme

İndeksleme, en temel ifadesiyle, bir belgeyi tanımlamak için gerekli elemanları belirleme sürecidir. İşlev olarak ise belgenin yerini tespit etmemize yarar. Bu tespit işlemi geleneksel sistemler için belgenin yer aldığı dosyanın ve dosyanın nerede olduğunun belirlenmesidir. Elektronik ortamda ise belgeyi kullanıcının önüne getirecek öğelerdir. Bu noktada elektronik olarak üretilmiş belgelerle görüntüleme yöntemiyle sayısallaştırılmış belgeleri birbirinden ayırmak gerekmektedir. Elektronik olarak üretilen ve saklanan belgelerde indeksleme ihtiyacı, belgede geçen her kelimededen tarama yapma imkanı olduğundan biraz daha azalmaktadır. Ancak görüntü şeklindeki dokümanlarda böyle bir imkan söz konusu değildir. Görüntülere ulaşım, o görüntü ile ilişkilendirilen indeks terimleri sayesinde sağlanabilir.

İndeks terimlerinin belirlenmesi de ayrıca bir ön çalışmayı gerektirmektedir. Aynı konudaki belgelere ulaşabilmek onların aynı terimlerle tanımlanmış olmasına bağlıdır. İndekste kullanılacak terimlerin önceden belirlenmesi ve eş anlamlı olanlar arasında tercih yapılması ve birbirleri arasında göndermeler yapılmak suretiyle kullanıcının yönlendirilmesi gerekmektedir.

Maliyet

Görüntü yönetim sistemleri için maliyet analizi yapılırken üç önemli faktör gözönüne alınmalıdır.³⁸² Bunlardan birincisi donanım ve yazılım maliyetleridir. İkinci olarak verilerin elektronik ortama aktarılması için gerekli personel zamanı gözönüne alınmalıdır. Belgelerin tanımlanması ve indekslenmesi üçüncü önemli kategoriye oluşturur. Bu kategori maliyet ve zaman açısından en önemli unsuru oluşturmaktadır.

Donanım ve yazılım maliyetleri, orijinal belgeleri saklama ihtiyacının ortadan kalkmasıyla, saklanma ihtiyacı devam edenlerin de şehir merkezlerinde saklanması gerekmeyeceği için depolama maliyetlerinden elde edilecek tasarruflarla karşılanabilir. Ancak özellikle dokümanların sayısallaştırılması ve tanımlanması için gerekli personel zamanından doğacak maliyetlerin birim hesabının yapılması gerekir. Burada dikkat edilecek önemli bir nokta da birim maliyetlerin kullanım kolaylığı ile sağlayacak faydaya eşdeğer olup olmadığıdır ve kısaca söylemek gerekirse bunu tespit etmenin imkanı da yoktur. Özellikle güncelliğini yitirmiş belgelerin ne zaman kullanılacağını veya kullanılıp kullanılmayacağını önceden belirlemek mümkün değildir.

Teknik problemler

Elektronik ortamda arşivleme, avantajlarının yanısıra, bazı problemleri de beraberinde getirebilir. Bunlardan en önemlisi teknik olarak yaşanabilecek problemlerdir. Geleneksel sistemlerde operasyonları durma noktasına getirecek teknik problemler yaşanmaz ancak elektronik sistemlerde bu mümkündür. Sistemde doğabilecek arızalar tek dokümanla veya kullanıcı ile sınırlı kalmaz, sistemden faydalanan tüm kullanıcıları etkileyecektir.

4- Sonuç

Görüntü yönetim sistemleri arşivciler ve kullanıcılar açısından çok önemli avantajlara sahiptir. Ancak teknolojik her üründe olduğu gibi bir ürünün avantaja dönüştürülmesi onun iyi yönetilmesi ile mümkündür. Otomasyona geçişte kullanıcı ve kurumsal ihtiyaçların iyi tespit edilip

³⁸² Burada verilen bilgiler detaylı bir maliyet analizi olarak algılanmamalıdır. Bu yazının amacına uygun olarak sadece ana başlıklar olarak ele alınmıştır. Somut projeler için yapılacak analizler çok daha detaylı olmak zorundadır.

plânlanması ve arşivlerin sınırlı maddî kaynaklarının iyi kullanılması gerekmektedir.

*

Oturum Başkanı –Değerli meslektaşına teşekkür ederiz.

İkinci konuşmayı Dr. Nejdet GÖK yapacak.

Buyurun sayın GÖK.

ARŞİV HİZMETLERİNİN DAHA PRATİK HALE GETİRİLMESİ VE İNTERNET BAĞLANTISINA GEÇİŞ

*Dr. Nejdet GÖK**

Arşiv hizmetlerinde en başta gelen görevler; bilgi (enformation) ve belge (document)lerin kontrol edilmesi, sağlıklı ortamlarda muhafaza edilerek tasnif olunması, çağdaş teknikleri kullanarak özetlenip kataloglanılması ve çeşitli yöntemlerle araştırmacıların hizmetine sunulmasıdır.

Her alanda olduğu gibi sözkonusu arşivcilik ve arşiv hizmetlerinde de çağın gelişmelerine, inovasyon ya da yenilenme becerilerine ayak uydurabilecek sistemleri kurmak, bilişim teknolojisinin gereğini yerine getirmek ve günümüzde "bilgi çağı" veya "bilgi toplumu" deyimleri ile özetlenen "çağdaş uygarlık düzeyi"ne yakışır tekniklere sahip olmak ve kullanabilmek amaçlanmalıdır.

Bilgisayar ve iletişim teknolojileri sayesinde, ülkeler arasındaki sınırların eskiden olduğu kadar fazla bir anlam ifade etmediği ve her geçen gün daha da küçülerek ortak bir dil ve kültür zemininde buluşmaya doğru yol alındığı günümüz dünyasında, bizim de arzulanan ölçüde yer bulabilmemiz, bu çağdaş teknolojinin yaygın biçimde hayata geçirilmesine bağlıdır. Milletlerin hafızası olarak kabul edilen arşivler açısından bu durumun daha büyük önem arzettiği kuşkusuzdur. Bu nedenle ilk yapılması gereken iş, ulusal bilgi altyapısını oluşturacak çalışmaların ortak bir amaç çerçevesinde ele alınarak düzenlenmesi ve yürütülmesi olmalıdır.

Ulusal bilgi alt yapısı, mevcut bilgilerin işlenmesine, depolanmasına, iletilmesine ve bu bilgilere gerektiğinde erişilmesine imkan sağlayan tüm

* Bilkent Ü. Tarih Bölümü.

teknolojileri içine alan plân ve projelerdir. Bir başka ifade ile; tüm ülkeyi kapsayacak ölçüde ve genişlikte çağın ihtiyaçlarına cevap verebilecek modern arşiv sistemini ve bilgi bankasını kurabilmektir.

Dünya Bankası'nın 1993 yılında yayımladığı bir raporda, ülkemizin belli bir enformatik politikası ve aksiyon plânının olmadığına işaret edildikten sonra, bu durumun geri kalmamıza sebep olduğu belirtilmektedir. Söz konusu raporda bilgi ve fikirlerin "kalkınmanın kan damarlarını" oluşturduğu vurgulandıktan sonra, "Türkiye'nin önde gelen OECD ekonomilerinin saflarına katılma hızını belirleyen kıstasın büyük ölçüde ülkenin küresel bilgi pazarına katılması olacaktır" denilmektedir. Bu pazara katılmanın en önemli şartlarından birisi ise, her türlü bilginin kuruluşlar arasında hızla aktarılmasına imkan sağlayan "bilgi otoyolları"nın inşa edebilmektir³⁸³.

Artık günümüz gelişmiş ülkelerinde, tüm dünyaya hizmet veren dijital kütüphane (Digital Libraries) ve arşivler gün geçtikçe daha da yayılmakta, veri, ses, görüntü, vb. her türlü bilgi elektronik ortama aktarılmaktadır. Buna karşılık, sınırlı ve dar bir çevreye hitab eden klasik kütüphaneler ve arşivler her geçen gün işlevlerini yitirmekte, kullanım ve erişilme sıkıntılarından dolayı talep ve rağbet düşüklüğü yaşamaktadır. Kütüphanecilik ve arşivcilik mesleğini doğrudan etkileyen bu gelişmeler nedeniyle, gelişmiş batı ülkelerinin çoğunda bu bölümler kapanmaya başlamış ve onların yerine "information science" (bilgi bilimi) adı verilen yeni bölümler kurulmuştur. Çağdaş kütüphanecilik alanında daha ileri aşama olarak sayıları milyar veya trilyonlarla ifade edilecek kadar elektronik kitabı bir araya toplayan sanal kütüphaneler (Virtual Library) gerçekleştirilme aşamasındadır. Örneğin, 2001 yılına kadar tamamlanması düşünülen "Gutenberg Projesi" (Project Gutenberg) trilyonlarla ifade edilecek sayıda elektronik kitabı toplamayı ve İnternet ortamına aktarmayı plânlanmaktadır³⁸⁴. Yine ABD'de 2000 yılına kadar tüm okulların, kütüphane ve arşivlerin, hastahane ve kliniklerin "bilgi otoyolu"na bağlanması plânlanmaktadır. Diğer gelişmiş ülkelerde de durum bundan farklı değildir. İlgili dipnotta adresini verdiğimiz "www sanal kütüphane", dünyanın her köşesindeki değişik siteleri kapsayan ve her çeşit

³⁸³ Yaşar Tonta, "Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi- ULAKBİM", *Bilim ve Teknik*, Mart 1998, s. 66.

³⁸⁴ Bk. <http://www.promo.net/pg/history.html>

araştırmaya açık olarak hizmet veren oldukça hacimli bir başka örnektir³⁸⁵. Artık aylarca bir kitap peşinde koşmak, yüzlerce, binlerce cilt katalogu tarayarak bir şeylere ulaşmak mazide kalmak üzeredir.

Hiç şüphesiz klasik metodların da, belli sınırlar içinde kalmak koşuluyla, her zaman ayrı bir yeri ve önemi vardır. Ancak bu durum, yeni teknik ve metodlara karşı durmayı veya kullanmamayı gerektirmemelidir. El yazısı güzeldir, terkedilemez ancak matbaa karşısında ne kadar etkili olabilmiş ve ne kadar direnebilmiştir?..

Modern teknoloji veya bir başka ifade ile iletişim ve bilgisayar teknolojisinin arşivlerimizde, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi istenilen seviyede, açıklık prensibine uygun şekilde kullanılması ve belgelerin sanal ortam gibi çağdaş tekniklerle hizmete sunulmasından önce dikkat edilmesi gereken önemli bazı noktalar vardır ki, bunların bir kısmına arşiv meselemizi temelden ele alan ve bu konuda büyük emek sarfeden bazı ilim adamlarımız tarafından yıllar önce işaret edilmiştir.

Örneğin, muhterem hocamız Prof. Halil İNALCIK, onbeş yıl kadar önce toplanan ve özellikle Osmanlı Arşivleri ve geniş anlamda da Türk arşivciliği için tarihî bir dönüm noktası olarak kabul edilmesi gereken "Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu" (Mayıs 1985) da arşivlerimizin tüm dünyaca inanılır ve güvenilir bir ilim merkezi haline getirilmesinin önemini belirtirken, bunun ilk şartının "açıklık prensibi" (moda deyiimiyle; şeffaflık veya saydamlık) olduğuna dikkat çekmiş ve bu prensibin, bütün modern arşivlerin ortak prensibi olduğunu ifade ederek, inhisarcı (tekelci) bir yaklaşım sonucunda ortaya çıkarılan eserlerin kimse için inandırıcı olamayacağı hususu üzerinde durmuştur. Ancak, arşivimizin o gün için içinde bulunduğu nâmüsait şartları göz önüne alarak dikkat çekmiş, şu ifadelerle konuya açıklık getirmiştir:

"Bununla beraber, şunu da kabul etmek gerekir ki, bugünkü şartlar altında Türk arşivlerinin, Batı arşivleri gibi, mutlak açıklık prensibi ile idaresi olanaksızdır. Evvela, arşivlerimiz kataloglama, örgütleme ve çalışma şartları bakımından bu arşivlerle asla kıyaslanamaz. Sonra da,

³⁸⁵ Örnek için bk. <http://www.w3.org/hyper-text/DataSources/bySubject/Overview.html>

hükümet, maksatlı kimselerin arşivlerimize girerek vesikaları maksatlı şekilde seçip kullanmalarından haklı olarak kuşku duymaktadır"³⁸⁶.

UNESCO ve ona bağlı bazı kuruluş ve şahısların yardım teklifi adı altında, arşivlerimiz üzerinde odaklanan sahiplenme ve vesayet altına alma teşebbüslerine de işaret eden İnalçık, sözkonusu kurumların teknik uzman ve malzeme yardımlarının ancak şükranla karşılanacağı fakat Türkiye dışı hiçbir kuruluşun vesayet ve kontrolü altına giremeyeceğini ve arşiv meselesinin Türk hükmetlerinin kararlılığı ve ciddiyeti ile halledilebileceğini, dışardan sadece teknik konularda destek alınabileceğini belirtmiştir.

Yine aynı sempozyumda, Osmanlı Arşivlerinin uluslararası bir ilim merkezi haline getirilmesi fikrini ileri sürerken, bunun sonucunu da şöylece özetler; "eğer biz Osmanlı arşivlerini kullanır duruma getirirsek bir kültür imparatorluğu kurmuş oluruz"³⁸⁷.

Bu kültür imparatorluğunu kurmanın yolu, günümüzde, iletişim ve bilgisayar teknolojisini arşivlere sokabilmekten geçmektedir. Bu durumda, Millî arşiv politikası ve arşiv teşkilatı tekrar baştan köklü bir şekilde ele alınmalı, gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılmalıdır. "açıklık" prensibini engelleyen sıkıntılar aşıldıktan sonra, bilgi toplumu olma yolunda arzulanan hedeflere istenilen biçim ve kalitede ulaşabilmek, bilişim çağının gerektirdiği arşiv sistemini kurabilmek ve bir ilim merkezi halinde tüm dünyaya hizmet sunabilmek için öncelikle yapılması gerekenleri ana başlıklar halinde şöylece sıralamak mümkündür:

1- Arşiv kanununun çıkarılması:

Modern ve çağdaş bir arşiv oluşturmak yolunda yapılması gereken en önemli görev, Üniversite, kamu ve özel sektör temsilcilerinden oluşan bir danışma kurulu veya bir üst kurul teşekkül ettirerek öncelikle, modern arşivciliğin ihtiyaçlarına cevap ve arşiv elemanlarının huzur ve güven içerisinde çalışabilmelerine imkan verecek "Millî Arşiv Kanunu"nun bir

³⁸⁶ Halil İnalçık, "Osmanlı Arşivlerinin Türk ve Dünya Tarihi İçin Önemi", *Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu, Türk Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı'nın Girişimiyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mayıs 1985, Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfı yayını, İstanbul 1985, s. 33-34.*

³⁸⁷ a.g.e., s.XIII

an önce çıkarılmasını ve uygulanmasını gerçekleştirmek olmalıdır. Maalesef 1968 yılından beri üzerinde çalışmalar yapılan, bir kaç kez de kanun tasarısı halinde sunulan "arşiv kanunu" tüm çabalara rağmen bugüne kadar TBMM'den çıkarılamamıştır. Bu belirsizlik gerek tasnif işleri gibi teknik çalışmalarda, gerekse personelin iş veriminde ciddi aksaklık ve olumsuzluklar ortaya çıkartmaktadır.

Arşivlerde 10 yıla yakın süre uzman yardımcısı olarak görev yapmış ve gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet ve Dokümantasyon arşivlerinde çalışan arkadaşları ve sıkıntılarını yakından tanıyan ve bilen birisi olarak, söz konusu kanun çıkarılmadan arşivlerde çok ciddi projelerin gerçekleştirilmesinin fevkalade zor olduğu inancındayım. Uzun yıllar boyunca arşivlerde görev yapmış ve bu alanda tecrübe kazanarak uzmanlaşmış personelin önemli bir kısmı, arzu etmedikleri halde arşivi terkederek başka imkanlar aramaktadır. Maalesef arşiv personelinin çoğunluğunun 657 sayılı kanuna bağlı olarak görev yapan stajyer bir devlet memuru kadar bile güvencesi yoktur. Tipik bir örneği geçtiğimiz aylarda yaşanan, basında da geniş yer alan ve son anda isabetli bir düşünce ile uygulamadan vazgeçilen, yıllardır görev yapan personeli "sınava tâbi tutma" gibi garip kararlarla çalışanlar zaman zaman huzursuz ve tedirgin edilmekte, çalışma şevk ve gayretleri kırılmaktadır. 1987 yılından bu yana belli aralıklarla tekrarlanan bu ve buna benzer kararların önüne geçmek gerekir.

"Sözleşmeli Personel" statüsünde görev yapan elemanlara yüksek maaş vererek çalıştırma yeterli bir çözüm gibi düşünülmemelidir. Önemli olan husus, çalışan personele belli bir statü ve güvence sağlayabilmektir. Bizim çalıştığımız yıllarda bu durum, adli mercilere intikal etmesine rağmen gerçekleştirilememiş, uzman yardımcılarının yıllar boyu başarı ile çalıştıkları halde, bir türlü "uzmanlık statüsü" verilmemiştir. Üstelik kendi imkanlarını zorlayarak yüksek lisans ve doktora yapmak isteyen personele de güçlük çıkarılmış ve idare tarafından zaman zaman uyarılmışlardır. Kanatımca tüm bu olumsuzlukların sebebi belli bir arşiv kanununun olmamasıdır.

Söz konusu çıkarılacak arşiv kanunu çerçevesinde; "Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü" (The Prime Ministry General Directorate Of The State Archives) adından başlayarak, arşiv teşkilatında

yeni düzenlemeler yapmalı, tüm ülke arşivlerini bünyesinde toplayacak "Millî Arşiv" (National Archive), "Merkezî Arşivler" (Central Archives) veya devletin adıyla başlayacak "Türk Arşivleri", "Türkiye Cumhuriyeti Arşivleri" vb. isimler altında, iletişim ve İnternet teknolojisine uygun, yeni bir yapılanmaya gitmek gerekir. Türk arşivlerinde araştırma yapmak isteyen bir İnternet kullanıcısının ilk aklına gelecek anahtar kelimeler; gayet tabii olarak "Turkey", "Turkish", eğer tarihî konularda ise "Ottoman Empire" veya "Ottoman archive/s" kelimeleri olacaktır. Yeni yapılanmada bu durum mutlaka göz önüne alınmalı, anahtar kelimelerin seçiminde, evrensel düşünmeli ve daha dikkatli davranılmalıdır.

Arşivlerin yönetimi doğrudan cumhurbaşkanına karşı sorumlu müsteşarlık veya başkanlık şekline getirilmeli, ayrı bir arşivcilik fonu ve bütçesi oluşturulmalı ve hükümet değişikliklerinden etkilenmesi mümkün mertebe önlenmelidir.

Yeni yapılanma içerisinde Osmanlı Arşivi ve daha evvelki dönemlere ait tarihî malzemeler (Historical Texts) ayrı bir bölüm olarak ele alınacak biçimde, günümüze kadar tüm kurum ve kuruluş arşivleri (resmi ve özel kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, özel arşivler) alt bölümler şeklinde yer alabilir. Böylece, "Dağınık tip arşiv" sisteminden, "Merkeziyetçi tip arşiv sistemi"ne geçilebilir veya arşivler arasında koordinasyonu sağlayacak bir merkezî birim oluşturulabilir.

Bu noktada, yanlış isimlendirmeden dolayı İnternet ortamında karşılaşılan güçlükler örnek olması açısından elde ettiğim bazı sonuçları aktarmak istiyorum. Bu durum hem belli başlı modern arşivler konusunda bize bilgi verecek hem de seçilecek anahtar kelimelerin önemini belirtecektir.

Örneğin; İnternet ortamında araştırma yapan bir araştırmacı "State archives" kelimeleri ile "Yahoo" tarama sisteminde, bir tarama (search) yaptığında (23.2.1998) tarihi itibarıyla, "1 category ve 16 site" karşısına çıkmaktadır. Bunların hemen tamamı "California, New York, İllinois" gibi "Amerika Eyalet (state) Arşivleri"ne aittir. Bunların dışında hiçbir ülkenin millî arşivi yer almadığı gibi tabii olarak, İnternet sisteminde bulunmadığından bizim arşivimiz de gözükmemektedir. Arşivde görev yaptığım yıllarda, özellikle bazı Amerikalı araştırmacılar da bu duruma şaşırılmışlar

ve neden "national" değil de "state" (devlet) kelimesini tercih ediyorsunuz? şeklinde şaşkınlıklarını dile getirmişlerdi.

"Turkish archives" şeklinde yapılan bir taramada ise 31 web sayfası gözükmemektedir. Bu sayfaların bir kaç tanesi Texas Teknik Üniversitesi Kütüphanesinde oluşturulmuş "The Archive of Turkish Oral Narrative (ATON)" adı verilen 3000 Türk hikayesini içine alan fona aittir. Bunun dışında birkaç üniversitede yer alan Türklerle ilgili bölüm ve kürsüler, cumhuriyet öncesi klasik Türk sanat müziği örnekleri, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yayınladığı bazı kitaplar, Ermeni soykırım iddiaları ile ilgili yayınlar, müzehhep fermanlardan seçmeler (orijinal text okunamayacak şekilde küçük) vb. sayfaları içermektedir. Ancak bu sayfaların hiç biri arşivlerimizle direkt alakalı bir "home page" değildir.

Yine aynı metotla "Ottoman archives" kelimeleriyle yapılan taramada 52 web sayfası karşımıza çıkıyor. Bunlardan bir kısmı Osmanlı Arşivi Yıldız Tasnifi'ne ait Ermeni meselesi ile ilgili dokümanlarla oluşturulmuş koleksiyonun reklamı. Diğer bazı sayfalar Osmanlı imparatorluğu ile ilgili oluşturulmuş "Discussien Group"lara, imparatorlukla ilgili bazı tarih kitaplarına, Türk dilleri ile ilgili kurslara, Osmanlı arşivlerinde araştırma yapan, -Arablar başta olmak üzere- bazı yabancı bilim adamlarının incelemelerine, müzehhep fermanlardan seçmelere, yukarıda belirttiğimiz Ermeni tehciri ve soykırımı ile ilgili iddialara ve bu iddialara cevaben yazılmış eserlere ayrılmış. Modern dünya arşivlerinde yaygın kullanımın "National" kelimesi olduğunu görüyoruz³⁸⁸. Bir diğer isimlendirme, yukarıda da belirttiğimiz gibi ülke veya millet adıyla başlamak biçimindedir. Yukarıda belirtilen aynı tarih itibarıyla İnternet'te yapılan ülke arşivleri ile ilgili taramada elde ettiğimiz sonuçları kısaca belirtmek gerekirse;

"France Archives" kelimeleri ile yapılan taramada 169 web sayfası,

"English Archives"de 280 web sayfası (bir kısmı Kıbrıs'la ilgili)

"Germany Archives"de 89 web sayfası,

"Italian Archives"de 71 web sayfası,

"Spanish Archives"de 226 web sayfası,

³⁸⁸ "National Archives" kelimeleri ile yapılan bir tarama (Mart 1998 başları) itibarıyla I kategori ve 44 site göstermektedir. Amerika Millî Arşivi (NARA) başta olmak üzere, Kanada, Y.Zelanda, Malazya vs. bazı ülke arşivleri bu isim altında yapılmıştır.

"Russian Archives"de sadece 2 site (çok yeni bir site)

"Egypt Archives"de 11 web sayfası,

"Israel Archives"de 67 web sayfası

"Greek Archives"de 95 web sayfası gözükmektedir.

Türk arşivleri ile ilgili sayfalar yukarıda tahlil edilip belirtildiği gibi 31 adettir.

İngiliz arşivlerinde olduğu gibi bazı ülkelerde ise "Public Record", "central archives" vb. genel kapsam içeren kelimeler kullanılmıştır.

2- Arşivist ve uzman personel yetiştirilmesi:

Arşiv kanunundan sonra, atılması gereken ikinci adım; arşivcilerin yetiştirilmesi amacıyla bazı ülkelerde olduğu gibi, lisans seviyesinden sonra kurslar düzenlenerek eleman yetiştirilmesi veya üniversiteler bünyesinde, gerekli eğitimi verecek "arşiv bölümleri"nin açılması, tarih, Osmanlı paleografyası ve diplomatikası, ofis otomasyonu, yabancı dil, kütüphanecilik ve modern arşivcilik bilgileri ve İnternet kullanımını kapsayan derslerin bu programlar içerisinde verilmesidir.

Bu konuda bir kaç yıl evvel ciddi adımlar atılmış, Marmara Üniversitesi bünyesinde bir "Arşivcilik Bölümü" ile Ankara ve Hacettepe Üniversiteleri'nde birer "Arşivcilik Anabilim Dalı" kurulmuş, mezunlar da verilmiştir. Ancak günü birlik değişen politikalar yüzünden mezun olan personelin istihdamı mümkün olamamıştır. Bu nedenle söz konusu bölümlerin bazıları öğrenci alımını bile durdurmuşlardır. Bu durum göz önüne alınarak, arşiv projesi ülke genelinde ele alınmalıdır. Arşiv denilince sadece "tarihî belge arşivleri" (Historical Text Archives) anlaşılmalı, her kamu kurumu ve özel kurum kendi arşivini oluşturma ve İnternet'e transfer etme çalışmalarını başlatmalıdır. Arşivlerin günümüz hayatı için önemi hesap edilmelidir. Bu iş için de -yeterli yabancı dil eğitimi verildikten sonra- arşivcilik eğitimi almış personel istihdam olunmalıdır.

Arşivlerimizin ana problemleri ve arşivci yetiştirilmesi vb. konularda bugüne kadar ciddi tespitler yapılmış, bunların bir kısmı da aşılmıştır. Bu nedenle aynı problem ve önerileri tekrarlamaya gerek olmadığı kanaatindeyim. Bu arada, son günlerde iletişim alanındaki hızlı gelişmeler

doğrultusunda, bazı vakıf ve kuruluşlar tarafından temelleri atılan "İletişim Lisesi" vb. okulların da arşivciliğimiz açısından olumlu katkılar sağlayacağını belirtmek isterim.

3- İnternet ortamına geçişin sağlanması:

Arşivlerimizin İnternet'e bağlanması konusuna girmeden önce, bir yanı ile yeni bir medya sayılan diğer taraftan bilinen medyadan daha farklı bir anlam ve önem taşıdığı için tek başına medya olarak tanımlanamayacak kadar da farklı bir kavram olarak, tüm klasik medyayı kapsayan ve onların zemini oluşturan İnternet'i, kısaca tanımlamak ve Türkiye'nin söz konusu sisteme bağlantısından itibaren alınan mesafeyi bir kaç cümle ile özetlemek konunun önemini anlamada yardımcı olacaktır.

"Birçok bilgisayar sistemini TCP/IP³⁸⁹ protokolü ile birbirine bağlayan ve dünya çapında gün geçtikçe yayılan ve sürekli büyüyen bir iletişim ağı" biçiminde tanımlanan "İnternet" sistemine Türkiye, Nisan 1993 yılında ODTÜ üzerinden bağlanmış, bunu Ege, Bilkent, Boğaziçi ve İstanbul Teknik Üniversitesi izlemiştir. 1996 yılı Ağustos ayında da TURNET çalışmaya başlamıştır. Son yıllarda metin türü bilgilerin yanında "çoklu ortam" (multimedia: ses, görüntü vs.) türlü bilgileri de içeren World Wide Web'in hızla yaygınlaşması üzerine daha hızlı ve kapasiteli bir iletişimi gerçekleştirmek amacıyla TÜBİTAK tarafından, 1996'da ULAKBİM (Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi) ve geçtiğimiz yıl da ULAKNET (Ulusal Akademik Ağ) kurulmuştur. Yine 1996 tarihli bir protokolle YÖK Yayın ve Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı'nın süreli yayınlar koleksiyonu hizmetleri de ULAKBİM'e devredilmiştir. 10 bin civarında süreli yayına sahip olan bu merkez, şu haliyle Ortadoğu'nun en büyük "süreli yayın merkezi" olarak ilim alemine hizmet sunmaktadır. Bir kısmı ileriye dönük plân olarak; tıp, mühendislik, tarım gibi alanlarda ihtiyaç duyulan veritabanlarını geliştirmek ve İnternet aracılığı ile herkesin kullanımına açmak, ulusal bilgi sistemine katkı sağlayacak çeşitli projeleri yürütmek, çeşitli bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ve sivil toplum örgütlerine teknik danışmanlık hizmetleri vererek siyasî idareye karar desteği sağlamak, ülkemizin bilgi kaynaklarının daha verimli kullanımı

³⁸⁹ Transmission Control Protocol / Internet Protocol.

konusunda rasyonel politikalar geliştirmek de bu kuruluşun görevleri arasında sayılmıştır.

Üniversitelerimizin yurtdışı İnternet çıkışlarını da sağlayan ULAKBİM'in temel görevlerinden birisi de tüm araştırma-geliştirme (AR-GE) kuruluşları arasında işbirliği ve koordinasyonu sağlayarak ulusal akademik ağ üzerinde yer alan kütüphaneler, arşivler, dokümantasyon ve bilgi merkezlerinin sunacakları hizmet, politika ve standartları sağlamak olarak belirlenmiştir. Böylece hem kütüphane ve bilgi merkezlerinin bütçelerindeki yk hafifletilebilecek, hem de ulusal kaynakların daha verimli kullanımı sağlanmış olacaktır³⁹⁰.

Bu gelişmelerin arşivlerimiz açısından önemine gelince; ULAKBİM'in yukarda kaydettiğimiz son görevi göz önüne alındığında, arşiv idaresi ile TÜBİTAK arasında bir işbirliği kurulması, teknoloji, bilgi ve personel alişverişinde bulunulması, teknik danışmanlık hizmeti alınması gerekir. Bununla da yetinilmeyip, arşiv hizmetlerinde bilimsel seviyeyi yakalayabilmek için, ağdaş teknoloji ile donatılmış olan ve sanal ortamda hizmet veren "Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi", "Milli Kütüphane", "Ege ve Boğaziçi niversiteleri", "Ajans Press" gibi yerli kurum ve kuruluşlar ile "The Library of Congress (LC)", "The National Archives & Record Administration (NARA) ve "Public Record Office (PRO) vb. belli başlı modern yabancı arşiv ve kütüphanelerle temasa geilmeli³⁹¹ ve sanal ortamda oluşturulmuş "arşiv, arşivcilik ve arşivistlerle" ilgili "web sayfaları" incelenip, taranmalı ve deęerlendirilmelidir³⁹².

³⁹⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bk.; Y.Tonta, a.g.m., s. 69-71; ULAKBİM Web sayfası: <http://www.ulakbim.gov.tr>

³⁹¹ Milletlerarası Arşiv Konseyi (International Council on Archives-ICA)'ne ye olup, bu konseyin faaliyetlerine de katılan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, zaman zaman yabancı ülke arşivleri ile de temasa geçmiş, Makedonya, Azerbaycan, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Fransa Milli Arşivleri ile işbirliği anlaşmaları imzalamıştır. Ancak, münasebette bulunulan bu ülkeler arasında Fransa hariç tümünün arşiv sistemi bizden daha iyi değildir. Bu nedenle söz konusu arşivlere ilave olarak iletişim ve bilgisayar teknolojisinin kullanımına geçiş yapmış modern arşivlerle vesayet altına girmeden- işbirliği imkanlarını aramak gerekir.

³⁹² Kamuya açık bazı örnek arşiv ve kütüphane adresleri:

A.B.D. Milli Arşivler (NARA), <http://www.nara.gov>

Kongre Kütüphanesi home page, <http://lcweb.loc.gov>

Amerikan Arşivciler Derneği 1998 Yıllık Toplantısı, <http://mailer.fsu.edu/baltman/host.html>

Commonwealth Arşivistler ve Kayıtlar İdaresi Birliği (ACARM), <http://www.comnet.mt/acarm/index.html>

Avustralya Arşiv İdaresi, <http://www.asap.unimelb.edu.au/asa/directory/>

Indiana Üniversitesi Elektronik Kayıtlar Projesi, <http://www.indiana.edu/libarche/index.html>

Michigan Devlet Üniversitesi, Arşivleri ve Tarih Koleksiyonlar, <http://pilot.msu.edu/unit/msuarch/>

Dünya'da, önümüzdeki 50 yıl içerisinde, şu ana kadar üretilen tüm bilgilerden iki kat daha fazla bilgi üretileceği tahmin olunmaktadır. Tüm bu bilgilerin erişim adresi, tasnif, depolanma ve kullanılma adresinin İnternet olacağı artık açıkça belli olmuştur. İnternetin öneminden dolayı artık bilgisayar mühendisliğinden de ileri bir adım olarak ayrı bir "İnternet mühendisliği"nden bahsedilmektedir.

Bu tebliği hazırlama aşamasında iken, Türk Tarih Kurumu'nun yönetimi ve Başbakanlık Devlet Arşivleri'nin yardımıyla "Osmanlı Arşivlerini bilgisayara yüklemek, İnternet'e açmak" konusunda bir proje başlatıldığını basından işittik. Arşiv materyallerinin bilgisayar disketleri ve CD'lere kaydedilerek, belli şart ve ücretlerle taliblere sunulması ve İnternet ortamına geçiş şeklinde iki ana hizmeti hedefleyen ve bir kısım aleyhte ve oldukça yersiz propagandalara rağmen gerçekleştirilmesi için büyük çaba sarf edilen bu proje eğer engellenmezse, arşivlerimiz için bir reform olacaktır inancındayım. Ancak daha da ileri bir aşama olarak, söz konusu projenin kapsamı zamanla daha da genişletilmeli, Osmanlı Arşivi'nin dışında kalan tüm resmî ve özel arşivleri de içine almalıdır.

Yine son aylarda üzerinde durulması gereken bir başka atılım da, İnternet kullanımını yaygınlaştırmak ve tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayacak şekilde ulusal bir ağ oluşturulması plânı çerçevesinde 23-25 Şubat 1998 tarihinde Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde gerçekleştirilen "Kamu-Net'98, T.C. Başbakanlık Kamu Bilgisayar Ağları Konferansı"dır. İnternetin hükümet politikası içerisinde yer aldığını gösteren bu konferans son derece sevindirici bir gelişmeyi göstermiştir.

Söz konusu konferansa 460 "bilişimci" ve üst düzey yönetici katılmış, konferans boyunca 34 Kamu Bilişim Projesi'nin sunumu yapılmıştır. Sonuç bildirgesinde, bilişim hizmetlerinde çalışan personelin tümünü

New York Devlet Arşivleri ve Kayıtları İdaresi, <http://www.sara.nysd.gov/services/>
California Devlet Arşivleri, http://www.ss.ca.gov/archives/archives_home.html
Uluslararası Arşiv Birliği, (ICA), <http://volvo.gslis.utexas.edu/>
İsviçre Kütüphaneleri ve Arşivleri İndeksi, <http://www.snl.ch/reportai/alsrep.htm>
Georgia Tarih ve Arşivler Bölümü, <http://www.sos.state.ga.us/archives/default.htm>
North Carolina Tarih ve Arşivler Bölümü, <http://www.ah.dcr.state.nc.us/>
British Columbia Arşivleri., <http://www.bcarchives.gov>.
National Union Yazmalar Kotoloğu (NUCMC) (Eylül 1997'e kadar), <http://lcweb.loc.gov/coll/nucmc>
Almanya Arşivleri için, hanacekabacus.s.bawue.de
Kanada Millî Arşivleri, <http://www.archives.ca/>

şemsiyesi altına alabilecek "Bilişim hizmetleri Meslek Yasası"nın hazırlanması, atama ve terfilerin yeterliliği belirleyen bilimsel temellere dayandırılması, her düzeyde tüm kamu personelinin bilişim çağının gerektirdiği şekilde, temel bilgisayar kültürü olarak İnternet kullanıcısı olmaları, eğitim politikasının bu plâna uygun olarak yeniden yapılandırılarak yönlendirilmesi ve bunları gerçekleştirebilmek için, uzman kuruluşlardan, ihtiyaç duyulan eğitimin alınması gibi hedefler belirlenmiştir.

Sayılan bu hedeflere ulaşmada temel kıstaslardan birinin "saydamlık" olacağı, yasal çerçevesi belirlenmek kaydıyla, ülke çıkarları, güvenlik ve ticarete haksız rekabet ve kişisel haklar ile ilgili bilgiler dışında her türlü bilginin kamu oyunun kullanımına açık ve erişilebilir olması ve İnternet'e bağlanmamış Bilişim Hizmetleri Birimlerinin kalmamasının amaçlandığı, tüm bu çalışmaları koordine edecek merkezî bir koordinasyon ve izleme biriminin oluşturulacağı ve Dünya Bankası'nca desteklenen kamu bilişim projelerinin finansmanının amacına uygun şekilde harcanacağı da yine sonuç bildirgesine imza atan ve Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında, DPT, MEB, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı ve Dış Ticaret Müsteşarlarından oluşan Konferans Yönetme Kurulu tarafından kamu oyuna açıklanmıştır.

Ancak, sunulan bu kadar Kamu Bilişim Projesi arasında TTK ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yukarda işaret ettiğimiz projesi ile genel müdürlüğe bağlı tüm kurum arşivlerini de bünyesine alan bir geniş kapsamlı bir "İnternet projesi" de yer alabilirdi. Bu projeler üzerinde de tartışılıp, kamu-net projesi içerisindeki yeri ve önemi tespit olunabilirdi. Sadece dinleyici seviyesinde kalınmaması gerekirdi kanaatindeyim.

4- Bina temini ve donanımı:

Özellikle Osmanlı Arşivi'nin, depolar da dahil tüm birimlerini bir arada toplayacak -Cumhuriyet Arşivi Sitesi- ne benzer modern bir arşiv sitesinin kurulması ve tüm devlet arşivlerinin bilgisayar ve teknik donanımının sağlanması gerekir. Bu gerçekleştirildiği takdirde, farklı semtlerde yer alan arşiv depoları ve diğer hizmet birimleri bir araya getirilmiş olacak, elverişli şartlarda muhafaza edilmesi sağlanarak belgelerin daha fazla yıpranmasının önüne geçilebilecektir.

Diğer taraftan aynı bina içerisinde ortak çalışma imkanına kavuşan personelin iş verimi de artacaktır. Bu, daha fazla belgenin tasnifi ve araştırmacıya sunulması anlamına gelir. Araştırmacılar da mevcut şartlardan daha verimli ve geniş salonlarda çalışma imkanını elde etmiş olacaktır. Yine söz konusu bina içerisinde ayrı bir salon, araştırmacıların kullanımı için bilgisayarlarla donatılmalı, İnternet bağlantısı vb. konularda rehberlik ve danışmanlık hizmeti verilmelidir.

Hiç şüphesiz tüm bu işaret etmeğe çalıştığımız faaliyetlerin sonuca ulaşması, modern anlamda arşiv hizmetleri verilebilmesi, -yukarıda da işaret ettiğimiz gibi- bilişim çağına uygun zihniyet ve anlayış ile birlikte, yeterli mâli kaynak, yeterli zaman ve işi organize edecek uzman bir ekipin oluşturulmasına bağlıdır.

Türk arşivleri sahasında son yıllarda alınan mesafeler, yılların ihmali telafi etme çabalarına ilâve olarak, arşiv meselesine ilmî anlayışla yaklaşmayı ifade eden bu ve benzer şûra ve toplantılar, TTK ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün birlikte yürüttüğü söz konusu proje, modern arşivcilik yolunda hepimize büyük ümit vermektedir.

Bu vesile ile arşivlerimizin bugünkü seviyeye ulaşabilmesi için büyük emek sarfeden, arşiv eski genel müdürlerinden Prof. Dr. İsmet MİROĞLU'nu rahmetle, bugüne kadar görev yapan diğer genel müdürleri, idareci ve yöneticileri saygı ve hürmetle anıyor ve bu Şûra'yı tertib eden organizasyon heyetini ve Şûra'nın başarılı bir biçimde gerçekleşmesi için emek sarfeden tüm arşiv personeli için can u gönülden kutluyorum.

BİBLİYOGRAFYA

AKTAŞ, Necati - BİNARK, İsmet, *Ottoman Archives-Başbakanlık Arşivi*-University of Jordan, Amman 1406/1986.

Arşiv ve arşivcilik bibliyografyası (Türkçe ve yabancı dillerde yayınlanmış kaynaklar), haz. İsmet Binark, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1979.

Arşivcilik Konferansları, I, (Yayına hazırlayan, Hamza Kandur), Librairie de Péra, İstanbul 1995.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara 1992.

- BİNARK, İsmet, *Türk Arşivlerinin Kısa Tarihçesi ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün Faaliyetleri*, Ankara 1994.
- HERMAN, J. Viola, *The National Archives of United States*, (New York: Harry N. Abrams, Inc. Publishers, 1984)
- KECSKEMETİ, Charles, *Arşivcilerin Meslek İçi Yetiştirilmeleri*, (Millî Eğitim Bakanlığı'nca hizmetiçi çalışmalarında faydalanılmak üzere Fransızcadan çevirtilmiştir.), Ankara 1974.
- Kurumlararası Arşivcilik ve Dokümantasyon Semineri (2-27 Ekim 1989, Ankara), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, C. I-II, Ankara 1989.
- MAC (Midwest Archives Conference) Newsletter*, June 1996-September 1997 (Orta Amerika Devletleri Arşivcileri ayın organı)
- MAROT, Pierre, *Fransa'da Arşivcilerin Yetiştirilmesi*, (Millî Eğitim Bakanlığı'nca hizmetiçi çalışmalarında faydalanılmak üzere Fransızcadan çevirtilmiştir.), Ankara 1974.
- Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu*, Türk Arap İncelemeleri Vakfı, İstanbul 1985.
- "Osmanlı Arşivi Tarihçesi", *Osmanlı Arşivi Bülteni*, I, İstanbul 1990.
- PC Magazine Türkiye*, "Net Magazine", Ocak, Şubat ve Mart 98, Sayı: 50, 51 ve 52.
- YILMAZ, Mehmet Şakir, "National Archives and Records Administration (NARA) & The Prime Ministry, General Directorate of State Archives", (yayınlanmamış Seminer notları), Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü 1997.

*

Oturum Başkam –Sayın GÖK'e teşekkür ederiz.

Son olarak arkadaşımız Mehmet İPCİOĞLU'nun tebliğini dinleyeceğiz, sonra da sorulara geçeceğiz.

Buyurun sayın İPCİOĞLU.

ARŞİV BELGELERİNİN VERİTABANI OLUŞTURULARAK İŞLENME YÖNTEMLERİ

*Dr. Mehmet İPCİOĞLU **

Arşiv belgeleri; yorum götürmez bir gerçektir ki; tarih araştırmalarının birinci elden kaynaklarıdır. Bu kaynaklara ulaşarak belgelerdeki verileri kullanmak sistematik bir çalışma gerektirmektedir. Bu çalışmada Arşiv ve araştırmacı boyutu olmak üzere sistemin iki boyutu vardır. Arşiv boyutunda yapılacak çalışma belgelerin konularına göre tasnif edilerek araştırmacıya sunulması, araştırmacı boyutunda yapılacak çalışma ise belgelerin micro bilgisayarlarda veritabanı ortamında düzenlenmesidir.

Burada araştırmacı boyutunda yapılacak kişisel işlemler üzerinde durularak, belgelerin bilgisayar ortamında değerlendirilmesi konusunda yol gösterilmeğe çalışılacaktır.

Burada Osmanlı Sosyo-iktisat tarihine ilişkin kaynaklardan Mühimme, Ruznamçe, Tereke ve Şeriyeye Sicil defterlerinden örneklem yoluyla seçilen belgelerin bilgisayar ortamında veritabanı oluşturularak değerlendirme yöntemleri üzerinde durulacaktır. Bunun içinde işe veritabanının tanımını yaparak başlamak yerinde olacaktır.

Veritabanı nedir?

Basit tanımıyla (database) bir bilgiler topluluğudur. Bilgisayar kullanımında ise veritabanı, iyi tanımlanmış bir yapı içinde depolanan birbiriyle ilişkili bilgiler topluluğudur. Veritabanını belli bir disiplin altında oluşturmayı, saklamayı sağlayan yazılımlara veritabanı yazılımları adı verilmektedir. Bir veritabanının konu hakkındaki değişik bilgi alanlarını

* Selçuk Ü. Eğitim Fak. Tarih Eğitimi Araştırma Görevlisi.

listeleyen sütunları ve tek bir elemanın bütün niteliklerini gösteren satırları vardır. Her bir satır kayıt olarak adlandırılır. Aynı yapıya sahip kayıtlar topluluğuna tablo adı verilir.

Veritabanı yazılımının seçimi

Veritabanı yazılımları hiyerarşik, nesneye dayalı ve ilişkisel olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Hiyerarşik veritabanları anabilgisayar ortamlarında çalışan yazılımlar tarafından kullanılmakta olup verileri merkezden yönlendirmekte; bu nedenle de kişisel bilgisayarlara uygun değildir. Nesneye dayalı veritabanları nesnelere yönelik işlem yapmaktadır. İlişkisel veritabanları tablolar arasında ilişkiler bulunan veritabanı yazılımlarıdır. Günümüzde veritabanı yazılımlarından en yaygın olarak kullanılanı ilişkisel veritabanı yazılımlarıdır. İlişkisel veritabanı yazılımlarında indexleme yoluyla tablolar arası ilişkiler oluşturulabilmekte ve böylece bir veritabanı içinde farklı tablolarda bulunan bilgilerin birbiriyle bağlantıları tanımlanarak yaşayan sistemler kurulabilmektedir.

İlişkisel veritabanlarından Microsoft firmasının ürettiği Acces, Foxpro, SQLServer; Borland'ın dBase, Paradox ve Claris şirketinin FileMaker uygulama yaygın olarak kullanılan yazılımlardır.

Arşiv belgelerinin depolanıp çözümlenmesi aşamasında bu yazılımlardan birinin seçilmesi gerekir.

Bugünlerde Microsoft firması PC'lerde acces'in kullanımını gittikçe yaygınlaştırdığından seçimimizi Acces yönünde kullanıyoruz.

Ayrıca Microsoft firmasının ürettiği birçok bilgi işlem problemini etkin bir şekilde çözümleneyen oldukça güçlü, bir tablo analizi ve grafik programı olan Excel'in veritabanı işlevlerinden yararlanarak bu iki uygulama programının yardımıyla örneklem yoluyla seçtiğimiz arşiv belgelerinin veri analizlerinin bilgisayar ortamında ne şekilde yapıldığını göreceğiz. Belgelerden Mühimme, Ruznamçe ve Şeriyye Sicil Defterleri Microsoft Access ortamında, Tereke ve Tapu Tahrir Defterleri Excel çalışma tablosunda işlenecektir.

Ayrıca nesneye dayalı programlama dillerinin en gelişmiş olan Visual Basic'ten yararlanarak bağımsız bir uygulama programı

geliştirilecek ve demo olarak geliştirilen bu programın yazım ve tasarım yöntemleri incelenecektir.

Herşeyden önce bir veritabanı programı ile çalışmadan önce tespit edilmesi gereken veritabanı yoluyla çözümlenmesi beklenen sorunlar iyi tespit edilmelidir.

Bu sorunların netleşmesi için veritabanının üstleneceği işlerin, araştırmacının veritabanından çözümlenmesi istediği beklentilerin nelerden ibaret olduğu iyi tespit edilmelidir. Örneğin Osmanlı sosyo-iktisat tarihi ile ilgili bir araştırma yapan araştırmacının elindeki belgelerin öncelikle özelliklerini tespit ettikten sonra, oluşturacağı tabloların alan isimlerini kayıt türlerini saptadıktan sonra form alanlarında kullanacağı bilgilerin tasarımını ve rapor haline getireceği verilerin dökümünü birer şablon haline getirmelidir.

Araştırmacının beklentileri; elindeki belgelerde bulunan yüzbinlerce kayıdı karışık bir şekilde depoladıktan sonra bu belgelerdeki kayıtlardan herhangi birine istediği anda rahatça erişmek, bir kısım kayıtları arama kriterleri oluşturarak sıralamak, genellemek, toplamak ve süzmek daha sonra da bu verileri rapor haline getirmektir.

Kısaca arşiv belgelerine dayalı bir araştırmada kaynakların irdelenmesi bilgisayar terminolojisine göre veri depolama, veri sıralama, veri bulma, veri süzme, verilerin istatistikî sonuçlarını alma işlemleri ile gerçekleşmektedir.

Bu işlemler için belgelerin tasnifi yapıldıktan sonra veritabanı ortamında değerlendirilecek olanlarla elektronik tablo çözümleneceği ortamında çözümlenecek olanlar ayrıştırılarak bunlar için gerekli şablonlar hazırlanır.

Elimizdeki seçilmiş belgelerden şerhiye Sicili, Mühimme Defteri ve Ruznamçe Defteri Access için uygun olduğu anlaşıldığından bu belgeleri Access ortamında, Tereke ve Tapu Tahrir defterlerinin Excel'in çalışma sayfalarında işlenmeye uygunluğundan Excel ortamında değerlendirilmesine karar verilmiştir.

1. Microsoft Access İle Veritabanı İşlemleri

Access'te çalışmaya başlamadan önce Mühimme Defteri, Ruznamçe Defteri ve Şeriyye Sicil kayıtları ile ilgili açılacak yeni veritabanının adı ve oluşturulacak tablo özellikleri aşağıda görüldüğü gibi tespit edilmiştir. Access çalışma ortamına geçildikten sonra yeni veritabanına "Osmanlı Araştırmaları. MDB" adı verilerek kaydedildikten sonra Ana menü içinde yapılacak işlemlerin tümü "Osmanlı Araştırmaları" veritabanının bir bağlantısı olarak devam edecektir.

Veritabanı şeması

Osmanlı Araştırmaları MDB.'nin veritabanı şeması aşağıda görüldüğü gibi Tablolar; Sorgular, Formlar ve Raporlardan oluşmaktadır:

TABLolar:

Tablo Adı	Mühimme Defteri	Tablo Adı	Ruznamçe Gelir Gider Bilgileri	Tablo Adı	Şeriyye Genel
Alan Adı	Veri Türü	Alan Adı	Veri Türü	Alan Adı	Veri Türü
Sıra No	Otomatik Sayı	Sıra No	Otomatik Sayı	Kayıt No	Otomatik Sayı
Defter No	Metin	Sayfa	Metin	Defter No	Metin
Tarih	Metin	Satır	Metin	Kayıt Tarihi	Metin
Muhatap	Metin	Tarihi	Metin	Niteliği	Metin
Konu	Metin	Miktarı	Metin	Konu Metni	Not
Muhteva	Not	Çeşidi	Metin	Açıklamalar	Not
		Türü	Metin		
		Bölgesi	Metin		
		Notlar	Not		

SORGULAR

Örnek:

Sorgu Adı: Gelir Toplam Özetleri

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Bölgesi

Toplam: Grupla

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Miktarı

Toplam: Topla

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Türü

Toplam: Grupla

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Miktarı

Toplam: En Az

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Miktarı

Toplam: En Çok

İlişkili Tablo Adı: Ruznamçe Gelir gider bilgileri

İlişkili Alan Adı: Miktarı

Toplam: Say

FORMLAR

Örnek:

Form Adı : Bölgesel Toplamlar

Form Biçimi:	Kayıt Kaynağı:	Sıralama Ögesi:	Resim Yazısı:
Form Alanı	Bölgesel Toplamlar	[Ruznamçe Gelir gider bilgileri]	Bölgesel Toplamlar
Biçim	Denetim Kaynağı	Ad	
Metin kutusu	Bölgesi	Gelir Bölgesi	
Biçim	Denetim Kaynağı	Ad	
Metin kutusu	Topla/miktarı	Topla/Gelir miktarı	

RAPORLAR

Örnek

Adı: Bölgesel Toplamlar

Bölgesel toplamlar

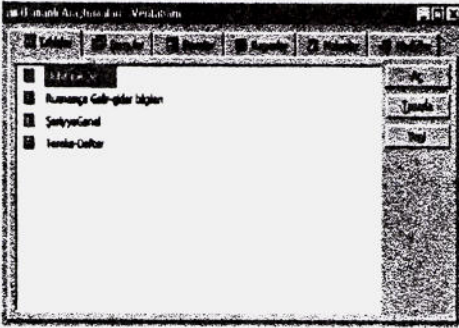
Sayfa Üstbaşlığı									
Bölgesi			Topla/miktarı						
Ayrıntı									
Bölgesi			Topla/miktarı						
Sayfa Altbaşlığı									
=Nov					="Sayfa " & [Page] &				

Biçim : Metin Kutusu

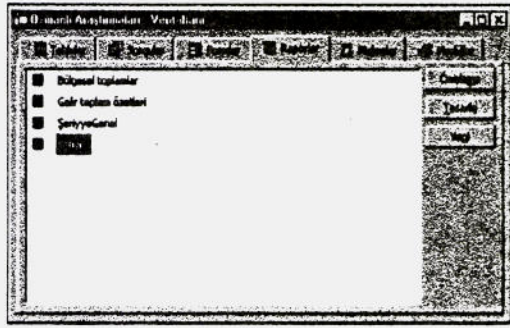
Denetim Kaynağı: Bölgesi

Biçim : Metin Kutusu

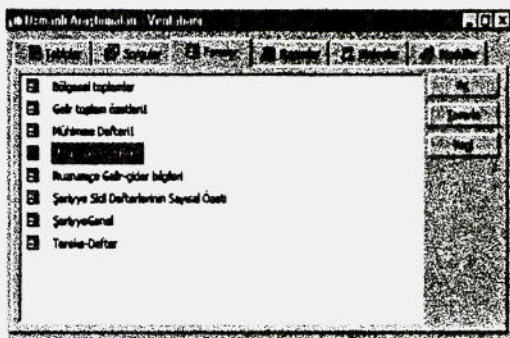
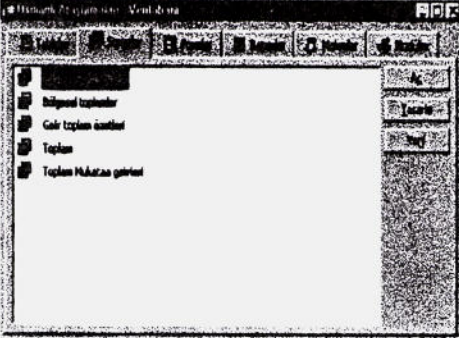
Denetim Kaynağı: Topla/miktarı

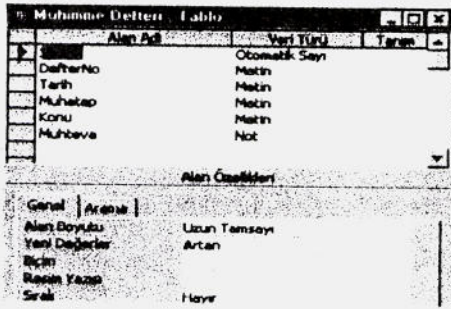
Tablo Kutusu

Rapor Kutusu

Access veritabanında Dosya menüsünden yeni komutu verildikten sonra karşımıza çıkan Ana Menü'nün Tabstrip tipindeki iletişim kutusundaki tab kutularından "Tablolar" tıklandıktan sonra komut butonlarından yeni düğmesi tıklanır ve yeni bir tablo tasarımı yapılır. Örneğin: Mühimme Defteri için; Sıra No, Defter No, Tarih, Muhatap, Konu ve Muhteva isimli alanlar tasarlanır. Alan tasarımı yaparken dikkat edilmesi gereken husus veri türünün iyi tanımlanmasıdır. Sayı, Otomatik, Sayı, Tarih, Metin ve Not tipindeki verilerin sayı tipli olanları integer değişkenli olup sayısal işlemler ifade eder. Metin tipindeki veriler 255 karakterle sınırlı olduğundan uzun metinler için Memo (Not) tipi seçilmelidir.

Mühimme Defteri Tasarım Görünümü

Tablo tasarımı bittikten sonra veritabanı Tabstrip iletişim kutusunun Tablolar bölümünde Mühimme Defteri adını verdiğimiz tablo simgesi belirir. Bu simgeye çift tıklandığında aşağıdaki tablo görüntüsü karşımıza çıkar.

Sıra	Defte	Tarih	Muhatap	Konu	Muhteva
1	Haleb	28 Zk.	Paşa Sancağının sağ ve sol	Paşa Sancağının	Paşa Sancağının sağ ve sol kolu alay beğleri
2	s.2.		Anadolu Beğlerbeği	Sefer Emni	Anadolu'daki 3 binden fazla timarı olan dirlik
3	s.3.		Alacahisar Beği	Sefer Emni	Sefere memur olan sipahileri yanına alarak
4	s.5.		Haleb Beğlerbeği	Nuzul İhracı	Sefer-i Hümayun için kazalardan nuzul ihracı
5	s.6.		Alacahisar Beği	Sefer Emni	Sefere memur olan sipahileri yanına alarak
6	s.7.	23 Mh.	Teke Beği	Sefer Tedankı	Şirvan muhafazasında bulunan Sinan
7	s.7. h.		Han Hazretlen	Sefer Tedankı	Şirvan muhafazasında bulunan Osman
8	s.8.		Alacahisar Beği	Sefer Emni	Sefere memur olan sipahileri yanına alarak
9	s.9.	G. Sf.	Rum-ili Beğlerbeği	Sefer Emni	Paşa Sancağının sağ ve sol kolu alay beğleri
10	s.9.		Köstendil Beği	Sefer Emni	Köstendil'deki akıncı ve toycaları yanına
11	s.10.	17 Mh.	Rum-ili'nin sağ Kolundaki	Sefer Emni	Rum-ili Beğlerbeğine emredilen Erzurum'a
12	s.11.		Vezir-i Azam Sinan Paşa	İcazet	Erzurum Beğlerbeği Mehmed Paşa'nın
13	s.11.		Sabık Erzurum Beğlerbeği	İn'am verilmesi	Şirvan Muhafazasında bulunan Osman

Daha sonra Form başlıklı tab kutusunu tıklayıp bir form alanı açmak için yeni düğmesine basılır. Form tasarımı bittikten sonra tablo görüntüsü içindeki ızgaralardan kayıtları tümünden görme yerine spin butonları ile verilere ulaşılır.

SıraNo	
DefterNo	Haleb Beğlerbeyi
Tarih	28 Zk, 988
Muhatap	Paşa Sancağının sağ ve sol kolu aley beğleri , zuama ve sipahileri ile birlikte Nevruzdan önce sefere kattıkları
Konu	Paşa Sancağının sağ ve sol kolu aley beğleri , zuama ve sipahileri ile birlikte Nevruzdan önce sefere kattıkları
Muhteva	Paşa Sancağının sağ ve sol kolu aley beğleri , zuama ve sipahileri ile birlikte Nevruzdan önce sefere kattıkları emredilmiş . Anadolu yakasına geçerek Ruz-ı Hazer'de Erzurum'da bulunmaları ve Serdar-ı Ekrem Sinan Paşa'nın

Kayıt 1 55

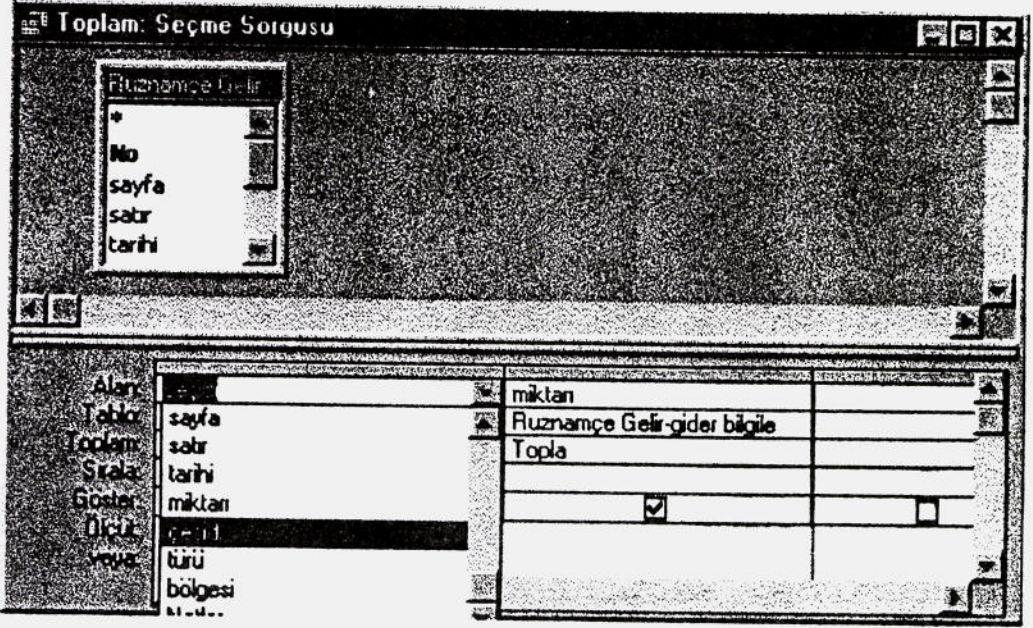
Mühimme Defteri Form Görünümü

Ruznamçe Defteri ve Şerhiye Sicil Defteri de aynı prosedürle tablo ve form oluşumu tamamladıktan sonra tablolararası ilişkiler için Key Index (Anahtar kimlik) tanımlamaları yapılır. Index numarası ilişkisel veritabanlarında ilişkinin gerçekleşmesi için zorunludur. Örneğin "XVII. yy. Osmanlı Şehir Tarihi Kaynakları" üzerinde çalışan bir araştırmacının veritabanı içinde değişik adlarla tanımladığı tablolar arasında nitelik olarak birbirine benzeyen verileri Index numarası ya da kimlik tanımlaması yaparak ilişkilendirmesi için Şerhiye sicilindeki bir alan tanımlaması doğru yapılan bir kaydı Mühimme defterindeki kayıtlarla eşleştirmek istediğinde bu ilişkiyi sorgu kutusu içinde sorgu tablosu adı verilen yeni bir tablo ile gerçekleştirmesi mümkündür.

Sorgu Tablosu

Tablolarda saklanan bilgilerin kullanım imkanlarını arttırmak için sorgu kullanılır. Elimizdeki arşiv belgelerinin her biri ile ilgili ayrı ayrı tablolar yapıp bunların içine verileri depoladıktan sonra bu tablolardaki alanların bir kısmını seçmek, ya da farklı tablolardan farklı alan verilerini biraraya getirmek, bunları gruplandırmak ya da toplamak için sorgu tabloları oluşturmak gerekir.

Örneğin Ruznamçe gelir-gider bilgileri adıyla oluşturulan tablonun içindeki bölgelere göre gelir toplamlarını almak istediğimizde aşağıda görüldüğü gibi bir sorgu tablosu tasarımı açar ve burada Tablo ve alan adlarını belirledikten sonra çeşidi alanındaki veriler için grupta, miktarı alanındaki veriler için de topla seçeneğini işaretleriz. Böylece yeni bir sorgu tablosu elde etmiş oluruz.

Verilerin rapor haline getirilmesi:

Access çalışması ortamında tablo ya da sorgu olarak depolanan verilerin rapor haline getirilmesi için Ana Menü içindeki Veritabanı Tabstrib iletişim kutusunun raporlar başlığı tıklatıldıktan sonra yeni düğmesine basılır. Görüntüye gelen Rapor seçeneklerinden birisi işaretlendikten sonra Rapor tasarımı yapılır ve Klavye kestirmelerinden F+5 düğmesi ile program çalıştırılır.

Örnek Rapor: Bölgesel toplamlar

Tasarım sırasında araçlar çubuğundan iki tane metin kutusu alınarak form alanında uygun bir yere işaretlenir. Bu kutular Kaynak veri

olarak seçilen Bölgesel toplamlar sorgu tablosuna bağlandıktan sonra Denetim kaynakları belirlenir.

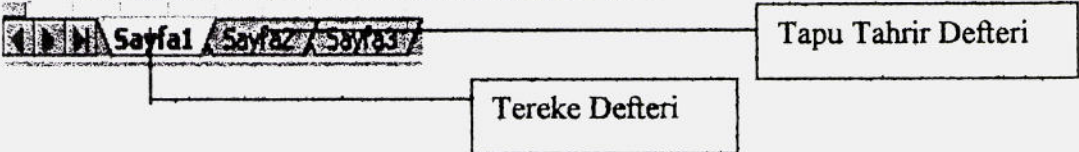
bölgesi	Top la/miktari
Cezire-İ Midilli	1108
Adana(Ayas)	10000
Ağrıbox	36030
Alayolu	340806
Alascarya	8055

2. Microsoft Excel'de veritabanı işlemleri

Microsoft Excel'de bir listeyi kolaylıkla veritabanı olarak kullanabilirsiniz. Verileri bulma, sıralama ve alt toplama gibi veritabanı görevlerini yerine getirdiğiniz zaman, Microsoft Excel listeyi otomatik olarak veritabanı olarak tanır ve verileri düzenlemek için aşağıdaki listenin öğelerini kullanır.

- * Listedeki sütunlar, veritabanındaki alanlardır.
- * Listedeki sütun etiketleri, veritabanındaki alan adlarıdır.
- * Listedeki her bir satır, veritabanındaki bir kayıttır.

Excel içinde çalışma sayfaları olan bir kitap şablonunda görüntüye geldikten sonra birisi Tereke Defteri diğeri Tapu Tahrir Defteri olarak adlandırılan iki çalışma sayfası kaydetmek gerekmektedir.

Örnek Belge: Tereke Defteri.

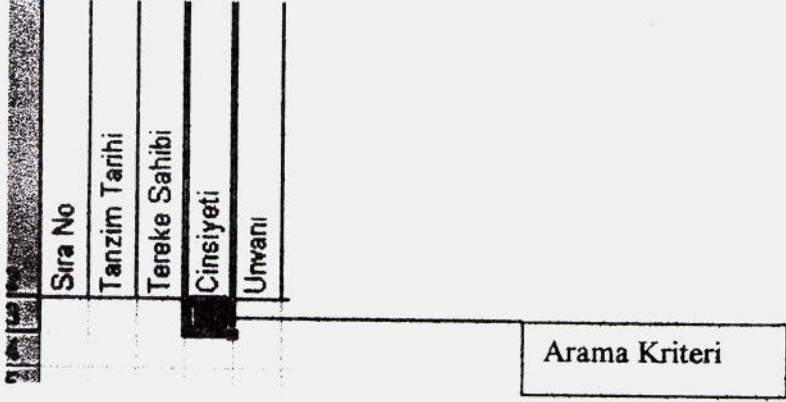
Belgelerin veri yapıları metin özelliğinden daha çok sayısal özellik gösterdiğinden Tereke defterleri yapısal olarak Excel çalışma ortamı için oldukça uygun veriler içermektedir. Tereke defterleri için defterin muhtevası irdelenerek Excel çalışma sayfasında bir tablo oluşturmak gerekir. Örnek Belgede görüldüğü gibi Alan bilgileri en üst satıra sıralandıktan sonra süzme, sıralama, ortalama, toplama, frekans dağılımı gibi veritabanı işlevleri uygulanır.

1	Defter	Kişisel Bilgiler										Terekenin Niteliğine İlişkin Bilgiler										Parasal Bilgiler							
2	Sıra No	Tanzim Tarihi	Cinsiyeti	Tereke Sahibi	Unvanı	Oturduğu Yer	Vefat Yeri	Gayri-Menkul	Nekt	Alacak	Köleler	Binek ve Yük Hayvanları	Ticari Emtia	Caril Sermaye	Ev Eşyası	Oyacak	İknaş	Zinet Eşyası	Mültek Eşyası	Şlah	Koşun Takımları	Yazı Malzemesi	Kıtap	Gıda Maddesi	Yekun	Masraflar	Bakiye	Açıklamalar	
3																													
4																													
5																													
6																													

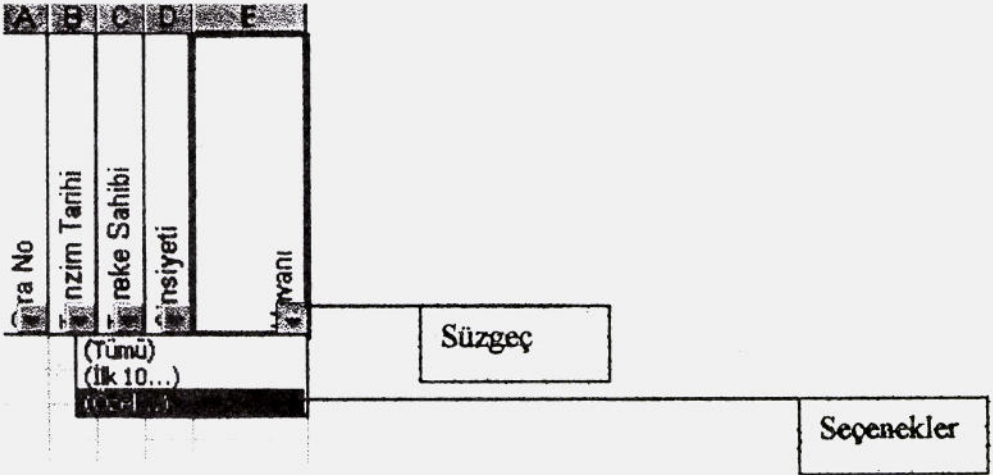
Örneğin Tereke defterlerindeki Kadın sayısı ve bunların bıraktıkları mirasın oransal dağılımını ölçüt olarak alıp verilerin ayıklanması işleminin Excel ortamında nasıl yapıldığını görelim:

Excel 4.0 çalışması sayfası için:

1. Arama kriteri altına ayıklanması istenen verilerin ana niteliği olan cinsiyet sütununun bulunduğu C sütununun altındaki 3 numaralı hücreye "K" yazılır ve extract ortamı hazırlandıktan sonra data menüsünden "extract" komutu verilir.

2. Aranacak alan işaretlendikten sonra (Cinsiyeti) Veri (Data) menüsünden süz

(filtre) seçeneği işaretlenir.

Özel seçeneği tıklanarak karşınıza çıkan iletişim kutusuna arama kriteri olarak eşittir=K kriteri girildikten sonra Tamam düğmesine basılır.

Aşağıdaki tablo karşımıza çıkar.

Microsoft Excel

Veri: Dizin Gözetim Ekle Silme Araçlar Yardım Datasayt Yordam

Aralık Tur #17

Uzmanlık Araçları

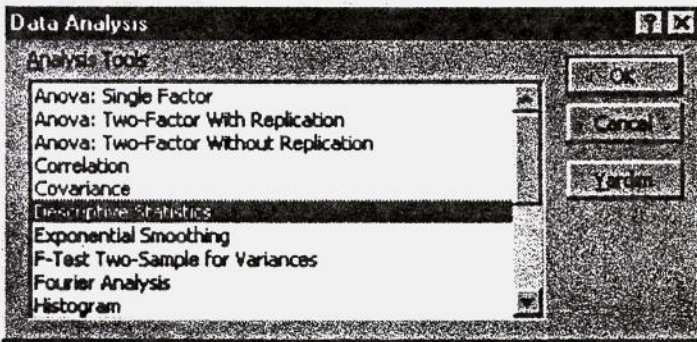
Terekenin Niteliğine Hükkin Bilgiler											Parasal Bilgiler					
Unvan	Gayri-Menkul	Maldit	Alecek	Koleleler	Ev Eyyasan	Giyecek	kurmay	Zinet Eyyasan	Mutfak Eyyasan	Müteferrik	Yazı Malzemesi	Kitap	Yekun	Masraflar	Bakiye	Açıklamalar
3	Cabi Karısı				30364	16400		806	13067	2776	4860		67260			
4	Kapucu Evladı	36626											36626			
5	Kapucu Evladı	40120											40120			
6	Yasari Karısı				14462	8676	462	6647	4277	116			31721			
7	Boğ Karısı	71000	7000	16000	16000	18943	13828		3881	1364		8	136812			
8	Ulema Karısı				14882	622			1634				16688			
9	Ulema Karısı		3838		5048	4838	61		2682				10306			
10	Ağa Karısı		1608	6000	28870	66140	3689	120006		260	600		216408			
11	Tebbah-ı saray-ı t	3664											3664			
12	Çavuş Karısı		1000		3576	3407	488	3443	1016	74			10006			

Veriler: Dizin Gözetim Ekle Silme Araçlar Yardım Datasayt Yordam

Microsoft Word, Microsoft Paint, Microsoft Excel

Verilerin oransal dağılımı;

Verilerin istatistiksel durumunu çözmek için Araçlar Menüsünden "Data Analysis" seçeneği işaretlendikten sonra karşımıza çıkan iletişim kutusundan

Yapılacak istatistiki işlem işaretlenir ve Tamam düğmesine basılır.

Grup 1. Eşraf: Beğ, Beşe, El-hac, Çelebi, Efendi, Grup 2. Asker: Çavuş, Subaşı, Şatır, Tabbah-ı Saray, Grup 3. Esnaf: Çivici, Değirmenci, Kasab, Natır (Hamamcı), Sarrac Grup 4. Din Adamı: İmam, Hatib, Seyyid, Şeyh

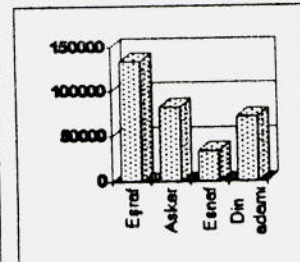
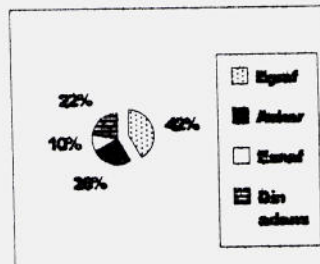
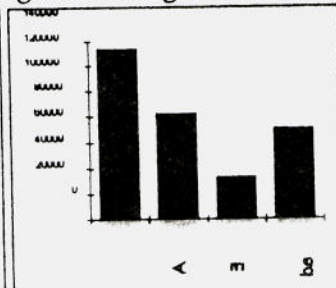
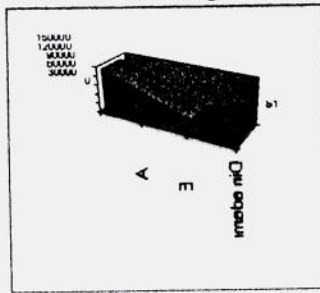
İstatiksel İşlem	Eşraf	Asker	Esnaf	Din Adamı
Ortalama değer	134071.6	82278	33275	705002.14
Minimum değer	6516	12005	4536	3740
Maksimum değer	617070	258983	72364	273445
Toplam	1474788	905058	166375	493515
Veri sayısı	11	11	5	7

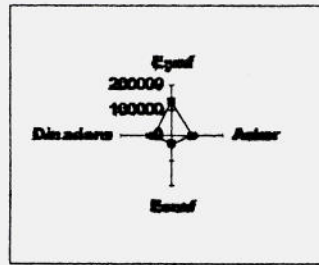
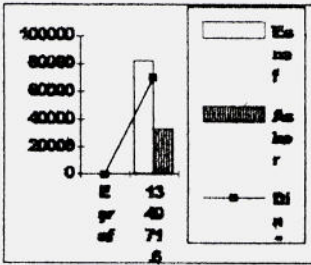
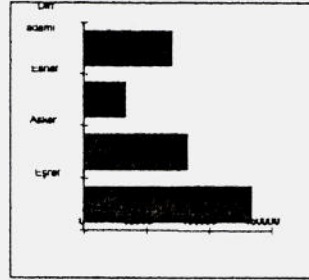
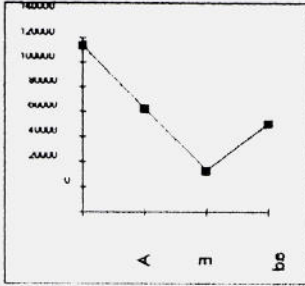
4 Kişilik Toplam Ortalama	Yüzdelik frekansı			
	Eşraf	Asker	Esnaf	Din adamı
320126.7792	41.88%	25.70%	10.39%	22.02%

Zımmi	396080
Müslüman	320126

grafiklerle oranların görünümü

Excel ortamında veriler grafiklerle görsel hale getirilebilir.

Yukarıdaki örnek grafiklerde görüldüğü gibi veriler grafiksel olarak grafik menüsünden seçilen bir grafikte gösterilir. Bunun için:

İşlem 1. X & Y koordinatlarının düzenli olarak excel çalışma tablosuna girilmesi gerekmektedir.

İşlem 2. Grafik nesnesi mausun ucuyla tıklanır.

İşlem 3. Çalışma tablosunda bir grafik ortamı seçilir.

İşlem 4. Cart Wizard (Grafik Uzmanı) menüsü içindeki ranjlara gerekli hücreler yazılır. Örneğin; = \$B\$3:\$E\$4 gibi

İşlem 5. Next düğmesine basılır.

İşlem 6. Cart Wizard işlemi 5 basamaklı bir işlemdir. Bu aşamada 2. basamağa gelinmiş olur. Burada Grafik galerisi belirir. Galeride Area, Bar, Column, Line, Pie, Radar, XY (Scatter), Combination grafiklerinin örnek görüntüleri görüntüye gelir.

İşlem 7. Galeriden bir grafik seçilir.

İşlem 8. Cart Wizard'ın 3. basamağında seçilen grafiğin versiyonları bulunmaktadır. Bu versiyonlardan birisi seçilir.

İşlem 9. 4. basamakta Sample Chart (örnek grafik) görüntüye gelir. Burada yapılacak iş Örnek grafik alanındaki Rows (satır) veya Column (sütun) seçeneklerinden birini seçmektir. Daha sonra aynı alandaki Rows ve column data serileri ile text legend (yazılacak metin) belirlenir.

İşlem 10. Grafik düzenlemeleri yapıldıktan sonra Edit (Düzen) menüsünden kopyalanarak klavye kestirmelerinden **Alt+ Backspace** tuşları ile Word ortamına aktarılarak rapor aşamasına getirilir.

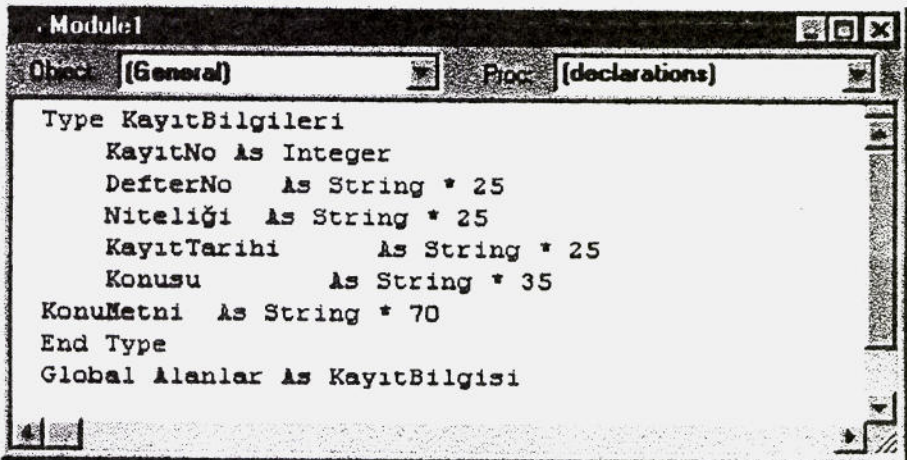
Visual Basic ile arşiv belgelerini programlama

Visual Basic programlama dili ile iki şekilde veritabanı açılabilir.

Bunlardan biri Dat. uzantılı rastgele erişimli veritabanı dosyası açarak bu dosyaya veri yüklemek, diğeri ise Access, Fox-Pro, Paradox gibi hazır veritabanlarından yararlanarak veri işleme programı hazırlamaktır.

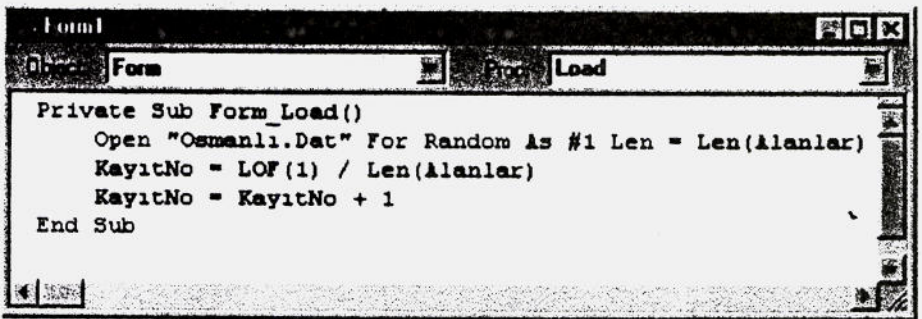
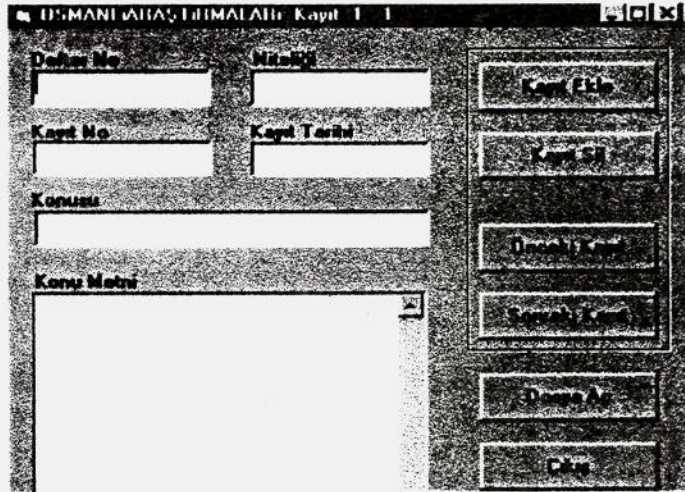
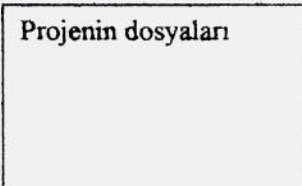
Rastgele erişimli veritabanı dosyaları açmak

Çok gelişmiş bir nesneye dayalı program geliştirme aracı olarak Visual Basic ile arşiv belgelerinin rahatça tasarlanması ve veritabanı oluşturularak verilerin değerlendirilmesi mümkündür. Bunun için Windows altında çalışan tüm programlarda olduğu gibi yeni bir proje dosyası açmak gerekmektedir. Proje bir Frm uzantılı iki Bas uzantılı olmak üzere üç dosyadan meydana gelmektedir. Form adlı dosyaya kayıt girmek için önce Alan tanımlamasını iyice yapmak gerektir. Osmanlı. Bas adlı modülde alanların genel bir tanımlaması yapılmıştır.


```
. Module1
Object (General) Properties (declarations)
Type KayıtBilgileri
  KayıtNo As Integer
  DefterNo As String * 25
  Niteliği As String * 25
  KayıtTarihi As String * 25
  Konusu As String * 35
  KonuMetni As String * 70
End Type
Global Alanlar As KayıtBilgisi
```

Osmanlı. Bas isimli Modüle 1

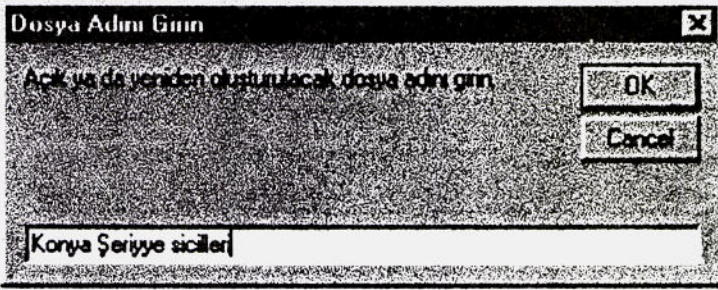

Form Alanı

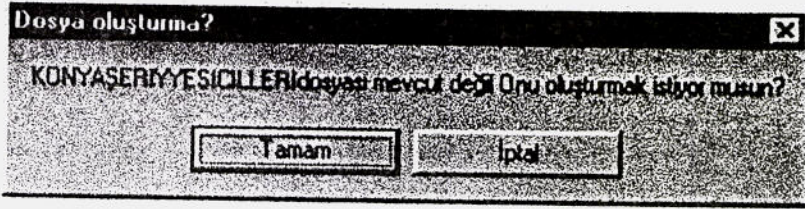
Visual Basic programlama diliyle rastgele erişimli veri dosyaları açmak ve bu dosyaları kontrol etmek profesyonel bir programlamacılık işi olduğundan örnek projenin Alan tanımlaması ve Rastgele erişimli dosya

açma parametrelerini temsilen gösterdikten sonra projenin çalışması ile ilgili örnekler vererek bu konuyu burada bitiriyoruz.

Program çalıştığında karşınıza açmak istediğiniz dosya adının girildiği bir mesaj kutusu çıkacaktır.

Bu mesaj kutusuna örnekte olduğu gibi "Konya Şerhiye Sicilleri" yazıp enterlendiğinde

Yukarıdaki mesaj kutusu görüntüye gelecektir. Bu kutudaki tamam butonu tıklandığında "Konya Şerhiye Sicilleri" adında yeni bir dosyanız olmuş demektir.

KONYASERİYYECİLLERİ: Kayıt 1 1

Dahil No	Nübe
293-2	Forman
Kayıt No	Kayıt Tarihi
1	20 Re 1094
Konusu	
İktisadi	
Konu Metni	
Kale muhafızlarının mahkemeye kale dizdarları araç	

Kayıt Ekle

Kayıt Sil

Önceki Kayıt

Sonraki Kayıt

Dosya Aç

Çıkış

Bir nevi kayıt saklama dosyası olarak düşünülen bu küçük programla farklı isimlerle kaydedilen bir çok dosyanın kayıtları depolanıp sırası geldiğinde kayıtları arasında dolaşılabilir.

Visual Basic ile hazır veritabanı yazılımlarını kullanarak arşiv belgesi kayıtları arasında dolaşma

Visual Basic ile her türlü data kontrolü yapmanın yanında çalışma anında MDB uzantılı veritabanı dosyası açmak mümkündür.

```

Form1
Objekt: Form
Proc: Load

Private Sub Form_Load()
Dim ÇalışmaEvreni As Workspace
Dim GeçerliVeritabanı As Database, Dosya As Database
Set ÇalışmaEvreni = DBase.Workspaces(0)
Set GeçerliVeritabanı = DefaultWorkspace.Databases(0)
' Yeni bir veritabanı oluştur.
Set Dosya = ÇalışmaEvreni.CreateDatabase("Osmanlı Araştırmaları.MDB", _
dbLangGeneral, dbEncrypt)
End Sub

```

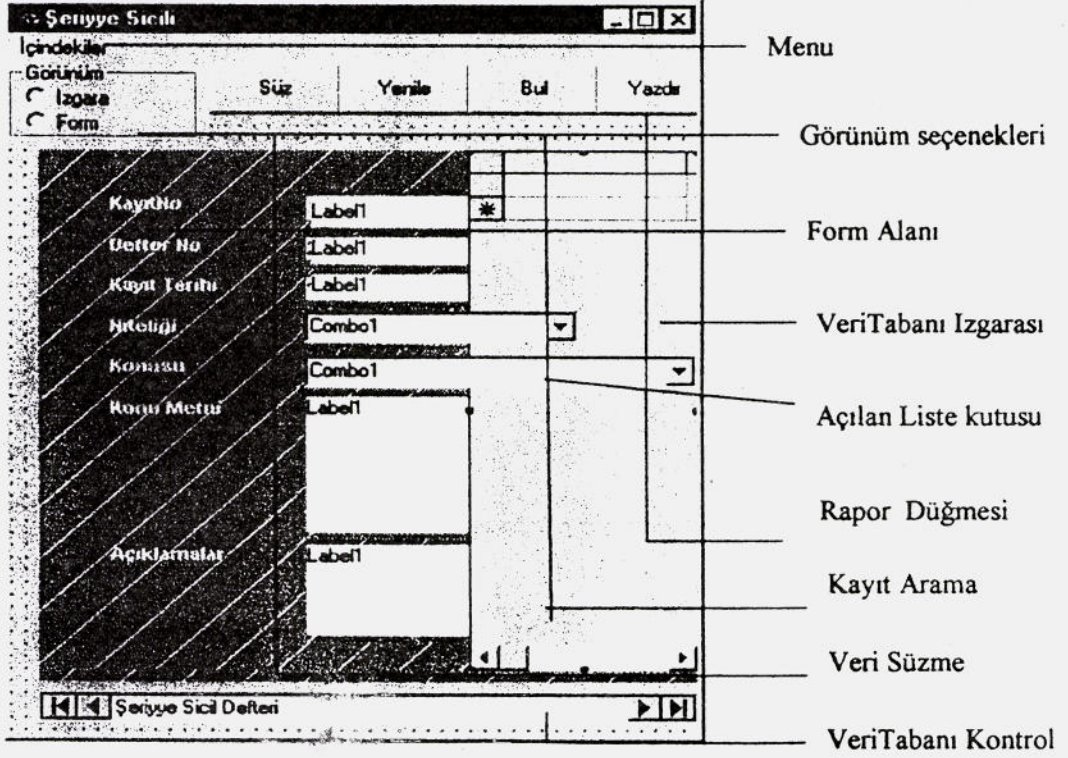
Form alanında bu program kodu ile yeni bir veritabanı açılır.

Veritabanı oluşturulduktan sonra sıra tablo oluşturma aşamasına gelmektedir.

```
Form1
Obj: Form Proc: Load

Private Sub Form_Load()
Dim Şeriyye As TableDef, Kayıt As Field
Dim Dosya As Database
Set Dosya = Workspaces(0).OpenDatabase("C:\Osmanlı Araştırmaları.mdb")
' Yeni tablo oluştur.
Set Kayıt = MyDatabase.CreateTableDef("Şeriyye Sicili")
' Yeni kayıt oluştur ve tabloya ekle.
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("KayıtNo")
KayıtNo.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("DefterNo")
DefterNo.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("KayıtTarihi")
KayıtTarihi.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("Niteliği")
Niteliği.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("Konusu")
Konusu.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("KonuMetni")
KonuMetni.Fields.Append Kayıt
Set Kayıt = MyTableDef.CreateField("Açıklamalar")
Açıklamalar.Fields.Append Kayıt
' Tablo koleksiyonuna ekleyerek tabloyu sakla.
Dosya.TableDefs.Append Şeriyye
End Sub
```

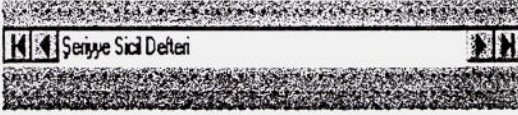
MDB uzantılı bir dosya oluşturduktan sonra yukarıdaki kodlarla Şeriyye sicili isimli bir tablo ve bu tabloya bağlı "Kayıt No", "Defter No", "Kayıt Tarihi",

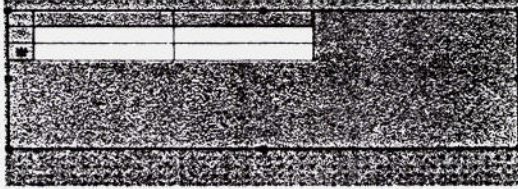
"Niteliği", "Konusu", "Konu Metni" ve "Açıklamalar" isimli 7 alan oluşturuldu.

Data Kontrol Nesnesi ile "Osmanlı Araştırmaları. MDB"nin kayıtları arasında dolaşmak

Data kontrol nesnesi form alanının en altına yerleştirildikten sonra Veritabanı ızgara nesnesi (MSDBGrid) Data kontrol nesnesine bağlanır. Bu bağlantı sayesinde doğrudan veritabanına bağlanan ızgara nesnesinin Kayıt Kaynağı olarak açılan tablo (Şerhiye Sicili) belirlenir.

Connect=Access
DatabaseName=C:\Osmanlı Araştırmaları.mdb
Recordsource=ŞerhiyeSicili
RecordsetType=1-Dynaset

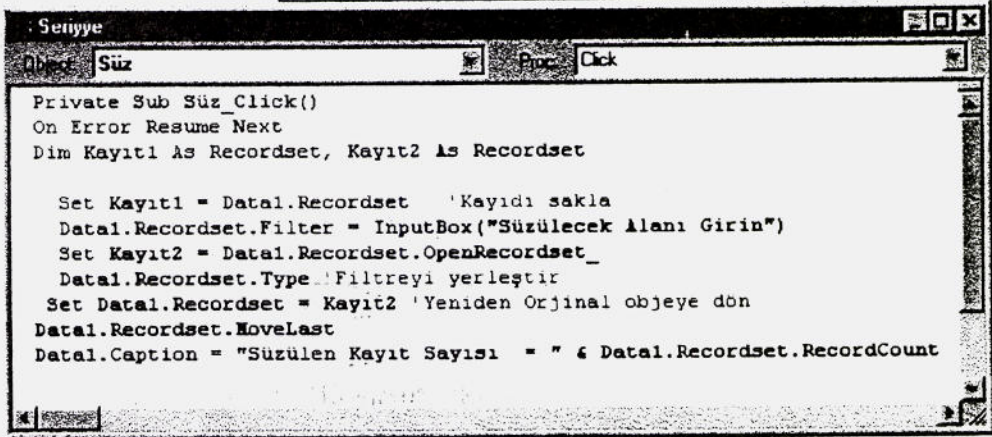
DataSource=Data1

Veritabanı işlemlerinden en önemlisi verilerin filtre edilmesi (süzülmesi) olayı form alanına yerleştirilen bir komut düğmesiyle gerçekleştirilmektedir.

Filtre komut düğmesi

Olay=Click

Rapor komut düğmesi

Olay=Click

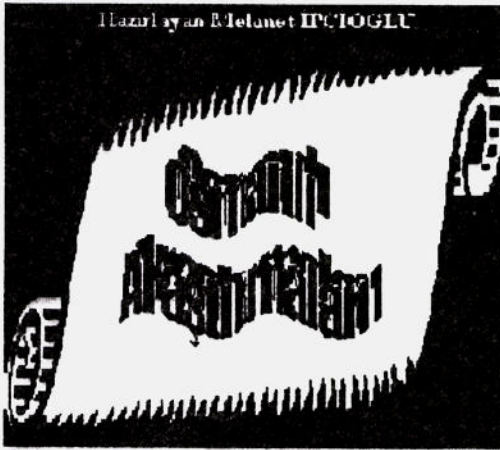
```
Şeriyye
Rapor
Proc: Click

Private Sub Rapor_Click()
'Seriyye.rpt adlı rapor dosyasını aç
CrystalReport1.ReportFileName = App.Path + "\Şeriyye.rpt"
CrystalReport1.Action = 1

```

Rapor aşamasında devreye crytal report adlı bağımsız bir rapor programı girmektedir.

Programın çalışma anındaki görüntüsü

Açış logosu

Ana Menu

Şerhiye Sicili

Görünüm

İzgara
 Form

Süz Yeriye Bul Yazdır

KayıtNo	DefterNo	KayıtTarih	Nitelik	Konusu	KonuMetni	Açıklama
1	293-2	20 Re 1094	Ferman	İktisadi	Kale muhafızlarının m	4. Mehne
2	293-2	20 Rc 1096	Ferman	Asken	Beylerbeylerin adami	4. Mehne
3	293-2	21 Rn 1098	Ferman	Asken	Sultan Alaweddin Cami	4. Mehne
4	261-2	21 Zk 1100	Ferman	İktisadi	Serbest tararlardan c	II. Süleym
5	261-2	11 Şv 1101	Ferman	İktisadi	Abdülmünim Halife E	III. Süleym
6	261-2	11 C 1099	Ferman	İktisadi	Konya Bileci ve labi	III. Süleym
7	283-1	11 M 1097	Ferman	Sosyal	Kad'ın saman satar	II. Süleym
8	283-1	11 Rc 1101	İktisadi	Sosyal	Larinde kadının ha	II. Süleym
9	283-1	11 Şv 1101	Ferman	Sosyal	Konya'da nabik yap	II. Süleym
10	62-2	11 C 1110	Kadı Sicili	Miras	Çiçe Merdiban Mh. S	
11	63-1	12 C 1110	Kadı Sicili	Miras	Marzeye isim kadının	
12	65-2	20 C 1110	Kadı Sicili	Miras	Araplar Mahallesi'nd	
13	66-2	11 C 1110	Kadı Sicili	Miras	Ahmed b. Abdurahr	
14	67-2	16 C 1110	Kadı Sicili	Miras	Ali bin İbrahim isim	
15	62-1	9 C 1110	Kadı Sicili	Satış	Karacihan Mevkinde	
16	65-1	21 C 1110	Kadı Sicili	Satış	Habib Mahallesi'nd	
17	69-1	22 C 1110	Kadı Sicili	Satış	1 bağın 24 guraşa se	
18	71-3	26 C 1110	Kadı Sicili	Satış	Bir oda, 1 sofa, 1 tabi	
19	71-1	27 C 1110	Kadı Sicili	Satış	İbri Tuti Mahallesi'nc	
20	74-2	2 Rc 1110	Kadı Sicili	Satış	Dut Mahallesi'nde bir	
21	75-2	2 Rc 1110	Kadı Sicili	Satış	Dut bağçasının 110 g	
22	79-2	3 Rc 1110	Kadı Sicili	Satış	Şeref Şinin Mahallesi	
23	79-1	3 Rc 1110	Kadı Sicili	Satış	Şeref Şinin Mahallesi	

Şerhiye Sicil Defteri

Izgara görüntüsü

Şerhiye Sicili

KayıtNo	DefterNo	KayıtTarih	Nitelik	Konusu	KonuMetni
1	293-2	20 Re 1094	Ferman	Asken	Kale muhafızlarının mahkemeye kale dızdardan aracılığı ile götürülmesi gerekirken Karaman Beylerbeyinin aracı yapılarak dızdan devze dışı bırakıp zulüm yapması
2	293-2	20 Rc 1096	Ferman	Asken	Beylerbeylerin adamlarının haksız yere diyet öpür taleb etmeleri
3	293-2	21 Rn 1098	Ferman	Asken	Sultan Alaweddin Camii Vakıflarından olan Sille Köyünün gelirleri serbest olmasına rağmen beylerbeyinin ve

Rapor görüntüsü

K SALONU V. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Değerli arkadaşımızın bize cesaret veren konuşması için teşekkür ederiz.

Ben, şahsen 1989'da HALAÇOĞLU'nun tavsiyesiyle bilgisayar aldım ama, hâlâ Hamza beyin dediği gibi, elektronik daktilo gibi kullanıyoruz, onun ötesine geçemedik.

Mehmet beyin tebliği bana bir şeyi hatırlattı. Vaktiyle iki arkadaş, bir iş takibi için Ankara'ya gelmişler ve bir otel veya han odasında sabaha kadar, acaba yarın işimiz olacak mı olmayacak mı? gibi endişe içerisinde. Arkadaşın birisi "Ben, sana, Arzu ile Kamber'in hikayesini anlatayım madem uyku tutmuyor" demiş ve anlatmış, şimdi kendimi ona benzetiyorum. Arzu şöyleydi, Kamber böyleydi falan, öbürü de "Yâ öyle mi? görüyor musun, vah vah" gibi. Sabah ezanı okunurken: "Anlattıklarının hepsini anladım, yalnız Arzu mu erkekti? Kamber mi erkekti? o kısmı anlayamadım" demiş.

Sağ olsun, bizi cesaretlendirdi, inşallah bundan sonra daha cesaretli bir şekilde gideriz.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Hocam, ben açık çek veriyorum, adresim belli. Ben, tecrübelerimden herkesi gönüllü olarak yararlandırmak istedim.

Oturum Başkanı –Teşekkür ederiz.

Şimdi tartışma için 25 dakika kadar süremiz var. Arkadaşlardan söz almak isteyenler buyursunlar.

Tabzin TÜRKER (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil Şube Müdürü*) –Efendim, buna da şükür diyerek başlayacağım, artık kurumlarımızda ufak tefek bilgisayarlar gözüküyor, PC de olsa, son model de

olmasa, gözüküyor. İki gündür konuşulnlardan, biz, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde yapılan çalışmaları aşağıda gördük, daha ziyade ilgi duyan arkadaşlar da bakmışlardır.

Sabah, Tapu Kadastro Arşiv Dairesi Başkanı Yavuz bey, bilgisayar ortamında yapılan çalışmalardan bahsettiler. Biz de on yıla yakın bir zamandır bu tür şeylerle uğraşyoruz, aldığımız mesafe belki bir arpa boyu değil; ama, edindiğimiz tecrübe bize, inşallah şu günlerde Genel Müdürlüğümüz'ün komple bir sisteme geçişi var, orada bizimle ilgili programların hazırlanmasında bize fevkalade ışık tutacak. Özellikle hangi bilgileri girmeliyiz ki, araştırmacılarımızın istediği türden sonuç veren raporlar elde edelim falan. Bu hususlarda, inşallah, bize bir hayli ışık tutacak bu çalışmalarımız.

Ancak, hocalarımın da ifade ettiği gibi ve sabah Yavuz beyin, şimdi Mehmet beyin söylediklerinden anladığım şu ki: Bütün hocalarımız, bir sistem birliğine, yani birbiriyle uyuşur, komple çalışır Türkiye Cumhuriyeti'ndeki bu büyük arşivlerin bir uyumlu çalışabilir bir sistem birliğine muhtaç olduğumuz kanaatına vardım, bilmiyorum yanılıyor muyum?

Madem bu işin öyle pek ileri safhalarına geçmedik, henüz başındayız; yani, ileride bu tür uyumsuzlıklardan doğacak mahzurların giderilebilmesi için bu Şûra'dan görüş veya varılan mutabakat noktasında bir şeylerin çıkmasını veya Şûra'nın sonucundaki tutanaklara geçmesini gönlümüz arzu eder.

Çok fazla ileri gitmeden örnek vermek gerekirse, belgelerin scan edilmesi hususunda Yavuz bey sabah söyledi, A4 belgeleriyle uğraşırlardı, oysa, şimdi, bu işi daha çatılı sistem mi diyorsunuz, tabirini pek bilemiyorum, mikrofilm çekim masalarına benzer masalarda sabit kameralarla bu işi yapan ve A4 ebadına da bağlı kalmayan sistemler olduğunu gördük. Şimdi, yakında bize alınacak sistem içerisinde de var, inşallah bu türden olur veya bize söz düşerse onu da ifade etmek isteyeceğiz. Yani, birliğin temin edilmesi hususunda sonuca bir şeyler eklenmesi kanaatımı arz ediyorum.

Oturum Başkanı –Madem işin başındayız, bu konuda da bir takım kararlar alınmalı veya bir toplantı yapılmalı diyorsunuz.

Tabzin TÜRKER –Çünkü hiçbirimizde çok fazla girilmiş bilgi birikimi yok.

Çiğdem VAROL (*Dışişleri Bakanlığı'ndan*) –.....
..... Mehmet bey, çok güzel değindi, kendisi sistemler geliştirmişler, ortaya koydu. Biz de çalışıyoruz ve çok sorunla karşılaştık, bunları aştık, bunları burada aktarmak isterdim. Burada bir takım bilgisayar firmasından insanların olmasını beklerdim, Hürriyet Gazetesi'nden gelen kişilerin olmasını beklerdim, çünkü onlar çok güzel bir arşiv yaptılar, gidip yerini gördük. Nasıl yaptıklarını anlatmalarını beklerdim.
..... Belki çok ağır bir eleştiri oldu, ama kaldı ki, bazı şeyleri aşmak gerekirdi.

Oturum Başkanı –Bu Şûra birincisi, gerçi bundan önce muhtelif vesilelerle arşivlerin problemleri dile getirildi; ama, bu Şûra, böyle belli bir konuya tahsis edilmiş değil programda gördüğünüz gibi, yelpazesi biraz geniş bir toplantı oldu. Arşivde bilgisayar konusuna her ne kadar buradaki üç arkadaşımız temas ettiyse de, çok fazla içine girilmiş bir konu değil, gerçekten işin başındayız.

Beyefendinin de belirttiği gibi, belki, bundan sonra özellikle bilgisayarla ilgili bir alt sempozyum yapılır ve sizin bu temennileriniz orada dile getirilebilir.

Çiğdem VAROL –İndeksleri nasıl saklayacaksınız; yani, bizim yaptığımız şu: Dokümanları elektronik ortama aktarmak, bunları indekslemek, bu görüntüleri CD'lerde ve raflarda saklamak, indeks dosyalarını da harddiskte saklamak. Ama, sizin programınızda buna ulaşmak mümkün.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Çiğdem hanım, biz, software kullanıcıların, bilgisayarda özellikle yaptığı kişisel araştırmaları nasıl değerlendirilmesi gerekir, bunun üzerinde duruyoruz. Bana bir CD verin, ben size Türk Tarih Kurumu'nun tüm verilerini teks olarak doldurayım, bizim işimiz tekslerle özellikle. Metinler, metin dışındaki seslerle, görüntülerle pek fazla işimiz olmuyor; olduğu zaman bilmiyorum ne yaparım. Başta da söyledim, bu, arşivin kendi iç sorunu. Ben, son kullanıcı olarak ne yapabilirim. Taşrada, Konya'nın Bozkır'ında ancak bu kadar yapabildim.

Oturum Başkanı –Hamza beyin ihtisasıdır, buyurunuz.

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR (*Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü*) –Bilmiyorum sizdeki bilgisayar sistemi nasıl bir sistem, risk tabanlı sistemlerde harddisk sayısını artırarak kapasiteyi artırmak mümkün.

Çiğdem VAROL –Biz harddisk sistemini düşünmüyoruz, çünkü çok yer kaplayacak, CD'leri düşünmüyoruz. Belki harddisklerde saklayacak, CD'lerde kalacak, geçmiş yıllarda olanlar da rafta.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Arşiv Genel Müdürlüğü, bugün benim bakkalımdaki sistemden daha iptidai ve ilkel, benim üniversitem de öyle işliyor, Türk Tarih Kurumu da öyle işliyor. Bu bizim problemimiz, biz bunu aşmalıyız. Ben, gariban bakkal Mehmet Ağa'nın oğlu Mehmet İPCİOĞLU olarak Tarih bölümünü bitirmişim, Konya'da, gidip de danışabileceğim bir bilgisayar mühendisi yok; falanca profesörün oğlu ziraat mühendisi, iş bulamamış, bilgisayar mühendisliğine getirmişler öğretim görevlisi yapmışlar!... Problemler bunlar, Arşiv'de de aynı problem var. Arşiv'de de edebiyatçı, tarihçi, bilmem neci bilgisayarçı olmuş efendim. Aynı eleştiriyi ben kendime yapıyorum. Bu bir millî meseledir, yanlış anlamayın. Dışarıdaki insanlar bunu duysalar bize gülerler.

Oturum Başkanı –Ankara'daki durumu bilmiyorum, ama İstanbul'daki...

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Ben, İstanbul'da bilgisayar mühendisi var mı arşivde?

Oturum Başkanı –Bilgisayar mühendisi gerekir mi acaba?

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Gerekir efendim. Bir defa bunun önemine inanmamız lâzım...

Nizamettin OĞUZ (*Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Bilgi İşlem Servisi Sorumlusu*) –Arşiv'de de bilgisayar kullanımı tartışılmıyor şu anda. Bizim, kurum içerisinde bir bilgisayar servisimiz var; ama, backraundu bilgisayar bilimi olan bir personelimiz yok, onun sıkıntısını yaşıyoruz; ama, tüm bu sıkıntılara rağmen Yakup YILDIRIM arkadaşımınla beraber, daha önce Yücel DAĞLI dostumla başlattığımız ciddi çalışmalar var. Kişisel gayretlerle götürdüğümüz bir yerler var. Elbette ki, kişisel gayretlerle bir yere kadar geliyoruz. Bilgi işlemde projelendirdiğimiz, daha sonra da Oracle temin ederek, alıp, bilgilerimizi üzerine yüklediğimiz

sistemimiz var; ama, tutup da, siz, serverimizi bir günde buraya taşıyamazsınız. Bunu da, aşağıdaki görüşmelerimizde tüm arkadaşlarıma, çok küçük bir parçasını taşıdığımızı ve buraya koyduğumuzu söyledim. Bütün bilgilerimiz ise Oracle veritabanı üzerindedir. Sizin, düşündüğümüz çok ciddi veritabanları arasında ben zaten Oracle'ı göremedim. Nihai kullanıcı olduğunuzu şimdi söylüyorsunuz, tebliğinizin hiçbir yerinde, zaten nihai kullanıcıdan bahsetmiyorum. Bunu arşive bir çözüm olarak önermekteyiz.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Efendim, siz mekteplisiniz, ben taşradan geldim, polemige girmek istemiyorum. Burada Sivas ve Diyarbakır'dan gelen insana siz kalkıp diyorsunuz ki, niye uçakla gelmedin!..

Ben, burada Başbakanlık kurumunu eleştiriyorum. Bilgisayar mühendisi almıyorlar, alsınlar efendim, niye almıyorlar? Bugün canavar gibi çocuklar var.

Dr. İbrahim KARAER (*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Dokümantasyon Daire Başkanı*) –Başbakanlığın içinde bilgisayar mühendisi de var, Bilgi İşlem Başkanlığı da var, bu konuda uzmanlaşmış personel de var. Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda bilgisayar sistemi kurulurken de Bilgi İşlem Başkanlığı elemanlarıyla birlikte ortaklaşa yaptığımız çalışmalar neticesi gerçekleştirilmiştir.

Şunu ifade ediyorum: Donanım 1990 yılında alındı. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde çalışan idarecilere ve personele, bilgisayarla ilgili personele şu donanımı alalım mı diye herhangi bir soru sorulmadı. O konuda bizim sorumluluğumuz yok; ama, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı veritabanları, Dokümantasyon Daire Başkanlığı veritabanları üzerinde 1989 yılından itibaren çalışılmaya başlandı, Başbakanlık Bilgi İşlem Başkanlığı'ndaki görevli uzman personel ile karşılıklı işbirliği yapılarak yazıldı ve Cumhuriyet Arşivi ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı veritabanları 1991 yılından beri yapılıyor ve halen araştırmacılar tarafından kullanılan veritabanlarıdır.

Benim üzüldüğüm bir tek olay, Nejdet bey, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda çalışarak Bilkent Üniversitesi'ne geçmiştir, İnternet konusunu gündeme getirmiştir, bazı yerlerde yapılan bilgisayar çalışmaları

rında oluşturulan veritabanlarından bahsetmiştir; ama, Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda oluşturulan veritabanlarından bahsetmemiştir.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU beye şunu sormak istiyorum: Tebliğinin adı "*Arşiv Belgelerinin Veritabanı Oluşturularak İşlenme Yöntemleri*" olduğuna göre, biraz tebliğin mahiyeti farklı şekilde çıktı. Ben şunu isterdim: Bu arkadaşımız Konya'da olabilir, Kırıkkale'de olabilir, İstanbul'daki yapılan çalışmaları görse çok iyi olurdu, Ankara'da yapılan çalışmaları görse iyi olurdu; yani, bizim Cumhuriyet Arşivi'nde gerçekleştirdiğimiz, başardığımız neydi, başaramadığımız neydi onlar görülürdü; yani, sadece yabancı programlara bağlı kalınarak, işte şu başarmış, şunları alın diye burada tavsiyede bulunmak yerine; Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı bu işi 91'lerde gerçekleştirmiş, çok iyi iş yapmış; ama, donanımı yetersiz olduğundan dolayı bugün çağa ayak uyduramamış. Bu programı yapan arkadaşları takdir ediyoruz. Donanım en kısa zamanda değiştirilsin, çağa uygun olarak hizmet verilsin şeklinde, daha akılcı, daha mantıklı teknikler buraya getirilebilirdi.

Nizamettin OĞUZ –Hocam, sözümü bağlayacağım, bir dakikanızı daha istirahat ediyorum.

Herhangi bir arkadaşına değil katkı olarak, zaten İPCİOĞLU arkadaşımızla özel olarak da görüşebiliriz; çünkü, teknik konular ve ayrıntılar insanları çok fazla ilgilendirmiyor; ama, kendileri İstanbul'a geldiğinde servisimizi lütfen gezsinler.

Dr. Mehmet İPCİOĞLU –Kapıları kilitlemişsiniz beyefendi, nereyi gezeceğiz.

Nizamettin OĞUZ –Ben size şunu açık olarak söylüyorum: Lütfen, şurada, Osmanlı Arşivi'ne gelin. Bilgi işlem servisinden istifade etmiş arkadaşlarımız ellerini kaldırsınlar. Servisimize gelin, özel tartışmaya girmek istemiyordum, gelip: "Ben 100 sayfa lazer çıkışı almak istiyorum, ihtiyacım var" deyip de alamamış bir öğretim üyesi bana gelsin; bu mümkün değil; orası bilim yuvasıdır, orası bütün insanlığın malıdır; çünkü, arşivler geleceğin mirasıdır. Hiç kimse kültüre ambargo koyamaz, hiçbir kimse kültür kurumlarındaki bu otomasyon sistemine ambargo koyamaz. Bunu ne ben yapabilirim, ne de serviste çalışan hiçbir arkadaşım, yapmamıştır da.

Oturum Başkanı –Zaman zaman bilgisayara girilmiş olan o bilgilerle ilgili anahtar kelimeyi verdiğiniz zaman arkadaşlar hemen bize çıkış da sağlıyor, yalnız bana değil, isteyen arkadaşlara da yapıyorlar.

Nizamettin OĞUZ –Bu konuda isim isim verebilirim.

Namık Kemal BOZKURT (ARTEKAY Ltd. Şti. Temsilcisi) –Bu Şûra'dan bilgisayar şirketlerinin haberi yok, bu konuyla ilgili dünyada çok önemli şirketler var. Bizim haberimiz yok, ben buradan geçerken tesadüfen gördüm. Bu üzücü bir durum, bu konu ülkemizi ilgilendiren bir konu.

Oturum Başkanı –Bu doğrudan doğruya bir bilgisayar konusu değil, çok geniş yelpazeye sahiptir. Dilek ve temenniler gayet yerinde.

Namık Kemal BOZKURT –Şu anda Devlet'in en büyük problemi Osmanlı Arşivleri'nde. Cumhuriyet Arşivleri'nden ayrılması gerekir diye biliyorum. Arşivlerin belki %10-15'i tasnif edilmiş ve milyonlarca belge tasnif edilmemiş. Şu ana kadar arşivleri, belgeleri, el yazması, öyle biliyorum ben. Dünyada, Osmanlı Arşivleri'nden başka el yazmalarını ve eski belgelerini mikrofilmlere aktarmamış hiçbir ülke yoktur. Osmanlı Arşivleri bu konuda bir çalışma yaptı mı, şu ana kadar ne tür bir çalışma yaptı?

Nizamettin OĞUZ –Osmanlı Arşivlerinin otomasyon projesi hazırlanmış, uygulama safhasına geçilmiştir. Otomasyon projesi içerisinde mikrofilm veya görüntülerin sayısal ortama aktarılması projesi de var.

Başlangıçta, 1958 yılında başlayan bir mikrofilm çalışması vardır ve bu şekilde mühimme ve hatt-ı hümayûnların büyük bir kısmı, bir kısım fonların tamamı mikrofilme aktarılmış ve çok cüzi miktardadır; ancak, teknolojik gelişmeye kamunun ayak uyduramaması gibi bir handikap yüzünden yarım kalmıştır. Daha sonra, 1993 yılındaki bir ihalede mikrofilm sistemleri satın alınması cihetine gidilmiş, firmalarla olan sıkıntılar ve İhale Kanunu'ndan kaynaklanan sıkıntılar yüzünden bu da yarım kalmıştır. Daha sonra mikrofilm sistemi mi, sayısal görüntüler mi? diye bir tenakuza düşülmüş; çünkü, halen dünya üzerinde de tartışılmaktadır.

Benim kişisel görüşümü sorarsanız, mikrofilm demek. Görüntülerin mutlak surette ikinci bir nüshası olması gerekir.

Namık Kemal BOZKURT –Mikrofilm ortamında bulunan teknolojiler vardır, denenmemiş bir teknoloji. Herhangi bir şekilde Osmanlı Arşivi'ne girerse, Osmanlı Arşivleri mahvolur gider. Bakın ben bunu söylüyorum burada. Eğer, herhangi bir şekilde denenmemiş bir şekilde girerse; el yazmalarının kesin teknolojisi mikrofilm, el yazmaları hiçbir şekilde scannere girmez; ister soğuk işi, ister sıcak işi; dünyada bir tek örnek gösteremezsiniz. Digital ortama aktarabilmek için mutlaka önce mikrofilme alacaksınız. Dünyanın hiçbir ülkesinde de bu işlem devlet sektöründe yapılmaz. İstedığınız kadar oraya bir dolu makineler alın, yine varsayalım, Osmanlı Arşivleri gitti 10 tane kamera aldı, 20 tane proses, 50 tane printer aldı ve bunlara yatırım yaptı. Sadece ve sadece yaptığınız yatırımın %90'ı kadar sarf malzemesine yatırım yapmanız gerekir ve bu büyük maliyetlerdir. Bunlar şimdiye kadar yapılmamış. Bu iş, devletin bürokratlarının veya belli elemanlarının işi değildir. Bunu özellikle söylüyorum. Dünyada araştırın, bu özel sektörün işidir; yoksa, devlet sektörüyle oraya yapacağınız yatırım, göreceksiniz, üç-beş sene sonra, on sene sonra boşa gidecektir, devlet bir bilgisayar mezarlığı olacaktır. Açın burada konulara bir bakın. Devletin mikrofilm cihazları mezarlığıdır. Ülkenin tüm paraları gidiyor.

Beyefendi, çok güzel veritabanlarını söyledi, bunlar çok yeni şeyler; fakat, teknoloji çok hızlı geliyor, bilgisayar da çok serî geliyor; eğer bunlara ayak uyduramazsanız, devletin bütün yatırımları boşa çıkar.

Oturum Başkanı –Sizi teyit eder mahiyette bir şey söyleyeyim. İstanbul Müftülük Arşivi ki, ben 1965'ten beri orada çalışırım, mezuniyet tezimle birlikte, orada 27 mahkemeye ait 10.400 tane İstanbul'a ait şerhiye sicili var, 10.400 defter. Bunu, ısrarla ilgililere, Diyanet Vakfı'na, "Bunlar tek nüshadır, filme alınması lâzım" diye söyledik; sonunda, Tayyar ALTIKULAÇ beyin kafasına yattı ve ilgililere götürdü, kabul edildi ve 10.400 defter mikrofilme alındı, bir firmayla anlaşılır. Birisi esas, diğerleri kopya üç nüsha çıkarıldı. Acaba maliyeti nedir? diye sordum, o gün için maliyeti –bundan dört sene önce tamamlandı– mütevazı bir daire fiyatına mal olduğunu, 4 milyara mal olduğunu söylediler. O zaman hayret ettim. Hakikaten bu sudan ucuz bir şey.

Namık Kemal BOZKURT –Bizden bahsediyorsunuz; benim şirketim onu yapmıştı ve dediğiniz rakamlar doğru rakamlardır.

Teknolojiyi takip etmek bizim görevimiz neticede; ama, ben üzülmeye ve çok acıyarak seyrediyorum, Türkiye bir cihaz mezarlığıdır. İstedığınız kadar, Osmanlı Arşivleri, milyarlarca lira gelsin para döksün, on sene sonra yine bu konular burada tartışılacak. Bu problemlerin çok önceden hallolması gerekir.

Bir Katılımcı –Namık bey ve Dışişleri Bakanlığı'ndan hanımefendi konuyu çok güzel gündeme getirdiler, Tahsin bey de "Biz zaten bu işin başındayız" dedi, bir şekilde bunun en iyi usulle oturtulması gerektiğini söyledi, ben öyle anladım, Tahsin beyin sözü. Şimdi, bu durumda öyle zannediyorum, çok geçmemesi şartıyla bizim bir teklifimiz olacak; akşam üzeri toplantıda. Kısa sürede, özel sektörü ve Türkiye'de bu konuyu çok iyi bilen sektörleri de; devlet sektörü, özel sektörü, arkadaşımız konuyu çok iyi biliyorlar; bunları bir araya getirip hemen bir altyapı oluşturulmasını istememiz arşivler açısından çok önemli ve beyefendinin dediği hakikaten doğru, herkesin bilgisayarı var; fakat, bilgisayarlarda makale yazıyoruz, kitabımızı bile yazamıyoruz, kitap dizaynını da dışarıda yaptırıyoruz.

Öyle olunca, bu tartışmayı daha fazla uzatıp, çünkü teknik bir konu, sıkıcı olmaktan çok, bu konuyu gündeme getirip, bir an önce, üç-beş ay sonra hemen yazışmalara geçip ikinci bir şûra olmasa bile, seminer şeklinde, sempozyum şeklinde yapılabilir.

Nizamettin OĞUZ –Benim burada önerim şu: Bugün Türkiye'de tarihî doküman arşivi, özel arşiv, modern arşiv gibi bir sürü arşiv var. Bu arşivler arasında ciddi boyutta işbirliği yapıp, arşivler arasında önce bir arşiv konseyi, arşiv grubu da meydana getirmek en önemli şey. Herkes kendi adına bir proje üretiyor. Projeler arasında bir tutarlılık yok.

Namık Kemal beyin söylediği gibi, biri mikrofilmi kabul ediyor, biri sayısal sistemi, bir diğeri de hiçbirini; artık insanlar, bir standart üzerinde yoğunlaşmalı ve arşivlerin tamamını; Diyanet Arşivi de aynı şekilde olmalı, Cumhuriyet Arşivi de, hatta Devlet Arşivleri'nin kontrolünde olması gereken özel arşivler de. Nihâî olarak buna gelinecektir. Onun için, bir teknoloji komisyonunun kurulmasını öneriyorum.

Doç. Dr. Said ÖZTÜRK - Bu kadar teknik detaylar içerisinde benim konuşmam şu anda ne kadar gerekli, onu da bilemiyorum. Ben bir teklif, bir açıklama, bir de soru soracağım.

Arkadaşlar en sonunda söylediler, şu tartışmadan anlaşılın, arşiv dokümanlarının bilgisayar ortamına aktarılması konusunda bilgisayar teknolojisinin kullanımı konusunda bir sempozyumun veya bir komisyonun, buna benzer bir şeyin düzenlenmesi teklif ediliyor.

İkinci bir sorun, İnternet ortamı, mikrofilm, digital ortama geçiş.

Arkadaşlar, Osmanlı Arşivi'nin hâlâ %10-15'i tasnif edilememiştir. Madem bu şeylerin digital ortama geçilmesi ve mikrofilme alınacaksa yüz yıl mı bekleyeceğiz?

İkincisi, İnternet ortamına geçilmesi için yüz yılı mı bekleyeceğiz?

Bu soruların muhatabı sizsiniz veya değilsiniz, bilemiyorum. Bunların zamanını bilmek lâzım; yani, yüz yılda %15 arşiv tasnif edilememiş; kurumlar içi organizeye geçebilmek için ne kadar zaman bekleyeceğiz?

Üçüncü olarak, arkadaşımız, Dr. Mehmet İPCİOĞLU hep Said ÖZTÜRK'ten söz etti, ben, çok amatörce bir bilgisayar kullanıcısıyım, burada Arşiv'in bilgisayar uzmanlarından çok faydalandık; Nizamettin (OĞUZ) bey bunlardan birisidir. Ben, Mehmet beyin yerdiği klasik metotla çalıştım, yani doktora tezim o şekilde. Daha sonra ben, temettuat defterleri üzerinde Bilecik'i çalıştım. Bir örnek olarak sunuyorum. Benim temettuat çalışmam "İstanbul Tereke Defteri"nden en az on kat daha zordur, fakat bu Excel programıyla en az on-yirmi katı daha zaman kazanıp sonuçlara ulaşabildim; çünkü, karşıma çıkan tabloda alabildiğine oynuyorsunuz.

Başka bir örnek vereyim. Yüksek lisans yapan bir arkadaş, tezinin bir bibliyografyasını çıkaracakmış ve bunun için üç gün uğraştığını söyledi. Said ÖZTÜRK, bir kitabın bibliyografyasını çıkarmak için bir saat uğraşiyor. Niye? Dipnotları ayrı dosyaya kopyalayacaktır, oradan işi bitirecektir.

Oturum Başkanı -Arkadaşımız, kendisinin yanlış anlaşıldığını söylüyor; bir cümleyle onu tazvih etmek istiyor, buyurun.

Dr. Nejdet GÖK –Teşekkür ederim. Sayın başkanımız İbrahim bey zannediyorum bir konuyu yanlış aktardım. Benim tebliğ konum Dokümantasyon veya Cumhuriyet Arşivi'nin veritabanlarını aktarmak veya irdellemek değildi, zaten o konuya girmedim; benim konum, İnternet sistemine geçiş; yani, ben, bir araştırmacı olarak masama oturduğumda bilgisayardan İnternet aracılığıyla Devlet Arşivleri'nden neler alabiliyorum, ona bakıyorum, elime neler geçebiliyor; maalesef, şu durumda bir şey geçmiyor. Sistem belli bir aşamaya getirildi, ama neticeye ulaştırılmadı; o benim kabahatim değil. Ben bunu söylerken kimseyi de itham etmiyorum.

İkincisi, bunu özellikle şu açıdan söylüyorum: Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim üyesiyim, ben de Said bey gibi amatör kullanıcıyım. Onun için detaylara girmedik. Bizim bölümümüzde üç grup öğrenci var: Amerika tarihi, Avrupa tarihi ve Osmanlı tarihi. Avrupa tarihi ve Amerika tarihi çalışan öğrenciler pek çok işlerini masa başında hallediyorlar, pek çok kaynaklara, çok kısa sürede ulaşıyorlar; ama, Osmanlı tarihini seçenlerin canı çıkıyor; çünkü, aylarca katalog tarayacak, uğraşıp didinecek; katalogları taramak için de İstanbul'a kadar gidecek veya Ankara'ya gelecek.

Yrd. Doç. Dr. Hamza KANDUR –Burada yapılan tartışmalardan, biraz önce bildirimini okurken, bir süreçten bahsetmiştim, bilgisayarla ilgili Amerika'daki gelişmeleri takip ederken, orada bu işlemlerle ilgili bir sistem çalışma grubunun kurulduğunu ki, bunun tarihi 60'lı yıllara dayanıyor ve bunun bir süreç içerisinde bu işi geliştirdiğini ve günümüze getirdiğini bahisle söylemiştim. Burada Türkiye'de bu tür bir üst kurulun olmaması veya böyle bir projenin olmaması bazı sıkıntılara yol açıyor. Tahsin bey de bunu dile getirdi; ancak, ona, burada sevindirici bir haber vermemde fayda var. Devlet Plânlama Teşkilâtı'nın "*Millî Enformasyon Hizmetleri ve Enformasyon Politikaları*" adlı bir projesi varmış, ben de yeni haberdar oldum bundan ve projeyi İnternet'te açmışlar, oradan bakabilirsiniz.

Bizim istediğimiz, bilgisayarda olabilecek şey, bugünden yarına olabilecek bir şey değil, belli bir süreci geçmemiz gerekiyor mutlaka. O yüzden, hatırlayacaksınız, konuşmamın başında, bu işi, evrim ve devrim olarak ikiye ayırdım. Bunun bir evrim olması lâzım, bu devrim olamaz,

devrim olduğu zaman arkasından başka devrimler gelecektir. Bunun evrim halinde ve bir süreçten geçmesi lâzım. Onun için de her halde, bunun, bu konuşmalarda yapı taşları olarak kalacaktır.

Oturum Başkanı –Bir iki tecrübeye dayanarak şunu söyleyeyim. Arkadaşlarımız, bütün Avrupa arşivlerinin bilgisayara geçtiğini söylediler. İngiliz veya Amerikan arşivinde araştırmalar yaptım, gerçi beş-altı sene oldu, orada yetkililerle görüştüm, Arşiv Bölüm Başkanı olarak gitmişim; onlar da, henüz bilgisayara geçemediklerini, çok başlarda olduklarını söylemişlerdi. Yani, masanızın başına oturup da oradan bilgisayarla mümkün değil. Hatta, İngilizler, her türlü faaliyetin durduğunu söylediler maddî sıkıntılar dolayısıyla.

Arkadaşımız, belgelerin gösterilmediğini söyledi. Şimdi, yine dünya arşivlerinde iki konuda belge gösterilmiyor. Birisi, tasnif edilmemiş belge gösterilmiyor, ikincisi de millî menfaatlere aykırı olan belge gösterilmiyor.

Marmara Üniversitesi'nde profesör bir arkadaşımız, son gittiğimde, FO serisinde Türkiye'yle ilgili dosyayı istediğini söylüyor ve dosyanın sol tarafında bir liste veriliyor, her bir dosyada 100-120 belge oluyor, ilk iki belgenin özeti siyah bir kalemle çizilmiş ve belge de alınmış olduğunu söylüyor. Şöyle güneşe tutarak, kendimi zorlayarak baktım, "Vahdettin'in yurt dışına çıkışıyla, kaçışıyla ilgiliydi". Gittim içeri istedim ve "bunu vermeyeceğiz" dediler diyor ve ben bunun için geldim diye ısrar edince, "Müdürle görüşmeniz lâzım" dediler. Gittim, çayını kahvesini içtim, sonra; "Bunu veremeyiz, bizim özel bir komisyonumuz var, buradan çıkarılmıştır diye bunu reddetti" diyor. Yani, hiçbir ülke, kendi menfaatlerine aykırı olan belgeyi vermiyor.

Buradan çıkan sonuçlar, arkadaşlarımız, arşiv kanununun çıkmasını haklı olarak vurguladılar. Arşiv uzmanlarının rahat bir ortama kavuşmalarını istediler. Bunlar umumî teklifler.

Asıl konu olarak da, arşivlerde bilgisayarın kullanımıyla ilgili teknik bir seminerin yapılması; yine, teknolojinin arşivlerde standart bir şekilde uygulanması için müşterek bir komitenin oluşması, belki özel sektörden, devlet sektöründen uzmanlardan bir komitenin oluşmasını teklif ettiler. Hakikaten, bu teklifleri iletmemiz lâzım. Saat 18.00'de genel değerlendirme, teklifler ve temenniler bölümü var. Teşekkür ederim.

B SALONU VI. OTURUM

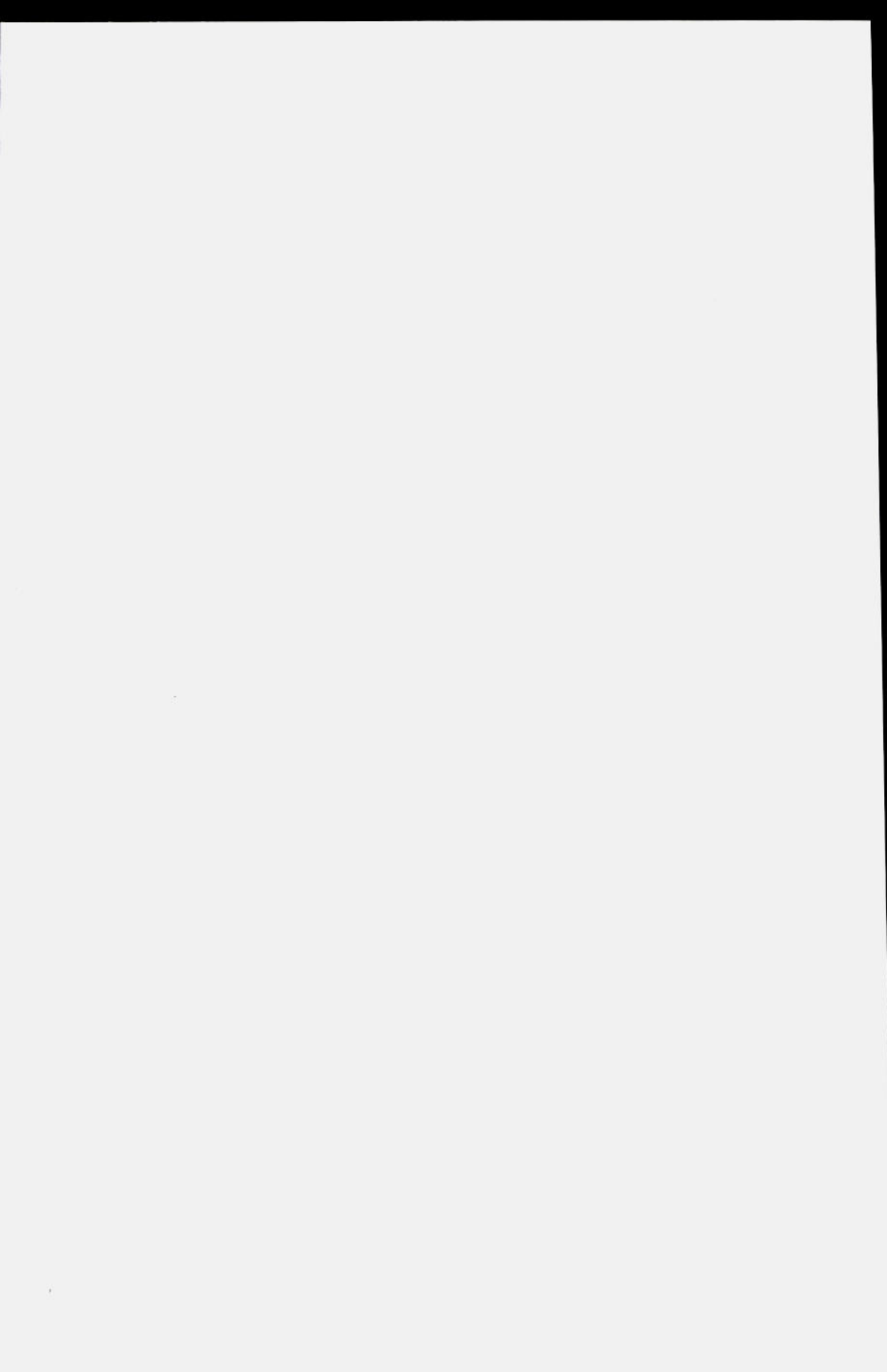
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mustafa AKBULUT

Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ

Ar. Gör. Hüseyin ODABAŞ

Prof. Dr. Mustafa AKBULUT*'un Oturumu Açış Konuşması

Değerli konuklar, bilmiyorum aramızda öğrencilerimiz var mı? Ama her ihtimale karşı ben, sevgili öğrenciler diye konuşmama başlıyorum. Başbakanlık Müsteşarlığı'nın ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu I. Millî Arşiv Şûrası'na hoş geldiniz. Günün bu son oturumunu, inşallah derli toplu bitirmeye çalışacağız, sizleri fazla yormadan. Uzun yıllar özlemini çektiğimiz böyle bir Şûra'nın ilk defa toplanması bizleri gerçekten son derece memnun etti. Ümit ederiz, bunun devamı fazla uzamadan gelir. Böylece, son derece değerli olan arşivlerimiz ve belgelerini sadece kendimiz tanımakla kalmayacağız, aynı zamanda dünyaya tanıtma fırsatını bulacağız. Hepimizin bildiği gibi, arşivler son derece önemli, tabîî kütüphanelerimiz de önemli. Zaten bugünkü konuşmacılarımız buna da değinecekler.

Günümüzde artık bilgi fevkalâde önemli. Bunun için ülke çapında adeta bilgi seferberliğine girişmemiz gerekiyor. Neyimiz var, neyimiz yok? Bir bilgi envanteri hazırlayıp, bunları gelişmiş ülkelerde olduğu gibi teknolojiden de yararlanarak ortaya çıkarmak, depolamak, veritabanı oluşturmak, hem kendi ulusal kalkınmamız, hem de kendimizi dünyaya tanıtmamız bakımından kültürümüzü, tarihimizi, millî varlığımızı dünyaya yeniden tanıtmak bakımından, bunları hizmete sunmak fevkalâde önemli, özellikle arşiv belgeleri bir ülkenin hazineleri, fevkalâde önemli. Burada özellikle şunu vurgulamak istiyorum: Napolyon'u hepimiz tanırız. Napolyon, Avrupa ülkelerini işgal ettiği zaman, bir şeyin bilincindeydi. Bu da arşivlerin fevkalâde önemli olduğunu biliyordu. İşgal ettiği ülkelerdeki ilk işi; o ülkelerin arşivlerini derleyip, toparlayıp Paris'e göndermek oluyordu. Böylece, hem o ülkelerin geçmişleriyle bağlarını kesiyor, hem de o ülkelerin millî benliklerini, varlıklarını, bu belgeleri

* Ankara Ü. DTCE. Kütüphanecilik Anabilim Dalı Başkanı.

incelettirmek suretiyle daha iyi tanımaya çalışıyordu. Bu bakımdan gerçekten arşivlerimiz son derece önemli.

Bugün üç değerli konuşmacımız var.

Sağında sayın Prof. Dr. Abdülkadir YUVALI, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

Solumda Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ, DTCF Kütüphanecilik Bölümü Öğretim Üyesi, Arşiv Ana Bilim Dalı Başkanı ve aynı zamanda Dekan Yardımcısı.

Yine solumuzda, Hüseyin ODABAŞ, Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanecilik, Dokümantasyon, Enformasyon Bölümünde Arşiv Ana Bilim Dalı Araştırma Görevlisi.

Şimdi konuşmalarını yapmak üzere sayın YUVALI hocamıza buyurun diyorum. Sizi dinliyoruz.

ÜNİVERSİTE VE ARŞİVLERİMİZ

*Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI**

Arşivlerimiz, bir dönemin, medeniyetin ve buna bağlı olarak da kurum ve kuruluşların varlığı, işleyişi ve akıbeti ile doğrudan ilgilidir. Osmanlı Arşivleri sadece Osmanlı idaresi altındaki, Ortadoğu-Kafkasya ve Kuzey Afrika toplumlarını değil aynı zamanda Orta ve Doğu Avrupa'yı yani bu coğrafyalarla ilgisi bulunan milletleri de yakından ilgilendirmektedir.

Osmanlı Arşivleri, millî tarih ve kültürümüz için kaynak olması yanında söz konusu coğrafya için sosyal ve beşerî bilim dallarının da temel dayanağıdır. Bu nedenle arşivlerimizdeki malzemeler otantik kaynak olarak sosyal yapımızdaki çözülme ve dağılmayı önleyebilecek olan ortak değerlerimizi de bünyesinde muhafaza etmektedir.

İçinde yaşadığımız yüzyılda milletlerarası ilişkilerde toplum psikolojisi gözardı edilmemelidir. Günümüzde sıcak harbler yerini soğuk savaflara terk etmektedir. Sosyal ve kültürel bünyesi yeterince güçlü olmayan ülkeler sürekli tehdit ve tehlikelerle karşı karşıyadırlar. Ülkemiz söz konusu tehlikelerle içiçe yaşamaktadır. Nitekim yıllardan beri kasıtlı, tek yanlı iddia ve iftiralar her geçen gün yeni boyut kazanmaktadır. Bize göre bu iddia ve iftiralara verilecek cevabın malzemeleri arşivlerimizdeki belgelerdir.

Osmanlı Devleti ile ilgili resmî belgeler devletin kurucusu Osman Gazi döneminden itibaren önce Bursa, Edirne ve takiben de İstanbul'da toplanmıştır. Devlet hayatı ile ilgili resmî evrak ve defterler ilk defa 8 Kasım 1846 tarihinde "*Hazîne-i Evrâk*" adı verilen bir binada toplanmıştır.

* Erciyes Ü. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Böylece bu tarihten itibaren resmî bir hüviyetle modern manada arşivciliğin temeli atılmıştır.³⁹³ Bu olumlu başlangıca rağmen devletin içinde bulunduğu siyasî, iktisadî, askerî ve sosyal olayların da tesiriyle bu yöndeki çalışmalar ihmal edilmiş ve bunun sonucu olarak da bir kısım evraklar harap olmuş veya kaybolmuştur.

Cumhuriyet'le birlikte konuya ilgi duyan uzman ve yöneticilerin özel gayreti ile yapılmış olan çalışmalar son derece yetersiz kalmıştır. Bu yönde atılan adımların 80'li yıllardan itibaren hız kazandığı bir gerçek ise de tasnif vb. çalışmalar bazında alınan sonuç Osmanlı Arşivleri için olsa olsa bir başlangıç sayılabilir. 1985 yılında yapılan bir ilmi toplantıda³⁹⁴ mesele enine boyuna tartışılmış, yetkililer tarafından "50-100 uzman arşivcinin 5-10 yıl çalışması halinde mevcut belgelerin %85'inin tasnif edilmesinin ve kodlanıp kataloglarının hazırlanmasının mümkün olacağı" ifade edilmiştir.³⁹⁵ Aradan 13 yıl geçtiği ve belirtilen eleman sayısı hayli aşıldığı halde katedilen mesafe beklenilenin gerisinde kalmıştır. Şu halde tasnif, koruma ve hizmete sunma konusunda daha uzun vadeli ve kapsamlı plânların hazırlanması ve hayata geçirilmesine acilen ihtiyaç vardır. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü söz konusu tasniflere dayalı olarak yapmış olduğu yayın faaliyetleri ile dikkatleri üzerine çekmiş, takdire şayan çalışmalar sergilemiş ise de bize göre koruma, tasnif ve hizmete açma faaliyetleri öncelikli olmalıdır. Çünkü bir yanda harap olan acilen koruma ve restorasyonu bekleyen belgeler diğer yanda içte ve dışta Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik haksız itham ve iftiralarından dolayı bu müessesenin beklemeğe zamanı yoktur.

Osmanlı Arşivleri sadece Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni değil, başta Arap ve Balkan ülkeleri, Macaristan, Kıbrıs ve İsrail olmak üzere yaklaşık 25 ülkeyi doğrudan, bir o kadar ülkeyi de dolaylı olarak ilgilendirmektedir. Bu belgeler incelenmeden konuyla ilgisi bulunan ülkelerin Osmanlı ve dolayısıyla Türklük aleyhindeki yanlış ve kasıtlı iddiaların çürütülmesi hemen hemen mümkün görünmektedir. Zira bazı ülkeler ağız birliği etmişcesine ortak hareket etmektedirler. Arşivlerimizdeki teknik çalışmaların tamamlanmadığını kabul ettikleri de söylenemez. Diğer yandan Millî

³⁹³ **Arşivcilik Bibliyografyası**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay. Ankara 1995 s. XXI-XXII.

³⁹⁴ **Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmaları Sempozyumu**, 17-19 Mayıs 1985 İstanbul.

³⁹⁵ İsmail Soysal, **a. e. g.**, s.XII

Mücadele, T.B.M.M. Hükûmetleri ile Cumhuriyet dönemine ait malzemelerin bulunduğu Cumhuriyet Arşivi'nde de tasnif vb. çalışmalar sonuçlanamadığı için Osmanlı Arşivi için yabancıların iftira ve iddialarına paralel olarak dahilde de Cumhuriyet dönemi için resmî olmayan tarih safsatası ile karşı karşıyayız. Bize göre gerçekte ilgisi olmayan bu iftiralara karşı en doğru cevap bir an önce arşivlerin usûlüne yani milletlerarası standartlara uygun biçimde hizmete açılması ile verilmiş olacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK, kurduğu müesseseler ve her fırsatta söylediği veciz sözleriyle vatani kurtarmanın savaşı; koruma, kollama ve gelecek nesillere mamur olarak bırakmanın da ilimle mümkün olacağını "*Hayatta En Hakikî Mürşid İlimdir*" veciz sözüyle ifade etmiştir. "*Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şumullü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, incelemek, Türklüğe ve cibana bildirmek bizler için bir borçtur*" diyen Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün ifade ettiği bu çalışmanın malzemeleri arşivlerimizdedir. Atatürk'ün kurmuş olduğu genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne yönelik tehlikelere karşı koyabilmenin bir yolu da haksız ve dayanaksız iddia ve iftiralara ilmî usuller ve sağlam kaynaklara dayanan cevaplar vermektir.³⁹⁶ Bu cevapların materyali de arşivlerimizde saklıdır. Bu kaynakların kıymetini takdir etme ve saklama konusundaki kusurlarımıza ilâve olarak bugüne kadar gelebilmiş olanları da daha emin ve kalıcı bir şekilde muhafaza etme ve araştırmacıların hizmetine sunma konusunda 70 yılda katetmiş olduğumuz mesafenin Ulu Önder Atatürk'ün çizdiği hedeflerle orantısını takdirlerinize bırakıyorum. Atatürk, Türk tarihi üzerinde dinamik bir karakterle daha yeni nesillerin çalışmasını istemiştir; "*Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır*"³⁹⁷ demiştir.

ATATÜRK'ün Türk tarihi ile ilgili olarak çizdiği hedefe ulaşmak aydınlarımızın idealidir. Bu konuyla ilgili olarak; "*Bizim milletimizin bayat-ı esasını düşünelim. Bu düşünce bizi, elbette altı yedi asırlık Osmanlı Türkleri'nden, Selçuklu Türkleri'ne ve ondan önce, bu devirlerin her birine muadil olan büyük Türk devrine kavuşturur*"³⁹⁸ diyen Atatürk

³⁹⁶ Atatürk, *Söylev ve Demeçler*, C. I. s. 353.

³⁹⁷ Afet İNAN, *Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*, İstanbul 1971, s. 111.

³⁹⁸ İNAN, a.g.e., s. 195

bu veciz sözleriyle Türk tarih ve medeniyetinin kaynaklarının araştırılıp ortaya çıkartılmasını istemiştir. Bu anlamlı ve düşündürücü görevin yerine getirilmesi için kurulmuş olan kurumların görevini ne ölçüde yerine getirdiği hususu da ayrı bir araştırma konusudur.

Arşivlerimizle üniversitemiz arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Özellikle sosyal bilimlerin hemen bütün dalları için arşiv malzemeleri ana kaynak konumundadır. Zaten arşivlerimizin ziyaretçi ve konukları da umumiyetle tarihçilerdir. Ancak üniversitemizin Anadolu'ya yayılmasına paralel olarak arşivlerimizin de araştırmaları kolaylaştıracak yeni bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir. Zira üniversitemiz dün üç büyük şehirle sınırlı iken bugün Anadolu şehirlerimizden bazıları üniversite şehri konumuna çoktan girmişlerdir. Ancak üniversitemizdeki genç araştırmacıların karşı karşıya oldukları malî, idarî, eğitim-öğretim -ve hepsinden önemlisi- zaman meselesi gözardı edilmemelidir. Araştırmacılarımızın İstanbul'da belirli sürelerle kalmaları ve dolayısıyla da çalışmaları her gün daha da güçleşmektedir. Oysaki üniversitelerdeki araştırmacılarımızın arşivlere olan ihtiyacına paralel olarak arşivlerin de araştırma yapabilecek düzeyde bilgi birikimine sahip uzmanlara ihtiyacı vardır. Zira belgeler tasnif edilse bile bu malzemelerin günümüz harflerine çevrilmesi ve özellikle de değerlendirilmesi özel ilgi, bilgi, birikim ve hatta zaman zaman ekip çalışmasını gerektirmektedir. Bize göre arşiv çalışmalarında birbirini tamamlayan arşivci, tarihçi ve dilciler üniversitemizde zaten bir arada çalışmaktadırlar. Tasnif işlemi arşivi ne ölçüde ilgilendiriyor ise değerlendirme meselesi de üniversitemizdeki araştırmacıları aynı şekilde ilgilendirmektedir. Tasnif çalışması tamamlanmış olan arşiv malzemelerini genç araştırmacıların hizmetine sunmak için teknolojinin sağladığı kolaylıklardan da istifade edilmek suretiyle üniversitelerle işbirliğine gidilmelidir. Böylece Anadolu üniversitelerinde arşiv belgelerinin tanınması, okunması ve değerlendirilmesi yönünde bir çalışma başlatılmış olacaktır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve bağlı Daire Başkanlıklarının tasnif çalışmalarını bir plân dahilinde yoğunlaştırmalarına paralel olarak üniversitemizle işbirliği yapmaları ile arşivle ilgili meselelerin de kolayca çözüleceğine inanıyoruz. Böylece arşivlerdeki uzmanlardan da tasnif vb. hizmetlerde yoğun olarak yararlanılması

mümkün olacak, yayın faaliyetleri için ayrılan zaman ve emek arşiv hizmetlerine kaydırılırken üniversitelerimizdeki yüzlerce genç araştırmacının da araştırma konularını arşiv malzemelerine yöneltmeleri mümkün olacaktır. Ayrıca Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne üniversitelerimizdeki genç ilim adamlarının proje sunabilmeleri yönünde bir yapılanmaya da ihtiyaç duyulacaktır.

Anadolu üniversiteleri buldukları yörenin tarih ve kültür zenginliklerini doğrudan ilgilendiren merkez ve enstitüler kurmak suretiyle arşiv çalışmalarına doğrudan veya dolaylı olarak iştirak etmektedirler. Ayrıca üniversitelerimizin bu yöndeki çalışmalarına mahallî ve mülkî yönetimler de büyük ölçüde destek vermektedirler. Böylece üniversitelerimizdeki sosyal bilimler ve bilhassa tarih bölümlerinin bu yöndeki çalışmalarının kurulacak araştırma merkezleri veya enstitüler yoluyla da desteklenmesi mümkündür. Böylece Anadolu üniversitelerimizin her birinin bünyesinde, buldukları yöreyle doğrudan ilgili, küçük çaptaki arşiv birimleri aracılığı ile, Anadolu şehirleri tarih, kültür, dil, ekonomi, vb. konularda ilmî usuller çerçevesinde araştırılması ve bilhassa arşivlerimizdeki o yöre ile ilgili malzemelerin okunması, değerlendirilmesi ve yayın hayatına kazandırılması mümkün olacaktır.

Üniversite-arşiv işbirliği konusunda Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ile *Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi*'nin çalışmalarını örnek vermek istiyorum: Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi 1993 yılında kurulmuştur. Üniversite ve mahallî kuruluşların da desteği ile Kayseri'yle ilgili 289 kadı siciline ait mikrofilmler temin edilmiştir. Bunların en eskisi H.895/M.1481, en yenisi ise H.1333/M.1915 tarihini taşımaktadır. Fotokopi ve mikrofilm halinde bulunan defterlerin genel tasnifi yapılmış, defterlerin teknik özelliklerini (sayfa sayısı, belge sayısı, defter numarası, defterin kullanılabilirliği, vb.) ihtiva eden bir katalog hazırlanmıştır. Kayseri kadı sicillerinden 50 defter doktora, yüksek lisans ve son iki yıldan beri de lisans tez çalışması halinde bugünkü harflere çevrilmiş ve defter bazında (belgelerin okunması, belge özetleri, belgelerin konularına göre tasnifi, yer adları ve index vb.) bir değerlendirme yapılmaktadır. Kadı sicilleri ile ilgili çalışmalarımız sürdürülmektedir. Söz konusu merkez kurulmadan

önce yani 1993 yılına kadar Kayseri kadı sicillerinden sadece bir defter okunduğu halde bu rakam bugün 50'nin üzerine çıkmıştır.

Tapu Tahrir Defterleri'nden bir kısmının mikrofilmleri temin edilmiş ve yöre ile ilgili olarak yaptırmış olduğumuz beş doktora çalışmasında yeterince istifade edilmiştir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün hazırlatmış olduğu kataloglar taranmak suretiyle Kayseri ve yöresine ait arşiv malzemelerinin belge özet fişleri ve kısmen fotokopileri temin edilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi doğrudan arşiv malzemelerinden istifade edebilecek düzeyde çok sayıda elemanın yetişmesine de öncülük etmiştir. Bunlardan birçoğu akademik çalışmalarını arşiv malzemeleri yönünde yoğunlaştırmıştır. Kayseri ve yöresi ile ilgili yerli ve yabancı yayınların merkezde toplanması araştırmacıların ilgisini daha da artırmıştır. Söz konusu merkez 11-12 Nisan 1996 tarihinde *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu*'nu gerçekleştirmiş ve sunulan tebliğleri yayın hayatına kazandırmıştır. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu* da 16-18 Nisan 1998 tarihinde Kayseri'de yapılacaktır.

Üniversite-Arşiv ilişkileri bakımından bir örnek olan ve Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün, bir bakıma kendi amaç ve görevleri yönünde hizmet veren bu merkezleri desteklemesi üniversitelerimizle arşivlerimiz arasında bir dayanışmaya dönüşecektir.

Arşivlerimiz doğrudan Osmanlı ve Cumhuriyet dönemini ilgilendirmektedir. Oysaki kültür, idarî, malî, siyasî vb. yöndeki hayatımız devam etmektedir. Ayrıca Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün hizmet ve sorumluluğu dünden bize miras kalan malzemelerle ilgili olduğu kadar günümüze ait bilgi ve belgeleri teknolojinin sağladığı kolaylıklardan da istifade etmek suretiyle, gelecek nesillere intikali konusunda da görevli bulunmaktadır. Çünkü "Arşivler kendiliğinden toplanıp biriken malzemelerden meydana gelir" anlayışından kurtulup zaman geçirilmeden arşivi gerektirecek malzemelerin ayıklanarak gelecek için arşiv malzemelerinin toplanması gelecek nesillere karşı bir borç olarak kabul edilmelidir. Üniversitelerimizle başlatılacak olan işbirliği,

gelecek için hazırlanacak arşivlerin kurulmasını da kolaylaştırmış olacaktır.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün üniversitelerimizdeki potansiyelden yeterli desteği alabilmesi öncelikle arşiv hizmetlerinin Anadolu'ya yayılması ve bu yöndeki projelere destek vermesi ile mümkün olacağına inanıyoruz.

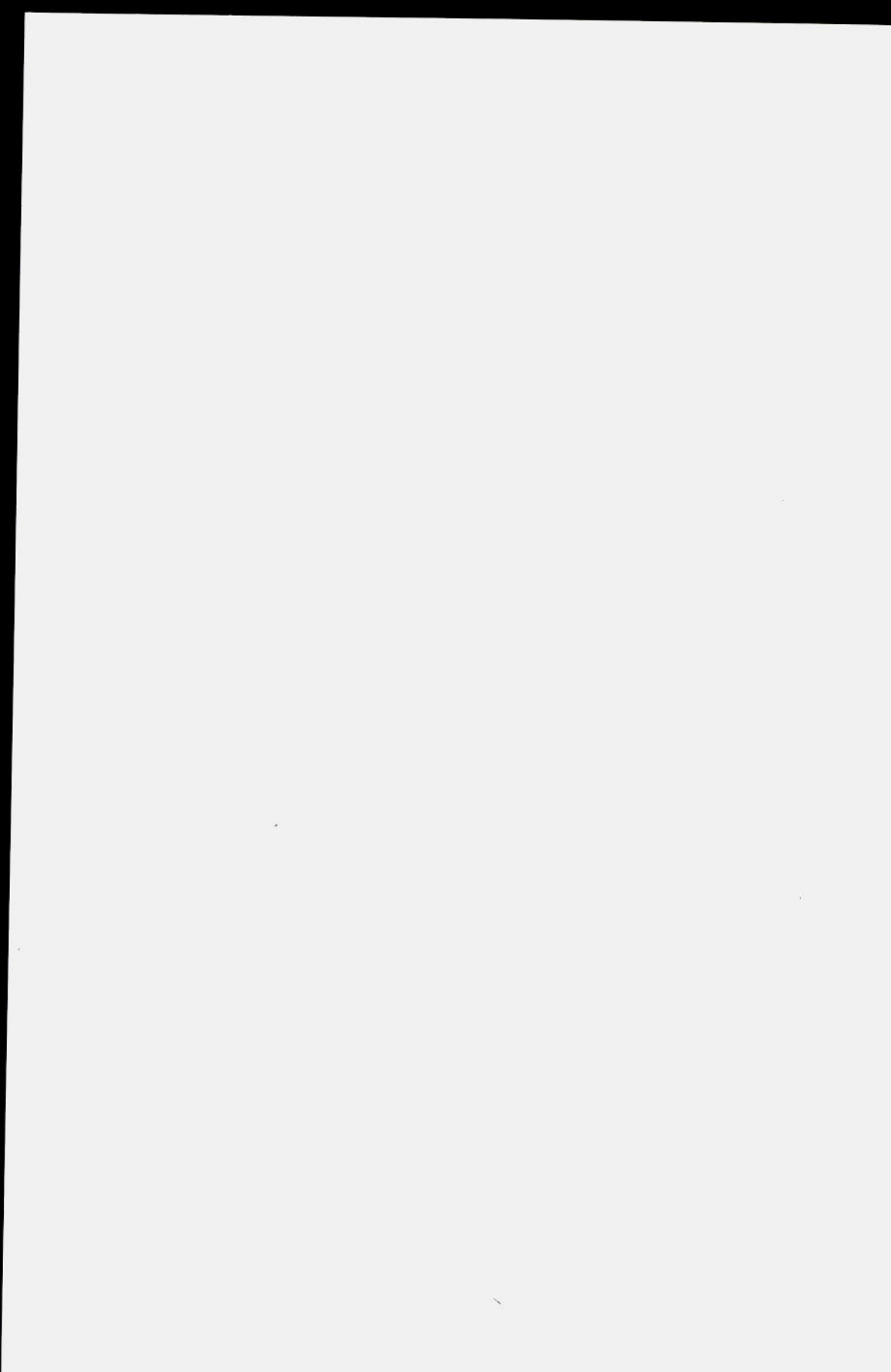
Saygılarımla.

*

Oturum Başkanı –Değerli hocamıza verdiği kıymetli bilgiler için çok teşekkür ediyoruz. Burada arşiv-üniversite arası işbirliğinin bir boyutunu fevkalâde güzel bir şekilde izah ettiler.

Şimdi sayın Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ'ın konuşmasını dinleyeceğiz.

Buyurun sayın KARAKAŞ.

ARŞİV-KÜTÜPHANECİLİK VE ENFORMASYON- DOKÜMANTASYON İLİŞKİSİ ÜZERİNE

*Doç. Dr. Sekine KARAKAŞ**

Ülkemizde ve dünyada kütüphanecilik eğitimi veren fakülte ve yüksek okullarda enformasyon-dokümantasyon ve arşivcilikle ilgili bilim dalları birlikte ele alınmakta ve bu uygulamanın geçmişi oldukça eskilere, geçen yüzyıla kadar dayanmaktadır. Kayıtlı bilgiye erişim sağlamak üzere, birbirine oldukça benzer işlemleri yürüten bu üç ayrı grubun gelişimi, toplumsal yapının dinamikleri içinde zaman zaman farklılıklar göstermiş, ancak amaçlarından başlayarak gösterdikleri aynılık, birlikte anılmalarını neredeyse kaçınılmaz kılmıştır. Teknolojinin ve özellikle de enformasyon teknolojisinin bu üç alanda giderek daha çok egemen olması, hem bilimsel bağlamda ve hem de uygulayıcılar yönünden kütüphane, enformasyon ve arşiv alanındaki faaliyetlerin bir arada irdelenmesini ve sorunlara birlikte çözüm aranmasını olağan hale getirmiştir. (Sağlamtunc 1991, 42) Bu çalışmada çağın gerektirdiği gelişmelerin ışığında kütüphanecilik - arşiv- dokümantasyon enformasyon ilişkisi üç bölümde irdelenecektir. Öncelikle bu üç disiplinin nitelikleri üzerinde durulacak, ikinci bölümde teknolojinin bu üç bilim dalı üzerindeki birleştirici etkisi incelenecek ve üçüncü olarak da disiplinlerarası boyut bağlamında gelişmelere bakılacaktır.

Arşiv, Kütüphanecilik ve Enformasyon-Dokümantasyon Bilimleri

Ondokuzuncu yüzyıla yaklaşırken kütüphanecilik ve dokümantasyon gelişimleri açısından çok güçlü bir benzerlik gösteriyorlardı; aynı

* DTCE, Kütüphanecilik Bölümü Arşiv Anabilim Dalı Başkanı.

ihtiyaçlara cevap vermek üzere ortaya çıkmışlardı, görevlerde ortak temel işlemleri kullanıyorlardı, büyük ölçüde aynı sayılabilecek amaçlara yönelmekteydiler ve bir çok durumda işler aynı uygulayıcılar tarafından yürütülüyordu. Arşivlerin büyüüp gelişmesi, çok miktardaki belgenin etkin bir biçimde kullanıma sunulması gibi ortak bir sorun yarattı. Bu sorunun ortadan kalkması için gerekli koşullar yeterince gelişmemiştir çünkü eğitilmiş personel, arşiv materyallerinin analizi için yeterli teknikler, oldukça pahalı bir operasyonu finanse etmek için malî kaynak gibi unsurların hiçbiri mevcut değildi. Eğitilmiş personel gereksinimi birinci sırada yer almaktaydı ve kütüphanecilik ve dokümantasyon alanında çalışanların arşiv konusunda da eğitilebileceği görülmüyordu. Bu yaklaşım geçerliliğini hep korumuş olduğundan Shera 1960'larda "kütüphanecilik, dokümantasyon ve arşivden sorumlu kişiler başlangıçta aynı olmalarına karşın, gizli güçler bunları birbirinden ayırmaya ve ayrı köşelere çekmeye çalışmakta" derken, (Shera 1966, 27) Osman Ersoy, günümüzde arşiv, kütüphane ve bilgi/belge merkezlerinin amacı bilgi hizmetlerinin üretimidir, yaklaşımını benimseyerek kütüphaneci, arşivist ve dokümantalistleri bilgi görevlisi olarak adlandırmayı önermektedir. (Ersoy,1991, 13) Eastwood'a göre de tüm dokümanter materyal dünyası ve kayıtlı bilgiyi kullanan ve tüketen bütün disiplinler insanî bilimler üzerine inşa edilir. Yeni teknolojiler, kütüphaneciler, arşivciler, belge yöneticileri gibi enformasyon ile uğraşan herkesin kullandığı kavramların geliştirilmesine katkıda bulunarak, katı ilkeler ya da kutsal kuramlar yerine ortak değerler bulunmasına neden olmuştur. (Eastwood, 1993, 459) Teknolojinin bu bilim dalları üzerindeki etkisi daha sonra ayrıntılı olarak incelenecekse de, burada vurgulanması gereken husus, bilginin oluşturulmasında yer alan disiplinlerin gelişiminin gösterdiği paralelliklerdir. Çağdaş dünyada kuramı, metodolojisi ve uygulaması olan iki dokümanter bilim dalı vardır. Bunlardan biri kütüphane bilimi, diğeri de arşivcilik bilimidir: kütüphane bilimi bilginin yayımı amacıyla oluşturulan belgelerle ilgilenirken, arşivcilik bilimi faydacı bir etkinliğin ürünü olarak ortaya çıkan belgelerle uğraşır. Ayrıca birincisi belirli bir ilgi alanındaki insan düşüncesinin ürünü iken, diğeri karşılıklı olarak yaptığımız işler sırasında doğallıkla ortaya çıkar. Kütüphane bilimi yüzyılın sonlarına doğru, enformasyon bilimi ile birleştirilmeye çalışılmış, ya da daha geniş bir enformasyon alanına yayılmak üzere açısını genişletme yoluna gitmiştir. Kütüphane ve

enformasyon bilimleri aslında olayın dışında oluşan enformasyonun yerinin belirlenmesi, organizasyonu ve kullanıma sunumu ile ilgilidir. Bu tür enformasyon faaliyete dahildir ancak etkinliğin kendisinden oluşan bir ürün değildir. Bir başka deyişle sebep-sonuç ilişkisinin temeli kendi disiplinin içinde değil, dışarda bir yerdedir. Arşivler yönetsel ve kişisel etkinliklerin doğal sonuçlarıdır. Arşivcilerin de ellerinde geçmişe yönelik olay ve etkinlikleri içeren materyal bulunduğundan bu doğallığı gözetmeleri gerekir. Arşivler aslında süregelen etkinliklerin kendiliğinden oluşan ürünleri olduğundan, hiçbir arşiv belgesi tek başına değildir; arşiv belgelerinin herbiri onları oluşturan etkinliklerle, belgesel işlemler ve süreçlerle birlikte bir belgeler ağının parçasıdır. Arşivcilerin birbiri ile ilişkili belgeler arasındaki bağlantıyı azaltmamak ya da gözden kaçırmamak ve bu ilişkiyi arşiv kullanıcılarına aktarmak gibi iki yönlü sorumlulukları vardır. Ayrıca her arşiv ve bu arşivdeki her arşiv belgesi benzersiz fayda sağlayan bir durumu yansıtır. Arşivciler bir ülkede işlerin düzenli ve sağlıklı gittiğinin yaşamsal bir kanıtı olarak arşiv belgelerinin benzersizliğini ve kullanımı gösterip, savunma görevlerini üstlenmişlerdir. (Eastwood, 1993, 466). Bütün bunların mutfağını oluşturan arşiv bilimi ise söz konusu faaliyetin içinde yer alan enformasyonla ilgilenir. Arşiv bilimi doğrudan doğruya evrenin üzerinde çalışmayı ve başlangıcından itibaren kendi içinde oluşan bu enformasyonun yönetimini içerir. Craig ve onun gibi düşünenler, bu ayrıma farklı yaklaşmakta, arşiv bilimi farklı amaçlara, ilgi alanlarına ve sorunlara sahip olabilirse de kardeş disiplinleri olan kütüphanecilik ve enformasyon bilimleri ile idealleri, teknikleri ve hedefleri paylaşmaktadır, demektedir. (Craig, 1993, 40). Bilgi ve enformasyon söz konusu olduğunda ise literatürde bu dallar arasındaki ayrımın fazla dikkate alınmadığı görülmektedir. Literatürde daha çok aksiyon ve kararın oluşturulmasını, korunmasını ve devamlılığını sağlamak üzere bilginin toplanmasını ve hedeflenen amaçlar için kullanılmasını birlikte ele alan yaklaşımlar yer almaktadır. Örneğin Craig şu ilginç benzetmeyi yapmaktadır: kütüphaneciler, enformasyon bilimcileri ve belge yöneticilerini kapsayan arşivcilik ilişkisi genetik değil, bir araba tekerleği gibi geometriktir; tekerleğin orta noktası kayıt ve belgelerle uğraşan bilimde düğümlenir. Bu merkezden tekerleğin çubukları gibi tarihe, yönetime, enformasyon bilimine ve kütüphane bilimine kollar ayrılır. (Craig, 1993, 40). Ross, kütüphane - arşiv ilişkilerini

eğitim sorunu yönünden ele aldığı makalesinde kütüphane ve enformasyon bilimlerinin arşiv konularına yaklaşmasını irdelerken, kütüphanecilerin bilginin birikimliliği ilkesinden yola çıkarak, eski bilgilerin üzerine yeni bilgilerin inşa edilebileceğini öne sürmekte olduklarını ve arşivcilerin sakladıkları bilgileri araştırmacılara sunarak onların bu bilgileri yeni kaynaklarla besleyip yaymaları ile bütünleşmeyi hedeflediklerini söylemektedir. (Ross, 1980, 39).

Yeni Teknolojilerin Arşiv, Kütüphane Bilimi ve Enformasyon Bilimleri Üzerindeki Birleştirci Etkisi

Bugünün enformasyon yönetimi dünyasını yöneten otomasyon, arşiv, kütüphane ve enformasyon bilimlerinin belge ve bilginin söz konusu olduğu hususların pek çoğunda birlikte düşünölmelerini kolaylaştırmaktadır. Yaşamın her alanında kendisini gösteren otomasyon belgelerin oluşturulması, depolanması, erişimi ve iletişimini elektronik ortamlara taşımaktadır. Arşivciler ve kütüphaneciler enformasyonu etkileyen bu gücün kaçınılmaz olduğuna inanmakta, plânlarını bu gerçeğe göre yapmaktadırlar. Aslında kütüphane ve arşiv otomasyonu 1960'larda başladığı halde, arşiv otomasyonunda 1980'lere kadar gerek parasal nedenlerle, gerekse arşiv belgelerinin farklı yapısal özellikleri nedeniyle arzulanan gelişme gerçekleşmemiştir. (Akbulut, 1991, 292). Enformasyon teknolojisinin arşivleri diğer dokümanter materyalden ayırdetmede kullanılan geleneksel yöntemleri geçersiz kılacak kadar değiştirdiğini ve arşiv metodolojisi ve uygulamalarının bu yeni dünya ile pek bağdaşmadığını öne sürenler de vardır. (Eastwood, 1993, 459). Arşivcileri enformasyon teknolojisi kavramları konusunda eğitmenin gerekliliğini savunanlar arşivci, belge yöneticisi, kütüphaneci ve benzerlerinin geleneksel rollerinin yeterli olamayacağını, bu kişilerin elektronik enformasyon sistemlerine aşına olması gerektiğine inanıyorlar. (Kesner, 1993, 457). Kesner'in enformasyon görevlileri dediği kişiler hangi ortamda çalışmayı seçerlerse seçsinler, sağlama, kataloglama, danışma ve enformasyon sistemleri yönetimini bilecekler, bilgisayar, iletişim ağları, bilgi depolama ve erişim sistemleri, bibliyografik ve sayısal veritabanları, interaktif televizyon gibi konulara da yakın olacaklardır. Belgelerin oluşturulmasında, depolanmasında ve iletişimde enformasyon

teknolojisinin kullanımı arşivciler için önemli bir uğraş alanı olmuştur. Gerçekte arşivciler kurum ve kuruluşların geniş bir alanda rekabet edebilmesi için enformasyon teknolojisinin de içinde yer aldığı bir belge yönetim programının gerekliliğini vurgulamaktadırlar. (Özdemirci, 1996, 12). Arşiv alanında çalışanlar, kütüphaneciler ve enformasyon bilimcileri gibi bir taraftan elektronik belgelerin korunması ve erişimi sorunu üzerinde dururken, diğer taraftan teknolojiyi arşiv fonksiyonlarının yürütülmesi için kullanmışlar, öncelikle belgelerin tanımlanması ve zihinsel erişimi önem kazanmış ise de tüm arşiv fonksiyonlarının teknoloji ile çözümlenmesini amaçlamışlardır. Yine kütüphaneciler, enformasyon ve arşiv alanında çalışanlar elektronik sistemler ile işlem yaparken bu işlemlerin yapıldığı büroları da otomasyona geçirmeyi plânlamak zorundadır. Burada arşivcilik yönünden üzerinde durulması gereken konu, arşiv kurumlarının yönetimindeki otomasyon uygulaması ile elektronik belgelerin yönetimi ile ilgili eğitim almanın birbirinden çok farklı olduğudur. Bu ikisi arasındaki önemli kesişme noktası, yeni teknolojilerin kapasitesini ve onu yapılacak işlere uyarlayacak işlemleri anlayabilmektir. Bugün dünyada ve henüz emekleme devresinde de olsa ülkemizde arşivci ve belge yöneticileri, belge dermeleri ile ilgili olarak enformasyonun depolanması ve erişimdeki otomasyon uygulamalarında epeyce yol almışlardır. Bu nedenle arşivci ve belge yöneticilerinin önlerindeki hedef, hem yönetmek hem de işlerini yapmak üzere oluşturmak durumunda oldukları elektronik enformasyon sistemlerine yönelik olarak, teknoloji ile neler yapılabileceği ve bunun en etkin yollarda uygulanabileceği işlemler hakkında sağlam bilgilere sahip olmaktır.

Bugünün teknolojik ortamında enformasyon bilimcileri, kütüphaneciler ve arşiv uzmanlarının bilgisayar okur yazarlığına sahip olmalarının gerekliliği kuşku götürmez. Bilgi ile uğraşan bu meslek mensupları için bilgisayar dili öğrenmek yeni düşünce yollarının öğrenilmesi anlamına gelir. Yeni bir dile sahip olunması dünyanın farklı bir yönünün kavranılmasına, bu kavrama işinde de yeni yeni yollar bulunmasına yardımcı olur. Kütüphaneciler ve enformasyon dokümantasyon uzmanları kadar arşivcilerin eğitiminde de bilgisayar kullanımı ve uygulamalarının yer alması kaçınılmazdır. Arşivciler için bu husus bir

tarafından arşivsel fonksiyonların yerine getirilmesi sırasında enformasyon teknolojisinin kullanılması, diğer taraftan da elektronik belgelerin yönetimi için yöntemlerin geliştirilmesi yönünden de özellikle önem kazanmaktadır. Teknoloji bağlamında düşünüldüğünde kütüphaneci ve enformasyon bilimcilerin çalışma alanlarında arşivcileri de ilgilendiren konular, arşivin doğasına uygun genel kuramlara oturtulabilir, ve her konu kuramsal, yöntemsel ve uygulamaya yönelik olarak irdelenebilir. Genel arşiv kuramı, belgenin biçimini ya da ortamını baz alarak ayırım yapmadığı için örneğin arşiv eğitiminde elektronik belgelerin diğer belge formatlarından ayrı tutulmaması, arşivci ve belge yöneticilerinin, belge yönetim sistemleri konusunda birlikte çalışmalarına olanak sağlar. Otomasyonlu belge yönetiminin koşulları arşivciyi sistemlerin kaynağına inmeye zorladığından, otomasyonlu belgeler üzerinde çalışma, güncel arşivle, tarihsel arşiv arasındaki yapay denilebilecek ayırımı da kırmakta arşivcilerin profesyonel tarih yazarlığı girişiminin faili olarak, bir asırdan fazla oynadığı rolü modern arşivcilere de açmayı sağlayarak, toplumun belgesel hafızasını oluşturma ve hizmete sunma hizmetine yeni boyutlar getirmektedir. (Eastwood, 1993, 462). Arşivci, enformasyon uzmanı ve kütüphaneciler bilgisayar dilinin temellerini eğitimin ilk yıllarında öğrenirler. Daha sonraki yıllarda arşivciler temel derslerinin yanında elektronik belgelerin tanıtımı ile ilgili ve bir sonraki aşamada da elektronik belgelerin yönetimine yönelik dersler alabilirler. Paylaşılmış veritabanları gibi daha çok uzmanlığa ihtiyaç gösteren konular her üç anabilim dalında da yer alacaktır. Otomasyon teknikleri cephesinde ise, arşivciler, kütüphaneciler ve enformasyon bilimcilerinin en aşına oldukları kavramlardan biri olan bibliyografik denetim yöntemlerinin arşivsel adaptasyonunu, düzenleme ve tanımlamasını arşiv bürosunun otomasyonuna ilişkin kavramların öğrenilmesi ile bütünleştirerek temel bilgileri alır. Arşiv denetiminin otomasyonla sistemlerle tasarlanması ise USMARC: amc formatında olduğu gibi bilgisayar teknolojisinin gelişimindeki basamaklarla gerçekleştirilir. (Akbulut, 1991, 295.)

Arşiv-Kütüphane ve Enformasyon Bilimlerinin Disiplinlerarası Niteliği

Yazının başlangıcından beri var olduğu bilinen arşiv bilimi, ikinci yüzyılın sonunda, hem teknoloji ile yaşanan bir toplumsal devrime taraf olmakta, hem de kendi bilim dalının geçirdiği köklü değişimi yaşamaktadır. Enformasyon bilimi kavramının 1960'larda yayılmaya başlaması ile, yeni ilgi alanları, yeni meslekler ortaya çıkmış, bu arada zaten var olan meslekler de, bu yeni yaklaşımla paralel çizgilerde buluşmaya başlamışlardır. Kütüphanecilik ve arşivcilik meslekleri bunlar arasında en yoğun biçimde yer alır. Jesse Shera aşağı yukarı bundan yarım asır önce kütüphanecilik eğitimi ile ilgili olarak, toplumdaki epistemolojik sorunun da dikkate alınması ve kütüphaneciliğin mutlaka disiplinlerarası olması gerektiğini savunmaktadır. (Shera, 1966). Kütüphanecilik eğitiminin sosyoloji, antropoloji, linguistik, ekonomi, insan fizyolojisi, psikoloji, matematik ve enformasyon kuramları ile birlikte düşünülmesi üzerinde yoğun bir fikir birliği vardır. Cox'a göre arşivcilik mesleği 1970'lerde görülmeye başlayan elektronik belgelerle ilgilenmeye başladı, ancak bu on yılın sonuna kadar zaman zaman tartışılan bir konu olarak devlet arşivlerinin tekelinde kaldı. (Cox, 1993, 447). Bugün ise arşivciliğin otomasyon teknikleri ve elektronik belgelerle ilgili yaptığı çalışmalar, çok farklı yaklaşımlarla hazırlanmış olmalarına karşın, kütüphanecilik ve enformasyon bilimlerinin ilgi alanları içinde yer almaktadır. Arşivcilerin kütüphanecilerinkine çok benzer epistemolojik ilgi ve amaçları olması nedeniyle, arşivcilik eğitiminin disiplinlerarası boyutta ele alınması ve kütüphanecilik ile içiçe düşünülmesi yerinde olur. Ayrıca arşivcilerin çağın koşullarına uygun olarak giderek otomasyon teknikleri ve elektronik belgelerin üzerinde yoğunlaşmaları, arşiv eğitimi programlarının ya kütüphane ve enformasyon biliminin bir parçası olarak, ya da en azından yakın ilişkili ve birbiri ile ilintili çalışma programları içeren okullarla paralel bir durumda olmalarını neredeyse zorunlu kılmaktadır.

Amerika ve Kanada'daki lisansüstü eğitim arşiv bilgisinin doğası gereği disiplinlerarası olduğunu göstermektedir. (Cox, 1993, 453). Bu ülkeler arşivcilerin kendi bilgi, beceri ve davranışlarını geliştirirken, bir çok ilgili bilim dalı ve disiplinle ilgili konulara eğilmelerini

hedeflemektedirler. Otomasyon teknikleri ve özellikle de elektronik enformasyon sistemleri ile çalışma durumunda olan arşivcilerin, birçok teknik, pazarlamaya yönelik ve bunlarla ilgili konulardan haberdar olmaları ve araştırma ve ürün geliştirmede disiplinlerarası takımların bir parçası durumunda bulunmaları, bu hususun önemini daha da arttırmaktadır.

Bilimin bütün dallarında disiplinlerarası kavramı giderek genişleyen, enformasyonla ilgili meslekler, bir adım önde olarak ilerlemektedir çünkü enformasyon biliminde temel öge olan insanlararası iletişim, arşivciler, kütüphaneciler ve enformasyon uzmanları için odak noktasıdır.

Arşivci, Kütüphaneci ve Enformasyon Bilimcilerin Aynı Çatı Altında Eğitimi

Arşiv biliminin başta tarih olmak üzere müzecilik ve benzeri gibi diğer bilimlerle olan yakın ilişkisi elbette yadsınamaz. Ancak arşiv biliminin enformasyon bilimleri ve kütüphane bilimi ile bilginin depolanması, erişimi ve yayımından başlayarak temelden kaynaklanan ve teknolojinin kullanımı ile gelişen bir yakınlığı bulunmaktadır.

Enformasyon çağında, bu üç bilim dalı da bilgisayar ve enformasyon teknolojisinin araçlarını kullanmaktadır. Özellikle önümüzdeki on yıl içinde bilgisayarların asıl olarak insanların bilgiye ulaşma, bilgiyi işleme, yeni şeyler öğrenme yolunda temel bir araç olarak yaygınlaşacağı düşünülürse arşiv, kütüphaneci ve enformasyon uzmanının ortak eğitiminin yönlendirilmesi oldukça önem taşır.

Arşivci, kütüphaneci ve enformasyon bilimcisi nihai hizmet noktasında paralel kulvarlarda koştuklarından aynı dili konuşurlar, örneğin referans hizmeti her üç bilim dalına da yaklaşık aynı hizmet davranışlarını anımsatır. Arşivler genellikle kütüphanelerle ortak dermele-re sahiptir ve aynı kataloglama işlemlerini uygular. Meslekî uzmanlığa ihtiyaç gösteren bu iki alan kayıtlı bilginin değişik kaynakları ile uğraşırsa da, bilgi yönetimine yönelik pek çok ortak alana sahiptir.

Kütüphane bilimi kendi doğası gereği, iletişim ve enformasyonla içiçe olması nedeniyle, enformasyon biliminin alanına hemen nüfuz

etmiş, arşivcilik ise paylaştıkları pek çok ilgi alanı ve uygulamaya karşın bir miktar dışarda kalmıştır. Bu iki bilim dalının birbirine karşıt olmadığı bilinmektedir. Bilgi teknolojilerinin, yarattığı köklü değişiklik neticesinde dikkatlerin kayıt ortamından enformasyona yönelmesi, bu üç bilim dalı arasındaki paralellliği güçlendirmiştir.

KAYNAKLAR

- Akbulut, Mustafa. (1991). "Arşiv Otomasyonu ve MARC", *Kütüphane-Enformasyon-Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRKMARCSempozyumu Bildiri Metinleri: 1-4 Ekim 1991*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi / yay. haz. Hasan S. Keseroğlu, -İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi: 292-303.
- Cox, Richard J. (1993). "The Roles of Graduate and Continuing Education Programs in Preparing Archivists in North America for the Information Age", *American Archivists*, 56: 444-455.
- Craig, Barbara L. (1993). "Archives theory, archival practice, archives history: three solitudes or a trinity?", *The Canadian Journal of Information and Library Science*. 18 (4): 36-49.
- Eastwood, Terry. (1993). "Educating Archivists About Information Technology", *American Archivists* 56: 458-466.
- Ersoy, Osman. (1991). "*Kütüphane, Arşiv, Dokümantasyon İlişkileri*", *Kütüphane - Enformasyon - Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRKMARCSempozyumu Bildiri Metinleri, 1-4 Ekim 1991*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi / yay. haz. Hasan S. Keseroğlu, -İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi: 10-13.
- Karşigil, Yahya. (1991). "Arşivcilikte Sistem Yaklaşımı ve CD - ROM Kullanımı", *Kütüphane - Enformasyon - Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRKMARCSempozyumu Bildiri Metinleri, 1-4 Ekim 1991*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi / yay. haz. Hasan S. Keseroğlu, -İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi: 359-364.

- Kesner, Richard M. (1993). "Teaching Archivists About Information Technology Concepts: A Needs Assessment", *American Archivist*, 56 : 434-457.
- Özdemirci, Fahrettin. (1996). "*Kurum ve Kuruluşlarda Belge Üretiminin Denetlenmesi ve Belge Yönetimi*", İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Ross, Ian. (1980). "Library-Archive relations: the question of education", *CIJ* : 39-44.
- Sağlamtuñ, Tülin. (1991). "Kütüphane - Enformasyon - Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler, İnsan Faktörü ve Ergonomi", *Kütüphane - Enformasyon - Arşiv Alanında Yeni Teknolojiler ve TÜRK MARC Sempozyumu Bildiri Metinleri, 1-4 Ekim 1991*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi / yay. haz. Hasan S. Keseroğlu, -İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi: 41-50.
- Shera, Jesse H. (1966). *Documentation and the Organization of Knowledge*, Hamden, Connecticut, Archon Books.

*

Oturum Başkanı –Değerli konuşmacımıza bu güzel tebliği için teşekkür ediyorum.

Şimdi son konuşmacımız sayın Hüseyin ODABAŞ tebliğlerini sunacaklar.

Buyurun sayın ODABAŞ.

ARŞİVCİLİĞİMİZE GENEL BİR BAKIŞ VE ARŞİV MESELELERİMİZ

*Ar. Gör. Hüseyin ODABAŞ**

Bilgi ve belge üretiminin ve kullanımının başdöndürücü boyutlarda arttığı asrımızda, arşivlerin de bu bilgi ve belge artışına paralel olarak kullanımlarının ve öneminin arttığı görülmüştür. Fakat, bu yoğun talep bir çok problemleri de beraberinde getirmiştir. Bu problemler, yoğun belge ve bilgi üretimi karşısında personel, bütçe, yeterli bina ve çalışma ortamlarının eksikliği, teknolojik yenilenmeler, çağdaş depolama ve bilgiye erişim sistemlerinin yetersizliği gibi bir çok hususun tekrar gözden geçirilmesi ve yenilenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özellikle kurum ve kuruluş arşivleri, bu saydığımız sorunların karşısında bürokratik engellerden dolayı çaresiz kalmakta ve çalışmalarına yeni birşeyler katamamaktadırlar. Ülkemiz, arşivcilik mesleğiyle ilk olarak, arşiv eğitimi veren okullar ve kurumlar kurularak tanıştırılmıştır. Bu manada arşivlerin önemini kavrayıp olmamıza rağmen, tarihî belgelerin bulunduğu yerlere yeterince önem gösteremiyor olmamız, tarihî değerlerimize çok fazla önem veremiyoruz anlamına gelmektedir. Arşivcilik mesleğinin var olmasına ve buna çok önemle ihtiyaç duyulmasına rağmen, devlet kademelerinin bir çoğunda arşivcilik faaliyetlerinde bulunacak eğitilmiş elemanların olmaması veya arşivcilik bölümlerinden mezun olmuş arşivist istihdamının bulunmaması, ileriye dönük ciddi problemlere yol açacaktır. Arşivlerin, özellikle tarihi olanların en kısa zamanda sağlıklı ortamlardan kurtarılması için çağın gerektirdiği biçimde modern çalışma ve depolama ortamları bulunan yeni binalar inşa edilmelidir.

* Atatürk Ü. Fen- Edebiyat Fak. Kütüphanecilik Bölümü.

Kurum ve kuruluşlardaki arşiv personeli, gerek işgücü azlığı gerekse üretilen belgelerin günden güne artması sebebiyle, bir takım sorunlar yumağından nasıl kurtulacaklarını bilememektedirler. ya da bu sorunların çözümlerini tespit edebilmekte, fakat üst makamlarına iletememektedirler. Devlet kademelerindeki bürokratik engel ve monotonluklar, arşivlerde de çağdaş teknik ve uygulamalar gibi yenilikleri engellemektedir. Bu noktada devlet arşiv politikasını belirleme ve yönetme hakkına sahip olan Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nden, bürokratik engelleri bulunmayan çeşitli kurum ve özel sektör arşivlerinden ve ayrıca akademisyenlerden oluşan dernek veya vakıf adı altındaki sivil örgütlere büyük yükümlülükler düşmektedir.

Devlet Arşivleri'nin, temelde millî arşiv politikasının oluşturulması, kurum ve kuruluş arşivlerinden devralınan arşivlerin tasnifi, korunması ve hizmete sunumu gibi bir çok önemli işlevleri vardır. Bu görevlerinin tümü bugüne kadar başarıyla yürütülmüştür. Fakat, üzerinde durulması gereken bir başka husus ise, nihayeti arşivler olan belgelerin üretilmeleri aşamasından, arşivlere intikaline kadar tüm aşamalarının kontrol altında tutulmasıdır. Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü ve Türk Standartları Enstitüsü gibi idarî faaliyetleri geliştiren kurumlar ile işbirliğine gidilerek, hem belge üretimi, yönetimi ve denetimi konularının, hem de arşivlere intikal eden her türlü teçhizatın standartlarının, verimli ve ekonomik üretilmelerinin tespitine çalışılmalıdır. Bu tarzda bir denetim, sonradan çıkabilecek hataları önleme açısından son derece önemlidir. Ve yine bu sayede belgelerin üretilmeleri aşamasında, form ve yazışma biçimi gibi standartlar sağlanmış olacaktır.

Ülkemiz ekonomik şartları dikkate alındığında, eldeki imkanlardan en verimli ve en iyi şekilde faydalanmak gerekmektedir. Bu da arşivler arası personel işbirliğinin daha fazla olabilmesine bağlıdır. Eğer Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, arşivcilik eğitimi almış kişilerden oluşan personel istihdamını daha fazla yapabilirse, sayıca yeterli olan arşiv uzmanları ile isteyen veya eksiği görülen kurum ve kuruluş arşivlerinin düzenlenmesi ve bir sistemin oturtulması konusunda organizatörlük görevini düzenli bir şekilde yerine getirebilecektir. Özellikle tarihî arşivlerin çok fazla olduğu ülkemizde, ihtiyacı olan arşivlere konservasyon ve koruma eğitimi verilmesi türünde bir işbirliğine gidilebilir. Personel

sıkıntısı olan kurum ve kuruluş arşivlerinin konservasyon ihtiyacı ise bizzat Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı arşiv uzmanlarının katılımıyla sağlanabilir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün üzerinde durması gereken diğer bir konu ise arşiv otomasyonunun daha hızlı ve kullanılır hale getirilmesidir. Bilgi ağları aracılığıyla, üniversiteler dahil olmak üzere, kütüphaneler ve araştırma merkezleri gibi geniş çevrelere hizmet verilmelidir. Devlet yönetimi ve yöneticileri ile kişilerin bireysel haklarını ihlal edecek belge ve bilgiler haricindeki dokümanların, Internet aracılığıyla araştırmacılara sunulması hem arşivci hem de kullanıcılar açısından büyük rahatlıklar sağlayacaktır. Arşiv otomasyonu hizmeti, sadece Devlet Arşivleri'nde değil, belgelerin olduğu bütün kurumlarda da sunulması gereken bir hizmet olmalıdır. İdarî teşkilatı ve arşivcilikleri gelişmiş olan bir çok ülke, devlet ve millet hayatını ilgilendiren önemli bilgiler ile kişi hak ve özgürlüklerini sınırlandıran bilgi ve belgeler haricindeki dokümanların, veritabanları ve bilgi ağları vasıtasıyla isteyenlere iletilmesini, bilgi edinme özgürlüğü kapsamı içinde görmektedirler. Bundan dolayı gerekli yasal düzenlemelerini yaparak, hukukî çerçeveler dahilinde bir takım resmî evraklarını halka sunmaktan sakınca görmemektedirler. Bizde de durum böyle olmalıdır ve başlangıç olarak önemli bazı dokümanların bilgi ağlarına aktarılması gerekmektedir. Örneğin, arşiv katalogları gibi bilgiye erişim kaynaklarının, Internet üzerinden araştırmacılara sunulması güzel bir başlangıç olabilir. Araştırmalarını tamamlayabilmek için Türkiye'nin çeşitli yerlerinden Ankara ve İstanbul gibi merkezi yerlere gelen araştırmacıların, buldukları yerlerden bir takım bilgi ve belgelere ulaşabilmeleri, kendileri açısından olduğu gibi arşiv çalışanları için de kolaylıklar sağlayacaktır.

Bu faaliyetleri yapabilmenin temel şartlarından biri, gerekli maddî desteğin ve yetkinin temin edilmesini sağlayacak olan yasal düzenlemelerin yapılmasını önermek ve teşvik etmektir.

Bu kısaca değindiğim otomasyon faaliyetlerini gerçekleştirmesi gereken kişiler, elbette üniversitemizin arşivcilik bölümlerinden mezun olan arşivistler olmalıdır. Bu güne kadar farklı meslekî gruplar tarafından sürdürülen arşiv hizmetleri, bundan böyle politik emellere alet edilmeksizin bu işin ilmini ve eğitimini görmüş meslek mensupları

tarafından yürütülmelidir. Aksi takdirde, oldukça farklı tür ve biçimlerde olan arşiv malzemelerinin, geçmişte de yaşandığı gibi arşivcilik teknik ve uygulamalarına ters düşecek ve karışıklığa sebebiyet verecek dosyalama ve tasnifi olabilecektir. Buna benzer olumsuzlukların yaşanmaması için arşiv personeli alımı konusunda, ülkemizde arşivcilik eğitiminin başlamasını önerip teşvik eden Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü diğer kurum ve kuruluşlara örnek olmalıdır.

Geçtiğimiz Ocak ayında İstanbul'da "ARŞİV-DER" adı altında bir arşivciler derneğinin kurulmuş olması, geç kalınmış olmasına rağmen çok isabetli bir karar olmuştur. Kurulan bu derneğin yapısı ve tüzüğü hakkında fazla bir bilgiye sahip olmasak da arşivciliğin gelişimine ve meslekî problemlerin çözümüne katkıda bulunacak bir ortamın oluşması kaydadeğer bir ilerlemedir.

Kurulan bu dernek gerek kuruluşunun geç kalınmış olmasından, gerekse ülkemizde arşivcilik ilminin yeni yeni bilimsel zeminlere oturtuluyor olmasından dolayı, bir hayli ağır bir yük ile karşı karşıya kalacaktır. ARŞİV-DER, yeni projelerin üretilebilmesi için, bir takım özel sektör ve kurum arşivlerinde çalışanlar ile arşivcilik eğitimi veren akademisyenleri bir araya getirebilmeli; fikir birliği için görüş alışverişinde bulunabilmelerini sağlamalıdır.

Ülkemizde, arşivcilik alanındaki ilk dernek özelliğine sahip olan ARŞİV-DER'in yapmasının uygun olacağını düşündüğüm faaliyetler, ana hatları ile şu şekilde sıralanabilir:

a) Türk arşivciliğinin tarihini, gelişimini incelemek, araştırmak ve bir bütünlük içerisinde yayınlamak,

b) Yayımlanan ve yayımlanacak olan arşiv literatürünün yurt içi ve dışında tanıtımını yapmak,

c) Tarihî ve günümüz arşivciliği ile ilgisi olan bütün kurum, kuruluş, araştırma merkezleri, üniversiteler, gerçek ve tüzel kişilerle işbirliği içinde bulunarak, gerekli talepleri karşılamak,

d) Süreli ve süresiz yayınlar yapmak. Kongre, konferans, sempozyum ve toplantılar düzenlemek ve benzeri faaliyetlerde bulunmak,

e) Önemli bazı yerlerde şubeler açarak, buralarda isteyenlere dokümantasyon hizmetleri vermek,

f) Arşivcilik alanında yayınlanan ve yayınlancak olan bütün materyallerin bibliyografik denetimini ve basımını sağlamak,

g) Finansal kaynak temin ederek, arşivcilik eğitimi almakta olan başarılı öğrencilere karşılıksız burs vermek,

h) Çeşitli arşiv kurumlarında çalışan personelin, sosyal ve ekonomik imkanlarını belirleyip, düzeltilmesi gereken sorunlar için tekliflerde bulunmak ve,

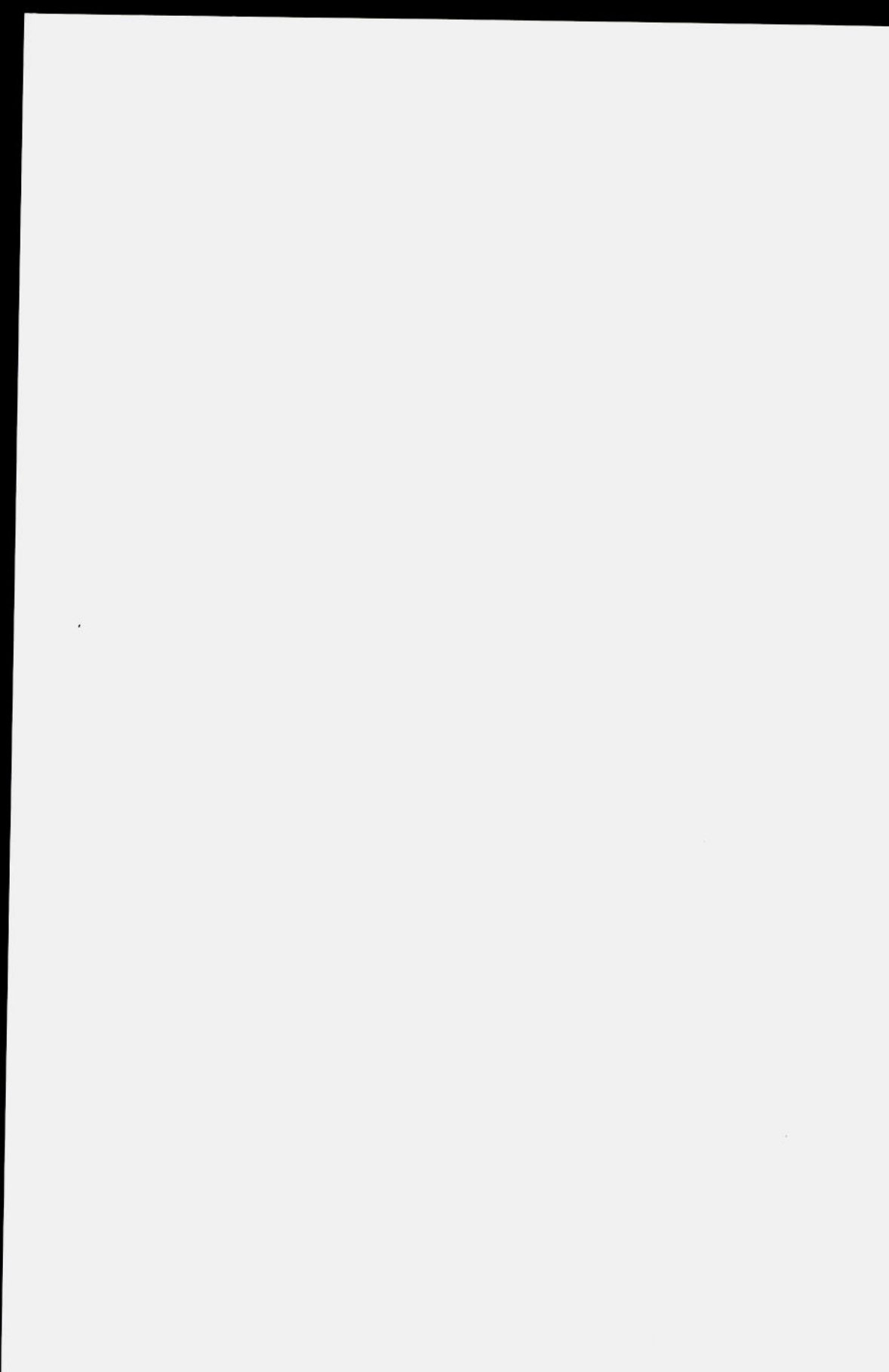
ı) Arşivcilik eğitimi gören öğrencilere, meslekî uygulamalarını yapabilmeleri için laboratuvar niteliğinde dokümanlara sahip olmak, şeklinde sıralayabiliriz.

Kurulmuş olan bu derneğin bir tabela derneği olmaması için bütün arşivistler ile arşivciliğe katkıda bulunmak isteyen diğer meslek mensuplarının biraraya gelmesi, ve yeni bir şeyler üretip meselelerin çözümü hususunda bir fikir birliğine varması en doğru sonuç olacaktır.

KAYNAKLAR

İcimsoy, A. O. "Bilgi Edinme Özgürlüğü İle İlgili Yeni Gelişmeler", *Archimedia*, Mektup No: 28, (1998), 2-4.

Özdemirci, Fahrettin. *Belge Üretiminin Denetlenmesi ve Belge Yönetimi*. (İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1996).

B SALONU VI. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı -Arşiv meselelerimizin çeşitli boyutları nedeniyle konuşmacılarımıza teşekkür ediyoruz.

Efendim, bu kısa sürede gerçekten çok miktardaki bilgiyi depolamak ve hafızalarımıza, belleklerimize yerleştirmek durumunda kalıp acaba gelecekte bunları nasıl değerlendiririz diye düşünecek olursak, sonuçta bir takım yararlı bilgileri edindiğimizi -bu kısa sürede de olsa- görmekten gerçekten mutluyuz.

Şimdi bu üç konuşma sonunda ben şöyle bir düşünüyorum, karşımıza üç sorun veya üç konu çıkıyor diyebilirim.

Bunlardan bir tanesi; arşivlerimizin, devlet arşivlerimiz başta olmak üzere, Osmanlı Arşivi'miz özellikle... Tabii bu arada modern arşivler de var, onları da kesinlikle ihmal etmemeliyiz, çok sayıda arşivimiz var ki buralarda hiç bir arşivci yok henüz ve bu kurumlardan bir çoğu da, hemen hemen %100'e yakını da elindeki belgelerin değerinin farkında değiller maalesef.

Şu halde sanıyorum şunu söyleyebiliriz: Birinci derecede ülkemizdeki devlet arşivleri başta olmak üzere, tüm arşivlerin tasnif ve organizasyon sorunu var. Şu halde buna parmak basmak birinci derecede önemli.

Tabii ikinci olarak da, bu işi kimler yapacaktır? Şu ana kadar meslekten, yani işin içinden çıracak, kalfa, usta türü eğitimden geçerek bu işi yapıyorduk şimdiye kadar. Ama geçtiğimiz sekiz-dokuz yıl içerisinde üniversite düzeyinde arşivcilik eğitimi verilmeye başlandı. Önce İstanbul'da Marmara Üniversitesi'nde, sonra Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bizim Kütüphanecilik Bölümü çatısı altında bir Ana Bilim Dalı açıldı. Ondan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde bir

Arşivcilik Bölümü var. Bir de Ankara'da yine Hacettepe'de Kütüphanecilik Bölümü içerisinde bir Arşiv Ana Bilim Dalı faaliyete geçmiş durumda. Fakat, bu eğitim kurumlarımız henüz işin başındalar, daha yeniler. Yeteri kadar da eğitilmiş, deneyimli elemanları henüz yetiştiremediler. Ama, bu iyi bir başlangıçtır, zararın neresinden dönersek o kârdır diyebiliriz.

Üçüncü bir sorun da, değişen dünyamızda teknoloji sorunu tabii. Teknolojiyi her alanda kullanıyoruz, şu halde bunu arşivlerde de kullanmalıyız. Batı dünyasına veya gelişmiş ülkelere baktığımız zaman bunların fevkalâde güzel örneklerini görebiliriz.

Şimdi, tasnif-organizasyon gerek İngiltere'de, gerek İtalya'da olsun, Almanya'da, Amerika'da, Kanada'da olsun –özellikle Amerika, Kanada, İngiltere başlıca bu Anglosakson ülkeleri– bu arşiv konusunu fevkalâde güzel yönetiyorlar, sorunları çözümlüyorlar.

Eleman yetiştirme konusunda da bu ülkelere baktığımız zaman, yine Anglosakson ülkelerinde arşivlerde çalışacak elemanların büyük ölçüde, bu %90'ın üzerinde diyebilirim, kütüphanecilik bölümleri çatısı altında yapıldığını görmekteyiz; özellikle bu Amerika, Kanada, İngiltere başta olmak üzere.

Evvelsi yıl Amerika'ya, doktoramı yaptığım üniversiteye bir gezi için gitmiştim. Bu arada Washington'a ve diğer eyaletlere de uğradım. Gerçekten sonra diğer okumalarımızdan da anladığımız kadarıyla kütüphanecilik bölümleri bu arada fevkalâde bu işe önem veriyorlar, yani arşivcilerin yetiştirilmesi konusuna. Çünkü, biraz önce de sayın KARAKAŞ'ın söylediği gibi, bu disiplinler arası bir çalışma haline gelmiş bulunuyor.

Bu bakımdan arşiv, bir belge yönetimi, yani kütüphanecilik, enformasyon ve arşiv bilginin, belgenin sağlanması, depolanması, organize edilmesi, güzel bir şekilde yerleşiminin yapılması ve hizmete sunulması, yani yayımı konusunu ele alıyor. Yani, bilgi yönetimi ve enformasyon yönetimiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Bu demek değildir ki tabii, diğer bilim dalları da bu işe yardımcı olmayacaktır; tarihçiler, dil bilimciler, muhakkak bu işlemde fevkalâde önemli görevler alacaklardır. Ama görünen odur ki, çağımızda arşiv bir enformasyon hizmetidir, yani

bilgi sunma hizmetinin bir parçasıdır. Dolayısıyla bunun yönetimi ile uğraşan, iştegal eden kütüphaneciler, enformasyon bilimciler ve arşivcilerin, sanıyorum aynı çatı altında bulunmasında ve yetiştirilmesinde büyük yarar var. Demin de söylediğim gibi, gelişmiş ülkelerde, özellikle Batı dünyasında bu, bu şekilde yapılıyor.

Sonra dikkatimi çeken bir hususu da size aktarmayı yararlı görüyorum. Meselâ, UNESCO bu konuda, yine sanıyorum, bu şekilde konuyu ele alıyor. Örneğin, UNESCO'nun yayınladığı bir dergi var, adı "*Journal of Library Enformation Since and Archives*"dir. Dünya çapında bu işlere el atan UNESCO'nun çıkardığı dergi, her üçünü birden içine alan bir yayın olarak karşımıza çıkıyor. Bu da fevkalâde önemli bir gösterge.

Teknoloji konusuna gelince; teknolojide özellikle 60'lardan sonra enformasyon, teknolojinin gelişmesiyle birlikte, kütüphaneler ve bunların otomasyona geçmesi, yani çok sayıda artan bilgilerin, kitapların, makalelerin, vesaire neyse, kitap dışı dediğimiz malzemelerin denetlenebilmesi artık bilgisayarlarla, otomasyonlarla ancak yapılabilir hale geldiği için, özellikle de bu işi Amerika'da Kongre Kütüphanesi başlattı ve *MARC Projesi* diye bir proje geliştirdi. Yani, "*Mesh in Readable Catalogy*" diye; yani bilgisayarla işlerin yapılabilmesi için bir standart getirildi. Şu anda bütün dünyada bu kullanılıyor.

Yine 70'lerden ve özellikle de 80'lerin ortasından itibaren Amerika'da bu yöntemle, yani MARC yöntemi ile arşiv belgelerinin denetiminin yapılması için ayrıca bir standart geliştirilmiş bulunuyor ve Amerika bunu fevkalâde başarılı şekilde yaptı. İngiltere'de de sanıyorum bunun daha değişik bir uygulaması başlamak üzere. Önceleri biraz bu konuda pek anlamıyorlardı, ama son zamanlarda sanıyorum bu tekrar uluslararası bir standart hale gelecek diye düşünüyoruz; bu *EMS* diye ifade ediliyor.

Ve Amerika'da özellikle büyük bilgi ağları, meselâ OSES dediğimiz, Ohio Üniversitesi'nde bulunan, fakat şu anda bağımsız olarak çalışan ve dünyanın aşağı yukarı 22.000 kütüphanesi ile aynı anda bağlantı kurabilen bir bibliyografik merkez var. Gerek bunun veritabanlarında, gerekse Amerika'daki üniversite ve araştırma kütüphanelerinden oluşan bilgi ağlarında demin sözünü ettiğim, bu arşivlerle ilgili standart kullanılmak suretiyle bilgi aktarımı, yani nerede isteniyorsa İnternet'e bilgi aktarımı gerçekleşmiş bulunuyor. Şu halde, arşivler sadece gelip binadan

yararlanılacak malzemeler olarak kalmıyor, nasıl bilgi dağıtılıyorsa, kütüphanelerde enformasyon konusunda, bu bilgileri İnternet kanalıyla, bilgi ağları kanalıyla da sunmak, günümüzde artık yapılabilir bir hale gelmiş bulunuyor.

Tabii, Batı dünyasında üniversitelerin ve her kurumun kendi arşivleri var. Fakat, benim dikkatimi çeken bir husus oldu; maalesef üniversitelerimizin en değerli, büyük kentlerimizde bulunan üniversite-
rimizin dahi bir arşivi, gerçekten iyi bir arşivi olduğunu görmedim ben şimdiye kadar. Acaba yanılıyor muyum? diye düşünüyorum. Hocamız özellikle taşrada bulunan üniversitelerimizde, Devlet Arşivleri'nin ilişkilerini ve karşılıklı yapılabilecek konuları fevkalâde güzel açıkladılar; bu bakımdan bunların hızlandırılması, topyekûn bir çaba içine girmemiz, gayret içine girmemiz gerektiğine inanıyorum.

Şimdi efendim, ben sözü uzatmayayım, sorulara geçeceğiz. Lütfen soru sormak isteyen sayın dinleyicilerimiz, kime soruyu yöneltmek istediklerini söylesinler, kendilerini tanıtınsınlar. Şimdi bunları bekliyoruz.

Buyurun.

Öğr. Gör. Ali Yaşar AYDENİZ (Sakarya Üniversitesi) –Sayın başkan, değerli bilim adamları, konuşmacı hocalarım, değerli dinleyiciler; ben soru sormaktan çok, saygıdeğer hocam Abdülkadir YUVALI -ne kendisi beni tanıyor, ne ben onu tanıyorum- çok güzel bir tebliğ hazırlayıp bir işbirliğini vurguladı. Bu işbirliğinin tabii olarak oluştuğunu açıklamak istiyorum, katkı olarak.

Devlet Arşivleri bünyesinde bugüne kadar -yuvarlak rakam olarak söylüyorum- 180 civarında eleman üniversitelere kaymış. Bunlardan bir kaç kişi istisna edilebilir.

Şöyle bir zihin muhasebesi yaptım; ben de Devlet Arşivleri'nde vaktiyle çalışmışım, sonra Sakarya Üniversitesi'ne geçtim, sadece benim üniversiteme 10 kişi geldi. Bu 10 kişinin içinde, Devlet Arşivleri'nin idareciliğini yapmış, oranın arşivi olan ilim adamı var, Atilla ÇETİN bey ve buna benzer birçok hocamız, taşra üniversite, merkez üniversite.

Bunlar tabii bize ipucu veriyor. Doğal olarak oluşmuş ama, bizim yapacağımız, sayın başkanımın da belirttiği gibi, buna bir hız kazandırarak, verimli hale getirerek, zamandan tasarruf, belki birtakım

ekonomik kayıplara ve insan unsuruna önem vererek biraz daha yasallaştırmak.

Dolayısıyla, otomasyon ve disiplinler arası uyum da kendiliğinden oluşmuş olur ve bu nedenle ben bir teklifte bulunacağım, bunun da oylanmasını hasseten arzu ediyorum.

Devlet Arşivleri bünyesinde bir araştırma merkezi kurulabilir doğal olarak veya bir araştırma enstitüsü kurulabilir, üniversitelerle burası arasında köprü olabilir, verimliliği artırabilir, her yönüyle akademik düzeyde bir çalışmaya girebilir. Kendi personeli üniversiteyle işbirliği halinde ve Hüseyin ODABAŞ'ın belirttiği şekilde bir arşiv derneği de kurulmuş.

Öyleyse, bu Şûra kararları arasında arşiv personelinin temsilci kurumu olan derneğin başkanı veya bir üyesi bence söz sahibi olmalı diye düşünüyorum.

Saygılar sunuyorum.

Öğr. Gör. Tülin AREN (İstanbul Üniversitesi Arşivcilik Bölümü) – Efendim, galiba ben çok konuşuyorum, her zaman, her oturumda. Kusura bakmayın, ben Sekine hanımın tebliğini dinleyemedim. İsim vardı. Yalnız, Mustafa beyin son konuşmasını dinleyebildim; şöyle bir izlenim edindim: galiba arşivcilik, kütüphaneciliğin alt bölümü gibi.

Tabii üniversitelerimizde öyle olduğu için öyle diye düşündüğünüz veya Amerika'da, İngiltere'de tahsili belki öyledir, onu çok iyi bilemiyorum ama, ben orta, yani Kıta Avrupası'nda arşivcilik eğitimini aldım ve arşivciliği Kıta Avrupası olarak biliyorum.

Kıta Avrupası'nda kütüphaneciliğin alt bölümü değil, ayrı bir bilim dalıdır; yani, tamamen formasyon biliminin, belki kütüphanecilik, arşivcilik ve müzecilik alt bilim dalıdır ama, hiç bir zaman için arşivcilik kütüphaneciliğin alt bilim dalı değildir, ayrı eğitim verilir. Çok az derslerini ortak okuyabilirler; ama, onun dışındaki derslerini genel olarak ayrı okurlar efendim.

Oturum Başkanı –Efendim, ben alt bilim dalı şeklinde değil, kütüphanecilik, bu bölümün adıdır. Üç ana bilim dalından oluşuyor, hepsi ayrı ayrı tabii ve müşterek dersleri var ama, kendi dersleri de var.

Öğr. Gör. Tülin AREN –Evet, tabii, Kıta Avrupası'nda da öyle değil. Hiç bir ölkede kütüphanecilik adı altında değildir okullar.

Fransa'da "*Ecole Nationale des Chartes*" ama arşivci de yetiştirir. Son senelerde kütüphaneci yetiştirmiyor artık, arşivci yetiştiriyor. İNA'nın kütüphaneci veyahut da oraya bağlı olarak kütüphaneci yetiştirilebiliyor ama, esasında arşivci yetiştiriyor. Diyelim ki, öğrencisinin %80'i arşivci oluyorsa, %20'si kütüphaneci oluyor. İspanya'da aynı şekilde, gene İtalya'da aynı şekilde, Belçika'da aynı şekilde.

Yani, arşivcilik okulları, kütüphanecilik okullarından ayrı. Hele Almanya'da arşivcilik eğitimi lisans üstü eğitim biliyorsunuz. Hukuk, iktisat ve tarih lisans eğitimi almış olan kişilere, arşivcilik eğitimini lisans üstü olarak veriyorlar.

Ama ben enformasyon biliminin alt dalıdır demiyorum, öyle değildir demiyorum. Enformasyon biliminin müzecilikte, kütüphanecilikte, arşivcilikte alt bilim dalıdır; onu söylüyorum, yani başta enformasyon bilim dalıdır ama, onun alt bölümleridir. Fakat, kütüphaneciliğin alt bölümü değildir.

Oturum Başkanı –Konuşmamın başında da özellikle bir konuyu vurguladım, Anglosakson ölkelerinden örnekler verdim tabii, bir de enformasyon hizmeti, yani günümüzde olan bilgi hizmeti, belge hizmeti sunma. Bu bakımdan, onun bir parçası olarak ifade etmeye çalıştım.

Yrd. Doç. Dr. Mesut YALVAÇ (*İstanbul Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü*) –Ben sizin söylediğimize, Sekine hanımın söylediğine ve Tülin hanımın söylediğine tamamen katılıyorum; ama Sekine hanımın konuşmasında bir çekişme yaşanmadı diye düşünüyorum, bir çekişmenin olduğunu algılamadım. Buradaydım, konuşmanın başındaydım, sizin konuşmanızdan da böyle bir çekişme algılamadım.

Arşiv onun altında, kütüphanecilik onun altında; bu eğer bir kompleksse, biz bunları yenmek durumundayız.

Kimin neyin altında olduğu önemli değil. Bu üç örgütün, birimin birlikte işbirliği yapması, beraber hareket etmesi söz konusu, bilgiyi, belgeyi talep eden insanı üzmemesi, kısacası araştırmaları desteklemek söz konusu.

İstanbul'da çok özel durumla maalesef karşı karşıya kalıyorum kütüphanecilik bölümü öğretim üyesi olarak. Yaklaşık dört-beş yıldan beridir kütüphanecilik bölümü içinde arşiv dersi veriyorum.

Bir önceki oturumda Nejat beyin konuşmacılara gösterdiği müsamahayı, biz katılımcılar pek elde edemediğimiz için bir açıklamada bulunamamıştım; bunu söylemek istiyorum.

Üç yıldan beri, arşivcilik dersi alan öğrencilerime analiz yaptırıyorum. Beraber sahaya çıkıyoruz, İstanbul'daki arşivlerin, kamu kurum ve kuruluşlarındaki ve özel sektördeki arşivleri inceliyoruz, analiz yapıyoruz, sistem analizi yapıyoruz. Sayın Oğuz İCİMSOY hocanın bahsettiği o sistem analizi konusu çok gürültüye gitti bir önceki oturumda. Sorunların saptanmasında o çok önemlidir ve biz onu yapıyoruz.

Yaklaşık 250 kurumun analizini yaptık üç yıl içinde ve bunların %5'inin memnuniyet verici düzeyde olduğunu saptadık ve bu kurumlarda yaptığımız çalışmalarda, kurumlardan yararlanan kişilerin kütüphane, arşiv, dokümantasyon ve enformasyon hizmetlerini de aynı derecede birlikte istediklerini yakaladık ve gördük.

Ben kurumumla ilgili - "X" konuyu istediğimde, o konuyla ilgili arşiv belgesi de bana gelsin, kütüphane belgesi de bana gelsin, ulaşsın ve özel derlenmiş, işlenmiş belgeler ve bilgiler de bana gelsin istiyor kullanıcı.

Çekişme artık yok, biz birlikte çalışmak zorundayız.

Avrupa Topluluğu'nun ISO'ya da kalite kaygısıyla bir çok kuruluş -İstanbul'da, Ankara'da bu yaşanmıyor olabilir ya da başka şehirlerde yaşanmıyor olabilir- çok acele kalite belgesi almak isteyenler kütüphanecilik bölümlerine ya da arşiv bölümlerine başvuruyorlar İstanbul'da; öyle mi? Neden? Arşivlerini kurdurmak için, kütüphanelerini kurdurmak için. Aksi halde bunu yapamazlarsa, kalite belgesi alamayacaklar. Avrupa Topluluğu'yla ilişki içine giremeyecekler ve burada Belge-Bilgi Merkezi adı altında bir sistem kurmak istiyorlar.

Bu Belge-Bilgi Merkezinin içinde kütüphane birimi, hizmet birimi, arşiv hizmet birimi ve dokümantasyon-enformasyon hizmet birimi

işbirliği içinde, eşgüdüm içinde. Hepsinin uzmanlık alanları, kendi içinde yetişmiş gücüyle birlikte çalışmak durumdadılar.

Ben konuşmalarınızdan, gerçekten bunu anladım. Sanırım Tülin hoca da zaten bir önceki konuşmasında böyle bir iş birliğini anladı. Kendisi de bizim alanımızdan, yani bizim alandan derken, galiba kütüphanecilik alanından mezun bir insan. Ben onu bir çekişme diye algılamıyorum. Değil mi?

Öğr. Gör. Tülin AREN –Efendim, ben bunun karşısında değilim. Sanıyorum ki İstanbul'daki ilk Belge-Bilgi Merkezini kuran ve 10 yıl müdürlüğünü yapan da benim, Şişecam Belge-Bilgi Merkezi'ni kurdum ve 10 yıl da müdürlüğünü yaptım, yani ben buna karşı değilim.

Ama, ben, arşivcilik eğitimiyle kütüphanecilik eğitimi arasında bir fark olduğunu söylüyorum. Çünkü, bu işi fiilen 10 yıl yapmış bir insan olarak da söylüyorum ve arşivciliğin, evet dokümantasyon olayı da var arşivcilik içerisinde ama, arşivci bir kütüphaneci değildir ve kütüphaneci de arşivci değildir, hiç değildir, çekişmeye de gerek yok.

Ben yalnızca, zaten söyledim, Sekine hanımınkini dinleyemedim diye söyledim ve başından da girdim.

Yalnız sizin söyleminizden, arşivcilik eğitiminin kütüphanecilik bölümleri içerisinde verildiği gibi bir izlenim edindiğim için, Kıta Avrupa-sı'nda böyle yapılmadığını söyledim, hakikaten de böyle yapılmıyor.

Tabsin TÜRKER (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Tescil Şube Müdürü*) –Hüseyin beyin bildirisindeki bir husus dikkatimi çekmişti, ona ek olsun diye söylüyorum. Arşivcilik eğitimine, *ARŞİV-DER*'in çalışmalarının katkı sağlayacağına inanıyorum.

Biz bunu, bizzat yani arşiv olarak üstleniyoruz. Çocuklar devamlı geliyor, gelmiyor. Ama, daha çok gelmelerini istiyoruz ve bir de Vakıflar Arşivi'nin veya bizim arşivimizin tarihi, Devlet Arşivleri'nin tarihi gibi konularla değil de, bizzat belgelerin üzerinde çalışmasını istiyoruz.

Bir kaç arkadaşıma dedim, ben onlara bir sayfa metin vereyim, onu transkribe etsin, tahlil etsin, lisans tezi yapsın, değerlendirelim. Ama, belgeyle yüz yüze gelsin, belgeyi okusun, yazıları görsün, hadisenin içine düşsün.

Laboratuvar olarak biz hazırız hocam; onu arzetmek istiyorum.

Namık Kemal BOZKURT (*ARTEKAY Grup Ltd. Şti.*) –Öyle zannediyorum benden başka kimse yok. Tesadüfen, geçerken bilgi edindim, onun için geldim. Sayın hocamı gördüm, Abdulkadir beyi gördüm, saygı duydum.

Şimdi şuna şaşırdım: Özel sektör aynı zamanda arşivcilerle müşterek çalışır, fakat buraya hiç bir davet yapılmamış tahmin ediyorum.

İşbirliğinden bahsetti sayın hocam. Zannediyorum işbirliği aynı zamanda teknoloji sunan firmalarla birlikte yapılır, başka türlü nasıl bir işbirliği olur? Çünkü hepimiz çeşitli fuarlara katılıyoruz. Ben Amerika'da çok kalıyorum ve burada, dünyanın her yerinde de arşivistler veya bu konudaki uzmanlar, bürokratlar, öğretim görevlileri aynı zamanda özel sektörle sürekli olarak beraberdirler; ama Türkiye'de bunu hiç göremedim ve burada da göremedim. Onun için gerçekten üzüldüm.

Oturum Başkanı –Evet, beyefendi güzel bir noktaya değindiler. Devlet Arşivleri'nden bir yetkilinin bunu cevaplamasını rica ediyoruz.

Mehmet TORUNLAR (*Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Personeli*) –Bu Şûra'nın düzenlenmesi sırasında çalıştım, bizzat davetiyelerin gönderilmesi sırasında da.

Biz, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, esnaf dernekleri, büyük holdingler ve bunların arşivle ilgili birimleri dahil, tümüne davetiye ve programımızı gönderdik, fakat bir tek Fuat MİRAS beyden çelenk geldi, onun haricinde hiç bir yetkili veya görevli katılmadı.

Biz özel arşivlere, basın arşivlerine de aynı şekilde hem duyuruda bulunduk, afiş gönderdik, program gönderdik, davetiye gönderdik; kendi arşivlerinin de meselelerini burada tartışmalarını istedik, bunu şifahî olarak da, telefonla da rica ettik, fakat katılım olmadı.

Durum bu şekildedir, ben onu bildirmek istiyorum.

Oturum Başkanı –Teşekkür ederiz. Belki de bunda, böyle bir Şûra'nın ilk defa toplanması da her halde bir rol oynamış olabilir, fakat bu iyi bir başlangıçtır.

Geçen yıl, 7-9 Mayıs tarihleri arasında, Kütüphanecilik Bölümü olarak bir sempozyum düzenlemiştik iki gün süren; beyefendi bunu

gündeme getirdi, onun için bunu söylemek istiyorum özellikle. Orada Mesut beyle, -ben İstanbul'a birkaç defa geldim- Ankara'daki özel sektör temsilcileriyle, özellikle enformasyon alanında uğraşan özel sektör temsilcileriyle görüştük ve burada ilk defa da böyle bir sempozyumda bir fuar açtık. 11 firma katıldı, bir tanesi de yurt dışındandı, İsveç'ten geldi. Böylece orada gördük ki, özel sektör de bu işe canla başla girmek istiyor, hatta bize söylenen şuydu: "Sayın hocalarım, değerli meslektaşlar, biz böyle bir sempozyuma katılmaktan son derece mutluyuz." Sempozyumumuz, bilgi merkezleri, bilgi çağı bilgi merkezleri ve enformasyon teknolojisi ve sorunları şeklindeydi. Onlar, "Evet, biz teknoloji sağlıyoruz da, bu işin çalışmasını yapacak olanlar sizin elemanlarınız; kütüphaneciler, enformasyoncular, arşivciler. Yani, işin bir donanım yönü var, fakat bir de bilginin organizasyonu yönü var ki, o işi sizin elemanlarınız yapıyor, kütüphanecileriniz, enformasyoncular ve arşivcileriniz. Böyle bir işbirliğine fevkalâde taraftarız, hatta mezunlarınızdan bir kısmını da kendimiz istihdam etmek istiyoruz, bize bu konuda yardımcı olun" diye.

Ümit ederim, bu Şûra özel sektöre de bu konuda yeni ufuklar açar. Tabii arşivlerimizin gelişmesinde de böyle bir işbirliğine şiddetle ihtiyacımız olduğunu biliyorum.

Namık Kemal BOZKURT -Şimdi, Türkiye'deki arşiv problemi, dünyanın hiçbir yerinde yok bildiğim kadarıyla, muazzam bir arşiv problemi var, yılların ihmali var. Bu sadece millî arşivlerimiz ve kamu arşivleri değil, özel sektör için de aynı durum söz konusudur. Ve bu problemin çözümü gerçekten çok uzun çalışmalar gerektirir, çok uzun uğraşlar gerektirir ve bir işbirliği gerektirir.

Teknoloji çok sık bir şekilde değişiyor. Ama, esas belli olan teknolojiler vardır. Bu belli olan teknolojiler dünyada çok eskiden beri, belki 40-50 seneden beri oturmuş vaziyettedir.

Bilgisayar teknolojisi çok serî bir şekilde değişen teknolojidir. Ona bizim ülkemizin ayak uydurması biraz zordur; parasal bir sorundur, maddî bir sorundur bu. Ama, temel çözümlere geçtiğiniz zaman, onları halledebilirsek bence Türkiye'deki arşiv probleminin büyük bir bölümü çözümlür.

Ben bu kanaattayım. Ve bunu da sadece millî arşiv olarak değil de, aynı zamanda bütün kurumların ve kuruluşların da problemi olarak görmek lâzımdır.

Yasal düzenlemelerin çok iyi, tam olarak olduğu kanaatinde değilim.

Sayın hocamı dinlemiştim, meselâ noter arşivlerinden bahsetti veya hukuk arşivleri, Adalet Bakanlığı arşivleri, bunlar ilânihaye saklanması gereken belgelerdir ve bunlar büyük, muazzam yığınlar halindedir ve bunlara hiçbir çözüm şu anda bulunamamış.

Bunlar öyle bilgisayar ortamlarıyla filan, bununla da çözülemez, Türkiye, yılların ihmaliyle bu duruma gelmiştir. Ve bu şûralar ve bundan sonra yapılacak olan sempozyumlar veya seminerler zannediyorum çok daha dikkat çekici olabilir ve bu önemli sorun kısmen de olsa çözümlenebilir diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI –Ben öncelikle Namık beye teşekkür edeyim.

Gerçekten gerek üniversitelerimizde, gerek kamu kuruluşlarımızda, teknolojiye gelişmeleri takip etmekte sıkıntı içerisindeyiz. Dolayısıyla, teknolojiyle iç içe olan ve onu pazarlayan, onu hizmete sunan birimlerin de bu Şûra'da bulunmaları sanırım bu Şûra'ya katkı, bir boyut kazandırır idi ve bunların kayıtlara geçip bir sonraki şûrada veya benzeri faaliyette bunun dikkate alınmasında yarar var.

İkincisi, tabî ben -ismen tanımadığım için söylüyorum- sevgili genç arkadaşşıma şunu belirtiyim ki, ben merhum hocamdan bir nakil verdim. Gerçekten 1950'den 1985'e kadar Türkiye'deki üniversitelerimizde arşive dayalı çalışma yapan hocalarımızın sayısı her halde bir elin parmak sayısı kadar.

Oysa ki bugün, gururla söylüyorum ki, her üniversitede beş-on arkadaşımız arşive dayalı çalışmalar yapmaktadır.

Öyleyse, İstanbul-Ankara merkezli hizmet anlayışını teknolojinin bize sağladığı güçlerle aşmalıyız.

İkinci bir sıkıntımız, eğer arşiv merkezlerimize her hangi bir araştırmacı müracaat ettiği zaman, ana başlıkla her hangi bir merkezin müracaatı aynı olursa, bu çok geride kalmış bir anlayıştır.

Biz bu yüzden diyoruz ki, üniversitelerimizin bünyesindeki araştırma merkezleri âdeta arşivimizin gayri resmî yan kuruluşu gibi hizmet üretebilmesi için bize bakışın farklı olmasını bekliyoruz.

Aksi halde, -burada söyledim- İstanbul'da saygıdeğer dört hocamız toplanıyor, dokuz defter okuyor ve sansasyon yapıyor; sanırım maddî yönden de büyük bir getirisi var. Ama, Kayseri'de 53 defter okunuyor aynı metotla, ama, bilgi dahi aktarmakta sıkıntımız var bu Şûra olmasaydı.

Şu halde, üniversitelerimizdeki genç arkadaşlarımızın bu manada teşvik edilmeleri ve artık İstanbul'a gel, 15 gün İstanbul'da arşivde çalış düşüncesini de biz bu dönemde gerçekleştiremeyeceğimiz düşüncesindeyiz. Çünkü, iş hacmimiz her geçen gün artmaktadır. İstanbul'da barınmanın, kalmanın daha güç olduğunu da takdirlerinize sunuyorum.

Bu yüzden diyorum ki, üniversitelerimiz, özellikle Anadolu üniversitelerimiz kendi görevleriyle ilgili defter, belge, koleksiyonlara talip olsunlar, bunu bir merkeze toplansınlar; arkadaşlarımız çalışmalarını bu yöne teksif etsinler ve mahallî kaynaklardan destek alacaklardır ve bu desteği bir bakıma özel sektörün arşiv çalışmalarına katkısı olarak düşünüyorum.

Namık bey biliyorlar, biz bir cihaz aldık ve bu cihaz Ankara'da belli sayıda kuruluşların dışındaki kuruluşlarda yoktur ve bunu bize bir kuruluş aldı, bağışladı.

Eğer biz Kayseri'de dünya çapında bir çalışma da yapmış olsaydık, o kuruluş bizimle ilgilenmezdi. Ama, söz Kayseri olduğu zaman, hâ, bu Konya için böyle, Manisa için böyle, Kütahya için böyle.

Öyleyse, lütfen yönümüzü Anadolu'ya döndürelim. İstanbul-Ankara merkezli çalışmayı Anadolu'daki merkezlere kaydıralım ve bunu Arşiv Genel Müdürlüğü'nün gayri resmî yan kuruluşu konumunda gördüğümüz araştırma merkezlerimizle hedefe ulaşacağımız inancındayım.

Oturum Başkanı –Sayın konuklar, bu ülke insanları, bu ülke gerçekten çok iyi şeylere lâyık. Bu çalışmalarımızın temposunu artırmak zorundayız. Ülke çapında yaygınlaştırmak zorundayız. Topyekûn kalkınmak zorundayız. Bu bilinci hiçbir zaman aklımızdan çıkarmamız gerekiyor. Sanıyorum bu ortam da ülkemizde mevcut. Heyecan mevcut. Ümit ederim ülkemizin kalkınmasına yararlı bilimsel toplantılar, devam edecektir.

Bu arada üzüntüyle öğrenmiş bulunuyoruz, Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Arşiv Ana Bilim Dalı'nda görev yapan Yrd. Doç. Dr. Salih GÜRBÜZ'ü kaybettik. Kendisine Tanrı'dan rahmet diliyoruz.

Bu güzel toplantıların Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından tekrarlanmasını ve ülkemize yeni değerler kazandırmasını diliyoruz. Toplantımızı burada kapatıyoruz.

Geldiğiniz için değerli konuşmacılara ve sizlere teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum. İyi akşamlar efendim.

K SALONU VI. OTURUM

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Ercüment KURAN

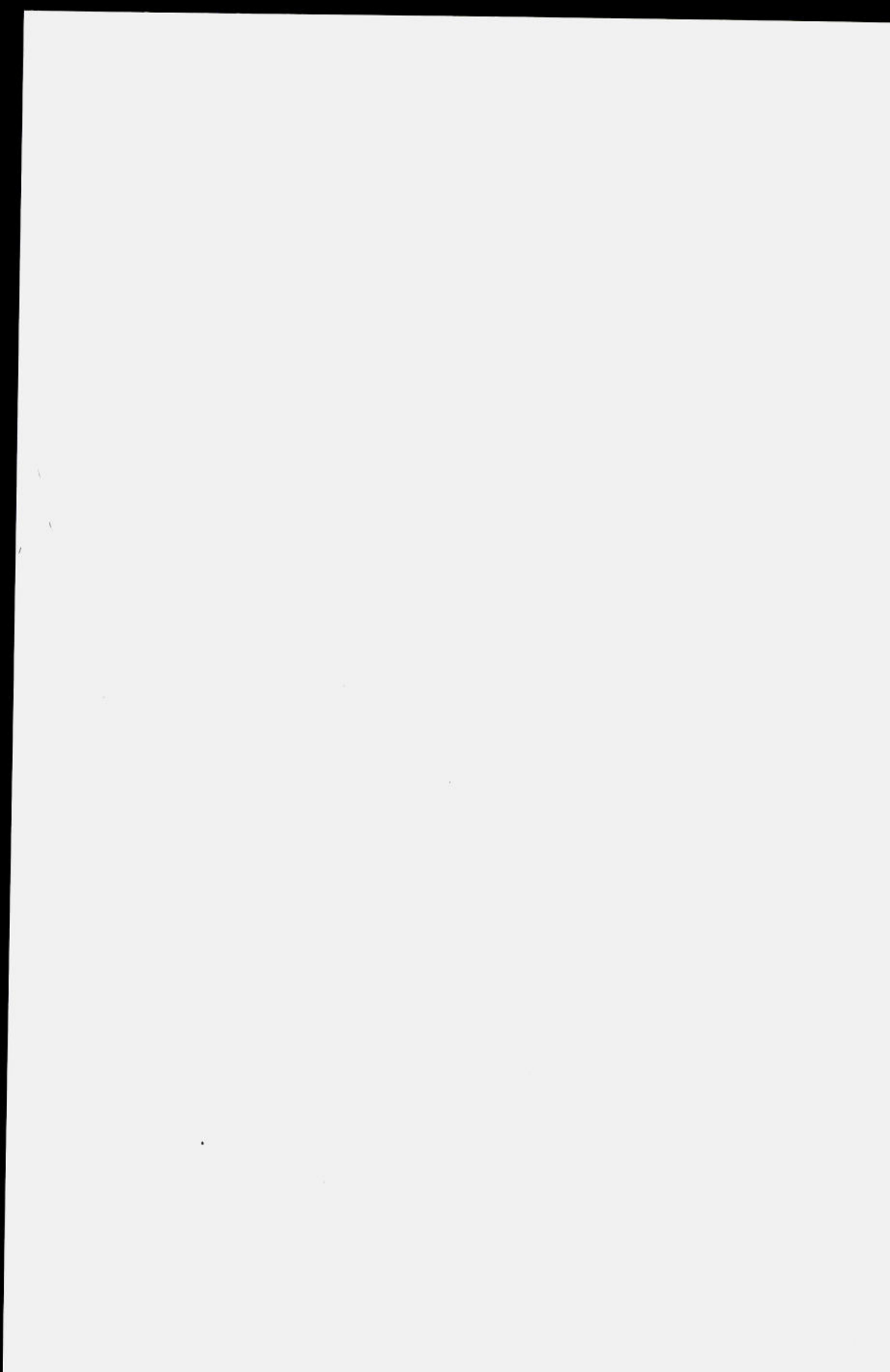
Tebliğ Sunanlar:

Prof. Dr. Esin KÂHYA

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT

Ar. Gör. Arzu TERZİ

Mustafa SERİN

Prof. Dr. Ercüment KURAN*'ın Oturumu Açış Konuşması

Değerli meslektaşlarım, Aziz dinleyiciler,

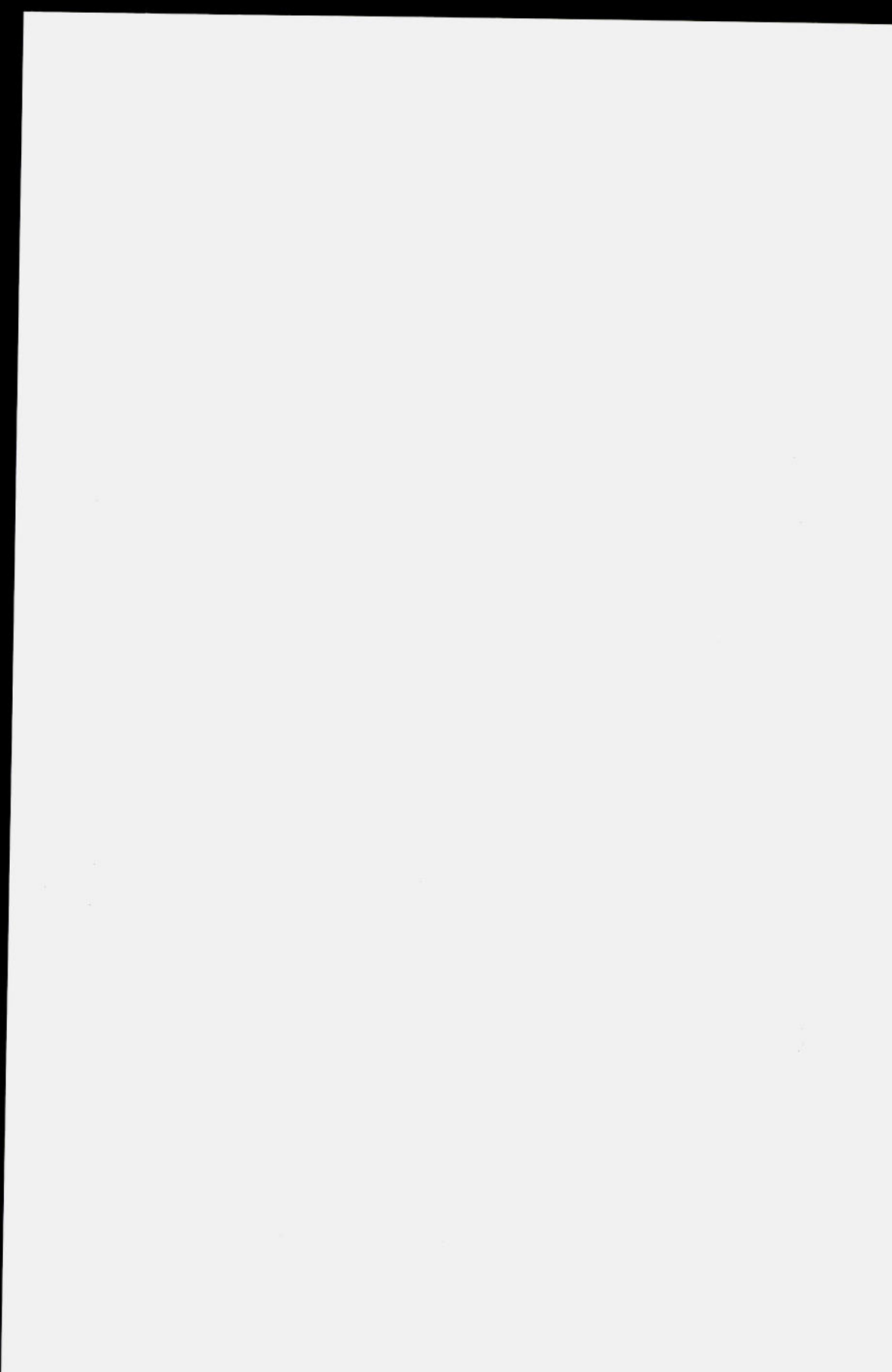
I. Millî Arşiv Şûrası'nın son iki oturumundan listede en sonuncusunu açıyorum. Oturuma zamanında başlamış oluyoruz, zamanında bitirmek durumundayız. Çünkü 18.15'te Şûra'nın genel değerlendirme toplantısı olacaktır. Evvela şunu söyleyeyim: Bu Şûra teknik konu olduğu halde, bilim adamlarımızın, arşivcilerimizin, tarihçilerimizin ve öğrencilerimizin bu Şûra'ya bu kadar ilgi duymasını büyük memnunlukla müşahede ettim. Çünkü son yıllarda bu gibi toplantılar ilgi çekmiyor. Bu ilginin Türk medyasına da intikal etmesini temenni ediyorum. Maalesef dün akşam TRT'de çok kısa bir şey verildi ondan ibaret, gazetelerde bir şey çıktı mı? Ama bunlar Türkiye'nin 10 sene, 20 sene, 30 sene sonrası için binaların temelleridir. Temeller sağlam olursa, bu bina çökmez, kuvvetlenir. Ama bu kültür kaynaklarının ihmali, bütün ekonomik kalkınmaya rağmen Türkiye'yi bir yere götürmez. Bunları devlet adamlarımızın idrak etmesinde büyük yarar var.

Bu girişten sonra asıl konumuza geçiyoruz. Dört tebliğ var. Zamana riayet etmek mecburiyetindeyim.

Evvela sayın Prof. Dr. Esin KÂHYA hanımefendi. Esin KÂHYA hanımefendi hepimizin tanıdığı gibi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi hocası. Tebliğ Konusu: *"Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yy. Madenlerle İlgili Bazı Arşiv Belgelerinin Değerlendirilmesi"*.

Buyurun sayın KÂHYA.

* Hacettepe Ü. Edebiyat Fak. Emekli Öğretim Üyesi.

ONDOKUZUNCU YÜZYILDA OSMANLILARDA MADENLERLE İLGİLİ ÇALIŞMALARLA BAZI ÖRNEKLER

*Prof. Dr. Esin KÂHYA**

Türkiye maden olarak son derecede zengin yataklara sahiptir. Ülkemizdeki bu zengin maden yataklarının tarih öncesi devirlerden itibaren kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Arkeolojik kazılar sonucunda, elde edilen veriler madenden dinî semboller, kapkacak, heykelcikler ve silah yapıldığını göstermektedir. Bunların en güzel bazı örneklerini Alacahöyük, Trova Höyüğü gibi höyüklerden elde edilen malzeme içinde görmek mümkündür. Bunun belli başlı sebebi Anadolu'nun çok eski tarihlerden itibaren uygarlığın beşiği rolünü üstlenmiş olmasıdır. Buna bağlı olarak Anadolu'da madenlerin kullanımını M.Ö. 7000'lere kadar götürmek mümkündür, diyebiliyoruz. İlk kullanılan madenin ise bakır ve onun alaşımı tunç olduğu da bilinmektedir. İlerleyen dönem içinde demir ve altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin değişik gayelerle kullanıldığı, yine arkeolojik araştırmalar sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Madenlerimiz ve onların kullanımları ile ilgili bilgi edindiğimiz diğer bir kaynak da arşivlerimizdir. Burada bulunan belgeler vasıtasıyla biz ne zaman ve nerede ne gibi madenlerin bulunduğunu bunların kullanım yerlerini öğrenebilmekteyiz. Aslında, Osmanlı İmparatorluğundaki yaşamla ilgili hemen her konuda bilgi edinebileceğimiz bu belgelerden oluşan kaynaklardan biz sadece madenlerimizle değil, sağlık sistemimiz, eğitim sistemimiz, devlet ve ekonomi politikamızla ilgili bilgi edinebilmekteyiz.

* Ankara Ü. DTCF. Tarih Bölümü.

Madenlerimiz veya daha geniş ifade ile doğal kaynaklarımızla ilgili olarak arşivlerimizin değişik birimlerinde bilgi bulabiliyoruz. Topkapı Sarayı Arşivi diye adlandırılan arşivde olduğu gibi, Başbakanlık arşivinde de bu konuda bir hayli malzemeye rastlamaktayız.

Bunlardan Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgeler şüphesiz ki, Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelerle sayıca kıyaslanamayacak kadar daha azdır, çünkü, Topkapı Sarayı Arşivi'nde daha sınırlı ve daha özel nitelikteki belgeler bulunmaktadır; halbuki Başbakanlık Arşivi'nde, yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, hemen her konuda belge bulmak mümkündür. Bazı yabancı tarihçiler, Osmanlıların iyi arşivci olduğunu söylemişlerdir, ve bunu söylerken de daha çok Başbakanlık Arşivi'ni kastetmişlerdir.

Topkapı Sarayı Arşivi'nde madenlerimizle ilgili belgelerden bazı örnekler verelim. Bunlardan E 12, 3341, 8254 numaralı belgelerden 1764 ile 1835 (H. 1178-1251) tarihleri arasında Keban madeni ve Ergani madeni hakkında bilgi edinebiliyoruz. Bu belgeyi tamamlayıcı nitelikte olan D. 5755'de konu ile bilgilerimizi tamamlamamız mümkün olmaktadır. Yine aynı arşivde madenlerle ilgili bir başka belge yine Keban ve Ergani madenleriyle ilgili olup, bu madenlerin ihale ile alınması konusundadır.³⁹⁹ Bu belgeden biz, bu madenlerin idaresinin Mustafa Paşa uhdesine bırakıldığını öğrenmekteyiz. Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgeler arasında bulunan D. 721, 782 ve 1932 numaralı belgelerde ise Eğriboz ve Ergani'den alınan bakır, tuz ve gümüş istihsali miktarlarını öğrenmekteyiz. Bu belge 1589-1833 M. arasındaki (H. 997-1249) değerleri vermektedir. Kayıtlar defter şeklinde olup, söz konusu tarihler arasındaki maden işletmeleriyle ilgili değerlerin birbiriyle karşılaştırılabilmesi olanağını vermektedir. Ayrıca, Ergani ve Keban madenleri hakkında bu arşivde yoğun bilgiye rastlamaktayız. Bunlar arasında E. 3341, 4413, 4574, 4578, 4579, 4601, 6019, 8254 numaralı belgelerle, D. 723 ve 8381-9206 numaralı defterleri zikredebiliriz. Bu belgelerden 1802-1835 (1217-1251 H.) tarihleri arasında bu madenlerle ilgili alınan kararları bulmamız mümkün olmaktadır.

³⁹⁹ Topkapı Sarayı Arşivi: E. 9708; tarihi 1814/1229.

Yine Topkapı Sarayı Arşivi'nde elde edilen madenlerin özellikleri, demir madeninin vasıfları⁴⁰⁰, madenlerin kullanımı ve işlenmesi ile ilgili bilgi verilmektedir.

Buraya kadar verilen açıklamalardan anlaşılacağı gibi, Topkapı Sarayı Arşivi'ndeki belgelerde, çıkarılan maden miktarı ve madenlere yapılan atamalar hakkında bilgi bulmak mümkündür. Ayrıca yine bu arşivde, Anadolu dışında, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki yerlerdeki madenler, madenler işletmeleri ve elde edilen gelirlerle ilgili bilgi de vardır. Örneğin E. 3675 numaralı belge Trablusgarp kükürt madenleri hakkında bilgi vermektedir.

Daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, Topkapı Sarayı Arşivi, sınırlı sayıda belge içermektedir. Bunlardan madenlerle ilgili olanları da dolayısıyla fevkalade sınırlı olup, daha çok işletmeden elde edilen gelir ve oralara yapılan tayinlerle ilgilidir.

Diğer bir arşiv, bilindiği gibi, Başbakanlık Arşivi olup, bu arşivin farklı tasniflerinde madenlerle ilgili bilgiye rastlamaktayız. Bu tasnifler arasında Cevdet tasnifi içinde yer alan Hariciye, Maliye, Dahiliye tasniflerinde madenlerle ilgili yoğun bir şekilde malzeme bulmak mümkün olmaktadır. Aynı zamanda, Hatt-ı Hümayunlarda, Yıldız'da ve Hazine kayıtlarında da bu konuda bilgi bulabiliyoruz. Ayrıca yine Başbakanlık Arşivi'ndeki Şura-yı Devlet Evrakı arasında olan ve 1311 H. (1893) ve 1329 H. (1911) yılları arasında doğal kaynaklarımızla ilgili belgeler taranıp, İrade Orman ve Meadin Defteri olarak verilmiştir. Ayrıca Fekete tasnifinde ve İradelerde de bu konuda bilgi bulabiliyoruz. Bunlardan Fekete tasnifinde, daha çok erken tarihli bilgileri içerirler. Onun için burada ele alınmamıştır.

Bu belgelerden, örneğin Cevdet tasnifinden 10856 numarada kayıtlı S. 1256 H. (1840) tarihli belgede Merzifonabad'dan çıkarılan gümüş hakkındadır. Yukarıda belirtilmiş olduğu gibi, zaman zaman doğal kaynaklarla ilgili bilgiler birlikte ele alınabilmektedir. Bunlardan biri de bu metindir. Burada sadece, Merzifon'un gümüşü değil, Gümüşhacıköy'deki zeytin ürünü de söz konusu edilmektedir. Yine Cevdet Dahiliye evrakı arasında 9810'da kayıtlı 1222 H. (1805/1806) tarihli belgede Gümüşhane

⁴⁰⁰ Topkapı Sarayı Arşivi: E. 5722, A XIX.

madenlerinin "nizam ve intizamının" bir yıl için aynı şekilde korunması ile ilgili Maden emini Abdullah beyin bir yazısını görüyoruz. Bir başka belge ise⁴⁰¹ Akdağ madeni'ne Yusuf Paşa'nın tayini ile ilgilidir. Genellikle Dahiliye defterlerinde Akdağ Madeni, Gümüşhane, Bozkır Madeni⁴⁰², Keban Madeni,⁴⁰³ Ankara,⁴⁰⁴ Kayseri⁴⁰⁵ gibi maden çıkarılan yerlere yapılan atamalar, oraların asayişi, çıkan isyanlar ve işletmelerinin tevdi ve işletmede görev alanların icraatlarıyla ilgili vesikalara rastlamaktayız. Ayrıca, yine bu belgelerde çıkarılan madenlerin işlenmesi ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.

Başbakanlık Arşiv belgeleri arasında, Hatt-ı Hümayunlar önemli bir yer tutar. Bunlar, bilindiği gibi, padişahların bir iş konusundaki görüşlerini bildiren belgelerdir. Bunlar arasında madenlerle ilgili olarak, örneğin Akdağ madeni Bozok mütesellimliği ile⁴⁰⁶, bakır madenleriyle,⁴⁰⁷ Keban madeni ile⁴⁰⁸ ilgili belgelere rastlanmaktadır.

Keban'la ilgili belgelerden biri, örneğin 27676 numaralı ve 1230 H. /1814 M. tarihli belge Keban maden Emiri Salih Paşa'dan 413370 dirhem gümüş geldiğini belirtmektedir. 27669 numaralı 1224 H. /1809 M. tarihli belge ise bize aynı madenin eminine vekâlet eden Ahmet Paşa'dan 20040 dirhem gümüşün gelip darphaneye teslim edildiğini ifade etmektedir. Konuyla ilgili bir başka belgeden, yani 27668 numaralı ve 1240 H. /1824 M. tarihli belgeden ise, Salih Paşa'nın 85195 dirhem gümüşü darphaneye gönderilmek üzere teslim ettiğini öğrenmekteyiz. 27654 numaralı ve 1246 H./1830 M. tarihli belgeden ise, Keban maden Emiri Osman Paşa'nın 45205 dirhem gümüşü, darphaneye göndermiş olduğu kaydedilmektedir. Yine aynı konuyla ilgili olarak, 27665 numaralı ve 1249 H. /1833 M. tarihli belgede ise Keban Emiri Reşit Paşa'dan gelen gümüş miktarının 6163 dirhem olduğu belirtilmiştir. Aynı konudaki bu 5 belgeyi karşılaştırmak suretiyle biz, yüzyılın başında Keban Madeni'nden

⁴⁰¹ Dahiliye Cevdet 8237; 11 B 1252/1835-1836.

⁴⁰² Dahiliye, Cevdet 3 Ha. 1240.

⁴⁰³ Dahiliye Cevdet 7983; 22 B 1213.

⁴⁰⁴ Gümüşgan Madeni Müdürü Ahmed Bey'e çıkan zimmet hakkında; Dahiliye Cevdet, 7427, 2 A 1262.

⁴⁰⁵ oraya bağlı Bozok sancığında güherçile çıkarılmaktadır; Dahiliye Cevdet 14; tarihi 1237.

⁴⁰⁶ 27879; 2 A 1248 ve 27879; 1249.

⁴⁰⁷ 27704; 1225.

⁴⁰⁸ 27681; 1249, 27685; 1241, 27686; 1245, 27688; 1228, 27689; 1226, 27691; 1233, 27692; 1232, 27693; 1233, 27697; 1239, 27701; 1248, 27703; 1245.

çıkarılan gümüş miktarının artma eğilimi gösterdiğini ve daha sonra, yani 1820'lerden itibaren ise azalma gösterdiği sonucunu çıkarabiliriz. Burada sadece çıkarılan maden miktarları belirlenmemekte, aynı zamanda, bunların nasıl tasarruf edildiği ve dolayısıyla, Osmanlı Devleti'nin o dönemdeki ekonomik durumu hakkında da fikir edinmemizi sağlamaktadır. Ayrıca, bu belgeler, madenin durumu hakkında da bize bilgi vermektedir.

Bu belgelerden ve yine aynı madenle ilgili Topkapı Sarayı Arşivi belgelerinden, bu madenden (Keban burada söz konusu edilmektedir) çıkarılan gümüşün Türkiye'nin değişik yerlerinde 1147 darphaneye gönderildiğini ve bunlarda basılan paranın, eşkıyanın eline geçmemesi için sıkı önlemler alındığı belirlenmektedir. Aynı önlemlerin kalp para kesimlerini önlemek için de uygulandığı görülmektedir. Ayrıca bütün maden ocakları çok sıkı bir şekilde korunmuştur.

Burada bir noktaya daha dikkatinizi çekmek istiyorum. Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, İrade kayıtları da bize madenler hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan, İrade orman ve maden kayıtlarını incelediğimiz zaman madenlerin idaresinin ve işletilmesinin on dokuzuncu yüzyılın sonları itibariyle yabancıların uhdesine bırakıldığını belirlemekteyiz; yüzyılın ilk yarısında görülen Türk idareciler ki bunların çoğu Paşa unvanlı şahıslardır, yerlerini mühendislere ve de çoğunlukla yabancı mühendislere bırakmışlardır. Bunlara örnek olarak, İrade 323 numara ve 3 B. 1318 H. /1902 M. tarihli belgeyi gösterebiliriz. Bu belgede Ergani madeni'nin teftiş heyetinde görevli Mösyö Otto Fşeria'dan söz edilmektedir. Bu belgede maden heyetinde görevli olan bu mühendisin görev süresinin uzatılması söz konusu edilmektedir. Yine aynı paralelde olmak üzere, İrade 121 numaralı belge, Maden Heyet-i Fenniyyesi Ser Mühendisliği'ne maden mühendisi Mösyö Polan'ın tayini ve onun yerine de Alman madenleri ihracat müdürü Mösyö Ottobeşer'in tayini hakkındadır.⁴⁰⁹

Ayrıca maden heyetlerinde ve işletmelerinde Türk mühendisler de görev almıştır. Böylece, biz bu belgeler vasıtasıyla o dönemin teknik elemanları hakkında da bilgi edinebiliyoruz. Örneğin İrade 1592; tarih

⁴⁰⁹ İrade 121; 23 M. 1317/1897.

1317 H. /1901 M.'deki belge maden mühendisi Abdurrahman Sami beyin 2000 Türk lirası maaşla orman ve maden mühendisi olarak baş mühendisliğe tayini hakkındadır.

Yüzyılın ilk yarısında hatta daha da kesin konuşmak gerekirse, yüzyılın son çeyreğine kadar, daha çok Türk idareciler ve Türk devletinin kontrolü altında olan madenler, yüzyılın son çeyreğinde ve devamında tedricen yabancıların ve azınlıkların kontrolüne girmeye başlamıştır. Örneğin, yine İrade 101 ve 1316 H. /1898 M. tarihli belgede, Sinop Sancağı Boyabad Kazası Torgan Arsenik madeni'nin Boyacızade Musa Aga'ya, Yorgaki ve Hafız Süleyman Efendi kerimesi Ayşe Sıdika hanıma verilmesini öngören irade ve aynı şekilde, Aydın Vilayeti Söke kazası Kemer çiftliği ve Kayas karyesinde çıkarılan zımpara madeninin 60 yıl süresince Hacı Nicola ve vereseşi İstavros ile diğerlerinin uhdesine verilmesini belirten belgelerde görülmektedir. Bu örnekleri artırmak mümkündür.

Arşiv belgelerinden biz sadece, hangi madenlerin kimler tarafından, ve nasıl işletildiğini değil, aynı zamanda o madenlerin durumu, elde edilen madenlerin nasıl ve nerelerde kullanıldığı konusunda da bilgi sahibi olabiliyoruz. Örneğin 400 numaralı ve 1320 H. /29 L. 1912 numaralı belgeden Ergani Madeni'nden elde edilen madenin bir kısmının fişek haneye gönderilmesi ve geri kalanının Londra'ya verilmesi konusunda irade olduğunu belirlemekteyiz.

Madenlerimizin işletilmeleri, onların kullanımı ve dışarıya gönderilmesi ile ilgili önemli değişimler bilhassa 1860'lı yıllardan sonra kendisini hissettirmiştir; zaman içinde madenlerin işletilmesi yabancı kampanyalara bırakılmıştır. 1902 ile 1911 arasında Türkiye'de çıkarılan madenlerin hemen tamamı yurt dışına gönderilmiştir. Zaten aynı dönemde, Türklerin işlettiği madenlerin sayıca çok azaldığı da belirlenmektedir. Avrupa'da hızla gelişen sanayide her türlü madene ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun bir kısmı da Türkiye'de çıkarılan madenlerle karşılanmıştır.

Ancak, Cumhuriyet döneminde devlet stratejik öneme sahip olan madenleri bizzat kendi işletmeyi uygun bulmuştur. Daha sonraki yıllarda tedricen bazı madenlerin işletme hakkı kişilere tevdi edilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde maden işletmelerinin devlet eliyle kurumlaştırıldığını görüyoruz. Etibank, Türkiye Kömür İşletmeleri vb. gibi.

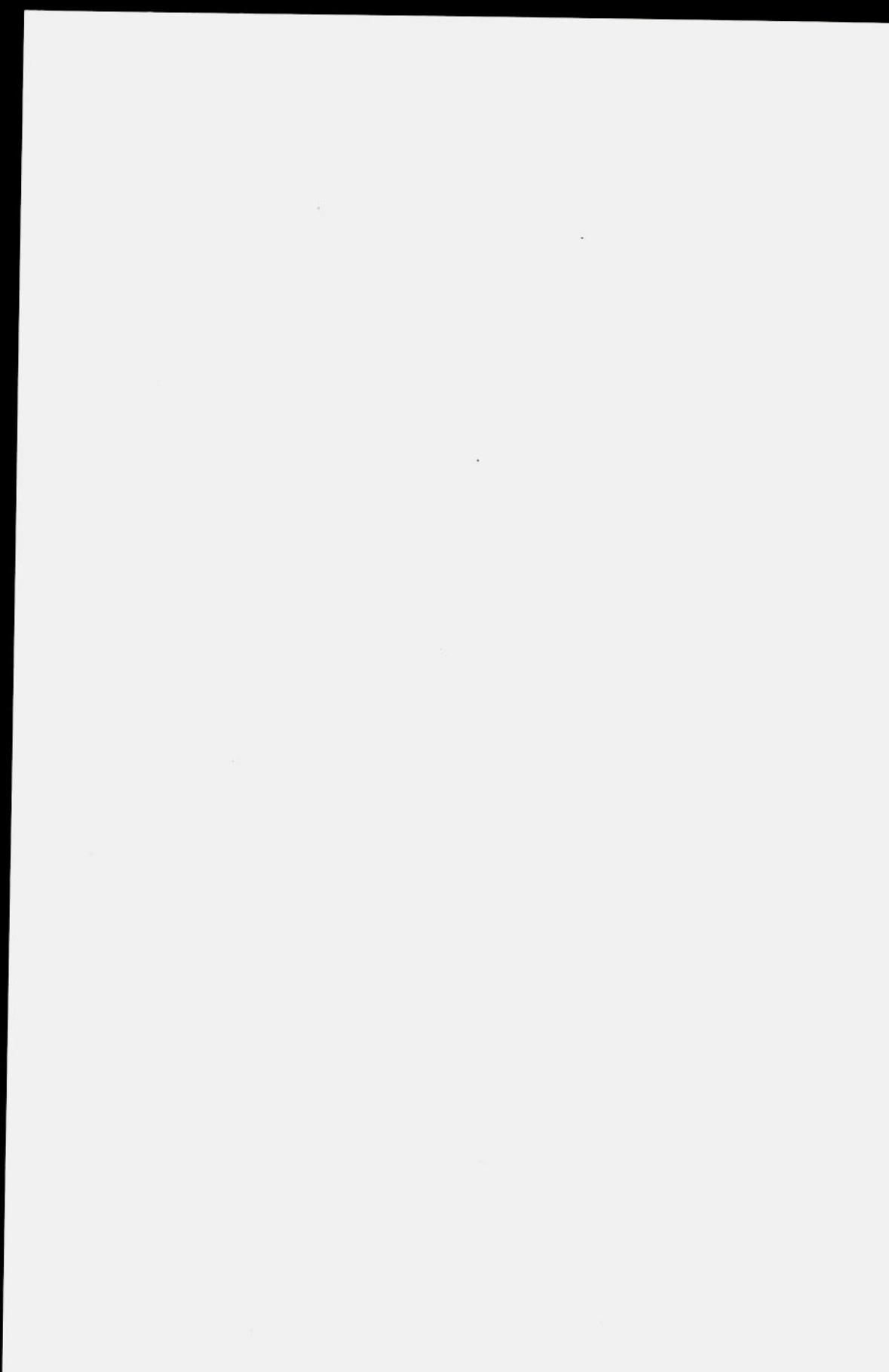
Genel olarak madenlerle ilgili belgeler incelendiğinde bir başka nokta daha gözümüze ilişmektedir. On dokuzuncu yüzyıla kadar Türkiye'de çıkarılmakta olan madenlere, bu yüzyılda yenileri eklenmiştir. Bunlardan biri de linyittir. Örneğin 466 numaralı ve 22 Ca. 1312 H. /1894 M. tarihli belgede Karasi Sancağındaki Linyit madeni'nin talibine ihalesinden söz edilmektedir. Yine bir başka belge ise kömürle ilgilidir. Burada söz konusu olanın linyit olması muhtemeldir. Bu belge,⁴¹⁰ Aydın Vilayeti Söke Kazası Yarık Kaya Mahallesi'nde kömür çıkarıldığı ve çıkarılan kömürün İzmirli Manolaki Antonyadır Efendi'nin uhdesine verilmesi ile ilgilidir.

On dokuzuncu yüzyılda çıkarılmaya başlanan madenlere krom ve petrol de dahil edilebilir. Ancak yurdumuzda ilk petrol ve gaz aramaları 1921 tarihli olup, ilk "Petrol Arama İşletme İdaresi" 1933'te ve M.T.A Enstitüsü 1935'te kurulmuştur.

Buraya kadar verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, arşivlerimiz bize, maden kaynaklarımız, onların durumu, işletilmeleri ve tarih içinde geçirdikleri evrelerle ilgili ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu'nda madenlerimizin durumunu da bu belgeler sayesinde fevkalade net bir şekilde öğrenmemiz mümkün olmaktadır. Ayrıca, yine madenlerimizle ilgili olarak, teknik olanaklarımız onların ticarî hayattaki rolü de yine bu belgeler sayesinde kolayca öğrenilebilmektedir.

Aslında, verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, arşivlerimiz sadece Osmanlı İmparatorluğu sırasında, madenlerimizin durumu işletilmesi vb. gibi konularda bilgi vermez, aynı zamanda, bütün bilim ve düşün hayatımızın şekillenmesi ve gösterdiği aşamalar hakkında bilgi vermektedir. Dolayısıyla tarih çalışması yapan hemen herkes, diğer kaynakların yanı sıra, bu vazgeçilemez kaynaktan da yararlanmak zorundadır.

⁴¹⁰ 273; 19 S 1316 H. /1898.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Esin hanıma teşekkür ederiz. İlme bir katkıda bulunmuştur.

Konusu diğer tebliğlerden farklı olduğu için, üç kişiye söz vereceğim soru veya katkıda bulunmak isteyenlere.

Doç. Dr. İbrahim YILMAZÇELİK (Fırat Üniversitesi Fen -Edebiyat Fak.) –Efendim, hocama tebliği için teşekkür ediyorum; yalnız, konu başlığı "*Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. yy. Madenlerle İlgili Bazı Arşiv Belgelerinin Değerlendirilmesi*" olduğu için, özellikle bu konuda Fahrettin KIZLAK tarafından yapılmış olan çok önemli bir çalışma var, 1997 yılında Türk Tarih Kurumu yayınları arasında da yayınlandı. "*Keban Ergani Yöresinde Madencilik, 1775-1850*". Dolayısıyla, ben de, kendisine bu konuda bayağı belge ve bilgi verdiğim için hocamın belirtmiş olduğu belge gruplarından çok daha farklı grupların içerisinde olduğunu hemen söyleyeyim.

İkincisi, yine bu madenlerle ilgili kaynaklara ek olması açısından, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Hasan YÜKSEL arkadaşımızın yüksek lisans tezi, "*Keban Maden Emini Defteri*" ki, kendisi bunu yayınladı, onunla ilgili gerçekten önemli kaynaklar arasındadır. Aynı zamanda, madenle ilgili kaynaklar söz konusu edildiği zaman.....

..... Bu hususta Hasan beyle yayınlayacağımız, "*İbrahim bin Muhammed'in Hatırat ve Mektupları*" ki, bu maden emini defteridir. Ayrıca, bir de bu konuya, tabîî, seyahatnamelerin de girdiğini eklemek durumundayım.

Hocama tekrar teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı –Bir şey daha var, Recep SAKAOĞLU'nun "*Köse Paşa Hanedanı*" adlı eserinde o bölgeye ait madenler konusunda bilgiler

var. Orada konu bu değil, başlık içinde kalmış, hanımefendi biraz daha geniş tutmuş, bütün Anadolu'yu alıyor 19. yüzyılda.

Prof. Dr. Esin KÂHYA- Efendim, bir kere yayınlarla ilgili olarak verdiği bilgi için sayın konuşmacıya teşekkür ederim. Burada benim gayem, madenlerle ilgili bir tebliğ vermektan ziyade şunu göstermeye çalışmaktı: Genellikle tarihçiler, siyasî kapsamda arşivleri alıyorlar; halbuki, bilim tarihçileri için arşivlerin ayrıcalıklı bir yeri var. Onun için, o noktadan hareket ederek ben tebliğimi hazırlamaya çalıştım. Arşiv, Topkapı Sarayı Arşivi olsun, Cumhuriyet Arşivi olsun, Başbakanlık Arşivi olsun, çeşitli yazma eserleri desteklemek bâbında, hatta onların tarihsiz olanlarını daha rahat, daha dikkatli, daha net değerlendirmek açısından son derece önemli. Bu noktayı vurgulamak benim asıl gayemdi. Dolayısıyla da, konuyu dağıtmak yerine, rnekleyerek işte şundan dolayı bizim için arşiv önemlidir demek istedim. Eğer bu mesajı verebildiysem mutluyum.

Oturum Başkanı -Teşekkür ederim. Artık, soru soranlara söz veremeyeceğim.

şimdi sayın Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT'un tebliğine geçiyoruz.

Buyurun sayın KURT.

TAPU TAHRİR DEFTERLERİ VE BUNLARIN YAYINLANMASI HAKKINDA

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT*

Osmanlı Devleti'nin ilk asırlarından beri tahrir defterleri tutulmaktaysa da bugün elimizde bulunan en eski tahrir defteri, 835 (1431-1432) tarihini taşımaktadır⁴¹¹. Özellikle XVI. yüzyıl Osmanlı tarihi için birinci elden kaynak olan Tapu Tahrir Defterleri mîrî, mülk ve evkâf toprakların mülkiyet ve tasarruf sistemini gösteren arşiv belgeleridir⁴¹².

Tapu Tahrir Defterlerinin yayımı bir başka deyişle "bugüne kazandırılması" İsmet Binark'ın deyimiyle "vatan coğrafyasının tapusuna kavuşturulması"⁴¹³. 1940 yıllarından beri bu kıymetli arşiv belgelerinin yayımı gündemde olmasına⁴¹⁴ rağmen bugüne kadar bu konuda sevindirici bir yol alınmamıştır. Esasında İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde ve Ankara'da Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde yaklaşık 1850 adet tapu tahrir defteri

* Ankara Ü. DTCF. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

⁴¹¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *438 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/ 1530), I*, Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livânları, Dizin ve Tıpkıbasım, Ankara 1993, s. X. Tahrir defterleri hakkında yapılan son bir çalışma için bkz.: Kemal Çiçek, "Osmanlı Tahrir Defterlerinin Kullanımında Görülen Bazı Problemler ve Metod Arayışları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 97, Ağustos 1995, s. 93-111.

⁴¹² Konumuz tapu tahrir defterlerinin yayınlanması olduğundan, bu defterlere dayalı olarak yapılan çalışmalardan çok, yapılan belge neşri niteliğindeki eserler üzerinde durulacaktır. Defterlere verilen "Tapu Tahrir" isminin de son yıllarda tenkide uğradığını ve "Tapu Tahrir" yerine "Tahrir" denilmesi önerisinin getirildiğini görmekteyiz. O dönemin şartları içerisinde düşünüldüğünde yapılan işlemin sadece bir tahrir olmadığı ve tahrir sonucunda bir anlamda tapu işlemi gerçekleştiğini de kabul etmek gerekir. Tapu ile olan ilişkisi göz önüne alınarak XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait son defterlerin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde muhafaza edildikleri bilinmektedir. Bu defterlerin tapu ile ilgisi için bkz.: Muzaffer Arkan, "Tapu ve Kadastro Faaliyetleri Bakımından Osmanlı Tahrir Sistemi ve Tapu Tahrir Defterleri", *Tapu ve Kadastro Dergisi*, 5(1990), s. 198-204.

⁴¹³ İsmet Binark, *438 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, Önsöz, s. IX.

⁴¹⁴ Mehmet Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi Araştırmalarında Kullanılması Hakkında Bazı Düşünceler", *Vakıflar Dergisi*, 22 (1991), s. 429.

bulunduğu⁴¹⁵ göz önüne alınacak olursa işin zorluğu ortaya çıkar. Ancak işin nicelik açısından zorluğu bir yana bugüne kadar bu tür yayında uygulanacak metod konusu da açıklığa kavuşmuş değildir⁴¹⁶.

1850 defteri yayınlamak mümkün olmadığına göre bunlardan hangileri seçilecek ve bu seçimde nasıl bir yol izlenecektir? Bugüne kadar yapılan yayınlara baktığımızda batılı bilim adamlarının daha çok kendi ülkelerine ait Osmanlı Tapu Tahrir Defterlerini yayınladıklarını görmekteyiz. Gyula Kaldy-Nagy'nin *Kanunî Devri Budin Tabrir Defteri (1546-1562)*⁴¹⁷, Bruce W. McGowan'ın *Sirem Sancağı Mufassal Tabrir Defteri*⁴¹⁸ buna örnek olarak verilebilir. Türk bilim adamları ise genel olarak kendi yetiştikleri bölge ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Refet Yinanç(Maraş) ve Mesut Elibüyük (Malatya), *Kanunî Devri Malatya Tabrir Defteri (1560)*⁴¹⁹; aynı yazarlar tarafından hazırlanan *Maraş Tabrir Defteri (1563)*⁴²⁰; Bahaeddin Yediyıldız (Ordu), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I*,⁴²¹; Yılmaz Kurt (Osmaniye), *Çukurova Tarihinin Kaynakları I-IV*⁴²² isimli çalışmalar bunlardan birkaçıdır.

Tahrir defterlerinin yayımını ilk deneyen yıllarca İstanbul Başbakanlık Arşivi'nde çalışmış ünlü Macar tarihçi L. Fekete olmuştur. Fekete'nin 1943 yılında Estergon (Ostrogon) sancağının 1570 yılı vergi tahrir defteri ile ilgili çalışmasının⁴²³ ardından 1947 yılında Tiflis'te yayımlanan C.C. Djika'nın *Defter-i Mufassal-i Vilâyet-i Gürcistan* isimli eserini görmekteyiz.⁴²⁴ Yine 1947 yılında Fuat Köprülü, Uluğ İğdemir, Ömer Lütfi Barkan, Tayyib Gökbilgin, Şinasi Altundağ, Halil İnalçık, Robert Anhegger, Halasi-Kun gibi bilim adamlarının yaptığı toplantıda

415 Halil İnalçık, *438 Numaralı Mubâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri*, Giriş, s. 1.

416 M. Öz, "Tahrir Defterlerinin Osmanlı Tarihi...", s. 432.

417 Gyula Kaldy-Nagy, *Kanunî Devri Budin Tabrir Defteri (1546- 1562)*, Ankara 1971, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.

418 Bruce W. McGowan, *Sirem Sancağı Mufassal Tabrir Defteri*, Ankara 1983, Türk Tarih Kurumu Yay.

419 Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tabrir Defteri (1560)*, Ankara 1983, Gazi Üniversitesi Yay.

420 Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tabrir Defteri*,(1563), I- II, Ankara 1988, Ankara Üniversitesi Yay.

421 Bahaeddin Yediyıldız (Ordu), *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I*, Ankara 1992, Türk Tarih Kurumu Yay.

422 Yılmaz Kurt, *Çukurova Tarihinin Kaynakları, I- IV*, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanacak olup yayım aşamasındadır, IV. cilt M Akif Erciloğlu ile birlikte hazırlanmış olup *Adana Evkâf Defteri*, diğer üç kitap 1525, 1547 ve 1572 tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterleri'nin değerlendirme, transkribe ve tıpkıbasım yayımlarıdır.

423 L. Fekete, *Az Esztergomi Szandsák 1570, évi Adóösszeírása*, Budapest 1943. Bu çalışmanın Macarca'dan tercümesi için bkz.: L. Fekete, Çev. Sadrettin Karatay, "Türk Vergi Tahrirleri", *Belleiten*, XI/ 42 (1947), s. 299- 328.

424 R. Yinanç- M. Elibüyük, *Kanunî Devri Malatya Tabrir Defteri (1560)*, s. VII.

tahrir defterlerinin yayımı ve mufassal defterlerin 5 kopye mikrofilminin alınarak 5 ayrı merkezde bulundurulması tekliflerinden somut olarak sadece Barkan ve Meriçli tarafından hazırlanan *Hüdavendigâr Livâsı Tabrir Defterleri I* isimli çalışma ortaya konulabildi. Bu kitabın yayımı Barkan'ın ölümü ve diğer bazı sebepler dolayısıyla gecikince İnalçık tarafından yayımlanan Arvanid Sancağı bir Türk tarafından gerçekleştirilen ilk tahrir yayımı oldu

Halil İnalçık'ın *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*⁴²⁵ isimli eseri 25 sayfalık giriş kısmındaki kıymetli bilgiler ile Tapu Tahrir Defterleri üzerinde çalışanlara bugüne kadar ışık tutmuştur. İnalçık, belge neşrinde transkribe yoluna başvurmuş, geniş bir dizinden sonra 29 varak tıpkıbasım ile birlikte 1 harita vermiştir. Bu eserden sonra hocamızın yeni bir metod önerisini Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen Defter-i Hâkânî'lerin yayım projesinde göreceğiz.

Tahrir defteri yayımında Ömer Lutfi Barkan ve Enver Meriçli tarafından hazırlanan *Hüdavendigâr Livâsı Tabrir Defterleri I*⁴²⁶ isimli kitap aslında ilk yayın olmasına rağmen Barkan'ın ölümü dolayısıyla 1988 yılında bastırılabilmiştir. *Hüdavendigâr Livâsı Tabrir Defterleri I*, 144 sayfalık çok önemli bir değerlendirme bölümünden sonra 725 sayfalık belge neşrini ihtiva eden büyük boy, dev bir eser niteliğindedir. Eser bu hacmine rağmen tam bir belge neşri sayılamaz. Üç ayrı defterin karşılaştırmalı yayımının denenmiş olması kağıt israfını önlemişse de okuyucunun konuyu takip etmesini güçleştirmiştir. Karşılaştırmalı yayım sebebiyle bazı sayfalarda dipnotlar esas metinden fazla olmuştur. Büyük bir emek ve çaba sonucu hazırlanan bu eserin daha çok (*Arvanid Sancağı* gibi) baştaki 144 sayfalık değerlendirme kısmının kullanıldığını tahmin etmekteyiz.

Kanunî Devri Malatya Tabrir Defteri (1560) isimli eser önsöz, 3 sayfalık bir giriş, nüfus dağılımını gösteren bir tablo ve bir harita ve bir sayfa kanunnâme fotokopisinden sonra belge neşrini ihtiva etmektedir. Kitabın sonunda fihrist ve köylerin siyakat kopyaları yer almıştır. Bazı muafklar dışında vergi mükelleflerinin isimleri "yer ve zaman kaybı"

⁴²⁵ Halil İnalçık, *Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid*, Ankara 1954, Türk Tarih Kurumu Yay.

⁴²⁶ Ömer Lutfi Barkan ve Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livâsı Tabrir Defterleri I*, Ankara 1988, Türk Tarih Kurumu Yay.

gerekçesiyle kitaba dahil edilmemiştir. Bu yayın bütün yanlışlıklarına ve eksikliklerine rağmen millî sınırlarımız içerisinde kalan bir sancak tahrir defterinin ilk olarak yayımlanması bakımından özellik arzeder. Aynı yazarlar tarafından hazırlanmış olan *Maraş Tahrir Defteri I-II* aynı metolla ancak daha az yanlışla hazırlanmış kalfalık eseri olmuştur. Eserde uzun bir tarihçeden sonra defter bilgileri değerlendirilmiş, tablo ve haritalar verilerek okuyucuya kolaylık sağlanmıştır. II. cildin sonunda yer alan dizin bu sefer Mimarî Yapılar, Cemaatler ve Yer Adları ve Siyakat Kopyaları Dizini olmak üzere detaylandırılmıştır.

Bahaeddin Yediyıldız'ın Ünal Üstün'le birlikte hazırladığı *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları I* dizisinde ilk kez arşiv belgesinin transkribesi yanında tıpkıbasımını vermek yolu izlenmiştir. Tıpkıbasımın kolaylıkla okunabilmesini sağlamak için kitabın ebadı 19,5x27,5 olarak düşünülmüştür. Tahrir defterlerinin sosyal açıdan önemi ve güvenilirlik derecesini gösteren ilginç bir sunuş bölümünden sonra idarî birimlerin ve köylerin sayfa numaraları ile buldukları yer veya daha sonraki adlarını gösteren 14 sayfalık içindekiler tablosu ve harita verilmiştir. Yeni yazı Metin ve Eski yazı Metin bölümlerinin ardından kitabın sonunda Yer Adları, Şahıs Adları, Terimler dizinlerine yer verilmiştir.

Tahrir defterlerinin yayımında izlenen son ve değişik bir uygulama Arşiv Genel Müdürlüğü tarafından Defter-i Hâkânî'lerin yayımı projesinde gerçekleştirilmiştir. Bu proje muhterem hocamız Halil İnalçık'ın önerisi ve desteğiyle gerçekleştirilmiş ve öncelikle Kanunî'nin ilk yıllarında hazırlanmış olan Vilâyet Muhasebe Defterleri'nin yayımlanması amaçlanmıştır. Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından desteklenen bu projede tıpkıbasım yayım yapılması esas alınmıştır. Serinin ilk yayımı olarak hazırlanan *438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/ 1530)*, I'de Kütahya, Kara-hisâr-ı Sâhib, Sultan-önü, Hamid ve Ankara livâlarına; II. ciltte ise Bolu, Kengiri, Koca-ili livâlarına ait bölümün tıpkıbasımına yer verilmiştir. I. ciltte tıpkıbasımın kullanılmasını kolaylaştırmak üzere Kişi ve Cemâ'at Adları, Yer Adları ve Terimler Dizini, 6 adet harita ve metnin fihristi eklenmiştir. II. ciltte I. ciltten farklı olarak 60 sayfalık Yekûn Cedvelleri bölümü eklenerek defterin baş kısmında yer alan vilâyetlere ait genel sonuçların transkribesinin verilmesi yoluna gidilmiştir.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere tapu tahrir defterlerinin yayımlanmasında bugüne kadar 3 ayrı metod uygulanmıştır.

1- Defterdeki bütün bilgileri (bazen kişi adları hâriç) yeni yazıya çevirmek (Kaldy-Nagy, Barkan, İnalçık, Yinanç-Elibüyük)

2- Yeniyazıya hiç yer vermeden defteri olduğu gibi tıpkıbasım şeklinde, başına dizin, harita ekleyip yayınlamak (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Defter-i Hâkânî Serisi).

3- Yeniyazı ve tıpkıbasımı birlikte yayınlamak (Yediyıldız, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi, Kurt).

Genel çizgilerle üç ana grup altında toplayabileceğimiz yayın metodlarının da kendi içerisinde bir takım farklılıklar gösterdiğini bilmekteyiz. Birinci grupta yer alan yeniyazıcı yayın kategorisinde Kaldy-Nagy'nin 2 ayrı defteri, Barkan'ın 3 ayrı defteri tek metin haline getirme çabasına şahit olmaktadır. İkinci grupta ise salt tıpkıbasım yayımının doğurduğu sakıncaları azaltmak amacıyla olmalı ki serinin ikinci cildinde belli bir dönüş yapılarak kitabın özeti sayılabilecek vilâyet hasılları bölümünün yeni harflere aktarılmasına gerek duyulmuştur. Üçüncü grupta kitaba tablo ve grafikler eklenerek mevcut bilgilerin tasnifi ve değerlendirilmesinin yapılıp yapılmaması yönünde bir metod farklılığı ortaya çıkmaktadır.

I. grupta kişi adlarının alınmaması defterin orijinalliğini bozduğu gibi defter bütünlüğü içerisinde bazı bilgilerin değerlendirilmesini de imkânsız kılmaktadır. Meselâ bazı mahallelerin kurucularının adıyla anılması sebebiyle o kişiyi veya oğlunu mahallenin ilk kişileri arasında görebilmekte, mahallenin veya köyün kuruluş tarihini saptayabilmekteyiz. Kişi adları verilmediğinde bu bilgi erişim yolu tıkanmaktadır. Ayrıca kişi adları adbilim üzerine çalışacaklar için vazgeçilmez ve paha biçilmez bir hazinedir. Bütün bunlardan başka bu metodda tıpkıbasım verilmeyişi kontrol yapma imkânını ortadan kaldırdığından bilimsel çevrelerde kuşku ile karşılanmaktadır. Kitap hacminin ve masrafin artması gerekçeleri ise bu kuşku karşısında önemini yitirmektedir.

II. gruptaki salt belge yayımına yönelmek ve yeniyazıya aktarmayı kağıt israfı olarak görmek eğilimi, bazı çevrelerce "arşiv transferi" olarak yorumlanmıştır. Bu projenin başında bulunan kişilerin çoğunu yakından

tanıdığımızdan böyle bir endişemizin bulunmadığını özellikle belirtmek isteriz. Bizce bu sistemin tenkit edilecek en önemli eksikliği az sayıda okuyucuya ve oldukça zahmetli bir şekilde hizmet götürebilmesidir. Öncelikle siyakat ile tutulmuş olan bu defterleri, -özel ilgileri olmadığı sürece- tarihçilerimizin bile okuyamadığını bilmekteyiz. Belgeye ulaşmak, belgeyi okuyup değerlendirmekle mümkündür. Örnek olarak Ankara mahalleleri hakkında bilgi almak isteyen bir kişi siyakat bilse bile buradan bilgi çıkarmak için arşivde olduğu gibi uğraşmak zorundadır. Tablo ve grafiklerin verilmeyişi bilgi erişimini zorlaştırmakta, ayrıca kanunnâme ve metin arası düz yazılarda verilen bilgiler kişi, yer adı, terim dizin bilgisine indirilmiş olmaktadır. Dolayısıyla siyakat bilmeyen bir kişinin burada verilen bilgilerden bir cümle alması ve kullanabilmesi mümkün değildir. Bu durumda yapılan yayının ne oranda faydalı olduğunu tartışmak gerekecektir.

III. grupta uygulanan metod iki metodun birleşkesi gibi görünmekte, defterin orijinalliğinin bozulması ve güvenilirlik tartışmalarına son vermektedir. Hem yeni yazı, hem esk yazının birlikte verilmesine karşı çıkanlar ise bunu bir kağıt isrâfı olarak görmektedirler. Kanaatimize göre bu tenkitler belge yayınında umulan faydalar göz önüne alındığında kesinlikle bir kağıt isrâfı olmayıp aksine bir zorunluluktur. Bu grupta tenkit edilmesi gereken nokta *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları* dizisi örneğinde görüldüğü gibi gerekli değerlendirmelerin yapılmayışı ve mevcut bilgilerin kullanılabilir hâle getirilmeyişidir. Böyle bir yayında tablo ve grafikler yapılarak bir değerlendirmeye gidilmeyişi kesin bir eksiklik olarak görünmektedir. Okuyucu eline defteri kalemi alarak nüfusu, ürünleri tek tek toplayamayacağına göre bu tür rakamsal değerlerin çözümlenmesi ve kullanılabilir hâle getirilmesi okuyucuya vermemiz gereken bir hizmet olmaktadır. İşte Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi Dairesi bünyesinde yürütülen tahrir defterlerinin yayınlanması projesinde ve bizim *Çukurova Tarihinin Kaynakları* dizimizde uygulamakta olduğumuz metod, tablo ve grafiklerle değerlendirme, lokalizasyon ve harita, yeni yazı metin, esk yazı metin, dizinden oluşan uzun ve yorucu çalışmadır.

Yayın konusunun en zor yönlerinden birini teşkil eden lokalizasyon ve haritaların çizilmesi konusunda ortaya bir dizi problem çıkmaktadır.

a- Tarihçi olmamız dolayısıyla gerekli harita bilgimiz bulunmadığından lokalizasyon ve haritaların çizilmesi konusunda ciddi zorluklar çekmekteyiz.

b- 1/100.000 ölçekli haritalardan daha küçük ölçekli haritaları temin etmek oldukça güçtür. 1/100.000 ölçekli haritalar ise daha çok yeni yer adlarını ihtivâ ettiğiinden 1/200.000 ölçekli haritalar daha faydalı olmaktadır.

c- Yer adlarının kimi zaman gereksiz şekilde çok sık değiştirilmesi tarihî adların tespit ve lokalizasyonunda güçlük yaratmaktadır. Örnek olarak Mardin, Siirt gibi illerimizde değiştirilen köy adlarının oranı %85'lere ulaşmaktadır.

d- Osmanlı kâtiplerinin kimi zaman bazı yer adlarını yanlış yazmaları, siyakat yazısının çoğu zaman noktasız yazılışı gibi sebeplerden dolayı yer adlarının tam ve doğru okunabilmesi güçleşmektedir. Bu durumda o deftere ait icmal ve evkâf defterleri ile bir önceki veya bir sonraki tarihli tahrirler bize yardımcı olmaktadır⁴²⁷. Yer adlarının okunuşundaki yanlışları en aza indirmek için bu kaynakların karşılaştırılması olarak kullanılması ve haritada lokalizasyona gidilmesi tek çıkar yol olarak görünmektedir.

Yayın sırasında ortaya çıkan bir diğer zorluk ise şekil meselesidir. Öncelikle basılan kitapların ebadlarının farklılığı yayınlar yana yana geldiğinde gözü rahatsız etmektedir. Tarih Kurumu tarafından bastırılan aynı tür kitaplarda bile farklı kataratlar uygulanmaktadır. Tıpkıbasım ile birlikte gerçekleştirilen yayımlar için A⁴ (Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları T'in boyutu) bu iş için en uygun katarat olarak görünmektedir.

⁴²⁷ Çukurova Tarihinin Kaynakları dizisinde 1525, 1547 ve 1572 tarihli defterlerin köy, mezra'a ve cemâ'at bilgilerini Excel programında bilgisayara yükledik. Bu yükleme sırasında "nâm-ı diğer", "der nezd-i.." gibi açıklayıcı bilgileri de kullandık. Daha sonra bu bilgileri sıralattığımızda aynı adlı köy ve mezraalar açıkça görüldü. İki defterde bulunduğu halde üçüncü defterde bulunmayan isimlerin niçin bulunmadığını araştırdığımızda bazılarında okuma yanlış yaptığımızı, bazılarında ise kâtibin farklı yazması dolayısıyla farklı okuduğumuzu gördük ve bu farklılıkları dipnotta gösterdik.

Dizin aşamasında ise genel dizin verilmesi yanında cemâ'at adları, yer adları, terimler dizini şeklinde ayrıntılı dizin verilmesi şeklinde iki farklı görüş hâkimdir. Ayrıntılı dizin verilmesinde okuyucu aradığı yer veya cemâ'at adını belki daha kolay bulabilecektir. Buna karşılık adını yer adlarından alan cemâ'atlerde veya tam tersi durumda mezra'a ve cemâ'at adının alt alta gelmesi okuyucu için ipuçları verebilecek belki de ismin daha doğru okunmasına yardımcı olacaktır.⁴²⁸

Dizin hazırlanmasında görülen bir eksiklik ise bilgisayardan alınan ham dizinlerin kullanılmasıdır. Bu durumda aynı isimdeki köy, mezra'alar aynı isimler gibi görünmektedir. Bunu önlemek için ayrıntılı dizin vermek zorundayız. Kitabı hazırlayan kişi için bunun ne kadar yorucu bir iş olduğu ortada ise de binlerce okuyucu için de o derece kolaylık sağlayacağı açık bir gerçektir. Kitabın hazırlanması okuyucuya hizmet olduğuna göre bu külfetten kaçmamak gerekir. Aynı ismi taşıyan ayrı köy ve mezra'aları ayrı dizin başlıklarında göstermek yanında, bunların hangi nahiyede, esas defterin hangi varak veya sayfasında bulunduğunu da göstermek, varsa diğer ismini de vermek amaca daha çok hizmet edecektir. Böylece okuyucu aradığı yeri bulabilmek için kitabın farklı sayfalarında dolaşarak vakit kaybetmek zorunda kalmayacaktır.⁴²⁹

⁴²⁸ Adana'da Yüreğir nahiyesinde Başî Karalı cemâ'ati Başî Kara mezra'asını ekmekte; Sarıçam'da Böğri mezra'asını Böğrilü cemâ'ati tasarruf etmekte idi. Büyükkurd Viranı, Çamurlu, Donuz Viranı, Geyikli, Gök İshaklu, İncir Viranı, Kayırlu, Mağaralu v.s. gibi adlar ise hem cemâ'at, hem de mezra'a adı olarak kullanılmakta idi.

⁴²⁹ Adana sancağında biri karye olmak üzere 10 ayrı Karaca Viran isimli yer adına rastlamaktayız. Bunlardan 7'si (bir karye, 6 farklı mezra'alar olmak üzere) Kınık nahiyesinde bulunmaktadır. Bu Karaca Viran'ların hepsi yer adı olduğundan yazı stili esasına göre yaptırılacak dizinlerde bile bunların tamamı aynı dizin başlığı altında tek bir yer adymış gibi görünecektir. Bir de bunların "der nezd-i Karaca Viran" şeklinde dolaylı olarak geçtikleri göz önüne alınacak olursa karşılığın boyutu daha da artacaktır. Biz bunu önlemek için yer adının yanına parentez içerisinde nahiye, tür, varak açıklamalarını eklediğimiz gibi o yer adının defterde bulunduğu esas yeri de o sayfa numarasını koyu baskı yapmak suretiyle gösterdik. TD. 114(1572) Adana Mufassal Tahrir Defteri dizininden bir örnek:

KARA KİLİSE (MZ, Saruçam, der nezd-i Hacı, 84b), 234, **320**

KARA KİLİSE (MZ, Kınık, 185a) 573

KARA KİLİSE, (MZ, Saruçam, der nezd-i Suğman, 84b) **320**, 325, 326

KARA KOZ (MZ, Hacılu, 108b) 234, **388**

KARA KUYU (KR, Kınık, = Laçalı, 180b) 51, **559**, 579

KARA KUYU (MZ, Berendi, 159a) 510

KARA KUYU (MZ, Karaisalı, 123a) 426

KARA KUYU (MZ, Saruçam, ma'a Mezra'a-i Camusluk, 86b) 330

KARA KUYU, (MZ, Saruçam, der yaylak, 51b), 234

Yayın sayfa düzeninin verilmesinde cemâ'at, mezra'a, kişi adı, hasıl döküm, başlık, metin gibi çeşitli stiller oluşturulması ve bunda da belli kriterlerin kullanılması gerekli görünmektedir. Örnek olarak kişi adlarının yazımında daha küçük punto kullanılması ve çift sütun halinde verilmesi defterin orijinal şekline de daha yakın görünmekte ve takibi kolaylaştırmaktadır.⁴³⁰ Stil oluşturmada bütün defterler için geçerli ortak stiller bulmak oldukça zordur. Buna rağmen oluşturulan stil formlarının ayrı bir dosyada biriktirilmesi ile bir stil bankası oluşturmak ve yazımdan önce bunları kopyeleyerek gerekli yerleri doldurmak büyük kolaylık sağlamaktadır.⁴³¹

Tapu Tahrir Defterleri'nin yayımlanması lüzumu bugün bütün bilim çevrelerince kabul edilen bir gerçektir. Tartışma ve görüş ayrılığı bunun ne şekilde olacağı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Yapılan yayınların eksi ve artı yönlerini göz önüne alacak olursak önerdiğimiz yayın şeklinin en olumlu şekil olduğunu düşünmekteyiz. Dileğimiz I. Arşiv Şurâsı'nda bir ortak görüş belirlenerek yayın çalışmalarının daha verimli yürütülmesine katkıda bulunulmasıdır.

*

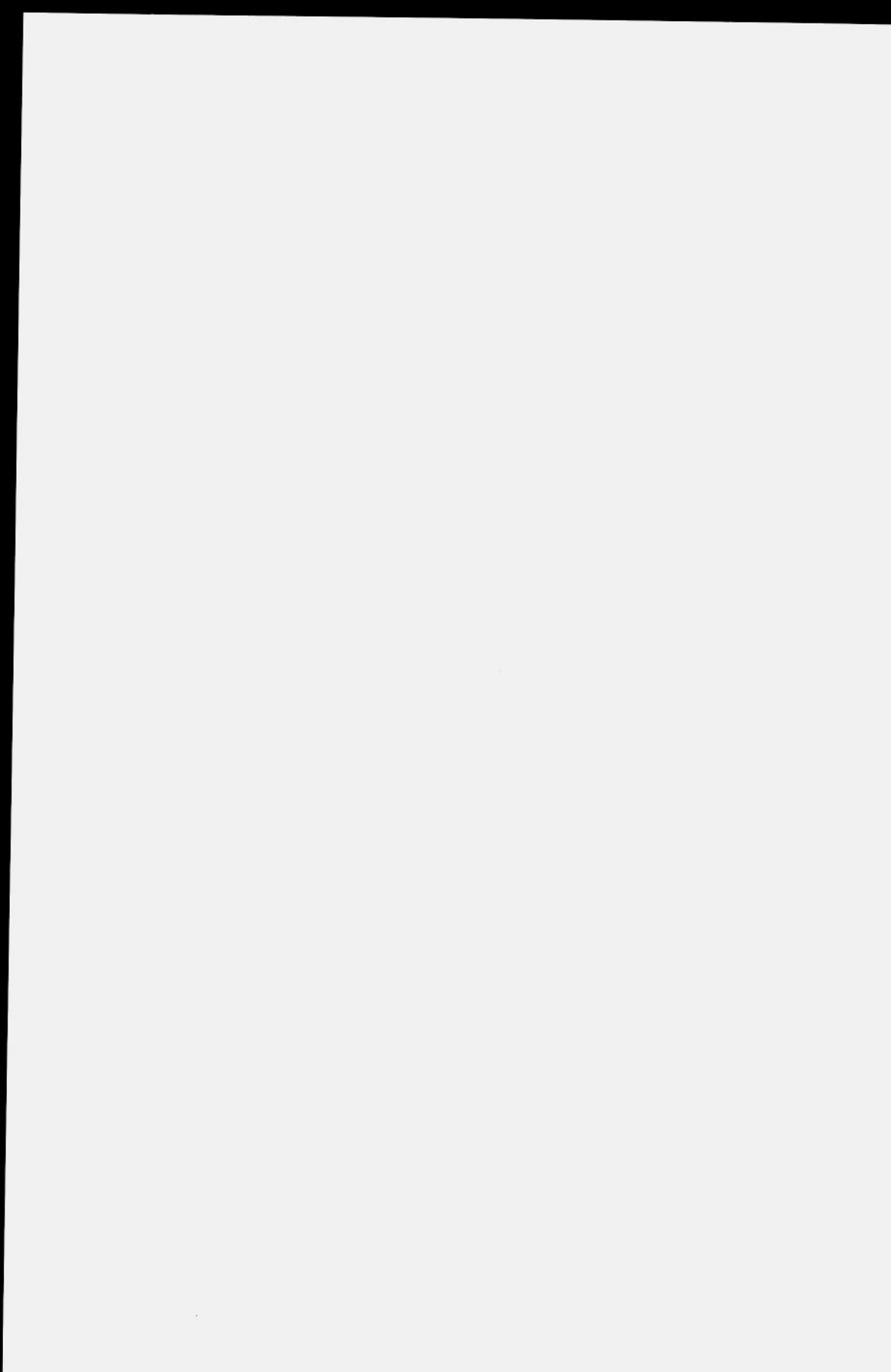
Oturum Başkanı –Hakikaten tapu tahrirlerin yayınlanmasında dikkat edilmesi gereken hususları çok güzel biçimde ifade ettiniz.

Şimdi söz üçüncü konuşmacıda. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi Arzu TERZİ hanımefendi.

Buyurun sayın TERZİ.

⁴³⁰ Çift sütun uygulamasının görünen sıkıntılı yanı ise yarım satıra sığmayan isimlerde alt satıra geçmek ve araya yeni bir isim girmek veya bir ismi silmek gerektiğinde bundan sonraki kısmın kaydırılması zorluğudur. Kişi adlarının bilgisayara yüklenmesinde uyguladığımız bir başka kestirme ise, kişi adlarının Mahmud: Ma, Mehmed : Mh, İskender: İsk, şeklinde kodlanarak yazılması ve defter tamamlandıktan sonra "bul-değiştir" komutunu "Tam sözcük eşleştir" altında çalıştırılması ile kodların açılmasıdır. Çok sık geçen "veled-i o" deyiminin ise kopyelenerek yazım sırasında kullanılması ise hızı belli oranda artırmaktadır. Kişi adlarının *Ordu Yöresinin Kaynakları I'* de olduğu gibi 12 punto ile tek sütun olarak verilmesi gerçekten kağıt israfı gibi görünmemektedir.

⁴³¹ Tahrir defterinin bilgisayara girişi sırasında cemâ'atler ve mezra'alar için birer örnek sitil oluşturduk. Önce cemâ'at stillerinden gereği kadar kopyeledikten sonra deftere bakarak aralara mezra'a stillerini kopyeledik. Gerekli olmayan silerek, eksik olanı yazarak her defasında stil değiştirmeye gerek olmadan olumlu bir yazım hızını yakalayabildik.

HAZİNE-İ HÂSSA DEFTERLERİ

(Mahiyetleri - Tasnifleri Hakkında Tespitler)

Dr. Arzu TERZİ*

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bünyesinde meydana gelen değişiklikler neticesinde bir ihtiyat hazinesi haline gelen Darphâne-i Âmire, bu yeni işleviyle birlikte, aynı dönemde Padişahın özel hazinesi olan Ceyb-i Hümâyûn'a âit gelirlerin idâresi vazifesini de üstlenmiş; padişah ve hanedân mensuplarının gelirlerinin yönetimini Tanzimat'a kadar devam ettirmiştir.

Tanzimât-ı Hayriye'nin ilânından sonra Osmanlı Maliyesinde köklü değişiklikler yapılmış ve Osmanlı devlet adamları idârede merkeziyetçi bir yönetim uygulamaya başlayarak, tek hazine ve tek bütçe sistemine geçmişler; bir kaç istisna dışında padişaha âit bütün gelirler de devletin esas hazinesine aktarılmıştır. Padişah ve sarayın masraflarını karşılamak için ise, Maliye Hazinesi'nden padişaha periyodik olarak her ay *tabsisat-ı seniyye* adı altında bir maaş ödenmesi kararına varılmıştır. Bu yeni dönemde tahsisat-ı seniyye her ay Maliye Hazinesi'nden Darphâne kanalıyla Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi'ne ulaştırılmıştır. Böylece Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi bilinen görevinin dışında⁴³² padişahın bütün gelirlerinin toplandığı ve buna mukabil padişah tarafından yapılacak harcamalarla, saraya âit masrafların ödendiği bir iç hazine haline gelmiştir. Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi'nin işlevinde meydana gelen değişikliklerle bir iç hazine hüviyetini kazanmasını müteâkip Ceyb-i Hümâyûn adı Sultan Abdülmecid'in emri ile Receb 1263 (Haziran

* İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

⁴³² Tanzimat öncesinde Ceyb-i Hümâyûn Hazinesi, Osmanlı Devleti'nin iç hazinesinin fonlarından biri olup, sadece padişaha âit bir takım gelirlerin toplandığı ve bu haliyle padişahın cep harçlığı durumunda olan bir birimdi.

1847)'de "özel hazine" veya "hükümdara âit hazine" mânâlarını taşıyan Hazîne-i Hâssa olarak değiştirilmiştir.

Tanzimatla birlikte bu yeni hazineyi idare etme vazifesi Darphâne Nâzırına verilmiştir. Tanzimat'ın ilânından sonra sikke darbının tamamen Maliye Hazinesi'nin kontrolüne devr olunmasıyla birlikte meskûkâta dâir işler Darphâne Nâzırının ek bir vazifesi haline gelmiş, buna mukabil Hazîne-i Hâssa'nın idâresi ise esas görevi olmuştur. Zamanla Darphâne Nâzırına aslı vazifesinden dolayı "Hazîne-i Hâssa Nâzır" da denilmeye başlanmıştır. Bir müddet sonra bu iki unvanın birbiri yerine kullanılmasının hem karışıklığa sebebiyet vermesinin önlenmesi, hem de Nezârete aslı görevine uygun bir ismin konmasını sağlamak amacıyla 18 Rebiülevvel 1266 (1 Şubat 1850)'de Darphâne Nezâretinin adı "Hazîne-i Hâssa Nezâreti" olarak değiştirilmiştir. Bu tarihten itibaren resmen kurulan Hazîne-i Hâssa Nezâreti'nin teşkilâtı da oluşturulmaya başlanmıştır⁴³³.

Hazîne-i Hâssa bir takım istisnalar dışında II. Meşrûtiyetten sonra 1327 (1909)'ye kadar nezâret şeklinde idare edilmiş, bu tarihten Cumhuriyetin ilânına kadar ise umum müdürlük halinde yönetilmiştir.

Hazîne-i Hâssa'nın idâresini sağlayan ve teşkilâtını oluşturan kalemleri mevcuttu. Kuruluşundan itibaren bir takım değişikliklere uğrayan bu kalemler Muhasebe, Vezne, Yoklama ve Kuyudat, Tahrirat, Evrak, Sicil-i Ahval, Depo adlarını taşıyordu. Yukarıda da belirtildiği üzere Hazîne-i Hâssa sadece padişahın gelir ve giderlerini idare etmekle yükümlü olmayıp, aynı zamanda padişahlık makamına âit sarayların da her türlü masraflarını karşılamakla vazifeliydi. Dolayısıyla başta padişahın ikamet ettiği saray olmak üzere sarayların, kasr-ı hümayûnların ve sair ebniye-i seniyyenin her türlü inşa, tamir, döşeme, yiyecek, içecek, yakacak, eşya ve levâzımının tedârîki için yapılacak harcamalar ve buralarda hizmet gören personelin giderleri Hazîne-i Hâssa'dan karşılanacaktı. Bu ihtiyaçlarının herbiri, Ebniye-i Seniyye, Erzak Anbarı, Hatab Anbarı, Hubûbat Anbarı, Istabl-ı Âmire, Karhâne, Matbah-ı Âmire, Mefrûşat-ı Hümayûn, Tamirhâne-i Hümayûn adı verilen ayrı dâireler tarafından temin ediliyordu. Yapılan bütün harcamaların Ceyb-i Hümayûn/Hazîne-i Hâssa tarafından karşılanması, tabii olarak bu

⁴³³ Arzu Terzi, *Hazine-i Hassa Nezâreti*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 16-24.

kurumları önceleri Darphâne-i Âmire Nezâreti'ne, Hazîne-i Hâssa Nezâreti'nin teşkilinden sonra ise idarî olarak bu nezârete bağlı birimler haline getirmişti. Buna göre, her dâirenin başında Hazîne-i Hâssa Nâzırına bağlı bir idareci bulunurdu. Dâirelerde yapılan bütün harcamalar ve çalışan personelin maaşları Hazîne-i Hâssa'dan ödenirdi⁴³⁴.

İşte Başbakanlık Osmanlı Arşivinde araştırmacıların kullanımına açık 973 adet Hazîne-i Hâssa Defteri, yukarıda saydığımız Hazîne-i Hâssa'ya âit kalemlerde ve hazineye bağlı olarak çalışan dairelerde tutulmuş olan defterlerdir. XIX. yüzyıla âit bu defterlerin çoğunluğu büyük boyda ve deri kaplıdır. Defterler tasnifleri yapılırken kendi aralarında mahiyetlerine göre kısımlara ayrılmışlardır. Bunlar genel olarak, Fabrikalar, Saraylar, Fırınlr, Matbah-ı Âmire, Tayinat, Madenler, Tahrirat, Meclis Tahrirat, Hatab, Kömür, Yevmiye, Zimmet, Maaş, Sergi, Kayıt, Muhtelif Çiftlikler, Muhtelif Dükkânlar, Mefrûsat, Muhtelif Masraflar, Muhtelif, Müsvedde ve Müteferrik adları altındaki gruplarda toplanmışlardır. Osmanlı Arşivi'nin Araştırma Salonunda Hazîne-i Hâssa Defterlerine âit tek ciltlik bir katalog bulunmakta olup, katalogda sadece defterlerin numaraları, tarihleri ve ihtiva ettikleri konuya göre yukarıda saydığımız ana başlıkların hangisine dahil ise, o belirtilmektedir. Şimdi belirli anabâşlıklar halinde toplanan bu defterler hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında 183 tanesi genel olarak fabrikalara âittir. Başlangıçtan itibaren Hazîne-i Hâssa'ya verilen tahsisât-ı seniyyenin bir kısmı, ekonomik gelişmeye dönük bir takım fabrika-ı hümayûnların inşâları için harcanmıştı. İzmit Çuka Fabrikası, Hereke Kumaş Fabrikası, Ziraat Talimhanesi, Zeytinburnu Demir Fabrikası, Bursa İpek Fabrikası, Veli Efendi Basma Fabrikası, İncirköyü ispermeçet fabrikaları bu cümledendi. Fabrikaların kuruluş amaçlarının bir tanesi kârlı bir kuruluş haline gelerek devlete gelir sağlamaktı. Nitekim bu fabrikaların bir kısmının hasilâtı Hazîne-i Hâssa'ya da gelir olarak girmişti. Hazîne-i Hâssa Defterleri içinde fabrikalara dâir defterler için tasnif esnasında "Muhtelif Fabrikalar", "Muhtelif Fabrikalar Masraf", "Kumaş

⁴³⁴ Tafsîlât için bkz. a.g. tez.

Fabrikası", "Bez Fabrikaları", "Fabrikalar Tahrirât"⁴³⁵, "Feshane"⁴³⁶, "İspermeçet" gibi bir takım ayrımlara gidilmişse de, bunlar yukarıda isimlerini saydığımız fabrikaların belirli zaman dilimleri içerisindeki gelir ve giderlerini yansıtan defterlerdir. Zira "Muhtelif Fabrikalar" ve "Muhtelif Fabrikalar Masraf" olarak ayrılan defterlerin içinde Bez, Kumaş, Basma, Çuha, Feshane, Zeytinburnu Demir fabrikalarının belirli tarihlerdeki muhasebelerine dâir bilgi bulmak mümkündür⁴³⁷. Bununla birlikte Hazîne-i Hâssa Bez Fabrikaları şeklinde müstakil olarak bir fabrikaya ayrılmış defterlerin içinde, başka fabrikalara âit malûmâta da rastlamak mümkündür. Meselâ bir bez fabrikası defterinde, Zeytinburnu demir fabrikasının muhasebesiyle karşılaşılmaktadır⁴³⁸. Dolayısıyla fabrikaların herhangi biriyle ilgili araştırma yapmak isteyenlerin, bu husûstaki bütün fabrika defterlerine bakması gerekmektedir.

Hazîne-i Hâssa Defterleri'nin 94 tanesi "Saraylar" şeklinde ayrılmıştır. Bu defterler içinde saray ve kasr-ı hümayûnların inşa ve onarımları esnasında tutulmuş olan defterlerle, sarayların mutad masraflarını gösteren defterler bulunmaktadır. Saraylara âit defterlerden 30, 31, 32, 33 ve 34 numaralı beş defter Çırağan Sarayına ayrılmıştır. Meselâ bunlardan *HHD.*, nr. 30'da malî 1279-1284 tarihleri arasında Çırağan Sarayına alınan çeşitli eşyanın fiyatlarını, müstahdem bulunan amelenin ücretlerini ve sâir masrafları ve Hazîne-i Hâssa'dan bu saray için ödenen meblağın miktarını tespit etmek mümkündür. Çırağan sarayına âit defterler bu kadar olmayıp saray grubundaki diğer defterler arasında da bu sarayla ilgili malûmata rastlanılabilmektedir. Meselâ *HHD.*, nr. 810, 1250-1255 yılları arası Çırağan sahilsarayının masraflarını

⁴³⁵ Bu şekilde ayrılan defterlerde Fabrika-i Hümayûnlar idâresinde bulunan fabrikalara yazılan buyuruklu, emirname-i sâmi ve sâir evrakın sûretlerinin kaydı bulunmaktadır. Meselâ *Hazine-i Hassa Defteri (HHD.)*, fabrikalar-tahrirat, nr. 74'de Veliefendi Basma, Hercke Kumaş ve Bursa İpek fabrikalarına âit bu tarz kayıtlar mevcuttur.

⁴³⁶ Tanzimat öncesinde olduğu gibi sonrasında da Darphâne tarafından finanse edilen Feshâne Hazine-i Hassa Nezâreti'nin oluşturulmasından sonra da hazinenin idâresinde kalmayı sürdürmüştür. Herne kadar bir ara hazineden ayrı müstakil bir Feshâne-i Âmire Nezâreti kurulmuşsa da, Feshane XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar zaman zaman Hazine-i Hassa Nezâreti tarafından idâre edilmiştir. Dolayısıyla Hazine-i Hassa fabrika defterleri arasında 30 tanesi müstakil olarak Feshane'ye âittir. Bunlar arasında Feshâne'nin malî olarak Hayrabolu ve Filibe civarlarında yetiştirilen koyunların muhasebeleri ihtiva eden defterler olduğu gibi (*HHD.*, feshane, nr. 59), Feshane'de imal edilip askeriyeye verilen feslerin ücretlerini tahsiline dâir zimmet pusulalarının yer aldığı (*HHD.*, nr. 35), Feshane ve Çuka sermaye kayıtları ile muhasebelerinin bulunduğu defterler de mevcuttur (*HHD.*, nr 37; nr. 38). *HHD.*, nr. 36'da ise Feshânenin idâresiyle alakalı nizamlar mevcuttur.

⁴³⁷ *HHD.*, nr. 261; nr. 258; nr. 556; nr. 599.

⁴³⁸ *HHD.*, nr. 2.

ihtiva etmektedir. Bahsi geçen defterler arasında sarayların dışında kasr-ı hümayunlara dâir malûmat da bulunmaktadır. Meselâ *HHD.*, nr. 884, Hazîne-i Hâssa İdare Meclisi tarafından Yıldız kasr-ı hümayûnu, Nüzhetiye kasr-ı hümayûnu ve Hazîne-i Hâssa'nın kalemlerine âit odaların hasırla döşetilmeleri ve bu hususta Ebniye-i Seniyye anbarına Hazîne-i Hâssa'dan yapılan ödemeleri ihtiva eder. Dolayısıyla adı geçen defterlerden bir yandan saraylar hakkında bilgi sahibi olunmakta, diğer yandan saray ve kasırların her türlü bakımından sorumlu ebniye-i seniyye idaresiyle de ilgili malûmat alınabilmektedir.

Sarayların ve kasırların döşenmesini Hazîne-i Hâssa Nezâretine bağlı dairelerden biri olan Mefrûşât-ı Hümayûn idaresi sağlardı. Hazîne-i Hâssa Defterlerinden 19 tanesi Mefrûşata âit olup, çoğunluğu tefriş işlemi esnasında yapılan masrafların kayd edildiği defterlerdir.

Sarayların, kasr-ı hümayûnların ve Hazîne-i Hâssa'ya bağlı dairelerin odun ve kömür ihtiyaçları ve saraylar halkının, Hazîne-i Hâssa'nın kalemleriyle başta Matbah-ı Âmire olmak üzere hazineye bağlı dairelerde çalışan personelin odun ve kömür tayinatları Hazîne-i Hâssa'ya bağlı bir daire olarak çalışan Hatab Anbarı tarafından temin edilirdi. Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında 12'si "Hatab", 18'i "Kömür" olmak üzere, bu hususda 30 tane defter vardır. Bu defterlerde Hatab Anbarı'ndan verilen tayinatlarla⁴³⁹, Hatab Anbarı İdâresinin muhasebesine âit kayıtlar⁴⁴⁰ vs. yer almaktadır.

Saraylara âit mutfakların idâresini yürüten ve Hazîne-i Hâssa'nın bir birimi halinde görev yapan Matbah-ı Âmire'ye dâir sadece bir defter olup bu defter, Matbah-ı Âmire anbarına teslim alınan erzak ve eşyanın teslimâtına ait özel senetlerden oluşur. Senetlerde alınan eşyanın cinsi, teslim miktarı, kıymeti, eşyanın alındığı bayi ve teslim tarihi tek tek belirtilmiştir⁴⁴¹. Sarayların ekmek ihtiyacını karşılayan harc-ı hâssa fırınlarının muhasebelerini ihtiva eden ise 14 Hazîne-i Hâssa Defteri mevcuttur.

Mabeyn-i Hümayûn görevlilerinin, Harem-i Hümayûnun ve Harem-i Hümayûn çalışanlarının, Hazine-i Hümayûnun ve saraylarda

⁴³⁹ *HHD.*, nr. 112.

⁴⁴⁰ *HHD.*, nr. 111; nr. 113.

⁴⁴¹ *HHD.*, nr. 972.

görevli bütün personelle bunlar arasında tekaüdüğe çıkarılanların; Hazîne-i Hâssa Nezâreti kalemlerinde ve nezârete bağlı dâirelerde çalışan memurların ve ayrıca bazı zevat, bendegân ve âcizlerin maaşları Hazîne-i Hâssa'dan ödenirdi. Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında "Müteferrik Maaş", "Muhtelif Maaş Sergi" ve "Maaş" başlıkları altında toplanan ve mahiyet îtibâriyle birbirlerinden pek farklı olmayan toplam 82 adet maaş defteri bulunmaktadır.

Meselâ *HHD.*, müteferrik maaş, nr. 706'da ölen sultanların hizmetli-lerinin, ölen paşaların hanım ve kızlarının yani genel olarak sarayda çalışırken herhangi bir sebeble dışarıya çıkartılanların maaşları kayıtlıdır. *HHD.*, muhtelif maaş sergi, nr. 714'de ise sarayda görevli doktor ve cerrahlara ve onların tekaüdlerine âit maaşlar ve bunlarla ilgili ilmüharler, ayrıca zabitan ve bevvabların tekaüdlerinin maaşlarının belirtildiği sergiler mevcuttur. *Kezâ HHD.*, nr. 711'de Matbah-ı Âmire'den mütekaid 317 hizmetlinin maaş ve tayinatları yer almaktadır. *HHD.*, maaş, nr. 966'da ise Mabeyne âit dairelerden tekaüdüğe sevk edilenlerin isimleri, maaşları ve tahsis tarihleri bulunmaktadır.

Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında bir grup defter de hazinenin muhasebesine âittir. Bunlar arasında Hazîne-i Hâssa'dan yapılacak ödemelere âit sergileri ihtiva eden ve Hazîne-i Hâssa Sergi odasında tutulan 14 tane Sergi defteri bulunmaktadır. Bu defterler hakkında bir kaç örnek verilecek olursa, *HHD.*, sergi muhtelif, nr. 908'de, 1292 temmuz-şubat ayları arasında Hazîne-i Hâssa sergi odası veznesinin müsvedde defteridir. Cetvel şeklinde tutulmuş bu defterde Hatab Anbarı, Istabl-ı Âmire vs. gibi muhtelif yerlere yapılan ödemelerin, paranın cinsi, ödenen yer ve tarih belirtilmek üzere yazıldığı kayıtlar mevcuttur. Bir diğer sergi defterinde Hazîne-i Hâssa'da çalışan memur ve kâtiplerin dışındaki müstahdemelere verilen, selefden halefe intikal etmek üzere hazırlanan sergi pusulaları mevcuttur. Cetvel şeklinde hazırlanmış olan pusulalarda, memuriyetin cinsi, maaşı, tayin tarihleri, yaşı, memleketi ve şekli gibi başlıklar taşıyan ayrı sütunlar açılmıştır⁴⁴². *HHD.*, nr. 899'da ise 1269 senesinden îtibâren Hazîne-i Hâssa Sergi Odasına gelen havalelere âit ilmühaberler kayıtlıdır.

⁴⁴² *HHD.*, nr. 970.

Hazîne-i Hâssa'nın alacaklarının yer aldığı 23'ü "Zimmet", 8'i "Sergi Zimmet" başlığı altında toplanmış toplam 31 adet Zimmet defteri vardır. Meselâ *HHD.*, zimmet, nr. 959'da şehzade, sultan ve padişah kadınlarının maaş ve tayinat bedellerinden dolayı Hazîne-i Hâssa'nın Maliye Hazinesinden olan alacakları ve sâir perakende zimmet yer almaktadır. Bunların dışında Hazîne-i Hâssa'ya günlük giren para ile çeşitli yerlere yapılan harcamaların tarih belirtilmek üzere günügününe kayd edildiği⁴⁴³, 14 tane de "Yevmiye" defteri bulunmaktadır. Ayrıca "Muhtelif Masraflar" başlığı altında toplanmış ve Hazîne-i Hâssa'dan yapılmış çeşitli masrafları ihtiva eden 96 adet defter mevcuttur.

Her ne kadar Tanzimatla birlikte bir kaç istisna dışında padişahın gelirleri, dolayısıyla emlâk-ı hümâyûnun tamamı Maliye Hazinesi'ne intikal etmişse de, zaman içinde Hazîne-i Hâssa'nın mevcut gelirlerinin güngeçtikçe artan giderlerini karşılayamamasından dolayı, emlâk-ı hümâyûna âit bir kısım gelirler Hazîne-i Hâssa'ya çekilmeye başlanmış ve zamanla artmıştır. İşte Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında işaret ettiğimiz bu emlâk-ı hümâyûn arasında yer alan ve "Muhtelif Dükkanlar" adı altında 11 tane defter bulunmaktadır. Bu defterlerde emlâk-ı hümâyûndan olan çeşitli dükkânların türü, nerede buldukları, kimlere kiraya verildikleri ve kira miktarları belirtilmektedir⁴⁴⁴. Yine aynı şekilde emlâk-ı hümâyûndan olan çiftliklerin gelirlerinin, bu çiftliklerde yetişen ürünlerin ve masrafların yer aldığı "Muhtelif Çiftlikler" başlığı altında 12 defter vardır. Meselâ *HHD.*, nr. 617'de 1264-1268 arası Mihaliç ve Kirmasti'deki çiftliklerle, Ziraat talimhanesinin kayıtları yer alır. *HHD.*, nr. 625 'de ise İzmir, Hekimbaşı, Filiboz, Aemberdos, Tokad, Ali Bey, Alemdağı, Çavuşbaşı çiftlik-i hümâyûnlarının mart-temmuz 1295 ayları gelir ve giderlerinin icmali bulunur.

Emlâk-ı hümâyûn gibi madenlerin idâresi de Tanzimatla birlikte Maliye Hazinesi'ne bağlanmışsa da, yine aynı sebeplerden bir kısım maden-i hümâyûn gelirleri zaman içerisinde Hazîne-i Hâssa'ya gelir kalemi olarak girmiştir. 1852'den⁴⁴⁵ 1861'e kadar ise bütün mâdenler

⁴⁴³ *HHD.*, yevmiye, nr. 932; nr. 943.

⁴⁴⁴ *HHD.*, 629 numaralı defterin tamamında ise, buldukları yerler ve ne miktar kira karşılığında kimlere kiraya verildiği belirtilmek sûretiyle Yusuf İzzeddin Efendiye âit dükkanlar yer almaktadır.

⁴⁴⁵ *HHD.*, madenler, nr. 807, s. 33.

Hazîne-i Hâssa Nezâreti tarafından idâre edilmiştir. Hazîne-i Hâssa Defterleri içinde bu döneme âit 18 maden defteri bulunmakta ve bu defterlerde çeşitli maden ocaklarından çıkarılan madenlerin miktarları ve madenlerin belirli zaman dilimleri içerisindeki varidat ve masrafları yer almaktadır.

Hazîne-i Hâssa Defterleri arasında 56'sı "Meclis-Tahrirât", 15'i "Tahrirat" olmak üzere toplam 71 adet tahrirat defteri bulunmaktadır. Bunlar gerek Hazîne-i Hâssa İdare Meclisi'nin, gerekse hazinenin kalemlerindeki tahriratın kayd edildiği defterlerdir. Meselâ bu defterlerden *HHD.*, meclis-tahrirat, nr. 689, Hazîne-i Hâssa İdare Meclisi'nde alınan kararlar gereği, Hazine-i Hümayûn, Ebniye-i Seniyye, Istabl-ı Âmire vs. gibi birimlere gönderilen ilmuhaberlerin ve diğer evrakın kayıtlarının tutulduğu bir defterdir. *HHD.*, tahrirat, nr. 930 ise, Hazîne-i Hâssa'nın muhasebe odasında yazılmış tahsilât ilmuhaberlerini ihtiva eder.

Vilâyet Muhaberatı, Vârîde, Arzuhal Senedât, Nezâretler, Mersûle, İcmal, Havale kayıt defterleri olmak üzere çeşitli başlıklar altında toplanmış toplam 73 tane de kayıt defteri vardır. Hepsinin ortak özelliği sayfalarının cetvel halinde, çeşitli nezâretlerden ve dairelerden hazineye gelen veya hazineden muhtelif yerlere gönderilen evrakın geliş-gidiş tarihleri, kısa özetleri, lefleri ve gördüğü işlemlerin ayrı ayrı sütunlarda belirtildiği kayıt defterleri olmalarıdır⁴⁴⁶. Ayrıca yine Hazîne-i Hâssa Defterleri içinde "Fabrika, Matbah. Çiftlikler" başlığı altında bu konularla alakalı evrakın kayd edildiği⁴⁴⁷ 10 defter ve "Saray, Darussaâde, Kure-nâlık Muhaberât Kayıt Defteri" başlıklı Mabeyn-i Hümayûn dairelerinden hazineye gelen ve hazineden bu dâirelere gönderilen evrakın⁴⁴⁸ yer aldığı 13 defter de mahiyet itibâriyle birer kayıt defteridir.

Son olarak bu tasnif içinde meselâ içlerinde türlü konularda yazılmış mazbatalar bulunan mazbata kayıt defterlerinin⁴⁴⁹, Hazîne-i Hâssa için yapılan alımların⁴⁵⁰ veya bina inşalarına âit eşya listelerinin bulunduğu⁴⁵¹ çok çeşitli konularda 68'i Müsvedde 14'ü Müteferrik ve

⁴⁴⁶ *HHD.*, nr. 160; nr. 166; nr. 168; nr. 176; nr. 183; nr. 196; nr. 222.

⁴⁴⁷ *HHD.*, nr. 203.

⁴⁴⁸ *HHD.*, nr. 216.

⁴⁴⁹ *HHD.*, nr. 700.

⁴⁵⁰ *HHD.*, nr. 696.

⁴⁵¹ *HHD.*, nr. 695.

104'ü Muhtelif başlığı altında 186 adet defterin yer aldığını, bunlara ek olarak Tanzimat öncesine âit bir de "Tayinât" defterinin bulunduğunu söyleyebiliriz. H. 1237 tarihli bu defter Enderûn-ı Hümâyûn ve birûn-ı kadimeden yevmiye, mahiye ve sâliye şeklinde verilen tayinâtı gösteren bir defter olup Hazîne-i Hâssa ile bu anlamda bir bağlantısı yoktur⁴⁵².

Buraya kadar Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde araştırmacılara açık 973 adet Hazîne-i Hâssa Defterlerinin mahiyetleri hakkında kısa bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ancak bu defterler Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hazîne-i Hâssa Defterlerinin çok az bir miktarını teşkil etmektedir. Zira arşivde henüz tasnifi yapılmamış 15.000'e yakın Hazîne-i Hâssa Defteri mevcuttur. Bir an önce tasnif işlemlerinin başlatılarak araştırmacıların hizmetine sunulması gereken bu defterler, Tanzimat sonrası Osmanlı iç Hazinesi ve Osmanlı Saraylarının daireleri ve teşkilâtı için yapılacak incelemelere çok önemli birer kaynak teşkil edecektir.

Ancak burada şunu da belirtmemiz gerekmektedir ki araştırmacıya açık yukarıda mahiyetleri hakkına bilgi vermeye çalıştığımız Hazîne-i Hâssa Defterlerinin tasnif edilmesi sırasında yapılmış bir takım yanlışlık ve eksiklikler mevcuttur. Çok kısa olarak bir kaç örnekle bunlara temas edilecek olursa, meselâ 885 numaralı Hazîne-i Hâssa Defterinin 1 Muharrem-29 Zilhicce 1265 tarihleri arasında Hazîne-i Hâssa'nın günlük gelir ve giderlerinin kayd edildiği bir yevmiye defteri olduğu tespit edilebilir. Nitekim defterin cilt kapağında da Osmanlıca olarak "Defter-i Yevmiye-i Hazîne-i Hâssa-i Şahâne vacib-i sene 1265" ibâresi bulunmaktadır. Ancak defter tasnif sırasında "Saraylar" kısmına konmuştur. Saraylar başlığı altında toplanmış defterler arasında yer alan 874 numaralı bir diğer Hazîne-i Hâssa Defterinde ise Harem-i Hümâyûnda sultanların, Padişah kadınlarının, ikballerin, hazinedarların vs.nin hizmetinde bulunan cariyelerin, isimleri, baba adları, memleketleri gibi bir takım malumatın da verilmesi suretiyle, onlara belirli tarihler arasında ödenen maaşların dökümlerinin yapıldığı bir defterdir ve kanaatimizce maaş defterleri arasında yer almalıdır. Hazîne-i Hâssa mefrûşat nr. 276 hazinenin muhtelif yerlere yaptığı ödemelerin kayıtlarını ihtiva eden bir defterdir. *HHD.*, sergi muhtelif nr. 897'da ise Tanzimat öncesinde 1235-1238 yılları arasında Darphâne'nin masraflarına âit bir müfredât

⁴⁵² *HHD.*, nr. 973.

defteridir ki, bu defter Darphâne Defterleri tasnifi içinde yer almalıdır. Son olarak bir örnek de Kömür defterlerinden verilebilir. Meselâ 246 numaralı Hazîne-i Hâssa Kömür Defteri'nden Hazîne-i Hâssa vapurlarının muhasebelerini, bu hususta yazılmış ilmuhaberlerle, vapurların idâresine âit bir nizamnâme'yi bulmamız mümkündür.

Diğer yandan yukarıda görüldüğü gibi bizim tek başlık altında toplamaya çalıştığımız, aynı gruptaki defterlerin, meselâ "maaş", "muhtelif maaş", "müteferrik maaş", "maaş sergi" şeklinde maaş; "zimmet sergi", "zimmet" şeklinde zimmet; "muhtelif sergi", "sergi" şeklinde sergi defterlerinin aynı mahiyette olmalarına rağmen kendi aralarında niçin bu gibi bir ayırma gidildiği pek anlayamamıştır.

973 Hazîne-i Hâssa Defteri'nin 282'si "Muhtelif Masraf" "Muhtelif", "Müteferrik" ve "Müsvedde" başlıkları altında toplanmış yani başka bir ifade ile kaba tasnifte bırakılarak araştırmacılar için bu defterlerden hangi konuların çıkabileceği tam bir süpriz haline getirilmiştir.

Aslında bu defterlerin tasnif çalışmaları sırasında Hazîne-i Hâssa'nın bilinmeyen bir müessese olması, tasnifteki bu gibi bazı hata ve yanlışlıkların yapılmasını gayet normal bir hale getirmektedir. Böyle bir durumda araştırmacıların isteği, bu aşamadan sonra tasnifine başlanacak Hazîne-i Hâssa Defterlerine gerekli ihtimam ve titizliğin gösterilerek, araştırmacının en iyi şekilde kullanabileceği bir tasnif olarak sunulması ve bu çalışmalar sürdürülürken şu anda araştırmacıya açık olan 973 Hazîne-i Hâssa Defterinin de tekrar gözden geçirilerek daha iyi istifade edilebilecek bir hale getirilmesidir. Ancak bu esnada adı geçen defterlerden faydalanmış araştırmacıların çalışmalarında gösterdikleri referansların güvenilirliklerini yitirmemesinin sağlanması için, numara değişikliğine gidildiği takdirde düzenlenecek yeni katalogda muhakkak defterlerin eski numaralarına da atıf yapılması ihmal edilmemelidir.

Son olarak Hazîne-i Hâssa evrakına âit bir diğer önemli noktaya da temas etmek yerinde olacaktır. Osmanlı döneminde Hazîne-i Hâssa Nezâretine âit dâirenin Dolmabahçe sarayında bulunmasından dolayı⁴⁵³ Hazîne-i Hâssa'nın bütün evrakı burada saklanmış, sonra da Başbakanlık

⁴⁵³ Hazîne-i Hâssa Dâiresinin Dolmabahçe Sarayı'ndaki yeri, sarayın deniz tarafında bulunan, önceleri "Kordon Kapı" daha sonra -Hazîne-i Hâssa'nın buraya taşınmasına binâen-"Hazine Kapısı" olarak anlandırılan kapının hemen sağında bulunan dâiredir. Bugün bu binada Millî Saraylar Dâire Başkanlığı makam ve büroları yer almaktadır.

Osmanlı Arşivi'ne intikal etmiştir. Nakil işlemi sırasında unutulmuş Hazîne-i Hâssa evrakı ise bugün Dolmabahçe Sarayı'nda bulunmakta ve bu evrak Hazîne-i Hâssa'nın teşkilât ve idaresi hakkında oldukça önemli bir kısım malzemeyi ihtiva etmektedir. Ancak şu anda Dolmabahçe Sarayı'nda mevcut belgeler gerçek mânâda tasnif edilmiş olmaktan uzaktır. Burada tasnif edildiği söylenen defter ve evrakın⁴⁵⁴ mahiyeti hakkında bilgi veren iki katalog vardır ve kataloglara göre 4742 adet defter; Evrak I olarak ayrılmış 1399, Evrak II olarak ayrılmış 1706 adet vesika bulunmaktadır. Bununla birlikte aynı numara altında konu bakımından birbiriyle alâkası olmayan çok sayıda defter veya belge bulunmaktadır. Meselâ katalogda verilen malûmata göre istenilen bir belge numarasından, zarf içinde farklı konularda, leff numarası dahi verilmemiş 30-40 adet evrak çıkabilmektedir⁴⁵⁵. Dolayısıyla bu şekilde bazı defter vesika numaraları altında konuları bakımından birbirlerinden farklı çok sayıda defter ve vesika çıktığı düşünüldüğünde Dolmabahçe Sarayı Arşivi'nde bulunan Hazîne-i Hâssa'ya âit dokümanların sayısının çok daha fazla olacağı âşikârdır. Ayrıca burada mevcut Hazîne-i Hâssa evrâkından faydalanmak üzere gidecek araştırmacıların çalışabileceği sağlıklı bir ortam dahi bulunmamaktadır.

Netice itibâriyle Dolmabahçe Sarayı'nda mevcut Hazîne-i Hâssa'ya âit bütün bu dokümanların da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne getirilerek tasnif edilmesi halinde, bu konuda araştırma yapacak kişilerin tek bir arşivde çalışması sağlanabilecektir. Diğer yandan XIX-XX. yüzyıl Osmanlı Malî Tarihi içinde önemli bir yere sahip olan Hazîne-i Hâssa evrakının tamamının bir araya toplanıp araştırmacılara bir bütün halinde sunulması neticesinde, bu döneme âit gerek Osmanlı maliye tarihine, gerekse Osmanlı saray teşkilâtına ışık tutacak birbirini tamamlayıcı mahiyette yapılacak araştırmalarla önemli sonuçların ortaya çıkarılabileceği kanaatindeyiz.

⁴⁵⁴ Bu belgeler tasnifleri esnasında arşiv mührü ile mühürlenmemişlerdir.

⁴⁵⁵ Meselâ Dolmabahçe Sarayı Arşivi, Defter, nr. 4374; Evrak I, nr. 190 ve Evrak II, nr. 1599 bu hususa dair sadece bir kaç örnektir.

*

Oturum Başkanı –Efendim zannederim şimdiye kadar pek araştırılmamış bir konuda açık seçik bir tebliğ dinledik. Meslekte daha başlangıçta bulunan Arzu hanımefendinin inşallah bütün meslek hayatında bu başarının devam etmesini dileriz.

Şimdi son tebliğimiz Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personelinden Mustafa SERİN beyefendinin, 15 dakika hakkınız bakidir.

Buyurun sayın SERİN.

OSMANLI ARŞİVİNDE BULUNAN TEMETTUÂT DEFTERLERİ

Mustafa SERİN*

"*Temettu*" kelime olarak kâr etme, fayda görme; "*temettu' vergisi*" ise, herkesin kazancıyla mütenasip olarak devlete verdiği vergi, esnaf vergisi anlamına gelmektedir.

Temettu' vergisinin esası H. 1241 (1826) tarihinde II. Mahmud zamanında ihdas olunan ihtisab resmidir.

İhtisab resmi, şehriyye-i dekâkîn ve yevmiyye-i dekâkîn adıyla anılan vergilerle, büyük yerleşim yerlerinde belediye geliri pazar ve panayırlardan alınan damga, tartı, ölçü vs. vergiler, hile yapan esnaftan alınan para cezaları ve bütün yiyecek, içecek vs.'den alınan müteferrik vergilerden ibarettir.

Gülhâne Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin idarî yapısında değişikliklere ve yeniliklere gidilmesi, devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda ahali arasındaki dengesizliğin ve haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek ahalinin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip ahalinin refaha kavuşturulması, böylece devletin gelirlerinin artırılarak son zamanlarda gittikçe bozulan gelir-gider dengesinin yeniden tesis edilmesi için köklü değişiklikler yapılması yolunda çalışmalara başlanmıştır.

19 Zilkade 1255 (1839) tarihinde çıkarılan bir talimatla⁴⁵⁶ muhasıllar nezâretine, her yerde ahalinin ismi, şöhreti, arazileri, hayvanları;

* Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Personeli.

⁴⁵⁶ BOA. II.H. 59150. Mübahat Kütükoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettu Defterleri", Belleten, C. LIX, Ağustos 1995, Sayı: 225'ten ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1995; Abdüllatif Şener, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi, İstanbul 1990; Arzu Tozduman, Aydın Güzelhisari'nin Sosyal ve İktisadi Durumu (1844), İstanbul-1992, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi.

tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği defterler tutulması emredilmiştir. "Bi-tevfikihî teâlâ tesis ve icrâsı der-dest olan Tanzîmât-ı Hayriyye'den tabrîr-i emlak ve nüfus ile tayin-i vergi maddesi ve memleket umûru ru'yet ve hüsn-i idâdesi zımnında iktizâ eden mahallere memur buyurulacak muhassıl-ı emvâl yedlerine verilecek talimât-ı seniyye" adıyla kaleme alınan talimatta, "Darbhâne-i Âmire ve mîrî ve mukâtaât ve Evkâf-ı Hümayûn ve Tersâne-i Ma'mûre hazâin-i celîlelerinden zabt u idâre olunan mukâtaât ve gerek bunlardan başka her mahallin iltizâm defterlerinde mukayyed bulunan kâffe-i emvâlin sûret-i tabsîli muhassıl-ı emvâl ta'yîn buyurulacak bendegâna ifâde ve teşvîz buyurularak mahallinde meclisce idare ve ru'yet olunacağı..." belirtilmektedir. Böylece her mahallin iltizam defterlerinde kayıtlı bulunan bütün malların vergilerinin tahsili, muhassıllara bırakılmakta, mahallî meclisler tarafından da muhassılların görevlerinin takip edilmesi amaçlanmaktadır.

Yine aynı talimatta, her mahalde ne kadar mukataa var ise bunların her biri için ayrı defter tutulması, hazine defterlerinde kayıtları olmayıp, kapı kethudaları ve sarrafların defterlerinde kayıtlı olan malların ve gelirlerin de ayrı ayrı defterlere yazılması, bunun için de daha önce tutulan defterlerin, yazım esnasında muhassılların faydalanmaları için muhassıllara teslim edilmesi emredilmiştir. Bu düzenlemeyle de daha önce dağınık olarak tutulmasından dolayı toplam olarak bilinmeyen gelirlerin bir kayıt altına alınması ve vergi gelirlerinin bir düzene sokulması amaçlanmıştır.

Tahrir talimatnamesinin birinci maddesinde⁴⁵⁷, tahrir-i emlak ve nüfus için görevlendirilecek muhassılların, görev mahallerine vardıklarında, mahalli idarecilerle birlikte bir meclis tertip etmeleri, mecliste bir muhassıl-ı mal, iki katip, mahalli hakim, müftü, bir asker zabiti ile halktan güvenilir ve işbilir dört kişi olmak üzere on kişinin görev alması emredilmiştir. Tahriri yapılacak yerde reaya, yani gayr-i müslim ahali var ise metropolid ve kocabaşlarından da iki kişinin bu mecliste görev almaları istenmiştir. Bundan amaç da tahrir esnasında herhangi bir yolsuzluğa mahal verilmemesi, kimsenin kayırılmaması, emlak, arazi ve gelir getiren her şeyin kayıt altına alınarak düzenli ve güvenilir kayıtların tutulması, böylelikle daha kolay bir şekilde vergi toplanmasıdır.

⁴⁵⁷ BOA. II.H. 59159.

Talimatın dördüncü maddesinde ise, muhassılların tahrir öncelikle köylerden başlamaları, tahrir yapılırken kerkesin istisnasız olarak isim ve şöhretini, ne kadar emlak, arazi ve hayvanı olduğunu, tüccar ve esnaf sınıfından olanların bir yılda tahminen ne kadar gelirlerinin olacağını tedkik ederek deftere yazmaları emredilmiştir.

Muhassıllar, görevlerini yaparken, görevlendirildikleri mahalde üç-beş kaza ve birçok köy olacağından ve muhassılların her kaza veya köye bizzat gidip tahrir yapmaya vakitleri olamayacağından ve böyle olduğu takdirde tahrir işinin bir yılda gerçekleşmeyeceğinden, kazalardan meclis tarafından bir memur ve yeteri kadar katip görevlendirilerek muhassıllar emrine verilmesi, tahririn bu görevliler tarafından yapılması ve muhassılların da muhtelif zamanlarda görevlileri mahallerinde kontrol etmeleri istenmiştir. Böylece tahrir esnasında görevlilerin kimsenin malını ve gelirlerini noksan yazmamaları, görevlerini layığıyla yapmaları, görevlerinde herhangi bir yolsuzluğu tevessül eden olursa, onlara da gereken cezalarının verilmesi hedeflenmiştir.

Nizamnamede tahrir esnasında uyulacak kurallar açıkça belirtilmiştir. Hane ve emlakî olanların birbirlerine kıyasla değerlendirmeye tâbi tutulması, hane reislerinin ek gelirleri, arazinin kurak veya sulak olması, yılda bir veya birden çok ekilebilirliği, verimliliği ve hasılat vaktinin tespit edilerek bütün bunların tahrir esnasında dikkate alınması ve ona göre temettu vergisinin tahakkuk ettirilmesi bu kuralların başında gelmektedir.

Temettu tahririnden esas, herkesin kazancına ve mal varlığına göre devlete belirli miktarlarda vergi vermeleri ve bunun bir düzene konularak belirlenen usullere göre vergi tahsilidir.

1255 (1839)'dan 1275 (1858)'e kadar temettu' vergisi "*an-cemâatin*" tevzi olunan verginin bir kısmını teşkil etmek şartıyla "*bileşik vergi*" arasında görülmektedir.

Emlak ve arazi sayımı ile ahalden kazançlarına bağlı olarak belli miktarlarda vergi alınabilmesi için daha önce yapılan çalışmalar yeterli sonucu veremediği için 1875 yılında yeni bir düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. 1275 (1858) tarihli Tahrir Talimatı ve 1277 (1860) tarihli Tahriri Umûmî Nizamnâmesi⁴⁵⁸ gereğince herkesin emlâk, arazi ve

⁴⁵⁸ Abdurrahman Vefik, Tekâlif Kavâidi, C. II, İstanbul 1330, s. 72

senelik kazancı tahrir ve tahmin edilerek ilk defa senelik kazanç üzerinden %30 vergi alınması kararlaştırılmıştır. Yeni düzenlemeyle ilgili gerekli yerlere emirler verilerek sayımlara başlanması konusunda Meclis-i Ali-i Tanzimat ve Encümen-i Hass-ı Vükela'da yapılan görüşmeler ve müzakereler üzerine bu usul Bursa ve Yanya'da uygulamaya konmuş ve çıkabilecek aksaklıklarla karşılaşılacak zorluklar tecrübe edilmeye çalışılmıştır⁴⁵⁹. Fakat bu uygulama yalnız şehir merkezlerine örnek olabileceğinden ve asıl güçlük uygulamaya geçildikten sonra görülebileceğinden, Bursa ve Yanya'da yapılan sayımların her tarafa şamil edilemeyeceği, kaza ve köylerde sayımlara başlandığında ve herkesin mal ve kazancına göre vergilendirilmesi esnasında asıl karışıklıkların ortaya çıkacağı, eğer istenen hedefe ulaşılamazsa çekilen emeklerle yapılan masrafların boşa gideceği, bu nedenle Bursa ve Yanya sancaklarına bağlı kaza ve köylerde de sayımların tamamlanarak defterlerinin hazırlanması, her eyalette kurulacak emlak komisyonları tarafından, yapılan tahrire göre vergi konulması, bunun için de diğer sancaklarda görevlendirilen memurların geçici olarak Bursa ve Yanya sancaklarında görevlendirilmesi ve kısa bir süre içerisinde tahririn tamamlanmasına karar verilmiştir. Meclis-i Hâss-ı Vükelâ'da alınan bu karar daha sonra Sadaret tarafından Maliye Nezaret'i'ne bildirilerek gereğinin yapılması istenmiştir⁴⁶⁰. Fakat daha sonra tahririn öncelikle şehirlerde yapılması uygun görülüş, çalışmalara yardımcı olmak üzere de şehir ve kasabalarda "*Emlak Komisyonları*", köylerde "*Tahmin Komisyonları*" kurulmuştur⁴⁶¹.

Temettu' vergisi hakkında 1323 (1907)'de çıkartılan bir nizamnâmede ise temettu' vergisinin; vilâyet, livâ, kazâ merkezlerinde ve nüfusu iki bini aşkın yerlerde ticaret, sanat ve hırfet erbâbından mart ve eylül aylarında olmak üzere yılda iki taksit halinde alınması kararlaştırılmıştır. Bu verginin adı daha sonraları "*kazanç vergisi*"ne çevrilmiştir.

Ecneblerin daha önceki anlaşmalar gereğince çeşitli imtiyazlara sahip olmaları ve vergilerden muaf tutulmaları, büyük işyeri ve ticarethane sahipleri bu imtiyazlardan dolayı olarak yararlanmak istemelerine

⁴⁵⁹ BOA., A. MKT. MHM 184/53; A. MKT. MHM. 199/37.

⁴⁶⁰ A. MKT. MHM. 199/37

⁴⁶¹ Tekâlif Kavâidi, C. II, s. 72-104; Arzu Tozduvan, Aydın Güzelhisari'nin Sosyal ve İktisadi Durumu, s. 28.

neden olmuştur. Temettu vergisi önceleri Osmanlı tebasından alındığı halde daha sonraları ahalinin vergi vermemek için, özellikle Dersaadet'te büyük ticarethanelerini ve işyerlerini ecnebilere devretmeleri ve bu durum da Hazine'yi büyük zarara uğratması nedeniyle Temettuât vergisinin ecnebilere de teşmili için teşebbüslerde bulunulması ve yeni düzenlemeler yapılması istenmiştir⁴⁶².

Tanzimat'a kadar değişik adlarla ahalden alınan vergilerin yerine ikame edilen temettu' vergisinin kaydedildiği defterlere "*Temettuât Defteri*" adı verilmektedir. Bu defterler XIX. yy. ortalarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu iktisadî, sosyal ve ticarî hayatı çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Tapu Tahrir Defterleri'ndeki bilgilerin daha fazlasını bu defterlerde bulmak mümkündür. Bu defterler bu yönüyle çok değerli bilgiler ihtiva etmektedir

Temettuât Defterleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunmaktadır. 1988 yılına kadar Kamil Kepeci ve Maliyeden Müdevver Defterler tasnifi içerisinde yer alan bu defterler üzerinde kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. 1988 yılında ayrı olarak tasnif edilip arştırmaya açılan 17.447 defterin büyük bir kısmı 1260-1261 (1845) tarihinde yapılan sayımlara aittir.

Maliye Nezareti Varidat Kalemî defterlerinden olan Temettuât Defterleri'nin tasnif ve kataloglanmasında, o tarihteki idarî taksimat esas alınmıştır. Defterler, içindeki bilgiler esas alınarak alfabetik olarak ayrılmıştır. Her eyalet de kendi içinde alfabetik olarak kazalara ayrılmıştır. Alfabetik olarak tasnifi yapılan defterlere sıra numarası verilmiş ve gerekli diğer işlemler yapıldıktan sonra aynı şekilde özetleri kataloga işlenmiştir⁴⁶³. Aynı yerleşim bölgelerine ait defterlerin aslı ve suretleri tek numarada toplanarak kendi içerisinde "a", "b", "c" ... harfleri ile gösterilmiştir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan Temettuât defterleri dokuz adet katalogda toplanmıştır. Her katalogun başında, katalogda geçen kazaların bir listesi verilmiştir. Kataloglarda bulunan eyaletler, katalog numaraları ve defter adeti aşağıda gösterildiği şekildedir:

⁴⁶² BOA. DII. İD. 64/2.

⁴⁶³ "Başbakanlık Osman Arşivi Rehberi", T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara-1992, s. 281.

Kat. No	Eyalet-Kaza Adı	Tarihi	Def. Adedi
1	<p>ANKARA Eyaleti (Ankara merkez, Ayaş, Bâlâ, Beypazarı, Çorum, Çubukâbâd, Dinekkeskini, Çankırı, Günyüzü, Haymanateyn, İskilip, Kalecik, Keskin-Kalecik, Karacaviran, Karahisar-ı Timurlu, Kargı, Kırşehir, Koçhisar, Konur, Kurşunlu, Kurupazar-ı Nallu, Melat, Mucur, Murtazaâbâd, Nallu, Nallıhan, Nevâhi, Osmancık, Öküz, Peçura, Rum, Saz, Süleymanlı-yı Kebir, Şabanözü, Şorba, Tabanlı, Toht, Tosya, Yabanâbâd, Yörükân, Zir kazaları)</p> <p>AYDIN Eyaleti (Alaşehir, Amasya, Atça, Atala, Ayasluğ, Karapınar nahiyesi, Balyanbolu, Barnaz, Bayındır, Bergama, Birgi, Bodrum, Bozdoğan, Bozöyük, Buldan, Çardaklı, Çine, Dadya, Dağ Marmarası, Dallica, Demirci, Denizli, Döğer, Erbar, Eskişehir, Eşen, Eşme, Ezine-i Lazkiye, Foçateyn, Granis (Kranis), Gökâbâd, Gököyük, Gördes, Güzelhisar-ı Aydın kazaları.)</p>	1260-61 (1844-45)	1961
2	<p>AYDIN Eyaleti (Güzelhisar-ı Aydın, Honaz, İlica, İnay, İnce, İnegöl, İzmir, Karacaâbâd, Karacasu, Karahid, Karpuzlu, Kayacık, Gelembe, Kilas, Kerme, Kırkağaç, Kuru, Kozak, Köşk, Köyceğiz, Kuyucak, Küre, Mandalyat, Manisa, Marmara, Mekri, Mendehora, Menemen, Messevli, Muğla, Nazilli, Nif, Ödemiş, Seralos, Sarayköy, Sart, Sarun, Selendi, Serge, Subice, Soma, Sultanhisar, Şahme, Taraça, Tatarlı, Tavas, Tire, Tokmak, Turgutlu, Ula, Uşak, Üzümlü, Vadiye, Yabandere, Yenipazar, Yenişehir, Yerkeseği, Atça, Birgi, Bayındır, Bodrum Sahası, Bozöyük kazaları)</p> <p>BOLU Eyaleti (Adapazarı-Sapanca, Ağaçlı, Akâbâd, Akçaşehir, Akkaya, Aksar, Aktaş, Amasra, Araç, Ayandon, Akyazı ma'a Hendek, Akyörük, Azdavay, Bartın, Beşdivan, Beykoz, Bolu, Boyabâd, Boyalı, Cide, Çağa, Çanlı, Çarşamba, Çeklene, Daday, Devrek, Devrekani, Dirgene, Dodurga, Dörtdivan, Durağan, Düzcce, Eflani, Ereğli, Gebze, Gerece, Gerze, Geyve, Ginolu, Gökçe ağaç, Göl, Gölpazarı, Gümüşâbâd, Hendek, Hisarönü, Hoşalay, İbsafi, İnebolu, İstefan, İzmid, Kandıra kazaları)</p>	1260-61 (1844-45)	2005

3	<p>BOLU Eyaleti (Karamürsel, Karasu, Kartal, Kastamonu, Kaymas, Kıbrısçık, Kızılbel, Kicinis, Köni, Korukavak, Küre-i Hadid, Küre-i Nuhas, Mengen, Mergüze, Mudurnu, Ova, Pavli, Pazarcık, Perşembe, Safranbolu, Sapanca ma'a Adapazarı, Saray, Sarıçayır, Sırt, Sinop, Samako-Alaplı, Sorgun, Şehabeddin, Şeyhler, Şile, Yenice-i Taraklu, Taşköprü, Tefen, Tuzla, Ulak, Ulus, Ünye, Üskübi, Viranşehir, Yalakabad, Yenice, Yılanlıca, Yörük, Zâri, Zerzene kazaları ve Bolu eyaletinin sonradan çıkan defterleri.)</p> <p>CEZÂYİR-İ BAHR-İ SEFİD Eyaleti (Balya, Bayramıç, Biga, Çan, Kal'a-i Sultaniye, Lapseki, Rodos, Sultanhisar kazaları)</p> <p>EDİRNE Eyaleti (Ahyolu, Akçakızanlık, Babaeski (Baba-yı Atik), Bergos, Cısr-i Ergene, Cısr-i Mustafa Paşa, Çırpan, Çirmen, Çorlu, Dimetoka, Edirne (Ada, Çöke, Manastır, Merkez, Üsküdar nahiyeleri), Filibe, Kızılbaş-Hatunili, Hasköy, Hayrabolu, İnöz, Kırkağaç, Kırkkilise, Kızanlık, Kızılbaş, Misivri, Midye, Pınarhisar, Saray-vize kazaları)</p>	1260-61 (1844-45)	1862
4	<p>EDİRNE Eyaleti (Silivri, Pazarcık (Tatarpazarı), Tekfurdağı, Uzuncaâbâd-i Hasköy, Vize, Zağra-yı Atik, Zağra-yı Cedid kazaları ve Edirne eyaletine ek kazalar)</p> <p>ERZURUM Eyaleti (Bayburd, Erzurum, Erzurum Ovası, Pasin-i Ulya, Şiran kazaları)</p> <p>HÜDAVENDİĞÂR Eyaleti (Adrenos, Baklan, Balıkesir, Balya, Banaz, Bigadiç, Bilecik, Bursa, Çal, Çay, Çölâbad, Dağardı, Danişmendli, Dazkırı kazaları)</p>	1260-61 (1844-45)	1402
5	<p>HÜDAVENDİĞÂR Eyaleti (Domaniç, Edincik-Aydıncık, Eğriğöz, Eskişehir, Gediz, Gemlik, Geyikler, Gökçedağ, Gölpazarı, Gönen, Göynük, Harmancık, İnegöl-i Bursa, İnönü, İvrindi, İznik, Karacasu, Karacaşehir, Karahisar-ı Nallı, Karamık, Kepsut, Kete, Kirmasti, Kula, Kütahya (Altuntaş, Armudili, Etrafşehir, Gireği, Gümüş, Tavşanlı, Ulugöyük, Virancık nahiyeleri), Lefke, Meydan, Mihaliç, Mihalgazi, Mudanya kazaları.)</p>	1260-61 (1844-45)	1936
6	<p>HÜDAVENDİĞÂR Eyaleti (Nevahi-i Barçın, Pazarcık, Seferhisar, Seyyidgazi, Sındırgı, Simav, Soma, Söğüt, Şeyhlü, Şuhut, Turgutlu, Tuzlacık, Uşak, Yarhisar, Yenişehir-i Bursa kazaları)</p> <p>KONYA Eyaleti (Avşar, Ağulu, Ağlasun, Ağroz, Akşehir, Anamur, Andırgı, Antalya, Argıdhani, Barla, Belviran, Beşkonak, Beyşehir, Bozkır, Bozulus, Bucak, Burdur, Doğanhisar, Eğridir, Elmalı, Ereğli, Ermenek, Falkana, Finike, Feriştözü, Gaferiyad, Göci, Gölhisar, Gülnar, Hadim, Havran, Ilgın, İcel, Isparta, İrle ve Yarıca, İshaklı, Kadınhanı, Kalkan, Kalkanlı, Karaağaç, Karabeşöz, Kaş, Karapınar, Karataş, Keçiborlu, Kemerhamid, Kirili, Kızılkaya, Konya, Kuşaklı, Kütan, Larende, Muradca (Eskiil), Mut,</p>	1260-61 (1844-45)	2243

	Nevahi, Saidili, Sarıkavak, Selendi, Serik, Seydişehir, Silifke, Sinanlı, Tefenni, Teke, Turgud, Uluborlu, Yalvaç kazaları) NİŞ Eyaleti (Berkofça, Dobnice, İhtiman, İznebolu, Şehirköy, Köstendil, Kurşunlu, Leskofça kazaları)		
7	NİŞ Eyaleti (Niş, Samakov, Şehirköy, Ürgüp kazaları) RUMELİ Eyaleti (Bihleste, Çarşamba, Ezine-i Kazdağı, Filorina, Görice, Horpeşte, İştıp, Kesriye, Kırçova, Gilan, Kolonye, Köprülü, Manastır, Naslıç, Pirlepe, Pespere, Radovişte, Serfice, Tikveş, Opar, İsterova kazaları) SELANİK Eyaleti (Selanik, Tırhala, Vodine kazaları) SİLİSTRE Eyaleti (Aydos, Eski Cuma, Hacıoğlupazarı, Hezargrad, Hırsova, Kırçova, Kozluca, Köstendil, Köstence, Maçın, Mankalya, Osmanpazarı, Prevadi, Rusçuk, Ruskasrı, Silistre, Şumnu, Tırnova, Tolca, Umurfakı, Varna, Prizren, Yenipazar kazaları), SİVAS Eyaleti (Akdağ, Amasya, Artukâbâd, Ballu, Boğazlıyan kazaları)	1260-61 (1844-45)	2015
8	SİVAS Eyaleti (Budaközü, Danişmendli, Darende, Divriği, Emlak, Erbaa, Aşudi, Eyrek, Ezinepazar, Gedikçubuk, Geldigelen, Gümüş, Gümüshacıköyü, Gürün, Hafik, Havza, Hüseyinâbâd, İlbeyli, İnallu, Kangal, Karahisar-ı Behramşah, Karaguş, Karakaya, Kayseri, Kazabad, Kelinkiras, Kelmugad (Yıldızeli), Kızılköca, Kızalkümbet, Köprü, Ladik, Mecitözü, Merzifon, Niksar, Ortapazar, Selmanlı, Sorgun, Sivas, Sivasili, Süleymanlı, Şarkpare, Taşâbâd, Toht, Tokat, Tonoç, Tozanlı, Turhal, Varay, Yahyalı, Yıldızeli, Yozgat, Yüzdepare, Zalton (Zeytunâbâd), Zeytun ve Zile kazaları)	1260-61 (1844-45)	1886
9	ÜSKÜP Eyaleti (Eğridere, İvranya, Kalkandelen, Geylan, Koçana, Kumanova, Priştine, Üskup ve Viçitrin kazaları) VİDİN Eyaleti (Belgradcık, İvraca, Lofça, Lom, Niğbolu, Plevne, Rahova, Servi, Vidin ve Zıştovi kazaları ile tasnif esnasında bağlı olduğu yerler tespit edilemeyen muhtelif mahalleler, köyler ve ek kazalar)	1260-61 (1844-45)	2432

Temettuât defterlerinin Osmanlı Arşivi'ndeki kodu "ML. VRD. TMT"dir. Tasnif edilen defterlerden, bazı yerleşim yerlerinin defterlerinin eksik olduğu görülmektedir.

Temettuât defterlerinde; şehir, kaza, kasaba, nahiye, köy, mezraa ve çiftlik gibi bütün yerleşim birimlerinde yaşayan müslim ve gayri müslim ahalinin emlak, arazi ve gayri menkulleri ile bütün cins ve evsftaki hayvanları ve yetiştirmiş oldukları ürünler teker teker yazılmıştır.

Defterlerde yerleşim birimleri ayrı ayrı belirtilmiş, büyük yerler ile birden fazla mahalleden oluşan köyler ayrı ayrı defterlere kaydedilmiştir. Defterlerin ilk sahifesinde sırasıyla eyâlet, sancak, kazâ adları

kaydedildikten sonra tahriri yapılan köy, kasaba, mahalle veya çiftliğin adı yazılmıştır.

Köy veya mahallelerde yazıma genellikle imam, muhtar vs. görevlilerden başlanmış ve gelir getiren mallarının sayımı yapılmıştır. Defterlerin büyük bir kısmında hane reisleri kaydedilmeden önce, hane numaraları da yazılmıştır.

Sayım yapılırken ehl-i İslâm ve ehl-i zimmet reayâ ayrı ayrı yazılmıştır. Defterler vergi toplamaya yönelik tutulduğu için yalnızca vergiye tâbi mal ve mülkleri olan aile reisleri esas alınmıştır. Bunlar genellikle erkek nüfus olduğu gibi, yer yer eşleri ölmüş kadınlar ve babaları ölmüş çocukların kayıtlarına da "*Karye-i mezbure sakinlerinden Turab oğlu müteveffa Hasan'ın yetimi Mehmed'in emlak ve temettuu*" şeklinde rastlanmaktadır. Defterlerde, malı, mülkü olmayan aile reisleri de "*Karye-i mezbure sakinlerinden Eşki oğlu İbrahim'in bir bağından başka emlak ve arazisi olmayıp karye abalilerinin ianesiyle geçinmekte olduğu*" şeklinde belirtilmiştir⁴⁶⁴. Bunun yanında "*Karye-i mezbure sakinlerinden Sabri oğlu Hasan'ın emlak ve arazisi olmayıp diyar-ı ahara firar eylemiş olduğu*" şeklinde kayıtlara da rastlanmaktadır. Temettu sayımından amaç, gelire esas olan kazançlar olduğundan, aile reislerinin emlak, arazi, hayvan ve ticaret dışındaki gelirleri de "*merkumun Deraliyye'de bizmetkarlığından bir yıllık temettuu*", "*Karındaşı Ali'nin bizmetkarlığından bir yıllık temettuu*", "*Bir sene amelelikten temettuu*", "*Kuduzlar karyesinde imamlığından bir senede temettuu*", "*Rûz-ı tatilinde olan amelelikten temettuu*", "*Bir senede çobanlığından temettuu*", "*Merkum şurda burda ticarete bulunduğundan temettuu*" gibi kaydedilmiştir⁴⁶⁵.

Menkul ve gayri menkul mallar yazılırken yanına birim değeri üzerinden alınacak vergi tarifesi kaydedilmiştir. Meselâ:

"*Meyvesiz bahçe, dönüm 2*" yazıldıktan sonra hâne reisinin vereceği her dönüm için belirlenen vergi tarifesi yanına yazılmış, altına da toplam vergi miktarı belirtilmiştir. Tarla, bağ, bahçe, harman, frahti, arsa, hasıllık vs. miktarı belirtilirken dönüm yanında, dönümün 1/4 miktarı için

⁴⁶⁴ ML. VRD. TMT. nr. 14147.

⁴⁶⁵ ML. VRD. TMT. nr. 14147.

kullanılan "evlek" tabiri ile özellikle hane ve arsalarda 30 santimetrelik bir ölçü için kullanılan "ayak murabba" tabirine de sıkça rastlanmaktadır.

Defterlerde genellikle her hânenin mal varlığı yazıldıktan sonra toplam vergi miktarı da ayrıca belirtilmiştir. Bunun yanında hane reisinin bir önceki sene vermiş olduğu temettu vergisi ile aşar ve rusum miktarı, tarla, bağ ve bahçeden alınacak hasılat miktarı ve bir sonraki yıl vermesi gereken tahmini temettu vergisi miktarı yazılmıştır. Kiraya verilen gayrimenkullerde de aynı şekilde tahririn yapıldığı yılın kira geliri ve buna karşılık ödenmesi gereken temettu miktarı ile bir sonraki yıl ödenmesi gereken tahmini temettu miktarı kaydedilmiştir. Her mahalle veya köyün yazımı bittikten sonra da mahalle veya köyden alınacak toplam temettu miktarı yazılmıştır.

Temettuât Defterleri dikkatle incelendiğinde tahriri yapılan yer veya bölge hakkında sosyal ve iktisadî bakımdan bir çok bilgilere ulaşabiliriz. Ahalinin refah seviyesi, ekilip-biçilen ürün çeşitleri, bölgenin iklimi, ticarî durumu, yerleşim şekilleri vs. gibi bilgileri bu defterlerde açıkça görebiliriz. Defterlerde ekili tarlalar "*mezrû' tarla*" olarak gösterilmektedir. Bunlar da "*sulak tarla*", "*kıraç tarla*", "*dağ tarla*", "*ova tarlası*" şeklinde belirtilmekte, her birinden alınacak vergi miktarı da ona göre tespit edilmektedir. Ayrıca mezrû' tarlalarda ekilen ürünlerin çeşitlerinden de tahriri yapılan yerlerin coğrafik özellikleri tespit edilebilmekte, ne kadar arazinin ekilip-biçildiği, ne kadarının bahçe olarak kullanıldığı, ne kadarının boş kaldığı belirtilmektedir.

Bunun yanında dikili ağaçların ürün elde edilenlerinden (zeytin, harup, incir, ceviz, portakal v.s.) de vergi alındığından Temettuât Defterleri'nde bunlar da adet veya dönüm olarak belirtilmiştir. Adet olarak belirtilen meyve ağaçları için "*sak*" ve "*dip*" tabirlerine de rastlanmaktadır⁴⁶⁶. Özellikle zeytin ağaçlarında dağ ve ovada yetişenler birbirinden ayrılmış ve ova zeytinlerinden daha fazla vergi alınmıştır.

Hâne reislerinin isimleri, lakabları, meslekleri, içinde oturdukları evler, işyerleri, dükkanlar tahrir esnasında ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Evlerin kaç oda, kaç kat olduğu, bahçesi, kuyusu, içme suyu tahrir esnasında belirtilmiştir. Bu bilgilere bakarak aile adları, yörede kullanılan

⁴⁶⁶ ML. VRD. TMT. nr. 16152.

isimler, nüfusun nerelerde yoğunluk kazandığı, ticaretin hangi bölgelerde yoğunlaştığı hakkında Temettuât Defterleri'nden çeşitli bilgiler elde edilebilmektedir.

Temettuât Defterleri'nde gayri menkullerden sonra her evde hangi hayvandan kaç tane beslendiği ve bunlardan alınacak vergiler ayrı ayrı yazılmıştır Defterler incelendiğinde bir köyde veya bölgede en çok hangi hayvanın beslenip yetiştirildiği, mandıraların hangi bölgelerde çoğunlukta olduğu ve bunlardan ne ölçüde kazanç sağlandığını tespit etmek mümkündür. Ziraat yapılan yörelerde ahalinin toprağı işleyebilmesi için besledikleri ve genellikle de ziraat için kullandıkları öküz, taşımacılıkta kullanılan merkep, bargir ve deve temettuât defterlerinde yazılan hayvanların başında gelir. Öküzler yazılırken âlâ ve evsat, koşu öküzü gibi ayrılmış ve genellikle çift olarak yazılmıştır. Daha sonra kısarak, bargir ve merkepler yazılmıştır. Bu cins hayvanların yetiştirildikleri bölgelere göre dağılımına baktığımızda ise; hayvan sahiplerinin genellikle ziraatle uğraşan çiftçilerden hâli vakti yerinde olan ve geniş arazi sahipleri olduğu görülmektedir.

Çiftçilikte ve taşımacılıkta kullanılan hayvanlardan sonra eti, sütü ve yünü için beslenen koyun, keçi ve inek vs. gibi hayvanlar, erkek ve dişi olarak veya âlâ, evsat, kısır, sağman, döllü, dölsüz, dişi, erkek, vs. olarak kaydedilmiştir. Ayrıca arıcılık yapılan yerlerde her kovan başı vergi alındığı görülmektedir.

Bütün bunlar tek tek yazıldıktan sonra vergi mükellefi olan aile reislerinin de isimlerinin altında yıllık ödeyecekleri temettu' vergisi miktarı gösterilmiştir. Her mahalle ve köyün ehl-i İslâm ve gayri müslimleri ile sayımı yapılan yerleşim yerlerinde mal ve mülkleri olan yabancılar tek tek yazılıp temettu' vergisine esas olacak mal ve mülkleri, tahakkuk eden miktarla birlikte yazıldıktan sonra alt kısma o mahalle veya köyden toplanacak temettu'un miktarı belirtilmiştir. Daha sonra da her kazâyâ ait mahalle ve köy ayrı ayrı yazılarak o kazâyâ ait tahakkuk eden temettu' vergisinin toplamı yazılmıştır. Burada da "*kazâ-i mezbûr ehl-i İslâmın emlâk ve arazi babaları*", "*kazâ-i mezbûr reâyâların emlâk ve arazi babaları*", "*mutasarrıfı Deraliyye'de olup beher sene bedeli ma'lûme ile iltizâm olunan çiftlikâtın arazisi babâsı*", "*kazâ-i mezbûrda vâkı*

cevâmi-i şerîfin arazisi babâsı", "kazâ-i mezbûrda vâkı manastır ve kiliselerin emlâk ve arazileri babaları" şeklinde ayrı ayrı yazılmıştır.

Temettuât Defterleri XV. ve XVI. yy.'larda yapılan tahrirlerde tutulan Tapu Tahrir Defterleri'nden daha geniş ve tahririn yapıldığı dönemin sosyal ve ekonomik durumunu gözler önüne seren ve çok çeşitli bilgiler veren defterlerdir.

Bu yönleriyle Temettuât Defterleri:

- 1- Tutulduğu dönemin nüfusu hakkında,
- 2- Yörede kullanılan isimler, lakablar vs. hakkında,
- 3- Ailelerin gelir ve refah seviyesi hakkında,
- 4- Aile reislerinin meslekleri ve yörede icra edilen meslekler hakkında,
- 5- Tahriri yapılan bölgenin arazi ve ziraat durumu hakkında,
- 6- Yetiştirilen ürün çeşitleri hakkında,
- 7- Yetiştirilen hayvanlar hakkında,
- 8- İktisadî hayat, ekonomi, ticaret vs. pek çok konu hakkında bilgiler vermektedir.

K SALONU VI. OTURUM TARTIŞMA

Oturum Başkanı –Efendim, tebliğleri zamanında bitirdik; tartışmak için yarım saat vaktimiz var.

Ben, başkanlık durumundan faydalanarak bir-iki soru soracağım. Çok kısa olacak.

Evvela benim bu tebliğlerde gördüğüm bir husus: Osmanlı Devlet Teşkilâtı, bilhassa ekonomik ve sosyal meselelerde, teşkilât meselelerinde Tanzimat bir dağ teşkil eder, ondan evvelki teşkilât, Avrupa'nın tesiriyle, Batı tesiriyle değişmeler olmuştur. Az veya çok, bu tebliğlerde bunun üzerinde pek durulmuyor. Halbuki, Batı tesiriyle devletin malî veya iktisadî teşkilâtında bir değişiklik olduğu muhakkak. Bunun üzerinde durulmasında yarar var. Yeteri kadar bunun üzerinde durulmadığını görüyorum. Ama tekrar ediyorum, ekonomik tarihle uğraşmış bir insan değilim ama, umumî bilgi olarak vardığım netice bu.

İkincisi, evvela, sayın KURT ve SERİN beyefendilerin, tapu ve temettuat defterleri Doğu Anadolu'nun dağlık bölgelerine de şamil midir?

Mustafa SERİN –Temettuat defterleri şamildir.

Oturum Başkanı –Ayanlığın kaldırılmasına ve Sultan Abdülhamit devrinde merkeze bağlanmasına kadar tâbi midir?

Mustafa SERİN –Osmanlı Arşivleri'ndeki temettuat defterleri 17.447 adettir, bunlar H. 1260 ve 1261 yılları, miladî 1845 yılına aittir. Bir kısım defter H. 1253 yılına aittir, onlar da çok az miktardadır.

Oturum Başkanı –Bunun belirtilmesinde yarar vardı zannediyorum, çünkü Tanzimat'tan sonra devam etmiş.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –16. yy. için Doğu Anadolu'da bazı bölgelerde "yurtluk" ve "ocaklık" uygulanan yerlerde yazım ve tahrir

işlemi yapılmamış, bazılarında da yazım ve tahrir yapılmış, fakat yine de "yurtluk" ve "ocaklık" olarak verilmiştir. Meselâ Diyarbakır yöresinde, Adana yöresi "yurtluk" ve "ocaklık" olduğu halde tahrirleri yapılmıştır; ama, Van yöresinde yapılmamıştır. Bunu, ünlü gezginimiz Evliya Çelebi, "Bazı dağlık yöreler, yazma ve gezme imkânı olmadığı için tahrir yapılmamıştır." şeklinde açıklamaktadır.

Oturum Başkanı –Sayın Dr. TERZİ, İkinci Abdülhamit'in arazi-i seniyye defterleri de bu hâssa defterlerine dahil mi? Çünkü bu son derece önemli bir konudur. Musul bölgesinde petrol bulununca Sultan Abdülhamit, yabancı şirketlerin eline geçmesin diye bunları kendi üzerine kaydettirmiştir. Bir profesör de bu defterlerle ilgili doktora tezi yaptı, bir makalesi yayınlanmıştır, henüz basılmamıştır; fakat, son derece önemli bir şey ve bugüne kadar geliyor, biliyorsunuz, o Ermeni ailesi bu işe el koydu, devlete para verdi kapattı. Orada devletimizin, hariciyemizin de büyük bir skandalı var. Tarihi bilmemenin bir neticesi.

Bu arazi-i seniyye defterleri, evvela Hazîne-i Hâssa Defterleri içinde midir yoksa bunlar için ayrı defterler mi vardır?

Dr. Arzu TERZİ –Cevap vereyim hocam. arazi-i seniyye diye ayrı defterler mevcut değil. Şu andaki açık olan tasnif içerisinde arazi-i seniyyeye dâir defterler yok, sadece emlâk-ı hümâyûn'a dâir, meselâ dükkanlar diye ayrılmış, dükkanların olduğu ve çiftliklere ait defterler var; ama, belgeler var, özellikle Dolmabahçe Sarayı Arşivi'nde bu emlâk-ı hümâyûna dâir hem defterler hem de çok önemli belgeler mevcut. Özellikle emlâk-ı hümâyûnu Hazine-i Hâssa'dan ayrı bir kurum olarak düşünemiyoruz. Çünkü, özellikle Abdülhamit döneminde Hazîne-i Hâssa Nezareti'nin kendi bünyesinde emlâk-ı hümâyûnun idaresi için ayrı bir birim teşkil edilmiştir; kalemleri, bütün vilayetler için ayrı birimler ayrılmış, emlâk-ı hümâyûna ait ayrı bir teşkilât kurulmuştur.

Defterleri, şu anda açık tasniflerde mevcut değil; ama, belgeler var. Meselâ, Sultan Abdülhamit'in kendi saltanatı içerisinde emlâk-ı hümâyûnu kendi adına tapulattığına dâir tapu senedi mevcut. Ben, o tapuyu gördüm, hatta Dolmabahçe Sarayı'nda mevcut. Ben, tezimin sonuna da o tapunun bir örneğini ekledim; yani, bizzat arazinin Sultan Abdülhamit'e ait olduğu ve öldükten sonra da kendi oğulları ve kızlarına intikal edeceğine dâir bir tapuya ben ulaştım ve bu Dolmabahçe Sarayı

Arşivi'nde mevcut, numarası tezimde var ve tezimin sonuna da fotokopisini ekledim.

Oturum Başkanı –Teşekkür ederim. Soru sormak isteyenler.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Efendim, daha önce Esin hanım söyledi, ama ben bir küçük hatırlatma yapacağım. Esin hanım, bu belgeleri her halde daha önceki tarihlerde aldı, sonradan FEKETE tasnifini dağıttılar, bu yeni yapılan tasnif içine yedirdiler, onu söyleyeyim dedim.

İkinci olarak, Yılmaz beye sormak istiyorum. Değerlendirme kısmının 30 sayfa olduğunu söylediniz, sadece 30 sayfa ise değerlendirme, tabîi olabilir; ama, daha geniş bir değerlendirme bir neşir içinde yer alamaz gibi geliyor bana doğrusu; çünkü o, apayrı, bütünüyle bir eser olur değerlendirmeye gidilirse; ancak, çıkarılan birtakım sonuçlar belki oraya konabilir. Sizin söylemek istediğiniz de bu her halde değil mi?

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Tabîi efendim; yani, mümkün olduğu kadar kullanılabilir hale getirmek. Meselâ, Nejat (GÖYÜNÇ) hocamızın, "Mardin Sancağı" ilk çıkan yayınlardan birisi. Ben, Diyarbakır defterlerini incelerken bir şey dikkatimizi çekti; Diyarbakır Kanunnâmesi'nin içinde Kefe Kanunnâmesi'nden bir sayfa karışmış. Acaba nasıl oldu? diye araştırmak için Mardin Sancağı'na bakayım Nejat hoca bunun hakkında ne yazmış, ne düşüncesi var diye; baktım, bir satır, bir kelime bile bulamadım.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Nejat bey yok galiba. Ben şöyle bir şey söyleyeyim. Nejat beyin o kitabı, bu nevi çalışmaların ilklerinden olduğu için çok fazla deşelemememiz lâzım gibi geliyor bana.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Şunu arzetmek için söyledim: Belgeyi değerlendirirken bu şekilde zorunlu olarak açıklanması gereken bazı şeylerin açıklanması ve bilgilerin kullanılabilir hale getirilmesi, tablolarla, grafiklerle vesaire; okuyucu, eline alıp da kalemi, ne kadar bekar varmış, ne kadar evli varmış, ne kadar hane varmış diye tekrar bir hesap yapmak durumunda değil, zaten yapamaz da.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Yılmaz bey, o zaman neşir olmuyor ki.

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Hayır; meselâ Maraş'ta yapılmıştır bu, bütün nüfus tablolarına dökülmüştür, onun gibi, baş kısmında 20-30 sayfalık bir değerlendirme. Ben, bunu fazla görmüyorum, ama büyük bir yorum değil.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Peki sizin eserinizi gördükten sonra inşallah...

Acaba, tebliğ ne demektir, önce onu sormak istiyorum. Benim bildiğim kadarıyla tebliğ; ortaya yeni bir şey koymaktır; bir bilinmeyi getirmektir gündeme. Ama, 1994'te Türk Tarih Kurumu'nun kongresinde ben, "*Temettu Defterleri*" adıyla bir tebliğ sundum ve bu daha sonra neşredildi.

Şimdi, sizin Temettuat defterlerini yeniden ele almanız için, benim bu yazımı aşan birtakım şeyler söylemeniz gerekiyordu. Ben bir tek şeyi tespit ettim. Evlerin kaç kat olduğu, oda sayısı filan gibi ve bunun hangi sancak veya kazada olduğunu da merak ettim.

Onun dışında, benim o tebliğimde söylediğim Arzu'nun mastır tezinde yazdığından öteye geçmemişsiniz. Peki, o zaman, bu tebliği bize niçin sunma ihtiyacını duydunuz?

Mustafa SERİN –Sayın Mübahat hocamız ve Arzu hanım buradayken aslında bizim konuşmamız yersiz, hak veriyorum size; ama, temettuat defterleri şu anda fazla kullanılmamakta. Bunları bir kez daha araştırmalara tanıtmak, bir kez daha bunlarla karşı karşıya getirmek, bir kez daha parmak basmak oldu bizim için.

Oturum Başkanı –Açıklığa kavuştu efendim.

Doç Dr. Said ÖZTÜRK –Ben temettuat defterlerini çalışmış birisi olarak tapu-tahrir.....bir kere tapu, vergi yasası olmak üzere yine vergi yükü yapıyor, temettuat ise yine vergi yasası olmak üzere hem gelir durumunu hem de vergi yükünü belirtiyor. Bunu iyi tespit etmek lazım.

Diğer bazı notlar aldım. Temettuat şunları da kapsıyor: Arkadaşımız değindi, ama genel ifadelerle söyleyeceğim. Bir: Devletin toplam üretim potansiyelini veriyor. İkincisi: arazi ünitelerinin büyüklüğü hakkında bilgi veriyor. Ben bunları "*Bilecik*"te yazdım.

Diğer taraftan, meslek gruplarının bölgesel analizini ve gelir durumunu veriyor, diğer arazilerin verimliliği hakkında bize bilgi verir, bunları kullanabilirseniz bu sonuçlara ulaşmanız mümkün. Diğer, bütün bölgenin temettuatları yok. Meselâ Maraş bölgesi yok, Doğu Anadolu'nun var mı, yok mu? Sivas'ın olduğunu biliyorum. Erzurum'un var,ama, bir Maraş'ın olmadığını biliyorum. Dolayısıyla, bütün olmadığını söyleyebiliriz.

Diğer bir husus, gelir dağılımı hususunda bilgilendirme.

Diğer bir husus, köy-kent arası yönetim ve gelir karşılaştırması imkânı tanıyor.

Mustafa SERİN –Defterlerin bir kısmı eksik, onda haklısınız; ama, biz, elimizde olan defterlerin tasnifini yaptık, diğerlerinin nereden çıkacağı belli değil. Elimizde daha tasnifi yapılmayan binlerce defter var. İnşallah, diğer tasnif edilmeyen defter serileri arasında çıkacak.

Prof. Dr. Özer ERGENÇ –Doğrudan bir soru değil, katkı olacak.

Ben, önce, bütün tebliğ sunanlara teşekkür ediyorum, özellikle Arzu hanıma teşekkür etmek istiyorum. Bu, benim özel teşekkürüm; çünkü, çok bilmediğim bir konuda çok muhtevalı bir tebliğle karşılaştım ve heyecanlandım. Bir doktora tezinin çalışmasının ardından olduğunu da anlıyorum ve bir an önce o doktora tezinin yayınlanması bizi sevindirecek.

Ben, bu dönemleri de çok bilen biri değilim; ben, Ceyb-i Hümayûn yahut da İç Hazîne ya da Hazîne-i Hâssa dendiği zaman o klasik dönemde sadece bir Maliye Hazînesi'ne ikrâz özellikleri olan, padişahın özel hazinesi diye bildiğim bir şeyin, daha sonraki dönemde aldığı şekil ve özellikle bunun arkasındaki bu belge grubu, kaynak grubu beni heyecanlandırdı, onun için teşekkür ederim.

Yılmaz beyin açıklamalarıyla ilgili iki şeye değinmek istiyorum. Birincisi, bu tapu tahrir, bana göre olur-olmaz konusu; biz burada şunu tartışıyoruz: Bizim, belgelere özel ad verme gibi bir hakkımız yok, bir tarihte bunlara tapu denmiş; ama, kim demişse demiş o belge tasniflerinde tapu adı geçmiş. Biz, o belgenin adını kullanmalıyız, o defterlerin hiçbir yerinde ben, tapu diye bir ad verildiğini görmedim ve sanırım rahmetli Baykal hocamızın da çok sık kullandığı tabir "Hakana mahsus

defterler" idi. Yani bu bizim seçimimiz değil, öyle demek veya dememek; bunu belirtmek istiyorum.

İkincisi; Yılmaz beyin bu önerilerini de biz ne diye değerlendirmeliyiz. Yılmaz bey, sürekli bir yöntem, bir metot diye bunları koydu. Bana göre, bunlar, metottan ziyade bir tercih. Bir takım araştırmacılar, fotokopisini koymuşlar, arkasından da transkripsiyonunu yapmışlar ya da onları kendileri okuyup deşifre ettiklerini söyledikleri bir metin şekline çevirmişler.

Aslında, burada, neden faksimile fotokopilerini koymuşlar; çünkü, kendi tesis ettikleri metnin bir takım yanlışlıkları olabileceğini önceden var saydıkları için, bir takım adların okunamadığını, yanlış okunabileceğini düşündükleri için koymuşlar. Bir kısmı da, sadece transkripsiyon yaptığını düşünmüş.

Burada bizim için önemli olan, eğer bir şeyi biz tartışacaksak, aynı telif eserlerde olduğu gibi bir telif metinde olduğu gibi, farklı farklı nüshaları bulunan şeylerde nasıl bir metin tesis ederiz; tenkidî bir şekilde bunu nasıl yayınlarız diye düşünüyorsak, bu belgeleri de biz nasıl aktaracağız, kullanılabilir hale getireceğiz? Bunun yollarını düşündüğümüz zaman, bu tercihler, bize, zaten bu işin çok zor olduğunu gösteriyor. Çok kolay olsaydı böyle farklı uygulamalar çıkmazdı. Birincisi, transkripsiyon, transkripsiyon bu konularda çok büyük zorluklar içeriyor.

İkincisi, adları kısararak vermek; bu bir neşir değil bence.

Üçüncüsü, galiba, bence doğrusu, zamanı da düşünerek ve bunların kullanılabilirliğini de göz önünde bulundurarak, böyle ısrarla metin neşri üzerinde durmaktansa, bunların da üzerinde tahlilî indeks denemeleri yapmak daha doğru gibi geliyor. Ben bunu söylemek istedim, bilmiyorum Yılmaz bey ne der?

Yrd. Doç. Dr. Yılmaz KURT –Hocam, bildiğiniz gibi, bu tapu tahrir meselesini şunun için söyledim: Ben, bir yayıнімda, raportör, tapu tahrir kelimesinin üzerini çizmiş, tahrir yazmış. Sonra açtım, aynı raportörün bundan 8-10 yıl önce yayınladığı makalede baştan sona tapu tahrir diye geçiyor; yani, ne zaman kim karar verdi, o zaman tapu tahrir deniyordu da sonra tapu tahrir denmemesi için kim, hangi bilimsel kurul karar verdi, benim bundan haberim olmadı. Yani, yanlış sayılmasına benim

itirazım, siz tahrir dersiniz, doğru; ben tapu tahrir derim, doğru; defter-i hakânî doğru; yani, burada yanlış yok, isimlendirme farklı da olsa. Benim itirazım burada kullanılan isimlerin yanlış sayılmaması gerektiği konusunda. Yoksa, tahrir de denebilir, tapu tahrir de denebilir, hiçbir önemi yok.

Muzaffer ARIKAN hocam burada, onun Tapu Dergisi'nde, yazdığı son makalede de "*Tapu ve kadastro faaliyetleri bakımından Osmanlı tabrir sistemi ve tapu tabrir defterleri*"dir makalenin ismi. Yani, bu, hâlâ kullanılan bir şey, yanlış sayılmaması gerektiği kanısındayım.

Defter yayını konusunda yapılan yayınlar gerçekten bugün bizi bir yere kadar getirdi. Bunların yanlışları var, eksikleri var. Tenkit edilen yönler bilime bir şey kazandırdı. Arkadaşlarımız burada yok, Refet YİNANÇ ve Mesut ELİBÜYÜK arkadaşlarımız burada yok; ama, hepimiz biliyoruz, *Malatya Tabrir Defteri*'nde oldukça çok okuma yanlışları yapılmıştır. Arkasından çıkan *Maraş Tabrir Defteri*'nde bu sayı azalmıştır ve eğer onlar, orada o yanlışları yapmasaydı, Maraş Tahrir Defteri'nde yanlış sayısı o kadar az olmayacaktı. O yapılan yanlışlar, getirilen tenkitler, ikinci yayında onu azalttı; yani, Türk tarihçiliği açısından, özellikle yeni yetişenler açısından birtakım belge neşirlerinin transkribelerinin yapılması da faydadan halî değil.

Ben, kontrollerim sırasında diğer başka şekilleri de biliyorum "zünnün" kelimesi "dalton" diye okunmuş. Adam "resm-i alü"u "resm-i alev" diye okumuş. Baktım, nereden geliyor bu; elif, üzerinde uzatmasını da koymuş, lam vav; alev diye okumuş. Şimdi, bu tür yanlışlar kaçınılmaz, hele yer isimlerinde, cemaat isimlerinde bu yanlış oranı daha da fazlalaşiyor. Yani transkribesini yapmadığınız sürece alın, nasıl okursanız okuyun. Ben, o konuda uzmanlaşmışsam, o bölge üzerinde uzmanlaşmışsam, bunun gereği olarak da onun okunuşlarını, bu konudaki yorumu da getirmek, özellikle belli bir süre için bunu bu şekilde sürdürmek bana en doğru geliyor.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Bir soru sormuştum, onun cevabını alamadım, bu ev ve oda sayısı ile ilgili bir şeyden bahsettiler; hangi sancak veya kazada geçiyordu? Ben böyle bir şeye rastlamadım da.

Mustafa SERİN –Kıbrıs Temettuat Defterleri'nde geçiyor efendim.

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU –Yani, Anadolu kısmı değil, Kıbrıs ayrı. Ona bakarsanız, yabancı tebaya ait temettuat defterleri çok daha tafsilatlı; benim, yakında, inşallah çıkacak onunla ilgili.

Bir Katılımcı –Mustafa SERİN beyin tebliğiyle ilgili bir hususu belirtmek istiyorum.

Beşinci sayfada Ankara Eyaletiyle ilgili bölümde "Denk Keskini" denilmiş, o "Dinek Keskini" olacak, Kırıkkale'de Dinek Dağı diye bir yer vardır, onu belirtmek istedim.

Oturum Başkanı –Teşekkür ederim.

Başka soru sormak veya katkıda bulunmak isteyen var mı? Yok.

Tebliğ verenlere, soru soranlara ve dinleyenlere teşekkür ediyorum.

Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsa ÖZKUL'un Şûra Kapanış Konuşması

İki günden beri çalışmasını büyük bir ciddiyetle devam ettiren I. Millî Arşiv Şûrası biraz sonra okuyacağımız sonuç bildirgesiyle tamamlanmış olacaktır.

Hazîne-i Evrak'tan başlayarak günümüze kadar bu kurumda çalışmış olan genel müdürler başta olmak üzere, bütün personelimizin, bu dünyadan göçmüş olanlarına Allah'tan rahmet, hayatta kalanlarına da şükranlarımı sunuyorum.

Ayrıca, I. Millî Arşiv Şûrası'nın toplanmasında bizleri yalnız bırakmayan, destekleyen sayın Başbakanımız Mesut YILMAZ'a, Başbakanlık Müsteşarımız sayın Yaşar YAZICIOĞLU'na, Müsteşar Yardımcılarımız sayın Dr. Füsün KOROĞLU ve sayın Selçuk POLAT'a teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç biliyorum.

Ayrıca, Şûramız'ın ve Osmanlı Fermanları Sergimiz'in açılışına imkân sağlayan Dekanımız Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI'na; oturumlarımıza ev sahipliği yapan Türk Tarih Kurumu Başkanı Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU'na teşekkür ediyorum.

Değerli arkadaşlarım, sayın hocalarım,

Ben bu göreve 6 Ağustos 1997'de başladım, aşağı yukarı sekiz ay oldu. Göreve başladığım zaman genel müdür yardımcısı ve daire başkanı arkadaşlarımızdan brifingler aldım.

Bugüne kadar çok güzel şeylerin yapıldığını gördüm. Arşivi tanıdıkça hayran olduğum tarafları oldu. Ama yirminci asrın son

çeyreğinde, yirmibirinci asra girerken, teknolojinin kurum ve kuruluşları baştan sona kadar etkilediği, teknik hizmetlerin yükseldiği bir dönemde arşivimizde teknolojik eksiklikler olduğunu gördüm.

Canla başla çalışan bir kadro var. Kadronun sıkıntıları var ve yarınının ne olacağını bilmediği için moral bozukluğu içerisinde olan arkadaşlarımız var. Ama bu kadro, bu arşivi bu zamana kadar getirmiş, canla başla çalışmış, büyük bir çoğunluğu hasta olmuş, toz toprak içerisinde, yılların birikimi olan tozları yutmuş.

Bu kadroya heyecan verilmesi gerekiyordu. Arşivin yeni baştan bir atılım yapması gerekiyordu, yapılanların üzerine yeni şeylerin bina edilmesi gerekiyordu. Çünkü, geçmişte nasıl Osmanlı Devleti çok büyük bir devlet ise, Türkiye Cumhuriyeti de büyük bir devlettir. Geçmişte Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı bürokrasisinin ürettiği milyonlarca belge varsa, Türkiye Cumhuriyeti'nin de her gün ürettiği milyonlarca belgesi var.

O açıdan, kangren olmuş olan, Osmanlı Devleti'nden zamanımıza, bizlere miras kalan Osmanlı Arşivleri'nin tasnifinin artık bir an önce bitirilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyet Arşivi için durum çok daha farklı. Şu an için belki Cumhuriyet Arşivi Daire Başkanlığı'nda herhangi bir problem yok gibi gözükmektedir. Ama, 75. yılını kutladığımız Cumhuriyetimiz'in kurum ve kuruluşlarının ürettiği belgelerin akışı, milyonlarca belgenin bir çok yerde harap olması veya bu şekilde giderse 15-20 sene sonra Cumhuriyet dönemi arşivleri de içinden çıkılmaz hale gelecek ve çok büyük bir belge birikimiyle karşı karşıya kalınacaktır.

O üretilen ve kurumlarda bekleyen belgelerin acilen Arşiv'e intikali, tasnifi ve araştırmaya sunulur hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca hazırlayacağımız yeni projeler kapsamında

bugün bir makam bir belge üretti ve imzalatıp yürürlüğe koyduysa, o belge dijital ortamda mutlaka hemen anında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün bilgi bankasına geçecek ve arkasından da o belge kanunî süresini doldurduktan sonra Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ndeki hangi depoya veya hangi dosyaya gireceği arşiv uzmanı tarafından önceden bilinir hale getirilecektir. Yani, çağımızı yakalamak zorundayız, günümüzü yakalamak zorundayız. Eğer bunu yapamazsak, Cumhuriyet Arşivi olarak da ileride altından kalkamayacağımız boyutta problemlerle karşı karşıya kalacağımız aşikârdır.

Burada, Şûra boyunca çok güzel tebliğler verildi, çok güzel öneriler yapıldı. Bu önerilerden Genel Müdürlük olarak mutlaka çok faydalı sonuçlar çıkaracağımız inancındayım. Özellikle, Şûra'nın ilk defa yapılması bizlere heyecan verdiği gibi, aynı zamanda bilim adamlarından büyük bir destek de aldık. Bilim çevrelerinden kopuk bir arşiv düşünemiyorum.

Şûra'ya katılan oturum başkanı hocalarımıza, tebliğ sunan hocalarımıza, soru sormak suretiyle oturumu daha da renklendiren diğer arkadaşlarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Ve bu Şûra sonuçlarının Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne, Türk arşivciliğine, ülkemize ve milletimize hayırlı olmasını diliyorum.

Çok teşekkür ediyorum, sağ olun.

*

Sayın delegasyon, Şûra Genel Kurulu'nun aldığı kararları okuyorum.

I. MİLLÎ ARŞİV ŞÛRASI GENEL KURUL KARARLARI

Milletlerin sahip oldukları tarihî mirasın en önemli unsurlarından biri arşiv belgeleridir.

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nde korunan belgeler sadece Türkiye için değil, bütün devletler için de büyük önem taşımaktadır.

Böylesine önemli bir kaynağa sahip olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Cumhuriyetimiz'in 75. kuruluş yılında gerek Osmanlı, gerek Cumhuriyet dönemi arşivlerinin sorunlarını belirleme, çözüm yollarını bulma ve kalıcı politikaları tespit amacıyla I. Millî Arşiv Şûrası'nı toplamış olması Türkiye Cumhuriyeti için son derece anlamlı bir faaliyet olmuştur.

Şûra Genel Kurulu, iki günlük çalışmaları sonucunda aşağıdaki kararların ilgisi ve gereği için Başbakanlığa arzına oy birliğiyle karar vermiştir.

I- Mevzuat

1- Türkiye'deki bütün kamu kurum ve kuruluşları ile özel ve tüzel kişilerde bulunan arşivler için geçerli olacak ve çalışma, saklama, belge çoğaltma, okuyucuya sunma ve benzeri hizmetleri düzenleyen bir Millî Arşiv Kanunu çıkartılmalıdır.

2- Millî Arşiv Konseyi kurulmalıdır.

3- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü bünyesinde döner sermaye kurulmalıdır.

4- Millî Arşiv Şûrası en geç dört yılda bir toplanmalıdır.

5- Kamu kurum ve kuruluşlarının ortak bir evrak yönetimi programı uygulayabilmeleri için, buralarda öncelikle arşivcilik mezunlarının istihdamı için "arşivci" unvanlı kadro ihdas edilmelidir.

6- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı, çalışma şartları ve düzeni bu kurum tarafından düzenlenen bölge arşiv müdürlükleri kurulmalıdır.

7- Şer'iyeye sicillerinin tamamı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne devredilmelidir.

8- Yurtiçi ve yurt dışındaki Türk arşiv envanteri hazırlanmalıdır.

9- Arşivler hafta sonunda araştırmacılara açık tutulmalıdır.

II- Bina

1- Osmanlı Arşivi, hizmetini sürdürdüğü mevcut binalarda elverişsiz şartlardan dolayı yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Bu sebeple acilen bir arşiv sitesi yapılmalıdır.

2- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü makamı İstanbul'da olmalıdır.

III- Personel

1- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Teşkilât ve Kadro Kanunu çıkartılmalıdır.

Sözleşmeli olarak çalışan personelin hizmet süreleri değerlendirilmelidir.

2- Genel Müdürlük bünyesinde, '*arşiv uzmanı*' statüsü ihdas edilerek, mevcut personelin mesleklî alanlarında tez hazırlayarak uzmanlık kadrolarına geçmeleri sağlanmalıdır.

3- Personele, '*iş riski*', '*temininde güçlük çekilen personel*', '*Osmanlıca dil tazminatı*' ve '*fiilî hizmet zammı*' verilmelidir.

4- Arşiv çalışma mahallerinin özellikleri dikkate alınarak, personel periyodik sağlık kontrolünden geçirilmelidir.

5- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, üniversiteler, diğer araştırma kurumları ve özel sektörle eğitim, araştırma ve teknoloji alanlarında yakın işbirliğine girmelidir.

IV- Bilgisayar, Kopyalama ve Yayın

1- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü arşivcilikle ilgili pratik ve bilimsel yayınlar hazırlamak ve kurslar ve seminerler düzenlemek suretiyle kamu kurum ve kuruluşlarına teknik yardımda bulunmalıdır.

2- Onaylanan arşiv otomasyon projesi bir an önce uygulanmalıdır.

3- Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, diğer kurumlar ve arşivle ilgilenen araştırmacılara yönelik olarak süreli bir yayın çıkarmalıdır.

*

Şûra Genel Kurul Kararları burada son buluyor.

Genel Kurul Kararları'nı imzalayan değerli oturum başkanları hocalarımla isimlerini arz ediyorum:

Prof. Dr. Ethem Ruhi FIGLALI, Prof. Dr. Atilla ÇETİN,
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ, Prof. Dr. Nezih AYKUT, Prof. Dr. Nejat

GÖYÜNÇ, Prof. Dr. Mustafa AKBULUT, Prof. Dr. Durali YILMAZ,
Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĞLU, Prof. Dr. Melek DELİLBAŞI,
Prof. Dr. Özer ERGENÇ, Prof. Dr. Mehmet İPŞİRLİ,
Prof. Dr. Ercüment KURAN ve Prof. Dr. Yusuf HALAÇOĞLU.

Değerli arkadaşlarım, okumuş olduğumuz bu Şûra Genel
Kurul Kararları'nı kabul edenler ... Oy birliğiyle kabul edilmiştir.

Çok teşekkür ediyorum.

Hayırlı uğurlu olsun. Sağ olun.